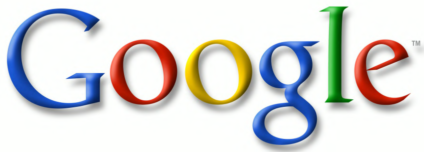

More Neboche ha-seman

sive

Director errantium nostrae aetatis,

Opus ad illustrandas Judaeorum antiquitates et leges, Philosophiamque, inprimis celeberrimi Aben Esrae doctrinam de divino

scripsit

Nachmann Krochmal

incola Zolkieviensis

jubente Auctore

digestum praefatione instructum et editum

a

Dr. L. Zunz.

Leopoli.

Typis Josephi Schnayder 1851.

1851

ניין זה בשעה הם שותנו בלי ספק מקום לדרש אגדה
ה. והרגיש בו לדעתנו אחד מבעלי הקבלה הראשונים
הראב"ד ז"ל והביא דבריו בשער ( ) והביא בעין יעקב
תענית פ"א) ואמצאתי כתוב בשם הראב"ד ז"ל, בפירוש
את נמסרו ביד שליח. שליח הוא שר העולם, הנראה
לנביאים, יושב במרכבה, נאצל מן הסבה העליונה,
כח העליון בו, והוא אמר נעשה אדם
בצלמנו, מן ההוא לית ליה ג' מפתחות וכו'
ע"כ. — ויובן עיקר הדברים בהמבואר בכאן ובשערים
קודמים ויתרים בבאור שפת מסורת המקובלים
ויחדו. —

ט. (חולין פ"ד ב') מהו דכתיב טוב איש חונן ומלוה, יכלכל דבריו במשפט. לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, שהם תלויין בו. והוא תלוי במי שאמר והיה העולם. — הכוונה שבאותה החנינה שהיא כמו כן חובה עלין. יעשה במדה גדושה בשביל לצאת ידי חובתו התלויה בו, אבל בבקשת החנינה מאחרים ואפי' מאת השי"ת שכל טובתו מתנת חנם, ראוי לנו להסתפק בבקשת המועט הראוי, כמו במזונות במאכל במשקה, ובמלבוש יותר מעט. —

תם

שלה בן יהודה. וכוזבא עיר יהודה לבני שלה בד"ה (ד"ה א' ד' כ"ב); וקראו חכמים בבבל שמשם היה ר' נתן וקראם רבותינו וסמכו הקץ בזה על המקרא עדן ועדנין ופלג עידן, שהמלכות הראשונה מועד אחד, והמלכות השניה מועד, והשלישית רק חצי מועד. וקצתם סמכו על והם קימו בדמעות שליש, היינו שיהיו שלש מלכיות זרים ורעים, ור' עקיבא דרש עוד אחת שמשמע שהיו שנים לפניה ואמר מעט היא שלא תמשך ויבוא בן דוד. ור' נתן אומר כי ג' חלקי המקרא כי עוד חזון למועד רומזים על דרך דרש שלא לשחוק על שלשת דרשי קץ הנז' הגם שהרמז בדרש ניכר רק בהראשון לפי שמלת עדן הוא תרגום מועד בעברי וכן בא שם בדניאל מועד מועדים וחצי. ואמר עוד טעם לדחוי הדרשות קץ הנז' אלא מלכות ראשונה ע' שנה וזה מדויק לפי שהראשון מבית חשמונאי שלקח כתר מלכות היה ארסטובלוס בן יוחנן כהן גדול הוא הורקנוס בשנת כ"ז ליוונים והורדוס מלך בשנת רע"ז. ומלכות שניה נ"ב, וגם זה כיון שהוא חושב רק הזמן שמשלו בעצמם ולא היה הגמון רומי בירושלים וזה היה לבד בימי הורדוס המלך וארקילוס בנו י"א ובימי אגריפס הראשון ומלכות השלישית לא עמדה כלל רק ב' שנים ומחצה, וא"כ אין להשוות ביניהם כולם כמשמע מדרש שליש ולא בין השתים הראשונות כמשמע מדרש מועד מועדים, והשלישית אין לחשבה מלכות כלל בערך אל הראשונות כמו שהיה כמשמע לפי הדרש פלג עדן ומשמע אחת מעט היא, וזו לא היתה אפי' מעט. ועל כן לא היה מנוס בדרשות קץ אלו. וזה הגרסא עיקר בברייתא שהובאה א.

(ז) יתכן לומר שאם היה לחז"ל איזה סבה בקבלת ספורים להסתיר שם המלך המדובר בו לגנאי או מחמת אימת רומי, כינו את שם הגוי בשם אחר נודע אל זמנם לרע ובלתי מסוכן בהזכרה, והאחרונים ששנו הספור כבר שכחו שינוי הכינוי ועכינו. — ובזה יובן המאמר ביבמות ועוד מקומות, תרקבא דדינרי עיילא מרתא בת ביתוס לינאי מלכא כי היכי דלוקמא יהושע בן גמלא בכהני רברבי, וזה בלא ספק כינוי לאגריפס האחרון שהרי נודע שיהושע בן גמלא, כה"ג בשנות החורבן ונהרג ע"י הקנאים. — וכן יהי' הסיפור מן העיירות שהיה לו לינאי המלך בהר המלך, והוא עוד מלכא שהתישב בדרום אחר החורבן, ומלך בו הגבור הקירני או גם בן כוזיבא, ושינו השונים הקדמונים השם במשנתם מפחד הרומיים. ואולי בא עד"ז החילוף מן הורקנוס לינאי בברייתא דקידושין מפני כבודו של יוחנן כה"ג.

(ח) באגדה דתענית (דף ב') אמר ר' יוחנן ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן של חיה, ושל גשמים, ושל תחיית המתים וכו' שם ראיות מדרשי פסוקים. — והנה הגם שהענין מלובש בלבוש האגדה ובעלי הגמרא האחרונים ממשיכים הדבור בשאלות והוויות מפסוקים אחרים וכן המפרשים אחריהם. הנה יש בענינה כוונה מסותרת נמשכה לדעת החכמים בפעולות העולם הטבעיים והנסיים. וזה שרוב מעשי העולם מתנהגות עפ"י כחות הטבע הגלויות הנקראות אללם, מנהגו של עולם, וקצתם עפ"י כחות נעלמות ואיזה סבה רחוקה מיוסדת בטבע רחוק או ברוחני נפשי ורצוני, כמו שאמרו הכל בידי שמים (כלל הכחות הטבעיות השמימיות) חוץ מיראת שמים, חוץ מצנים פחים; ועל כן רוב מעשה הנס מתדמים באפשרי לאיזה טבע, או נמשכים מחפץ ושכל רוחני והכל בכח בעל הרוחני ובשבילו תבוא פעולה יוצאת למראה עין ממנהגו של עולם, שינצל מן הסכנה ושיבריא מחליו, וירבה טובתו ויחסר מרעתו, וכפי מה שבארנו בזה מדרך החכם ומדברי הרמב"ן בנסים נסתרים וזהו המכונה באגדה שנמסרו ביד שליח או שלוחים בכל הכחות ופרטיהם. — אולם יסודי הפעולות הטבעיות והם ההויה והגדול; וההתוך או ההפסד להיותם כחות ראשיות ושרש לכל פעולות הטבע, הנה לא האמינו האלהיים הקדמונים כי יבא בהם השינוי והיציאה מן המנהג העולמיי בסבת כחות אמצעיות אך עלומי הטבע המיכאניקי והרוחני, ונסים כאלה רק ליחסם להנהגה נעלה ובלתי אמצעי וכמו שבארנו בזה ענין שני ההנהגות על דרך החכם והרמב"ן. וכמו שאיוסד זה בדיעות קדמונים שזכרו למעלה בשער עם עולם ומבואר במאמר הנשגב הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נידון. ר

בשון

ואל, של חג ע"י המנורות וע"י האבוקות שבידי החסידים ואנשי מעשה השמחים במחול וברקוד ובידי העם, והגם שאמת הלכו אז בסוף הלילה בקרוא הגבר בשביל המים לניסוך כמ"ש. הנה במשנה אין שם דבר משאיבת המים רק משמחת האורה לבד. — ובזה יפורש היטב המימרא בגמרא שם דף נ' ע"ב איתמר רב יהודא ורב עינא חד תני השואבה וחד תני חשובה ונראה ברור שהוא טעות וצ"ל השובה פתרונו האבוקה; וכבר נראה שלא היה ברור בידם אם אלא השובה מוסב על המים. שכתב, שהרי בירושלמי אמרו שמשם שואבים רוח הקודש שהשכינה שורה מתוך שמחה, ובתוספות הקשו להקשות שבמשנה קרא הגבר תקעו, ואח"כ היו המים נפסלין בלינה. ואולם מר זוטרא באחרון מפרש שם שואבה על שם ששאבתם מים בששון, וגירסא חשובה על שם שהיא מצו' חשובה.

ד. נשמת כל חי נקרא לקדמונינו ברכת השיר (פסחים קי"ח ע"א) והיא לדעתי מין ממיני ברכות הנהנין על המתנה הטוב' של נעימות השיר והזמרה שנתןהקב"ה לבני אדם שבו משבחין ומזמרין על כל רוחני הנשגב והנעלה שהנפש משתפכת עליהם מפנימיותה. וביותר רוחני היותר נשגב כלל על ברוחניות הקדושות והוא השם יתברך.

ה. הלבנה בראשון של ניסן מתחלת להאיר, וכל שהיא הולכת מאירה עד ט"ו ימים ודסקוס שלה מתמלא; ומוסיף עד שלשים אור שלה חסר, בל' אינה נראית. כך ישראל ט"ו דור מן אברה' ועד שלמה, אברה' התחיל להאיר וכו' כיון שבא שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה שנאמ' וישב שלמה על כסא ה' וכו' הרי נתמלא דיסקוס של לבנה, ומשם התחילו המלכים פוחתין והולכין, רחבעם אביה, אסא, יהושפט, יהורם, אחזיהו, יואש, אמציה, עוזיה, יותם, אחז, יחזקיה, מנשה, אמון, יאשיה, יהויקים; כיון שבא צדקיה דכתיב ואת עיני צדקיה עור חסר אור של לבנה וכו' (שמות רבה פ' ט"ו) רבה הם ששה עשר חוץ מצדקיהו שהוא השבעה עשר; ועד התסיר יואחז בן יאשיה ויהויכין בן יהויקים מספר המלכים, אולי על שקצרה מלכותם ואולי יש לחשוב יהויקים וצדקיה לאחד כי אחים היו בני יאשיהו, ובזוהר הוציא גם יואש, ובפירוש לדברי הימים הוציא אמון ויהויקים. ובאמן גליונשל מתאי, חשב ארבעה עשר דור מאברהם ועד דוד, וזה הנכון, ומשלמה ועד יהויכין או יכניה בגלות בבל ג"כ ארבעה עשר דור, ואפי' דרכו לא חשב צדקיה — כנכון שלא חשב המלכים כ"א הדורות עד גלות בבל — אולם שגה במה שאמר כי יאשיה הוליד ליכניה, ויכניה בן יהויקים בן יאשיה. והנה הדורות משלמה עד יכניה באמת שבעה עשר, אולם מתאי בשביל מדרשו להשוות מספר הדורות שמן אברהם עד דוד, ומן שלמה עד יכניה בבבל וממנו עד למשיחם, החסיר ארבעה דורות. אחזיה, יואש, אמציה, ועוד יהויקים ומנה אחר יהורם עוזיה.

ו. באגדת חלק מובא שם ברייתא ממשנת ר' נתן, תניא ר' נתן אומר מקרא זה נוקב ויורד עד התהום, כי עוד חזון למועד, ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר, לא כרבותינו, שהיו דורשין, עד עדן עדנין ופלג עידן, ולא כר' שמלאי שהיה דורש, האכלתם לחם דמעה ותשקימו בדמעות שליש, ולא כר' עקיבא שהיה דורש, עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ, אלא מלכות ראשונה ע' שנה, מלכות שניה נ"ב ומלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה. — ונתקשו המפרשים במשנה זו, ורש"י ז"ל מביא פירושים איזה וכתב לבסוף כמתנבא וכל הנך דרשות לא משנה, ולא ברייתא, כלומר שלא מצאם במקום אחר לפרשם והפירוש הנכון בה היא: שר' נתן בא' קיים עד סוף ימי רבי כמו שאמרו רבי ור' נתן סוף משנה וחי ה"ב יותר מחמשים שנה אחר חורבן ביתר, ורצה לסתור במשנתו אותן דרשות הקץ שהיו מפורסמים בזמן בן כוזיבא על ביאת המשיח ומלכות בן דוד שקרובה לבוא. והיתה עיקר דרשתם כי שלשה מלכיו' זרים מישראל אך לא מבית דוד היו ראויות לעמוד בישראל והשלישית תעמוד זמן מעט ואחר תחזור לבית דוד; ושלש מלכיות אלו הם מלכות הכהנים מזרע חשמונאי ומלכות הגרים הורדוס וזרעו ומלכות שמעון בן כוזבא שלא מזרע יהוסו אך עכ"פ לא היה מזרע דוד וכנראה מפני אדיבת עם שאינם בכלל יוחסין (ואולי מפני

הערות למאמרים שונים

א. המשנה ביומא מ"ו חלבי שבת קריבין ביוה"כ : יוה"כ שחל בערב שבת לא היו תוקעין ובמוצאי שבת לא היו מבדילין. אינן הולכות על דרך קביעות האחיות כ"א ע"ד היות חודש הלבנה כ"ט וחצי ולזה קובעין לעולם חודש אחד מלא ל' יום וחודש שאחריו חסר כ"ט יום. וכל שנה פשוטה שנ"ד ימים וא"כ מוכח או שינוי הקביעות של כל מועד משנה לשנה ד' ימים. ובשנה מעוברת המעובר תמיד חודש חסר מן כ"ט וא"כ שינוי הקביעות לשנה שלאחריה חמשה ימים וזהי שטת ודרך ברייתא של : אחרים אומרים, אין בין עצרת לעצרת ואין בין ראש השנה לראש השנה אלא ארבעה ימים בלבד ואם היתה שנה מעוברת חמשה (מגמרא סוכה נ"ד ע"ב) ועל סדר זה של האחרים הנז' הולך המאמר : מימות עזרא לא מצינו אלול מעובר, היינו שהחודש הראשון ניסן עשו מלא ליום ואחריו אייר חסר וסיון מלא, תמוז חסר אב מלא, אלול חסר וכן לעולם. והקושיא בגמרא דערכין (ט' ע"ב) והאיכא יומא דשעי דתלת שנין, הולך על דרך הברייתא הישנה אין חדשה של לבנה פחות מן כ"ט יום וחצי ושתי ידות שעה (שכן היא עיקרה באמתתה לא כמו ששינו והוסיפו עליה אח"כ ע"ג חלקים ולבסוף נזדייפה לגמרי כ"ט יום וחצי תשל"ג חלקים) ולכ"ד א"כ להוסיף על קביעות הראשון של האחרים הנ"ל ח' שעות לשנה על שנ"ד ימים והוא יום שלם לשלש שנים ולעשות שבעה חדשים מלאים וחמשה רק חסרים והקושיא השנית שם, והאיכא יומא דתלתין שנין. הולך על דרך מדויק יותר וקרוב לחשבון שלנו שהגבילו את חודש הלבנה כ"ט יום וחצי ושתי ידות שעה ואחד מע"ו בשעה עד שיעלה המותר החדש לס"ו חדשים שעה אחת ולשלשים שנה שהם ש"ס חדשים כ"ד שעות שהם יום שלם, הצריך להיות נוסף חוץ מן ההוספה ויהי' א"כ בשנת השלשים שמונה מלאים וארבעה חסרים. והחשבון זה ההולך כנזכר היות חודש הלבנה כ"ט יום וחצי ושתי ידות שעה וחלק מע"ו בשעה .! הוא העולה ע"ד חלוקת השעה לתתר"פ, כ"ט י"ב תשל"ג לפי ששתי ידות שעה הם תש"ב חלקי תתר"פ ואחד מע"ו בשעה עולים ע"ב חלקי תתר"פ.

ב. בשני מקומות נראה שהי' לקדמונינו במקרא הנוסח בכל המקום אשר תזכיר את שמי, האחד באבות שמביא ממנו שאפילו אחד המזכיר את שמו של השם בתורה שכינה שרויה במקום, והשני בסוכה (דף נ"ג, א') בדברי הלל כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר אם אתה תבוא אל ביתי אני אבוא אל ביתך אם אתה לא תבא אל ביתי אני לא אבא אל ביתך שנ' בכל המקום וכו'.

ג. (סוכה נ"א) מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו וכו' בביאור מלת השואבה יתכן לומר שהיא נגזר ממלת שובתא שהוראתה בסורסי אבוקה של אור לפי שהשמחה עיקרה בהדלקה הגדולה שנעשה בעזרת נשים במנורות גבוהות והר הבית גבוה ומאיר למרחק בכל לילות

חול

תיו וזו השטה הם שותנו בלי ספק מקום לדרש אגדה׳ ה. והרגיש בו לדעתנו אחד מבעלי הקבלה הראשונים הראב״ד ז״ל ונביא דבריו בשער ( ) ומביא בעין יעקב תענית פ״א) ״ומצאתי כתוב בשם הראב״ד ז״ל, בפירוש א נמסרו ביד שליח. שליח הוא שר העולם, הנראה ונביאים, מושל במרכבה, נאצל מן הסוכה העליונה ח העליון בו, והוא אמר נעשה אדם צלמנו, מן ההוא לית ליה ג׳ מפתחות וכו׳ ״ ע״כ. — ויובן עיקר הדברים בהמבואר בכאן ובשערים ודמים ויתרם בבאור שפת מסורת המקובלים ויחלא. —

ט. (חולין פ״ד ב׳) מהו דכתיב טוב איש חונן ומלוה, יכלכל דבריו במשפט. לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, שהם תלויין בו. והוא תלוי במי שאמר והיה העולם. — הכוונה שבאותה החנינה שהיא כמו כן חובה עלין, יעשה במדה גדושה בשביל לצאת ידי חובתו התלויה בו, אבל בבקשת החנינה מאחרים ומפי׳ מאת הש״י שכל טובתו מתנת חנם, ראוי לנו להסתפק בבקשת המועט הראוי, כמו במזונות בפחות שאפשר, ובמלבוש יתר מעט. —

תם

שלה בן יהודה. וכוזבא עיר יהודה לבני שלה בד"ה (ד"ה א׳ ד׳ כ"ב); וקבלת חכמים בבבל שמשם היה ר׳ נתן וקדמו רבותינו וסמכו הקץ בזה על המקרא עדן ועדנין ופלג עידן, שהמלכות הראשונה מועד אחד, והמלכות השניה מועד, והשלישית רק חצי מועד. וקבלתם סמכו על והם קימו בדמעות שליש, היינו שיהיו שלש מלכיות זרים ורעים, ור׳ עקיבא דרש עוד אחת משמע שהיו שנים לפניה ואמר מעט היא שלא תמשך ויבוא בן דוד. ור׳ נתן אומר כי ג׳ חלקי המקרא כי עוד חזון למועד רומזים על דרך דרש שלא לסמוך על שלשת דרשי קץ הנז׳ הגם שהרמז בדרש ניכר רק בהראשון לפי שמלת עדן הוא תרגום מועד בעברי וכן באו שם בדניאל מועד מועדים וחצי. ואמר עוד טעם לדחוי הדרשות קץ הנז׳ אלא מלכות ראשונה ע׳ שנה וזה מדויק לפי שהראשון מבית חשמונאי שלקח כתר מלכות היה ארסטובלוס בן יוחנן כהן גדול הוא הורקנוס בשנת כ"ז ליוונים והורדוס מלך בשנת רע"ז. ומלכות שניה נ"ב, וגם זה גבוה שהוא חושב רק הזמן שמשלו בעצמם ולא היה הגמון רומי בירושלים וזה היה לבד בימי הורדוס המלך וארקילוס בנו י"א ובימי אגריפס הראשון ומלכות השלישית לא עמדה כלל רק ב׳ שנים ומחצה, וא"כ אין להשוות ביניהם כולם כנשמע מדרש שליש ולא בין השתים הראשונות כנשמע מדרש מועד מועדים, והשלישית אין לחשבה מלכות כלל בערך אל הראשונות כמו שהיה כנשמע לפי הדרש פלג עדן ומתלת אחת מעט היא, וזו לא היתה אפי׳ מעט. ועל כן לא היה מוס בדרשות קצין אלו. זה הנראה עיקר. בברייתא סתומה א.

ז יתכן לומר שאם היה לחז"ל איזה סבה בקבלת ספורים להסתיר שם המלך המדובר בו לגמרי או מחמת אימת רומי, כינו את שם הבא בשם אחר נודע אל זמם. לרע ובלתי מסוכן בהזכרה, והאחרונים ששנו הספור כבר שכחו שינוי הכינוי ועכינו. — ובזה יתכן המאמר. בינמות ועוד מקומות, תרקבא לידי פילא מרתא בת ביתוס לינאי מלכא כי היכי דלוקמא יהושע בן גמלא בכהני רברבי, וזה בלא ספק כינוי לאגריפס האחרון שהרי נודע שיהושע בן גמלא היה בזמנם הקרוב ונהרג ע"י הקנאים. — וכן יהי הסיפור מן הצעירות שהיה לו לינאי המלך בהר המלך, והוא עור מלכא שהתישב בדרום אחר החורבן, ומלך בו הגבור הקירני או גם בן כוזיבא, ושינו השונים הקדמונים השם במשנתם מפחד הרומיים. ואולי בא עד"ז החילוף מן הורקנוס לינאי בברייתא דקידושין מפני כבודו של יוחנן כה"ג.

(ח) באגדה דתענית (דף ב׳) אמר ר׳ יוחנן ג׳ מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן של חיה, ושל גשמים, ושל החיית המתים וכו׳ שם ראיות מדרשי פסוקים. — והנה הגם שהענין מלובש בלבוש האגדה ובעלי הגמרא האחרונים ממשיכים הדבור בשאלות והוויות מפסוקים אחרים וכן המפרשים אחריהם. הנה יש בענינה כוונה מסותרת נמשכה לדעת החכמים בפעולות העולם הטבעיים והנסיים, וזה שרוב מעשי העולם מתנהגות עפ"י כחות הטבע הגלויות הנקראות אללם, מנהגו של עולם, וקצתם עפ"י כחות נעלמות ואיזה סבה רחוקה מיוסדת בטבע רחוק או ברוחני נפשי ורצוני, כמו שאמרו הכל בידי שמים (כלל הכחות הטבעיות השמימיות) חוץ מיראת שמים, חוץ מצנים פחים; ועל כן רוב מעשם הנם, מתדמים באפשרי לאיזה טבע, או נמשכים מחפץ ושכל רוחני והכל בכח בעל הרוחני ובשבילו תבוא פעולה יוצאת למראה עין ממנהגו של עולם, שינצל מן הסכנה ושיברית מאליו, וירבה טובתו ויתאר מרעתו, וכפי מה שבארנו בזה מדרך החכם ומדברי הרמב"ן בנסים נסתרים וזהו המכונה באגדה שנמסרו ביד שליח או שלוחים בכל הכחות ופרטיהם. — אולם יסודי הפעולות הטבעיות והם ההויה והגדול; והחוץ או ההפסד להיותם כחות ראשיות ושורש לכל פעולות הטבע, הנה לא האמינו האלהיים הקדמונים כי יבא בהם השינוי והיציאה מן המנהג העולמיי בסבת כחות אמצעיות אך עלומי הטבע המיכאניקי והרוחני, ונסים כאלה רק ליחסם להנהגה עלה ובלתי אמצעי וכמו שבארנו בזה ענין שני ההנהגות על דרך החכם והרמב"ן, וכמו שמיוסד זה בדיעות קדמונים שזכרו למעלה בשער עם עולם ומבואר במאמ׳ הגשבב הכל לפני והרשות נתונה ובטוב העולם נידון, ח׳ בשון

חול, של חג ע"י המנורות וע"י האבוקות שבידי החסידים ואנשי מעשה השמחים במחול וברקוד ובידי העם, והגם שאמת הלכו אז בסוף הלילה בקרוא הגבר בשביל המים לניסוך בחג, הנה במשנה אין שם דבר משאיבת המים רק משמחת האורה לבד. — ובזה יפורש היטב המימרא בגמרא שם דף נ' ע"ב איתמר ר' יהודא ורב עינא חד תני השואבה וחד תני ח ש ו ב ה ונראה ברור שהוא טעות וצ"ל ה ש ו ב ה ופתרונו האבוקה; וכבר נראה שלא היה ברור בידם אם מלת השובה מוסב על המים שבחג, שהרי בירושלמי אמרו שמשם שואבים רוח הקודש שהשכינה שורי' מתוך שמחה, ובתוספות הקשו להקשות שבמשנה קרא הגבר תקעו, וא"כ היו המים נפסלין בלינה. ואולם מר זוטרא באחרון מפרש שם שואבה על אש ושאבתם מים בששון, והגירסא חשובה על שם שהיא מלו' חשובה.

ד. נשמת כל חי נקרא לקדמונינו ברכת השיר (פסחים קי"ח ע"א) והיא לדעתי מין ממיני ברכות הנהנין על ההנאה הטוב' של נעימות ה ש י ר ו ה ז מ ר ה שנתןהקב"ה לבני אדם שבו משבחין ומזמרין על כל רוחני הנשגב והנעלה שהנפש משתפכת עליהם מפנימיותה. וביותר רוחני היותר נשגב כלל על ברוחניות הקדושות והוא השם יתברך.

ה. הלבנה בראשית של ניסן מתחלת להאיר, וכל שהיא הולכת מאירה עד ט"ו ימים ודיסקוס שלה מתמלא; ומט"ו עד שלשים אור שלה חסר, בל' אינה נראית. כך ישראל ט"ו דור מן אברה' ועד שלמה, אברה' התחיל להאיר וכיון שבא שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה שנאמ' וישב שלמה על כסא ה' וכו' הרי נתמלא דיסקוס של לבנה, מכאן התחילו המלכים פוחתין והולכין, רחבעם אביה. אסא, יהושפט, יהורם. אחזיהו, יואש, אמציה, עזיה, יותם, אחז, יחזקיה, מנשה, אמון, יאשיה, יהויקים; כיון שבא צדקיה דכתיב ואת עיני צדקיה עור חסר אור של לבנה וכו' (שמות רבה פ' ט"ו) והנה הם ששה עשר חוץ מצדקיהו שהוא השבעה עשר; ועוד החסיר יואחז בן יאשיה ויהויכין בן יהויקים ממספר המלכים, אולי של שקצרה מלכותם ואולי יש לחשוב יהויקים וצדקיה לאחד כי אחים היו בני יאשיהו, ובזוהר הוציא גם יואש, ובפירוש לדברי הימים הוציא אמון ויהויקים. ובאוונגליון של מתאי, חשב ארבעה עשר דור מאברהם ועד דוד, וזה הנכון, ומשלמה ועד יהויכין או יכניה בגלות בבל ג"כ ארבעה עשר דור, ועפ"י דרכו לא חשב צדקיה — כנכון שלא חשב המלכים כ"א הדורות עד גלות בבל — אולם שגה במה שאמר כי יאשיה הוליד ליכניה, ויכניה בן יהויקים בן יאשיה. והנה הדורות משלמה עד יכניה באמת שבעה עשר, אולם מתאי בשביל מדרשו להשוות מספר הדורות שמן אברהם עד דוד, ומן שלמה עד יכניה בבבל וממנו עד למשיחם, החסיר ארבעה דורות. אחזיה, יואש, אמציה, ועוד יהויקים ומנה אחר יהורם עוזיה.

ו. באגדת חלק מובא שם ברייתא ממשנת ר' נתן, תניא ר' נתן אומר מקרא זה נוקב ויורד עד התהום, כי עוד חזון למועד, ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר, לא כרבותינו, שהיו דורשין, עד עדן עדנין ופלג עידן, ולא כר' שמלאי שהיה דורש, האכלתם לחם דמעה ותשקימו בדמעות שליש, ולא כר' עקיבא שהיה דורש, עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ, אלא מלכות ראשונה ע' שנה, מלכות שניה נ"ב ומלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה. — ונתקשו המפרשים במשנה זו, ורש"י ז"ל מביא פירושים איזה וכתב לבסוף כמתנבא * וכל הנך דרשות לא משנה, ולא ברייתא, כלומר שלא מצאם במקום אחר לפרשם והפירוש הנכון בה היא: שר' נתן הא' קיים עד סוף ימי רבי כמו שאמרו רבי ור' נתן סוף משנה וחי ה"ב יותר מחמשים שנה אחר חורבן ביתר, ורצה לסתור במשנתו אותן דרשות הקץ שהיו מפורסמים בזמן בן כוזיבא על ביאת המשיח ומלכות בן דוד שקרובה לבוא. והיתה עיקר דרשתם כי שלשה מלכיו' זרים מישראל אך לא מבית דוד היו ראויות לעמוד בישראל והשלישית תעמוד זמן מעט ואחר תחזור לבית דוד; ושלש מלכיות אלו הם מלכות הכהנים מזרע חשמונאי ומלכות הגרים הורדוס וזרעו ומלכות שמעון בן כוזיבא שלא נודע יחוסו אך עכ"פ לא היה מזרע דוד וכנראה מבני מדינת בית שאנים בכלל יוחסין (ואולי מבני

הערות למאמרים שונים

א. המשנה ביומא מ"ו חלבי שבת קריבין ביוה"כ: יוה"כ שחל בערב שבת לא היו תוקעין ובמוצאי שבת לא היו מבדילין אינן הולכות על דרך קביעות האחרונות כ"א ע"ד היות חודש הלבנה כ"ט וחצי ולזה קובעין לעולם חודש אחד מלא ל' יום וחודש שאחריו חסר כ"ט יום. וכל שנה פשוטה שנ"ד ימים וא"כ מוכרח או שינוי הקביעות של כל מועד משנה לשנה ד' ימים. ובשנה מעוברת המעובר תמיד חודש חסר מן כ"ט וא"כ שינוי הקביעות לשנה שלאחריה חמשה ימים וזהו שעת ודרך ברייתא של אחרים אומרים, אין בין עצרת לעצרת ואין בין ראש השנה לראש השנה אלא ארבעה ימים בלבד ואם היתה שנה מעוברת חמשה (מגמרא סוכה נ"ד ע"ב) ועל סדר זה של האחרים הנ' הולך המאמר: מימות עזרא לא מצינו אלול מעובר, היינו שהחודש הראשון ניסן עשו מלא ל' יום ואחריו אייר חסר וסיון מלא, תמוז חסר אב מלא, אלול חסר וכן לעולם. והקושיא בגמרא דערכין (ע' ע"ב) והאיכא יומא דשבי דתלת שנין, הולך על דרך הברייתא הישנה אין חדשה של לבנה פחות מן כ"ט יום וחצי ושתי ידות שעה (שכן היא עיקרה באמתתה לא כמו ששינו והוסיפו עליה אח"כ ע"ג חלקים ולבסוף נזדייפה לגמרי כ"ט יום וחצי תשל"ג חלקים) ולפ"ד א"כ להוסיף על קביעות הראשון של האחרים הנ"ל ח' שעות לשנה על שנ"ד ימים והוא יום אלא לשלש שנים ולעשות שבעה חדשים מלאים וחמשה רק חסרים והקושיא השנית שם, והאיכא יומא דתלתין שנין, הולך על דרך מדויק יותר וקרוב לחשבון שלנו שהגבילו את חודש הלבנה כ"ט יום וחצי ושתי ידות שעה ואחד מע"ו בשעה עד שיעלה המותר החדש לע"ו חדשים שעה אחת ולשלשים שנה שהם ש"ס חדשים כ"ד שעות שהם יום שלם, הצריך להיות נוסף חוץ מן ההוספה ויהי' א"כ בשנת השלשים שמונה מלאים וארבעה חסרים. והחשבון זה ההולך כנזכר היות חודש הלבנה כ"ט יום וחצי ושתי ידות שעה וחלק מע"ו בשעה. והוא העולה ע"ד חלוקת השעה לתתר"פ, כ"ט י"ב תשל"ג לפי ששתי ידות שעה הם תש"כ חלקי תתר"פ ואחד מע"ו בשעה עולים ע"ב חלקי תתר"פ.

ב. בשני מקומות נראה שהי' לקדמונינו במקרא הנוסח בכל המקום אשר תזכיר את שמי, האחד במכות שמביא ממנו שאפילו אחד המזכיר את שמו של השם בתורה שכינה שרויה במקום, והשני בסוכה (דף נ"ג, א') בדברי הלל כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר אם אתה תבוא אל ביתי אני אבוא אל ביתך אם אתה לא תבא אל ביתי אני לא אבא אל ביתך שנ' בכל המקום וכו'.

ג. (סוכה נ"א) מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו וכו' בביאור מלת השואבה יתכן לומר שהיא נגזר ממלת שובת. שהוראתה בשורשי אבוקה של אור לפי שהשמחה עיקרה בהדלקה הגדולה שנעשה בעזרת נשים במנורות גבוהות והר הבית גבוה ומאיר למרחק בכל לילות

חול

טירות אלפות כסף נלך בשבילה ; ואם דלת היא , שלא תמרה האלות . ופתחה לכל , נצור עליה ובמצענה שלא תבא אלינו ; ענתה היא ואמרה אני חומה , שומרת ותי היתי . תורה שבכתב ושבעל פה היו לי , אז יהיו כל ישראל בשלום . אמרה שכינה , היושבת בגנים , את כנסת ישראל ! כמה ישאלו המלאכים לשמוע את שירך , ענתה כנסת ישראל , אם טוב בעיני דודי , ברח מהמלאכים , ורד אל הרי בשמים , הם הררי ציון , כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם . —

רות

(הלא נמצא יותר)

קצידים מספרי הראב״ע

שיר השירים

הקדמה) זה הספר נכבד וכולו מחמדים, זכו' ובו סוד סתום חתום, כי החל מימי אברהם אבינו עד ימות המשיח, וכן כתוב בשירת האזינו, בהנחל עליון גוים, מן דור הפלגה עד שוב ישראל מהגלות אחר מלחמת גוג ומגוג, ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקום דודה כי כן דרך הנביאים, וכו', וחלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק, כי אם על דרך משל, ולולי גודל מעלתו לא נכתב בסוד כתבי הקו״ש, ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים (ו). — אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספר על סוד העולם ודרך התחברות הנשמה העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה, ואחרים פרשוהו על המתכונות.... ואין האמת כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז״ל שזה הספר על כנסת ישראל. — ואחר שהעיד הפסוק, שנראה המקום לשלמה פעמים, מה תימה יש בו, שיתנבא על דבר עתיד, כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצא באסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקודש, שנקראו נביאים וחוזים. אמת היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתול ועקש. — אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם (אברהם) תחת היחוד ; חדריו ויתכן שהחכימו. ועמד על סודות לפונים. — אע״פי שאני שחורה בקלת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית ויחוד השם. — נוטרה שאסור דתים נכרים ועזבתי שלי (במצרים). — במסבו כמו מקום מעולה ונכבד. בין שדי ילין, בין הכרובים או באמצע מחנה ישראל. — אחר שעלתה שכינה לשמים גלו ישראל לבבל. — פתחתי אני לדודי, זהו בנין הבית (שני) וחשבו שהשכינה תדור עמהם וכן הבטיחום הנביאים ושכנתי בתוכך אילו היו על דרך ישרה, והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזהו בקשתיהו וכו'. ראשי כתם פז, הוא כסא הכבוד, קוצותיו תלתלים שחורות כעורב בענין ישת חושך סתרו, סביבותיו סוכתו. עיניו כיונים בענין בכל מקום עיניה (משלי) ; רוחצות בחלב, כענין טהור עינים מראות ברעה. — לחיו, הם שדי הפעם ; שפתותיו, הם המלאכים השלוחים לבני אדם, כמו גבריאל. ידיו גלילי זהב, הם האופנים. ממולאים בתרשיש, כענין, מראה האופני' ומעשיהם כעין תרשיש. — מעיו, היא האפודה האמצעית, שיש בה תמונות מכוכבים וקבלים ; שוקיו עמודי שש, הוא הגוף, שממנו נברא העולם. וענין שש שיש לו שש קצוות, מיוסדים על אדני פז. הם הארץ, כענין על מה אדניה הטבעו. — מראהו כלבנון, הענין. שיש בלבנון עצים, אין מספר להם אצל בני אדם, וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו, ולא ילך כי אם מעט בלבנון, וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו כן מעשה המקום, — בחור כארזים שהוא עומד וכן מעשיו, ולא יכלו כי אם חדשים לבקרים רבה אמונתו. — לרעות בגנים, זה שעלה למרום והוא דר עם המלאכים שהם צדיקים. — שערך, שהיו בבית שני נזירים ; שיניך גבורים, רקתך כהנים. — גנת אגוז, משל לכנסת ישראל, שלא יראה הפרי אלא אחר השברו (בגלות) הפך וישמן ישורון ויבעט. — ראשך עליך ככרמל, זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף ; ודלת ראשך, זהו אליהו, מלך אסור ברהטים. הוא המשיח שהוא אסור, כאשר העתיקו קדמונינו, כי ביום שחרבה ירושלים נולד — כשיעלו ישראל ממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא יודה, דע כי תחת התפוח עוררתיך, והענין כי היית אסור וישן, ולא התרתיך כי אם בתפילתי. — אם יתן איש, כמו המן הרשע ללעג יהיה, שלא יוכל לשנות דת ישראל, כי המקום הוא שומר תורתו, כענין אתה ה' תשמרם, ושהוא חוזר על הפסוק הראשון, אמרות ה' אמרות טהורות. אחות לנו קטנה, תאמר כנסת ישראל אתא שתתחבר, עוד נשארה לנו אחות מעבר לנהר כוש, שני המטות וחצי המטה ; ביום שידובר בה ביום הנחמה כמו דברו על לב ירושלים ; אם חומה היא, אם שמרה עצמה ולא יצאה מהדת, נכין לה מקום וטירות

אסתר

נאום אברהם הספרדי הנקרא בן עזרא. אין עזרה כי אם מהשם, המחוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקילו, כי באלוה ידבר בו, ובו יתמוך בהתחילו לעשות כל מעשה. גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו, והנה אין במגילה הזאת זכר השם, והיא מספרי הקודש? — וזה המלך, ככה, כי הכח ביד ירצה. — שונים מגזרת שני. כדמות פעול (אולי פיעל) וכן ועם שונים. — יודעי העתים, חכמי המזלות, או העתים שעברו על מלכים הקדמונים. — ובספר מלכי פרס, כי ארבע מלות הם השרים, המערכת הראשונה יושבת בתחלה לפני המלך, במלכות, במערכת המלכות ויש כי באל להשמיד את ישראל בחודש אדר וכף בעבור חבור העליונים במזל גדי. שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל. והקרוב אלי כי לא כמשכו ימיו (של דניאל) עד מלוך אחשורוש, כי זקן היה (בימי דריוש) ומעלת החכמה לא תסור (לשנאמר שהתכוהו מגדולתו בעבור זקנתו) — תדמי, מגזרת כאשר דמיתי, ושניהם מגזרת דמיון במחשבת הנפש, חפו, כי כן משפט מלכי פרס, שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך, שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס.

שכל וחכמה ויראה, והוא האדם הישר (בהחלט) רק ימצא כנגד בני האדם האחרים, ובזכרים לבדם. ימצא (רק) אחד מני אלף. כי החכמה תוליד הענוה, כי בהתגבר הנשמה על הרוח יסור הכעס ועזות המצח. — א"כ (למלך) לבשר ודם, אף כי למלך האמת שמלא כבודו מעלה ומטה. — ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז"ל שהיו מחשבי עבורי השנים, ויודעי העתים הם אנשי המזלות. — כי איננו יודע מה שיהיה, לא ידע מה יהי' ואם ידע דברים על דרך כלל, או נסיונות שנסה. מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים. — ואין משלחת במלחמה. מלחמת המתכונת השומרת הגוף עד עת קץ עם החולי הנכנס בגוף. ואם תחלש המתכונת ימות בן אדם, ולא ימלט רשע את בעליו, רוב התנועה והגלות, כענין והוא ישקיט ומי ירשיע. ובכל אשר יפני ירשיע והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם. — כי עת ופגע יקרה את כולם, ופירוש עת מה שיש במתכונת המערכת העליונה הראשונה ופירוש פגע, פגיעת אחד מן המערכת, באחד מהשבעה, שהוא החצי, וחציו לפניו ואחריו, ושלישיתו, וחציו לפניו ואחריו. — ואל תתמה, כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה, כענין בקרובי אקדש. ואם נכבד דרש קדמונינו ז"ל במאת וסביביו נשערה מאוד. וכן נכתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך, על דבר קל ולא נעשה בזדון, רק אחרים סבבו הדבר. — לב חכם לימינו וכו', לא יאמר על גוף הלב, כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל, אעפ"י שראשו נטוי לצד שמאל. ועניינו, שכל החכם עמו, ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל עניניו במהרה, והפך זה הכסיל, כאילו לב חכם לימינו, כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות, בעבור היות מבוע הדם, שהוא הכבד, לפאת ימין. ואין איש אטר יד ימינו טענה, כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם. — במצלתים, ידוע כי כל מלה היא על שנים היא שנים, כמו עינים וכו' וכן שמים, ומבין סוד הגלגלים יודה כן (התנועה לגלגל סביב קוטרו ועל שני סרניו) וכן פעמים, גם מים ויש לו סוד סתום וחתום. — אן חלק לשבעה עיקר שבעה במקרא, מה שאמר בעל ספר יצירה. והיכל הקודש מכוון באמצע, ואמר לשמונה כנגד ימי השבעה, כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו, והעניין תמיד בלי הפסק. — כעצמים עניינו גוף הילוד טרם יולד, וקראו עצמים, כי הם מוסדי הגוף, כי הבשר והעור כמו מלבוש. — ומתוק ואמר על האור מתוק וכו' בעבור התחברות ההרגשות במקום שעל המצח, והוא מקום (?) ויאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת. — והאור הוא אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד אחר בואו, שעה ושליש שעה מהשעות השוות. — שומרי הבית י"א שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר, גם יפרש אנשי החיל, הזן והמוליד והמגדיל. ותפר האביונה, והעניין תפר היועלת מועלותיה והיא הרוח, ותהיה זאת המלה תואר מבינה. והוא כינוי לרוח בעלת הבינה. — וחבל הכסף. הוא חוט השדרה. וקראו כסף בעבור היותו לבן. וגולת הזהב הוא המוח, ודמהו לזהב. בעבור הקרום שהוא אדום, שהוא עליו. והכד היא המרה. ונקרא כד בעבור ששם תתחבר המרה האדומה, והמבוע הוא הכבד, וישוב העפר, לא ישאר בגוף כי אם העצמות, גם הם ישובו עפר. — והרוח תשוב. זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח הוא מקרה, כי המקרה לא ישוב. — ובא ה"א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבא על שם העצם. — דברי חפץ. היא החכמה העליונה עד שמצא. והעניין מה חפץ יש בזה שנבראת כך ולמה כך. — כי את כל מעשה האלהים. סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכולו. לשם שם כי אם האלהים, הוא סוד ספר קוהלת. סוף דבר כבר השמעתיך הכל, או שמעת כל מחלוקת החכמים, זה עשה את אלהים ירא. כי זה כל האדם, ישוב לעניין שעבר. שהוא, האדם בחייו ובמותו הבל, ועניינו, כי זה מקרה כל האדם, או, כי זה עיקר כל האדם וישוב לירא השם הנכבד והנורא. —

אדם, רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, והזכיר
צרת גופו מן האדמה ואח״כ ויפח באפיו נשמת חיים
ואז חיים בעבור שהוא עומדת, ולא תאבד כנפש
הבהמה. והפרש יש בין נשמה ונפש, כי לא מצאנו בכל
המקרא נשמה כ״א על בני אדם וכו׳. — וטוב אשר
עדן לא היה ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא
נברא, ואיננו תימה בעבור קוצר הלשון לדבר, כי אם
על דרך למיונות וכן אמרו החכמים ז״ל אשרי מי שלא
נברא כמו שיאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש
או אין, ואם היא דבר איך הוא אין? ודע כי
האלהים כנגד עליך ורואה אותך ושומע דבריך, כי הוא
בשמים בגבהי מרום הגבוהים, ואתה על הארץ ואין
מטה ממך. — כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע
יחיכו ויתענג בהרגשות, וחכם היה בצרפת גם הוא
ער בקשה תחלתה אמרי האזינה ה׳ ויש בה דברים
נמו נכונים. מהם שאמר „ הרחבת עולמות אין
להם גבול, ומה שאין לו גבול איננו נברא, ואמר „
י שמך בך ובך שמך " ואילו ידע מה פירוש שם לא
שם זה הדבור עולה על לבו. — גבוה מעל גבוה
ת כי יש שומר שרואה זה החמס, ואינו אחד, רק הם
נים. וכל אחד גבוה מעל גבוה, ושומרים רבים לא
ד איש מספרם, כי הם גבוהים על אלה שמעלתם
שנה שוה, והיודע סוד השם, ידע כי גבוה מעל
שוה הם חמשים וחמשה, ולא אוכל לפרש. — (ז״ג)
ב כעס משחוק. כבר בארו חכמי הראיות שיש באדם
לש נפשות . . . . יעוין שם לעת הצורך. ואל יאמר
מה היה שהימים הראשונים וכו׳ כמו שיאמרו הכסילי׳ אם
זהו מגדולתם שנהפך העולם, כי המבין ידע כי
מים שוים, והמערכות העליוני׳ הם הם רק המקבלים
שנו איש איש כפי חלקו. — שהחכמה תחיה בעליה,
י החכמה היא צורת הנשמה העליונה, שאינה מתה
במות הגוף. — והחכם שאין לו נחלה וכסף, ישמח
בשמחתו ולא יכעס במאמר עניו. כי כבר נגזר עליו מה
נגזר מששת ימי בראשית, ומניני מלאכת השמים
היו, והוא פירוש אשר ברא אלהים לעשות, כי
האלהים שם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונה,
שהיתה מערכתו מעוותת בדבר ממון או דבר אחר,
אין לו תקנה. — גם את זה לעומת זה, כענין שאמר
בספר יצירה שבע כפולות בג״ד כפר״ת, והענין שעשה זה
לעומת זה, ולא יוכל אדם לטעון, בעבור שהחסרון בא

מן המקבל, כמו שפירשתי בתחלת הספר. — טוב אשר
תאחוז, כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק, מעט
מחלקי הנפש. ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו,
ואיננו צריך לחפש מה יעשה, רק ילך אחר תורת
אלהינו. ולא יסור ממנה ימין ושמאל, וישמור
המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני
העולמות. — ומנין עשרה בעבור היותו סך
חשבון, והוא ראש הכלל, כי כל מה שיש למעלה ממנו
הם אחדים, ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו
וסופו. היה האל״ף בלה״ק בתחלה והיו״ד בסוף והנה
הין הה״א והוי״ו אמצעיים. ואלה הארבעה אותיות
הם למשך, ולא יתכן שימצא אות או תנועה
רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו; והאל״ף והיו״ד בחשבון
שומרי עצמם כמו גדר. והה״א והוי״ו עגול חשבון, וסוד גדול
יש בכולם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא
מן האותיות הנזכרים כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל
או בדבור או במחשבה, ככתוב בספר משלי לב חורש
מחשבות און. — סבותי, הסבותי פני ומחשבותי בלבי
אם תתחבר החכמה והחשבון, שהוא פירוש מחשבות הדעת
עם הרשע והסכלות וההוללות, ומוצא, מצא לחשק
יעור עיני חכמים, ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם. —
ראה זה מצאתי וכו׳ אחת לאחת וכו׳ והענין שלא
יוכל האדם למצוא מחשבת, שהוא החפץ,
עד שיסמוך אחת לאחת, שידוע שהמחברת האחת
נושא ונשוא, וכן המחברת השנית, רק תהיינה בהסמכם
הנשוא בראשונה נושא באחרונה, או שני הנושאי׳ או שני
הנשואי׳ בשוה. אז תוליד ביקשתי המחברו׳. דעת שלישי. והנ״כן
בדברי הנפש, אף כי בגויות, והענין כי אין ראוי
לחכם. להתחבר עם אשה כלל, לולא שלא יתכן
להשאיר דמותו תחתיו, שהוא שלישי. כי אם בהא חבר האב
והאם. — ופירוש אחת וכו׳ ויהיה פי׳ מלת חשבון
מחשבת או מנין. והענין שתחשוב בכל דבר שתמצאהו
איננו לבדו עד שיסמך לאחר, כמו גדול וקטן, כי לא
יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו. והקטן בהפך. וכן
חכם וכסיל, וכן צדיק ורשע. ג״כ בחשבון, כי בהתחבר
אחת לאחת, יקום ראש המנין (ב׳) ואם תתחבר
אחת לראש, ישוב כמו סוף (ג׳) ובהתחבר אחת
לסוף, ישוב כנגדר (פאטענץ, ד׳) ובהתחבר
אחת לכנגדר, ישוב עגול? (ה׳) והעגול,
מיושר? (ו׳) והמיושר שלם? (ז׳) והשלם
גוף (מעוקב ח׳) והענין, אפילו שלא ימצא איש
שכל

והפרט, כי מעשה ידיו כולם. — מה שהיה הוא שיהיה אמר המשורר על הבריאות העליונות, כי הוא צוה ונבראו, ויעמידם לעד לעולם, ועל הבריאות של מטה אמר, כי נשגב שמו לבדו, והענין כי תהו. המה כולם, וענין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם, כי הם כמו עגולות חוזרות חלילה, וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם, ומה שנעשה הוא שיעשה, על הכללים שהם שמורים כמין אדם ומין סוס, ומין כל חי ומין כל צומח, ותולדת אלה מתנועות העליונים. ואם העליונים עומדים, יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות, אעפ״י שלא אוכל לספור הפרטים, כלליהם שמורים וידועים וספורים, ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה, עומד על דרך אחד, ואין כל חדש. ואמר בירושלים בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה . . . וידוע כי רוחב ירושלים שלשים ושלש מעלות . . . וכאשר התעסק לראות שרשי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח, ויהי׳ (לפ״ז) פי׳ תחת השמי׳ כמו תחת השמש (דברי העולם השפל) ויתכן שרמז במלת תחת השמים, כמו תחת השמש (שבמקרא שלאח״ז) לגלגל העליון ששם כל צבא השמים (מתעלה ברוחני והוא היומי) וחכמת סוד המזלות על מיח צורות הגלגל. ואחר שהסתכל בדרך החכמה, לדעת עיקר כל המעשים (איך) שהם נולדים מכח השמים, וראה שהוא ענין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים, ואף כל הנולדים, ואין מספר לגדודי שמים. — מעוות לא יוכל והענין על דרך הפי׳ הראשון של שני הפסוקים שהם לפני זה (שמוסב על המעשים שבעולם השפל בעצמו) אחר שראה שהכל הבל לא יוכל ההבל לשוב כמו עומד, כי המעוות לא יוכל להיותו נתקן, כי תולדתו מעוות ובעל החסרון, אין בו יכולת, להמנות עם השלמים. ועל הפי׳ השני (שמוסב על מעשי העולם התיכון ומערכותיהם) שנולד במערכת חסירה, אין בו כח להשלים נפשו, והנה נמצא המתעסק לחקור עיקר התולדת ממלאכת שמים, מתעסק בתוהו (לפי שלא תועיל לו ידיעתו בהכרח ורק לעצבונו) וזה נכון ביוצא מבני אדם וברוב ממעשיהם. (באורו בכי תצא) בעבור היות הלב משכן הרוח, והוא הנברא בגוף בתחלה (כי הוא דמות מלך והמוח שר צבא) היה הלב כינוי לחכמה, ולשכל, ולטעם, ולמחשבות הבינה, בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה. וכן יכונו הדבורים בלשוננו שפה, בעבור צאת הדבורים ממנה. — וראיתי שיש יתרון, כמו שיבדיל הגוף הצורות ומראה הקרובים והרחוקים, ויעמוד כל דבר על מתכונתו, כן דרך החכמה. — וענין חלקו החלק שיצא בגורלו, כמו שאמרו קדמונינו ז״ל בני חיי ומזוני וכו׳. — לכל זמן, והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן, כי בהשחתת המתכונת המולידה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תעשירנו, והפך העושר, כי עתים קבועי׳ הם, ובבוא העת, יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו, ותהיינה תנועותיו כתנועת הגלגל, בענין אדבגלם יתהלך איש, ואי״כ אך הבל יהמיון. — גם אמר כי אין העתים קבועות על בן אדם לבדו, כי הנה הנטיעים כן הם. — אפי׳ התאוה הנטועה בלב בן אדם יש לה עת והיא לחבק השוכבת בחיקו ולרחוק ממנה — והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת, גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן. — והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עושר או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. — והענין שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף, זמן רודף אחר זמן ולא יהי נפסק, כי הזמן שעבר שב עומד, ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד, ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר; וזה ענין יתבאר בגלגל, שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המוצק, ונקראת מוצק בעבור צוקי המקום והקו הראשון הוא הרחב, וכן רחב לא מוצק תחתיה, וישוב החלק שהיה במזרח במערב והצד; ואין למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו, כי כל ראשית אחרית וכו׳ והנרדף הוא המוצק והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה, והענין כי לא ימצא אחד מני אלף. ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיות, ולא יוכלו להבין אפי׳ קצתם, כי אם המשכילים, שהתבררה מחשבתם במאזני החכמ׳ ובארבעה יסודותיה, שהשלשה מהם ספר וספר וספור, ומורכב מן השנים (נראה שרומז למה שחשבו בהגיון לראשי הידיעות, המוחשות והמושכלות, והמקובלות והמפורסמות) ומחורת אלקינו יוכל להבין, כי הנה אמר במיני הצמחים תדשא הארץ, והנה יש לארץ כח להדשיא, בדבר אלקים, ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו, ולא יעמוד הנולד שהולידה הארץ, כי אם ימים קטנים, בעבור שיש קץ לגדולו, ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור, וכן אמר ישרצו המי׳ נפש והכי המי׳ הולידו נפש כל שרץ ועוף והנ בדבר אלקים, וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם

מערכות אלהים חיים, שאינמו שוכני בתי חומר, כי
הגויות נמשלות לבתים, ובעפר יסודם, וכענין די
מדרהון עם בשרא לא איתוהי, חה יהיה, אם תתלבן
הרוח, ותתקדש מטומאת תאות הגויות המגואלות,
המטנפות הקודש להתערב בשאול מטה · ותשיב אל לבה
דעת יסודה, ולראות סודה בעיני החכמה שלא תכהינה,
והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום, אז תהי נתכנת
בעת קושט אמרי אמת, ויהיו מחוקקין עליה. שלא
ימחו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהים הוא,
ולמען הראותה הוצאה הנה, על כן נכלאה במסגר
עד עת קץ, וכל זה להועיל ולהטיב לה. ואם סבלה עמל
ימים במספר, כן תנוח ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ,
כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים, טוב כולו, או
טוב רובו ורע בקצהו, או רע כולו או רע רובו וטוב בקצהו,
והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים, והחלק השני הם
החיים אשר על פני האדמה, והשנים האחרים נעדרים,
לא יתכן המצאם, כי לא יעשה ה' אלקים דבר כי אם טוב,
כי הכל לעולם הוא טוב, וכן כתוב וירא אלקים את כל
אשר עשה והנה טוב. ואם היה שם רע היה בקצהו,
כי בעבור רע מעט, אין בדרך החכמה העליונה למנוע
טוב רב. ושורש הרע מחסרון המקבל, ואם אין לנו יכולת
לדמות מעשה אלהים כי אם אל מעשיו (בעבור היות הכל
מעשיו) הנה ראינו ילבינו הבגדים השטוחים לשמש, ויחשכו
פני הכובס, והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד, לכן ישתנו
הפעלים, בעבור השתנות תולדת המקבלים, ומחשבות
בני אדם משתנות כפי תולדת גויה וגויה. והשתנות התולדת,
בעבור השתנות המערכות העליונות, ומקו' השמש והמקבל
וזה, והמדינות, והדתים, והמאכלים, ומי יוכל לספר
אותם, וכל דרך איש זך בעיניו. ויער ה' וכו' כי כל מעשה
מעשה נולד לא יעמוד. כי כל הנבראים ילאו לברוא
צלם שהוא שורש, או להכחידו, עד שיהיה נעדר, רק
כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה, להפריד מחובר
לחבר נפרד, ולהניע הנח ולהניח הנע, על כן מעשה
בני אדם תהו וריק, כי אם יראת ה', ולא יוכל איש
להשיג אל מעלת יראתו, עד עלותו בסולם החכמה,
יבנה ויכונן (הסולם) בתבונה. —

(א) ושלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל
ויש בו שורש עומד, הנה אתם הכל הבל.
וענין תחת השמש הוא הזמן המתהפך, כי השמש לבדו
יוליד הזמן, כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד באו
וכו' וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש
לפאת צפון או דרום, ואע"פ שיש לירח בבהמות,
ובצמחים הלחים, ובמוח מעשים נאים.. וכימה לקשר
וכסיל לפתח. אין מעשה כולם כנגד מעשיו, כיא חלק
מחלקים רבים. ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות
המאה ועשרים מחברות השבעה והשתנות תהלוכות כולם
עם כוח גובה גלגל המזלות היוצא, על כן לא תמצא מתכונת
מלאכת השמים נמשלת למתכונת אחרת, רגע אחד, ועל
זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שנים, עד תשע,
שאין הפה יכול לדבר ולא האוזן יכולה לשמוע. — והעמל
לבקש חכמה עד שתתברר מוחו, יש לו יתרון, כי אין הרוח
של אדם, תחת השמש. — בעבור היות כל נמצא תחת
השמש מורכב מארבעה מוסדים, מהם יצאו ואליהם ישובו,
והם האש והרוח הנה שהוא האויר. והמים והארץ, וזכר
ארבעתם. והחל בארץ שהיא כמו היולדת, ואחר כן זכר
השמש מקום האש בעבור רוב חומה ואחר כך הרוח והמים,
ואמר על הארץ שכל הנולדים ממנה אליה ישובו, כענין כי
עפר אתה ואל עפר תשוב, והיא עומדת, ודור הולך
ודור בא. — אחר באמרו אנשי המדות, שכל הנבראים
הנראים על עשרה חלקים (בגדלם) והשמש גדול מכולם.
ואין אחר כמוהו והוא השורש במלאכת שמים, כדמות
הנקודה בחכמת המדות והאחד בחכמת החשבון. —
והענין בזכירת אלה ארבעתם וכו' היות כל הנמצאי' תחת
השמש נולדים מהם וכו' ואם · הם שהם השרשים מנהגם
לשוב אל מקום כשהיו, איך יעמדו הנולדים מהם. ואם
היו בראשיתם הבל כן יהיו באחריתם, ואם האדם הבל
אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו, ואף כי מחשבותיו
שהם כמקרה המקרה. —

ואחר שהודיע הארבעה השרשים, שהם עומדים
על מתכונתם. ואם מקרה להם תנועה, בסוף ישובו
כשהיו, אמת (נראה שצ"ל אמר) ידענו הכלל, והפרטים
הנולדים מהם. לא יעמדו רגע אחת על מתכונה אחת,
על כן לא יוכל אדם לספור אותם. והעין לא תשבע
מראותם. כי סבת ראות העין התמונות, שהם מתדמות
באויר הזך, ולא יעמדו רגע אחת, והאזן לא תמלא משמוע
הפרטים, כי גם סבת השמועה הכאת האויר שיש בו
תמונת הקולות, גם הם לא יעמדו, על כן לא תוכל
העין לשלוט בפרטים, ולא האזן לשמוע מספרם, כי אין
קץ ומספר להם אצל בני אדם. לכן היוצר לבדו ידע הכלל

קצורים מספרי הראב"ע

העתקות מספר דניאל

(הקדמה) במלאכי מעלה סודות, עומדים על יסודות (של שפת חכמתו). — — ומשכילים בכל חכמה, בלל כל, יודעי דעת שידעו בתחלת דבור המדבר, מה שהיה בדעתו לדבר באחרונה, כי יש חכמי רבים לא ידעו זה עד סוף דבר המדבר. — ומביני מדע, שיוכלו להבין לאחרים, מה שיש בלבם ובמדעם כמו גם במדעך מלך אל תקלל. כי יש חכמים ילאו להוציא בלשונם מה שיש בלבם, כי אם בדרך רחוקה ובארחות עקלקלות. — כי עשרה סך חשבון, ובעל ספר יצירה אמר עשר ספירות בלימה. חרטומים, הם חכמי התולדות, היודעים העקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט (על ידי כחות טבעיות מכוסים לאחרים ונודעים להם לבדם) וכן כתוב בחרטומי מצרים (בלהטיהם). ולאשפים, הם הרופאים. ומכשפים, הם המשנים דבר התולדות למראה העין (אוחזי עינים במהירות המעשה וסתרי חפלים ואנשים עוורים בתחבולותם) והכשדים, הם חכמי המזלות (הכלדיים הוברי שמים מודיעים הקורות לאדם ולגוי יחד ממערכות הכבאות בעת מולדם או בעת הנוכחי) והגזרין הם בעלי הקוסמים ההולכים לקראת נחשים (עושי הטלסמאות והצורות ומורידי הרוחניות עליהם ועל הבאים להם ע"י עשונים וקרבנות ותפלות, במקומות ועתות ומספרים ומונות ידועים, כפי אמונת הימים ההם) ואלה הם שהמלך צריך להם (עתה לפתרון חזונו המבעיתו) לא לחכמי המדות, החשבון, והערכים, וחכמת הבנין, (בדפוס הבנים) והחכמה העליונה, ושנה קרא לחרטומים שהם יודעים עיקר החלומות ותוך הדעה מגפש חזיונות הלילה (גם כולו חלק מטבעיות חכמת התולדות שזכר למעלה); גם קרא לאשפים (שהם הרופאים שהם יודעים בדפק הדרוש או במי משתנת הגוף, ורוחי החלומות הולכים על מתכונת הגוף), וקרא גם המכשפים שהם יודעים השעות הראויות לעשות מהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכת הכוכבים באותה השעה (איני יודע איך יסכים זה למה שאמר למעלה במכשפים) גם קרא לכשדים, שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם, בדעתם מולדי האדם לנהוג המעלות על הגבולים, ועל מבטי הכוכבים המשרתים, ושני המאורות, ותקופת השנה והחודש והשבוע והיום. והם היו יודעים מולד נבוכדנצר, על כן עם הכשדים תחילה, כי הדבר תלוי בהם ובחכמתם כפי דבריהם. — אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי הם המלאכים העליונים, שהם צורות אמת (בדפוס צורת) ואינם בגופות (בדפוס בטעות כגופות), והנשמות נגזרות מהן כאור היוצא מהשמש, והנשמות הם בגופות (בדפוס בטעות גופות) על כן אינמו יודעות הנסתרות רק מעט (לא כמו אלהין די מדרהון לא איתוהי עם בשרא) ובמראות הלילה, שאז אין (בדפוס שרין בשבוש) הנשמות מתעסקות בצרכי הגוף, והיודע בסוד הנשמה יעיד על דברי. — והזכיר חכמתא וגבורתא די לה הוא; כי לשם לבדו היא החכמה והגבורה באמת וכל הנבראים במעלה ובמטה כמו מקרה, כי מאתו הם. — ידע מה בחשוכא, ולפי דעתי שהטעם מה צכח להיות, כמו ותעלומה יוציא אור, ובטעם גבורתא עמה שרא, שכל לפניו כמעשה. —

קצורים מספר קהלת להחכם לצורך השער

(הקדמה) אורח חיים למעלה להשכיל למען סור אחר מולדתו להיות עם משפחתו, כן בסוף הדרש משאול מטה, כי כאשר יעלה האורח שסבב בגוב אל המשבלת לבאתו במעלות שגבוהות עד עלותה אל מערבות

הארץ ושוכניה חסידים . כענין לפעלם , והשלישי
נהסדו . והנה ישוב אם לשבט אם לארצו . פירוש לפעלם
והשחקים הם על העבים ונקראו כן בעבור היותם אויר
דק וכן נקראו דוק (בדפוס רק בטעות) ורקיע והם
תחת הגלגלים , הודיענו מה נאמר לו לא נערוך מפני
חושך , מה דעת יש לנו שנאמר לו למה כן וכן , לא
נוכל לערוך אליו מפני חושך , כי אנחנו בחושך . —
ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה
ותטהרם , והנה אין כח בידם אפילו לראות האור
שהעבים בשחקים , (ובהיר שב לשמש והוא מן בהרות)
עד שיבוא רוח ותטהר העבים . — שדי לא מצאנוהו
שגיא כח ומשפט , נדע במעשיו שהוא שגיא
ח ושגיא משפט , ורוב צדקה לא יענה
נו , כי אם מחסרון המקבל , כאשר הזכרתי מטעם
תחלת פי' קהלת . מי זה מחשיך עצה , הענין , ראית
המחשיך עצתי כמו להעלים ולהסתיר , ובמקום אחר
מי זה מעלים . מי שם ממדיה , גבולותיה . ויתכן שיהיה
למדת הגבולים (האקלימים) . קו , הוא סבוב
עלת הארץ (המשוה והאופק ואופן חלי היום) . ואדניה
ההרים , אבן פנתה הוא הנקודה (מרכז הארץ
העולם) . ברן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלהים ,
בעבור שיסובו סביבות נקודת הארץ , וכוכבי בוקר הם הז'
משרתים , ויקראו (ג"כ) כוכבי אור , ובני אלהים הם
המערכות העליונות , ותנועתם הוא רנתם
ותרועתם . — תתהפך כחומר חותם הארץ . בצורת
כחומר חותם ויתיצבו בעין אדם כמו לבוש
עליה , וכל יום תתחלפם — התקשר מעדנות כימה ,
כוכבים הם בפאת צפון , וכסיל בפאת דרום , וכימה
קשר הפירוד , שהם המעדנות , וכסיל הפך הקשר .
הענין האמה נויתה לכוכבים האלה לקשר ולפתח ,
הקדמונים אמרו , כימה הם שבעה כוכבים קטנים , והם
בסוף מזל טלה , והנראים (מהם)
הנכון בעיני שהוא אחד והוא כוכב גדול יקרא עין
השור השמאלי , וכסיל כוכב גדול הוא , לב מזל
עקרב , כי אלה שניהם במזרח , יראו המעשים
משרים , וזה כנגד זה בבית ובמעלה ובחלק (?) . —
בטוחות והנכון בעיני שהם עקרב (תוך האדם) כענין
הן אמת חפצת בטוחות , ויורה עליו סוף הפסוק
שאמר , ובסתום חכמה תודיעני , כי הענין כפול
. כמנהג . — לשכוי הוא הלב , כמו עברו

משכיות לבב . והענין צורות חקוקות , כמו ואבן משכית .
ומביני סוד הרוח יודו כן . — מי יספר שחקים
בחכמה , פרושו מספיר , מי שם אותם כספיר
(דורכזיכטיג) . כענין כראי מוצק , ויש אומרים שהוא מן
ספר (כתיבה) ואחרים ממספר . — בצקת עפר למוצק
היא' הנקודה (המרכז) . ורגבים ידובקו , הם בקיעות
הארץ מהחום והמטר . — והטעם כי השם ענה את
איוב על דבריו להוכיחו , והודיעו , כי איננו יודע דרכי
השם שהם כלל , אף כי הפרט . — האף תפר משפטי
התחלה להפר משפטי החכמה ששמתי בעולם , תרשיעני
למען תצדק — מי זה מעלים עצה בלי דעת ,
והטעם כי בלי דעת הייתי שאלתי להסתיר עצתך בעולם
כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה , השם
ישא פני הצדיקים בעולם הזה . רק בעולם הבא איננו
כחולילה שיעשה השם נבלה . רק בעבור שהיו חברי איוב
מצדיקים השם , אם השם יביא עליהם רע יאמרו תועי רוח ,
הנה זה דבר נבלה . ודברי איוב וחברי איוב עוד אפרש . ובמה
טעו , ואשר השם שילכו לאיוב בעבור שהרשיעוהו חנם ,
והנה התברר כי איוב צדיק גמור היה — שב את שבות
איוב , שהיה שבה ביד השטן הוציאו מרשותו . (פירושי
הטעמים) ... ואליהוא חרה אפו על איוב שהאריך
לשונו בקוצר רוחו ... והנה סוד דברי אליהוא שאמר
לאיוב וחביריו : כולכם תעיתם , כי חשבתם שטעמתם
בסוד השם ; והנה אמר לחברי איוב , כי השם ינסה
ויענה , על עקב עון , או להסיר עון , או לקבל
שכר ... והענין הנה בבריותי , ולא בככבים העליונים
רק בחיות , שהם בארץ ובים מתחת לארץ , שגם
גבורים לא תוכל להם להשתעבד בהם ולא לכרות על
לויתן לאכלו , (אף) כי בן אדם לא יגבה לבו נגד
המלאכים , ולא כנגד בני האלהים , כי הם נכבדים ממנו
כפלי כפלים . כאשר פירשתי בפסוק הנה אנכי שולח
מלאך , בראיות גמורות משקול הדעת , ומדברי
התולדות , גם דברי הנביאים פה אחד כך , ואשר מצאנו
כתוב בדברי קדמונינו ז"ל (שנראה מהם שהם מפחיתים
לאדם ובשבילו ופחותים במעלה ממנו) גם הוא אמת ,
כי הם לא דברו רק על המלאכים הנבראים לעתם
לכבוד הנביאים , רק גובה לבו (של האדם הוא באמת)
כנגד החיות והעופות , כטעם מלפנו מבהמות ארץ ,
והנה אמר השם , כי הנה יש גופות בארץ עמך , והם
גבורים ממך , לא תוכל להם ולמה גבה לבך ....

הקדמה

דרך עמדי וכו' והוא באחד ומי ישיבנו . ונפשו אותה ויעש , יש אומר שהבית נוסף , והאמת שאיננו נוסף , ולא תוכל לפרש כי יש בו סוד גדול . מדוע משדי לא נצפנו עתים , רובי המפרשים יפרשו ש ד י במקום הזה שודד (המערכות) זכן פירושו . למה לא נצפנו עתים משדי , ויודעיו לא יראו הימים . והענין , אילו נצפנו עתים משדי (שיש בידו לשנותם) לא הייתי מתרעם עליו , כי יודעיו (השם) לא ידעו מה יהי' (והלשון ברבים אין תימה כמו אלוהי עושי , שכבר ביאר החכם) אלא הוא שידע העתים שיעשו בהם הרשעים הרשע . למה יחריש . — במורדי אור השם שהוא אור המאורות .

(כה) המשל ופחד עמו . הממשלה והפחד עמו , ועמו עושה שלום במרומיו , שאין בהם מלחמה . כי כולם טוב , והרע הוא במטה (למטה) לארץ . ואלה הדברים צריכין פירוש . — נוטה צפון על תוהו , הוא שנטה צפון , שהוא מקום ישובו של עולם על תוהו , תולה ארץ על בלימה , שתי מלות כענין (אסר) כי הארץ תלויה באמצע הגלגלים . מאחז פני כסא הוא השמים . כענין ה' בשמים הכין כסאו . — עד תכלית אור עם חושך , עד מקום שהוא תכלית האור , שכל מה שיש למעלה (מהגבול ההוא) הוא האור , ולמטה בהפך (חושך) . — נחש בריח , התנין אשר בים , וי"א כי הוא התלי . ונקרא נחש בעבור שהיא כמו מעוות , ובריח שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה . — שמץ דבר . כמו לשמצה . —

(כח) כי יש וכו' . הענין כי הכל תלוי במזל , בני אדם גם המקומות . אבן אופל הוא הארץ , שהוא עיקר האופל , גם הוא עיקר קדרות הלבנה , בשעה שתקדר בחצי החודש , בהיותה עם ראש בתלי או הזנב . וענין אלה הדברים (שבפרשה) שהמקום יעשה הדבר והפך הדבר , יתן טוב לרשע גם ישלם לו רע , אפילו מקומות הארץ משתנים , ארץ צלמות וארץ לא יעלה בה כל עשב ולדעת עיקר אלה הענינים למה . זה לא יוכל האדם לדעת . — אבדון ומות אמרו , הם המתים הקדמונים אמרו לנו , כי גם הם שמעו מאחרים כי לא יוכל האדם לדעת אלה הענינים , כי אם הבורא לבדו , שברא ארבע' המוסדות , והם הארץ והשמים (הרקיע הוא האש) והרוח והמים , והם נזכרים בשני הפסוקים (שלמעלה ארץ ממנה וכו') : אז ראה ויספרה , אין ויספרה מן ויספר מעשה , כי אם ממספר , או מן וללמדם ס פ ר , והענין היא כתובה אצלו וכמוהו י ב פ ר שחקים בחכמ' . — תשאני אל רוח תרכיבני , במחשבות כל הלילי תרכיב בנפשי דברים ותושיה , שהוא כענין החכמ' תמוגגני ותשק ידי לפי , מין ממיני עבודה זרה , כי רובי הקדמונים , טרם באו הנביאים , היו עובדים שני המאורות , על כן אמר גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל , והענין שהוא למעל' מהמאורו' לא מצאו מענה וירשיעו את איוב , ובתוך (במדרשות) כי הוא מתיקון סופרים , והאומרים כן ידעו מה שנעלם ממני . — כאובות , ורובי המפרשים אמרו שהם כאדות וזהו נכון , כי אל תפנו אל האובות עיקר אונתם (נ"ל אותם) כנאדות (נ"ל בנאדות) היא . — אם יש עליו מלאך מליץ אחד , מזה הפסוק תלמוד , כי המלאכים הממיתים המבקשים נפש האדם רבים , ומלאך אחד הוא פקיד עליו לשמרו ; והמבין סוד מערכות הצבאות יודע כן . — ויחוננו , המקום , ויאמר אל המליץ פדעהו . אם ישים אליו לבו , המקום אל בני אדם לבו , כענין וכי תשית אליו לבך , מיד יאסוף רוחו אליו , כענין והרוח תשוב , יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב , ויגוע הבשר שהוא הגוף , והאדם הנראה אל עפר ישוב : — אשא דעי למרחוק , הוא המקום שהוא העילה הרחוקה ; כי העילות הרחוקות רבות , כענין האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק . תמים דעות עמך , הוא המקום , כענין מפלאות תמים דעים , והענין . הוא יעיד . — רחב לא מוצק תחתיה אל רחב שאין מוצק תחתיה , והיא דרך משל , כי ר ח ב הוא הקו הסובב העגולה , ומוצק היא הנקוד' (המרכז) . — אנוש יביט מרחוק , על דרך החכמה , מספר שניו , לא חקר , דברו הקדמונים על לשון בני אדם . ויש אומרים כי נקרא המטר אור בעבור המאור הקטן (הלבנה) כי בתנועותיו יהי' המטר בצווי הבורא . — וכבר הזכרתי בספר מאזני הלשון כי כל דבר צריך לזמן ומקום ועל כן ימצאו פעמים בלשון הקודש בלא בי"ת (יאם שבו המשמש לגבול הזמן והמקום) . והוא מסבות מתהפך בתחבולותיו לפעלם , והנכון בעיני שהוא על הגלגל המתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם . אם לשבט , להצמיחו הזרע , אם לארצו (להצמיחה) , או לשבט כמו אבנים גדולות וגשם ביס , והנה ג' ענינים (שבעבור יהי' הגשם) האחד למוסר , והשני לארצו בעבור צורך הארץ

הגאון רב סעדיה אמר , כי השטן , בן אדם היה , חקנא באיוב . . . . ואמר כי המלאכים אין להם קנאה , והנה שכח ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו , ובס' דניאל מפורש ואין איש מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם . ועוד , ואני בשנת אחת לדריוש המדי , עמדי למחזיק ולמעוז לו , שהוא החזיק למיכאל ועזרו , ולבאר סוד אלה הדברים לא יכילם ספר , והמבין סוד מערכות הצבאות , והשתנות המעשים כפי השתנות התמעזם , ידע עקר השטן , והכלל שהוא מלאך . וטעם ויהי היום , יום ראש השנה שכל בני העולם עוברים לפני השכינה כבני מרון , או יום דינו של איוב לבדו , ולא אוכל לפרש . ועתה אשוב שמה , ויש כי מבטן אמי , היא הארץ , והענין (נעבור) אדם הראשון (שנולד מן האדמה) , או בעבור היות העצמות שהם מוסדי הגוף , מן הארץ וכנגד הארץ , וחז"ל אמרו כי משה כתב ספר איוב , והקרוב אלי שהוא ספר מתורגם, ע"כ הוא קשה בפירוש, כדרך כל ספר מתורגם. ויקלל את יומו . גם יש ימים שיהיו כן (מקוללים) בהיות שני המאורות על מתכונת קשה, וזה נריךפירוש ארוך . יום אלה הם כנגד הארץ מפאת השמש , בעבור היות הארץ באמצע הגלגלים וצבאות מעלה . ואין להם חושך כלל , גם קדרות הלבנה מפאת הארץ שהוא למטה , אין אור אלא ממעל . וזהו אל ידרשהו אלוה ממעל כי הארץ הוא חושך . —

פי"ד ופקח אוני שמן מנהו . והנכון בעיני שהוא משעם זמם שמן דבר נשמע בו . ועניינו כי לא יגלה אלי לקחת בטוב המעולה ממנו , כענין פנים ואחור הנזכרי בפרשת כי תשא . בעבדיו לא יאמין אין אמונה בעבדיו בנגדו , שהוא לבדו שלם בלי חסרון . אף שוכני בתי חומר , קץ הדרים בבתי חומר, והנכון בעיני , שעבדיו ומלאכיו הם העליונים , שאין להם גשם שהוא גוף , ונפשות בני אדם נחלבות מהם . אף שוכני בתי חומר , הם הגופות שיסודם בעפר . אמר כי הרשע לא יצמח , לכן בן אדם יולידנו . וכאילו לא יולד אלא לעשות עמל ואון , כענין הן בעון חוללתי כי תולדת בן אדם קרובה לעשות רע , בטעם כי יצר לב האדם רע , תושיה כטעם חכמה , ור' משה פי' שהוא מן ש . מות מעצמותי , בחרה נפשי מות יותר משהתמיד בעצמות כי הגוף לנפש כמו בית , ועיקר הגוף הם העצמות כמו היסוד והעמודים . והיה עלי למשא , תיקון סופרים . שאפי' שפירושו במשא הוא בלא תיקון נכון .

(פ"ט) ע ש , הם שבעה כוכבים . כסיל וכימה , שני כוכבים גדולים האחד מפאת שמאל בגלגל הנוטה , והשני בפאת נגב ועש בפאת צפון הגלגל הגדול . (עיש על בניה שבעה כוכבים קרובים מהמולק הצפוני) , וחדרי תימן , הם הכוכבים שהם בפאת נגב הגלגל הגדול (קו השוה) . ובעבור היות היישוב בפאת שמאל (לבד כמו שחשבו הקדמונים , וברובו כנודע היום) ולא יראו אותם הכוכבים , על כן קראם חדרי , כאילו הם במקום מחבא . — חליפות וצבא , הולכות ועומדות , כמו הלא צבא . ולא סדרים הם מערכות הכוכבים , ותרגום יערוך יסדר . — לעשתות כמו אולי יתעשת האלהים , אבדו עשתנותיו . מי יתן טהור מטמא , כענין הן בעון חוללתי , כי האדם נברא מדבר טמא . — אם חרוצים ימיו , כבר גזרת עליו גזירה כמה יחיה וחרצה משפטו , ושמת לו חוקים וגבולים לא יוכל לעברם . — יכרת ועוד יחליף , יעשה מה יהיה חלף לו (שכר ותועלת) למעשה ידיך תכסוף , היא הנשמה , כענין כי רוח מלפני יעטוף . — ותגרע אליך חכמה , המגרעת היתה לחכמה והצרכה (בשביל גרעונה) אליך , או תשים החכמה אצלך גרועה ותהיה הסיון לגובה . —

(ר"ך) ימי עברו , זמותי מחשבותי . ובלשון קדר דבר שיקשיר , וזהו קשר המחשבה . — למה תרדפוני כמו אל , יהוא הקדום (אולי שהוא מפרש אלוה שבקודם ואח"כ על הכחות והגזירות האמצעיים) .

(פכ"ב) הבעד ערפל ישפוט , מסתר ערפל , וחוג שמים יתהלך , על חוג השמים יתהלך ולא ידע מה יעשה למטה בארץ, הארח עולם תשמור , אורח העולם , עם האומרים כן היה העולם ואינו חדש , — והיה שדי , יהיה תקיף , בצריך , כספך , ובסף תועפות לך , הענין כפול על המנהג , ותועפות אומן ותוקף , כמו ותועפות ראים , בתועפר ראם לו , ויש אומרים והיה שדי בצריך כמשמעו , כמו עמו אנכי בצרה , והראשון יותר נכון , להדביקו בסוף הפסוק (עוז השדי והצבור אל הכסף והתועפה) .

(כ"ג) קדם אהלך ואיננו , מזרח , ואחור ולא אבין לו , מערב . שמאל בעשותו ולא אחז , והוא בדרך פאת שמאל (לצפון) ולא אוכל לחזותו שם , יעטוף ימין (דרום) ולא אראה , והוא יעטוף ימין ולא אראנו ולמה היפי מפלא גבשי , מגופפי , מפנו שהוא שופטי , כי ידע

אלהי צורי, ברוך ה׳ צורי, וכן אלהי חסדי, גם חסדי ומצודתי כי הטעם הכח שקבל מהעליון. והנה חסדי במנוחתי ומצודתי בצרתי. אשרי העם, ולמה באה לו כל זאת הטובה בעבור שה׳ אלהיו.

(קמה) בכל יום, אם אחר יום אברכה שמך, עד שאהיה מהמהללים תמיד שמעלתם גדולה מהמברכים.

(קמו) תצא רוחו, היא השוכנת בלב, ישוב לאדמתו כי העצמות במתכונת העפר, והם מוסדי הגוף. השומר אמת לעולם הם כללי כל מין, שהם בארץ וגם רק בשמים כל אשר בהם בפרטיהם הם שמורים לעולם, על כן לא תפחדו מאדם, וכו׳.

(קמז) מונה מספר לכוכבים, שהכוכבים הם מפוזרים בגלגל העליון והוא ידעם כולם, והנה יהיה הפרש בין מין ומספר, כי מס׳ זר הוא הפרט, ומונה מספר הכל, קרוב מגזרת מין לכולם שמות יקרא, והטעם כמו איש לא נעדר (ישעיה) וזה אמת נכון גדול, אמר מונה מספר לכוכבים כנגד ולתבונתו אין מספר. מעודד ענוים הם השפלים.

קמח זה המזמור נכבד מאד ויש בו סודות עמוקים ועתה החל לדבר על השני עולמות, האחד העולם העליון, והוא העולם הרחב והגדול, ואחר כן הזכיר העולם השפל, שהוא כמו הנקודה במחשבת החושב בעגולה גדולה. והתחיל לאמור.. אתם הדרים בשמים המרומים. והם שמי השמים הללוהו כל מלאכיו, הם שאינם גופות ואח״כ כל צבאיו והם גופות שהורות ולא מורכבות, והם הכוכבים הרבים שהם בגלגל המזלות, ואח״כ הזכיר המשרתים, והזכיר בתחלה שמש וירח. כי הם המושלים. ואח״כ הזכיר כל כוכבי אור. בעבור שיש להם אור גדול בעבור היותם קרובים אל הארץ ואח״כ הזכיר שמי השמי׳, והוא כדור האש שהוא סמוך אל כדור הלבנה, ואח״כ הזכיר כדור האויר. והמים אשר מעל השמים, עד כה גבול העולם העליון. והנה החל בנכבד והשלים בנכבד. והאף זה עשה בהזכיר העולם השפל ואחר על העולם העליון והדרים בו, יהללו, כי הוא צוה ונבראו. גזר או תקן. ויעמידם פי׳ שלא ישתנו לעולם, כי אינם מורכבים מארבע יסודות, חק נתן ולא יעבור, החוק אחד מהם, או החוק לא יפסק, והטעם כי שבתי ישוב בגלגלו פעמים בתשע וחמשים שנה, וכן לכל אחד חק עולם, ואמר הנביא אם ימושו החוקים האלה. —

העתקות מספר איוב

(הקדמה) אמר אברהם, בעבור היות כל נברא ברואי מים ואפין. נברא עמו חסרונו, וחסרון העליונים בתנועות כנגד המולך לא בעצמם ולא בתכניתם, וחסרון השפל (האדם) בתכניתו לא בעצמו. וחסרון התחתיים (יתר ילודי האדמה) בעצם ובתכנית. אולת סבת התלאות הקורות לנשמה ולגוף או לשניהם, או לעושר ולבנים ולנשים ולחברים, והכל במספר במשקל, במדת האחד, אשר אין לו ראשית, ואין שני לו, על כן אמרו אנשי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם. יש מהן לייסר אותו, בעבין והוכח במכאוב על משכבו, כדרך האב שמייסר את בנו על מעשה רע שעשה עד שלא ישנה, ובדרך הרופא שהוא משקה לחולה דבר להסיר חליו, ויש תוכחות על תגרת מעשה, כאב החומל על הבן וידריכהו בדרך הישר׳ וכמו הרופא המאכיל הבריא. ואם יפחד שיארע לו מחלה. ישקהו במשקה לשמור בריאות מתכונת גופו, ויש תוכחות לקבול שכר, וסבת היותם רבות. ואיוב הצדיק, הנביא (יחזקאל) העיד שהיה יחיד בדורו בצדקתו, ותוכחותיו לא היו על מעשה רע או תגרת מעשה... וכלל אומר, כי אליהוא הוא היה חכם מהכל, כאשר יתבאר מדבריו על איוב וחבריו, וטעמי עניין קרובים לדברי המקום על כן לא חרה אפו בו, כאשר חרה אפו על אליפז וחבריו, גם אמר המקום לאיוב, תרשיעני למען תצדק (ומה שגם דבריו לא ישרו בעיני השם ואינם על האמת).

באמן

ועתי כי אתה רס ותראה השפל עיר אדע אם אלך קרב לרה אדע שתחייני. חסדך לעולם מעשי ידיך אל רק, הנה חסדך לעולם עומד, ואלי מעשה ידך, אם ה לא תרפני. —

(קלט) זה המזמור נכבד מאוד בדרכי השם, ואין בכלה החמשה ספרים מזמור כמוהו, ולפי בינת אדם בדרכי השם ובדרכי הנשמה, יתבונן בטעמיו, ה אפרשנו בדרך קצרה בע״ה — — החל קרתני, כדרך חוקר לב ובוחן כליות, ויכולת לדעת ל סודי, אתה, תדע שבתי וקומי, והטעם י תנועות האדם הפוכות, והכל כפי נוחך האדם חשבתו ותפלו, לרעי מרחוק, מחשבתי מזמן יק, קודם רעי, כדרך בפרס אלרך בבטן ידעתיך, ים להוסיף אתה. כי אתה לבדך תדע מספר כל זיותי, לא האדם בעצמו, זריה מן זר זהב, בות, והטעם הרגלה, ומלת דרכי, הם דרכי הגת העין לראות והאזן לשמוע, והחיך לטעום, שון לדבר והאף להריח, וכל המוח להמיש. וכן ה כל אבר דבר ידוע, לא יעשו אבר אחר, ני התולדות יבינו זה. והנה זה״כדרך אם יולד ה הלא יביט. צרתני מגזרת וצרת עליה. אל ים, ומלת קדם לפנים, ואחור הפך תנועת ם. והנה הטעם, כי צרתני אחור ולפנים, ותשת י כפך, ואין מאמר ומצוק כזה. — פליאה, שם. אמר והמתואר הדעת, וזאת הדעת המחשבת היא, ה, אין יכולת באדם ללכת אם לא יוליכהו רוח ם, על כן אנה אלך מרוחך והטעם מפניך, ארץ שהמולך (שלם) הוא השאול. — גם שם, ה הייתי כצורח מידך אל ידך. ואומר אך חושך פני, תסירני והנה ולילה ישוב אור בעדני. — ים בליות, הם המקומות הנסתרות והם הקרבים י הם בכרם הפנימית ויי״א כי הכליות (נבראות) זילה, כי הם כמו שני סרני הגלגל, וי״א בעבור ו להם כח בזאות המשגל על כן נקראו כליות ירת ככספה וגם כלתה. — נוראות הואר לעלילות ו. וידבר אתם קשות, ונפשי יודעת מאוד, ים ידעה כי נפלאים הם מעשיך. — ו נכחד. עצמי ממך, הבה. של לדת שלא נראה ולא יצא במעשה, ככה הוקן בנער שקטן הנור בנולד, ואם הוא נכחד. ממראה העין. גם

ממראה עיני הלב, לא נכחד ממך, עושיתי. מגזרת מעשה לא מגזרת וגם עשו דדי, רוקמתי, הוא הצורה שיולאה למעשה. ודומם סתרי הרחם, כמו סתרי תחתיות ארץ. והנה בחיות כתיב, והנה אופן אפל, כנגד אופנים למעלה ממנו. — גלמי, הוא המוח הראשון, שהי׳כמו טפה סגנה, והוא מגזרת ויגלם וכמוהו וחילופיהן בגולם, שאין לו לב. רק גוף לבדו. וטעם ועל ספרך כולם יכתבו על אבריו, כאילו צורתו כתובה על ספר, והוא יוצאה בלא תוספת ובלא מגרעת; ימים יוצרו ולא אחד בהם, מגזרת יצירה. כמו הרים יולדו, כי על ספרך כל אברי ותכונותם נכתבו באותם הימים שיוצרו, ולא היה אחד בהם ניכר ונבדל, כי בטפה התולדות להיות צרות העין והאוזן והלב בטיפה הראשונה, ואם אין שם (עדיין) אבר נבדל, ולי מה יקרו, כנגד בנת לרעי, והטעם כי אתה תדע כל מחשבותי ואני לא אדע מחשבותיך, כי נשגבו ממנו ויקרים הם לדעתם, והטעם דבר חדל הוא. כמו ויקר פדיון נפשם (וחדל) ולעולם אם המחשבה אחת, העלילות תהיינה רבות על כן אמר מה עצמו ראשיהם, והטעם ראשי מחשבותיך? אספרם מחול ירבון הקיצותי ועודי עמך. ופי׳ אחר, אני באזק אחזה פניך, במראות אלהים בלילה. על כן אשבעה בהקיץ מתמונת מראות אלהים, ומראות אלהים על שנים דרכים, ויהיה (לפי״ז) רעיך כאשר אני חושב בלבי לדעת רעיך, והנה הוא במראה אלהים והגוף שוכב, מתדבק נשמת האדם בנשמה העליונה, אז תראה תמונות נפלאות. על כן הקיצותי ועודי עמך, כי אין זה כדרך כל התלונות.

(קמא) אל תער נפשי, כמו ותער כדה, כי הרוח מלא הגוף. —

(קמג) רוחך טובה תנחני בארץ מישור, והתיו לנוכח השם. ור׳ שלמה ספרדי ז״ל אמר כח מהרוח העליונה. למען שמך ה׳ תחייני, בעבור שיודע שמך, או בעבור שאני עובד שמך; וטעם כי אני עבדך, (בסוף המזמור) לאות על הפירוש השני בפסוק למען שמך ה׳ תחייני

(קמד) צורי חסדי, הטם אתן לך כלל, תאמר אלהי תהלתי גם תהלתי לבדו, כמו הוא תהלתך

אלהי

העפר שהיא הארץ, נקודת העגול הגדול שהיא המקיף וכו'. יותר נכבדים, על כן וזה שער השמים. —

(קטו) וטעם עושה שמים וארץ, שתקן היבשה והרקיע, כמו ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים והנה הטעם כי הוא מושל בעליון ובשפל והוא יברך אתכם. — השמים, ואני כבר פירשתיו בספר השם כי שמים על מתכונת שנים (זוגי) וגזרתו משם, בעבור שני מקומות בארץ שהם נטועים, וכן כתוב לנטוע שמים וליסוד ארץ.

(קיט) פיקודיך, שהם בלב (השכליות) מאמתיך, הם אמת עשה, ויש מהם שלא פירש למה כו', וכאשר יגיע עליהם בעין הדעת ידעם, על כן לא אבוש. משפטי צדקך, שהם דיני נפשות וממון, בפיקודיך אשיחה ואביטה אור חתיך, עד לבבי שהפיקודים נטועים בו, והפיקודים יורוהו לשמור אורחותיך. שהם ישרים בכללים, אף על פי שבפרטים ידעו למי שהוא, הכללים שמורים לטוב לכל העמים, ופירוש הדבר תבין מהגשם, שהוא כלל שמור לטוב לכל העולם, ובכללו שהוא מטיב, יבוא ממנו מקרה רע למבטים בחוקותיך, בחוקות שהשם נוהג עולמו, אשתעשע, (ועל כן) לא אשכח דבריך, שאמרת אחרי ה' אלהיכם תלכו, דרך פקודיך הבינני לדעת עיקר למה הם נטועים בלב. — אמרתך, הם הגזרות הבאות מהשמים, והטעם קיים כל גזרה שתביאני ליראתך. — לעולם ה' דברך נצב בשמים, אמונתך עומדים בשמים, לדור ודור אמונתך, יש סוד עמוק, כי הזכיר למעלה, כי דברו, והם שוכני שמים, לעולם נצבים, ושוכני הארץ, הכללים נצבים על כן לדור ודור (בלבד), וטעם ותעמוד, שנקודת הארץ היא נקודת גלגל העליון, בראיות גמורות. — נר לרגלי דברך, כמו לאורו אלך היטב בלי מכשול, והנמשל (דברך) הכבוד המאיר כנר. וטעם כל פקודי כל ישרת כי כל הפקודים מוללים כל איש לב, ובאה זאת המלה כדרך, כל בכורי כל. פלאות עדותיך, הם מהעין על כל נפש, על כן נצרתם נפשי לבדה. שבע ביום הרבה, ודבר שישוב כמו השבוע. —

(קכה) ולישרים בלבותם, כי היושר בלב היא, והוא היסוד, והדבור והמעשה כמו בנין. —

(קלב) עד אמצא מקום לה', ידענו כי כל הארץ לשם היא כולה, רק יש מקומות נכבדים, שהם

(קלה) וטעם מקצה הארץ, כנגד מקצה השמים מוצאו, כי העגול אין לו ראשית, רק כנגד המחל וכנגד הסמך הדבר אליו, והנה הטעם מכל מקום.

(קלו) פה להם, וכבוד האדם על כל נבראי מטה, בנשמה העליונה בעלת הדבור, על כן אמר פה להם, ואחר כן הזכיר הרגשת העין גם האזנים, שהם נכבדות בהרגשות, והניח השלש האחרות, וטעם אף אין יש רוח בפיהם, הרוח שהוא הגוף שימלא לאדם ולבהמה ולעוף לכל מרגיש, והוא עיקר כל הרגשות, והנה הלב פחות מכל מרגיש, וטעם בפיהם, כי הרוח הנכנס מהפה יחיה, ויעמוד זה הרוח בלב, ובצאתו מהלב, יצא בפה, על כן אמר בפיהם. כמוהם שהם בלא נשמה, ובלא מראה ושמע ורוח. לאלהי האלהים, המלאכים העליונים שאינם גופות ולא כגופות (נראה שצ"ל בגופות, לאדוני האדונים, המלאכים הם (נראה שצ"ל שהם) אדוני הארץ, לעושה נפלאות, מעין והם העגולות הכבודות שהם לנא השמים, לעושה השמים, וזהו הרקיע שהוא שמי הארץ, לרוקע הארץ, כי המים תחת הארץ בחצי הכדור, כאשר פירשתי בפרשת בראשית. לעושה אורים הזכיר שני המאורות, כי חיי האדם תלוים בהם, ואחר כך פירש כל אחד מהם, את השמש לבדה, ואת הירח משתתפים, ובעבור היות השמש בלילה תחת הארץ אין כח לה, ולולי אור הלבנה והכוכבים לא ישאר חי ונמח. —

(קלח) כי הגדלת על כל שמך אמרתך, והנכון בעיני, כי יש לשם הנכבד שמות תואר כמו אדני הקמץ. גם אלהים אל, ושדי, רק שם העצם הוא הנכתב ואיננו נקרא, הוא הנכבד והנורא על הכל, וזה השם לא נודע עד שבא משה אדונינו, והשם אמר לו זה השם, וזה הוא, ואודה את שמך, שהוא שם העצם, וזהו הטעם, כי הגדלת ע"כ שם שיש לך שהם שמות התואר, השם הנכבד שאמרת — כי רם ה' ושפל יראה, אז יתברר להם כי השם, אעפ"י שהוא רם על הכל הוא רואה השפל כמוני, שהייתי בתחלה רועה צאן; אם אלך בקרב צרה, הנה ידעתי

להזכיר ההרים בעבור היותם עומדים כאלו הם קדמונים, כמו ומראש הררי קדם. וטעם ילדו, כי הרוחות יולידום, וארץ, שהיתה תחת המים בבריאתה, ותבל הוא היבשה ששם הישוב, אתה אל בעבור שנאמר על בן אדם דכא, ותאמר שובו, אל העפר אשר לוקחתם ממנו · כי כלינו באפך. כאילו אנפת בנו על כן יכלו ימינו, ובחמתך נבהלנו, כמו ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה · עלומנו, והנכון בעיני שהוא מגזרת תעלומה על כן למאור פניך. כמו הגה, כמו והגה מפיו יצא שהדבור אין לו מעמד, כי ברגע דבור המדבר יכלה, ואחר כן כאילו לא היה. או כעופה לשכן ארץ חושך, יורש עיפה עושה אחר עיפה · כוונת עלינו, לתקן סבות ועלילות, בלא יהי מורת להם ועמל בכל מעשיהם. וטעם כוננהו, שיהיה שלם · עליון שמת מעונך. והוא לעולם למעלה, על כן לא תאונה, טוב. כדרך אנה לידו. אשגבהו, שלא יוכל האויב להרע לו, בעבור כי הוא ידע סוד שמי, יקראני, ובעת שיקראני בשמי ובבוא הצרה על אנשי דורו כפי גזירתי אני אהיה עם עבדי ואחלצהו, ואכבדהו שלא יצטרך לזולתי · — אורך, מספר ימיו אמלא, ויתפרד כבודו מעל גופו. אראהו בישועתי, הטעם שיתכנס מזיו שכינה ואת היא ישועת השם באמת · —

(צב) לשמך עליון, שהוא עליון על כל השמות. — כי שמחתני, בעבור היות נפש המשכיל בששת ימי המעשים, מתבודדת (אולי צ"ל מתבוללת) בעסקי העולם, על כן הוא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ונפלאותיו. על דרך שנת השמיטה, שישמעו כל התורה למען ילמדו ויראו והטעם כי שמחתני בדעתי כל מעשיך שהם ישרים.

(צג) תכון תבל, כי בגאות השם וכחו, עמדה בתוך הגלגל הגדול. כנקודה בתוך עגולה ולא תמוט. נכון כסאך. ובעבור שהזכיר הארץ, כי היא העומדת בכח השם ועל (אולי צ"ל על) מולקה שהיא הנקודה האמצעית והיא בעצמה נקודת כסא הכבוד שהוא הקו הסובב, על כן נכון כסאך מאז, מעולם אתה, ובעבור שהזכיר כי כסאו עומד, אמר ומעולם אתה קדמון. ואין ראשית לך, כאילו אמר. מעולם אתה יושב על הכסא. מקולות מים רבים. יותר מקולות מים רבים, שהם אדירים שהם משברי ים. יותר אדיר השם במרום, וזה לאות כי לגלגלים קולות, וכן כתוב ביחזקאל כקול מים רבים, ואלה הקולות לא ישמעו החרשים, כאשר לא ידעו העורים מעשה השם נוראים, עדותיך נאמנו מאוד, כדרך השמים מספרים כבוד אל. כי יותר נאמנים הם עדיך שהם עדות (נראה ברור שצ"ל עדותך) מעדות השמים והארץ והים, על כן הוסיף מאוד, והטעם כי עדות אלה הנוראים הנאמנים (ברור שצ"ל נאמנים) ועדותיך יותר (נאמנים) (הוא מוסב לפי שטחו על שכלים רוחניים שבעולם העליון), וטעם לביתך שהוא כנגד כסא הכבוד, מרום מראשון מקום מקדשנו, לאורך ימים, בעבור כי כסא הכבוד עומד לנצח, או תפלת המשורר שיאריך בית השם (למטה) ימים רבים ·

(צד) הנוטע אזן, הוא טעם נכבד, כי אין צורך לעינים ולאזנים. כי הוא הנותן כח בעינים לראות ובאזנים, לשמוע הנה המראה והמשמע מאתו הם, ואיך לא ידע הכל? והזכיר נטיעה עם האזנים שהם נטועים כשתי נקודות הסרנים בגלגל, ועם העין הזכיר יצירה, כי הצורות נוצרות בכל עת בעין. כי הוא יודע כל דבריכם, כי הוא המלמד לאדם דעת, והנה דעת האדם כנגד דעת עליון כאין. ואיך יחשוב האדם כי השם לא יראה ולא יבין (ויאמרו לא יראה יה, כי אין לו עין, ולא יבין אלהי יעקב, כי אין לו אזן כמו שמעו שמוע ואל תבינו) והלא הוא המלמד לאדם דעת, וידוע כי הדעת מאתו הוא, על כן אחריו ה' יודע מחשבות אדם, כמו שאמר הנוטע אזן, ה' והוא שהדעת מאתו, ידע כי כל מחשבות אדם הבל. כי אין כח לו להוציא לאור תעלומה · להשקיט לו מימי רע, גזרות רעות ינצחות מהשמים. כי עד צדק ישוב משפט, אל הצדק ישוב משפט השם בכללים, רק בחלקים יש פעמים שאין שם צדק. והנ' אתן לך משל, כי כאשר ירד הגשם על הארץ, צדק וחסד לכלל כל העולם הצריכים למים, רק למעטים מהם שהם חלקים, איננו צדק שיזיק להם הגשם ברוב ענין ·

(צה) אשר לו הים, הזכיר מפסוק את הים והיבשה, כי הם כדור אחד בראיות גמורות מחכמת התולדת וטעם עושינו, כי עשה הים והיבשה; והם כללים ומהם עשה הפרטים.

(צו) שירו לה', שמו הנכבד שהוא שם העצם. על כל אלהים

הכתוב כפי מחשבתם , כדרך והאנשים רדפו אחריהם , ודבר שמזאל אחרי מותו . ולבם לא נכון עמו הנה התברר כי עקר התפלה כוונת הלב . ויזכור כי בשר המה , כי הגוף הוא הבשר , כדרך ויגל כבודי אף בשרי וככה עם בשרא לא איתוהו , והזכיר הבשר , כי הם יתאוו הבשר , כי התולדת התאוות הדומה לה שיחזקנה ועוד כי מדת קצור הרוח בבשר איננה ארוכה , על כן יבקשו להתענג טרם הפרדם כי האדם הוא רוח ובשר שהוא גוף שהוא מרגיש . יפלס נתיב לאפו , דרך משל נכבד , לדרך הגזרות מן השמים . — ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם , וטעם כארץ , בעבור היות הארץ בכללה עומדת וחלקיה. (נראה שחסר מלה , משתנות או אובדות) על כן הזכיר זה החלק מהארץ עומד כנגד הארץ בכללה . —

(פ) ה' אלהים צבאות , בעבור שימלאו רבים אלהים צבאות , אמרו כי הוא שם , אות בצבא שלו , על דרך הפשט שהוא דרך קצרה , כמו והנבואה עודד הנביא , שכן הוא והנבואה נבואת , וככה זה ה' אלהים , אלהי צבאות , שהם צבא השמים . — וטעם ילעגו למו , כיתוי בעבור כבוד השם שהוא הגפן שהסעת מלפנים , כמו אשר לא נשא לשוא נפשו , והם ישראל , כי כרם ה' צבאות (ב״י) . — ובעבור שהזכיר צבאות (נראה שחסר מלת אלקים) אמר משמים . ה' אלקים צבאות השיבנו , והזכיר השם הנכבד בפסוק הזה השלישי (הראשון ה' אלקים צבאות עד מתי עשנת , והשני אלהים צבאות הבט משמים ' וזה השלישי) בעבור ובסמך נקרא (הסמוך מקודם) שהוא השם הנכבד והנורא שהוא לנצח , כאשר פירשתי בספר השם .

(פא) והנכון בעיני כי הזכיר יהוסף בתוספת ה״א תפארת , בעבור השם הנכבד , והוא כנגד כל ישראל , כאשר הזכרתי במזמור העליון (אבל כוהג כלא ויוסף על דרך אבן ישראל שאמר יעקב) .

(פב) טעם נצב בעדת אל , הכבוד שהוא עם עדת ישראל , בקרב אלהים ישפוט , הם המלאכים (שזה האלהים , וצבא השמים בני אלהים , כי על ידי המלאכים הם כל משפט אלקים בארץ . — כי כח השם במלאכים בפעלים . — לבי הוא השכל והדעת שהם בנשמה , ובשרי הוא הגוף , והשאר והפה , על כן ירננו . וטעם צבאות , המלאכים וכנגדם הזכיר יעקב , שבכיו הם צבאותם בארץ , כמו כל צבאות ה' . — כי תן , כי השם לא ימנע מהמקבלים אותו , כי הבוטח בשם לא יחסר כל טוב . —

(פה) אך קרוב , והנה זה המזמור לעד , כי הכבוד לא היה בבית שני . הטעם בהיות הכבוד שוכן בא״י , או יהיו כולם חסידים , ושלום אמת בעבור היות הגזירות תלויות לפי מעשה האדם בארץ , ועל כן אמר תפתח ארץ ויפרו ישע .

(פו) ביום צרתי וכו' כי תענני אין כמוך באלהים , וטעם כי תענני , שאדע דעת אמת כי תענני בעבור שאין כמוך באלהים ה' , כדברי משה כה' אלקינו בכל קראנו אליו . — (יוסיף דוד במלת עלמו , לעולם , יותר מן הגוים שאמר עליהם ויכבדו לשמך , והוסיף ואכבדה שמך לעולם (הוא הדבק בו תמיד , והגוים ידעוהו רק בראות הנס) .

(פט) כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים ; הם הכוכבים ; והטעם כי חכמי המזלות יראו בנסיונם פלאות גדולות ומעשים נוראים מתחדשים יום ויום כפי כח הכוכבים , ומערכת אלה לאלה , והיודעים דעת עליון ידעו כי מעשה השם הנכבד נפלאים יותר ויותר . — אל נערץ בסוד קדושים הוא התקיף שידעוהו הקדושים שאינם בגוף , ונורא על כל סביביו , הם הצבא הגדול שהם גוף . וטעם ואמונתך סביבותיך , שאינה מתפרדת כי איננה מקרה . לך שמים אף לך ארץ , אתה הזכיר דבר הרקיע והיבשה . כי הוא תפן לבריאת אדם , והנה (ראיה לשטתו) השמים הם הקרובים אל הארץ , ותבל היא (החלוקה) הנושבת מהארץ על כן ומלואה , וטעם יסדתם , רמז לסביבה גבולות כל הישוב — צפון וימין וכו' וזה כמו בספר יצירה חתם בשש טבעות . — מכון כסאך על דרך מלכי האדמה בשבתם על כסא המלוכה ככה כסא הכבוד ושמתי בים וכו' בעבור שהזכיר כי השם מושל בגאות הים , הזכיר שיתן חלק מהכח לדוד להתגבר בהולכים על הספינות בים ובנהרות . — אחת נשבעתי בקדשי , השמים שהם עומדים . —

צ מעון אתה , והנכון בעיני שהוא ממעון קדשך והיא התקרה העליונה , כמו ויהי בש״ס סוכו (וכו') והנה מעונתו כנגד סוכו , והטעם כי השמים אינם מעונות לנו באמת , רק אתה המעון באמת ודור הולך ודור בא והמעון לא ישתנה , טעם אתה עם מלת היית , אתה לבדך . בטרם הרים . וטעם להזכיר

...במשכיל מוציא לנפשו תמיד בק לורה מדעת לעבוד אלקי׳.
...ם אמרתי אספרה , דברי המשורר אם אמרתי בלבי
...י שאמר לאחרים כמו אלה , הנה , אהיה בוגד בדור
...י השם , בלא תהא המוכח לבי כאמונתם, והנה יחסר
...ית בדור בניך , הם שקבלתי התורה מפיהם. ואחשבה
...אשר חשבתי לדעת זה הסוד לא יכולתי לו , זה הוא עמל
...יני , עד תבוא אל מקדשי אל ששם כהני השם וחכמי
...ישראל והם גלו. זה הסוד והוא אבינה לאחריתם ,
...י לא הוצאה הא׳ בעולם הזה להתענג
...י , או להיותו מלך או עשיר , רק שתהיה אחריתו
...ינה , וזה הוא שכר נפשות הצדיקים . אך בחלקות תשית
...מו , הרשעים בעוה״ז כמפותים בדברי חלקות , ולבסוף
...יי למשואות . לתוהו ואפר אינגו , כדרך רשעים להשמדם
...נפש. איך , טעם ספו תמו. על נפשות׳ מן בלהו׳ כמו בלהו׳
...הק , כי יש ? שישוב לאין ולהבל . והעד ואינך . —
...ים . שאין בו אמת בהקיץ החולם , ככה צלמם יהיה
...בעיר , והטעם שהיו נשכחים כי נשכח זכרם . ואני .
...יתי בתחלה לנגדך , שלא ידעתי סוד הרשעים . כבהמה
...שעזרתני ונגלה הסוד לי . ואחר כבוד תקחני , אלא
...יהי׳ בלא דבר (?) הוא התחברו׳ נשמת הצדיק עם העליוני
...ים בגוף ולא ימותו לעולם , ע״כ בדברי חנוך . ויתהלך
...ך את האלהים , שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים ,
...ם שלקחו השם . והנה יבקש זה המשורר ועזרני ונחני
...ולבי בעצתך . ואחר שהעצ׳ לי זה הכבוד . אז תקחני . וכמוהו
...י יקחני סלה , או פי׳ ולאחר , ואחר כן תקחני . ואני
...נה באחד המלאכים . מי לי בשמים ועמך לא חפצתי
...ארץ , ולפי דעתי , כי אין לי חפץ בשמים ובארץ . אחר
...יד נופי , על כן אחריו : כלה שארי . זה הגוף (שהוא
...הארץ) ולבבי , זה הנפש המתאוה שהוא כח התולדת
...יקבל האדם מן השמים לשטתו) כדרך אחרי לבבכם
...ואחרי עיניכם , רק צור לבבי , כטעם סוקף , הוא הדבק
...יעמד לעולם , ולא יאבד (צור לבבי וחלקי אלהי׳ לעול׳) .
...כן אחר זה : כי רחקיך יאבדו , כדרך יחד כסיל ובער
...ינו . הצמתה כל זונה ממך , הוא היוצא במחשבתו
...מעפין מרשות השם . ואני קרבת אלקים , כנגד רחקיך ,
...טוב , כי זה הוא הטוב באמת , מלאכותיך , ליר והיחיד
...הלכה , ומזאת הגזרה אלחד . והמלה רביעית , הנקרא
...בעבור שעושה תמיד מלאכת השם , וכאשר יחכם
...משכיל , ויכיר מלאכות השם , ויוכל לספרם בלבו או אל
...דבר . אז ידע דעת עליון , ובעבור זה נברא כל האדם (שתי

בצדני ה׳ מחסי לספר כל מלאכותיך) . —

(עה) לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש , הטעם שאתה עושה אלה הנפלאות בכל זמן ביום ובלילה , כי המושלים בהם אתה הכינותם . מאור הוא הירח . אתה הצבת , והזכיר כי השבעה גבולות הם נצבים לעולם ולא יתחלף הישוב . כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כי אלקים שופט , וי״א כי זה רמז לחכמת המזלות החושבים כי הטוב והרע והכבוד והקלון הבא לאדם , הכל במערכת הכוכבים , והיתד הראשון הוא הוא המזרחי גם המערבי גם הדרומי שהוא כנגד מדבר הרים , הם המושלים על כל האדם ולא הזכיר היתד הרביעי , כי אין כח לו בעבור היותו תחת הארץ (באופקים הצפוניים שלנו) . —

(עו) ויהי בשלם סוכו , היא ירושלים , אולי נקראה כן כי היא שלמה כנגד שער השמים . נאור אתה אדיר , אין דבר נראה שהוא נכבד , שאיננו גוף והוא עצם דבר , רק האור לבדו והנה זה כנגד הכבוד , ואדיר כמו אדיר במרום ה׳ . משמים השמעת דין כי כל הגזרות באות משמים , כאשר ישמעו כל יושבי הארץ שישבת לכסא ודנת באמת , אז יראו וכו׳ —

(עז) חשבתי ימים מגזרת חשבון וחילוק דברים במחשבת הלב . — אלקים בקודש דרכך , כדרך נאדר בקודש , בעבור דרכיך שאנחנו רואים בשמים , לעד כי מי אל גדול כמוך . — אתה האל עושה פלא , הטעם תעשה פלאים נפלאים מעיני האדם . גם נראים . וזה הוא , הודעת בעמים עזך .

(עח) אשר שמענו , זה מפי אנשים רבים וצדיקים , שחייב אדם לקבל מה שהעתיקו . והיתה הקבלה כמו דעה , וזה הוא׳ ונדעם , מטעם מספרים , כי המספרים אוהבינו היו , והם אבותינו שאין להם חפץ להכשילנו , לא נכחד , והנה חייבים אנחנו שלא נכחד מה ששמענו מאבותינו , לאשר הם מזרעם . עד שיהיו גם הם מספרים תהלות השם . — עדות , המצות שבקול העדות יעיד עליהם על כן אמר ויקם , (כמו) וקם הבית , ותורה , המצות שנעלם סודם מרבים , על כן אמר שם . שקבלו ככה מפי משה . למען , דור אחר דור , עד עמוד התורה בימי שמים — ויגסו , זה הוא דרך קבלתה . שיבקש השגב מאדוניו מה שאין לאל ידו לו . — ויפתוהו בפיהם , דבר

הכתוב

זה דרך משל, כי הכל לפניו גלוי ערום, בראותו לב המחשב.

(סח) סלו לרוכב בערבות, שם לשמים, והנכון שהוא הרוכב בשמי שמי קדם, ובעבור כי התנועות שלש, האחת עולה כמו האש וכנגדו ההר והשנית יורדת, כמו הארץ וזה כנגד השפלה, והשלישית האמצעית בתנועת הגלגל (בסבוב) בפרש שדי טעם שדי כמו מגלה, כאשר פירש הגאון — ההר חמד אלהים לשבתו אף ה' ישכון לנצח לא השפל הר בשן (כינוי אללו לא״י) כי אתה הר שחמדו המלאכים לשבת בו אף השכינה תשכן שם. רכב אלהים רבותים, זה דבק עם חמד אלהים לשבתו. וטעם רבותים כמו סביבות אלישע (במלכים) רבבות רבות. אלפי שנאן, שנים במספר כמו אלף אלף (נראה שכוונתו בלע״ז טויזענדווייזע) ואלף שנאן תחת יוד בנין קנין (ויהיה מגזרת שנה ופתרונו הכפל) אדני בם סיני בקדש, והנה הטעם כי קדושה אל כהר סיני. הליכות אלי מלכי בקודש. ראו הליכותיך, ישראל אלו הדרכים וההליכות שהלך השם עם ישראל פעם אחרי פעם. וטעם בקודש, השמים, כמו הכוכבים ממסלותם (נלחמו עם) לרוכב בשמי שמי קדם, בקשור בי״ת כדרך הבהמה אשר אני רוכב בה (שפתרונו עליה) והטעם שמי השמים (גלגל היומי), וטעם, קדם יש לו סוד כנגד בני הדור. ועזו בשחקים, כי משם יבוא העוז לישראל. — נורא אלהים ממקדשיך, והנכון כי בית המקדש בארץ מכוון כנגד בית המקדש בשמים, כמו, וזה שער השמים, והוא סוד מכוסה. — אל ישראל הוא נותן עוז, ובעבור שהזכיר תנו עוז לאלהים. בדיבור שיודו שהוא בעל העוז, אמר שהעוז במעשי באמת גם התעצומות השם יתן אותם לישראל והודות לשם, על כן ברוך אלהים. —

(סט) אדני ה' צבאות, שהוא אלהי השמים, כי הצבאות שמה הם, אלהי ישראל. שהם צבאותיו בארץ. — ימחו מספר חיים כבר פירשתי בספרי, כי ספר החיים הם השמים, ושם כל הגזירות העתידות להיותם, כתובות ביום הבראם.

(עא) היה לי לצור מעון לבוא תמיד, כמו מעוז להסתר בו, על כן אחריו לבוא תמיד, כי כל מעון הוא למעלה. — וטעם צוית להושיעני שהבטיחו אותו, או על דרך הוא צוה ויעמוד, כמו דבר השם, שהוא על הגזירות על ידי המלאכים. —

(עב) וירד מים עד ים, ואפס על המשיח, מים הדרומי שהוא ים האדום, אל ים לפון שהוא ים אוקינוס (אטלאנטי) ומנהר, נהר יוצא מעדן, שהוא בתחלת מזרח, ועד אפסי ארץ, שהוא בסוף מערב. עושה נפלאות לבדו, שעושה תמיד בעבור ישראל, וברוך שם כבודו לעולם. טעם שם כבודו, הוא השם הנכבד, שהוא שם העצם, כי אין לשם שם בכל הלשונות שהוא שם העצם, רק תואר, כמו אדני, גם אלהים ושדי. על כן כתוב זה שמי לעולם, כי הוא שם אחד לבדו, וככה ושמו אחד, וטעם וימלא כבודו, תהלתו.

עג אך טוב לישראל, כל בני אדם. שאינם משכילים מעשה השם באמת, הם מתאוננים, ובעבור זה אמר אך טוב לישראל כי טעם אך שאיננו טוב לגויי הארצות שלא ידעוהו רק לישראל, לברי לבב, לא לכולם. כמעט נטיו רגלי הרגל לסור מהדרכים הישרים שהם דרכי השם, כדרך באשורו אחזה רגלי, כי בעבור שהרגל הולכת, על כן דימה אמונת הלב שירגיל בה בהליכה. רק כאין לא מלאכה רק על אפס ומה שאיננו, ודרך משל הזכיר לאשורי שישפכו כמים, כדרך כמים נשפכתי, בעבור שלא נשאר בבלי מאומה כמו (כן) שופכו אשוריו ואין לו במה ינך, חרצבות, כמו אגודות. והטעם שהיה ראוי שיהיו קשורים בעולם שימיתם מהרה, ואולם על משקל טובים והטעם כחם. שהיא כח התולדת השומרת הגוף, והיא מגזרת יש לאל ידי, משכיות כמו מחשבות, כי השכוי כינוי ללב, כאילו משכיו' ארמו' (מלשון ואסתכי בארמי) או יהי' כטעם ואבן משכית והציורים הם המחשבות. ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, ולפי דעתי שהאומרים הם עם השם (כמו עמו הנז' למעלה) והעד הנה אלה רשעים, הטעם שהצדיקים יודעים דעת אמת, שיש אלוה שגב מדעת האדם, והוא חכם לב, שידע הכללים שהם עומדים והחלקים שהם הפרטים הם משתנים בכל עת, על כן לא ידעם השם כי אינם עומדים, והנה הספק בידם, בעבור ראותם הרשעים שהם שלוי עולם בגופם ורבי עושר — אך ריק זכיתי לבבי, דברי המשכיל וטעם זכיתי לבבי שמחשבתי מחשבת אמת ואמונתי זכה עם הבורא ובעבור זה נבראת האדם עד היות נשמתו בחיין זכה ומזהירה ככוכבים, וטעם בנקיון כפי שלא עשה מעשה גזול וטעם מה שאיננו ראוי לעשו' (המסתף את הרוח המשכלי') — ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים ולפי דעתי כי נגוע מפאת ראותו לסבול עמל לבבו יגרו, ותוכחתי לנפשי היא שהמשכיל

(מא) וטעם ביום רעה ימלטהו, מערכת עליונה כנגד מולידו —

(מד) ואבותינו ספרו לנו והמספרים היו אבותינו שהיו צדיקים והם נאמנים: ועוד טעם אבותינו שכל אב אוהב את בנו. ולעולם לא יורנו רק האמת לבדו · כי שחה לעפר נפשנו מה תקוה לנו ונפשנו שהיא מן השמים העליונים שחה לעפר (שע"י הצרות תשוח גם הנפש לעפר) דבקה לארץ בטננו, והדבק לארצות הקבר וטעם בטננו הוא הגוף

(מה) כי הדבור הפנימי ימלא בנשמת האדם.

(מו) על כן לא נירא בהמיר ארץ, בעבור היות מקום גבהות השמש מתנועע מלמעלה אל מעלה וממזל אל מזל על כן אמרו בעלי התולדות, כי יבא זמן שתשוב היבשה ים והים יבשה.

(מז) זמרו לאלהים הטעם זמרו השם שהוא נודע במעשיו בשקול דעת הלב ולמלכנו שנודע לנו לבדנו בשכון כבודו עמנו. כי מלך כל הארץ בעבור שהזכיר למלכנו אמר כי מלך כל הארץ זמרו זה כל משכיל. מלך אלהים פעמים רבות בדורות שעברו הראה השם מלכותו כאשר עשה משפט ונקמה בגוים.

(מח) ינהגנו על מות במנהג טוב ונעלם מהנבראים. —

(מט) זה המזמור הוא נכבד מאוד כי יש בו מפורש אור עולם הבא, ונפש החכמה שלא תמות. שמעו זאת, זה הגבר שהוא יודע הוא כולל לכל חי שנפח השם באפיו נשמת חיים. פי ידבר. בא ללמד על כל חכמה נעלמה מהם, הגיגי הלב הנירוה בדקדוקה. אטה למשל, אדבר זאת החכמה בדרך משל כמו לא יראו אור. כלאו לשאול שתו, ינובו כי החיד' שתום' גם שנור' על כנור אפתח. כצאן לשאול שתו. גם עלמים במחשבתם שהם כצאן; מות ירעם, כי אפס לעבא, וירדו בם ישרים, הם ארבע' יסודים שאינם מורכבים, שהאש המורכבת בו תשוב אל האש והרוח אל הרוח והמים אל המים והעצמות שהם ממתכונת העפר אל העפר: — אך אלקים, כבר הזכרתי בספר כי הנפש והנשמ' והרוח, שם אחד לנשמת אדם העליונה העומדת לעד ולא תמות; ונקראה נפש גם רוח בעבור כי תראה לעין כי אם עם אלה; ובעבור היות המשורר מלא חכמה, ומכתב השם תרות על נשמתו, על כן אמר, אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול, שלא יתכן שהוא אשר לא ימות כשאר בני אדם, כי מי גבר יחיה ולא יראה מות, וזה טעם יקחני, שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהוא נשמת השמים. וכמוהו כי לקח אותו אלקים, ואחר כבוד תקחני · כי אם יקנה חכמה תועילנו אחר מותו, כי תיטיב, ויאמר למשכיל שתבקש מה שיהיה טוב לך באחרונ' עד נצח לא יראו אור, וזהו השכר ותענוג הנשמה, לאור באור אדוניה, שתנה והוא לקחה, וככה בספר בן גוריון יקרא אור העולם הבא, אור הגדול. וכבר הזכרתי טעמו.

(נ) אל אלקים ה', הטעם תקיף לעשות משפט, ע"כ אלקים, וטעם ה' שהוא שוכן עד בלי שינוי. מציון שהוא באמצע הישוב באורך וברוחב, אלקים הופיע כבוד השם · הרב כבשני, והנה דומה הנשמ' שנתגאלה לעשות מה שאיננו נכון, כדבר מטונף שהוא צריך לכיבוס וטהר' · — הן אמת, הטעם אעפיי שחטאתי אמונת לבי באלהותך לא השתנה, וזה הוא אשר תחפוץ ותרצה מן האדם. בטוחות המקומות הנעלמים שהם מכיני הלב. תחטאני זמה זה המקרה שקרה לנשמה כנגע צרעת בגוף, לא יחצו ימיהם, שלא תמלא מספר ימיהם, ואני אבטח בך, שתמלא מספר ימי, כי אני עבדך, כאשר הבטחתני בתורתך (משפטים) ·

(נז) כי גדול עד שמים חסדך, ובעבור כי יש לגבהות השמים חקר, ואין חקר להסדך, ע"כ אחריו, רומה על השמים · —

(נח) אך יש אלהים שופטים בארץ, המלאכים כי ממכת תבאנה הגזרות על כל הארץ בדבר השם הנכבד ·

(נט) אלהים צבאות אלהי ישראל, כי אתה אלהי צבאות מעלה בשמים ואלהי צבאות מטה שהם ישראל · עוז את האל שהעוז לו בעצמו. וידעו כי אלהי' מושל ביעקב והטעם כי אלהי העמים אלילים ואלהי ישראל שופט צדק ·

(סה) נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך, תענוג הנשמה בעבודת השם בבית המקדש, ויתרת בטוב גם אחר מותו, בטוב קדוש היכלך והטעם בטוב הכבוד שהוא הקדוש' מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים, בעבור היות קצות כל גוף אינם גופות כמו צורת קצות הארץ. וטעם וים רחוקים בעבור היות חצי כדור הארץ ימים. מכין הרים, ולפי דעת שהזכיר שהיא מבטח הדבר שאיננו נראה, וגבורתו נראית בגופי הגדולי' ויראו יושבי קצות, כנגד בית המקדש.

(סו) כי בחנתנו, והשם נסס לדעת אשר בלבבם, גם

אמוז רגע אחד הוא היה רודף אחרי · ושבתי כמו שקטתי מגורת בשובה ונחת, והנה הטעם כי לעולם אעשה טוב וחסד כל ימי אשב בבית ה' להכיר מעשיו, ואת היא התפלה באמת כי לא יתבודד מבני אדם · —

(כד) לה' הארץ, בעבור שיש מקומות בארץ יקבלו כח עליון, כדרך זה שער השמים, על כן החל לומר לה' הארץ ומלואה, בעבור בהר ה' (שיזכיר בסמוך למקום נבחר) : — וטעם לה' הארץ כי הוא על ימים וכו', כי בדרך התולדת נבראה להיותה תחת המים, ובחפץ השם יבש קצתה והיא המעלה אשר היא מגולה, על כן כי הוא על ימים יסדה, והטע' שלא היה על תכונת ישרה שיחיו בני אדם עליה, כי אם שיהיו סביבה ימים ונהרות — נפשו בטוב תלין, טעם נפשו כדרך נפש כל בשר, דמו בנפשו הוא, והיא המתה בהפרד הנשמה · — סוד ה' ליראיו, סודות אלהים לא יתגלו כי אם ליראיו, כי יחיד ועני אני, כי הנשמה יחידה וככה הלב, וטעם עני בעבור חסרון כחו לעמוד כנגד התאוה, והנשמה נתפשת ברשת התאוה, ואם השם לא יעזרהו אין לאל ידו לצאת מהרשת, על כן כי הוא יוציא מרשת רגלי · —

(כז) אורי תלוי בדברי הנשמה וישעי בדברי הגוף ומעוז חיי קשור הנשמה עם הגוף · —

(כט) ובני אלים הם הכוכבים, והעד ברן יחד וכו', וטעם להזכיר הכוכבים כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת אלהי האלהים · —

(ל) למען יזמרך כבוד. כל אדם שיש לו כבוד, והטעם השכל חכמה, ובעבור כי המשכילים מעטים אמר כבוד ולא כל כבוד. הנפש המתאוה שכחה נגוע בכבד :

(לב) רבים מכאובים לרשע, ודע כי הכתוב לא התיר להתרפאות כ"א ממכת בן אדם, כי השם לבדו הוא רופא ישראל, ורפואתו לחזק נפשו ולהוסיף על יראתו.

(לג) כי ישר דבר ה', הם גזרותיו שגזר, ונקראו דברים שהכל על ידי המלאכים שהם עושי רצונו, וככה שמו כל הנביאים גם חכמי הלב בדבר ה' שמים נעשו שב להזכיר הדבר, כי לא החלקים לבד דבקים בדבר השם, רק השרשים, והזכיר השמים, וברוח פיו כמו בדבר פי, בעבור כי כל הנבראים בארץ וכל הבאה בם תלוים במערכת השמים, כי הוא אמר ויהי, בחפץ וברצון לא בכלי. ויעמוד :

(לד) חונה מלאך, שם המין, והנה הטעם מלאכים רבים, ככתוב בדברי אלישע, ואעפ"י שאינם נראים במראה העין הם נודעים בלב באמת.

(לה) ונפשי תגיל בה', רמז לנשמה העליונה ונקראה נפש בעבור היותה קשורה עמה.

(לו) כי עמך מקור חיים, חיי הנשמה העליונה שלא תמות, באורך נראה אור, כינוי לשכר העה"ב, כי אין דבר בעול'הזה נכבד מהאור, והוא עצם ואיננו גוף, ליודעי, שהשכל העליו', לישרי לב שיש להם מעשי' טובי' ואם לא היו כמו יודעי השם. יודע ה' ימי תמימים והנכון בעיני כי זה על דרך את מספר ימיך אמלא והשם יודע כל מלא. גבר בלשונו הוא מלא דעת ומי שהוא מלא דעת צדיק יהיה· שם נפלו פועלי און ויתכן היות שם רמז למקום שנפלו שם פועלי און בימים קדמונים, לא יבושו בעת רעה כמו דבר, והשת במלחמה או ברעב לא בא יומו כדברי דוד (ש"א). פי צדיק יהגה חכמ' וכבר הזכיר כי הצדיק עושה חסד וחונן הוא (וצדיק חונן ונותן) ועושה חסד ללמד חכמתו ולהורות האובדים. תורת אלהיו בלבו ספר כי שוכו כבדו.

(לט) אך בצלם יתהלך איש כי ישתנה מיום אל יום ומעת אל עת כמו הנהר המתהלך וצלמו עומד, והנכון בעיני כי האדם דומה לצלם וכאשר ישתנה הצלם כן ישתנה הוא, וטע' הצלם מערכות השמים וככבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת. —

(מ) ויתן בפי שיר חדש וכו' טעם לאלהינו בלשון רבים. בעבו' יראו רבים וייראו, אשרי הגבר לא יאמרו אל רהבים. בעלי הכח לעזרי: ושטי, תרגום נוטה: רבות עשית, זה הוא השיר החדש: ומחשבותיך גזירותיך אלינו בעבורנו או הוא כמשמעו ואמר אלינו כנגד אלהינו: אין ערוך אליך אין יכולת באדם שיערכם אליך והסוף יוכיח (שמלת ערוך מוסב על הנפלאות והמחשבות) ויש אומרים שהוא כמו יערוך לה' (ומוסב ערוך אל שאר כל הנמצא) ואם היה כן עצמו מספר ישוב (בע"ב) אל נפלאותיך · (החכם יפרש הכתובים האלה על דרך שאחז · בעזר כח עליון ש. הכחות השופעות מהגלגלים להדבק בשמו ית' ויבוא בשער) · —

וטעם

(מא) וטעם ביום רעה ימלטהו , מערכת עליונה כנגד מולידו · —

(מד) ואבותינו ספרו לנו והמספרים היו אבותינו שהיו צדיקים והם נאמנים : ועוד טעם אבותינו שכל אב אוהב את בנו . ולעולם לא יורנו רק האמת לבדו · כי שחה לעפר נפשינו מה תקוה לנו ונפשנו שהיא מן השמים העליונים שחה לעפר (פי׳ הצרות תשוח גם הנפש לעפר) דבקה לארץ בטננו ,והדבק לארציות הקבר וטעם בטננו הוא הגוף

(מה) כי הדבור הפנימי ימלא בנשמת האדם .

(מו) על כן לא נירא בהמיר ארץ , בעבור היות מקום גבהות השמש מתנועע מלמעלה אל מעלה וממזל אל מזל על כן אמרו בעלי התולדות , כי יבא זמן שתשוב היבשה ים והים יבשה .

(מז) זמרו לאלהים הטעם זמרו השם שהוא נודע במעשיו בשקול דעת הלב ולמלכנו שנודע לנו לבדנו בשכון כבודו עמנו . כי מלך כל הארץ בעבור שהזכיר למלכנו אמר כי מלך כל הארץ זמרו זה כל משכיל . מלך אלהים פעמים רבות בדורות שעברו הראה השם מלכותו כאשר עשה משפט ונקמה בגוים .

(מח) ינהגנו על מות במנהג טוב ונעלם מהנבראים. —

(מט) זה המזמור הוא נכבד מאוד כי יש בו מפורש אור העולם הבא, ונפש החכמה שלא תמות . שמעו זאת, זה הדבר שהוא יודע הוא כולל לכל חי שנפח השם באפיו נשמת חיים . פי ידבר . בא ללמד על כל חכמה נעלמה מהם , וחכמי הלב הבירוה בדרך חידה . אטה למשל , אדבר זאת החכמה בדרך משל כמו לא יראו אור . כצאן לשאול שתו , ובעבור כי החיד׳ סתומ׳ גם סגור׳ על כן אפתח. כצאן לשאול שתו . שמו עליהם במחשבתם שהם כצאן ; מות ירעם , כי סופם לטבח. וירדו בם ישרים , הם ארבע׳ יסודים שאינם מורכבים , שהאש המורכבת בו תשוב אל האש והרוח אל הרוח והמים אל המים והעצמות שהם מתכונת העפר אל העפר : — אך אלקים , כבר הזכרתי בספר כי הנפש והנשמ׳ והרוח , שם אחד לנשמת אדם העליונה העומדת לעד ולא תמות ; ונקראה נפש גם רוח בעבור שלא תראה לעין כי אם עם אלה ; ובעבור היות המשורר אלא חכמה , ומכתב השם חרות על נשמתו , על כן אמר . אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול . שלא יתכן שהוא אמר שלא ימות כשאר בני אדם , כי מי גבר יחיה ולא יראה מות , וזה טעם יקחני , שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהוא נשמת השמים . וכמוהו כי לקח אותו אלקים . ואחר כבוד תקחני · כי אם יקנה חכמה תועילנו אחר מותו . כי תיטיב , ויאמר למשכיל שתבקש מה שיהיה טוב לך באחרונ׳ עד נצח לא יראו אור , זהו השכר ותענוג הנשמה . לאור באור אדוניה , שתנס והוא לקחה , וככה בספר בן גוריון יקרא אור העולם הבא, אור הגדול. וכבר הזכרתי טעמו .

(נ) אל אלקים ה׳ , הטעם תקיף לעשות משפט , ע״כ אלקים, וטעם ה׳ שהוא שוכן עד בלי שינוי. מציון שהוא באמצע הישוב באורך וברוחב, אלקים הופיע כבוד השם · הרב כבסני , והנה דומה הנשמ׳ שנתגאלה לעשות מה שאיננו נכון . כדבר מטונף שהוא צריך לכיבוס וטהר׳ · — הן אמת , הטעם אעפ״י שחטאתי אמונת לבי באלהותך לא השתנתה , וזה הוא אשר תחפוץ ותרצה מן האדם . בטוחות המקומות הנעלמים שהם מכיני הלב . תחטאני זמה זה המקרה שקרה לנשמה כנגע צרעת בגוף , לא יחצו ימיהם , שלא תמלא מספר ימיהם , ואני אבטח בך , שתמלא מספר ימי , כי אני עבדך , כאשר הבטחתני בתורתך (משפטים) ·

(נז) כי גדול עד שמים חסדך , ובעבור כי יש לגבהות השמים חקר . ואין חקר להסדך . ע״כ אחריו . רומה על השמים · —

(נח) אך יש אלהים שופטים בארץ , המלאכים כי ממכת הבאנה הגזרות על כל הארץ בדבר השם הנכבד ·

(נט) אלהים צבאות אלהי ישראל , כי אתה אלהי צבאות מעלה בשמים ואלהי צבאות מטה שהם ישראל · עזו את האל שהעוז לו בעצמו . וידעו כי אלהי׳ מושל ביעקב והטעם כי אלהי העמים אלילים ואלהי ישראל שופט צדק ·

(סה) נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך , תענוג הנשמה בעבודת השם בבית המקדש ,ויתרת בטוב גם אחר מותו , בטוב קדוש היכלך והטעם בטוב הכבוד שהוא הקדוש׳ מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים , בעבור היות קצות כל גוף אינם גופות כמו בורא קצות הארץ . וטעם וים רחוקים בעבור היות חצי כדור הארץ ימים . מכין הרים , ולפי דעת שהזכיר שהיא מבטח הדבר שאיננו נראה , וגבורתו נראית בגופי׳ הגדולי׳ · ויראו יושבי קצות , כ נ ג ד ב י ת ה מ ק ד ש .

(סו) כי בחנתנו , והשם נסה לדעת אשר בלבבם , גם

כמוב רגע אחד הוא היה רודף אחרי · ושבתי כמו ושקטתי מגורת בשובה ונחת , והנה הטעם כי לעולם אעשה טוב וחסד כל ימי אשב בבית ה׳ להכיר מעשיו , ואת היא התפלה באמת כי לא יתבודד מבני אדם · —

(כד) לה׳ הארץ , בעבור שיש מקומות בארץ יקבלו כח עליון , כדרך וזה שער השמים , על כן החל לומר לה׳ הארץ ומלואה , בעבור בהר ה׳ (שיזכיר בסמוך למקום נבחר) : — וטעם לה׳ הארץ כי הוא על ימים וכו׳ , כי בדרך התולדת נראה להיותה תחת המים , ובחפץ השם יבש קצתה והיא המחלה אשר היא מגולה , על כן כי הוא על ימים יסדה , והטע׳ שלא היה על מתכונת ישרה שיהיו בני אדם עליה , כי אם שיהיו סביבה ימים ונהרות — נפשו בטוב תלין , טעם נפשו כדרך נפש כל בשר , דמו בנפשו הוא , והיא המתה בהפרד הנשמה · — סוד ה׳ ליראיו , סודות אלהים לא יתגלו כי אם ליראיו , כי יחיד ועני אני , כי הנשמה יחידה וככה הלב , וטעם עני בעבור חסרון כחו לעמוד כנגד התאוה , והנשמה נתפסת ברשת התאוה , ואם השם לא יעזרהו אין לאל ידו לצאת מהרשת , על כן כי הוא יוציא מרשת רגלי · —

(כז) אורי תלוי בדברי הנשמה וישעי בדברי הגוף ומעוז חיי קשור הנשמה עם הגוף · —

(כט) ובני אלים הם הכוכבים , והעד ברן יחד וכו׳ , וטעם להזכיר הכוכבים כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת אלהי האלהים · —

(ל) למען יזמרך כבוד . כל אדם שיש לו כבוד , והטעם שמת חכמה , ובעבור כי המשכילים מעטים אמר כבוד ולא כל כבוד . הנפש המתאוה שכחה נטוע בכבד :

(לב) רבים מכאובים לרשע , ודע כי הכתוב לא התיר להתרפאות כ״א ממכת בן אדם , כי השם לבדו הוא רופא ישראל , ורפואתו לחזק נפשו ולהוסיף על יראתו .

(לג) כי ישר דבר ה׳ , הם גזרותיו שאמר , ונקראו דברים שהכל על ידי המלאכים שהם עושי רצונו , וככה הודו כל הנביאים גם חכמי הלב בדבר ה׳ שמים נעשו שב להזכיר הדבר , כי לא החלקים לבד דבקים בדבר השם , רק השרשים , והזכיר השמים , וברוח פיו כמו בדבר פי , בעבור כי כל הנבראים בארץ וכל הבוה בם חלקים במערכת השמים , כי הוא אמר ויהי , בחפץ וברצון לא בכלי . ויעמוד :

(לד) חונה מלאך , שם המין , והנה הטעם מלאכים רבים , ככתוב בדברי אלישע , ואעפ״י שאינם נראים במראה העין הם נודעים בלב באמת .

(לה) ונפשי תגיל בה׳ . רמז לנשמה העליונה ונקראה נפש בעבור היותה קשורה עמה .

(לו) כי עמך מקור חיים , חיי הנשמה העליונה שלא תמות , באורך נראה אור , כינוי לשכר העה״ב , כי אין דבר בעוה״זה נכבד מהאור , והוא עצם ואיננו גוף . ליודעי׳ , שהשכמתע׳העליונ׳ , לישרי לב שיש להם מעשי׳טובי׳ ואם לא היו כמו יודעי השם . יודע ה׳ ימי תמימים והנכון בעיני כי זה על דרך את מספר ימיך אמלא והשם יודע כל מלא . נבר בלשונו הוא מלא דעת ומי שהוא מלא דעת צדיק יהיה שם נפלו פועלי און ויתכן היות שם רמז למקום שנפלו שם פועלי און בימים קדמונים , לא יבושו בעת רעה כמו דבר ,והמת במלחמה או ברעב לא בא יומו כדברי דוד (ש״א) .פי צדיק יהגה חכמ׳וכבר הזכיר כי הצדיק עושה חסד וחונן הוא (וצדיק חונן ונותן) ועושה חסד ללמד חכמתו ולהורות האובדים .תורת אלהיו בלבו ספר כי תוכו כברו .

(לט) אך בצלם יתהלך איש כי ישתנה מיום אל יום ומעת אל עת כמו הנהר המתהלך וצלמו עומד , והנכון בעיני כי האדם דומה לצלם וכאשר ישתנה הצלם כן ישתנה הוא , וטע׳ הצלם מערכות השמים וככבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת . —

(מ) ויתן בפי שיר חדש וכו׳ טעם לאלהינו בלשון רבים בעבו׳ יראו רבים וייראו , אשרי הגבר לא יאמרו אל רהבים . בעלי הכח לעזרי׳ ושטי , תרגום נוטה: רבות עשית ,זה הוא השיר החדש : ומחשבותיך גזירותיך אלינו בעבורנו או הוא כמשמעו ואמר אלינו כנגד אלהינו : אין ערוך אליך אין יכולת באדם שיערכם אליך והסוף יוכיח (שמלת ערוך מוסב על הנפלאות והמחשבות) ויש אומרים שהוא כמו יערוך לה׳ (ומוסב ערוך אל אחר כל הנמצא) ואם היה כן עצמו מספר ישוב (בע״ב) אל נפלאותיך · (החכם יפרש ב׳ הכתובים האלה על דרך שאחז · בעזר כח עליון נבז הכחות השופעות מהגלגלים להדבק בשמו ית׳ ויבואר בשער) · —

וטעם

נהשתנות העתים על כן ישכון .גופו בעוה״ז לבטח , אני בצדק אין לי חפץ רק לחזות פניך כי צדק ששמרתי היה סבה להתעכבי כראות פניך. והטעם להכיר מעשה השם כי הם כולם כללים ובחכמה עשוים ולנצח עומדים , ואני שבע מהענוג תמונתך לא כאשר תמלא בטנם: וזה אינגו בחלום רק בהקיץ וזאת המחזה אינני במראה העין , רק במראה שקול הדעת שהם מראות אלהים באמת. ואלי הדברים לא יבינם רק מי שלמד חכמת הנפש

(יט) זה המזמור נכבד מאוד והוא קשור עם מלאכת השמים ועתה אפרשנו בדרך קצרה רק לא יבינהו מי שלא למד חכמת המזלות. השמים תנועת הגלגלים שהם שוות בדרך אחת ושונות בדרך אחרת והולכות על דרך ישרה בעצמם . ואיננה ישרה כנגד יושבי הארץ , חדת התנועה לא תוסיף ולא תגרע בראיות גמורות. ותוסיף ותגרע במראית העין , והנה היודע דרכי העגולות יודע דעת עליון והנה השמים הם מעונת הכוכבים ואלה מספרים בעבור היותם עומדים על מתכונת אחת , וזה אל כבוד השם . מגיד הרקיע שהוא האויר . כמו שפירשתי בפרשת בראשית, (ושם) דברים מתחדשים בכל יום . על כן נקוד ומעשי ידיו, כי עם השמים כתב כבוד אל, וזה אמת כי יקבל האויר כח המשרתים (שבעה כוכבי . לכת) והצבא גדול (הכוכבים הקיימים) — יום , יש ראיות גמורות מחכמת החשבון . כי מערכת השבעה משתנה בכל חלקיה , והעולם לא תמלא מתכונת מערכת דומה לאחרת , אילו היה העולם עומד אלפי אלפים רבבות שנים , גם זה מפורש בספר יצירה (שתי אבנים בונות שני בתים וכו׳ עד זה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע) ובעבור זה, מה יתחדש ביום הזה יודיענו ליום הבא , זה לזה ודור אל דור , כי בכל יום יש דבר חדש, ואין שנה מדברי אלמה אין כל חדש, כי על הכלל ידבר . והנה הזכיר כי נמראה העין של גוף ומראה עין הנשמה הפנימית החכמה , ידאה אמתת ספור שמים ומה שיגיד הרקיע.—קום כמו קו לקו והוא המכתב ומלת קום שב אל השמים ; והטעם כי מכתבם יקרא בכל מקום ויבינו מה טעמו כל המשכילים בכל מקומו׳ הארץ ,ובקצה תבל שיא הארץ המיושבת אליהם ישמיעו והנה ספור , והקו הוא הספר והם שהזכיר בעל ספר יצירה בספר וספר וספור כי אלה שלשתם עיקרי כל החכמות (הטעם או המושג שיאמרו למעלה מזה במלת אומר והדבור והמכתב) וטעם להכיר השמש כי הוא גדול מכל גוף (המשוער וכמדד)

והתנועות העליונות כולן קשורות בו . וזהו מוליד האור השוה והשינה , והיום והלילה , והמתבות והצמחים וכל החיים תלוים בשמש , וטעם ואין נסתר מחמתו , כי חמת השמש בעולם כחמת חום הלב בגוף האדם , כראיות מחכמת התולדת , והנה הוא (השמש) חיי כל הגופות ; — ופירוש תורה שהוא הדרך הישרה בשמי׳ חכדים (או נכרים) כמו תורת הצרעת והחיד, ועדות , הדברים העתיקים מפי המגידים שראו בעיניהם ובעבור שלא יוכל האדם לדעת מדרך הראיות אמר מחכימת פתי . פקודי מגירת פקחון , ושמח הנמצאות בכח הנשמה בכל אדם בהיותו בר מצוה , והשם הפקידם בלב , והזכיר ישרים עמהם , כי כל המשכילי׳ מחכימי׳ עליהם בדרך הישר שאין שם מכשול , והשמש עומדת לעד כי איננה מורכבת כאלו הנבראים מהארבעה יסודות .אעפ״י שתשתנ׳ עמידת השמ׳ כפי הרוחות משפטי ה׳ ידוע כי משפטי חכמת המזלות ; כפי מערכת המשרתים בערכם אל השמש , ויש משפטים בערכים מכחישים אלה לאלה ובעבור זה ישעו בעלי הדין , וכו׳ — הנחמדים, אנשי העולם מתאוים להיות להם זהב ופז רב גם אבני׳ יקרות בעבור שהם עומדים ויחלאם בעשי הגורך בעבור היותם עומדים בעצמם ולא יחסרו . ולחכמת יתרון עליהם כי האדם ימלאכה בחייו ובמותו — וטעם אז איתם אז אהיה תם (שייך למעלה) ולפי דעתי שהזכיר עד כה , איך יוכל המשכיל לחוות עדות על האלהות ולהכיר מעשיו , ויאמר דוד גם יש עוד אחר נכבד ממנו ויותר נאמן וסוא סוד׳ השם ועדותיו ופיקודיו ומצותיו ויראתו ומשפטיו

(כב) גם כי אלך . הטע׳ אם תקראה גזירות השמי׳ שהשם גזר מימי קדם , לבוא רעה בעולם , וידמה הרעה לגיא צלמות , לא אירא רע . לא אירא רע יהיה לי , כי שבטך ידאה לי הדרך עד שאצא . וזה השבט והמשענת בם יתנחם לבו . והטעם כאשר תבואה שנות רעה לעולם השם ישגב סבות לחוסים בו לחיותם ולהציל ממות נפשם , והטעם מות שאינו כדרך התולדת כמו מתי מלחמה ומגפה . וטעם זה המזמור על עבדי השם העחבי׳ תאוות העולם , והם שמחים בחלקם , ויחשבו כי לחם ומים כנגד כל תענוג המטעמים , כי מחשבתם ולבם על תענוגי העולם הבא , ועל כן יניחו תענוגי רגע בעבור תענוג עולם וטעם ירדפוני כל כך אתיל עצמי לעשות טוב וחסד טוב לנפשי וחסד עם אחרים ללמדם ולהורותם לעבוד את ה׳ . עד אישי׳ לי סוק , כי אלו רגיתי להבית

הטוב

קצורים מספרי חראב״ע

העתקות מעלות נצרכות להשער חכמת המסכן מפירוש

תהלים

הקדמה כי אין ספק בין הישראלים כי ספר בראשי' משה אדוננו כתבו, כי ככה קבלו אבותינו הקדושים ז״ל אע״פ שאין כתוב בתחלה וידבר ה' אל משה:

(א) ולפי דעתי כי טעם פריו הנשמה החכמה שתהיה מלאה תורת אלהים להכיר בוראה ומעשיו העומדים לנצח, יתדבק בעולמה העליון בהפרדה מעל גויתה, כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו, והנה נפש הצדיק דומ' אל הדבר שהוא עומד והרשעים כתבן לפני רוח. — כי יודע. אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללי' והפרטים; הכללים הם נפש כל חי ככל הבריאים, והפרטים הם כל מין ומין בפני עצמו, או אפי' כל בריה ובריי' בפני עצמה, כי מעש' ידיו כולם; רק דעת הפרט לכל אחד בדרך כלל, הן לצדק והן לרשע ידענו, ולעולם ידע אומנות (?) הנודעות; ובעבור שתעמודנה נפשות הצדיקים ותהיינה קיימות לעולם על כן ידע אותם גם ידע כי נפשות הרשעים תאבדנה. הנה הטעם כי דרך הרשעים לאבדון.

(ב) והנכון שהשם ברא הגשם שהוא העצם והצורות שהם מקרים, כל אשר יעש' האדם או יצייר צורות חיות, ושמו נשגב לבדו והיותו ביסוד ואף כי במקרה (השחוק) רק בעבור שהמדבר אדם וככה השומע וכו'.

(ג) והמתרגם ספר תהלות לערלים אמר כי מלת סלה אין לה טעם רק לתקון טעם הנגון והעד וכו'. וכתוב ודובר אמת בלבבו, לב חורש מחשבות און, כי דבור הלב הוא העיקר והלשון איננו רק מליץ בין הלב ובין השומעים.

(ז) והנכון בעיני שהוא על נועם פיוט שתחלתו שגיון על דברי כוש, כמו שהותבין כותבי ספרד הפיוטין, יכתבו למעל' בתחלת שיר הפיוט, נועם פיוט ידוע.

(ח) זה המזמור נתמי למספחות עובד אדוס הגתי וכו' או פיוט תחלתו הגתית מתפארת והדומי' לה. — והנכון בעיני בעבור היות האדם נכבד מכל נבראי מטה אמר כן, כי מעת שיחל הנער לדבר — וזה טעם מפי עוללים — אז תחל מתכונתו לקבל כח הנשמ' החכמ' עד שתשכיל בשקול דעתה כח בוראה, כי תחזק הנפש יום אחר יום. ידוע כי שבעה מעונות למאורות ולחמשה כוכבי לכת, והמעון השמיני לצבא גדול והתשיעי לגלגל המזלות (היומי) ההולך ממזרח למערב והעשירי כסא הכבוד. על כן כתב מעשי אצבעותיך כי הם עשר — מה אנוש. כי הירח ואחד עשר כוכבים כנקודה בעגולה מהגלגל, וכל הארץ כנקודה שלא תתחלק כנגד הרקיע, וכן אדם כחלק שלא יקבל חלוק כנגד כל הארץ. וכבוד והדר תעטרהו בעבור כח נשמת חיים שנפח בו, שהיא עליונה ואיננה וף על כן לא תמות.

(יא) כי צדיק ה'.. פנימו. ויצא אמר כי הוא על דרך כאשר התעו אותי אלהים, ולא דבר נכונה, כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד, רק על שם אלהים לסוד ידוע.

(יד) השקיף בעבור היות כבודו במקום עליון והוא השמי' וזה דרך משל כי הוא יודע הכל ודרך (אולי בדרך) כל:

טו נבזה בעיניו. והטעם כי עובד השם כל מצוה ששמר וכל טוב שעשה נבזה ונקל הוא בעיניו כנגד מה שהוא חייב לעשות, וככה משפט הצדיקים שיבקשו לעלות אל מעלה קדוש ממנו ונכבד, ואמר יכבד כנגד נבזה.

(טז) שויתי והנ' נשמתו דבוקה בבורא' טרם הפרדה מעל גויתה. שמח לבי. הוא שכל הדעת, ובמותי הנשמה אף בשרי הגוף. תודיעני, כי במות הגוף אז תודיעני דרך החיים והטעם הדרך שתעלה בה אל השמים להיות עם מלאכי עליון. וטעם שובע שמחות את פניך שיהנה מזיו שכינה וטעם תודיעני כי תאמן הנשמה מעסקי העולם ותראה עין בעין האמת. וטעם נעימות בימינך שתתענג על השם וטעם בימינך כנותן מתנות נעימות לאוהבי בימינו. וטעם נצח שלא תפסקנה מתנותיו: והנה שכר הצדיק מפורש במזמור זה. בשרי הגוף. והטעם כי אחר שהיא דבק בכח עליון תעלה נפשו וכח הדבקו בו, ישמרנו מתחלואים בהשתנות

נפעל בראיה מהספור אצל יאשיהו) והעד על כל זה שאמר יחזקאל בתחלת ספרו וארא' מראות אלהים ואומר במראו' אלהים הביאני אל ארץ ישראל , ואל תתמה בעבור שלא הזכיר בתחלת הנבואה (כאן) מראות כי הנה כתוב דבר ה' אשר היה אל זכריה , ושם כתב אחריו ראיתי הלילה , ואשא עיני וארא · והנה כתוב באברהם במחזה , וכן היית' כל נבואתו (שם מעשה המעמד בין הבתרים) והנה אמר לו בדרך הנבואה ולמה אשת זנונים כי זנה תזנה הארץ · — ובספרד היה חכם מפרש הבעל , בעל הבית הלומח , בחכמת המזלות , כי כן יקראו בתים למזלות , ולהם היו עובדים , כי הם צבא השמים · — אין אפוד ואין תרפים · זה מלאכו אפוד לגנאי · והנכון בעיני אין זכר לשם ולא מזבח ואין אפוד לעם ואין תרפי' לע"ז שקראם לבן אלהיו. ואל תשבעו חי ה' , כתוב בתורה ובשמו תשבע , והטעם את ה' אלהיך תירא · שלא תעבור על מצות לא תעשה לא בעבור יראת מלך או דבה או נזק בגוף , רק בעבור יראת השם , ואותו תעבוד מצות עשה , מהם בפה ומהם במעשה · ובו תדבק , במחשבת הלב · שלא יעבור רגע בכל פעולתו , שיחשב בלבו מעשה השם ונפלאותיו בעליונים ובשפלים ובתחתונים ובאותות הנביאים , ואחר שיהיה דבק בשם , חייב הוא להזכיר השם בכל דבריו ולהשבע בשמו , בעבור שיבינו ממנו · כל השומעים הברואים (?) , שהוא דבק באהבת השם , ותמיד שמו וזכרו שגור בפיו באהבתו אותו · וכל העם ישמעו וילמדו ממנו האהבה והיראה , וכזה מנהג הנביאים שישבעו כדוד ואליהו ואלישע וכמוהו כל לשון לך תשבע · ודעה נרדפה לדעת את ה' · ונדעה שנרדפה וכו' כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם , רק לא יוכל לדעת את השם עד שילמוד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה , וטעם כשחר כי בתחלה ידע המשכיל השם במעשיו , כמו השחר בצאתו , ורגע אחר רגע יגדל האור , עד שיראה האמת · ויבוא כגשם , הטעם שהשם יעירנו ויורנו האמת ע"ד יערף כמטר לקחי וכו' והטעם כי אין מרפא כי אם מאתו . בבטן עקב את אחיו וכו' בהיותו בבטן נתתי לו כח · ואחרי כן התאבק עם המלאך ולא יכול לו , והנה מלאך אחד הרג כל מחנה אשור , ומראותו יפחדו בני אדם , כמו דוד ? נבעת ואף כי להתאבק עמו , והנה הטעם שידעו כל בני העולם , כי זרעו יעמוד לנצח ובסוף הוא ינצח את אויביו , והנה אפרים חוס : כי (אפרים) הוא מצא האון , וישר · פי' איך שר את אלהים , ויוכל , (את) המלאך , וכמעט בכה ויתחנן לו שישלחנו , וטעם עלות השחר , לפני שיתחזק האור שלא נבעת יעקב , וטעי' בית אל ימצאנו בשובו לאביו , שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בבית אל פעמים · הנה המקום שער השמים , על כן התנבאתי אני ועמוס על ירבעם בבית אל שהוא מקום מלכותו כאשר אפרש · — וה' אלהי הצבאות ה' זכרו הטעם המלאך דיבר עם אביכם , והשם גילה שמו למשה , שהוא אלהי המלאכים , להיות להם לאלהים על כן ה' זכרו · — ארפא משובתם · המשובה בנשמה כחולי בגוף · —

יואל

יבוא משדי יבוא · הטעםמי יוכל להמלט משוד שיבוא . מה' · והנגיד ז"ל אמר כי שוד (ל"ל. שדי) תואר כמו עלי לבי דוי , רק אמר כי היו"ד תחת אות הכפל , כמו דליו שוקיםמפסח , והטעם מתגבר ומנצח , על אמר , כי במקום הזה איננו שם הנכבד , וככה כקול מים רבים כקול שדי , וככה והיה שדי בצריך · תקיף (שהבצר שלו יהיה תקיף) והעד וכסף תועפות לך (שהיא ג"כ תקיף כמו ותועפות ראם לו) יכתוב והיה על עפר בצר (ראיה על בצריך כדרך חוסן ויקר , והיה החסון) ויפה אמר · — וקריעת הלב כדרך ומלתם את ערלת לבבכם , וכתוב ואקרע סגור לבם והנה הטעם להסיר מכסה הלב לקורעו , כי הוא ימנע שלא יבין הלב , והטעם להבין האמת , ובעבור זה כתוב כל ערום יעשה בדעת (ירצה שהוראת ערום מזה · שאין ללבו מכסה ועדיין השמן לב העם הזה) · — השמש , יספר קדרות שיהיה לשמש בהתחברה עם הירח · והירח יקדר ויהיה אדום , זה יהיה בהיותו רחוק מראש התלי ומזנבו קרוב משש מעלות ולעולם הם אותות מלחמה · והיה לאות כי ימותו עמים רבים · —

עמוס:

ולא נמצא יותר·

עשיתי, הטעם כפול · דרכיו ראיתי וארפאהו ואשלם נחומים לו ולאבליו הנה זאת לאות על יושר פירוש הספר (רצה לומר שמספר בעבר שכבר רפאהו ונחמהו מזה ראיה שמוסב על עולי גלות בבל) · לא יהיה לך השמש · לא תצטרכו לאור השמש בעבור אור השכינה · לא יבוא עוד שמשך. זה השמש לא יבא והירח (הזה) לא יאסף וכו' —

פורה דרכתי, והטעם הריגת אדום ; והשחתת מלכות תורתם. ומלאך פניו הושיעם · וכן כתוב, וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ואינו משה כלל · והמה מרו ועצבו את רוח קדשו, דרך משל, ויש אומרים, כי רוח קדשו הוא מלאך הכבוד · איה השם בקרבו, בקרב משה, ויש אומרים על הכבוד שהיה בקרב ישראל · מוליך לימין משה זרוע תפארתו. זה הוא מלאך השם ההולך לפני מחנה ישראל · למה תתענו ה' מדרכיך, בעבור היות השם הסבה העליונה היא הראשונה אמר למה תתענו · יש משיבים, כי זה כטעם מה שאמרו קדמונינו ז"ל אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ואחרים אמרו כי הכתוב דבר כנגד המחשבות (של בני אדם פחותים) ויש אומרים בעבור שאנחנו בגלות לא נוכל לעשות כל המצות התלויות הארץ · כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה, יש כי הטעם כאילו ורבי יהודה המדקדק נ"ע אמר כי טעם בריאת שמים וארץ על הפרטים, והנכון כי השמים הם הרקיע והשם יחדש אויר טוב, שיהיו בני אדם בריאים בגופם ויחיו שנים רבות, וגם יוסיף בכח הארץ והנה היא חדשה · עדי עד, שנים ארוכים, כי הנה אחריו ימות · והנה בורא את ירושלים יוכית, כי אין הבריאה להוציא יש מאין כאשר אמרו כל המפרשים, רק היא מגזרת חדש (או חדשה, הכוונה שיונח ג"כ על חדוש תואר ותמונה כמו הנני בורא חדשה) · והחוטא בן מאה שנה יקולל, הכתוב לעד כי סוף העולם ישוב בראשיתו (שיחיו האנשים זמן רב כאדם וכנח) · כי זאב וטלה, אלה הנבואות עתידו' בארץ ישראל לבדה, כי כן כתוב בכל הר קדשי · —

(נ"ח) השמים כסאי, ידענו כי כבוד השם מלא השמים והארץ (בשוה) והטעם (שייחס השמים לכסאו) כי מן השמים תבאנה הגזירות על כל העולם כולו, כאשר תצאנה מלפני המלך בשבתו על כסאו · — הדום רגליו כי הוא ברשותי ושלי והנה טעם אחר כי הוא ברשותי ושלי כי זה הכסא וההדום אני עשיתים · קול מהיכל, השם. הוא בית השם, או השמים כי יקראו היכל הקודש · אם אני המוליד ועצרתי. אני שהייתי מוליד כל העולם ועצרתי. — וראיתם ושש לבכם, רמז לנשמה כי היא המרכבה הראשונ' (לה), ועצמותיכם (כצ"ל) כי הם המוסדות (לגוף) · כי באש ה' נשפט, הטעם הגזירות ההוות פתע פתאום · עומדים לפני, וטעם לפני בעבור שהשם עיקר כל עמידה · ורבים אמרו, כי ואשם לא תכבה. רמז לנשמה בהפרדה מעל גויתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי השם, תשאר אל גלגל האש, והקדמונים אמרו, כי זה אחר תחיית המתים. וראיתם שאמר דיראון כל (צ"ל כי) הרשעים אחר שיקיצו, שיהיו לדראון עולם. והכל אמת אמרו —

העתקות וקצורים מספר תרי עשר לצורך השער חכמת המסכן

כולל שטת החכם באלהיות :

הושע :

(א) נאום אברהם המחבר, חלילה וחלילה שיצוה השם לקחת אשת זנונים ולהוליד ילדי זנונים, והאומר לעבד להיות כרבו, לא נאמר על זה, כי זנית מאחרי השם דרך משל, רק באדם הוא במעשה. והנכון בעיני כי זה הנביא היה רואה במראות נבואה בחלום הלילה, שהשם אמר לו קח לך אשת זנונים, ושהלך ולקח אשה ידועה אחרתה וילדה ; כל זה במראות הנבואה. כאשר פירש, אם יהיה נביאכם לבד ממשה לבדו. ה', במראה אליו אתודע. בחלום אדבר בו. ואל תתמה איך יראה בחלום וילך ויקח, והנה בחלום אדם בלא נבואה, ותאכלנה הפרות. וככה על ישעיהו הנביא, כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף, זה היה במראה הנבואה. כי למה ילך הנביא ערום בעבור כוש ומצרים. וככה קח לך לבנה גם שכב על צדך השמאלי גם ואתה קח לך חטין, גם דבר הזקן (כוונתו לדעתי על המקרא קח לך חרב חדה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך, ואם יהי כוונתו על נבואת הנביא הזקן שבבית אל והענין עם איש אלהים אשר בא מיהודה, לא ידעתי טעם להמראה. ועוד כי שם נראה שהיה הכל

בפועל

וכל מקום שאם שמעה הוא גזירה שנגזרה ולא תבטל —
יצרתי אף אעשנה יצרתיה בגזירת שמים אף אעשנה בארץ ·
לישראל תפארתי וכו' או טעמו לישראל שהם תפארתי ·
והוא הנכון, אשר בך אתפאר —

מן חכמתך ודעתך הוא שובבתך · והנסתי רמז לחכמה
הלוגה מכחלת השם (כוונתו פעולות הקוסמים בהורדת
הרוחניות ועשיית הטלסמאות) — הוברי שמים, אין
רע לו, וטעמו חכמי שמים, הם חכמי המזלות · ויש מי
שאומרו מגזרו' ברור, והטע' שלא יוכל לדע' חלקי השעות
אם לא יהיה אויר השמים ברור וזך, וזאת הוא דרך רחוקה
כי ההי"ת הוא עיקר. מודיעים לחדשים · כן חכמתך, כי לא
יוכלו לדעת כל הקורות באויר ובמדינות, רק מעת
שנתחברו המאורות, כי הם עיקר אומנותם · וזה כטעם
והשים רק מאשר יבואו עליך איננו דבק עם מלת ויושיעוך
והטעם יש לך להאמין כי אני ראשון ואחרון · והנה תאמין
ואמת (על המקרא אני הוא אני ראשון אף אני אחרון)
אף ידי השמאל דרך משל, והזכיר הימין עם השמים,
בעבור שהם נכבדים מהארץ: קורא אני אליהם יעמדו יחדיו
וזה הכתוב למדו המפרשים, כי השמים והארץ נבראו יחד
לא זה קודם זה ודרך הפשט שאני עשיתים ובעת שאקרא
אליהם למלאות רצוני ואפלי יעמדו שניהם לפני כעבדים
כמוהו למשפטיך עמדו היום, כי איך יקרא השם מאשר
איננו. שמעו אלה דברי הנביא (ה' מבטן קראני) ה'
אלהים שלחני ורוחו, הוא המלאך —

(מ"ט) לא (קרי לו) יאסף הפרש (הנכון) שהוא בוי"ו
כאשר הוא קרי וכמוהו הוא עשנו ולא אנחנו וחבריהם (ג'
בתורה) והגאון אמר לא יאסף לא ימות כי מנהגו לפרש
בדרך קרי ובדרך כתיב · והנכון מה שאמרתי רק האלף
הכתוב הוא תחת וי"ו כאשר פירש ר' יהודה המדקדק נ"ע
(הכוונה שזה על דרך כתיבה קדמונית לסמן קריאת
החולם במכתב אליף כמו שכתבו בזמן מאוחר בוי"ו, ושניהם
בשביל בירור הקריאה במקומות צריכים לו בשביל צורך
בזמן אחר לסופרים כמו שבארנו בשער מסורת הקבלה
וזולת אלה המקומות הצריכים השאירו בלא אות סימני
הנקודה במסורה חסר)

נ"א שאו לשמים עיניכם. והביטו אל הארץ מתחת כי
שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה, ויושביה כמו
כן ימותון, וישועתי לעולם תהיה וכו', מזה הפסוק למדו
אנשי תושיה כי נשמת האדם עומדת, והגרם אמת, לכן אין
טעם הפסוק כן, והשמים הוא הרקיע (האויר שרק היא אצלו
מן הדברים הנשחתים ונפסדים לא השמים, והם הגלגלים
שלמעלה מהיסודות) והארץ הוא מיושבת (נ"ל
המיושבת לפי שבהוראתו השנית על חומר
ה כללי ליסודות איננו נפסד כמו כן, וכן השמים והארץ
שבפסוק ראשון בתורה ביאר הרקיע והיבשה וישועת השם
ואמונתו וצדקתו לעולם עומדת. לנטוע שמים, דרך משל
שיתכבת על המדינות שתשובנה לקדמותן —

(נ"ב) עורי זאת הנבואה עומדת לעתיד, כל המפרשים
הסכימה דעתם אעיפי שיתוג להזכיר סורו צאו משם
(וזה בוודאי מוסב על בבל בעבור הדבור צאו מתוכה)
וזאת היא תשובת ר' משה, ולא אמר כלום וכו' כי לוקח
עמי חנם בבבל ובאשור ובכל גוי. מושליו יהלילו הם
גדולי ישראל והנכון שהם כמו על כן יאמרו המושלים בל
אפסי ארץ, ואל תתמה כי הפסוק ישים יד ורגל ובטן ופה
והטעם ידוע שהמדבר הוא בן אדם וכן השומע ישים הדברים
בדרך משל כאלו הם על צורות בן אדם להבין השומעים.
כי הולך לפניכם ה', כבוד השם, ולפי דעתי כי השם יסוב
אותם כי הכבוד הולך לפניהם ואחריהם, כמו מאסף לכל
המחנות

(נ"ה) שברו ואכולו, כי החכמה לנשמה כמאכל לגוף.
למה שינגעו עצמם בחכמות נכריות של"א יועילו
(שכוונת על חכמת גזרת הכוכבים שלא יועילו להיות הגזרה
מוכרחת חוץ מהדבק בשם וזו ע"י החכמה האמתית) הן עד
זהו המשיח ויתכן היות לעמים (נ"ל העמים) כי המשיח
לעד כי אין מלך אחר נגיד על העולם: בהמצאו לדורשים
כי ידוע שהשם נמצא בכל מקום ובכל זמן הנה הטעם
קודם חתום הגזירות וכן טעם בהיותו קרוב, רמז לשבית
שהיא במקדש דרכו, שהיא נהוג ללכת בה ויעזוב איש
און מחשבותיו. והנה העקר המחשבה והמעשה לשרתו,
שירות השם לעשות חוקיו. עזי נפש, רוב הנפש הגאוה
במקרא על סבה המתאוה לאכול —

(נ"ז) כה אמר רם ונשא, שמו, שוכן עד, עולמי עד,
עד שלא יוכל אדם לספור, וקדוש שוכן, כי כל
הגבהים יש להם תנועה, גם לכוכבים תנועה כנשמה
מרום וקדוש אשכון והטעם כי אשכון עם המלאכים למעלה
ועד דכא שהוא בארץ כי רוח מלפני יעטוף והנשמות אני

רוח ה׳, וסמך הרוח אליו כמו ורוח אלהים מרחפת. כל
הגוים וכו׳ ותתמה מהגאון ז״ל שאומר שבני אדם נכבדים
ממלאכי השם. והלא קרא זאת הפרשה · ואל מי תדמיון
אל. הם בלא ה״א הדעת כמו אלהים הוא ידע (נ״ל אל
אלהים ה׳ הוא יודע)(*) הלא תדעו, בשקול הדעת שהוא
העיקר. הלא תשמעו שילמדוהו אותם אחרים. הלא
הוגד מראש, וזה למטה מכל הדיעות. מראש, מיום
היותכם, ואם אין לכם דעת ? הלא הבינותם מוסדות
הארץ, חוג הארץ מגזרת ובמחוגה, והטעם הכלי העושה
החוג והוא הקו הסובב בעגול ; והנה לעד כי הארץ
עגולה לא רבועה, ואם אין צורך לפסוק, כי הדבר
ידוע בראיות גמורות. והטעם היושב על וכו׳ שהכל מלא
כבודו, הנוטה כדוק שמים, כספיר והוא קרוב מתבנית
האהל, ואלה השמים אינם האופנים (הגלגלים כי אם
עגול האויר כמו שפירש בבראשית) ואשוה יאמר קדוש,
טעם קדוש, כי השם קדוש מהשתוות עם אחד ממעשיו
אף כי אם מעשה ממעשיו · מרוב אונים. שים לשם ושהוא
אמיץ כח. איש לא נעדר. והטעם על המספר, או על
עלם כל כוכב, כי איננו מת לעולם, והנה איש כמו
עלם. והאיש גבריאל. הלא ידעת, בשקול הדעת, כי
בראיות גמורות ידע המשכיל את בוראו, אם לא שמעת,
שיהיה מאמין בדברי המשכילים · אלהי עולם, אלהי נצח ;
והטעם כאשר היה כן הוא ולא ישנה · בורא קצות הארץ,
כבר פירשתי בסדר בראשית, כי בורא קרוב מגזרת גוזר,
וטעם קצות הוא הקו הסובב, ולדעת אנשי התושיה כי הקו
איננו גוף. ואחר שהוא השם, עומד לעולם, והנה הארץ
לעד, שהוא מעמיד אותה תמיד בתוך הגלגלים על בלימה.
לא ייעף ולא ייגע ואין חקר לתבונתו, והנה לעולם לא
תמוש גבורתו וחכמתו · ואוהבי איננו כמו אהובי, כי
אהובי פעול, אוהבי פועל, פועל יוצא מאוהב ונדבק באהוב
והוא הפעול · מחזיק ימינך, כי זה דבר פלא שנלכדה
בבל ונהרגו בחוריה במדינה ומלכות ישראל · אל תיראי
שהרגי עם הבבליים · כי אני עזרתיך, פועל עבר תחת
עתיד. והטעם כי כל הגזירות העתידות להיותם חשובות
כאלו הם. ועוד כי עבר ועתיד הם כנגד הנבראים לבדם,
וקדוש ישראל בראה, כפי דעתי כמו גזר זאת. ולפי דעת
רבים, שהטעם יבואו איים ולא איש · לאחור הוא הזמן הבא
כי הזמן שעבר יקדם לפנים · —

(מ״ב) בורא שמים, כי יש להם קו שהוא גבול להם,
ונוטיהם, על הארץ רמז לרקיע (אויר) מחן

דוי

נשמה, לאדם, ואמר עליה בעבור הליכתו בקומה
זקופה, ורוח, לחיות ההולכים, אני. אלה דברי הנביא
שאמר לו השם בעד נפשו · אני ה׳ הוא שמי. הנכבד,
כי אין במקרא שם עצם, רק זה לבדו ·

(מ״ג) בראתיו יצרתיו אף עשיתיו הטעם ותקנתיו,
ור׳ שלמה בעל השירים השקולים פירש בו כי
זה סוד העולם, ואיננו דבק בטעם הפרשה · למען תדעו
ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא, זה היחוד שאין למעלה
ממנו, כי כל יש אילנו הוא בעצמו. לפני לא נוצר אל,
והטעם כי הוא ראשון ואחרון, ונזכר נוצר עם אל כי אין
אל מבלעדיו. כי אם נוצר, ועורי לב יחשבו שילא מדברי
הנביא. שהשם נוצר, חלילה חלילה. רק לא יבינו האמת.
אנכי אנכי ה׳ ואין מבלעדי מושיע, הטעם אנכי אנכי
פעמים שלא תשתנה כהשתנות צבאות מעלה כנגד המולך
(האדמה) ולא כמו והתחתיים בעצם ובתבנית על כן
מושיע בכל עת ·

(מד) ה׳ צבאות, כי לעולם הוא מלך והעדים,
צבאות השמים · — היש וכו׳ ואין צור בלתי ידעתי
והנכון שהוא רמז להמון מעלי׳ — יתארהו, יעש׳ תוארו ;
והנכון שהוא כמו ותאר לכם הגבול, שהוא כדמות רושם ·
ולא ידעו הדעה בנקבים הקרובים אל המוח, והבינה
בנקב האמצעי שהוא בתוך הראש, ולא ישיב אל לבו, רמז
לשכל שהוא העקר · רוקע הארץ מאתי, מכחי, כי אין
השם גוף ; וכתוב (הכתוב) מי אתי, והנה הוא כמו לבדי ·
ודע כי הכתוב אמר, נוטה השמים ורוקע הארץ, כי
עמידתם תמיד בשם. אותות בדים, הם הבודאים
מלבם וכן בדיך מתים יחרישו · ויותר נכון להיות מגזרת בדד
כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד וקוסמים הם חכמי
המזלות והטעם מוזרים האומרים כן יהיה : והנה הבדיל
הם האומרים כן יהיה לא בדרך חכמה ; משיב חכמים
אחור, הסרואי הכבד והכתף וחכמי העתיד (מלם תמנחשים
ומלאכתם שקר) .

(מה) אני לפידאלך, הטעם עזר השם, או רמז לשם
פרס ככתוב בספר דניאל ולא ידעתני, כי עוד לא ידבר לגברו
(יסותר לדעתו בנביא, מפחד אדם) — יוצר אור וכו
הזכיר דבר והפכו ובורא חושך מגזרת בריאה כטעם גזירו
כי החושך איננו כלום רק העדר האור, ובורא רע
לאחה (פי׳ ממין הטוב שהזכיר, שלום), והנה רע
מלחמה הפך, שלום, או חולי בגוף בן אדם שהוא בלחו
עם האולחות · — בי נשבעתי וכו׳ הטעם בי שהוא קיון
וכל

(ב) והנה אמר באחרית הימים . וגם ימי המשיח , שהם אחרית ימי עולם . —
הטעם כי הר הבית לא יהיה נשא , רק פירושו נכון יהיה הר הבית שיחשב אליו ותרבע הפיאות . כאילו הוא נשא מכל הגבעות . ובעבור נהרים ישפיקו , מה שהוליכו נשא חשבה , כי האמצעי בינשים המחברות יקרא כולל , והטעם כי די להם בחכמות ההלכות , ולא יבקשו הכוכבים , שהוא הסור כי מלאו מקדם . והנכון בעיני כי הם מלאים מחכמת בני קדם והם ארם . וכן כתוב ארם מקדם ופלשתים מאחור על כן אחריו כן ועוננים כפלשתים (כוונתו על גזרת משפטי הכוכבים שהם חכמת הכלדיים , וזה יבואר דבריו הסמוך כי די להם וגו׳) והיא הזכיר למעלה שבוא חכם ובפסוק הזה שהוא וגבור , והמלא כאשר הבירם ירמיהו . ואל תשא להם . ובקרות אלי שאין נפש לאחד מהם , שתשא ראש או נפש להם (רומז על המקרא ולא ישא אלהים נפש , אליך ה׳ נפשי אשא) . ועל ההרים ולפי דעתי מגזרת הרים , כאשר פירש בספר תהלות . —

(ג) שופט , שיאלו שירעו בדרך סיסרם בדת , וכן הנביא , גם הקוסם בחכמת המזלות ,
והקוסם דברי העולם וחכם חרשים הוא האומן , ונבון להבא פילו שמבין ללחוש הלחשים , וי״א מגזר׳ מפלחשי׳ אב לריב ה׳ ועומד לדין עמים והטעם על גזירותיו — נפי הנפש , על שמות שהוא בית הנפש , כי בו הוא הלב . —

(ד) כל הפתות לאיים מירושלים אפרשנו בספר תרי עשר בפסוק אל מדברו . .

(ה) ואת פועל ה׳ לא יביטו , על דרך רבים שהמתעסק בסכר(?) לא ידע דרכי השם . וכן כל שוטה בו לא יחכם : הוי גבורים הטעם ונעשה חכמתם בעבור היין מצדיקי , והיין יעור לבם . לר יאור והטעם כי תחשך ארץ ישראל ואפלת האור גם מפאת האור שיחשך בעת , הריסותיה כי יעלה איד ויכסה אור השמש .

(ו) רם ונשא , תואר הכסא , לא כאשר אמרו רבים ; והטעם שהוא למעלה מהחיות , כאשר אפרש בספר יחזקאל ושאליו , השולים הכסא , כי מנהג המלכים לשאת בגדים על עסמם שרפים , קראם שרפים בעבור שורפו פיו וטעם עומדים ממעל לו כמו עומדים עליו שמינו נשם עמלו ושדי תורה כלשון בני אדם .

לפבן בני אדם , כי כן דרך המלאכים הגדולים . —
וטעם שלש הכנפים אפרש במראות יחזקאל . וכיסוי הפנים כמו ויבהל משה פניו וכן רגליו בעבור הכבוד ; ובשתים יעופף למלאות שליחות השם ויקרא , הנה לא הזכיר כמה מספרם ; וי״א שנים , והנכון רבים . קדוש תאר השם והקדושה בעולם , ולא השתנה כנגד המקומות ; והשם קראה לו ואת סגולתה , בעבור שיתקדש מעוות את השפה , כי השם קדוש , וכן מעשיו ושלוחיו . וטעם לנאום הם המלאכים שהן במעלה אעפ״י שהוא קדוש קדוש , כבודו מלא הארץ שבות למטה , והמפרש מלא כל הארץ הדרים בה כמו לה׳ הארץ ומלואה , לא אמר כלום . והעד ימלא כבוד ה׳ את כל הארץ . טעם איש טמא שפתים לפי דעתי , שהנביא גדל עם ישראל שהיו טמאים במעשה ובדבור והנה למד מדבורם . והעד ויסרני מלכת בדרך העם הזה . על כן אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב . וטעם כי את המלך ה׳ נפלאות ראו עיני , שהוא קדוש , ופחדתי להקדישו בעבור טומאת שפתים , ואעפ״י שאמר ראו עיני , במראות נבואה ראה כן . וטעם במלקחיים כדרך בן אדם : וטעם המזבח , בעבור שהאש שית טהורה לא זרה . וטעם הנני שלחני , אחרי שטהרו שפתי אני ראוי להיות שלוח ולא הייתי כן בימים הראשוני׳ , ע״כ אמרתי שאלת הפרש׳ תחלת נבואת ישעיה , וסר עונך הוא עון הדבור , שהוא מדבר השולים כדרך אנשי דורו (וכן אמר למעלה והכנים הוביא עלמו עמהן דרך מוסר , כאשר דבר משה וסלחת לעוננו . או בעבור שגדל ולמד מדרכי דברי פיהם) : כאלה וכאלון אשר בשלכת שנים אילנים הן בשער שלכת והיו הקים —

(ח) תאחו תקדישו , לבדו שמנהג האדם שיפחד מהקדוש כמו כי איש אלהים קדוש הוא . וטעם מקדש ולאבן נגף , מקום שילך אדם אליו להנצל בו ונהבלר בו , והנה הוא רק למקדש נגף ולאבן נגף שיעלה אדם עליו להשגב בו .

(ט) על בחוריו לא ישמח , כדרך לשון בני אדם כי בהיות הכעסים דבוע ישמחו עושיהם

(יא) ונחה , והנה פירש כי רוח ה׳ הוא רוח חכמה ובינה , וכן כתוב על יהושוע בתורה (בפרשת פנחס

למד בלק לשלוח נשי מואב במחנה ישראל. והטעם שאין השם כבן אדם שיתנחם, כי לא ראה און בישראל, והנה אם יהיה בהם און, לא יקום דבר השם, כי כל דבריו הם על תנאי, רק (חוץ) במקום שבועה, וכן הנביא אומר רגע אדבר וכו׳ וזה טעם בדבר בלעם (הן הנה היו בדבר בלעם). ולא ראה עמל. והטעם מה יגיע האדם לעמל בסוף, און. והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו (ההנהגה העליונה לפי הדבקות ולא יזיק רוע המערכה) אל מוציאם ממצרים, וזה השם שהיה עמו הוא תקיף? והראה אותות במצרים, והטעם שזה האל שם תוקף לישראל, וכל זה בעבור שהוא דבק בשם, ולא יבקש כי אם מאתו, כי אין להם צורך למנחש וקוסם (להודיעם גזירות השמימיות, שהם למעלה מהם). כעת יאמר ליעקב, כעת הזאת והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת נחוש, מה פעל אל מה יפעל אל, ומלת עבר בעבור היות כל דבר נגזר, ואם הוא לעתיד, כבר נגזר בתחלה, וזה יאמר לישראל בדרך נבואה שהוא האמת. הן עם כלביא יקום, רמז כי ינצח מלכי כנען, והקרוב אל הדעת הדבר הקרוב, כמו מלחמת מדין, שלא נשמע מלחמה כמוה וכו׳. ולא הלך לקראת נחשים, על כן היתה עליו רוח אלהים. וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב. יש אומרים כי טעם שומע גם יחזה, דבר הנחוש, והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום, בדברי אליפז תמונה לנגד עיני, דממה וקול אשמע (ושם מבואר בחלום חזיון לילה). ויודע דעת עליון, בדרך נבואה לא בקסם (עתה).

פנחס ושעיר עזים אחד לחטאת לה׳ כמו אשר עלה עליו הגורל לה׳ ועשהו חטאת. ודע כי חטאת עם למד בלשון הקדש, אין החטאת דבק כי אם בחוטא (מליצה נכונה והכוונה שאין הפירוש חטאת של השם) הלא תראה וחטאתי לאבי, והנה זה היפך הדרש (הביאו עלי כפרה) רק יש לו סוד.

(מטות) אתם ובניכם. בעבור הכבוד השוכן בתוכם. לפני ה׳, כי שם הארון לפני ה׳, וכאשר פירשתי כי לעולם הוא לשבח.

(מסעי) אלה שמות האנשים אשר ינחלו, אלעזר ראשונה כי על פיו יצא יהושע, גם הוא בן אהרן; ולא הזכיר נשיא לבני ראובן וגדי כי כבר לקחו חלקם; והמפרשים כי החל מיהודה, כאשר יצא הגורל בתחלה רק יש טענה גדולה עליהם (איך הודיע השם זאת מקודם ולמה הוצרך א״כ הגורל) אעפ״י שהפירוש נכון יהיה נראה לפי דעתינו (אולי רמז בזה לדעתי הידועה בהוספת סופרים). ולא תטמא את הארץ או הוא ליוה; בעבור כי אני שוכן בתוכה, ולא לכבוד הארץ, רק לכבוד בני ישראל. על כן אמר כי אני ה׳ שוכן בתוך בני ישראל (אחר אשר אני שוכן בתוכה) על ידידיהו. ת ו ר ת ה.

העתקות מספר ישעיה לצורך השער חכמת המסכן:

סודות מאוד עמקו תגבהו · יראום נבוני לב ויתמהו

יתן אלהים עוז לאברהם · והבא לפרש ספר ישעיהו

השם אחד ודבריו אחד, רק המעלות משתנות כפי כח כל נביא, כי אין מעלותם שוות; יש מהם שנבואתם בחזיון לילה, כמו אברהם (היה דבר ה׳ במחזה) וגד החוזה. גם כן ישעיהו (שנבואותיו נקראו חזון).

(א) הזכיר הראש והלב, כי שניהם הם השרים. — ואלה שבעצמי, כדרך בן אדם דבר הכתוב. והאמת אם ארעב לא אומר לך. — טעם האדון, בעבור השופטים שהם אדוני הארץ; וטעם ה׳ צבאות, שהוא בצבאות אדון והצבאות לעדים; ולמה נסמך השם לצבאות מפורש בשמואל (בפסוק הראשון שבא זה השם במקרא שהזכירתו ת״ה) (והפי׳ איננו אמת). — אביר ישראל, שהם במטה כנגד צבאות מעלה כי גם הם יקראו צבאות השם, ככתוב בתורה. — והנה

שזו שחשבו שכבוד השם הוא מלא העולם כטעם לה' הארץ ומלואה . (וראה שהמכוון במקרא הוא כי כבוד ה' ושכינתו ממלא את כל הארץ . כמו וימלא כבוד ה' את כל הארץ , לא שיכוון כי מלוא הארץ ומלאיה הוא הנותן כבוד להשם) . — לשטן לו . כבר פירשתיו בספר איוב , כי השטן היה המלאך , ודברי הגאון שבואת בנאדם לא מעלין ולא מורידין . ויפתח ה', אמרו חז"ל שעשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה , שהם חוץ לתולדת , ויאמר הגאון כי לא דברה האתון , ורב שמואל בן חפני תפסו , ור' שמואל (נ"ל שלמה) הספרדי בעל השירים (השקולים) חשב להציל הנתפש . דע כי אנשי שקול הדעת , הוצרכו להוציא הדברים ממשמעם , כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא כי אם להצדיק נביאיו , ולא נראו אמת כי הנה חמו"ע נעשה להם אות ולא היו נביאים , ויש מהם אומרים כי בלעם נביא היה , והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל (בפעם ההוא לבד) כי קוסם היה וכן קראו הכתוב , ביהושע , ויש אומרים כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למטה בצורות , וזה טעם ואשר תאור יואר . והנכון בעיני כי היה יודע מזלות , ובעת ראותו במזל של אדם שהגיע עת רעתו . היה מקלל אותו , ובבוא הרעה אל המקולל , יחשבו הרואים והשומעים בנפלאים , כי בעבור קללתו באה הרעה , והעד שדבר במרמה עם שרי בלק , וזה טעם לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי , כי אין יכולת בכוכב לשנות מעשה היוצר או גזרתו (גזירת השם הוא כדר העולם עפ"י המערכה השמיימית , ומעשה השם היא הנהגה השם שלמעלה מן המזל להדבקים בו . וכפי שעתו) והסוד כי החלק לא ישנה החלק (הכוונה שכל פרטי ואישי הצורים הם רק כמו הוליא אחת בקשר הסבות והמסובבים . וכולם מיוחדים ומוכרחים בלאחם לאור במליצות עפ"י הכבות נולידיהן שברם נקברו) רק גזירת הכל תשנה גזרת החלק (היינו שהרוחני הכולל בעצמו התמורות והוא השם והרוחנים הדבקים בו , הם בני חורין מן ההכרח החומרי ותנועותיו המיכאניקיות , וכבר ביאר זאת החכם דקודם למדי ובמשלים) ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא (הבית החל זה בכאן בכדי לברר שאי אפשר להשכל בטבע השם או להתערב במעשיו ומרוחק ממנו כמו בלעם לעשות מופתים או לשנות המערכה כי אם רק להיודע סוד השם באמת בחכמתו ודבק בו במעשיו הטהורים וכמו שביאר בפרשת וארא) . והישר כי האתון דברה (וכמו שהיתה נבואתו היחידה רק לכבוד ישראל כן נעשה האות בשבילם) ואם תבין סוד מלאכי אברהם גם יעקב אז תבין האמת (היינו שהכל היה במראה וחזוק מראות נראות נגד הרואים ובדמיונם) — ויגל ה', כנער אלישע שהוסיף במאור עיניו . או הכהו תחלה בסנורים — וטעם ואותה החייתי נשמה כי בן אדם בראותו המלאך ימות , והעד ותנצל נפשי , ודבר מנוח לעד ואף כי הבהמה , שאין לה שום שותפות עם רוח המלאך , כבן אדם . שבעה מזבחות . יש סודות עמוקים לא יבינו כי אם מתי מספר . ושביעי בימים , ובחדשים , ובשנים , ושבעה כבשי העולה , ושבע הזאות , אמר השם לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים , ובאת שלם לשלם אז תתחדש רוח בינה , והמשכיל יבין . וילך שפי , והטעם שהלך אל שפי (הר וגבעה בכדי להביט בכוכבים) והחסר מלת אל כמו ויצא ירושלים , וכן נסעו העם חצרות ודבי כן . והנה הוא מנחש בלכתו (שהלך לעיין במערכתם) כי כן כתוב (במשל האחרון) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים , והנה גם פה רמזתי לך סוד חתום . (הסוד לדעתי שראה במערכה מגפות פעור בשטים) כי מראש צורים אראנו . כי על השפי היה , והוא גבוה והעד על השפי שהוא כפירושי (ההבטה במערכה) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל שפי . גם יתכן להיות מראש צורים משל לגזירות היורדות מהעליונים , כי ראה בחכמתו שהעמוד זאת האומה לבדה , ולא תתערב עם אחרת , מהגדרת עליה לעזוב תורתה . כאשר עשו כל האומות (וזה ראה במזלות לפי השעה שיש מזל לכל עם ועם) , ובגוים לא יתחשב , אפרשנו בפסוק יצב גבולות עמים , ותהי אחריתי כמוהו . והטעם לפי דעתי שהאדם למות והביא אחריתו כאחרית ישראל , שהם חלק השם ולא חלק כוכבים , כי הוא היה קוסם . לא הביט און לפי דעתי כי מזאת המלה

למד

והמנחה מזכרת האף על הרשעים , ודתן ואבירם היו אנשים גדולים , והקריבו מנחה קודם זה המעשה ׳ — .וטעם אל מורה שיש לו כח לכלות׳ כרגע והוא אלהי הרוחות , והטעם פירוש אל , כי יוכל לכלות׳ כי הרוחות בידו הם — וי״א כי טעם אל אלהי הרוחות כי בידו כח לחפש הרוחות כי הוא אל היחיד והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו ; וגם נראה גם אם החטיא אחרים לעשות את כל המעשים , להחליף הבכורים בלוים , ודע כי דבר גדול היה , ומכעים אשר איננו מאמין להסיר הבכורים מכהונתם , ולהשיב המעלה למשפח׳ משה לבדו , וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו ויגישו שלמים (הבא בספר הברית שבמתן תורה קודם שהלך להר) הבכורים העלום , כי הם לבדם היו הכהנים ובני לוי הרגו עובדי (עבדי) העגל (אותן הכהנים הראשונים) ויש בכאן שאלה (למה נבחר אהרן עושה העגל) ותשובתה בפרשת וילך משה (בפסוק הנה אחרי אלהי נכר הארץ) — בריאה ויש אומרים שהיא תורה על המלא מה שלא היה , וכבר פירשתי שאין המלה רק מגזרת וברא אתהן , וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה (וא״כ אין זה חדוש מאין) והנה פירושה (של מלת בריאה כאן) כטעם גזרה (כמו הגזרי והבנים שביחזקאל) ׳ — האדמה את פיה , וכבר רמזתי בעבור היות נשמת אדם העליונה תיכונה תדבר על הגבוהים ממנה (השם ומלאכיו) כדרך אדמונה שהוא הגוף , וכן על השפלים ממנה (צ״ח , וצמחים , ויסודות מתים) והטעם (בשניהם) להבין השומעים׳ — ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם , וקרח היה עומד עם מחתתו וכו׳ ׳ — כי קדשו , כי אחר שהקריבום לשם הנם קדושים ׳ — ויהיו לאות , לזכר ולסימן ׳ אחם המתם , הטעם מה ראיה היתה זאת ששבט לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול , ויתכן שבתפלתכם או בחכמ׳ שידעתם שרפתם המקריבי׳ ׳ — את המחתי הידועה , ושים קטרת , ולא אמר הקטרת , והמשכיל יבין ׳ — ברית מלח . ברית כרותה מגזרת ארץ פרי למלחה ומקום המלח כמו נכרת , שלא יעלה בו צמח כלל , וכן גפרית ומלח ׳ —

חוקת עץ אח , כמו למצורע . ושם רמזתי סוד . — אמר הגאון כי אי נדה כמו

הדבש , שיזיק לבעל המרה האדומה , ויועיל לבעל הלחה , ואין צורך ׳ למי נדה ׳ פירושו רחוק , כמו מנדיל׳ ׳ ולגר הגר בתוכ׳ בעבו׳ היו׳ ארץ ישרא׳ קדוש׳ . כי הכבוד שם ׳ יתחטא בו יסור חטאו או כמו תחטאני באזוב ואטהר , וידוע כי בסוד החשבון , השלישי כמו השביעי ׳ קח את המטה , ויש בכאן פירושים רבים וכו׳ וכו׳ והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות ; דע כי כאשר ידע החלק את הכל , ודבק ׳ (נכון יותר ידבק) בכל (או) יחדש בכל אותות ומופתים ; ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם , ולא דברו בעבור מריבת השם עם משה ; והנה החלק (נשאר) חלק , והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית ׳ והנה לא קדשו השם , ומרו ומעלו בשגגה , גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו (הקשה לפי״ז) כי על כן נענש כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחות השם (ולא היה בא למריבה וכעס) גם יהיה דרש קדמונינו ז״ל כי החטא היה בעבור שאמר שמעו נא המורים ורמזו זה הסוד (שמזה נראה שכעס הרבה) ׳ (ולמעלה מזה כתב ויבוא משה ואהרן מפני הקהל , כדמות בורחים מצד המריבה פחדו וברחו ולא עשו רצון השם , ועל כן סר כחו . — המן הסלע הזה יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו — יען לא האמנתם בי להקדישני , הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם . — ויקדש בם במשה ואהרן , כטעם בקרובי אקדש . וישלח מלאך , כמשמעו , וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם , ורבים פירשוהו על משה כי מלאו ויאמר אני מלאך ה׳ , ואין זאת דעתי . — עשה לך , כדמות נחש שרף מנחושת , כי כן כתוב (בד״ה) ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה לקבל כח עליונים , וחלילה חלילה , כי הדבר נעשה בצווי השם וכו׳ והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון .

בלק וקסמים בידם , וספר הכתוב ששלח אל קוסם קוסמים כמוהו , ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אמצא יום נבחר ושעה נבחרת ללכת ולקוב , כי הם אנשי אומנותו . — ויבא אלהים , לכבוד ישראל , כי השם ידע דבר בעל פעור , ואלו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרים כי בעבור קללת בלעם באה המגפה . — כי ברוך הוא , הטעם לא תוכל לקלל אותו כי אני ברכתיו . — מלא ביתו , ביתו מלא , וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים

טעו

כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע וכן ויגל ה' את עיני בלעם ·

בהעלותך ואצלתי, כטעם אקח מאשר אצלך, ודע כי הרוח כמו החכמה, ואם תנתן מחכמת ראובן לשמעון לא תחסר חכמת ראובן, רק כשארה כאשר היא; והמשל בנר · — התקדשו למחר ואכלתם בשר · כמלא לטבח ולגנאי לשון תקדש (כל"ל וכוונתו המלאה) וכן היקדש (בחגי) שהוא לשון טומאה · כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק נביאו כאשר אפרש · — ומה נכבד דברי קדמונינו שאמרו על הזקנים אשריהם ואוי לנשיהם; והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה רק בעבור שאיננה יפה · — במראה, במראות הלילה; בחלום אדבר בו, כפול כדרך הנבואות · בכל ביתי נאמן עמו כבן בית שיכנס בלא רשות, ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו, וגם לא אין לכם רשות לשאול, פה אל פה אדבר בו, הטעם בלא אמצעי; במראה הטעם שמראה לו הדבור (צ"ל הדבר) אשר הוא, כצורת המשכן; ולא בחידות, כמו נשר הגדול; ותמונת ה' יביט, כטעם הראני נא את כבודך; או שהוא בהקיץ · — וילך הכבוד, והענן סר — מעל האהל; מעל תחת האהל (לפי שכתו' למעל' וירא ה' בעמוד ענן ויעמוד פתח האהל) ·

שלח לך עד נחל אשכול, דברי משה (שכתוב כן בשנת הארבעים, ויקרא אז המקום כן בשם שנתנו לו על דבר האשכול שכרתו המרגלים) ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן (הכתוב באברהם ועדיין לא נולד דן נכדו; וגם אי אפשר לומר שמשה כתב כן, כי לא יקרא המקום דן עד ימות השופטים שכבשוהו אז בני דן, וכתוב ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם) להיות שם אחר (בעיני הכוונ' שמשה כתב שם אחר הנודע אז לאותו המקו', כמו שכתב אצל וירדוף עד לשם, והמעתיקים המאוחרים שינו השמות לשמות הנודעים בזמניהם) — שמעו כי אתה ה' כבודך בקרב העם הזה; אשר עין בעין על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד ה' לעיני בני ישראל, והוא הנכון · — זה עשר פעמים, הטעם רבים, והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון, כי הוא סוף האחדי' וראש העשרות שהם במחברת השניה. — נשאתי את ידי, כלשון בני אדם, כי השמים (שהשבועה בהם) למעלה (בערך האדם) — במדבר הזה, יתמו קץ כל אחד; ושם ימותו, כולם קרוב מהקץ. — וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוה לעשות והוא שוגג, והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות; תורה אחת, כאשר תורת החטא' ביד רמה, להראות הכל שאיננו ירא מהשם; מגדף כדרך לשון בני אדם, כי דבר ה' בזה, זה הוא ביד רמה הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, איננה המשכלת כדברי תועי רוח, רק הוא חבור נפש עם הגוף עונה בה, כמו דמו בראשו · — והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים · שיתכסה בו ביום תמיד, ולא יסירנו מעליו למען יזכרו; והמתפללים בטלית בשעת התפלה ישגו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם לציצית ורק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה, ולא יעשה עבירה בכל שעה, כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה · — אחרי לבבכם המתאוה והעין רואה והלב חומד; והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחרי הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו · — אשר אתם זונים, כי מי שילך אחר תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו, למען תזכרו, שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלב המטנפת הרוח המשכלת, אני אלהיכם, אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים, על כן אמרתי לכם אני ה' אלהיכם :

קרח כי כל העדה כולם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים · כי כן כתוב קדש לי כל בכור, והם היו הכהנים הנגשים אל ה' (הכתוב אצל מתן תורה קודם שיתכהן אהרן) והם עיקר כל העדה · — כי כל העדה וכו', כי כל העדה שעמדו מעמד הר סיני היו קדושים, ובתוכם ה' כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל, ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי. לא ידעו ישראל · — לא נעלה, יתכן שהיה אוהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה, על כן אמר העלו מסביב · או מי שילך לעבודת השם, או אל המקום הנבחר, יקרא עולה · — ויתר זה הפסוק כבר פירשתיו, כי העולה

שער יז חכמת המסכן

העתקות לספר במדבר לצורך השער לביאור שטתו

בסוד השם · וסוד העולם · וסתרי התורה

(במדבר) במדבר סיני, להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני, אחר היות הכבוד באהל מועד. ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא תוכל לפרש; על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון. -- וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם, מכח דרש דודאים, ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב, ובדגל אפרים צורת שור, מטעם בכור שור, ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא. -- מבן חודש ומעלה. עד שוב המחברת. או על קרוב מהמקום, זה אל זה; והמשכיל יבין -- המשכן הם עשר יריעות והאהל עשתי עשרה יריעות. -- הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו, ובעבור שהיה גרשון בכור לוי ויש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקודש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה. — ויתכן היות צפונה מגזרת צפנת ליראיך. וצפון לצדיק כי אין בנגב שום דבר. -- קדמה מזרחה הוא מזרחה שמש במקום ההתחברות העגלות; והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם. — מבן שלשים שנה קרוב מארבעה שבועו', ועד בן חמשי' שבע' שבועות, כי אז יחסר כח הגוף. — מצוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבואו הקהתים לידי כרת; ומלת אל תכריתו, למשה אהרן ובניו; וחיו יוסיפו חיים; ולא ימות בכרת. — והנה שתים אזהרות. שלא יגעו בקדש כי אם בבדים ישאוהו, ולא יראו הקודש. ——

נשא וסמכה פרשת נשלחו מן המחנה, בעבור היות השכינה בתוך המחנות בנסעם ובחנותם. -- כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. אלה הם מטומאות שבעה והם מטמאים אחרים (על כן ישולחו חוץ למחנה הכללות של ישראל לדעתי, וחז"ל חילקו שהצרוע נשלח חוץ לכולם, הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים וטמא לנפש מותר אף במחנה לויה ואינו משולח אלא ממחנה שכינה שהיא לפנים מן הקלעים) על כן לא יצא בעל קרי חוץ למחנה ישראל שאינו מטמא אחרים) ואין יד במחנה לצאת (מקום מיוחד) רק כל אחד חופר באהלו, כמנהג כל המחנות כולן, כי חילוקים יש ביניהם (רצונו שהכבוד חונה רק במשכן שהוא בקרב המחנה, לא במחנה ישראל עצמה). פרשת כי תצא מחנה (שכתוב בה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה וכו' ויד תהיה לך מחוץ למחנה וכו' כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך וכו' ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך) על מחנה קטן ידבר (למלחמה) שאין שם שכינה (ובעל המקרה בטומאת ההרהור והמחשבה) והארון ביניהם ואין (ס"א והם) סובבים (אחרים) לפי הנוסח ואין) כי במחנה ישראל (הגדולה כמו שהיתה במדבר) השכינה באמצע (לבד) ועוד אפרשנו. -- מי המרים, לפי דעתי שמלת מי סמוך; ומלת המרים תאר השם. אם כן סודו ידוע, גם יתכן שנקראו על שם סופם ▬ וטעם בספר שהיה להם ספר ידוע באלות. כי רובי העברות סבתם היין -- כי נזיר הוא תואר השם, וינזרו מגזרתו, שמרחק מהתאוות ועשה זה לעבודת השם, כי היין משחית הדעת ועבודת השם, ובפרשת כי תצא מחנה ארמוז לך סוד. -- ובאשת תנות פי כל טומאה וכל אשר יצא מגפן היין. — ויש אומרים כי מלת נזיר מגזרת כי נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק, ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם, והמלך באמת, שיש לו נזר ועטרת מלכות בראש כל מי שהוא חפשי מן התאות. אחד לחטאת ואחד לעולה, והסוד הוא שאחז"ל ושכ' עבירי'; מאשר חטא על הנפש, הוא על נפש מת (שנטמא לו הנזיר); ואילו היה שחטא על נפשו, לא היה השם מצוה אותו שיחזיר לחטאת. — יברכך, תוספת חיים ועושר, וישמרך שישמור התוספת. ביום עשתי עשר יום. כבר בארתי בספר מאזני' למה השתני' זה המספר; וטעם עשתי כמו עשתנותיו, מה שיולידו מחשבותיו, כאלו העשר הוליד. והוא סוד גדול (?) — וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמענו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת; גם זה נכון כי השם הוסיף בהרגשת אזניו.

כאשר

ה׳, כי אחר שיכרת מלפני השם לא יעמוד, כאשר פירשתי בסוד השם׳ -- ובארצכם לא תעשו (מעוך וכתות ונתוק וכרות) לשנות מעשה השם׳ -- ומיום השמיני והלאה ירצה, כמו הנמול, עד המרובע׳ -- ממחרת השבת, אמרו חז״ל ממחרת יו״ט׳ וכו׳ וכו׳ והנה ארמוז לך סוד אחד, שכל המועדים תלוים ביום ידוע מהחודש, ולא נאמר ברב השבועות מספר (ס״א יום מועד) בעבור הספירה שהיא מלי׳, וחז״ל העתיקו כי בחג שבועו׳ היה מתן תורה, ועליו נאמר כי חג ה׳ לנו׳ -- לולי הקבלה היה נראה כי ספירת הימים כשנות (כצ״ל) היובל (שגם בם כתוב וספרת וכמו כן בנדה כתוב וספרה לה)׳ - והמכחישים אמרו שטעם תמימות שלא תעלה במספר השבת הראשונה שיחל ממחרתה׳ -- תספרו חמשים יום כי כן מספר התורה (שהמספר הנזכר קודם הוא חוץ ואינו כולל הענין הבא אחריו) וכן וביום השמיני בכל מקום (ביולדת ובראוי לקרבן ובעגלה)׳ ואחר שנה הכתוב בשנה הראשונ׳ בעבור שהו׳ תחלי׳ בהתחל׳ וי״א כי יקר׳ פר ואילי׳ שני׳ או שני פרים ואיל אחד כדלקמן; ועוד לא ראינו מלוה כזאת; ובפנחס אפרש האמת׳ (לפי שקרבן שבועות הכתוב כאן הוא לחם תנופה שתי הלחם חמץ מבכורי קציר החטים עם פר׳ ושני אילים ושבעה כבשים לעולה, שעיר לחטאת ושני כבשי שלמים, ובפרשת קרבנות המועדי׳ שבפנחס כתוב וביום הבכורים בהקריבכ׳ מנחה חדשה לה׳ בשבועותיכם, וקרבן הוא, פרים שנים ואיל אחד ושבעה כבשים לעולה, ושעיר לחטאת, מלבד עולת התמיד; והנה אמר החכם כאן לתשובה על המכחישים שבשנה הראשונה היה יום ראשון של פסח בשבת, וביום א׳ הקריבו העומר ועולתו, ושבועו׳ ג״כ ביום א׳, והקריבו הבכורים ועולות וחטאת ושלמים הכתובים כאן, ובפרשת פנחס קרבן היום החג) ואמ׳ הנ׳ ארמוז לך סודות, ושים לבדאולי תבינם אמרו המעתיקים שיום ראש השנה הוא יום הדין, וטעם התרועה זכר למלכות (נ״א למלכיות) השם; ואחר שהעיקר כל ר״ח היה ראש חודש ניסן כנגד, כי בו הוקם המשכן; ובעתיד אמר יחזקאל בראשון באחד לחודש; וכן תעשה בשבעה בעבור המרובע; והנה חמשה עשר לנוכח; ויום שביעי ג״כ (כצ״ל) מרובע; ופסח שני יתחלפו הגדול והקטן; על כן יום ראש השנה גדול מכולם, אעפ״י שהוא יום דין אסור להתענות בו, ועזרא יוכיח; ויום הכפורים הקטן במחברת; והנה סוכות כחג פסח רק שמיני ואין שביעי; ומזה יתברר לך הסוד, וסוד השבת׳ -- והאבדתי, יש הפרש בינו (בין והאבדתי הכתוב בעשיית מלאכה ביו״כ) ובין ונכרתה (הכתוב אל הנפש אשר לא תעונה ביו״כ) ולא אוכל לפרש ולקחתם לכם והגולה מארץ קדר לארץ אדום, אם יש לו עינים, ידע סוד המלוה הזאת (?)׳ -- שתים מערכות במספר השבטים׳ כסוד האפוד והחושן; ושני (כצ״ל) אחרונים כמספר המערכות (?) והנכון שאלת אלהים שם התואר, והמלאכים יקראו אלהים, וכן הדיינים ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל; אך אם יפרש השם הנכבד שאיננו שם התואר, ולא יתערב עם שם, כי הוא לבדו:

בהר וטעם שבת לה׳, כיום השבת, וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה׳ -- כי לי כל הארץ זה טעם נכבד, וכן אמר משה בתפלתו, ה׳ מעון אתה היית לנו בדור ודור אתה כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא׳ --

בחוקותי ונתתי משכני בתוככם; ולא תפחדו שתבאו לעולם לידי חסרון, כי כבודי דר עמכם; ולא תגעל נפשי אתכם, ואינני כבן אדם שתגעל נפשו לשבת במקום אחד; והתהלכתי בתוככי׳, ועוד כי בלכתכם אל ארץ אויביכם והמקדש איננו עמכם, ותהלך כבודי בתוככם; והנה אני אהיה לכם לאלהים ואתם עמי -- שבע, בעבור היותו חשבון שלם נאמר על לשון רבים׳ -- וגעלה נפשי אתכם, שתסור השכינה, אז תחרבנה עריכם ונשמו המקדשים שלכם, והטעם בתחלה היו מקדשי; ולא אריח בריח׳, והטעם כי בסוד השם מלא שמים וארץ (?) וכתוב על נח וירח ה׳ את ריח הניחוח, והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם׳ --- ואף בעוונות אבותם; כטעם אבותינו חטאו ואינם, ובמגלת איכה פירשתיו׳ -- אף אני, כן עשיתי עמהם ויסרתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל, ועוד אפרשנו׳ -- יבוכר לה׳, נודע שהוא לשם׳ --.

שרק בפ״י נקרא תועבה) , והשואל איך יעניש השם (את כנען) על דבר שלא הזהיר , יש משיבים כי בני נח נצטוו על העריות כאלה , ואחרים אמרו (לתשובה על שאלת יעקב) שעפ״י שכתוב אמר כל התועבות האל אין הפירוש על כולם כי״א על רובם , ודעתי תלעגה בפרש׳ וילך משה (בפסוק הנה אחרי אלהי נכר הארץ) ״ -- ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע ״ ואשר גבר ה תאות יצרם על דעת לבם תגו בפי׳ לזרע , וידענו כי המשגל נחלק לג׳ חלקים , האחד לפריה ורביה בלא תאו׳ , והשני להקל מלאות הגוף , והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה , ואחר שאמר הכתוב לזרע שטעמו ספי׳ לזרע , הנה היא אסורה אסור אמור , והוסיף לטמאה בה , כי לא ינקה כל הנוגע בה זה״ז.א טמא לעולם וחללא והשם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קודש למולך ״ -- ואחר שהזכר נבראת לעשות והנקבה להעשות הזהיר הכתוב שלא תהפוך דברי השם ״ -- לרבעה , וזאת המלה מגזרת ארבעם וזה כלל , אסר הכתוב כל מין שיוכל אדם להתייחד עמם , אשת איש וכמריה , ואשר לא יוליד , כי מין לא יוליד כי אם מאיגו וכמיגו ״ אל תטמאו , והנה הזכיר על כולם שהם מטמאים הנפש ״ -- כי את וכו׳ ותקיא אותם וכו׳ ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בארץ ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרים , לא נטמאו בהם ״ -- וטעם כי את כל , שתדעו זה גם אתם גם בניכם , שתשמרו אותם ותהיה הארץ טהורה ולא תקיא הארץ אותכם ״ --

קדושים האלילים , הם הפסילים , ונקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל כולכם , ויתכן להיותו מגזרת אל , והטעם שאיננו יש , ואלהי מסכה לקבל כח העליונים , כי אין צורך לאלוה אחר עמו , על כן כתוב אני ה׳ אלהיכם ״ וכי תזבחו , דבק עם הכתוב למעלה , בעבור שלא יזבחו לשדים לא אלוה , כי אם לשם לבדו ״ לא תשנא את אחיך , הפך ואהבת לרעך , והנה אלה המצות אלם נטועות בלב , ובהשמרם ישבו בארץ , כי על שנאת חנם חרב בית שני ״ -- אחר היותך קדוש שלא תעשה תועבה לבן אדם כמוך , גם לא תעשה לבהמה , לשנות מעשה השם , על כן כתוב את חוקותי תשמורו , לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין . כלאים (בבהמה) שני מינים , זעוד אפרש מלת כלאים ״ וטעם השדי והבגד (הגם שבכלאי זרעים גם בכלאי בגדים אין המינים מתערבים באמת ע״י מעשה האדם) להיות לזכרון (לשמירת ההבדלים בעולם , ולאסור העירוב בב״ח ובהרכבת האילן) כי יש מצות רבות לזכר , כחג המצות , וסוכות , וציצת , ושופר ומזוזה ותפילין ״ -- ופה ארמוז לך סוד , דע כי השלם שלם מאוד , על כן כתוב באברהם , וישמור משמרתי מצות חוקותי ותורותי וטעם להזכיר ערלת הפרי , בעבור שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהוא כארץ , הזכיר גם הנטוע , וידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת , ויזיק לנפש החכמה בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאות , והמשכיל יבין ״ וטעם וערלתם ערלתו , שאותו הפרי היא חשוב כערלה׳ שהיא מזקת ולא תועיל , כערלת שפה ואוזן וערלת בשר ״ -- ורוקי מוח אמרו , לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף , לא אסרה הכתוב ; ואני אומר הפך דבריהם , כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר והעד האלילים והפסילים ; ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות ״ -- האובות מגזרת כאובות חדשים , כי הם עיקר זאת האומנות ; והידעונים מגזרת דעת , שיבקשו לדעת העתידות ״ -- וטעם אל תפנו , לזדע האומנות , אל תבקשו , לשאול כשאול ; וטעם אני ה׳ אלהיכם , שלא תבקשו כי אם השם לבדו ״ והנה הזכיר לטמאה , כי נפש הפונה והמבקש טמאה היא , כי איננה דבקה בשם ״ -- והטעם להכנים את הגרים התושבי׳ עם ישראל , שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה ״ -- זמה היא , זנות במחשבה אשר הוא , תוספת בזנות ״ -- לא הזכיר עונש אחי האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות , והמשכיל יבין ; גם דברי הקבלה אמת (?) ״ -- וטעם ולא תקיא הארץ אפרש בפרשת וילך ״ (והפך הארץ הדבק בעתות שהם שאר) וטעם לטמא , שתדעו שהוא טמא , במחשבה ובדבור , וכן תשקצו מן העוף , על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוכנו ; ואם תשמרו כל אשר צויתי אתכם אז תהיו קדושים , כי חייבים אתם ללכת אחרי כי קדוש אני ״ --

אמור וטעם ונכרתה הנפש ההיא מלפני אני ה׳

נוהג בארץ לבדה, בעבור גודל מעלת הארץ, כי המקדש בתוכה, והכבוד בתוך המקדש. — ונתתי נגע, הדבר תלוי בנתינת השם. — והזרתם פירושו, כמו וינזרו מקדשי בני ישראל כענין והרחקתם, וממנו נזיר שהרחיק נפשו מתאות העולם.

אחרי מות

כי בענן, הטעם שלא יכנס כי אם בקטורת, שיעשה ענן ולא יראה הכבוד פנימות והנה טעמו לא אהיה נראה אליו כי אם בענן. — ויאמר רב שמואל שעפ"י שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם, גם השעיר המשתלח הוא לשם; ואין צריך, כי המשתלח איננו קרבן, כי לא ישחט; ואם יכולת להבין הסוד שאחר מלת עזאזל (המדברה) תדע סודו וסוד שמו; כי יש לו חברים במקרא; ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז, בהיותך בן שלשים ושלש תדענו (ל"ג פסוקים אחר פי' ייו פסוק ח' שנזכר בו מלת עזאזל לראשונה, והוא המקרא ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים; ומלפניו כתיב למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה, והביאום לה'. — וטעם יכפר על הקודש (בהזיות) להיות הדם כופר, שלא ישחת בעבור טמאת הטמאים. לכפר עליו (על השעיר המשתלח) כי הכפור יהי עליו, ופירושו לשלח אותו. — והנה אותם (הפשעים והחטאות) אחר שיסורו מישראל, כאילו כתונים הם על ראש השעיר, והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד, והכתוב דבר להבין הכל. — כי ביום הזה יכפר עליכם הכהן; על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי העמדתו היא כפרה. — שבת שבתון י"א שביתה בגוף ולנפש; ואחרים אמרו שהוא שביתה השביתה שאין נעלה ממנה. — למען אשר יביאו זה הטעם על המצוה הזאת (אסור שחוטי חוץ) ופירוש על פני השדה: ולא יזבחו עוד את זבחיהם (שכתוב להלן). — לשעירים הם השדים, וקראו כן בעבור שישתער (כנ"ל) הגוף הרואי אותם; והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים. — אשר הם זונים אחריהם, כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם, הוא זונה מתחת אביו. היתשוב (?) כי יש מי שייטיב או ירע, רק מה שם הנכבד והנורא. ובזו הפרשה (על שחוטי חוץ) לא הזכיר הגר, כי המצוה על ישראל בזבחים ועולות, והזכיר הגר (על המקריב קרבן בחוץ) שלא יעזבו ישראל הגר לע"ז בארץ ישראל. וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש, כי הבשר (?) בדם הוא; והאמת כי הנפש שבה יחיה האדם הוא בדם הלב. בנפש יכפר, בנפש שיש בו יכפר, והטעם נפש תחת נפש. — ויתכן בעבור שצוה שלא יאכל דם, ולא יראה דם נשפך חוץ ממזבח השם, צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח, שלא יחשוב הרואה בראותו, והוא דם צבי איל או עוף, כי זבח נזבח לע"ז, ובפרשת ראה אנכי אפרש סוד זה הפסוק. — דמו בנפשו, הוא דבק עם הנפש, כי ידוע שהגידים היוצאים מפאת שמאל הלב, מחולקים בחצי לדם ולרוח, כדמות שמן זית עם האור. — ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עושים במצרים, נסמכה זו הפרשה והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף. — וטעם אני ה' אלהיכם על זה התנאי (הבא להלן) אהיה אלהיכם אני ה' אלהיכם. או (את משפטי וכו') אהיה אלהיכם. — וטעם ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, לבאר שהם חיים לעושיהם בשני עולמות, כי המבין סודם, חי העולם יחיינו, ולא ימות לעולם, על כן כתוב אני ה' אלהיכם כאשר פירשתיו. — אל כל שאר בשרו שם כלל לכל העריו' ואחר כן פרט, ורב אהרן הכהן אמר שפירושו להוציא שד"ל. — ערוה, דבר מגונה נחשף צריך להתכסות וטעם אני ה' (אחר לא תקרבו לגלות ערוה) שהשם אוהב הנבדל לעבדו ולשמוע דברו. והר סיני לעד (וקדשתם אל תגשו אל אשה) גם הרשות והוא סוד האדם. ובעבור שיצר לב האדם כבהמות, לא יתכן לאסור כל הנקבות; והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל עת, ובפרשת כי תצא מחנה אגלה לך סוד כתום ותתום (מקרה לילה, כי כל טמא מקרה משחית, ולא יראה' וכו' ושב מאחריך) והנה כל המתגאל, ירחק משם (מן המקום ההוא) השם המקודש, על כן הזכיר אני ה' (בלא תוספת אלהיכם). — לצרור, והנה לא הזכיר בפרשת קדשים עונש השוכב עם שתי אחיות, כאשר לא הזכיר עונש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו. ופעם (כנ"ל) המפרש כי רחל ולאה לא היו אחיות, ודחיתיו, כי את כל התועבות האל (שקראה הכתוב תועבות גם קודם מתן תורה ואכל האומות) הוא מיאוס רעה גמורה (לפי שיתכן

הקודש ועל קרנות מזבח הקטורת וכל הפר, חוץ מהחלבי' ישרף בחוץ כי אינה עולה · — וחטאת הקהל כחטאת הכהן הגדול בכל משפטיה והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל · — והנשיא יקריב שעיר מטעם זרזיר מתנים או תיש כפירוש הגאון בספר משלי, והוא זכר למעלות הנשיא, רק לא יובא את דמה לפנים מהקודש, והכהנים יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו, כי כן כתוב; ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו (חטאת עצמו) · — מעם הארץ, והם כל ישראל והכהנים ההדיוטים וכל הלוים, שעירת עזים נקבה, כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא · — וטעם ונסלח לו בפרשת שלח (אריכות אף עד שיעשה תשובה שלימה) · —

צו היא העולה נקראת כן בעבור שהיא עולה כולה על המזבח; ובכאן רמז שלא יעלה עולה בלילה. רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה · אצל המזבח מחוץ לפאת מזרח (רחוק ממקום הכבוד) · — וטעם לא תאפה חמץ, הוא העקר אסור החמץ לא חיוב המצות כמצות (כליל) פסח · — מקום שחיטת כל חטאת לפונה · — קודש קדשים הוא, כי הוא כאחד הקדשים · — הכהן המחטא, כאילו אמר המסיר חטא החוטא · — במקום קדוש והוא חצר אהל מועד כי יש הפרש בין קדוש וטהור · והנה מקום הפרוכת יקרא קודש כי החצר ואם הוא קודש כנגד אהל מועד חול; והנה גם יקרא לפנים מהפרוכת קודש כנגד אהל מועד כמו בזאת יבוא אהרן אל הקודש · — והנה הדם יכפר על נפש אהרן, וכן כי הדם הוא בנפש יכפר, וטעמו בנפש שיש בו לכפר; והנה נפש תחת נפש; וקרוב מזה הטעם ותגע לרגליו · —

שמיני וטעמו כבר אמר להם משה זה הדבר עשו שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז יראה לכם כבוד ה' והטעם על החטא שילא · כי לא יוכל אדם לכפר על אשר עד היותו טהור מכל חטא · — וימותו לפני ה' כי חשבו שעשו דבר רצוי לפניו · — וטעם ואחיכם כל בית ישראל תמצאנו רמוז בפרשת ראה אנכי. אל תשקצו את נפשותיכם, להיותם מסונפו' ומגואלות, ואל תטמאו בהם, כי ידוע כי הגוף האוכל ישוב בשר בגוף האוכל · ונטמתם בם וכו' ויש אומרים שהם שני שרשים והעד נטמינו בעיניכם וטעם וכאדם שאין לא דעת · — וטעם כי אני ה', כי לא העליתי אתכם מארץ מצרים כי אם להיות לכם לאלהים, ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים, על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים · —

תזריע ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכם יון שהזרע לאשה כזרע הזכר מקפיא, וכל הבן מדם האשה, והנה פי' תזריע תתן זרע כי היא כמו הארץ · — וסבת טמאתה שבעת ימים עד שובה אל המרובע, כן ימלא בימי החולי, כי השנוי יראה עד סוף כל ז', — והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלים צורתו בבטן, והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה. — וי"א שטעם הכבש לעולה שאם עלתה שום מחשבה על רוחה בשעת לדתה מרוב הצער, וחטאת שמא דברה בפיה. — וטהרה ממקור דמיה זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים:

וכפר עליה הכהן וטהרה זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר · וזה תלוי באהרן · — והכנים הגר שלא יטמא אחר כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם · — ולפי דעתו שקרחת הוא המעלה של הראש; ולא הזכיר האשה בעבור הליחה הרבה שיש בה לא יקרח ראשה, כי השער היא כדמות עשב · — נגע צרעת בגד הצמר, ארבע סמוכים; ויש במקרא חמש גבורי חיל, מלאכת עבודת בית ה', וכולם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים · —

מצורע ועץ ארז ואזוב, הוא הגדול והקטן במיני הצמחי', והעד מדברי חכמת שלמ'; והנה המצורע, והבית המנוגע, וטומאת המת קרובים; והנה גם הם כדמות פסח מצרים · — על פני השדה, מקום שאין שם ישוב שלא תדבק הצרעת · — בעבור היות נגע הצרעת מוסר על מעשה הלשון, ועל כן יקריב כבש אחד לעולה כמשפט כל העולה על הרוח, ואחד אשם כמשפט כל אשם, והנקבה לחטאת כמשפט כל חטאת · — והנה המטהר מהצרעת שהוא בגוף כמו הכהן שימלא ידו; כי העון כמו הצרעת בנפש; והבוהן מקום תבור, והוא עיקר כל המעשים, והימנים בעבור כח הצד הימין; והתנוך זכר לשמוע אשר צוה; — כי תבאו אל ארץ כנען, כי זה (נגעי בתים)

נוהג

היה להיות ישראל קדושים — ואשר כתוב בד"ה ומשה אל תאמן וכלל אומר לך כי ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה, וככה ספר זרובבל וגם ס' אלדד הדני והדומים להם — (הדבור בסנה יעויין בפנים) — את המראה הגדול זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם ע"י נביאו משה על כן אמר לו זה לך האות כי אנכי שלחתיך — וירא ה' כי סר גם אלה דברי משה בסוף ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו. ושם אפרשנו וכך המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב ויאמר לו ה'; או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו; על כן מלת אלהים (ויקרא אליו אלהים) וזה השם איננו שם העצם, רק שם תואר, כאשר אפרש; והוא כולל כל קדוש שאיננו גוף ולא כח בגוף, ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי, שהוא הגוף. — ויסתר משה פניו, כי ירא מהביט אל האלהים, כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי; ושער העין משער השמים (אולי כשער) כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות, ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד, ובעבור יראתו הסתיר פניו. —

ויאמר השליח ידבר בלשון שולחו — וארד בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ; והשם מלא כבודו הכל, רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים על כן מלת וארד; ועוד כי מעלת המלאך עליונ', ואין יכולת במש' לעלות אל השמים — ולהעלותו כנגד וארד, כי כאשר אנכי דר במקום עליון, כן אשכנס במקום שהוא עליון על כל הארץ, ואלה דברי המלאך — (פ"ב י"ג — י"ט יעוין בפנים) — ויאמר (ענין מופת המטה לנחש) דעת חכמי המחקר איך יתכן זה, והוצרכו לומר להם יר היבושת (?) וכל דבריהם רוח כי הוא דרך מופת, ואינו על דרך התולדת — כי אהרן יהי' דומ' לפה שיוציא דבור הנשמה שאינה נראית, כמו המלאכים שאינן נראים כי אינ' גוף; והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים; והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים, כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קדושי מטה העושים משפטי אלהים בארץ ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו ה' כי מלאך ה' הוא וכמוהו וה' הולך לפניהם יומם ושם כתוב ויסע מלאך האלהים כה אמר ה' וזה השם לא שמעו פרעה. על כן הזכיר אלהי ישראל; והטעם עם ישראל ולא יעקב לבדו (?) ויאמר מי ה' שואל הוא מי ה' שהוא האלהים.

העתקות מן ספר ויקרא

לשטת החכם באלהיות ובסתרי התורה

ויקרא מלאו בריש יחיד בעבור שני דברים; גם יתכן להיות מלו'. אחר בעבור דברים רבים; כמלות העולה והקרבן, כי בזאת כל חלק בעתו, יזכה החלק שיש לו חלק לעולם הבא; על כן פירוש. נכפר לאח כופר, ועד מתחלת כי חטא; על כן כתוב פן יפגענו בדבר; גם יש בעולות סודות בעתידות; גם יתבונן מכל קרבן סוד התולדת; והחכמות והמנות (כנ"ל) להחיות מורי התורה — וטעם ויקרא אל משה ולא יכול משה, שהכבוד קראו מאוהל מועד שיבוא שם ושם ידבר עמו; והכבוד לפנים מהפרוכת, ושם היה משה נכנס כי כן כתוב; וזה טעם ותמונת ה' יביט — וטעם להזכיר הקרבנות קודם המלות, כי השכינה תשוב אל מקומ' אם לא ישמרו תורת העולה; וכן היה. וחלילה חלילה להצטרך לעולה, וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך רק יש לו סוד. — כי דרך שעיר המשתלח איננו כדרך כל קרבן. — והגוף הקרב לכפר על העולה על הרוח יקרא עולה; גם כן הקרב בעבור חטאת ואשם — והזכיר הנפש (אצל קרבן מנחה) שהמנחה נדבה, גם הנפש תקרא נדיבה ורוח נדיבה תסמכני. ונקרא כליות בעבור כח תאות המשגל, והיא מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי. — וטעם שבע פעמים תמצאנו בפרשת בלק; ובעבור גודל מעלת הכהן. יזה מדם חטאתו על פרכת הקודש

כח הכר והשכל · לעשות השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם · בהבראם בהיות הרקיע ונראת' הארץ ומלא עשות תיקון . והאדם יש לו סוד גם תמלא שבע המנשא וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם נחלב מהאדמה והנה יהיה שם עלם ושם תואר · ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשות הזכיר הכתוב אלהים ואח"כ הזכיר השם הנכבד והנורא עמו ומה יקרו דברי קדמונינו שאמרו שם מלא על עולם מלא כי לא היה שם כח מקבל זה השם ובפרשת שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך · לא הזכיר הנחש שם הנכבד והנורא כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצות השם ולא תגעו בו , וגלתה לו סוד הנחש והנה לא היה האדם שוגג · כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה · הדעת · אחת הידיעה (והאדם ידע) כנוי למשגל , ובעבור עץ הדעת נקרא כן , גם הנער כאשר ידע טוב ורע אז יחל לתאות המשגל · כאחד ממנו דבור השם עם המלאכים · הכרובים ולפי דעתי שהיא מלה כלל לצורות כולם יפה אמר הכרובים והם המלאכים הידועים וביד' חרב יש לה להט , ולה שני פיות , וזה פיי המתהפכ' דע כי כל מה שמלאכו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק · גם יש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ , ומהשני תעולה למעלה , כי תנועת החפץ לפנים , והצמח אל העליון , גם עלה תאנה לאות ונקראה שלישי בשם הבחיני , כי בתחלה יש כח בלי מפעל ; והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר · ; ומה סוד גן עדן וכתנות עור ; גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם ; והמשכיל יבין כי הכל האדם ; והאדם כאשר ראה שלא יחיה בגופו ובעצמו לעולם הולך להחיות את המין , על כן אמרה קניתי איש את ד' , ואין שם זכר למלת אלהים , כי הנה נמצא בארץ במין כאשר היא למעלה בעצמים . ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא את כל אשר וכו' ורע חלק · — וישע והקרוב אלי שהוא כמו שעו מני כדרך סור הקרבן · וטעם מפני דאסתר, שיש מקום שיקבל כח ותראה בו גבורת השם , ואם הכל מלא כבודו · כי לקח אותו והטעם כאשר כתוב בדברי אסף ואחר כבוד תקחני וכן במזמור בני קרח אך אלקים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה , והמשכיל יבין · בשגם שהאדם בשר והוא יגיע עד עת ויחסר כאשר יכלה העשוי לעושה · —

נח ו' י"ח ברית וי"א שברית גבול כרות (ז' י"ט) נשמת שב אל האד' כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שני שרשי' ימצא כמוהו · עוד כל ימי הארץ לאות כי יש לה קץ קבוע ומה נכבד דרש סביב שמונה עשר אלף רק לא ידענו אחד מני אלף · אך בשר כי נפש כל בשר דמו בנפשו , וזאת הנפש המתנועעת והמרגשת היא הגוף ומלא בשר גוף כי הוא מרגיש כי העצם לא ירגיש --

לך לך אל שדי שם התואר וטעמו תקיף וכן כקול שדי והיה שדי בצריך כי טעמו בטעם ושית על עפר בצר , ושדי על משקל ולבי דוי , ורבים פירשוהו מגזרת שודד ומתגבר ומנצח וטעם להזכיר השם הזה בפרש' הזאת שירא אברהם וימול . והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כנגדו וזה שם התואר כנגד המעשה . כי העולם עומד על אלו שני השמות והמבין סוד השם יאמין · אברהם אביר המון גויסוטר שם תואר כלל לא כשרי · —

העתקות מקומות קצרות מן ספר שמות

שמות ומחשבות השם עמקו · ומי יוכל לעמוד בסודו · ולו לבדו נתכנו עלילות · אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות · להיות נפשו על מדרגה עליונה בדרך הלימוד והרגילות · ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים ; הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס · והושיע בנות מדין מהרועים וכו' · — שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקודש · ושמו בלשון מצרית היה מוניוס (מענעס · ?) וכך כתוב בספר עבודת האדמה , הנעתק מלשון (קאפטיש) אל לשון קדרים (ערבי) גם ככה בספרי חכמי יון (פילא ?) אולי למדה בת פרעה לשונכו או שאלה (?) · — כי יראו המילדות את האלקים · ודע כי זו המלה איננה מן הפעלים העומדים ולא מן היוצאים ; כי היא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר ; על כן יראו מאתה · הוא הנכון · ואחזו דרך קצרה לומר ירא את ה' ; על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו נולד נשבר · ונדכא · והמשכיל יבי' (?) — בת לוי ולא דבר נכונה האומר כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת תצליח · רק באותו שדה עצמו לא תצליח כראוי · כי עיקר איסור ערוה היה

ח קצורים מספרי הראב״ע:

(בראשית נח ולך לך)

(בראשית) בראשית. ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים והנה כן תחלת דבר ה' בהושע ויאמר ה' אל הושע. קרית חנה דוד והטעם יפרד לך בפסוק השני׳ —

ברא ומלאנו מבין הכבד ובראת לך כמו וברא אותהן וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר והמשכיל יבין. (שטה האחרת) ואין מלת ברא כאשר חשבו רבים ולעשות את שאינו ישנו והמוכיח ויברא אלקים את התנינים והנה מצאנו ואם בריאה יברא שהוא גזרה שגזר וככה אמר הכתוב ולכבודי בראתיו שהיא נתינת הכח בעצם ואחר כך עשיתיו שהוא התיקון ומלת ברא אותהן לשון חתוך גזר׳ ע״כ כתוב בורא קצות הארץ כי הקצוות אינם גופות וככה ובורא חשך כי החושך אינו דבר והוא מקרה ע״ד רבים כן היא העברת הדבר ובעל ס׳ יצירה יקראנו תמורה. אלהים אחר שמלאכו אלוה ידענו כי אלהים לשון רבים ושורש זה מדרך הלשון וכו׳ ומדרך התושיה ידענו כי הדבורים יקראו שפה בעבור שיראה שממנה יצאו וכן נשמת האדם העליונה מקדם לב והלב גוף, והיא אינה גוף, בעבו׳ היו׳ המרכב׳ האחרונה לה ; ובעבור היות כל מעשי ד׳ ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן׳ ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם׳ וטעם אלהי הצבאות כטעם אלהי האלהים׳ וטעם אלהים כמו מלך׳ ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן׳ וזה השם תואר ואיננו עצם, ולא ימצא ממנו עבר או עתיד׳. ואל תחשוב וכו׳ דבר דוד בתחלה על פ״ב והחל מהאור ואמר עוטה אור, ואח״כ נוטה שמים והוא הרקיע והמים עליו והאש והשלג והרוח ואמר יסד ארץ על מכוניה ואחר היא היבשה׳ השמים׳ ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה כי לא נברא ביום אחד כ״א דבר אחד׳ בראשון האור׳ ובשני הרקיע׳ ובשלישי הצמחים׳ וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הזכר לעד׳ — והטעם בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ שנ׳ כי היתה מכוסה במים, וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים׳ כי לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכי׳ כ״א על עולם ההויה וההשחתה׳ ורוח אלהים׳ סמוך הרוח אל השם בעבור היותו שליח בחפץ השם לייבש המים׳ אור וזה האור היה למעלה מן הרוח׳ וטעם ויבדל בקריאת השמות. וטעם יום אחד על תנועת הגלגל ויש סוד לדרש שיתא אלפי׳ רקיע דבר נטוי וכן וימתחם כאוהל׳ וזה הרקיע הוא האויר כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח ייבש מהארץ נהפך הלהט ונעשה הרקיע׳ לכן אמר במזמור נוטה שמים המקרה במים והזכיר העבים והרוח ויסד ארץ והוא גבוה על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה׳ יקוו המים כפי דעתי זו הפרשה דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ, והעד ביום עשות וכו׳ והראות דבר נסתר והקוות מפחד איננה בריאה וכן טעמו וכבר אמר אלקים יקוו המים׳ תדשא, אמר הכתוב תדשא ישרצו תוציא, והני׳ שם כח בארץ ובמים לעשות, במצות השם וזהו התולדת׳ ברקיע השמים׳ אין גוף למעל׳ מגלגל המזלות והנה הכתוב אומר ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעל׳ ממנו וכן שמי השמים. לרוכב בשמי שמי קדם, וקדם במקום הזה איננו מזרח והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הכוכבים הם מאורות ברקיע וגם יראו׳ הגדולים לא זה גדול מזה יש לו סוד׳ ויתן אל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב. את קשתי נתתי בענן והכתוב ועוף וכו׳ לעד עפיי רקיע׳ נעשה אדם. דע כי כל מעש׳ בראשית לכבוד האדם נברא במצות השם והצמחים הוציא׳ אותו הארץ והמים וכל נפשות החיות : ואח״כ אמר השם למלאכים נעשי׳ אדם, אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ. בצלמנו כדמותנו׳ ואחר שידענו שהתור׳ דברה כלשון ב״א, כי המדבר אדם ג״כ השומע ולא יכול איש לדבר דברים בגבוה עליו או בשפל ממנו רק ע״ד דמות האדם׳ וכאמר פי הארץ ית הירדן ראש עפרות תבל. ואליל׳ חליל׳ להיות דמות לשם :

ובעבור שנשמת אדם העליונה שאינה מתה נמשלת בחיותה לשם והיא מלא׳ כולו וגוף האדם כעולם קטן, יהי שם ד׳ מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה. וגם אמר הנביא שראה כבוד אלקים כמראה אדם׳ והשם הוא האחד והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לפרש׳ והאדם נברא בתחלה בשני פרצופים׳ והנה אחד וגם היה שנים׳ והנה בצלם אלהים אלמך׳ והיה הוא נברא זכר ונקבה׳ ויברך וביום הזה יתחדש בעבו׳

קטן, והנה כל כרוב נעשה לקבל כח עליוני ובהיות הנפש מוכנת לקבל הכבוד והכבוד מחשפע אז תתחדש להצורה בדבר המנהיג העליון . ומזה נאמר כי שמי בקרבו כי הוא כבוד שקבל הכבוד, והוא איש לבוש הבדים . ומזל ישראל דלי, והוא ממונה על כח הנבואה, וכוכב מזל ישראל שבתי. והנה כבוד הי"ת מלא כל העולם וכשם שיש מקומות שיראה בו כח המנהיג העליון יותר ממקומות אחרים, בעבור שני דברים, הראשון כפי מתכונת תולדת המקבל, והשני כפי העליון שהוא משפיע מזיוו על ראש המקבל . כי השפע יבא מפאת החכמה, והיא הנקראת חכמה הקדומה. — וזהו הסוד הנפלא כדרש שאמרו רז"ל שהתורה קדמה לעולם אלפים שנה. ועל דרך הסוד הגדול בחכמה הזאת, יתבאר הדרש, כי התורה היא החכמה, החכמה היא סוד כ"ב חפצים (אותיות) התורה), והחכמה לעולם הגלגלים ולעולם השפל . וזהו סוד אלפים שנה רצוני לומר, שתי קדימות עליונות קדימת במציאות וקדימת מעלה. וזהו סוד, אחת רוח אלקים חיים, שתים רוח מרוח. ואלפים מלשון ואאלפך חכמה, ושנה מלשון שנים כמו שנאמר ועל השנות החלום אל פרעה פעמים — החכמה היתה ראשונה לכל הנמצאים . — כשישים האדם לבו שהוא המרכבה הראשונה, כסוד ההשתלשלות, בעץ הדעת, יגלו אליו סודות נפלאים, כי הוא היכל הקודש המכוון באמצע, וזהו סוד הנבואה; עכ"ל הרב הכמ' הא' ז"ל אמר משה בוטארילו דברי רבנו הא' ז"ל מיוסדים על סודות נפלאים, ובזה האופן הנאמר ישפע הוד על הנבראים ומכאן ואילך רמ"כ מדבר על דרכי הידוע בערבוב דברים, בחשגת הנבוא' ובשאלת חלום אמנם עכ"פ יש להקיש מזה שהיתה תשובה זו בעיקרה על ענין הנבואה זרוח"ק והצפיה במראות, שכתב הגאון על ענין זה ממש תשובה אחרת לספרד לר' שמואל הנגיד לבאור שאלתו על מאמר ארבעה נכנסו לפרדס והביאה בע"י במקום הבריתא הזאת וגם היא יקרה, המשכילים יבינו ערכה ועל כן נראה לנו שזו המועתקת בקצתה אצל בוטארילו היא הנמשך מתשובה הנ"ל ועל כן לא הביאה בוטארילו בשם ספר של הגאון, ולא מצאה החכ"ב בשלימות אצל האיש בקאטאלוניה שהעתיקה מספר הנמצא בביתו, . כמו שהוא מעתיק שם מתשובה אחרת להנגיד. ג"כ רק איזה דברים בלשון יוזה מטה שכתב לו . ונראה לנו ברור עוד שני ההעתקים האלו שבספר ההוא שבקאטאלוניא נעשו בברצלוני בימי הרשב' לצורך ידוע נגד חכמי פריבינצה ותשמיטו בשניהם מה שלא היה לצרכם. — והנה נראה עוד שבעל איה"ל יוסף ראה אותה התשובה בשלימותה והזכיר שהיה כתוב בה ששם המפורש ושמות המלאכים לא יכלו להגיד עתידות ואין בהם הצלחה והמונה על הזכרת השמות בפה בלבד כמו שהחכם קרא תגר על זה במקומות. ויש לשער שלא כתב הגאון במרחק הרב מבבל לאנדלוסים שבספרד תשובות קצרו' כי אם גדולות בכמות ובאיכות, והיה שולחם דרך אלקירואן שבאפריקא על ידי רב נסים כמו שספר הר"יד אברהם ז"ל בספר הקבלה .

כולד הקשת, יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המביל והוא דרך נכונה למבין. וטעם והיתה הקשת בענן, שהיא לעולם שם בסתר והשם רואה אותה. זאת אות הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי ועוד אמר, כמקרא לא אוסיף עוד לקלל, באשר קללה ע"י אדם כי כן כתוב ארורה האדמה כי יצר לב האדם רע מנעוריו, היא התולדת אשר נצרה לו, ועל כן הוא צריך לכח עליון. —

והנה מה שאמר החכם בשטתו, על המשכן שהוא תבנית ודוגמא לכלל העולמות, וכל תמונה וציור שנו וכחלקיו ובכליו ובמלבושי ותכשיטי הכהונה, שכל אחד נקרא בערך זה כרוב, ושאלו התמונות ציורם במחשבה יגיע המשיג והמעיין בם להשגת הכלל הדבקות בו, נראה לנו שרובו לקח מדברי תשובה אחת שהשיב רב האיי גאון ז"ל בסודות הללו, האבודה מאתנו, אך נשאר חלק קטן ממנה שהעתיק ר' משה בוטארילו בפירושו לספר יצירה. ואילו היתה מצויה לנו בשלימותה היתה נותנת אור גדול על עומק דעת החכם ומאין באתה לו ביסודה, לפי שהנפלא שהחכם כותב דברים במרוצת לשונו, שנמצאים מלים בחלק התשובה המועתק אצל בוטארילו, כמו שהעתקו לפנינו. וידעתי שר' משה בוטארילו העתיק קצת בהעתקותיו אך בלי שום יסוד, והבוחן היטב יראה שלכל העתקות אמתיות. היינו כפי מה שמצאם היו בחבורים וגוילים וקונטרסים של מחברים והובא בעלי חכמת הספירות היותר קדמונים. ונשוב לענין הראיה בזה, כי החכם אומר כפ' הצוה בדבריו בסוד אורים ותומים, ורבנו שלמה אומר כי האורים והתומים היו בהם שם המפורש. ואילו ראה תשובת רבנו האיי לא אמר בכה. — ובפרשת תרומה בהקדמתו לסוד המשכן

אומר, והגאון הזכיר כי שמונה עשר דברים הם במשכן, שהוא עולם אמצעי, וכמותם בעולם העליון, וכנגדם העולם הקטן, ואין ספק אצלינו שכוונתו על רב האיי בתשובתו הנזכרת, והוא מוסיף עוד הדבור, והנה כל כרוב נעשה לקבל כח העליון. וזה ממש הלשון הבא בחלק המועתק וזהו כפי שבא בפי' בוטארילו: וכתב רבינו האיי ז"ל וז"ל: ששה צלעות הם (הקריב שמוסב על באור סוד צלעות המשכן) ר"ל ששה סדרים, ארבע רוחות, ומעלה ומטה, והשביעי היכל הקודש, הוא הארץ אשר כבודו בה. נמצא הוא מקומו של עולם, ומלא כל הארץ מבע"ח וצומח ודומם הוא כבודו של הקפיה. ומזה ישכיל האדם בעגולה רעיונית (הקריב שהוא דבור לקוח מלשון מערבי, דומה לבה שנקרא אנחנו (רעפלעקסיאן) שהעולם לא נפל במקרה, אבל מסדר אחד סדרו באופן התקון, והוציאו מאין ליש. והוא ית' סדרו על אופן הקשר המציאות זה בזה, ודברי השפלים והנהגתם תלוים בעליונים, באמרם ז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה שמכהו ואומר לו גדל שנאמר אם תשים משטרו בארץ והנפשות למיניהן נקשרת זו בזו כדרגא אחד מדרגה. והאדם השלם בסוד הבריאה מרוב שהוא משים התבודדותו בחכמה אפשר שיגיד העתידות כי מרוב התבודדו נרדמו יצוריו וחושיו, ויגיע עד העלה הראשונה מרוב חקרו בסודות המציאות, ואז יהיו כחות לבו אורים ותומים, בזה (לדעת צ"ל הוכיח כאן בזה) נקשר בסוד מלאכת השמים והנה הדבקו בטוב (אולי חסר כאן איזה דיבור) והנה בעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם, על כן היתה צורת הכרובים ובעבור שהוא למעלה מנבדאי מטה ישים מגמתו להיות ישראל, כי הנכבד שבאדם ישראל. והאדם כדמות עולם קטן.

נמשכת להריעות המפורסמות בזמנו וזמן ארוך מאד לפני זמנו במזרח , שלא יוכלו השפלים לקבל הכחות חשופעת מן הגלגל בלתי שיהיו מוכנים לזאת הקבלה , ולהיות האויר ראשון לקבלי׳ זו על בן צריך שיתטהר מן העשוש והעכירות, וזה יהי על ידי עישונים והקטרות באויר לנקותו , ובאן היתה השחתתו ע״י זעף ותהפוכות כל היסודות . אמנם גם לשיהיה בית קיבול לכח עליון מן השם , שהוא הול השכינה צריך שיהי המקום והאיש מכן בטהרה ונקיון , וראיתו הראשית וכסית את צאתך ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך , ׳ וגם לזה תועיל הקטורת , כמו שיתבאר, על בן אמר , או שינות כח עליון , ולפירוש הראשון הלשון מן מנוחה ליסודו ולפירוש השני המלה מלשון הנחה על הול הכח העליון . והשם הציל את צדיקו שמצא חן בעיניו , עם קצת הבריאים לישוב חדש, על דרך נס ולמעלה מן המזל , ועוד יתבאר זו ההנהגה האלקית להלן כסוד האדם , והוא הולך ומבאר המספרים שבאו בכל שנת המבול בגשם ובהגבורת המים ובקלותם ובחרבם על פי סבוב הצבא ומערכתו . והעיקר שהגיעו לזאת ההנהגה הוא מה שבמציאות החן כתיב השם הנכבד וכן בקרבן תודתו , ובשאר מקומות הסיפור בא לפעמים השם הנכבד ולפעמים השם אלקים שהוא המונח גם על הכחות הטבעיות שבאות ממנו , שהוא עצמותם וכחם ,כל פעולותם ייחסו אליו בצדק הגם לא בהיפוך כל פעולותיו אלהים ובדקדוק אמר , והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בוא המבול ובאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך הוא וביתו אל התיבה ובעבור צריבת הקרבן צוה השם הנכבד ועוד יתבאר זה היטב . — וכמו בן דעתו בהפלגה ושלדעתו לא ---ת כוונתם רעה בבנין העיר והמגדל והוא אומר , ואלה נדל לא היו מפשיב שיתשבו לעלות אל השמים

וכו׳ ואלה המונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יעץ בן והם לא ידעו יהגה כל מלת ירידה ; הכתוב בשם בוא הכח והעצמות מאתו אל מדרגות שלמטה הימנו , ועל בן יאמר בזה , ומלת וירד ה׳ בעבור שכל מעשה התחתיים תלוים הם בכח הגבוהים , ומהשמים יתבט כל העלילות (כוונתו על הפעולות הטבעיות וסבותיהם) על כן נקרא השם רוכב שמים היושב׳ בשמים , ועל המקרא ויאמר ה׳ הן עם אחד , זה הדבר אמר למלאכים (הכחות הגלגליות) וזה טרם ירד וטעמו ירד בעבור שאמר כן , כוונתו כי הירידה והאמירה הוא הכח שניתן בצבא הברום לפעול בתחתיים . והפעולה כבאן היא מה שאומר אח״כ והנבון בעיני שנפוצו משם , ואחר שנפוצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אדרים , וביכים רבים בבית הדיר הראשון , נשכח הלשון הראשון . והשם הפיצם והוא טוב להם ובן אמר ומלאו את הארץ . , ובכלל כוונתו בי תפוצת בני האדם על הארץ היה בטבע ובתולדת שהיא לדעתו הכח הבא מלמעלה ובמלאכת ובאסטרולוגיאה נמצא בבאור כוכבים מוריד בפעולתם ביחוד על הפזור וביחוד שבתאי , וע״י הפזור הגדול נשתנו ונתרבו הלשונות לפי שינוי המקומות והאויר והמים והצורך וערך ובנין כלי המבטא. והנה דעת החכם שאחר המבול כשטהרה האדמה מטומאותיה , היתה עצת החכמה העליונה להוסיף כח עליון מעצמותה בארץ המתנה עתה לקיבול כח זה ולזה חזק עתה אור השמש ועמו כל ההשפעות וכל כח התחתונים , ונהיה עתה הקשת שלא היה מקדם לזה וזה הול השכינה ויתר העוז הוא הברית והשבועה מעבור מי נח על הארץ , ובזה יובנו דבוריו , הנה נתתי עתה קשת בענן ואין פירושו כאשר אמר כי בתהלה היתה , ועוד , אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלחט השמש

כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת הכשרתים ברגע הולדו וערך אלה אל אלה והדבר עמוק מאד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה כי תולדת הרחם (יהיה אצלה) להשכיל הילודים או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים וכו׳ ע״ש. ועוד: כי אנצח התולדות ואין זה נצוח במערכת הכוכבים. כי לא נבראו להיטב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לצרכם, ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם והנה אם נשמר לא נקבל. ובפרשת כי תשא (שם ל״ג כ״ב) כתב: וע״ל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים וכו׳ רק נקראו בכה בעבור המקבלים והנה לא יכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעמור אחד מהם החק שנתן לו השם גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו, והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר וכו׳.

ז. רמזי סתרי התורה:

דעת החכם במבול שהיה בסבת הכוכבים שהתחברו הכחות הדיעות ההורסות, והשפיעו רעה זו בטבע, ולפי שהיה הדור רע ונשחת עזבם השם אל מקרי הטבע וסבותיו. ועוד עומק בזה בדבריו שהוא סובר כי בחיות שהשחיתו את דרכם בכל חסר להם גם כח התולדות על דרך המבואר לו כפ׳ משפטים, ואף כי שלא א להם כח עליון לנצח המערכה שהיא המתרחק ממקום המה כמו שיתבאר עוד בשטתו, וזהו עומק כוונתו כדבורו: ומה שאמרו קדמונינו כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועוות הנחיב הנטיע הידוע נכון הוא. ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים. וכאשר מימיהם ממעל ומתחת כן היו המים שהשחיתם בם. פירוש לדבריו כמו שאמרנו, כי בהשחיתם נתיבות הטבע (שהחיוב לשמרם וזה טעם איסור הכלאים) החסידו כח התולדת השומר ומעמיד הנבראים המורכבים בהרכבתם כל ימי משך עמידתם שהוא הכח הבא מלמעלה, וכאשר תותך המרכבה ישובו המורכבים למים. החומר שממנו התהוו, המכונה תמיד, מים ולזה עיקר כל זרע לח ונגר, ולהיות האדם צלם ופתוחי חותם של כל העולם השפל, כמו שיתבאר בסוד האדם, זרעו מתהת בכלי הזרע ונמשך מלמעלה מן המוח שבראש וע״י חוט השדרה; ויאמר החכם שכמו שהשחיתו מימיהם ממעל ומתחת, כן נשחת הסדר והותך העולם ע״י מים שבאויר ומים שבארץ ונתקלקלו היסודות במשכנותם ונפסדו כל ההרכבות בהפסידם הכח לקבל מעולם התיכון, היינו הכח ע״י אמצעי ואף כי הכח העליון שהוא בא רק במקום השלימות והבללות כמו שיבואר עוד. והמניעו לזאת הסברה כמו שזכרנו מיחוד השמות הקדושים שהזכרו במבול ובהצלת נח, גם מחשבון ויחוד המספרים ושהמשפט היה שנים עשר חודש סבוב שלם גם מקצת דברי חז״ל, כמו מאמר ר׳ יהושע במדרש, עוד כל ימי הארץ וכו׳ לא ישבותו מכלל ששבתו, ומאמר ר׳ יוחנן לא שמשו מזלות כל שנים עשר חודש ור׳ יונתן שמשו אלא שלא היה רשומן ניכר. ולזה יאמר החכם, וכאשר נבקעו עלו המים (שבתהום מיסוד העפר) ונפתחו החלונות האצורות בשמים (בגובה האויר) ירדו המים ונתבלבל הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה׳ ובדבור, הניחוח אמר, מלשון מנוחה והחיית כפול כתכפל פ״א ונאפופיה. והטעם שהניח הריח מהזעף או שינוי כח עליון׳ ונגלה כוונתו שהוא
נמשכת

ואין בו עד עתה בריאה אחרת זולתי האור הבא מלמעלה, והרקיע שהוא אויר חדש למטה מן הרוח · והנה החר החכם להביא ראיותיו ממקראות שזה דרך הדבור העברי, שיהי טעם ויאמר אלהים יקוו המים, וכבר אמר אלקים (ביום השני) ובשלישי הוא רק כמו הקדמה לבריאי' יום שלישי המתחיל במורכבי הצמחי', ואמר ועל זה הפירוש יהי וירא אלקים כי טוב דבק עםבריאת יוםשני (שחסר בו) ותדשא הארץ תחלת יום שלישי (שחתם בו ג"כ בכי טוב) :— והנה בפסוק תדשא, אבר הכתוב ת ד ש א ה א ר ץ, · י ש ר צ ו ה מ י ם ; ת ו צ א ה א ר ץ והנה ש ם כ ח בארץ ובמים ל ע ש ו ת במצוי' ה' ה ת ו ל ד ת. לפי שטת החכם יש בכל נמצא ח כ מ ה והוא העוז לפעול בעצמו ובפנימיותו להוציא לפעל חיצוניות והדבר הנראה בו. ולזה העיקר ה ו א הכח שהוא נפש כל דבר והיוצא בעוז הכח למראה הוא הגוף, וזה הכח הוא רוחני מושג לבד בשכל, והוא העצם שבכל דבר, ומותר הדברים שבגוף המה מקרים עוברים וחולפים לא יעמדו רגע והכח הוא ה ע צ ם ה ע ו מ ד. והנה לדעתו ה כ ח ו ת ה ע צ מ י ו ת האלה מפוזרות בעולם ובאות לשם משפע עולם הגלגלים כמו האור הנראה היוצא מן השמש · וכל מפעלות מפעל אלו הכחו' השונות יקראו לו תולדת הדבר בעל הכח והנה הכח בעצמו אינו ב"א המפעל אולם כשהוא עדיין בפנימיותו בלתי יוצא לאור הגשמי והמציאות החצוני אולם לא יצאו לפעל עד שיהו מוכן בתנאים הצריכי' לצאתו לפעל, וזו ההכנה נקרא אצלו מ ה כ ו נ ת ת ו ל ד ת והנה כשיהי' הכח מוכן אז יצא לאור ונעשה הדבר בהרכבה השמר בכח ההוא עצמו כל משך זמן עמידתו בהרכבה זו · והוא אומר בפרשת משפטים "כח השומר שיקבל אדם מן ה ש מ י ם והוא הנקרא ת ו ל ד ת

והנה אמר שכל היצורים שבארץ ובמים, הושם בהם מאת השם באמצעות הגלגלים כח להוציא אלו המורכבים וזה תולדתם הקטוע בהם, וכ ש ה ו כ נ ו עתה על בראות היבשה והאויר שהמורכבים צריכים להם באמת לחיותם יצאו עתה לאור המציאות ·— והנה הוא הולך ומפרש עפ"י דרכו המאמר יהי מאורות שלא נראו היטב המאורות בעולם השפל עד. שהתכונן האויר בנקיונו והארץ ביכורו ובהתלבשה במעטה הצומח · ואומר והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הכוכבים הם מ א ו ר ו ת ברקיע כי שם יראו "שרק בשביל זה יקראו מאורות ברקיע בעבור שיתראו לנו רק מתוכו והוא לבדו הנודע והנראה לנו. ולסבת זה הוא אומר "ואל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי שלא מקשה לפי פירושו שדמות מראיתם לבד ברקיע לא הם עצמם למה יאמר ויתן אותם ברקיע · ועל זה משיב כי גם הקשת איננה נתונה ממש כ"א נראית בו בלבד ·— והביא לו עוד ראיה מן ועוף יעופף על פני הרקיע, שהעוף עוד לגבול האויר כפי הנראה ·—

(לפי המנוח הרב' המחבר סלל הסימן הזה העוסק בתכונת עולם השפל ובריאתו גם פירוש פרשה ראשונה ממעשה בראשית · גם יבואר פה סוד האדם עד הכתוב אשר ברא אלהים לעשות · ואולם לא מצאתי רק מאמר אחד מסברת הראב"ע בפעולת העליונים שבא בסמיכת הסימן הקודם ואשר עליו רשם המחבר אחרי בן המלות האלה: "זה שייך לסימן סוד האדם "והמאמר הוא זה :)

הנה אומר פרשת משפטים (שמות כ"ג כ"ו)

כח השמר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת. ועוד : ויש התלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים . ועוד שם : דע

כי

כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת הכשרתים ברגע הולדו וערך אלה אל אלה והדבר עמוק מאוד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה כי תולדת הרחם (יהיה אצלה) להשכיל הילודים או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק כשם במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים וכו׳ ועוד: כי אנצה התולדות ואין זה נצוח במערכת הכוכבים כי לא נבראו להיטב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לצרכם, ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם והנה אם נשמור לא נקבל. ובפרשת כי תשא (שם ל״ג כ״ב) כתב: וזעל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים וכו׳ רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעמור אחד מהם החק שנתן לו השם גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו, והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר וכו׳,

ז. רמזי סתרי התורה:

דעת החכם במבול שהיה בסבת הכוכבים שהתחברו הכחות הרעות ההורסות, והשפיעו רעה זו בטבע, ולפי שהיה הדור רע ונשחת עזבם השם אל מקרי הטבע וסבותיו. ועוד עומק כזה בדבריו שהוא סובר כי בחיות שהשחיתו את דרכם בכל חסר להם גם כח התולדות על דרך המבואר לו בפ׳ משפטים, ואף כי שלא בא להם כח עליון לנצח המערכה שהיא המתרחק ממקום המה כמו שיתבאר עוד בשטתו, וזהו עומק כוונתו בסתר: ומה שאמרו קדמונינו כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועוות הנהיג

הנטיע הידוע נכון הוא. ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים. וכאשר מימיהם ממעל ומתחת כן היו המים שהשחיתם בם. פירוש לדבריו כמו שאמרנו, כי בהשחיתם נתיבות הטבע (שהחיוב לשמרם וזה טעם איסור הכלאים) החסידו כח התולדת השומר ומעמיד הנבראים המורכבים בהרכבתם כל ימי משך עמידתם שהוא הכח הבא מלמעלה, וכאשר תותך המרכבה ישובו המורכבים למים, החומר שממנו התהוו, המכונה תמיד, מים ולזה עיקר כל זרע לח ונגר, ולחיות האדם צלם ופתוחי חותם של כל העולם השפל, כמו שיתבאר בסוד האדם, זרעו מתהת בכלי הזרע ונמשך מלמעלה מן המוח שבראש וע״י חוט השדרה; ויאמר החכם שכמו שהשחיתו מימיהם ממעל ומתחת, כן נשחת הסדר והותך העולם ע״י מים שבאויר ומים שבארץ ונתקלקלו היסודות במשכנותם ונפסדו כל ההרכבות בהפסידם הכח לקבל מעולם התיכון, היינו הכח ע״י אמצעי ואף כי הכח העליון שהוא בא רק במקום השלימות והכללות כמו שיבואר עוד. והמניעו לזאת הסברה כמו שזכרנו מיחוד השמות הקדושים שהזכרו במבול ובהצלת נח, גם מחשבון ויחוד המספרים ושהמשפט היה שנים עשר חודש סבוב שלם גם מקצת דברי חז״ל, כמו מאמר ר׳ יהושע במדרש, עוד כל ימי הארץ וכו׳ לא ישבותו מכלל ששבתו, ומאמר ר׳ יוחנן לא שמשו מזלות כל שנים עשר חודש ור׳ יונתן שמשו אלא שלא היה רשומן ניכר. ולזה יאמר החכם, וכאשר נבקעו עלו המים (שבתהום מיסוד העפר) ונפתחו החלונות האצורות בשמים (בגובה האויר) וירדו המים ונתבלבל הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה. ובדבור, הניחוח אמר, מלשון מנוחה והחיית כפול כהכפל פ״א ונאפופיה. והטעם שהניח הריח מהזעף או שינה כח עליון. ונגלה כוונתו שהוא

נמשכת

יאין בו עד עתה בריאה אחרת זולתי האיר הבא מלמעלה, והרקיע שהוא איר חדש למטה מן הרוח · והנה חתר החכם להביא ראיותיו ממקראות שזה דרך הדבור העברי, שיהי טעם ויאמר אלהים יקוו המים, וכבר אמר אלקים (ביום השני) ובשלישי הוא רק כמו הקדמה לבריאו׳ יום שלישי המתחיל במורכבי הצמחי׳, ואמר ועל זה הפירוש יהי וירא אלקים כי טוב דבק עםבריאת יוםשני (שחסר בו) ותדשא הארץ תחלת יום שלישי (שחתם בו ג״כ בכי טוב) :— והנה בפסוק תדשא, אבר הכתוב ת ד ש א ה א ר ץ , · י ש ר צ ו ה מ י ם ; ת ו צ א ה א ר ץ והנה ש ם כ ח בארץ ובמים ל ע ש ו ת במצוי׳ ה׳ ה ת ו ל ד ת · לפי שטת החכם יש בכל נמצא ח כ מ ה והוא העוז לפעול בעצמו ובפנימיותו להוציא לפעל חיצוניות והדבר הנראה בו· ולזה העיקר ה ו א הכח שהוא נפש כל דבר והיוצא בעוז הכח למראה הוא הגוף, וזה הכח הוא רוחני מושג לבד בשכל, והוא העצם שבכל דבר, ומותר הדברים שבגוף המה בקרים עוברים וחולפים לא יעמדו רגע והכח הוא ה ע צ ם ה ע ו מ ד · והנה לדעתו ה כ ח ו ת ה ע צ מ י ו ת האלה מפוזרות בעולם ובאות לשם משפע עולם הגלגלים כמו האור הנראה היוצא מן השמש · וכל מפעלות מפעל אלו הכחו׳ השונות יקראו לו תולדת הדבר בעל הכח והנה הכח בעצמו אינו כ״א ה מ פ ע ל אולם כשהוא עדיין בפנימיותו בלתי יוצא לאור הגשמי והמציאות החצוני אולם לא יצאו לפעל עד שיהו מוכן בתנאים הצריכי׳ לצאתו לפעל, וזו ההכנה נקרא אצלו מ ה כ ו נ ת ת ו ל ד ת והנה כשיהי הכח מוכן אז יצא לאור ונעשה הדבר בהרכבה השמר בכח ההוא עצמו כל משך זמן עמידתו בהרכבה זו · והוא אומר בפרשת משפטים ׳כח השומר הגוף שיקבל אדם מן ה ש מ י ם והוא הנקרא ת ו ל ד ת:

יוהנה אמר שכל היצורים שבארץ ובמים, הושם בהם מאת השם באמצעות הגלגלים כח להוציא אלו המורכבים וזה תולדתם הקבוע בהם, וכ ש ה ו כ נ ו עתה על בריאת היבשה והאויר שהמורכבים צריכים להם באמת לחיותם יצאו עתה לאור המציאות ·— והנה הוא הולך ומפרש עפ״י דרכו המאמר יהי מאורות שלא נראו היטב המאורות בעולם השפל עד שהתכונן האויר בנקיונו והארץ ביסודו ובהתלבשה במעטה הצומח · ואומר והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הכוכבים הם מ א ו ר ו ת ברקיע כי שם יראו ׳שרק בשביל זה יקראו מאורות ברקיע בעבור שיתראו לנו רק מתוכו והוא לבדו הנודע והנראה לנו. ולסבת זה הוא אומר ׳יאל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי שלא מקשה לפי פירושו שדמות מראיתם לבד ברקיע לא הם עצמם למה יאמר ויתן אותם ברקיע · ועל זה משיב כי גם הקשת איננה נתונה ממש כ״א נראית בו בלבד ·— והביא לו עוד ראיה מן ועוף יעופף על פני הרקיע, שהעוף עוד לגבול האויר כפי הנראה ·—

(לפי המטה הרב׳ המחבר סלל הסימן הזה העומק בתכונת עולם השפל ובריאתו גם פירוש פרשה ראשונה ממעשה בראשית · גם יבואר פה סוד האדם עד הכתוב אשר ברא אלהים לעשות · ואולם לא מצאתי רק מאמר אחד מסברת הראב״ע בפעולת העליונים שבא בסמיכת הסימן הקודם ואשר עליו רשם המחבר אחרי בן המלות האלה : ׳זה שייך לסימן סוד האדם ׳והמאמר הוא זה :)

הנהו אומר פרשת משפטים (שמות כ״ג כ״ו) כח השמר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת. ועוד : ויש התלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים . ועוד שם : דע כי

כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת הכשרתים ברגע הולדו וערך אלה אל אלה והדבר עמוק מאוד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה כי תולדת הרחם (יהיה אצלה) להשכיל הילודים או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק כשם במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים וכו׳ ועוד: כי אנצח התולדות ואין זה נצוח במערכת הכוכבים כי לא נבראו להיטב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לצרכם, ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם והנה אם נשמור לא נקבל. ובפרשת כי תשא (שם ל״ג כ״ב) כתב: ועל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים וכו׳ רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו, והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר וכו׳.

ז. רמזי סתרי התורה:

דעת החכם במבול שהיה בסבת הכוכבים שהתחברו הכחות הדיעות ההורסות, והשפיעו רעה זו בטבע, ולפי שהיה הדור רע ונשחת עזבם השם אל מקרי הטבע וסבותיו. ועוד עומק בזה בדבריו שהוא סובר כי בחיות שהשחיתו את דרכם בכל חסר להם גם כח התולדות על דרך המבואר לו כפ׳ משפטים, ואף כי שלא א להם כח עליון לנצח המערכה שהיא המתרחק ממקום המטה כמו שיתבאר עוד בשטתו, וזהו עומק כוונתו מבוררת: ומה שאמרו קדמונינו כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועוות הנהיג

הנטיע הידוע נכון הוא. ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים. וכאשר מימיהם ממעל ומתחת כן היו המים שהשחיתם בם. פירוש לדבריו כמו שאמרנו, כי בהשחיתם נתיבות הטבע (שהחיוב לשמרם וזה טעם איסור הכלאים) החסידו כח התולדת השומר ומעמיד הנבראים המורכבים בהרכבתם כל ימי משך עמידתם שהוא הכח הבא מלמעלה, וכאשר תותך המרכבה ישובו המורכבים למים. החומר שממנו התהוו, המכונת תמיד, מים ולזה עיקר כל זרע לח ונגר, ולהיות האדם צלם ופתוחי חותם של כל העולם השפל, כמו שיתבאר בסוד האדם, זרעו מתהת בכלי הזרע ונמשך מלמעלה מן המוח שבראש וע״י חוט השדרה; ויאמר החכם שכמו שהשחיתו מימיהם ממעל ומתחת, כן נשחת הסדר והותך העולם ע״י מים שבאויר ומים שבארץ ונתקלקלו היסודות במשכנותם ונפסדו כל ההרכבות בהפסידם הכח לקבל מעולם התיכון, היינו הכח ע״י אמצעי ואף כי הכח העליון שהוא בא רק במקום השלימות והגבלות כמו שיבואר עוד. והמניעו לזאת הסברה כמו שזכרנו מיחוד השמות הקדושים שהזכרו במבול ובהצלת נח, גם מחשבון ויחוד המספרים ושהמשפט היה שנים עשר חודש סבוב שלם גם מקצת דברי חז״ל, כמו מאמר ר׳ יהושע במדרש, עוד כל ימי הארץ וכו׳ לא ישבותו מכלל ששבתו, ומאמר ר׳ יוחנן לא שמשו מזלות כל שנים עשר חודש ור׳ יונתן שמשו אלא שלא היה רשומן ניכר. ולזה יאמר החכם, וכאשר נבקעו עלו המים (שבתהום מיסוד העפר) ונפתחו החלונות האצורות בשמים (בגובה האויר) ירדו המים ונתבלבל הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה. וכדמר, הניחוח אמר, מלשון מנוחה והחיית כפול כתכפל פ״א ואפופיה. והטעם שהניח הריח מהזעף או שינוח כח עליון. ונגלה כוונתו שהיא

[illegible] וילתי חאור הכא
[illegible] ורש ל[illegible]ח בין חרות · ותנה
[illegible] שוח דרך הדבור
[illegible] יקוו המים, וככר
[illegible] רק כמו הקרסה
[illegible] ואמר ועל זה
[illegible] ובבריאת יסשני (שחסר
[illegible] שלישי, שהם נו ג״כ בבי
[illegible] הרשא, אבר הכתיב תדשא
ישרצו המים, תוצא
[illegible] יהנה שם נח בארץ ובמים לעשות
[illegible] התולדת. לפי שנת חכם יש בכל נמצא
[illegible] והוא העו לפעול בעצמו ובפנימיותו להוציא
[illegible] והטבעיות והדבר הנראה בו. ולזה העיקר הוא
[illegible] שהוא נפש כל דבר והיוצא בעז הכח למראה הוא
[illegible], וזה הכח הוא רוחני מושג לבד בשכל, והוא
העצם שבכל דבר, ומותר הדברים שבגוף הכח בקרים
עוברים וחולפים לא יעמדו [illegible] הכח הוא העצם
העומד. והנה לידעתי [illegible] העצמית
האלה [illegible] בעולם [illegible]
[illegible]

יהנה אמר שכל היצורים שבארץ ובמים, השם [illegible]
מאת השם באמצעות הגלגלים כח להוציא אלו המורכבים
וזה תולדתם הקטע סום, וכשהוכנו שתה על
בראת היבשה והאויר שהמורכבים צריכים להם באמת
לחיותם יצאו עתה לאור המציאות — והנה הוא הולך
ומפרש [illegible] המאמר יהי מאורות שלא נראו הכב
המאורות בעולם השפל עד שהתסק האויר בקיום
יתארץ [illegible] ונתלכשה במעשה הצמח · ואמר והנה
בעיני שהשמש והלבנה וכל הכוכבים באירות
ברקיע כי שם יראו [illegible] בשכל זה [illegible] מאורות ברקיע
בעבור שיתראו לנו רק מתוכו והוא [illegible] הראה
לנו. ולסבת זה הוא אומר [illegible] בן
[illegible] את קשתי נתתי [illegible] שרבות
[illegible] לבד ברקיע [illegible] אדם
ברקיע [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

היינו גרם מגרמי העולם בין הכוכבים, או מוצק לגלגל הגדול לפי דעת הקדמונים, ועי״ז גם ביסודות ובפרטי המורכב מהם. ולא יסופק לאיש שלו היתה הארץ קרובה או רחוקה בכפלים מהשמש מאשר היא באכת, כבר היתה באשה ובמימיה ובאויר וכאדמתה משונה הרבה מאשר הוא עתה, והיו גם הרכבותיהם משונים מאשר הם, וכן אין להכחיש פעולת שאר גרמי השמים ובניניהם וסדריהם על אדמתנו והם המיחדים ומגבילים בפעולותיהם כל הנעשה בארץ כמו כן הארץ עצמה תהיה בפעולתה גדולה ורבת הפעולה על כל שוכניה שהוא האם להם לפי שינוי המקומות בהר ובשפלה באמצעיתה ובקצוותיה, ושינוי האוירים והמימות והמזונות. וכבר הוכנו לזו הורישה חכמות מיוחדות עפ״י השכלת בנסיון אמתי אולם השפעות והפעולות של הצבאות ומערכותיהן, הגם שהוא אמת וגדול מאוד, ואולי הרבה יותר מאשר נדמהו בחושינו החלושים ונסיוננו הקצר, כי תמול אנחנו ולא נדע, לא נוכל לגזור דבר בדרכי הפעולות החם טיבתם ואיכותם. וזו המלאכה באצטגניות שהחזיק בה החכם, בהרבה מבני דורו והקודמים שנמשכו לדרכי חכמי הכלדיים הוא שקרנית אין לה שתסמוך ב״א על נסיון מסופק ורובו בדוי וודאי, עם היות היסוד הראשון מפעולות הגרמים העליונים בתחתונים והיות ההוויות שלם בעולם הזה מתהוות בכחות שופעות מעליונים וכן כל מקריהם שבטבע, יש לעליונים פעולה והשפעה בו, וזה לפי שכל המציאות קשור ביחד, זה אמת ברור, ואיך שיהיה הדבר באמתת שטתו של החכם, אין אלו ההנהגות הפרטיות במה שהם מסופקות או שקריות מזיקות לה כלל, אם היות הכולל אמת, וכמו שבארנו. — והארכנו בזה בשביל היות זאת האמונה באצטגנינות לחרפה גדולה לחכם בעיני הבלתי בוחנים הדברים, ולאות ולמופת נגד חכמתו ועומק שטתו ואמתתה בעיני הבלתי מעמיקים או הברובים במשפטם אחרי המפורסם בלבד. ולזה הענין או משפטו הכללי, בפעולות העליונים, הוא חולך ומבאר כתובים ומאמרים רבים ונזכיר בזה קצתם חוץ מהרמזים שאמר בזה במצות ובסתרי התורה, שאלו יבוארו להלן ביחוד, ונבאר עתה עומק שטתו בעולם השפל.

ו. העולם השפל:

ציור העולם השפל או עולם היסודות לסברת החכם עם רוב הקדמונים הוא שארבעה עגולים גדולים ורחבים זה בתוך זה. באמצעיתם כדור הארץ, ועליו יסובב מכל צדיו עד שיכסהו על פני כולו (וזה קודם בריאת עולם זה) עגול גדול של מים, ועל עיגול המים יחפה מכל סביביו עיגול של אויר גבוה, ועליו תחופף עיגול של אויר איתירי׳ יותר זך ודק מן האויר דומה בטבעו בקצת לאש הנמצא אתנו ויקרא לזה האש היסודי, והוא הנמשך בגבהו ומכל צדיו עד אותו העיגול של מרחבי מרום הנקרא גלגל הירח על שם הירח השוכן במרחב ההוא ומתנועע עמו. — וזה הטבע שלהם קודם שנברא העולם, והיו נחים שוכבים מתים זה על גבי זה. אולם כבוא איזה כח ותנועה באמצעית הכל בראשונה, תתרומם ממקומה גם יונח שהתנועה הזאת תחמם ותיבש את מעל פני הארץ המתרוממת, ויתכווצו המים, וירדו בעמקים מקום שנתרוקן מיסוד הארץ. והנה במקום הפנוי ההוא נעשה עצם חדש ע״י אור השמש ושאר המאורות עמו, ביותר ע״י השמש, שהכה בארץ וחזר, וזהו החלק הקרוב לארץ מהאויר הנקרא היום עיגול הנשימה ובו נהיה המקום לברואות מורכבים יותר שלמים מאשר הם ביסוד הארץ וביסוד המים שעליו. ואומר (בשטר

אחרת

74

תחת השמים כחם ותולדתם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה ועם המרכבה (יכן) כפי תנועתם יום יום ועת עת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל פי׳ • והנה גם לפי דעות הפלוסופים היוונים שאחריהם נמשך הרב , יבואו מתנועות הגלגלים העירוב וההתמזגות בארבעת היסודות של העולם השפל, אמנם לפי׳ דעת החכם הזה הנמשך אחרי חכמי קדם בזה יבוא כל חיות וכל כח קיום והתמדה בעה״ז לכלל המינים ולפרטי אישיהם מן הגלגלים , ויכונה בשם שפע וכח נאצל מהם והוא הנראה לחושים בדמות האור , הנקרא אצלו התוות הראשון בעה״ז. ובאמת אין להכחיש שיש לשמש באורה פעולה גדולה בגשמים , וכשיתקרב אלינו בקרני אורו בקו ישר יתן עוז ועצמה בכל העצמים בעלי התבנית הצומח והחי , ויפרו ויגדלו ובשיתרחק מעט ויתעקמו קרניו, יאסוף הכח ויחלש ובאלו נרדם טבע היצורים כולם וכמו שנתם בחצי שנה אלא שהחכם סובר שזו הפעולה הגדולה משותפת לכל צבא מרום בפעולות נראות לעינים כמו השמש וגם לירח פעולות ביחוד בגופים הלחים נכרות בחוש , ופעולות בלתי נכרות להושים וכי יתפשטו אלו הפעולות לא בלבד ביסודות הראשונים כי אם גם בכללי המינים ובפרטי האישים , ויבדלו זה מזה לפי חלוף והבדל הפעולות ההמה. ואילו עמדו בזה השיעור היה טוב , אלא שהתרו הכלדיים הראשונים במלאכה זו , להגביל פעולת כל אחד ואחד מהגלגלים וכוכביהם , ואמרו שכוכב פלוני ישפע ממנו כח כזה ותבונה כזאת , ויתחזקו או יחלשו הכחות והתבונות לפי המצב של הכוכב ביושר או בנטיה בנצב או בעקום לארץ כדרך שהוא בשמש נראה • ועוד יתמזגו ויתערבו הכחות השונות הללו השופעות מהכוכבים לפי ערך מצבם אחד לחבירו וערך מצב כל כוכבי לכת אל

גלגל המזלות והכוכבים הקיימים הצבא הגדול, ואלו הערכים שהם רבים אין מספר לפי ערך מספר הכוכבים הפרטיים ומספר חבורי אגודת כוכבים הנקראים צורות השמים הוא הנקרא אצלם מערכת השמים בשעה או בזמן ובשנה וביום מיוחד •— והנה לא היה להם בהנחות שום טעם ויסוד מושכל, רק שבא מצד הנסיון שחשבו המצבים והמערכות בנקודת זמן מה, ועיינו בקורות העולם ביסודות ובצמחים בחיים, באומות שלימות , ובפרטי אנשים ולפי הנסיונות ההם הגבילו פעולות הכוכבים בפני עצמם ובקישור מערכותיהם. ואמרו והניחו בזה יסודות וכללים , מזל צומח ומזל שוקע , מבט אהבה ומבט שנאה , בחבור או בנוכח , ובארצות קבעו האקלימים לפי קרבתם לקו השוה או לציר , וכן באומות תושביהן חלקו להם לכאו״א איזה כוכב או צורה , ובפרטים בהנו רגע ההריון ורגע המולד׳ ולפיהן זמן הול הבחרות והעמידה והזוקן , ותכונת המערכה בנקודות זמנים אלו , ועל זה הגבילו תכונת האיש ההוא וכקריו והמשך חייו •— וכל המזרח עמד בדעות אלו ונתפרסמו באוד שקראום חכמת האצטגנינות ואסטרולוגיא , וגם בין חכמי קדמונינו הדבר מקוים , ונודע מה שאמרו לרוב במזל , ומי שנולד במזל כוכב זה או זה שהוא משתמש בשעה פלונית מהיום ויום פלוני מהשבוע •— והנה הדבר נגלה , איך כל ההנחות הללו אין להם יסוד ברור לבנות עליו , וזה לפי שאם אנו יודעים פעולת השמש באורה ואיך היא מוספת כח ועצמות בנבראי מטה , ונודע ג״כ מעט מזער מפעולות הירח הנה פעולת שאר הכוכבים לרוב רחקם מאתנו נעלמת מאתנו במוחלט ואין בידינו להבחין מה ואיך הוא, אולם בכלל הוא אמת ברור שיש לכל צבא המרום פעולות הכמה בארץ כלה כמה שהיא בכבב
היינו

אליו יותר מכל הדברים הנבדלים ממנו, והוא מחליפו בזולתו כל זמן שירצה, בין כולו בין מקצתו, ולפעמים נמצא ערום ממקצתו, ולפעמים מלובש כרצונו ובחירתו, ועוד יתבאר סוד זה בפרשת בראשית ר"ל, סוד הלבוש, והכן זה, ויתבאר זה בסוד השם הנכבד) והנה אמר החכם (דניאל י"א) גופות העולם התיכון לא תחילה ולא תכלית, וכוונתו להיות זה העולם עומד בעולם העליון והוא עצם השכלי או האיר העליון כשהוא מוגבל ומתפרט יותר עד העשותו לנשמות מיוחדות, למלאכי השרת ולנשמות בגופים זכים מתמידים, לא יעבר עליהם השינוי בעצם כי אם עצמותם לעולם שזה, הנה הם נבראים תמיד בחפץ הפשוט הנזכר. ולזה הביא החכם ראיתו מן המקרא ובכתוב על זה העולם הללוהו כל מלאכיו גם צבאיו, גם המשרתים, גם שני השמים והם, ואומר על הכל כי הוא צוה ונבראו, ויעמידם לעד לעולם חוק נתן ולא יעבור. והנה זה לראית שאין כוונת החכם בדבור לא תחילה ולא תכלית, שאין להם התחלה, שהלא הוא מורה בחדוש בכללו, ונזהר מאוד מליתן קדמות לשום דבר חוץ מהבורא ית', אלא כוונתו שהתחלת הויתם והפסדם והויתם, היינו הגבלותם לעצמים מיוחדים והפסדם היינו, שובם לעצמות תכלית התחדשם שנית ושלישית עד לאין תכלית, אינו בזמן שלא בא להיות כי אם באמצעות אותן הגופות הנכבדות, כי אם בחפץ הפשוט שיסודו בעצם הבבית שאין לבנותו בשם, ולפיכך הכל נברא בצורה מכליתה. — והנה ימשך מדברי החכם שדעתו מכל זה הצלם ופעולתו שכל נעשה ברצון, ותנועתו אינה תנועת טבע ומיכאניקות כרוב התנועות שבעולם השפל, שרק האדם המשכיל יבחין תנועותם לחוק שכלי, אולם בגשמים התם בעצמם עדיין אינם שכל כ"א טבעי מיכאניקי, ולזה בגופות הזכים שבעולם התיכון ק"ו שתנועתם שכלית ע"י הרוחני שבהם המניע את גופם הזך הנם שגם הגוף הזך ההוא היא טבעי מיכאניקי אל הרוחני שהוא מלבוש לו, תנועה אחת מדובקת נצחית והוא תנועת העגול והסבוב עפ"י חוקים שכליים ידועים ונדרשים לחכמים. כי זה עיקר שכל גוף אינו מניע עצמו כי אם ע"י נפש שבו והוא אומר על הדבור אלקים חיים, על דעתי להפריש בין אלהים ובין הצבא, כי לא יתנועע הוא מעצמו. ובאמת היתה זאת דעת כל הקדמונים יחד, מזרחיים ויונים, ולפיהם נתקנו אצלינו השבחים והברכות כמו אלפא ביתא של אל אדון. הפסקא הראשון גם השני על העולם העליון, ובאו בו מדות השם ותאריו בעצמים פועלים, גדלו וטובו דעת ותבונה זכות ומישור חסד ורחמים ואחר באו יתר החרוזים בעולם התיכון ואומר עליהם שהם הנוצרים בדעת ובבינה וניתן בהם הכח למשול בתבל ושמחים בפעולתם ועושים באימה רצון קונם וכו' וכן בברכה נקראים פועלי אמת שפעולתן אמת. — ולזה יסבור החכם שע"י תנועתם תנועותיהם והשפעת כחם, יבוא ההויה וההפסד וכל המקריים שבעולם השפל. והוא הדבור הנודע לו ומכופל בספריו לרוב ונביא איזה מהם עקריים בפנים ויתרם בהגהות. ידוע כי גזרות העוברות והעתידות באות מהשמים והם דברי השם וכתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים. יסוד המערכות מתחלת בריאתם, על כן מערכות השמים הם הספרים. ועוד (פ' שמות) וארד להצילו בעבור היות השמים נכברים מהארץ והשם מלא כבודו הכל רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים, על כן מלת וארד. ועוד (פ' ואתחנן ה') הוא אומר, ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים

תחת

למספר תשעה ושמונה, ובהיותו שהוא בח אחדות למספר העשרות הבאים אחריו. והנה גלגל המזלות הוא עשירי במספר הסך והוא לכן גוף ובשביל התאחדו לאחדות נעלה נתהוה בגבנימתו לקודש ולעצם שכלי המאחד הכל ותנועתו רוחנית. והנה לפי זה הדרך יהיו גם שני גלגלי היסודות במללותם גופות זכבירות, ולזה יקראם מוסדות הארץ, ועוד נחקור בזה בהגיענו לעולם השפל. — לאלה עשרה העגולים יכמה החכם חיות גם אופנים בשביל באור מרכבת יחזקאל על דרך הרב אולם ביותר עומק רוחניות הדברים ממנו. — וזה העשירי שהוא קודש, יכנהו רקיע שעל ראשי החיות ואומר בראש מאמרו במעשה בראשית, על ראשי החיה רקיע נקרא שער השמים, נטוי על ראשיהם ויהי מבדיל בין מים למים. — גם יכונו לו כמו שהזכרנו כסא הכבוד, לפי שהם כסא לכבוד של מעלה מהם בעולם העליון השוכן בתוכם, והעשירי נקרא דמות כסא. וכמו שהזכרתי דבריו, שכחו בכל כסא הכבוד. והראיה לפירושנו בגלגל העשירי שהוא אחדות ורוחנית כל הגלגלים ושלזה נקרא לו שערי השמים, הוא אמרו על הראות בפ׳ שמת, ושער העין משער השמים, כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות ואין בכח (במדרגה זו של הקבוץ לכלל ורוחניות) שער האזנים והאף והחיך והיד, וכבר הבאנו מאמרו *), ואם היתה בך יכולת להבין איך תראה העין צורות משונות ברגע אחד, ואיך יכילו השמים מנרגיך מלבן אז תחל להשכיל. והנה אמר בביאור שמדרגת העין באדם הוא מדרגת שער השמים, והוא אחדות הגלגלים כולם ברוחניותם. ובן יבואר לו המקרא אין זה וכו׳ וזה שער השמים, כמו שיתבאר לחלן בהגיענו אל באור סוד העולם השפל. —

והנה אומר החכם (פ״א משער השמים)

בהעירו שם על מאמר ר׳ אליעזר הנודע, בדברים האלה, אבל מה שאמר (ר׳ אליעזר) קודם לכן, השמים מהיכן נבראו, מאור לבושו לקח ונטה כשמלה, דכתיב עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה, העיר אותנו על סברא מופלאה כי באמרו אור, כוון בשביל השפע העליון הנאצל על הגלגלים כמו שבאר, בוונת החכם, שכמו האור שאצלנו שאמר עליו יש הוא עצם ואינו גוף, הוא ראשון לעצמי העולם הזה, ראשית כל הגופים ואחרון לעצמים שלמעלה בעלי עצם וצורה, כן האור שלמעלה הוא עצמות הרוחני כשהוא בא בגבול וצורה כאת העצם הבבית, ונגבל ומתאחד יותר יותר מן עצמות העולם העליון, גבולי ראשונים. ולזה עצמות הגלגל הוא הכח והשפע הנאצל עליו, והיא אורה שלמעלה, ויהיה עצמותם אור פנימי דק יותר, והאדם גופות זכות מאשר לנו, ויראה שהחכם סובר אותם שטחים בעל שני מרחקים בלבד. וזה פירושו של החכם במאמר שהשמים נבראו מאור הלבוש. (והנה יהיה הלבוש בימי לעולם העליון העומד בשם, והוא הגבלת העצם בבית כשהוא משביל עצמו בהגבלת ושיעור פאתיו. ולמה יכונה זה בלבוש? והנה יאמר בזה, וטעם בניית הלבוש הוא סוד מופלא, כי ענין הלבוש הוא דבר נבדל מהאדם, ואינו עצמו, והוא קרוב אליו

---

*) עיין למעלה- במבוא כולל.

תלויים בנו ואנחנו המשועבדים להם · ואיך יאמר כל זה אצל השם שמושנו הוא קדמון לכל ענין שיהיה וכן הגבורה שהוא המתגבר על כל מונע, והיכולת שהשיג את החסר לו, וכן החיות ענינו שאברי הגוף — — —

והנה הונח בלשוננו להשם ב״ה שם שיש לו כל הארבע התכונות שביאר למעלה היותם איכות שם העצם והוא שם של ארבע הנקרא אצל החכם השם הנכבד והנורא, ועל כן יסודו על העצם הנעלם בלתי תפיש כלל לשכל ולמחשבה לפי שהוא קודם כל תאר והגבלה, ואומר החכם בסדר שמות: והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מארבע אותיות כי שניהם שמות העצם ובספר העצמים (מקור חיים פ׳ נשא) יאמר וז״ל: השם י״ת אינו דבר זולת· עצמו, והוא הוא עצמו, ואין מקיף אותו מקום, וזה נקל בעין השכל. ומה שאמרנו שהוא מטבע השכל הנפרד, שלא יקיף אותו מקום, הרי עם קלות זאת ההשגה בעין השכל, הוא כבד בדמיון, לפי שאינו משיג כח הדמיון דבר עד שימשך עצמו, בשכל, מקום, בזה הענין המושג· — ואם תאמר, שזה העצם הוא דבר מה, לא נמנע מחטא בלשוננו. ואם תאמר הוא הנמצא, והוא השם שאומרים הפלוסופים על דרך ההעברה, אינו נמצא אלא עצמו הוא אחד (?). ואם תאמר הוא העלה הראשונה, כמו שקוראים אותו ג״כ, לא נמלט בזה מהחטא מכל וכל. ואם תאמר עלת העלות, זה גם כן שם נסתר סתום וחתום· ואם תאמר, ענין מה, זה היא אצלי יותר קרוב שנקראהו ענין, האציל אורים ושכלים נאצל מהם ג״כ אורים ושכלים אחרים, ומאותם השכלים כחות, ומאותם הכחות כוחות אחרים, ומאותם הכחות נפשות גלגלים, ומגלגלים יסודות, ומהיסודות צמחים וכל בעלי חיים והמתכות. ועל זה הענין הנאמר המצאם כולם נאצלים ונמצאים ממנו, נזרח ממנו להמצאותם ·(?) כי הדבור בזה הענין יקצר בכל לשון, אלא שלשון לעז ברחה מלתארו בנמצא, ואמרה במקום זאת המלת אישי ואיפכע, וזאת המלה אצלם רוצה לומר הוא. והנה זה טוב. ואולי שבלשונות אחרים ימצא בהם תואר יותר פשוט מזה. אך לא תקוה שימצא לשון בעולם, שיתואר בו ית׳ בתואר פשוט מבלי הרכבה כלל, ולא שיהיה בו שותפות או דמיון או התפעלות, חלילה לאל י״ת מזה. וזה לפי שהמלות הם מושאלים, וישתתפו בכל לשון מהפעולות המורגשות, אלא שיתחבלו (מלשון יבוא תבלה) ויוציאו המלות המושכלות ובסמוך שם אמר, שממנו ית׳ יבואו פעולות, שיש לנו (להשגתנו) בהם ציור הרחמנות ופעולות שיש בהם חכמה גדולה ופעולות כאילו הם קנאה, ופעולות כאילו הם גבורה ופעולות נוראים מאד · · · ועל כן נקרא נורא כמו שלפי הפעולות הבאות מאתו מרחמנות נקרא רחום וכן נקרא גבור, שדי, קנוא נוקם, עליון, ממית על שם הפעולות, כמו שהאש· נקראה השורפת והמבשלת המקפיאה והמתכת והיא אחת, ובסדר בשלח: , ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו ויושב קדם בלתי תבונה על זה הענין, היותו בעצמו בלתי מצטרף לשום דבר גשמי או רוחני או שכלי שכולם נבראים מאתו וע״כ מאוחרים בשכל לעצמותו הנעלם

אשר להחכם בשטתו · — וביאר החכם בזה עוד, המאמר התורה קדמה אלפים שנה לבריאת עולם ואמר כי הוא סוד עמוק דק מאוד ובאמרו אלפים באמרו שני אלפים (פי׳ שהעולם השכלי העליון קודם בשתי מדרגות לעולם השפל) וכהיא רכב אלקים רבותים אלפי שנאן, והסוד בכללי המלות והאותיות ופרטיהן (פי׳ שיש בזה רמזים הרבה רכב אלהים שני העולמות שהם מרכבה לשם להיותם עומדים בו וסמוכים עליו, רבותים הם שני רבבות כינוי למספר רב כי כל עולם מהם רב בהגבלותיו ופרטיו עד אין חקר, אלפי שנאן, בזה יכלל להחכם סוד האלף שהוא הרב הנתאחד ונתיחד לאחד ויתבאר בסוד המספר) והעד ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום, והפי׳ משחקת לפניו בכל עת · והוסיף החכם, והראיה הגדולה שאין אחריה ספק (שהכוונה בשעשועים אלה על האדם בעולם השפל שיוכל להדבק בעליון העליונים במדרגת שני האלפים בעה״ז לרגעים ולעוה״ב בנצחות ובמו שאנו עתידין לבאר להלן בסוד האדם) הוא מה שאמרו משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם (גם זה מבואר למעלה) נשארו שנים אחוזים מן החוזים ומן החמשים · (יראה לי בכוונת החכם בדבור הסתום הזה שירמוז במלת חוזים על נרמי עולם האמצעי והם המאורות שיכנם בזה חוזים, ובמלת חמשים ירמוז בגמטריא למלת האדם או אדמה שמספרם בגמטריא הוא חמשים ויאמר שהכתוב משחקת בתבל (שהיא) ארצו ושעשועי את בני אדם ישאיר לשני העולמות אחיזה ודביקות בעליון · וזה אצלו עיקר שיבואר עוד שישוב הכל אל האחדות, ואמר שם, והמבין סוד האלף ג״כ יבין איך הוא כוללת כל המספרים הזוגים והנפרדים עד סוף כל הנכללים תחת החשבון, והשומע ישמע והחדל יחדל, כן דרך החכם לחתום באיזה מקרא נערך לו לפי ענינו, במקום שירמוז על ענין יקר לו לבארו ברמז · — ואמר עוד בסיום ביאור המאמר התורה קדמה לב״ע אלפים שנה, וכן אתה צריך להבין מפני מה נמשל סוד הענין במלת שנה, (ירמוז שכל עולם, עשר הכלול באחד, משנה וצלם ודמות, מעולם שלמעלה ממנו וטופס לעולם שאחריו) ומה היא כולל חשבון שנאן, גם בדבור סתום. זה נראה, שירמוז בגמטריא, חשבון שנאן כולל ת״א, כלל האותיות, שהם כערך כלל המספרים כוללים כל ההויות הנמצאות בכלל העולמות · — ובזה ישלם לנו הביאור בעומק דברי החכם בעולם העליון שלו ונבא עתה לבאר דבריו העולם האמצעי שלו · —

(עוד מללתי שני מאמרים על שם הנכבד ואף אם הם בלתי שלמים ביד הר״ב המנוח, אמרתי לתת להם יד בחתימת הסימן) ·

כמו המקובלים וכל האלהיים הקדמונים יתחיל החכם לרוץ אורח השכלתו בשם, שמצד עצמו לא יושג, היינו אם נקח המושג והמחוייב לנו להשכיל בראשית המחשבה היותו גדר השם, לא נוכל לומר עליו שום תאר בעולם, והוא נעלם בתכלית, כי מה יהיה לפי שכל תואר שנתארהו בו חכם, הנה החכם הוא העושה חפציו על פי חוקים המוכשרים להשגת מטרת החפץ, ויעל כן המעשה חוצה לנו וזולתנו ואנחנו צריכים אליו, גם החוקים שבהם נגיע למטרתנו הם בפני עצמם. בלתי

תלויים

הזה נקרא בכינויו תורה: וזה לפי שכלו שכלי התוריי לא מעשה ופעלי יוצאת שהוא כבר גוף. אולם גם עשר׳ הגבלות של העולם העליון גם הם נעשו ברצון כפי מה שחייבה חכמתו וזה הנקרא לו חפץ פשוט, ורק זה החפץ לבד והוא החכמה, הוא ראשית הכל ולזה הביא מאמר ר׳ אליעזר בפרקיו עד שלא נברא העולם היה הקב״ה ושמו בלבד, ואמר עליו, וזה האמת והנכון; ועוד העיר שם על המאמר (פסחים נ״ד) שבעה דברים נבראו קודם העולם, שלא יתכן שיהיה הכוונה בדבור קדם על הקודם בזמן ובדבור בית המקדש כפשוטו מקומו שאם כן יהי זמן ומקום קודם העולם, ואם הזמן והמקום בצוי הרי העולם מצוי? ואף אם נאמר שזה הכל בבהמ״ק, והכוונה בקודם על הקדמון במעלה הנה הביך החכם ואעפ״י כן קושיא במקומה עומדת שגם זה ענף מהענפות המחייבים קדמות. ופי׳ לדבריו, שאם נאמר שהדבה דברים וצהם ג״כ גופות קודמים במעלת המציאות לעולם, הנה יהיו שתים לחשם יתעלה, ומצא אותם כדרך סמנים שהזכירו במדרש, והעיקר הוא שיהיה חשב קדמון לכל מציאות וכל עצם רק ממנו ברצון חכמתו יתעלה ועל כן ביאר שם החכם שנעזר לביאר זאת המבוכה ע״י מדרש ר׳ תנחומא בב״ר שרק התורה נבראת קודם שנברא העולם (הכוונה לו האמצעי השפל) והשאר עלו במחשבה להבראות (פי׳ שהיו תכלית נבריאה ובמחשבה התכלית קודם למעשה) והביא שם עוד מאמר ר׳ אבא שהתורה קדמה לכסא הכבוד שנאמר ה׳ קנני ראשית דרכו, וכבר זה מבואר. ואומר שם עוד, האומר הפך זה הופך והורס יסודות התורה, וקוצץ בנטיעות (פי׳ שאינו מאחד כל הנמצא כולו לשורש אחד ועושם להרבה ובזה הוא מקצץ הנטיעות זו מזו ומפריד בינותם) ועוקר עיקרי אמונתנו, וגורם ספקות רבות

בחדוש העולם) במה שאינו השם ראשית אמת לכל הדברים ואינו מועיל במה שאומר בפיו שהם מחודשים יש מאין ובשיאמינם עומדים. בפ״ע כבר יאמין, חמרם ועצמותם עומד לעד וקים וזה דעת הקדמות) וחושב על הבורא ית, תועה (שהוא התועה בדעת האלקות אלקים ואמתתו). בללו של דבר דעת החכם שאין להניח שום התחלה כ״א השם ורצון חכמתו, וההגבלה הראשית וע״ז אמר, כי גלוי וידוע אצל מאמיני תורתנו אמונה שלימה, כי העולם בכללו (בכל שלשת חלקיו) בדבור אחד נברא. ואמר, וכן עשרה מאמרות שבהם נברא העולם יש בהם סוד אחר וכווני אחרת והם עשר מעלות זו למעלה מזו שבכל העולם האמצעי והשפל נבראו באמצעותן וכוונת החכם על הוויות השכליות הראשונות העומדות בהגבלתן בשם יתעלה עפ״י רצונו הקדום, שבהן העולם העליון כלול, קרוב מאוד למה שאמרו המקובלים הקדמונים שכל עולם האצילות בעשר ספירותיו, הוא אלקות ממש. והוסיף החכם עוד להביא המאמר, וכן אמרו בי׳ מאמרות נברא העולם ובשלשה כללו שנאמר ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו, והנך רואה בעיניך לפי דעת אלה הגאונים, כי הג׳ ממין הג׳ בהכרח ונעשו הי׳ מן האחד והכן זה היטב, כוונת החכם, להיות שנמצא בדברי חז״ל ברור שנברא העולם בדבור אחד, והיא ההגבלה הראשונה ראשית הכל א״כ נעשו אלו העשרה ההגיות הראשונות מן האחד הראשון, ולהיות אמרם שכללו, הייט שהוציאו לפעל שלם ע״י שלשת הוויות השכליות הראשונות, הנקראים חכמה, בינה, דעת, א״כ גם כל העשר הם כמו כן הגבלות עצם השכלי מן בכ״ת לבעל תכלית, וכולן היו ראשית וקדם לכל ההויות שאחריהן בהגבלותן אין בספר · ועוד יתבאר זה הענין בהגיענו לחכמת סוד המספרים

היא ההקשה השכלית והשופט, והמשכיל הציורים (פערשטאנד, רעפלעקסיאן, פערנונפט) וכח הדעת, היא לציורי תחלת המחשבה או ציורי המוחשות (זיננליכע פארשטעללונגען) — והנה פירש החכם כל הפרשה הזאת על זה הדרך, שפי׳ כל ראשית וכל קדם וכל מלת מעולם הנאמר על החכמה, הנמצא הראשון בהגבלתו, ע״ד קדימת היוב לא זמני, וכן באין תהומות ומעינות וכן בטרם, לפני, עד לא, ראש׳ אבל פירש מכאן ואילך בהכינו שמים וכו׳ על העולם הזה השפל שנברא בזמן ולזה אמר שם, בית בהכינו, בחקו, בשומו, בעזוז, באמצו, כולם נשואי זמן׳ לפי שאלו הם על העולם השפל שנעשה בזמן, ויתכן לומר על החכמה שאז היתה מציאה, ושלא קדמו לה הברואים והנעשים הנז׳ בזה׳ — ופירש ואהיה אצלו אמון, מלשון באשר ישא האומן את היונק, ואמון שם המקרה (ערציעהונג) וכמו באמון, ואמר על חלק השני מן המקרא ואהיה שעשועים יום יום, ויתכן לפרשו ואחר כן ואהיה שעשועים ולא בהיותה באמון׳ ועוד אמר, ויתכן לפרש שחסר בי״ת והוא כמו בשעשועים יום יום בכל עת׳ וזה מוסב על חלק השלישי מהמקרא, משחקת לפניו בכל עת. ואמר בביאור המקרא שאחריו משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם, יתכן לפרש שזה הפסוק הוא פירש מה שאמר למעלה. אמר משחקת בתבל שהיא ארצו (זהו) פירוש משחקת לפניו בכל עת, ושעשועי את בני אדם (זהו) פירוש ואהיה שעשועים יום יום׳ ועל הדבור את בני אדם, ביאר, כמו עם בני אדם, כי הם המקבלים והיא המאצלת והשעשוע שוה בשניהם׳׳ — החכם בדבריו אלה, כי במה שהשם ב״ה השכיל עצמו בחכמתו נהיתה ההגבלה הראשונה הקדמונה בלי תבלית עדיין היתה באמנה אתו, ואין הכוונה בזמן, שאינו שייך כלל בזה המקום שאנו עומדין בו אלא הכוונה שאין דרך לעמוד על אמתת כל העולמות שלשתן, אלא כשנעמוד על העצם לבלי תבלית ברוחניותו אך בעמידה זו של בלי תבלית במוחלט, אין לחשכול ולומר ולחשוב בו וכמנו דבר, זהוא בלימה, אולם בפעולת רוחניותו הראשונה (וכבר יצאנו מגדר הבלתי ב״ת במוחלט, ובלי שום הגבלה ותואר) והוא השכלת עצמותו הבב״ת נהיה המוגבל הראשון, כח יש מבלי בה, ועל זו אמר החכם שהיתה אתו באמנה, ולא בשעשועים, בינוי לשאר ההוויות השכליות כשהן יוצאת להויה נגלית היינו שהעצם השכלי מוגבל יותר יותר. ולהיות עצמותם החכמה, שהיא העצם הבב״ת, וכל ההגבלות עוברות בה ושבות למקורן, הנה יכנה זו הפעולה הנצחית של החכמה שעשועית ומשחקה, וזהו כוונתו שהיא היתה אמון ואח״כ בן נעשתה משחקת בעולם התיכון העומד ושעשועים בעולם השפל, היינו באדם שהוא יסודו וסודו ולפי שרק בו מתגלית העצמות ושבת למקורה שהיא החכמה, וכל זולתו הגבלות עוברות ומחזה העצם אמר שהשעשועים רק בו לבד׳ — ונשוב להשלים שטת החכם בעולם העליון׳ הוא מניח ליסוד מוסד שסוד כלל הנמצא הוא עצם השכלי והרוחני ושכולו מחודש מן העצם הרוחני השכלי הבב״ת חדוש הקודם לו, והקדמות והחדוש שכלי לא בזמן ואומר (פ״א משער השמים) וכוונת הפרק לבאר כי כל אלה הענינים (מאחרים הזכורים לו שם) הנראה מפשוטן שהם סותרים. אפילו אבן אחת מזה הסוד ר״ל חדוש העולם שנברא בחפץ פשוט, שאנו צריכין להוציאם ומפשוטן וכו׳ ואומר שם וכבר הזכרנוהו שעולם העליון

הזה

ממש ׳ ובן הוא גמלות ההוויות השכליות שבעולם העליון נאותרים באיחוד שכלי מן השם ב״ה , שלא יושכל אמתתן כי אם בו , שהוא ראשית והתחלה להם , אלקי קדם , שממנו יותחל היינו מהעצם הבלתי תבלית שלא יתואר בשום תואר ולא יאמר עליו שום מאמר , שכל תואריו אלו מורים הגבלה ויחוד ותמורה , נאמר שקנה החכמה היינו שהוא התואר הראשון מתואר בה וכולל נאמתתו שאר התארים ולהיות בכאן כבר הגבלה הגם שנאחרת בתבלית עם עצמותו , הנה היא קדם מפעליו , הקדמון שבמפעליו , שממנו ע״י הגבלות יותר מיוחדים נתהווה הכל , והנה ז ההגבלה הראשונה שבה הוגבל העצם בית ובלתי נבול , לגבול ותואר ראשון יע״ל החכם לקרותה בחרוז במקומות הרבה ״החכמה הקדומה , שבה נברא יש מבלימה, ויובן מדברינו בזה יע״ל השם בינה אומר שהוא מגזרת בין, להבדיל בין דבר לדבר ׳ והוא הכנת ענין ההגבול וההתיחדות והתמורה שבכר נגבלו ונתיחדו בו ההוויות השכליות שבעולם העליון · וזהו עומק כוונת דברי החכם בפירושו על דבור הכתוב אני בינה , אמר אני בינה ולא אמר לי בינה, לפי שהבינה תולדת החכמה , ואם אין חכמה אין בינה ׳ היינו שאין הבינה הוא העולם העליון בהגבלותיו , דבר אחר חוצה להחכמה ראשית ההגבלות של בלימה ׳ ואמר בפי׳ הכתוב במשלי תחלת חכמה יראת ה׳ ודעת קדושים בינה · דעת קדושים היא השגת מציאות השכלים הנפרדים והרוחניות כולם, כי ידיעת מציאותם עיקר הבינה וממנה יעלה למציאות המעלה העליונה, וכמו שאם אין יראת אין חכמה, כן אם אין דעת אין בינה · כוונת דבריו כי החכמה בכאן היא חכמת האדם להכיר את השם הנכבד והיותו עליון על כל ראשון ואחרון אמתת היש וקיומו . ולזה יאמר בפי׳ הכתוב חצבה עמודיה שבעה , העמודים הם שבע החכמות שבית החכמה (האלהית) נכון עליהם ׳ והנה זו החכמה שהיא שורש הכל היא בעצמה יראת השם הנכבד, וזה כוונתו בדבור אם אין יראה אין חכמה . ועל שם בינה פירש החכם , להבדיל בין דבר לדבר ׳ וזהי הכרת ההגבלה והיחוד והתמורה לעצם השכלי הבלתי מוגבל , והדעת , הוא ידיעת והכרת , איך העצמים השכלים והרוחניים והנשמות מוגבלות ומיוחדות . ואומר ע״ז שם במשלי בפסוק ודעת מזמות אמצא , ולפי שהדעת הוא הנמצאת אחר החכמה והבינה אמר מלת אמצא . (וכ״פ תשא אצל בצלאל : החכמה היא הצורות האצורות באחורנית מוח הראש . ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין , והוא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה , בנגד הנקב האמצעי במוח הראש , כי החכמה כנגד הנקב האחרון והדעת המתחברת , בנקבי המוח על המצח , מתהרגשות . ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלתכ״יל , והתבונה אלפכרי״ה , והחכמה אל חכימה . וכפ׳ תצוה על ונשא אהרן עון הקדשים על מצחו , כי המחשבה תחלתה על המצח ובישעיה מ״ד לא ידעו ולא יבינו ׳ הדעת היא בנקבים הקרובים אל המצח , והבינה היא בנקב האמצעי שהוא בתוך הראש · ובפ׳ זכור את יום השבת, דע כי באחרונית הראש היא הזכירה, והמקום מקום משמר הצורות, והנה הזכירה כוללת השמירה · — והנה לפי כל זה, תכלול בה החכמה באדם עשיית המושגים והמושכלות והציורים התבוניים (בעגריפפע , אידעען) ובה התבונה

הוא

שמצד זה לבד יהי ראוי להעלימו, וכמש״ה, כבוד אלקים הסתר דבר, ואם כן זה המעיד על שלילת התמיה והצורך אליו תרבה ונוסיף עוד ונתבונן: שנית, שלהיות כפי מה שהקדמנו בקודם זהו ממשע ההשגה השכלית שתגיע אל מושגיה ותכלול אותם עמה על אופן יותר חזק ויותר פנימי מאשר ישיג החוש את מוחשיו, והרוחני חמשיג שבנו, כפי מה שיושג לנו, איננו בלתי בעל תכלית עכ״פ, הנה אין להבין, על איזה דרך תבוא לבעל הגבול והתכלית השגת שכל במה שאין לו גבול ותכלית וכבר שב גם זה הקושי במשכל ראשון כפי המתנגדים הנז׳ ומדע ברבור החלציי • אילו ידעתיו הייתיו, גם כתובים מרמזים על זה מי עלה שמים, אלהים הבין דרכה, והוא מקים בינה, ואשר יתנגד לזה, הוא לא בלבד החפץ הגדול הטבוע בנו להכירה זו, עד שבלתה ובחסרונה יחשב לנו כל מדע לאפס ותוהו, והנה נמצא כתובים רבים רומזים ומודים הדרך להגיע אליה, אחרי ה׳ אלהיכם תלכו, ובו תדבק, הדבק במדות י״ו אם תדרשנו ימצא לך ואני קרבת אלהים לי טוב לספר כל מלאכותיך, אתהלך באמתך, אני בצדק אחזה פניך, נעימות בימינך נצח, ודומיהם רבים במקרא ובדחז״ל והנה דברי שני הצדדים נראין והיות להם יסוד בשכל ובדברי התורה ורוה״ק • —

והנני רואה כי כל עוד שנקיה עומדים מחוץ לדרישה עצמה, אין מנוס מן הסתירה והנגוד, והתראות הטענות ההפכיות צודקות גם שתיהן • אבל אך אחרי והשתקע בעיון בדברי החכמים והאלהיים וכל שטותיהם באלקות, ואחרי התבוננות הנבונה איך עשו והעמיקו בעיון ומה תועלת להם במצודת דרישתם, אך אז יש יכולת לעמוד בסוד השם גם בשער זה, היינו מה פעל אל בחכמתו והסרו לנכברי ברואיו ועד כמה הרשה להם והחונם דעת כבודו ואמתתו ולהיות ביחוד בדרך שטת החכם באלקיות, מבוא גדול לישוב הקושי והסיר ההתנגדות הנז׳, על כן ראינו להקדים אלה הדברים, טרם הכניסה בבאור סודותיו בשם יתעלה, והשער בזה ממנו לבדו, כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה • בפרשת שמות (ג׳ ב׳) יאמר החכם כי עושה שמים וארץ על גזרת פועל כי השם הוא עושם תמיד ומעמידם בהג״ה היוצא מפי אדם • וזה כמו שפירש הרמב״ן ז״ל רוח השם הנז״ל מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו • — והנה גם זה משל ודמיון להבין השומעים, איך כל הנמצא דבק ביוצר בראשית ולפי האמת כבר בארנו איך העצם השכלי המוחלט לבלתי תכלית, כשבא בגבול ע״י עצמו יהי עצמים שכליים משונים במדרגותם לפי ערך הגבלת השכלי בהם והנה חכמת השם ב״ה מציאותו בתואר זה היא שעשתה ומבנה ונבראה כל היש (שכולו ביסודו וסודו עצמית שכלית) מבלי מה דבר אחר חוצה לה שם ב״ה, שיהיה לפניו כחומר שממנו יעשה, אמנם הוא קדמון לכל, ראשית כל דבר קיים ואחריתו • — ואמר בפירוש הכתוב ה׳ קנני ראשית דרכו, החכמה ראשית בוונתו בבריאה קדם מפעליו מאז והטעם קדימה לעולם קדימת חיוב לא קדימת זמן כי הזמן מכלל הנבראות, כטעם ה׳ בחכמה יסד ארץ, פי׳, כמו שלא נוכל לחשוב באמתת מושג השכל וציורי הבינה ענין הזמן, כמו שבארנו בהצעה, כן בעולם העליון השכלי, אין לחשוב בו זמן מתי נתהוה וכמה אורך התמדתו, שאינו שייך בו כלל, והקדימה הנאמר בו הוא רק קדימת הסדר המעלה כמו שיקדם מספר החמשה למספר הששה והאחד לכולם או תמונת המשולש לשאר התמונות שתורכב

ממנו

והדברים כאלה לא לבד אנשי העולם המרבים לעסוק בהוויות
כי אם גם חכמי תופשי תורה, יעתידו דברים ויגעו
דורשים ויודעים שכל פעולתם והשתדלם בדרישות
השם והכרתו לריק, במופלא מכך בל תדרוש אין לך
עסק בנסתרות, תכלית הכל שנדע שלא נדע. ובמצא
אלו המליצות. ויביאו ראיתם כמו מן מהלכות אין
דורשין משנה שנשנית לאזהרת השמירה להמון התלמידים
מפרוזדיא של ישיבות ואיננה משנת חסידים כלל. גם
קל לשפוט כי בטעמה ונמוקה לא יבינה זולתי מי שנכנס
כבר בעיסק החכמה (יתבאר לנו במקום המוזמן). —
ומה לו יתן בדברי המתנגדים הנזכרים אין יתרון אמת
לא לבד לחכם מן הכסיל, ולעוסק כל ימיו בלמודים
לשם על הנשים והקטנים, כי אם גם מותר האדם מן
הבהמה אין, וחלקו עוד רע ונרוץ ממנה, באותה
התשוקה הריקנית שאין תקוה לאדם להגיע עדיה לעולם;
לפי שזה אמת ברור ולא תדחה אותו כל לשון מדברת,
כי בנו נטוע בשורש בציאתנו דפק עצום, להכיר את
נפשנו ואת בוראנו, ולהבין יסוד שורש כל הנמצאים
וסבתם. — ואחרים יאמרו, כי די לנו בדעת השם
ודרכיו, במה שגילה סודו בתורתו ובדברי עבדיו
הנביאים, ואלה יקנו באמונה, ואין צורך איפוא למחקר
ועיון. אף אנו נודה בהקדמתם אך לא בהתולדה שרצו
להוציא ממנה. וזה לפי שעד סוף ההתגלות הנז' היא
אצבעות דבורים ומלות בנוחות בלשון נאות לעין
ושמיעת לאזן בשוה ליחיד ולצבור ולעם כלו, והענין
התוכן שבזו ההתגלות אמנם איננו חושי נתפש לעין
ואזן לבד, כי אם מובן וידוע בלב ובדבור נבון
נפש, או יותר בדיוק ברוחני הנקי, שהוא השכל והבינה
לזה עבים הצורך רב למחקר ולעיון במה שגלו התורה
והנביאים בכדי להבינם ולישבם בלבנו ונפשנו ובינתנו.

וכל תופשי התורה יודו שאין הקריאה בתורה היא לבדה
המספקת לאמונת הלב, כי אם בהצטרף אליה הפירוש
והבין הכונה הצריכה. ובשוב הגולה מבבל והשיבו אל
לבם לפנות אל התורה ולקרוא בה בצבור, כתיב ויקרא
ומיד, "וביום השני נאספו אל עזרא להשכיל
אל דברי התורה", ואל תונה נפשך ולא יזנוך
זולתך, כי היתה ההשכלה לבד בדינים ובהגבלת מעשים
תוריים, ולא בדעת אמונת השם ודרכי הצטרפותו אל
האדם בכלל ובפרטיו. וכל השוקד להוציא מן התורה
איזה דעת תורנית או איזה מוסר מיושר ומבין הלב
כבר הוא משכיל בה, איש איש על דרכו גם מבין גם
תלמיד, וכל זה החפץ להשכיל בתורה תלוי תטוע בלב
לא יזח ממנו לעולם, כי אם על דרך מקרה בקורות
היחיד והאומה והזוך ושב בסור המקרים הרעים ובהתחדש
קצת מנוחה ושלוה גופנית. ובכל תואר ואופן שיחזור
הנה ראוי ומחויב שתהיה ראשית השקידה גם אחריתה,
דעת השם ודעת דרכיו. אמת אחת הוא ראשון ואחרת
הוא אחרון. וכבר מצאנוה באמת בישוב הבית השני
ואחריו, בקצת גלוי אצל החוזים היונים ולכתר
הנעלם אצל החכמים החסידים שבאיי כמו שיתבאר
ויתראה במקומות רבים מזה המאמר ונמצא אתנו
מראשית דברי חכמים אחר חתום ספרי הקודש מן
הדבורים שלשה דברים וכו', אל תהיו כעבדים, כבר
היו על מדרגה נעלה בהשכלה בשם ובדרכיו ועל העיון
בתורה במחקר שכלי. ובסוף הבית ואחריו נודע ענין
רבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו וענין הארבעה נכנסו
הפרדס. —

וכאשר נהפוך בדבר עוד יתראה לנו מיד
ותחלה; היות דעת והשגת השם יתעלה, ענין ענין
עמוק וקשה מאוד ובלתי נכון להגיע אליו רבים; עד
שמצד

זהם היסודות הדקים וחלקי המורכב, וגופות שבהם נפשות והוא הצומח, ואחרים שבהם רוחות והוא החי, והאדם שבו נשמה משכלת, ואמר כי האדם לבדו סוד זה העולם היינו שעמו ואצלו תתעורר מתרדמתו העצם האמתי של כל הנמצא והגיע העצם להכרת עצמו, ולאמתת מציאותו — העולם השפל הזה יכלול ארבעה היסודות הנקראים אצלו ארבעה השרשים או המוסדים, הארץ בנקודת האמצעית או במרכז, שהוא נ״כ מרכז הגלגל היושר״א של העולמות בכלל, ועליה יסובבו המים ועליהם יסובב האויר ועליו האש היסודי״או האויר האיתירי הנקרא גם רקיע רקיע השמים או גם שמים סתם — ועל זאת הוא מביא פסוקים רבים לראיה בחבורו יסוד מורא ובשאר מקומות, לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה, כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה. וככה מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשליש עפר הארץ מי תכן את רוח ה׳. ועוד, מי עלה שמים וירד, מי אסף רוח בחפניו, מי צרר מים בשמלה מי הקים כל אפסי ארץ, ועוד וזרח השמש (כנגד השמש) והארץ לעולם עומדת סובב סובב הולך הרוח, כל הנחלים הולכים אל הים. — מן העירוב של אלו היסודות והתמזגם בשינוי ערך כל אחד מהם לאין קץ בערכים, יתהוו כל הנמצאים השפלים, והעירוב והמזג ההוא יבוא מתנועות הגלגלים המניעים ליסודות בתנועות שונות משתנות, לא קיימות בלי שינוי. כמו תנועת הגלגלים בעצמם — עד הנה מן מהותם וסדרם של שלשת העולמות. אולם יש להעמיק עוד במחקר פעולתם של העצמים הנמצאים בהם. —

ד. סוד האלקות והעולם העליון:

ידענו, כי התורה ואחריה גם הנבואה והחכמה הישראלית, צותה והבטיחה דרישת השם כפי כח דעתו והכרתו וכדעת דרכיו. וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, ומל ה׳ אלהיך את לבבך, ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו; כי כל לבבות דורש ה׳, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי, כי אני ה׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי ומלאה הארץ דעה את ה׳ ודעת אלהים מעולות ודעת דרכיו תמצא, ובתפלותיהם כמו מספרים הנה, שלפחות אנו רואים, שיש כח בארם לדעת את אלקיו ואת דרכיו, ואין דעת אלא בהשגה, ולא יקשה ותראתני בעין אנו בשר, על בן תהיה הדעת והאמונות לא בחוש או בדמיון, כי אם בשכל ובינה, ואין כאן שלישי. והנה הדעת בשכל היא החכמה, אם כן יהי לנו במציאות חכמת דעת אלקים, שהתורה מצוה בדרישתה ומבטחת בהגיעם אליה. — גם חז״ל הפליגו במעלת קצת החסידים בשמותם שהתחברו עם קונם, שהתקרבו אל השם ובאו ועמדו במחיצת שכינתו, וצפו במרכבה וידעו בשיעור הקומה. ומה שהתורה המזוזה ברמזי סימן ומשל אלו, המחוברים אותם משגבת השם ודעת דרכיו, והדו אם כן כאפשרותו. ולהיות כמו כן אי אפשר שירמזו על השגה חושית, הבטת עין או אפי׳ דמיון גם בלבד, שלא יאמרו כזאת כי אם טועים משגעים לבדם. הנה יהי גם להם הכוונה על איזה חכמה והבטה שכלית ציורית למעלה מן החוש והדמיון, וישוב הדבר איפוא לסוד על חכמה אלקית, זערות החכם שיתכן וראוי להגיע עדיה. —

מתנגד לזה במחלט, הוא המוסכם ומקובל היום בבעט בפי הכל, שאין כח באדם להשגת האלהי, ואף כי לדעת ולהכיר את השם לאמתו ולאמתת דרכיו.

וגדברים

היינו רוחניים פרטיים , ואף לנקיון הארת העצם השכלי בהן
הם בלא גופות , גם נשמות בגופות , והם נפשות
הגלגלים , שהוא עם כל הקדמונים החושבים אותם לחיים
ומשכילים , ואמר , שאין להם מספר אצלינו בבלי תכלית ,
שלא יגלה מרתנו הדעות בלתי בעלות תכלית בהגבלתן
המונות לאין קץ , ולא יובללו ויספרו כ״א להרתוני תכלתי
על תכלית בשלם , ובש״ח , ממפיא במספר צבאם ;
ואמר , כי הגופות בגופות רמוז שהוקות הוא לטוהרים
ההרים , לא ישאות לגופות השפלים שבארץ , והם החשי
שמימי , קמה בלשון האומר שאתנו ועד יותר מתעלה ממנו
ולזה כלם נבדלות — והוסיף שם עוד , וזה העולם
יקרא היכל הקודש היינו שהוא היכל ומשכן להקדש
השם והתגבלות מרוחתיו ומחותיו ויפרש בזה דברי התרגום
על הדבר קדוש קדוש ה׳ צבאות וכו׳ שהכוונה על שלשת
העולמות ותירגם הראשון קדוש , בשמיא בית
שכינת יה , שזה המרום והוא העולם השני הוא בית
שכינה . והשני תרגם , קדוש , על ארעא עובד גבורתה
והוא העולם השפל שהתבונן בגבורתו , ואמר החכם
הנה השנים העלמים (וכיפוס משכוש הנעלמים) והזכיר
אחרי בן קדיש בשלמי עלמיא שמזה העולם העליון
ומדעתיו — ואמר שם עוד והם שמי השמים ׳ כ,
החלק היותר עליון מעולם השפל מקום משכן השש
היסודי או האויר האתירי כפי קצת עד לתחתי גלגל
הירח , יקרא אצלו שמים , והעולם התיכון וכל צבאיו
יקרא שמי השמים ׳ ושם הוא המבור בגמרו של
גלגל השמיני היומי הידוע הנקרא אצל הרב ערבות
הקיצין , ובטייא (פי הקצר לס׳ שבות) יכי אראה שמיך
מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר חיות השמים (כמוזכר
…) ושמי השמים (שבעה גלגלי הנבוכה) עם כסא הכבוד

(היומי) עשרה . והוא קץ כל הגופות וגבולם ובעבור זה
בבחינה זו איננו גוף , לפי שהיא הקו המוכב , וגבולות
הגוף , הנקודה והקו והשטח אינם גופות כ״א מחשביות —
ושם מיכאל וגבריאל ׳ בלומר אותן הגבלות השכל בלתי
תבלית , כשהן מתיחדות לעצמים פרטים בעלי שם מיוחד
כמו הם מזה העולם השני ובאלו הם מקושרים בגופות זכות
אותיריות , היינו בבחינת מעלה מנקיון העצם השכלי
והארת בעצמו והתפרדות עצמו ותבל שסביבו — ועי בזה
לעיל כבאור דעת החכ׳ בגזול׳ התיכון נמצא לאולם העלישי
הנקרא העולם השפל מבולבל והוא אומר בו
(שטית ג׳ ט״ו) והוא על מעלות רבות רק שלש כוללם ,
והאחד המתבות ... ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלת
רבות , ומעלה מהם החיים ומעלותם רבות , והאדם לבד
הוא במעלה העליונה בעולם השפל , והשינוי יקרנו בעצמו
בטשו , גם בנפשו כנגד מחשבתו , גם בעניניו ובל עסקיו
ע״כ . פי׳ דבריו בפי המבואר בחצעה ; שבאלו המעלות
השלש , דומם צומח חי , עצמות הבחינות אחד , עצם
הדומם אלא שהם בכולם נרדם ובמוך , ולא יצא לאור
הפעל עד להאדם ועם זאת גם הוא יקרה השינוי , ועמו
המספר ההחילות בגופו ובעסקיו ובל עניינו וגם בנפשו יהי
השינוי עצמם רק לפי מחשבתו ולפי המדות המורגש להושיו
בלבד וכמו שבארנו — ובמקום אחר (דניאל) . יאמר ,
והעולם השלישי הוא מתחת לרקיע ומולו מלא ,
גופות דקות גם עבות , וגופות יש בהם נשמות , גם
רוחות גם נפשות . והאדם לבדו הוא סוד
זה העולם השפל , ובעבורו נברא , ונשמתו
קשורה בנשמות העליונות , ע״כ . פי׳ דבריו , ערך מתחת
ערך ברקיע ותחתיו היינו בהתעבה האתירי היסודי ,
יתחיל עולם השינוי והחבור , ושיש בו גופות דקים קטנים
והם

היא הסיבב וחותם השטח העגול כולל כל התמונות השטחיות, ועדיין הגבול כולל ונעלם בערך אלינו, הגם שניתוספו גבולי הימין והשמאל לגבולי הפנים והאחור, עד שנעשה הגוף, והוא השטח המעוקב, והוא המוסיף אל גבולי היחוד עוד שני גבולים המעלה והמטה, והוא הסוגר את עצם המרחק הנעלם, ומיחדו ומגבילו לעצם יש גוף נגלה להשגה ולחושים וטופס ויסוד העולם השפל י — והנה יתבונן המשכיל שזה הסדר והפעולה הוא המוכרחי בשכל, אמנם כל הנאמר והמצויין בזה, הכל לפי המראה החצונה, היינו לפי מה שיצא בכיכול הנעלם הרוחני החוצה לי לברוא העולם, ומשיר לנו השם מרוחני השכלי בפעולתו עדי עד על הדרך הזה, היינו שהעצם הנעלם, יצייר לנו בזה המראה החצונה שהוא המקום הפנוי והמרחק פעולת הכח הכבירה שהוא הכבוד הקדושה. יצייר לנו נקודה סתומה, שהולכת ומתפשטת בכחה ובהגבלותיה וביחודה הראשון, והשני והשלישי ואלו המצטיירים לנו בחצונות הכח ההוא לקו ולשטח ולגוף, כמו שיצטייר לנו הכח ההוא בעצמות פנימיותו ובראשיתו, בחצינות המראה, לענין הזמן כמו שנברא לחלן. אולם בערך אל אמיתת פנימיות הדברים הכל כל זה, איננו כי אם מיני השכלות וציורים תבונים מיוחדים בהגבלות העצם השכלי הרוחני, ויוסף על הדרך שבארנוהו בהציעה ולזה יאמר החכם בפסקא שקודם לזה הדבור שבארנוהו עתה, והנה האחור אין לו תמונה, והוא כדרך כלל (רוחני שכלי) לכל התמונות כי ממנו יצאו י והוסיף עוד, והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור, אף כי לנשמת האדם העליונה ואף כי למשרתי עליון ואף כי לעליון העליונים י כוונתו, איך יאמר עליו באמתת רוחניותו, וראית את אחורי ופני לא יראו, והרי אפי׳ במקום הפשוט, יהיה העצם למראה החצונה, אין בו שום גבול מרחק כלל, הכאים בו רק במנחתו ליש מושג ע״י גבולות הנקודה והקו והשטח, אבל הגויות והשכל באמתתם ובציורם נצחיים, ואינם באים בגבולי הזמן שהם העבר וההוה והעתיד, רק בהנחתם לפעולה ולתכונת כח בעצם הראשון הקדמון. ועתה נפן אל דברי החכם בעולם האמצעי, כלל הגלגלים והשמים וצבאותיהן י הנה מדבר על מעלת רבות אך יקרא לכולם בשם הגויות הנכבדות, לפי כוונתו במעלת בסדר שהוא העמידה והקיום והוא אומר (שמות נ׳ ט״ו) והנה החמשה סבבים המשרתים מעלתם גדולה, כי הם עומדים בעצמם, לא יבלו ולא יחסרו ולא תשתנה הטעתם, ולא תוסיף ולא תגרע, ולא יעלו ולא ירדו, רק מפני המערכת (בערך זה אל זולתם) יש להם שינויים רבים. זכרי וכל זה כנגד הארץ · · · · והם בעצמם ובאורם לא ישתנו, על כן לבטוח מהם הלבנה כי כל מקריהם וקרוה ויותר · : · והנה למעלת המשרתים הם מכבי גלגל השולות, והם קבועים בגלגל אחד, לא מתנועעים משרתים, ולא ישתנו רחבם, ולא ערך זה לזה; והטעה אחת להם בלי תוספת ומגרעת, ושינוי הראותם כפי מקומות הארץ ותנועת השמש, ע״כ. ובמקום אחר (דניאל י׳) והעולם השני שהוא ההיכון שם נשמות, צורות אמת בלא גופות, גם נשמות בגופות, ואין להם מספר אצלינו גם הגופות בגופות, וכולם הם נכבדות ע״כ· פי׳ לדבריו שהגבלות הראשונות שהם בחות השם העמידים בו ודבקים עמו, אינם נבדלים מכנו ונפרטים לעצם פרטי מגבל ויחיד בפרטיותו, גאון להעיר מעלות שבו שמות פרטים מיוחדים · אכנם בזה העולם ע״כ הוגבל העצם הרוחני השכלי יותר, היו הגויות לנשמות

חיינו

הגבור והמעשירי ושד הוא אומר שם יודע כי האחד איננו חשבון, ובן העשירי, כי הוא כנגד האחד, כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה ופירושו בזה, להיות אלו הרמז מקדש הרוחני השוכח ועצמות העצמי השכלי שבכל דבר, הנה ירמוז הכבוד על אחדות העצמי הרוחני הראשון, והעשירי על הרוחני הכת על' במציאותו לכללות הרוחני בעשר מעלותיו הוא יתעלה כחן להודע לכללותו. והרמז שהעשירי בכל שלה לרמוז שמעשה עיי פעולתו הבקות המחשבה יאין בן ינבור להיות רמיזותו על עצמות השכלי היסודי שבכל כנא כמבואר למעלה ובספר השם יושבה (אות היא) שתי צורות, בעבור שהיא חצי העשרה, להורות על שנים ... עיב הוצרכו לשום עשרה לא"א כי האחד לא יתחלף יומרשה כי תשא במאמרו על שם העצם ואמרו ז"ל: הנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל, שר הפנים ושר הכח, והנקודה האחרת סוף הכח יאמר בזה, כי להיות האורך הוא הקו המשך מן הנקודה המרכזית עד לגבול מה ושמתת במרכז ונקראת נקודת הפנים. ונקודתו השנית שמתת בתוך הסובב של העגול הנעשה סביב המרכז כשיעור רוחק הקו מן המרכז נקראת נקודת האחור, הנה יהי האורך הטופס והיסוד הרוחני של כל יש בעל עצם וצורה, המושך כחו וצורת הגבלותו מן הכח הכבית בעצם הכולל הכל, ונקודתו האחת דבקת במרכז הכח הנקרא לו שר הכח ושר הפנים (חכמה קדומה של העצם הכבית) ונקודתו השנית הוא הגבלת עצמותו המיוחדת אותו לעצם נמצא בפני עצמו, ונקראת סוף הכח. הכלל, שהאורך הקו הוא הגבול הראשון הנעשה בעצם המקום וכשהמקום עדיין פנוי מכל וכל, ואין בו הבדל וחילוק חלקים כלל לפי שאין בו תואר והתיחדות כל עיקר הנה הוא המראה הראשית אל העצם הראשי שבארנוהו היותו נעלם בתכלית, ועל דרך זה נקרא השם אצל חז"ל מקום, ואמרו הוא מקומו של עולם היינו העצם הקודם להכל בשכל ועדיין אין במקום דבר והוא אין, וכשיונח בו הנקודה שהוא בכח מכלאת המקום ונטול מכל צד, הנה הוא הצורה הגבלתי תכלית לעצם הבלתי תכלית, והוא החכמה הקדומה ועדיין הוא המילוי שהוא נקודה, היינו בכח מילוי בלבד, וכשיומשך הקו מנקודת המרכז ע"י תנועת הנקודה כנז' שהוא תחלת צאת נקודת הכח מפליאות העלמה יתמלא המקום בהגבלתו וזו היא הבריאה, נתינת הכח בעצם, גזרת העצם הנעלם שהוא המרחק השני באין הגבל והשער, לעצמים מוגבלים בעלי כח ופעולה, וכמו שהעצם מן העצם הכולל כן הכח מן הכח הכללי, והוא האויר המורכב מן העצם והתנועה ומקום הנקודה, ההולך ומתאחר ומתרבה כל מה שיתקרב למרכז (רוחני ברור ושכל מזהיר ומשיג עצמו בהגבלתו וכמה שהוא למעלה מהגבלתו) ומתפרד ומתרחב ומתמעט כל שיתרחק מהמרכז (רוהגיעתו מעט הבירור, והשגתו לא תגיע עד לעצמותו) וזה כוונת החכם במה שעשה הקו או האורך בשני נקודות הפנים והאחור ובתנועת נקודתו במרחק הפשוט והכתמיי, לטופס ולמראה העולם העליון בדרך ובתבונה שהוא כתראה ומתגלה בעולם הזה — ולהיות כפני השגתו לפי כח שהיא קצרה ובעלת תכלית בזה העולם, היותר כולל הוא היותר נעלם, וכל מה שהוא מתיחד ומוסיף הגבלה יתרבה החיבור הנה יהי האורך לבד עדיין בלתי מגבל למדי, וכשיגיע הגבול ע"י תנועת הקו לבריאת השטח האורך והרוחב, הנה יתעצם ויוגבל ביותר המקום שהוא העצם הכולל הנעלם שהוא אצלו הטופס ומראה החיצונה של עולם האמצעי שכבר יש בו תמונת השטח העגול הנעשה על ידי כל הקוים היוצאים מן המרכז, שנקודת האחרית שלהם

היא

שהוציאה הארץ במצות השם. תוצא הארץ נפש חיה ונסמך אל השם לרוב כוחותיו ורבותו בעולם שלם, כולל בעצם ברוחניות שלו עולם קטן מלא ומצר נפשו הנה בו לשון ב ר י א ה על חול הכח האלקי בעצמותו והוא הנכלל ברבור ויפח באפיו וברבור בצלמנו בצלם אלקים ובן יונה ב ר י א ה בפסוק הראשון כמו שאמר על דסור אלה תולדות השמים והארץ בהבראם יבהיות הרקיע ונראתה הארץ יעל הכח הראשון, להיותם וכן בורא השמים בורא קצות הארץ, על הכח הנפשיי הבאה להם מאת כח השם וחכמתו, שהיא הצורה הניתנת בעצם בבריו שיתהוה יש מן האין הנצבות.

ודע והבן שכל המפרשים יורו שענין מעשה הבריאה קודמת לענין יצירה ולענין עשיה וכמו שבא במקרא בראתיו ואחר כן יצרתיו ואחר זה עשיתיו, בבר יחשובו ענין יותר פשוט ויותר רוחני מבשני חברותיה הנד. אך החכם המעמיק בבינה השכלי שבה ורא שהבריאה העיקרית על הויה הציור השכלי מעצם וגבול והם מושכלי ומרשוי כל הנמצא שבארנום בחציה היותם הוים מעצם השם וחכמתו הקרומה ולבאור החכם יתי דים, מושכל מוג הזה, הוא הנברא מאת השם, ומיני החיה הבהמה והרמש, והמינים שתחתם הם יצירותיו והפרטים האישים שבהם הם מעשיו או מעשה ממעשיו. ובזה תבין סוד עומק דברנו, ופי׳ אשר ברא אלקים לעשות השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם ויבכר שמעת והכינות דעתו במינים באישים ותוסיף עוד יותפרש לעשות (שהוא בעתיד תחת עשה, גם עשה תחת ברא אינו בן לפי דעתו. והנה באדם ייוחס לפי דעתו הבריאה לנשמת חכמה, והיצירה ללב שהוא עיקר הגוף, עשיה לתבנית האברים בערכם וכן יפול בריאה

על העולם העליון שכולו שכלי, ויצירה על האמצעי ועשיה על השפל, שיש בו אישים פרטים ותדע עוד ותשכיל שבבחינות הויות האדם עולם קטן בהשתלשלותו ראשה למעלה שכלו כבית שבעל החכמה והשכל והמופתי בורא למחשבות החכמה, ובעל כלאכה מחשבת הוא יוצר ובעל מלאכת חרש הוא העולם לבד ועל הפסוק (ישעיה נ״ז י״ט) בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ז״ל כל המפרשים אמרו כי השם הוא בורא (ר״ל כי זה בורא מוסב על השם) ותחבר מלת אמר (אמר: שלום וכו׳), לולי שאין ראוי לחרש כי הייתי אומר שהוא לשון בריאה מגזרת ובורא חושך (שאין עתו בשכן המורגל שאמצען מן אם מורגשן, במציעצין) ובלם דיבבור בר׳ התושת שדי התענוג הרבור וכן פירושו: אמר (את המבואים המיודים להם דבורי שפתים) שלום לרחוק ולקרוב (במקומם ולא אתכן זה אצל השם), הודיע שכבר האמר התנואות ישראל עתידים והפאתיו אמר ה׳, מזה החיוק אשר בארנו בשמת החכם באחר גבעשרת, והוא מה שיקרא לו מדרך המספר, יצא לו הענין בעצמות חכבית הקדום, שמשכיל עצמו בתגבלות שהם אחד חכמתו הקרומה כלולים בעשר, וזה בשלשה שלמות וכל שיגלול כל ההגבלות עד שישכיל מעשה ששו נגלו כחותיו לבלתי תכלית, הוא נקרא עשירי וקטנו, ונגלל הכל וכל זולתו יקרא חלק. ומזה הבן עמק סוד הבריו (סדר בחקותי) ותבנת הנבחר הוא האחד, והעשירי שיש בזה, רק העשירי יג אל נר, ואין כן הנבחר יוסמך לשם יומי שיש לו לב להבין סוד העולם ירע סוד המספר והעשירי והוסיף כמו יתעד אגלה קצת הסוד במספר מעשר. שש אם יצטרכי אחד נאין שני.

ובסדר ראה יודע כי אם תחל מעמל, הנה האחד ראש, ואם ממטה הנה העשירי, וזה כונת הבבור

והוא בצחכבמבש[illegible] בליתם ושם שם[illegible] בהצ־ות ובנם הציהם שהיא כח פועל ראשון, נפל לשון בריאם לפי שהוש[illegible] בעצם, נוזרת אותו ועושה בו נכון לפי כח [illegible] כי [illegible] בו [illegible] היא שעשה [illegible]. [illegible] נור שכיון [illegible] האחרונים שכל [illegible] גזרת משפט קכום אין ארצה״ל) והנה כזכור ההקדמה שבארנו כהצעה שהלשון לקוח מן החושי, יהיה נרא כפי ענין החוש הקים הראשונים החצונים [illegible] גדול כונה עד שיותך הדבר שהציע לעשבו, [illegible] יגבל החוכר ויקבל התמר. [illegible] [illegible] שורש יצר, ועל התיקון [illegible] של החלק [illegible], [illegible] עשת. הכלל שבלשון הגשמי, [illegible] על הציור [illegible] ועל [illegible], ועל התקן, [illegible] בּרא, יצר, עשה. אולם כל זה רק בצורת העיברת שהיא מקרה מהלוה אל העצם כמו שזכרנו. אולם בצורה העומדת שאנו עומדין בה עתה, ונח בריאה על נתינת הגבול הכללי והכח הראשון בעצם ויצר על הכח ההוא בעצמו כשהוא מתיחד ומתפרד לפרטי [illegible] בתתבניתם, ושרש עשה על השלמתו ותיקון עמידתו בערך אל אחרים. והנפלא כי [illegible] ברא [illegible] שהוא לקוח מן החושי כמו השנים האחרים, כמו שהורה החכם הישב בשרשו, השאירוהו העברים בליהק על המובן השכלי לבד ולא נתנו בלשון [illegible].

וליתר הביאור נביא דמיון בזה בעשתו האחרת לבראשית יזאן. מלת ברא [illegible] חשנו רבים לעשות יאם שיא יצו ישנו, [illegible] ויברא אלקים את התנינים הגדולים. והנה [illegible] בריאה יברא ה׳ שהוא כמו גזרה שגזר וככה אמר הכתוב ולכבודי בראתיו שהיא נתינת הכח בעצם ואח״כ עשיתיו. שהוא התיקון כמו וימהר לעשות אותו. ומלת וברא אותהן לשון חתוך גזרתו אם וזאת הגזרה (היא) מבנין הכבד, וע״כ כתוב בורא קצות הארץ כער כי הקצוות אינם גופות וכח ובורא חושך כי החושך אינו דבר והוא מקרה על דעת רבים כן הוא תעברת הדבר, ובעל ספר יצירה יקראנו תמונת וכבר בארנו דבריו כי הקצות אינם גופות בכח שהנקודה והקו והשטח, עדיין הם מחשבות שכליות יש בלבד, ועל כן הם התחלת הגוף וגבוליו, ובעצמם רוחניים. וכישעיה על דבר בורא השמים אבר כי יש להם קו שהוא גבול להם, וככה ידעת פירוש זה הקו שהוא הגלגל העשירי כלל ורוחנית כל הגלגלים וקשורות העולם במציאות מחשבי ציורי. ועל דבור בורא קצות הארץ כבר פירשתי בסדר בראשית כי בורא קרוב מגזרת טור, וטעם קצות הוא הקו הסובב להיות אנשי החתשיה כי הקו איננו גוף וכבר בארתי השתו בהערך שאיננו אפס המוחלט, כי אם כח עצמי להסירת כח או צורה, וא״כ לא בלבד שאינו אפס, אלא שאינו בקרה והוא הנראה ושבר יהוא בראה לבד וזו כוונתו באמבג והוא בקרה על דעת רבים ואף כי שאינו יש גוף, וכיוסף יכן הוא העברת הדבר יר״ל שבאבת אינו כקרה כ״א כח אבתי שוללי מכיד כח אחר וזהו ענין ההכורה שבכ״י, וכמו שאברו שם אילו לא היה האור ניכר (וייעין שם ובמדרש המורה) וא״כ אלו התמורות כהם שוה אצל חשואת האחדות שהזכרתי. היוצא לנו, שבמובן הפשוט והחושי, יונח כלת ברא על החתוך הראשון שהוא מקצב בחוכר בקוי חתוך קצונים (בל״א אומרים) ומזה בריאה לתנינים מחומר עריצת המים, ונסמך לשם בעבור רוב גדלם ועזוזם, ונתחדש בהם כח גדול ועד דברה הורה וכו׳ וכן בריאה לאדם כצד גופו, כהוכר שהתיאה

מסקרה אע״פ ששניהם כלולים תחת הויות המציאות, ובן שלא יתהווה גשם מלא גשם. וזה ששאל הקב״ה את איוב ואמר לו איפה וכו׳ פי׳, וכי השגת הנת יב הראשון, אשר בו כח, להוציא דבר גשמי, מכח פשיטותו הגמורה אשר לא תשתנה לזולתו. ועוד שם, וצריך אתה לדעת כי הפלוסופים אומרים שלא יתהוה דבר מלא דבר, אלא מין ממינו. ולדעתנו ולתורתנו הקדושה שהעולם מחודש, אם כן יש לאפיקורסים פה לשאול אותנו, העולם לא נמלט משני פנים, או שהיה לו חומר קדמון שממנו נברא העולם ומלואו, או לא היה שם חומר כלל, אלא עלת העלות לבדו. אם תאמר שהיה שם חומר, הרי האמנו שיש דבר קדמון זולת השם לבדו, וזה כפירה בתורה. ואם נאמר, כי לא היה שם, אלא הקב״ה ברא את העולם מעצמו, אם כן הרי עצמותו נתגשם.? ועל זה הסוד בתירוצו אמר איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה, פי׳ בכח החכמה ובכח בינה היה מציאות זה העולם. ובספר מטפחת ספרים להרב ר׳ יעקב ג״ע, דף ג״ט בהצדיקו שם סברת הזוהר וקבלת המקובלים בענין הבריאה דבר ה׳ ורוח פיו אינם אין ואפס ח״ו ואומר שם, מושכל ראשון הוא זה (וכמו שלא יפסד דבר ללא דבר ולא יאבד בכל וכל, בכח להפך לא ימצא דבר מן לא דבר,) שהוא מאמר סותר את עצמו כי אם אתה אומר שמן לא. דבר יתהוה דבר, נמצא כבר הוא עצם מצוי, הלא דבר הוא מה שקראת לא דבר. לכן וודאי זה מאמר בטל בעצמו להניח שיתהוה דבר מלא דבר, שבזה אתה מקיים עצמות מציאות להעדר ואפס, כי עשיתו נושאו, וכמו שהכלתי נמצא [illegible] שיפעל בכח אינו נפעל והוא נמנע, עכ״ל

ויפה התפלסף בזה הרב הקנאי ובסוף דבריו אומר וז״ל והפלוסופים התורניים (כוונתו שאומר בביאור על הר״ב ועל רב סעדיה ויתר האומרים בחדוש מאפס מוחלט ומלא דבר) אין להם שום ראיה להגותם החפשית וכו׳ - שלשון בריאה מורה על יש מ״ש כי הנה בורא חושך וכו׳ ועוד הוא מפליג שם בדרכו בשום ויפוי של המשפט הפלוסופי שלא יתהוה דבר מלא דבר עד שהוא אומר שנגבותו הפלוסופים מאתנו ושמוהו בכוונה אל דעת המקבלים באצילות ואף דבר ר׳ אליעזר והמדרשים הידועים וכו׳ יפה דבורו, הכתוב אומר בדבר ה׳ שמים נעשו, וברוח פיו כל צבאם, דבר ה׳ ורוח פיו אינם אין ואפס ח״ו וראה שם הקורא בחבור הנז׳ (דף נ״ט) דברים כנים בעיקרם הנם שעדיין לא ירד לעומק הענין על פני כולו, לפי שחסרה לו המדע בתכונת הענין השכלי ובשרשי המציאות ואשוב לעטת החכם, שרצוני כמו שאמרתי רק לברר דבריו מדבריו, ושלא נערבם בדרכים אחרים ולא באתי לזה רק בשביל להצדיק בעיני מי שעיניהם לאחור בבקש רק ראיות מדברי אחרים והנה עצמות כל הנמצא יוצא מעצמות השם ב״ה. אולם העצם בלא צורה איננו יש [illegible] ציורת והיא [illegible], [illegible] הצורה גם היא באה מצורת השם והיא השכלתו [illegible] שהיא החכמה הקדומה שבארנו, [illegible] שהשם יודע עצמו ורוצה בעצמו [illegible]; [illegible] בעצמו שהוא מהם, בדעתו ורצונו ובמחשבתו וכח [illegible] שהם טלם גבולות. מציירים העצם לצורה נכהות והנה כאשר יבואו ההגבלות לאין קץ בבלי אמצעי ובאמצעות ההגבלות הראשונות, עד הגבלת וציור כל נמצא, הנה יהי לנו בזה עצם וכח בעצם שהוא צורתו והגבלתו, ובזה ייוחד ליש, העצם מעצמות השם והצורה מחכמתו הקדומה והנה אין בריאה על העצם והוא

והוא נצחי בבשלמו [illegible] בלימה וכמו שפרשנו בהוצאת וגם הציתוך שהיא כח פועל ראשון, נופל לשון בריאה לפי שהוא יצירתו [illegible], נוצרת אותו ועושה בו נכון לפי מה [illegible] כי נבראת בו [illegible] היא עשויה [illegible]. [illegible] אינו נזר צריך (עיין [illegible] פלוסופי אשכנז האחרונים שכל [illegible] משפט קדום אין ארטהייל) והנה כבר הקדמה שבארנו בהצגה שהלשון לקוח מן החושיי, יהיה נרא כפי ענין החוש הקים הראשונים החצונים [illegible] בתגדר גדול. כונת עד שיותך הדבר שהציע לתשבו, וכאשר יגדל החומר ויקבל התגמר. והתואר [illegible] שרש יצר, ועל ההיקון האחרון של [illegible], אומר עשה. הכלל שבלשון [illegible], [illegible] על [illegible] ועל החומר, ועל התקון, שלש הפעלים ברא, יצר, עשה. אולם כל זה רק בצורת העיורית שהיא מקרה מהלוח אל [illegible] זכרנו. אולם בצורה העומדת שאנו עומדין בה עתה, [illegible] בריאה על נתינת הגבול הכללי והכח הראשון בעצם יצר על הכח ההוא בעצמו כשהוא מתיחד ומתפרד לפרטי [illegible] בתבניתם, ושרש עשה על השלמתו ותיקון [illegible] אל אחרים. [illegible] כי שורש ברא [illegible] לקוח מן החושיי כמו השנים האחרים, כמו שהורה החכם הישב במדרשו, [illegible] לא נתנו בכורה [illegible].

וליתר הביאור נביא דברינו בזה [illegible] אחרת לבראשית [illegible] ברא [illegible] לעשות [illegible], [illegible] ויברא אלקים את התנינים הגדולים. והנה [illegible] בריאה ברא ה׳ שהוא כמו גזרה שנזר וכבה אמר הכתוב ולכבודי בראתיו שהיא נתינת הכח בעצם ואח״כ עשיתיו שהוא התיקון כמו וימהר לעשות אותו. ומלת ובורא אותה לשון התוך גזרת [illegible] וזאת הגזרה (היא) מבנין הכבד, וע״כ כתוב בורא קצות הארץ [illegible] כי הקצוות אינם גופות וכבת ובורא חושך כי החושך אינו דבר והוא מקרה על דעת רבים בן הוא תעברת הדבר, ובעל ספר יצירה יקראנו תמורת, וכבר באתי דבריו כי הקצות אינם גופות [illegible] שהנקודה והקו והשטח, ועיין שם במחשבות שבליות יש בלבד, ועל כן הם התחלת הגוף וגבוליו, ובעצמם [illegible]. ובישעיה על דבר בורא השמים [illegible] כי יש להם קו שהוא גבול להם, וכבר ידעת פירוש זה הקו שהוא הגלגל העשירי כלל ודוחה את הגלגלים [illegible] הטללם במציאות מחשביי ציוריי. ועל דבר בורא קצות הארץ כבר פירשתי בסדר בראשית כי בורא קריב מגזרת [illegible], וטעם קצות הוא הקו הסובב לדעת אנשי התשוה כי הקו איננו גוף וכבר בארתי דעתו [illegible] שאיננו אפס המוחלט, כי אם כח עצמי להסירת כח או צורה, וא״כ לא בלבד שאינו אפס, אלא שאינו במקרה והוא הנראה ושבר והוא ברצה לבד וזו כוונתו באמרו והוא מקרה על דעת רבים ואף כי שאיננו יש גוף, וכיוסף כן הוא העברת הדבר ר״ל שבאבת אינו בקרה כ״א כח אבתי שוללי מכיר כח אחר וזהו ענין התכורת שבכ״י, וכמו שאברו שם אילו לא היה האור ניכר (ויעיין שם ובמדרש המורה) וא״כ אלו התמורות כרם שזה אצל חשואת האחדות שהזכרתי. היוצא לנו, שבמובן הפשוט והחושיי, יונח מלת ברא על החתוך הראשון שהוא כקצב בחומר בקוי חתוך קצונים (כל״א אומרים) ומזה בריאה לתנינים מחומר שריצת המים, ונסמך לשם בעבור רוב גדלם ועזוזם, ונתחדש בהם כח גדול ועד דברה הורה וכו׳ וכן בריאה לאדם כצד גופו, כחומר שהתיאה

במקרה אע"פ ששניהם בלולים תחת הויות המציאות, וכן שלא יתהווה גשם מלא גשם. וזה ששאל הקב"ה את איוב ואמר לו איפה וכו' פי', וכי השגת הנת"ב הראשון, אשר בו כח, להוציא דבר גשמי, מכח פשיטותו הגמורה אשר לא תשתנה לזולתו. ועוד שם, וצריך אתה לדעת כי הפלוסופים אומרים שלא יתהוה דבר מלא דבר, אלא מין ממינו. ולדעתנו ולתורתנו הקדושה שהעולם מחודש, אם כן יש לאפיקורסים פה לשאול אותנו, העולם לא נמלט משני פנים, או שהיה לו חומר קדמון שממנו נברא העולם ומלואו, או לא היה שם חומר כלל, אלא עלת העלות לבדו. אם תאמר שהיה שם חומר, הרי האמנו שיש דבר קדמון זולת השם לבדו, וזה כפירה בתורה. ואם נאמר, כי לא היה שם, אלא הקב"ה ברא את העולם מעצמו, אם כן הרי עצמותו נתגשם.? ועל זה הסוד בתירוצו אמר איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה, פי' בכח החכמה ובכח בינה היה מציאות זה העולם. ובספר מטפחת ספרים להרב ר' יעקב נ"ע, דף נ"ט בהצדיקו שם סברת הזוהר וקבלת המקובלים בענין הבריאה דבר ה' ורוח פיו אינם אין ואפס ח"ו ואומר שם, מושכל ראשון הוא זה (וכמו שלא יפסד דבר ללא דבר ולא יאבד בכל וכל בכח להפך לא ימצא דבר מן לא דבר,) שהוא מאמר סותר את עצמו כי אם אתה אומר שמן לא. דבר יתהוה דבר, נמצא כבר הוא עצם מצוי, הלא דבר הוא מה [illegible] לא דבר, לכן וודאי זה מאמר בטל בעצמו להניח יד מלא דבר, שבזה אתה מקיים עצמות נדר ואפס, כי עשיתו נושאו, וכמו שהבלתי בכח אינו נפעל והוא נמנע, עכ"ל

ויפה התפלפל בזה הרב הקנאי. ובסוף דבריו אומר וח"ו והפלוסופים התורניים (כוונתו שאומר בביאור על הרב ועל רב סעדיה ויתר האומרים בחדוש מאפס מוחלט ומלא דבר) אין להם שום ראיה להגותם החפשית וכו' - שלשון בריאה מורה על יש מיש כי הנה בורא חושך וכו' ועוד הוא מפליג שם כדרכו בשום ויפיו של המשפט הפלוסיפי שלא יתהוה דבר מלא דבר עד שהוא אומר שגנבוהו הפלוסופים מאתנו ושמוהו בכוונה אל דעת המקובלים באצילות ואל דבר ר' אליעזר והמדרשים הידועים ובזה יפה דבורו, הכתוב אומר בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם, דבר ה' ורוח פיו אינם אין ואפס ח"ו וראה שם הקורא בחבור הנז' (דף נ"ט) דברים כנים בעיקרם הנם שעדיין לא ירד לעומק הענין על פני כולו, לפי שחסרה לו המרע בתכונת הענין השכלי ובשרשי המציאות ואשוב לעטת החכם, שרצוני כמו [illegible] רק לברר דבריו מדבריו, ושלא נערבם בדרכם [illegible] ולא באתי לזה רק בשביל להצדיק בעיני מי שעיניהם לאחור כבקש רק ראיות מדברי אחרים - והנה עצמות כל הנמצא יוצא מעצמות השם ב"ה. אולם העצם בלא צורה איננו יש [illegible] ; [illegible] כשיצטייר [illegible], [illegible] גם היא באה מצורת השם והיא [illegible] התכמה הקדומה שבארנו, [illegible] יודע עצמו ורוצה בעצמו [illegible]; [illegible] בעצמו שהוא מהם, נבדעתו וברצונו ובמחשבתו וכח [illegible] שהם טלם. גבולות מציירים העצם לצורה נהויות - והנה כאשר יבואו ההגבלות לאין קץ בבלי אמצעי ובאמצעות ההגבלות הראשונות עד הגבלת וציור כל נמצא, הנה יהי לנו בזה עצם וכח בעצב שהוא צורתו והגבלהו, ובזה ייוחד ליש, העצם מעצמות השם והצורה מחכמתו הקדומה - והנה אין בריאה על העצב

והוא

והוא בצ[illegible] בלימה [illegible] ב ה א צ ח
[illegible] שהוא כח [illegible] ראשון , [illegible] ב ר י א ה
[illegible] , [illegible] בו [illegible]
[illegible] היא
[illegible] . [illegible]
[illegible] [illegible] האחרונים שכל
[illegible] נקרת משפט קדום אין [illegible] והנה כזכור
הקדמה שבארנו בהצגה שהלשון לקוח מן החושי , יהיה
נ ר א כפי ענין החוש הקים הראשונים החצונים
[illegible] גדול כונת עד שיותך הדבר שרצה
[illegible] , [illegible] יגבול החומר ויקבל התומר . [illegible]
[illegible] שורש יצר , ועל ההיקון [illegible]
של [illegible] , [illegible] עשה . [illegible]
[illegible] , [illegible] על [illegible] ועל [illegible] , [illegible]
[illegible] , [illegible] העולם ברא , יצר , עשה . אולם בל [illegible]
רק בצורת העיברות שהיא מקרה מהלוה אל [illegible]
[illegible] . אולם בצורה העומדת שאנו עומדין בה עתה ,
[illegible] בריאה על נתינת הגבול הכללי והכח הראשון בעצם
יצר על הכח ההוא בעצמו כשהוא מתיחד ומתפרד לפרטי
[illegible] בתכניתם , ושרש עשה על השלמתו ותיקון עמידתו
בערך אל אחרים . [illegible]
מן החושיי כמו השנים האחרים , כמו שתורה החכם תיש[illegible]
בשרשו , [illegible] העברים מליהק על המובן [illegible] לבד
ולא נתנו [illegible]

וליתר הביאור נ"א דמ"א בזה [illegible]
האחרת לבראשית [illegible] בראה כאמר [illegible]
[illegible] לעשות אתם . [illegible] , [illegible] ויברא
אלקים את התנינים הגדולים . והנה [illegible] בריאה
ברא ה' שהוא כמו גזרה שנזר וכבה אמר הכתוב ולכבודי
בראתיו שהיא נתינת הכח בעצם ואח"כ

עשיתיו שהוא התיקון כמו וימהר לעשות אותו .
ומלת ונברא [illegible] לשון חתוך גזרה [illegible] זאת הגזרה (היא)
מבנין הכבד , וע"כ כתוב בורא קצות הארץ כער כי
הקצוות אינם גופות וכמו ובורא חושך
כי החושך אינו דבר והוא מקרה על דעת רבים בן הוא
העברת הדבר , ובעל ספר יצירה יקראנו
תמוכת יוכבר בארנו דבריו כי הקצות אינם גופות
[illegible] והקו [illegible] , [illegible] במחשבות שכליות
יש בלבד , ועל כן הם התחלת הגוף וגבוליו , ובעצמם
[illegible] . ובישעית על דבר בורא השמים אבר
כי יש להם קו שהוא גבול להם , וכבר
ידעת פירוש זה הקו שהוא הגלגל העשירי כלל ורוחנית
[illegible] הגלגלים [illegible] הכולל במציאות מחשבי ציוריי .
ועל דבר בורא קצות הארץ כבר פירשתי בסדר בראשית
כי בורא קריב מגזרת [illegible] , [illegible] קצות הוא הקו הסובב
לדעת אנשי [illegible] כי הקו איננו גוף וכבר בארני
[illegible] שאיננו אפס המוחלט , כי אם כח עצמי
להכירת כח או צורה , וא"כ לא בלבד שאינו אפס , אלא
שאינו מקרה והוא הנראה ושבר יהוא בראה לבד וזו כוונתו
באמרו והוא מקרה על דעת רבים ואף כי שאינו יש גוף ,
ומוסיף יכן הוא העברת הדבר ,ר"ל שבאמת אינו מקרה
כ"א כח אבתי שוללי מכיר כח אחר וזהו ענין הבורה
שבכ"י , וכמו שאמרו שם אילו לא היה האור ניכר (ויעיין
שם ובמדרש המורה) וא"כ אלו התמורות כרם שוה אצל
חשואת האחדות שהזכרתי . היוצא לנו , שבמובן הפשוט
וההושיי , יונח מלת ברא על החתוך הראשון שהוא
מקצב בחומר בקוי חתוך קצונים (כליא אומרים) ומזה
בריאה לתנינים מחומר שריצת המים , ונסמך לשם
בעבור רוב גדלם ועזוזם , ונתחדש בהם כח גדול ועד
דברה הורה וכו' וכן בריאה לאדם כצד גופו , כחומר
[illegible] תיאה

מסקרה אע״פ ששניהם בלולים תחת הויות המציאות, וכן שלא יתהווה גשם מלא גשם. וזה ששאל הקב״ה את איוב ואמר לו איפה וכו׳ פי׳, וכי השגת הנת יב הראשון, אשר בו כח, להוציא דבר גשמי, מכח פשיטותו הנמורה אשר לא תשתנה לזולתו. ועוד שם, וצריך אתה לידעת כי הפלוסופים אומרים שלא יתהוה דבר מלא דבר, אלא מין ממינו. ולדעתנו ולתורתנו הקדושה שהעולם מחודש, אם כן יש לאפיקורסים פה לשאול אותנו, העולם לא נמלט משני פנים, או שהיה לו חומר קדמון שממנו נברא העולם ומלואו, או לא היה שם חומר כלל, אלא עלת העלות לבדו. אם תאמר שהיה שם חומר, הרי האמנו שיש דבר קדמון זולת השם לבדו, וזה כפירה בתורה. ואם נאמר, כי לא היה שם, אלא הקב״ה ברא את העולם מעצמו, אם כן הרי עצמותו נתגשם.? ועל זה הסוד בתירוצו אמר איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה, פי׳ בכח החכמה ובכח בינה היה מציאות זה העולם. ובספר מטפחת ספרים להרב״ר יעקב נ״ע, דף נ״ט בהצדיקו שם סברת הזוהר וקבלת המקובלים בענין הבריאה דבר ה׳ ורוח פיו אינם אין ואפס ח״ו ואומר שם, מושכל ראשון הוא זה (וכמו שלא יפסד דבר ללא דבר ולא יאבד בכל וכל, בכח לחפך לא ימצא דבר מן לא דבר,) שהוא מאמר סותר את עצמו כי אם אתה אומר שמן לא . דבר יתהוה דבר, נמצא כבר הוא עצם מצוי, הלא דבר הוא מה שקראת לא דבר, לכן וודאי זה מאמר בטל בעצמו להניח שיתהוה דבר מלא דבר, שבזה אתה מקיים עצמות מציאות להעדר ואפס, כי עשיתו נושאו, וכמו שהבלתי נמצא [illegible] שיפעל בכח אינו נפעל והוא נמנע, עכ״ל

ויפה התפלסף בזה הרב הקנאי. ובסוף דבריו אמר וה״ז והפלוסופים התורניים (כוונתו שאומר בביאור על הר״ב ועל רב סעדיה ויתר האומרים בחדוש מאפס מוחלט ומלא דבר) אין להם שום ראיה להגותם התפשית וכו׳ - שלשון בריאה מורה על יש מ״ש כי הנה בורא הושך וכו׳ עוד הוא מפליג שם בדרכו בשום ויפיז של המשפט הפלוסופי שלא יתהוה דבר מלא דבר עד שהוא אומר שנגנבוהו הפלוסופים מאתנו ושמוהו בכוונה אל דעת המקובלים באצילות ואף דבר ר׳ אליעזר והמדרשים הידועים יסוד יפה דבריו, הכתוב אומר בדבר ה׳ שמים נעשו, וברוח פיו כל צבאם, דבר ה׳ ורוח פיו. אינם אין ואפס ח״ו. וראה שם הקורא בחבור הנז׳ (דף נ״ט) דברים מ״ט בעיקרם הנם שעדיין לא ירד לעומק הענין על פני כולו, לפי שהסרה לו המדע בתכונת הענין השכלי ובשרשי המציאות ואשוב לשטת החכם, שרצוני כמו שאמרתי רק לברר דבריו מדבריו, ושלא נערבם בדרכים אחרים ולא באתי לזה רק בשביל להצדיק בעיני מי שעיניהם לאחור בבקש רק ראיות מדברי אחרים. והנה עצמות כל הנמצא יוצא מעצמות השם כ״ה. אולם העצם בלא צורה איננו יש [illegible]; [illegible] צורות [illegible], [illegible] הצורה גם היא באה מצורת השם והיא [illegible] שהיא התחכמת הקדומה שבארנו, [illegible] עצמו רוצה בעצמו [illegible] בעצמו שהוא מחום, בדעתו וברצונו ובמחשבתו וכח [illegible] שום סלם. גבולות מציירים העצם לצורה נכחות. והנה כאשר יבואו ההגבלות לאין קץ בבלי אמצעי ובאמצעות ההגבלות הראשונות עד הגבלת וציור כל נמצא, הנה יהי לנו בזה עצם וכח בעצב שהוא צורתו והגבלתו, ובזה ייוחד ליש, העצם מעצמות השם והצורה מחכמתו הקדושה. והנה אין בריאה על העצב

והוא

נרא — של מקרא. בראשית ברא׳ רובי המפרשים
אמרו שהתיבה הזאת להוציא יש מאין, וכן
הם בריאות יקראה׳. והנה שכתוב ויברא אלקים את
התנינים שלש בפסוק, אחד ויברא אלקים את
האדם, ובורא חושך, שהוא הפך האור
שהוא יש. ואמנם שאלו הנה מלת ברא על ההוצאה
מאפס המוחלט, לא היה כתוב בריאה אצל תנינים
אחר ששרצו אותם המים עם כל שרץ המים. ובאדם כתוב
לשון בריאה שלש פעמים בפסוק ויברא, אחר שהיה
בכלל תוצאת הארץ נפש חיה, ומבואר בפרשה שניה וייצר
אלקים את האדם עפר מן האדמה, וא״כ אין הנחתו באלה
של הבריאה מאפס הגמור כמו שחשבו המפרשים הנז׳ שזהו
גדר מלת ברא. ולא עוד אלא שדבור ובורא חושך
מורה על הוצאת אין מיש, לפי שהאור יש בעל שנים
עצם וצורה ואחר. אף לדעת זה החכם כמו שכבר בארתי
והנה יהיה החושך אין של יש זה, והוא העצם
לבד בלי צורה, לא האפס המוחלט שהוא איננו
כלל (לא היה ולא עתיד להיות) מעתה התר החכם לכוון
עיקר שורש זה במאמריו ומצא שעיקרו על גזרת דבר,
מיוחד מדברי אחר ושהשתלשל גבולים כגזרת זו. ואמר שם
של החכם בלשון לעזר ים סוף לגזרים גזרו את הולד לשונו
ובלשון הגזרה ובמצית שביחזקאל) והביא המשל
וברא את לך; שמושיע, ונברא אותן בחרבותם
ביחזקאל, והיא ברא בבנין הקל להיות בבנין הכבד,
ואמר לפי זה וטעמו לגזור ולשום גבול
נגזר, והמשכיל יבין. והנה רבים חשבו, ועמהם רמב״ם
במפרשיו שלא עמדו על סוף ועיקר דעתו בדובא דדובא של
שטתו, להוכיח מזה המקום שהחכם היה מאמין בקדמות
העולם בהחלט, או עכ״פ במציאת חומר קדום, ואין
הדבר כן, אבל השתקו דבריו למעלה בחדוש. והאומר

הפך זה הנפך והורם יסודי התורה וקוצץ בנטיעות ועיקר
עיקרי אמונתנו, ועוד׳ ספקות בחדוש העול׳ והושב על הבור׳
ית׳ תוצאה׳ מעוד שם. כי נגלוי וידוע אצל מאמיני תורתנו
כי העולם בכללו בדבור אחד נברא,
ועוד שם, וכוונת הפרק לבאר כי כל אלה הענינים הנראה
כפשוטן שהם סותרים אפי׳ אבן אחת מזה היסוד, ר״ל
חדוש העולם, ושנברא בחפץ פשוט,
שאנו צריכין להוציאם כפשוטן ולהאמין שהם
משל, ויש להם הוד נעלם והוא גלוי למתבונן בהן עיון
דק. ובכונת הפרק ההוא, ושלא יעלה על לב איש,
שיהיה שם דבר נברא קודם העולם
שהמציאות הוא ממנו זולתי העצם
הקדמון שברא. ית׳ שמו, שברא יש לא
מיש, ולא מדבר שקדם. וזה החכם איננו
נודע למחניף בדבריו, הגם שהוא מכתיר ענין לפעמים מן
האינו ראוי לו ובכדי שלא ישוב דבורו מטרה לחצי פה סכל
ארכ מיד בתחלת הראות. גם אין לחשדו וודאי שדבריו
יהיו סותרין זה את זה ושהניח דבר למשפט, ולא השיג
המובן ויוצא בהיקש טענו עד תכליתו — והאמת כי שטתו
בזה ובהכלל אחת ואחוזת בחוליותיה בשלשלת תכופה,
גם בענין הבריאה, קרובה לעיקר דעתם של המקובלים
הראשונים, שגם הם מודים בבריאת יש מאין ויכחישום
באפס גמור ומוחלט והגם שלביאור שטתם ודבריהם ראוי
ליחד מדור בפני עצמו, הצורך מביא להעתיק פה איזה
דבורים. המקובל והמפרש הגדול לספר יצירה אומר שם
בפירוש על מענה השם לאיוב, שכן התחיל חבורו ואמר,
ה׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך, וכתחיל, ידוע הוא
כי לא יתהוות איזה דבר שיזדמן מאיזה דבר שיזדמן אע״פ
ששניהם תחת סוג אחד, כי לא יתהווה כמות מאיכות
ולא איכות מכמות וקיו שלא יתהווה מקרה מעצם ולא עצם
ממקרה

של ארסטו הנודעים) ועוד יתבארו דברי החכם במה שאמר על הג׳ הז׳ הי׳ והאחד להלן בדברנו במספר ·

בעטה האחדת לשמות פסוק ואמרו לי מה שמו הוא אומר׳ כ ל י ש ע צ ם ו צ ו ר ה ו ג ב ו ל . ה ע צ ם ש ה ו א ע ו מ ד ב ע צ מ ו ו ה צ ו ר ה ה פ ך ה ד ב ר הכוונת כמו שבארנו ב ח צ ע ה שהעצם לבדו , כשלא יסבך לו עדיין שום תואר שהוא מגבילו ומתארו ברוך בך ובך , אינו עדיין יש מושג ותפוש בשכל . ובשביל שיהיה נתפש לחשגה כבר צריכין לתארו באיזה איכות סמוכה על העצם , ובגלל זה הוא מכר כא בגמל . ולבן אמר שאין ראוי להקרא יש היינו מושג אלינו בתפישת ההשגה , זולתי כשיונח לו עצם התחלה ראשון לכל התארים הנסמכים עליו , והוא לבדו העומד בעצמו , ויונח לו עוד צורה איכות שתגבילנו והאיכות ההוא היא הבלתי עומדת בעצמה כיא תהא נסמכת ומונחת על העצם העומדת בעצמו · — והוא מוסף ואומר ׳ על כן כל ש נ י ם ה ם א ח ד , ו א י ן כ ל א ח ד ש נ י ם ׳ פי׳ , שכל דבר הבא בהשגה , כל כמה שיהיה דק ורוחני , אתה צריך להשכיל בו שני דברים , עצמותו הבלתי מוגבל וצורתו הנותנת בו איזה גבול ותואר במו מספר השני׳ שכבר צריך שיניח השכל ענין ה א ח ד ו ת שיש דבר האחד בלי שום רבוי כיא אחד פשוט , עם שנעשה שנים בהכפלה . אולם לצורך הנחת האחד אין השגת השנים מוכרח . הגם שלפי העומק גם להגבלת האחד בפעל צריך שנשכיל בו איזה דבר נמשך אך כרות ומובדל מזולתו , ועל כן יהי׳ האחד בפעל גם כן כבר מוגבל ע״י [redacted]ין שנאמר שנגיע לאחר אחד פעם אחד הוא המגביל ואחד הוא העצם וע״י כמו שנעשים השנים מן האחד

הנה כוונתו נמשכת לדברי שטתו שהשם הוא העומק לבדו ובלתי נסבך על דבר , וכשהוא באחרותו הפשוטה , אין לזכר בו שום צורה המורה על הגבלה באיכות או בתואר מה ולזה הוא עצם לבד בלי צורה , הבלתי מוגבל עדיין ושוה אל האין או הכחני לבד · ולא יתפש במחשבה ולא יקרא יש , אולם כשנשכילהו ונאמר בו , כבר הגביל עצמו וכחיונתו הבלתי בעל תכלית , במה שהוא משכיל יודע עצמו בכחותיו ותאריו והוא העולם השני שהוא היש והוא והצורה להשם בית . ולזה הוא אומר שם עוד ו ה א ח ד ש ה ו א ב ל א צ ו ר ה , ה ו א ה ע ו מ ד ל ב ד ו (והנה אמר למעלה כי כל יש עצם וצורה יגבול גאותו) ,· וע״כ כוונתו בכאן על העצם קודם הצטיירו בעצמותו בפעל לאחר מהשכילו עצמו , ומשיב כל כחותיו לבלי תכלית שהם עצמותו בגבול היא משיגם אל עצמותו הפשוטה , שקודמת לכל , לפי שזה עצם השכל (והשי׳ כולו שכלי לבלי תכלית) וגם השכל בעל תכלית שישכיל כל כחותיו כלומר עצמותו בגבול פלוני ופלוני ומשיב כולם אל עצמו וחושבם לעצמות אחת ואומר אני אני החי והמרגיש והיודע · — ולזה הוא מוסיף , וגם ה ש נ י ם ה א ח ד מ ע מ י ד ם · כ י א י ן מ ע מ ד ם ב ע צ מ ם · ׳ וזה העולם העליון עצמותו השם וצורתו ההגבלה של כוחותיו שכלום תארי מחשבות בינת השם , אולם לא כמחשבות האדם הכ׳ת , כיא מחשבות חיים וקיימים , והנה תבין · עומק דעת החכם ·

א׳ כי העצם בלי צורה איננו יש ,

ב׳ נתינת הכח בעצם הוא הבריאה , ועל כן הבריאה יש מאין ,

ג׳ · זו הבריאה היא הגבלת העצם בכחו בפחות וביתר עצבות , שזהו צורתו המבדלת אותו מזולתו · — ובזה נבא לבאר כל סוד דבוריו וחדותיו בבלת

בכרא

הנ׳ גם בנפש העליונה שהיא ממינם ואף במעלת התחתונה סמוך להיות הגבלתה הגבול יותר צר וקצר בהיותה רק בגוף וקשורה עמו · עוד הוא קורא לזה העולם הרוחנים (דניאל) מראת כבוד השם העליון, פי׳ שכלל הגבלות העצם השכלי שהם אין קץ בגבולותם, הנם שוות בעינם להשכל בלתי בעל תכלית שהוא השם יתעלה, ואמר עוד עם שאין לשלם זה זמן ומקום, וזה המבואר למעלה מעצם השכל או הרוחני. ועוד עם והשם הנכבד בקרבו וזה לפי שעצמותם שכל, והם בפני עצמם רק בבחינת היותם שכל מוגבל בפעל אבל להיותם בכח להשכיל הכל. והנה בבחינתם זו השם הנכבד בקרבם בכל אחד מהם בכח וכלל העולם הוא הבלתי בעל תכלית, בפעל. ולזאת יאמר החכם עוד שם יוה האחד הוא העולם הראשון מגר העולמים שהם אחריו ומה כוונתו במושג האחד עוד יתבאר לך להלן · ובפרק הראשון מחבורו שער השמים שהוא הקדמה לפירושו במעשה בראשית יתעור החכם עוד להבין הדבר איך שלם עולם הרוחנים מתאחד עם השם יתעלה, שהוא משמש תמיד בלשון ידבקים בו המלאכים הקדושים׳ ואמר שם וז״ל ועתה אפרש לך סוד השם הנכבד הנורא וסוד המלאכים, ואמשול משל באור הנפש היוצא מן העין (וזה לפי דעת הקדמונים שחשבו כי האור יוצא מן העין ובא מן הנפש ומתעורר לבד על ידי האור החצוני הפוגש בו) דע כי שבע מעלות הנה העין (הם השערות שבעין) והפנימי הוא הגרגיר הלבן. והנה האור איננו גוף, ואור הנפש (הוא עצם השכל היודע עצמו וסבבותיו כנזכר) צריך לאור אחר חצוני (להכנה בחוש) ואם היתה יכולת בך להבין איך תראה העין צורות משונות ברגע אחד, ואיך יכלו השמים בגרגיר הלבן, או תחל להשכיל (כוונתו שבכר בחוש הנכבד והיא העין יכורו האזיקים של המקום והזמן, ויראה ברגע אחד צורות משונות ורחבי שמים יתכללו ברוחב חצי אצבע, ונעשים קנין לו) · וראה השמש כי האור הנראה, ממנה הוא והיא הפועלת ולא יחסר עצמה, ע״כ. וכוונתו שמזה יתבאר איך יהי הדבר בקו באור הבלתי נראה לעין הדק יותר, והוא עצם השכל והרוחני איך יופיע מן השכל הבלתי תכלית, במלאכים, היינו בעצמים הרוחניים, ויצא גם מהם בהגבלתם, כי שמש ומגן השם · והוא בביאור דבורי משל לחז״ל בזה יאמר שנקרא להם זה העולם הרוחני בכנוי תורה, וכוונתו השכלה נקיה ועצם המשכל כמו שיכונה להם העולם התכון והוא כלל הגלגלים ומערכתם בכינוי כסא הכבוד או רכב אלקים, לפי שהוא למטה במעלה, גם הוא כבר במקום, מן העולם שעליו, כמו ששני העולמים קודמים לעולם השפל של ארבעה היסודות, ויבאר בזה הרמז לחז״ל יזכבר קדמני המשל הקדמוני כי התורה וכסא הכבוד נבראו קודם העולם, ואמר ר׳ אבא התורה קדמה לכסא הכבוד · ׳ — ודעת החכם עוד, שהגם שאותן הגבלות העצם השכלי בגבולות אין תכלית להם, וכמו שאמר הכתוב היש מספר לגדודיו ולפי הגבלותיהן בנקיון הארת השכל יהיה שינוי מדרגותם, עם כל זאת יכלול אותן עשר מעלות זו למעלה מזו, והרמז בזה ׳בעשרה מאמרות נברא העולם (האמצעי והשפל שנבראו באמצעות הי׳ מאמרות וכמו שיבוא) וקרוב בזה דעתו לדברי המקובלים שאמרו בעשר ספירות שהן אצילות מאת השם לא נבראות ולדברי פילא שאמר בלאגיאס ובכוחותיו שפתרונו מאמר וכמו שבארנו בשער הקודם. ועוד בפ׳ תרומה (שמות בנ״ר) ומנה י׳ יריעות הוא המשכן. והמשכן קרא אחד כולל מכל כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים וכבת השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד וכל העולם הקטן והגבול · ובמקום אחר (פרשת יתרו) הוא אמר ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם עשרה (עשר מאמרות

של

אמנם כוונת החכם בשינוי בעצמותו רק לפי היות הנמצא מוחש בעל גשם חמרי, וזהו שהוא משכל בלא יפרד לעולם מן החמרי המשתנה ונפסד והוות לגשם אחר ובשינוי עולמיי · רק על נשמת האדם העליונה יאמר שהיא באה מן העולם העליון, ואומר (שם) ונשמת האדם ממש (של מלאכים שעליהם אמר שאינם גופים . וגם בגופות בנשמת האדם) ואמרו עוד שם על האדם, והשינוי יקרהו בעצמו, בגופו, גם בנפשו כנגד מחשבתו, גם בעניניו וכל עסקיו, ע״כ הבן כוונתו בדבור כנגד מחשבתו שלפי האמת אין שינוי כלל בנפש המשכלת שהוא השכל עצמותו קיים בלתי משתנה, ידע ומכיר עצמו ואת רבונו, חפץ בטוב לשלם, ושן רע ויורד בלמעלה, והשני בריאה ובתוך בא כמות החוש והדמיון ושאר הכחות החיוני וכמו שיבואר עוד בשער ז׳) לפי האמור הניח החכם שלש מדרגות במציאות וקראם שלשה עולמים · עולם העליון אשר השם שוכן בתוכו בבלתי אמצעי והוא המאציל אותו, וכחו בעצמים הקדושים שבו שהם מדותיו וכחות הנהגתו לבלתי עולמות, וכאשר השם ב״ה משכיל עצמו במדותיו לבלי תכלית הנה יהיו התאצלות הללו לעצמים עומדים במדותיו [illegible], והם כלולים בעשר מדרגות זו למטה מזו, והשם באחדותו כולל אותן מדרגות כחותיו שהם כחות פעולות של הב״ה, נמצאים בפני עצמם ואדוקים כמו כן בעצמותו ונעלם [illegible] והם העולם. עולם הרוחניים, והם המלאכים ועצמותם שכל נקי, מעלותם נשגבו מדעות הנקלות כנגדם · פי׳ שהדעות והם השכל המקושר בכוחות החיוניות וכחות הצומח הם נקלות בלתי [illegible] בלי שינוי בערך אל שכל נקי שלהם · ולזה כל מלאך [illegible] השם לא יוסף ולא יגרע · ואמר בפסוק

משמי בקרבו, משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק · והנה עצמותו חלק השם הנכבד, וכבר יפרש המקרא אם שמע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר, והביא משל כן אור הלבנה החשוכה בעצמה מקבלת אורה מהשמש, ונוכל לומר על האור ההוא שהוא הלבנה להיותו בכח מגבל בערך מה שהוא אורה גם אור השמש להיות עצמותו האור השמשי · וכמו כן יקרא המלאך אלהים, להיות עם זה תואר לא שם העצם, הוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף · —
והנה יאמר על זה העולם הרוחני שכולו כבוד וכלו עומד, רק מצד איננו בעצם רק בשם הנכבד לבדו · כוונתו שעצמותם והיותם מדותם וכחם ופעולתם, שאצלם הכל אחד להיותם בלתי גופים, היא שכל מגבל בגבול והוא בעצם שכל השם הנכבד שכולו שכלי בלי גבול · ולזה יאמר שהשם הוא מעמידם משכילו ית׳ את עצמו בדרך מגבל זה · של המלאך שגם בהם יגזור החכם מעלות ומדרגות, ואומר על מיכאל, הוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים · ואמר שהמלאך המובטח לישראל בפרשת הנה אנכי שולח מלאך הוא מיכאל · ועל המקרא וזה הולך לפניהם יומם כתב: ידעת כי השם שוכן עד ויושב קדם סלה (בלתי משתנה ובלתי מגבל ובלתי מתואר לפי זה בשום תואר תמורת תמיד הגבלה) והכתוב ידבר בלשון בני אדם, בעבור כי כח השם הולך עם ישראל בדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו · ובפסוק ויסע מלאך האלהים כתב, הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו וזה הולך לפניהם יומם והנה זה לראיה על מה שאמרנו, כי המלאך הוא אצלו כח השם ועצמותו, שכל, מגבל בדרך מיוחד הינו בנקיות השכל והארתו ברב או במעט וזהו דע״ו. הנז׳

הבן, כנ"ל, והחלק השני שאיננו עצם דבר רק הוא מקרה (יאמר זה כדרך הלשון והעברי שכונתו גם על הצורה העומדת כנראה מן המשלים) כמו חכמה וגבורה עצה זה השם נגזר בפעלים, והחלק השלישי תואר השם והנה הוא מורכב מהשנים הנזכרים, כמו איש חכם והטעם איש שיש בו חכמה, והנה הוא חכם וגם אמר איש חכם נשפט את איש איל או יאמר חכם בלא זכר איש, אין נבון וחכם כמוך, יוסף ק. והנה באן יאמר כי מורכבת דברים יפרד שם העצם מן שם התאר:

א׳ כי משם התואר יגזר פעל, מן חכם חכם בצוי, חכם לבך בעבר, תחכם באחריתך בעתיד אבל שם העצם הגם שהוא לפעמים נגזר מפעולה או ממקרה הנמצא שהוא שב שם לעצם הדבר, לא יבנה ממנו פעל עוד, ולא יאמר מן יצחק, יצחקתי או איצחק, והוא שם כדבור׳ כי שם עצם איננו במקרה׳. כוונתו שגם השמות בלשון הם בתכונה א, שהעצם בעצמו, הוא היות לבד, לא יאמר בו עדיין תואר והגבלה פעולה ומקרה, שהיא הצורה שתחול בעצם והוא הנושא את כלם.

ב. שם העצם לא יתרבה, ולא יאמר אברהמים כמו שיאמר חכמים. והטעם לפי שהעצם כשיושכל בלתי שם צורה צריך שיושכל אחד ושוה בעצמו, כמו האחד העצמיי המרוחק הפנוי, ואין בו חלוק דברים ולא שתוף התצרפות ודמיון דברים. ולזה גם שם העצם הפרטי בלשון, מורה רק על זה העצם לבד, ומצד שיושכל העצם איזה צורה או איכות ותכונה, כבר ישוב שם כולל שתוף ורבים דומה לשם סוס בהמה חין, וזהו שמוסיף החכם ולא מישראל (כמה) שהוא שם העצם, אם היה שם שני אנשים ששמותיהם כך, לא יאמר ישראלים, רק יאמר כבה, כשיתיחס איש אחד אל ישראל שהוא (עשוי בזה) שם המין.

ג. שלא תבוא היא הידיעה בשם העצם, לא נאמר האברהם כמו שנאמר החכם. הטעם שהיא הידיעת מורה על התיחדות לכלל ולפרט, החכם עיניו בראשו, כל חכם, הארץ, זו הפרטית. הכלל והפרט מצד הצורה והגבלתה, למוללת ולמתפרטת והעצם בלתי צורה מיוחדת אין בו לא כלל ולא פרט, וכמו שלא יתרבה כן לא יתיחד. ומזכיר החכם בזה, שאילו היה השם אדם׳ שם עצם לאדה״ר בלבד, לא הוצרך לו היא הידיעה ליחוד, והאדם הוא שם תואר, ויש לו סוד, כי הוא שם המין, והענין יבואר להלן בסוד החטא הקדמוני לפי שטת זה החכם.

ד. שלא יבוא שם העצם בסמיכות על שם אחר, ולא יאמר יצחק הדור (נראה שהוא דבור איזה משורר על אחד מארבעה רבנים הגדולים שהיו בספרד שמות כולם יצחק כמובא בס׳ הקבלה להראב״ד. ועד״ז דבור החכם בס׳ צחות שטעה האומר אין ביעקובים כיעקובנו) כמו שיאמר חכם לבב. והוחם בטעם, כי האחד עומד בעצמו.

ובזה נשלם מה שראינו לבאר בסימן זה מן השרשים והיסודות לשטת החכם בכלל.

ג. קצור תבנית כל המציאות בשלשת חלקיו:

כל הנמצא בעולם השפל הזה הוא משתנה בעצמו ובמקריו, ולזה יאמר החכם (שמות ג׳ ט״ו) ובעבור אלו השנוים (של מערכת הכוכבים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצם, אף כי במקריהם.
אמנם

בכחשבת לכל יש בעל תבנית וצורה, ולהיותו עדיין באין תואר וכלי פעולה והגבלה יוצאת לפעל לבלי תכלית השגה, על כן לא יאמר עליו גם הוא, כי אם שהוא, היינו כח על ההויה חבוי ונעלם בפנימיותו.

ב. הצורה, היא הפועלת בעצם ומגבלת ומיחדה אותו להיות יש בא לכלל תואר ותפישת השגה. גם פעולתה לבלי תכלית, להיותה הצורה הכוללת כל צורה פרטית עד אין קץ, לפי שכל צורה פרטית כלולה בצורה שלמעלה ויותר כללית הימנה, צורת הדומם לכל פרטיה, כלולה בצומח, וכל הצומח כלולה בחי, וצורת החי במדבר וכן למעלה, עד הצורה העליונה הנעלה (הכמה הקדושה) ומאחדות שניהם העצם הכולל הנעלם, והצורה הכוללת, יצאו:

ג. כלל המציאות, שכל הנברא בו עד אין תכלית, כל אחד בעל תכלית וגבול השגה. אך כללותו בבישנו התכוניי, הוא העצם הכולל לאין תכלית בא בצורה הכוללת לאין תכלית, עצם כל העצמים וצורת כל הצורות, יתברך ויתעלה מבוא בהשגה לכל נברא מוגבל ומתואר בעצמו ובצורתו. —

גם מראשית חכמת ההגיון המכונה לו חכמת הדבור — ור' שמואל אבן תבון הוא שהטיב לחדש השם הגיון. יקח החכם ליסוד שטתו, והוא אומר (ספר השם) „כי הנכבדים העליונים שאינם גוף, הם שנים, נושא ונשוא רק האחד לבדו נושא ואינו נשוא." כוונתו שבכל גזירת משפט שבהגיון יש כנודע נושא ונשוא. הנושא הוא הענין הסתום עדיין בכללותו קודם שיחדנוהו ע"י מה שנזרנו עליו במשפט, ולזה הוא תמונת עצם הנעלם, והנשוא הוא איזה יחוד ותכונת הגבלה, ולזה הוא תמונה לצורת העצם והנמצא בפעל הוא כלל המשפט — וזה כמו הרבה מדברי החכם הוא מה שיאמרוהו פלוסופי אשכנז האחרונים בבאור, והמשכיל יתבונן. ולזה יהיה כל דבר מה הבא במשפט השכל בכל החכמות הפרטיות, הוא בהכרח עצם מוגבל חוץ מן הבינה הכוללת המתבוננת על חוקות השכל ומשפטיו כדברים בכלל. ועל כן יאמר החכם שגם הרוחני היותר נקי מרצונות הגשמיות, הנכבדים העליונים, לפי מה שיותפשו בהשגה, כל אחד להווה בפני עצמו, כבר יושכל בהם, נושא והוא העצמיות, ונשוא והיא צורתם המבדלת אותם ומשים לעצמים מוגבלים מיוחדים בפני עצמם, הגם שאצלם שנידם רוחני שכלי. ואך השם ב"ה לבדו אשר משני הפנים יחד שצריך בהכרח שיושכל ית' בהם, היא בלתי הגבלת צורה מיוחדת היינו גם כשיושכל בלתי בריאותיו וקודם לבריאה גם כשיושכל עם בריאתו בצורה הכוללת לאין תכלית, הנה לא יתכן שיגזר עליו שום משפט חלוק בנושא ונשוא, מפני שהוא נושא לבד. ועל כן בלתי בא במשפטי השכל וחוקותיו, הגם שהוא נתון להתבוננת באורח הבינה הנקיה הנעלה, היינו להתבונן בו ובחכמתו משוללי כל הגבלה ותואר וגזירת כל משפט מיוחד. יתברך המפליא חסדו ובלתי מתקנא בבריותיו הנעלים וכמש"ה לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני. —

המקומות שבהם יקח החכם מיסודות חכמת הלשון הדבור והמכתב ליסוד או לבאור שטתו, רבים, ויבואו קצתם בהמשך השער, ושאריתם בסימן בתרי הערה ברשימות. וכאן נעורר לבד על המקום העקרי שבסדר שמות בבאור ענין שמות העצם שיכונה בם השם ית' בלשוננו, שם של ארבע אותיות ותצי השם והוא ושם אהיה. והוא גבנם לזה בהקדמה י' דע כי. שם העצם הוא המיוחד לאות ולסימן לקורא: ולשונו מקום עצם הנקרא וכו' • ומאמר שאתה צריך להמבין וכו'. הנה בספר צחות יחלק השם לג' חלקים, החלק האחד עצם הגוף, כמו ראובן

הבן, כגר, והחלק השני שאינו עצם דבר רק היא
מקרה (יאמר זה כדרך הלשון והעברי שכונתו גם על הצורה
העומדת כנראה מן המשלים) כמו חכמה וגבורה עצה ׳
זה השם נגזר בפעלים, והחלק השלישי תואר השם
והנה הוא מורכב מהשנים הנזכרים, כמו
איש חכמה והטעם איש שיש בו חכמה, והנה הוא חכם
ום אמר איש חכם נשפט את איש אויל או יאמר חכם בלא
זר איש, און נבון וחכם במוך, ישע ק. והנה באן יאמר כי
מרבע ד דברים יפריד שם העצם מן שם התואר:

א׳ כי משם התואר יגזר פעל, מן חכם
חם כצוי, חכם לבך בעבר, תחכם באחריתך בעתיד
אבל שם העצם הגם שהוא לפעמים נגזר מפעולה או ממקרה
התכונה שהוא שב שם לעצם הדבר, לא יבנה ממנו פעל
עוד, ולא יאמר מן יצחק, יצחקתי או איצחק, והתם
שם כרכר׳ פי שם עצם אינו במקרה׳׳ מותו שגם
השמות בלשון הם בתכונה א, שהעצם בעצמו, הוא היות
לבד, לא יאמר בו עדיין תואר והגבלה פעולה ומקרה,
מהבת הצורה שתחול בעצם והוא הנשא את כלם׳

ב. שם העצם לא יתרבה, ולא יאמר אברהמים
כמו שיאמר חכמים. והטעם לפי שהעצם כשיושכל בלתי
שם צורה צריך שיושכל אחד ושוה בעצמו, כמו האחד
הפשוט והמרחק הפנוי, ואין בו חלוק דברים ולא שתוף
הצטרפות ודמיון דברים. ולזה גם שם העצם הפרטי
בלשון, מורה רק על זה העצם לבד, ומצד שיושכל
העצם איזה צורה או איכות ותכונה, כבר ישוב שם כולל
שתוף ורבים דומה לשם סוס בהמה חין, וזהו שמוסיף
חכם׳ ולא מישראל (כמה) שהוא שם העצם, אם
הי שם שני אנשים ששמותיהם כך, לא יאמר

ישראלים, רק יאמר ככה, כשיתיחס איש אחד אל
ישראל שהוא (עשרי בזה) שם המין׳ ׳

ג, שלא תבוא הי״א הידיעה בשם העצם, לא
נאמר האברהם כמו שנאמר החכם. הטעם שה״א הידיעה
מורה על התיחדות לכלל ולפרט, החכם עיניו בראשו,
כל חכם, הארץ, זו הפרטית. והכלל והפרט מצד הצורה
והגבלתה, לכוללת ולמתפרטת והעצם בלתי צורה
מיוחדת אין בו לא כלל ולא פרט, וכמו שלא יתרבה כן לא
יתיחד. ומזכיר החכם בזה, שאילו היה השם אדם׳
שם עצם לאדם הראשון לבד, לא הוצרך לו ה״א הידיעה
ליחוד, והאדם הוא שם תואר, ויש לו
סוד, כי הוא שם המין, והענין יבואר להלן בסוד
החטא הקדמוני לפי שטת זה החכם׳

ד. שלא יבוא שם העצם בסמיכות על שם
אחר, ולא יאמר יצחק הדור (נראה שהוא דבור איזה
משורר על אחד מארבעה רבנים הגדולים שהיו בספרד
שמות כולם יצחק כמובא בס׳ הקבלה להראב״ד: ועיי״ז
דבור החכם בס׳ צחות שטעה האומר אין ביעקובים
כיעקובנו) כמו שיאמר חכם לבב. והותם בטעם, כי האחד
עומד בעצמו׳ ׳

וכזה נשלם מה שראינו לבאר בסימן זה
מן השרשים והיסודות לשטת החכם בכלל׳

ג. קצור תבנית כל המציאות בשלשה חלקיו:

כל הנמצא בעולם השפל הזה הוא משתנה
בעצמו ובמקריו, ולזה יאמר החכם (שמות ג׳.ט״ו) ובעבור
אלו השנוים (של מערכת הכוכבים ישתנו כל הנבראים
בעולם השפל בעצם, אף כי במקריהם׳

בכחשבה לכל יש בעל תבנית וצורה, ולהיותו עדיין כמן הנאר וכלי פעולה והגבלה יוצאת-לפעל לבלי תכלית השגה, על כן לא יאמר עליו גם הוא, כי אם שהוא, היינו כח על ההויה חבוי ונעלם בפנימיותו.

ב. הצורה, היא תפעלת בעצם ומגבלת ומיוחדת אותו להיות יש בא לכלל תנאר ותפישת השגה. וגם פעולתה לבלי תכלית, להיותה הצירה הכוללת כל צירה פרטית עד אין קץ. לפי שכל צורה פרטית כלולה בצורה שלמעלה ויותר כללית הימנה, צורת הדומם לכל פרטיה, כלולה בצומח, וכל הצומח כולה בחי, וצורת החי במדבר וכן למעלה, עד הצורה העליונה הנעלה (הכמה הקדומה) ומאחדות שניהם השם הכולל הנעלם, והצירת הכוללת, יצאו:

ג. כלל המציאות, שכל הנברא בו עד אין תכלית, כל אחד בעל תכלית וגבול משגה. או כללותו כבושנו התכוניי, הוא העצם הכולל לאין תכלית בא בצירה הכוללת לאין תכלית, עצם כל העצמים וצורת כל רצירות, יתברך ויתעלה מבוא בהשגה לכל נברא מוגבל ומתואר בעצמו ובצורתו. —

גם מראשית חכמת ההגיון המכונה לו חכמת הדבר — ור׳ שמואל אבן תבון הוא שהטיב לחדש השם הגיון. יקח החכם ליסוד שטתו, והוא אומר (ספר השם) „כי הנכבדים העליונים שאינם גוף, הם שנים, נושא ונשוא רק האחד לבדו נושא ואינו נשוא.״ כוונתו שבכל גזירת משפט שבהגיון יש בגורע נושא ונשוא. הנושא הוא הענין הסתום עדיין בכללותו קודם שיחדנוהו ע״י מה שנזרנו עליו במשפט, ולזה הוא תמונת עצם הנעלם, והנשוא הוא איזה יחוד ותכונת הגבלה, ולזה הוא תמונה לצורת העצם והנמצא בפעל הוא כלל המשפט — וזה כמו הרבה מדברי החכם הוא מה שיאמרוהו פלוסופי אשכנז האחרונים בביאור, והמשכיל יתבונן. ולזה יהיה כל דבר מה הבא במשפט השכל בכל התכבות דפרטיות, הוא בהכרח עצם מוגבל דוץ מן הבינה הכוללת הבתבוננת על חוקות השכל ומשפטיו בדברים בכלל. ועל כן יאמר החכם שגם הרוחני היותר נקי מרצונות הגשמיות, הנכבדים העליונים, לפי מה שיותפשו בהשגה, כל אחד להווה בפני עצמו, כבר יושכל בהם, נושא והוא העצמיות, ונשוא והיא צורתם המבדלת אותם ומשים לעצמים מוגבלים מיוחדים בפני עצמם, הגם שאצלם ענירם רוחני שכלי. ואך השם ב״ה לבדו אשר משני הפנים יחד שצריך בהכרח שיושכל ית׳ בהם, היא בלתי הנבלת צורה מיוחדת היינו גם בשיושכל בלהי בריאותיו וקודם לבריאה גם כשיושכל עם בריאתו בצורה הכוללת לאין תכלית, הנה לא יתכן שיגזר עליו שום משפט חלוק בנושא ונשוא, כפני שהוא נושא לבד. ועל כן בלתי בא במשפטי השכל וחוקותיו, הגם שהוא נתון להתבוננת באורח הבינה הנקיה הנעלה, היינו להתבונן בו ובחכמתו משוללי כל הגבלה ותואר וגזירת כל משפט מיוחד. יתברך המפליא חסדו ובלתי מתקנא בבריותיו הנעלים וכמש״ה לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני. —

המקומות שבהם יקח החכם מיסודות חכמת הלשון הדבור והמכתב ליסוד או לבאור שטתו, רבים, ויבואו קצתם בהמשך השער, ושאריתם בסימן סתרי תורה ברשימות. וכאן נעורר לבד על המקום העקריי שבכרד שמות בבאור ענין שמות העצם שיכונה בה השם ית׳ בלשוננו, שם של ארבע אותיות ותצי השם החוא ושם אהיה. ובוא-גבגם לזה בהקבמה ד׳ ע״כ. שם העצם הוא המיוחד לאות ולסימן לקורא: ובלשונו מקום עצם הנקרא וכו׳. ובאור עתה השייך להמבין וכו׳. הנה בספר צהות יחלק השם לג׳ חלקים, החלק האחד עצם הגוף, כמו ראובן

נרא — של מקום בראשית ברא׳ רובי המפרשים אמרו שהתיבה הזאת להוציא יש מאין, ובן מבריאת יבראהו. והנה שכתב ויברא אלקים את התנינים שלש פעמים בפסוק אחד ויברא אלקים את האדם, ובורא חושך, שהוא הפך האור שהוא יש יסבנו שאלו הנה מלת ברא על ההוצאה מאפס המוחלט, לא היה כתוב בריאה אצל תניני הים אחר ששרצו אותם המים עם כל שרץ המים. וכאדם כתוב לשון בריאה שלש פעמים בפסוק ויברא, אחר שהיה נכלל תוצא הארץ נפש חיה, ומבואר בפרשה שניה וייצר אלקים את האדם עפר מן האדמה, וא״כ אין הנחתו באלה על הבריאה מאפס הגמור כמו שחשבו המפרשים הנז׳ שזהו עד כלות ברא. ולא עוד אלא שדבור ובורא חושך מזה על הוצאת אין מיש, לפי שהאור יש בעל שנים עם התורה ואשר נקף לדעת זה החכם כמו שכבר בארתי והנה יהיה מחסור אין של יש זה, והוא העצם לבד בלי צורה, לא האפס המוחלט שהוא איננו גל (לא היה ולא עתיד להיות) משתת חתר החכם לכצוא עיקר שורש זה בקריאתיו ומצא שעיקרו על גזרת דבר כריתתו כריסי אחר ושמותלו גבולים כטרח ז׳.(ויאמר שם על החכם בלשון לעוזר יש סוף לנדרים מורה את הילד לישנא ולשון הגזרה וזה בנית שביחזקאל)· והביא המעל ונבראת לך, מעשיו, נברא אותן בחרבותיו ביחזקאל, והוא ברא כבנין חקל להיות כבנין הנגזר, אמר לפי זה· וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר, והמשכיל יבין·· והנה רבים חשבו, ועמהם רמב״ן פרשיו שלא עמד על סוף ועיקר דעתו ברובא דרובא של שטתו, להוכיח מזה המקום שהחכם היה מאמין בקדמות העולם בהחלט, או עכ״פ במציאת חומר קדום, ואין הדבר כן, גופי השתקנו דבריו למעלה בחדוש· והאומר

החק את התפך והורס יסודי התורה וקוצץ בנטיעות ועיקר עיקרי אמונתנו, וער׳ ספקות בחדוש העול׳ והושב על הבור׳ ית׳ תועה· ועוד שם. כי גלוי וידוע אצל מאמיני תורתנו כי העולם בכללו בדבור אחד נברא, ועוד שם, וכוונת הפרק לבאר כי כל אלה הענינים הנראה מפשוטן שהם סותרים אפי׳ אבן אחת מזה היסוד, ר״ל חדוש העולם, ושנברא בחפץ פשוט, שאנו צריכין להוציאם מפשוטן ולהאמין שהם משל, ויש להם הוד נעלם והוא גלוי למתבונן בהן עיין ד״ק· ובכבוש הפרק ההוא, ושלא יעלה על לב איש, שיתית שם דבר נברא קודם העולם שהמציאות הוא ממנו זולתי העצם הקדמון שברא· ית׳ שמו, שברא יש לא מיש, ולא מדבר שקדם· וזה החכם איננו נודע למחניף בדבריו, הגם שהוא מסתיר ענין לפעמים מן האינו ראוי לו ובכדי שלא ישוב דבורו מטרה לחצי פה סכל אורב מיד בתחלת הראות· גם אין לחשדו וודאי שדבריו יהיו סותרין זה את זה ושהניח דבר למשפט, ולא השיג המובח ויוצא מהיקש מ״נו עד תכליהו — והאמת כי שטתו כגם ובהכלל אחת ואחוזות בחוליותיה כשלשלת תכופה, גם בענין הבריאה, קרובה לעיקר דעתם של המקובלים הראשונים, שגם הם מודים בבריאת יש מאין ויכחישום מאפס גמור ומוחלט· והגם שלביאור שטתם ודבריהם ראוי ליחד מדור בפני עצמו, הצורך מביא להעתיק פה איזה דבורים· המקובל והמפרש הגדול לספר יצירה אומר שם בפירוש על מענה השם לאיוב, שבו התחיל חבורו ואמר, ה׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך,· ובהתחיל, ידוע הוא כי לא יתהווה איזה דבר שיזדמן מאיזה דבר שיזדמן אע״פ ששניהם תחת סוג אחד, כי לא יתהוה כמות מאיכות ולא איכות מכמות וקיו שלא יתהוה מקרה מעצם ולא עצם

ממקיח

על ארסטו הנודעים) ועוד יתבארו דברי החכם במה שאמר על הג׳ הז׳ הי׳ והאחד להלן בדברנו במספר ·

בשטה האחרת לשמות פסוק ואמרו לי מה שמו הוא אומר׳ כל יש עצם וצורה וגבול . העצם שהוא עומד בעצמו והצורה הפך הדבר הכוונת כמו שבארנו בהצעה שהעצם לבדו, כשלא יסבך לו עדיין שום תואר שהוא מגבילו ומתארו בדרך כך וכך, איננו עדיין יש מושג ותפוש בשכל. ובשביל שיהיה נתפש להשגה כבר צריכין לתארו באיזה איכות סמוכת על העצם, ובגלל זה הוא כבר בא בגבול. ולכן אמר שאין ראוי להקרא יש היינו מושג אלינו בתפישת ההשגה, זולתי כשיונח לו עצם התחלה ראשון לכל התארים הנסמכים עליו, והוא לבדו העומד בעצמו, ויונח לו עוד צורה איכות שתגבילנו והאיכות ההוא היא הבלתי עומדת בעצמה כ״א תהו נסמכת ומונחת על העצם העומדת בעצמו · — והוא מוסף ואומר · על כן כל שנים הם אחד, ואין כל אחד שנים · פי׳, שכל דבר הבא בהשגה, כל כמה שיהיה דק ורוחני, אתה צריך להשכיל בו שני דברים, עצמותו הבלתי מגבל וצורתו הנותנת בו איזה גבול ותואר כמו מספ׳ השני׳ שכבר צריך שיניח השכל ענין האחדות שיש דבר האחד בלי שום רבוי כ״א אחד פשוט, עם שנעשה שנים בהכפלה. אולם לצורך הנחת האחד אין השגת השנים מוכרח . הגם שלפי העומק גם להגבלת האחד בפעל צריך שנשכיל בו איזה דבר נמשך אך כרות ומובדל מזולתו, ועל כן יהי׳ האחד בפעל גם כן כבר מוגבל ע״י עצמו, בעין שנאמר שנגיע לאחד אחד פעם אחד הוא אחד, הנה אחד פעם הוא המגביל ואחד הוא העצם וע״י הגבלה זו נעשה אחד בפעל כמו שנעשים השנים מן האחד

הנה כוונתו נמשכת לדברי שטתו שהשם הוא העומק לבדו ובלתי נסמך על דבר, וכשהוא באחדותו הפשוטה, אין לומר בו שום צורה המורה על הגבלה באיכות או בתואר מה ולזה הוא עצם לבד בלי צורה, הבלתי מוגבל עדיין ושוה אל האין או הכחני לבד· ולא יתפש במחשבה ולא יקרא יש, אולם כשנשכילהו ונאמר בו, כבר הגביל עצמו ובחיונתו הבלתי בעל תכלית, במה שהוא משכיל יודע עצמו בכחותיו ותאריו והוא העולם השני שהוא היש והוא והצורה להשם ב״ה. ולזה הוא אומר שם עוד והאחד שהוא בלא צורה, הוא העומד לבדו (והנה אמר למעלה כי כל יש עצם וצורה יגבול נאותו) ,· וע״כ כוונתו בכאן על העצם קודם הצטיירו בעצמותו בפעל לאחד בהשכילו עצמו, ומשיב כל כחותיו לבלי תכלית שהם עצמותו בגבול היא משיגם אל עצמותו הפשוטה, שקודמת לכל, לפי שזה עצם השכל (והש״י כולו שכלי לבלי תכלית) וגם השכל בעל תכלית שישכיל כל כחותיו כלומר עצמותו בגבול פלוני ופלוני ומשיב כולם אל עצמו וחושבם לעצמות אחת ואומר אני אני החי והמרגיש והיודע · — ולזה הוא מוסיף, וגם השנים האחד מעמידם· כי אין מעמדם בעצמם· · וזה העולם העליון עצמותו השם וצורתו ההגבלה של כחותיו שכלום תארי מחשבות בינת השם, אולם לא כמחשבות האדם הכ״ת, כ״א מחשבות חיים וקיימים, והנה תבין · עומק דעת החכם ·

א· כי העצם בלי צורה איננו יש,

ב· נתינת הכח בעצם הוא הבריאה, ועל כן הבריאה יש מאין,

ג׳· זו הבריאה היא הגבלת העצם בכחו בפחות וביתר עצבות, שזהו צורתו המבדלת אותו מזולתו ·— ובזה נבא לבאר כל סוד דבוריו וחדותיו בקבלת

ברא

הגוף גם כנפש העליונה שהיא ממנם ואף במעלה התחתונה סרב להיות הגבלתה הגבול יותר צר וקצר בהיותה רק בגוף וקשורה עמו · עוד הוא קורא לזה העולם הרוחנים (דניאל) מראת בכוד השם העליון, פי׳ שכלל הגבלות העצם השכלי שהם אין קץ בגבולותם, הנם שוות בעינם להשכל בלתי בעל תכלית שהוא השם יתעלה, ואמר עוד עם שאין לעולם זה זמן ומקום, וזה המבואר למעלה מעצם השכל או הרוחני. ועוד עם והשם הנכבד בקרבו וזה לפי שעצמותם שכל, והם בפני עצמם רק בבחינת היותם שכל מוגבל בפעל אבל להיותם בכח להשכיל הכל. הנה בבחינתם זו השם הנכבד בקרבם בכל אחד מהם מבחו־ וכלל העולם היא הבלתי בעל תכלית בפעל · ולזאת יאמר החכם עוד שם וזה האחד הוא העולם הראשון מגר העולמים שהם אחריו ומה כוונתו במושג האחד עוד יתבאר לך להלן · ובפרק הראשון מחבורו שער השמים שהוא הקדמה לפירושו במעשה בראשית יתאור החכם עוד להבין הדבר איך עולם עולם הרוחנים מתאחד עם השם יתעלה, שהיא משמש תמיד בלשון ידבקים בו המלאכים הקדושים · ואמר שם וז״ל ועתה אפרש לך סוד השם הנכבד הנורא וסוד המלאכים, ואמשול משל באור הנפש היוצא מן העין (וזה לפי דעת הקדמונים שחשבו כי האור יוצא מן העין ובא מן הנפש ומתעורר לבד על ידי האור החצוני הפוגש בו) דע כי שבע מעלות הנה העין (הם העורות שבעין) והפנימי הוא הגרגיר הלבן. והנה האור איננו גוף, ואור הנפש (הוא עצם השכל היודע עצמו וסבבותיו כנזכר) צריך לאור אחר חצוני (להכאה בחוש) ואם היתה יכולת בך להבין איך תראה העין צורות משונות ברגע אחד, ואיך יכלו השמים בגרגיר הלבן, או תחל להשכיל (כוונתו עבבר בחוש הנכבד והוא העין יסורו האזיקים של המקום והזמן, וידאה ברגע אחד צורות משונות ורחבי שמים

יתכללו ברוחב חצי אצבע, ונעשים קנין לו) · וראה השמש כי האור הנראה, ממנה הוא והיא הפועלת ולא יחסר עצמה, ע״כ. וכוונתו שמזה יתבאר איך יהי הדבר בקו באור הבלתי נראה לעין הדק יותר, והוא עצם השכל והרוחני איך יופיע מן השכל הבלתי תכלית, במלאכים, היינו בעצמים הרוחניים, ויצא גם מהם בהגבלתם, כי שמש ומגן השם· והוא כביאור דבורי משל לחז״ל בזה יאמר שנקרא להם זה העולם הרוחני בכנוי תורה, וכוונתו השכלה נקיה ועצם המושכל כמו שיכונה להם העולם התכון והוא כלל הגלגלים ומערכתם בכינוי כסא הכבוד או רכב אלקים, לפי שהוא למטה במעלה, גם הוא כבר במקום, מן העולם שעליו, כמו ששני העולמים קודמים לעולם השפל של ארבעה היסודות, ויבאר בזה הרמז לחז״ל יוכבר קדמו המשל הקדמוני כי התורה וכסא הכבוד נבראו קודם העולם, ואמר ר׳ אבא התורה קדמה לכסא הכבוד · י׳ — ודעת החכם עוד, שהגם שאותן הגבלות העצם השכלי בגבולות אין תכלית להם, וכמו שאמר הכתוב היש מספר לגדודיו ולפי הגבלותיהן בנקיון הארת השכל יהיה שינוי מדרגותם, עם כל זאת יכלול אותן עשר מעלות זו למעלה מזו, והרמז בזה בעשרה מאמרות נברא העולם (האמצעי והשפל שנבראו באמצעות הי׳ מאמרות וכמו שיבא) וקרוב בזה דעתו לדברי המקובלים שאמרו בעשר ספירות שהן אצילות מאת השם לא נבראות גלדברי פילא שאמר בלאגיאם ובבוחותין שפתרונו מאמר וכמו שבארנו בשער הקודם. ועוד בפ׳ תרומה (שמות כג ר׳) והנה י׳ יריעות הוא המשכן. והמשכן קרא אחד כולל הכל כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים ובכח השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד וכל העולם הקטן והגבול · ובמקום אחר (פרשת יתרו) הוא אמר ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם עשרה (עשר מאמרות

של

אבנם כוונת החכם בשינוי בעצמותו רק לפי היות הנמצא כוחש בעל גשם חמרי, ומה שהוא משכל בלא יפרד לעולם מן החמרי המשתנה ונפסד והוה לגשם אחר ובשינוי עולמיי · רק על נשמת האדם העליונה יאמר שהוא באה מן העולם העליון, ואומר (שם) ונשמת האדם קדושה (של מלאכים שעליהם אמר שאינם גופים וגם בגופות בנשמת האדם) ואמרו עוד שם על האדם, והשינוי יקרנו בעצמו, בגופו, גם בנפשו כנגד מחשבתו, גם בעניניו וכל עסקיו, עיב אבן כוונתו בדבור כנגד מחשבתו שלפי האמת אין שינוי כלל בנפש המשכלת שהוא השכל עצמותו קיים בלתי משתנה, יודע ומכיר עצמו ואת רבונו, חפץ בטוב לשלם, ואין רע יורד מלמעלה, והשנוי בריעה ובחפץ בא בכחות הרוש והדמיון ושאר הכחות החיוני וכמו שיבואר עוד בשמנה זו·) לפי האמור הניח החכם שלש מדרגות במציאות וקראם שלשה עולמים · עולם העליון אשר השם שוכן בתוכו בבלתי אמצעי והוא המאציל אותו, ובתוכו בעצמים הקדושים שבו שהם מדותיו וכחות הנהגתו לכל העולמות, וכאשר השם ב״ה משכיל עצמו במדותיו לבלי תכלית הנה יהיו המשכלות הללו לעצמים עומדים כי ורוחו בהם, והם כלולים בעשר מדרגות זו למטה מזו, והשם באחדותו כולל אותן מדרגות כחותיו שהם כחות פעולות של הב״ה, נמצאים כפני עצמם ואדוקים כמו כן בעצמותו ומעלם · וזה העולם: עולם הרוחניים, והם המלאכים ועצמותם שכל נקי, מעלותם נשגבו מדעות הנקלות כנגדם · פי׳ שהדעות והם השכל המקושר בכוחות חיוניות וכחות הצומח הם נקלות בלתי קיימות בלי שינוי בערך אל שכל נקי שלהם · ולזה כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע · ואמר בפסוק

פי שמי בקרבו, ומשל לעגל. שהנקודה הוא קרובה אל כל מרחק · והנה עצמותו חלק השם הנכבד, ובכה יפרש המקרא אם שמע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר, והביא משל כן אור הלבנה החשוכה בעצמה מקבלת אורה מהשמש, ונגבל ליכר על האור ההוא שהוא הלבנה להיותו בכך מגבל בערך מה שהוא אורה גם אור השמש להיות עצמותו האור השמשי. וכמו כן יקרא המלאך אלהים, להיות עם זה תואר לא שם העצם, הוא כולל כל קדוש שהוא נוף ולא מתבנף · —
והנה יאמר על זה העולם הראשון שכולו בכח ומלו עומד, רק מספר אינני בעצם רק בשם הנכבד לבדו · כוונתו שעצמותם והיותם מדותם וכחם ופעולתם, שנאצלם הכל אחד להיותם בלתי נפרד, הוא שכל מגבל כגביל והוא בעצם שכל השם הנכבד שכולו שכלי בלי גבול · ולז״ה יאמר שהשם הוא מעמידם מושכילו ית׳ את עצמו כדרך מגבל זה של המלאך שגם בהם יגזור החכם מעלות ומדרגות, ואומר על מיכאל, הוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים · ואמר שהמלאך המובטח לישראל בפרשת הנה אנכי שולח מלאך הוא מיכאל · ועל המקרא זה הולך לפניהם יומם כתב: ידעת כי השם שוכן עד ויושב קדם סלה (בלתי משתנה ובלתי מוגבל ובלתי מתואר לפי זה בשום תואר תמורה תמיד הנגלה) והכתוב ידבר בלשון בני אדם, בעבור כי כח השם הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו · ובפסוק ויסע מלאך האלהים כתב, הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו וה׳ הולך לפניהם יומם והנה זה לראיה על מה שאמרנו, כי המלאך הוא אצלו כח השם ועצמותו, שכל, מוגבל בדרך מיותר הייטב בנקיות השכל והארתו ברב או במעט וזהו דע״ו
תנז׳

חכן, בגד, והחלק השני שאינו שם דבר רק והיא מקרה (יאמר זה כדרך הלשון והעברי שכונתו גם על הצורה הימודת כנראה מן המשלים) כמו חכמה וגבורה עצה ' זה השם נגזר בפעלים, והחלק השלישי תואר השם והנה הוא מורכב משנים הנזכרים, כמו איש חכמה והטעם איש שיש בו חכמה, והנה הוא חכם ום אמר איש חכם נשפט את איש אויל או יאמר חכם בלא סי איש, אין נבון וחכם כמוך, ימש ק. והנה באן יאמר כי מרכבת דברים יפרד שב העצם מן שם התואר :

א' כי משם התואר יגזר פעל, מן חכם

חכם בצוי, חכם לבך בעבר, תחכם באחריתך בעתיד אלה שם העצם הגם שהוא לפעמים נגזר מפעולה או ממקרה הזכה שהוא שב שם לעצם הדבר, לא יכנה ממנו פעל שר, ולא יאמר מן יצחק, יצחקתי או איצחק, והחתם שם כדבר ' פי שם עצם אינו במקרה '. כונתו שגם השמות בלשון הם בתכונה א, שהעצם בעצמו, הוא היות לבד, לא יאמר בו עדיין תואר והגבלה פעולה ומקרה, כהבה הצורה שתחול בעצם והוא הנשא את כלם.

ב. שם העצם לא יתרבה, ולא יאמר אברהמים כמו שיאמר חכמים. והטעם לפי שהעצם כשיושכל בלתי שם צורה צריך שיושכל אחד ושוה בעצמו, כמו האחד התמיי והמרחק הפנוי, ואין בו חלוק דברים ולא שתוף התצרפות ודמיון דברים. ולזה גם שם העצם הפרטי בלשון, מורה רק על זה העצם לבד, ומצד שיושכל העצם איזה צורה או איכות ותבונת, כבר ישוב שם כולל שתוף ורבים דומה לשם סוס בהמת חין, וזהו שמוסיף החכם ' ולא מישראל (כמה) שהוא שם העצם, אם שם שני אנשים ששמותיהם כך, לא יאמר

ישראלים, רק יאמר כמה, כשיתיחס איש אחד אל ישראל שהוא (עשוי בזה) שם המין.

ג, שלא תבוא הי"א הידיעה בשם העצם, לא נאמר האברהם כמו שנאמר החכם. הטעם שה"א הידיעת מורה על התיחדות לכלל ולפרט, החכם עיניו בראשו, כל חכם, הארץ, זו הפרטית. והכלל והפרט מצד הצורה והגבלתה, למוללת ולמתפרטת והעצם בלתי צורה מיוחדת אין בו לא כלל ולא פרט, וכמו שלא יתרבה כן לא יתיחד. ומזכיר החכם בזה, שאילו היה השם אדם ' שם עצם לאדם הראשון בלבד, לא הוצרך לו ה"א הידיעה ליחוד, והאדם הוא שם תואר, ויש לו סוד, כי הוא שם המין, והענין יבואר להלן בסוד החטא הקדמוני לפי שטת זה החכם.

ד. שלא יבוא שם העצם בסמיכות על שם אחר, ולא יאמר יצחק הדוד (נראה שהוא דבור איזה משורר על אחד מארבעה רבנים הגדולים שהיו בספרד שמות כולם יצחק כשבא בס' הקבלה להראב"ד. ועד"ז דבור החכם בס' צחות שטעה האומר אין ביעקובים ביעקובנו) כמו שיאמר חכם לבב. והותם בטעם, כי האחד עומד בעצמו.

ובזה נשלם מה שראינו לבאר בסימן זה מן השרשים והיסודות לשטת החכם בכלל.

ג. קצור תבנית כל המציאות בשלשת חלקיו :

כל הנמצא בעולם השפל הזה הוא משתנה בעצמו ובמקריו, ולזה יאמר החכם (שמות ג' ט"ו) ובעבור אלו השנוים (של מערכת הכוכבים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצם, אף כי במקריהם.
אמנם

בכחשבת לכל יש בעל תבנית וצורה, ולהיותו עדיין כאין הגואר וכלי פעולה והגבלה יוצאת-לפעל לבלי תכלית חשנת, על כן לא יאמר עליו גם הוא, כי אם שהוא, היש כח על ההויה חבוי ונעלם בפנימיותו.

ב. הצורה, היא הפעולת בעצם וכגבלת ומיוחדת אותו להיות יש בא לכלל תואר ותפישת השגה. וגם פעולתה לבלי תכלית, להיותה הצורה הכוללת כל צורה פרטית עד אין קץ. לפי שכל צורה פרטית כלולה בצורה שכלמעלה ויותר בללית הימנה, צורת הדומם לכל פרטיה, כלולה בצומח, וכל הצומח כולה כחי, וצורת החי במדבר וכן למעלה, עד הצורה העליונה הנעלה (הכמת הקדומה) ומאחדות שניהם השם הכולל הנעלם, והצורת הכוללת, יצאו:

ג. כלל המציאות, שכל הנברא בו עד אין תכלית, כל אחד בעל תכלית וגבול השגה. או כללותו כבושנו התכוניי, הוא העצם הכולל לאין תכלית בא בצורה הכוללת לאין תכלית, עצם כל העצמים וצורת כל הצירות, יתברך ויתעלה מבוא בהשגה לכל נברא מוגבל וכתואר בעצמו ובצורתו. —

גם מראשית חכמת ההגיון המכונה לו חכמת הדבר — ור' שמואל אבן תבון הוא שהטיב לחדש השם הגיון. יקח החכם ליסוד שטתו, והוא אומר (ספר השם) „ כי הנכבדים העליונים שאינם גוף, הם שנים, נושא ונשוא רק האחד לבדו נושא ואינו נשוא. " כוונתו שבכל גזירת משפט שבהגיון יש כנודע נושא ונשוא. הנושא הוא הענין הסתום עדיין בכללותו קודם שיחדנוהו ע"י מה שנזרנו עליו במשפט, ולזה הוא תמונת עצם הנעלם, והנשוא הוא איזה יחוד ותכונת הגבלה, ולזה הוא תמונה לצורת העצם והנכצא בפעל הוא כלל המשפט — וזה כמו הרבה מדברי החכם הוא מה שיאמרוהו פלוסופי אשכנז האחרונים בביאור, והמשכיל יתבונן. ולזה יהיה כל דבר מה הבא במשפט השכל בכל התכבות דפרטיות, הוא בהכרח עצם מוגבל דוץ מן הבינה הכוללת המתבוננת על חוקות השכל ומשפטיו בדברים בכלל. ועל כן יאמר החכם שגם הרוחני היותר נקי מרצונות הגשמיות, הנכבדים העליונים, לפי מה שיותפשו בהשגה, כל אחד להווה בפני עצמו, כבר יושכל בדם, נושא והוא העצמות, ונשוא והיא צורתם המבדלת אותם ומשים לעצמים מוגבלים מיוחדים בפני עצמם, הגם שאצלם נידם רוחני שכלי. ואך השם ב"ה לבדו אשר משני הפנים יחד שצריך בהכרח שיושכל ית' בהם, היא בלתי הגבלת צורה מיוחדת היינו גם בשיושכל בלהי בריאותיו וקודם לבריאה גם כשיושכל עם בריאתו בצורה הכוללת לאין תכלית, הנה לא יתכן שיגזר עליו שום משפט חלוק בנושא ונשוא, כפני שהוא נושא לבד. ועל כן בלתי בא במשפטי השכל וחוקותיו, הגם שהוא נתון להתבוננת באורח הבינה הנקיה הנעלה, היינו להתבונן בו ובחכמתו משוללי כל הגבלה ותואר וגזירת כל משפט מיוחד. יתברך המפליא חסדו ובלתי בתקנא בבריותיו הנעלים וכמש"ה לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני. —

המקומות שבהם יקח החכם מיסודות חכמת הלשון הדבור והמכתב ליסוד או לבאור שטתו, רבים, ויבואו קצתם בהמשך השער, ושאריתם בסימן סתרי תורה ברשימות. וכאן נעורר לבד על המקום העקריי שבכודר שמות בבאור ענין שמות העצם שיכונה בה השם ית' בלשוננו, שם של ארבע אותיות ותצו השם התוא ושם אהיה. גם הוא גבגם לזה בהקדמה י' דע כו. שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקורא. תלשוסטו מקום עצם הנקרא וכו'. זמבאר שהתהשיך להמשון וכו'. הנה בספר צהות יחלק השם לג' חלקים, החלק האחד עצם הגוף, כמו ראובן

הנפש המשכלת אחת פשוטה ושוה לעצמה, עם היות בגלותה לפעל, במחשבות ומושכלים רבים שונים, אבכם נגללים זה בזה ושבים וחוזרים בהתאחדם, לאחד עם עצמותה הנעלם בבהגיותו בתחלה ובפני עצמו, ובמה שבא עוד בסימן סוד השם והעולם העליון· ואלסלהיות מה שהוא בעולםהמושכל העליון העצם הנעלם הקדמון, הוא בצאתו לעולם המוחש, המרחק הריק הפנוי, ומה שהוא במושכל, השכלת השם עצמו או המה קדומה, הוא במוחש הנקודה והקו, כח התנועה וההרכבה והתהוות, שהם הממלאים את הריק והפנוי עד היותו מקום מכיל בעצמו היש וההוה, על כן יצדק לומר מה שההבדל בנמצאים בא כצד הנהגתם בעולם למקומותם השמים והארץ המעלה והמטה, מה שהוא יותר פרטי וחק, כמו האקלים החם והאקלים הקר ביותר הקשה והחכים בו ומה שהוא יותר כללי ואישי, כמו האקלים הממוצע הממוזג המתבים. ומזה יבוא החכם בדבור הנוכחי לדבר במקומות המקודשים וביקרתם לשכינת עצם הכבוד התחתונים. מה שיבואר בסימן סתרי התורת עיקר הכוונה במדרגות אלו על המושכל והמושג הרוחני היותר חושיי ופרטי וחשוב בערך אל המושכל הכלל מאד יותר ברוחניותו, כמו שהוא ערך הדומם אל הצומח עד הצומח אל החי וכן בפרטי וערכי המינים של הסוגים האלה. ובחזור ונתבונן עוד בקיצור כל התועלה להתחכם ליסוד שמתו, ע"י מה שהותר בעומק העיון ביסוד וראשית החכמות בחשבון עלה לו שלשת מיני האחד:

א. האחד שהוא טרם החשבון

אור המתמיי שהוא קודם בהכרח במחשבה וכל פעולת מספר. ואלהיות בבלי שום פעלה, ובאין שיעור קצב לכלל תואר וגבול על כן לא נוכל לומר עליו, כי אם אחיינו כח היה בלתי מושג הפוי ונעלם בפנימיותו·

תמונתו בחשבון הקטן לבלתי תכלית·

ב׳ האחד שהוא סבת כל החשבון, פעולת הפעם והמנין, פעולה שכלית היא העושה בסתמיי בפעולתה לאין קץ· ותמונת בחשבון הגדול לבלתי תכלית מאחדות שני האחדים האלו, יצא לפעל·

ג׳ האחד שהוא כל החשבון האחד המיוחד, שהוא הכולל בתוכו בדרך רוחני, כל המספרים עד לאין קץ שכל עיקרן אינו אלא האחד כונה והזור ומונה, ולזה האחד ברוחניותו בלתי בעל תכלית הגם שבמציאותו בפעל, כל מספר היוצא כל כמה שיהיה, היא בעל תכלית ספור ומנוי.

מיסוד חכמת המדות עלה לו:

א׳ המרחק הפנוי והריק, הלל של עולם כולו הולך ומתרחב לאין תכלית קודם במחשבה לכל דבר, שלא ידומה ויחשב אלא בהמצא במרחק, והוא המרחק נעלם באין תואר וגבול השנה זולתי בהצינות הויה בלבד. ולזה לא נאמר גם עליו כי אם שהוא·

ב׳ פעולת ראשית הנקודה ופעולת. יציאתה לקו המתארך לבלתי תכלית ומאחדות שניהם, היותו של המרחק הפנוי, ופעולתה של הנקודה, תצא

ג. תמונת העגולה, גם היא בכללותה בלתי בעלת תכלית, להיותה חוזרת חלילה לעולם, ראשיתה בסופה וסופה בראשיתה, ולהיותה כוללת בתוכה כל התמונות עד לבלי תכלית שכל אחת מהן בעלת תכלית וקצה. —

מחכמת שרשי המציאות עלה החכם:

א. העצם הנעלם, הקודם בהכרח במחשבה

א״ב הכמות והאיכות והגדר אינו בו, ועל כן לא יודע חבורא מהם ע״ב· ועוד יוסיף באור בצורה העומדת או העצמות ובצורה עוברת או המקרת כי כל צורה עומדת או מקרת. ואתן לך משל אחר, המוכן האמתי הנה שהלשון צר מעט הוא שרצונו ליתן דוגמא על הצורה העוברת שזכר לאחרונה, קדרות הלבנה · · · · · · · והנה קדרותה איננו גבול ותואר בעצם הלבנה עצמה, כי אם בערך אלינו הרואים, וכן לדעתי המקרים בכל נמצא אינם בעצמותו ולא בצורתו האמתית, כי אם תוארים מראות עוברות עליו למראות עינינו·

ואתן לך משל אחר. ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף, ויש (עם כל זאת) מקומות בגוף האדם שיש בהם מן י׳ החבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מן האחרים, כמו העינים והאזנים, כי העצמות גם הכבד לא ירגישו. והנה י׳ הלב קבל כח הנשמה יותר מכל אברי הגוף. על כן היו אברים רבים משרתים לו. בלי ספק מגמת החכ׳ במשלו השני לתכן הקרי׳ ענין הצורה העומדת שזכר. וזה שיש לשאל בה, מאחר שלפי דעתו הכל עומד בשם האחד ובלתי שנוי, מהיכן יבוא התבדל והתפרד בנמצאים. גם תהיה השאלה בזה האופן מאחר שעקר ישות הדברים הוא העצמות שבהם, והעצם בה קיום והיות שוה בכל דבר, האיך תחול בו הצורי׳ שאמרנו היותה מגבלת העצם ומיחדתו לבעל דמות ותמונה, וכל גבול היא שלילה והסרון המפסק תוך העצם? ועל זה ישיב החכם במשל מן החיות שעם מה שהוא כח חיוני פשוט ושוה בעצמו ומתפשט בשוה בכל גוף החי, הנה כל אבר איננו כי אם חיות מגבל ומתואר בתואר פלוני כי היד המתה כמו היד המצויירת בכתל, איננה יד, והיא חיה וכן הרגל ושאר האברים, ויובדלו רק בכמות הרגש החיות וכמו שביאר. ולזה על ברוך נאמר שלא יצא הכח החיוני מבחינותו על הפעל החצוני, עד שיתאר עצו פשיטותו בגבולות ובפחות ויתר, והגבלות אלו הן ה האברים כלם שהם נערכים אחד לחבירו ומתאימים לגוף אחד חי, היינו שהם שבים כלם לגבול הצורה האחד הפשוטה כמו שהשכלנוה בעצמה והוא צורת החיות. —

ומזה בא החכם להנמשל המכוון לו בעיקר במאמרו זה ונכח השם הנכבד ידענו כי כבודו מלא כל העולם רק יש מקומות שיתראה כח השם בם יותר ממקומות אחרים·· והנה זה מתיחס ודומה למאמר הגורל בדברי קדמונינו (ברכות י״ד) בחמשה דברים וכו׳ מו הנפש ממלאה כל הגוף אף הקב״ה מלא כל העולם. ובנראו בתחלת ההשקפה מתנגדים הדברים להעקר באמונה שאי השם כח בגוף. והחכם שהוא מכפיל לרוב כי הכבוד הו העצם, איך יאמר שכבוד השם ממלא המקומות בעולם הטבעי המוחש שהוא בזמן ומקום. והנה אומר הדמו הגדול שהעתקנו ובארנו למעלה בהצעה, ואם היתה כן יכלת להבין איך תראה העין צורות משונות ברגע אחד, ואיך יכילו השמים בגרגיר הלכן, אז התח לתשכילי אמנם האמת הנכון כי גם המקום גם הדברים ממלאי המקום, אינם בעצמותם ובאמתתם הענין המוש מהם בחוש, כי אם הענין המושג לנו מהם בשכל, ובו המובן, היינו מפני מה שהם ערכים שכליים, הם מחשבות השי׳ המצויירות בו, היינו גבלות רוחני שכליים שבהן ישכיל עצמותו העולם והם המורות לחלק העולם כלם, וכל הנמצא בהם. ובהמשך הקדומה שבה הוא ית׳ יודע את עצמו ישוב הצורות המוגבלות הנגה לעצמותו עד אין סוף, על דרך משלו של החכם שהרוח החיוני פשוט אחד בעצמו עם הגלותו באברים רבי שונים בכמות החיות, או במשל יותר נכון — ויבצא ם הוא בדברי החכם במה שיבא לפנינו — על דרך היות

והם מרגשים באים לחושים פרטים ובענינים, לא גוליים שכליים עומדים · — והנה שתים הנה שראוי לנו לשמוע מדברי החכם ולהחזיק הם כעיקר להבנת שטתו:

א. כי גם העצם גם הצורה האמתית של כל דבר, הם באמת רוחניים שכליים, בלתי נתפשות לחוש באמתתן, והעצמות שבהם כח שכל נעלם, וצורתן מושכלת, עצם השכל הנעלם כשבא להשגה וישות על ידי הגבלה מיוחדת, והנה לא יתפש השכלי כי אם לשכל משיג. וכן הוא אומר בפירוש בתשובת השם למשה כי לא יראני האדם וחי, וזהו האמת כי ההרגשות אינם מרגישות רק המקרים · לא את העצם ולא את הצורה העומדת בגבילתו להיות יש מושג ·

ב. להיותו אומר כאן שרק העצם עומד בעצמו, עם כן הוא מכשל להבנ שאין עמידה בעצמו כי אם להשם לבדו, כמו בפרשת שמות, ובעבור שהשם שוכן עד עומד לנצח וכו הכל עומד · על כן נשאר מוח, כי גם העצם שבכל דבר ודבר גם צורתו האמתית, והוא יחוד העצם והגבלתו שתהיה יש (כי אין יש בלא צורה) שתיהן באות מאת השם ונאצלות מאתו, באופן שעצמותם עומדת בעצמות הקדמון והנעלם לבלי תכלית, וצורתן המוגבלת עומדת בצורה הכוללת והחכמה הקדומה שבה נברא יש מבלימה, והעיקר הברנאת, שכבר האריך בפירושו, והוא עצם הנעלם, ניתנה הצורה היינו איכות ותואר ותגבלת השכל, ושניהם באמתתן ענינים שכליים · רוחניים · וכמו שתבאר עוד לנו · בביאור החכם למלת ברא · — ועוד החכם לכלול בדבור קצר במקום אחר, והמבואר לנו במקום אחר · והנה יאמר בפי המקרא אני אני הוא היחוד שאין למעלה ממנו, כי כל יש איננו הוא בעצמו · ובפי דבור ואגוד חכמים יאמר, והכל ענינים חוץ מיוצר הכל · ובכן שכל · יש אחדות שנים

העצם והצורה, ושכל עצמות כוללת יותר בכח שהיא בישותה בצורה מוגבלת, והעצם באמתו כולל הכל אמנם בכח לבד, והיש בפעל היינו בגבול צורה תהיה יותר פרטית או כוללת לא יגיע לעולם להשגת אמתת עצמו זולתי השם לבדו שאין בו הבדל הכח והפעל יאמר אני אני הוא · — והנהו אומר בזה בהמשך על כן השם הנכבר לא יתכן שיהיה דמות ותמונה, לא עומדת ולא נעדרת, כי הוא ברא עצם כל דבר. פירושו, הנה הצורה היא המיחדת את העצם מגבילתו ובה הוא נגדר להיות דבר, בעל דמות ותמונה או רוחני בצורה עומדת או נשמי בצורה עוברת · ולהיות הדברים כולם עומדים בהשם והוא המעמידם בעצמותם ובוראם ומציירם, הנה השם ית״ע הוא כלל העצמות וכלל כל הצורות האפשריות עד לאין סוף, ואיך יהי בעל דמות ותמונה, היינו דבר מה, בעל צורה אחת מוגבלת, ואפי׳ שתהיה הצורה היותר גבוה וכוללת · — ולסבר גם זה למחשבה נעתיק משלי החכם החסיד בעל ספר הישר כזה, שפלוסופיותו דומה במאד מאד לשטת החכם, וזה לשונו (שער ח). כי הכחות אשר בם נודע כל דבר הם, מגדרו ומכמותו איכותו ומן תבניתו וכו׳ · · וכל אלה הכחות לא היו כי אם מבח הבריאה אבל קודם הבריאה לא היו. והדמיון אילו עשית על חוף ים אוקיינוס רהיט או מקוה מים, ותכנים אליו מימי הים, ויהיה הגבול המסבב אל הרהיט, כמו גבול הבריאה, והמים אשר ברהיט הוא דמיון לנבראים והמים אשר בים דמיון לאשר הוא מחוץ לבריאה, ותוכל לחלוק הרהיט ההוא לכמה חלקים שתרצה ולדעת ערכו וחוקו מפני שהוא מוגבל. אך המים אשר מחוץ לגבול ההוא לא תוכל מלחליק אותם ולא לדעת ערכם, ולא תוכל לעשות בהם דבר מכל אשר עשית ברהיט מפני שאין להם לא גבול ולא תכלית (בערך), והבורא הוא קודם הבריאה

אילם היש, יהי גופני או נפשיי, רוחני או שכל נקי, ואפי׳ היותר נעלה ומטבע אלקי, הוא כבר בעל עצם וצורה, עצמות קדום נעלם בתכלית כפני עצמה, מושכל ומושג באמצעות איזה צורה, מיחדת ומגבלת העצם הנעלם, ומבשרתו לבוא בגבול ההוא, לישות ולהשנה. —

והנה אצל ההכרה החושית, חומר הגשמים הוא העצם, והתואר והתבנית והגוון וכדומה בהגבלות הוא הצורה. אמנם כבר מבואר בסימן הקודם, שאין אמתת מציאות לשום דבר לפי מה שהוא נראה לחוש כי אם לפי מה שיושכל בשכל, וכי המושג הכולל מן כל דבר ודבר הוא לבדו אמתת מציאותו. ועל כן גם העצם גם הצורות שאנו בהם עתה, אין אמתתן אותו החומר ואותן התבונות המובטות בחושים, כי אם המושג לנו בשכל מן המוחשות ההמה. וכל מה שיעשה השכל מן הצורות והתבונות ההן, ויכלול אותן בכללות עצמו, הוא לבר האמת והתושיה שבהן, ואף בהן יצטייר העצם הנעלם בחבטן פנימיותו, בכדי לשוב מושג ויש. וכל אותן הצורות והמראות החוצות, הבאות בחוש ובתחלת המחשבה מצטרפות ונספחות אל העצם החומרי אינן מציירות את העצם האמתי הנעלם, זולתי בערך מה שישכילם אותו השכל, ויכלול אותן. האחת בחברתה בכללות צוער ממעלה אל מעלה, שבזה לבד, יושכלו לצורות אמת, שכליות רוחניות, עומדות וכלולות, עד הצורה העליונה המחשבה הנעלה, צורת הכוללת הכל, היינו כל גבול ותואר צוריי שכליי, עד לאין תכלית, ובצורה הקדומה ההיא, מצטייר העצם הכולל הנעלם ונודע לעצמו עד לאין תכלית, החכמה הקדומה, שבה נברא כל מבלימה. —

ובזה נבוא לבאר קצת נכבדי מדברותיו,

לפי מה שהם שייכים כאן. (פ׳ הרומר), כל יש על שני דרכים. האחד יש שהוא גוף, שיש לו אורך ורוחב ועומק .... ויש יש שאינו גוף, והם מלאכי השם הקדושים, גם נשמת האדם. ואלה השנים דרכים השם בראם לבדו, ואין יכולת בנברא, לברוא עצם, שיהיה גוף, אף כי יש שאינו גוף, שהוא נכבד יותר, גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש. כוונתו על העצמית המונח בהכרת בכל יש, והוא נושא הצורה, ונברא ונגזר מעצם הנעלם הקדמון, ולזה הוא נצחי עומד. ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו, ולא ימצא לבדו, והיא הצורה, שהוא מציירת ומתארת את העצם הפשוט הנעלם. גם היא על שני דרכים. האחת עומדת ולא תסור, בצורת הקדושים, והחכמה בנשמה, גם בגופות כחום האש ולחות המים. יאמר, שגם בקדושים והם השכלים הדבקים ועומדים בשם בעולם העליון (שיבואר ענינו לפנינו) יושכל בחברה עצם וצורה ענין פשוט ובלתי תכלית הבא בגבול השכלה. גם בנשמה צורתה הוא כח ההשכלה שבה, הכולל בעצמו כל יתר כחותיה שלמטה הימנו, ובצורה ההיא יתודע ויצטייר עצמותה. וגם בגופות כאש וכמים צריך שיושכל בהם צורה כוללת, מציירת העצם לגוף ההוא בגדריו והבדלו מכל מה שזולתו. והוא ענין שכלי שסב לבראה החושים בחברתם לענין החום ולענין הלחות, לא שיהיו החום והלחות כפי מה שהם נרגשים, צורות, ושהרי קראה החכם צורה עומדת, ומונח גדול אצלו כי ההרגש לא ישיג רק המקרה שהוא הצורה הנפרדת וכמו שהוא אומר והולך, והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים ונחלפים סרים ונעדרים, ובאלה יכול האדם לעשות. והם תכונות ותארי הדברים במה שהם

בעצם טוב , היתה התועלת גדולה , במה ששמשו בצורות המספרים והתמונות מופשטי החומריות בקצת כבדי להגיע מהם ובעזרתם אל המושכל הכצוייר הנקי בשרשי הדברים ואמתת מציאותן . ובדרך אות הושיי סימן לרוחני בלבד , יכשרו עוד גם לנו היום , וגם אנו נאמר , כי יכשר , דים , האחד לסימן הפשוט בתכלית והשנים סימן להפרדו בנגוד (ומזה בתלמודנו דבר הזוגות ידעתם) והשלשה למיצוע והתאחד הנפרד וכו׳ והנקודה סימן למציאות הנעלם בכחניותו , והקו ליציאתו מפנימיותו לחצונות ישות , והעגולה סימן השב הוזר לעצמו לעולם נצח ולאין הסוף. ואחר שמצא החכם הדרך ההוא לקדמונים ממנו הרבה , כמו אצל היהודים היוונים (כמוזכר בשער הקודם) וכמו כן במשנת יצירה הקדמונה , דים , לפני אחד מה אתה סופר עשר ספירות בלי מה , ששה קצות והיכל הקדש — השביעי , המרכז — מכוון באמצע , לפיכך הכב שביעי תחת כל השמים , דרך עליו גם הוא והיטב להשכיל בו . וכיוצא בזה השכיל וגם כן זה בארה משנת היצירה בענין הקול והדבור ומוצאותיו , ובאותיות הדומות לעלמי חומר , ובהבריותיהן הנותנות כהן חיים , ובקדמות לשוננו ההברות ההן הדומות לצורה , הן אותיות המשך אהוי , שמהם לוקחו שמות העצם וכמו שיזכר עוד לפנינו . — אמנם ביותר שאת ויתר עז יסד החכם שטתו על העיון בחכמת שרשי הדברים הנקראות לו מדרך התושיה ונקדים לבאר בקצרה דעתו בעצם וצורה ומקרים . —

לכל ענין מה שיהיה אצל השכל יש , הייט שיהיה לו בו איזה תפישת השגה , צריך שיושכל בו שני ענינים : א׳. העצם , ב׳. הצורה . העצם הוא הנושא עליו ובעצמו , כל איכות ותואר מיחד , שישפטנו השכל הויתו מתאר העצם . וצורך השכלת העצם לראשונה הוא כבדי שלא ינשאו התוארים והגבולים וכל המאמרות השכליות על האין . והצורה הוא כל מה שישכיל השכל בעצם בכדי לגדרו ולהכירו , ולהבדיל וליחד דבר מדבר , שלא יעלה לו זה , רק באלה השנים , העצמות הכוללת , והצטייר העצמות ההיא בצורה מיוחדת אליה . והנה כהפריד והפשיט במחשבתנו מן העצמות , כל צורה פרטית מיוחדת ונחתור להשכיל בעצם לבדו , נמצא כי העצם הוא קדמון וראשון לכל תפישת השגה , ועם זה הנהו לגמרי בלתי מושג , שכל השגה היא רק ע״י הנחת איכות וצורה באה בעצם ומיחדתו , והוא העצם עומד בעצמו , בלתי סמוך על דבר וציור זולתו ובלתי צריך לו , לפי שכבר השכלנוהו קודם ותנאי לכל דבר איכות ורעיון ומחשבה שכולם נשואים עליו , והוא כל מה שהוא בעצמו ובפני עצמו , ועל דרך זה לבד ישכילנו השכל , הגם שאיננו רשאי לגזור עליו שום דבר משפט הייט לצייר בו צורה ותואר מה , שכל צורה ותואר מורה על הויות העצם המלל כבר בא בגבול והתיחדות , והעצם כבר אמרנו בו , שהוא קודם לכל צורה ונשא את כולן , ולזה הוא כולל ובלתי תכלית ואין לתארו בצורה מיחדת ולומר עליו כי הוא זה וזה , ותוארו כך וכך . — ולסבר הענין קצת למחשבה , הנה יש בגרעין זרע העץ חוץ מצורתו הנראית , כמו כן צורת העץ ההוה ממנו , אלא שהיא נעלמת וכאילו היא גלומה בעצמות הגרעין מתפשטת ויוצאה לאחר זמן ובאמצעיים הצריכים . והנה איננו עצמות לגרעין בלבד , כי אם כח שוה ומלל לצורת הגרעין שעתה ולצורת העץ , לכל הויה שאחריה היוצא מן העץ . וכן העצם בכלל כח שוה לכל צורה נעלה והכויה בו . ובזה פירש החכם הדבור לא נבחר עצמי ממך , גלמי ראו עיניך . — ועל כן העצם בפני עצמו , לא יקרא אצל החכם יש , שהוא העצם המתואר ובא בהשגה ע״י תארו , . כי אם בלימה

אולם

בעצמה העגולה הכיתפשטת, והכל לאין תכלית · ובאמת ובעומק העיון יהיה המושג בשכל מן האחד הסתמיי והמרחק הפנוי, ענין אחד בעצמו הגם שהם נגלים למחשבה כשנים וכמו כן הנקודה ופעולת הפעם השכלית הם ענין אחד ושני הענינים הללו אבתתם הוא עצם פשוט מוחלט בלי תואר וצורה, וצורה ראשונה כוללת לכל צורה ותואר גבול שבעולם, וכמו שיתבאר עוד לפנינו, וגם בשער שיחדנו לדבר בשטת חכמת הספירות המקובלת בעדתנו, שגם למקובלים בתחלת דבריהם הדבור הרבה באלה שני היסודות ונקראים להם פליאת האחדות וסתימת הנקודה · — והנה מן הנמצא להחכם על דרך בחינה זו של הנקודה (סדר תשא) יתב׳ האחד אין לו תמונה, כוונתו על הנקודה בכמות המתדבק שאין לה עדיין שעור וממשות והיא היא האחד הסתמיי שבחשבון והיא בדרך כלל לכל התכונות ישהנקודה אינה כ״א כח מפעל רוחני להתהוות כל תמונה יכי מאתו יצאו, שהמנקודה ובאמצעות פעולה שניה שהיא בנראה לחוש הקו, תצא העגולה שבה כלולים כל שאר התמונות האפשריות בעולם · —

והנה יעמול ויעמיק החכם במקומות רבים מפירושיו וחבוריו, למצוא סגולות התמונות והמספרים לכל הבדליהם וערכיהם זה לזה סגולות העגולה, המשולש והמרובע, והסגולות השלשה, הארבעה, החמשה הששה השבעה, העשרה וכפוליהם. קצתן סגולות ראשונות מיוסדות בטבע העצמי של הכמות המתדבק במרחק ובטבע פעולת המספר)בכללה וקצתן אינן רק תולדות נמשכות מן הנחת העשרה לאחדות מדרגה שניה כמו סגלה המשותפת אל החמשה והששה, לשמור עצמם במרובעם · (מרובע 5, 25, מרובע 6, 36) ; וכן הסגלה שזכר במקום הרשום אם תכתוב התשעה בעיגול הוא אחת עם אותה שזכרו המקובלים אחרונים שכל מספר מחובר מן תשעיות, יהיה גם במספרו הקטן — כחשוב העשיריות והמאות והאלפים וכו לאחרים תשעה או כך תשעיות — 18, 72, 99, 108, 270, 1215 — ועם מה שזכרו אחרים שברשימת הסופרות המזרחיים שלט, כל מספר שבעולם אם נהפוך סדר קריאתו, יהיה ההפרש בינו ובין מהופכו, תשעה או כך תשיעות שכל זה נמשך בהכרח מסדורן של מספרים לפי חוק העשריות, וישתנה בערך השתנות הסדור ההוא לפי חק אחר והחושב יבין, ועל כן אין לנו להכנס יותר בבאור אלה הסגלות הנרמזים. — ועוד ראוי שתדע, כי הגם שבאמת כל נמצא בפעל הוא בהכרח בעל שעור מתפשט וקצב פנימי או חצוני, והאדם יפעל גדולות בשיעור ובערכיו, והעד מלאכות התנועה כולן, המוזיקא, ושעורי ההרכבות בכימיא, הנה עם זאת יהי פועל ריק בלת׳ מביא אל התכלית, לבקש סודות המציאות גם בכלל, גם בחלקיו, בלי עזר עיון והשכלה בציור המושכלות בעצמותם ואף על ידי תכונת איזה מספר ואיזה תמונה וערכי החשבון והגימטריא בלבד, כמו שהתחרו ועשו בזה המשכים אחרי פיתאגורס והרבה מהמקובלים. ולפי עומק העיון אין המספר והקו והשטח וחבוריהם, זולתי צורות התגדלים במציאות המתפשט החצוני לעצמו ובא בחוש כשהוא מופשט מיתר חומריותו, ועל כן הנה העומדים בתוך בין החושי ובין השכלי, אמנם זולת זה אין כתב תוך ותוכן אחד כלל, וכשאמרנו בהם למעלה לפי שטת החכם, היותר בכח ובפעל, הוים ומהווים זה לזה, הנה האמת שכל זה רק במושג השכלי שלהם, והבינה הוא העוסקת בהם בכח ציוריה הרוחנים הכוללים האמתים בכללותם, ועדיהם אין דרך ונתיב להגיע, עד שיושכלו ויתוודעו בעצמ׳ וכפי עצמם, העצם והצורה, הכח והפעל הגבול והאין תכלית החוש והשכל הטוב היפה והצדק והחכמ׳ והתושיה. הגם שנודה ונאמר, שאצל קדמוני חכמינו והכמיהם שלא נמצא להם לציורים תכוניים נקיים שמות רק

מעט

(פרשת תשא), וזה השם הנכבד הוא האחד, שהוא בעצמו עומד, ואין לו צורך אחר לפניו. ואם תסתכל מפאת החשבון, שהוא (האחד) ראש הכל, וכל חשבון מהאחדים, הוא האחד שהוא הכל. וזה הצריך ליתר באור ויעלה לנו אחר שנזכיר הדרך שבו יתור החכם לבוא אל עומק שתו מפאת סגלות התמונות שבחכמת המדות וערכיהן, יתבאר לנו בזה האופן. כמו שהאחד הוא יסוד המספר וסוד, כן הנקודה יסוד וראשית לכל התמונות התבניות כולן, שהרי הקו יתהוות מתנועת הנקודה במרחק הפנוי, ויתהוות השטח מתנועת הקו, והגוף מתנועת השטח, ועם זאת אין הקו מחובר מנקודות חומריות, ואיך היתה הנקודה בעלת המשך ושיעור ומתחלקת לחלקים, מה שהוא סותר ליסוד הראשי ההכרחי בחכמה היא שאין חלק ושעור לנקודה כלל, כמו שאין לחקי רוחב רק אורך בלבד. ואין להשטח עובי. ולזה אין מציאת הנקודה בקו, כי אם רוחנית בלבד, היינו שעל ידי הפעולה המחשבות השכלית, שבה תונח ותוחזר ותונח והוא יקרא למראית החוש תנועתה של הנקודה, יבוא התואר הראשית והגבול הראשון בעצם המרחק הפנוי וריק בלתי נתפש למחשבה כלל. ובכה גם מצד אחר הנקודה היא עקר כל התמונות כולן, שהרי בהשכילנו אותה מתפשטת ומתרחבת לכל עבר תעשה תמונת העגולה, והיא היא בעצמה למרכז, ובקוים שתעשה ויצאו ממנה הקוים, היא מתרחבת והולכת, ובכל גבול שנעמוד אצלו הנה הקוים בקציהם את הקו העקום הסובב העגולה וכולל אותה לתמונה שלימה, באופן שמיד שמניח השכל את הנקודה בעצם המרחק הפנוי, כבר הניח גם מרכז הנקרא אצל החכם מוצק, גם קו הסובב לעגולה הנקרא אצלו רחב, וזה באמצעות פעולה השכלית של התנועה, שעל ידה קוי הצאי אלכסונין, מתפרדים יותר יותר כל עוד שיתרחקו מהמוצק, הגם שהם כמתאחדים בראשית מוצאם מן המוצק, ובתאחדים כמו כן עוד בהרחב. אמר בהתהוותו מניח תמונת העגולה הנאחדת הרבונה שהיא באמת מעתר שליבה באחדותה, ובלהי נבדלת במהותה כמו העליפיסע, ועל כן היא הראשונה והאחרונה במחשבה בנקודה ובעגולה, שהיא כמו כן בקום ומשכן לתמונה הראשונה בעלת קוים ישרים, היא המשולש והיא הכלול לכל מיני תבניתו וערכי צלעיו וזויותיו השונים לאין קץ בתוך תמונת העגולה, כמו שהוא המשולש יסוד ואב ליתר התמונות שכולם ישובו אליו בחלוק הרכבתם (וכל זה נודע למבינים בהנדסה)·

הננו רואים איפוא גם מפאת חכמות המדבק גם מפאת המספר, מהלך אחד ליסוד המציאות בעיקר שהוא המושכל ממנו והרוחני שבו, ורוח אחד לכל, היינו עצמות המתעלם לאין קץ, חבוי ומתעופף ממעל לכל תפושת השגה, כמו האחד הסתמיי במספר, והמרחק או המקום הריק ופנוי מכל תואר והגבלה, בתמונות· ובנעלם זה יבוא פעולה שכלית, כמו הנחת הנקודה במתדבק ותעלה של המנין והעצם במספר· והנה יהיה זה בסוד המציאות, חכמתו הקדומה של העצם העליון בה, העצם המוחלט הכולל הכל· ובאשר ישכיל בה השם ית״ש עצמו, הנה מושג לעצמו בכלל כחותיו הנעלים לאין קץ ותכלית, והוא בפיסול מניח עצמו הנעלם, בהגבלת כחות יוצאים בפעל והוחלעצמותו בסגלות שונות לאין תכלית, יצם זאם מלבו הנם אהו, חוזרים אליו לעולם, ודבקים באחדות עצמו, על דרך שנשכיל בוא האחד הסתמיי במספר על ידי פעולת הנחתו במנין ובוא הנקודה בעגולה באמצעות תנועת הקו, ונשכיל עם זאת כי האחד המניח עצמו הוא בעצמו כל המספר בכלליותו והנקודה היא
בעצמה

המכמיי בלבד . ויצל כללות ההסכמה בזה יאמר , שבאח
מן התרגל למנות בעשר אצבעות , ובצד הצורך לשוב
ולהחל מראש בכלות הכמנים החושיים למספר הנז' · אמנם
החכם ועמו קצת הקדמונים וטובי המקובלים יאמרו בהיפך
ויבקשו להם על הסכמה ז טעם בהשכלתם בעצם המספר
מהותו . ולשון החכם בזה במקום הנ"ל והנה כל המספרים
הם תשעה מדרך אחת , והם עשרה מדרך אחרת ····
ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלימה , , כי לא
תוכל להחל אחד אם לא יהיו
עשרה . והנה עשרה הוא דומה לאחד , והוא שם
כולל האחדים . שהם מאחד , ועד עשרה , ושם
העשרה כוללם , עם היותו (כמו כן) מספר ראשון ותחלת
המספרים הדומים לאחדים , פי' , כתגיעך
אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני
אחדים , ·· וכתגיעך למספר מאה (עשרה
עשרות) , הוא דומה לאחד ··· והנה עשר
ספירות כמספר עשר אצבעות · ' — וכוונתו תתבאר על
זה האופן · לפי המבואר , יוגבל כל כמות , ר"ל יולד ס
המספר המיוחד , על ידי שתי פאות ופעולת הבאתן ז
בזו , ונתבאר עוד שהאחד פאותיו שוין , היינו שהוא
מניח עצמו , ושבהנחתו כבר יוכללו , אמנם בכח
לבד , כל המספרים לבלי תכלית , וכל מספר איננו
כי אם האחד מונח וחוזר ומונח בפעל · וכאשר
נסתכל עוד איך יולדו המספרים אחד אחד בפעלו נמצאו ,
כי בהנחת האחד עצמו בפעל , כבר יש בכחו שנים ,
ובהצטרפ[illegible]ולת ההנחה או הפעם , שהיא
[illegible] שאין תכלית , ישוב מה
[illegible] אחד פעם שנים , שנים ,
[illegible] שנכלת ומיוחדת לנו
[illegible] ב' ובלתי שוין , איננו

דומה להאחד במהותו , שפאותו שוין ומניח עצמו · והנה
השלשה בכח השנים , ובהצטרף הפעולה ישובו בפעל ·
ופאותיו א' ג' . אמנם הארבעה כשיונחו בפעל , כבר
פאותיו שוין כ' ב' , ועל כן יאמר החכם עליו ועל כל
מספר מרובע , כי המרובע כאחד · היינו שהוא מספר
כולל , ושב בתיקונו לטבע האחד ההוא בפעל בהנחה
עצמן · — אמנם להיות להגנת האחד , בכדי שיוכל לבא
במספר ולהיות מונח ומורה לכל קצב ומספר , צריך באמת
שלשה , הסתמיי והפעם והמיוחד , על כן באמרנו
שהאחד מניח עצמו ויצא ובא למספר , הנה בכח
המספר לתשעה כבר יצא האחד לגמרי מפנימיות
השלמתו , היינו שכפאותיו ג' ג' , הניח כל מה שיש
בכחו יוצא לפעל ע"י פעולת כל מה שיש בו , והוציא
התשעה בפעל והעשרה בכח , ובהנחתו ע"י פעולת הפעם
הנז' , יצא כמות אחת חדשה כלולה ואחדות במדרגה
שניה , לפי שבמספר התשעה כבר בא היחוד והתגבלו
האפשרי לה . ויש לזה בתמונות דמיון , והוא הזויה
הנצבת , שאין כזויות מיוחדת בעצמה בלי תוספת וגרעון
אלא היא , וכל שאר הזויות הצרות והמרווחות צריכות
ליחוד בשעורם , המחולק בתוספת וגרעון לאין תכלית
וכן היא לשטת החכם המספר תשעה מיוחד בעצם
בתכלית בכח , ויוצא לפעל בעשרה שהוא המדרגה
השניה באחדות באופן שבהיות כל מספר עד לאין
תכלית , עומד נעלם בכח האחד הכולל כולם , הנה
יהיה העשרה האחד הכוללם בכח יותר נגלה ויותר מעט
העלם , וכן המדרגה השלישית במספר , והוא אחרון
המאה , וכן לעולם עד אין תכלית · וזכור כל זה כי יצטרך
לך בהמשך להבנת דברי החכם בבנין העולמות
ותכונתם · — וכאשר יצעוד החכם להתבונן ולהקיש ב
העיון בסגולות הא' על סוד תכונת המציאות בכללו , יאמ

פרשת

לו כמספר זוגי לאחד, והזוגי למנין, וכן להלן. וככה בכל מספר יושכל בו שלשה ענינים האחדי המונה לעצמות המספר ויסודו, והמנין או פעולת הפעם שיונח (או בלשון בעלי המלאכה שיוכה בו) העצם, והמספר המיוחד והמסוי הנולד משניהם. והנה הנגענו לאחדי הראשון שהוא האחד במחשבה, ולפניו אין שר לפי שנם בשבורים יונח כבר המספר, כמתמנה יונח השנים ובשליש השלשה; וכמו שאמרו בספריתא דיצירה, ולפני אחד מה אתה סופר. והנה בל דבר תפוש לדמיון ולמחשבה בעל כרחנו נחשוב בו איזה המשך ממשות ושיעור, והפשוט לגמרי לא יותפש בדמיון ולא במחשב חשבון שאנו עסוקים בו כאן במספרים. ולזה נאמר שגם זה האחד שאנו מניחים אותו במספר הוא ג״כ אחדי לבד היינו קבוץ איזה המשך ממשות הנעשה לאחד, שזה ממש לאחדי הששים והי״ב והי״ד והשנים שזכרנו או לאחדי החמור והסאה והקב שבמדות, וכמו שלא יתנו המספרים הנז׳ לאחדיים עד שנמצאם בתחלה למספר כאמרנו ד״ים ג׳ פעם א׳ הוא ג׳ או להיפוך, כן הדבר באחד בעצמו, שלהיותו גם הוא בע״כ איזה ממשות והמשך ושיעור, לא ישלם לנו לאחדי ראשון, כ״א אחר שיעשהו לזה השכל בהניחו אותו במשפט שכלי אחד פעם אחד הוא אחד. והנה זה האחד האחרון הוא המספר המיוחד, להיותו ככר המשך מיוחד ומוגבל לצורך חשבון החושב וספירתו. והאחד שבא שני במשפט הנז׳ הוא הפעולה השכלית של השכל הפועל המספרים בהשכלתו. אולם האחד הבא ראשונה בזה, בע״כ שיבטל מעצמותו כל המשך ושעור וממשות חלקים, ולזה יקרא האחד הסתמיי גבול וקץ למחשבה שאינה תופשת בו כלל, ושיושכל בלבד היותו מוכרח להיות מונח כשביל שיגיע על ידו להשגת האחד המיוחד. והנה זולת הנחת האחד הראשון הסתמיי, אין לשכל פעולת הפעם ואין מולדת למספר או חדוש מציאות הספור והמנוי. ובזה יתבארו דברי החכם הנזכר, האחד שהוא טרם החשבון׳ האחד הראשון הסתמיי, הוא מפאה אחת סבת כל החשבון׳ לפי שאין חשבון כ״א ע״י האחדי ההולך וחוזר לאחד הסתמיי ולפעולה השכלית הפשוטה של הנחתו, לא יוסיף ולא יגרע׳ לפי שאין במספר גדול או קטן שלם או שבור אלא האחד לבדו מניח וחוזר ומניח עצמו. והוא סבת כל תוספת וחסרון., והוא לא יקבל כפל ולא חילוק, האחד המוכפל או המחולק באחד ישאר אחד אך מיוחד, והוא סבת שניהם, בעשות על ידו האחדי והמנין.

(פרשת שמות), ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו .... כי כל מספר הוא באחד בכח, והוא (האחד) בכל מספר במעשה (בפועל), והוא יעשה כפאה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות. והנה (זהו) כח האחד. ויובן פירושו האמתי מדברינו, שבכל מספר האחדי הוא הפאה האחת והמנין הוא הפאה השנית, ובזולתם לא יספר וימנה שום מספר. אולם כל האחדיים ישובו בהכרח אל האחד הסתמיי, כמו שישובו כל המנינים אל הפעולה האחת הפשוטה של הפעם או הנחת הסתמיי לאחד מיוחד, ויסוד הכל הוא עצם סתמיי שמגיע בעצמו ליחוד ע״י פעולת שכל ובכחו כבר נכללו כל המספרים שאין בהם זולתי האחד, כשהוא יוצא בפעל לאין קץ ע״י הנחות הפעולה השכלית הנז׳. — מקביל להאחד, הנקרא בסגולותיו בבכפר לראשוני המקובלים, פליאות האחדות, ישים החכם מספר העשרה. וזה לפי המוסכם עליו מכל באי עולם בעלי קצת דיעה, לחשבו גם הוא לאחדות בפעל, ולעשותו אחדי במדרגה שניה, כמו שהוא האחד במדרגה ראשונה. והנה יאמר היום, שאין גבול זה ענין מושכל במספרים, מיוסד כחק שכלי, רי״י

הסכמיי

עצמות הדברים וישכילם, ושבו למושכלות, שאינם נופלים כלל תחת הזמן והמקום, ואין גבול בזה להרוחני הנקי, שהוא משיג ומתאחד עם מושכליו, וכוללם לבלי תכלית · ועל כן הרוחני השכלי הוא בעצמותו הכל ·

אולם הדומם והצומח שלא הגיעו למדע ולמורגש, הנה הם במציאותם הבודדת רק חלק והחי כבר חלקו גדול מעט במציאות, לפי שכולל פרטים הרבה מתולדות הזמן והמקום · אולם האדם כבר יכלול בעצמות בהגיונו את הכל גם שבמה שהוא מוגבל בהשכלתו, עדיין הוא בפעל חלקיי. וכל שישכיל יותר ויגיע למושגי הדברים ויכללם במדעו השכלי, יותר ישוב כללי. ובזה יהי די לבאור המלות כללים ופרטים, מינים ואישים, כל וחלק ויתר באור הענין להם יבוא בהמשך. —

ב. שרשים ויסודות להשטה.

דע כי מדרך החכם המעמיק הזה להתיר לבוא אל תכונת המציאות בכללו וסודותיו, על פי הנמודות והמחקרים השכליים שישכלו ויודעו בהם החכמות והמדעי׳ השונים למיניהם, ומכל המעלות שהוא מוצא ומתבונן בהם בחכמות אלו, יקיש על המצאם כמו כן בכלל המציאות בעצם הבריאית, ובעצם עולמים הברואים מאתו · — המצאנו אומר בזה תמיד · וגם תתקבל משפט החשבון · גם · ובחכמת המדות · ועוד · מדרך הלשון ···· ומדרך התושית · גם · ובשקל הדעת, בחכמת הדבור · · (ובשמות אחרונים אלו, יוכללו לו חכמות שרשי המעשים והמחשבות) ונמצאתו כדבורים כאלו, ליקח ראשית [illegible]חותיו, מן עצם וטבע האחד שהוא ראשית חשבון, ומענין הנקודה שהיא ראשית

חכמת המדות, ומענין הנושא והנשוא וקשורם בגזירת משפט, יסוד לחכמת ההגיון, ומדבר השם העצם ושמות התואר שבחכמת הלשון, והולך ומתבונן בכנותו היסודות הראשיים הללו ובתכונת כל הנולד מהם הימנו, המספרים התמונות, ההקשים, והדברים כבדי לתניע על יד כל אלה לסוד המציאות ותכונתו. וזה להיות יסודות ותולדות החכמות הנז׳ צורות ותארי הגבלה שמצטייר ויוכר העצם השכלי הרוחני הכללי לעין המשכיל, שהוא הוא כמו כן אמתת כל המציאות, שכל עקרו ויסודו אינו כי אם ערכים משכליים כלולים זה בזה והגבלות שונות לאין קץ שהעצם הכולל השכלי לבלתי תכלית מגביל ומחוקק ומשכיל את עצמו בהן כמבואר למעלה ויתבאר עוד מכלל דברינו · ועל כן בכל מקומות הנכבדים שראוי להתבונן בהם ביותר להיותם יסוד ומכון חכמת שטתו, יכנס החכם לדבריו בקחתו הנושאים הראשיים מן החכמות השונות. ונביא בזה קצת מהתחלותיו אלה ונבארם · — (פי׳ דניאל י׳ כ״א)׳ האחד שהוא טרם החשבון הוא מפאה אחת סבת כל החשבון ומפאה אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע והוא סבת כל תוספת והסרון. והוא לא יקבל כפל ולא חילוק, והוא סבת שניהם. פלוספיות של החכם במספרים תתבאר לנו על זה הדרך. במה שהם מספרים קודמים לדברים הספורים המה ציורים שכליים לבד, וכמה יקראו בלשוננו חשבון מלשון מחשבה. ואם נדרוש במהותם ותכונתם, נמצא שאין לנו כחם כ״א האחד כשהוא מנה הזוהר ומנה והשכל הוא המניחו כמה פעמים ׳ ולזה כל מספר המה מורכב מן המוסכם לנו לאחדות ויקרא או האחדי ומן פעולת השכל בהנחתו. ותקרא לנו המנין או הפעם שהונח בו האחדי הנז׳. ד״מ מספר הששים כשנרצה למנותו הינו ליחדו, נוכל להניח לאחדי שלו מספר י״ב ולמנין שלו מספר הרמשה, והאחדי זה נמנה לו במה שנעשה

לו כספר האחדי לאחד, והג׳ למנין, ובן לחלן. וככה בכל מספר ישכל בו שלשה ענינים האחדי הסונה לעצמות המספר ויסודו, והמנין או פעולת הנפש שיונח (או כלשון בעלי המלאכה שמונח בו) העצם, והמספר המיוחד והמסוי הנולד משניהם. והנה הנעט לאחדי הראשון שהוא האחד במחשבה, ולפניו אין שד לפי שגם בשבועים יונח כבר המספר, כמוצא יונח השנים ובשליש השלשה. וכמו שאמרו בברייתא דיצירה, ולפני אחד מה אתה סופר. והנה בל דבר תפוש לדמיון ולמחשבה בעל כרחנו נחשוב בו איזה המשך ממשות ושיעור, והפשוט לגמרי לא יותפש בדמיון ולא במחשב חשבון שאנו עסוקים בו כאן במספרים. ולזה נאמר שגם זה האחד שאנו מניחים אותו במספר הוא ג״כ אחדי לבד היינו קבוץ איזה המשך ממשות הנעשה לאחד, שזה ממש לאחדי הששים והי״ב והי״ד והשנים שזכרנו או לאחדי החמור והסאה והקב שבמדות, וכמו שלא יתהוו המספרים הנ׳ לאחדיים עד שנמצאם בתחלה למספר כאמרנו ד״ים ג׳ פעם א׳ הוא ג׳ או להיפוך, כן הדבר באחד בעצמו, שלהיותו גם הוא בע״כ איזה ממשות והמשך ושיעור, לא ישלם לנו לאחדי ראשון, כ״א אחר שיעשהו לזה השכל בתניחו אותו במשפט שכלי אחד פעם אחד הוא אחד. והנה זה האחד האחרון הוא המספר המיוחד, להיותו ככר המשך מיוחד ומוגבל לצורך חשבון מחושב וספירתו. והאחד שבא שני במשפט הנ׳ הוא הפעולה השכלית של השכל הפועל המספרים בהשכלתו. אולם האחד הבא ראשונה בזה, בע״כ שיבטל מעצמותו כל המשך ושעור וממשות חלקים, ולזה יקרא האחד הסתמיי גבול וקץ למחשבה שאינה תופשת בו בלל, ושיושכל בלבד היותו מוכרח לחיות מונח בשביל שיגיע על ידו להשגת האחד המיוחד. והנה זולת הנחת האחד הראשון הסתמיי, אין לשכל פעולת הפעם ואין מולדת למספר או חדוש מציאות הספור והמנוי. ובזה יתבארו דברי החכם הנזכר, האחד שהוא טרם החשבון, האחד הראשון הסתמיי, הוא מפאה אחת סבת כל החשבון, לפי שאין חשבון כ״א ע״י האחדי ההולך וחוזר לאחד הסתמיי ולפעולה השכלית הפשוטה של הנחתו, לא יוסיף ולא יגרע, לפי שאין במספר גדול או קטן שלם או שבור אלא האחד לבדו מניח וחוזר ומניח עצמו. והוא סבת כל תוספת וחסרון. והוא לא יקבל כפל ולא חילוק, האחד המוכפל או המחולק באחד ישאר אחד אך מיוחד, והוא סבת שניהם, בעשות על ידו האחדי והמנין.

(פרשת שמות), ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו .... כי כל מספר הוא כאחד בכח, והוא (האחד) בכל מספר במעשה (בפועל), והוא יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות. והנה (זהו) כח האחד. ויובן פירושו האמתי מדברינו, שבכל מספר האחדי הוא הפאה האחת והמנין הוא הפאה השנית, ובזולתם לא יספר וימנה שום מספר. אולם כל האחדיים ישובו בהכרח אל האחד הסתמיי, כמו שישובו כל המנינים אל הפעולה האחת הפשוטה של הפעם או הנחת הסתמיי לאחד מיוחד, ויסוד הכל הוא עצם סתמיי שמגיע בעצמו ליחוד ע״י פעולת שכל ובכחו כבר נכללו כל המספרים שאין בהם זולתי האחד, כשהוא יוצא בפעל לאין קץ ע״י הנחות הפעולה השכלית הנז׳. — מקביל להאחד, הנקרא בסגולותיו בכבפר לראשוני המקובלים, פליאות האחדות, ישים החכם מספר העשרה. וזה לפי המוסכם עליו מכל באי עולם בעלי קצת דיעה, לחשבו גם הוא לאחדות בפעל, ולעשותו אחדי במדרגה שניה, כמו שהוא האחד במדרגה ראשונה. והנה יאמר היום, שאין גבול זה ענין מושכל במספרים, מיוסד בחק שכלי, כ״א

הסכמיי

עצמות הדברים וישכילם, ושבו למושכלות, שאינם נופלים כלל תחת הזמן והמקום, ואין גבול בזה להרוחני הנקי, שהוא משיג ומתאחד עם מושכליו, וכוללם לבלי תכלית · ועל כן הרוחני השכלי הוא בעצמותו הכל · אילם הדומם והצומח שלא הגיעו למדע ולמורגש, הנה הם במציאותם הבודדת רק חלק והחי כבר חלקו גדול מעט במציאות, לפי שכולל פרטים הרבה מתולדות הזמן והמקום · אולם האדם כבר יכלול בעצמות בתניותו את הכל גם שבמה שהוא מוגבל בהשכלתו, עדיין הוא בפעל חלקיי. וכל שישכיל יותר ויגיע למושגי הדברים ויכללם במדעו השכלי, יותר ישוב כללי. ובזה יהי די לבאור המלות כללים ופרטים, מינים ואישים, כל וחלק ויתר באור הענין להם יבוא בהמשך. —

ב. שרשים ויסודות להשטה.

דע כי מדרך החכם המעמיק הזה להתיר לבוא אל תכונת המציאות בכללו וסידותיו, על פי הגם ודות והמחקרים השכליים שיושכלו ויודעו בהם החכמות והמדעי' השונים למיניהם, ומכל הסגולות שהוא מוצא ומתבונן בהם בחכמות אלו, יקיש על המצאם כמו כן בכלל המציאות בעצם הבוראיית, ובעצם עולמים הברואים מאתו · — תמצאנו אומר בזה תמיד · וגם תסתכל משאת החשבון · גם · ובחכמת המדיות · ועוד · מדרך הלשון · · · · ומדרך התושיה · גם · ובשקל הדעת, בחכמת הדבר · (ובשמות אחרונים אלו, יוכללו לו חכמות שרשי המעשים והמחשבות) ומנמתו בדברים כאלו, ליקח ראשית ויסוד הנחותיו, מן עצם וטבע האחד שהוא ראשית חכמת החשבון, ומענין הנקודה שהיא ראשית

חכמת המדות, ומענין הנושא והנשוא וקשורם בגזירת משפט, יסוד לחכמת ההגיון, ומדבר השם העצם ושמות התואר שבחכמת הלשון, והולך ומתבונן בכונתו היסודות הראשיים הללו ובתכונת כל הנולד מהם היינו, המספרים התמונות, המקשים, והדברים כבדי להניע על יד כל אלה לסוד המציאות ותכונתו. וזה להיות יסודות ותולדות החכמות הנז' צורות. ותארי הנגבלת שמצמייר ויוכר העצם השכלי הרוחני הכללי לעין המשכיל, שהוא הוא כמו כן אמתת כל המציאות, שכל עקרו ויסודו אינו כי אם ערכים משכליים בלולים זה בזה והגבלות שונות לאין קץ שהעצם הכולל השכלי לבלתי תכלית מגביל ומחוקק ומשכיל את עצמו בהן כמבואר למעלה ויתבאר עוד מכלל דברינו · ועל כן בכל מקומות הנכבדים שראוי להתבונן בהם ביותר להיותם יסוד ומכון חכמת שטתו, יכנס החכם לדברו בקחתו הנושאים הראשיים מן החכמות השונות. ונביא בזה קצת מהתחלותיו אלה ונבארם · — (פי' דניאל י' כ״א)' האחד שהוא טרם החשבון הוא מפאה אחת סבת כל החשבון ומפאה אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע והוא סבת כל תוספת וחסרון. והוא לא יקבל כפל ולא חילוק, והוא סבת שניהם. פלוספיות של החכם בספרים תתבאר לנו על זה הדרך. כמה שהם מספרים קודמים לדברים הספורים המה ציורים שכליים לבד, וכמה יקראו בלשוננו חשבון מלשון מחשבה. ואם נדרוש במהותם ותכונתם, נמצא שאין לנו בהם כ״א האחד כשהוא מונה החוזר ומונה והשכל הוא המניחו כמה פעמים · ולזה כל מספר הנה מורכב מן המוסכם לנו לאחדות ויקרא או האחדי ומן פעולת השכל בהנתתו ותקרא לנו המנין או הפעם שהונח בו האחדי הנז'. ד״מ מספר הששים כשנרצ' למנותו היינו ליחדו, נוכל להניח לאחדי שלו מספר י״ב. ולמנין שלו מספר החמשה, והאחדי זה נמנה

בקצתם דברים , ובקצתם יתראה יותר יותר , כמו הגופים הרוממים שאין נפשם ורוחניותם ניכר , אעפ"י שנמצא בהם, והם כוחותיהם הרבות והחכמה הנבצאת בהם לכל מפלאות הוקות הבימיאה , במעלה מהרוחניות גבוה הרבה , הצומח שנפשו ורוחניותו מתגלית לעין המביט בו , ונפלאים מעשה החכמה בו ובחיותו ובגדולו לדורשיםבו מןהארז ועד האזוב למעלה ממנו הנפש החיונית , שבה מתגלים ונראים החיות וההרגש והחוש והדמיון, כחות פנימיים ומתעליםבכבר הרבה מן החומרי , אמנם בכל אלה המדרגות , לא הגיע הרוחני שבהם למעלת הדעת השכלי , לידע לא את זולתו או את עצמו , ולא נדעו כי אם לזולתם החושב ומשכיל בהם ועל כן עצמותם ורוחניותם בערך שינה ותרדמה , שהם הטבועים בחושך הכוחניות ולא יצאה הרוחניות לפעל שלם סתם בעצמם , כ"א בהמשכיל בהם שהוא הכולל בזה בעצם רוחניות את פרטי רוחניות של כל אלה המדרגות הנזכרים והוא האדם שבו נתעוררה הרוחניות בשלימות לדעת כל זולתו , ויותר לדעת את עצמו , וכל מה שישכיל יותר יסתלק חושך הכוחניות והיה למאור מאיר עצמו וכל אשר סביבותיו , והוא דומה בזה להאור הגשמי , שגם הוא השומר בין שני עולמות , קץ לעולם המוחש החמרי ותחלת העולם המושכל הרוחני , ובזה תבין דבריו בפרק הראשון מחבורו שער השמים (החבור הזה הוא הקדמה לפירושו במעשה בראשית , ואין אתנו כ"א הפרק הראשון ממנו *) היקר מאד ויבואר טלו) ידע כי שבע מעלות הוא העין (הם העורות שבעין) והפנימי הוא הגרגיר הלבן · והנה האור אינו גוף ואור הנפש (הוא עצם הרוחני היודע עצמו וסביבותיו כנזכר) צריך לאור אחר חצוני (להבטת החוש) , ואם היתה יכולת בך להבין איך תראה העין צורות משונות ברגע אחד , ואיך יבילו השבים בגרגיר הלבן , אז תחל לחשכיל . וכוונתו מה שאמרנו , שכבר בחוש הנכבד והוא העין החלו לסור האזיקים של המקום והזמן , וברגע אחד צורות משונות ורחבי שמים יתבללו ברוחב חצי אצבע ונעשים בזה קנין להשגת החוש · גם הפלוסוף הגדול האשכנזי שהיה בדורנו בדברו על העיון הזה העיר כי מלת אויפנעהאכען שבלשונו היא המורה כאחד על הסרת הדבר ועל רוממותו למציאות יותר אמתית וקיימת ועל כן ישתמש בה לרוב · והנה גם בלשוננו הורה המלה נעלה ועוד יותר הדבור נתעלה או נסתלק והשם התעלות או הסתלקות מאוחר על הציור התבוני הזה מציאות דבר בדרך רוחני כללי תחת היותו לפנים מוחש פרטי (דיא אידעאלע עקסיסטענץ) ·

כבר הרמזנו בענין המדע החושיי , הנקנה בהרגש , שעל ידי קבלת החושים נעשה הדבר המוחש קנין לחוש ואחר לדמיון , וכשאני רואה ושומע הנה הדברים שבים לפנימיותו ומאחרים עמה , וכבר היא זו התחלת רוחניותם , שנעשו מוחשות · ואף גם החוש כולל במדעו פרטים רבים , ושונים במרחב צר והדבר הנפרד בעצמו בזמן ובמקום , הנה יכללנו החוש , ועוד יותר הדמיון · — אולם עוד יותר מזה השכל יכלול בהשגתו ,

עצמות

*) הפרק ההוא נדפס בכרם חמד חלק ו' מכתב ב' , ויאמר שם הרב המחבר ז"ל שהוא הכולל במעט מלותיו חלק מסוים משטתו הרמוזה . אמנם לא נמצא המאמר המובא פה לא בכ"י המחבר עצמו ולא בנדפס . ובלי ספק שגג קולמוסו גם פה גם להלן ורצה לכתוב פירוש הקצר לספר שמות כי שם (פרשת משפטים צד 72) כל המאמר ההוא על מכונו .

הרוחני וכל עצם קיים תמיד בלתי משתנה (וזה לבד יקרא לה החכם מציאות אמת וכל המשתנה הוא אצלו ג״כ נפסד ואובד) נקרא לו בשם כבוד משאל משם מוכר בשביל קיומו ומעמדו בתבונתו עצמותי ונשמת האדם העליונה שהיא המשכלת, ורמזו על זה הכתובים, ואחר כבוד תקחני, למען יזמרך כבוד. אף שמח לבי ויגל כבודי. לגלגלים וצבאותם יקרא הגויות הנכבדות על העולם שבו המלאכים העליונים יאמר. וכל זה העולם כבוד וכולו עומד. עוד יקרא לו שם של ארבע וחצי השם, ושם אהיה השם הנכבד ולא יקרא כן לשאר שמות הקודש. והטעם יתבאר בהמשך.

ובזה יתבאר לנו הדבר הרגיל מאוד בפי החכם הכללים שמורים והפרטים אבדים. ובמקום אחר (שמות ג׳ ט״ו) מבאר יותר. וחכמי לכדמו המינים שהם הכללים, כי הפרטים אבדים, דמו אותם המינים הכללים העומדים לכל עץ על מים רצים תמיד. כיונתו במשל העץ על המושג המושכל העומד קיים ובלתי משתנה, כמו במשלנו של מעלה מושג החיים, ובמשל הצל על הגבלת המושכל הכולל בתכונות פרטיות וסדריהם וחוקותם שהם המראים את הכולל, במשלנו מושג הבהמה פרטי של מושג החי ומושג הסוס והחמור היותר פרטים ובדבור מים רצים תמיד כוון אל הנמצא הפרטי החושי בחומר הגשמי שהוא משתנה לעולם לא יעמוד רגע על מתכונת אחת. — ועוד יאמר (תהלים קי״ב) על המקרא לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים. המה יאבדו, והנבון כי זאת הארץ היא היבשה ומעשה ידיך שמים הוא הרקיע, והם עומדים בכללם ואובדים בפרטיהם, על כן אמר המה יאבדו. כי הפרטים אובדים והכללים שמורים, וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה על הפרטים אמר

היוצאים מן הכלל (מתפרטים ונולדים ממנו) כי הם משתנים ואובדים, רק הכללים שהם החוקים העמידם חק ולא יעבור, הנה יראה מזה כי המינים והכללים והחוקים לכל הנמצאים הם אצלו דבר אחד, והוא המושגים השכליים הכוללים מכל דבר. —

וכבר זכרנו כי יש מדרגות במושכל, ושהוא צועד ומתעלה בנקיונו וכללותו, באופן שהמושג בשכל מכל דברים החושיים, המינים והחוקים והסדרים והנכללים לפלוסופים במאמרות, הם במעלת המושכל במדריגות ידועות לחכמים בפלוסופיא ההגיונית. מדרגה למעלה מהם במושכל, הוא מה שהוא יותר כולל, והמה ציורים תבוניים, כמו ציור מושג החיות הטוב, השלם, החפץ, החכמה היופי, התושיה, ודומיהם שמציאותם במושכל ויוצאים למציאות החצוני חוק בפרטים ובכללים, ולמושכל בכלל וביחוד לציורי הבינה הנזכרים הוא שקרא אפלטון בשם אידיאה, והם הצורות האפלטוניות — המפורסמות לחכמים, שאמר עליהם אפלטון ושהם לבדו, (מציאות האמתיות ושהדברים החומריים המורגשים הם לבד הצל ודמות הנראה של אותן האידיאות, ומזה לקח גם החכם דבורו הנזכר בזה) ובאמת אין דמיון הצל כמפיק כלל, ואין הדברים המוחשים צל לבד, ואף הדבר המושג מהם בחוש, הוא באמת רק בצל, זה האדם וזה המתוק הנרגש לא עצמיות המוחשות והחוק והמושכל מהם בשכל שזה הוא בעצמו האידייאה הכוללת היוצאת לפעל ע״י ביאה בפרטית מה, אולם הכוונה אחת או קרובה לדברי אפלטון, שרוב דבריו חדות ומשלים כמו שזכר הרב באגרת. —

ודע עוד שאין כמו בן ענין גוף ונשמה שנמצא בפי הכל, או החמריות הדברים ורוחניותם, שאין בעולם הזה דבר חסר לגמרי משניהם, אלא שיתעלם הרוחני

בקצת

רגע · — ואם תאמר אלינו, שזה הגוף ואלה כוחותיו משתנים באמת, באים ועוברים הווים ונפסדים לזמן גדול או לזמן קטן, ועם כל זאת אני הנני אדם אחד בעצמי, ואני היודע ומכיר כי שאני אני הוא אשר הייתי מלפנים, ואין כאן שנים, · הנה נשיב לך ישמעו אזניך מה שפיך מדבר, אתה אחד בעצמך · כלומר רק העצמיות שבך במה שאתה חי ואדם, והוא המושכל ממך, הוא העומד קיים, ובלתי משתנה וחולף לפי האמת, אולם כל מה שהוא נראה ונרגש ומצוייר ומדומה בך, הכל חולף הווה ונפסד כרגע. אין לו קיום ומעמד בעצמו, כ״א בעצמותך, שהוא השכל המשיג עצמו ומשיג גם חוק וסדר של אלו ההוויות המתראים הנסתרים באים ועוברים אצלו ולפניו, וזהו מה שאמרנו לך, שרק למושכל יאות שם מציאות אמתית, וכי המוחשות בפני עצמם אין להם מציאות אמת כ״א בשתוף שם לבד · —

ודע עוד, שאלו המושכלות והחוקים והסדרים שזכרנו, בבה שהם בעצמותם שכל, ביחס זה, הם נצחיים עומדים בלתי נופלים תחת הזמן כלל ובכדי להבינך גם בזה במשל הקרוב, הנה החוק שכמרובע אלכסון גדול מצלעו ושהוא בריבועו שוה למרובעי שני הצלעות העומדים על נקודות קצותיו, לא נאמר שהוא מזמן אלף או אלפים או רבבות שנים, כמו שלא נאמר כך על המשפט שהכל גדול מן חלקיו ושוה לקבוצם, או שמספר השנים כפלו שוה למרובעו שהם מזמן כך וכך או מבריאת העולם או מקודם ליצירה, אלא נאמר שאין אלו המשפטים נופלים תחת הזמן ושהזמן למטה מהן במציאות. — אמנם כן הוא הדבר בכל מושכל כולל, ובמה שהוא מושכל לבד לא מוחש, אין לו דבר עם הזמן עם המקום, כמו ענין העצם, והמקרה, הסבה והמסובב האחדות והרבוי, ודומיהם מושגים כוללים · וכן הדבר בענין המינים והסוגים כולם, שהגם שמציאותם בעולם ובפרט הוא בזמן ובמקום, הנה המושכל מהם נצחיי עומד לעד, ואילו לא נבראו, אנו משכילים שבהכרח עלו במחשבת השם ב״ה, ועצמות מושגם נמצא בהכרח. ודימ מושג החיות, כולל, כח פועל חיוני. והמושג כולל שכלי, יוצא לאור המציאות ע״י מה שהוא מתפרט לפרטיו במושגי חיות, החיה הבהמה, העוף והרמש, ומתפרט יותר למיני הסוס, החמור וכדומה, המינים הללו ישתלשלו עוד יותר עד לאישים פרטיים, והנה המין איננו דבר זולת המושג הכולל מן הפרטים או האישים וכאשר יאבד ויפסד אישיתו ופרטיותו, הנהו הוזר לכללותו, ולזה לא יאבד המין אבל האיש, והטבע עושה בזה מה שהשכל עושה, היינו שמבטל את הפרטיות, ומקיים את הכללות. ובכלל שאין אמתת הנמצאים כי אם עצמות שכל כללי ערוך ומוגבל ביחוד ופרט ערך והגבלה ידועה, ולזה עצמיותן של דברים במה שהם שכליים, אינם נופלים תחת הזמן שהוא צורת המשתנה ולא תחת המקום שהוא צורת היוצא לחיצונות מציאות. אולם מציאותם החושיי, איננו עצם כ״א מקרה עומד להשתנות ולהפסד ונופל תחת הזמן והמקום וצריך לשכל כולל המתחילו ומעמידו לזמן מוגבל. ועל זה הדרך אמר הרב שהמציאות מקרה קרה לנמצא, כוונתו בזה על המציאו׳ החצוני של הנמצ׳ הפרטי שהוא אפשרי המציאות. ונחיצת הלשון לבד הביאו לדבר מן הנמצא כאלו היה דבר עוד בטרם המציאות ובאמת טרם מציאותו לא היה דבר׳ היינו עצם פרטי מוגבל במקום ובזמן ובבל איזה גבול, כ״א רוחניות שכלי כולל ובלתי מוגבל וחפשי מכל גבול. ועד״ז אמרם טוב לאדם שלא נברא משנברא, ג״כ נחיצת הלשון והדברים עתיקים, ועוד יגיעו לביאור יותר בהמשך השער הרוחני.

השכל להפשיט פרטיותן של דברים ולעשותם כללות וכל מה שיצעיר ויעלה יותר, לעשות מן מה שהוא מורגש וקנין לשכל, יגיע יותר לעשר מושגים מקניני שכל נקיות מן החומריות היינו פרטות החושיות · — והנה אף כשנגיע ע״י התפשטה וההשכלה הנז׳ בנמצאות לדעת תכונתם וערך סדריהם וחוקי היותם ודרכי פעולותם, וזהו צורה העצמית אשר להם עוד ישאר בנמצא החומר הנושא לכל אלו התכונות שבו יחול הכל. וכשהשכל דורש ושואל גם עליו כדרכו לבקש המושכל מכל דבר מהו עצם החומר היינו מה המושכל שבו, וישיב לעצמו, שעצם החומר הוא התפשטותו בבקום ונכולו בשלשה מרחקים, תמונתו בהגבלתו וכבדתו בהרגש נושאו אותו, הנה כבר התם והתחיל לעשות גם מן הקץ הנשאר בהשכלה והוא החומר, כללות וקנין שכלי, ועם זאת עדיין איננו שכל נקי, שעדיין לא יצא ידי חובתו בביאור אותה הכבידות מה היא, וגם המקום, ואלו מרחקיו, ואותן התמונות הנודעות לחוש ע״י ההרגש ולדמיון ע״י הציור החושיי מה מהותם בשכל? כללו של דבר, פעולת השכל היא לבטל בהשכלתו פרטיות התשנה החושית, שהם מראות, מקריות, פרטיות ובלתי נאחדות לכלל, ולשנות ולהפוך אותם ענינים ומושגים שכליים, שהם הם עצמותם ובללותם וחוקם של המוחשים והם המבוטלים, או בקצור עוד שע״י פעולתו יתעלה החומרי והחושי והדמיוני, לשוב שכליי קנין לשכל ומתאחד עם עצמותו, כמו שכבר התאחד החומרי עם החוש ונעשה מוחש, ועם הדמיון נעשה ציור דמיוני · — ודע עוד כי לפי התשנה התמונית, שהוא רק בציורים חושיים או גם בציורי תחלת המחשבה, נגדר המציאות יאות לבד למוחשות, הענין הבא בחושים כמו הגוף האדם, והמתוק, על אלה יאמר שהם נמצאים, אמנם על המשכלות והענין הנמצא בשכל, לא יגזרו עליהם גדר בציאות כפני עצמו ויאמרו שמציאותם רק לבד בשכל המשכילים. וזה אמת מצד רק הטעות בציור ההמוני שיאמר שאין זה מציאות, והחכמים יאמרו בהיפך (ושוין בזה כל השטות הפלוסופיות ונבדלים בזה רק ברוב או במעט הפרע המפורד וחכנם והמשכם בכל חלקי שיטתם) שהמושג ונודע לבד בחוש, לפי מה שהוא משתנה וחולף ונפסד אין לו מציאות על דרך אמתי, ולא יאות שם הויות ומציאות למראיתם וחלופם כואם וסורם כרגע, ורק המושכל מכראות אלו, והם הכלליות המושכלות, שיסודתם בשכל, והם במהותי ועצמותם שכל, להם יאות שם הויות ומציאות אמתית קיימת וישאלו החכמים איך יקרא מציאות, לבלתי עומד בעינו במעמד אחד בעצמו אפי׳ ברגע היותר קטן שתוכלו לציירו למשל וכבדי לקרב אל הדעת המשותף הן ידענו שבכל יום ובכל שעה, יותכו ונחסרו מן האדם כמו מכל החי, חלקים, וישובו תמורתם אחרים ע״י המזון. והנה יגנה בתמיה שמקץ איזה זמן מסוים, כמו חלפו להם כל חלקי גופו שבתחלת הולדו (יבלא זה חיו רק מעטים בגוף קטן מאוד) ועמדו אחרים תחתם, ואיך תאמרו, שזה הגוף הנוכחי הוא הגוף והאדם הראשון בעצמו. וכן הדבר בכחות הגופניות הנראות בו, לא יעמדו רגע אחד בעינם ואף אם בצד אחד יתראה למוסיף בהן מתחלת הויתו, הנה בצד אחר גם יפסיד מהם בכל רגע, ודי״מ כשהיה לאדם זה בצאתו לאויר העולם, כח פנימי נכון לעמוד בו תשעים שנה, ולאדם אחר כח נכון לעמוד בו באמצעיים הצריכים, שבעים שנה, הנה כשהיו חורש, כבר חסרו הכחות ההמה כפי הערך הזמן שעבר מחייתם ובאמת, חלפה ההכנה הראשונה וקמה הכנה אחרת תחתיה, וכן לעולם בכל שעה ובכל רגע

שער יז

א. הקדמה כוללת.

ב. ראשי חלקי המציאות, או שלשת העולמות ותכונתם בקיצור ועיר ספור,

ג. מפתחות ושרשי העיון. עומק הבאור בסוד השם והעולם העליון,

ד. עומק הבאור בענין העולם התיכון,

ה. עומק הבאור בדברי העולם השפל, מעשה בראשית וסוד האדם,

ו. סתרי התורה והנבואה. ובכל אחד מן הסמנים האלו יורשמו המקומות השייכים לו ויתבארו ממנו, חוץ מן המקומות המפורשים בהמשך ובפנים הסימן עצמו.. ומתחיל ומחשם משאל עוד.

א. מבוא כולל,

יסוד ואבן הראשה בשטת החכם, המה מאמריו ותהותיו, בענין הכל והחלק, הכללים והפרטים, המינים ואישיהם, ולהיות שלא בא באחד המקומות מדבריו, מאמר ארוך מעט מבאר כוונתיו בזה, הנה הצורך לנו לבארה עפ״י אורח ההשכלה שאנו משכילים בענינים אלו חיים הזה. ועם זאת בהציגנו לבסוף המקומות הרמוז אליהם, יתודע, שלא סרנו מעל כוונתו בהוסיף על דבר מה שלא כיון אליו. —

עיקר הידיעה בשכל לא בחושים. דים, מי שלא ראה בית מימיו, כשיבוא לנגד עיניו ישאל מה זאת? היינו שלא יספיק לו במה שהוא רואה בעיניו וממשש בידיו את אשר לפניו דברים רבים חלוקים, האבנים הסיד והעצים, כ״א יבקש שיגיע לו מכלל אלו החמרים שנעשו ע״י המלאכה לדבר אחד, ציור כולל אחד שידעהו, ומה היא הידיעה? שהגיע ומונח במדעו ציור הבית, שאם יוחמנו לפניו בתים עוד, יאמר שכבר ידע ענינם. והנה השכל

בפעולת עצמו כבר הפשיט לו מציורו הראשון את הצורה והתואר המיוחדים לבית ההוא שראה, והחזיק לבד בכל המצטרך לציור הבית בכלל, והוא שב בזה לקנין שכלי שהגיע אליו; — ולזה נאמר שהשיג מושג הבית. והנה המדע החושי עסוק בציורים פרטיים של הדברים המוחשים ע״י ההרגש בהם, והמדע השכלי עסיק במשגים כוללים של הדברים המושכלים שהשכיל בהם. וכן בכל דבר וענין, הכללי שבו, היינו עצמות הדבר וסדרו והוק הויתו ופעלתו, הוא המושכל מן הדבר, ומה שיגיע ממנו לשכל. אולם התואר והגון והחומריות שבו, במה וכל עוד שהם בפרטיותם, נשארים מוחשים, היינו קנין לחושים בלבד, כל עוד שלא יגיע לאיזה כללות וסדר חוק, שעי״ז יושגו לשכל. דים, צבע הלובן וטעם המתיקה, כל עוד שלא נתבאר בחכמה עצמותם וחוק הויתם, הנם מדע חושיי בלבד, קנין לחושים ולכח הדמיון, אין בכחם להוודע ולהתידע זולתי כשיהרא, בפועל והרגש העין והחיך. אולם כאשר יתבאר שמראה הלובן הוא עירוב כל הגוונים יחד, וענין טעם המתוק (לפי דעת קצת חכמי הטבע) היות חלקי הגוף המתוק בתכונת עגולה ומחליק להיך, אז כבר הושכלו בשכל, ושב נדרם וחוק הויתם קנין לשכל המיוחד שהשיגם, וזה לפי שלא עמדו הציורים ההם בפרטיותם שבחושים, הבלתי עומד להיות נגדר בפה ובושג לשכל, והגיע מהם עתה לשכל ציור עכ״פ יותר כולל מן ציור הוכר ההרגשה לבד, הגם שעדיין לא השלים השכל פעולתו בזה, ועדיין ישארו לנו, במשלנו זה, ענין הגוונין בכלל, וחלקי המורכב הקטנים, ושניהם עוד מוחשים בלבד, באופן שצריך עוד פעולה ועבודה לשכל, לנקותם לגמרי מן החושיות ולהמציאם מושכלים אם ישובו קנין בעצם ובמוחלט לשכל. ולזה כל עוד שיוסיף

השכל

חכמת המסכן

שטת הראב״ע:

מבוקשנו בזה הוא לבאר שטתו של החכם ראב״ע ז״ל באלהות ובכלל המציאות הנברא ובסתרי התורה והנבואה. ולפי שאין אתנו ממנו חבור מיוחד מעריך כל אלה על הסדר, כי אם דבורים אחדים ומאמרים קצרי הכמות מפוזרים בפירושיו ובחבוריו קטני הכמות וכו׳, ועוד יותר שכל דבריו בהם עמוקות וסתומות ולפעמים לא נופלים מחידות, הנה אין באפשרות להגיע אל מטרת חפצנו, זולת כשנחתור לבאר ולהפיץ אור הבאור מקצת דבריו על קצתם, כשנעריכם היטב וננתח מלותיהם ודבוריהם, עבודה קשה בעצמה אולם מכופלת הקושי, במה שמצאנו שטת חכמתו גם בעיקר תוכנה גם בצורתה והלבשת הענינים בה, בודדת, ומעטת השתוף עם שטת זולתו מן הקודמים לו ומחכמי זמנו מבני עמינו — אמנם גם בזאת ההערכה והדמיון בין מאמריו בעצמם עדיין אין העזר שלם, וזה לקצורם וסתימתם וחדותם, כי אם כשנשלים בשלשלת השטה החוליות החסרות או הבלתי מבוארות למדי עפ״י ההקשה וההשכלה בעצם דבריו. ובזה המעשה, יהי לנו הצורך לאזהרה ולשמירה, שלא נוסיף על דבריו מה שלא עלה על דעתו כלל, או אפי׳ מה שיהי׳ בכח דבריו ולהקיש מהם, אך לא היה לו בזה מדע ברור, ועל כן נתאמץ בכל יכלתנו, להבדיל ולהעיר בזה כל שלשת החלוקות, מה שבא מבואר בדבריו אחר העריכנו אותם וגלינו מצפוניהם, ומה שיהי נגלה לעין, שהשכיל בדברים קשורים בהכרח עם הנאמר ממנו, שאין אפשרות בזולתם, והיה להחכם בזה מדע מבורר, הגם שלא אמרו במאמרים שהגיעו עדינו (ורבים עוד החסרים אלינו) ומה שהביא הצורך לנו כפי דרך השכלתנו בזה הזמן להודיע ולבאר, היותו נמשך מדבריו או מועיל להבנתם הגמורה, אבל אין אתנו יודע, אם השכילם החכם ככה במדע מבורר. — ולהיות לפי זה׳ הדרך והמהלך בבאור השטה תלוי וקשור, במאמריו המפוזרים שנאמרו על הרוב לא לבאר החכמה על דרכה כי אם לאיזה תכלית ביאור כתובים ודעות תוריות, הנה יבין המשכיל, כמה יקשה עלינו למצוא סדר קבוע ונכון בדברינו, בקדימת ואחור ענין ענין וכמעט שהוא בלתי אפשר, וכל תקותנו ומגמתנו אך לבד, כי לבסוף אחר השלמת כל הענינים והבאורים כולם כשיעבור עליהם המשכיל וישנם וישלשם, יגיע עם זאת לידיעה בתורה, ויפתחו לפניו שערי השטה, ויגלו לפניו עומק דברי החכם למקומותם, וישתומם גם ימצא עונג ומחמדים לנפשו. וראינו להלק דברי שער הזה לששה חלקים:

הקדמה

מהיות בפני עצמה ונסתלק היחוד שלה במרחק ויש לה עתה ערך אל היות אחר, ובזה שבאה הנקודה חוצה לעצמה הנה הצטייר הקו בהכרח כאלו היה נקודות רבות יתפרדו לגבול בין האחדים וישוב לנו האחד והרבוי שוה למתפרד · וכן הוא הדבר בשאר יחודי והגבלות המרחק בשטחים וגופים ·

לפי המבואר היות גדר הכמות ההיות בהסרת הגבלת האיכות הנה יהי בעל איכות מה אלא שאנחנו הכרנוהו והעלמנו עין ממנו ולזה יהי הכמות בכלל בעל הגבלה ובלבמות הוא א״כ שיעור היינו היות מיוחד בהגבלתו · וע״כ כל כמות שיעור מה, ר״ל הכמה המיוחד בהגבלתו ויש לו גבול בהכרח וכמו שאמר הרב — הקדמה א׳ תחלת ח״ב — שמציאות שעור אחד אין תכלית לו אך · יחוד הכמות הוא המספר ויסודו האחדות והמנין, היינו שאנו מקבצים חלק הכמות במחשבתנו ישבים אותו לאחדות והוא גבול הקבוץ · · · ים טפח, ולוקחים איזה מנין ד״מ שלשים והיא אל הפירוד, ואומרים שזה הכמות מספרו ... טפחים ואם יהי הקבוץ משלשה טפחים — ... — יהי המנין לאחדות זו עשרה · ומספר הכמות ... באמת לראשון. ולזה כל מעשה החשבון אינו לא הערך שבין האחדות והמנין וגבולותם. ושניהם ... הרגעים שבכמות שזכרנו ואילולי רגע הדבוק ... המשיכה לא חנעט לקבוץ הטפח או האמה והיה ... אחדים נפרדים לא מספר ואלולי רגע הפירוד ... הדחייה לא היה מנין, ושב כל הכמות אחדות ... מספר. —

והנה ידוע שיש שני מיני הכמה הביוחד או השיעור:

א. המתפשט בחצוניותו והוא חלקיו הם זה אצל זה כמו במקום, או זה אחר זה כמו בזמן.

ב. המתפשט בפנימיותו לבד ד״מ כמות החום שאני נבחין בו הפחות והיתר, וכן אדמימות גדולה או קטנה ובמהירות התנועה שכולם הם כמיות אך חלקיהם אינם נמצאים זה חוץ לזה רק מדריגות מההלפות משוערות בשכל, באופן שאם נרכיב מדרגות פחותות מהחום הנמצאות בפעל לא יעלה לנו מדרגה שוה לקבוצם · ויהי נמצא כמו כן בפעל. כ״א נשפוך מים בעלי מדריגה אחת מהחום אל מים אחרים ג״כ בעלי המדרגה לא ישובו בעבור זה בעלי ב׳ מדריגות כ״א ישארו בעלי מדריגה אחת כמו שהיו, ואם היות שיתוסף כמות המים שהוא מתפשט חצוני לא יתוסף כמות החום שהוא מתפשט פנימי, ולזה גדרו המדריגה שהוא כמות האיכות לא כמות עצם הדבר: כמה הפריד השכל בין שני מיני כמות הפרדה גמורה. אולם אחר העיון התכוני · נמצא שהם כמו כן מחוברים ברגעים ולא יושכלו להבינה אחד בלתי חבירו. הנה ראינו שהמספר המתהווה ע״י האחד והמנין שב אחד בכללותו ובזה כבר אנו רואים אצל העיון ההעברה מן המנין היוצא תמיד חוצה לעצמו אל הגבלה אחדיית ופשוטה · — אולם גם אצל הציור המחשבי תחזור השיעור אל האחדות בהשיעור הפנימי הנ״ל שבו הגבול עם השיעור אחד ונקרא כנזכר מדרגה.

הערה. מן המבואר למעלה ידע המשכיל כי נושא הפילוסופיאה היוונית הוא רק המחשבות כמו שהם מחשבות שכליות לבד. ועל זה אנו חוקרים על

ויאמרו קצת ועמהם המדברים שזכר הרב משמם (מורה ח״א פע״ג) שהחומר מחובר מחלקים קטנים לא יקבלו החלוקה לדקותם ולא לכל אחד (שום) כמות · וכן יגזרו על הזמן שהוא מחובר מעתות לא יקבלו החלוקה לקיצר מרחתם · וכן על המקום שהוא מחובר מנקודות כאלה, והביאו על זה ראיות נכוחות לעצמם שהוא מן הנמנע דבר בעל תכלית כמו שהוא החומר או חלק מהמקום ומהזמן יכלול חלקים לבלתי תכלית ·

והדיעה המתנגדת לה שהחלוקה תלך במחשבה בהכרח לבלתי תכלית ולא נגיע לעולם לעצמים פרדיים ולעתות ולנקודות הנז׳ וגם ראיותיהם נראין טובים, לפי שיתחייבו לדעת העצם הפרדי הרחקות רבות, שיהיה אלכסון המרובע שוה לצלעו ויבטלו כל מופתי ההנדסה שכולם הולכים על הדרך שהחלוקה אפשרית עד בלי תכלית׳ ויעויין במורה (חלק א׳ פ׳ ע״ג סוף הקדמה שלישית) עד שאמר הרב כי בטעון על אלה ההקדמות יכלו הימים · והנה הסתירה בשכל מבוארת ולשני חלקי הסותר ראיות נכוחות וחזקות בתחלת ההשקפה · אולם התרת הסתירה תתגלה במה שבארנו, שלהיות הכמות מיצוע או חבור שני הרגעים שזכרנו שהאחד עוזר אל חבירו לזה לא יתבן באמת להפריד ביניהם ולהחזיקם אחד אחד היינו שאם נקח רגע האחד בפני עצמו, לא ימצא לנו שום חבור והתפשטות ותמיד נשלול החבור לבלי תכלית בכדי להגיע אל האחד הפשוט ובדרך זה הכל כמות מתפרד היינו מורכב מעצמים פרדיים ולא ימצאו מתדבק כלל. אולם אם נחזיק ברגע השני של הכמות הנה יהיה כל כמות מתדבק, היינו שלא נוכל להבחין בשעורים חלקים השיעור שבכמותו דבוק והשיעור שבכמותו פירוד. ותמיד לא ימצאו לנו שני חלקים שלא נבחין ביניהם חלק קטן מפסיק ומחובר לשניהם וברגע זה היה הכמות הוא תכוף ובלתי בעל חלק כללי בקצור אם נקח הכמות כמתפרד לבד לא היה לנו כ״א אחדים או העצם הפרדי הנז׳ ואם נקח אותה במתדבק לבד יהי תמיד מתדבק היינו שתלך החלוקה עד לבלי תכלית, ושני הדרכים הם הפשטות השכל בלבד והפרדות בלתי אמתיות ואמתתם חבור שני הרגעים הללו והעברתם זה בזה והיא היא אמתת הכמות, וזה לפי שאין להשכיל האחד בפני עצמו בלתי אם חבירו עמו, ר״ל שהכמות המתדבק הוא דבוק של רבים היינו אחדיים הרבה וכן הכמות המתפרד הוא כמו כל מתדבק היינו שבשביל שנגיע למחשבת האחד נדחה את האחר וכן תמיד וכל הנדחה הוא ג״כ אחד ואחדותם זאת הוא המדבקת ביניהם. — אמתת אחדות הכמה המתפרד והכמה המתדבק יובן עוד על דרך זה. הנה נאמר בתחלת הדעת שנגיע ליחוד הכמה המתפרד בחכמת המספר וליחוד הכמות המתדבק בחכמת המדידה. אולם באמת המדידה לא תלמד אותנו כ״א להקיש ולהעריך בין נושאי המתדבק ד״מ הצלעות והזויות והמרחקים זה מול זה, וליחוד והגבלה שלימה גמורה עדיין ואנו צריכים ליחדם ע״י מספר ואם יחוד העגול הוא באמת הנדסי לבד היינו שלכל נקודות שבעגולה יש מרחק שוה לנקודה אחת שבתוכו וע״י הוא מיוחד יחוד גמור הנה לא יעלה זה היחוד במשולש ובמרובע, וליחודם הגמור אנו צריכים ע״פ למספרים והנה גדר הקו שהוא ראשית הכמה המתדבק הוא נקודה אחת מתנועעת במרחק · ולזה הנקודה היא היחוד הראשון במתדבק כמו שהאחד הוא היחוד הראשון במתפרד · והנקודה באמת היא ההיות בפני עצמו שבארנו · אולם כשאנו אומרים בה המתנועעת כבר יצאה מהיות

מהיות בפני עצמה ונסתלק היחוד שלה במרחק ויש לה עתה ערך אל היות אחר, ובזה שבאה הנקודה חוצה לעצמה. הנה הצטייר הקו בהכרח כאלו היה נקודות רבות ויצטרך לגבול בין האחדים וישוב לנו האחד והרבוי שוה למתפרד · וכן הוא הדבר בשאר יחודי והגבלות המרחק בשטחים וגופים·

לפי המבואר היות גדר הכמות ההיות בהסרת הגבלת האיכות הנה יהי בעל איכות מה אלא שאנחנו הסרנוהו והעלמנו עין ממנו ולזה יהי הכמות בכלל בעל הגבלה וכל כמות הוא א״כ שיעור היינו היות מיוחד בהגבלתו · וע״כ כל כמות שיעור מה, ר״ל הכמה המיוחד בהגבלתו ויש לו גבול בהכרח וכמו שאמר הר״ב — הקדמה א׳ תחלת ח״ב — שמציאות שעור אחד אין תכלית, לו שקר· יחוד הכמות הוא המספר ויסודו האחדות והמנין, היינו שאנו מקבצים חלק הכמות במחשבתנו והושבים אותו לאחדות והוא גבול הקבוץ · · · ד״מ טפח, ולוקחים איזה מנין ד״מ שלשים והיא גבול הפירוד, ואומרים שזה הכמות מספרו שלשים טפחים ואם יהי הקבוץ משלשה טפחים — אמה — יהי המנין לאחדות זו עשרה · ומספר הכמות שוה באמת לראשון. ולזה כל מעשה החשבון אינו אלא הערך שבין האחדות והמנין וגבולותם. ושניהם מפעולת הרגעים שבכמות שזכרנו ואילולי רגע הדבוק שהיא המשיכה לא חנענו לקבוץ הטפח או האמה והיה הכל אחדים נפרדים לא מספר ואלולי רגע הפירוד שהוא הדחייה לא היה מנין, ושב כל הכמות אחדות לא מספר. —

והנה ידוע שיש שני מיני הכמה המיוחד או השיעור:

א. המתפשט בחצוניותו והוא חלקיו הם זה אצל זה כמו במקום, או זה אחר זה כמו בזמן.

ב. המתפשט בפנימיותו לבד ד״מ כמות החום שאני נבחין בו הפחות והיתר, וכן אדמימות גדולה או קטנה ובמהירות התנועה שכולם הם כמויות אך חלקיהם אינם נמצאים זה חוץ לזה רק מדריגות מהחלפות משוערות בשכל, באופן שאם נרכיב מדרגות פחותות מהחום הנמצאות בפעל לא יעלה לנו מדרגה שוה לקבוצם, ויהי נמצא כמו כן בפעל. כ״א נשפוך מים בעלי מדריגה אחת מהחום אל מים אחרים ג״כ בעלי המדרגה לא ישובו בעבור זה בעלי ב׳ מדריגות כ״א ישארו בעלי מדריגה אחת כמו שהיו, ואם היות שיתוסף כמות המים שהוא מתפשט חצוני לא יתוסף כמות החום שהוא מתפשט פנימי, ולזה גדרו המדריגה שהוא כמות האיכות לא כמות עצם הדבר: בזה הפריד השכל בין שני מיני כמות הפרדה גמורה. אולם אחר העיון התבוניי - נמצא שהם כמו כן מחוברים ברגעים ולא יושכלו להבינה אחד בלתי חבירו. הנה ראינו שהמספר המתהווה ע״י האחד והמנין שב אחד בכללותו ובזה כבר אנו רואים אצל העיון ההעברה מן המנין היוצא תמיד חוצה לעצמו אל הגבלה אחדיית ופשוטה· — אולם גם אצל הציור המחשבי תחזור השיעור אל האחדות בהשיעור הפנימי הנז׳ שבו הגבול עב השיעור אחד ונקרא כנזכר מדרגה.

הערה. מן המבואר למעלה ידע המשכיל כי נושא הפילוסופיאה ההגיונית הוא רק המחשבות כמו שהם מחשבות שכליות לבד. ועל זה אנו חוקרים על

ויאמרו קצת חכמים הבדברים שעשר הרב בשמם (אותה היא ע"כ) שהחומר מחובר מחלקים קטנים לא יקבלו החלוקה לקטנותם לבד אחר (שם) בכח · וכן יאמרו על הזמן שהוא מחובר מעתות לא יקבלו החלוקה לקצרותם · וכן על המקום שהוא מחובר מנקודות אלה, ויביאו על זה ראיות נכוחות לעצמם שהאבן המגנט ותר כל תכלית כמו שהוא החומר או הזמן מתמקום יתהפך יכלול חלקים לבלתי תכלית ·

והראיה המתנגדת לה שהחלוקה הולך במחשבה בכביה לבלתי תכלית ולא נעצרת לעצמים פרדיים ולנקודות הנז וגם ראיותיהם נראין טובים, לפי שיתהדים לדעת העצם הפרדי הרחקות רבות, שיהיה אלבין המרובע שוה לצלעו ויבטלו כל מופתי ההנדסה שכולם הולכים על הדרך שהחלוקה אפשרית עד בלי תכלית ' ויעיין בשוה (חלק א פ' ע"ג סוף הקדמה שלישית) עד שאמר הרב כי כשתעיין על אלה ההקדמות יבלו הימים · והנה הסתירה כשכל מבוארת ולשני חלקי הסותר ראיות נכוחות וחזקות בתחלת ההשקפה · אולם התרת הסתירה תתגלה בביה שבארנו, שלהיות הכמות מצוע או חבור שני הדרכים ע"כ ברור שהאחד עוסר אל חברו לזה לא יתכן באמת יתפרד ביניהם ולהחזיקם אחד אחר היינו שאם נקח רגע האחד בפני עצמו, לא ימצא לנו שום חבור והתפשטות והכיד נצטייר החבור לבלי תכלית בכדי להגיע אל האחד הנפרד וכרוך זה הכל בבית מתפרד היינו מורכב מעצמים פרדיים ולא ימצא מתדבק כלל . אולם אם נחזיק ברגע השני של הכביות הנה יהיה כל כמות מתדבק, היינו שלא נוכל להבחין בשיעורים חלקים השיעור שבכמותו שבכמותו פירוד . ותכיד לא ימצאו לנו שני מין ביניהם חלק קטן מפסיק ומחובר

לשניים ישתנו זה יהיה השניות יהיה יותר כמו חלק בלי בקצר אם יקח הכביה שמשהפרד לבד לא יהיה לנו כי אחדים או ההבנה הפרדי הנז אם נקח אותה כמתדבק לבד זה הבדל מתדבק היינו שהלך החלוקה עד לבלי הבלית , ושני הדרכים הם הפשטות והגבול בכמו ראשיות בלתי אמתיות אמתתם חבור שני הדרכים ולא יתפרדם זה כמו זהו הוא אמתת הכמות , וזה לפי שאין להשכיל האחד בפני עצמו בלתי אם הכיח עמו , ר"ל שהכמות המתדבק הוא דביק של רבים היינו אחדיים הרבה וכן הכמות המתפרד הוא כמו כל מתדבק היינו שבשכל קבע למחשבת האחד נדחה את האחד וכן תמיד וכל הדחיה הוא נ"כ אחד והאחדותם אות הוא המדבקת ביניהם . — אמתת אחדות הכמה המתפרד והכמה המתדבק יובן עוד על דרך זה . הנה נאמר בתחלת הדעת שנעיין ליחוד הכמה המתפרד בחכמת המספר וליחוד הכמות המתדבק בחכמת המדידה . אולם באמת המדידה לא תלמד אותנו כיא להקיש ולהעריך בין נושאי המתדבק ד"מ הצלעות והזויות והמרחקים זה מול זה, וליחוד והגבלה שלימה נמורה עדיין אנו צריכים ליחדם ע"י מספר · ואם יחוד העגול הוא באמת הנדסי לבד היינו שלכל נקודות שבעגולה יש מרחק שוה לנקודה אחת שבתוכו וע"י הוא מיוחד יחוד גמור הנה לא יעלה זה היחוד במשולש ובמרובע, ולייחדם תעשור אנו צריכים עכ"פ למספרים והנה נדר הקו שהוא ראשית הכמה המתדבק הוא נקודה אחת מתנועעת במרחק · גלוה הנקודה היא היחוד הראשון במתדבק כמו שהאחד הוא היחוד הראשון במתפרד · והנקודה באמת היא ההויות בפני עצמו שבארנו · אולם כשאנו אומרים כה המתנועעת כבר יצאה מהויות

הערה. דע שמה שאנו אומרים על איזה מחשבה התחליית שהיא פשוטה בלתי מתמצעת ברגעיה אין כוונתנו כי אם בערך הכח המצייר המחשבי שאילו המחשבה ההיא עדיין פשוטה, ולא יסתיר זה שבערך אלינו היינו במעמד העיון השכלי שאנו בו אנו מוצאים בה הרכבת הרגעים שזכרנו, ורק הציור המחשבי מן המחשבה ההיא קראנוהו פשוט ובלתי מתמצע עד שבהליך ותולדות המחשבות יתוודעו הרגעים הנז׳ גם לכח המחשבי ויהיו מונחים לו בפעל ר״ל בציורים מיוחדים עם שהיו בכח גם במחשבה הראשונה הפשוטה כמו שנתראו לנו בעיוננו עליהם.—

עד הנה דברנו מן מחשבת ההיות כפי מה שהיא הגבלה באיכות מה והגיע ההיות להתיחדות שלימה במחשבת האחד, אולם ע״י השלילה הטמונה בו שב אל הניגוד עם הרבוי. ובזה הגענו לסוג מחשבה חדשה והיא הכמות.

כבר בארנו כי ענין הישות או המהות הוא היות עם הגבלה איכותיית תהיה הגבלה בקיום או אפי׳ בשלילה כמו מחשבת העורון הקור והסכלות. אולם אם יהי ההיות מוגבל בזה האופן שהגבלתו איננה מוכרחת כ״א נוכל להסירה ולהחליפה באחרת תחתיה ממינה, עד שתהיה הגבלה לא מושללת לגמרי כ״א מוסרת ומוחלפת, אזי להגבלה זו בשם כמות. וכבר גדרו חכמי ההנדסה את השיעור שהוא מה שביכולת לקבל תוספת או מגרעת. וזו מה שאמרנו, לפי שמחשבת הבית או האדום תשאר בעינה אם נוסיף על הבנין או על האדמימות או אם נפחית ממנו. והנה ראינו שהכמות באמת מחשבה מתמצעת מן שני רגעים היינו החזרה לנפשו ושלילת כל אחר והיא הדחייה ויחוסו בשלילותו זאת עם האחר, והיא המשיכה. והכמות מתמצע על שני הרגעים הללו. אמנם להיותו לציור המחשבי מחשבה פשוטה, ע״כ תתראה לו בציורו לשני מיני כמות, הכמה המתפרד כמספרי תפוחים שהחבור בהם לאחד אינו כ״א במחשבה, והכמה המתדבק כמו הקו והשטח והגוף שחלקיו דבוקים זה בזה ואין לצייר בהם האחד כ״א במחשבה. אולם באמת אין להפריד בין שני הרגעים שההתמצעות שלהם היא אמתת המחשבה וכל כמה מתפרד שתצייר הנהו ג״כ מתדבק שהתפוח הוא ג״כ בעל שיעור מתדבק בחלקיו וכן כל חלק ממנו, והכמה המתדבק נשכילנו שהוא דבוק מהלקים והם א״כ אחדיו. והמתפרד הוא רק מתפרד ביחוסו אל האחרים וזה הוא דבוקו עמם, וכל המתדבק דבוק מאחדים ואין להשכיל מחשבה האחת בלתי בהשכילנו נגודה עמה. ולזה על האמת אין המתפרד והמתדבק שני מינים נבדלים בכמות, אלא אמתת הדבר הוא שהמחשבה האחת המתמצעת בתמותה כשני רגעיה יקח אותה הציור והשכל פעם באחת תכונותיו שהיא ברגע האחד והדחייה ופעם בשניה לה שהוא רגע הריבוי והחבור.—

הערה. הנה מחשבה זו של כמות מזולת איכות נמצא חוץ לשכל במחשבת המרחק, הזמן, והחומר, ר״ל במקום לפי מה שנחשבהו בעצמו זולת הדברים הממלאים אותו, וכן בזמן כשיצוייר בעצמו בלתי ההווה בו, וכן החומר כשלא נבחין בו הצורה כ״א במה שהיא התפשטות לבד. כל אלה הם כמות נקיה מאיכות. ובכאן מקום הקושי והסתירה הנודעת בהתחלקות אלה. הנז׳ אם נגזור שתגיע החלוקה במחשבה בהכרח לחלקים פשוטים בלתי מתחלקים עוד, או שהיא תלך לבלתי תכלית ויאמרו

כ״א אנו חוזרים לאחור ומשיכים את ההיות לעצמו ולו לבדו · ולזה הגענו בזה ג״כ למחשבת האחד הפשוט, ד״ם במחשבתנו אדם הנה לא נחשוב במחשבתנו זה את חלקי גופו ואבריו שהם רבים כי אם אנו חוזרים מהם ומהיותם אל המחשבה היחידה היות האדם, וכן תמיד באמרנו דבר מורכב הנה במלת מורכב נחשב ברבוי שהם החלקים שהם הורכב ובאמרנו דבר כבר העתקנו החלקים והחזרנום אל היות אחד והוא הדבר, ולזה נקרא זה ההיות היות בפני עצמו או היות לנפשו. והוא כמו כן מחשבת האחד הפשוט. ואם נעיין עוד בחזירה זו, נמצא בה שהאחד חוזר לעצמו ודוחה מעצמו כל היות אחר זולתו וכזו הפעולה בעצמה כבר הניח היות זולתו, היינו היות אחר שכל אחד מהם הוא ג״כ היות בפני עצמו או אחד, ובאנו בזה לאחדים רבים, והיא מחשבת הריבוי. אולם להיותנו כאן כשער המחשבות הראשונות ואין אנחנו יודעים עדיין משום הבדל אחר בין הדברים כ״א היות והישות שהוא היות עם גבול ויוצא להיות אחר — משתנה — וחזירתו לעצמו, שהוא האחד, הנה יהיו האחדים שדחה בחזירתו שוים ודומים לו מכל וכל, ולא למחשבה תפיסה בהבדלם והם א״כ במחשבה אחד עם האחד הראשון, היינו כמו שההיות בפני עצמו דוחה את האחרים כן הוא מושך אותם אליו ונעשים במחשבה אחת והיא היא מחשבת הדחייה והמשיכה, הפירוד והחבור שאנו משכילים במציאות. ולזה אם נחשוב בדבר מה ונאמר שהוא הדבר ארוך אמה, או מורכב מיסודות, או שהוא בעל איכיות או שהוא בעל תוארים כך וכך, כבר השכלנו בו שהוא היות אחד ועם זאת הוא מתפשט להיות רבים, היינו שנדון בו ...ירוד והחבור באחד · והם כמו שהזכרנו שני רגעי ...יה חזו, שהם מתנגדים זה לזה ונשכלים רק באחדות ובהעתקם זה לזה ·

ומכאן תבין ענין עצם הפרדי או חלק שאינו מתחלק עוד שזכר הרב לדעת המדברים שהם אמרו, שכל עצם מורכב בהכרח יוכל לחלק אותו עכ״פ במחשבה עד שנגיע אל החלקים הפשוטים שמהם הורכב, וכן כל מתפשט בחבורו נפרידנו לעולם ונגיע א״כ לעצמים פשוטים אחדיים היינו שאין להם הרכבה ולא חבור כלל, היינו שאין לאחד מהם כמות כלל · והנה לקחו ההיות בפני עצמו, כמו שהוא בציור המחשבה, היינו שהוא היות נח ושקט בלתי מתמצע ברגעיו, ולזה גזרו במציאות חלקים כאלה לפי שהפשיטו רגע הדחייה מן רגע החבור שבמחשבת היות לנפשו · אולם באמת שניהם הרגעים מחוברים נאחדים בנושא · וכמו שהישות נמצא מתמצע מרגעי ההיות והאין והוא המצויר למחשבה ע״ד גבול, וכן הגבול מתמצע בשלילת הגבול והוא המצוייר בהיות בפני עצמו כן זה ההיות לנפשו מתמצע ע״י פעולת הדחייה של אחדיים אחרים שפעולה זו עצמה כוללת ההתחלות והיחס שיש לאחד עם האחרים והוא המצוייר כמשיכה וחבור ולזה לא יפרדו באמת שני אלה הרגעים של האחד והרבים הפירוד והחבור · ואפי׳ השכל הפשוט יבין שעל דברים נבדלים לגמרי לא נוכל לומר רבים כ״א במה שהם אחד · לא נאמר על סוס ועל גמל ועל חמור רבים כ״א בהיותנו חושבים בהם רק החיות שהיא האחדות להם. וכן לא נשכיל כשנאמר פירוד כבר הנחנו החבור וכן להיפוך כשנשכיל החבור כבר הנחנו הפירוד · אולם להיות השכל הפשוט בלתי מבין אמתת המחשבה לא השכיל שההיות בפני עצמו הוא בעצמו ההעברה זו של הרגעים השנים שהוא חוזר מן הישות אל ההיות לנפשו והוא האחד, וממנו אל הישות שהוא הרבוי וההתפשט והחבור ·

כשאנו אומרים שהמהות נשתנה לשני לו והשני לשני לו לא נשתנה ההיות כ"א במה שהוא אחר ושני לזולתו, וכל היות נעשה אחד ואחר משתנה לאחר, אולם היות נשאר ו עומד בעינו ובבחינת עצמו הוא הוא בפני עצמו והאחר עובר עליו בסור זה אחר זה · ואם אנו תופשים במחשבה העברה זו היינו שכל מה הוא זולתו היינו שלא נעביד רק אצל ההיות בבלתי שינויו ולא אצל הנולד מהשינוי כ"א אצל המחובר משתי הבחינות האלה שהם רגעי היש המשתנה, אז נעמוד על מחשבת האין סוף האמתית (והוא הנקרא למקובלים הראשונים אחדות השוה שהוא שוה לדבר ולתמורתו.) או בקיצור המה (היות) היות עם גבול והגבול הוא החוצץ בינו ובין היות אחרת, וכבר יש בגבול שהוא א"כ נערך וביחוס להיות הזולת, וע"כ באמרנו הגבול כבר (אמרנו) שהמה הוא אחר היינו שלילה לפי שכל גבול שלילה ובאמרנו השינוי כבר שללנו אותו האחר, היינו אותה השלילה, ובשלילת השלילה נשאר הקיום האמתי וזהו האין — סוף או הכלתי תכלית שאנו רואין בהם שלילת שלילה. ובזה הגענו לענין האמתי שבמחשבת אין סוף או בלתי הכלית שהיא השלישית שבמחשבות היינו שמחשבת ההיות נגבלה בשלילה עד ששבה למחשבת המהות והישות, וע"י ענין הגבול והשינוי שהוא שלילת השלילה חזרה ההיות אל עצמה, והנה יש לנו מחשבה שלישית היינו ההיות החוזר אל עצמו במציאת הישות והמהות, והחזרה ההיא בלתי תכלית, לפי שכל מה שתרצה להגביל בהיות בכדי שיהי' למהות ותפיס' תמיד תשליל ממנו, ולזה נקראנה ההיות הנמשכת אל עצמה משיכ' בלתי תכלית, והיא מה שנודע למחשבת היות בפני עצמו. וזה ההבדל שבין ראשית המחשבות ההיות לבד שהיא להיותה ראשונה היא רק עצמה לבד ובלתי מתמצעת מאחר, וההיות בפני עצמו כבר היא מתמצעת ע"י עצמה כשהיא אחרת במחשבת המהות וע"י חזירתה על עצמה ע"י שלילת הגבול והשינוי שהוא ההיות והאין הנאחד במהות, ולזה המחשבה הזאת ענין רב בפני עצמו היא מתמצעת ע"י שלשת המחשבות, היותו הבלתי מתמצע, והיותו הזולת והיות עם זה בפני עצמו, ושלשת המחשבות המה רגעי מחשבה זו האחרונה. וכבר בענין הפעולה ידע זה גם השכל הפשוט שיש ענין התפעל ויש לו אפי' בדקדוק הלשון בנין מיוחד, וכולל כמו כן שלש ענינים היינו הפועל קודם שהוא פועל ואיך שהוא בהיותו פועל ואיך שהוא בשכבר קבל הפעולה. אולם לא יאבה זה בהיות שהוא אצל השכל המשותף נח ושקט בלתי פעולה אולם למחשבת הבינה גם ההיות הנח ושקט אינו אלא הפשטת שכל בלבד, ולזה כמוה כאין ואין אמתתה אלא כשהיא מתמצעת ע"י היות לאחר והחזרה להיות בפני עצמה, ואין באמתות היינו מה שיהי' קנין ובלתי הפשטה לבר כ"א הענין המתמצע ברגעיו כמו שבארנו. וגם ענין מחשבת הפעולה וקבלת הפעולה וההתפעלות בעצמה המה ג"כ מאמרי התמצעות הענינים והמחשבות שעוד נבארם להלן · ולזה באמרנו אין היות בלי פעולה מה · ואם נחשוב היות לבד בלי שום פעולה הנה היא באמת רק בדומת השכל היינו הפשטה לבד · —

מעתה הגענו אל מחשבה הדשה והיא מחשבת ההיות בפני עצמו או ההיות לנפשו ונדון מה שיש בה · והיא שאנו נשכיל אל דבר היותו בפני עצמו ולבדו ואין להיות אחר שום הצטרפות עמו, וע"כ לא נחשוב בו כמו כן שום הכשכה וחלק, ולא נחלקהו לחלקים מתפשטים לפי שאלו הם כבר היות אחר,

כ"א

למתנועעים ונקרא החלקים ההם בכדי לציינם בהפרד בשם רגעי מחשבת ה ה ו י ה לפי שיש במובן המלת ההוא התנועה והמנוחה יחד. (וגם הרגעים שבזמן מעין זה שיקח החלק הקטן מהזמן השוטף במרוצה תמידית ונאחז בו במחשבה הנם שהוא בעצמו נרדף הוה ונפסד היינו מורכב מהיות ואין. העולה לנו שההיות והאין שתיהן הפשטית שובתות בפני עצמן, ולזה שתיהן נמנע והבל, ואמתתן ה ה ו י ה ששבו להיות רגעים בה. —

המחשבה ה ש נ י ת היא אותה שהתחלנו בה למעלה והיא מחשבת ה י ש ו ת או ה מ ה ו ת ונשכיל על מה שיש במחשבת זו. הנה גם היא שובתת נחה אין בו תנועה ולא העברה מענין אחד אל חבירו הפכו. אולם אחר העיון נמצאנה כמו שכבר רמזנו מורכבת מן מחשבת ההיות אך בהגבלה מיוחדת, היינו איכות מה לפי שלא נוכל לחשוב שום מה או יש כי אם כאשר נגביל אותו באיכות, אדום, לבן, אריך, כבד, טוב, צריך וכיוצא. כולן תשובות על שאלת מה הוא הדבר. ולזה כל מ ה ו ת עם איזה ה ג ב ל ה שהיא איכותו של ההיות, כמו שאם נשכיל את ההיות כאילו הוא עצם נכמנה במלת הוא, כן תהראה לנו ההיות והאיכות עמה שהיא הישות במוטהה בעצמה לענין מה או י ש. והנה אחר ההתבוננות נמצא שכל הגבלה הוא כשמה גבול ושלילה שאנחנו נותנים למחשבת ההיות שהיא הכוללת ובלתי נתפסת במחשבה איזה גבול שוללי לכללות ההיות בכדי להתפס במחשבה זו ה ה י ו ת של האיכות המיוחדת. ועל כן גדר המהות או הישות הוא המצא בת קנין והעדר היינו ההיות ששב כאן קנין והאיכות שהוא כאן שלילה. ולזה אם נתבונן אף היש בבחינת ההיות נמצא ע"י האיכות שבו היות שבו והיות אחרת שאינו כן והיא ה ז ו ל ת, ואם נתבונן כן בבחינת הגבלתו נמצא באיכות ההיא בעצמה קנין של היות כמו עצם האדמימות אך בכדי לתתפס אותה במחשבה תוגבל ע"י העדר והיא תגמל וחסוף שבכל איכות בעצמה. ולזה יצא לנו הלימוד שכל י"ש הנתפס בהשכה הוא: א) מוגבל, היינו שהוא כולל היות והעדר היות. ב) משתנה היינו שבתפיסת המחשבה כי כבר יכלול היותו והיות אחר זולתו, והיא היא מחשבת ה ה ש ת נ ו ת. העולה לנו כזה שמההויה שהיא תנועה צעדה המחשבה לישות שהיא שובתת ונחה בלתי עוברת חוצה לעצבה ונראית כאילו היא רק ברגע האחד של רגעי ההויה היינו ה ה י ו ת, אולם באמת להיותה היות מוגבלת וניכרת רק בהגבלתה כבר נתיחדו בה שני הרגעים היות ואין כאמור.

אם נעיין במחשבת הגבול וההשתנות נמצא שענינה כי המה עובר מן גבול המיחדו באיכותו להיות אחרת אך שניה לו — וזה באמת שורש שם ה ש ת נ ו ת שהדבר יוצא לשני אליו —. אולם זה השני להיותו גם הוא בגבול מיוחד, היינו מורכב מההיות ואין, יעביר בהכרח גם הוא הגבול החוצץ בו אל היות שניה לו, וכן ילך הענין תמיד עד לבלי תכלית. ונראה א"כ שמן מחשבת השינוי תשתלשל מחשבת ה ב ל י ת כ ל י ת והפכה ה ת כ ל י ת. אמנם אחר העיון האמתי נראה שבהליך זה אין לנו הבלתי תכלית האמתי, והיש או המה שהוא היות עם גבול נעשה תמיד מוגבל אחר, ואין היוצא בלתי תכלית, וההליך הנז' אינו כולל בתוכו רק הענין ש ר א ו י לנו לבקש הבלתי תכלית בכדי להמלט מן הסתירה של ההיות והאין, אולם לא נשיגהו בזה לעולם והסתירה נשארת תמיד במעשנו זה לפי שהיש הנולד הוא ג"כ בעל גבול ועבר גבולו ביחד. אמנם אם נוסף העיון במשתנה ובמה שכלול במחשבה זו, נמצא שמיד בשינוי הראשון

כשאנו

וראשית לכל מחשבה שאחריה. זנשכיל עוד כי מחשבת האין והאפס הגם שהיא בלי ספק מתנגדת למחשבת ההיות עם כל זאת. על אותו הדרך שהיא תפוסה במחשבה היינו שאנו חושבים את האין למשולל מכל עצם ושאר הגבלות השכליות, הנה היא מצד זה אחד עם מחשבת ההיות זנכללת בה. וגם על האין נאמר ד״מ שהוא בלתי נמצא. ואל יהא עיון זה קל בעיניך, אולי יהי זה בעיני המתחיל הנמהר לזרא שאנו אומרים שהאמת הוא שההיות והאין הפכים ועם זאת הבה אחד, לא יצויר ביניהם שום הבדל, לפי שאין בשתי המחשבות שום הגבלה בכדי שתהיה תפוסה למחשבה לצורך הבדלה ץ המבוקשת, ויחשוב שמלבד שגם בזה שני הפכים בנושא אחד, הנה ימנע השכל מלקבלו שההיות אין והאין היות. ובאמת הסתירה והנגוד שבין ההיות והאין לפי שהוא הנגוד הראשון שבמחשבה ובלתי מתמצע הנה כל כך נגלה לעין עד שיתגבר החושב לאחוז בציור ההיות שלא יעבו׳ בציור האין בבו שדימו בשביל לצייר השינוי, היינו שדבר נעשה דבר אחר, והנה יש באן ציור שדבר אחד נפסד ודבר אחר הווה, ובשביל לצייר השינוי דימו שהחומר והוא ההיולי נשאר תמיד והוא רק פושט צורה ולובש צורה אחרת. אולם גם ציור החומר ההוא איננו כבר ההיות מופשט מכל יחוד והגבלה שאותה אנו מבקשים שכבר היא מוגבלת היות שעומדת בעינה בכל השינוים והצורות העיבריות ואנחנו רצינו ההיות בעצמה בלתי הגבלה. ובאמת שההיות והאין השקפות חלושות ונקודות התחליות גמורות ולזה בעצמו השכל הישר נוטה לצאת מהן להלן היינו לתולדות המחשבות הנולדות ויוצאות שיבוארו שהם בלתי נפשטי׳ וערומות זההתושיה והקנין הולכות ומתרבה בהן, והנה מחשבת ההויה היא אותה האחדות הזרה שבין ההיות

והאין וכל אדם יש לו ציור מן ההויה ויורה שהוא רק מחשבה יחידה ויודה עם זאת שיש בה ביחד אין והיות בעקרה אחת וביוצא בו מחשבת ההתחלה שהדבר מתחיל ואיננו עוד ובכבר הוא אולם בההתחלה אנו רואים שהיא רק בערך אל הבא להלן שלא יקרא תחלת דבר כי אם בערך אל המשבתו. והנה גם בהוית יהית הצעד במחשבה ולא תעמוד בו כי אם תתהוות לדבר הוות והיא הישות. ודע עוד שאנו אומרים באחדות ההיות והאין עם זאת אין אנו שוללים הבדלם וזה מונח במלות שהם שני דברים היות והאין. — אולם האמת ששתי המחשבות הם הפשטות השכל בלבד לא נמצאות ולא מושכלות שלמות ועל כן לא תוכל לעמוד בהם המחשבה שהם באמת לבד הפשטות ערומות מכל תושיה וקנין והם רק ראשית המחשבה ותפיסה ראשונה לרוח השבלי ומהם הוא צועד לכל המחשבות והציורים והמושכלות שאחריהם שהם תושיה היינו מלאות קנין עצם ומושכל בהיפך מן המחשבות הראשונות ההנה שכל עיקרן ההפשטה מן התושיה ולזה הסתירה והנמנע מבוארים ונגלה בהן בתחלת ההשקפה והנה כשאמרו חכמינו ז״ל עשה איננו ישנו דברו מן האין על דרך ההיות ובן כשאמרו טוב לו לאדם שלא נברא דברו מן ההיות על דרך האין. ולחיות הסתירה בשתי המחשבות הללו גלויה הנה תצעד המחשבה לקשרם יחד ובאה למחשבת ההויה והיא אמתתן של שתיהן שיש בה אין השב אל ההיות וכן לעומתה מחשבת ההפסד ההיות השב אל האין. והנה יתבונן במחשבה זו תנועה ויגיעה ע״ד ה״ש כל הדברים יגיעים (קהלת) תחת שבמחשבות התחליותיהם שובתים נחים במקומם לא יקרבו זה אל זה זהיא ההתנגדות שבהם, אולם במחשבת ההויה שבו להלקי מחשבה אחת שלמה, לא לחלקים שובתים, שוכנים זה אצל זה כי אם למתנועעים

ענין חיצוני ונכחי להן ומחוץ לנפש שהוא העולם והטבע, ואנו מוצאים אותן המחשבות השכליות בטבע ומשכילים על ידיהן באמתת העולם כמו שהיא לעיני השכל מופשט מהחוש והדמיון · וזו תקרא פילוסופיאה של הטבע·

ג.) הנפש וכחותיה הראשיים החוש והדמיון השכל והרצון והבינה, והתהוות בלל המדע הרוחני האלקי בקרב החוי השתלשלותו מעלותיו ומדרגותיו, בלולתו ואחדותו ויחודו בבינת בעלי הבינה בכלל העולם ובדת ובמדעים השונים ובכל מלאכת מחשבת ובקורות המין האנושי בעלי הצלם הרוחני, כל אלה יוכללו בשם פילוסופיאה של הרוחני, ופרטיה מחלקות רבות, לפי רוב הענינים הנזכרים, ועל כל חלקי החכמה כמו שרמזנו עליהם בזה אנו עתידים לדבר בשערים הבאים כפי הצורך למבוקשנו הראשי וכפי היכולת בעזר החונן דעת ולשון למדים · — ועתה אין עסקנו אלא בחלק הראשון ממנה וזה לבאר התהוות ותכונות המחשבות במה שהם מחשבות לבד והמלות שהונחו לסמן אותם בהם, וד״ו והבן שער גדול כולל הכל והמתבונן בהם היטב ובין ביחוד פרקי התוארים אשר לחרב ושאר פרקים כתומים שבמו ה, וכמו כן הם לבד ולא זולתם הם המפתח לעמוד על השרשים היסודיים של חכמת ישראל הקדמונה היא חכמת הספירות. ומה שיבואר מאתנו באלה השערים הבאים הוא אבן בוחן ופנת יקרת לכל הנאמר בענינים אלה וכו׳, כי העיונים הבאים האלה הם · · · · ואחר הצעה זו הארוכה מעט אך שראשונה הכרחית נביא לענינינו המבוקשים. וכבר ביארנו למה שיש באמונה במחשבה ובהרגש נפשיי הוא בעצמו התוכן שנמצא בחכמת האמונה אך נשתנה מצורת המחשבה והרגשה לצורת ההשכלה, ובאשר הגיע ההשכלה להשים ולהשכיל ציורי האמונה והוכרחו החכמים להשתמש בחכמת אמונה במלות רוחני, אין סוף, רצון ובחירה, והפכיהם הגשמי ובעל תכלית, הכרח גזירה, יש ואין, חפץ ותכלית, קיום ואבדון ודומיהם ענינים הרבה שהפשיטום מן האמונה ודבריה המקובלים, כבר הוכרחו כמו כן לבאר המלות האלה בגדריהם ומה הנכלל בהם שזה הנושא של הפילוסופיאה ההגיונית.

כבר ביארנו שנושא חכמת האמונה הוא נושא האמונה בעצמו אך כמו שהוא נשכלת בשכל. ועי״כ הנה היא צריכה בהצעה לה לביאור ענין המחשבה השכלית בכללה ובפרטיה, ונתחיל ונאמר, שתחלת מחשבת השכל כפי הנראה היא מחשבות הישות והמהות, היינו שהשכל גוזר על דמי שהוא ישנו ושואל מהו, ותבוא התשובה שהוא כך וכך. והנה יש לנו בזה שני בחינות ענין הוא וענין הכך, ואם נפשיטם למחשבות כללות נמצא שכל מחשבת יש או מה מורכב משני חלקים: א) ההיות המשותפת לכל המחשבות, ב) הגבלת תואר מיוחד שעל ידו שבה מחשבת ההיות לישות או כהות משנת.* והנה על פי זאת הבחינה תהיה מחשבות ההיות ראשית המחשבות השכליות. ונראה מה שיש להשכיל באמתת מחשבה זו, ויא כוללה וקודמת לא בלבד לכל מחשבת מציאות בפעל כי״א גם לכל הגבלה היחוד וכוללת אפי׳ ההעדר, כמו החשך והעדר החכליות, שעל כלם נחשב במחשבת ההיות ונאמר החשך הוא העדר לבד ועי״כ אין לומר במחשבה לא איכות ולא תואר או לכנות בשם אחד מן ההגבלות השכליות הנודעות בשם מאמרי׳ שנכללו לקדמונים בעשר ולאחרונים במספרים זולתם, וזה ההיות מופשטת מכל ועם זאת שאין הציור תופס בו כל עיקר הנה היא יסוד וראשית

בכל דור ודור הביאם ההכרח להציע עיונים והקדמות שכבר צמחו והבשילו בשדה אחר של נחלת הרוחני שניתן בהרחבה מבלי מצרים למין האנושי להבוגי ולסגולותיו, ולהשתמש בהם בכדי לגלות על ידם מצפוני התורה יסודותיה דרכה ומגמתה האחרונה שזוהי חכמת האמונה. — ודע והבן שבשם שלא יפחית מעלת למוד התורה היותנו צריכים ללמוד מקודם לה צורת האותיות, התנועות, ומכמאם שמושי הפעלים ומשקלי השמות שזה כולו ממלאכת הדקדוק, כן אין ראוי להפלא על היותנו מקדימים להכמת אמונה צרופה גדרים והצעות מחכמת הפילוסופיאה ואין קדימה זו קדימת המעלה. וכן דבר הרב ז״ל על ספרו הנכבד: כי ענין המאמר הזה כולו ובלמה שתמצא ממינו הוא חכמת התורה על האמת הגם שבאו בו פרקים הרבה שהם פילוסופיים בלבד. —

אולם מה שניא לבד הרבה בזה הדרך מהמאמינים הוא באמת רק מפני המקרה שקרה שנתודעו ההקדמות והעיונים ההם בעם אחר זולתנו, ולזה יהיה זר בעיניהם שנשתמש באותן הדברים בעניני האמונה בתוריות, אולם התשובה על זה הזרות המדומה היא, ומי יודע אם לא היו גם באומתנו מלפנים אותן המדעים והגדרים הפי׳ וסיפיים ונאבדו מאתנו ע״י התלאות הרעות אשר מצאונו ובסבת שהיו רק חלק ומנה ליחידים וסגולות מפה לאוזן, וכמו שראה הרב להתנצל על זה הקושי בפרק מיוחד התחיל: דע כי החכמות שהיו באומתנו וכו׳ (מורה חלק א׳ פ׳ ע״א) זה האחד. ועוד שהתחכמות וביחוד הפילוסופיאה כמו שהיא בימינו אלה, כבר נעזרו עזר לא כעט מן עיקרי האמונה התוריות שקבולם מאתנו החלק הנבחר שבמין האנושי זה זמן קרוב לאלפים שנה. ובמי כן החכמה הפילוסופית שאצל היונים אנו יודעים בבירור כי ראשיתה בזמן כורש מלך פרס ומקור מחצבתה בארצות המזרח א״י ובבבותיה. והחוקר המבין ידין וישער במה נשפע עליה בעזר וכח האמונה התוריית והממשלים הנביאיים. ומה גם בזמן המאוחר ליונים שנעתקו ונתודעו להם ספרי הנבואה בכללם וחברו חכמי אומתנו בלשון היונים ספרים רבים בחכמת האמונה שהקצת מהם עודם אתנו. קצרו של דבר נאמר, כמו שהוא מעיקרי האמונה התוריית שכל המין האנושי ישוב אחד בדעת אלקים ואך לבד באחרית הימים (וכמו שבא בזה הרבה ביעודים ובתפלות) בחכמת האמונה אין ראוי לנו בכבר ליתן מקום לקנאה זו. ולא עוד אלא שפעמים הרבה, ימצאו בדבור קדמונינו עיקר תורף עיונם של אהרונים באמתיות היותר מחוכמות, ישתאה עליהם הבוחן המעמיק ויודה שאין לאחרונים שעל ידם פקחנו עין למצוא הדבר בקדמונים שראו אותו בכללותו בהשקפה זכה שלהם, אלא שלא היה בידם די כלות ודבורים נבדלים בכדי לברר להם ולנו את המושג והמצויר. וזה מה שיבואר באתנו בראיות נכוחות בהמשך זה המאמר, ומעתה נתחיל במה שיעדנו.

דע כי מה שאנו קוראים היום פילוסופיאה תפרד לשלשה חלקים ראשיים:

א.) הפילוסופיאה ההגיונית ונושא שלה הם המחשבות השכליות היינו ציורי תחלת המחשבה משגי השכל, ומחשבות הבינה. ואנו חוקרים על טבעם ומהותם שלכל אלו בבה שהם מחשבות לבד ומשקיפים בעין בוחנת מה הנמצא במחשבות הללו הסדר והיחס הנמצא ביניהם ואיך נולדו ונשתלשלו זו מזו.

ב. נסתכל במה שימצא למחשבות הללו

עניין

גדרים והצעות לחכמת האמונה לקוחות מן הפילוספיאה ההגיונית:

ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז
(משלי ח', כ"ב):

א) גדר ההיות באיכות:

פתח דבר. כבר אמרנו כי נושא חכמת האמונה הוא בעצם האמונה התוריית אך כמו שהוא נשכלת בשכל, ר"ל שהתוכן הנמצא באמונה כציור מחשבי ומהרגש נפשי הוא התוכן שימצא בחכמת האמונה, אלם נעתק מצורת ההרגשה והציור לבד אל צורת מושגים שכליים סללים, וזה לפי שבאמונה התוריית ובלב המחזיקים בה יש כבר ציורים והרגשות מן השב"ה בתאריו והצטרפותו אל העולם בכללו בפרטיו מן נפש האדם ותעודתה מן הטוב והרע וביוצא, ומעשה חכמת האמונה אינו כ"א להשכיל באמתם של הציורים ההם היינו להפשיטם מפרטיהם ולעשותם סללים ומושגים שכליים. ועל כן מאז החלו קדמונינו לעמוד על שרשי הדת ויסודות התורה (בצינעה וכראשי פרקים עכ"פ מאמצע זמן בית שני, ובגלוי ובסדר נמשך, מימות רב סעדיה וראשוני המקבלים) עלו להם מושגי מחשביות חדשים לפי מראות העין, והוסרו להגבילם ולסמנם במלות, כמו ענין אין סוף, ובעל הגבול, ענין מחויב ואפשר המציאות ענין הנצחיי והזמני, היש והאין, הגשמי והרוחני, הבחירה והגזירה, הקיום והאבדון וחוכיהם לאלפים, וכלם נמצאים בכח באמונה התורית ואינם חדשים (כ"א אלא למדע:) באמת אלא שהפשיטום החכמים ועשאום למחשבות סללות בשכל. והנה **האמונה** בשם ובתורתו היא בלא ספק ראשית המדע והלמוד והחנוך לאדם, ולזה היא קודם בזמן ובטבע, אלם חכמת האמונה היא אחרונה בזמן אך קודמת במעלה כיתרון מעלת הבינה היינו השכל האלקי הכולל הנטוע באדם על מעלת ציורי תחלת המחשבה ואצ"ל על מעלת הרגשת הלב. — והנה להיות חכמת האמונה על האמת מקפת כל מדע נכבד והשגה ותחתבית אתם בכללותם, לא נמנעו החכמים מעולם ליקח המושגים השכליים שזכרנו, שהצטרכו להם בדרישתם בחכמות אחרות, וביחוד מן הפילוספיאה ההגיונית שכל עקר נושאה יחוד והבדלת המחשבות והמושגים השכליים.

וככל

בהזיות ובספורים זרים, ישתומם השומע על
רוב ארותם, ושאין בהם לשכל והבנה מבוא
כלל, עם היות ראשיתם השקפה שכלית דקה
ועמוקה.— ועוד לאלוה מלין באשר יבוא,
כי ישרים דרכי ה' וגו'.—

יקיפהו גדר ולא תשגפהו שום הלאה׳ — ונחתום דברים בזה בשתי הערות, שהם כמו כן מעיקרי מונת השער זה׳ —

ר א ש ו נ ה, על הדמיון הרב שבין כתות הללו, שיצאו מקרבנו בזמן קדום, ובין כת שבתי שנדחו זה מקרוב לדורנו, הן בענין רוב הריעות, הן בענין הסברת פנים לדתות אחרות, הן במעשים המתועבים. ועל הכל גם בשנאה הגדולה לנו עדת המאמינים, הצור שממנו חוצבו· ולפי המסופר לכהני הנוצרים, כבדו אותנו ראשוני המינים, ואולם אחרוניהם, דברו עלינו ועל התורה שבידינו כזבים והבלים שאין לזכרם. ועל אלו כוונו חז״ל (שבת קי״ז, ע״א) שהם מטילים איבה בין ישראל לאביהם שבשמים. ובן כת שבתי, ידוע שלבסוף דברו עלינו סרה שאמרו שאנחנו מן הערב רב, והם לבדם בני מהימנותא· וראוי להפלא על הזבן השוטף ושונה בבדוצתו ועם זאת תולדותיו דומות זו לזו· — וזאת שנית יתבונן המשכיל כי מקור וראשית חטאת לבעלי השטות הללו והדומות להן הוא, שפתחו בשכל וסיימו להשתמש במדמה לבד. בהשקפת שכל השקיפו! על ההבדל שבין גשמי לרוחני המראה הנמצא בחוש והעצם הנמצא בשכל לבד. ובעצם כחו, איך יהיה העצם אחד בעל תוארים רבים. ואיך התואר שהוא בעצמותו הגבלה ולוח בתכלית, יהיה עם זאת אצל השם מבלי תכלית. ומהו הערך והקשר בין הבעל תבלית והבבית. ומהו הרע, אם דבר נמצא בפעל או העדר לבד. וכיוצא באלה הדרשיות העמוקות. אולם קל מהרה עזבו את השכל, השם גבול וחוק לעצמו, ונמשכו ברתיחת דמיונם, עד כי שולח פרא חפשי, ועלה בתוהו ואבד בהזיות

יוני, כי כן מטטרון גם סנדלפון וזולתם. ונראה שסמכו בזה על מאמרם שמות המלאכים עלו עמהם מבבל היינו שהם שמות ארמיים) ואמרו תוצא הארץ נפש חיה זו רוח של אדה״ר היינו כלל הרוחות החומריות, וחלילה שתהיה זו הנפש שנאמר בה ויפח באפיו. אולם מזה וגם ממה שאמרו שהרוחות אומרות לדוה״ז שומר מה מלילה, נראה שאין דעתם ברוח האדם כדעת המינים כ״א שהוא שומר עד היום האחרון תחת הפרגוד, וגם זה השם נמצא לכתות הינח להם על החלק היותר נקי שבהיולי שמשבתו האחכמות עמה בעלותה ונעשה מסך מבדיל בין ההיולי ובין מקום האומן המקום הממוצע. ובכלל נראה ברור שדעת חז״ל שיש לכל אדם בשוה שני הנפשות וגם כחו רשות על השלישית אם ירצה, ושאין חילוק בנפשות בתולדתם ויצירת בני אדם כדעת המינים. אמרו (סנהדרין כ״ב) ארבעים יום קודם וגו׳ ואלו צדיק ורשע לא קאמר (נדה ט״ז, ע״ב). וזה מסר על דעתם בבחירה מוחלטת. ובזה תבין המשנה בברכות האומר יברכוך טובים הרי זה דרך המינות וכפי׳ הראשון של רבנו יונה באלפסי שם· — ונראה שעפ״י ההנחה הנז׳, ובשתתיישב הגירסא הנכונה, יבוארו היטב דברי חז״ל בנפש, שנראין כסותרין וא״ז הרבה. וכבר הרגיש קצת הענין הרמב״ן ז״ל בהשקפתו הזכת (הוא האומר כמו כן כי הסוד המקובל לו בענין הכל גדול מאוד). —

*) ובזה יבין המשכיל מימרא (בשבת קמ״ט, א׳) מהתוספתא (פרק י״ח), כתב המהלך תחת הצורת ותחת הדיוקנאות אסור לקרותו בשבת ודיוקנא עצמה אפי׳ בחול אסור משום אל תפנו אל האלילים. מאי גמרא. א״ר חנין, אל תפנו אל מדעתכם נראה שדרש אלילים בחלוף א׳ בח׳ כמו חלילים, וכמו שפירש רש״י, אך הכוונה על העגולים שמהם הדיוקנאות, ומדעתכם רומז אל כלל השטה הנקראת לו מדעה במשקל נקבה אולי להשוותה אל המלה היונית גנאוים, שהונחה על כלל שטות אלו· —

ואהבה, באימה ובגילה · — וזה הנקרא להם פלאיא של מעלה · — והנה נמצא עוד שטות מיוחדות לראשי הכת שזכרנו שמהם למעלה, ולא ראינו להביאם, להיותם בעקרם ויסודם שוים לאחת משתי השטות שבארנום, וביותר לשטת חזקיא. אלא שכל אחד הלביש הדברים במשלים ודמיונות כמו המין מרקא שהיה מאיי, ובא לארצות אירופא כמאה שנה אחר החורבן, ולימד שם סודותיו שגילה לו הרוח כפי דבורו, והלביש שטתו בהתגלו׳ המציאות, במספרי החשבון, ובאותיות שם המפורש, ובשאר אותיות האלפ״א בית״א, קרוב לדרך הבא אצלנו בספר יצירה. ואצלו נמצא הדבור, השיג ולא השיג, הוליד ולא הוליד : להורות שאין להבין הדברים בפשוטן — כנמצא דוגמתו בדברי מקובלים אחרונים — והוא מסר סתרי עניניו בלשון ארמי. ובן בר — דיצן, שעמד בסוריא, עשה חרוזים בארמי בשטה קרובה לשל חזקיא, ונשארו איזה מהם בספרי הכהן הנזכר, אפרים סוראה, ונעתיקם הנה כשיבואו לידינו · — והזכיר אוריגעניס הכופר שהיה חי בזמן רב ושמואל שראת לכת אחת מכתות אלו, קדמונית מאוד, נקראת בעלי הנחש, טבלאות גדולות, כללו ציורי כל ששתם עם הכתב השייך לכל ציור. וספר שהית בהם ג׳ ראשי הלקים נפרדים, והחלתם המלוא לתולדותיו בעגולים וביושר. אחר שבעה עגולים לשבעה רקיעים. סגורים בעגול אחד היה רשום עליו׳ לויתן נחש בריח, ברמז אל המקרא, כולם בחכמה עשית זה הים גדול וכו׳ לויתן זה יצרת וכו׳ ובכוונה לנפש הכללית חבת הנופלת. ולמטה מכולם עגולים סגורים בעגול גדול, רשום בו לויתן נחש עקלתון, בכוונה אל רשית החושב ושריו. לטבלאות אלו קראו דמות כפולה גם כתב כפול ביוני דיוקנא, דיוגראכמא, לפי שהם צורת ואיקון ומכתב כל המציאות כילו *) · — וספרו עוד חכמי הנוצרים, גם איזה פלוסופי הזמנים ההם, כי התלמידים של רוב הכתות הללו, וסיעתם הבאים אחריהם, השחיתו דרכם מאוד, והתמכרו לכל תאוה ותיעוב, באמרם שבפנימיותם כבר הם במדריגות עליונות, והותרה להם הרצועה של האסור והמוזהר שבמדרגות שלמטה, ושהם כבר בים הגדול שלא

יקיפהו

האצילה, יעל הכקרא עם המלך במלאכתו ישבו שם, בנפשותיהם של צדיקים נמלך וברא את העולם. ובחגיגה מנו תחלה נפשותיהם של צדיקים בלי זכר בריאה והראיה שכך דנוכחה ולא ונעמהן נכו שהוא בקצת נוסחאות הירא מהמקרא והיתה נפש אדוני וכו׳, ואחר נשמות ורוחות שעתידין לדבראות. ואמרו הנשמה אומרת לנפש והנפש אומרת למלאך, ועל נפש זו בכללותה אמרו ורוח אלקים מרחפת זו רוחו של משיח. ועל המקרא ותקרא שמו שת כי שת לי אלקים זרע אחר, זרע הבא ממקום אחר ואיזהו זה מלך המשיח : ואמרו בגמרא ב״ב, קי״ד, אמר ער על גוהנם זנגי כזרעו על עת אמר הקב״ה אין לך חלק בהם. ולא נמצאו מאמרים הרבה בנפש זו לחז״ל, אולי להעלימם הסוד. — ובנשמה המלאכיית אמרו שנוצרה לארבעים יום. ובשלשה שותפין הקב״ה נותן בו רוח ונשמה היינו להכון בני אדם בתחלת יצירתם ואמרו על נשמת הרשע זוכמת והולכת ועל נשמת הצדיק בלי ינתנו לאוצר או גנוזה תחת כסא הכבוד, הוא המקום המכוצע לבהות. ורוב דברי רז״ל בנשמה. — וכריח החומרייי נראה דעתם מן הספור של שתי רוחות בספרות (בברכות). ועוד אמרו כי דוכה הוא העובר ושר עליהם, ונודע שהיא הבלה היונית בעצמה היונה על דוהני בעפל המדריגה (ואל ההבה שקראו לכלאך בשם ענ׳

בטבעם להפסד וכליון באחרית, ובת בינונית בעלי הנשמה המלאכיית, ביוני פזיכע קוזמיקין (מקביל לנפש דבריאה או נפש דיצירה למקובלים), היא לדעתו איננה בטבעה נצחית וקיימת, זולתי בהתקשרה בנפש הרוחנית, ונחשבת כעוברת וכתוספת לה (ונמצא אצלו ענין העבור והגדלות כדרך שבא למקובלים אחרונים) ויומשכו לזה הקשר, ע״י אמונה ומעשים טובים, ויעור שכר ועונש, ונסים נגלים הנעשים בשבילם. ואחר יעמוד במקום הממוצע בעולם האומן ושריו. — ואמרי עוד, שהרמז בתורה לאלה שלש הנפשות הוא קין, הבל ושת, קין הוא כלל כל הרוחות החומריות, הבל כלל לנשמת המלאכיית, ושת כלל לנפש האצילה מן המלוא *). — חתימת שטת דמיונית שכלית זו, שבאחרית הזמנים תתעלה חכת הנופלת או עוברה של החכמה הקיצונה שהפילה לבין ההיולי, היא עם כל מחנותיה כללות הרוחני המפוזר בעולם, ותשוב לאמה ויולדתה, ותתקבל בין המלוא וישובו גם כל הנצחים לקשור התבור והדר נבון׳ נושעים ומאושרים, מודים ומשבחים לאב הקדום, במנוחת

ואהבה

על בני ביתו של רבי) ובישרו במות בעל ריבו, ושאמר לו רבי רצונך שתסעוד אצלי, ושרצה ובחר המין יותר בכום של ברכה לשתותו, שהוא ראוי להאורח לפי המנהג ומליקח תמירתו ארבעים זהובים, נראה כמו כן ברור, שאותן המינים לא נפרדו אז לגמרי מקרבנו, כיא החזיקו וחשבו עצמם פעמים ליהודים ופעמים לנוצרים, ואולי היו מחברים בסבליותם לכל חרתות יחד הנמצאות אז, היינו דת האטגושים ודת היונים והרומים, כנזכר למעלה.

ב. (סנהדרין ס״ה פ׳ אחד דיני) ולעומת המאמר הנז׳ בא שם. אמר ליה קיסר לרבן גמליאל, מי שברא הרים לא ברא רוח ומי שברא רוח לא ברא הרים שנאמר יוצר הרים ובורא רוח, אלא מעתה גבי אדם דכתיב ויברא ויצר ה״נ מי שברא זה לא ברא זה, (גם בזה כולו נכון ויפת מאוד פי׳ המהרש״א ונעתיקנו כולו, גבי אדם נמי כתיב ויברא אצל צלמו שהוא צלם אלקים שהוא רוחני, וכתב יצירה אצל גופו וייצר אלקים את האדם עפר מן האדמה. ואם תאמר באמת שנים בראו הגוף והנפש, לפי שהם שני דברים הגם שהם מחוברים?), טפח על טפח יש באדם ושני נקבים יש בו מי שברא זה לא ברא זה שנאמר הנוטע אוזן הלא ישמע, היוצר עין הלא יביט״ (שני חושים היוצאים מכח הנפש הרוחני וקרי ליה להאי נוטע ולהאי יוצר ואין סברא שבכחות היוצאים מנפש אחת שיהיו להם ב׳ בוראים), אמר ליה אין׳ (אעפ״י בן הם שנים שבראו כח השמיעה וכח הראות ששני דברים הן), אמר לו ובשעת מיתה כולם נתפייסו׳ שניהם מי שיש בידו כח השמע ומי שיש בידו הראות. ואתי שפיר השתא, דעל ויברא וייצר אין להשיב וכי בשעת מיתה כולן נתפייסו, משום שיש לבעל דין לחלוק, אם הבודא רוח נוטל חלקו שהוא הנפש ממילא מת הגוף בעל כרחו של יוצר הגוף, אף אם לא מתפייס הוא עדיין שתצא הנפש מן הגוף) — ובזה יבואר לנו עוד יותר המאמר שזכרנוהו בשער לידע ולהודיע ולהודע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא להוציא מדעת המינים שאמרו ביוצר הגשמי שקראוהו אל והוא הרימיורגוס שלהם והבורא הרוחני שהוא השם המיוחד ושהם כחות משונות הגם ששניהם אלקיים. —

ג. (שבת נ״ח) ההוא מינא דחזייה לרבא וכו׳ א״ל עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו וכו׳ ברישא איבעי לכו למשמע אי מציתו קבליתו, ואי לא לא קבליתו, א״ל אנן דסגינן בשלימותא, כתיב בן תומת ישרים תנחם אתון דסגיתון בעילולתא, כתיב בכו, וסלף בוגדים ישדם (וזה ידוע בטענת המינים כולם שהתורה ניתנה למשא, ושאנחנו העומדים בארור לפי הכתוב אחר אשר לא יקים את כל דברי התורה, והשיב לו שאנו המרבים בהשלמת ומסירת הנפש והבטחון כי לא נתנה תורה לתקלה, כי אם לחיותנו בהיום הזה. ולשון רש״י: התהלכנו עמו בטוב לב, כדרך העושים מאהבה, וסמכנו עליו שלא יטעננו בדבר שלא נוכל לעמוד בו. ומהרש״א פירש: שיסייע מן השמים גם כי קשה עליהם לעשות, וזהו תומת ישרים תנחם, וההפך בוגדים יוליכם דרך סלוף וישדם ועד הבא לטהר מסייען אותו והבא ליטמא פותחין לו. — ומגם ווכוחי ריב״ח עם סבי דבי אתונא ווכוחו עם האפיקורוס (חגיגת ה׳, ב׳) על דרך המימים כנראה היו עם יומיים ולא עם היודעים המתנצרים.

*) גם זו הדיעה בנפשות נראה שלקחוה המינים מחכמי ישראל, שנראה דעתם מוסכת לעיקרה. אמרו בנפש

האצילה

התשוקה בעצמה היא הנראה בכח השנית בעלי הנשמה המלאכיית. ועצבונה שאין ההתעלות ביכלתה, הוא הנראה ביצירת בעלי חיים אח״כ. וכשהיא נראית במתיאשת לגמרי, יורדת עד הדומם, שהרוחני נראה באובד ונשקע בהיולי. אולם נפשות הכח השלישית באו לעולם בשביל התיקון, ובכדי שיתגלה וייכר הרוחני הנקי והנעלה. וזו לאדם התעודה האחרונה. — והשלים הזקיא שטת דמיונותיו על זה הדרך. כאשר הגיע האומן ומלאכיו (הנקראים אצלו מלאכי השרת לבת הנופלת) ביצירת העיוהז עד האדם נזדעזעו הרבה, בראותם יציר כפם שהיה לנפש חיה נעלה הרבה ממה שהיתה כוונתם לפי שהיה דמות ואיקונין לאדם קדמון שבתוך המלוא. — כדרך שנרתת גם האדם לפעמים מאשר עשו אצבעותיו לגודל המלאכה ומשתחוה למעשה ידיו (רמז ליע״ז) ואמר עוד שמתחלה נוצר האדם דומה למלאכים, גופו חומר דק שמייםי כמו נשמתו, והיה ברקיע השלישי משבעה רקיעים, והוא הגן עדן אצלו. וכיון שנזדעזעו חשרים, מפחדם שירום למעלה מהם. צוו עליו שלא לאכול מעץ הדעת, וכאשר מרה את פיהם דחפוהו ממרום שבתו לארץ, החומר העב העכור. ובכדי שיוכל להתקיים בתוכו, הוצרך לגוף לבוש מהומר ההוא. ועי״ב בא בקרבו גם רוח - עפריי, וקראלו נפש היולית או רוח - רעה ולזה הוא נתון תחת היצה״ר ומשולח אל התאוות. אולם גם בזה היה האומן ושריו רק כגרזן ביד החוצב בו, לבצע מזמתו של הגואל של מעלה. וזה לפי שלא היה באפשרי לתקן ולהחזיר הסדר הנכון בכל מדריגות המציאות בבטול כל מונע, אם לא היה בא גם הרוחני הנקי והנעלה עד המדריגה התחתונה. לזה היה מן ההכרח לפזר הטבעים הרוחניים עד החומר היותר עב הארציי, בכדי שיתגלו ויתנצחו במלחמה עם כל הזר ונכר להם, ויוכלו לו וימשלו בו. — והזקיא קורא ואומר להדינים ההם המפוזרים בעולם: אתם בני המלוא, בני עולם הנצחים. מבראשית אתם חיים וקיימים ותבלעו המות לנצח, אתם תגלו את העולם והעולם לא יבלה אתכם ובכן מושלים אתם על כל היצור ועל כל המוכן להפסד וכליון. — העולה מזה כדברי הזקיא, שיש שלש נפשות באדם ולפיהן שלש כתות במין האנושי: בעלי נפש חרותנית, ביוני פנעוימא. שהם בעוה״ז צלם ודמות של המלוא (מקביל לנפש דאצילות של חכמי הספירות שלנו) והם המוכנים בטבעם לחיי עד, וכנגדן חיכריים, והם בעלי הרוח החומרי, ביוני פזיכע היליקע, ותמיה לדעתו טבנים בטבעם

עם הטינים) שהחכמים - המאוחרים — התקינו שיהיו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם כפני תרעומת המינין (פסחים נ״ו, ע״א), פירוש שלא יונו וירעימו (מענין בעבור הרעימה בשמואל א׳) אותנו שאנו אומרים ומיחדים בחשאי ליסודם המרומז להם במקרא זה בענין רבוי וברות נפרדות ומדות פועלות בפני עצמן באלהות ישאנו מקבלים גם אותן ונותנין השבח להם כמו שעשו הם בשירות ותשבחות לכל אחת המדות ההנה. והפלא שגם בעלי חכמת התעלומה אצלנו היום אומרים שבדבור בשכמל״ו יש כוונת שבח לכפירה בלבית החלושה מכולן בכדי להגביר כחה בהפלותינו ומרמזין על זה המשל הנזכר שם בפסחים בת מלך שהריחה וכו׳ ולפי דרכנו נבאר עוד איזה ווכוחים בש״ס:

א. (חולין פ״ז, ע״א) ת״ש דאמר ליה ההוא צדוקי (צלמין בלא ספק) מי שיצר הרים לא ברא רוח ומי שברא רוח לא יוצר הרים, דכתיב כי הנה יוצר הרים ובורא רוח. א״ל שוטה ע״פ לכפיה דקרא ה׳ צבאות שמו (הרי הנכון למהרש״א, אך עפ״י הדרך שבארנו, שהבין אחר מי שברא הרוחני לא יצר הגשמי, ולכך שינה הלשון ברא בדבר רוחני ויצר בדבר גשמי, והיה התשובה רבי בסוף הדבור ה׳ צבאות שמו כי חם המיותר הוא ה׳ של שני הצבאות.) וכהכפיר שבא להלן שבא אל רבי מין אחד (לא כמו שפירש רש״י

על

מגיע עד אדם קדמון, והשכל, והרוח, וכל נצח נקבה עד הכנסת, והחיות, והאמונה, ובאמצעות כולם עד האין-חקר והדממה-אין-קול ואומרים שזוהו מה שהודיע להם המלאך הגואל הנז׳, שעצמותם ונצחיותם הוא בעומק-אין-חקר הבלתי מושג, ועמידתם בהוויות בפני עצמם הוא ברוח יליד יחידו. — ואמר עוד חזקיא ברמיונותיו המשונים, כי החכמה הקיצונה בהריסותה אל העומק-אין-חקר הפילה ולד בלתי שלם, שלא היה בכחו להדבק במלוא, ונפל אל התוהו, ונטבע בהיולי. לזה הולד קראו אחכמות, הבת הנופלת לחכמה הקיצונה, גם אם החיים. ואומרים המינים שזוהי רוח אלקים המרחפת על פני המים — היולי — שהזכירה התורה, והיא הכוללת בתוכה כל ניצוצי אורה, שכל, וחיות שבעולם הזה הגשמי, המוכנים להתתקן ולעלות באהרית. — והנה יתבונן בה שלש בחינות:

א. תשוקה לעלות ולשוב אל יסודה,

ב. עצבון ותוגה על הסרון יכלתה לבצע תשוקתה,

ג. פחד עצום קרוב ליאוש פן תאבד ותשקע לגמרי בהיולי. —

והנה הגואל שלמעלה רחם עליה, ונתן לה תחלה מציאות שלם, וגם עוז ועזר נתן בה להתחזק ולהתנצח נגד ההיולי, ובכח ההיא הכונה מקום ממוצע, ביוני טיפוס מיזוטוטים בין המלוא ובין העוה״ז (עולם הבריאה או עולם הכסא של המקובלים), ואצלו בו מכנה שבעה שרים, בראש כולם השר הנקרא להם אומן העולם ביוני דימיורגוס הוא הארכון אשר למלכיו, ועל ידו בנתה האחכמות ביתה העוה״ז הגשמי הנראה. והנה השר הגדול הזה הוא במדריגתו דמות ואיקון של האין-חקר, והוא היוצר והמנהיג, ועושה בדעתו וחכמתו ביצירות ותיקון והנהגת הברואים הגשמים, אולם רק כאדם המתעסק ועושה מבלי לדעת מה המניע אותו לעשות, ועם זאת קראוהו אל ואדון, *) ואומרים עליו שהוא מניח הדתות ומנהיג האומות ודברים הרבה מרכים הכל שאין לזכרם. — והנה חידירה לנמצאים, והיות הרוחני צריך להתעורר כארם הניעור מתרדמה חזקה, שזכרה גם מלכיו יבארו הבת חזקיא לסבת העצבון, מהול בתשוקה לשוב לעלות, של הבת הנופלת, בעת לדהה האומן ושריו. ואמרו עוד שזו

התשוקה

*) הוכוח הארוך של המינים עם ר׳ שמלאי, המתחיל כמה אלוהות בראו העולם, והביאו לחז״ל בקיצור בהרבה מקומות עיקר מקימו בירושלמי ברכות סוף פרק הרואה. והוא סמך תכ״ף לברייתא והיא בתוספתא ברכות בכיפה זה לשונה, תני הפותח ביו״ד ה״א וחותם ביו״ד ה״א הרי זה חכם. באל״ף למ״ד וחותם באל״ף למ״ד הרי זה בור. באל״ף למ״ד וחותם ביו״ד ה״א הרי זה בינוני. ביו״ד ה״א וחותם באל״ף למ״ד הרי זו דרך אחרת. והנה תובן היטב למשכיל, מאשר הזכרנו. ונאמר בקיצור שלהיות בברכות הכל הולך אחר החתום, החליטו החכמים שהפותחת בשם העצם וחותם באל, מורה כי השם אצלו אין-חקר, ואין לחשוב ולומר בו שום דבר ואין אצלו הברכה והתהלה מיוחדת לשם, כ״א באמצעות מדה מן המדות או כח אמצעי, והרי זו דרך אחרת. וזה כינוי למינים הללו, וכמו שכינו לאלישע המין הגדול שיצא מישיבתם אחר, ואמרו עליו שהאמין בשתי רשויות, ותפר מעשי המצות, וכמו שאמרו כי דבר ה׳ בזה זה הצדוקי, ואת מצותו הפר אלו המינים. והבן עוד איך בחרו במשנה דאבות שהבאנו, במלות לידע ולהודיע ולהוודע שהוא אל הוא היוצר וכו׳ ואמרו אל תפנו אל האלילים, אל מדעתכם ואמרו לדעתם לא נאמר וכו׳ במאמר הדרשום בראש השער, הכל להוציא ממחשבת יודעים חללו וסתריהם (ומה שאמרו המקובלים בברכות וטעם היות הטופס בהם משותף מנוכח ונסתר יעויין בספריהם ואולי יבואר עוד מאתנו אי״ה. ודומה לזה מאמר ר׳ אבהו (הרגיל להתווכח

עם

מקצתם • — והנה חזקיא, הוא וראשי בת הדומים לו, המציאו ודמו על זה המקרה הגדול הנחות ודמיונות שונות ומשונות כל אחד לפי דרכו ולפי מה שגברה עליו להבת אש דמיונו • ואולי נזכיר עוד איזה מהם במשך המאמר, ד"מ שנגבר השפע והאור עד שנתמלאו הנצחים, ונגר ונשפך בהם אל התוהו וקראו לחלק הנשפך טל אורות (וכוונו אל המקרא כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל) שהוא רק כטל וצדיך להתעצם עד שיהיו לגשמי ברכה • — אולם נזכיר הנה במעט אורך מה שבדה לו חזקיא מן החכמה הקיצונה האחרונה בנצחים, כרחונה ונעשה, ואיך נולד מבנות הנפש הכללית לעולם הגשמי הזה, שיש לו דמיון לחקטרוג והמיעוט הגלות והתיקון שזכרו חכמי הספירות • —

לבד הרוח יליד יחיד הכיר את האב הקדום, והכרתו זאת המאשרת אותו בשובע נעימות נצח, היה ברצונו ליתן חלק בה גם ליתר הנצחים, אלא שמנעתו הדממה • אין • קול, כרצון האב הקדום שיגיע כ"א כהנצחים בתשוקתו מעצמו וממדרגתו לחזיון האב והכיסף להכרתו, וכן היה שכל יתר הנצחים השתדלו להשיג ולהתקרב אל מולידיהם ובאמצעותם גם אל השרש הנעלם • — אמנם כל עומת שנתרבו הנצחים ונתרחקו מן השורש הנעלם כן רבה תשוקתם לעלות אליו, וגברה התשוקה עז ביותר עז בנצח האחרון היא החכמה הקיצונה. ואמיר שרמזו בכוונתם שכבר התחילה התשוקה הבלתי ראויה בנצחים שלמעלה, מיד כשהגיעו ההויות לפרידה ניכרת מן השורש, עד שנגלה דבר ההריסה באחרון שבהם, כמו מחלה הטמונה בגוף ובתגלת בכדי להתרפא ע"י התיקון ובכו שיבוא • והנה מאסה החכמה בבן • זוגה, ורצתה לעלות ולהתחבר עם האב הקדום בכדי לחזות פני עצם אביה כמו הרוח יליד יחיד וזה היה מרי גדול והריסה, הגם שהיה מחמת עוצם אהבתה • וכבר היתה נשחתת בהתרחבה והתפשטה, מוטבעת ואבודה לגמרי בנעימות אביה (מקביל למלבין קדמאין דמיתו, אצל המקובלים) שאליו נכספה, אלא שפגע בה הכרוב הגדול הנקרא לו ביוני אורוס — המגביל והחוצץ — והחזירת לאחור, ודחה אותה למחיצתה (אורוס זה הוא השומר דרך העומק • אין • חקר, נותן גבול לכל הנצחים, וכופה אותם במחיצם • ואומרים קצתם שנולד מן הרוח יליד יחיד בלי בת זוג, להורות שתפקידו אינו להוליד ולהרבות המלוא כ"א להגבול המלואים במחיצתם, והוא איקונו של העצם העליון, ולו פי שנים בכח, למנוע הנצחים מלהרוס בעומק • אין • חקר, ולגרש כל החצונים מן המלוא העליון, בכח שם המפורש היוצא מפיו • ולו שמות הרבה אצל הכתות הללו: גדר, גבול, מצרף ומטהר ממחשבת המעילה וההריסה, קוצר השדה, זורה, מבנים לאוצר נפשות הצדיקים אל המלוא, וקצתם אמרו בשני שוערים, אחד השומר דרך אין • חקר ואחד השומר את המלוא) והנה גרמה מחשבת ההריכה הנזכרת ערבוב ובלבול בכל המלוא, והוצרך לתיקון. ונעשה זה ע"י נצח חדש, נולד כמו בן מן הרוח יליד יחיד • ונקרא המלאך הגואל גם מושיע של מעלה • וקצתם חשבוהו לאחד עם נצח הגבול הנז' • ואמרו עוד שבכל עולם, היינו בכל מדריגה ממדרגות המציאות, יש גואל כזה שהוא דמות ואיקון להגאולה והתיקון של המלוא • היינו שהיותר גדול שבכל מדריגה הוא המתקן את בעלי כדרגתו, והם מתעלים על ידו ומתחברים עם הנעלה מהם, אך לא במעילה והריסה, שגורמת אפיסה וכליון, כ"א ע"י הקשור והחבור הנכון עם זווגם (שהוא עיקר ההתגלות האפשרי לאין • חקר הגנוז והחבוי) יתעלו עד מקום הזוגים הראשונים וכל נצח זכר

מגיע

ובזה נשלמה תולדות ט״ו זוגות נצחים הללו,

והיתה עד הנה בסדר והשתלשלות נכון וראוי, והיו כל החיים והאושר והשכה תלוים בהם לבד, והם היסודים בעומק • אין • חקר מאירים ומגלים כחותיו הנגוזות עדי עד, ועל כן נקראים להם ג״כ בשם עמקים • —

אמנם כבר רמזנו למעלה כי הדרישה בשורש ומקור הרע הטבעי והמוסרי, היינו הרעות בעולם והחטאים בנפש, היתה אבן פנה לכל שטה ושטה של כתות המדע הללו. ושאלו ואמרו כת חזקיא, איך נתהווה העוה״ז, שאנו רואים בו כחות חיוניות אלקיות מדובקות בחומר מת. יופי וסדר מעולם נעלה, אך כרוך בעקיביו תוהו צלמות ולא • סדרים. כח ואור אלקי מתפשט בחיותו וזהרו וסדורו במדרגות כל היצור, אך מתחסר ומתמעט ממדרגה למדריגה, עד שנראה באובד לגמרי בדוממים ובברואים פחותים משוקצים ונתעבים. וכן בנפשות בני אדם אנחנו מוצאים שלשה סוגים, כת אחת רודפים אחר הנאת החומר לבד, מתפעלים רק מדברים גופניים למלאות כל תאוה ושרירות לב, וכאלו אין בהם שום רושם הכנה לחפצי שמים וענינים רוחניים. וכת אחרת בינונים, אף לא פעלו עולה ומבקשים הטוב והישר במעשה עולמם, אולם לבם צפון משכל מלהשתדל לרדוף אחרי הדברים הנצחיים האלקיים. וכת שלישית מואסים בחמודות העוה״ז, וחושבים עצמם כגרים בו, וכאסורים בבית כלא, נכספים לעלות לעולם עליון בהרגישם כי משם באו וכל השתדלותם להסיר ולבטל המונע והמסך מבדיל בינם ובין מקומם הגדול *) • — וכמו כן באדם הפרטי שני יצרים, אחד המושכל לדברים אלקיים, ואחד המסיתו לתאוות בהמיות, הכלל שאנו רואים העוה״ז, שהיה דבר טוב בעצמו ונעשה חסר וצריך תקון והשלמה, ואיך ולמה מצאתנו כל זאת • ? ובשלמי נהיתה הרעה • ? — ולא רצה חזקיא לומר בשתי רשויות, ושיש מעין חושך עומד בפני עצמו, ושגברו החשוכים לעלות ולאחוז באורה כמו שסבר המין מלכיו שלפניו. אלא אמר שיש חומר אחד — היולי — חשוך מת בעצמו, ושהוא כמו צל לאור וחיי האלקות, תחום קביע ריקן נגד המלוא העליון הנז׳, ולהיולי זה אין שום חיות כ״א בהתערבו עם איזה כח ואור מן הבריות והאורות של המלוא, הפועל בו יוצרו ומכינו בקושי, והוא הבסטין ומתנגד בכבידותו וחסרון • כהגיעו אל הפעולה הרוחנית • ואמר חזקיא — כדבר הרב במורה — שהתנגדות זו כשהוא בגדלה ויתרונה תקרא שטן, ולזה נכללה לו השאלה הזכרת על זה האופן, איך תעה ונאבד תולדה או תולדות הנצחים מן המלוא לעולם הזה, כבדי ללחום ולהתנצח נגד שטן ורע מוחלט ? • — וזה מה שיורה אצלו על נפילה וטביעה, ועל השחתת הסדר המתוקן בין הנצחים עצמם, כולם או מקצתם

עצמים בפני עצמם ביוני הפאסטאזים נהוג מאוד, גם אצל פלוסופי הזמן ההוא, גם אצל חז״ל שהשתמשו לרוב בדבורים באלה: אמרה מדת הדין לפני הקב״ה, מפי הגבורה, ורוח הקודש משיבתו, שכינה מה אומרת. ובמדרש משלי, עמדה שכינה לפני הקב״ה. ומדבורי מליצות כיוצא באלה יצא הקלקול למינים בהזיתיהם כענין כת שוכרו בכת צדוק וביתוס • —

*) נראה שגם חז״ל הכבימו לשלש הכתות שאמרו (חגיגה דף י״ד ע״ב) אמר רבי לתלמידיו שדרשו במרכבה אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם מזומנין לכת שלישית, ונאמר זה על העוסקים והדורשים במרכבה •

ויושגלנו, מושרש במושג הקדמוני הנז׳. ולזה רוח אלקים זההוא אב וראשית לכל מציאות ניכר בהגבלתו הבדה יתירה או מעוטה. ויקרא הרוח ג״כ שם בערך אל האין-חקר שהוא בלתי בעל שם. גם פני האב הקדום, גם יליד יחיד. ואולם עצמותו של אין-חקר הוא הנסתר והחבוי ואינו נגלה לעולם והחקר בו מרי וזדון. כמו שהרוח יליד יחיד הנז׳ הוא כלל הארות והתגלות אין-חקר, וכן הנצחים הם הארות והתגלות ההויות, הנבדלים והולכים לפרטים ופרטי פרטים. אך בהפרש שבאין-חקר אין להבדיל בין עצמותו ובין תוארי הגבלתו הבלתי נודעים. ובכל עצם שלכתה ממנו, עצמותו משרוש באין-חקר, והגבלתו שעל ידו יוכר ויושג, מיוסד ברוח אלקים יליד יחיד הנז׳. —

במנין הנצחים אין הדיעות שוות לבעלי כת חזקיא, שקצתם מוסיפים ומונין נצח אחד, לפי התחלקות תאריו ופעולותיו, לנצחים רבים, וקצתם גורעין וכוללים יחד איזה בהנצחים (כדרך שבא ג״כ בחכמי קבלתנו במספר הספירות ובמספר הנתיבות והשערים שבכל אחת מהן). אלם רובם כללו אותן הנצחים שלהם במספר השלשים. — גם לעומק-אין-חקר נתנו בת-זוגו (סותר למה שהניחו בהעלמתו, ושאין בו שום ידיעה עם שקצתם בנוהו באמת בלתי מזדווג) ואומרים שבזה שהוא משכיל עצמו הנה השכלתו זאת היא בת-זוגו ויקראו אותה דממה, אין-קול, שפעת-אין-חקר. אחר יבוא הרוח שכבר מבואר. ולפי שהוא יסוד כל הוות קיים, ויסוד השפלת והשגת ההויות, תקרא בת-זוגו אמת ואמונה. — האין-חקר והדממה, הרוח והאמונה, הם כספר הרובע הראשון, שורש כל שרשי הכל. — מהרוח והאמונה יוולדו השכל ובת-זוגו החיות. ואמרו שכוונתם בכל זה לרמוז שהכחות הגנוזות יוצאים לאורה אחת אחת יותר, עד להויה שלימה וניכרת. כמו שמציאות החיות ניכרת בפעולותיה יותר בין בינת השכל הבלתי ניכר לעין, וכן בינת השכל שהוא דבור הפנימי נגלה יותר מהרוח והאמונה, שהם מחשבה ושכל בכח שלא יצא עדיין לפעל. — השכל ובת זוגו החיות הם המולידים ששה נצחים אחרים עם בת-זוג לכל א׳. ראשית תולדהם הנצח הנקרא אדם קדמון, ביונ׳ אנתרופוס, ובת-זוגו הכנסת השמיימית, ביונ׳ אינקליזיא. ואמר חזקיא שכשרצה השם בהארה והתגלות קרא לזאת ההתגלות אדם. וע״כ קראו קצתם גם לאצילות ראשון, הרוח יליד יחיד בשם אדם. ואמרו עוד בהארה, שהוא התגלות הדבר כמה שכבר אל מה שבפעל. לפי שאמתת הערך בין הזרע והצמח, והחומר אל הנוצר ממנו, הוא הערך שבין הדבר המואר אל הדבר ההוא בעצמו בהיותו חשוך. — גם האדם קדמון ובת-זוגו הכנסת, מולידים ששה זוגות נצחים. הזוג האחרון שבהם וסוף לכל האצילות והמלוא העליון, הוא התכלית והחל שהכל פונים אליו, ביוני טיליטוס או פיליטוס ובת זוגו החכמה הקיצונה ביוני סופיאה (מלכות, חכמה התתאה חכמת שלמה, אצל חכמי קבלתנו) *). —

ובזה

*) זה הדרך להפשיט בשכל את התוארים והכנויות השכלות בהשם ית״ע, ולישא וליתן בהם כאלו הוי עצמים

המלאכיית, אולם הנכהר ממנה ראוי שישאר סוד לשרידים ואותן שהם אנשי הרוח היינו שמלבד הנפש המלאכיית יש להם רוח אצולה, ממקום אחר רם ונשא. — כמו מלכיו הניח ליסוד, שיש הפרש בין אצילות לבריאה, היינו בין סדרי המדות והכחות האלקיות המתגלים בהשם עצמו, ונסדרים בו, ובין הכח האלקי לפי מה שהוא כמדיאה בעולמות, שכבר נפרד הכח ועומד בעצמו, ומעורך עמו ענין זר ונכר לו. יסוד ומקור כל ישות וכל חיות הוא עצם שלם נצחי, יושב בחביון מרומים, שאין העין יכולה לראות ולא הפה יכול לדבר; והוא נקרא לו עומק-אין-חקר, להיות נלאה כל שכל וכל חזיון לבוא עד תכנתו, ונקרא עוד א״ב הקדום וראש הראשית, לפי שמצד עצמיתו אין לו כלל יחס וערך עם הנבראים בעלי תכלית זולתי באמצעות מדותיו שהם אב וראשית להם. הפעל הראשון של עומק-אין-חקר ההוא, הוא גילוי סדר ותיקון כהותיו הגנוזות בו, וע״י פעולה והבדלה זו האין-חקר הנהו נחקר ומושג אך לעצמו. אותן כחות או הבדלות העצם העליון, נקראות בשם כולל נצחים, ביוני אאניס, לפי שהם מיוחדים בעצם נצח הנצחים, ואינם מאוחרים ממנו בזמן כ״א במחשבה, היינו שאי אפשר לחשוב בנצחיים מבלתי שנחשוב תחלה בעומק-אין-חקר. ותלמידיו וסיעתו של חזקיא קראו לאותן הנצחים בשם אלקית גמיד. וצעקו נגדם חכמי הנוצרים שהתווכחו עמם, שמאמינים בריבוי אלהות, ואפרים סוראה — שאולי עוד נזכירנו — טוען להם, שדבריהם סותרין זה את זה, שהם מודים באחדות ההתחלה הראשונה ואומרים עם זאת שאותן הנצחיים הם עצם אחד עם השם וקדמונים בקדמותו, והוא מביא לשונם ממש בלשון סורסי, שהם הנצחיים כולם מתאחדים בעצם אחד הגם שהם נבדלים בגבולים מיוחדים לכל אחד ואחד. — בנצחים ההם זכר ונקבה, לפי שרק באין-חקר לבד הכל אחד ומיוחד, אולם בהתחלת הגילוי בא ההבדל בין זו״נ, ונוקב ויורד אותו הבדל בין כל מדריגות המציאות. וזו אחת מיסודותיו, שכל העולמות הם זה לעומת זה, היינו שכל חוק דרך וסדר שימצא במדרגה אחת מהמציאות, נמצא לעומתו ההוק והסדר ההוא בעצמו במדרגה של מעלה הימנה. וכך היה אצלו ענין הזיווג היינו שכל הארה והתגלות הגנוז, והתראות החיות ממקור החיים, והפרותה והרבותה, נעשה ע״י שהנצחים מאירים זה לזה ומתמימים זה לזה ומתיחדים זה בזה, ובכלם יש זכר, הפועל ויוצר ומשלים, ונקבה המקבלת הפעולה ומקבלת התואר וההשלמה ומכינה אותה הפעולה להולדה והשלמה חדשה, שבה יהגלו ויפותחו הנצחים בעצמיתם מצד ההתהברם הנקרא זווג שלהם, כהתגברית צד הזכרות או הנקבות. ועל כן נקראים הנצחים בשם מלואים שכל אחד הוא מלואו של חבירו, ונקרא כלל ההתגלות של עולם הנצחים במקומו, המלוא העליון, ביוני פלירומא, ויקרא ג״כ מלוא העומק-אין-חקר, לפי שכמו שכל אחד מהנצחיים ממלא ומשלים את זיווגו, כן האין-הקר מלא ומשלים כל המציאות. — ראשית הכל, כאביר הוא פעולת האין-חקר להתגלות לעצמו, ובהשכילו עצמו הוליד את רוחו הנקרא הנצחי כשהוא מושג לעצמו, או המושג הקדמוני. ואמר חזקיא שכמו שעצמות כל דבר וממשותו בלתי נודע לנו, ומושרש בעצמות האין-חקר הבלתי מודע, כן תואר והגבלת כל דבר באיכיותיו, שעל ידיהן לבד יובר

ויושג

לברק הרע שבנפשות מהיים קודמים לאלה, יצא הרע ההוא לפעל או לא יצא כמו בתינוקות המתים. והביא לראיה המקרא כי יתן טהור מטמא, והצדיק יקבל ענשו על חטאיו בקודם, ושכרו צפון בחיים מאוחרים לאלו. והסמיך מלכיו ממש כמו חכמי קבלה עלנו — זה ענין הגלגול על המקרא, על שלשים ועל רבעים, ועל המקרא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. ויצא לו מכל זה, שאין שום רע יורד מלמעלה, והוא כרוך לבד בעקבית המאסר של נפשות ועצמו האורה, בחומר השוך ודבר זר וגבר להם, כמו החלודה שעל פני הברזל. ועל כן חשב גם העוה״ז להתגלות והיכל אלקים. — ועוד הוא חותם שטתו על זה הדרך, להיות שהארכון איננו יודע שבנפשות המסורים תחת ידו נפלו ג״כ ניצוצי אורה מעולמות ומדרגות נעלים מאוד, שיתעלו באחרית הרבה מעל לו להארכון, שהוא באמור אחרון שבנאצלים, וע״כ לא היה כדאי ומספיק בסדר הטהרה והצירוף והחזרת הנפשות בגלגל, להשיג המבוקש האלקי ע״י הארכון לבד. ובכדי שיוודע לנפשות הנעלים הללו טבעם ומדרגתם, ושהם אינם צריכים לאחר פעמיהם בחזרת הגלגל במדרגות פחותות המעלה, לתכלית זה נגלה עליהם הנאצל הראשון, רוח האין • שם, והודיע להם מעלתם ותעודתם, ושהרשות בידם להתגבר על הארכון וע״ל משטריו בעוה״ז, ולהתקשר מיד עם מעון האורה הנז׳. ומזה בא מלכיו לענין משיח של מעלה. ודעתו שקודם לגאולה הנגלית ונבדל לגברי הימנה, היתה הגאולה העליונה ע״י אצילות הראשון רוח האין • שם, שנגה על הנפשות שהם ממדרגות נעלים, כנביאים והסידי הדורות להרימם למעלה מן המזל, היינו ממשלת שר העולם וסדרי הנהגתו, שלא יצטרכו עוד לחזרה בגלגל המציאות השפל והרזה. וזה מה שהסמיך על המקרא, פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו. ועוד חשב, בדרך כל כתות המינים הללו, לקשר שטתו זאת ביסודות אמונת המשיחית המפורסמת לנוצרים, ולא עלתה בידו, מה שאינו שייך למטרת כוונתו. —

ראש הכת האחר חזקיא בשמו מן הרומיי וולנטינוס, חי בזמן מלכיו הנז׳, וגם הוא מישראל והתנצר ולימד באלכסנדריא. — וזה תורף שטתו לפי מה שהיא נוגעת למבוקשנו. אמר, שהנגלה מן הדת ראוי להמון ולפחותי המדרגה הנקראים לו בעלי נפש המלאכית

ורעה לרעים.**) הסובב עם זאת, במחשבה שלמעלה ממנו ובלי נס נגלה, לטובת הצדיק (סנהדרין צ״ד א׳) צבי לצדיק אמר שר העולם עשה צביונו לצדיק זה יחזקיהו — שיהא הוא המשיח המקווה. ונאמר לו מאת השם ב״ה, רזי לי רזי לי, היינו שהסתיר ממנו עומק הכוונה בהנהגת האומה הישראלית בקורותיה שהיא למעלה ממשטרו. ואיני יודע זה השם בספרי חז״ל חוץ מאלה המקומות. — אמנם דעת המינים שהשר הזה הוא ג״כ יוצר העולם הזה, ושהוא דמות ואיקון השם וקראוהו אל (וכמו שיבוא עוד בשטת המין חזקיא) ועוד דברים רבים כרבים הבל שאמרו בו ולא הזכרנום, הכל נפכל ובוכחש לגברי מאת חכמינו במקומות אין מכפר. ובלי ספק לזה כוונו במשנה, לידע ולהודיע ולהוודע שהוא אל היוצר הוא הבורא, והתווכחו חז״ל על זה הענין עם המינים הוויכוחים הידועים בתלמודים ובמדרשות אחר שנקבעה נגדם זנגד טעותיהם באלקות ובהפרת המצות, וברכה הידועה, כשבעים שנה אחר החורבן. והנה כל דברינו בכל השער הזה, הם המפתח להבנת כל הנזכר אודותם לחז״ל. ידרשם המשכיל במקומותם, ולנו אי אפשר להאריך בהם. —

התגברות האורות שנפלו מגבות ומיותר גבוה, וכולם הנם פה נצרפים ונבדלים אחת אחת, ונעשים עולם רוחני חדש, אדוק ומקושר באחרון, מן העולמות הרוחניים הנז׳. ועל כן אמר מלכיו כי ראש השמיניות האחרונה בנאצלים הרוחניים, הוא בעצמו היוצר והמתקן והמנהיג העולם הנשמי הזה, וקראלו שר וארכון העולם. והנה משמרתו של ארכון זה, לצור היצורים ולהנהיגם עפ״י משטרי הטבע והמזל מדומם עד צומח וחי ומדבר ויוציאו לפעל שלם סדרי כחות הנטועות בם מתחלת הויתם. והארכון סובר שהנהגתו זאת מחפצו ומדעתו ושאין למעלה ממנו בהנהגה, להיותו בלתי מבין תכלית עומק מחשבות האלקית ושהוא אינו כ״א כלי אומנותו, ופעולתו אינה כ״א לסבב שיצטייר ויצרף׳ בדל החיות הרוחני המפוזר בעולם. ולזה קרא מלכיו לכל מעשי עולם והתמורות שבו, והקורות שבו על גוי ועל אדם יחד, סדר טהרה וצירוף לאורות המעורבים בחושך, ותכלית הכוונה בהם, ההבדלה והתשובה ובנין עולם הרוחני החדש שהזכרנו. והארכון אינו יודע מכל זה, והוא עם כל חוקי וסדרי הנהגתו אינם כי אם כלי אומנות להעצם העליון וכוונתו *)

בכל אלה היתה מגמתו להצדיק דרכי ההשגחה העליונה מתלונת צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ושאר פליאות ההנהגה האלקית, כי לו היה ביכלתנו להבחין סדר הצירוף והחזרה הנז׳ בכללותו, יסורו כל אלו התמיהות. לפי שמבראשית היצירה כל אלו האורות המפוזרות במרוצה תמידית, יגיעים לנקות עצמם מן הגבר והצוני להם, בכדי לשוב אל חירותם וטבעם בעולם מן העולמות הרוחניים. עולים בכל גבולות ותבונות החיות הרוחני מדרגה אחר מדרגה, מן הדומם הנתון אל החומר החשוך ובכידותו והרוחני עדיין מתעלם ונשקע בו, עד מדרגת האדם ומה שלמעלה ממנו. — והאמין מלכיו בגלגול הנפשות רק פעם אחת לבד, וכפי אמתת הוראת המלה, היינו שכולן יורדות ועולות בגלגל, מן העולמות השונים הרוחנים עם הדומם וגרגיר החול, וחוזרות בגלגל לאחור, בחשיבות ובמיטב המציאות עד בואם בצרור החיים האלקיים ואדוקם בהם. וכל זה בעזר ובהנהגת ארכון העולם ושריו הממונים לכל אומה ומלאכיו המלוין את האדם הפרטי, ומוליכים אותו הדרך בגלגל הנז׳, מבלי שיכיר שום אחד מהם הדרך על פני כולו. גם מאורעות האדם הפרטי הטובים והרעים, הם לדעתו לפעמים פרי מעשיו במדרגתו הקודמת, וכל עונש ופורענות אינם רק

למרק

*) זאת הדיעה שהארכון מנהיג עפ״י הטבע והמזל, ואינו יודע כלום מההנהגה שלמעלה ממנו, משותפת לכל שטות המינים עם שהם משתנים בכינויו: שר, ארכון, אומן, דימיורגים, ושמות זולתם. ולזה יראה שהיא לקוחה מן השורש הרמוז מאתנו למעלה שהוא אחד קדמון ומשותף לכל שטות המינים והמקור שממנו שאבו. — והנה גם המקובלים אמרו בשתי הנהגות, ושהמדה אחרונה היא בעלת ההנהגה של מעלה, ע״ד נסיי נסתר בלי שינוי מנהגו של עולם (עיין רמב״ן בפי׳ אני אל שדי) ולהיות שחז״ל זוכרים תמיד ענין המזל והזכות, ושהנהגת ישראל והצדיקים למעלה מן המזל, הנה נראה שגם דעתם מוסכמת לזאת הסברה. — וראוי להשקיף שזה השם שר העולם מוזכר בפירוש מקומות מגמרתנו. וכולם לא יובנו בלתי הקדמה זו. (חולין ס׳) בשעה שאמר הקב״ה למינהו נשאו דשאים קיו בעצמן וכו׳, מיד כאו״א יצא למינו, פתח שר העולם ואמר, יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו. תמה על החק הרוחני הנפלא וגנוז בטבע הצימח, עם כל הערבוב שנראה בו לעין. (יבמות י״ו, ב׳) נער הייתי גם זקנתי וגו׳ פסוק זה שר העולם אמרו. השתומם שהנהגתו התלויה בהכרח ובמזל, ואין בבחה טובה לטובים ורעה

ביוני נא"אוס · ואדריו בסדר האצילות הבינה ביוני לאג'אב · אצילות שלישי הדעת ביוני פראנע'זיס, אצילות רביעי החכמה ביוני סופייאה (אלו הארבעה כלל המחשבות האלהיות) אצילות חמישי הגבורה ביוני דינ'אמיכ (שעל ידה יצאו המחשבות לפעל) אצילות ששי הצדק! ביוני דיקאא"זינע (כלל המשפט והחנינה וקדושת ההנהגה האלקית) אצילות שביעי השלום ביוני אוריעגי"ע (כלל הטובה והברכה הבא בעקבות הצדק) · בשבע מדות אלה נתגלה האין - שם, וזו נקרא אצלו השמיניות הקדמונה, שורש ראשית לכל מציאות שאחריה · ומצא מלביו דמות ואיקון לשמיניות זו, בגלגלים שבעה המתנהגים במערכה תמידית וחוק קבוע עפ"י שריהם ביוני קוזמוקי'ראטורעס, ולמעלה מהם הוא מה שלמעלה מן המזל, ואשר לו כח לנצח המערכה. ודמות אחר שית אלפי שנות העולם והשביעי ימות טובה ובנוחה מצרות וקץ הצולם הזמני, ואלף השמיני תהיה כללת, מלכות שמים, ועולם הנצחי. — מן השמיניות הקדמונה נאצלים כמו כן שבעה כחות, והם שמיניות שניה עם הנאצל האחרון שבשמיניות הקדמונה, וזו היא ראשית האחרונים שיש להם עמידה וקיום בפני עצמם. וכן כל שמיניות ושמיניות היא שפס ודכות לאותה שאחריה האדוקה בה, עד המספר של שכ"ה עולמות רוחנים, המה הכוללים כל החיות הרוחני המתגלה בעולם, וקראו מלביו וסיעתו לכלל חיות זו בשם אבראקאס המשונה, ואולי שרמז בגימטריא שלו שכ"ה · — מיסוד דעתו עוד כי מבראשית היו בעולם צד טוב וצד רע, מעון אור ומעון חושך, שתי רשויות (אך לא שני אלוהות ממש) . רשות האור הם שכ"ה עולמות רוחנים הנז'. והגם שהם משתלשלים ויורדים בדרגה אחר מדרגה, הנה כל עולם מקושר ואדוק באותו שלפניו

שלפניו, וכולם עם העצם העליון, וכולם מכירים את מקומם ועושים רצון האין - שם לגלות זיוו והדרו כמו במראה. אולם למטה מכולם ונבדל לגמרי מהם רשות החושך, והגם שהוא במדרגה מהמציאות פחותה מאוד, מכל מקום הם בפני עצמם, ומשיגים התכלית אשר אליו נועדו. ואמר מלביו, שאין לך עצם שלא יספיק לעצמו ולא יהי טוב בעיניו, ואין רע מוחלט אפי' ברשות החושך · — אולם זאת אשר סיפרו מלביו וסיעתו, שכאשר הגיעו מדרגות מעון האורה לקצה גבולם, ולעומתם התנשאו ועלו כוחות החושך וקרבו עד קצת קרני האור, באה להם התאוה, להחזיק באשר הוא טוב ממציאותם הדל, ולהתערב עמו. ומזה העירוב הגיע מה שעינינו רואות בטבע העוה"ז ובטבע נפש האדם, היינו שאנו מוצאים מפוזרים בעולם נפשות שהם מקור מהצבם ממעון האורה, מאוסרים בבאסר גופים שהם חומר מבלי חיות, וחיותו רק ע"י כוחות האורה הנכבשים בו. וגם בעצם הנפש נמצא העירוב מן השכל הבאור — יצ"ט — והתאוה החשוכה — יצה"ר — וקרא מלביו לזה העירוב הערבוב הקדמוני — לתיקו הערבוב הזה הוצרך בריאת עולם גשמי הזה, והתכלית הכוונה בו, שע"י יצירת ועשיית תקון בריאים השפלים למיניהם, יסור העירוב, ויצרפו הכוחות ויבורדו האורות, ויבדל החי מן הבלתי חיות, ומה שהוא בטבע האורה מן החשוך בטבעו, ונקרא אצלו זאת הפעולה ההבדלה, ועל ידה ישוב כל דבר לשרשו ולהדומה לו, וזה כח שנקרא אצלו התשובה. אולם הרע במוחלט, שהוא לדברי מלביו רק כמו סיגים, שנהיו לבד ע"י החטא בחושך ועורון הכוחות הנז' למעלה, לא יעמוד כ"א ישרף ויכלה · — סדרי בראשית, הייגו חוקת המעשים והבריות שבעולם, אינם לדעתו זולת

התגברות

לברר וללבן דברי הריב והמשפט שאנחנו בו. וגם בזה הענין אני מבקש עם הרב, שלא ירדפני הקורא בזממיו ולא יזיקני תחת רצותי להועילו. ואמנם, נשען על המאמר היפה בהת נצלות ר׳ מאיר שלמד מן המין אחר, הנרשם בראש השער, ועל מאמרם ולא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות, ועל הרב שאמר שמצא דברים גדולים ע״י קריאתו בספרי הצאבה.— דע שעוד מסוף זמן בית שני עד כמאתים שנה אחר חרבנו, קמו בעדתנו כתות שונות, שנתחדשו להם עפ״י אנשים יחידים דעות זרות באמונת עצם האלהות, במעשה המצות, ובשאר פנות האמונה, וכולם עמדו בא״י ובסוריא, ורובם לימדו דבריהם מתחלה בסתר (כמו שאמרו בספרי פ׳ ראה בסתר לאמר מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר) ובגלוי רק באלכסנדריא של מצרים שהיתה אז עיר ואם בלמודים, כלולה מחכמת היונים ובחכמת בני קדם בכל פרס והודו. קצת הכתות הללו היו מתיהדים בגלוי ומתנצרים בבהר, וקצתם בהיפוך, ועל הרוב הגיע להם הערבוב עד שהסבירו פנים גם לדתי אלילים יון ופרס. והם הם הנקראים לחז״ל בתלמודים ובמדרשות בשם הכולל מינים לפי שהם בערך אל כלל היהדות מינים פרטים, ובכל אחת מהן בונה במה לעצמה בדיעות שונות, ואצל חכמי הנוצרים כינו בכל אחת בשם מיוחד, והנה רבות, אך ביותר נמצא שם חביונים, נצרנים, יודעים. ואחר שנקבעה הדת הכללית לנוצרים נדדו מקרבם כל אלה הכתות ונרדפו ונשמדו כמו שנחלקו ויצאו ונדחו מקרב עדתנו, עוד מקודם לזה.— ודע עוד כי הכת שקרא עצמם בשם היודעים (גנאסטיקר) לשטתם חמדע האלהי (ואין עסקנו פה אלא עמה) היה ראשית התודעה בין הנוצרים ק״ל שנה לספירתם בשטונים שנה אחר החרבן. ולראשי הכת דרכים שונים ביסוד ושטה אחת, כענפים רבים המתפשטים מגזע אחד, וכולם יצאו מקרבנו והתנצרו. ואחר שנתגלו דיעותיהם, חלקו עליהם הכהנים החכמים, וחשבום למינים גם בדתם, ונבנו עמהם בטענות וכוחים, וכתבום בחבוריהם עם קצת לשונות וחרוזים וקונטריסים של המינים עצמם. גם איזה פלוסופי הזמן ההוא הביאו דיעותיהם להלוק עליהם באמונת עצמות האלקות. שטות הראשים שבכרו ביא מדעתו לתלמידיו, כאילו היתה בסוות מקדמוניהם ולפעמים כאילו נחה עליהם הרוח וליכד אותם, הם מלכיו, חזקיא, תלמי, מרקא, נר דיצן ואחרים, ונזכיר שטות קצתם, ונעתיקם רק כפי השייך והצורך לכוונתינו אולם באמונה ובאין נוסף ונגרע דבר.— מלכיו ובשמו היוני בסילידוס היה בסוריא ויצא מקרבנו להתנצר, ולימד באלכסנדריא כשמונים שנה אחר החרבן, בדור רבי עקיבא. יסוד דעתו הוא אצילות כל הנמצא מעצם אחד עליון, האלוה, שאין לו שם ידוע ולא יתכן בו השם כלל. זה העצם גנוז בתוכו כל ישות וכל שלימות, אך בהעלם וכתר ממעל לכל הבדלה והשגה. ולזה עוד טרם נתגלו ההוויות למציאות בפני עצמם, היה מן הצורך שיתנוצצו האורות והמדות האלהיות, ויצאו לאור שלם, ויסודתו עד שתגלה כל אחת מהן עצם האלוה הנסתר. ועל כן אמר, שבראש כל מציאות ההויות הרוחניות נתרשמו ונסדרו חיי האלהות, חכמתו, ושאר מדותיו בענין שקראו סדרי כחות האין-שם (מה שידמה לתיקוני הפרצופים שבחכמה שלנו), והמדות הללו נאצלו ונצבחו ונולדו זה מזה, כפי הערך וההכ שימצא השכל בין המדות הללו, ואמר עוד, כי הנאצל הראשון הבכור, הגילוי קדמון של החבוי הוא רוח אלקים ומחשבתו׳

ביוני-

ביארו אותם בזולת מה שלימדתם בהם · והמאמרים והדבורים שהבאתם, כמה הם רחוקים מהיות מופת או אפי׳ ראיה על ההנחות שבידכם והמצאם באומה בזמן הקדום ההוא, כמו מה שתאמרו באין סוף, צמצום, אדם קדמון, אצילות, ענין המובן לכם מספירות אורות ונפילת ניצוציהם, כלים ושבירתם, מוצא הנפשות גלגולם וחזירתם למקומם וכיוצא באלה הלמודים, שלא נמצא מהם דבר ולא רושם ניכר בשני התלמודים ובמדרשות כולם. ואם בכח רבוי הכינויים שהרכבתם לבנות בהם עקרי הנחותיכם, וכן ע״י גימטריא וצירופים משונים, נקל לכם הטורח למצוא אותן בכל עבר ופנה, הנה ישחק עליכם איש הדעת ויאמר שלא מצאתם בהספרים כלום חוץ ממה שהונח מידכם בהם ע״י לחץ ודוחק. ואף אם לפעמים הצליח בידי בחירי חכמיכם לפרש היטב עפ״י דרכם מקראות ומאמרי חז״ל הנה כל עוד שלא הבאתם ראיה או שלשלת קבלה מאומתת על אמתת הפירושים ההם, עדיין לא נמלטתם מן החשד, כי עשיתם — במשל ההמוני — הרגל על המנעל · — הא לך תורף המחלוקת בקדימת ואיחור חכמה זו בזמן · — והנה כשנבחן אנחנו הטענות והתשובות הנז׳ מבלי נשוא פנים למחזיק ולחולק, נמצא שזה אמת ברור ואין להכחישו, שהיתה חכמה זו בעינה ויסודה שומה בפי אחרוני הגאונים רב שרירא ורב האיי בנו, והם שהעידו כי הגיעה אליהם מחזקים בדורות שלפניהם, ואם כן כבר התחילה עכ״פ באמצע דורות הגאונים, סביב לשנת ת״ק לאלף החמישי. וברור עוד שבאה לארצות המערביים וביחוד לאיטאליא ע״י איזה חכמים מישיבות הגאונים בבבל. היותר נודע מהם הרב רבי אהרן ונקרא ראש ישיבת בבל שבא לאיטאליא סביב לשנת תר״ן. ומזמן ההיא ואילך נמצאים איזה מגלות וקונטרסים קטנים וקרוב והלואי

שימצאו עוד דוגמתם באוצרות הספרים, ועוד נדבר בביאור הנמצא מהם אתנו במה שיבא. והמה הציר שממנו הוצבה ידיעה זו ונמשכה הגם בשלשלת דקה עד הרמב״ן ז״ל · — אולם מגבול הזמן ההיא של אמצע האלף החמישי ולפנים, הדין עם המפשטנים, היינו שראיותיהם חזקות וקיימות לא יזוזם ממקומם רוחות כל מתעקש בעולם, שהספרים זוהר לכל חלקיו וקונטריסיו, בהיר, פליאה, קנה, תמונה, רזיאל ודומיהם כולם נתחברו בדורות אחרונים, איך שהיתה כוונת התולים עצמם באילן גדול, לרמות את הבריות, או לתומם ורק על דרך המצאה וצחות נהוגה לפעמים בין המחברים. והאמת אתם עוד שמן המשנה והברייתות כולם ושני התלמודים והמדרשות, ספרי ישראל שנשנו בזמנם, ונכתבו בוודאי קודם גבול הזמן ההוא, אין להבריח מציאות ואף לא בלתי מציאות חכמה זו על הדרך שהיא עתה בידיהם, ואין ליתן על זו השאלה מצד זה מענה ברור, לפי שמן העלמת דברים בלתי ראוים עכ״פ רק ליחידים, בספרים שניתנו להוצאת הדינין והמוסרים ושוין בם כל אדם, אין ראיה על בלתי מציאות התעלומות ההם אצל יחידים וסגולות · — אמנם אצל המפורסמים לחכמי כהני הנוצרים שחיו וכתבו בזמן תנאים וקצתם בזמן אמוראים, ראו ראינו, דברים רבים, יאירו לנו לא מעט במחשכי הספק הנז׳. ועל כן להיות שאין עסקנו בזה השער לחקור על אמתת דיעה מן הדיעות המקובלות בעניני אלהיות (שבזה בוודאי לא מפי מתנגדינו אנו חיים) כ״א בעניין ספוריי, והוא אם נמצא באומתנו בזמן מיוחד יסודות ודיעות, יהיו אותן הדיעות כזה ואצל מי מאנשי עדתנו שיהיו, הנה בלי ספק ראיה היא שינתן שהיא בערך אלינו לפי תומה, ומכוונת רק לוויכוח עם בעלי אמונתם, להביאה לעד לפני בית דיננו, בכדי שתהי לנו לעזור,

לברר

דרך החצונים

הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי, לדעתם לא נאמר אלא לדעתי: (חגיגה ט״ו ב׳) .

כבר ידוע שמלבד ההתנגדות הנמצא בין חכמי תופשי תורתנו על עקר נושאה של חכמת הספירות הנודעת לרוב בשם קבלה, נפלה המחלוקת כמו כן על קדמות מציאותה או איחורה בזמן. ויטענו הפשטנים שהם רוב הרבנים שקדמונו, כי נתחדשה חכמה זו בזמן מאוחר, מעט קודם לימות הרב רמב״ן ז״ל, וכל הספרים שהם ראשיים היינו יסוד ומקור למקובלים, הם מזויפים וזיופם ניכר מתוכם שנתחברו כולם בדורות אחרונים, ונתיחסו בשקר לקדמונים, תנאים ואמוראים. ויאמרו המקובלים, הלא נראה ברור בתלמוד ובמדרשות שהיו בידיהם סתרי תורה שמסרו חכמים אחד לחבירו, ולצנועי תלמידיהם פעם בשבוע, והיו להם עוד סודות ענינים הנקראים בשם מעשה בראשית ומעשה מרכבה, ולא נמסרו כ״א ליחידים מעטים. והשיבו הפשטנים על זה, ומי יעיד שאותן הסתרים והסודות הן הן הלמודים אשר בידכם, והרי הרב אומר שכל העקרים והדברים שביאר, הוא בארבעה פרקים הראשונים מהלכות יסהית, הוא הנקרא לחכמים מ״ב ומ״מ ופרדס. ואם משה אמת ונאמן לה׳ הודה — הקדמת ח״נ במורה — שלא קבל מה אמר בזה, ולא באה אליו הנבואה בו אלא הכל הוא משקול דעתו וסברתו ולפיכך אפשר שלא יהיה כך, ותהיה הכוונה דבר אחרי׳, הנה אין ליקח מזה ראיה שהחכמה המצויה בידכם היא המכוונת ברמזי חז״ל הנז׳, ועכ״פ עליכם להביא עדות בתורה על המצא הלמודים ההם באומה בזמן תנאים ואמוראים. — ויחזרו המקובלים להשיב, הלא נמצא בידנו ספר או הלכות יצירה שאמתתו נכרת מתוכו ומלשונו, שהיא ברייתא קדמונית מזמן בעלי המשנה, ונזכרת בתלמוד (סנהדרין ס״ה, ס״ז) ופירשוה גאונים וקדמוני חכמים, ועליה רמזו באמרם, יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ, ובאמרם העו״הז נברא בה״א ועוה״ב ביוד. גם במה שהזכירו שם של י״ב ושל מ״ב, והשם שכינה, והדבור מדותיו של הקב״ה, והזכרם כתות מלאכים וכתות שדים וכיוצא באלה, הכל מסכים ומותאם להלמודים שבידינו. וע״ז השיבו המנגדים, כל זה שאמרתם אמת, ועם זאת המשך לכם אינו מוכרע. לפי שזה ספר היצירה עמיק ודבריו חדות, וכבר פירש בו החכמים שעליהם רבותם בטענתכם. רב סעדיה, בעל הכוזר, הראב״ע וזולתם, פירושים רחוקים הרבה מהנחות שלכם. ואם נמצא בו וגם בקצת מדרשים מאוחרים עשר ספירות בלימה, כבר

ביארנו

על ישראל, ואת אחרוני הנביאים שנחה עליהם רוח השם ומלתו על לשונם· — ושלשלת תקופה וחזקה כזו תספיק מאוד להמאמין הנאמן לעמו ולאלקיו· — וכל זה שיבורר מאתנו עוד בשער המיוחד לתושבע״פ שזכרנו. ונשוב עתה לדברים אחרים עקריים· —

יאלה הראשונים , להסיר כל בדילי האגדה הזרה מן הש״ס , ונשאר כמות שהיה עד שמק אחרית הימים, הזמן שאנו בו , שהמאמין המשכיל יבין מאד שלפי תבונתו ובצעו , היזק ההעלם יותר גדול מאשר היה אלי נזק הגילוי בימים הראשונים · —

והאמת נודה שלא נמצא לקדמונים שום רמז מבואר על הדרך של השערתנו , זולתי לשנים מהם . האחד הרב בהקדמה למורה , כשרצה ליתן טעם מדוע נמלך מלחבר מאמר בפירוש הדרשות (כן נקרא אצלו האגדה) וראה אותו בלתי צריך לא למאמינים בה לגמרי ולא למכחישים בה בטוחלט , ולא לאיש הבינים המתנצל בעדה , אמר בזה הלשון: וראינו עוד שהדרשות ההם אם יעיין בם סכל בהמון הרבנים לא יקשה עליו מהם מאומה , כי לא ירחיק הסכל הנמהר הערום מידיעת טבע המציאות (את) הנמנעות · ואם יעיין בם שלם חשוב , לא ימלט מאחד משני דברים (חלוקות) אם שיקחם כמשמעם ויחשוב רע באומר ויחשבהו לסכל , ואין בזה סתירה ליסודי האמונה , או שישים להם תוך , וכבר נצל (בעדם) ויחשוב טוב על האומר , יתבאר לו התוך שבמאמר ההוא או לא יתבאר . והנה בלתי דרך השערתנו , איני יודע איך לא יהיה בזה סתירה ליסודות , אם זה האומר שהוא חושב בו רע ויחשבהו לסכל הוא מראשי מקבלי התורה שמסרוה לנו ? ואיך יקרא הרב לזה החושב שלם חשוב ? — והשני שנגע בבאור מעט הוא החכם בעל הכוזרי (שעליו אמרו ראשונים שדברי הכוזרי כולם אמת וקרא עליו המקרא השמר לך פן תעזוב את הלוי) אבל בהמשך הדברים שהבאנו למעלה והם שהכניסו אותם התלמידים בגמרא מהשתדלם מפני שהיה אצלם ששיחת החכמים צריכה הלמוד וכו׳ עד אך כל זה מה שאינו במותר ובאסור , על כן לא נרגיש אליו , ולא יפחת החבור עם הפנים אשר זכרתים והמשכיל הטוב אם יעריך השערתנו עם דברי הגדולים הללו , ידין אותנו לכף זכות · —

קנצי למילין בטוחים אנחנו ברחמי שמים כי לא תחשב לנו דרישתנו זאת לעון ומרי , שסוף סוף נתברר על ידה שההלכה והמשנה והשלמותם הכלולים בתלמודנו , לא הלו בם ידי המונים , ולא עלה עליהם קמשונים , ושבאלו הש״ס בבלי עיקר , עליו אין לגרוע , היינו להורות ע״פי יסודותיו ודרכים המצוינים בו . שכולם קבלות נאמנות מפי מורים חכמים לאוז תלמידים חכמים , וכולם שמענום מפי ראשי הישיבות אחרוני האמוראים והם כפי רבותיהם , שראו אחד את חברו , ולמדו מהםן בישיבות מפורסמות , עד רב ושמואל , ומהם עד ר׳ יוחנן בן זכאי ותלמידיו , שהיו עדיין בזמן הבית , ומהם עד שמעון הצדיק , והמשך דורן של אנשי כנסת הגדולה , שראו את עזרא שהכתוב מעיד עליו , הוא היה סופר מהיר בתורת ה׳ , סופר מצות ד׳ וחוקיו

על

הגמרא מפי החכמים כנזכר, הסופרים שהיו בני בלי שם ואין בידם החפץ או היכולת לשקול הדברים במאזני הבחינה היה בידם ספרי דאגדתא רבים, ואפילו מעצמם בחבור הגמרא כל או רוב בה שמצאו בהם, הטוב והרע האוכל והפסולת יחדיו, לא לזרות ולא להבר· — ועל זה הדרך היה הדבר באותו מין מן האגדה הזרה שנכנס במדרשים. וצריך שתדע שבמעט כולן נכתבו בארץ ישראל ובארצות מערביות יותר (ולא אחד שנכתב בבבל) ונתערב בהם מספרי דאגדתא אשר שם, איזה ענינים במשיח המקווה תואריו וקורותיו, שהם זרים לנו עדת ישראל, אך היו מתגלגלים באמונה טפילה בין ההמון במקומות ההם, ונכתבו בקובצים שלהם, ומשם הכניסום הסופרים במדרשים. ולדעתנו (ואולי יסכים עמנו הבוחן בשום שכל) אגדת קומי אורי שהזכרנוה, מיוסדת על מאורע פרטי, שאיש אחד ושמו אפרים עשה עצמו משיח והאמינו בו קצת המונים לבד (כנראה בין האגדה עצמה) ונהפס לבלבות, ונרשם ענינו והתקוה עליו באיזה ספר דאגדתא, ומשם בא להוך הפסיקתא· — ובן ברור לנו שאיהו חבור מאוחר המכונה מסכת כלים דבית המקדש, והוציאו לאור החכם אזולאי, נתחבר בזמן דוד אלדויד הנודע למשיח שקר בבבל *) והכרו כיעהו הבור טוען הלז, כאילו הוא קדמון, להטעות להמון, וכתב בו שבעת שיתגלה איש שמו דוד בן דוד, יקבץ נדחי ישראל, ויגלה להם סבוך לעיר בורסיף בבבל המקום ששם נטמנו כלי בהמ״ק ואוצר גדול מזמן חורבן ראשון· — והנה אבד האיש וכל סיעתו, והחבור מטעה ההוא עדיין הוא בידינו, והרע הוא שמוחזק למדרש. —

מזמן כתיבת הגמרא בבבל בקום הישיבות עד שנתפשטה היטב בארצות המערב (בזמנים שחומרי הכתיבה ביוקר ואין התלמוד נפרץ והשיירות בלתי מצויות) עברו לפחות מאה שנה. ונניח שסביב לשנת ת״ק או תק״ן הגיעו ההעתקות לידי הנגידים, שקנום בשביל לומדים וצנועים, שהיה להם הרבה טורח בלמוד ההלכה והבנת לשון הגמרא, ולא היה בהם פוצה פה נגד האגדה הזרה הצפונה בזויותיה. ועוד שמן אותו הזמן עצמו של שנת ת״ק והלאה, כבר עמלו גאוני הישיבות בבבל, ברועים נאמנים, להורות דת ודין ומוסר נבון בתשובותיהם לכל מקומות ישראל במו שבותם בארצות המערב, ובחבורים שהברו קצרו התלמוד להלכות גדולות קבועות ופסוקות, או בהרו להם איזה מקצוע ממנו לבד. וככה היה נהוג עד רב אלפס ז״ל שקצר כל התלמוד ועשאו כסולת נקיה· — ובשביל כל זה לא היה מן הצורך, ואולי גם בלתי באפשרי,

*) והחכם הלוי הנזכר העיר פה וזה לשונו: עיין מזה המשיח בס׳ עינמ׳ יהודה נזרה ל״א, וכיים עם, וקצת מהפתאים מבתינים שישוב ויהי׳ ועדיין העוטה לא באי׳ — והרב אזולאי הוציאה בס׳ עבק דבר, וראה כה שכתב בעצמו מרירות על רכפר ההוא. בספרו שם הגדולים ח״ב אות ק׳ וכ״ה שהעיד עליו שב בשם המקובל ר׳ חיים בהן תלמיד ר׳ ח״ו ז״ל (ונדפס המאמר ההוא בתולדות רש״י דף מ״ז).

בגמרא, זהקשו על האי דאמר רב אשי אנא עבדי למתא מחסיא חרבה (שבת י״א, ע״א) והא חרבה. ונתפזרו התלמידים, ערך זמן תשעים שנה. אולם התלמוד כולו המשנה והגמרא נשאר בעינו שנוי וגרוס ונחזר כפי החכמים ותלמידיהם, שהיו ונשארו לרוב באותן המקומות אך לא בקבוץ וכנסיה כמקדם. — משנת ש״ם ואילך הקלו המלחמות והמלכים טובים עד נפילת המלכות בידי הישמעאלים, ונחו ישראל ונפתחו שתי הישיבות משנת שמ״ט ואלך. — ועל כן נשאר אז התלמוד באותו קביעות ובאותו סדר שהיה קבוע ובסודר לפני דל דול הישיבות ע״י גזירות פירוז בשנת ר״לד, והפסקם לגמרי ע״י מלחמות כסרא, בשנת ד״ס. ומאז (היינו מנקודת זמן הפסקה הישיבות) והלאה לא ניתוסף בחלק ההלכה שבתלמוד ובהוויותו, כ״א דברים מועטים בבמות ובאיכות, כמו בתחלת קדושין והדומה, כשסברו איזה סברה ופירוש בדבר הנאמר ומסופר בלשונו מכבר (ולזה נקראו רבנן סבוראי). — וכל זאת ידענו ברור בעדות הגאונים וביחוד מפי גאון ישראל באמת רב שרירא ז״ל בכתב תשובתו לקהל אלקירוואן המסולאה מפז. והכל מוסכם עם מה שכתבו היונים והערביים מתולדות הימים ההם. — כל האמור אינו אלא בקביעות הגמרא, סדורה, וחתימתה. אולם כתיבתה על הספר לא התחילו בה עכ״פ עד זמן מסוים אחרי שמ״ט שנת חזרת הישיבות. וקרוב שלא התחילו בכתיבה זו עד אחר שירשו הישמעאלים מרת מחמד כל מלכות הפרסיים האמגושים והוא שנת ת״יא. ובזה אין בידינו להכריע, אולם הראיות נכוחות ועצומות שעכ״פ קודם לשנת ש״ן לא היה דבר כתוב בהלכה לא מן המשנה ולא מן הברייתות ולא מן הגמרא, היינו מה שהיה על הספר, נקרא ומעותק לרבים, ומתגלגל בין בני אדם. ורק על זה התואר יקרא ספר או חבור. ורק על מגלת תענית לבד אמרו (ערובין ס״ב ע״ב ועיין מגלת תענית פרק ד׳) דכתיבא ומנחא וזה בזמן אביי ורבא. וגם כהנראה שרק התחלת הפסקאות שנמצאו בה נרשמו בכתב מזמן הבית ובלשון ארמי הנהוג אז אצל ההמון, וכל השאר בלשון חכמים, אינו מהמגלה הכתובה רק פירושה והיא ברייתא ונשנית בע״פ כיתר הברייתות (וראיה גדולה להשערתי אמר לי הרב שכבר זכרתיו בזה, שבכל מקום שמביא הש״ס שלנו איזה ענין שלם מהברייתא בלשונה אומר לשון דתניא בלבד, אולם בשני מקומות מהש״ס שמביא רק התחלת הפסקא בלשון ארמי, תופס לשון דכתיב במגלת תענית. ואיזו שיהיה זמן כתיבת הגמרא הנה כתבו הסופרים שבאותו הזמן מפי החכמים ותלמידיהם גדולי הרבנים שבישיבות, שרק בפיהם לבד היתה גרוכה ושגורה על פני כולה.

והנה זה בגמרת ההלכה, אולם מה ואיך היה הדבר הכתיבה עם האגדה? — כבר ברנו שממנה כבר היו כתובים ומתגלגלים הרבה ספרים. אמנם עם זאת נראה, ויש להביא ראיה, שעוד מזמן התחלת קביעות הגמרא, נסדרה בה כמו כן עכ״פ קצת האגדה חשובה, ושכפי השייכות שהיה לאיזו אגדה עם גמרת הלכה והלכה נטפלה אליה (ורק בסוף פרק ראשון דמסכת מגילה מצאנו נטפל מדרש שלם על כל מגילת אסתר, אך גם בתוכו בלול כמה הלכות על דרך הגמרא) ויתכן א״כ שגם אותה האגדה כתבו הסופרים מפי החכמים. ואילו נשאר הדבר על זה השיעור, בלי ספק נקיים היינו מן האגדה הזרה שבשפה העמוקה של ההמונים ואותה שבקובצי קלי הדעת הנז׳. אלא (וזו היא עיקר השערתנו) שבזמני כתיבת

הגמרא

אמרם בהמשך האמר דר״ל שרשמנו בראש, חד זמן אסתכלית ואשכחית כתוב בה קע״ה פרשיות שכתוב בהם אמירה דבור וצווי כנגד שנותיו של אברהם אבינו, קמ״ז מזמורים שבתהלים כו׳ ואפי׳ הכי אמינא מתבעית בלילא. הרי אפי׳ שמצא בה איזה ענין נחשב לצחות באותו הזמן, אמר שמעותה הפסד. ובסמוך לזה שר׳ חייא בר אבא ראה ספר דאגדה וקלל, אפי׳ אם הכתוב בו טוב תקטע יד הכותב. וכל זה אינו בשביל הכתיבה לבד, שכבר הורגלו בה הרבה באגדה, ור׳ יוחנן ור״ל רבותיו הרשו לעצמם לעיין בה אפי׳ בשבת, וביררו האוכל מתוך הפסולת. ובלי ספק לא היו כל הקובצים שוין לרוע. ועל פי טבע הענין, הקובץ היותר קדמון החסיר באגדה הזרה והיותר מאוחר העדיף בה. —

מעתה נשארה רק השאלה האיך תעו אותן האגדות הזרות מספרי דאגדתא הרבים ונבנסו בקצת המדרשות ובתוך הגמרא הבבלית שלנו? — ולהתרת שאלה זו נקדים הקדמה והיא זאת. —

דע שבזמן רב ושמואל ותלמידיהם התחילו לקבוע גם את הגמרא (עיקר הוראת המלה בעברי השלמת, שהיא המשלימת את ההלכה והכל להוראה) לסדרה בדרך מיוחד כדי לגרוס אותה בלשון אחד וסדר אחד. בתחלה נסדר פי׳ המשנה (שהותחל קביעותה עוד מזמן הבית ונסתיימה ונתקנה בזמן וע״י רבינו הקדוש) טעמה, והדקדוק בה, והשוותה עם המשנה החיצונה (מתניתא, ברייתא) שלא הוקבעה במשנתנו (מתניתין). ואחר נסדרו גם השמועות והמימרות של אמוראים, טעמיהן ודקדוקיהן. ומזמן אביי ורבא ואילך קבעו כמו כן אותן הקושיות והתירוצים המחודדים הנקראים הוויות, בלשון וסדר אחד. ובכה, משך ארבעה דורות, קבעו וסדרו וגרסו גמרת כל הלכה והלכה עד שבימי רב אשי וגם על ידו, כבר היתה הגמרא על המסכתות הידועות, קבועה ומסודרת בפי כה שהיא בידינו. אך הכל גרסו והזרו התלמידים בעל פה, וכדי לעזור לזכרון הניחו בהם סימנים גמרא אחר גמרא, והקצת מהם נשאר כתוב עד היום. וכל זה אנו עתידים לבאר בשער מיוחד לתושב״ע״פ. — ודע עוד שכפי הנודע בבירור בעדות הגאונים, מת רב אשי בשנת קפ״ז לאלף החמישי, והגמרא לא נחתמה עד שנת ר״ס, היינו ע״ג שנה אחרי מותו. ונתוספה בה בתוך זמן זה מימרות והוויות ואולי גם קצת שינוי בסדורה, מן בר בר רב אשי וחביריו ואחריו מרבינא וחבריו והוא מת בשנת רל״ב. וכבר מפורש בגמרא (ב״מ פ״ו) שרבינא, או השם בשלמותו רב אבינא, היה האחרון לסדר האמוראים, ונתנו על זאת הסימן אבינה לאחריתם. — ומה היה ענין וסבת חתימתה של הגמרא? — לפי המסופר מהגאונים הנאמנים (והבל על דאבדין על כל יתר ספרי זכרונותיהם) כך היה הדבר. אחר כי בר רב אשי באו שנות הירום מלחמות ומרידות גדולות בארצות הפרסיים. ומלבד זה גזירות ושמד על ישראל ביחוד, מה שלא נשמע מקודם לכן בבבל ופרס (ולזה קראו לו רב טבי ימי שעמו פסקו הימים הטובים לישראל) והמלך פירוז שמלך משנת רי״ז עד שנת רמ״ח הציק ליהודים, ונרשם עליו שתפש נעריהם והוציאם מן הכלל בחודש טבת שנת רל״ד. וזה פירוז הוא מלך האחרון המובא בגמרא לפרס (חולין ס״פ ק׳) ומיבנך פירוז רשיעא ואחריו מלך כסרא אנושירואן שבימיו המלחמות והמרידות הגדולות שהזכרנו. ובסבת אלו הגזירות והמהומות בטלו הישיבות ונסגרו המדרשים הגדולים שבבבל וגם חורבן ערי הישיבות עדיין נזכר

בגמרא

לצון. ודע שאין שום דור חסר לגמרי מכמו אלה, (ירושלמי ברכות פ״ח אין דור שאין בו ליצנים), ומפורש בכמה מקומות בגמרא שאפי׳ בבית ראשי הגליות ובבתי עבדיהם היו בימיהם הרבה שונאי החכמים מציקים להם ובתלוצצים עליהם. (עירובין י״א, גטין ס״ז). — והנה אלה הפחותים הכניסו בקובצים שלהם כל ספור דובר נבלה וכל לשון הרע וכל גנאי על כל איש רשום בזמנם וקודם לזמנם רב (שבת קמ״ט, יומא י״ח, חגיגה ה׳) שמואל (בה״ג ה׳ גיטין הרא״ש סוף קירושין) רב חסדא (שבת קי״מ) וגדולים וקודמים מהם (ב״מ פ״ד) ואולי היתה זאת בעיניהם למליצה וצחות להתדמות לאגדה הישנה הטובה של החכמים, לזמר ולשחוק בהם בחופות ובבתי משתאות, וכפי שזכרו חז״ל העושה פסוק לזמר התורה חוגרת שק וכו׳, ועל דבור הנבלות, שהיה נהוג בחופת דודים בימיהם, אמרו (כתובות ח׳) הכל יודעים כלה למה נכנסה לחופה אלא שכל המנבל פיו וכו׳ — וראיה לדבר שהיו בימיהם דורשי אגדות באלה וספירי שחוק הכסיל בקול חסידים, אמרם ז״ל על מנשה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע, ותמנע היתה פלגש לאליפז (סנהדרין צ״ט). וידוע למבין דרכי הבמינן שאחת מדרך מליצתם הטובה בפני שומעיהם, היתה לצייר הזמנים שקדמו דומים לזמנם, ולייחס לדורות הראשונים גם הטוב גם הרע שבאנשי דורם. והילכך קרוב לוודאי שהיו בימיהם רבים דורשי דו פי, כזה שהזכירו. והסתכל במלת ודורש שהוא ההתדמות למדרשי החכמים, ובמלת הגדות, ובמלת דופי והוא דבור הגנאי ולחיר, ושהפסוקים המובאים מדברים בנשים. — ומה טוב שלא הזכירו את הנבלות שדרשו בהם ליצני הדור י״א, וקרוב לוודאי שהיו בענין הדרש על גומר בת דבלים (פסחים פ׳ ז׳) למה נקרא שמה ערפה (סוטה מ״ב) והדרש על ותבוא בת שבע אל המלך החדרה (סנהדרין כ״ב) ועל ותזנה עליו פלגשו (גיטין ו׳) והדומים להם, הדרשות שהקילכים והלשון בושים מהם בשוח להעתיקם בצורתם. —

העולה משתי הצעתינו אלה הוא, שאותה האגדה ומדרשה שנאמרה בצבור ספי חכמים היא הטובה והמשובחת, היא המאשרת את ההמון ליראת שמים ולכל מדה טובה, ולפעמים תורה דרך לבעלי העיון והלמוד להשגות יקרות. ובהתנצלות דרכה והגבלת כלליה (ואין צריך לומר אותה המבוארת בהצעה ב׳ שנקראת גם היא אגדת עיד העברה) עדיין היא ראויה להשבח הרשום. רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם למוד אגדה לא אמרו קרא בספרי דאגדתא. אולם בהאגדה שהיתה כתובה קובצת לאחרונים בקובצים הנז׳, יש לחלק ולהבדיל הבדל רב בין האגדות הטובות, שלא נמצא בהם זולת השמץ שנרשמו בכתב, עם היותן רק לשעתן ולצורך הדרוש ושהתנצלו עליו כמובא למעלה משום עת לעשות לד׳ (אותה ההתנצלות בעצמה שספרי הגאונים שעליה סמכו בזמן מאוחר הרבה לכתוב ההלכות והגמרא שלא ניתנו ליכתב) ובין האגדות הטפלות של מעשי שדים ולהשים וכדומה שבקובצים המונים, ובין אגדות של דופי שבאו בקובצי אגדתא לקלי הדעת. ושתי אלה המחלקות האחרונות הם שגינו אותן החכמים זו הגנות העצומה והמוחלטת שהזכרנו למעלה. ומה יצדק עליהם הכינוי ספרי קוסמין׳ והם קיבצים במעשה שדים ושמותם והשבעות ולחשים, שהיו לרשעי וסכלי ישראל בזמנים הקדומים, כנודע לנו ממקום אחר. — והראיה על היות הגנות לחכמים אמת״יים לאגדה הכתובה הוא רק בשביל החלק הרע שבה, אברם

הזרת אשר עליה כל החרדה, היא הגמרא הבבלית שלנו שמלבד הרבה אגדות שכות ויקרות אשר המאמין המשכיל בלב שבח יענדם עטרת לראשו, באו בה כמו כן סך לא מעט מהאגדות הזרות המחרידות את הלב לזרותם. —

ד. ברור וודאי שעוד כמה מאות שנים קודם שהיבאו ההלכות והגמרא שעליהן על הספר, נרשמה האגדה בלולה גם במשלים וספורים נאים למשוך הלב למוסר, ע״י איזה מחחכמים (וכבר הושׂה השם הקדמון הגדה אל משקל ארמי אגדה או ארמי ממש אגדתא) ולזה בא זה השם ספרי דאגדתא, הרבה בתלמודים השנים. ואמרו (שבועות מ״ו) רבא אפיק ספרא דאגדתא מיתמי בדברים השוין להשאיל ולהשכיר. ואמרו (ברכות כ״ג) ר״י כי הוה בעי למיעל לבה״כ כי הוה נקיט ספרי דאגדתא הוה יהיב לן תפילין לא הוה יהיב לן ועוד (גיטין ס׳) ר׳ יוחנן וריש לקיש הוו מעייני בספרא דאגדתא בשבת, והא לא ניתן לכתוב? אלא משום עת לעשות לה׳ הפרו תורתך. ובירושלמי המאבדים המובאים למעלה, בתוך ספרים אלא רשמו ג״כ שאר דברים ראוים להוודע וצריכים לזכרון׳ כנזכר (חולין ס׳) כתוב, קניני, בליסטרא באגדתך, ופרשה כתוב אדוניקי באגדתך ופרשה (שם) היינו בחלק רשימת בלות זרות שהיתה בו. ולפעמים רשמו בו גם איזה הלכה (סנהדרין נ״ז) אשכחן ר׳ יעקב בר אדא דהוה כתוב בספר אגדתא דבי רב בן נח נהרג בדיין אחד, ובעד אחד, ונמצא גם בבראשית רבה במדרש על שופך דם האדם. — ונראה עוד שהיו אותן הספרי׳ לאחדים עם הטופסים של ברכות ונחמות אבלים, שארגו גם בהם דרשות וספורים והחלו להכתב עוד בימי ר׳ ישמעאל, כמובא (שבת קט״ו) שכפחדו השליך סופר אחד בצידן טופס של ברכות לתוך המים. וההקפדה הגדולה היתה לדעתו מפני האגדה הכתובה בברך, לא לבד מפני החשש הרחוק שלא יהיו רשאין להצילו בדליקה בשבת. ולזה בירושלמי תכיף

55

ענין זה למאמר ר״י בל הדא אגדתא הכותבה וכו׳ שהזכרנו. והיה בזה איך שיהיה, אנו רואים שכבר בזמן ר׳ יוחנן התירו לעצמם איזה חכמים כתיבת ספרים באגדה, תחת אשר בהלכה ובגמרא נזהרו בלכותבם זמן ארוך הרבה ובמו שיבוא עוד. והטעם אולי הוא בעצמו לפי שאינה לא אסורות ולא מתרת ונאמרה רק לשעה ולעורר. ועוד שהיו בקיאים בה גם שפלי דם דיגה מת פשי התורה (ונקרא בירושלמי הוריות פ״ג בעל האגדה דלמבין) והקילו לעצמם. —

ה. להיות שאנו רואים בתלמודנו, כל אגדה שענינה מעשה שדים וכשפים, לחשים משונים, וספורים זרים אינה כתובה לא בלשון המשנה ולא בלשון האמוראים שהוא לשון השמועות וההויות שבגמרא, כ״א בלשון ארמי עבוק ובלול בפרסיי שהיה לשון ההמון בימים ההם (כנראה ברור מן המשלים ההמונים שנמצאים בגמרא בשם היינו דאמרי אינשי ובפירוש ג״כ בגמרת (קדושין ע״א) שלשון החכמים בגמרא אינו אותו שהשתמשו בו ההמון), הנה בזה וגם מטבע הענין בעצמו נוכיח, שלא בלבד קצת החכמים, כ״א גם אנשים הפשוטים ותלמידים קטני הערך, אספו להם בלשונם אסיפות אגדות, ושרק בתוך האסיפות של אלו, באו אגדות כאלה שרמזנו בזה עליהם. וכמו כן נמצא להם ספרים לפתרון חלומות והיו שגורים להם כ״כ עד שנמצא הדבור (ברכות נ״ה, ע״ב) לקודם מה שנאמר כל החלומות הולכין אחר הפה. והראיה שזה רומז על איזה ספר מפתרון חלומות היא המסופר שם להלן (נ״ו א׳) נפל מיניה ספרא אשכח וחזא דהוה כתיב ביה כל החלומות הולכין אחר הפה. —

ו. לא היה די בזה הצער של אגדות טפלות בלשון ההמון, אלא שהיו בכותבי האגדה ג״כ קלי הדעת ועקומי לב וחסרי טעם שחמדו להם לצין

תלמידיהם כמו שהיה הדבר בהלכות. ורק בזמן מאוחר כשנתחלקו ונתייחדו רבנן דאגדתא (בירושלמי כמה פעמים), התחילו להיות מסדרי אגדות. ולפי שלא היה זה באגודת יש״כה כללית, כמו שהיה הדבר עם הגמרא לא הגיעו באמת לסדר קבוע עד זמן כתיבת המדרשות שהיה בזמן מאוחר מאוד וכמו שיבוא. ואפי אחר זה נמצא הרשום לפעמים, זה — הקובץ — מפרנס בפתיחת,זו פרשה פלונית. ומזה באו ג״כ ההכפלות של ענין אחד באין קץ במדרשות במעט יותר מהם בש״ס ירושלמי. — משא״כ בגמרא רק על המעט ולצורך, להיות שנגמרות בישיבה כללית וקבעוה בסימנים. ונשוב לענין המכוון, הכלל שלא היתה האגדה הנרמזת באה לא קבועה ולא נשנית. —

לפי האמור אין למנות בכלל זאת האגדה:

א׳ המשניות של דיעות ומוסרים, כמו מסכת אבות שנוסדה על המוסר במה שנוגע לתלמידים ורבותיהם והכניסה רבינו הקדוש במשנתנו בשביל הצורך לישיבות, אבות דר׳ נתן, ברייתא דקנין תורה המתחלת ר״מ אומר כל העוסק בתורה לשמה וכו׳, ברייתא דמגלת תענית ודסדר עולם. ועוד ברייתות יקרות שנאבדו בעונינו ומובא פסקא פסקא מהם בתלמוד ובמדרשות. וכולם כבו ההלכות משניות שהגם שלא נכתבו נקבעו בלשון אחד ונשנו בפי החכמים ותלמידיהם. ואם נקראו הגדה הוא זה ע״ד העברה ובשתוף השם לבד.

ב. אצ״ל שאין למנות בכלל ההגדה להמון סודות מעשה בראשית ומעשה מרכבה וסתרי טעמי תורה, שנם [illegible] קבועות שנויות רק כפי נד[illegible]ידיהם. הנשארות לנו הם [illegible]ד, ואיזה משניות [illegible]. והאבודות עד היום [illegible]ייתא דמעשה מרכבה, ברייתא דמעשה בראשית, שהיתה תחלתה (כנראה לנו מן הגמרא הירושלמית) מתחלה היה העולם מים במים, ברייתא דסוד העבור. ולפעמים נתגלו מאלו ההלכות בלשונם הקצר. אבן הגמרא שעליהן היינו פירושם והחויות בהם, נראה ודאי שלא נקבעה כלל, אלא כל חכם היודעם ומבינם ואומר כהן טעמיו, מפיו המהור לאזן יחיד או שנים ובתנאים מיוחדים. ורק על זה מוסב בש״ס לשון אומריה מ״ב, עד וארא מגמרינן. ובלי ספק שכל אלה אינם בכלל האגדה שנדרשה ברבים ונכתבה אח״כ בספר, שהרי כבר נתחייבו בהעלמתן, וכמו ששנינו אין דורשין וכו׳ אלא א״כ היה חכם ומבין מדעתו מוסרין לו ראשי פרקים, והם הם ההלכות הקצרות שזכרנו והבאנו תארם. והנשארים לנו מהם, הם שידובר עליהם ויפורשו במקום המוזמן משערי זה הבאבר, באחרית הימים הרבים, הזמן שאנו בו, שכבר היותר נדר ההעלמה.

ג. בערך אל האגדה יש בספרים ארבעה מדרגות. במעלה הראשונה הם המשנה והתוספתא שעליה, מכילתא ספרא, ספרי, אבות דר׳ נתן ויתר הברייתות הקטנות והמפוזרות, שכל מדרש ואגדה שבא בהם הכל סולת נקיה, והרוב ממנה באה ג״כ בדרשות בצבור, ביחוד בימי התנאים. — מדריגה למטה הימנה חלק האגדה שבתלמוד הירושלמי, וכל מדרשי הרבות שהם כמו בן אגדת א״י (כנראה למבין ומבואר בר״ש׳ פ׳ ויגש) ומדרשי שוחר טוב. שבכולם האגדות הזרות מעט מזער, והרבה בכולם טובים נעימים להקורא בהם בטוב טעם ובידיעת ההקדמות שנזכר מהם בתחלת דברינו. — מדרגה שלישית המדרשים המאוחרים פסיקתא דרב כהנא, תנחומא, תנא דבי אליהו ודומיהם עוד. — מדרגה רביעית בערך אל האגדה

הזרה

הזרת אשר עליה כל החרדה, היא הגמרא הבבלית שלנו שמלבד הרבה אגדות טובות ויקרות אשר המאמין המשכיל בלב שבת יענדם עטרה לראשו, באו בה גמו כן סך לא מעט מהאגדות הזרות המחרידות את הלב לזרותם. —

ד. ברור וודאי שעוד כמה מאות שנים קודם שהיבאו ההלכות והגמרא שעליהן על הספר, נרשמה האגדה בלולה גם במשלים וספורים נאים למשוך הלב למוסר, ע״י איזה מתחכמים (וכבר הוטה השם הקדמון הגדה אל משקל ארמי אגדה או ארמי ממש אגדתא) ולזה בא זה השם ספרי דאגדתא, הרבה בתלמודים חשנים. ואמרו (שבועות מ״ו) רבא אפיק ספרא דאגדתא מיתמי בדברים השוין להשאיל ולהשכיר. ואמרו (ברכות ב״ג) ר״י כי הוה בעו למיעל לבה״כ בי חות נקיט ספרי דאגדתא הוה יהיב לן תפילין לא הוה יהיב לן ועוד (גיטין ס׳) ר׳ יוחנן ורוש לקיש הוו מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, והא לא ניתן לכתוב? אלא משום עת לעשות לה׳ הפרו תורתך. ובירושלמי המאמרים המובאים למעלה, בתוך ספרים אלא רשמו ג״כ שאר דברים ראוים להוודע וצריכים לזכרון׳ כנזכר (חולין ס׳) כתוב, קניני, בליסטרא באגדתך, ופרשה כתוב אדוניקי באגדתך ופרשה (שם) היינו בחלק רשימת בלות זרות שהיתה בו. ולפעמים רשמו בו גם איזה הלכה (סנהדרין נ״ז) אשכחן ר׳ יעקב בר אדא דהוה כתיב בספר אגדתא דבי רב בן נח נהרג בדיין אחד, ובעד אחד, ונמצא גם בבראשית רבה במדרש על שופך דם האדם. — ונראה עוד שהיו אותן הספרי׳ לאחדים עם הטופסים של ברכות ונחמות אבלים, שארגו גם בהם דרשות וספורים והחלו להכתב עוד בימי ר׳ ישמעאל, כמובא (שבת קט״ו) שכפהדו השליך סופר אחד בצידן טופס של ברכות לתוך המים. וההקפדה הגדולה היתה לדעתנו מפני האגדה הכתובה בברך, לא לבד מפני החשש הרחוק שלא יהיו רשאין להצילו בדליקה בשבת. ולזה בירושלמי תכיף עניין זה למאמר ריב״ל הדא אגדתא הכותבה וכו׳ שהזכרנו. והיה בזה איך שיהיה, אנו רואים שכבר בזמן ר׳ יוחנן התירו לעצמם איזה חכמים כתיבת ספרים באגדה, תחת אשר בהלכה ובגמרא נזהרו מלכותבם זמן ארוך הרבה וכמו שיבוא עוד. והטעם אולי הוא בעצמו לפי שאינה לא אוסרות ולא מתרת ונאמרה רק לשעה ולעורר. ועוד שהיו בקיאים בה גם שפלי דמ׳ריגה מת פשי התורה (ונקרא בירושלמי הוריות פ״ג בעל האגדה דל מבין) והקילו לעצמם. —

ה. להיות שאנו רואים בתלמודנו, כל אגדה שענינה מעשה שדים וכשפים, לחשים משונים, וספורים זרים אינה כתובה לא בלשון המשנה ולא בלשון האמוראים שהוא לשון השמועות וההויות שבגמרא, כ״א בלשון ארמי עבוק ובלול בפרסיי שהיה לשון ההמון בימים ההם (כנראה ברור מן המשלים ההמונים שנמצאים בגמרא בשם היינו דאמרי אינשי ובפורש ג״כ בגמרת (קדושין ע״א) שלשון החכמים בגמרא אינו אותו שהשתמשו בו ההמון), הנה בזה וגם מטבע הענין בעצמו נוכיח, שלא בלבד קצת החכמים, כ״א גם אנשים הטונים ותלמידים קטני הערך, אספו להם בלשונם אסיפות אגדות, ושרק בתוך האסיפות של אלו, באו אגדות כאלה שרמזנו בזה עליהם. וכמו כן נמצא להם ספרים לפתרון חלומות והיו שגורים להם ב״כ עד שנמצא הדבור (ברכות נ״ח, ע״ב) לקורם מה שנאמר כל החלומות הולכין אחר הפה. והראיה שזה רומז על איזה ספר מפתרון חלומות היא המסופר שם להלן (נ״ו א׳) נפל מיניה ספרא אשכח וחזא דהוה כתיב ביה כל החלומות הולכין אחר הפה. —

ו. לא היה די בזה הציור של אגדות טפלות בלשון ההמון, אלא שהיו בכותבי האגדה נ״כ קלי הדעת ועקומי לב והכרי טעם שחברו להם

לצין

תלמידיהם כמו שהיה הדבר בהלכות. ורק בזמן מאוחר כשנתחלקו ונתייחדו רבנן דאגדתא (בירושלמי כמה פעמים), התחילו להיות מסדרי אגדות. ולפי שלא היה זה באגודת יש״כה כללית, כמו שהיה הדבר עם הגמרא לא הגיעו באמת לסדר קבוע עד זמן כתיבת המדרשות שהיה בזמן מאוחר מאוד וכמו שיבוא. ואפי אחר זה נמצא הרשום לפעמים, זה — הקובץ — מפרנס בפתיחת זו פרשה פלונית. ומזה באו ג״כ ההכפלות של ענין אחד באין קץ במדרשות כמעט יותר מהם בש״ס ירושלמי· — משא״כ בגמרא רק על המעט ולצורך, להיות שנגמרות בישיבה כללית וקבעוה בסימנים. ונשוב לענין המבוקש, הכלל שלא היתה האגדה הנרמזת בזה לא קבועה ולא נשנית · —

לפי האמור איין למנות בכלל זאת האגדה:

א· המשניות של דיעות ומוסרים, כמו מסכת אבות שנוסדה על המוסר במה שנוגע לתלמידים ורבותיהם והכניסה רבינו הקדוש במשנתנו בשביל הצורך לישיבות, אבות דר׳ נתן, ברייתא דקנין תורה המתחלת ר״מ אומר כל העוסק בתורה לשמה וכו׳, ברייתא דמגלת תענית ודסדר עולם. ועוד ברייתות יקרות שנאבדו בעונינו ומובא פסקא פסקא מהם בתלמוד ובמדרשות. וכולם כמו ההלכות משניות שהנם שלא נכתבו נקבעו בלשון אחד ונשנו בפי החכמים ותלמידיהם. ואם נקראו הגדה היה זה ע״ד העברה ובשתוף השם לבד.

ב. אצ״ל שאין למנות בכלל ההגדה להמון סודות מעשה בראשית ומעשה מרכבה וסתרי טעמי תורה, שגם בהם היו משניות קבועות שנויות רק בפי גדולי החכמים וטובי תלמידיהם· הנשארות לנו הם הלכות יצירה הקצרות מאוד, ואיזה משניות פרטיות שהועלו בגמרא ובמדרשות· והאבודות עד היום (ומי יודע כמה עוד) ברייתא דמעשה מרכבה, ברייתא דמעשה בראשית, שהיתה תחלתה (כנראה לנו מן הגמרא הירושלמית) מתחלה היה העולם מים במים, ברייתא דסוד העבור. ולפעמים נתגלו מאלו ההלכות בלשונם הקצר. אבן הגמרא שעליהן היינו פירושם והחויות בהם, נראה ודאי שלא נקבעה בכלל, אלא כל חכם היודעם ומבינם ואמר בהן טעמיו, מפיו הטהור לאוזן יחיד או שנים ובתנאים מיוחדים. ורק על זה מוסב בש״ס לשון אומריה מ״ב, עד וארא מגמרינן· ובלי ספק שכל אלה אינם בכלל האגדה שנדרשה ברבים ונכתבה אח״כ בספר, שהרי כבר נתחייבו בהעלמתן, וכמו ששנינו אין דורשין וכו׳ אלא א״כ היה חכם ומבין מדעתו מוסרין לו ראשי פרקים, והם הם ההלכות הקצרות שזכרנו והבאנו תארם. והנשארים לנו מהם, הם שידובר עליהם ויפורשו במקום המזומן משערי זה הבאור, באחרית הימים הרבים, הזמן שאנו בו, שכבר הותר נדר ההעלמה·

ג. בערך אל האגדה יש בספרים ארבעה מדרגות, במעלה הראשונה הם המשנה והתוספתא שעליה, מכילתא ספרא, ספרי, אבות דר׳ נתן ויתר הברייתות הקטנות והמפוזרות, שכל מדרש ואגדה שבאו בהם הכל סולת נקיה, והרוב ממנה באה נ״כ בדרשות בצבור, ביחוד בימי התנאים. — מדריגה למטה הימנה חלק האגדה שבתלמוד הירושלמי, וכל מדרשי הרבות שהם כמו כן אגדת א״י (כנראה למבין ומבואר בריש׳ פ׳ ויגש) ומדרשי שוחר טוב. שבכולם האגדות הזרות מעט מזער, והרבם בכולם טובים נעימים להקורא בהם בטוב טעם ובידיעת ההקדמות שנזכר מהם בתחלת דברינו. — מדרגה שלישית המדרשים המאוחרים פסיקתא דרב כהנא, תנחומא, תנא דבי אליהו ודומיהם עוד. — מדרגה רביעית בערך אל האגדת

תורה

הרחק משתי המערבות. ועל כן אין טוב לו כי אם שמקולם לא יחת ומהמונם לא יענה, ויקרא בפומבי עת לעשות לד׳ הפרו תורתך. והוא, לא זולתו, המאמין האמת׳ לפי שהוא הנשען ובוטח כי בדרישתו האמת, כשהיא אך בבר לבב ויראת אלקים, כבוד שמים יתרבה וגם כבוד חכמים יעמוד, ועוד יתנשא ויתחזק בעל יסוד מוצק.

והנה כל מה שעלה לנו בזה אחרי העיון הדרישה נציעהו הנה· כהנחות לבד, בקוצר ובלי הרחבה בראיות הרבה, מה שאי אפשר לפי דרך זה המאמר. ומאחר שת״ל קמו בתוכינו בוחנים קורותינו ותולדות סופרינו וספריהם, ורובם חכמי לב עושים מלאכתם באמונה וטוב טעם (יתן השם ברכתו בעמלם), נניח להם הרחבת הענין, ועשות החזוק או התיקון לדברינו, שסוף סוף הקצה האחרון שבדברינו, הגם שנראה לי לאמת עדיין לא יצא מכלל ההשערה בלבד. —

א. תחלת צמיחת ההגדה היה מדרש מקראות למוסר ולדרך ארץ ואמונות טובות, שדרש החכם בשבתות ובימים טובים בצבור, (אחר שדרש ההלכה מעניינו של יום) מענין הקריאה בתורה או ההפטרה בנביא של אותו שבת או מועד, וכמו שאמרו, שבת של מי היתה וכו׳ (שבת כ״ח) ובמה היתה הגדה היום. ולפי שהיה הכל באזני ההמון נשים ועמי הארץ, הסמיכו והטעימו לפעמים (בפרט בזמנים המאוחרים) גם את ההלכה ע״י האגדה, כידוע בילמדנו ובמדרש במדבר ודברים רבה; וגם בגמרא (שבת ב״ד) הובאה דרשה שלימה אחת על זאת הצורה, והיא מן המאוחרות. שאול שאולתא לעילא דר׳ תנחום דמן נוי וכו׳. וישב השואל, והחכם דרש, וסיים ולענין שאילתא דשאולנא קדמיכון (יפה פירש״י ז״ל שעל דרך ענוה ודר״א אמר כך ולא דשאילתון קדמיי) התורה נקראת נר ונשמתו של אדם קרויה נר מוטב שתכבה וגו׳ ופירש״י ז״ל, לאו מהכא יליף חלול שבת דפקוח נפש נפקא לן מוחי בהם, ולא שימות בהם, אלא להטעימן הדבר באגדה המושכת את הלב, לפי שהיו באים לשמוע הדרשה נשים ועמי הארץ, והיו צריכין הדרשנין למשוך את לבבם. —

ראשית ההתחנה בזמן קדום מאוד ע״י אנשי כנסת הגדולה, שנאמר ויקראו בספר תורת אלקים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ונמשכה בתואר אחד, וביחוד בא״י, עד סביב לשנת ת״ק לאלף החמישי *) — הגדות אלו הדורשים. (הגם שקצת מהם היו זכורים לחכמים) לא קבעום בלשון אחד וסדר מיוחד, ולא נשנו בפיהם וכפי תלמידיהם

*) עם הארץ ונשיהם ולפעמים גם טפם, באו בין מושבותם בכפרים וערי הפרזי (קרייהא דא״י), לאוהו הכרך הקרוב הבא לשם חכם דורש, ע״י עירובי התחומין. — הדורש הכין לו ביחוד פהידות, ונמילה רעות מלצה בשבא ממקום אחר (עפ״י הרוב מן הישיבה הכללית) כיים בנדרש נאה בכבוד האכסניא. — אחר סיום הדרשה התפלל החכם ותלמידיו קדושת ובא לציון שיש בה פסוקי תורה והודאה ובקשה על הלמוד. ופסוקי הקדושה תרגמו גם להמון השומעים בלשונם (ולזה עזבו הפסוק של כתובים ואמרו על תורה לפי שלא היה להם תרגום לכתובים, מקובל ומתוקן באופן שיהיה רצוי לאומרו ברבים) ולזה נקרא קדושא דסידרא. ומאנשי ההמון השומעים אמרו קדיש דרבנן בלשונם. וזהו שאמרו (סוטה מ״ט) עלמא אמאי קאי אקדושא דסדרא ואמן יהש״ר דאגדתא. — ונשאר רושם מזאת ההתנהגה עד היום, שהדרשן בסיים בפסוק ובא לציון ואחד מהשומעים אומר הקדיש, שהוא כאן להודות לדרכים ולברכם על הדרשה, שבהייהם וביניהם יתקדש השם ותבוא הישועה. ונראה שבזמן ההוא לא אמרו הפסוקים הללו בכל יום רק ההגדה אחר הלמוד. —

לא נהרהר אחר דבריו, שכוונתו לשמים — ולא לדבר החדש. וזו תשובה נצחת באמת. הרי חמשה ראשי עדים שהיתה להם קצת האגדה בקוץ מכאיב בעיניהם וכאבן נגף לרגליהם. — והנה מכל מקום קשה האיך נכנסו וכאו אלה האגדות הזרות בתלמוד ובמדרשים? — אולם כאן החרישו הגדולים הללו, ולא גילו את אשר בלבבם (על זאת) זולת בעל הבוזר שאולי הרמיז מעט (כאשר נבוא) והנה שומע אני את שאלת הקורא המאמין, אם הגדולים הללו שתקו וכיסו, וקוו א״כ לקבל שכר על הפרישה יותר מעל הדרישה, למה אתה הסופר, הרוצה ליטול את השם כנאמן לד׳ וחפץ בתורתו, למה אתה מגלה ואוחז בידים בדרישה זו הקשה? — על זאת נשיב, הלא שמעתם אם לא ידעתם האיך ובאיזו שיעור נשתנו לנו הזמנים והמקומות המזגים והמדעים מאז ועד עתה שינוי גדול יתר מאוד. איך ע״י מציאת הדפוס נתפשטו הספרים לאלפים ולרבבות, ואיך ע״י סבות רבות ושונות נפרצו הידיעות בארצות האלה, ורבתה אפי׳ בבעלי אומניות ואצל האומות רבו גם חבורים בלשון מובן וקל, שעל ידם כל עמי הארץ יודעים האמת בבנין העולם בתכונת הארץ למחלקותיה, בטבע היסודות ושינוייהם, בספור מיני הברואים ובקורות שנות קדם, בקצור מספיק, ואיך מצד אחר רבו הצרכים והמרהבה וגדר החפץ להשתמש בכתרה של תורה, ורבו זחוחי הלב המתפארים שהגיעו לנקודת האמת מבלי לחפש אחריו אפי׳ מעט ואם בשכבר בימי הגדולים הנז׳, שלא היו הספרים מצוים ביד היקר הזולל בשוה, ולא היו האומות מלומדים כלל בספרי היהודים ואנשי דורותם רובם תמימי לב, הציקום ואלצום והוכרחו להגיד מה שהגידו, נגד איזה מאמיני הגשמות מהרא״בד ונגד איזה מתפרצים מתלמידי הרפואה כהרב ונגד מומרים מיצטים שהביאו האגרות בירם כהרמב״ן, מה יעשו היום אוהבי שכל ושומרי תורה בהיותם נלחצים במשעול צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל. מעבר מזה, כל אותן הירענים החשוכים פחותי המעלה והמרות שרבו היום בין קטני לומדי תורה, והנם לוקחים הדרש לפשט, וההלבשה השירייה להסביר לאוזן או להכניס דבר בלב ההמון לעצמותן של דברים, וההפרזות לקו ולמשקולת, והידיעות הפרטיות של זמן מיוחד לאמתיות קיימות נצחיות. ואפי׳ על אותן האגדות הזרות שרמזנו עליהן לאחרונה, אומרים שהם מסוד ה׳ ליראיו, ומפרשים בהם לטעמים פירושים שהכל בעתר קרוב לעי״ז היותר גרועה. והם עם זאת המיסדים על כל אלה בנין של תוהו וקוראים לו אמונת ישראל וכל המכחיש מכנים לו שם כופר מין ואפיקורוס. ומפני השלום אין ראוי להכניס עצמינו יותר ולהראות בדוגמא. ההיזק הגדול והנורא שנצמח מכאלה לאמונה רופה ולמוכר הגעלה. — ומעבר השני, עומדים נצבים רוב תלמידי חכמות רבות ושונות שבעדתנו, שעדיין לא התחוללה דעתם עליהם למרי בדברי אמונה, הגם שהם רועים בשדה מדע רחב הרבה מאשר בימים הראשונים, ועמם המון רב מן השאטים המשוטטים בארץ לעשות בקנה וקנין, ועוד המון גדול יתר מקוראי ספר שבאומות אירופא שבקרבם אנחנו יושבים וכולם שוחקים ומהלוצצים על האגדות הזרות, ומזה על כל הגמרא, ומזה באים לזלזל בכבוד חז״ל ולשנוא את מכבדיהם. ואנשי הכתות הללו שתיהן, מתנצחים נגדנו באגרות שבפיהם ובידיהם, שהם בקיאים בם ע״י המדרשות הנדפסות וביחוד הגמרא היוצאת ונכפלת לאלפים ולרבבות וביותר ס׳ עין יעקב (שמצד אחד והוא הראשי עלים להודות לשם על זאת ישוטטו רבים ותרבה הדעת והבחינה, ומלאה הארץ דעה את ה׳) ושניהם מציקים בשוה (אך מצדדים שונים להרורש הנאמן ירא חטא ומכבד חכמים, העומד בתוך

הרחק

נושלים קסרים. אלא שהלבישו הענין, ונעשה במשל הספור הבדוי. — *)

מין רביעי במשל, הבדוי בשביל איזה למוד עמוק, והוא שלקחו מחכמת האלהות, או מסודות חוקות הטבע או מסוד הנהגת העולם הגשמי והרוחני איזה ענין, והלבישוהו בכוונה באיזה ספור כעשה זר ונפלא בתחלת ההשקפה, ובתוך הספור צפון הכוונה והסוד העמוק. ממין זה, המשל מהריגת יצה״ר דע״ז וכמיות של יצה״ר דזנות בתחלת בית שני. (יומא ס״ט) פנימיותו וסודו הוא הענין שעוררנו עליו בתחלת שער ט׳ ממאמרנו זה ואשר הסמכנוהו על המקרא ונתתי רוחי בכם וחייתם, ועל המקרא ומל ה׳ אלקיך את לבבך וגו׳, שהם כמו בן משל נגלה מורים על הענין הרוחני שבארנו שם. — כיוצא בו, המשל מקטרוג הלבנה ועונשה (חולין ס׳) שבא בארוך לחכמים על דרכים שונים שעוד נזכירם כשיזדמנו לפנינו במאמר זה. אמנם הצד השוה שבהם, שהספור כולו משל בדוי ללמוד והסוף כלו חק קבוע בעולם הגשמי או הרוחני, לא מאורע שאירע בזמן מן הזמנים. וכמוהו טענת המלאכים נגד בריאת האדם (סנהדרין ל״ח) וכיוצא בהם, ועוד נדבר על סתרי מין משל הזה עקרו וענפיו, כי גדול כחו וצריכת מאוד ידיעתו בחכמת האמונה, והוא בערך אל הסימן הרוחני שבארנוהו (שער ששי) כערך המאמר השלם אל המלות שמהם חובר. ונשוב לענין

עוד הוא מדרך האגדה ליקח פעולות טבעיות הנמשכות בחוקיהם ולא ישנו את תפקידם, ולהשתמש בהם לצד כוונתם, היינו למשכם לאיזה למוד מוסרי או להתעוררות הלב לעצב ולשמחה, להמיס ולתקוה, בדרך שיומשכו להם הכתובים והספורים. לא שתהיה כוונת בעל האגדה לבאר בזה סבת או תכלית הפועל הטבעי ההוא שזה כולו אינו מעסקו ומענינו, ומיוחד לחכמים אחרים ודרכים לדרישה אחרים. — לדוגמא, מפני מה אזנו של אדם כולו קשה והאליה שלה רכה שאם ישמע דבר וכו׳ (כתובות ה׳) או הברייתא דאגדה מובאה בקהלת רבה, תני בשם ר׳ מאיר, כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות, כלומר כל העולם כולו שלי הוא אני נוחלו וכשהוא נפטר מן העולם ידיו הן פשוטות, כלומר לא נחלתי מן העולם הזה כלום. — וממין זה בשביל ד׳ דברים חמה לוקה (סוכה כ״ט), לעורר על תיעוב הקבוץ הנשחת בכללו. מפני מה הזוועות באות כשהקב״ה רואה וכו׳ (ברכות נ״ט) התעוררת לעצב ולתקוה על מעמד הגלות, ואגדות רבות דומות לאלו. —

ההפרזה כמו שהזכרנו, גם היא דרך מיוחד ומרגל באגדה. וזה לפי שהיא ותועלתה לא היה מתחל׳ רק לשעה לא לקבוע עמה הלכה והוראה לדורות על כן לא נמנעו מלהפריז בערכי הצדק והמרי, השכר והעונש, כפי מה שראו צורך האנשים במקומם ובזמנם. כמו גדול הנהגה מיגיעו יותר מירא שמים, (ברכות ח׳) הקורע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהי בעיניך כעובד ע״ז (שבת ק״ה) וכל המבזה המועדות כאלו עע״ז (פסחים קי״ח) כל אחד שיש בו גסות רוח כאלו עובד ע״ז (סוטה ד׳) כל המעלים עינו מן הצדקה כאלו עובד ע״ז (כ״ב י׳) ע״ה מותר לנחרו וכו׳ (פסחים מ״ט)

ואף

*) ולפעמים אף על מלה אחת בלבד דימו ספור שלם. דוגמא, (ירושלמי אגדת חלק) על מלת התמכר לעשות הרע, שכתוב באחאב, כפרו שבכל יום היה אומר לחיאל בית האלי אחהבו שישום אתו כמה הוא שוה ונותן הדמים לע״ז.

ויספר, שרא׳ אנשי הדור צריכין אליו ביותר. ולבאר כוונתו נצרך לספר ספור אחר בלשון ההלצה, ונרמז על איזה אחרים. והוא במדרש שוחר טוב מזמור א׳ שבא בילקוט קרח בענין תלונת קרח על משה ואהרן. והדורש צייר הענין לפני שומעיו כזה: מה עשה? כינס עליהם כל הקהל, והתחיל לומר לפניהם דברי ליצנות. אלמנה אחת בשכונתי ועמה שתי נערות יתומות, והיה לה שדה אחת. באת לחרוש אמר לה לא תחרוש בשור וחמור יחדיו. באת לזרוע אמר לה שדך לא תזרע כלאים. באת לקצור ולעשות ערימה אמר הניחי לקט שכחה ופיאה. באת לעשות גורן אמר לה תני תרומה מעשר ראשון ומעשר שני. הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו. מה עשתה? עמדה ומכרה את השדה ולקחה שתי כבשות כדי ללבוש מגיזותיהן וליהנות מפירותיהן. כיון שילדו בא אהרן ואמר לה תני לי את הבכורות שכך אמר לי הקב״ה כל הבכור וגו׳. הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו את הוולדות. הגיע זמן גזיזה וגזזה אותן אמר לה תני לי ראשית הגז. אמרה אין בי כח לעמוד באיש הזה הריני שוחטן ואוכלתן. כיון ששחטה אמר תני לי הזרוע והלחיים והקיבה. אמרה אחר ששחטתי אותן עדיין לא נצלתי מידו, הרי הן עלי חרם. אמר לה כולה שלי היא שכך אמר הקב״ה כל חרם בישראל לך יהיה, והניחה מכה עם שתי בנותיה. — והנה זה היה במדבר, וכבר מפרשה עצמה הכתוב אומר אף לא זכי ותתן לנו נחלת שדה וכרם, ועדיין לא הותר בשר תאוה ולא נתחייבו במתנות כהונה. הכל כי לא יודה שאין בכל הספור הנבלך הזה אפי׳ אות אחת אמת, ושהכל משל מדומה לבעבור יקחו מוסר כל החולקים על התורה בכל הדורות, וכשיהיו ולא יהיה כקרח וכעדתו. — ושוה חשן מן המשל יהיה חשיבות שבין יהושע יבין משה כסך למיתתו (תמורה ט״ז) והצייור של ירמיה עם האבות בשעת שריפת המקדש וגלות נבוזראדן, המסופר בארוך בפסיקתא דשבת חזון ומתחיל, ויהי בעת שמיחה הצאן ולא שמעה לקול רועים וכו׳ ומספר הוכחה שבין אמוניה וכו׳ הזמן לפני העקידה (ב״ר פ״ג) שמלם אותם מפורי קריות שקרי באמת כפי המסופר אלא המצאה יצאות, מחוכמה ומכוונת לעורר לבב השומעים מכל המשל הבדוי להתפעלות. ולפעמים גם צורת האגדה היתה מעוטפת במעטה השיר והפיוט, כמו אותו המדרש על מגלת אסתר בלשון ארמי קל, המכונה תרגום שני, שבא בו מבוש איז אלפ״א ביתא׳ית ותישרק בשבח שלמה ע״ה ובתפלת אסתר ועוד. וגם היה באותו הזמן עיקר צורת הפיוט כמובא במדרש (שיה״ש א׳) הדין פייטנא כד הוא עביד אלפ״א ביתי״א זמנין דחסל לה וזמנין דלא חסל לה. ולפעמים חיתה עיר מליצת להיק, כמו הפיסקא מבריתא דאגדה המובאה בקהלת רבה, תני החזיק עשיר מדבר טוב, תחלתו ערב הוא לו, התישן בו עשוי מרמס. גם עני כי יהיה חלקך, גם עני גבוה ממנו חלק שמאס בו עשיר. לזה תאוה ולזה תאוה, ושניהם שוין לקבר, הכל הבל. והדורש על ישרנה הפריות, רמי רמי תשמת וגו׳ (עי׳ ך״ד) —

ומעין זה המשל (הגם שהוא יותר בשביל איזה למוד) האגדה (עי׳ ח׳) תלתין ותרין קרבא עבדו רומאי בהדי יונאי, ולא יכילו להו רומאי עד דשתפינהו לישראל בהדייהו והכי אתנו בהדייהו אי מין מלכי מיניכם אפרכי אי מיניים מלכי מינן אפרכי, עיקר הענין בזה שמתי׳ שהרומיים בזמן מלחמתם עם מלכי סוריא היונים, כרתו ברית עם ראשוני החשמונאים, ושבזמן מלכות בני חשמונאי עדיין היתה ממשלת רומי עפ״י היועצים, ולהיפך שבשעה שסלקה אי׳ לנשיאי בית הורדוס כבר היו מיומי

כישלים קסרים. אלא שהלבישו הענין, ונעשה כמשל הספור הבדוי. — *)

מין רביעי במשל, הבדוי בשביל איזה למוד עמוק, והוא שלקחו מחכמת האלהות, או מכוונות חוקות הטבע או מסוד הנהגת העולם הגשמי והרוחני איזה ענין, והלבישוהו בכוונה באיזה ספור מעשה זר ונפלא בתחלת ההשקפה, ובתוך הספור צפון הכוונה והסוד העמוק. ממין זה, המשל מהריגת יצה״ר דע״ז והכמיות של יצה״ר דזנות בתחלת בית שני. (יומא ס״ט) פנימיותו וסודו הוא הענין שעוררנו עליו בתחלת שער ט׳ ממאמרנו זה ואשר הסמכנוהו על המקרא ונתתי רוחי בכם וחייתם, ועל המקרא ומל ה׳ אלקיך את לבבך וגו׳, שהם כמו כן משל נגלה מורים על הענין הרוחני, שבארנו שם. — כיוצא בו, המשל מקטרוג הלבנה ועונשה (חולין ס׳) שבא באורך לחכמים על דרכים שונים שעוד נזכירם כשיזדמנו לפנינו במאמר זה. אמנם הצד השוה שבהם, שהספור כולו משל בדוי ללמוד והסוף מלו חק קבוע בעולם הגשמי או הרוחני, לא מאורע שאירע בזמן מן הזמנים. וכמוהו טענת המלאכים נגד בריאת האדם (סנהדרין ל״ח) וכיוצא בהם, ועוד נדבר על סתרי מין משל הזה עקרו וענפיו, כי גדול כחו וצריכת מאד ידיעתו בחכמת האמונה, והוא בערך אל הסימן הרוחני שבארנוהו (שער ששי) כערך המאמר השלם אל המלות שמהם חובר. ונשוב לענין

עוד הוא מדרך האגדה ליקח פעולות טבעיות הנטועות בחוקיהם ולא ישנו את תפקידם, ולהשתמש בהם לצד כוונתם, הינו למשכם לאיזה לִמוּד מוסרי או להתעוררות הלב לעצב ולשמחה, להתוכח ולתקוה, כדרך שיומשכו להם הכתובים והספורים. לא שתהיה כוונת בעל האגדה לבאר בזה סבת או תכלית הפועל הטבעי ההוא שזה כולו אינו מעסקו ומענינו, ומיוחד לחכמים אחרים ודרכים לדרישה אחרים. — לדוגמא, מפני מה אזנו של אדם כולו קשה והאליה שלה רכה שאם ישמע דבר וכו׳ (כתובות ה׳) או הברייתא דאגדה מובאת בקהלת רבה, תני בשם ר׳ מאיר, כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות, כלומר כל העולם כולו שלי הוא אני נוחלו וכשהוא נפטר מן העולם ידיו הן פשוטות, כלומר לא נחלתי מן העולם הזה כלום. — וממין זה בשביל ד׳ דברים חמה לוקה (סוכה כ״ט), לעורר על תיעוב הקבוץ הנשחת בכללו. מפני מה חוועות באות כשהקיכה רואה וכו׳ (ברכות נ״ט) התעוררות לעצב ולתקוה על מעמד הגלות, ואגדות רבות דומות לאלו. —

ההפרזה כמו שהזכרנו, גם היא דרך מיוחד ומרגל באגדה. וזה לפי שהיא ותועלתה לא היה מתחל׳ רק לשעה לא לקבוע עמה הלכה והוראה לדורות על כן לא נמנעו מלהפריז בערכי הצדק והמרי, השכר והעונש, כפי מה שראו צורך האנשים במקומם ובזמנם׳ כמו גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים,(ברכות ח׳)הקורע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהי בעיניך כעובד ע״ז (שבת ק״ה) וכל המבזה המועדות כאלו עע״ז (פסחים קי״ח) כל אחד שיש בו גסות רוח כאלו עובד ע״ז (סוטה ד׳) כל המעלים עינו מן הצדקה כאלו עובד ע״ז (כ״ב י׳) ע״ה מותר לנוחרו וכו׳ (פסחים מ״ט)

ואף

---

*) ולפעמים אף על מלה אחת בלבד דימו ספור שלם. דוגמא, (ירושלמי אגדת חלק) על מלת התמכר לעשות הרע, שכתוב באחאב, כפרו שבכל יום היה אומר לחיאל בית האלי אוהבו שישום אותו כמה הוא שוה ונותן הדמים לע״ז.

זמוסר, שראו אנשי חרם צריכין אליו ביותר. ולבאר כוונתם נציג לבד ספור אחד בלשונו ותלציי, ונרמוז על איזה אחרים. והוא במדרש שוחר טוב מזמור א׳ מובא בילקוט קרח בענין תלונות קרח על משה ואהרן. והדורש צייר הענין לפני שומעיו כזה: מה עשה? כינס עליהם כל הקהל, והתחיל לומר לפניהם ד ב ר י ל י צ נ ו ת. אלמנה אחת בשכונתי ועמה שתי נערות יתומות, והיה לה שדה אחת. באת לחרוש אמר לה לא תחרוש בשור וחמור יחדיו. באת לזרוע אמר לה שדך לא תזרע כלאים. באת לקצור ולעשות ערימה אמר הניחי לקט שכחה ופיאה. באת לעשות גורן אמר לה תני תרומה מעשר ראשון ומעשר שני. הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו. מה עשתה? עמדה ומכרה את השדה ולקחה שתי כבשות כדי ללבוש מגיזותיהן וליהנות מפירותיהן. כיון שילדו בא אהרן ואמר לה תני לי את הבכורות שכך אמר לי הקב״ה כל הבכור וגו׳. הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו את הוולדות. הגיע זמן גזיזה וגזזה אותן אמר לה תני לי ראשית הגז. אמרה אין בי כח לעמוד באיש הזה הריני שוחטן ואוכלתן. כיון ששחטה אמר תני לי הזרוע הלחיים והקיבה. אמרה אחר ששחטתי אותן עדיין לא נצלתי מידו, הרי הן עלי חרם. אמר לה כולה שלי הוא שכך אמר הקב״ה כל חרם בישראל לך יהיה, והניחה בוכה עם שתי בנותיה — והנה זה היה במדבר, זבו מפרשה עצמה הכתוב אומר אף לא זמרי ותתן לנו נחלת שדה וכרם, ועדיין לא הותר בשר תאוה ולא נתחייבו במתנות כהונה. הכלל מי לא יודה שאין בכל הספור הנמלץ הזה אפי׳ אות אחת אמת, ושהכל משל מדומה לבעבור יקוץ מוסר כל החולקים על התורה בכל הדורות, זכשיה ולא יהיה בקרח ובעדתו — ושזה חפץ מן המשל יהיה השיווה שבין יהושע ובין משה סמוך למיתתו (תמורה ט״ז) והספור של ירמיה עם האמות בשעת שריפת המקדש וגלות נבוזראדן, והסופר באיכה בפסיקתא דשבת חזון ומתחיל, ויהי בעת שסרחה הצאן ולא שמעה לקול הרועים וכו׳ וספור הנבואה שבין אנעיה וכו׳ השטן לפני העקידה (ב״ר פנ׳) שמלם אינם ספורי קורות שקרו באמת כפי המסופר אלא המצאה וצחות, מרומה ומכוונת לעורר לבב השומעים מכל המשל הבדוי להתפעלות. ולפעמים גם צורת האגדת היתה מעוטפת במעטה השיר והפיוט, כמו אותו הדורש על מגלת אסתר בלשון ארמי קל, המכונה תרגום שני, שבא בו טמש אויז אלפ״א ביתו״ת ותישרק נשבח שלמה ע״ה ובתפלת אסתר ועוד. וזה היה באותו הזמן עיקר צורת הפיוט כמובא במדרש (שה״ש א׳) הדין פייטנא כד הוא עביד אלפ״א ביתי״א זמנין דחסל לה וזמנין דלא חסל לה. ולפעמים היתה ע״ד מליצת לחיק, כמו הפיסקא מבריתא דאגדת המובאה בקהלת רבה, תני התוק עשיר מדבר טוב, תחלתו ערב הוא לו, והתישן בו עשוי מרמס. גם עני כי דל חלקו, גם עני גבוה ממנו חלק שמאס בו עשיר. לזה תאוה ולזה תאוה, ושניהם שוין לקבר, הכל הבל. והדרש על וישרבה הפרות, רמי רמי תשטח וגו׳ (עיין ד״ר) —

וממין זה המשל (הגם שהוא יותר בשביל איזה למוד) האגדה (עיין ח׳) תלתין ותרין קרבא עבדו רומאי בהדי יוונא, ולא יכילו להו רומאי עד דשתפינהו לישראל בהדייהו והכי אתנו בהדייהו אי מינן מלכי מינייכו אפרכי אי מינייכו מלכי מינן אפרכי, עיקר הענין בזה אמתי שהרומיים בזמן מלחמתם עם מלכי סוריא היונים, כרתו ברית עם ראשוני החשמונאים, ושבזמן מלכות בני חשמונאי עדיין היתה ממשלת רומי עפ״י היועצים, ולהיפך שבשעת שנתלקה א״י לנשיאי בית הורדוס כבר היו רומי

בעצמה, ובזה חל ונשאר עלינו חובת הבאור בכלל, ולכל אחת ואחת לפי ענינה, על דרך ובבדי שלא תתנגד ליסודות אמונה צרופה ולא לשכל הישר והמוסר הנקי. וגם בזה כבר התרו חכמי היהודות איש איש לפי חכמתו והדרך הנהוג אצל אנשי זמנו. ואנחנו נציע באן מה שעלה לנו בדרישתנו על כללותה ואמת הבאורים הללו.

דע כי בהלכה אין מקום למשל ולדמיון, ולא להפרזה על המדה, ולא לפתויי המליצה והלבשת השיר, לפי שהם כמו שזכרנו מאמרים פוסקים על המעשה החצוני ודיניו, שבם יתכן גם יוכרח הדבור הנזור והגבלת הענין בשלוח. אכן באגדה שכל עיקר נושאה סות וחטיית הלב, ומגמתה להכניס במחשבת ההמון הרב יראה ומוסר ואמונות טובות ליחיד ולקבוץ, ראו החכמים שברורות ההם לנכון, להשתמש בדרכים הנז' הרבה ובמדה גדושה. ולא היה בזה בימיהם רק תועלת מקויה ופרי טוב שהשיגה בלא ספק, כמו שנודע לנו בבירור שהנהיגו את ההמון ליראת שמים ולכל מעגל טוב וישר, והחזיק המוזכר להלן נצמח בימים מאוחרים הרבה. — מזה היה הדרך להלביש דבריהם במלות וכנויים מובנים להמון שומעי הדרשה (ודע כי רוב הגדול באגדות הישנות הם אותן שנאמרו בדרשות בפני ההמון) בכדי לסבר את אוזן עם הארץ מה שיכולה לשמוע ולהכנים ברעתו מה שיתיישב בו בנקל. — המשל על זה, באור האמתי של הרב (בהקדמתו לפי' המשנה) על המאמר אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. ועפ"י דרכנו נאמר מה שהיה בלב החכם הדורש הוא שאי אפשר להיות תכלית העולם בכללו ובמוחלט אלהי הרוחני ועצמותו שהוא חכמתו להשגה ודעת, וכל זולתו אמצעיים וצעדים ראשונים להגיע אל התכלית ההוא. אמנם לחיות התכלית אצל ההמון הוא מה שנעשה קנין לו ובא ברשותו ע"י פועל כפיו, וההשגה הגדולה

אצלו ידיעת ההלכה הברורה, על כן השכיל להלביש עומק ענין התבוניי הזה בלשון ובדמוי מובן מיד לתכונת שומעיו. והחלוקה בין דרך לימוד הציוני ודרך לימוד פנימי, והשמוש בשניהם כפי הצורך, ידוע ורגיל לקדמונים ואחרונים, ועד היום כמעט אי אפשר מבלעדיו למי שירצה ללמד דבר באלהיות. —

דרך אחר, גדול ורחב ידים באגדה, הוא המשל והוא המדה בו' מל"ב מדות שהאגדה נדרשת בהן, והשתמשו בו לכל מיניו וענפיו. מהם משלות שועלים, ונקרא היום המשל האיזופי, כמו השועל והדגים (ברכות ס"א) האריה והקורא המצרי (ב"ר פ' ס"ה) השועל והכרם (קהלת רבה) התבן והקש והמוץ, הקש והתבן והחטים (ב"ר ס"פ פ"ג) עד שלפעמים לא אמרו בו בפירוש שהוא משל כמו כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים (בראשית רבה ספ"ה) אומרים לפרת מפני מה אין קולך נשמע והוא אומר וכו' (ב"ר פט"ז) שאלו לנחש מה הנאה יש לך וגו' (ערכין ט"ו) כל העצים כשהן דולקים אין קולן נשמע (קהלת רבה) ומעין זה המשל הוא אגדת פרק השירה לבראים. —

מין שני במשל, המשל בדומה. מצוי להם לרוב בהתחלת משל משלו למה הדבר דומה. ובמין משל זה נגבה ידם עד להפליא, והוא הנהוג אצלנו בלמודים מזמן הבית ועד היום הזה, עד שבבדי להתדמות לפרושים חכמי זמנו שמש בו מאוד גם מיסד דת הנוצרים בדבוריו אל ההמון. —

מזה נכנס למין שלישי במשל והוא המדומה לעורר התפעלות וחמית לבב השומע. ענינו ליקח איזה ספור אמתי מספרי הקודש והלבישו במעטה מליצה ותוספת דברים מסכימים אל הספור הקצר ההוא, ולהרחיבו לאיזה תועלת מכוונת, ועל הרוב בבדי לעורר הלב ולהכנים בו ביחוד עז איזה למוד

ומוסר

מצילין תיק הספר עם הספר מצילין אלישע בשביל תורתו (ירושלמי פ"ב דחגיגה) כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו (מ"ק צ"ב ב') בית אפל אין פותחין לו חלונות לחוותן (סנהדרין צ"ב א') כל המחוסר לטמא טמא כל המחוסר לטהר טהור, ולחיות שבטשא כזה שאנחנו בו, עדותן של חכמים טבה ומעילה, הנה יהי העד הראשי בכל הנאמר עד כה, הרב (מורה ח"ג, פמ"ג) וראינו להעתיק כל דבריו.

ונחלקו בני אדם בדרשות לשני חלקים. החלק האחד ידמה שהם אמרום על צד באור ענין הפסוק ההוא. והחלק השני הוא מבזה אותם ויחשבם לשחוק, אחר שהוא מבואר נגלה שאין זה ענין הפסוק. והחלק הראשון נלחם ומתגבר לאמת דרשות לפי מחשבתו ולשמרם, ויחשוב שהם ענין הפסוק, ושמשפט הדרשות כמשפט הדינין המקובלים. ולא הבינה כל אחת משתי הכתות שהם על צד מליצת השיר אשר לא יסופק ענינה על בעל שכל. והתפרסם הדרך ההוא בזמן ההוא. והיו עושים אותה הכל וכמו שיעשו המשוררים מזמרי השיר. אמרו רז"ל תני בר קפרא ויתד תהיה לך על אזניך, אל תקרי אזניך אלא אונך, מלמד שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יתן אצבעו לתוך אזנו. ואני תמיה אם זה התנא, אצל אלו הסכלים, כן יחשוב בפירוש זה הפסוק ושזאת היא כוונת זאת המצוה ושיתד היא האצבע ואזניך הם האזנים, איני חושב שאחד ממי ששכלו שלם יחשוב זה. אבל היא מליצת שיר נאה מאד, הזהיר בה על מדה טובה וגו'. — הרשב"א בפי' אגדות מס' ברכות, מובא בע"י, כתב, כוונת חכמינו במדרשות אלה היא להסמיכם אל הכתובים, בלשונות שלא ישכח זכרם מפינו, לא שהיתה כוונתם כלל לפרש הפסוקים כבה'. — הראב"ע במליצתו אמר עליהם בהקדמתו מהם כמשי דקים, ומהם עבים כשקים. — החכם מן ימה (מ"ע פ' ט"ו) קצת מדרשי האגדה לאותן הבלאגים שנבדאים לשעתם ואומרים שירה וכלין כנהר דינור. — והחכם היקר ישיר בקנדיאה המשיל אותן האגדות הנמצאות בנקל מן הכתובים ליין השותת בעצמו מן הענבים, והרחוקות הרבה מפשטי המקרא ליין היוצא אך ע"י דחיקה. והתפלל בעדם וקרא, הנה להם לאלו בעלי הדרשות והגימטריא, שיעסקו בפסוקים ויעשו בהם כרצונם. — ועם כל זאת היכולת הנז', ועם הטובה שהחזיקו לבעלי האגדה ומדרשה, בדבור הרגיל וכי המדרשות אמנה הם אלא דרוש וקבל שכר (ירושלמי נזיר פ"ז) לפי נוסחת שלטי הגבורים ע"ז, פ"א — איזו מתחכמים כמו יוסי דמן דמשק מאסו במלאכת הדרש וקראו לה עוות הכתובים, וקצת החכמים היו מניאים לבב גדולי תלמידיהם ממנה, באומר הרגיל מה לך אצל הגדה כלך מדברותך וכו' (חגיגה י"ד. סנהדרין ס"ז) ומצינו בירושלמי דמעשרות שר' זעירא שאל לבעלי אגדה דרש על המקרא כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור, ודרש כי חמת אדם תודך בעולם הזה, שארית חמות תחגור בעוה"ב. והשיב לו ר"ז, ואני אומר בהיפוך. והוסיף בשחוק, אם הפוך ואם מהופך אין בידי כלום. —

והנה זה המעט שראינו לבאר ולהזכיר בענין מדרש האגדה, היינו המלאכה להוצאת הכתובים מן הכונה הפשוטה והסמיך עליהם ענין זר ורחוק מהם, אך ורק בכדי להכנים באוזן ובלב השומע מה שהוא אמת טוב ומועיל בפני עצמו, יספיק באמת להתגלות צורת האגדה, ולהגן בעד הדרך ההוא הנהוג באומתנו מזמן קדום מאד מהתפאת דברים לא כן של הסכלים שבמאמינים והשחוק המתלוצצים על מה שהוא בלתי ערב להכם האחרון בזמן, מבלתי הסתכלות ליסוד הדבר ולשינויי הזמן והטעם שתי הכתות שזכר הרב שעדיין הם קיימים ועומדים. — אולם לא יספיק כל זה בעיקר חומרת ובחן האגדה בעצמה

מעיקרא מאי דריש, נסעה ונלכה ואלכה לנגדך ולבסוף מאי דריש יעבור נא אדני לפני עבדו. ומי פתי ולא יבין שזה הבל, כדברי הרב שנזכיר להלן, על צד מליצת השיר, היינו כדוי להמצאה וצחות נהוגה בימים ההם, אלא שיש זמנים שאף הדבר הגלוי כעין השמש צריך לשנותו מאה פעמים ויותר, ולולאי שיספיק נגד עתי הכתות שנזכיר לפנינו. והנה עם זאת היכולת להוצאת הכתובים שזכרנו, היה להם לחכמים כללים ודרכים מיוחדים למלאכת הדרש ההיא, כמו י"ג מדות הידועים למדרש ההלכה, ול"ב מדות למדרש האגדה, והם דרכי השמוש שהפשיטום ממדרשיהם ועשאום כללים. ויש כללים חוץ מאלו למדרש ההלכה, מפוזרים במקומות מהש"ס, ונתבארו בספרים שחוברו לזה הענין. אמנם גם להאגדה נמצאו עוד כללים מפוזרים למדרשה, שראוי שיחקר עליהם מחכמים. לדוגמא, הכלל אין דורשין שיר השירים לגנאי, הכוונה שבהיות להם ליסוד קיים לדרוש מגלה זו על ההצטרפות שבין האומה והשם יתעלה ע"ד קשר האמיץ לכנסת ישראל עם דודה, הנה אין להוציא כתוביה רק למה שהוא שבח לישראל לא למה שהוא לגנותן. וכמו כן המאמר המפורסם לבעלי האגדה דבר זה מסורת היא בידינו מאבותינו מאנשי כנסת הגדולה (מגילה י') המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה, כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה והיה אינו אלא שמחה (ב"ר פ' מ"ב ובכמה מקומות) אינו לדעתנו רק כלל למדרש האגדה, מורה דרך איך לדרוש ספורי הקורות שעברו עלינו וספורי ההבטחות העתידות לנו. ולהיות רוב העוברות בעונינו מקרים רעים, הנה הרשות ביד הדורש להסמיך על המקרא כל מיני צרות שיכול לסבול במובנו, ולהיפך על כתוב הבאות עלינו לעתיד, רשאי הוא להסמיך כל אחרית ותקוה טובה שאפשר להוציא מהם. והאמת שכן עשו בעלי האגדה תמיד כנודע לבקיאים בה. ועפ"י באופן זה יפלו כל הקושיות הבאות במדרשים על הכלל הזה, שבאמת המניח אותו לא קבע בו במסמרות הדיוק. ויתכן שגם אחרוני בעלי האגדה (שבלא"ז אין מקשין בה) לא הציעו שאלותיהם כ"א בשביל לנסות להוציא מן הכתובים איזה ענין, אפי' במקום שנראה שלא יוכלו לסבלו כלל. — ובירושלמי (אגדת חלק) שבעל אגדה גדול ר' לוי דרש משך ששה חדשים את המקרא רק לא היה כאחאב אשר התמכר וגו' בכל מה שהיה יכול לבטל בגנותו של אחאב, וכשבא אליו בחלום, דרש ששה חדשים אחרים סוף המקרא ההיא אשר הסתה אותו איזבל אשתו בשבחו של אחאב. ראה כמה התרחב להם הדרך במלאכה זו. — ודע עוד שכל פסוקי כ"ד ספרי הקודש עמדו להם בשוה למלאכת הדרש הנז' הגם שבחרו להם ביותר מקומות הקשים והסתומים שבתנ"ך, ובמשל המורגל בפיהם, אין המקרא הזה אומר אלא דורשני, ואמרו לא ניתן ד"ה אלא לידרש. ולא בלבד כל כתבי הקודש אלא כל מה שהיה אתם בכתובים ומקובל להם לנבון היה להם כלי מוכשר להוציא מפשט המלות ולהסמיך עליו דברי חפץ, כמו ס' בן סירא, אף שלא נתקבל להם לקודש, וחשבוהו בצדק בין ספרים חצונים בערך אל ספרים פנימים שנכתבו ברוח ונתקבלו לקודש, עם זאת דרשו והתירו לדרוש בכמו ואמרו (אגדת חלק) מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו ועוד יותר העירני אהוב ורע מגדולי וטובי רבני הזמן שגם על מגלת תענית שהיתה בעיקרה רשומה בכתב עוד מזמן הבית, אמרו (תענית י"ח, ע"א, בברייתא של המגלה למה נאמר בהון בהון שני פעמים, ונראה א"כ שכבר בי נהוגה מגלה זו לידרש, ולהוציא ממשמעותה וביתור מלותיה איזה למוד. — אלם בהלכות, הגם שהיו שגורות בפיהם השתמשו מעט מזער ע"ד מליצה להורות איזה ענין כיוצ·

מצ"לין

ולפי זה הם שני מיני מדרש, מדרש להלכה ומדרש לאגדה· — עוד נקראת ההלכה והמדרש השייך אליה בשם כולל משנה, (מלשון שנו וישנו, או מלשון ושננתם לפי שגרסו וחזרו תמיד בע״פ את ההלכות והמדרש שעליהן) וכמו שאמרו (קדושין מ״ט) איזה משנה רמ״א הלכה ור״יא מדרש תורה. כלל גדול מונח לקדמוננו ז״ל סלם, אין מקרא יוצא מידי פשוטו, (שבת ס״ג) והדרשה תדרש, הכוונה, שיש יכולת ביד החכמים להוציא את המקרא לתכלית מה ולתועלת נרצה, בכדי שיהיה רומז ומורה או על ההלכה המקובלת והנלמדת וקבועות וסדורות בע״פ, או על איזה מוסר ודעת ומחשבת מדה טובה, (וזהו עומק הוראת שם דרש לחכמים, שנחקור על המקרא ונדרשה מאותו מה שאפשר שיסבול בכחו ובמובנו להורות עליו) ועם זאת היכולת אין מי שיכול להוציאו לגמרי מפשוטו, היינו להוציאו ממובן הראשון והטבעי של המלות והדבורים, ודרכים השמוש בהם בלשון, או מקשורו עם מה שלפניו ולאחריו או ממה שיגיד עליו ועל מובנו רעיו בספרי הקודש. וגם על הכלל היקר הזה ונימוקיו ידובר במה שיבוא והוא עקרי ומאומת ביותר שאת במדרש האגדה, שבזו הרשו להם החכמים הרבה יותר מאשר במדרש ההלכה, להוציא ולהרחיק את הכתובים מרחק רב ממובנם הטבעי. וזה שבמדרש ההלכה שמרו עכ״פ ענין הפרשה ולא הוציאו את הכתוב כ״א לענין הנוכחי או לקרוב אליו. גם דקדקו הרבה בנתוח המאמר לכל חלקיו, ביתור המלות, במובנם הרגיל והבלתי רגיל, בהוראת הדבורים העצמית והמשלית והמשכב על הכלל ועל החלק ועל הפרט שבו, באופן שלהתבונן דבר ביסודו ותכליתו פשטו של מקרא ומדרש חכמים בהלכות על הרוב הגדול במאזנים ישאו — וזה נ״כ מה שיבואר עוד. מה שאינו כן במדרש האגדה, שבהיותה נופלת רק על מדות ומוסרים שעיקר יסודתם בשכל ובלב טהור, ותועלת הדרש אינו רק להבנים הלמוד הטוב באוזן השומע ולהיות לו לזכרון, לא נמנעו החכמים מלהוציאם מכל מקרא שיהיה בכל פרשה שיזדמן. ולזה אמרו אין משיבין על הדרש ואין מקשין באגדה (עיין פתיחת המורה בסופה ומאור עינים פרק ט״ו).

שבהיות הענינים כלליים אמונות דיעות מדות ומוסרים, הנה יהיה המיים והבחינה בהם על דרך כלל האמונה התוריית ובעזר השכל הנטוע באדם, לא מצד מה שעשה הדורש במלאכתו, כמו שהדבר בקצת ההלכות. — דוגמא על זה, כשדרש בעל האגדה (תענית ה׳ ב׳) יעקב אבינו לא מת ושאל השואל וכי בכדי חנטו חנטיא וקברו ספדיא, השיב לו מקרא אני דורש, כלומר מלאכתי זאת היא לבקש למקרא הוראה זו, והשומע הנלבב יוכל להבין הדבור לאמת על הדרך שיבן אצל השלמים. וכן כשדרש (נמי, ז׳ א׳) בקרא תמונה ערי ישראל והעירהו השואל על גודל הריות למעוך את הכתוב אל ענין רחוק כל כך ממנו, השיב אטו אנא לא ידענא דמתוותא דאי׳ קא חשיב, אלא רב נביהה מארגיזא אמר ביה טעמא. והטעם היה המוסר והאמונה טובה שהמליץ אליו. ולפעמים עשו להיפוך שלקחו כתובים שהם באמת ע״ד משל או סוד פנימי, ובשביל איזו כונה רצויה להם לשעתה, שמום בפשט המלות בלבד. כמו מה שדרשו על וירד ה׳ על הר סיני מלמד שהרכין וכו׳ (מכילתא פ׳ יתרו) יגלה ה׳ בהער השכירה (סנהדרין צ״ה) ודימיהם. ואפי׳ על זמן וגוף המדבר לא חשו במדרשם, ודורש רעה תבואני זה המן, ושמו בפי יואב (ב״ב כ״א) במליצת דרש ומונה שנה את המקרא בירמיה ארור עושה מלאכת ה׳ רמיה וגו׳. ושבו דרשה בפי עם רומי, כשהזכירו שמתחלה כרתו ברית עם ישראל כשני עמים שווים בחירות ובמעלה ולבסוף הכניעו אותם תחת ממשלתם הכללית, שאלו (ע״ז, ח׳) מעיקרא

מעיקרא כאי דרוש, נסעה ונלמה ואלכה לנגדך ולבסוף כאי דרוש יעבור נא אדני לפני עבדו. ומי פתי ולא יבין שזה הכל, כדברי הרב שנזכיר להלן, על צד מליצת השיר, היינו בדוי להמצאה וצחות נהוגה בימים ההם, אלא שיש זמנים שאף הדבר הגלוי כעין השמש צריך לשנותו מאה פעמים ויותר, והלואי שיספיק נגד שתי הכתות שנזכיר לפנינו. והנה עם זאת היכולת להוצאת הכתובים שזכרנו, היה להם לחכמים כללים ודרכים מיוחדים למלאכת הדרש ההיא, כמו י"ג מדות הידועים למדרש ההלכה, ול"ב מדות למדרש האגדה, והם דרכי השמוש שהפשיטום ממדרשיהם ועשאום כללים. ויש כללים חוץ מאלו למדרש ההלכה, מפוזרים במקומות מהש"ס, ונתבארו בספרים שחוברו לזה הענין. אמנם גם להאגדה נמצאו עוד כללים מפוזרים למדרשה, שראוי שיחקר עליהם מחכמים. לדוגמא, הכלל אין דורשין שיר השירים לגנאי, הכוונה שבהיות להם ליסוד קי"ב לדרוש מגלה זו על התצטרפות שבין האומה והשם יתעלה ע"ד קשר האמיץ לכנסת ישראל עם דודה, הנה אין להוצא כתוביה רק למה שהוא שבח לישראל לא למה שהוא לגנותן. וכמו כן המאמר המפורסם לבעלי האגדה דבר זה מסורת היא בידינו מאבותינו מאנשי כנסת הגדולה (מגלה י') המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה, כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה והיה אינו אלא שמחה (ב"ר פ' מ"ב ובכמה מקומות) אינו לדעתנו רק כלל למדרש האגדה, מורה דרך איך לדרוש ספורי הקורות שעברו עלינו וספורי ההבטחות העתידות לנו. ולהיות רוב העוברות בעונינו מקרים רעים, הנה הרשות ביד הדורש להסמיך על המקרא כל מיני צרות שיכול לסבול במובניו, ולהיפוך על כתוב הבאות עלינו לעתיד, רשאי הוא להסמיך כל אחרית ותקוה טובה שאפשר להוציא מהם. והאמת שכן עשו בעלי האגדה

תמיד כנודע לבקיאים בה. ועפ"י באורנו זה יפלו כל הקושיות הבאות במדרשים על הכלל הזה, שבאמת המניח אותו לא קבע בו במסמרות הדיוק. ויתכן שגם אחרוני בעלי האגדה (שבלא זה אין מקשין בה) לא הציעו שאלותיהם כ"א בשביל לנסות להוציא מן הכתובים איזה ענין, אפי' במקום שנראה שלא יוכלו לסבלו כלל. — ובירושלמי (אגדת חלק) שבעל אגדה גדול ר' לוי דרש משך ששה חדשים את המקרא רק לא היה כאחאב אשר התמכר וגו' בכל כה שהיה יכול לסבול בגנותו של אחאב, וכשבא אליו בחלום, דרש ששה חדשים אחרים סוף המקרא ההיא אשר הסתה אותו איזבל אשתו בשבחו של אחאב. ראה כמה התרחב להם הדרך במלאכה זו. — ודע עוד שכל פסוקי כ"ד ספרי הקודש עמדו להם בשוה למלאכת הדרש הנז' הגם שבחרו להם ביותר מקומות הקשים והסתומים שבתנ"ך, וכמשל המורגל בפיהם, אין המקרא הזה אומר אלא דורשני, ואמרו לא ניתן ד"ה אלא לידרש. ולא בלבד כל כתבי הקודש אלא כל מה שהיה אתם בכתובים ומקבל להם לנכון היה להם כלי מוכשר להוציאו מפשט המלות ולהסמיך עליו דברי חפץ, כמו ס' בן סירא, אף שלא נתקבל להם לקודש, וחשבוהו בצדק בין ספרים חצונים בערך אל ספרים פנימים שנכתבו ברוח ונתקבלו לקודש, עם זאת דרשו והתירו לדרוש בכנו ואמרו (אגדת חלק) מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו ועוד יותר העירני אהוב ורי"ע מגדולי וטובי רבני הזמן שגם על מגלת תענית שהיתה בעיקרה רשומה בכתב עוד מזמן הבית, אמרו (תענית י"ח, ע"א, מברייתא של המגלה למה נאמר בהון בהון שני פעמים, ונראה א"כ שכבר בי ניהגה מגלה זו לידרש, ולהוציא ממשמעותה וביתור מלותיה איזה למוד. — אולם בהלכות, הגם שהיו שגורות בפיהם, השתמשו מעט מזער ע"ד מליצה להורות איזה ענין מוכרי־

מצילין

ולפי זה הם שני מיני מדרש, מדרש להלכה ומדרש לאגדה. — עוד נקראת ההלכה והמדרש השייך אליה בשם כולל מ ש נ ה, (מלשון שנו וישנו, או מלשון ושננתם לפי שגרסו וחזרו תמיד בע״פ את ההלכות והמדרש שעליהן) וכמו שאמרו (קדושין מ״ט) איזה משנה ר״מ אומר הלכה ור״י אומר מדרש תורה. בלל גדול מונח לקדמוננו ז״ל כולם, א י ן מ ק ר א י ו צ א מ י ד י פ ש ו ט ו, (שבת ס״ג) ו ה ד ר ש ה ת ד ר ש, הכוונה, שיש יכולת ביד החכמים ל ה ו צ י א א ת ה מ ק ר א לתכלית מה ולתועלת נרצה, בכדי שיהיה רומז ומורה או על ההלכה המקובלת והנלמדת וקבועות וסדורות בע״פ, או על איזה מוסר ודעת ומחשבת מדה טובה, (וזהו עומק הוראת שם ד ר ש לחכמים, שנחקור על המקרא ו נ ד ר ש ה מ א ו ת ו מה שאפשר שיסבול בכחו ובמובנו להורות עליו) ועם זאת היכולת אין מי שיכול ל ה ו צ י א ו ל ג מ ר י מ פ ש ו ט ו, היינו להוציאו ממובן הראשון והטבעי של המלות והדבורים, ו ד ר כ י ם ה ש מ ו ש ב ה ם ב ל ש ו ן, או מקשורו עם מה שלפניו ולאחריו או ממה שיגיד עליו ועל מובנו רעיו בספרי הקודש. וגם על הכלל היקר הזה ונימוקיו ידובר במה שיבוא והוא עקרי ומאומת ביתר שאת ב מ ד ר ש ה א ג ד ה, שבזו הרשו להם החכמים הרבה יותר מאשר במדרש ההלכה, להוציא ולהרחיק את הכתובים מרחק רב ממובנם הטבעי. וזה ש ב מ ד ר ש ה ה ל כ ה שמרו עכ״פ ענין הפרשה ולא הוציאו את הכתוב כ״א לענין הנוכחי או לקרוב אליו. גם דקדקו הרבה בנתוח המאמר לכל חלקיו, ביתור המלות, במובנם הרגיל והבלתי רגיל, בהוראת הדבורים העצמית והמשליית והמשכם על הכלל ועל החלק ועל הפרט שבו, באופן שלהמתבונן דבר ביסודו ותכליתו פשטו של מקרא ומדרש חכמים בהלכות על הרוב הגדול במאזנים ישאו יחד. וזה ג״כ מה שיבואר עוד. מה שאינו כן ב מ ד ר ש

ה א ג ד ה, שבהיותה נטפלת רק על מדות ומוסרים שעיקר יסודם בשכל ובלב טהור, ותועלת ה ד ר ש אינו רק להכנים הלמוד הטוב באוזן השומע ולהיות לו לזכרון, לא נמנעו החכמים מלהוציאם מכל מקרא שיהיה בכל פרשה שיזדמן. ולזה אמרו אין משיבין על הדרש ואין מקשין באגדה (עיין פתיחת התורה בסופה ומאור עינים פרק ט״ו). שבהיות הענינים כלליים אמונות דיעות מדות ומוסרים, הנה יהיה הטעם והבחינה בהם על דרך כלל האמונה התוריית ובעזר השכל הנטוע באדם, לא מצד מה שעשה הדורש במלאכתו, כמו שהדבר בקצת ההלכות. — דוגמא על זה, בשדרש בעל האגדה (תענית ה׳ ב׳) יעקב אבינו לא מת ושאל השואל וכי בכדי חנטו חנטיא וספדו ספדיא, השיב לו מ ק ר א א נ י ד ו ר ש, כלומר מלאכתי זאת היא לבקש למקרא הוראה זו, והשומע הנלבב יוכל להבין הדבור לאמת על הדרך שיובן אצל השלמים. וכן בשדרש (נטי, ז׳ א׳) בקרא המונה ערי ישראל והעירהו השואל על גודל הזרות למעוך את הכתוב אל ענין רחוק כל כך ממנו, השיב אטו אנא לא ידענא דמתוותא דאיי קא חשיב, אלא רב גביהה מארגיזא אמר ביה טעמא. והטעם היה המוסר והאמונה טובה שהמליץ אליו. ולפעמים עשו להיפך שלקחו כתובים שהם באמת ע״ד משל או סוד פנימיי, ובשביל איזו כוונה רצויה להם לשעתה, שבום בפשט המלות בלבד. כמו מה שדרשו על וירד ה׳ על הר סיני מלמד שהרכין וכו׳ (מכילתא פ׳ יתרו) יגלח ה׳ בתער השכירה (סנהדרין צ״ה) ודומיהם. ואפי׳ על זמן ונוף המדבר לא חשו במדרשם, ודרש דעה תבואנו זה המן, ושמו בפי יואב (ב״ב כ״א) כמליצת דרש ומונה ענינה את המקרא בירמיה ארור עושה מלאכת ה׳ רמיה וגו׳. ושבו דרשה בפי עם רומי, כשהזכירו שמתחלה כרתו ברית עם ישראל בשני עמים שווים בחירות ובמעלה ולבסוף הכניעו אותם תחת ממשלתם הכללית, שאלו (ע״ז, ח׳)

מעיקרא

האגדה ובעלי האגדה

רצונך להכר את מי שאמר והיה העולם למוד אגדה שמתוך כך אתה מכירו ומדבק בדרכיו (ספרי פ' עקב) — אמר ר"י בל חדא אגדתא הכותבה אין לו חלק, הדורשה מתחרך, והשומעה אינו מקבל שכר. מן יומיי לא אסתכלית באגדתא וכו' (ירושלמי שבת כל כתבי).

האגדה הבאה מפוזרת בתלמוד בבלי ובירושלמי ובמדרשות, היא הנותנת מקום למבוכה גדולה, עד שמזמן קדמון ועד היום הזה לבם של אנשי חדת חלוק על אודותה. ועל כן מלבד מה שדברו חכמי הדורות על כללותה ומה שפירשו במקצת אגדות פרטיות, הנה לפי כשרת כוונתנו בזה המאמר, גם אנחנו אין לנו להמלט כלדבר בה על פי דרכנו בדריש', ובקוצר האפשרי המספיק לחכם ומבין מדעתו, שרק אליו ובשבילו כל דברינו. —

תחלה נבאר גדר שמות הלכה אגדה מדרש שאליהם אנו צריכים כאן. כל פרט ופרט ממצות המעשיות וממשפטים התוריים המגביל שעור ואופן קיומם, כלול במאמר פוסק ובלשון קצרה ונקיה, ושנוי כפי החכמים ותלמידיהם, נקרא בשם נגזר מלשון הארמי הלכה (תרגום במשפט הבנות כחילכת) בין שתהיה אותה ההלכה קבועה ומסורה לחכמים עד מסיני, ונקראת הלכה למשה מסיני, בין שיהיה קביעותה בלשונה מזמן קדמון מאוד בלתי ידוע בדיוק (וגם זו חכונה לפעמים על דרך העברה הלכה למשה מסיני) בין שדרשו ודנו על ענינה בבית דין גדול עד שעמדו עליה למנין ונגמרה וקבעוה בזמן ידוע מן הזמנים, כל אלו נקראו הלכות, והם שורש ועיקר תורה שבעל פה. — בהתנגדות אל ההלכה שהיא יחוד והגבלה במעשה המצות בלבד, יקרא לחכמים הראשונים הגדה (לשון דבור) ולאחרונים על משקל הארמי אגדה, כל הבלתי נוגע ליחוד המעשה, הייני כל פרטי מדות ומוסרים אמונות ודיעות טובות, וכל ענין וספור המביא למוסר ואמונה. — *) אמנם הוצאות שני מיני הפרטיים הללו שזכרנו, מן הכתובים ומלותיהם, על דרכים ומדות מיוחדים נקרא בשם מדרש.

ולפי

*) השם הגדה לפסח גם הוא מזאת ההוראה ע"ש הכ' וב והגדת לבנך (שמות י"ג) וזה לפי שהוא חובה על כל אחד מישראל להגיד לבניו ולאנשי ביתו טעם כל מעשה המצות והנהוג בלילי פסח ולדרוש כפי ידיעתו בספרי המעשה הגדול של יציאת אומה שליכה מעבדות לחירות ובתולדותיה העצומות להתפשטות והנהגת הרוחני בקרב עדתנו ועל ידה בכל העולם כולו: ומן ההגדות וההשכלות אשר לאיזה חכמים גדולים על כתובי התורה, נעשה לבסוף טופס קבוע בשביל כל ישראל.

ח. במשנה הרחבה בתחלת סנהדרין במנין הב״ד החכרחי בכדי לדון ולעשות בכל מיני דינים ומעשי ב״ד ליחיד ולצבור, באה ההלכה סתמית ,החליצה והמיאונין בשלשה״ גם ביבמות בפרק של מצות חליצה באה הסתמית ,מצות חליצה בשלשה דיינין ואפי׳ שלשתן הדיוטות (ובא פירושה בתוספתא הדיוטות שיודעין להקרות בעין דיינים). עוד באה ההלכה בפ״ב מיבמות שמותר לחכם לישא את האשה שחלצה או מיאנה בפניו, ובא הלשון ,מפני שהוא ב״ד (פי׳ שנעשה בפני שלשה ואין לו בזה חשד). הנה בית לחליצה שלש סתמות, שתהא בפני שלשה לכד, ולמיאון שתי סתימות שצריכה שלשה. ועל כן כשהוזכר בתוספתא למצות חליצה ממשנת ר׳ יהודה מחלוקת שתהא החליצה צריכה חמשה ובברייתא השניה להם במיאון, שזוג חכמים מכשירין את המיאון בשנים, הנה קבלו חז״ל שהלכה כאותו הזוג, ובחליצה שבא כהלכה ביחד עם המיאון, הכריעו עם זאת כסתמות המשנה. ובשלא הספיק בעיניהם הטעם החלוש שבחליצה סתמות משנתנו הן שלש ובמיאון רק שתים, אמרו שם נימוק יפה, שלהיות שנקבע במשנת המנין הנז׳ מחלוקת ר״י׳ ממשנתו הסופרת (בנגוד לסתם משנתנו) לעריפת העגלה וסמיכת זקנים ב״ד של חמשה, ולא קבעה מחלוקתו בחליצה, על כן ברור הדבר שלא חש הסותם למחלוקת זו או שנמסרה בשבוש, משא״כ באותו הזוג שלא הובאו מדבריהם במשנתנו, ועל כן יש מקום לקבלה שהלכה במחלוקתם נגד המשנה, הגם שבכל מקום סתם המשנה עיקר נגד מחלוקת שבברייתא.

ומאחר שלפי סדורו של מאמר זה אי אפשר לנו להאריך יותר, נחתום דברינו בזה, אחרי ההודאה שלא הגענו עדן אל המטרה אשר הצבנו לנו בתחלת השער, ובו נשאר עוד לבאר איך וכתי הגיעה המשנה החצונה שנשארה לנו בחסר עליון לקביעות וסדר כמו שה ביד[י]נו, במכילתא, ספרא, ספרי, סדר עולם וברייתא דמגלת תענית, דמלאכת המשכן, מסכתות קטנות וכיוצא בהם, ומה גם באור דרכי הגמרא עפ״י דרכנו, שכמעט לא התחלנו בו. אולי יחנן ה׳ אותי להוסיף באלו באיזו חלק הבא, ובעת די לנו לו הואיל ה׳ להצליח בידנו כוונתינו השתים, להוסיף עמוד נכון חזק להעמודים אשר בית תורתנו שבעל פה נשען עליהם, ולעורר לבב הוגי תורה על הלמוד והעיון בדברים שהם שורש ומקור לקבלתנו. — וכאן כמו בכל מקום שיזדמן, לא נכחד תחת לשוננו, מה שהוא אמת לדעתנו, היינו שאין דורנו דומה יפה בזה שעזבו כמעט למוד הגמרא בשביל למוד הפוסקים (וקצתם הכניסו גם בפוסקים חוץ למקומי לגמרי, הפלפול וההויה) כמו שכבר מימים רבים התרשלו בדרישת השרשים בשביל הענפים וההוויות. והגם שבלי ספק הלמוד והעיון בפוסקים טוב בעצמו להוראת המעשה, מכל מקום אין ראוי לעזוב מורשת נחלת אבותינו היותר קדמונים, ר״ל העיון והדרישה העמוקה בספרי המקור והשורש לתושבע״פ, שהוא החלק הראשון בסוד מחכמת התורה הכללית. — וכבר אמרו חז״ל (ירושלמי פאה א׳) כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה. ואמרו עוד (ירושלמי שם ומ״ק ט׳ ע״ב) כתוב אחד אומר כל חפצים לא ישוו בו וכתיב אחד אומר כל חפציך לא ישוו בה, חפצי וחפציך לא ישוו בה. ואמרו עוד (ספרי, עקב, ב״ק וקדושין שלהי פ״ק) הלמוד (העיון העמוק בדברי ההלכות) גדול שמביא לידי מעשה הנרצה. —

שלא גבתה מתובתה וכשיש לה מזונות ומוכרת בשביל שהיתומים מונעין כמנה מזונותיה רשאי למכור שלא בב"ד אבל מן האירוסין שאין לה מזונות ומוכרת בשביל גביית כתובתה אינה רשאי למכור אלא בב"ד מעתה כשבא אחרי משנה זו הלכה בלשון, מכרה כתובתה' או מקצתה לא תמכור את השאר — התוספת — אלא בב"ד, הבינו בטוב העיון שאין בזה טעם ולא הבדל אחר זולתו שבמכירתה הכתובה או אפי' מקצתה שוב אין לה מזונות, ימזה דנו שהלכה זו עם היותה סתמית בלי שום שונאה, איננה מדברי השונה הראשון שכמשנה הקודמת אליה ולא סיבבת על דעתו שאפי' במקום שאין לה מזונות כל עקר מוכרת שלא בבית דין. ולזה אמרו שהלכה זו היא המשך משנת ר' שמעון שהובאה במשנה הקודמת ונעזרו בזה גם מברייתא שבידם יהא מני ר' שמעון היא, וכשבא אחריה דברי מרובין מוכרת היא אפי' ד' או ה' פעמים וכו' הנה גם זה אינו להשונה הראשון ולא לסברתו, שלפיהו אין צורך להשמיענו בזה, אלא שיסוד מחלוקתם אם מוכרת מקצת כתובתה וצריין יש לה מזונות אם לא. אולם תפסקא האחרונה, וגרושה אינה מוכרת אלא בבית דין, לפי הטעם שהזכרנו שאין אדם רוצה וכו' יכולה להיות ממשנת שניהם, ולפי טעם אחר שהוזכר בגמרא לדברי השונה הראשון, שהיה ברשיון זה תקנת חכמים לטובת הנשים הנה היא ממשנת ת"ר לבד.

ח. (ב"ב קנ"ו ע"ב) בא במשנה שתי מחלוקות קשורות במסכת רמי לשון, לר' אליעזר ור' יהושע. והעריכוה בגמרא עם ברייתא המוכרת איך ר"מ ור' יהודה שנין מחלוקות אלו בהבדל ושנוי, ומזה הוכיחו שצורת המחלוקות כפי מה שבאה במשנתנו נסתמת בלא ספק ממשנת ר' יהודה, ולא כמורגל לרבנו הקדוש להניח משנת ר' מאיר ליסוד תיקון המשנה הכוללת.

ו. (כתובות צ"ג, א') נשנית כמעט משנה שלימה, לא בלבד חוץ מדרך ר' מאיר אולם גם שלא כמשניות של ר"ע על יד תלמידיו אלא ממשנה הבבלית של ר' נתן. והפלא יותר שהביאו בגמרא ברייתא, תניא זו — הפתיחה במשנתנו — משנת ר' נתן אמר רבי אין אני מודה לר' נתן באלו אלא הכל חולקין בשוה. וגם בזה אין הלשון מתורץ ומיושר. שאין יכול להיות הכוונה בשוה ממש, אלא בערך השווי לפי הכתיבות של כל אחת, וע"ד ההלכה של שור שנגח ומקומות אחרים במשנה וכפי פי רבנו חננאל ע"ש.

ז. (ב"ב, קי"ם ע"ב) כשאמר רב הונא שמועתו הכוללת „המזכה לעובר לא קנה" הקשה לו מן המשנה שם, האומר אם ילדה אשתי זכר וכו', והשיב „משנתנו איני יודע מי שנאה" וכוונה שמרוב בקיאותו במשניותיהן של חכמים ושונים, לא יכול למצוא מה או מי שיסתור את שמועתו המקובלת לו בשלילת הקנין לבלתי נולד. ומשמע שרצה לשבש בזה לשון משנתנו על דרך הנמצא להם לפעמים ותתרו שם הרבה בהויות מה שהיה יכול לעשות ולבקש למשנתנו איזה שונה בריר (הגם שלא יהיה להלכה) ולא עלתה להם. ולבסוף הזכירו גמרא שבאה מאי — ר' יצחק בשם ר' יוחנן — המחלק בכלל הנז', היינו שאם הוא מקנה לעובר שהוא בנו קנה. ובזה שפה משנתנו מתורצת בערך אל הכלל הנז' ולהלכה. והנה ר' יוחנן הוא הקרוב בזמן לכתיבת משנתנו, ועל כן ימצאו לו קבלות הרבה בענינה כמו (חולין ע"ז ע"א וקל"ד ע"א וה"פ קב"ב ע"ב ופסחים פ"ד ע"א) אל תקניטני שבלשון יחיד אני שונה אותה, ואמר (חולין קל"ז ב') לשואלו מן המשנה, איב מה בין לי ולך, ופירש"י, אם איני יודע פירושה של משנתנו יותר ממך מה אני גדול ממך. וכן (שם פ"ב ע"א) פרת חטאת אינה משנה ועגלה ערופה אינה משנה.

נפרדים, לכמות שבאו במשניות ההנה החצונית, ועיי בולן ובעורתן חתרו להגיע אל שם השונים הראשונים ששנאו ההלכה במחלוקה, ולכבת רעתם ומחלוקתם לפי הנמצא להם בבאור במקום אחר, ועיין השתדלו בעיון ובדקדוק לבא לבאר משנתם והשלמתה וכונת דרך וקשור כתיבתו של רבנו הקדוש וסיעתו. כמו שהיה עיקר המשא ומתן בשלשה דורות האחרונים לאמוראים (אביי ורבא רב אשי מרבנו ורבינא) הקושיא והתירוץ התשיבה והפירוק בכלל הפלפול ועיון הסברא בכל הנמצא מכבר, וזה הנקרא להם הויות דאביי ורבא שהם הראשונים לזה הדרך. והמלה מקוטעת כנהוג מאוד בלשון הגמרא ובשלימותה הווניות והשורש מורגל הרבה בסורסי ופתרונו השכלה. — ויבואו עתה קצת הדוגמאות שיעדנו והספקנו בהם למעלה, בכדי להורות על הדרך שדרכו חכמי הגמרא ז"ל בעיונם הדק בבאור אופני הקשור וסתימת ההלכות במשנתנו מעט מן המעט ובקצר נשען על המעיין, ולפי השייך למסורת הדרושה בלבד.

א. (גיטין נ' ע"ב) שם ראינו שהיה להם בדרישות השונה הראשון — תנא קמא — למשנה משנה, ג"כ איזה דרכים כללים, ששאלו מאן האי תנא — של משנתנו — דבעי כתיבה לשמה ובעי חתימה לשמה, והתרו לייחסה לר' מאיר ואח"כ לר' אלעזר, ולא עלה להם וייחסוה לר' יהודה. והקשו ומעיקרא מ"ט לא מוקמינן לה כר' יהודה ומשני מהדרינן א"ר מאיר דסתם מתניתין ר' מאיר, ומהדרינן א"ר אלעזר דקיימא לן הלכתא כוותיה בגיטין. וכן יש להוציא כללים כיוצא באלה מסוגיא דתחלת יומא שהבאנו ומהרבה מקומות בש"ס.

ב. (יומא נ"ז ע"ב) הענין הובא למעלה בארוכה, עלה שם שרבי סידר סוף המשנה, נטל דם הפר והניח דם השעיר מתוך משנתו של ר' יהודה ועזב משנת השונה הראשון (הקרוב ר' שמעון איש המצפה מיסד המסכת), יצא והניחו על כן הזהב השני שבהיכל ואחז לשון משנת ר' יהודה.

ג. (חולין פ"א) לשון המשנה, השוחט ונמצא טריפה, השוחט לע"ז, ושור הנסקל, ר' שמעון פוטר — משום אותו ואת בנו — וחכמים מחייבין והשבילו שם בגמרא שיסוד וטעם הפלוגתא הוא בהיות הבהמה השחוטה אינה ראויה לאכילה באסורה שר' שמעון סובר שאין זו שחיטה אלא הוא כנוחר ומעקר ופטור, וחכמים סוברים שעם זאת היא בפני עצמה שחיטה טובה והדבר מבחוץ הוא הגורם לפסלה, ועבר הלאו דאותו ואת בנו.

וכשמצאו בכיסוי הדם (שם פ"ה) משנה דומה בלשונה, השוחט ונמצא טריפה, השוחט לע"ז, חיה ועוף הנסקלין, ר' מאיר מחייב — כיסוי — וחכמים פוטרין, הרגישו בטוב עיונם שאין כאן אלא מחלוקת אחת המשוות מרותיה בשתיהן, ר"מ הסובר שהיא שחיטה ומחייב משום אותו ואת בנו ומחייב בכיסוי ור' שמעון הסובר שאין שמה שחיטה ופוטר בשתיהן. אולם הסותם וחכמי סיעתו, ראו לחלק בין הענינים והכריע ההלכה באותו ואת בנו לחיוב, ולזה הזכיר דעת ר"מ בלשון המחייבין, ובכיסוי הדם ראה דעת ר' שמעון וקבע דעתו כדעת מרובין. ולזה אמרו שם ראה רבי דבריו של ר' מאיר באותו ואת בנו! ושנאן בלשון חכמים (וגם משנה ראשונה שבפרק החיא המחייבת בשחיטת קדשים בחוץ הוא לר' מאיר ועל דעת, כדמוכח דסתם מתניתין וראה דברי ר"ש בכיסוי הדם ושנאן בלשון חכמים. —

ד. (כתובות צ"ג) משנה אלמנה בין מן האירוסין וכו, הטעם לשונה הראשון הוא שאין אדם רוצה שתתבזה אשתו בב"ד. ועי"כ בין שנתאלמנה מן האירוסין בין מן הנשואין רשאי היא למכור כתובתה שלא בב"ד. ולר' שמעון הדבר תלוי בחיוב מזונותיה על היתומים בעוד

שלא

במשניות הוזן רב נבולל, כמוזכר למעלה, על כן התחזקו ר' חייא ואחריו זמן כה רב אושעיא ובבבל רב וסיעת חכמיו לגרוס ולגמור במודשם המיוחד גם מספר מסיים מן הלכות מלוקטות מאותן המשניות העזובות, אחר שהשתדלו ושקדו לתקנם ולתרצם בלשונם וענינם כפי האפשרי להם, ואותן המתורצות ע"י שני החכמים הנז' ראשונה, הם שקבלום גם האמוראים המאוחרים ושנאום כך בישיבותם והן הן המובאות בלמודנו בשם ת נ ו ר ב נ ן ובשם ת נ י נ א לפי שגם הם נשנו ונגרסו בשיעור מה ברבים ובישיבות ולזולתם שנשארו לגמרי יחידיות כפי חכם או תלמיד איזו שיהיה, הוכירו בשם ת נ י א, תני תאנא או תנא ר' פלוני הכל כנראה לנו בינויים מיוחדים ומחולקים לפי רוב או מיעוט פרסום משנה אחת בפי השונים, רבים או מועטים. וגם מאלו האחרונות השתמשו הרבה בגמרת ההלכות לבאר עניני המשנה ולהגבלת השמועות והמאורעות המתחדשות (ועי"ז נשאר לקצתם זכרון וקביעות בתלמוד) אך באזהרה ושמירה וספק אם הם מן המתורצות או מן הנשארות בשבוש. *) ודברי הגאון בזה, והנך ברייתא לא אית להון קץ, וכל חד וחד מרבנן גריס להו משום דביה, כדאמרינן **) במציעא אשכחיה וכו' תני מר מדי בשביר איל תגינא ' ודבריו עוד, ורבנן אמוראי דבתר רבי הוו צריכין טובא להלין ברייתא דמנהון נפקין כל מיני עמיקתא דאמרין במתניתין בלישנא קיטא ובהמיזי ובכללי, ויוצאין מהן ענפין וחדושין ותולדות כי לא חבר רבי אלא עקרין דלהון, ולא פשט דמויי דלהון. ועם זאת העיד הגאון שגם הברייתות המתורצות, רובן הגדול נעזב ונשכח באורך הזמן ואמר, — משום דהנך קמייתא כולהו הוו נפישין טרייתהון ותנייתהון — משאם ומתנם — ומאי דאצטריכי רבנן אמרינן בגמרא וכו' ושארא אשתכח דלא צריכי להו. ואע"ג דברייתא דרב ושמואל דהות בבבל דיקא ותריצא דאמרינן בסדר יומא (ע', ע"א) לא משכחת מתרצתא אלא או ר' אלעזר דבי שמואל או ר"ע דתוספתא ואעפ"כ אשתביקא הך דבי שמואל, וכד משכחינן נוסחא, דברייתא לא כסבנן עלייהו וכו' ובברייתות נמי אחרות דקרי להו קטיעות דלא לאורויי מינייהו כגון הלכות דרך ארץ והגדות אחרות.'

ויתבונן הבקי הנבון, שבהוויות הקדומות שבגמרתנו הבבלית (הנקראות להם הוויות דרב ושמואל לפי שהתחילו מהם ונמשכו שלשה דורות, רב ושמואל רב הונא ורב יהודה, רבה ורב יוסף) היה עיקר המשא ומתן התלמודי על הדרך שהיו מעריכים ההלכות מכמות שבאו במשנתנו עצמה במקובצות ומסכיות נפרדים

*) בירושלמי אמרו שגם בחורבן ראשון הובקעה העיר בי"ז בתמוז ותרצו שם על המקרא שכתוב בו תשעה בתמוז קלקול חשבונות היה שם, ופירש בו הרשב"א ז"ל בפירושיו לאגדות וז"ל: וודאי בי"ז היה גם בראשונה כמו בשניה אלא שמפני רוב הצרה טעו בחשבון ונתקלקלו בו וחשבו שהיה בתשעה לחודש, וקרא כי כתיב לחשבון העם כתיב ואם הרשו החכמים זה להם על המקרא שנכתב בלי ספק ברוח הקודש, הנה יש לנו יכולת לומר כזאת על חשבונות הברייתות שאנו יודעין בלאו הכי שנשתבשו ונשתנו הרבה בפי שוניהם עד ששאלו לפעמים ממאי דהאי מתניתא מתרצתא דילמא משבשתא היא. ואותן השנויות לרוב חכמים היו בוודאי מן המתורצות, ורוב המתוקנות היו אותן שיש בהן נפקותא להלכה לא אותן שבאגדה ועוד יותר פחות. אותן שנשנו בסדר חדודות ובקורותיהם וזמניהם.

**) מהמאמר ישנו בשבועות מ"ה ב' ועיין חדומים לו עירובין י"א. ע"ב, ולי"ש ע"ב ז"ב"ק צ"ח ע"ב.(הוצאת המוציא לאור).

לשונה, ולשון הגאון, וכל סמכא דישראל על אלין הלכתא הוה וקבלינהו ישראל כד חזינהו באמנתהי ונעשה לה כל הכבוד והיקר וזה לכלול הדרה בשלמותה וקצירה וספוקה באחת, וכמ"ש הגאון, מילי דמתניתין כמשה מפי הגבורה אמרן וכאות וכמופת דמיין. ועוד מפני שראו בזה התיקון מרפא שלם במינו להפסד הריבוי והשינוי והנגוד הגדול במשניות ושוניהם. ועוד שלישית הגיעו בזה לאחדות המטרה בתלמודם, היינו כשהצליחו התלמידים במשנתם זו האחת לשמתה ולגרסה היטב ולקבעה בזכרונם, היתה להם לקו המדה להעמיק בטעמי הלכות לתולדות ולרמיים ולהשוותה ולהעריכה נגד שאר המשניות כשבאו לידם במקרה אי הובאו לפניהם בכוונה. *)

מן הזמן ההוא של סוף ימי רבי ואחריו הורגל נגוד חדש בהלכות, הנגוד של מתניתין ומתניתא ברייתא. הראשונה — משנתנו — שנו אותה המורים בישיבותם לכל מסכיותיה, כל אחת לבדה ובפני עצמה אך כפי סדר הקבוע לפרקיה ונשאו ונתנו בה עם החברים והתלמידים היושבים לפניהם הכל כעל פה. והשנית — משנה החצונה — הוא שם כולל לשאר המשניות שפסקו מלשנותם עוד ברבים ובפרסום כמו משנתנו ונעזבו מעט מעט יותר, עד שרוב הגדול מהם, גם להלכה גם לאגדה, נשכח מאתנו באורך השנים (ובלי ספק ראוי לקרוא עכ"פ על קצתן חבל על דאבדין!) וכמו שכתב הגאון. ושאר הלכתא כולהו אשתביקו והויין כגון ברייתא דמעיינין להו ומאן דמעיין בפירושי או בלישני רויחי. ועם זאת נשארו הרבה מהם שנויות אצל חכמים מיוחדים, ביחוד בדורות הראשונים לאמוראים, שהיו כמו שהזכרנו מרגלות בפיהם מאוד, לא בלבד אותן השנויות באיי, כ"א גם משניות בבל וביחוד באלו משנת ר' נתן ותאנא דבי שמואל; ומיד סמוך לסתימת המשנה ובשביל לעזור לקצורה ולאיזו לשונות סתומות שבה ממשניות קדומות נקבצו הלכות ע"י ר' חייא וסיעתו ונסדרה מהם התוספתא ההולכת בסדר משנתנו וקשורה עמה, אך בהרחבת קצורה והוספת השייך לה על הדרך שהיתה משנת ר' נחמיה בהלכות הישנות. ותוספתא זו של מתניתין היא הנזכרת בתלמוד בשם ותני עלה. אמנם כשראו עוד המורים והחכמים הגדולים, שהם בעצמם לצורך תלמודם והעמיקם בטעם המשנה הקצרה, ולצורך שמועות חדשות ומעשים שאירעו, עדיין הם צריכים לאותן משניות העזובות (הגם שהשתדלו ביותר למצוא ולהוכיח הכל ממשנתנו החביבה עליהם) והיה הקלקול והשבוש והערבוב במשניות.

*) בגמרא (מציעא ל"ג) העוסקים במקרא מדה ואינה מדה במשנה פי' בגירסתה לבד — מדה ונוטלין עליה שכר, בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו, ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. היא גופא קשיא אמרת וכו' א"ר יוחנן בימי רבי (כוונתם אחר שנסתמה בסוף ימיו משנה אחת כללית שמורה מן השבוש) נשנית משנה זו (של העוסקים וכו' עד בתלמוד אין לך וכו') שבקו כולי עלמא מתניתין ואזלו בתר גמרא (פי' שהיה לתלמידים כמו שאמרנו מקום להפסיק מגירסתם במשניות ולהעמיק בטעמי המשנה הקבועה) הדר דרש להו ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד (לפי שירא פן ישתכחו וישתבשו גם משניותיו כשלא ישקדו הרבה על גירסתן). — אולם בירושלמי סוף הוריות משמע שפירשו ע הברייתא בהיפוך, היינו שקודם תיקונו של רבי נשנית המשנה, ולעולם הוי רץ למשנת וכו' וזה בכדי להשמר מן ההפסד המגיע מהשתבשות המשניות כמיעוט גרסתן, ובזמן רבי היינו כשהיתה משנתנו כבר ערוכה ושמורה בפי שונים לאלפים שנו להם בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו, וזהו שאמרו שם הוא התיבא עד שלא שיקע בו רבי רוב משניות אבל משׁשיקע בו רבי רוב משניות בתלמוד אין לך וכו' — ופעולתו של רבי היא המכונה בירושלמי השקעת ההלכות והמשניות במשנה הכללית, וכמו הדבור שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסיני וטלחון משוקעות במשנה שהבאנו למעלה, צד 192). —

שכו היו המשניות רבות המספר הרמוזות, נעמד על הבירור שכל אחת היתה בלולה מקשורים ומסביות קדומות לה חוץ ממה שהוסיף עליהם שינאה הראשון, ושלסבת זה באו בה לפעמים ההלכות מכופלות לפי המסביות שמהן חוברה. וכמו כן קרה שבמשנה האחת בעצמה באו הלכות בסתירה נגלות או נכתרת סתירות באמת או לפעמים רק לפי ההשקפה הקלה. וכל זה היה גם במשנה אחת. יותר על זה, היו המשניות השונות סותרות זו לזו גם בנגוד הדין, גם באומרים ושמותם, ד״ם האחת שונה הלכה בסתם כאילו הוא דברי הכל, לפי שהיא משנת תלמיד ששנאה בלשון רבו השונה הראשון, בלי הזכיר שמו, והשנית שונית אותה הלכה דברי יחיד וכצדק — ולזה נמצא, שלא בלבד על כלל קשור הלכות באגודה אחת, היה היקר והנדרש לחכמים לידע מאן תנא שלו, כ״א גם על כל הלכה והלכה שבקשור או מסכת ההוא ואפי׳ במשנה אחת בעצמה, חתרו לעמוד על השאלה העקרית הא מני? היינו מי השונה הראשון להלכה זו בפני עצמה קודם שבאה בקשור זה שלפניהם שהם דנין עליו. ועמדו על זאת הדרישה ע״י דרכים ואמצעים שונים וביחוד ע״י דרישת טעם ההלכה והתלותה בדבר אחר שבא במחלוקת מפורשת במשנה אחרת וביוצא באלו הדרכים הנודעים לבקיאים בחכמת הגמרא ויבואו הקצת דקצת בדוגמאות לחלן. ובזה האירו לפעמים ערבובי ומחשכי הקשור, והעלו הרא כי האי תנא והרא כי האי תנא, והפרידו שתי הלכות סמוכות ואמרו תברא מי ששנה זו לא שנה זו, ולפעמים גם הלכה אחת רישא כחד תנא וסיפא כחד תנא, ומעתה צא וחשוב כמה היתה המלאכה גדולה וקשה לתקן ולקבוע מכל המשניות אין כספר אלו משנה אחת כללית, ואיך היו צריכין לדקדק בכל אלה מבלי להספיק לכל הישיבות והשונים הרגילים כל אחד מהם במשניותיהן, ולמנוע עם זאת המכשולות הרמוזי׳

מן הסתירה הכללית החדשה, ויצדקו דברי הגאון האומר בסייעתא דשמיא אתאמרא מתניתין — ודע שאלו היה ביד רבנו הקדוש וסיעת החכמים לעזוב מכל וכל הסדרים והקשורים והלשונות בלתי מסודרות שקדמו להם במשניות, ולהתיך ולפרק כל הנמצא בהלכות לחלקיו, ולנסוך מהם מסכת חדשה בלשון שוה וברור, אפי׳ שיהא מתפרד בין מה שהיא דברי הכל והלכה פסוקה ובין מה שהיא תלוי ועומד במחלוקת עדיין, כדרך שעושין בשאר המדעים, וכדרך שעשה הרב גם בהלכות, היה הדבר נקל להם מאוד, לפי קבוץ החכמים ומדעם הרב ותלמודם הכולל וגם היה בזה כצד אחד טובה לא מעוטה. אלא שמכמה טעמים לא רצו בזה חכמי המעמד ההוא וגם לא היה בידם אז והטעם הראשי שכתם היות הצורך הגדול בתורה שבעל פה, הכוללת מסורת אבות וקבלות קדמוניות שתהיה מיוחדת בדרכה, מסוגלת וניכרת הרבה לא בלבד בזכרון שמות מקבליה כ״א עוד יותר בסגנון ולשון ואופן המסירה שלה מימי קדם, שכל אלו סמנים מובהקים שהיא היא בעקרה המסורה באמונה מאבות לבנים. ועל כן בסתימתן משנה אחת כוללת בכח החכמים הנז׳ בהגהת הקשורים הקודמים כהויתם וכלשונם ולהביא בהם האחרות והשווי והבירור והסדר כפי היותר אפשרי לבד. ונשאר בהם בהכרח מקומות הסתירה הקושי והבלת, מבואר הניחום לבאים אחריהם להשלים המלאכה ולהתגדר בה, וכמו שנבאר לפנינו, והם הסתפק להם הכרפא והתועלת שהגיע בפעולתם לפי צורך זמנם. ומכיון שבחר בהם ובמשנתם. ודע זה והבינהו — ונבר הכירו מיד כל ישיבות וחכמי הדור ההוא של סוף ימי רבי בטובת פעולה זו של תיקון המשנה הכללית, ובאו והלאות גרסו ושנו אותה לבדה ברבים בישיבות החכמים בקביעות שפה אחת ודברים אחדים באין שום שינוי והבדל בה בין שונה לשונה

ובל מלאכתם מלאכת זכרון וגרסא כנ"ל עד שקרא רב בזמן בשחוק על אחד מהם שכת שתיה · שיוס הילכתא ספרא וספרי ותוספתא, הי תנא מליא ספרא רתני (מגלה כ"ח. ב'), ונודע לחכמינו זכרם (חגיגה ג'. ע"א) הנהו אלמי וכו', ובירושלמי שתמרנו למגלה אותו תבזבם שהוסר לרבי ששת פנים בהלכות, עד שלפעמים שנאו אותן החכמים וקראום מבלי עולם, כשרצו להורות מתוך משנתם שלא סברא כ"א מעט או לא כלל, ודרשו (סוף פ' אלו מציאות) שונים אלו בעלי משנה ואמרו (מגלה כ"ו) ס"א שכלה נגזין אותו אצל ת"ח אפי' שונה הלכות (אלו תלמידי חכמים המובזקים שעוסקים המשנה תמיד עם תלמוד) וזה לפי שבהיותם בלתי מבינים דברי משנתם כל צרכה נקל להם להחליף שם האומרים גם לשנות (האסור והמותר והפטור ושאר הדינים, בפרט לעת זקנתם כשכבר כם כח זכרונם. וכבר ירד השם ת.נ.א ממעלתו בזמן אחרון של אמוראים כמו שירד השם סופרים שנאמר בתחלה על עזרא ותלמידיו מפרשי התורה ולבסוף הונח על המלמדים לתינוקות והחשם והמקרא כנודע בגמרא. והכן כל זה — והנה יתבונן המשכיל בטבע הענין וכשרות הדור, שלפי ערך רבוי סדר המשניות, ולפי מיעוט מספר בעלי המלאכה היו השונים האוחזים בגרסתם במנגן אחד ולשון אחד במשניות ישיבת ישיבה, בערך זה יולד הספק בגירסא, והשינוי בנוסח, וישתבשו המשניות למאוד, קצתן ע"י היותם מפי שונים משונים, וקצתן לסבת היותן נשנות בפי שונים רבים יותר מראוי, עד שלדעתנו אף על זה העריכו אמרו חז"ל (סוכה סוף פרק ראשון) כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא ויסדה, תורה נשתכחה עלה הלל הבבלי ויסדה וחזרה ונשתכחה עלו ר' חייא ובניו ויסדוה, ואין [illegible] משכחת זו השתכחות שכחה גמורה, שהרי על הזמן [illegible] אמה והם — תלמידי ר"ע — העמידוה

שאותה שעה, ונודע ביאור ולות זה שבחמשים שנה שעברו מאז עד סוף ימי רבי, היה הדור ריעה ביותר לפי רבוי שמות התנאים שהוזכרו לנו מהם, אלא ודאי הכוונה על העירוב והשבוש הגדול במשניות שהיו אז, ותלה הכר התקון בר' חייא ובניו, הגם שיסוד הדבר והתחלתו לרבנו הקדוש, בכוונה שניה לפאר חכמת הבבליים שמהם היו שלשת התנאים שם. גם בשביל שהיה עוזר לרבי במלאכתו במשנת הישיבה הכללית ותיקן אחריו ערכה סדרי משנה אחרים וכמו שנבאר עוד. — והנה באמת מצא רבנו לפניו סדרי משניות גדולות וקטנות כוללות ופרטיות עפ"י סדר המסכתות עפ"י סדר הפרשיות ועפ"י סדר המדות וקשורים אלהם וכלן משונות וחלוקות זו מזו, בסדור בנגוד ובתוכן, וקבץ בישיבתו הגדולה שהיתה אז במאורי ובבית שערים, כל השונים הרבים, ששנו וגרסו באותן המשניות והוא וחכמי ישיבתו המופלאה, (שמעט מלם היו להם מלדותם ג"כ משניות מיוחדות לכל אחד) ערכו הדמיון והחבדל בינותם, ואיזו ההלכות שנשנו בסתם ואיזו נשנו במחלוקת, ואיזו לרבים ואיזו ליחידים, ודנו בזה עפ"י הרוב שבמשניות ומפתחים הרבים הללו שהיו לפניהם, וגם בטעמים ובשרשי הדברים סברת ודקדוק הרבה וביררו כל ענין וענין, לפי מה שהיו הם בעצמם שונים ומקבלים מן התמשה תלמידי ר"ע הגדולים. ובכח פעולה שקודה ונפלאה זו עלה בידם לקבוע משנה אחת כוללה ומחוברת מעיקר כלן, מחוקת בתכונה ובלשון הקצר ומושכל שבה כל מה ששנו ליותר עקרי לידיעת וקיום וברור ההלכות בסדר מתוקן ומיושר. וליסוד המשנה הכוללת הניחו, כמבר הרבה משנתו של ר' מאיר שהיא היתה ביסודה, המבוררת והנקיה והמספקת בקצירה יותר מכלן שהיו לפניהם בעתו הפעם, והיא אשר תיקנו אותה וישרוה, והוסיפו בה, על פי המשניות האחרות ולתה — כשנתבונן על כל האמור למעלה על התואר שבו

ביתו וקבוץ החכמים בו שנהרו אליו מכל גליות ישראל וביחוד מבבל — ר' חייא ובניו ומשפחתו - ועלינו רק לבאר פעולתו הרבה בהלכות · — כבר הזכרנו שר' עקיבא השנה לתלמידיו ההלכות בכל סדר ואופן הראוי להן · הזכרנו המאמר המפורסם (סנהדרין פ"ו) סתם מתניתין ר' מאיר, סתם תוספתא ר' נחמיה, סתם ספרא ר' יהודה, סתם ספרי ר' שמעון, וכולהו אליבא דר"ע, ונאמר כאן כפי משני הדבורים אחרונים, שקבלת ר' יוחנן האומר בזה לתלמידיו שאם תמצא כפי שונה משנה סתמית בלי שם השונה הראשון המתחלת במקרא של ספר תורת כהנים והדורשת ממנו ההלכה, תדע שר' יהודה הוא השונה למשנה זו. וכן כשישנה לפניך תנא איזו משנה סתמית על מקרא של שני הספרים האחרונים בסדרי הדברים, תדע שהיא לר' שמעון, לפי ששני אלו החכמים הם שאחזו בחק ההיא של משנת ההלכה עם המדרש על סדר הפרשיות ולוית תמיד בהתחלת מקראותיהן. והראיה לזה שם תנא תנא קמיה דרב ששת כי ימצא איש גונב מאחיו וכו' מכרו לאביו או לאחיו או לאחד מן הקרובים חייב · אמר ליה אני שונה ר' שמעון אומר מאחיו עד שיוציאנו מרשות אחיו ואת אמרת חייב תני פטור. ומאי קושיא דילמא הא ר"ש הא רבנן (היינו שהברייתא ההיא לשונה אחר) לא ס"ד דאמר ר' יוחנן סתם מתניתין וכו' וכן בקידושין (י"ג) תכוונה בן שמביא ראיה ממשנה סתמית הדורשת שני המקראות וכל מנחת מרחשת וכו' וכל מנחה מחבת וכו' שהיא לר' יהודה וכן בכל הש"ס כולו · — עולה מזה שר' מאיר אחז לו מר"ע רבו הדרך לשנות ההלכות לבדן ע"ד הלל ור' נחמיה אחז לו הדרך לשנות ההלכות הקצרות הישנות ולפרשן, ור' יהודה אחז במשנת המדרש לפרשיות ת"כ להלכה ולאגדה, וכן ר' שמעון בשני הספרים האחרונים וכמו שהזכרנו למעלה ששנו ממנו פרשת נודרים. אולם עוד חוץ מאלו היו משניות

רבות המספר מאד, וכמו שאמרו במדרש, ששים המה שלשת ששים מסכתות (שנתקבלו במשנה הכללית) ומפי דעלמות אין מספר זו המשנה החיצונה, ושנו אותן גם במסכתות עצמן שבמשנתנו, וזכרו תנו דרב משרשיא בקדושין דבי לוי, תנו בכתובות, גם במסכתות אחרות שלא נתקבלו במשנתנו, ובגמרא חשבום לקלות הערך לענין תיח ולענין שניות בעל קרי, כמו מס' כלה ומסכת דרך ארץ הגם שנשנו לקדמונים הרבה · וגם במשניות כוללות ופרטיות שלא נדע בבירור תארם וחבורם, ונזכרו הרבה תנא דבי ר' אליעזר בן יעקב, תנא דבי רבי ישמעאל, ואף גם תנא רבה בר מרי כדבי ר' יוחנן בן זכאי, תנא אבא שאול, משנתו של בר קפרא, תאנא דבי שמואל, וזו מן המשניות הבבליות שהיו גם הן רבות לפי עדות הגאון, תקראי בארץ ישראל משנת ר' נתן הבבלי · — וממה שצריך אתה לדעת עוד שהיו בזמן ההוא, וגם אחריו בימי האמוראים, תנאים קבועים לחזרת המשניות הרבות הללו שהחזיקו במלאכה זו של גירסת המשניות, והם יושבים בקרקע לפני החכמים ומוסיפין בע"פ כל אחד משנתו שהיתה שגורה לו, זה שונה אסיפות משנות שנתיחסו לר' ישמעאל ולישיבתו הפרטית · (דבי ר' ישמעאל) וזה שונה משנה הבאה לחכם אחר בישיבתו הפרטית, וזה הוזכר בתלמודים הרבה. ואין לך להחליף אותן תנאים עם מה שקוראים במעלה סדר תנאים שהוא שם לחכמים בעלי ההלכות, כי אהונה שם זה משתתף גם לנותני ומזכירי המשניות להלכה ולאגדה בלבד ונקראים גם כן מסדרי מתניתא, ולפעמים כששנה המסדר הגיה החכם בלשון, תני כך · ונראה ברור בתלמוד שהיה מספר רב מן השונים ההם בכל דור, ושהיו על הרוב ובפרט בזמנים האחרונים מפחותי המדרגה בלמוד ובסברא,

ובל

בכבה ראיות, לא היתה השכחה גדולה בעיקר ההלכות, כ"א ביחוד למדרש טעמ' וסברת ההלכה, בכלל במה שבארנו היותו תלמוד הלכה. וזה לפי שחוץ מן ההרי"ג הנוראה שהיתה אז בתלמידים שוני ההלכות במשך הפולמוס והכבוש לביתר (שהם היו בראשי הקושרים), הנה גם על הנשארים התחולל ביחוד הסער הגדול של שמד הרומיים, שהיה בערך אל למוד התורה יותר חזק מן שמדן של יוונים בימי הבית. והיה תוקף גזירתם הוועד בלמוד התורה, ועל סמיכות התלמידים למורים, ועל הוועד לקביעות החדשים ועבור השנים. וכבר היה אז סכנת שכחה גמורה לכלל התורה לתוקף הגזירה ולאכזריות המשמידים ולערמת המסכרים, אלולי שבחסד השם לא עמדה כ"א שנים מועטות, למרבה י"ב שנה ולפני הרעה ובמשך היותר הנה ר' עקיבא הגדול, שלוחו האלקים למחיה רוחנית ולפליטה גדולה לסופרים וחכמתם, והוא המחזק ומכונן את בית ישראל, בחכמתו הכוללת, ובמסעיו הרבים לכל גליות ישראל, ובשקידתו העצומה להרבות תלמידים ולהשנותם כל דברי המדע התורני בכל אופן וסדר האפשרי להם. וכבר העירו על זאת חז"ל בהמאמר שרשמנו בראש השער ואמרו עוד בירושלמי (שקלים ה') לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל זה ר"ע שתיקן משנה הלכות ואגדות. וזמן פעולת ידיו היה מסביב לשנת חמשים עד שנת שמונים לחורבן. ולאחר שנכרתו תמו רוב תלמידיו בפולמוס האחרון של ביתר, נשארו קצת הצעירים שבהם, ונסמכו על ידו ועי"ר יהודה בן בבא, במשך ימי השמד, שספרו בברייתא (יבמות ס"ב) שנים עשר אלף תלמידים היו לו לר"ע מגבת ועד אנטיפטרוס— גבולי א"י מן הצפון ומן הדרום — וכולם מתו בפרק אחד, והיה העולם שמם, עד שבא — ר' עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם, ר' מאיר ור' יוסי ור' יהודה ור' שמעון ור' אליעזר בן שמוע, והם העמידוה באותה שעה, (בשלפי השמד וכדור שלישי אחר החורבן · — מן סביב לשנת פ"ה לחורבן פסק השמד לגמרי, אחר שנתן נפשו ר"ע על עמו ועל תורתו סביב לשנת שמונים · — יקרה שמלכות רומי המליה, שכל גליות ישראל הון מבבל ומדי היו נכנעים אליה, התחלה לנוח אז מן המהומות והשערורות שהיו בקרבה ובחיל צבאותיה ימים רבים, ושקטו והצליחו תחת ממשלת שני קסרים שמלכו זאח"ז, משנת שבעים עד קי"ב לחורבן בית קדשנו, שמות שניהם אנטונינוס האחד בכינויו החסיד, והשני הפילוסוף (וזה אוהבו של רבי) עד שהפליגו סופרי רומי, וקראו לזמנם של אלו ימי הטובה והאושר לכללות המין האנושי. ולזה כשנחו ישראל גם מצרותם הפרטיות, החל זמן טוב גם להלכות, ובישיבה הגדולה שנקבצה בשלפי השמד באושא כשנתכנסו לשם רבותינו הנז', היה לנשיא רבן שמעון בן גמליאל (דיבנה) אבי רבי ושני לו בכינוי כבוד אב"ד ר' נתן שעלה מבבל, ושלישי ר' מאיר בכינוי חכם הנודע, והם עם חבירתם המרובה, התחזקו מאוד בשניית וסברת ההלכות באסיפתם יחד בישיבה הגדולה ובפני עצמם כל אחד עפ"י דרכו. ומצינו (קידושין נ"ב) כשמת ר' מאיר אמר רבי יהודה, אל יכנסו תלמידי ר' מאיר לכאן — לישיבה הגדולה — וכו' דחק סומכוס וכו' א"ר יוסי וכו' · — ובכן נכר ונתגלה הגירסא בהלכות והתלמוד בעניהן, עד סוף ימי רבנו הקדוש, היינו באותן חמשים שנה האחרונים, שעברו מזמן חדוש הישיבה סביב לשנת תשעים עד שנת מאה וארבעים לחורבן, עת זקנתו של רבי · — והנה הנשיא החכם והצדיק הזה (ובדומה לו קצת הנשיאים מזרעו שבאו אחריו) הוא הכולל בעצמו פעולת שני הפרנסים הטובים עזרא ונחמיה ביחד. והוא שאמרו חז"ל לא מאסתים וכו' לכלותם בימי רומיים שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי הדורות. וכבר נקבצו לסופרי דורותינו דברי גדולתו ועשרו ומעלת ביתו

שבו היו המשניות רבות המספר תרמוזות, מעמד על הבירור. שכל אחת היתה כלולה מקשורים ומסביות קרובות לה חוץ ממה שהוסיף עליהם שונאה הראשון, ושלשבת זה באו גם לפעמים ההלכות מכופלות לפי המסביות שמהן חוברה. וכמו בן קרח שבמשנה האחת בעצמה באו הלכות בסתירה נגלות או נסתרת סתירות באמת או לפעמים רק לפי השקפה קלה. וכל זה היה גם במשנת אחת. יותר על זה, היו המשניות השונות סותרות זו לזו גם בגוף הדין, גם באומרים ושמותם, די"ם האחת שונה הלכה בסתם כאילו הוא דברי הכל, לפי שהיא משנת תלמיד ששנאה בלשון רבו השונה הראשון, בלי הזכיר שמו, והשנית שונית אותה הלכה דברי יחיד ובגוק — ולזה נמצא, שלא בלבד על כלל קשור הלכות באגודה אחת, היה היקר והנדרש לחכמים לידע מאן תנא שלו, כי"א גם על כל הלכה והלכה שבקשור או מסכת ההוא ואפי' במשנה אחת בעצמה, התרו לעמוד על השאלה העקרית הא מני? היינו מי השונה הראשון להלכה זו בפני עצמה קודם שבאה בקשור זה שלפניהם שהם דנין עליו. ועמדו על זאת הדרישה ע"י דרכים ואמצעים שונים וביחוד ע"י דרישת טעם ההלכה והתלותה בדבר אחר שבא במחלוקת מפורשת במשנה אחרת וביוצא באלו הרחקים הנודעים לבקיאים בחכמת הגמרא ויבואו הקצת דקצת בדוגמאות לחלן. ובזה האירו לפעמים ערבובי ומחשכי הקשור, והעלו הרא כי האי תנא והדא כי האי תנא, והפרידו שתי הלכות סמוכות ואמרו תברא מי ששנה זו לא שנה זו, ולפעמים גם הלכה אחת רישא בחד תנא וסיפא בחד תנא, ומעתה צא וחשוב כמה היתה המלאכה גדולה וקשה לתקן ולקבוע מכל המשניות אין כספר הללו משנה אחת כללית, ואף היו צריכין לדקדק בכל אלה סברי להספיק לכל הישיבות והשונים הרגילים כל אחד בהם במשניותיהן, ולמנוע עם זאת המכשולות הרמוזי'

מן הסתירה הכללית התדשה, הצדיק דברי הגאון האומר דמסייעתא דשמיא אתאמרא מתניתין' — ודע שאלו היה ביד רבנו הקדוש וסיעת החכמים לעזוב מכל וכל הסדרים והקשורים והלשונות בלתי מסודרות שקדמו להם במשניות, ולהתיך ולפרק כל הנמצא בהלכות לחלקיו, ולנסוך מהם מסכת חדשה בלשון שוה וברור, אפי' שיהא מופרד בין מה שהיא דברי הכל והלכה פסוקה ובין מה שהיא תלוי ועומד במחלוקת עדיין, כדרך שעושין בשאר המדעים, וכדרך שעשה הרב גם בהלכות, היה הדבר נקל להם מאוד, לפי קטין החכמים ומדעם הרב ותלמודם המלל וגם היה בזה כצד אחד טובה לא מעוטה. אלא שמכמה טעמים לא רצו בזה חכמי המעמד ההוא וגם לא היה בידם אז והטעם הראשי שמהם היות הצורך הגדול בתורה שבעל פה, הכוללת מסורת אבות וקבלות קדמוניות שההיה מיוחדת בדרכה, מסוגלת וניכרת הרכה לא בלבד בזכרון שמות מקבליה כי"א עוד יותר בסגנון ולשון ואופן המסירה שלה מימי קדם, שכל אלו סמנים מובהקים שהיא היא בעקרה המסורה באמונה מאבות לבנים. ועל כן בכתיבתן משנה אחת כוללת בחרו החכמים הנז' בהנהגת הקשורים הקודמים כהוייתם וכלשונם ולהביא בהם האחרות והשווי והבירור והסדר כפי היותר אפשרי לבד. ונשאר בהם כתברה מקצת הסתירה הקושי והבלת, מבואר הניחום לבאים אחריהם להשלים המלאכה ולהתגדר בה, וכמו שנבאר לפנינו, והם הסתפק להם הכרפא והתועלת שהגיע בפעולתם לפי צורך זמנם. ומהיך שבחר בהם ובמשנתם. ודע זה והבינהו — ובכר הכירו מיד כל ישיבות וחכמי הדור ההוא של סוף ימי רבי בטובת תועלה זו של תיקון המשנה הכללית, ומאז והלאה גרסו ושנו אותה לבדה ברבים בישיבות החכמים בקבישות שפה אחת ודברים אחדים באין שום שינוי והבדל בה בין שונה לשונה

גבל שלאחרם מלאכת אזרין וגורמא בניא עד שקרא
רב. נחמן בשחק על אחד מהם שמת שהיה שונה
הילכתא ספריא וספרי ותוספתא, הי תנא מלא, ספרא ותוספי
(מגלת בית. ב׳)., וסדע לחכמינו זכרם (חגיגת ג׳., ע״א)
התהו אלמי וכו׳, ובירושלמי שהוזכרו למעלה אותו החכם
שהוסיר לרבי ששה פנים בהלכות, עד שלפעמים שנאו
אותן החכמים וקראום מבלי עולם, כשרצו להורות
מתוך משנתם שלא סברו ביא מעט או לא כלל, ודרשו
(סוף פ׳ אלו מציאות) שנאמר אלו בעלי משנה
ואמרו (מגילה ב״ח) סית שבלה נגזין אנתו אצל ת״ח
ואפי׳ שונה הלכות (אלו תלמידי חכמים המובהקים שאגלם
המשנה תמיד עם תלמוד) וזה לפי שבהיותם בלתי מבינים
דברי משנתם כל צרכה נקל להם להחליף שם האומרים
גם לשנות (האסור והמותר והפטור ושאר הדינים, בפרט
לעת זקנתם כשכנר בם כח זכרונם. וכבה ירד השם ת.נ.א
ממעלתו בזמן אחרון של אמוראים כמו שירד השם
סופרים שנאמר בתחלה על עזרא ותלמידיו מפרשי
התורה ולבסוף הונח על המלמדים לתינוקות החומש
והמקרא כנודע בגמרא. והבן כל זה. — והנה יתפלא
המשכיל במבע הענין זכשרות הזל, שלפי ערך רבוי
סדר המשניות, ולפי מיעוט מספר בעלי המלאכה היו
השונים המוחזים בגירסתם במגון אחד ולשון אחד במשניו׳
ישיבת ישיבה, בערך זה יולד הספק בגירסא, והשינוי
בנוסח, ויתרבו המשניות למאד, קצתן ע״י היותם כפי
שונים מעטים, וקצתן לסבת היותן נשנות כפי שונים
רבים יותר מראוי, עד שלדעתנו אף על זה הסרבה אמרו
חז״ל (סוכה סוף פרק ראשון) כשנשתכחה תורה מישראל
עלה עזרא ויסדה, חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי
ויסדה חזרה ונשתכחה עלו ר׳ חייא ובניו ויסדוה, ואין
הכוונה בשכחה זו האחרונה שכחה גמורה, שהרי על הזמן
אחר השמד אמרו והם — תלמידי ר״ע — העמידוה

שונה אחת שנה, ונודע ביאור זולת זה שבחמשים שנה שעברו
משם עד סוף ימי רבי, היה הדור דיעה ביותר לפי רבוי
שמות חכמים שהוזכרו לנו ממנו, אלא ודאי הכוונה על
הערבוב והשבוש הגדול במשניות שהיה אז, ותלה
אחר התקון בר׳ חייא ובניו הגם שיסוד הדבר והתחלתו
לרבנו הקדוש, בכוונה שניה לפאר חכמת הבבליים
שמהם היו שלשת המנויים שם. גם בשביל שהיה עוזר
לרבי במלאכתו במשנת הישיבה הכללית ותיקן אחריו
הרבה סדרי משנה אחרים וכמו שנזכר עוד. — והנה
באשר מצא רבנו לפניו סדרי משניות גדולות וקטנות
כוללות ופרטיות עפ״י סדר המסכיות עפ״י סדר הפרשיות
ועפ״י סדר המדות וקשורים זולתם וכולן משונות וחלוקות
זו מזו, בסדור בנגוד ובתוכן, וקבץ בישיבתו הגדולה
שהיתה אז בצפורי ובבית שערים, כל השונים הרבים,
ששנו וגרסו באותן המשניות והוא וחכמי ישיבתו המופלאה,
(שמעט מלם היו להם מלרותם ג״כ משניות מיוחדות
לכל אחד) ערכו הדמיון והחבדל ביניהם, ואיזו ההלכות
שנשנו בסתם ואיזו נשנו במחלוקת, ואיזו לרבים
ואיזו ליחידים, ודנו בזה עפ״י הרוב שבמשניות ומפתחים
הרבים הללו שהיו לפניהם, וגם בטעמים ובשרשי הדברים
סברת ודקדוק הרבה וסדרו כל ענין וענין, לפי מה שהיו
הם בעצמם שונים ומקבלים מן החמשה תלמידי ר״ע
הגדולים. וכבה מעולה שקודה ונפלאה זו עלה בידם לקבוע
משנה אחת כוללה ומחוברת מעיקר כלן, מחזקת בתוכה
ובלשון הקצר ומושכל שכה כל מה ששמעו ליותר עקריי
לידיעת וקיום זכרון ההלכות בסדר מתוקן ומיושר. וליסוד
המשנה הכוללת הניחו, כנזכר הרבה משנתו של ר׳ מאיר
שהיא היתה ביסודה, הברורה והנקיה והמספקת בקצירה
יותר מכולן שהיו לפניהם באותו הזמן, והיא אשר תיקנו
אותה וישרוה, והוסיפו בה, על פי המשניות האחרות.
ולהה — כשנתבונן על כל האמור למעלה על התואר
שבו

ביתו וקבוץ החכמים בו שנהרו אליו מכל גליות ישראל וביחוד מבבל — ר׳ חייא ובניו ומשפחתו — ועלינו רק לבאר פעולתו הרבה בהלכות. — כבר הזכרנו שר׳ עקיבא השנה לתלמידיו ההלכות בכל סדר ואופן הראוי להן, והכרנו המאמר המפורסם (סנהדרין פ״ו) סתם מתניתין ר׳ מאיר, סתם תוספתא ר׳ נחמיה, סתם ספרא ר׳ יהודה, סתם ספרי ר׳ שמעון, וכולהו אליבא דר״ע, ונאמר כאן כפי׳ משני הדבורים אחרונים, שקבלת ר׳ יוחנן האמר בזה לתלמידיו שאם תמצא כפי שונה משנה סתמית בלי שם השונה הראשון המתחלת במקרא של ספר תורת כהנים ודורשת ממנו ההלכה, תדע שר׳ יהודה הוא השונה למשנה ז׳. וכן כשישנה לפניך תנא איזו משנה סתמית על מקרא של שני הספרים האחרונים במדבר ודברים, תדע שהיא לר׳ שמעון, לפי ששני אלו החכמים הם שאחזו בדרך ההיא של משנת ההלכה עם המדרש על סדר הפרשיות ולוה תמיד בתחלת מקראותיהן. והראיה לזה שם תנא תנא קמיה דרב ששת כי ימצא איש גונב מאחיו וכו׳ מכרו לאביו או לאחיו או לאחד מן הקרובים חייב. אמר ליה אני שונה ר׳ שמעון אומר מאחיו עד שיוציאנו מרשות אחיו ואת אמרת חייב תני פטור. ומאי קושיא דילמא האי״ש הא רבנן (והיינו שהברייתא ההיא לשונה אחר) לא ס״ד דאמר ר׳ יוחנן סתם מתניתין וכו׳ וכן בקידושין (י״ג) הכוונה כן שמביא ראיה ממשנה סתמית הדורשת שני המקראות וכל מנחת מרחשת וכו׳ וכל מנחת מחבת וכו׳ שהיא לר׳ יהודה וכן בכל הש״ס כולו. — עולה מזה שר׳ מאיר אחז לו מר״ע רבו הדרך לשנות ההלכות לבדן ע״ד הלל ור׳ נחמיה אחז לו הדרך לשנות ההלכות הקצרות הישנות ולפרשן, ור׳ יהודה אחז במשנת המדרש לפרשיות ת״כ להלכה ולאגדה, וכן ר׳ שמעון בשני הספרים האחרונים וכמו שהזכרנו למעלה ששנו ממנו פרשת נודרים. אולם עוד חוץ מאלו היו משניות

רבות המספר מאד, וכמו שאמרו במדרש, ששים המה שלשת ששים מסכתות (שנתקבלו במשנה הכללית) וכו׳ ועלמות אין מספר ז׳ המשנה החיצונה, ושנו אותן גם במסכתות עצמן שבמשנתנו, ווכרו תנו רב משרשיא בקדושין דבי לוי, תנו בכתובות, גם במסכתות אחרות שלא נתקבלו במשנתנו, ובגמרא חשבום לקלות הערך לענין ת״ח ולענין שניות בעל קרי, כמו מס׳ כלה ומסכת דרך ארץ הגם שנשנו לקדמונים הרבה. וגם במשניות כוללות ופרטיות שלא נדע בבירור תארם וחבורם, ונזכרו הרבה תנא דבי ר׳ אליעזר בן יעקב, תנא דבי רבי ישמעאל, ואף גם תנא רבה בר מרי כדבי ר׳ יוחנן בן זכאי, תנא אבא שאול, משנתו של בר קפרא, תאנא דבי שמואל, וזו מן המשניות הבבליות שהיו גם הן רבות לפי עדות הגאון, ונקראו בארץ ישראל משנת ר׳ נתן הבבלי. — ומכה שצריך אתה לדעת עוד שהיו בזמן ההוא, וגם אחריו בימי האמוראים, תנאים קבועים לחזרת המשניות הרבות הללו שהחזיקו במלאכה ז׳ של גירסת המשנות, והם יושבים בקרקע לפני החכמים ונותנין בע״פ כל אחד משנתו שהיתה שגורה לו, זה שונה אסיפות משניות שנתיחסו לר׳ ישמעאל ולישיבתו הפרטית. (דבי ר׳ ישמעאל) וזה שונה משנה הבאה לחכם אחר בישיבתו הפרטית, וזה הנזכר בתלמודים לרוב. ואין לך להחליף אותן תנאים עם מה שקוראים במעלה סדר תנאים שהוא שם לחכמים בעלי ההלכות, כי אם הוא שם זה בשתוף גם לגורסי ומזכירי המשניות להלכה ולאגדה בלבד ונקראים גם כן מסדרי מתניתא, ולפעמים כששנה המסדר הגהו החכם בלשון, תני כך. ונראה ברור בתלמוד שהיה מספר רב מן השונים ההם בכל דור, ושהיו על הרוב ובפרט בזמנים האחרונים מפחותי המדרגה בלמוד ובסברא,

מכמה ראיות, לא היתה השכחה גדולה בעיקר ההלכות, כ"א ביחוד למדרש טעמי וסברת ההלכה, בכלל במה שבארנו היותו תלמוד ההלכה. וזה לפי שחוץ מן ההריגה הנוראה שהיתה אז בתלמידים שוני ההלכות במשך הפולמוס והכבוש לביתר (שהם היו בראשי הקושרים), הנה גם על הנשארים התחולל ביחוד הסער הגדול של שמד הרומיים, שהיה בערך אל למוד התורה יותר חזק מן שמדן של יוונים בימי הבית. והיה תוקף גזירתם הוועד בלמוד התורה, ועל סמיכות התלמידים למורים, ועל זועד לקביעות החדשים ועבור השנים. וכמד היה אז סכנת שכחה גמורה לכלל התורה לתוקף הגזירה ולאכזריות המשמידים ולערמת המסרים, אלולי שבחסד השם לא עמדה כ"א שנים מועטות, למרבה י"ב שנה ולפני הרעה ובמשך היותר הנה ר' עקיבא הגדול, שלהי האלקים למחיה רוחנית ולפליטה גדולה לסופרים וחכמתם, והוא המחזק ומכונן את בית ישראל, בחכמתו הכוללת, ובמסעיו הרבים לכל גליות ישראל, ובשקידתו העצומה להרבית תלמידים ולהשנותם כל דברי המדע התורי בכל אופן וסדר האפשרי להם. וכבר העירו על זאת חז"ל בהמאמר שרשמנו בראש השער ואמרו עוד בירושלמי (שקלים ה') לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל זה ר"ע שתיקן משנה הלכות ואגדות. וזמן פעולת ידיו היה מסביב לשנת חמשים עד שנת שמונים לחורבן. ולאחר שנכרתו תמו רוב תלמידיו בפולמוס האחרון של ביתר, נשארו קצת הצעירים שבהם, ונסמכו על ידו וע"י ר' יהודה בן בבא, במשך ימי השמד, שספרו בברייתא (יבמות ס"ב) שנים עשר אלף תלמידים היו לו לר"ע מגבת ועד אנטיפטרוס— גבולי א"י מן הצפון ומן הדרום — וכולם מתו בפרק אחד, והיה העולם שמם, עד שבא — ר' עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם, ר' מאיר ור' יוסי ור' יהודה ור' שמעון ור' אליעזר בן שמוע, והם העמידוה באותה שעה, (בשלפי השמד וכדור שלישי אחר החורבן. — מן סביב לשנת פ"ה לחורבן פסק השמד לגמרי, אחר שנתן נפשו ר"ע על עמו ועל תורתו סביב לשנת שמונים. — וקרה שמלכות רומי הכללית, שכל גליות ישראל הוץ מבבל ומדי היו נכנעים אליה, החלה לנוח אז מן המהומות והשערורות שהיו בקרבה ובחיל צבאותיה ימים רבים, ושקטו והצליחו תחת ממשלת שני קסרים שמלכו זא"ז, משנת שבעים עד קי"ב לחורבן בית קדשנו, שמות שניהם אנטונינוס האחד בכינויו החסיד, והשני הפילוסוף (וזה אוהבו של רבי) עד שהפליגו סופרי רומי, וקראו לזמנם של אלו ימי הטובה והאושר לכללות המין האנושי. ולזה כשנחו ישראל גם מצרותם הפרטיות, החל זמן טוב גם להלכות, ובישיבה הגדולה שנקבעה בשלפי השמד באושא כשנתכנסו לשם רבותינו הנז', היה לנשיא רבן שמעון בן גמליאל (דיבנה) אבי רבי ושני לו בכינוי כבוד אב"ד ר' נתן שעלה מבבל, ושלישי ר' מאיר בכינוי חכם הנודע, והם עם חבירתם המרובה, התחזקו מאוד בשניית וסברת ההלכות באסיפתם יחד בישיבה הגדולה ובפני עצמם כל אחד עפ"י דרכו. ומצינו (קידושין נ"ב) כשמת ר' מאיר אמר רבי יהודה, אל יכנסו תלמידי ר' מאיר לכאן — לישיבה הגדולה — וכו' דחק סומכוס וכו' א"ר יוסי וכו'. — ובכה נגר ונתעלה הגירסא בהלכות והתלמוד בענינהן, עד סוף ימי רבנו הקדוש, היינו באותן חמשים שנה האחרונים, שעברו מזמן חדוש הישיבה סביב לשנת תשעים עד שנת מאה וארבעים לחורבן, עת זקנתו של רבי. — והנה הנשיא החכם והצדיק הזה (ובדומה לו קצת הנשיאים מזרעו שבאו אחריו) הוא הכולל בעצמו פעולת שני הפרנסים הטובים עזרא ונחמיה ביחד. וזהו שאמרו חז"ל לא מאסתים וכו' לכלותם בימי רומיים שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי הדורות. וכבר נקבצו לסופרי דורותינו דברי גדולתו ועשתו ומעלת ביתו

הבאי"ב כתוך כתובי המדרש . והנה מבואר שבזה הדרך למשנת ההלכות לא היו צריכין לארינתן עפ"י המסבת שהיא בבחינה זו , מלאכותית רצונית , אלא הקשור בהן היה סגנון התורה בפרשיותיה , ששנו אותן אחת אחת . וזכרו (מועד קטן ט') ר' יונתן בן עסמיי וכו' תנו פרשת נדרים מר' שמעון בן יוחי . וזכרו עוד (קידושין ל"ג) שני שליש, שליש שניתי לו בתורת כהנים . ועל אות הדרך לשניות ההלכות כתב הגאון, ומעקרא במקדש שני ביומי דרבנן קמאי — כוונתו קודם הלל — לפום הדין ארחא הוו תנו להן י' להלכות . —

ונראה עוד שהיה להם דרך שלישי והוא משנת המדות בפני עצמן , ר"ל שכל חכם שנה לפי סדרן מדות המדרש שדן הוא מעצמו ושקבלן מרבו , עם דוגמאות הרבה לכל אחת ואחת , לקל וחומר לגזירה שוה ובן לכלן . וזכרו (גטין ס"ז) א"ר שמעון בני, שנו מדותי שמדותי תרומות הן מתרומות מדותיו של ר' עקיבא. וזכרו (מנחו' י"ח, ע"א) אמר רבי כשהרצתי מדותיו לפני ר' אלעזר בן שמוע . ואמרו (תוספתא סנהדרין ז') הלל דרש שבע מדות לפני בני בתירה . ובמדרש רבה (ויקרא) רגיל הדבור הלכות ומדות, רעותיה דיתקרי בר מכילאן (הארמי של מדות ובמשקל הידיעה מכילתא ולפעמים קראו כך גם למשנת המדרש, לפי שרובה עפ"י מדות) . ועד"ז יובן המאמר , אדם דן ק"ו מעצמו אין אדם ג"ש מעצמו א"א"כ קבלה מרבו היינו ממשנת מדותיו .

במלחמות החורבן נהרגו רוב החכמים המורים שהיו כמטרה לנקיבת שני הצדדים , הקנאים והרומיים והתלמידים שנשארו בחיים נמכרו לעבדים לאלפים , והיתה אז השכחה הכוללת השנית להלכות . וכבר אבדנו כל בשגוש הנורא ההוא , אלא שהשם בחסדו הקדים לסבתנו הרפואה במה שהונח יסוד קיים ונאמן להלכות ומשנתן כמאה השנה שבין הלל מיסד רוב המסבתות ובין החורבן . והיה לפניו ית' הרצון עוד שאחד המורים הגדולים , רבן יוחנן בן זכאי , מצא חסד לפני הלוכד המחריב , ונתיישב הוא מסיעת תלמידים ובראשם החמשה הנודעים ביבנה עיר החכמה משני דורות מקודם , ויסדו ישיבה ואחזו בהלכותיהם . ואחר שתיקנו והתקינו שם כל המוכרח ותמועיל לפי המעמד החדש , בחסרון בית קדשנו ושממות ירושלים , רבתה החכמה והדרישה בהלכות , אולם עמה גם המחלוקת והנצוח בין תלמידי שני הבתים שקדמו , וישבו עתה בישיבה אחת לפני המורה הגדול שהיה תלמיד משניהם . — ומת רבן יוחנן בן זכאי כשלשים שנה אחר החורבן , ואז בא לנשיאות בישיבה רבן גמליאל בן רבן שמעון הנהרג בשעת החורבן , והוא דור רביעי להלל , והוא המחזיק ראשונה גם איזה ראשית בהנהגת העם במדיניות ובהצטרפותם אל נציב רומי שבארץ היושב בקסרי וכבר ספרנו כל זה בקודם ובזה זמן המנוחה והתועלת ללמודים שנמשך עד כחמשים ועוד שנה אחר החורבן, כלל המסכתות בישיבה הגדולה , ושנו אותן בעיקרן ובהוסיף עליהם דברי מחלוקת הישנה בין חכמי שני הבתים שעברו , ומחלוקות החדשות שבין תלמידי ריב"ז . וכבר רמזנו על קורות הישיבה וההלכות בזה הזמן , שבסופו נדחו דברי ב"ש — הנה איזה הלכות ונזירות קדמונים שנגמרו ע"י המנין כבר בזמן הבית — לגמרי , ונקבע להוראה הלכה כבית הלל . —

אחר זה קפץ עליהם רוגזו של בן כוזיבא שמרד ברומיים , ויסד ממשלה חדשה בביתר הבצירה . והתחילת מרידתו לפי משנת סדר עולם חמשים ושתים שנה אחר החורבן , ונמשכה עד כלותה לגברי עד שנת ס"ה לחורבן הבית . וכבר נאספו אל אבותם תלמידי רבן יוחנן בן זכאי , ועמהם רבן גמליאל הנשיא . ואחר שנלכדה ביתר ונגדע אז קרן ישראל (כבו שספרנו בשער י"ד) באה שכחה שלשית להלכות . אולם כנראה ברור למבין

מכמה

חשוב היה שהוא אחר שקיטתן מחורבן הבית, ובאותו הזמן ישבו לאחוז הלכותיהם שהיו באלו אבודים בשגוש החורבן ומחלוקת בית שמאי ובית הלל. מעתה נדע ונבין איך ולמה נארגה אז מסכת חדשה, שנקבעו בה העדויות הישנות שהיו בידם, גם אותן של השונים החוזרים לישיבה; ומזמן ההוא ואילך שנאה כל גדול לפי דרכו, ועם כל מה שנוסף עליה בשני הדורות מזמן יסודה, עד סתימת אותה שבמשנתנו שבאו בה מאמרים מאוחרים כמו, ר' יוסי אומר ששה דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה, ומאמר ר' יהודה היו שעקביא נתנדה, היו ברור שני לקביעות המסכת עד שבא רבי וסתמה על התואר שהיא לפנינו, והחכמים קראו לה בחירתא לרוב חשיבותה. —

ז. נראה לנו שהמשנה סוף פרק ראשון דחגיגה היתר נדרים פורחין באויר וכו' היא היתה תחלת מסכת הלכות קדמונית מאד, שתחילה בהשכלה על הבדל שבין ההלכות בערך אל מדרשן, ושונית המשנה הקצרה ורחבה באיכות אין דורשין, ואחר משנת המחלוקת הראשונה בהלכות יוסי בן יועזר אומר לסמוך וכו' ואחריה נארגה הלכות בש"א מביאים, שנאה גם במסכת יו"ט; ואין אנו אומרים בזה אלא הרגשתנו; וקדמות המשנה נוכל לשפוט מזה שבברייתא (ירושלמי חגיגה א', ח) כבר ר' אליעזר ור' יהושע בקשו כתוב או רמז כדי לחלוק עליה וכבר הערנו על קוצר וקדימת ההלכות שבתחלת בבא קמא — השער הראשון למסכת נזיקין הגדולה — וגם חז"ל העירו שהשונה הראשון בם היה ירושלמי, כוונתם בזה קודם החורבן שהיו הישיבות הגדולות בירושלים, אלם אחר החורבן היה רובם בגליל ומיעוטן בדרום למחוז ירושלים, כמו שהזכרנו בקודם (שער יו"ד) ונפסיק בדוגמאות מן אריגת המסכיות, בכדי לשוב לדרכנו בדרישה ובספור; ויבואו להלן עוד הדוגמאות לדרך סתימת המסכיות. —

כל מה שביארנו מאריגת המסכיות, וקביעות ההלכות וההוספות בכל אחת מהן מדור לדור מזמן הלל עד דור שביעי לו זמן רבנו הקדוש הסותם משנתו, היה הנירסת ההלכות לבדן ובפני עצמן.

אמנם להיות השורש והמקור לרובי ההלכות, כמו שבארנו למעלה, מדרש המקראות עפ"י המדות, הנה יצמח מזה עוד דרך לקשור וחבור הלכות נבדלות, היינו לשנות ההלכות עם מדרשן ביחד על סדר כתוב המצות בפשטיותיהן, ולזה השם משנה שנתחדש אז, יכלול לדעת קצת איזה קבוץ הלכות לבד, ולדעת אחרים קבוץ עם המדרש שעמהן, וכמו ששנינו (קידושין מ"ט) איזה משנה רמ"א הלכה, רי"א מדרש. וזהו שאמרו (ברכות כ"ב וירושלמי שם ג') שונה הוא — בעל קרי — ברגילות (ההלכות בקצורן) ובלבד שלא יציע את המשנה (ירחיב בביאורן ובמחלקיות) ר' יונתן בן יוסף אומר מציע הוא את המשנה ואינו מציע את המדרש (כן הגירסא ברש"י והוא הנכון). ר' יונתן בן אבישלום אומר אף *) מציע את המדרש ובלבד שלא יאמר האזכרות שבו (שמות קודש הבאים

וכעין זה המשנה האחרונה בסדר יומא, המדברת בכהן הגדול, אינה מן המוסד, שהיא כנ' בתוספתא וירו' היא עוסקת, כ"א מן ההלכות האחרונות מן התוספת בשביל אותה דיעוי, וכאן הטעמי כה"ג. ועוד תדע שהפרק האחרון הוא באמת ענין בפני עצמו ראוי לקרותו מסכת יום הכפורים.

*) ובלשון של משנה נזכרת בחולין פ"ט, ע"ב (הגהת המגיה לאור).

יהד הכהנים נזכר שם בשני שמות, 'מ ר ד כ י ו פ ת ח י ה ; ואמרו שזה האחרון כינוי כבוד על שם מעלת ידיעתו בלשונות ובפתרון דברי הרמיזות והנה בברייתא הובאה במנחות (ס"ד, ע"ב) בשצרו בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבחוץ (בעיר ירושלים) וארסטובלוס מבפנים (בהר הבית) וכו' ועל אותה שעה — ימי מציר המקדש — שנינו מעשה ובא עומר מ ג נ ו ת צ ר י פ י ן ; והנה זכרו חז"ל בבבלי ובירושלמי שאותו פתחיה הנז' הוא שביאר להם הרמיזות שנרמזו על זה לאותן שבפנים איך יקיימו מצות הבאת העומר במצור. — והנה יצא לנו מכל האמור כי המשנה ההיא של ממונים בשקלים הלל שנאה, שהיה כמוך לזמן מלחמת האחים הנז', ואז היו גם הממונים הנקובים בה מותם פתחיה וחבירו. —

ה. לפי עדות שמואל מגדולי חז"ל הלל הוא השונה הראשון למשנת עשרה יוחסין עלו מבבל (יבמות ל"ז, א'). —

ו. גם מ ס כ ת ע ד י ו ת, כמובא למעלה, התחלת אריגתה נודע בבירור; והנראה לנו בזה שאחר שהרחיקו את ר' אליעזר הגדול בן הרקנוס מן הישיבה, ונאבדו עמו הלכות קדמוניות לרוב (כנודע מעניננו שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבותיו ומהספור הנורא בשעת פטירתו) נתרחקו אז עמו באונס או ברצון הרבה שוני הלכות זולתו, וביחוד מי שהיה בהם מביתו של שמאי; ואז הוכרחו ולבסוף הורגלו יותר בעיון הבדות לדרש ובחפוש מדרשים מחודשים לכתובים, בכדי לחדש ולהחזיר הלכות מפלפולם, כה שלא ישר בהחלט בעיני ר' אליעזר וסיעתו; ונראה עוד שעל ידי החדוד והמו לוקת, ההווה תמיד בענינים תוריים בשיושכל בהם בלתי קבלה מכפקת, נתגלגל הדבר עד שהנשיא שבזמן, רבן גמליאל דיבנה, בקש להחזיק דעתו ודעת סיעתו בחזקת היד ותוקף בכו' הנשיאות הגם שעל הרדיפה נגד ר' אליעזר התנצל נגד השם שלא עשה לכבודו ולכבוד בית אביו רק בשביל שלא ירגיל היחיד להלוק על הרבים וירבו מחלוקת בישראל; ולזה בשקטו נגדו הזקנים וגברה ידם, תיקנו את המעוות בהרחקת שוני ההלכות הישנות (רובם בלא מדרש כתובים) ושבו שונים רבים לישיבה, והגידו הרבה עדויות בלשון ההלכה שלא נטו אליהם אוזן מקדם; וכל זה ידוע לבדי בתלמודים השנים, להמבין הבקיא, ולשון הגאון. וזמן חשוב

ישראל ביום האדיר. וזה נקראה ההכנה בגמרא ס ד ר י ו מ א ; ולהיותה מקיימת בהפסקא, ויום טוב היה עושה שמעה שילא בשלום מן הקודש' על כן היתה נהיה גם נסדר עבודות שלנו לאשכנזים ולספרדים — ועל"ז נאמר גם במסדר המ ד בגוא ונזכר נזמן כהורה להדור יומא, שנסדרה ג"כ בכוונה שניה זו שהאמר על דרך תפלה. וראיה גדולה גם בזו שלא נכתבה בפירוש הכהנים, זה הוא סדר התמיד לעבודת בית אלהינו, יהי רצון שיבנה במהרה בימינו אמן". ומלות יהי רצון וכו נוספה בסוהם אחר החורבן. ויתכן ששתי מסכיות קדמונית אלו, היו נטופס ולדוגמא לקצת פרקי הלכות המסדרים עבודות על דרך הסדר שעיין במקצת. והנה מ ס כ ת א ב ו ת היא הכוללת בעיקר ויסוד משנתה, דרכי מוסר והנהגת אבות בלמוד התורה, וערך שבין התלמידים ורבותם. ויתכן זה ג"כ שנסדרו א ג ד ו ת י ה היקרות במסכת, והוקבעה גם במשנה הכללית, בכדי להאמר מן התלמידים קודם ואחר הלמוד בישיבות. ועל כן בא גם בה הסיום, יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ו ת ן ח ל ק נ ו בתורתך. וקדמו כאן מלות יהי רצון וכו' לפי שנל"רנ' שמסכת סרכה אחר החורבן וקרוב שהיא מן המסכיות היותר מאוחרות באריגתן, כעדיות ועוקצין — והבין עוד מהנאמר שמשנת העיר שהנוים אומרים וכו' שנסוף תמיד, וכן שתי המסכיות האחרונות שנאמנות, מן נדייקות ונתוספו על המשנה וזה היותם באות אחר ההוספה למסכיות הכה וכעין

כצד הלשון וסדור ההלכות כפיסדר עבודת התמיד מתחלה עד השלמתה, גם מצד ברכות של אנשי המשמר שבאו בה פ"ה ה"א בסדר קדום גם מצד שלא הוסיף הסותם שום מחלוקת על סתמה, רק פעם אחד מחלוקת ראב"י פ"ה ה' ב" בדבר בלתי נוגע ביחוד לעבודת התמיד, ועוד מחלוקת ר' יהודה פ"ז ה' ב" בענין זר לגמרי להמסכת וברור שנארגה מאת הסותם בשביל קשור הנגור, מקדש ומדינה. — ראיה עוד, שבגמרא יומא י"ד ע"ב שהזכרנו ובן מלשון התוספתא דיומא פ' א' אלו דברי וכו' מוכח ברור שהיה קבלה ביד חז"ל שהשונה הראשון לסדר יומא היה ר' שמעון איש המצפה, בזמנו של רבן גמליאלהזקן נכד הלל, (כמוכח ממשנת ביצה המובאה למעלה) והזכירו שם לשון ברייתא, ר' שמעון איש המצפה משנה בתמיד ונראה א"כ מזה שסדר תמיד שבמשנתנו מוקדם עוד לסדר יום הכיפורים שנוסד בימי רבן גמליאל הזקן או מעט אחריו. — והנה ביארו שם בגמרא השינוים בסדר התמידי בין מסכת שלנו ובין הבא ממנו בסדר יומא; ודרך אגב זכרו ג"כ השינוי, שבה נגד מסכת מדות, אודות הלשכות שהיו בעזרת ישראל שבאו בה בחלוף השם והמצב ממה שהם במדות, ורצו שם לקיים המשנה שבמדות ליישב השינוי בנוגע אל מצב הלשכות. ודרך גררא נזכיר שזו הסוגיא האחרונה שם, היא תוספת אחד מרבנן סבוראי, שאין לשון ולא סגנון ההויה הולך על דרך כלל תלמודנו, והמעיין ישפוט. עוד הובא במסכת מאמר למתיא בן שמואל אחד הממונים שהיו במקדש וחיו בזמן המלחמות של בני חשמונאי, סמוך קודם הלל, כמו שנזכיר להלן. — והיה נראה להביא קצת ראיה שאותו ר' אליעזר בן רגלאי המוזכר במסכת (פ"ג ה' ח') הוא המסדר הראשון להלכות תמיד, לפי שמדבר שם בעד נפשו, עזים היו לבית אבא בהר מכוור, בדרך ראב"י בדבוריו אחי אמא ישן, שכחתי מה היתה משמשת אלא שזו ראיה יחידית, גם חלושה בעצמה, להיות חפסקא בולה בלתי שייכה לסדר עבודת התמיד, ונראית לאריה שם ע"י הסותם *) —

ג. לפי דרכנו למדנו שיוסא מיסרה ר' שמעון איש המצפה בימי רבן גמליאל הזקן, כשהיה הסנהדרין עדיין בלשכת הגזית.

ד׳ בפרק חמישי משקלים שונה השונה החמשה עשר ממונים שהיו במקדש והיינו הפחותים במעלה מן הממונים הגדולים קתליו — ביווני כולל, — אמרכל. גזבר) ומזכיר הממונים הללו בשמותם העצמיים, והם שנהו כשמות התואר למינוי, מינו ונשארו כך כפי השונים להלכות במסכת תמיד יומא, ומדות, וכדברי האומר בירושלמי שם מי שהיה באותו הדור מנה מה שבדורו שהם עיקר מכמה ראיות. — והנה

*) בגמרת יומא (ג ע"ב) ההוא דנחית קמיה דרבה, אמר יצא והניחו על כן שני שבהיכל נטל דם הפר והניח דם השעיר וכו'; ופירש"י ז"ל שליח צבור דנחית והיה אומר סדר יום הכפורים בתפלה כמו שאנו אומרים; כוונתו שעל שיטת הלכות מורגל הלשון, יתיב ותני, יתיב וקא גריס, אולם נחית מורגל אצל תהלה לבד, ההוא דנחית קמיה דר' חנינא ודומיו לרוב. — והנה יבין המעיין שם שהמתפלל סדר העבודה בלשון משנתנו ממש, אלא שדלג מחלוקת ר' יהודה שאין שם אלא כן אחד בלבד; ועל כן הגיהו רבה, שלפי דברי חכמים, היינו סתמה של משנת השוכה הראשון היה צריך להקדים הניח דם השעיר (על הכן השני) ונטל דם הפר (מהכן הראשון) והוא אמר לפי סוף המשנה שהיא המשך לשון משנת ר' יהודה שאין שם אלא כן אחד ולזה בא בלשון נטל דם הפר (תחלה) והניח (אח"כ) דם השעיר וכן (שם ל"ו ע"ב) ההוא דנחית קמיה דרבה ועביד כר' מאיר (היינו שסידר בווידוי כה"ג עוויתי פשעתי חטאתי כלשון משנתנו וכר' מאיר דברייתא המביא ראיה מקרא דתורה נושא עון ופשע וחטאה) אמר ליה שבקת רבנן ועבדת כרים, א"ל אנא כר' מאיר סבירא לי כדכתיב בספר אורייתא דמשה (ובקצת נוסחאות כדכתיב באורייתא דמשה) ונראה לנו שלשון זה יורה שהיורד לפני התיבה הרמיז תשובתו זאת בתוך דברי סדורי כפי מה שבאו' במשנה בסמוך ככתוב בתורת משה עבדך ונזכר הענין בגמרא בשביל זה הנאות שבו ולפי זה והיות מסכת יומא מיוחדת בזה מרוב המסכיות שהולכת ומעוררת עבודי היום בלשון וסדר עשייתן ואחיז יתכן מאוד שנסדרה מר"ש איש המצפה בכוונה שנייה להאמר דרך תפלה במדינה ובגליות

קבע אותה בכאן, ידענו הטעם למה פ"ט הסותם בכאן שם ראב"י בזכרון דעהו. — שם, שם, י"ג השתחוויות היו שם; אבא יוסי בן חנן אומר השתחוו' כנגד שלשה עשר שעריים וכו' עד סוף ההלכה, זו המשנה בלשונה אולם בלא שם שונאה באה גם במסכת שקלים בשביל מסבת הדיבור במספר להלכת שלשה עשר שופרות השייכה לשקלים, ושם נארגה בגליכותה עיין שם, וכאן לכד הצריך בשמות השערים והטעם בקצתם, אלא ששינה או הוסיף בכאן בטעם לקריאת שם שער המים. ולפי כל זה ברור לנו שראב"י עצמו ארג כאן משנתו של אבא יוסי בן חנן שהיה חי זמן מסוים בפני הבית במוכח ממאמ"ז שהבאנוהו בקודם שער יו"ד ועל כן הכיר הסותם שם ראב"י אומר, תחת הלשון ואני אומר ששנה אולי המיכד. — ודע והבן שבמסכת זו עצמה פ"א, ה' ד' תמנה משנתנו השערים לעזרה. בחלוף השם ובשינוי המספר, מאשר הם בשתי המשניות שזכרנו. ובמובן תזכיר מקום ומעם ל". השתחויות משונה לגמרי מאותן המשניות ה"ז פ"ה ב', וי"ג הרצות היו שם בסורג שפרצום מלכי יוון חזרו ובנאום וגדרו כנגדן י"ג השתחוות ולזה ברור בלא ספק אלו האחרונות הם לשונה אחד בעצמו, אולם הנהו אחר זולתי ראב"י ואבא יוסי חנן, אעפ"י שקבעום הסותם במסכת שלנו בכתם בלי זכירת שם אומרם, יחיד או רבים וכן מבואר בירושלמי שקלים. — פ"ד ה' ב' נגלה שהיא לקוחה מן מסכת תמיד שם פ"ג ה"ז לפי שמדברת בסדר העבודה, נטל את המפתח ופתח את הפשפש וכו' ומן התא אל ההיכל נכנס וראב"י לא ארגה במדותיו כ"א בשביל לחתום ושני פשפשין וב' פתחים שהיו בתאים ובכותל ההיכל. ולזה קבע הכותם כאן מחלוקתו של ר' יהודה, בתוך עביו של כותל היה מהלך וכו' והשמיטה בתמיד שאין לה שייכות גמורה בעבודת התמיד סוף פ"ד הוזכר שם ר' אליעזר בר צדוק שראה הבית וחרבנו והיינו אומרים שקביעות מאמרו מראב"י עצמו אלא שהוא כמו שהעירו המפרשים, בלשון הבאי וחז"ל קבלו שמשנתו של ראב"י קב ונקי, ועל כן קביעות המאמר לסותם ולקוח מאיזו משנת אגדה. — והבן עוד, שלהיות שבא במסכת זו שמות חכמים ודעתם, ר' יהודה, אבא שאול, ר' מאיר, ר' יוסי, רבי, שכולם מאוחרים לזמן ראב"י המסדרה, הנה אי אפשר לומר שהיו החכמים הנז' ביחד עם ראב"י בישיבה וחלקו עליו ועל מתימותיו, שיקבעו דבריהם בדרך קביעת דברי חולקים שהזכרנו טעמה ממשנת עדיות, אלא צריכין אנו לשפוט, שהמאמרים הזכורים להם במסכת זו לקוחים ממשניות פרטיות ששנו החכמים הנז' איש איש בענין שבא המאמר לו. ולזה ברור שר' יהודה שבאו דבריו חמשה פעמים במסכתא וכולם מיוחדים במדות המקדש, היה גם לו משנה מיוחדת במדות והובא מדבריה גם בגמרא זבחים נ"ח, ב' דתניא מזבח ממוצע וכו', והיא חשיבה הרבה בקדשים כמו שנזכיר עוד, וממשנתו קבע הסותם כאן כל המקומות שהיתה מתנגדת למשנתו של ראב"י, שאותה הניח ליסוד משנה הכללית שלנו. וכזה השתדלו הרבה בגמרת יומא שרמזנו, להוכיח דמדות לאו ר' יהודה הוא, בוונתם שיסוד מסכת מדות שלנו אינה אותה ששנה הוא במדות, וגם שהוא קרוב שאותן השלש סתמות שהזכרנו למעלה היותם לשונה אחר, נלקחו ממשנתו של ר' יהודה, ויש בזה קצת ראיה ממשנה ז' פ"א. וכן נראה שהיה לר' יוסי שנקבעו בכאן דבריו במזבח. א"ר יוסי מתחלה לא היה אלא כ"ח על כ"ח וכו' וכשעלו בני הגולה משנה מיוחדת בבנין שלמה וכמו ברייתא דמלאכת המשכן שנשארה לנו וגם מדבריה בא בגמרא, והוא האוהב הדרישה בקדמוניות אומתנו כמו שאנו רואים ממשנתו בסדר עולם שנשארה בידינו בחסד עליון ומה שספר בנו קודם פטירתו, משם אביו ע"ז יו"ד. פ"ב ה"ב שבא בה ר"מ ור' יוסי בענין שחלקו בישיבה יחד וכן פ"ג פ"ד שבא בה דברים ממשנת רבי עצמו, שני אלה בלא זה אין להם כלל שייכות עקריי למדות, ונארגו כאן בלי ספק מאת הסותם בשביל איזה חבור נגלה ודמוי ענין. אולם בשני הפעמים שהובא אבא שאול במשנתנו, נראה מאוד שהוא כבר שנה את משנת ראב"י והוסיף בה בשני המקומות שאמר ראב"י שכחתי, וככה נשנית לפני רבנו הקדוש וסיעתו.

ב' מסכת דסדר תמיד, יודה כל מי שיש לו חיך לטעום שהיא קדמונה מאוד באם יפת הלכותיה. וזה גם

הבית האחרון בלשון יון וראב״י הוא האורג למסכת זו של מדות המקדש . והנה בלי ספק שזו הקבלת השונה הראשון קבלה ביד חז״ל ; אולם אחרוני האמוראים השתדלו (בגמרת יומא שם) להוכיח זאת גם מלשון המסכת עצמה , ויבואו ראיותיהם השנים בתוך דברינו · (פרק א׳ הלכה ב׳) אחר שהזכירה המשנה בכלל , קל בן לוי לוקה ובגדיו נשרפים על שישן לו על משמרו , הנה בא השונה הראשון לספר מקרה קרובו מצד אמו , שקרה לו כזה במקדש ; ועל כן כשנשנית עתה המשנה בסתם ובכלל הנה הסותם (רבנו הקדוש או מי שקדמו בזה) הוכרח להוסיף במשנתו כאן שם השונה הראשון לפי שהוא כאן המדבר בעד נפשו ולזה בא שם , ר׳ אליעזר בן יעקב אומר פעם אחת מצאו את אחי אמא ישן ושרפו את כסותו , הגם שאף הקודם היא ראב״י — (שם ה׳ , ח׳) , בית המוקד כיפה , ובית גדול היה מוקף רובדין של אבן , וזקני בית אב ישינים שם , איש כסותו בארץ · פסקא זו באה ג״כ במסכת סדר התמיד , (כמו שבא הפסקא בהתחלת שתי המסכיות בשוה , בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש , בבית אבטינס , בבית הניצוץ , ובבית המוקד) אלא שבתמיד , שעיקרה מעשה הכהנים · קובע כאן פסקא ולא היו ישנים בבגדי קודש , אלא פושטין ומקפלין ומניחין אותן תחת ראשיהם , ומתכסין בכסות עצמן , אולם במדות שעיקרה זכירת המקומות שבמקדש ושמותם ותשמישם , קובע כאן פסקא אחרת, ומקום היה שם וכו׳ נתן כסותו עליה וישן לו, אחר זה בא פסקא משותפת לשתי המסכיות, אירע קרי לאחד מהן , יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה והנרות דולקין מכאן ומכאן , עד שהוא מגיע לבית הטבילה . ולהיות זה ענין השמירה בלילה , והנעילה והקרי והוציאה מבואר מעצמו ששייך יותר לתמיד , שנשנו שם בעבור מעשי הלילה בטרם יאור הבקר להתחלת מעשי עבודת התמיד ע״י כהני המשמר , מאשר יתיחסו למדות אך לבד בשביל המקומות ותשמישם שהוזכרו באלו ההלכות , ולהיות שגם חוץ לזה יש ראיה שקדמה האריגה למסכת תמיד לאריגת מדות , על כן נשפוט שראב״י עצמו קבע במשנתו אלו ההלכות מן סדר תמיד , אולם להיות הפסקא בתמיד אחר זו , ובא וישב לו

אצל אחיו הכהנים וכו׳ (שהקלו לו בעבור שנטמא בפנים) וראב״י חולק עליה וסובר שאסור לטבול יום לחזור ולהמתין עד שהשערים נפתחים , על כן השמיט אותה הפסקא במשנתו , וגומר במסבה ההולכת תחת החיל יוצא והולך לו "שער הצפוני לחר הבית" ; ולפיכך זה הטעם שהוסיף פה הסותם ראב״י אומר להודיע שזו דעת יחיד , ובכדי שלא תהא כתירת משנה זו לסתמא של תמיד ; ומזה תבין לפעמים במקום שלא הזכיר הסותם שם האומר והשאיר פרוצת לשון משנתו במו שהיתה , תעיר הגמרא על הסתירה ואומרת בגון זה , חדא בי האי תנא וחדא כי האי תנא , או מתניתין מני ר׳ פלוני היא "ואנכי נעיר שיש הפרש בין מנו ביחס הישר שפהרונו מי הוא ובין מני ופתרונו של מי , ונטיית חז״ד לסימן יחס הקנין רגיל מאוד בסורסי ובערבי" — פ״ב ה׳ ה׳״ תמנה המשנה הלשכות שבארבעה מקצועות עזרת הנשים , ובא שם הדבור , מערבית דרומית אמר ראב״י שכחתי מה היתה משמשת , הנה בשביל הדבור שכחתי במדבר בעדו , הזכיר הסותם שם השונה ; וכמוהו פ״ה ה׳ ד׳״ , לשכת העץ אמר ראב״י שכחתי מה היתה משמשת , וזו הראיה א׳ בגמרא לקבלתם באורג מסכת זו לראשונה · — פ״ב , ה׳ ו׳״ ; וכן עזרת כהנים היתה אורך קל״ה על רוחב י״א , וראשי פספסין מבדילים בין עזרת ישראל לעזרת הכהנים ; ראב״י אומר מעלה היתה , וגבוהה אמה , והדוכן נתון עליה , ובו שלש מעלות של חצי חצי אמה ; נמצא עזרת הכהנים גבוה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה , הנה ביא״ו שם בגמרא היות הרישא משנת שונה אחר , שלפי דעתו עזרת ישראל ועזרת כהנים שוין בעמידתן בגובה היות שנתיישר שם , והוכיחו שמשנה הרביעית לפרק זה , כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מכותל מזרחי "כדי שיוכל הכהן השורף את הפרה להביט את ההיכל דרך שער המזרחי של הר הבית" הולכת בהכרח על דעת ראב״י כאן , שעזרת הכהנים היתה גבוה מעזרת ישראל בשפוע ההר שתי אמות ומחצה ; וזהו הראיה השניה להם לקבלתם שסתמה של מדות היא לראב״י ; והנה איך שיהיה , אם שראב״י כבר את בבאן הרישא לפי שונה שקדמהו באיזה מסכת שלו , או שהסותם

קבע

קבע אותה בכאן, ידענו הטעם למה פ"ט הסותם בכאן שם ראב"י בזכרון דעתו. — "שם, שם", י"ג השתחוויות היו שם; אבא יוסי בן חנן אומר "השתחוו" כנגד שלשה עשר שערים וכו' עד סוף ההלכה, זו המשנה בלשונה אולם כלא שם שוגאה באה גם במסכת שקלים בשביל מסבת הדיבוי במספר להלכת שלשה עשר שופרות השייכה לשקלים, ושם נארגה בשלימותה עיין שם, וכאן לבד הצריך בשמות השערים והטעם בקצתם, אלא ששינה או הוסיף בכאן בטעם לקריאת שם שער המים. ולפי כל זה ברור לנו שראב"י עצמו ארג כאן משנתו של אבא יוסי בן חנן שהיה חי זמן מסוים בפני הבית במוכח ממאמ"ז שהבאנוהו בקודם "שער יו"ד" ועל כן הזכיר הסותם שם ראב"י אומר, תחת הלשון ואני אומר ששנה אולי המיכד. — ודע והבן שבמסכת זו עצמה "פ"א, ה' ד'" תמנה משנתנו השערים לעזרה. בחלוף השם ובשינוי המספר, מאשר הם בשתי המשניות שזכרנו. ובמובן תזכיר מקום וטעם ל"". השתחויות משונה לגמרי באותן המשניות הנז" "פ"ו ה' ב'", וי"ג הרצות היו שם בכורת שפרצום מלכי יוון חזרו ובנאום ו..זרו כנגדב י"ג השתחוות ולזה ברור בלא ספק אלו האחרונות הם לשונה אחד בעצמו, אולם הנהו אחר זולתי ראב"י ואבא יוסי חנן, אעפ"י ששקעום הסותם במסבת שלנו בכתם בלי זכירת שם אומרם, יחיד או רבים וכן מבואר בירושלמי שקלים. — "פ"ד ה' ב'" נגלה שהיא לקוחה מן מסכת תמיד "שם פ"ג ה"ז" לפי שמדברת בסדר העבודה, נטל את המפתח ופתח את הפשפש קטן ומן התא אל ההיכל נכנס וראב"י לא ארגה במדותיו כ"א בשביל לחתום ושני פשפשין וכ' פ.כן שמתו בתאים ובכותל ההיכל. ולזה קבע הכותם באן מחלוקתו של ר' יהודה, בתוך עביו של כותל היה מהלך וכו' והשמיטה בתמיד שאין לה שייכות גמורה בעבודת התמיד "סוף פ"ד" הוזכר שם ר' אליעזר בר צדוק שראה הבית וחרבנו והיינו אומרים שקביעות מאמרו מראב"י עצמו, אלא שהוא כמו שהעירו המפרשים, בלשון הבאי וחז"ל קבלו שמשנתו של ראב"י קב ונקי, ועל כן קביעות המאמר לסותם ולקוח מאיזו משנת אגדה. — והבן עוד, שלהיות שבא במסכת זו שמות חכמים ודעתם, ר' יהודה, אבא שאול, ר' מאיר, ר' יוסי, רבי, שמולם מאוחרים לזמן ראב"י המיסדה, הנה אי אפשר לומר שהיו חחכמים הנז' ביחד עם ראב"י בישיבה וחלקו עליו ועל מתימותיו, שיקבעו דבריהם בדרך קביעת דברי חולקים שחזכרנו טעמה ממשנת עדיות, אלא צריכין אנו לשפוט, שהמאמרים הזכורים להם במסכת זו לקוחים ממשניות פרטיות ששנו החכמים הנז' איש איש בענין שבא המאמר לו' ולזה ברור שר' יהודה שבאו דבריו חמשה פעמים במסכתא וכולם מיוחדים במדות המקדש, היה גם לו משנה מיוחדת במדות והובא מדבריה גם בגמרא זבחים "נ"ח, ב'" דתניא מזבח ממוצע וכו', והיא חשיבות הרבה בקדשים כמו שנזכיר עוד, וממשנתו קבע הסותם באן כל המקומות שהיתה מתנגדת למשנתו של ראב"י, שאותה הניח ליסוד משנה הכללית שלנו. ויזה השתדלו הרבה בגמרת יומא שרמזנו, להוכיח דמדות לאו ר' יהודה הוא, בוונתם שיסוד מסכת מדות שלנו אינה אותה ששנה הוא במדות, הגם שהוא קרוב שאותן השלש סתמות שהזכרנו למעלה היותם לשונה אחר, נלקחו ממשנתו של ר' יהודה, ויש בזה קצת ראיה ממשנה ז' פ"א. "" וכן נראה שהיה לר' יוסי "שנקבעו בכאן דבריו במזבח' א"ר יוסי מתחלה לא היה אלא כ"ח על כ"ח וכו' וכשעלו בני הגולה" משנה מיוחדת בבנין שלמה "וכמו ברייתא דמלאכת המשכן שנשארה לנו" וגם מדבריה בא בגמרא, והוא האוהב הדרישה בקדמוניות אומתנו כמו שאנו רואים ממשנתו בסדר עולם שנשארה בידינו בחסד עליון ומה שספר בנו קודם פטירתו, משם אביו "ע"ז יו"ד" "" "פ"ב ה"ב" שבא בה ר"מ ור' יוסי בענין שחלקו בישיבה יחד וכן "פ"ג פ"ד" שבא בה דברים ממשנת רבי עצמו, שני אלה בלא זה אין להם כלל שייכות עקריי למדות, ונארגו באן בלי ספק מאת הסותם בשביל איזה חבור נגלה ודמוי ענין. אולם בשני הפעמים שהובא אבא שאול במשנתנו, נראה מאוד שהוא כבר שנה את משנת ראב"י והוסיף בה בשני המקומות שאמר ראב"י שבחתי, ובבה נשנית לפני רבנו הקדוש וסיעתו ""

ב' מסכת דסדר תמיד, יודה כל מי שיש לו חיך לטעם שהיא קדמונה מאוד באם יפת הלכותיה. וזה גם

מאד

הבית האַרַיון בלשון יון וראב״י הוא האורג למסכת זו של מדות המקדש . וה:ה בלי ספק שזו הגבלת השונה הראשון קבלה ביד חז״ל ; אולם אחרוני האמוראים השתדלו (בגמרת יומא שם) להוכיח זאת גם מלשון המסכת עצמה , ויבואו ראיותיהם השנים בתוך דברינו · (פרק א׳ הלכה ב׳) אחר שהזכירה המשנה בכלל , קל בן לוי לוקה ובגדיו נשרפים על שישן לו על משמרו , הנה בא השונה הראשון לספר מקרה קרובו מצד אמו , שקרה לו כזאת במקדש ; ועל כן כשנשנית עתה המשנה בסתם ובכלל הנה הסותם (רבנו הקדוש או מי שקדמו בזה) הוכרח להוסיף במשנתו כאן שם השונה הראשון לפי שהוא כאן המדבר בעד נפשו ולזה בא שם , ר׳ אליעזר בן יעקב אומר פעם אחת מצאו את אחי אמא ישן ושרפו את כסותו , הגם שאף הקודם היא ראב״י — (שם ה׳, ח׳) , בית המוקד כיפה , ובית גדול היה מוקף רובדין של אבן , וזקני בית אב ישינים שם , איש כסותו בארץ · פסקא זו באה ג״כ במסכת סדר התמיד , (כמו שבא הפסקא בהתחלת שתי המסכיות בשוה , בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש , בבית אבטינס , בבית הניצוץ , ובבית המוקד) אלא שבתמיד , שעיקרת מעשה הכהנים · קובע כאן פסקא ולא היו ישינים בבגדי קודש , אלא פושטין ומקפלין ומניחין אותן תחת ראשיהם , ומתכסין בכסות עצמן , אולם במדות שעיקרה זכירת המקומות שבמקדש ושמותם ותשמישם , קובע כאן פסקא אחרת , ומקום היה שם וכו׳ נתן כסותו עליה וישן לו , אחר זה בא פסקא משותפת לשתי המסכיות , אירע קרי לאחד מהן , יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה והנרות דולקין מכאן ומכאן , עד שהוא מגיע לבית הטבילה . ולהיות זה ענין השמירה בלילה , והנעילה והקרי והוציאה מבואר מעצמו ששייך יותר לתמיד , שנשנו שם בעבור מעשי הלילה בטרם יאור הבקר להתחלת מעשי עבודת התמיד ע״י כהני המשמר , מאשר יתיחסו למדות אך לבד בשביל המקומות ותשמישם שהוזכרו באלו ההלכות , ולהיות שגם חוץ לזה יש ראיה שקדמה האריגה למסכת תמיד לאריגת מדות , על כן נשפוט שראב״י עצמו קבע במשנתו אלו ההלכות מן סדר תמיד , אולם להיות הפסקא בתמיד אחר זו , ובא וישב לו אצל אחיו הכהנים וכו׳ (שהקלו לו בעבור שנטמא בפנים) וראב״י חולק עליה וסובר שאסור לטבול יום לחזור ולהמתין עד שהשערים נפתחים , על כן השמיט אותה הפסקא במשנתו , וגומר במסבה ההולכת תחת החיל יוצא והולך לו בשער הצפוני לצד הבית ; ולפיכך זה הטעם שהוסיף פה הסותם ראב״י אומר להודיע שזו דעת יחיד , ובכדי שלא תהא כתירה משנה זו לסתמא של תמיד ; ומזה תבין לפעמים במקום שלא הזכיר הסותם שם האומר והשאיר פרוצת לשון משנתו במו שהיתה , תעיר הגמרא על הסתירה ואומרת בכגון זה , חדא בי האי תנא וחדא כי האי תנא , או מתניתין מני ר׳ פלוני היא · ואגב נעיר שיש הפרש בין מנו ביחס הישר שפתרונו מי הוא ובין מני ופתרונו של מי , ונטיית חז״ד לסימן יחס הקנין רגיל מאוד בסורסי ובערבי — פ״ב ה׳ ה׳ תמנה המשנה הלשכות שבארבעה מקצועות עזרת הנשים , ובא שם הרבה , מערבית דרומית אמר ראב״י שכחתי מה היתה משמשת , הנה בשביל הדבור שכחתי במדבר בעדו , הזכיר הסותם שם השונה ; וכמוהו פ״ה ה׳ ד׳ , לשכת העץ אמר ראב״י שכחתי מה היתה משמשת , וזו הראיה א׳ בגמרא לקבלתם באורג מסכת זו לראשונה · — פ״ב , ה׳ ו׳ , ומן עזרת כהנים היתה אורך קל״ה על רוחב י״א , וראשי פספסין מבדילים בין עזרת ישראל לעזרת הכהנים ; ראב״י אומר מעלה היתה , וגבוהה אמה , והדוכן נתון עליה , ובו שלש מעלות של חצי חצי אמה ; נמצא עזרת הכהנים גבוה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה , הנה ביארו שם בגמרא היות הרישא משנת שונה אחר , שלפי דעתו עזרת ישראל ועזרת כהנים שוין בעמידתן בגובה היתה שנתיישר שם , והוכיחו שמשנה הרביעית לפרק זה , כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מכותל מזרחי בכדי שיוכל הכהן השורף את הפרה לחכות את ההיכל דרך שער המזרחי של הר הבית הולכת בהכרח על דעת ראב״י כאן , שעזרת הכהנים היתה גבוה מעזרת ישראל בשפוע ההר שתי אמות ומחצה ; וזהו הראיה השניה להם לקבלתם שסתמה של מדות היא לראב״י ; והנה איך שיהיה , אם שראב״י כבר את בבאן הרישא לפי שונה שקדמהו באיזה מסכת שלו , או שהסותם

רמים ס) ובלי ספק ימצא דוגמתם עוד רבים לדורשים ; וסימן ניכר להעתקתם מלשונות הנז״ . הוא היותן מוסכמות להוראה המלאכותית של חכמת המשפט וכשתהיה החסכמה זו בעינה בלשון היווני (כמו שהדבר במלות שהבאנו) הנה תהיינה לקוחות אצלנו מזמן שהיינו נכנעים תחת מלכותם של יוונים כמסופר בקודם (שער י״ד) וגם זה הוהו לראית על זמן ההלכות וקדמותן - — וגם על קדימת הסגנון בא לנו הראיה בקודם , ועוד אחת בזה וגדולה המשנה מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים , והנה היתה שניה בסגנון ובלשון מימים קרובים להלל , בעוד שלא עלה רבן יוחנן בן זכאי לגדולה אחר החורבן , ולא למעלת מורה , סמוך לפני החורבן . וכמו שהטיבו חכמינו לבאר זה בגמרא (סנהדרין מ״א) והראיה שגם התחלת הארינות למסכת קדום ונהוג גם בהלכה הישנה הקצרה , אמרם במשנת ערלה (פ׳ י׳) ולמה אמרו כל המחמיץ והמתבל והמדמע להחמיר , ולהקל ולהחמיר ומפרשה שם ׳ —

והנה היה התואר והתבנית הראשון למסכיות בעת יסודן ע״י הלל הלכות סדורות זאח״ז , קצתן בלשון עצמו שנקבעו בו , ובקצתן הרחבה מספקת לפי הצורך , אולם הכל בסתם ובלתי מחלוקת , ואף כשנשנו המסכיות להלן דור אחר דור הוסיפו השונים אותן , בהלכה שהיתה תלויה בלתי נגמרת , דברי שני צדדי החלוקה , ואפי׳ במקום שהיחיד חולק נגד רבים הבניכו דבריו לפעמים בארינתן , ונהגו בזה , וביתור בישיבה הגדולה של הנשיאים (שממנה צמחה המשנה הכללית שלנו) על פי דרכי של הלל העניו , וכמו שאמרו (עירובין י״ג , ע״ב) ששונין דברי ב״ש עם דבריהם ולא עוד אלא שמקדימין וכו׳ , ונמצא שלהיות הדבר נהוג כך בכל אותן שבעה הדורות שמהלל עד חתימת משנתנו , הנה כללה המשנה , דברי הכל , דברי המרובין , ודברי היחיד ; ולזה ג״כ כשבא רבנו הקדוש וסיעתו לסתום משנה אחת כללית הנה מצא לפניו סדרי משנה רבים , וזה לפי שהיו מן אותן חבורי ההלכות , גדולות וקטנים , דבי המספר מאור שהיו בפי שונים רבים , וחוץ מן ההלכה והמדרש שעמה שנשנו ביחוד לחכמים (שעוד נדבר בכל אלו לפנינו) ושהיו נבדלים לגמרי מסדורו של הלל , היה גם בזו המשנה שעיקרה מימות הלל , נקראנה משנת הישיבה הגדולה , שינויים רבים , לפי ההבדל הנמצא בין ובני הישיבה והשונים מפיהם בתוספות אלו להלכות ומחלוקותיהן שהזכרנו , כמו שנמצא מוזכר קדושין דבילוי , תני בכתובות , משנתו של בר קפרא ; ואין ספק ששנו כל החכמים הגדולים בישיבת הנשיא משנתו של הלל , אך כל אחד ואחד על פנים שונים , היינו לפי הבדלם בנוספות הנז״ ; ואמרו בירושלמי נדרים שרבי עצמו היה שונה כפי רבותיו שלשה עשר פנים להלכה , הוא ור׳ חייא ; והיה צריך ליה מאוד לפי פעולתו הגדולה במשנתנו שהיא כלולה מכולם , וגם מאותן המשניות הגדולות לגמרי שהיו שנויות חוץ לישיבה , בחכמה נפלאה ובעזר מרומים וכמו שנזכיר עוד ; וזה אחר שהניח ליסוד המשנה הכוללת , סדר ולשון ודרך שאחז ר׳ מאיר במשנתו , והוא שלקח יסודו מתוך משניות גדולות של רבי עקיבא רבו ששנה בישיבה הגדולה ומוזכרת בפירוש בשם זה במדרשים כמה פעמים ; וזהו שאמרו סתם משנה רבי מאיר וכו׳ וכולהו אליבא דר״ע ׳ — וצריכין אנו ישוב לדוגמאות לפעולת יסוד משנתנו ולפעולת חתימתה בכלל ובפרט , היינו במסכתות ובהלכותיהן , בכוונה כפולה להאיר עיני לומדי הגמרא , ולסקל נתיב לדרישה לפני המעיינים הדורשים ׳

א׳ חכמינו קבלו ואמרו (יומא ט״ז , ע״א) מאן תנא מדות ר׳ אליעזר בן יעקב , ויצא בזה שהוא היה הראשון שקבץ ההלכות במדות המקדש השני , או לפי הדיוק, מדות בנין הורדוס , ונם מה ששנה הוא עצמו בזה (שהיה צעיר לימים בשעת החורבן והאריך ימים זמן מכויים אחריו) מספורי הזקנים שראו הבית בנוי וקרוב גם מכתיבות יוונית . שכבר נמצא אתנו עד היום גם ליוסף הכהן גם לאיזה כותבים זולתן מדברי הבית

ס) עיין למעלה צד 149 (הגהת המוציא לאור)

למצוא טעם ונימוק לסדרם הקבוע, אולם בסדור המסכיו' זו אצל זו, הכריח טבע הגירסא (שהיה הכל בע"פ ולא נרשם בכתב דבר) שלא יהיה בזה דבר קבוע, כמו במסכת אחת, לפי שאותה גרם תשונה בבת אחת ושמר קביעות הראשון של הלל, אולי בערך אל המסכיות גרסו השונים פעם מסכת זו ופעם אחרת, וכמו שאמרו אין אדם לומד אלא במה שלבו חפץ, ולא נגרסו בבת אחת ונשאר הדבר בקדימה ואחור בהן ברצון השונים; ועכ"פ עד רבינו הקדוש לא היה למסכיות שום סדר, וגם אחריו זמן רב נשאר הדבר תלוי; ואף שע"י ההרגל נתהווה באורך הזמן איזה סדר קבוע, ובעלי ההוויות אחרוני האמוראים מבקשים ליתן טעם לסדרם באיזה מסכתות אחריהם הרב בכולם, הנה העיד רב שרירא גאון בתשובה היקרה מאוד (והיא שהיתה לנו לעינים בדברינו האחרוני' מזה השער) שלא היה בזה קביעות מן רבי וסיעתו ואמר „ואע"ג דחזינן מסכייתא דקאמרינן מבדי תנא ממסכת פלוני סליק וכו', הכי רגילי רבנן למחני, ואי איתא דניחא ליה לאקדומי ולאחורי הרשות בידו;" וראיתו חזקה, ממה שהוא יסוד להם בהוראה שאין סדר למשנה בשתי מסכתות, לענין מחלוקת וסתם, אולם במסכת אחת הגם שהיא גדולה בעלת שערים הניחו שיש סדר לקדימה ואיחור, וזה בוודאי גמור מזמן הסתימה עכ"פ, אולם יש ראיה חזקה שעכ"פ בקצת המסכיות היה הסדר עומד קבוע זמן גדול מקודם, גם לפרקיהן גם להלכות כל פרק ופרק; והוא מאמרו של ר' יוסי שהיה דור שלם לפני רבי ואמר על מסכת כלים אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטה"ה; הרי שגם במסכת כלים של משנת ר' יוסי (לא בלבד למשנת ר' מאיר שאותה הניח רבי ליסוד משנתנו) כבר היה אותו הסדר, שהיא מסודרת בו לפנינו, וא"כ סדר מסכת זו הוא עכ"פ ממשנת ר' עקיבא, רבם של החכמים הנז', וקרוב מאוד שהיתה בן היינו במה שנוגע לסדור ההלכות, מימות הלל המניח לרובי המסכיות; ואמרנו רובי המסכיות, לפי שזה ברור שלא כל המסכיו' הבאים במשנתנו יסודן מהלל וסיעתו, וקצתן מאוחרות לזמנו בוודאי; שהרי אמרו (ברכות כ"ח) ואף עדיות בו ביום נשנית ושנינו כל בו ביום ביום שהושיבו את ר' אליעזר בן עזריה בישיבה, בזמן רבן גמליאל דיבנה, דור חמישי להלל; וכן אמרו (יומא ט"ז) מאן תנא מדות ר' אליעזר בן יעקב, והעלו (י"ד ב') ששנה סדר יומא היה ר' שמעון איש המצפה, שהיה בימי רבן גמליאל הזקן נכד הלל וראה החורבן; גם מהספור של מריבת ר"מ ור' נתן עם רשב"ג אבי רבי (הוריות י"ג) נראה לנו שמסכת עוקצין (האחרונה לנו בסדר משנתנו) נשנית אז מקרוב, ובאריגתה החדשה לא היתה עדיין שגורה בפי הנשיא; וזולת זה המעט לא מצאנו בתלמודים הודעה מן שם וזמן אורג הלכות למסכת שלימה במשנתנו; וזה הספק רק בכללות המסכיות' אולם בחלקיהן והם ההלכות הפרטיות הדבר ברור שכמעט כולן נשנו בלשונם וביעיקר תבניתם קודם רבי הרבה, חלק גדול מהם מימות ר' עקיבא, וחלק אחר מימות הלל, והישנות הקצרות, וגם הם בעיקרן מספר לא מעט, עוד קודם לו עד שהוא מגיע להתחלתן; וכבר הבאנו ראיות על קדימת הלשון בהלכה הישנה, והנה רבי עצמו שהיה משכן כבודו בין עם עמק שפה אנשי גליל, היה מסופק איך לשנות מעברין או מאברין אביזו או עבווו וצוה לשאול להשונים שביהודה מדקדקי לשון, וזה לפי שגם במבטא היה חילוף בין השונים, לפי מה שקבלו מן השונה הראשון, וכמו שאמרו (ברכות ל"ב) דברי ר' אליעזר בן יעקב (בני ישיבתו והשונים משנתו) היו קורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין; ורע שהגם שרובי המלות המחודשות בשביל לציין בם עניני ההלכות הן לקוחות מן לשון הארמי במשקל עברי וקצתן בהיפך, הנה ימצא מהן הרבה מלות יוונית ממש כמו סנהדרי, אפותיקי, דייתיקי, אפטרופוס ודומיהם רבים בזרעים וטהרות, (ואפי' דינים שלמים גדרו בשם יווני, דין ערב של ציין דין הדמאי, דין הסיקריקון ועוד יותר מהן ומצאו במשניות מלות המלאכה הניראות מאוד למועתקות מלשון היווני והרומיי כמו, נכסים משועבדים, נכסים בני חורין, פירות שבח, כתובה, ונכסי מלוג, צאן ברזל, דמים

רמ"ב) *) ובלי ספק ימצא דוגמתם עוד רבים לדורשים ; וסימן ניכר להעתקתם מלשונות הנז" . הוא היותן מוסכמות להוראה המלאכותית של חכמת המשפט וכשתהיה ההסכמה זו בעינה בלשון היווני (כמו שהדבר במלות שהבאנו) הנה תהיינה לקוחות אצלנו מזמן שהיינו נכנעים תחת מלכותם של יונים כמסופר בקודם (שער י"ד) וגם זה הוהו לראית על זמן ההלכות וקדמותן - — וגם על קדמת הסגנון בא לנו הראיה בקודם , ועוד אחת בזה וגדולת המשנה מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים . והנה היתה שנויה בסגנון ובלשון מימים קרובים להלל , בעוד שלא עלה רבן יוחנן בן זכאי לגדולה אחר החורבן , ולא למעלת מורה , סמוך לפני החורבן . וכמו שהטיבו חכמינו לבאר זה בגמרא (סנהדרין מ"א) והראיה שגם התחלת הארוגות למסכת קדום ונהוג גם בהלכה הישנה הקצרה , אמרם במשנת ערלה (פ' י') ולמה אמרו כל המחמיץ והמתבל והמדמע להחמיר , ולהקל ולהחמיר ומפרשה שם ' —

והנה היה התואר והתבנית הראשון למסכיות בעת יסודן ע"י הלל הלכות סדורות זאח"ז , קצתן בלשון עצמו שנקבעו בו , ובקצתן הרחבה מספקת לפי הצורך , אולם הכל בסתם ובלתי מחלוקת , ואף כשנשנו המסכיות להלן דור אחר דור הוסיפו השונים אותן , בהלכה שהיתה תלויה בלתי נגמרת , דברי שני צדדי החלוקה , ואפי" במקום שהיחיד חולק נגד רבים הכניסו דבריו לפעמים באריגתן , ונהגו בזה , וביתור בישיבה הגדולה של הנשיאים (שממנה צמחה המשנה הכללית שלנו) על פי דרכי של הלל העניו , וכמו שאמרו (עירובין י"ג , ע"ב) ששונין דברי ב"ש עם דבריהם ולא עוד אלא שמקדימין וכו' , ונמצא שלהיות הדבר נהוג כך בכל אותן שבעה הדורות שמהלל עד פתימת משנתנו , הנה כללה המשנה , דברי הכל , דברי המרובין , ודברי היחיד ; ולזה ג"כ כשבא רבנו הקדוש וסיעתו לסתום משנה אחת כללית הנה מצא לפניו סדרי משנה רבים , וזה לפי שהיו מן אותן חבורי ההלכות , גדולות וקטנים , דבי המספר מאוד שהיו בפי שונים רבים , וחוץ מן ההלכה והמדרש שעמה שנשנו ביחוד לחכמים (שעוד נדבר בכל אלו לפנינו) ושהיו נבדלים לגמרי מסדורו של הלל , היה גם בזו המשנה שעיקרה מימות הלל , נקראנה משנת הישיבה הגדולה , שינויים רבים , לפי ההבדל הנמצא בין רבני הישיבה והשונים מפיהם בתוספות אלו להלכות ומחלוקותיהן שהזכרנו , כמו שנמצא מוזכר קדושין דבי לוי , תני בכתובות , משנתו של בר קפרא ; ואין ספק ששנו כל החכמים הגדולים בישיבת הנשיא משנתו של הלל , אף כל אחד ואחד על פנים שונים . היינו לפי הבדלם בנוספות הנז" ; ואמרו בירושלמי נדרים שרבי עצמו היה שונה כפי רבותיו שלשה עשר פנים להלכה , הוא ור' חייא ; והיה צריך לזה מאוד לפי פעולתו הגדולה במשנתנו שהיא כלולה מכולם , וגם מאותן המשניות הגדולות לגמרי שהיו שנויות חוץ לישיבה , בחכמה נפלאה ובעזר מרוממים וכמו שנזכיר עוד ; וזה אחר שהניח ליסוד המשנה הכוללת , סדר ולשון ודרך שאחז ר' מאיר במשנתו , והוא שלקח יסודו מתוך משניות גדולות של רבי עקיבא רבו ששנה בישיבה הגדולה ומוזכרת בפירוש בשם זה במדרשים כמה פעמים ; וזהו שאמרו סתם משנה רבי מאיר וכו' וכולהו אליבא דר"ע ' — וצריכין אנו ישוב לדוגמאות לפעולת יסוד משנתנו ולפעולת פתימתה בכלל ובפרט , היינו במסכיות ובהלכותיהן , בכוונה כפולה להאיר עיני לומדי הגמרא , ולסקל נתיב לדרישה לפני המעיינים הדורשים ·

א חכמינו קבלו ואמרו (יומא ט"ז , ע"א) מאן תנא מדות ר' אליעזר בן יעקב , וקצר בזה שהוא היה הראשון שקבץ ההלכות במדות המקדש השני , או לפי הדיוק , מדות בנין הורדוס , וגם מה ששנה הוא עצמו בזה (שהיה צעיר לימים בשעת החורבן והאריך ימים זמן מסויים אחריו) מספורי הזקנים שראו הבית בנוי וקרוב גם מכתיבות יוונית , שכבר נמצא אתנו עד היום גם ליוסף הכהן גם לאיזה כותבים זולתן מדברי הבית

*) עיין למעלה צד 149 (הגהת המוליא לאור)

למצוא טעם ונימוק לסדרם הקבוע, אולם בסדור המסכיו' זו אצל זו, הכריח מבע הגירסא (שהיה הכל בע"פ ולא נרשם בכתב דבר) שלא יהיה בזה דבר קבוע, כמו במסכת אחת, לפי שאותה גרם השונה בבת אחת ושמר קביעות הראשון של הלל, אולי בערך אל המסכיות גרסו השונים פעם מסכת זו ופעם אחרת, וכמו שאמרו אין אדם לומד אלא במה שלבו חפץ, ולא נגרסו בבת אחת ונשאר הדבר בקדימה ואחור בהן ברצון השונים; ועכ"פ עד רבינו הקדוש לא היה למסכיות שום סדר, וגם אחריו זמן רב נשאר הדבר תלוי; ואף שע"י ההרגל נתהווה באורך הזמן איזה כדר קבוע, ובעלי ההוויות אחרוני האמוראים מבקשים ליתן טעם לסדרם באיזה מסכתות אחריהם הרב בכולם, הנה העיד רב שרירא גאון בתשובה היקרה מאוד (והיא שהיתה לנו לעינים בדברינו האחרוני' מזה השער) שלא היה בזה קביעות מן רבי וסיעתו, ואמר „ואע"ג דחזינן מסכייתא דקאמרינן מכדי תנא ממסכת פלוני סליק וכו', הכי דגילי רבנן למתני, ואי איתא דניחא ליה לאקדומי ולאחורי הרשות בידו;" וראיתו חזקה, ממה שהוא יסוד להם בהוראה שאין סדר למשנה בשתי מסכתות, לענין מחלוקת וסתם, אולם במסכת אחת הגם שהיא גדולה בעלת שערים הניחו שיש סדר לקדימה ואיחור, וזה בודאי גמור מזמן הסתימה עכ"פ, אולם יש ראיה חזקה שעכ"פ בקצת המסכיות היה הסדר עומד קבוע זמן גדול מקודם, גם לפרקיהן גם להלכות כל פרק ופרק; והוא מאמרו של ר' יוסי שהיה דור שלם לפני רבי ואמר על מסכת כלים אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטה־ה; הרי שגם במסכת כלים של משנת ר' יוסי (לא בלבד למשנת ר' מאיר שאותה הניח רבי ליסוד משנתנו) כבר היה אותו הסדר, שהיא מסודרת בו לפנינו, וא"כ סדר מסכת זו הוא עכ"פ ממשנת ר' עקיבא, רבם של החכמים הנז', וקרוב מאוד שהיתה בן היינו במה שנוגע לסדור ההלכות, מימות הלל המניח לרובי המסכיות; ואמרנו רובי המסכיות, לפי שזה ברור שלא כל המסכיו' הבאים במשנתנו יסודן מהלל וסיעתו, וקצתן מאוחרות לזמנו בודאי; שהרי אמרו (ברכות כ"ח) ואף עדיות ביום נשנית ושנינו כל בו ביום ביום שהושיבו את ר' אליעזר בן עזריה בישיבה, בזמן רבן גמליאל דיבנה, דור חמישי להלל; וכן אמרו (יומא ט"ז) מאן תנא מדות ר' אליעזר בן יעקב, והעלו (י"ד ב') ששונה סדר יומא היה ר' שמעון איש המצפה, שהיה בימי רבן גמליאל הזקן נכד הלל וראה החורבן; גם מהספור של מריבת ר"מ ור' נתן עם רשב"ג אבי רבי (הוריות י"ג) נראה לנו שמסכת עוקצין (האחרונה לנו בסדר משנתנו) נשנית אז מקרוב, ובאריגתה החדשה לא היתה עדיין שגורה בפי הנשיא; וזולת זה המעט לא מצאנו בתלמודים הודעה מן שם וזמן אורג הלכות למסכת שלימה במשנתנו; וזה חספק רק בכללות המסכיות, אולם בחלקיהן והם ההלכות הפרטיות הדבר ברור שבמעט כולן נשנו בלשונם ובעיקר תבניתם קודם רבי הרבה, חלק גדול מהם מימות ר' עקיבא, וחלק אחר מימות הלל, והישנות הקצרות, וגם הם בעיקרן מספר לא מעט, עוד קודם לו עד שהוא מגיע להתחלתן; וכבר הבאנו ראיות על קדימת הלשון בהלכה הישנה, והנה רבי עצמו שהיה משכן כבודו בין עם עמק שבה אנשי גליל, היה מסופק איך לשנות מעברין או מאברין אביהו או עבווו וצוה לשאול להשונים שביהודה מדקדקי לשון, וזה לפי שגם במבטא היה חילוף בין השונים, לפי מה שקבלו מן השונה הראשון, וכמו שאמרו (ברכות ל"ב) דברי ר' אליעזר בן יעקב (בני ישיבתו והשונים משנתו) היו קורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין; ודע שהגם שרובי המלות המחודשות בשביל לציין בם עניני ההלכות הן לקוחות מן לשון הארמי במשקל עברי וקצתן בהיפך, הנה ימצא מהן הרבה מלות יוונית ממש כמו סנהדרי, אפותיקי, דייתיקי, אפטרופוס ודומיהם רבים בזרעים וטהרות, (ואפי' דינים שלמים גדרו בשם יווני, דין ערב של ציין דין הדמאי, דין הסיקריקין ועוד יותר מהן ומצאו במשניות מלות המלאכה הניראות מאוד למועתקות מלשון היווני והרומיי כמו, נכסים משועבדים, נכסים בני חורין, פירות שבח, כתובה, ונכסי מלוג, צאן ברזל,

דמים

שמעיה ואבטליון, רבן גמליאל הזקן, רבן שמעון בנו הנהרג בשעת החורבן, ואולי גם הלל ושמאי, והזכרו באמת לראשי מורים ומכובדים גדולים בעם, אולם בשם נשיא או כינוי מיוחד זולתו לא נזכרו; וכבר ידענו שתיקינים גדולים בהוראה נתיחסו ליותנכהן גדול, והזמן אותו של יהושיע בן פרחיה בלא ספק. — שכחה ראשונה להלכות קבועות ושנויות בלשון, היתה בשנות החירום והמלחמה הקשה שהתחילה בעונות בין משפחת בני חשמונאי בסוף ימי מלכותם ונמשכה עד שנתחזק הורדוס על ממלכתו, משך ז׳ שנה. והיתה שכחה זו אחר שמעיה ואבטליון שלפי חשבון הדורות נפטרו כבר בשנת ר״ס לשטרות ערך מאה וחמשים שנה אחר זמן התחלת ההלכות, ופסו אז מורים גדולים בארץ יהודה, ונתדלדלו הישיבות והיו למורים בזמן ההוא זקנים מעיר בתירה בקצה גבול א״י, וגם היא נושבת מיהודיים בבליים, ולקץ הזמן הרע ההוא הורידו עצמן מגדולתן שמן הסתם לא היתה כל כך גדולה לפי שלא נמנה נשיאותן במשנה -- והלכו לנציבין בסוריא וקבעו שם ישיבה שהתמידה זמן ארוך תחת ראשות המשפחה ההיא בני בתירה, ובא״י היה לראש הלל וגם הוא בבלי, ובתחלה היו הוא ומנחם ראשי היועדים השנים שנתאחדו אז לאחד, ואחר בא שמאי הזקן מהלל והיה לראש הוועד השני; ואז כשנכנעו תחת ממשלת הורדוס ונחו מרגזם, גבר ונפרץ בא״י גם הלמוד התוריי בכלל גם מדע ומשנת ההלכות בפרט, אולם עמו גם הנגוד והמחלוקת בין שני הבתים היה מתגבר והולך אחת אחת יותר; ומיד בתחלת הזמן גברה ידן של בית שמאי עכ״פ במנין ובחזקת היד והרצון במו בגזירות שמנה עשר דבר, והקשו נגד הענין, שענוותנותו ונחת דבורו ולמודיו, גברו באחרית, חוץ ממה שזכה לעצמו ולזרעו הנשיאות על כל גליות ישראל שבמלכות רומי הרחבה שלשה עשר דורות רצופים זאח״ז, ואמרו עליהם במשנת עדיות שהיו מחמירין על עצמן ומקילין על ישראל; ועל כל המסופר בזה הראיות ברורות, המשכיל הדורש, בבקיאתו

ובעזר ספרי הדורות, ימצאם במקומותם ואין לנו להאריך בהם כ״א להשתדל בעיון מה שעשה הלל בהלכות. — עוד קודם הלל כבר היה לשינים איזה קשור בהלכות הנפרדות בטבען בתחלת קביעותן, ר״ל שבאותן מאה ושבעים שנה שעברו להלכות מיסודן עד הלל, כבר השתדלו שוניהם למצוא ביניהן איזה קשור בכדי לגורסם ביחד, והקשור היה ע״י חומר ותוכן ההלכה או ע״י איזה דימוי בצורתן (אין בין זה לזה אלא חומר בזה מבזה ובזה מבזה, כשר בזה ופסול בזה אין פוחתין מן ולא מוסיפין על) או ע״י איזה איכות עיקרי (מצוה אחת בלולה מרבות חלקיה מעכבות או בלתי מעכבות זו את זו) להקל ולהחמיר או לפי המשותף גם באיכותו לאיזו מהן (שתים שהן ארבע) ודומיהם חבורי הלכות רבים וידועים: וקרא לקשורים באלה בשם מסכת ובמשקל ארמי מסכתא ופירושו אריגה, כאילו ארגו ביחד מספר הלכות לפי הענין ולפי דמיון מה, ושבו ע״ז למסכת אחת של הלכות; ולפיכך כשאמרו (עיין יוחסין ר״ט, ב׳ נ״ז א׳) עד הלל הוו ת״ר סדרי משנה, וכן כשאמר (חגיגה י״ד) ומשנה אלו בעלי משנה כגון ר׳ יהודי׳ בן בתירא (כן הגירסא ביוחסין והיא הנכונה) וחבריו שהיו בימיהם שש מאות או שבע מאות סדרי משנה, הנה כיונתם בזה שבא״י קודם הלל, ועוד זמן אחריו בין חכמי בבל (שברור היות בהם תורה הרבה בפני הבית ואחריו) היו ההלכות שנויות בקשורים רבים ושונים; ואולי אחזו המספר ת״ר סדרים לפי מנין המצות בקירוב; והיו א״כ ע״ד ספרי הפוסקים למצות הנודעים — אמנם הלל אשר בצדק ספדו עליו בשמת הוי חסיד הוי עניו תלמידו של עזרא, הוא עשה אזנים לתורה, ויסוד קיים להלכות במו שעשה עזרא לפירוש בתובי המצות; והוא שעל ידו נוסדו ששת הסדרים למשנה הידועים בשמותם, ונתן לכל חלק מספר מסכיות (בארמי מסכתות), מסכת הלכות, ברכות וכו׳ ונחלקו קצת המסכיות לגדלם לשערים (בארמי בבות) וכולן חלק לפרקים, והפרק להלכות; וליסוד החלוקה בכללה, וכן בסדר הפרקים שבמסכתא אחת, יש

למסמא

בב"ב ובפרק המקבל בב"מ ; והנגוד להם , היינו כשהם דומים לגזירות ומיוסדים על המשפט השכלי והתוריי לא על המנהג בלבד , יהיו לדעתנו השם הלכות קבועות ; וזהו שאמרו (ב"ב ס"ה, ע"א) אר"נ אמר שמואל האחין שחלקו , אין להן לא דרך לא סולמות ולא חלונו' ולא אמת המים זה על זה , והזהרו בהן שהלכות קבועות הן , הכוונה מיוסדות על היסוד שהאחין שחלקו לקוחות הן , ובקנין ההלכה קבועה במשנה שם הגם במחלוקת ר"ע וחכמים ; וכן קראו לדין שבועת שכיר ושאר הנשבעין ונוטלין הלכות קבועות להוציאם מכלל הלכות מדינה ; וכשהעירו שאלו נגד הדין התוריי שיסודה נשבע ונפטר , אמרו בדיוק תקנות קבועות ; ובאמת הלכת מדינה צריכה שתהיה עכ"פ בלתי מתנגדת לדין התוריי, רק מוסיפה עליו , וכמו שאמרו (מציעא פ"ז) שומרי פירות אוכלין מהלכת מדינה אבל לא מן התורה , היינו מן הכתוב וכי תבא בכרם רעך , המדבר לבד בפועל לפי פירוש הסופרים · — הכלל העולה מכל מה שבארנו , שבערך אל מקורן ושרשן , יש בהלכות ארבעה מדרגות :

א אותן שהוציא מן המקרא עפ"י דרכי המדרש בו , וגם המדות השלש עשרה ויתר הדרכים הנודעים במלאכת הדרש להלכה , ויבואדו כולם (מאתנו בשער הפרדס שנבדנוהו) וענין ומשפט הלכות אלו על הרוב הגדול דין תוריי , הגם שמדרשם נקרא אצל רבותינו מדרש חכמים , כמו פירושי הסופרים שכחם שוה לגמרי לכח הכתוב עם היותם נקראים אצלם דברי סופרים ;

ב הלכות קדומות שלא נמצא להם מדרש מקרא , ועם זאת שוות בכחן להקודמות לרוב קדמותן וכללות ההוראה בהן , והן המכונות הלכה למשה מסיני ;

ג אותן המכונות לדעתנו דיני גזירות והלכות קבועות , המיוסדות על שקול הדעת והיושר ובהסכמה לכלל משפטי התורה , ועם כי לפעמים יובא להם ראיה תורית , הנה איננה מדרש ההלכה ההיא מן המקרא כי אם ראיה בעלמא, אלא נסמכת אל המקרא (אסמכתא) ;

ד הלכות מדינה , מה שהנהיגו עליהם בני מדינה ומדינה , והם הגם שאינן לא נגד המקרא , ולא נגד המשפט הכללי הקבוע לשכל , הם חוץ מן המקרא וחוץ מה שקבעו חכמים למשפטים כוללים באמרם אין הלכה למחצה · — והנה נחשוב שגם בהגבלת ההלכות השונות וכחן לענין חומר דאורייתא או דרבנן , יאירו דברי מחקרנו נתיב ישר ; אולם באמת עיון זה הוא מחכמת הגמרא , ואינו שייך למבוקשנו ; ונודע להקורא החכם המחלוקת שבין הרב בספר המצות שלו ובין הרמב"ן בהשגותיו שם ; ובאמת דברי שניהם הגדולים (זכרונם לברכת עולם) ישרים ונכוחים למוצאי דעת , ועפ"י דרכנו יש להשוות ביניהם בנקל · —

מעתה אנו חוזרין לאחוז בהסיפור , ר"ל מה שהיה וקרה עם ההלכות מזמן יסודן עד זמן תיקון וסתימת המשנה שלנו ותוצאת איזה משניות להלכות וזולתה הכל , סוף ימי רבינו הקדוש וסמוך לאחריו · — ידענו כי מיד בדור שני להתחלת יסוד ההלכות כבר היו לקביעות ומשנתם שני בתי ועד או בתי מדרש גדולים , האחד גדול במעלה ועל הרוב גם במנין מן השני , הגם שנשתתפו להם תמיד על קביעות ההלכה ; ראשי המורים בהם היו הזוגות הנודעים , הראשונים יוסף (או על משקל יוני יוסי) בן יועזר איש צרידה , ויוסי בן יוחנן איש ירושלים , והאחרונים מהם , הלל ושמאי ; ולפי שבישיבה הגדולה המאוחרת ר"ל אחר החורבן , היו המעלות הגדולות בישיבה שלש , הנשיא האב"ד והחכם , על כן ייחסו גם לראשי הישיבות הקודמות שמות כבוד הללו של נשיא ואב"ד , הגם שלהדורש המעמיק אין השם ולא המעלה ברור בזה ; והספק נודע בתלמודים השנים , גם בזוג יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי , גם בזוג יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח , מי מהם הנשיא ומי האב בית דין ; ומחבורי יוסף הכהן גם מסופרים אחרים מזמן הקדום ההוא , נראה ביותר שבבל סנהדרי גדולה המקובצת לעתים (עכ"פ בעיקרה) מזקני שני הבתים, היה תמיד לראש הוועד הכה"ג שבאותו הזמן ; והגם שהמכבה בהמורים הנ' , שמעיה

התורה שהחזיקו בה אז בצבור ובישיבה ובאחרית בטלוה לגמרי מפני חשש בטול פו"ר מן התלמידים ; ומזה (כתובו') שמעון בן שטח תיקן כתובת אשה , שקודם לזה היה מיחד לה הסך , במזומן ובע"פ ותיקן הוא הכתב ובאחריות כל נכסיו והמלה כתובה מהודשת , ובלי ספק מועתקת מלשון יווני — ככה ראוי ומחויב שישתדל הנלבב לשקול בפלס ומאזני אמונה וצדק המאמרים הנפרדים גם להשוותם יחד על אופן שיסכימו לכל מה שהוא עיקר ומועיל להאמתת הקבלה בכלל , ושלא יטעוהו ההפרזות בשום מקום שימצאם , כמו שלא יטעה את הנבון המאמר השנור כל מה שתלמיד ותיק — לחדש יורו על הנעשה עפ"י ההתבונות וההיקש השכלי ; והנה הרגיש אומרו כי מטבע הרוחני האחדות הגמורה , ושכל מושכל יכלול בראשיתו כל התולדות שמתאחדים בו , ממנו יצאו ואליו ישובו ; כמו שהמושג הפשוט של העגולה שהוא תמונה עשויה כאשר יסוב קו ישר על אחת מנקידות, קצותיו , כבר יכלול בתנאו זה האחד , כל התכונות והמשיגים הרבים שבארו בעלי ההנדסה בעגולה , באין צירך לשום הקדמה זולתו , אלא הכל כלול בגדר העגולה הנז' , על האופן , שהאומר בפיו גדרה כבר חייב עמ' כל הדגבלות והתכונות הנפלאות הנודעות עתה ושאפשר להודע עוד בעגולה , אלא שכל זמן שלא נתבארו עדיין הם כלולים בו בכח לבד , וכשיוציאם איזה שכל במחקרו , הנה ישובו ביחס אצלו כלולים בו בפעל . מעתה יש מקו' להמאמר הנז' גם ביחס אל המקבל בע' תכלית אולם בכח לבד , וביחס אל הנותן ב"ה ' שא צלו אין הבדל בין הכח והפעל , גם בפעל . — ונחזור לדרישתנו בהלכות ; כבר הזכרנו שהמקור לרבוי ההלכות הוא המדרש בכתובים עפ"י מדות ודרכי היקש מיוחדים , ועל כן לא לבד כל מצוה ומצוה במקומה , ב"א גם כל מקרא שכתוב בתורה ואף גם בשאר ספ"' קודש , יצלח ויוכשר להדרש להגבלת איזה הלכה צריכה ; ולזה מלבד הנגוד הראשון שזכרנו , דברי תורה ודברי סופרים , מצות התורה ומצות הזקנים , נתחדש עתה עוד נגוד אחר , מקרא והלכה המקרא הסומך והנדרש לתלמודו , וההלכה הסמיכה ונלמדת , אמרו חגיגה במשנה (פרק א') היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו ; הלכות שבת חגיגות והמעילות , הרי הם כהררין התלוין בשערה , שהן מקרא מועט והלכות מרובות הדינין והעבודות הטהרות והטמאות יש להן על מה שיסמוכו , והן הן גופי תורה (שהתורה שבכתב מרחיבת בהן) ; ושם בברייתא , נגעים מקרא מרובה והלכות מועט וכו' , אהלות מקרא מיעט והלכות מרובות , ואמרו עוד (סוטה י"ז , א') בשלשה מקימות הלכה עוקבת מקרא ; והדבור נראה קדמון להיותו בלתי רגיל , ופירושו , כאלו ההלכה תעקוב את המקרא ותתגבל עליו להוציא ממנו היפך המבואר בו . — והזכרנו עוד שיש הלכות רבות המספר , ביחוד בדיני ממונות וקנסות , שאין להם מקרא כלל , הרוב מהם בשלש בבות נזיקין , והם שלפי דעתנו קראום חכמינו גזירות וחתוכי דינים ומביאים עליהם טעם משקול הדעת והיושר לבד , לא מן המקראות , עם היותם מסכימים בהכרח למשפטי התורה , ומשפטי האמת צדקו יחדיו , וע"ז דרשו משפטתם צדק צדק את הדין ואחר כך חותכהו ; (סנהדרין ז' , ע"ב) . —

עוד נזכר בתלמוד השם הלכות מדינה , והגם שברור שסבבו על כל עניני המצות , והראיה בזה שעל המשנה הזכורה והערלה הלכה , נחלקו בבאורה שמואל ור' יוחנן אם הלכת מדינה או הלכה למשה מסיני , ועוד שבאמת בכל מקום שזכרו מקום שנהגו לעשות וכו' הוא בכלל הלכות מדינה , הנה נראה עם זאת שבעצם וראשונה הונח שם זה לאותן דינים שעפ"י מנהג שנהגו במדינה מדינה בעסקים מיוחדים , כמו בעסקי קנין ושכירות שכנות וחלוקות , שבו להם לדינים והלכות ; ובעניני כללותם הם נפרדות לפי טבע ברב או במעט התנהגותם ולפעמים הסיום בא בהם בפירוש הכל כמנהג המדינה ; ויהיה ממין זה הלכות הרבה בפרק השותפין , המוכר את הבית , המוכר את הספינה '

בב"ב

השיעורים בלשון שאמרו, הדמון שאמרו, ולמה הזכרו רמוני באדן בביצה שאמרו, כזית שאמרו, כעדשה שאמרו; — ובמשנת כלאים (פ"ז מ"ו) וכל מדות שאמרו חכמים בכרם אין כרם ועוד חוץ אפסקי ערים.

ועל זה הדרך בעצמו, נאמר על ענין התיקונים שבא בדברי חז"ל; ותחלה נעיר שיש להפריש בין תיקונים לתקנות שבא כמו כן בדבריהם שאלו הם לתקן איזה קלקול שהגיע ממנהג הקדום, ונתחדשה תקנה לפי הזמן, תקנת השבים, תקנת אושא ועל הרוב התקנה היא נגד והלכה שהיא דין התורה וכמו על האומר בנשבעין ונוטלין הלכות קבועות שנו כאן, שאלו הני הלכתא הני תקנות נינהו, והפעל ממנו התקין אולם התיקון הוא יכוד והנהגה טובה בעצמה לא בשביל קלקול שקדם לו, והפעל ממנו תיקון; ונאמר שכל התיקונים הקדמונים שלא קבלו להם זמן ידוע הסמיכום על דרך מדרכי הדרש ידוע ונהוג להם בכתובים (לא בא דכתוב לכתום אלא לפרש לנעול, אלא לפתות) לזמן היותר קדום שהיה בו אפשרות וצורך לתיקון ההוא; אמרו, משה תיקן ברכת הזן, שבבר היה בו צורך בימיו, לפי הפירוש המקובל לסופרים בהמקרא ואכלת ושבעת וברכת, הגם שבאמת מטבע הברכה כמו שהיא לפנים (שבא בה לדוגמא מלת זן ומפרנס מלשון עברי מאוחר) אינה מזמן משה, והוא הדין והוא הטעם בברכת הארץ מיוחסת ליהושע, ובונה ירושלים לדוד; והראיה בזה שעל האמת המדויק יחכום לזמן הראוי להם והוא זמן הסופרים אמרו (ברכות ל"ג, ע"א) ברכות קדושות והבדלות אנשי כנסת הגדולה תיקנום. ומזה המין הוא אמרם בברייתא בב"ק עשרה תנאים התנה יהושע שיהיו מרעין בחורשין וכו' ובלי כפק הסמכוהו על הכתוב ביהושיע וישם לו חוק ומשפט בשכם, וכמו שהטיב לפרש הרמב"ן ז"ל הכתוב במשה שם שם לו חוק ומשפט על תיקוני והנהגת העוברים במחנה ע"ש. — וכן מה שייחסו עירובי חצרות ונטילת ידים לקודש לשלמה, נראה לפי שקודם לזמנו ומימי השופטים היו ישראל עובדי אדמה לבד, ובמעט כולם ישבו בפרזות ובחצרים, והבתים נטושים על פני השדה שנחשבו עם השדות, כמבואר בתורה, ובתי החצרים אשר אין להם חומה סביב על שדה הארץ יחשב, ואז לא היה אפשרות ולא צורך לתיקון ההיא לפי שלא נמצא רשות יחיד סמוך לרשות יחיד אחר; אולם בזמן שלמה ע"י רבוי העושר ומלאכות ההדר והעידון רבה הקבוץ והישוב בערים גדולות בעלות שווקים וחצרות שרים בעיר שחוברה לה יחדיו, ככתוב עליו בבאור שבנה הרבה ערי מסכנות וערי מצור גבוהות חומה דלתים ובריח, ועל כן יחסו התיקון ההוא לו ולחכמי זמנו; וכמו כן הטומאה לידים ראו שייכות הגזירה לזמנה, מפני שעד ימיו העם מזבחים בבמות, ואף בימיו שבתו הבמות ליחיד ולצבור לגמרי, ורבו תרומת ה' וההקדשות במקום אחד בירושלי', ועל כן הוצרכו אזהרה יתירה לשמירת טהרתם; ודע שכתוב בדברי הימים (א', כ"ג) כי בדברי דוד האחרוני' הופקדו גם הלוים במעמדם ליד בני אהרן על טהרת לכל קודש וכי בלשון הזה עצמו כתוב בנחמיה על הזמן שלו וישמרו וכו' ומשמרת הטהרה כמצות דוד שלמה בנו; והנה לנו שחסר וי"ו החבור במסורה, ויתכן א"כ כי הסופרים אשר הראשונים מהם כתבו והשלימו ספר עזרא, נחמיה, מסרו כאן שהדבור משמרת הטהרה יכלול גם נטילת ידים לקודש, בנודע שקראו לכל תיקון וסיג משמרת, ושרמזו בחסרון הוי"ו היות התיקון לשלמה לבדו לפי שייכותו רק לזמנו, עם שנמצא כתוב כי בדברי דוד האחרונים וכו'. — ולפי מטרת כוונתנו ראוי להודיע בכאן שגם נטילת ידים לחולין שהוא בוודאי משמונה עשר דבר, הודו עליה באונגליון שלהם שהיא משלמנותא דקשישא — מסורת הזקנים — הגם שלא עברו מזמן הגזירה עד ענין הספור ההוא רק במאה שנה לכל היותר. — מן התיקונים שהם בוודאי מזמן שנתיחסו אליו אמרם בברייתא בב"ק, עשרה תקנות (לפי הלשון עשרה ולפי ההבדל שעשינו היה טוב יותר תיקונים) תקן עזרא, האחרונה שבהם טבילת בעלי קרי לתלמוד התורה.

דנותו מד במדות ובהקש ובסברא׳ — וכל זה שביארנו יש לנו על כל דבור ודבור ממנו חבילות ראיות מבוארות בכל ספרי תושב"פ שבידינו, קצתם אולי יבואו בהמשך, ובהשאר נסמוך על תורנים בקיאים שנמצא בקרבנו מהם כך לא מעט ת"ל, המה ידעו הראיות הרמוזות לנו וימצאום בנקל במקומותם, ולנו יצר המקום מאוד להביאם הנה׳ מעתה שמע דברנו, כשמצאו חכמי הישיבות אחר החורבן הנז׳ או גם אחרונים להם תנאים ואמוראים, איזו הלכה ישנה באופן ותואר שהיא כוללת הגבלה הכרחית במצוה ואפי׳ בסייג ותיקון, היינו שלא היה קיומה באפשרי כלל מבלתי שתוג כל באופן מאופני ההגבלה הזאת עוד בזמנים הקדומים, או שמצאו הלכה, שזכרו לה המקבלים עד הזוגות שהוא סוף ימות הסופרים, או שמצאוה מוסכמת בלי חולק ולא נזכר לה לקדמותה הזמן שנמנו וגמרו בה, על הלכות בתוארים אלו דנו והקישו החכמים שהם בהכרח מן היותר קדמוניות, שוות לפירושי הסופרים שבארנום, מקובלות מהם או גם מנביאים ולמעלה (הגם שלא בשם וצורת ההלכה); ועל כן בינו הלכות כאלה בקצתם בדיוק מה ובקצתם על דרך העברה והרחבת לשון לגמרי, "ה ל כ ה ל מ ש ה מ ס י נ י", כלומר שהיא ה ל כ ה להיות בלתי נכללת בפירושי הסופרים ואפי׳ מדרש חכמים אין לה, קדמוניות בקביעותה, לזכרון קבלתה עד הזוגות, או לחסרון ידיעת זמן הנמרה עם היותה מוסכמת ובלי חולק מעולם ועם זאת ב ת ו ע ל ת ה ו ב ה כ ר ח ו צ ו ר ך ה ג ב ל ת ה׳ היא שוה לפירושי הסופרים והגבלותיהם ואם כן הלכה כזו היא מסיני או כאילו היתה מסיני, בלתי נופלת תחת העיון והמדרש והמחלוקת והפסק עפ"י הרוב והשמועה מרבותיו, כמו שהוא הדבר בשאר ההלכות. — ובהנחה זו ו א ך ב ה ל ב ד ה יותרו כל השאלות והקושיות החזקות שנפלו בזה לגדולי חכמי הרבנים, ד"מ שיש בכינוי זה הלכות שהם הגבלות למצות ד בנן או גם לגזירתם; ושנזכר בשם זה בתלמוד גם מה שהוא רק מנהג ישן בעלמא, כמו מניעת הזוגות, ולפעמים נמצא שיחלקו עליהם חכמי אחרוני תנאים ובמוהם הרבה קושיות עצומות שאין לתרצם אם יוקח הדבור והכינוי ההוא כמובן המלות שלו בלבד; וכבר יגעו בקצת דרכנו זה קצת החכמים (יעיין ביחוד בשו"ת חוות יאיר שאלה קצ"ב שהרבה לדבר בזה בטוב טעם בדרכו שהוא היה רבני גדול ודורש אמת בכל כחו; ולנו יספיק להעתיק בזה רק לשון הרא"ש ז"ל (מס׳ נדה הלכות מקואות סימן א׳) אומר ר"י שלא מצינו בשום מקום הלכה למשה מסיני בבטול מקוה, ואם ישנו בשום מקום יש לפרשו כמו הלכה למשה מסיני עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית דברייתא דמסכת חגיגה שאינה אלא כלומר דבר ברור כהלכה למשה מסיני, וכן כל באמת הלכה היא שאומר בש"ס גבי מילי דרבנן כההיא דפרק קמא דשבת לא יקרא לאור הנר באמת אמרו החזן רואה היכן תינוקות קורין ומפרש ר"ת התם כל באמת הלכה, כתב בירושלמי הלכה למשה מסיני אף על גב דאיסור רואה לאור הנר מדרבנן אלא דבר ברור כהלכה למשה מסיני קאמר; עכ"ל. — גם יובן היטב עפ"י דרכנו הטעם לאמרם כל ב א מ ת אמרו הלכה למשה מסיני, שלהיות הדבור א מ ר ו הבא במשנה אחרונה מורה שהענין מן ההלכה הישנה, כמו ובמה אמרו שתי שורות במיתק., והדבור ב א מ ת יורה שהיא מקובלת באין חולק בה לעולם הנה תהיה ההלכה מן היותר קדמוניות ויצדק עלית הכינוי הנזכר. — וכן הרחיבו הכינוי הזה על מה שזוהי בלי ספק מפעולת הסופרים בקבלתם ואין שייך בו שם וענין הלכה כלל; אמרו (נדרים ל"ז ע"ב) מקרא סופרים, עטור סופרי׳, קריין ולא כתבין, לא קריין, הלכה למשה מסיני; וגם על אותיות הכפולות אמרו לפעמים מנצפך צופים אמרום וכוני על ראשוני הסופרים שהיו בהם עדיין נביאים, ופעם יאמרו שהם הלכה למשה מסיני. — ולפעמים שתוף שני שמות אלו נבין בדיוק כמו מ ד ו ת שהיו במקדש, ו ש י ע ו ר י ן של אסורין לעונשין, קצתם היותר הכרחיים, היו בלי ספק מהגבלות הסופרים שרמזום בסמיכתם, וקצתם הלכות קבועות מן היותר קדמוניות ולזה נקרא לפעמים מ ד ב ר י ס ו פ ר י ם ולפעמים ה ל כ ה ל מ ש ה מסיני; אולם בפרק השיעורים (כלים פ׳ י"ד) הזכירו

השיעורים

והנה כשנחו מעט מצרות החורבן וקבעו ישיבות ביבנה ולוד ופקיעין ומקימות זולתם בשביל לאחוז בהלכותיהם ולדרוש בהם, כשאירע שאלה למודית או שאלת מעשה ומצאו ביד אחד או רבים מהחכמים והתלמידים הלכה קבועה גרוסה בלשונה, הניחוה ליסוד שאין לזוז ממנו, כמו שמורגל בפיהם אם הלכה היא נקבל, ואמרו (כלים פ' י"ג, מ"ז) ועל כולן אמר ר' יהושע דבר חדש חדשו הסופרים — כינוי כבוד לפרקים גם לגדול שוני ההלכות — ואין לי מה להשיב? וכשהיה באפשרי השתדלו לפרשה ולהראות מקורה עפ"י אחת מהמדות והוא פעולת מ ד ר ש ה ה ל כ ה ונשאו ונתנו במדרש ההוא, איך לעשותו שלא יהא בו מן ההטעאה ואיך לדמות הנידון שלפניהם להלכה שקבלוה וכל זה פעולת ת ל מ ו ד או ג מ ר ת ה ה ל כ ה; אולם אם לא נמצא ביד בולם הלכה בענין מבוקשם השתדלו הם בעצמם במדרש הכתובים ובדרכי העיון המיוחדים שהזכרנו ונקבע להם בזה הלכות ומדרשים חדשים. — והיה עוד מדרך ושטת קצת החכמים הגדולים, לשקוד מאוד על ההלכות הישנות ר"ל לשנותם ולחתור אחריהם להצילם מן השכחה, ולבקשם תמיד בכל צד ופנה בפה וזכרון תלמידים ותלמידי תלמידים שנאספו אחת אחת אחר השזור הנורא בשבוש המלחמות הנז'; והיו החכמים אומרים אחד לחבירו בא ונפשפש בהלכות בשביל שלא יעלו חלודה (ספרי האזינו) ובחרו יותר בזה הדרך מלדרוש ולדון בעצמם ולקבוע בכה הלכות חדשות; וקצת החכמים אי רובם היו שביכדו באמור את ההלכות הישנות שבאו לידם, לא שקדו כל כך על בקשתם ואף לא סמכו עליהם בהחלט, ואהבו לסמוך על מדרשם ופלפולם, והדבר הבא לפניהם דנוהו

כהה ודומיהם לאלות, ובלי ספק השאירו ותיקנו בכולם במקרה או בכוונה לשון ההלכה הקדמונה; וכן כתב רב שרירא גאון ז"ל בתשובתו היקרה בביאור, רבי תרלינין ל ה ל כ ת א אית מניהו דהוי תני להו בלשון הראשון ואית מניהו דהוי תני להו כדחזי — ועל זה ענין הרחבת ההלכות הקצרות הונח בעלם והתשובה הנ"ל ת ו ס פ ת א שהוא תוספת באור והראיה בירושלמי (שבת פ' ח' הלכה א' ושקלים ג' ב') שספר שם ששמח ר' אבהו שמחה גדולה שמצא תוספתא עתיק מבוארת. ובזה יפורש לנו מאמר סתום הבא כפול בגמרת ירושלמי דפיאה ודחגיגה, וזה נוסחו: ר' זעירה בשם ר' יוחנן, אם באת הלכה לידך ואי אתה יודע מה טיבה, אל תפליגנה לדבר אחר, שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסיני וכולהון משוקעות במשנה; א"ר אבין ויאות, הרי שני מיני חטים, אילולי בא נחום ופירשה לנו יודעים היינו; וזה פירושה. אם באת וכו' שתשמענה לאחד השונים מקובלת לו במלותיה, ואי אתה וכו' שלא תדע מובנה לרוב קצורה וסתימתה אל תפליגנה וכו' היינו שלא תסיח דעתך ממנה מהר מאין חפץ לדרוש בה, אולי תמצא לה טעם, שהרי כמה הלכות נאמרו וכו' היינו שהיו מן היותר קדמוניות (כמו שבארנו הוראת הדבור) וסתומות לרוב יושנם וקצורם, וכלהון משוקעות במשנה פי' שהגלית עם זאת ביד חכמי המשנה, לרבי ושלפניו, לפרשם ולהרחיבם ולתת להם מקום וקשור בין ההלכות הברורות במשנתנו (שזה קבלת ההלכות המתבררות בסדר משנתנו הוא הנקרא ה ה ש ק ע ה ש ל ה וכמו שיבואר להלן) א"ר אבין ויאות הרי שני מיני חטים וכו' מוסב על המשנה שם בפיאה, הזורע את שדהו שני מיני חטים, עשאן גורן אחת נותן פאה אחת, שתי גרנו' נותן שתי פאות; והנ' ההלכ' בצורתה זו מבואר' מעצמה' ולא היתה צריכ' להמעש' שבא מיד אחרי' ובלתי מוסיף בהדבר, מעשה שזרע שמעון איש המצפה, ובא לפני רבן גמליאל, ועלו ללשכת הגזית ושאלו, אמר נחום הלבלר מקובל אני מר' מיאשה שקבל מאבא מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני בזורע שדהו שני מיני חטים, אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת שתי גרנות נותן שתי פאות; אלא ודאי שההלכה כמו שבאה בתחלת המשנה היא כבר מורחבת מן הלכה ישנה קצרה בלשון ש נ י מ י נ י ח ט י ם בפיאה ע"ד ש ת י ש ו ר ו ת ב מ ר ת ף, א ח ד ע ש ר י ו ם ב נ ד ה, והזכיר גם המעשה שעל ידו נתפרשה הלכה קדמונה זו. וזהו הראיה שהבינו ר' לא נפליג אבין ההלכות הישנות והסתומות. שהרי כמה מהן נתפרשו באחרונה ובאו במשנתנו הברורה וודאי.

שעסקו בעגלה ערופה ושאמר לאחיו שלא יעסקו בדבר הלכה, או כמו שהוא במדרש שלא יפסיקו מדבר הלכה וירגז עליהם הדרך, שהוא לדרש בלבד ע"ד הנהוג בזמנם בין תלמידי ישיבותם. והזהר בזה ידידי! לנפשך בזה ובכיוצא בו, מלשאול, מה המזיק שיוקחו הדרשות הנז' בכח שוה לפשט המקרא ויאמנו הספורים שעמהם, שעתניאל השופט הראשון החזיר בפלפול הלכות שנשתכחו, ושעמשא הלך חגור חרב לבית המדרש להבדיח גמר ההלכה כרצונו (מה שאירע באמת בעונות בקצת הזמנים שאנחנו בהם) ושבניהו ראש הגבורים חזר ברייתא היקרה והקשה של תורת כהנים ביום החורף, ושבימי יהושפט היה כל אחד מישראל למרן מופלג; שעל זה תובה עלינו להשיב, כי חי נפשנו הערמה צבועה זו קרובה למינות יותר הרבה אפי' מן הכחשה גמורה לאלו הדרשות הנז'; ושמעולם לא עלה על לב רבותינו לאמת ספורים כאלו במליצת דרש אגדתם; ושהמשחית הגדול באמונה הוא תערובת המסופק מאוד עם הברור לגמרי ואולי השקר עם האמת; ושאין היזק יותר רב, מאשר נערבב הזמנים והמעשים, באופן שלא ישאר ביניהם שום הבדל והיכר, ולפתוח עי"ז לכל חולק שער רחב לכפור הכל, לפי שבמו שאמרו חכמינו אם אין דיעה הבדלה מנין, כן להיפוך אם אין הבדלה אין דיעה, הכלל, שהדבר מסוכן מאוד ביחוד בימינו אלה לאמת עיקרים מוכרחים באמונה בלתי מאומתים או לבנות על יסוד רחב רעוע, במקום שיש לנו יסוד חזק ונאמן הגם בלתי רחב כל כך, ודי בזה התנצלות להשגה הזכורה ראשונה. —

אמנם על דבר ההלכות המכונות לחכמינו בשם הלכה למשה מסיני נזוה דעתנו בהרחבת באור קצת; וזה שכבר ידעת שבתחלת זמן שאנו בו קבעו וגרסו בעל פה את ההלכות נפרדות כל אחת בפני עצמה ובדרך קצרה מאוד; ומה שצריך אתה לדעת עוד שבזמני המלחמות והגייסות והצרות כמו בסוף מלכות החשמונאים כשצרו ולחמו זה את זה ופשטו הרומיים פומפיוס ושרי צבאיו על ארץ ישראל ובתחלת מלוך הורדוס (זמן שמעיה ואבטליון ובני בתירה) ואף כי בפולמוס של חורבן הבית, בכל נקודה ונקודה של זמני רעה אלו נשתכחו מספר גדול יתר מההלכות הנז' מן רוב החכמים ותלמידיהם; ואחר זמן נמצאו קצתם ונזכרו בדרך מקרה לפי מראית העין, ביד יחיד או רבים מהחכמים ומהתלמידים; אולם בהרוב מהם וגם בקצת הנשארים מתחלה, לא בלבד נאבד בהם מקור המדרש והסנין והגמר בהם, כי אם גם מובן לשונם והוראתם אבד באיזו מהם, והיו נשנין בפיהם כספר החתום, ולפעמים הצליח ביד חכמי הדור הראשון אחר החורבן תלמידי רבן יוחנן בן זכאי, וביד חכמי הדור השני ר' עקיבא וחביריו, להחזיר המובן והמקור להלכות הישנות מתוך פלפולם: וכבר הבאנו דוגמאות ודוגמא עוד אמר ר' יהושע שמעתי שתמורת פסח קריבה ותמורת פסח אינה קריבה ואין לי לפרש אר"ע אני אפרש וכו', ודוגמא עוד מהפלגת הקיצור ויפיה בהלכה הקדמונה ועומק הפירוש עד נפילת הספק בקצת הפרט בערכין תחלת פ"ד השג יד בנודר והשנים בנודר, והערכים בנערך והערך בזמן הערך יעו"ש. — *)

והנה

---

*) ואין בזה תימה שבו לרוב ההלכות הישנות סתומות וכמו חדות לא בלבד מצד הפלגת הקצור בהם כ"א גם מצד לשונם שבו שכל רב שונה בחר לו סגנון אחר בלשון ערומים, ועל התלמוד הי' החיוב לשנותם בלשון ההוא ממש, כמאמרם (עדיות א') אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו; ומזה בא שגם במשנתנו הנאה וברורה, שבררה והרחיבה לשונות הסתומים שבהלכה הקדמונה וכמו שיבואר להלן, נשאר עם זאת במקומות איזה משניות מקוטעות וקצרות, גם מלות ודבורים בלתי מורגלים, הכל מההלכה ההיא; לדוגמא כאן (פיאה ב' ב') וכל ההרים אשר במעדר יעדרון (שם ג' ג') המחליק מאחת יד בפרק אחד בית כור (בבא בתרא פ' ז'), באו הדבורים, הגיעו, יעשה חשבון, משמנין ביניהן, כולם בלתי מורגלים והדבור האחרון בא גם במליצה, וגם בבכורות, ובשלשתן ההוראה הבלתי מורגלת שוה אך אין הענין שוה כלל (כתובות ע"ה, נגעים פרק ד' בסופו) ר' יהושע אומר

לקריאת התורה בצבור והתפשטה בעם בפירושים ידועים מוגבלים, כמו שבארנו היות ההלכה תמיד סומכת עליהם, וזה מה שישלול היות זמנה קודם לעזרא, והלשון שבו נשנו אלו ההלכות אינו לשון עברי הנקי הקדום כ"א לשון מיוחד למשנה שעוד נדבר אודותיו, ולזה אף אותן שהזכרנו מדברי חז"ל באגדתם הן המעידות עכ"פ על זמן קביעותן וגירסתן בזמן הבית השני, הגם שיהיו מן היותר קדומות שבהלכות, ואין זה להם גרעון ופחיתות מעלה בעיני הדורש האמתי, ובכורם לעולם הוא התועלת והטוב הרוחני והזמני שהגיע על ידי קביעותן ומשנתן לאבותינו ולנו ועדות אמתתן היא הקבלה וודאית ותכופה מזמן שישראל שרוים על אדמתם, והמקדש בנוי והכהנים בעבודתם, ובתי דינין של כ"ג בכל פלך ופלך ובי"ד גדול של שבעים ואחד בלשכת הגזית; ועל היותן עכ"פ מזה הזמן הבאנו ונביא עוד בעזר השם ראיות נכוחות נבנכות בלב כל דורש האמת באמונה ודע שאילו היו חכמינו רוצים להחניף להלכותיהם ח"ו, ככר היו תולין אותן באילנות גדולים, והיו שונין ר"מ כלב אומר כך ועתניאל כך, דברי יואב ודברי דוד, משנת יחזקיה ומשנת ישעיה, כדרך שעשו בעלי חכמה ידועה עם שמות התנאים ואמוראים והזיק בזה לחכמתם (שגם היא אמתית וקדמונה בעיקר הנחותיה כמו שיבואר בשערים שיחדנו לדבר בחלק השני מזה המאמר) יותר מאשר דימו להרבות כבודה על שקר; לא כן עשו מעתיקי השמועה המאמתים, התחילו הלכותיהם משמעון הצדיק והזוגות, וגם הם הכי נכבדים שמות כהני נשיאי וחסידי ישראל, אבן מזמן שבו התחילו ההלכות באין ספק כלל; ועוד ניתן לנו אות אמת היותם מוצאים רק מספר מועט מהלכו' מיוחס לראשונים ולאחרוני שוניהם אחת אחת יותר, כשנתפשט הלמוד בישיבות ורבו המעשים שאירעו, וזה המסבים לטבע הענין וגם מצד הדרישה בעצמה שהולכת ומתרבבת מדור לדור, גם מצד שנויי העתים, שע"י הצרכים [illegible]ידון, ית"בי המעשים והכלים, וירבו העסק י אדם ויתחדשו השאלות והאבעיות, ויגדל הצורך והחפץ לחכמים להגבילם בהוראה; ודע עוד שאלו היינו יודעים היטב בבמראית עין דרכי החיים ופשיטותם בימי יהושע והשופטים ואפי' בדורות המלכים לבית הראשון, ככר היינו רואים שלא היה צורך ולא אפשרות למספר רב אפי' מאותן ההלכות שנשארו בידינו בחסד עליון; והשכחה שקרה בוודאי להרבה הלכות נראנה בספור שלפנינו. — קצרו של דבר המבוקש מאתנו, שכל המעט הנאמר בזה מאיזה חכמים שקדמונו, ואשר אמרנו אנחנו בזה כיר ה' הטובה עלינו, ומה שיהיה בדומה לו וימצא בלי ספק ע"י דורשים אמתיים בעתיד בעזר הש"י, כל זה לבדו העד הנאמן על אמתת מסורת ההלכה שבידינו, לא המקרא אשר יכה קרית ספר ולכדה., והשם עמשא הישמעאלי, והרבור הוא הכה את הארי ביום השלג עם הדרשות הצחיות שעליהם שבוף סיף הכלל הגדול ומקוים מחכמינו זברונם לברכה במקומות אין מספר, שהאסמכתות ומדרשי וספורי האגדה (שעליהם יבוא דברינו ברחבה בשער שאחר זה) אין ביכלתם בפ"ע לקיים ולאמת דבר זולת המקיים ומאומת מסבר מגד אחר; וכן כשאמרנו בתחלת שער זה שאין לנו ראיה שלמדו ודרשו התורה בצבור ובוועד תלמידים בימי בית ראשון כמו שהיה בבירור מזמן עזרא ואילך, אתה תדין שלא נעלם ממנו מה שזכרו באגדה מדורו של חזקיה ודורו של יהושפט, ומי יעיז לכפור בזה מכל וכל אחרי שבא לרוב בדבריהם, אלא שלא נדע כמה היו הדורות הללו דור דיעה, ואצל מי היה הדעת; ועכ"פ מן אסיפות משלים, בס' משלי ומספר מזמורים בתהלים מדורו של חזקיה, ומן הכתובים שהבאנו למעלה מיהושפט לא יוודע לנו דבר בענין הפירוש וההקבלה בכתובי המצות ולא בענין ההלכות קביעותן ומשנתן והוא המבוקש לנו עתה; והיותר קיוה שלא ידענו אם ובמה המסופר לחז"ל באגדה ובלשון האגדה, הוא על דרך ספור קורות, או על דרך דרש ההלציי המודע להם ויבואר עוד, וביחוד מה שאמרו על דורו של יהושפט זה האחרון יותר קרוב; כמו שלא יסופק אדם על מאמר וירא את העגלות ששמר יוסף הסימן שעסקו

(ההלכה השניה) קיימים שיהו כל המטלטלין מביאין את הטומאה על האדם שנושא אותן בעובי המרדע, ועל עצמן בכל שהן, ועל שאר אדם וכלים בפותח טפח; ויעויין שם ובשבת (דף י"ז) פירוש משנה זו, ואין המקום לזה בכאן שלא הובאה כ"א לדוגמא איך נתהוו ההלכות בקדמותן ואיך עשו בין מזמן לזמן, לפי שעם הקצור התרו תמיד השונים לבוא מן פרטי דינים ומעשים שאירעו ; גדרים וכללים והוסיפו זה הכלל, כלל אמרו, דוגמא בכלל אמרו בפיאה כל שהוא אוכל, ונשמר, וגדולו מן הארץ, ולקיטתו כאחת, ומכניסו לקיום, חייב בפיאה והתבואה והקטניות בכלל הזה; ולפעמים הכלל מרכב מענינים שונים, כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אוהלים אלא פשתן, ודומיו רבים; ועוד יתבארו דרכי קשור ההלכות הנפרדות לפנינו. הכלל שהראיות מכריעות מכל צד שמספר רב מאוד מההלכות הנשקעות במשנתנו ובברייתות, נקבעו בעיקר לשונם ורובם גם בסדורם זו אצל זו מזמן קדמון מאוד; למשל ההלכה הבאת ראשונה במשנתנו, מאימתי קורין את שמע בערבית, משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן; מי לא יודה שהגבלה זו הונחה למאוחר עכ"פ בעוד שלא חרב הבית, והכהנים בחבורת ונראין במעשיהם להעם, והיו הכהנים היודעים לחשוב השעות ועתותי שחר ונשף לכל תקופות השנה; ובאמת הראיות בזה אף למותר, לפי שרובי ההלכות בעיקרן, וביחוד אותן שבסדרי זרעים קדשים וטהרות הן המעידות על עצמן שנקבעו ונשנו בעיקר טופס שלהן, בחיות הבית בנוי וישראל על אדמתם ובקבוץ גדול יתר מאוד, והיינו באותן מאתים ושמונים שנה שהגבלנום למעלה שבין שמעון השני עד החורבן. —

וידעתי שהקורא יתפוש עלינו בזה, שהלא נמצא מאמרים לחז"ל מורים על קדימת זמן, הלכות ושוניהן למעלה מן הגבול הנזכר, שאמרו שהלכות נשתכחו בימי אבלו של משה, ושהחזירן עתניאל בן קנז מפלפולו, ואמרו בימי שמואל נשנית ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, ושעמשא חגר עליה חרבו לקיימה בזרוע בבהמ"ד; ועוד במשנה זה כדרש דרש יהוידע הכהן; בימי נחמיה בן חכליה נשנית הלכה זו, ואמרו הלכה מפי חגי זכריה ומלאכי: ואיך אני אומר שלא התחילו לשנות ההלכות עד למוקדם שנת ר"פ לפני החורבן בזמן שפסק סדר הסופרים; ויותר מזה יתפוש עלי הקורא טוב הלב, והמקנא אולי יחרוק עלי בשניו, ויחשבני מהר לכופר בתורה שבעל פה, שהרי נמצא מספר לא מעט מהלכות, נאמר עליהם מחז"ל בפירוש שהם הלכה למשה מסיני; וישמע נא הקורא הטוב תשובת התנצלותי על זאת ראשון ואחרון — דע ידידי (ההכרח יאלצני להכפיל האמור בזה פעמים שלש ויותר) שהכוונה אצלינו בזה השער כמו בכל המאמר כולו, לצרוף ולברר דברי אמונה שבידינו בבחינה שכלית, ובהגבלת מחקר עיוני, ובדרישת עדיות מאומתות, ולחרוץ המשפט בכח שלשתן נגד המסופקים והטוענים והמכחישים ונגד כל הנוטים מדרך האמת הנכונה בהפרזת לאיזו צד ועבר שיהיה וזהו הצורך הגדול לדור שאנחנו בו; וכבר הבדלנו כמו כן שמטרת כוונתנו דומה ממש למטרת חפץ ה"ב בספר המורה אצל אנשי זמנו, ושאנחנו תמיד במה שנוגע לדרך הדרישה יוצאים בעקבותיו, בלי הבדל אחר זולתי ההבדל שבין בני דורו והמבוכות שנפלו בו והמרפא התכרחי להן ובין מעמד הדור הנוכחי והענין שהם בו. ועל כן גם בזה הדרוש רצוננו להגביל הזמן הברור היותר מאוחר שאפשר לטוען לתפוש בתחלת ההלכות; אולם אין אנחנו שוללים בזה אפשרות איזה פרטי דינים ומדות דרש מקובלים באומה יתר על הפירוש בכתובים שמסרו הסופרים, ושהגיעו לידי החכמים שוני ההלכות בקבלת אבות מימי הבית הראשון ולפניו, ובפרט מימות נביאים האחרונים הדבר קרוב מאוד; אולם זאת נודה שלא יאומן לנו כלל היות פרטי דינים ההם נשנים מימות הבית הראשון בשם צורת ולשון ההלכ', כפי מה שציינו והגבלנו אותה בתאריה בבירור גמור; וזה לפי שהשם הלכה נגזר מלשון הארמי (כמשפט הבנות תרגום בהלכה) וצורתה בתיבן שלה מאוחרת

לקריאת

שעלתה להם ההסכמה והאחדות בפירושיהם ובדבריהם . — הנה המחלוקת הראשונה שהוזכר במשנה (חגיגה ב') היא על סמיכה שלמי חגיגה ביו"ט, ונשנית ההלכה בסתירה בשני הבתים מדור לדור ונשארה תלויה ועומדת והגם שעמדו עליה למנין לפעמים, לא גמרוה לעולם בשלימות ; ויתכן שהיה העכוב מתחלה ע"י השמד והמלחמה של יוונים, ושאחר כן נמנעה ההסכמה מחמת קלות הענין בעצמו מצד אחר (שהסמיכה אינה אלא שבות) ויקרתו מצד אחר והוא מניעת הבאת קרבנות ביו"ט וביחוד אחר שנלוה לו המחלוקת בהקרבת עולות ביו"ט, ושנו בזו המחלוקת שוני ההלכות מעשיות הרבה (ביצה י"ט וירושלמי ביצה ב' וחגיגה ב') איך התגברו הדיעות בה אחד על חבורו ואיך כשהביא הלל העניו עולת ראייתו למקדש כחש להמתנגדים, ואיך שגזרו עוד שתיקה על המתנגדים ושעם זאת לא חדלו מלנצח ועם זאת העידו רבותינו שכל הנצוח היה רק בבית הועד, וחוצה לו היו עושין בשלום ובאמונה ונוחין זה לזה, ועוד והוא העיקר שלא גרמה המחלוקת פרצה בישראל, שיהיו נזהרין ח"ו מלהתערב אלו עם אלו, וכמו שאמרו (יבמות י"ג) לא נמנעו וכו', הגם שכל אחת עשו כשטתו. — ונשוב לבאור צורת ההלכה ; מתחלה היו המאמרים הנקבעים קצרים ביותר בעלי שלשה ארבעה מלות בלבד, ואולי קרובים לציוני הסמנים של הסופרים · הדוגמא מהיותר קצרים הם ההלכות הבאות במשנתנו בתחלת בבא קמא, ארבעה אבות נזיקין וכו', כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו ; הכשרתי בחצי נזקו כהכשר כל נזקו ; נכסים המיוחדים ; נכסים של בני ברית ; רשות המזיק והניזק ; הניזק והמזיק בתשלומין ; שום כסף ; שוה כסף ; וכן ימצאו בעדיות בארמי, איל קמצא דכן ; משקין בי מטבחיא דכן, ודיקרב למיתא מסאב ; ודומה להם ההלכות שבאו בספר יצירה קצרות מאוד, וכן נראה שהיו בצורה זו ההלכות בברייתא הקדמונה של סוד עיבור האבודה מאתנו, נולד קודם חצות, נולד לאחר ; ולאלו, פעמים בא בארוכה פעמים בא בקצרה ;

הלכות היחידות קראו בשמות, תמנה גם הלכת אור ד' עשר שנחלקו בביאורה (ריש פסחים) וכדומה ·

והנה אחת אחת נתרחבו ונתפרשו ההלכות יותר, ועם זאת לא חדלו מלהיות תמיד קריים בלשון, ובוחרים בקצור הנאות, ועוזבים הביאור להגמרא של הלכה, שבה ההרחבה טובה ; וזהו שאמרו לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה ; ועל הרוב נראה שהניחו את הלשון הראשון במקומו, אלא שפירשו והוסיפו עליו דברים, וזה וכיוצא בו רמזו באמרם ומשנה לא זזה ממקומה, ובאמרם זו משנה ראשונה, ואמרו (סנהדרין פ' ג' מ"ד) זו משנת ר' עקיבא אבל משנה ראשונה וזה ראיה על הנגוד ; דוגמא על הבאור להלכה הקצרה (פסחים א') ובמה אמרו שתי שורות במרתף מקום שצריך בדיקה וכו' הנה זאת היה נוסחת ההלכה הראשונה, והיא בלא ספק מהיותר קדמוניות, שכבר נחלקו שני הבתים של ישיבות במובן לשונה ; וכמוה ההלכה (זבחים ריש פרק ט') המזבח מקדש את הראוי לו, נחלקו בבאורה שם ר"ג ור"י ור"ש ; וכן הלשון במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה רומז להלכה קדומה, והראיה הערת השונה האחרון, וכל אדם אלא שדברו חכמים בהווה ; ונמצינו למדין עוד מן דוגמאות הללו שההלכה הקדומה עם כל קצורה היתה על הרוב מיוחדת יחוד גדול, והסבירוה בדרך פרט וענין יחידי וזה מה שנמצא תמיד בדרכי מליצת קדמוני קדמונים וכהמשלותיהם, וכמוהם עוד, העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו וכו' ; ומן אותן ההלכות הקדומות כללו כללים בזמן מאוחר מעט (כלים פ' י"ז, מ' ה') כל המטלטלין מביאין את הטומאה בעובי המרדע, ועל זה שנו והוסיפו באהלות (ס' י"ו, מ"א) אמר ר' טרפון אקפח את בני שזו הלכה מקופחת, ששמע השומע ומעה — בכללו — האיכר עובר ומרדעו על כתיפו ואיהל צד, אחת על הקבר, טמאו אותו משום כלים המאהילים על המת ; אמר ר' עקיבא אני אתקן שיהו דברי חכמים ההלכה

(ההלכה השנית) קיימים שיהו כל המטלטלין יביאין את הטומאה על האדם שנושא אותן בעובי המרדע , ועל עצמן בכל שהן , . ועל שאר אדם וכלים בפותח טפח ; ויעיין שם ובשבת (דף י״ז) פירוש משנה זו , ואין המקום לזה בכאן שלא הובאה כ״א לדוגמא איך נתהוו ההלכות בקדמותן ואיך עשו בהן מזמן לזמן , לפי שעם הקצור חתרו תמיד השונים לבוא מן פרטי דינים ומעשים שאירעו ;גדרים וכללים והוסיפו זה הכלל , כלל אמרו , דוגמא כלל אמרו בפיאה כל שהוא אוכל , ונשמר , וגדולו מן הארץ , ולקיטתו כאחת , ומכניסו לקיום , חייב בפיאה והתבואה והקטניות בכלל הזה ; ולפעמים הכלל מרכב מענינים שונים,כל היוצא מן הגפן אין מדליקין בו אלא פשתן וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אוהלים אלא פשתן , ודומיו רבים ; ועוד יתבארו דרכי קשור ההלכות הנפרדות לפנינו . הכלל שהראיות מכריעות מכל צד שמספר רב מאוד מההלכות הנשקעות במשנתנו ובברייתות , נקבעו בעיקר לשונם ורובם גם בסדורם זו אצל זו מזמן קדמון מאוד ; למשל ההלכה הבאה ראשונה במשנתנו , מאימתי קורין את שמע בערבית , משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ; מי לא יודה שהגבלה זו הונחה למאוחר עכ״פ בעוד שלא חרב הבית , והכהנים בחבורת ונראין במעשיהם להעם , והיו הכהנים היודעים לחשוב השעות ועתותי שחר ונשף לכל תקופות השנה ; ובאמת הראיות בזה אף למותר , לפי שרובי ההלכות בעיקרן , וביחוד אותן שבסדרי זרעים קדשים וטהרות הן המעידות על עצמן שנקבעו ונשנו בעיקר טופס שלהן , בחיות הבית בנוי וישראל על אדמתם ובקבוץ גדול יתר מאוד , היינו באותן מאתים ושמונים שנה שהגבלנום למעלה שבין שמעון השני עד החורבן . —

וידעתי שהקורא יתפוש עלינו בזה , שהלא נמצא מאמרים לחז״ל מורים על קדימת זמן , הלכות ושוניהן למעלה מן הגבול הנזכר , שאמרו שהלכות נשתכחו בימי אבלו של משה , ושהחזירן עתניאל בן קנז מפלפלו , ואמרו בימי שמואל נשנית ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית , ושעמשא חגר עליה חרבו לקיימת בזרוע בבהמ״ד ; ועוד במשנה זה כדרש דרש יהודע הכהן ; בימי נחמיה בן חכליה נשנית הלכה זו , ואמרו הלכה מפי חגי זכריה ומלאכי ; ואיך אני אומר שלא התחילו לשנות ההלכות עד למוקדם שנת ר״פ לפני החורבן בזמן שפסק סדר הסופרים ; ויותר מזה יתפוש עלי הקורא טוב הלב , והמקנא אולי יחרוק עלי בשניו , ויחשבני מהר לכופר בתורה שבעל פה , שהרי נמצא מספר לא מעט מהלכות , נאמר עליהם מחז״ל בפירוש שהם הלכה למשה מסיני ; וישמע נא הקורא הטוב תשובת התנצלותי על זאת ראשון ואחרון — דע ידידי (ההכרח יאלצני להכפיל האמור בזה פעמים שלש ויותר) שהכוונה אצלינו בזה השער כמו בכל המאמר כולו , לצרוף ולברר דברי אמונה שבידינו בבחינה שכלית , ובהגבלת מחקר עיוני , ובדרישת עדיות מאומתות , ולחרוץ המשפט בכח שלשתן נגד המסופקים והטוענים והמכחישים ונגד כל הנוטים מדרך האמת הנכונה בהגזמה לאיזו צד ועבר שיהיה וזהו הצורך הגדול לדור שאנחנו בו ; וכבר הבדלנו במו כן שמטרת כוונתנו דומה ממש למטרת חפץ הרב בספר המורה אצל אנשי זמנו , ושאנחנו תמיד במה שנוגע לדרך הדרישה יוצאים בעקבותיו , בלי הבדל אחר זולת ההבדל שבין בני דורו והמבוכות שנפלו בו והמרפא ההכרחי להן ובין מעמד הדור הנוכחי והענין שהם בו. ועל כן גם בזה הדרוש רצוננו להגביל הזמן הברור היותר מאוחר שאפשר לטוען לתפוש בתחלת ההלכות ; אולם אין אנחנו שוללים בזה אפשרות איזה פרטי דינים,ומדות דרש מקובלים באומה יתר על הפירוש בכתובים שמסרו הסופרים , ושהגיעו לידי החכמים שוני ההלכות בקבלת אבות מימי הבית הראשון ולפניו , ובפרט מימות נביאים האחרונים הדבר קרוב מאוד ; אולם זאת נודה שלא יאומן לנו כללות פרטי דינים ההם נשנים מימות הבית הראשון בשם צורת ולשון הלכ׳ , כפי מה שציינו והגבלנו אותה בתאריך בבירור גמור ; וזה לפי שהשם הלכה נגזר מלשון תארשו (כמשפט הבנות תרגום בהלכת) וצורת הכתיבן שלה מאוחרת

שעלתה להם ההסכמה והאחרות בפירושיהם ובדבריהם. — הנה המחלוקת הראשונה שהוזכר במשנה (חגיגה ב') היא על סמיכה שלמי חגיגה ביו"ט, ונשנית ההלכה בסתירה בשני הבתים מדור לדור ונשארה תלויה ועומדת והגם שעמדו עליה למנין לפעמים, לא גמרוה לעולם בשלימות: ויתכן שהיה העכוב מתחלה ע"י השטר והמלחמה של יוונים, ושאחר כן נמנעה ההסכמה מחמת קלות הענין בעצמו מצד אחר (שהסמיכה אינה אלא שבות) ויקרתו מצד אחר והוא מניעת הבאת קרבנות ביו"ט וביחוד אחר שנלוה לו המחלוקת בהקרבת עולות ביו"ט, ושנו בזו המחלוקת שוני ההלכות מעשיות הרבה (ביצה י"ט וירושלמי ביצה ב' וחגיגה ב') איך התגברו הדיעות בה אחד על חבורו ואיך כשהביא הלל העניו עולת ראייתו למקדש בחש להמתנגדים, ואיך שגזרו עוד שתיקה על המתנגדים ושעם זאת לא חדלו מלנצח ועם זאת העידו רבותינו שכל הנצוח היה רק בבית הועד, וחוצה לו היו עושין בשלום ובאמונה ונוחין זה לזה, ועוד והוא העיקר שלא גרמה המחלוקת פרצה בישראל, שיהיו נזהרין ח"ו מלהתערב אלו עם אלו, וכמו שאמרו (יבמות י"ג) לא נמנעו וכו', הגם שכל אחת עשו כשטתו. — ונשוב לבאור צורת ההלכה: מתחלה היו המאמרים הנקבעים קצרים ביותר בעלי שלשה ארבעה מלות בלבד, ואולי קרובים לציוני הסמנים של הסופרים · הדוגמא מהיותר קצרים הם ההלכות הבאות במשנתנו בתחלת בבא קמא, ארבעה אבות נזיקין וכו', כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו; הכשרתי בחצי נזקו כהכשר כל נזקו; נכסים המיוחדים; נכסים של בני ברית; רשות המזיק והניזק; הניזק והמזיק בתשלומין; שום כסף; שוה כסף; וכן ימצאו בעדיות בארמי, איל קמצא דכן; משקין בי מטבחיא דכן, ודיקרב למיתא מסאב; ודומה להם ההלכות שבאו בספר יצירה קצרות מאוד, וכן נראה שהיו בצורה זו ההלכות בברייתא הקדמונה של סוד העבור האבודה מאתנו, נולד קודם חצות, נולד לאחר חצות, פעמים בא בארוכה פעמים בא בקצרה; ולאלו

הלכות היחידות קראו בשמות, תמנה גם הלכת אור ד' עשר שנחלקו בביאורה (ריש פסחים) וכדומה ·

והנה אחת אחת נתרחבו ונתפרשו ההלכות יותר, ועם זאת לא חדלו מלהיות תמיד קרויים בלשון, ובוחרים בקצור הנאית, ועוזבים הביאור להגמרא של הלכה, שבה ההרחבה טובה: וזהו שאמרו לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה: ועל הרוב נראה שהניחו את הלשון הראשון במקומו, אלא שביארו אותו והוסיפו עליו דברים, וזה וכיוצא בו רמזו באמרם ומשנה לא זזה ממקומה, ובאמרם זו משנה ראשונה, ואמרו (סנהדרין פ' ג' מ"ד) זו משנת ר' עקיבא אבל משנה ראשונה וזה ראיה על הנגוד; דוגמא על הבאור להלכה הקצרה (פסחים א') ובמה אמרו שתי שורות במרתף מקום שצריך בדיקה וכו' הנה זאת היה נוסחת ההלכה הראשונה, והיא בלא ספק מהיותר קדמוניות, שכבר נחלקו שני הבתים של ישיבות במובן לשונה; וכמוה ההלכה (זבחים ריש פרק ט') המזבח מקדש את הראוי לו, נחלקו בבאורה שם ר"ג ור"י ור"ש: וכן הלשון במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה רומז להלכה קדומה, והראיה הערת השונה האחרון, וכל אדם אלא שדברו חכמים בהווה: ונמצינו למדין עוד מן דוגמאות הללו שההלכה הקדומה עם כל קצורה היתה. על הרוב מיוחדת יחוד גדול, והסבירוה בדרך פרט וענין יחידי וזה מה שנמצא תמיד בדרכי מליצת קדמוני קדמונים ובהמשלותיהם, וכמוהם עוד, העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו וכו': ומן אותן ההלכות הקדומות כללו כללים בזמן מאוחר מעט (כלים פ' י"ז, מ' ה') כל המטלטלין מביאין את הטומאה בעובי המרדע, ועל זה שנו והוסיפו באהלות (פ' י"ו, מ"א) אמר ר' טרפון אקפח את בני שזו הלכה מקופחת, ששמע השומע וטעה — בכללו — האיכר עובר ומרדעו על כתיפו ואיהל צד, אחת על הקבר, טמאו אותו משום כלים המאהילים על המת; אמר ר' עקיבא אני אתקן שיהו דברי חכמים

ההלכה

חתכו את הדין, וקבעוה כן בישיבות להבא; והראיה על כל זה הברייתא הידועה בראשונה — היינו בהתחלת זמן קביעות ההלכות — לא היתה מחלוקת — קיימת וקבועה לדורות — בישראל, וכו׳ וכבר הבאנוה בשלימותה למעלה (שער יו"ד) ודע והבן שאילו נשאר זה המנהג תמידי בכל הזמן של סדר חכמים זה, כמו שהיה נהוג בתחלתו, וגם אחרי כן בקצת עתות מנוחה חשובים ולפעמים גם בסיוע ממיזמים, כבר היה זה הטוב לישראל בהצלחתם הזמנית והרוחנית בשוה; ובשביל זה נקבע הלכת זקן הממרה נגד הרוב, עפ"י הפרשה בשופטים והחמירו בו ואסרו למחול לו והכל נעשה בתחלת זמן זה כשהחלו הישיבות לרוב, בכדי שלא ירבה מחלוקת בישראל, אלא שגרמו העינות ונחלקה האומה לא בלבד לכתות שונות חלוקית זו מזו הרבה בדיעות ובמנהגים, שכבר דברנו אודותם, כי אם גם בין המחזקים באמונה צרופה ובקבלות שנמסרו להם מאבותם, היינו בין חכמי שוני ההלכות, צמחו מעט מעט יותר שינוי דיעות בהוראה, ובקביעות וגירסת ההלכה, ועי"ז גם פירוד הלבבות, עד שלא יכלו לבוא להסכמה ואחדות ונפרדו לישיבה ישיבה מיוחדת לעצמה וביחוד אחר שמאי והלל, היו ישיבותם לשני בתים גדולים חלוקים מאוד, גם בכללות דרכי המדרש והעיון, ולפיהן גם בהרבה פרטי ענינים בדיעות ובמעשים התוריים; הגם שתיכף מזמן התחלת ההלכות היו שני בתי וועד גדולים עם ראשיהם הנידעים בשם זוגות וכמו שנזכיר עוד; ומן אז והלאה לא הצליחה השעה ועת רצון להתאסף יחד כל החכמים משני הצדדים בכדי לבוא להסכמה, עפ"י העיון ובח הראיות או עפ"י העמידה למנין והחלטת הדבר המחולק עפ"י הרוב, כ"א לפרקים מועטים ובאקראי על קצת ענינים בלבד; וגם בזה לא היה התיקון והמרפא שלם, לפי שכבר נקבעו במחלוקיות אלו, הלכות בלשון שניהם, ונכנסו איתן בשינוי זה לבניהם ולתלמידיהם, ולא היתה עקירתם באפשרות, עד שבסוף סדר חכמים אלו, וזה בזמן סתימת ותקון המשנה שבידינו בחסד עליון, [illegible]כו להזכיר בבאור רוב המחלוקות לפי השינוי, השגור בפי חבורות התלמידים שוני ההלכות; וזה, ששנינו במסכת עדיות (פ׳ א׳ מ׳ ו׳.) א"ר יהודה א"כ למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלן שאם יאמר האחד כך אני מקובל, יאמרו לו כדברי איש פלוני שמעת ; וזה לפי שמתחלה לא נקבעו כלל דברי היחיד או המיעוט לגירסא. ודע עוד כי הגם שבעל כרחנו נודה שסבת העדר ההסכמה בהלכות היתה ג"כ בעוצם המחלוקת שבין החכמים, והעמידה על דעת עצמם וחבורתם, ושבמחלוקת שתחלתה לשם שמים בלא ספק התערבה אח"כ אהבת הנצוח, כמבואר זה במקומות הרבה מאוד מהש"ס, הנה מצד השני עלינו להצדיק את החכמים בהודות על האמת הברור כי השמדות והמלחמות והצרות הרבות שפגעו את העם כולו וביותר את החכמים שבהם, היו הסבה הראשית להעדר וועד החכמים באסיפות גדולות וע"י כן לשלילת ההסכמה; בתחלת זמן שאנחנו בו (הוא זמן ההלכות), היה השמד והמלחמה הארוכה של יוונים שאז נרדפו ביחוד החכמים והחסידים, אחר זה לזמן מועט, עצמו והגדילו כתות הצדוקים והביתוסים שהצרו לחכמים בעזר רוב מלכי חשמונאי שהיו עכ"פ בלב כרוכים כולם אחרי הצדוקים; גם בימי מלכי הורודוס מלחמות ורדיפות לחכמים, וקרוב לסוף סדר תנאים זה, היה השמד של הרומיים, וגזירתם ביחוד על הוועד ועל סמיכת חכמים; ואיה איפוא התימה שבעתות כאלה שזכרנו נמנעו החכמים אסיפות בוועדים גדולים, שגם מתחלה נתוועדו עפ"י הרוב בפקודת ועצת אנשי המלכות והשרים, ובעירוב אנשים מכתות שונות (והראיות על זה ברורות), ושבחרו יותר ללמד כל אחד בבית מדרשו, ולקבוע הלכות בפני עצמו, באופן ששבה השגת ההסכמה והאחדו׳ במעט בלתי אפשרית ונמנעת, זהו מה שראינו להציע בכלל בסבת השינוי הרב והנגוד העצום בהלכות, והמחלוקת הגדולה בין שוניהן, ובסבת מיעוט מספר ההלכות הברורות והפסוקות בערך אל המחולקית, עד שהגיע הדבר למה שחכמינו ז"ל רם בעצמם הקובלים במר לב שנעשית תורה כשתי תורות, בחלוף הפרי הטוב שבא מפעולת הסופרים ושקידתם

שעלתה

וקביעים בלשון להלכה שאמרנו . וזה העיון נקרא לחכמינו בשם מדרש או תלמוד הכתובים , כאלו דרשו את הכתוב ושאלוהו על ברו ומובנו, ועל בח מלותיו והוראתם האפשרי להם בפ"ע ובחבורם ' מה שיורה עליו סדר המקרא ועריכתו למה שלפניו ומה שלאחריו, הכל בכדי להגיע אל ההגבלה המבוקשת להם ומשפט שלכדו בו ; ושאלו על כתוב כזה מה תלמוד לומר בו ? ואמרו עוד הכתוב למדרשו או לתלמודו הוא בא , ואמרו ג"כ לשון ניתנו לידרש , על כתובי הכל בכלל וביחוד בכתובי המצות והיינו שחוץ מפשוטם בפירוש הסופרים יש בכחם עוד להדרש מחכמים וליתן מענה ותלמוד לצורך הלכות מועילות ומוכרחות · — ולהיות ההלכה בפני עצמה קצרה מאוד בלשונה ובגירסתה, הנה ישלים אותה המדרש שהוא יסודה ומקורה ; ומה שישלים את המדרש, הוא המשא ומתן במדרשים חלוקים , והבחירה ביניהם ,והכרעת הדעת בהדמיון או ההבדל בין הלכה להלכה , ובל השייך לבירור ענין ענין לכל תכונותיו ותולדותיו ; כל זה נקרא בשם ארמי גמרא ובעברי פתרונו השלמה , לפי שהיא משלמת את ההלכה ומדרשה להוראת מעשה · וכיון שהדבר כך הנה ההלכה ומדרשה וגמרתה הם באמת שוים בזמן , לפי שכל ההלכות או עכ"פ רובן הגדול לא נקבעו כ"א על זה הדרך היינו שהוציאוה עפ"י המדרש בכתובים והשלימו בירורה עפ"י העיון והמשא ומתן · — אילם בקביעותם בלשון וגירסא חלוקים המה בזמן הרבה , ובזה יש ראיות ברורות ועדיות מפורשות לחכמים, שההלכות הן הקודמות בזמן לקביעות וגירסת לשון אחד קבוע , ואחריהם המדרשות והלכה ובאחרונה גם הגמרא שזו לא הגיעה לקביעות עד לזמן מאוחר הרבה , וכמו שיבוא עוד · — ואיך עשו ראשי המורים בבתי מדרשם כשנעלם מהם דבר לקביעות ההלכה או בשביל הוראת מעשה שאירע או כשנפל בוועדם מחלוקת במדרש הכתובים ובלמוד הסברא ? — הקריבו דבריהם לפני ישיבת חכמים גדולה משלהם , עד לאותה הישיבה שבהר הבית ולאותה שבפתח העזרה ובאחרונה לאותה הגדולה שהיתה בלשכת הגזית והיא הנקראת בזמן זה בשם סנהדרין גדולה (וכבר דברנו מזה בשער העשירי) ונקראו הישיבות שבקצת הערים ובירושלים ג"ב בתי דינין גדולים (וביותר שאת נקראו בן הסנהדרין) לפי שמלבד הלמוד לתלמידים היושבים לפניהם , היתה גם ההוראה והמשפט בדין התוריי משמרת עבודתם , ומשם קבלו העם הדין וההוראה ; הבחינה האחרונה לכל ספק ומחלוקת היה הנטיה לרוב הדיעות , היינו שעמדו החכמים למנין ונמנו וגמרו את ההלכה עפ"י רוב דיעות , ועל פיה תתכו

בגוף הדינים נמלא דמיון רב ; למשל גליג סברת קס ליה בדרבה מניה , שגם ביניהם היתה נוהגת , וכן שטרי בירורין אשר גם בירושלמי נאמר עליהן שטרי בירורין הן הן קומפרמיסין · והנה מדרך המלך כשיכבוש מדינה מפלת חפלו להחזיק המלוכה בידו יחשוב להשכיח תושבי המדינה נימוסיהם ומשפטיהם הקודמים ויפקוד עליהם משפטים חדשים לא שערום אבותיהם , ובלי ספק כאשר יד הרומיים חזקה עלינו העמידו שופטים מאליהם , אך מאנשי בריתנו , ויהיו פוסקים כדיניהם , והם הדיינים הנקראים דייני גזירות , ומזה נלמח השווי בין שתי הדתות · גם נראה כי לקחו שכרם בתוקף יד המושל ובזה יתורץ מאמר רב אסי : לא רלו מוסיפין עליהן שכר . (והחכם ר' אברהם קראחמאל נר"ו פרי לדיק בן הרב המחבר ז"ל הוסיף לאמר כי מנחם (חגיגה פרק שני) אשר יצא לעבודת המלך נקבע לדיין מדייני הגזירות . ונתמנה אחר פטירת אדמון וחנן , ויתכן כי אבידן המוזכר בגמרת שבת ועי"ז היה חבר ידועה למלכים מיועד לאסיפת דייני גזירות ומשם יצא [illegible] נימוסי רומי ונקרא בי אבידן כמו בית אבי דין ע"ש בית דין והפרושים כנוהו אבידן וכנו לדייני המורים [illegible] והוסד בית זה בימי שמעיה ואבטליון ועמד עד שנשרף ספר גזירתא בימי ריב"ז ואחר החרבן [illegible] כי נלרפו גם כן בית ועד לחכמים אבל נמלא שם עבודה זרה ")

רבנים מעשה ידי הכופרים באמונתם, על כן קבעו את העולה להם במאמרים קצרי המלות ורבי הכוונה בכדי להקל על הזכרון, וקבעו אלו המאמרים בלשון אחד ודברים אחרים בלשון המשנה שהוא לשון עברי מאוחר של חכמים ומעט מזעיר ביחוד בעדויות חכמים מזמן קדום בלשון ארמי, שהיה השפה המדוברת בזמן בית שני; וקראו לאותן המאמרים הקצרים בשם הלכות, ושנו וגרסו אותן ההלכות בע״פ ובלשון אחד לכל החכמים ותלמידיהם, לא בלבד בבתי הוועד שלהם, שנקראו בזמן כדר זה בשם חדש בתי המדרש, כ״א גם בשבתם בביתם ובלכתם בדרך, עד שבהאריך הימים שרבו ההלכות ונתרחבו גם בלשונם יותר מבתחלה הזהירו החכמים מאוד על השקידה בחזרת ההלכות ומנעו ההפסק בשנונם בעתות הפנאי אפי׳ לדבר ראוי בפ״ע, ואמרו המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר וכו׳, ומצאנו להם החזרה עד ארבעים גם מאה פעמים בבת אחת — ומה היה המקור והשורש להלכות אלו שבכלל כמו שאמרנו הקבלות ופרטי דינים והוראות במעשים שאירעו שלא נתפרשו בתורה ולא באו בפירושי ודברי הסופרים ובמאמרם הרגיל בזה, הא לא מסר הכתוב אלא לחכמים לומר לך וכו׳ הגיעו אליהם החכמים ע״י הדרישה העמוקה בכתובי התורה עם הפירוש שעליהם, ובכח הוראת מלותיהם לפי דמיונה במקומות אחרים מבוארים יותר, ובהקש מדבר לדבר, ובהוליד תולדות מן האבות להן, ובהכנסת הפרט תחת מה שהוא כלל; וחוץ מזה היה המקור והיסוד להלכות רבות והכרעת השכל והיושר והתועלת לכלל וליחיד, וצורך גבול מיוחד בקצת ענינים והרגיל להם לומר בביוצא באלו, ושיערו חכמים פי׳ שקבעו השיעור או מדת חכמים כו הוא . . . בפרט בדיני הממונות והקנסות, שיסוד הצדק בהם הוא היות ההגבלה ההיא שוה לכל העם אחד נגד חבירו; אך כל זה בתנחת משפטי התורה ליסוד ראשון ועיקר *) ונשאו ונתנו באלו הדברים ראשי החכמים בישיבותם עם תלמידיהם וחבריהם עד שבררום בעיון

וקבעום

*) נראה ברור שכל פרטי דינים בעסקי בני אדם שלרוב פרעיותם אין להם הנצלה או ראיה מבוארת, לא מן הכתוב ולא מן הפירושים ולא מן הקבלות קדמוניות שבע״פ, כי אם דנו בם משקול הדעת והכרעת היושר והצורך, ויש להם יסוד כללי בתורה במלות צדק צדק תרדוף, כל אותן הדינים, שמצינו גם הם בהלכות, ובאו מהם לרוב במשנתנו, נקרא לראשונים גזירות, ובזמן הבית נתמנו עליהם דיינים קבועים לדון אותם בשערי ושוקי ירושלים, הערים הגדולות, וניתנו שכרם בירושלים מתרומת הלשכה, ושנים שלשה שמות מהם הזכירו בפרק אחרון בכתובות ודיניהם שם וכל החלוקות שבפרק ההוא הם מסוג הלכות שזכרנו וכן ההלכה בב״ק (נ״ח, ע״ב) קיטמה נטיעה וכו׳ גוזרי גזירות אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף; וראיה עוד לדברינו, שהצדוקים שאינם מודים בפירושים וקבלות, דנו דיניהם רק על פי גזירות כאלו; ומצאתים שהיתה ידם תקיפה בסנהדרין היה להם באלו ספר מונח בלשכת הגזית. וזהו שאמרו במסכת מגלת תענית בארבעה עשר בתמוז עדא ספר גזירתא דלא למספד וכו׳ ובזה תתיישב קושית התוספות שם על אמרם גוזרי גזירות היו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה והלא אסור לדון בשכר וכו׳ (כתובות ק״ה, ע״א) ותירוצם שם אינו מספיק שהרי היו בירושלים הרבה בתי דינין קבועות, ולפי דברינו יתכן שהקילו בדינים אלו. וכן במה שזכרו (ירושלמי שקלים ד׳ ב׳) שהיו מלמדי הלכות שחיטה והלכות קמיצה נוטלין שכרן מתרומת הלשכה יתכן בעבור שלמדו המעשה שהוא גם מלאכה לא ידיעת למוד בלבד. ופה יש להעיר כי מלבד הדמיון והשווי המצוי לרוב בין מלות השתמשו בהן חכמי משנה והברייתא לבין מלות מדתי רומי — עד אשר נאמר עליהן בהכרח שקצתן חכמינו ז״ל העתיקו מלשון רומי כמו: מטלטלין, ושאינן מטלטלין, נכסי צאן ברזל, הניח מעותיו על קרן הצבי, ומלת דמים אשר הוראתה לא מעות בעין בלבד, ומלת טענה (גראוואמען), וקצתן לא העתיקו כמו אפותיקי ופרוזבול — גם

אשר הוברחו בעלי הלכות מלשון המקרא . ויש לנו עוד דברים בדבורי מקרא סופרים , תיקון סופרים , עטור סופרים , רקדוקי סופרים ויבואו במקום אחר אי"ה , ופה אין מגמת פנינו כ"א לברר ולהורות שיש פירושים והגבלות במצות שילמדום הסופרים בזמן המצוין מעזרא עד שמעון הצדיק זמן התחלת משנת ההלכות , ושהניחו אותם הפירושים והגבלות , חוץ מן הלמוד בשעת קריאת התורה גם בסמנים באותיות ותיבות ספר התורה שהיתה כתיבתה והעתקת נוסחה פקידת משמרתם . — ולולא יראתי הייתי חושב שיתכן שהסופרים רשמו כמו כן בגליונות החומשין שכתבו לעם איזה ציונים על קצת פירושיהם והגבלותיהם בעניני כל מצוה ומצוה , ור"מ בפרשת העריות רשמו השניות בגליון שרם מדברי סופרים אך מגזירות סיג שלהם , כפי יסודם ועשו סייג לתורה ; ומצינו עוד בימי רב אשי (יבמות כ"א , ע"ב) שניות לעריות כתובות על לוח מיוחסים למר בר רבנא , הגם שכבר היו העתקות מנוסח שלו כנראה מתשובת רב אשי שאין מר הנזכר חתום על הלוח , ואם יהי כן הנה סמכו בהלכות על רשימות אלו כדבר נודע כמו שסמכו על דברי הכתוב , ואולי יורה על זה גם השם דברי. סופרים גם אמרם ז"ל אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות שהוציאו רק ההלכות מן הכתיבה ; ובהכרח אנו צריכין לומר על ר' מאיר , שגם הוא היה סופר בזמן מאוחר הרבה מזה שאנו בו , שרשם בגליונות איזה ציוני אגדה שאמרו עליו במדרש ובירושלמי בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב כתנות עור , כתנות אור , טוב מאוד , טוב מית , משא דומה , משא רומי ; ולא יעלה על הדעת שר' מאיר שינה או הוסיף מדעתו אלא ע"כ שציין בגליון (ויפה העיר בזה חכם אחד שעל זה הוכיחו ר' ישמעאל בני הזהר במלאכתך וכו' (עירובין י"ג , ע"א) שלא ירגיל לעשות כן בציונים , שמא יטעה הוא או הבאים אחריו ויכניסו ציון הגליון בפנים הספר · — אולם איך שהיה בזה הנה לא היו רק ציוני סמנים בלבד , אולי בדרך הציונים והסמנים הקצרים שהונחו במסורה שהיה ראשיתה מהם , לא בלשון ארוך אפי' מעט , שלולא כן היו דבריהם נזכרים לפעמים בפי בעלי ההלכות , מה שלא מצינו לו רושם . והנה על איכות ותכונת פירושי המצות של הסופרים כפי מה שהם עולים לנו מן ההלכות שבמשנה , עוד ידובר מאתנו בשער מיוחד לראשי דרכי באור המקרא בכלל שקראנוהו נתיבות הפרד"ס , ופה יספיק כי נאמר כ' מה שהיו קרובים מאוד לזמן הנביאים וקבלו התורה מידם , ומה שהיו קדומי חכמי הלשון , לא רחוקים הרבה מזמן חיותה בפי כל האומה , והיותם כולם בארץ ישראל והמנהגים ודרכי החיים עדיין שוים ברוב לדורות הקודמים להם , כל זה מה שיורה ויעיד על אמתת פתרונם והגבלותם במצות , טבם ותועלתם לכלל וליחיד . — —

אחר סדר הסופרים התחיל סדר שוני ההלכות מזמן שמעון בן חוני השני כה"ג סביב לשנת מאה למלכות יוונים כאתים ושמונים לפני החורבן , ואחר שהצליחה ועשתה פעולת הסופרים לפרש כתובי המצות והמשפטים היינו להגבילם וליחדם בגבול והתיחדות הצריך בהכרח לקיומם , כמו במעשה התפילין , במקרא השמע ובתפלה , בשבת ומועדים , קרבנות , שופר , הגבלת השיעורים היותר מוכרחים באסור ובמוזהר ובטומאות , וביוצא בדינים שבין אדם לחבירו , החלו עתה מזמן שמעון ואנטיגנוס , והימים ימי טובה עדיין בתחלת צאתם מתחת ממשלת מצרים לממשלת אנטיוכוס הגדול , כמו שכבר ספרנו כל זה (שער ט') להרבות בעסק והגיון התורה , ויצאו להם פרטים והגבלות חדשים בדיני המצות ובמעשים שאירעו , שלא נכללו בתחלת ההשקפה , לא בכתובי התורה , ולא בפירוש והתיחדות של הסופרים בקבלתם ולמודם , והגיעו להם עתה ע"י העיון וההתבוננות והסברא , ועל פי דרכים מיוחדים שקראו להם מדות ויתבארו עוד ; ובפעולה זו עלה ביד החכמים בשקידתם בזמן סדר זה ליסוד ולקבוע פרטי דינים רבים ולהכניסם תמיד סך מה מאלו הפרטים בכלל חדש ; ולפי שלא הספיק להם בזה שנון הכתיב עם הפירוש וציוני הסמנים

בהגמרא מימרותיה והוויותיה ; אך מעמדנו במסורת של סופרים הראשונים וטעמיה ובה אנו סוברין סברות, ולזה ראוי שיוקחו דברינו בפ־ש זה הענין רק כאיזה פירוש פשט בלבד וכמו שרמזנו בתחלת דברינו ; ועל כן אם לאיזה מהקוראים יהיו טעמינו קלים בעיניו ואולי יחשוב כל דברינו לדברי חלומות, לפי שאינם כפי הלשון והדרך המורגל אצלו וקבוע במחשבתו מילדותו בכיוצא באלו הענינים, הנה הרשות נתונה בידו, אך ראוי וחיוב הוא לו שלא יאשים את המחבר או יחשדהו חשד גדול או קטן, וישלם בזה רעה תחת טובה, מאחר שכל כונתנו ומגמתנו בזה המאמר כולו וביחוד בשער זה ובאיתו שאחריו רק לתת כבוד לחכמינו לשמם ולזכרם ולעשות שלום בין השכל ובין שתי התורות ולגלות שורש ומקור לדברים שאומות העולם וקלי הדעת מעדתנו טוענין עליהם בשחוק מרבה להכיל. — ונשוב עתה לענינינו, שסיף סוף הוא מאומת ומקוים בכללו — במשנה ובברייתות ובכל התלמוד, אף שאפשר שאיזה פרטים ממה שאמרנו וסברנו בו, טעות הם בידינו ; אך לא נוסיף עוד בדוגמאות סמני הדינים לסופרים ע"י המלא והחסר הגם שיש מהם רבים ברורים מובאים גם בתלמוד כמו הסימן של כפת תמרים שהניחוהו חסר להורות על לולב אחד והסימן חדשכם (בפרשת חצוצרות) חסר לסמן ראש השנה וחיוב התקיעה בו, ועל כן דרשו לה חז"ל (ר"ה ל"ג וכו') להשוות יובל ור"ה לתרועה ולתקיעה ודיניו, אולם נביא עוד סימן אחד והוא ה"א שבסוף מלת הנערה שכתוב בקנס מוציא שם רע במשנה תורה ; וזה שהסופרים השאירו מלה זו שוה במכתב לזכר ולנקבה (הגם שבמקרא הפה היה ההבדל ניכר מעקרו למעלה) ולא הוסיפו בה ה"א נחה להוראת שינוי המין וזה בכל התורה אולי לפי שהם נכרות בנקל בקריאה ועל הרוב בא אצלה מלת בתולה, או לאיזה סבה אחרת נעלמת מאתנו כמו שהשאירו מלת הוא בשוה ובלי הבדל המין בכתיבה חוץ מן י"א מקומות שמסרו היא ביוד לנקבה לסבה שלא ידענוה. והנה בשכתבו רק פעם אחת לבד הנערה מלא בה"א בסופה, היה זה בלי ספק מן הסופרים להגבלת איזה ענין, והוא שלא נעשה הפרש מעלה בין הנערות כ"א איזו נערה שתהיה, הקנס ההיא חיוב בה ; ויסוד הרמז הוא שהוראת הה"א בסוף השמות הוא ברוב הפעמים על קבוץ רבים למין אחד כמו דגה, חטה, שעורה, ובערבי שהוא קרוב ללשון העברי תוספת הה"א להורות על הקבוץ ההוא רגיל מאד · והנה תהיה הגבלה זו בבירור מזמן הסופרים, ונתיחדה עוד יותר לנערות פסולות בזמן הגבלת ההלכות ומדרשן. — הרמזים הנזכרים הניחום הסופרים לא בלבד להוראת וזכירת פירוש והגבלה במצות כ"א גם לעניני אגדה ולצורך אזהרה ושנון כל דבר יקר בעיניהם. דוגמא : יוד יתירה במלת תיעשה להורות שהמנורה נעשית מאליה ; חסרון וי"ו ונטמתם בם להורות שאכילת האסורים מטמטם את הלב ; וי"ו רבתי דגחון ותי"ו דוהתגלח למספר אותיות ותיבות שבתורה ; דל"ת דאחד ורי"ש דלא תשתחוה לאל אחר גדולות שיהיו נכרים ולא יחליפו אותם ח"ו בקריאה ; עי"ן תלויה דיכרסמנה חזיר מיער, באה לגרוע בבדי שישאר המלה רמ"י, והרמז לזכרון שפירשו המקרא על המלכות הרשעה שהציקה להם והיא המסומנת אצלם בחזיר כנודע במדרשות (וזה הרמז וכמה כיוצא בו נעשו בלא ספק ע"י סופרים מאוחרים מזמן הסופרים הראשונים שאנחנו בהם), נו"ן תלויה דיהונתן בן גרשום בן משה באה להוסיף בשביל קוראים שאינם מהוגנים שלא יזלזלו בכבודו של משה ; ומעין אלו, המה אותן תיקוני הסופרים המפורסמים לחכמינו ז"ל במקומות ומנו ז"ל מהם וגם במסורה י"ח תיקוני מלין (תנחומא בשלח) וכולם בנגע לכבודו של מקום יתעלה ; והם בודאי מן הסופרים היותר ראשונים (כנה"ג) שאנו עסוקים בהם ; ועם כל מה שאמר הראב"ע, „שבפירושים הישרים, אין צורך לתקון סופרים" הנה עכ"פ הרוב מהם ברורים ווראים למבין (וכבר נראה שחזר החכם מדעתו זאת בסוף ספר צחות) וכל מה שהוציאו מדרך כתיבת הסופרים שמימי עזרא והסמנים שהניחום והוראה הם דקדוקי סופרים בנגוד לדקדוקי תורה

אשר

כתובה בתורת אחד עשר פעמים · וכבר בא בענינת סוגיא שלימה בתלמוד ידועה אל הבקיא והוא סוגיא דמושבות בקדושין (דף ל"ז) ואנחנו נחוה דעתנו בקצרה בדרך רמזי הסופרים במלה ההיא עפ"י המסורה שלנו, והיא שבמקום שמסרו משבתיכם חסר וי"ו אחר המ"ם, רמזו הסימן שהמצוה נוהגת גם בגליות חוצה לארץ, ובארץ גם שלא בפני הבית; ויסוד הרמז הוא דמיון המסורת למלת משבתיה בהמקרא שחקו על משבתיה · והנה בשלשה מקומות מסרוה חסר, בפ' ויקהל לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת, ובדרשת המועדים אצל אזהרת החדש, ושם אצל יום הכפורים, וזה נכון ומסכים להנחתנו, לפי ההלכה שגם החדש אסור בכל מקום מדברי תורה · אולם בקרבן שתי הל"ם בעצרת בפרשת המועדים, ממושבתיכם תביאו לחם תנופה, ובפרשת נסכים כי תבאו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נתן לכם, ובפרשת רוצח והיו אלה לכם לחקת עולם לדורותיכם בכל מושבתיכם מסרו מלא בוי"ו אחר המ"ם; וגם זה מסכים, לפי שאלו שלשה המצות נוהגות רק בארץ ובפני הבית; אמנם הקושי יהיה בחמשה מקומות, שנמסרו לפי המסורה שלנו מלא, והמצות הם חובת הגוף ונוהגות בחוצת לארץ ושלא בפני הבית והיינו בפרשת פסח מצרים בכל מושבותיכם תאכלו מצות, בשני פעמים של אזהרת חלב ודם בתורת כהנים חקת עולם לדורותיכם בכל מושבתיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו, וכל דם לא תאכלו בכל מושבתיכם לעוף ולבהמה, ובשבת של פרשת המועדים, שבת היא לה' בכל מושבתיכם, שם במקרא קודש של עצרת חוקת עולם בכל מושבתיכם לדורותיכם; ועפ"י דרכנו יתבן לבקש ואולי למצוא טעמים בכל אלו. וזה באזהרת חלב ודם שבתורת כהנים, שעדיין לא הותר להם בשר תאוה כ"א בשר שלמים שהקריבו במשכן השם, וכתובים שם בפרשה, על כן לא הוצרכו ־ים לרמז זה בכאן, גם נמנעו ממנו בכדי שלא ־ז גם להיתר הקרבה בחוץ, שהיה תמיד מכשול

ועון לישראל גם בימי הבית הראשון גם בימי בית שני בידוע ממקדש חוניו; ובענין זה גם בפסח מצרים נמנע מרמז זה על חיוב המצה בכל מקום ובכל זמן, בשביל שלא יטעו להקריב גם הפסח בח"ל, כמו שמצינו רושם מזה בזמן בית שני גם ברומי (פסחים י"ג, ע"א) ועל כ' ובשביל שלא ליתן מקום למינים לרדות, בח"ו להשאי־ דין שלו על הכלל שהוא חובת הגוף ונוהג בכל מקום וזמן, שהיה בידם עוד בלי ספק מגלות בכל לקו המרה, וסמכו עוד על היות מצות אלו כפולות ומכופלות בתורה בלא מלה זו, ובמקרא קודש של עצרת נאמר, שחששו שיטעו גם בקרבן לחם הבכורים שכתיב בה בפרשה ממושבתיכם תביאו, ועל כן סמכו גם בזה על כפילת המצוה לרוב ועל הכלל המונח הנז'. אילם בשבת של פרשת המועדים לא נדע לו טעם למה נמנעו מלמסור משבתיכם בלא וי"ו, ואולי לפי שכתוב כבר בענין שבת שבתון מקרא קודש כל מלאכה לא תעשו, ולזה אפשר שהסמיכו הדבור שבת היא לה' על קרבן המוסף שבו, וזה רק בארץ ובזמן שבית המקדש קיים · — וראוי להודיע שדברינו אלה האחרונים אינם אלא כבדיות אפשריות (הגם שהם נכוחים בעינינו) והם סובבים רק על והמסורה שלנו, והגמרא חולקת עליה לפעמים, וגם בספרים מחלוקת לפעמים ביחוד בין ספרי ספרד וספרי אשכנז, וידענו עוד שהסוגיא במסכתא קדושין שהזכרנוה אין בה דבר מן ההבדל שהערנו עליו במלה זו בין החסר המלא, אלא השוו שם את המדה, והזכירו מחלוקת תנאים וברייתות חלוקות הרבה אם יש במשמע מלת מושבותיכם בכלל לאחר ירושה וישיבה בארץ, או בכל מקום שאתם יושבים, ושבהוויות הגמרא שם בקשו ליישב צריכות קצת מלות מושבות (לא כולם) אחר הכלל הגדול שחובת הגוף נוהגת בכל מקום ובכל זמן כל זה לא נעלם גם ממנו, אלא שראוי שיזכיר הקורא ואל ישכח שכל דברינו אין בהם שום מכוא ונפקותא לענין דינא, ושאין אנו עומדין בזה לא בהלכות ומדרשן, לא

בהגמרא

רנדולה · — והנה זאת האמונה שהכל נעשה בצורת רצונות התורה על ידי רבים וגדולים ברוח וחכמת אלקים אשר בקרבם, כבר תחייב אותנו לפסול ס"ת שטעה בה הסופר, באות אחת מלא וחסר ; וידענו לדוגמא נכונה שאם הסופרים כתבו ברוח קדשם מלת אותם ל"ט פעמים בתורה מלא בוי"ו והשאר חסרים, היה בזה טעמם ונימוקם עמם, יוודע לנו או לא יוודע, כמו שהיא נודע לנו באמת בהמקרא אשר תקראו אתם במועדם, שהניחו בו הסופרים הסימן שיהא דבר קביעת החודש וקביעות המועדים תלוי בב"ד, ושיהא הב"ד אומר מקודש וכל העם הנמצא עונין אחריו מקודש מקודש, ויסוד הרמז נגלה בזה · — ומה נעשה והמקום צר לנו כאן לאמת בראיות מצדי צדדים הנחתנו זאת, ולהראות איך הוא משעול צר ודק באמת, אולם נכון ישר ובטוח מליפול בשני פחתים מסוכנים גם שניהם ; או להתעקש ולהכחיש מה שהוא בדורנו ידוע ומאומת לחכמים בראיות נכוחות, עם היות הכחשה זו דרך נוחה ובבושה בדור עני בדעת, או לעשות קודש חול, ולחשוב התורה כספרי החול שספריהם גורעין ומוסיפים בהם כרצונם, עד שגם הראב"ע עם היותו מחכמינו היותר גדולים, נאמן מאוד לה' ולעמו, הפריז בזה על מדותיו יותר מהראוי *) . —

ונחזור לעסקנו בדוגמאות שבהם תושקף ותבואר כוונתנו ביותר שאת · — מן המשנה המובאה למעלה ידענו שארבע פרשיות התפילין הם מפירושי הסופרים, ואמרו (מנחות ל"ד, ב') ולטוטפת לטטפת, לטוטפת הרי כאן ארבע ; שמענו שהסופרים הניחו הסימן למה שלמדו בארבע הפרשיות בדרך כתיבתם המלות הללו שלשתן ולדעת רש"י ז"ל יהיה יסוד הרמז בזה שכתבו לטטפת שיהיה כי יביאך ובשמע חסר וי"ו אחר הפ"א ולזה כ"א לשון יחיד ובוהיה אם שמוע ולטוטפת בוי"ו אחר הפ"א א"כ הם שנים מיעוט הרבים ובסכומם ארבע ; אבל מלבד שזהו נגד המסורה שלנו, הנה אין כאן הסימן איזו הם ארבע הפרשיות, ועוד שכל טטפת שבתורה הגם שבאו בחולם אחר הפ"א איננו לשון רבים גמור, כאילו היה בוי"ו · רק קבוץ רבים שנעשה לאחד, ונבדל ממלת טוטפת שבא במשנת במה אשה יוצאה שהיא על משקל תוחלת ולשון יחיד גמור, ובזה משקל שם הקבוץ רמזו הסופרים שיהי הפרשיות בבים עור אחד, ואילו היה כתיב בוי"ו אחר הפ"א היה במשמע שיהיו כיסי עור רבים, ודע זה (עיין בפי' רש"י ובנתה"ש במקרא ותבל תלונותם מעלי), ועל כן לפי המסורה שבידינו, ועמה הסכים הרב וכל גדול, יהי יסוד הרמז לדעתנו באופן זה, שמסרו הסופרים בוהיה כי יביאך ולטוטפת בוי"ו אחר הטי"ת בי' להורות דרך סימן לבד שבאן שתי פרשיות היינו זו והקודמת לה שכתוב בה הענין ג"כ ולזכרון בין עיניך וכן כתבו בוהיה אם שמוע ולטוטפת בוי"ו מלא אחר הטי"ת לסימן שעמה עוד אחת הבאה בספר זה וכתוב בה ג"כ לטטפת בין עיניך · — וכן נראה לנו ברמז מזוזות שנשאו ונתנו בו חז"ל (מנחות ל"ד ע"א) שהסופרים מסרו בשני פעמים שכתוב בפסח מצרים על שתי המזוזת חסר להורות שנתינת הדם לא היה כ"א בפתח אחד היוצא לחוץ אולם בשתי המזוזת שבו ; ובשני פעמים שכתוב במשנה תורה מסרו על מזוזות ביתך להורות שכל פתח ופתח חייב אולם רק במזוזה אחת · — והנה מלת מושבותיכם

כתובה

*) בהקדמה לפירושו על התורה ועוד יותר בפרשת יתרו בהעירו על שינויי לשון עשרת הדברות שבספר הברית ובמשנה תורה ; ונראה מתוך דבריו בזה ובמקומות אחרים, שהיתה כוונתו לדבר קשות נגד הדרשנים המהבילים שהיו בימיו ובאיזה דורות סמוכים אליו שנתנו טעמים קלים בעניינים של הבל, כדרך הסכלות לאחוז בדבר טוב בעקרו ולהשחית אותו בהפלגה והפרזה, ולזה הפריז גם הוא ובקש לעקור הטעות עם הקמשונים שעלו בו, וחשב כל זה לריק וללא מעלה ומוריד, והוא בעצמו המפאר תמיד מעשי בעלי המסורה, ושהשתדלו בה בבירור גדולי החכמים למעלה עד צורת הסופר . —

דוגמא סימנים ממין אחר, המה אותן שרמיזותן על ידי החסר והמלא, וצריכין אנו לפרש גם את אלו. המבין ידע שבכל לשונות החול ניתוספו לתיבות בכתיבה אותיות נחים נסתרים בכדי לציין בם שינוי ההוראה, או שינויי המין והמספר, שלא היה באפשרי להבדילם בלא זה בכתיבה כמו שהם נבדלים בדבור הפה, וזה לפי שכשנתחדשה מלאכת הכתיבה עדיין לא הונחו התנועות וסימני הקול וההברה בפני עצמם, לא נקודות כמו בלשונות המזרח, ולא אותיות הכרה כמו בלשונות אירופא; ולזה הוסיפו אלו אותיות נחים נסתרים, וגם הם הניחום בתחלה במיעוט ובמלות בלתי מורגלות לבד, כפי ההכרח לשמירת השגיאה, ולפי טבע הענין, ורבות וקלות הכתיבה, נוסף עליהם אחת אחת בזמן. ד"מ, במלת איש נוסף יו"ד נחה להורות ההבדל שבינה ובין מלת אש, הבדל הניכר בדבור מעצמו; ובמלת אשה ה"א נחה להוראת הבדל המין רגם שלא הובדלה ממלת אשה, ונשאר בזה הסמך על הקורא המבין; ובמלת בניו יו"ד נחה להוראת הרבים· והנה ביד סופר החול יש להסיף ולגרוע בזה לפי רוב או מיעוט סמיכתו על הבנת ובקיאות קוראיו, ובפרט בזמנים הקדומים ללשון, טרם נתרבו הספרים והורגלה כתיבה אחת לכל, היתה נופלת מאוד תחת השינוי מזמן לזמן, וכל זה נודע למבין· — אמנם בכתיבת ספר הקודש שבידינו, ביחוד בכתיבת ספר תורת ה', הגם שכל מאמין יודה בפה ולב שוה ויודע דעת ברורה, שכל כתיבתה והעתקת נוסחה והשארה אצלינו תמימה מזמן אלפי שנים וברוב הגליות והתלאות שמצאונו, הכל באצבע אלקים ובהשגחה אלקית פרטית, ולפיכך כל תיבה וכל אות שבה ספור ומנוי ומצויר לפניו יתברך לפי שהכל ברצון חכמתו ובהשגחתו, נכתב ונעתק ונמסר לנו מראש, הנה לא בשביל זה נחניף ונכחיש שינוי הכתב מעברי הקדום לאשורית בימי עזרא המקובל גם בתלמודנו במקומות כמה וביחוד מפיו של הגר"א אליעזר בן יעקב שמשנתו קב ונקי (זבחים דף ס"ב)·

ומאומת בעדות קדמוני קדמונים, ולא שינויי הכתיב והקרי והתיקון והעיטור לסופרים המאומתים ומקוימים גם כל אלה מפי חכמינו זכרונם לברכה, למודה על האמת בלי עקשות לב, כמו שלא נכחיש הוספת והשלמת סדר הנקיד שבידינו היום, שלא הוזכר משמותם דבר בתלמודים ובמדרשות; אולם מצד שני, לא נאמר ח"ו בשביל זה שהכל נפל במקרה, וששלחו יד בספרים כפי העולה על רוח סופרים ומעתיקים יחידים, ושעברו עתים וחלופים על ספרי הקודש עפ"י דרך הטבע, כמו שהוא באמת בספרי החול, אלא נודה ונאמין שכל הצריך והמוכרח להעשות בספרים אלו לפי תולדות ומרוצת הזמנים הארוכים, וביחוד בספר התורה, שהוא לבד המכוון לנו עתה, נעשה מתחלה עפ"י נביאים ואחר כן על פי בעלי רוח הקודש בקבוץ והסכמה, וכולם ראשי חכמי ישראל וגדוליהם שנחה עליהם הרוח בזה, כמו בכל מעשה גדול הנוגע ליסוד הדת והאומה, וביתר שאת; והשכל שופט וגוזר, ולא ישוב מפני כל חונף מתעקש, שלולא פעולת הצופים (הרמוזים בדבר חז"ל בדבור הקדום מנצפך צופים אמרום) והסופרים (הנקראים להם ג"כ אנשי כנסת הגדולה) שעשו בהם והעתיקום והכינום ויסדום לאבותינו ולנו ולבנינו, כבר היו ספרי הקודש בכללם שבים להיות כספר החתום, ונלאו לקרוא בם, אפי' חכמים ונבונים, והיו כאובדים לגמרי ח"ו הפך הבטחת כי לא תשכח מפי זרעו, ועוד ודברי אשר שמתי בפיך וגו', וכל זה בצורת הספרים ובחצוניותם, רצוננו בערך מה שנתלבשה התורה במלבוש גויל ודיו, אולם בתוכן שלה וברוחניותה לא נשתנית כל עיקר, וכן הן התורות והחוקים והמשפטים והעדות וספורי קודש שניתנו למשה בסיני, הן הן המצויות עתה בידינו, והגיעה לנו זאת המתנה המאשרת אותנו, ע"י שלשלת המקבלים המאמתים, שבחר בהם השם בחכמתו הבלתי תכלית; ובזה העוסק יבינו המשכילים המזהירים, היינו אוהבי שכל ושומרי תורה, את דברי המשנה משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה

אומרים שאותו תרועה האמור בר"ה בפרשת המועדים היא אחד עם התרועה האמור בפרשת קרבנות המועדים , ואותו האמור ביובל הוא תרועה שנית (כמו שהיא דומות באמת חוץ מן רמז הזכרון לפני ד' , לשלוח עבדים ולדרור) , או אם היינו סוברים שאין כאן רק תרועה אחת אלולי שגילו הסופרים שכל אחת לעצמה ; ולא נעלם ממני שבגמרא (ר"ה לד') הגירסא בברייתא זו לא כמו שהעתקתי מספרי וילקוט שבידינו , אלא רשב"ג אמר ר' יונתן וכו' והעברת שופר שופר תרועה מד"ת, שבתון זכרון תרועה, יום תרועה יהיה לכם לתלמודו הוא בא (מה שהיא תיבה שיהא המקרא האמור ביובל היסיד לעיקר המציה בחיוב התרועה בר"ה) ושעלה פירוש בהוויות שם בזולת מה שפירשנו בדבור ולתלמודו הוא בא ; ואין זה זרות ונמצא דוגמתו לחכמים ·

וכן כשאמרו במשנה (ערלה פ"ג , מ"ט) החדש אסור מן התורה בכל מקום , הערלה הלכה , והכלאים מדברי סופרים , לפי שבחדש כתוב מפורש ולחם וקלי וכרמל וכו' חוקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם וא"כ אף בלא פירוש הסופרים הוא נוהג בח"ל , והערלה שכתוב בה כי תבואו אל הארץ וגו' הוא מזמן ההלכה ופליגי בה בגמרא (קדושין ל"ח ד') מאיזו הלכה היא , והכלאים אם הכוונה על הרכבת האילן הנה הוא מפירוש הסופרים שפירשו המקרא כמוך ודומה לכה לשלפניו בהמתך לא תרביע כלאים , וא"כ הכוונה במאמר והכלאים מדברי סופרים מפירוש הסופרים בדבר התורה , וכמו שאמרו שם על ההרכבה לוקין על הכלאים דבר תורה ואם תהיה הכוונה במשנה על כלאי הכרם הנה יהיה מדברי סופרים כאן כגזירת הסופרים וע"ש בסוגיא · — ומתוך הדברים תבין עוד שיש הפרש גדול בין אלו פירושי הסופרים ובין מדרש המקרא שעליו נוסדו רוב ההלכות , וגם בם בין האסמכתא , שיבוארו עוד להלן בעזה"י · כעתה ראוי לבאר איך חתרו והשכילו הסופרים להתמיד באומה את הפירושים וההגבלות המקובלים להם במצות , לא בלבד בלמוד ושנון בשעת הקריאה , כי אם גם בכתיבהם התורה כפי משמרת עבודתם , וזה ע"י סימנים בדרכים שונים , מרמזים ומורים על הדבר ואיך מאלה המעשים הקדומים התרחב הדרך גם בזמן מאוחר אל דרך דרש ידוע קרוב להאסמכתא שיבוארו · דוגמא לסימני הסופרים שהונחו בלא ספק על פירוש והגבלת דין , כתוב בתורה אשר לא יעדה וציוו לקרוא לו בוי"ו , וסמכו על הכתוב מציה תכה , מצות יעוד אמה העבריה ; וכן מסרו על הכתוב אשר לא כרעים , אע"פ שאין לו עכשיו ועתיד לגדל אחר זמן ועל הכתוב אשר לא חומה אעפ"י שאין לו עכשיו והיה לו מלפנים ; ובשלחן מבואר נגלה שהנכון הוא בוי"ו · ואין לו בזולת זה מובן כלל , ועל כן סמכו על הקורא הנכון וכתבו מבפנים באלף בשביל להורות על הדינים הנז' · ויסוד ה"ז בזה גלוי , אין צורך לביאור · דוגמא אחרת בפרשת וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה' אל משה (שלח) כתוב (ט"ו , כ"ד) לחטת , ואמרו חז"ל (הוריות י"ג , ע"א ; זבחים צ , ע"ב) חסר א' שאינו כשאר חטאות שבתורה הבאות עם העולה החטאת קידמת לעולה שנאמר ואת השני יעשה עולה , וזו עולה קידמת לחטאת · הכוונה והטעם לדעתנו שבאמת כל עולת צבור חובה , כעולת התמיד המוספים או הבאה לפיקם כמו עולת ראיה ושלמים או לנדבה הכל לתשורה וראיית פני אדון ; ולזה כשבא חטאת עמה ראוי להקדימה לעולה, וכמו שאמר יצא הפרקליט הדורון נכנס אחריו , אולם כאן הקרבן משונה ומיוחד לכלל האומה ובכלל המצות , וקבלו הסופרים שגם העולה באה בזה לכפרה , וקרוב שבאה על המחשבה העולה על הרוח שקידמת למעשה , וא"כ ראוי להקדימה לחטאת ויהיה יסוד הרמז זה לחטת שורש חט מורה על החבור בלשון העברי והארמי , הוט , מחט , ו[illegible] יחיטו בעזרא , ורמזו הסופרים במלת לחטת ששני הקרבנות שקולין ובאיין כאחד לכפרה בלבד · ונמצא עוד קריין וכתבין , אין לבאר יסודם כ"א על זה הדרך , היינו שהם רומזין על הפירוש ועל פרטי דינים · —

דוגמא

מ ד ב ר י ת ו ר ה , שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה, ודברי סופרים כל העובר עליהם חייב, ושמא תאמר אם יש בהן ממש מפני מה לא נכתבו, עשות ספרים הרבה אין קץ, הנה אתה תדין שזה הכל מוסב על פירושי והגבלות הסופרים במצות; ושרק עליהם ולא על הסייגים והגזירות והתקנות של הסופרים, תפול השאלה מפני מה לא נכתבו בתורה בביאור והגבלה, ותבין עוד, כי התשובה בזה, עשות ספרים הרבה אין קץ, היא באמת קצור מהרחבת דברים שבא בתחלת זה השער; וכן במשנה (סנהדרין פרק י"א) חומר בדברי סופרים מדברי תורה, הכוונה לזה הסיג מדברי הסופרים וכמו שביארו שם בפירוש · — והענין השני מכלל דברי הסופרים, המה הסייגים הגזירות, והתקנות, שהוסיפו ועשו הסופרים שבדורות הרמוזים, קודם שהתחילו לשנות ההלכות, כפי מה שזכרנו מן המשל שבפיהם, ו ע ש ו ס י ג ל ת ו ר ה; ועשו זאת כפי הכח שניתן בזה לכל בית דין גדול מישראל; והחיוב בקבלת אלו, הוא מן הכתוב המיוחד הבא בפרשה הנזכרת לא תסור מן הדברים א ש ר יגידו לך ימין ושמאל, ומן הכתוב שאל א ב י ך ויגדך ז ק נ י ך ויאמרו לך; ושני חלקי הנגוד בענין זה, המה:

א· מ צ ו ת ה ת ו ר ה או מן התורה, בארמי דאורייתא

ב· ד ב ר י ס ו פ ר י ם, מ צ ו ת ה ז ק נ י ם, וזה השם (שבא גם בתלמוד בכמה מקומות) וכן השם מ ס ו ר ת ה ז ק נ י ם הוא הנמצא בספרי יוסף הכהן ובאיזה חבורים אחרים קדמונים בלשון ריווני על כללות הענינים הללו הנז' · — ולפי דרכנו אנו למדין שכל פירושים והגבלות שפירשו והגבילו הסופרים במצות הם לענין חומר הדין, דאורייתא גמור, לפי שכך היא אמתת כוונת הכתוב וזה כשאמרו במשנה שהזכרנוה חומר בדברי סופרים מבדברי תורה, האומר אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור, חמשה טוטפות לעבור על דברי ספרים חייב, הנגוד שם כמבואר מעצמו, שהנחת התפילין [illegible]ת בדברי התורה בלא פירוש, אולם שהפרשיות ארבעה ואיזו הן, הוא מה שפירשו והגבילו בה הסופרים, אבל מאחר שכן פירשו והגבילו בתוכן כוונת המקרא, הנה ההנחה ותוכן הפרשיות ומנינם, הכל שוה לענין דאורייתא, וכן כשאמרו בתוספתא מקוואות (מביאה הרב בפי' המשנה כלים י"ז י"ב) כל דבר שעיקרו מדברי תורה ושיעורו מדברי סופרים ספיקו טמא, הטעם לדעת נגלה, מפני שהשיעורין, וביחוד ל ק ו ד ש ב ם ה ג ב ל ה מ ו כ ר ח ת ופירוש מצוה שנתנום הסופרים על כן הם דאורייתא וספיקם מן התורה לחומרא, ואולי זה גם כוונת הרב שם · — ודע עוד שהרבה מחלקיות הבאות בזה בזמן מאוחר באמצע ימי התנאים שוני ההלכות, תלוי בזה לבד אם הנידון הוא פירוש הסופרים או גזירותם בלבד; דוגמא אחת לזה, נביא משנה בתורת כהנים פ' שמיני, וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא מלמד שהמשקים מטמאים את הכלים דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר אין טומאת המשקה לכלי מן ה ת ו ר ה אלא מ ד ב ר י ס ו פ ר י ם, ומביאים שם ראיי שאין טומאה מן התורה הולכת על דרך זה (עיין עליו ובפירושו שאי אפשר להאריך כאן) ועוד שם ר' אליעזר אומר אין טומאה למשקים — מן התורה — כל עיקר; ותבין שלא נחלקו כלל החכמים כמה שמסרו הסופרים כ"א בזה נחלקו אם מסרו הדבר על המקרא דרך פירוש או היא גזירה מדעתם · וכבר אמרנו שמה שהוא מפירושי הסופרים לא בא בהלכות רק לפעמים ובקצרה מאוד, כמו סדר תקיעות שלש של שלש שלש (ר"ה ל"ג) וזה מבואר הסופרים; ואמרו בספרי (פ' בהעלותך) שלש תרועות נאמרו בר"ה, שבתון זכרון תרועה, והעברת שופר תרועה, יום תרועה יהיה לכם, שתים מדברי תורה ואחת מדברי סופרים, שבתון זכרון תרועה, והעברת שופר תרועה מד"ת, יום תרועה יהיה לכם מד"ס ולתלמודו הוא בא. הכוונה הפשוטה לפי דרכנו, לפי שהעלו מספר יחזקאל שבשנת היובל ראש השנה שלו בעשור לחודש (יחזקאל ח') לפיכך אמרו שג' פעמים כתוב בר"ה מלת תרועה ושמסרו אותם הסופרים לסימן חיוב שלש התרועות בר"ה; והחילוק בין החכמים הוא בלבד, אם בלא פירוש הסופרים הייו

שעזרא וסיעתו היו ראשוני בעלי המסורה וכינו א"ב להסופרים ראשונים, בערך אל שוני והלכות שבאו אחריהם. — מה שאמרנו שהסופרים פירשו התורה והמצות והגבילו ההכרחי בהם, וזה בקריאתם בצבור בשבתות ובמועדים, וע השכילו בהם עוד יותר בימות החול, בבתי הועד לחכמים שיסדו, על זה הפסוקים מבוארים בספר עזרא, ובארנום בשער העשירי ובשער זה. — הראיה שהכוונה לחכמינו בדבור דברי סופרים היא על הרוב על הפירושים בכתובי המצות ונתינת איזה הגבלה ושעור בהם וזה בנגוד אל המובן מהכתוב לבד בקריאה שטחית, הוא הרגל נגוד זה לחכמינו (סנהדרין פ"ז, א. וירושלמי שם פרק י"א הלכה ד') דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים; ובשלילה אמרו (קדושין ע"ז ע"א חללה מזכות אותה שעיקרה מדברי תורה ואין צריך לפרש מדברי סופרים; ואמרו עוד (תוספתא מקוואות פרק ח') דבר שעיקרו מדברי תורה ושעורו מדברי סופרים, וגם הענין בעצמו יורה על זה ברוב המקומות שבא בהם הדבור ההוא, ויבואו קצתם בהמשך. — ובזה נבין הסבה שלא נמצא לעולם הדבור הלכות סופרים, וזה לפי שהם עדיין לא גרסו ושנו הלכות קבועות בלשון אחד כי אם דברו דבריהם ופירשו פרושיהם בשעת הקריאה בצבור והלימוד לתלמידים, וכמו כן הניחו אותם בסמנים בכתיבתם התורה (וזה מה שיבואר בסמוך); ונבין בזה עוד הטעם מאין בא הדבר שכמעט כל פירושי הסופרים במצות גם כמעט כל תקנותיהם, לא נקבעו בההלכות השנויות להחכמים שאחריהם, ולא באו במשניות שחוברו מאותן ההלכות הנפרדות, ולא נמצא מהם במשנה כ"א מעט מזער ודרך אגב לצורך יחוד איזה הלכה; דרך משל, ההלכה באה להגביל זמן קריאת שמע, ולא הזכירה כלל החיוב בקריאתה, לפי שסמכה על הפירוש הנודע של הסופרים על המקרא ובשכבך ובקומך, וכמו שלא זכרה החיוב לאכול מצה לא שום עיקר מצוה המפורשת בתורה, כן לא זכרה חיוב לאיזה פרשה לקריאת שמע, הגם שזהו בלתי מפורש במקרא בהשקפה קלה רק כפי פירוש המקובל מן הסופרים וכמו שאמרו תנא היכי קאי דקתני מאימתי, וכן תנא אקרא קאי, וכן בשם יציאות השבת תפשה ההלכה לשון המקרא אל יצא איש ממקומו, וסמכה על פירוש הסופרים עליו כעל דבר נודע מכבר, והנה לא בא בהלכות כי פירוש עץ הדר אתרוג ולא מה המה התפילין, ולא איזה וכמה פרשיות בהן, לפי שזה הכל מפירוש הסופרים שהיו ידועים ונלמדים בתורה מכבר. וכן הגבילה ההלכה במה מדליקין ובמה אין מדליקין ולא זכרה החיוב להדליק, והגבילה זמן קריאת המגלה ולא זכרה החיוב לקראה, ולא נזכר במשנה דבר מן חיוב נר חנוכה כלל, לפי שלא היה להלכה הגבלה בה; והנה אלו הם בלי ספק מתקנות הסופרים, ואנו רואים אותם ברור היותם כדבר נודע שסמכה עליהם ההלכה, שבאה להגביל הגבלות חדשות ופרטים מתחדשים מה שלא היה כלול ונגלה בפירושי ותקנות הסופרים; וזו ראיה גדולה על קדמות הפירושים והתקנות לסופרים. — מעתה הנה נכלל לסופרים בדבריהם שני ראשי ענינים, האחד הפירושים, והשני הגדרים והתקנות; חלקי הנגוד בענין הפירוש, המה:

א׳ דברי תורה, היינו כפי מה שהיינו מבינים הכתוב בתחלת ההשקפה, ואפשר שיהיה הספק בהוראתו ולפי זה גם בעיקר המצוה, ואצ"ל שלא היינו מגיעים לשום יחוד והגבלה בה

ב׳ דברי סופרים, הוא הכתוב כפי מה שפירשו והגבילו בו הסופרים, בכח קבלתם מאבות, בכח רוחב ידיעתם בלשון, ובכח הרשיון שניתן להם בזה מבואר בפרשה מיוחדת, כי יפלא ממך דבר למשפט כו' ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וכו' ושמרת לעשות ככל אשר יורוך, על פי התורה אשר יורוך וגו'. והנה כשאמרו (עירובין כ"א, ע"ב) מאי דכתיב ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ, בני הזהר בדברי סופרים יותר

מבדברי

דאגרה הובא? בפסח״ס (נ׳ ע״ב) עשרים וארבעה תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו שאלמלא מתעשרין אין כותבין) ב׳ · מעשי הספור וההגבלה והדרוש במעשי המצות והחוקים עפ״י הקבלה והעיון בכתובים , וזה כפי שתי ההוראות של המלה שבארנום · והנה מעשיו הנוגעים לדרושנו זה , היינו יסוד בתי כנסיות לקריאת ותרגום ובאור התורה בצבור ויסוד בתי הוועד לחכמים ולתלמידים כבר ספרנום בראית שער העשירי במה שיש בו די , ונעיר כאן לבד , כי שמות אלו , וכמו כן השם מבין על הרב והשם תלמיד , והדבורים קריאת מפורש קריאת שום שכל , הבנה במה שנקרא , נתחדשו אז , ולא שמענו ולא נמצא להם זכרון ברור מקודם לאלו הזמנים של עזרא וחבורתו · — עם עזרא ראש הסופרים ואחריו , חיו רעיו ותלמידיו ותלמידי תלמידיו שלשלת גדולה של חכמי מעתיקי ומבארי התורה , וכולם נקראים בשם סופרים ; ונמשך זה סדר סופרים מן עזרא שהוא כמו שזכרנו הנודע ברור לסדר זה , עד הכהן הגדול שמעון בן חוניו השני מזרע יהושע בן יהוצדק כה״ג ראשון בבית השני , ראש חכמי המשנה (המזכרת אותו בשם שמעון הצדיק משירי כנסת הגדולה שכבר בארנו ענינה) , וזה שמעון אחרון הסופרים וראשון לסדר חכמים הנקראים בשם שוני הלכות ובארמית תנאים , לפי ששנו וגרסו ולימדו בע״פ הלכות נפרדות מיוחדות וקבועות בלשון אחד וכמו שנבאר להלן · וכבר הזכרנו שיש בדורות הראשונים מן הבית השני ערבוב חשבונות גדול , ודנמצא רשום מהם מעט מאוד , זעיר שם זעיר שם · והעולה אחר החפוש ביגיעה וההכרעת הנכונה , שנמשך זמן סדר הסופרים לא פחות מן מאתים שנה , ושעברו עליו עכ״פ שבעה דורות שלמים מאב לבן ; מעתה כמה יש ל תאונן , שעם כל האורך מסוים של זה הזמן לדורותיו , ועם כל יקרתו לדברים רבים וביחוד לדרשתנו זאת איך בא השק״ה שנאבדו ימיו לא יזכ״ו ולא יפקדו , ואין בידינו אף שמות העצם של החכמים הללו , ולא נשאר כי אם השם הכללי שנראה יאבו , רצינו השם כנסת הגדולה

לארבעה דורות הראשונים מהם שראו עוד את עזרא , ושם שיורי כנסת הגדולה לשלשה דורות אחרונים עד שמעון בן חוניו השני , שעמו פסק סדר הסופרים והתחילו שוני ההלכות כאמור ; ובשביל זה חוץ ממה שרמזנו בשער המוזכר על פעולותיהם הטובות , חל עלינו גם כאן החיוב לנסות עד היכן יעלה בידינו להקים להם זכרון ברור בפעולתם הנכבדה שעשו ביחוד בביאור התורה , רצוננו בזה הגבלת אופן ושיעור קיום מצותיה , והחזיק מסורת קבלה אמתית כפי וזכרון כל ההוגים בה , מבלי שתהיה התוחלת מאתנו לא סוף בפעם אחת רב תבואות בשדה מדע כמעט לא עובד בו עדן עד היום · — ונקדים בהנחה שכל מצוה ומצוה שבתורה בערך מה שהיא בלתי מבוארת מעצמה בקריאה שטחית (שבזה הערך היא נקרא דברי תורה) וצריכה פירוש והגבלה מה , הנה הגבילוה ופירשוה הסופרים באותו זמן הרמוז של מאתים שנה על פי קבלתם , שהיו קרובים בזמן ובמעלה לנביאים , ועל פי עומק ורוחב ידיעתם בלשון , שהיו לא רחוקים מזמן היות שפת התורה מדוברת בעם , וכמו שאמרו במשנת אבות ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה ; וקראו חכמינו לאלו הפירושים וההגבלות , שבאו לידם בוודאי שאין לטעון נגדו מאותו הזמן , בשם כולל דברי סופרים ; וכן כל גדר וסיג וכל תיקון והנהגה תוריית , בכלל כל הנעשה מאת תופשי התורה בזמן הנז׳ קודם שהתחילו שוני ההלכות וגם אלו נקרא בפי חכמינו דברי סופרים ; ולפי דרכנו למדנו שזהו החלק היותר קדום בזמן מאותן הכללות הנכלל לנו בשם תורה שבעל פה · —

ולפי דרכנו , שהקצור נחוץ לנו , נביא על האמור רק איזה ראיות מדברי חז״ל ומהכרעת השכל והסברא הגם שלמשכיל הדורש ימצאון בלי ספק יותר מה שאמרנו שהשם סופרים אשר בתושב״עפ , רומז לסדר החכמים שבין עזרא ובין שמעון הצדיק ראש חכמי המשנה , יעיד עליו אמרם (קדושין ל׳) לפיכך נקראו הראשונים סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה , שהיו אומרים ויו דגחון חצי אותיות וגו׳ , ונודע בתלמוד , ובמדרשות

במעשים התוריים לצבור וליחידים נמסר לכהנים ולשבט לוי בכלל , ונשאר אצלם לבד כל ימי בית ראשון ועד אמצע ימי בית שני ; ויעידו על זה כתובים רבן מלספור , יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך וכו׳ ולהבדיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור ולהורות את בני ישראל את כל החקים אשר דבר ה׳ אליהם ביד משה , יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל , ואת עמי יורו בין קדש לחול וגו׳ · ללא כהן כורה וללא תורה , כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו ; ועוד יבואו הרבה שתי המשמרות כאחד , וזה מה שיורה על ההבדל הגמור , תאבד תורה מכהן ועצה מזקנים ודבר מנביא , כהניה חכמו תורתי בין קודש לחול לא הבדילו ובין טמא לטהור לא הודיעו ונביאיה טחו להם תפל וגו׳ כהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו ; וכתיב וגם בירושלים העמיד מן הלוים והכהנים וגו׳ וכל ריב אשר יביאו אליכם מאחיכם היושבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה לחוקים ולמשפטים וגו׳ ; ראינו מזה ברור שהיה גם בימי הבית הראשון כת אנשים , והם הכהנים והלוים שהורו כל פרטי עניני המצות עפ״י התורה שבכתב ובלי ספק ע״פ מעט או הרבה כללי הבאור והדימוי מדבר לדבר שהיו בידם בעל פה , וליחידים אולי גם במגלות סתרים ולא נעתקו בפרסום , ושרבו בעם המורים עד כי היו בהם גם חומסי תורה ומורים במחיר ; ובכל זה יש ראיה חזקה שעכ״פ הטובים שבישראל דקדקו הרבה בשאלות התוריות , ולא היו בעיניהם דבר קל אפי׳ באותו הזמן הארוך ממתן תורה עד חורבן בית ראשון , כמו שיחשבו קצת נבערי וקלי הדעת · — אמנם אם היו בשבטים אחרים זולת שבט הלוי ג״כ חכמים בתורה , ובפרט אם היו אפי׳ בשבט לוי כל אותו הזמן הארוך הנז׳ כתות וחבורות דורשים התורה ומשכילים בהבנתה ומלמדים אותה ברבים כמו שהיה הדבר בבית שני ואחריו וכמו שיבא , זה דבר שלא ידענוהו , מאין הכרע ברור בכתובים ; כי הגם שמצאנו בזמן ההיא שם סופר , מושכים בשבט

סופר , שבנא הסופר , גם בדברי הימים הדבור משפחות סופרים , וזה השם הונח אחר זמן על חכמי התורה · הנה הוראתו הראשונה על מלאכת הכתיבה לבדה שגם היא היתה יקרה בימים ההם ולפי ענין הנכתב גם מעלה יתירה ; ובאמת גם על המובן הזה היו הלוים סופרים והם שבידם הנהגת מגלות היוחסין שנהגו בזמן ההוא מאוד בכל שבטי ישראל ; אולם היות זה השם מונח על החכם בחכמת התורה , כמו שבא בוודאי בתחלת בית שני בהשאלה מלשון ספירה גם הנבלה (מלשון משנה ביושבים על הספר) בתורה ובמצות , זה מה שלא מצאנוהו בלל קודם עזרא · — ודע עוד שאעפ״י שמצאנו כתוב ביהושפט ששלח ביהודה שנים כהנים ותשעה לוים ללמד בעם ועמהם ספר תורת ה׳ , הנה נראה ברור שקראו התורה באזניהם כדרך שקרא המלך בשנת השמטה , ואולי הורו גם בע״פ איזה עקרי אמונה ומעשה מצות כפי ההכרח , ולא נמצא כלל קודם עזרא מקרא מבואר שהיו הכהנים והלוים קוראים ומפרשים ומבינים לעם את דברי התורה לעתים מזומנים ומקומות מיוחדים , הכלל שיהיו סופרים על מובן הזמן המאוחר , שבזה המובן לבד אנו עסוקים עתה ; ולזה אין בידינו כמו כן לדבר דבר גדול או קטן על דרכי ההוראה והוצאת הפרטים מן הכללים והשמוש בהם בימים ראשונים אלו , ובעל כרחנו יספיק לנו ולכל מאמין במה שהראנו ברור רושם מציאותם · —

אמנם מימות עזרא ואילך יאור לנו היום הולך ואור להוליך אותנו בטח בנתיב דרישה נכבדה זו , לפי שמן אז והלאה מצאנו זה השם סופרים מיוחד לחכמי תופשי ומבארי התורה ; ולהיות שכתוב על עזרא הכהן (עזרא ז׳ ו׳) והוא סופר מהיר בתורת משה (שם שם י׳) כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה׳ ולעשות וללמד בישראל חוק ומשפט (שם שם י״א) לעזרא הכהן הסופר סופר דברי מצות ה׳ וחוקיו על ישראל , הנה נשמע מזה לסופרים שתי פקידות ראשיות , א · לכתוב ספרי תורה לצבור וחומשין ליחידים (ונמצא לזה זכר בברייתא

דאגדה

דרך הקנין ואבלות ובדומה ; ואין ראוי להפלא כלל עם בלתי המצא מספר רב מפרטי ודיני המצות בנביאים ובכתובים , ולא אזהרות ותוכחות פרטיות , והיות במעט כולם על שמירת התורה בכלל ומשפטי הצדק והמוסר ביחוד , הטעם שרק אלו והנהגת האומה בכללה נמסר לנביאים ולבעלי רוה"ק , אולם משמרת ההנהגה והוראה הפרטית במעשים

לצורך גדול ולתועלת הדורות הבאי' ביחוד בשביל מעשי' שנעשו וקורות שקרו באומה בכללה ובחלקיה היותר נכבדי' (וכבר נגע בזה הרב בקצת טעמיו) לדוגמא ספור מחלוקת קרח , ידענו שבכל הדורות' והזמנים השונים נפלה והתמידה הרבה קנאה ומחלוקת בין הכהנים והלוים , עד שיוסף הכהן מספר מקנאה כזו עוד סמוך לחרבן בית שני ; וידענו עוד מן הכתובים שבזמן שמואל , דוד , וחזקיה ועוד בדורות מאוחרים , היתה בין משפחות הלוים משפחת הקרחים היותר גדולה במעלה ונכבדה בהשכלותיה ; ועל כן גלתה וספרה התורה העונש המר שהגיע לראש יחס המשפחה היקרה ההיא במחלקותו על משמרת הכהונה הנשגבה ממשמרתו , ונאמר כאן בביאור , ולא יהיה כקרח וכעדתו — והנה על המקרא (תהלים ק"ו , י"ז) תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם כתב רש"י , נראה שחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אביהם ותלה הקלקלה בדתן ואבירם . ונוסיף עוד שקרוב שמחבר המזמור היה לוי ומבניו ; והנפלא שגם במשנה תורה כתוב . ואשר עשה לדתן ולאבירם וגו' אשר פצתה האדמה את פיה וגו' ולא הזכיר קרח ; וכבר אמרו בזה הראב"ע והרמב"ן טעמים בלתי מספיקים ; והנכון לפי שהיתה משנה תורה מיועדת להקרא בהקהל באזני כל העם אנשים ונשים וטף , ובאו בה הרבה צוויים ואזהרות על עזר הלוים ושלא לעזבם , ולפיכך חיסך הכתוב על המקרה הרע שקרה לראש יחוסי של גדולי הלוים — וכן היה שבט ראובן קדמון וראשית שבטי ישראל בזמן , ויתכן שלא פסקה קנאתם בדורות הראשונים על אבדן משפט בכורתם גם לכהונה גם למלכות , על כן נכתב ספור דתן ואבירם ובני ראובן — וכן היה גלוי וידוע לפני המקום שבדורות מאוחרים יתאמצו השרים והכהנים למעט את הנבואה מבני הנביאים ושעתידים לאסרם ולתתם בבית הכלא , בפרט בהיותם עדיין (ע"ד אמרם ז"ל במדרש) טירון לנבואה (פי' טירון ביווני מתחנך) בכדי שלא יתנבאו להמון העם , וזה כולו מבואר הרבה בכתובים . על כן בא בתורה הספור אלדד ומידד שהתנבאו בתוך המחנה , ושאמר יהושע לרבו שיכנס אל בית הכלא . ושהשיב לו גדול הנביאים המקנא אתה לי ומי יתן והיה כל עם ה' נביאים ; ונכתב א"כ הספור היקר הזה שלא לכלות הנבואה בשום זמן ומקום . וכן דבור אהרן ומרים נביאים גדולים במשה , נכתב בשביל להורות רב ההבדל בין טבע ומעלת נבואתו לטבע ומעלת נבואת שאר הנביאים שבימיו ושיבואו אחריו — ועל דרך זה נאמר בטעם זכרון התורה ביחוד גדול הפרט משעיר הנשרף , להיות שבתורה באה על קצת החטאות , הבאות לחוטאים גדולי המעלה , או על חטאים קשים וכוללים . כמו פר הכהן המשיח , ופר של צבור ושעיר של יו"כ ושעירי ע"ז , שלא יהיו אותן החטאות נאכלות לכהנים , כי אם שיהיה החלק המעלה שבהם הרומז לטוב הרוחני הדם והאימורים , נזרק בהיכל בפנים ומוקטר על המזבח . והשאר כולו , שהוא הסימן הרוחני לחטא הגדול , ישרף מחוץ למחנה בבית הדשן , ונעשה טומאה גדולה עד שהשורף טמא וטעון כבוס בגדים (וגם בהקטרת אימוריהם לא נאמר ריח ניחוח לה' וכמו שהעירו ע"ז הרב והרמב"ן ז"ל) ; אולם בשאר החטאות לא יובא דמם בקדש פנימה , והבשר מצות עשה על הכהנים לאכלו כמו שכתוב , הכהן המחטא אותה יאכלנה , וכתוב עוד ואכלו אותם אשר כופר בהם , כהנים אוכלין ובעלים מתכפרים ; והנה ישאו הכהנים בזה עון ואשמת הפרטים . כמו שהם נושאים את עון כהונתם ויתכן א"כ שבקצת הדורות נמנעו קצת כהנים מלאכול החטאת מיראתם לנפשם , כדרך שהוכיח הנביא לכהנים הזרים אשר לא מבני אהרן שהיו בעשרת השבטים . חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשו . ועל כן נכתב בתורה הספור שהקפיד משה על חטאת חנוכה שלא נאכלה , וזהו שאמר ו א ו ת ה נתן לכם ל ש א ת את עון העדה וגו' ושאהרן קדוש ה' השיב שלא נמנע מזה רק מפני אנינותו בלבד —

מאוד בערך הענין עפ"י ההתבוננות בכתובים ושום לב על העדיות הנמצאים בזה לחכמים הראשונים תמיד בהכרעה להיותר קדמונים על היותר מאוחרים בזמן , כראוי לפי טבע הדרוש הזה; ונודיע מיד בתחלה , שלא נבקש בזה עזר מהיוצא כן איזה מדרש אגדה או ספור יחיד בלבד ש"עם היותם טובים לאיזה תכלית אחר , לא יועילו כלל לראיות במבוקשנו .וכמו שיבוא , אלא נשתדל ונבקש ראיות ברורות כוללות , מוציאות הדברים לאור ולפועל מעשיי , ומכריעות הלב להודות בהן . — ובכל זאת דעתי קוצר השגתי ומיעוט בקיאותי במקצועות אלה ובפרט בדברי האחרונים מחכמי הרבנים , הנני מתנה בפירוש ובלב שלם שאם יהי דבר או קצת דברים שהנחנו וסברנו בו סברות , מתנגד ליסודות הבאים בספרי המקור לתושבע"פ, רצוני לומר שאם אנחנו נאחוז בסברא או השערה מה מיוסדת על הכרעת השכל הישר או על דברי יחיד מחכמינו ע"ה ויבוקש הדבר וימצא סותר לשטת רוב החכמים בספרי המקור המקובלים אזי הקבלה תנצח , וכל דברינו בזו ההתנגדות בטלים , או עכ"פ יוקחו כערך הפשט אל הדרש , שהורשינו מפי כל החכמים כאחד , להתבונן בפשט בחלוף הדרש , שהוא הנשאר עם זאת בתקפו בבודו בידוע . — ובזה נתחיל, ויהי ה' צבאות עמנו , כי בו בטחנו ולשמו הגדול הנקרא עלינו כל מטרת כוונתנו . —

אנו רואים שכבר בזמן מר"עה דקדקו הרבה בפרטים הנופלים להם , ובקשו הדרך המורה להגבילם ולהכניסם תחת הכללים הנתונים , לפי שחוץ מן פרטים רבים שלא נאמרו עם כללותיהן ביחד ונספחו עליהם אח"כ בזמן כתיבת התורה בשנת הארבעים כמובא ברמב"ן ובשאר המפרשים , באו מהם כמו כן ביחוד ובפני עצמם , כמו הפרט בשעיר חטאת חצונה שנ זרף כולו ביום חנוכת המשכן , דיני המקושש והמקלל , הוראה לנמנעים באונס מעשות הפסח במועדו , משפט נחלת הבנות , דין נשואי היורשות נחלה בארץ, הוראה להכשר כלי נכרים וכיוצא . — ומה שראוי להעיר עליו , כי שורש פ ר ש בהוראתו על הרחבת הבאור כפי מה שבא בעזרא ויקראו בספר בתורת אלקים מ פ ו ר ש ושום שכל, ומורגל הרבה בדברי חז"ל , לא נמצא עוד במקרא כי אם שני פעמים בתורה וזה בשתי השאלות הפרטיות של מקושש ומגדף , לפ ר ו ש להם על פי ה' , כי לא פ ו ר ש מה יעשה לו , (ואילי גם המקרא (משלי י"ג, י"ו) וכסיל י פ ר ו ש *) אולת מושאל מזה שהוא עוד מרחיב הבאור על אולתו) מזה נראה שזאת המלה הונחה בעצם וראשונה לזאת המלאכה ר"ל מלאכת באור הכללים והיצאת הפרטים מהם , וכי הפרטים כולם שזכרנו היותם נמצאים ככר בתורה שבכתב ובמלות מיוחדות היה בכדי להיות לאות ולדוגמא לדורות הבאים , איך ישכילו וידקדקו וינהיגו בכל פרט ופרט מהמצות לעת הצורך **) . —

עוד מצינו הדבור ה ח ו ד ש ה ש נ י , י ו ם ה מ ע ש ה וכן אצל מעשה דוד עם אחימלך הכהן שנתן לו מלחם הפנים המוסרים מלפני ה' למאכל נעריו , ל ח ם ח ו ל , ל ח ם ק ו ד ש , ד ר ך ח ו ל, יקדש בכלי, דבורים שנראה מאוד היותם ממלאכת ההוראה שאצל הכהנים בזמן ההיא , ודומים לכמות שנמצאו בזמנים מאוחרים אצל חכמינו ; ועד"ז שאלת חגי הנביא לכהנים על מגע בשר קודש ובגע טמא נפש , הגם שלא נדע ענין חשאלה והחכמים נחלקו בבאורה ; ומצינו פרטים ממלאכות שבת, על הוצאות והכנסת משא ועל קנין ומכירה בירמיה ובנחמיה , ועל החתון באומות בעזרא ואיזה פרטים דרך גררא , כמו דרך

*) הגהת המוציא לאור : ואלולי יפרש בסין וכן אצל כל הקדמונים ·
**) כלהי הוא כלל זה שרמזנו עליו בפנים בקצור להרחיב בו קצת · והוא שכל ענין פרטי וכל ספור שבא בתורה הכל

בתחלתו, והיות בתחלת תנחת הנימוס דרכי החיים פשוטים העסקים בלתי מסובכים ומפותלים, והיות השפה הקרובה קצרה במלות וארוכה זעזה בתוכן כוונתם, כן יגדל הקושי, וירבה הצורך וההתאמצות לבוא אל המטרה בענין זה. — ואם יהי כל זה בנימוס מדיני שהדקדוק בו אינו מציה כל כך, והשינוי לפי הזמן אינו מוזהר, ועל הרוב הגדול איננו מתפשט בכלל על כל מסבות חיי הפרטי' ובטבעו אינו נמשך ומתמיד זמן אריך כל כך עד התהפך העתים בקירותם מן היסוד ועד הראש, מה יהי הדבר אצל נ י מ ו ס א ל ק י, נתון בעקרו ובתכונתו לעולמי עד, הולך ומתפשט על הכלל ועל כל חלק ועד כל פרטי יחידים שבקבוץ, שבתו וקומו תנועותיו ומעשה הצטרפותו לבין קבוצו ובין הכלל והחלק והפרט זולתו, כל שכן שיוברח בו מתהלת נתינתו קבלה ומסירה למנהיגיו ושיתחייב לו כל מה שזכרנוהו עד כי יבינוהו וינהיגוהו בעם, וידונו בו לכל הענפים המסתבבים ופרטי מעשים המתרבים והזמנים המשתנים כמעט לאין תכלית — והנה זו היא אחת מפנות אמונתנו, שמלבד התורה המצויה בידינו בכתב, באו עמה ובשווי ערכה כמו כן דברים מקובלים בעל פה שהם ג"כ תורה, ונאמר עיקרם למשה בסיני בע"פ, ונמסר כן על ידו ליהושע ואחריו לזקנים ולנביאים ולחכמי הדורות שבאו אחריהם בשלשלת תכופה ואחוזה בחוליותיה עד זמן חכמי המשנה והתלמוד שחיו במשך הבית השני ועד כארבע מאות שנה אחרי חרבנו; ועיקרן של דברים מקיבלים הללו, הן ותולדותיהן שנמשכו מהן, גם כל מה שעשו וחדשו בהם והסכימו עליהם ראשי חכמי הדורות הרבים בזמן הארוך ההוא של יותר כאלף ושמונה מאות שנה, כל זה הנעשה נכלל לחכמנו בשם הכולל ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה. וטעם זה השם וכוונתו הוא משני צדדים האחד מצד שנמסר עיקר הדברים הללו למשה בסיני בעל פה, והשני מחמת שבכל זמן הדורות הנזכרים לא הורשה להם לחכמי התורה להניח אף דבר אחד מדברים אלו שספרנום בכתב (הגם שאחת אחת נקבעו ונסדרו להם בלשון וסדר קבוע, וזה בשלוש האחרון של הזמן הארוך ההוא) כמו שלא הורשו לעולם לגרוס את התורה שבכתב כ"א מתוך הספר, וכמו שבא האזהרה על זאת לחז"ל כפולה ומכופלת במאמרם המפורסם דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בע"פ ודברים שבע"פ אי אתה רשאי לאמרם בכתב, היינו שיהיו נכתבים על הספר המפורסם ומועתק ונלמד בין ברבים; והבן כל זה. *) והנה הדרישה בזאת הפנה ים גדול ורחב ידים, מה עצמו הצוללים ועושי המלאכה בו גם בימים הראשונים בזמן הבית השני גם בימות הגאונים ואחריהם עד היום עמדו ונתחזקו גדולי חכמינו להגן בעד קבלתם זאת בראשונה נגד הצדוקים והביתוסים ואחר נגד הקראים ונגד כל מכחיש בה, ונצחום באמת בשרשי הדברים, והצילו והגינו עליהם למדי גם בכל הסתעפותם. — כי על כן ולפי תכלית כוונת מאמרנו זה, ראינו נכון כי נדרוש גם אנחנו עפ"י דרכנו בענין הגדול הזה, היינו לפתוח שער קטן שכלי בבאור הקבלה ההיא כבינת הלב על חוקותיה וגבולותיה, ביחוד במה שנראה לנו בו צורך לזמן הנוכחי ולמבוכות שנפלו בו, ולספר גם מה שנהיה עמה באורך הזמן, ואיך הגיעה בסוף גבול הזמן הנז' של ארבע מאות שנה אחר החרבן, לאותו הסדר והתיקון והפרסים בפי החכמים ותלמידיהם שאנו מוצאים בה בעת חתימת התלמוד בבלי, ואיך נרשם אחר זמן בכתב כל הנמצא ממנה ערוך ומסודר בפה ובזכרון, והורשו ללמדה ברבים מן הספר נגד האסור הקדום; וכל מחקרנו המעט

*) הראיה על המובן השני לדבור תורה שבע"פ אמרם (יומא כ"ח ע"ב) קיים אברהם אבינו ע"ה אפי' עירובי תבשילין שנ' ותורותי אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבע"פ, ופירש רש"י: עירובי תבשילין שאינו הלכה למשה מסיני אלא תקנת סופרים שעתידין לתקן:

אם למסורת הפירוש והלכה במצות תושבע"פ :

שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (דברים ל"ב ז')

דבר בעתו מה טוב , ומה אילולי עמד שפן בעתו ,
ועזרא בעתו ור' עקיבא בעתו , לא היתה תורה
משתכחת מישראל , (ספרי פ' עקב)
כי עפ"י הדברים האלה כרתי אתך בריה אלה אתה
כותב ואי אתה כותב הלכות (גיטין ס' ע"ב)

בכדי מחייב השכל שכל נימוס כולל הניתן לקבוץ שלם , לכללו , לחלקיו ולפרטיו , היינו שיש בו הנהגת חוק ומשפט גם לכלל העם , גם לכל צבור ומשפחה וגם להיחיד בעסקו ומקריו אי אפשר שיפורש ויבואר בו כל הפרטים כולם שהם באמת אין קץ , אלא יהי מן ההכרח שיבוא הכל כללים כללים , באופן שכל הפרטים העתידים לבוא בהמשך הזמנים יכנסו תחת הכללים ההמה ; ולא זו בלבד אלא שאם יהי הנימוס ההוא מונח בכתב מתחלת נתינתו , אי אפשר שיורשמו אפי' המשפטים הכוללים הנז' ב"א על דרך מיוחד , ר"ל לפי הצורך והעסק ודרך החיים ומקום המושב של הדור ההוא שהונח אצלו כללות הנימוס בכתב ויוכרח לפי זה שיונח ביד אותן שבידם ניתן ההנהגה של הנימוס , כמו כן איזה דרכים איך לבאר גם את הכללים ההם המונחים , בזמן ובמקום ודרך חיים משונה הרבה מכמות שהיה בדור הנחת הנימוס ובדורות סמוכים אליו : — ונקיש ונאמר עוד , שאותו הנימוס , כפי מה שיהיה כולל גם נערך לאנשי הדור הראשון והסמוכים , אפשר וגם ראוי , היותו מונח ונתון בכתב , בכדי להתפרסם ברוב העתקות לכל בעלי ההנהגה והנימוס ההוא ; אך לא כן דרכי הוצאת הפרטים מן הכללים אפי' בזמן ראשון , ואף כי דרכי ההיקש בין עניני זמן קדום לזמנים אחרונים וההשתנות הנופלות בפרוצת העתים : כל אלו אין מן הצורך ולא באפשרות כלל שיונחו בכתב בתחלת צאת הנימוס ;

ואף אם יונח אפשרות פירוש הקצת מזה בכתב , הנה יהיה באמת מכלל חכמה או מלאכה , לא נימוס ; ולזה הוא כמו כן בלתי צריך ועל הרוב בלתי אפשרי שיפרסמו אותן הדרכים לכל הקבוץ בעלי הנימוס , כי אם ישארו אצל הראשים המנהיגים והמורים בעם ; ועוד יותר , כשיארך הזמן ויתרבו ענפי הפרטים למאוד , וישתנו המעמדים הרבה , יביא הצורך כי ימצאון שם גם חכמים יודעי לשון וספר ומשכילים על דבר חוק ומשפט , שהמה יעוזרו את המנהיגים והמורים , ותבונתם תעמוד להם בהנהגה . — ומה גם אם ירבו הימים למאוד , וישתנה גם הלשון שבו ניתן הנימוס וישתכח מהמון ואף מיחידים , ההוראה הנכונה למלות ולדבורים כלשון הנושן (שהגבלת יחוד הוראתם המורחבת , והמיוחדת , העצמית , והמשאלת , בלתי קל בלא זה אצל דבורים כלליים שכליים כמו שהם דבורי נימוס ומשפט בעצמותם) עאכ"ו שיביא ההכרח להמצא מושבות וחבורות שלימות דורשים בהוראה של דבורים ומלות , ועושים בדרכי ההיקש מן הכלל על פרטיו , ובדמות זמן אל זמן לכל שינוי והבדל במעשה ובמחשבה , וידונו בזה בעלי החבורות שזכרנו במושבותם , עפ"י הדרכים שקבלו מקדמוניהם , וכפי המדע שהגיע אליהם בחוק ומשפט , ובעזר הסמנים שמסרו להם רבותם למציא הכוונה והערך הנכון השייך לכל ענין וענין ; ויבין המשכיל שכל עוד שיהיה הקבוץ קדום ונושן ובלתי רב ועצום כל כך בתחלתו

היהודים היוונים שרים שלמעלה , עבדי השם וברשותו דכמונים כל אחד על עם מיוחד מהעמים והשם מסר הנהגת העמים לאלו השרים , זולת העם הנבחר להנהגתו , וזה עד זמן מיוחד , זמן ביאת המשיח , ושוב מלכות השם לבדו . — ועל ידי הכרת שם הויה יוציא האדם עצמו מתחת ידי רשות השרים , והרוחנים המשרתים לאל עליון , אך לא מצא ידידיה בתוך המין עמו , בעלי עומק באלה במחשבות אלהיות שיהיו ראוים להשגה הנכבדה הראשונה שזכר . — ומה שראוי להשקיף ולהתבונן , שידידיה יקח וביאר , אותן העמים והאנשים פרטיים שבא דבריהם ועניינם בתורה , כמו רמז וציור תמונה למדריגות מתחלפות בהשגת האלהות והדבקות בו ובדרכיו צורות של כלל האנושות , ותוארים שונים , איך יתואר ויצטייר הרוחני והכח האלהי על פנים שונים ברוב ובמעט בחוזק ובחולשה , בקירוב ובריחוק , בזמני העולם השונים ובאומות השונות ובפרטי אנשים יחידים וסגולות המון . — ובזה הדרך (חביריו צד 367) ובזה האופן תהיה לידידיה האומה הישראלית , מופת , וגילוי , ציור מחשביי מפותח בפתוחי המציאות החיצוני להרוחני הנעלה , נשמה העליונה המקודשת להשם נתגדלת להשגתו בעצמו ובבלתי אמצע, נפרדת מכל הנוצר ומתבודדת אליו בדבקה בו (חיבוריו צד צ113) . —

ולזה במצאו כנזכר לא הרבה בעמו , ראוים ומיוחדים למדריגה ההיא ולמעמד ההשגה והדביקות הנזכר , (על כן בקש ידידיה מקום לחלק גם בעמו האחד , ישראל וכן בינה וקרא יכלל המשיג ההשגה היקרה ההוא בשם) ישראל חושיי וישראל שכלי (איזראעל אכטענטאס) המין המביט והחוזה (אראטיקאן געגאס) וק אם בזה השם בעצם וראשונה , להיותם החוזים אלהים נכנסו בהיכל סודו וסוד חנוך התורה ואמונה (ועל שם המקראות ותמונת ה' יביט , אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך , והראני אותו ואת נוהו , ובמותם רבים) , והבדל זה בנפשות ישראל עקריי ונכבד לו , ול[illegible] אותן הנפשות שלא הגיעו למדריגה

העליונה בהשגה ודבקות , שנראו המראות הנזכרות במקרא אליהם ע"י מלאכים קרובים לו , נושאים שמו וממלאים מקומו , להיותם עדיין בלתי מוכשרים להשגה ולעבודה היותר טהורה . ואומר (צד 599) לאותן שהם רוחניות טהורה נקיה (שהשגתם וחיי רוחניותם בלתי מעורבת עם כל חומריות וגבות הגשמי) ומקדישים כל נפשם לעבודה ולכבוד השם , יוכל השם להיות נגלה עליהם בכבודו ובעצמו , מתהלך עמהם כאוהב עם אוהבו . אבל לאותן שלא פשטו לגמרי התוכריות מהרוחני שבהם , ועדיין הם בגופם , נגלה להם בהואר מלאכים , לא שיהפך את טבע עצמותו , אלא שהוא מעורר בקרב נביאים כאלה המחשבה , כי הצורה היא בעצמה הדבר המצוייר (והמראה היא המראה , והתמונה כאלו הוא בעל התמונה) ; וכמו מי שלא יוכלו להביט בשמש עצמה, יביטו בנוגה זרחה , ובדמות אורה ויחזיקו הדמות לעיקר , כן יחזו האנשים הללו את צורת השם , מלאכו , כאילו הוא עצמו עצם השם — . כמו כן החזיקו אותן כתות היודעים שיצאו מקרב היהודים בדעות אלו ; לא אמרו (כמו אותן היודעים המאוחרים שלא היו מזרע ישראל) שהתורה ואמונת ישראל נכרית וזרה להשם הגדול הויה — בן ארבע — ובלתי נוגעת אליו , אלא הודו שהתורה והמצות יסודתן באל עליון , וישראל מיוחדים להיות עמו , והשגת האמיתית , לפי מה שהוא בעצמו מבלתי אמצעי ועבודה האמתית היתה מתחלה ונשרשה וצמחה תמיד בקרב ישראל אלא שאמרו שבשביל שאר ההמון הרב , ולצרכו ולצורך השגתו ועבודתו הפיותה הוצרך השם להיות נגלה ולעשות מעשים , ולצוה הנהגות לא בעצמו כי אם ע"י מלאך ממונה על ישראל (המלאך הגואל , שר הפנים ושר הכח , כי שמי בקרבו , ושאר הנחמות וזכרון אלו בדברי המקובלים) , ושההמון , לא היחידים הללו , החזיקו במלאך ההוא באלהים והחליפו בכל דבר העצם והתמונה ועצמות הדבר ותארו הרומז עליו . —

אם

לפי שתי מדריגות אלו בלימוד והשגה אלהית תהיינה ג״כ
ש״ני מדריגות בדרכי המעשים התוריים ובעבודה האלהית .
אותן בני אלהים שהגיעו להשגה העליונה בדעת השם ,
דבקים בו תמיד ומוצאים בו אושרם האמתי , ועובדים לו
בשביל עצמו ובאהבתם אליו ; אמנם בני המאמר , שלא
ידעו השם בעצמותו ומהותו כ״א לפי מעשיו , והכירו את
הבורא לא את המצוי , אין עדיין ברשותם וביכלתם לא
להגיע לדביקות בשם והחברה עמו , וההתהלכות אתו
בתמידות , ולא לדעת האושר והעונג דנשגב שבזאת
הדביקות ובזה הם נשללים מן המניעים הגדולים
באמונה , וצריך לחנכם ע״י התקוה בשכר ואיום ויחול
בעונש , והשם ירד עמהם לכלל זה ; אולם מאתו לא תצאנה
הרעות והעונשין , שהוא מקור הברכות והאושר לכל
הראוים לקבל , שיש להם בית קבול , אלא מיסר אותן
שלא יוכלו להתחנך כי אם בעונשים ע״י מלאכים משרתים
לו — אפרכון של השם — ועל אלו מלאכי השרת ,
הסמך ידידיה כל מה שיסופר ויבוא במקרא בלתי ראוי
לכבוד השם שיש להרחיקו ממנו . — ויש בזה התחלת
ההבדל ליודעים בין אמונת בעלי נפש , ואמונת בעלי
הנשמה לבד , וההבדל להם בין אל עליון , המושג רק
לבעלי הנפש , ורוחני ממלא מקומו המושג לבעלי הנשמה
והועמד בשביל חנוכם והנהגתם ; ולזה היודעים הראשונים
שיצאו מקרב היהודים , לא חשבו באאומן , הדימיורגוס ,
דבר זולת מלאך , שלוחו של השם כמותו , מחנך ושר
ומושל ומנהיג מוסרי לעולם ; — ויש בזה הענין אצל ידידיה
מקום ראוי להתבונן בו (צד 367 מחבוריו , מאברהם צד
599) והוא מבאר שם המראה לאברהם , והנה שלשה
אנשים נצבים עליו , ומעורר השאלה למה בתחלה נזכרים
שלשה מלאכים , ולבסוף המדבר הוא אחד , קיריוס (הוא
השם אדני שבך תרגמו השבעים השם של ארבע תמיד
בשם אדנות , קיריוס , לא כמו שהוא נכתב אלא כמו
שהוא נקרא אצלינו , ובך הם מתרגמים תמיד שם הויה
קיריוס , ושם אלהים טהעאס , שפתרונו (גאטט)
ועל זה סובבים תמיד גם פירושי ידידיה) ומבאר כך :

שהוא דרכי השגת האדם להאחד המצוי ובלתי משתנה ,
השונות במהותן , (טריטטע , פאנטאזיא טהו ענאס
היפאקימענו) השגת המצוי , והשגתו בכחותיו השנים
היוצאים מאתו , כח הבריאה , המהוה , וכח הממשלה ·
המלכות והנצח , המנצחת את האדם באזהרה ועונש ,
לחנכו ולנהלו אל הטוב , והוא אומר , שהמצוי יתגלה
ויראה לנביאים כשהוא כמות שהוא אחד ויחיד , אך לבד
בהיות הנפש טהורה ומטוהרה , ומתרוממת בהשגתה לא
לבד על הרבוי כי אם גם על השניות , הקרובה לאחד ,
והיא עולה ומשגת , מחשבת האחדות המחשבה הטהורה
ומספקת לעצמה , ואינה צריכה למחשבה זולתה ; אולם
מראה השלשה תביא להנפש בהיותה מקודשת ונתונה רק
אל הסודות הקלות והקטנות , ולא עמדה עדיין בסוד
הגדולות , ואין ביכלתה להשיג המצוי פנים בפנים בבלתי
אמצעי כפי מה שהוא בעצמו , רק לבד בפעולותיו , כפי
מה שהוא בורא , מהוה , או משולל , מנהיג . — המעמד
הנבחר והנעלה שבאמונת , דעת אלוהות , יתראה ויפותח
ויורמז באומה הישראלית , העם הקדוש לשם של ארבע
להמצוי (גענאס איקאו — טיקאן) כהנים ונביאים לאל
עליון לכל המין האנושי ובעבורו המשפחה שהיא חלק
השם , נתונים תחת הנהגתו מבלתי אמצעי , ויתר העמים
מסורים להנהגת שרים שלמעלה , רוחנים עליונים מלאכי
השם , הממונים עליהם ; ענין ידיעה שכבר נמצא , לפי
הנודע , גם בתרגום השבעים בפתרונם למקרא בהנחל עליון
גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל .
כי חלק ה׳ עמו (והמוך בלי ספק גם מן המקרא אשר
חלק וכו׳ לכל העמים תחת השמים ואתכם וכו׳ ועל המקרא
אשר לא ידעום ולא חלק להם) , ומביאו ידידיה לראיה
בזה (מן מטע נח צד 222 , מן תולדות קין דפוס מאנגע
חלק א׳ צד 242) . ותפשו היהודים היוונים בדיעה זו ,
לפי טבע הענין , ועבודת העמים אשר באו בהם והתגודדו
עמהם , ובשביל להיות נוחים עמהם במקצת לאנשי האלילים
וע״ז שעבדו היוונים , אלהי הגוים , ומה שקראו היוונים
אלהי אבותם ואלהי ארצם , אלהי מולדתם , מכל אלה עשו
היהודים

[illegible] מעט מאלקים וקרוב [illegible] שלתו' לעבד [illegible] בלבד השכל [illegible] [illegible] והשבתם, [illegible]

[illegible]

שום משל וציור שכלי, ובכלל שאין לגזור עליו שום משפט ולתארו באיזה תואר: ונם זאת דעתו, שלמעלה מכל הבנת השכל, למעלה מכל התגלות על אמצעיים [illegible] מכל [illegible] שכל [illegible] ולהוציא ממעשי [illegible] וכל הצירה, [illegible] מכל אלה אמר ידידיה [illegible] שהשכל והלב מביט [illegible] ולא בהשגת השכל [illegible] ונם הבטה זו יגיע השכל [illegible] באשר הא באמצעות [illegible]), ולשון ידידיה [illegible] והבותו בצל; כמו [illegible] השם על פי [illegible] זה יכוח את [illegible] ורוח טהורה [illegible] הנהל, [illegible] מן הצל [illegible], אלא [illegible] ונתגלה [illegible] את [illegible] (צלו של [illegible] במופת [illegible] (תולדות [illegible] בדרך אל [illegible] ידידיה [illegible] שהיה להם [illegible] פניו [illegible] בני המאמר [illegible] צד [illegible] השם להיות [illegible] להם [illegible] ובמותו [illegible] — 594)

לו אלה הכינויים של שם ה' מרבה השם, והמלאך והשר הראשון והקדמוני (מרמזי התורה צד 99, גם צד 341). עוד יקרא הראש ראשית דרך וראש השלשלת של חיות המתפרשים ומתראים קדם, שהוא קדם מפעליו של המצוי הנעלם בתביון עוזו, ואינו נוגע בהם (ושוה בהעלמתו וסתור כמאז כן עתה), והוא הנקרא ליודעים קדמי קדם. — עוד נקרא המאמר אצל ידידיה: עליון וראש לרואי השם והוא הציור המחשביי הנעלה מכל ראות ודעת ומחזה השם לכל מעלותיו ומדריגותיו — ואצלו לפי זה המאמר הוא אחד והוא בעצמו עם מה שנקרא לו החכמה של מעלה, החכמה השמיימית (אוראניאס זאפיא, ואינו עוד מבדיל ביניהם צד 52), והוא כח חוות השם (אראזים טהעאו) והיא החכמה העליונה שעשאה כמו כן לעצם עומד בפני עצמו כולל כל חמדת המדע והטוב דכוכרי והצדקה הנובע ומתנוצץ מאור עצמותו בלי חושך ובבוי (צד 1329) כמו שהמאמר הוא כלל הגלוים וההארות של המצוי, כלל האיקונין של ההוה (אייקאן טו אנטאס) כן כל מלאך הוא פרט של גילוי השם ו ראהו בהעלמו, ולזה הוא נותן גדר לענין השם כלאך, שהוא איקונין של המצוי (צד 612), ועל פי זה הענין בעצמו נקרא המאמר בערך המאמרים פרטיים (לאגיי) המלאך הראשי בנזכר (במקום אחד צד 588 מחבוריו יכנה ידידיה להמצוי ההוה עצמו, כיסוד לכל גילויי חיות ובנצב על הסולם) אצלו, בראשון גם כן המלאך הקדמוני והראשון. —

גם רוח האדם הרוחני שבאדם, הנשמה האדם הפנימי שבקרב האדם החצוני, לפי דברי ידידיה גם הוא תעודתו לחיות גילוי השם, לקבל אל נפשו חיות אלק ול שפיעה ולהפיה יקרבו לסביבות, ולא חילק ידידיה בין הנשמות והרוחניים צבא מעלה, כי אם כמו אפלטון ובכל האמונות הקדמונות (שמהם לקחו למוד זה היונים) חשב את הנשמות לעצמים של מעלה, שמיימים, (טיאאי לאגאאי „ אמרי אלוה)

שירדו לעולם הזמניי, עולם שהוא זר ונכר לטבעם: — ולפי זה גם הרוחני שבאדם הוא ציור ותמונת המצוי, אך לא בעצם וראשונה כי אם באמצעות המאמר, לפי שרק מאמרו הקדום הוא מפוס וציור של האלוה הנסתר, וכל שכל בעל תכלית הוא דפוס וציור של הכח האלהי ושכלו ההוא, ודבר זה מבואר היטב בקונטרס שהביא אייזעביוס בהכנתו (ס"ג פ' י"ג צד 523) „ בצלם ודמות האב העליון הכולל אי אפשר שיעשה בן תמותה, המעותד למות, רק לבד בדמות האלוה השני, שהוא מאמרו (ושמו) (קודם שנברא העולם היה הוא ושמו בלבד), צורת השכל פותחה ונבראה בנפשות בני אדם ע"י המאמר האלהי, לפי שהאלוה יושב קדם למאמרו, נשגב על כל מה שנקרא תבונה ושכלי ולזה זה הנשגב מן המאמר ויושב בכתר עליון, לא ידמה אליו כל נוצר. — האדם הוא לפי זה צורה ודפוס של המאמר, והכח או המדה המגלה לעד ולנצח נצחים סתרי אלוה הנעלם, האנושית תתהוה לאלהות, היינו שתתגלה חיות אלקי בצורת האנושי, כמו שהצורה האנושית היא לבדה שנבחרה להתודע ולהגלות בה חיי האלהים הנעלם. — צורה האנושית ותואר וצלם בן אדם היתה יקרה אצל כל זקני קדמוני האלהיים שביהודים, לפי שהיא הבאה בכל מראות האלהים לנביאים (ואומר באן נעאנדער כי חכמי הודו וכיוצא בהם באמונות הקדמוניות שלא הזיקו במראות ובגלות השם בתמונה האנושית לבדו ובחר במראות ובחזיונות השם גם בצורות אחרות השביחו לעם את הוד תפארת האדם ויקרו שצורתו לבד ת' בעצמה את השם — גילוי נגלה לכל — ושהוא מושגח במעשיו, ועשו האדם כדגי הים וישתחוה האדם לכל יצורי הטבע האלמים המתים (כוונתו שהגם שהשכילו או הרגישו החכמים והדתות ההם שיש חיות רוחני אלקי בכל הנמצא ואף בדוממים ואף כי במה שלמעלה מהם, הנהו בהם סתור וחשוב ונעלם, לא יודע לרוב האנשים, ולא יוכלו להבינו, כמו שנבינם בקל

במה

דאלהיים צד 504 , מחילוף שמות , צד 1046) · כוונתו של ידידיה באלו הכחות האלהיות או ההצטרפות שבין השם הבלתי מושג לנבראיו שבהם יושג לשכל הבעל הכלית שישיגוהו ויתראה לה — עדשיינט — כמו בורא מושל , משביר ומעניש (מדות) (צד 309 . 464 מכלל חבוריו); כ׳השלמיו׳הפרטיו׳ שיתגלו ויתפרטו (עמפאלטן) מן המצוי שהיו גנוזות בו בכללותן · — בשלמיות אלה , נמצא מנוי לידידיה החכמה — סופיאה — וכבר הוא אומר שהיא אם העולם כמו שהשם הוא אבי העולם (מרכזי התור׳ כ״ג צד 1036 ע״ש) · מה שאמר במקום אחר מן הדעת — עפיסטעמע — (צד 244) והוא קרא את העולם איקון של כחות המצוי , הבינ׳ (פראנעזיס) והצדק (דיקאי אינע) והשלום (אוירענע) לפי שהאדם שלום הנפש האמתי בהדבקו בשם (צד 114) . הכחות האלו הגנוזות מאז ומקדם בעצם האלוה ומתנוצצים מאור עצמותן נקראים כחות של הבלתי נולד (יוצא כאחר בתולדתו צד 304) , והם גם כן בלתי מושגים בעצמותם , מגלים בעולם תכונה ע״י פעולתם , בזה שהם נותנין תואר ויצירת צורה להחומר בלתי מצוייר ובעל תואר ואברים · — הצורות האלה שהם המציירים החומר לבעל אברים , צורות שפיתחו וגלפו אותם הכחות האידיות הנז׳ , הצורות הללו הם לו ציורי המחשביות של אפלטון (מן המלכות הכלל 817) · — בכל השטות האלהיות של חכמי קדם , חשבו את כל עולם הרוחנים כאלו נתיחדו ונתפרטו ושבו לאחד אחד הכחות האלוה הנזכרים · ובזה האופן יהי כל רוחני שרף או מלאך , כח מיוחד של האלוה , התגלותו ושם שורשם ויזכר בו · ולהיות שכל מדריגה ומדריגה מן הרוחנים , כחות מלאכים , הם גילוי איזה כח מיוחד מהכחות האלהיות . ומראה אותו בפעולתו , הנה לפי הכחות השונות שבאלוה ובשינוי הערך להם יתחלפו גם מדריגות הרוחניים ההמה , ובמובן זה יקרא ידידיה גם להרוחניים העומדים בפני עצמם כשם כחות (דינאמיים) , וכן הציורים המחשביים של

אפלטון , הוא ידידיה עושה אותם עם הכחות הנז׳ , ומשימם לעצמים עומדים פועלים בעצמם ; והוא אומר : שהשם שהוא בעצמותו אחד פשוט , יש אצלו כחות אין מספר , עוזרות , מרפאות משבירות , ומענישות , ומהם ישוכלל ויוכלל העולם השכלי המושכל (קאסמאס נאעטאס) , וזה העולם מחובר מן יצורים מחשביים בלתי נראים (אידעאס אאראטיים), כמו שהעולם החומרי הזה מחובר מן עצמים גשמיים · — כל הצבא המלאכיי כולל מעלות מעלות וכחות והשם עושה על ידן מה שאין מכבודו לעשות בעצמו (מבלבול הלשונות , צד 345) · בערך אל הכחות הללו בהוראותיהם הכפולה (היינו במה שהם עומדים בשם וחלק ופתוחים גלופים מעצמותו מדות פועלות , ובמובן היותם שניים לכחות הפועלות הראשונות ומגלים ומפתחים עצמותם ופעולתם , כחות מלאכים) בערך אל שניהם , הלאגאס המאמר הוא עיר ואם הכולל כולם ; ועל פיו האלוה הנגלה בכי במאמרו ויצא מחביון עצמותו מוציא כל הפעולות מעצמותו , היינו העולם השכלי , ובזה הוא בעצמו המאמר ויקרא מאמר כאשר נשקף על פעולת השם בהתגלותו והעלמתו , ועולם שכלי ושאר השמות כמה שזו ההתגלות תואר השם העומד בעצמו ופועל בעצמו וכולל בעצמו על דרך ההוא בעצמו , כלל צבא הרוחניים ויקרא גם מקום (כל הרוחני) , וזה אלי , המלוא הממלא כל , כלל הכחות הבלתי חומריות (מן החלומות צד 574) · — עוד יכנה ידידיה להמאמר : שם ה׳ גם יכנהו : מרבה השם , גם המלאך הראשון (נאנאמא טו טהעאו , פאליאנימאס ארחאנגעלאס) , וזה לפי שהמצוי בעצמו ובפני עצמו למעלה מכל שם ונשגב ממנו ויורשם רק בכחותיו המתגלים ומתנוצצים מאתו , והמאמר היא הכולל כולם , ואיננו המפתח כח מיוחד לבד (לא לפי מה שהוא אותו הכח בפני עצמו בהעלמו , מדה , לא לפי מה שהוא בגילויו , מלאך פועל) ועל כן נאה

אותם למשל ולדוגמא לבד ולגמרי , ואמר ידידיה שבבדי שלא יטה האדם לגמרי מן המובן הנעלה שבדברי התורה וישכחהו , זכרה התורה דברים , שאי אפשר כלל להשאירם על המלות והדיבורים . — וזה היה ראשית ומקיר לכהות החולקית על תקרבנות ועל שאר המנהגים ועל התקיה לטובות גשמיות לבד , ועשו הפרש בין מה שהוא עקר ורוחני למה שאיננו כן . וכבר בימי ידידיה היו אנשים בעלי מחשבה , שאמרו שהכוונה עיקרית ואין צורך ואמת במעשים ובכיפורים, שהם רק כמו מלבוש ומשל (מיהטע) לדברים הרוחניים , ומי שהגיע למעלה זו אין לו להחשיב כל זה . וידידיה חולק עליהם כמו על בעלי הפשט ההומריים הבשריים , והיה אצלו גם חיצונית האמונה קדוש ונכבד לפי שראה את הפעולה הנפלאת , הן עם לבדד ישכון מוקלע באמונת אחדות טהורה באמינתי במעשיו כמו שהפלוסיפיא השיגה אותו אך כמעט ובדומה (מן החלה , צד 693) . נגד אלו הפילוסופים העושים להמחשבה עיקר והמעשה טפל ובלתי צריכה ידידיה מדבר (מהלך אברהם , צד 402) הדבור שהעתקניהו , *) אלא שהוא מוסיף , „ כמו שאנו צריכין להספיק לצרכי הגוף שהוא בית הנפש ומשכנה , כן אנו חייבים לשמור הדבורים של התורה ופשוטיהם . שבעשייתם גם המובן הרוחני הטמון בקרבם יושג ויוברר לנו . "

בשטת אלהות של ידידיה (כמו בכל שיטות חכמי המזרח) הוא מבדיל בין עצם האלהות שהוא לעולם נסתר וחתום בעצמו , נעלה על כל ציור ותמונה שיורשם בהם , ובין התגלות העצם ההוא , והגלוי הזה קדמון וראשית לכל בריאה ותולדות והמשבת חיים (חיות) הבדל בין המצוי ההוה , המציאות (הא אאן טא אן) שם של ארבע) ובין גלויו והראתו , בלל הבחות הגנוזות בעצם אלוה ; ותמיד הוא משים לנגד עיניו ההפרש שבין היות בעצמו ובתוכו טמון לבין התגלות והתרשמות , כמו בין מחשבה הצפונה בפנימיותה לבין הדבור היוצא והמאמר . — הפעולה הראשונה , בלתי אמצעי , של העצם ההבוי קודם הבריאה איננו העולם , הוא מאמרו (לאגאס מימרא של אונקלוס , הדבור ,) שממנו תוצאות כל חיים והויה (קרבן הבל וקין , צד 140 שיש לעיין שם) והוא מחלק בין האמאר והנאמר — כל ישות וכל דעת והכרהו , הם גלוי והתראות של העצם הבלתי נראה בעצמו כשהוא מגציאם לאורה . — גם הוא מצייר האלהות כמו מקור אור וחיות וקרנים של אור מידו לו נובעים מכל צד (מן הכרובים , צד 124 ולעיין שם) . בקרנים אלו יוצאי חיים ממנו ובהם הוא פועל בתמידות בעולם , ונותן חלק מעצמו לראוי לקבל . קרני אור אלו המה יקראו כחות של המצוי (דינאמיי טאו אנטאם) . על ידם השם נמצא בכל מקום , שאין שום דבר ומקום ריק ופנוי מכוחותן , ועל ידם הוא מקשר ומאחד כל הדברים והמעשים בקשורים בלתי נראים , ועל כן הוא מלא הכל ואיננו בכל , ממלא הכל על פי כוחותיו וחוץ להכל לפי עצמיתו הנסתר לעולם ואינו נראה ונגלה והעצם שאין ביכלתנו לתארו בשום תואר כי אם לבד שהוא מצוי (מבלבול הלשונות , צד 539, ממהלך אברהם צד 460 , ועיין בשניהם) בכל מקום שידובר מן מראות השם , אין הדבור מן המצוי , שלא יושג ממנו לכל רוח ושכל , כי אם מן כוחותיו (מחילוף השמות לאברהם ושרה , צד 1049 , מתולדות קין דפוס מאנגע צד 235 , ועיין שם) . בקונטרס אחר על המראה (שמות כ"ד י"ג) ויקם משה וכו' ויעל אל הר האלהים וכו' וישכון כבוד ה' על הר סיני וכו' ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר , הוא אומר : שאין להאמין כי השם בעצמותו — השם בעצמו — ירד על ההר כי אם המראה שלו — לפי שבינתי — הכחות שהם מראה עצמותו כמו תפארת המלך הנקראת סטראטיאטיקע דינאמים שלו — ענין השם שהוא המצוי לבד , אין לו שם ידוע , כ"א נעלה על כל שם וכינוי ויכונה רק בכחותיו , וכולם הכחות הם לפי זה שמות וכינוים אל האין שם (מי היורש הדברים

האלהיים

*) עיין למעלה , צד 152

הגענו לבאור יותר נכון בעמידת הכתות היודעים ההם, אלא שאין לנו מן ראשי הכתות שבישראל רק ידיעה כוללת וכן כעיפ׳הם ופרטיהם לא כלל וכללי, לפי שהיתה אלכסנדריא מקום אסיפה לדעות השונות והוכוח בהם, ומרכז לחיי הרוחני והתבונות, ושם נתרחבו ונתבארו יסודות שמות היודעים שהובאו לשם ממזרח, על כן יקר לנו לבקש היסודות ההם בפילוסופיא של הדת להיהודים האלכסנדריים, ולזה יועילו לנו דברי ידידיה היקרים ונכבדים בהרבה ענינים. אלא שצריכין אנו לדעת שאצלו ידידיה עיקר היסוד היא שטת אפלטון וחכמתו והוא עושה על הרוב לימודי התורה שמצא לפניו, למשלים ומלבושים חידיים לדיעות אפלטוניות, ואינו כן אצל היודעים שהעיקר אצלם מחשבות ידיעות באלהות לקוחים מחכמת בני קדם, ובקשו לברר ולהשלים בהם פלסופיותו של פלאטאן ולהרימם למעלה יתירה, ואמרו שאפלטון לא נכנס לעומק עולם הרוחנים. בעת ההיא היה הנגוד בין חכמי הדת ליהודים, נגוד שימצא תמיד בנפול הדת הפשוט ומונח ממדריגתו. מצד אחד דיעות חומריות קצרי לב, התולין עצמן בפשט וצורת הדברים כהויתן, ומתנכרים להרוחני השמיימי הטמון בחובם של המלות, ומצד השני בעלי מחשבות המתגאים בציורי מחשבותיהם, ובהשכלותיהם, ובבלי דעת מה שהוא מן ההכרח טבע האדם, ועושים מדברים שנתגלו ע"י אלהים חיים מעטה מת ומלבוש למחשבות אנושיות וציוריהם — . ידידיה הוא העומד בתוך בין שני הצדדים, אולם נוטה לאחרונה — התנצח בצדק נגד המחשבות של החומריים שברבנים, ואותן הדרכים המחללים קדושת הדברים האלהיים, ונותנין התורה לבזיון בעיני הגוים עע"ז והוא קורא לאותן הרבנים המתגאים בדרשותיהם הקלים.. (מן החלומות צד 508) בצדק אמר ידידיה שאין יכולת להבין ספרי הקודש כל עוד שנעמוד על מובן המלות כפשוטם, ולא תהיה נפשנו מלאה — דורכדרונגען — מן הרוחני שבהם, ורוחנו פתוחה להכרת הדברים האלהיים, אלא שטעה ידידיה טעות אחרת, שלא בקש המפתח להבנת הספרים הקדושים של אומתו בספרים ההם בעצמם, אלא בשטת פלוסופיא אחרת שהטיל בהם (כאן משך הענין לדעתו ואמונתו שמשיתו הוא המפתח הנכון והערך שבין החומרי והרוחני בסה"ק).

והנה ראשי היסודות של ביאוריו לסה"ק (כפי מה שהם נוגעים לשטות היודעים) הם: תכלית מה שגילה השם בהתגלותיו בסה"ק, הוא להורות לאדם האמתיות הנצחיות ב ר ו ח נ י שהוא האדם האמתי (השגת הדברים הרוחניים נאעטא) ולקשרו עי"ז עם השם והעולם הרוחני (קאזמא נאעטאס) והנה שצריך שיעיר האדם עצמו את רוחו ומחשבתו וזולת זה לא ישיג וישמע מן הרוחני, הנה לבעבור העיר את האדם לזאת היקיצה מעט מעט, כמו כן בשביל להועיל לאותן שלא עלו למדריגה עליונה של החיים הרוחניים והתבוניים הללו, הלביש השם האמתיות העליונות האלו בלבוש הסיפורים והמצות המעשיות שבתורה להטיב גם המעלות והמדות. האמיתות הנשגבות הללו הם עיקר נ פ ש כלל התורה, החפץ שאין אחריו בקשה (טא זאמא) ובערך אליהם, הספורים הם רק בצל (סקיא) ועם זאת קיים ידידיה אמתת הספורים והוראתם הפשוטה כללם, לאותן מי שיראו רק הדבר הנופל לעיניהם. — אולם לאותן שנכנסו א ל ה ט ב ע ה פ נ י מ י ה כ ח ה ח ב ו י, ה נ מ צ א ק י ו ם ה א מ ת י לאלה החודרים ונכנסים לזה, נתן ידידיה מעלה גבוהה והיותר נתעלה. — אולם כשמצא דברים שפשוטי מליתיהם וסיפוריהם יתנגדו לגמרי לדעתו באלהות ובדברי האלהים, לא נמנע מלעשות

אלה הכינויים של שם ה' מרבה השם, המלאך השר הראשון והקדמוני (פרקי התורה צד 99, גם צד 341). עוד יקרא הראש ראשית דרך וראש השלשלת של הוות המתגלים ובהראם קדם, שהוא קדם מפעליו של המציא העולם בתבין עוד, ואינו נברא (ישנה בהעלמו והנה כמאז בן עתה), הוא הנקרא להרעים קדמי קדם — עוד נקרא השם הבכור אצל ידידיה: עליון וראש לרואי השם והוא הצור המתחבר הנערה בכל ראות הדעת ובריה השם לכל פעולתיו ומדרגותיו — ואצלו לפי זה המאמר הוא אחד והוא בעצמו עם מה שנקרא לו הרכבה של מעלה, החכמה השמימית (אוראניאס: אפיא, ואינו עוד מבדיל בעניים צד 52), והוא בן חוות השם (אראבה פהתאו) והיא החכמה העליונה שנעשה כמו בן לעצם שעמד בפני עצמו כולל כל חכמת המדע והטוב ודכיותי והצדקה הטבע ומתנוצץ מאור עצמותו בלי הוסף והבני (צד 1329) כמו שהמאמר הוא כלל הגיוה התהארות של המצוי, כלל האיקונין של ההוה (איקאן טו אנטאב) בן כל מלאך הוא פרט של גילוי השם והראהו נהעלמו, וזה הוא נותן נדר לענין השם כלאך, שהיא איקונין של המצוי (צד 612), ועל פי זה הענין בעצמו נקרא המאמר בערך המאמרים פרטיים (לאגוי) המלאך הראשי בנובר (במקום א־ד צד 588 מחבורו יבנה ידידיה להמציא ההוה עצמי, כיסוד לכל גילוי חוות ובנצב על הכולם) אצלו, בראשון גם בן המלאך הקדמוני והראשון — גם רוח האדם הרוחני שבאדם, הנשמה

האדם הפנימי שבקרב האדם החצוני, לפי דברי ידידיה גם הוא העידהו לראיית גילוי השם, לקבל אל נפשו חוות אלק ול שפיעה ולהפיכה יקרם לכביבות, ולא חילק ידידיה בין הנשמות והרוחניים צבא מעלה, כי אם כמו אפלטון ובכל האמונות הקדמונות (שמהם לקחו למוד זה היונים) חשב את הנשמות לעצמים של מעלה, שמימים, (מיאאי לאגאאי „ אמרי אלוה)

עירו לקול הבכור, עולם שהוא דר הבני לכבוש: — לפי זה גם הדרוי שבאדם הוא צור ודמות הבכור, אך לא בעצם וראשיתה כי אם בגוכבצלית המאמר, לפי שרק מאמרו הקדום הוא כמים תציר של ראליה הנכבד, והל שכל בכל הבליות הוא דמות וציור של הבת האחד השכלו ההוא, הדבר זה כבאר היטב בקונטרס שהביא איזנבים בחבורו (כל פי יוג צד 525) „ בצלם דמות האב העליון הכלל אי אפשר שיעשה בן המתה, המעותד למות, רק לבד בדמות האלוה השני, שהוא מאמרו (ושמו) (קדם שנברא העולם הזה הוא ושם בלבד), צורת השכל פותחה ונבראה בנפשות בני אדם ע"י המאמר האחד, לפי שהאלוה יושב קדם למאמרו, נשגב על כל מה שנקרא תבונה ושכלי ולזה זה הנשגב מן המאמר יושב בכתר עליון, לא יתכן אלו כל נוצר — האדם היא לפי זה צורה ודפוס של המאמר, והבה או הצורה הנכלה לעד ולנצח נצחים סתרי אלוה הנעלם, האנושית המהווה לאלהות, היינו שהתגלה חוות אלק בצורת האנושי, כמו שהצורה האנושית היא לבדה שנבחרה להתודע ולהגלות בה חיי האלהים הנעלם — צורת האנושית ותואר תולם בן אדם היתה יקרה אצל כל זקני קדמוני האלהים שביהודים, לפי שהיא הבאה בכל מראות האלהים לנביאים (ואוסר כאן נואבריער כי חכמי היהדו ובזוהר גם באמונות הקדמוניות שלא הדיוק במראות ובגלות השם בתמונה האנושית לבדו ובחר במראות ובחזיונות השם גם בצורות אחרות השביחו לעם את הוד תפארת האדם ויקרו שציירתי לבני ת.. בעצמה את השם — גילוי גלה לכל — ושהוא מפיגת במעשיו, ועשו האדם כדגי הים וישתחוה האדם לכל יצורי הטבע האלמים המתים (כחונתו שהם שהשכילו או הרגישו החכמים והדתות הרם שיש חיות רוחני אלק בכל הנמצא ואף בדוממים ואף כי במה שלמעלה מהם, הנהו בהם סתור וחשוב ונעלם, לא יודע לרוב האנשים, ולא יוכלו להבינו, כמו שנבינם בקל

ראלהיים צד 504 , מחילוף שמות , צד 1046) · כוונתו של ידידיה באלו הכחות האלהיות או ההצטרפות שבין השם הבלתי מושג לנבראיו שבהם יושג לשכל הבעל הבלית שישיגוהו ויתראה לה — עריציינט — כמו בורא מושל , משכיר ומעניש (מדות) (צד 309 . 404 מכלל חבוריו); ב׳השלמיו׳הפרטיו׳ שיתגלו ויתפרטו (עמפאלטן) מן המצוי שחיו גנוזות בו בכללותן · — בשלמיות אלה , נמצא מנוי לידידיה החכמה — סופיאה — וכבר הוא אומר שהיא אם העולם כמו שהשם הוא אבי העולם (מרכזי התור׳ כ״ג צד 1036 ע״ש) · מה שאמר במקום אחר מן הדעת — עפיסטעמע — (צד 244) והוא קרא את חיעולם איקון של כחות המצוי , הבינ׳ (פראנעזיס) והצדק (דיקאי אינע) והשלום (אוירענע) לפי שהאדם שלום הנפש האמתי בהדבקו בשם (צד 114) . הכחות האלי הגנוזות מאז ומקדם בעצם האלוה ומתנוצצים מאור עצמותן נקראים כחות של הבלתי נולד (יוצא כאחר בתולדתו צד 304) , והם גם כן בלתי מושגים בעצמותם , מגלים בעולם תכונה ע״י פעולהם , בזה שהם נותנין תואר ויצירת צורה להחומר בלתי מצוייר ובעל תואר ואברים · — הצורות האלה שהם המציירים החומר לבעל אברים , צורות שפיתחו וגלפו אותם הכחות האיות הנז׳ , הצורות הללו הם לו ציורי המחשביות של אפלטון (מן המלבות הכלל 817) · — בכל השטות האלהיות של חכמי קדם , חשבו את כל עולם הרוחנים כאלו נתיחדו ונתפרטו ושבו לאחד אחד הכחות האלוה הנזכרים · ובזה האופן יהי כל רוחני שרף או מלאך , כח מיוחד של האלוה , התגלותו ושם שורשם ויזכר בו · ולהיות שכל מדריגה ומדריגה מן הרוחנים , כחות מלאכים , הם גילוי איזה כח מיוחד מהכחות האלהיות ומראה אותו בפעולתו , הנה לפי הכחות השונות שבאלוה ובשינוי הערך להם יתחלפו גם מדריגות הרוחניים ההמה , ובמובן זה יקרא ידידיה גם להרוחניים העומדים בפני עצמם כשם כחות (דינאמיים) , וכן הציורים המחשביים של אפלטון , הוא ידידיה עושה אותם עם הכחות הנז׳ , ומשימם לעצמים עומדים פועלים בעצמם ; והוא אומר : שהשם שהוא בעצמותו אחד פשוט , יש אצלו כחות אין מספר , עוזרות , מרפאות משבירות , ומענישות , ומהם ישוכלל ויוכלל העולם השכלי המושכל (קאסמאס נאעטאס) , וזה העולם מחובר מן יצורים מחשביים בלתי נראים (אידעאס אאראטיס), כמו שהעולם החומרי הזה מחובר מן עצמים גשמיים · — כל הצבא המלאכיי כולל מעלות מעלות וכחות והשם עושה על ידן מה שאין מכבודו לעשות בעצמו (מבלבול הלשונות , צד 345) · בערך אל הכחות הללו בהוראותיהם הכפולה (היינו במה שהם עומדים בשם וחלק ופתוחים גלופים מעצמותו מדות פועלות , ובמובן היותם שניים לכחות הפועלות הראשונות ומגלים ומפתחים עצמותם ופעולתם , כחות מלאכים) בערך אל שניהם , הלאגאס המאמר הוא עיר ואם הכולל כולם ; ועל פיו האלוה הנגלה בכי במאמרו ויצא מחביון עצמותו מוציא כל הפעולות מעצמותו , היינו העולם השכלי , ובזה הוא בעצמו המאמר ויקרא מאמר כאשר נשקף על פעולת השם בהתגלותו והעלמתו , ועולם שכלי ושאר הששת במה שזו ההתגלות תואר השם העומד בעצמו ופועל בעצמו וכולל בעצמו על דרך ההוא בעצמו , כלל צבא הרוחניים ויקרא גם מקום (כל הרוחני) , זה אלי , המלוא הממלא כל , כלל הכחות הבלתי חומריות (מן החלומות צד 574) · — עוד יכנה ידידיה להמאמר : שם ה׳ גם יכנהו : מרבה השם , גם המלאך הראשון (נאנאמא טו טהעאו , פאליאנימאכ ארחאנגעלאס) , וזה לפי שהמצוי בעצמותו ובפני עצמו למעלה מכל שם ונשגב ממנו ויורשם רק בכחותיו המתגלים ומתנוצצים מאתו , והמאמר היא הכולל כולם , ואיננו המפתח כח מיוחד לבד (לא לפי מה שהוא אותו הכח בפני עצמו בהעלמו , מדה , לא לפי מה שהוא בגילויו , מלאך פועל) ועל כן נאה

לו

אותם למשל ולדוגמא לבד ולגמרי , ואמר ידידיה שבכדי שלא יטה האדם לגמרי מן המובן הנעלה שבדברי התורה וישכחהו , זכרה התורה דברים , שאי אפשר כלל להשאירם על המלות והדיבורים . — וזה היה ראשית ומקיר לכהות החולקית על הקרבנות ועל שאר המנהגים ועל התקיה לטובות גשמיות לבד , ועשו הפרש בין מה שהוא עקר ורוחני למה שאיננו כן . וכבר בימי ידידיה היו אנשים בעלי מחשבה , שאמרו שהכוונה עיקרית ואין צורך ואמת במעשים ובכיפורים, שהם רק כמו מלבוש ומשל (מיהטע) לדברים הרוחניים , ומי שהגיע למעלה זו אין לו להחשיב כל זה . וידידיה חולק עליהם כמו על בעלי הפשט ההומריים הבשריים , והיה אצלו גם חיצונית האמונה קדוש ונכבד לפי שראה את הפעולה הנפלאת , הן עם לבדד ישכון מוקבץ באמונת אחדות טהורה באמונתו במעשיו כמו שהפלוסיפיא השיגה אותו אך כמעט ובדומה (ס׳ החתלה, צד 693) . נגד אלו הפילוסופים העושים להמחשבה עיקר והמעשה טפל ובלתי צריכה ידידיה מדבר (מהלך אברהם , צד 402) הדבור שהעתקתיהו , *) אלא שהוא מוסיף , „כמו שאנו צריכין להספיק לצרכי הגוף שהוא בית הנפש ומשכנה , כן אנו חייבים לשמור הדבורים של התורה ופשוטיהם . שבעשייתם גם המובן הרוחני הטמון בקרבם יושג ויוברר לנו" .

בשטת אלהות של ידידיה (כמו בכל שיטות חכמי המזרח) הוא מבדיל בין עצם האלהות שהוא לעולם נסתר ותתום בעצמו , נעלה על כל ציור ותמונה שיורשם בהם , ובין התגלות העצם ההוא , והגלוי הזה קדמון וראשית לכל בריאה ותולדות והמשכת חיים (חיות) הבדל בין המצוי ההוה , המציאות (הא און טא און) שם של ארבע) ובין גלויו והראתו , כלל הכחות הגנוזות בעצם אלוה ; ותמיד הוא משים לנגד עיניו ההפרש שבין היות בעצמו ובתוכו טמון לבין התגלות והתרשמות , כמו בין מחשבה הצפונה בפנימיותה לבין הדבור היוצא והמאמר . — הפעולה הראשונה , בלתי אמצעי , של העצם החבוי קודם הבריאה איננו העולם , הוא מאמרו (לאגאס מימרא של אונקלוס , הדבור ,) שממנו תוצאת כל חיים והויה (קרבן הבל וקין , צד 140 שיש לעיין שם) והוא מחלק בין האמר והנאמר — כל ישות וכל דעת והכרה , הם גלוי והתראות של העצם הבלתי נראה בעצמו כשהוא מוציאם לאורה . — גם הוא מצייר האלהות כמו מקור אור וחזות וקרנים של אור מידו לו נובעים מכל צד (מן הכרובים , צד 124 ולעיין שם). בקרנים אלו יצאו חיים ממנו ובהם הוא פועל בתמידות בעולם , ונותן חלק מעצמו לראוי לקבל . קרני אור אלו המה יקראו כחות של המצוי (דינאמיי טאו אנטאס) . על ידם השם נמצא בכל מקום , שאין שום דבר ומקום ריק ופנוי מכוחותו, ועל ידם הוא מקשר ומאחד כל הדברים והמעשים בקשורים בלתי נראים , ועל כן הוא מלא הכל ואיננו בכל , ממלא הכל על פי כוחותיו וחוץ להכל לפי עצמיתו הנסתר לעולם ואינו נראה ונגלה והעצם שאין ביכלתנו לתארו בשום תואר כי אם לבד שהוא מצוי (מבלבול הלשונות , צד 539, ממהלך אברהם צד 460 , ועיין בשניהם) בכל מקום שידובר מן מראות השם , אין הדבור מן המצוי , שלא יושג ממנו לכל רוח ושכל , כי אם מן כוחותיו (מחילוף השמות לאברהם ושרה , צד 1049 , מתולדות קין דפוס מאנגע צד 235 , יעיין שם) . בקונטרס אחר על המראה (שמות כ"ד) י"ג) ויקם משה וכו׳ ויעל אל הר האלהים וכו׳ וישכון כבוד ה׳ על הר סיני וכו׳ ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר , הוא אומר : שאין להאמין כי השם בעצמותו — השם בעצמו — ירד על ההר כי אם המראה שלו — לפי שבינתי — הכחות שהם מראה עצמותו כמו תפארת המלך הנקראת סטראטיאטיקע דינאמים שלו — ענין השם שהוא המצוי לבד , אין לו שם ידוע , כי אם נעלה על כל שם וכינוי ויכונה רק בכחותיו , וכולם הכחות הם לפי זה שמות וכינוים אל האין שם (מי היורש הדברים האלהיים

*) עיין למעלה , צד 152

הגענו לבאור יותר נכון בעמידת הכתות היודעים ההם, אלא שאין לנו מן ראשי הכתות שבישראל רק ידיעה כוללת וכן כעיפיהם ופרטיהם לא כלל וכללי, לפי שהיתה אלכסנדריא מקום אסיפה לדעות השונית והוובוח בהם, ומרכז לחיי הרוחני והתבוננות, ושם נתרחבו ונתבארו יסודות שטות היודעים שהובאו לשם ממזרח, על כן יקר למי לבקש היסודות ההם בפילוסופיא של הדת להיהודים האלכסנדריים, ולזה יועילו לנו דברי ידידיה היקרים ונכבדים בהרבה ענינים. אלא שצריכין אנו לדעת שאצלו ידידיה עיקר היסוד היא שטת אפלטון וחכמתו והוא עושה על הרוב לימודי התורה שמצא לפניו, למשלים ומלבושים חידיים לדיעות אפלטיניות, ואינו כן אצל היודעים שהעיקר אצלם מחשבות ידיעות באלהות לקיחים מחכמת בני קדם, ובקשו לברר ולהשלים בהם פלפופיותו של פלאטאן ולהרימם למעלה יתירה, ואמרו שאפלטון לא נכנס לעומק עולם הרוחנים. בעת ההיא היה הנגוד בין חכמי חדת ליהודים, נגוד שימצא תמיד בנפול הדת הפשוט ומונח ממדריגתו. מצד אחד דיעות חומריות קצרי לב, התולין עצמן בפשט וצורת הדברים כהוויתן, ומתנכרים להרוחני השמיימי הטמון בחובם של המלות, ומצד השני בעלי מחשבות המתגאים בציורי מחשבותיהם, ובהשכלותיהם, ובבלי דעת מה שהוא מן ההכרח טבע האדם, ועושים מדברים שנתגלו ע״י אלהים חיים מעטה מת ומלבוש למחשבות אנושיות וציוריהם —. ידידיה הוא העומד בתוך בין שני הצדדים, אולם נוטה לאחרונה — התנצח בצדק נגד המחשבות של החומריים שברבנים, ואותן הדרכים המחללים קדושת הדברים האלהיים, ונותנין התורה לבזיון בעיני הגוים ע״ז והוא קירא לאותן הרבנים המתגאים בדרשותיהם הקלים.. (מן החלומות צד 508) בצדק אמר ידידיה שאין יכולת להבין ספרי הקודש כל עוד שנעמוד על מובן המלות בפשוטם, ולא תהיה נפשנו מלאה — דורכדרונגען — מן הרוחני שבהם, ורוחנו פתוחה להכרת הדברים האלהיים, אלא שטעה ידידיה טעות אחרת, שלא בקש המפתח להבנת הספרים הקדושים של אומתו בספרים ההם בעצמם, אלא בשטת פלוסופיא אחרת שהטיל בהם (כאן משך הענין לדעתו ואמונתו שמשיחו הוא המפתח הנבון והערך שבין החומרי והרוחני בסה״ק).

והנה ראשי היסודות של ביאוריו לסה״ק (כפי מה שהם נוגעים לשטות היודעים) הם: תכלית מה שגילה השם בהתגלותיו בסה״ק, הוא להורות לאדם האמתיות הנצחיות ברוחני שהוא האדם האמתי (השגת הדברים הרוחניים נאעטא) ולקשרו ע״ז עם השם והעולם הרוחני (קאזמא נאעטאס) והגם שצריך שיעיר האדם עצמו את רוחו ומחשבתו וזולת זה לא ישיג וישמע מן הרוחני, הנה לבעבור העיר את האדם לזאת היקיצה מעט מעט, כמו כן בשביל להועיל לאותן שלא עלו למדריגה עליונה של החיים הרוחניים והתבונניים הללו, הלביש השם האמתיות העליונות האלו בלבוש הסיפורים והמצות המעשיות שבתורה להטיב גם המעלות והמדות. האמיתות הנשגבות הללו הם עיקר נפש כלל התורה, החפץ שאין אחריו בקשה (טא זאמא) ובערך אליהם, הספורים הם רק בצל (סקיא) ועם זאת קיים ידידיה אמתת הספורים והוראתם הפשוטה כללם, לאותן מי שיראו רק הדבר הנופל לעיניהם. — אולם לאותן שנכנסו אל הטבע הפנימי הכח החבוי, הנמצא קיים האמתי לאלה החודרים ונכנסים לזה, נתן ידידיה מעלה גבוהה והיותר נתעלה. — אולם כשמצא דברים שפשוטי מליתיהם וסיפוריהם יתנגדו לגמרי לדעתו באלהות ובדברי האלהים, לא נמנע מלעשות

ולהעמיק בסתרי התורה, ולשמור לעשות את הנגלות בה לפנינו — והי׳ האנשים ההם עושים בזה כאלו היו נפשות בלי גוף, או כאלו חיו במדבר בודד מבלי לדעת מאומה מן הקשר והחבור שיש בקהל מדיני, בתושבי עיר ו נפשות בית אב; ולאלה האנשים תלמד המכתב הקדש שאין להקל בשם הטוב, או לסור מקיום דברי המנהגות שהנהיגו בני אדם קדושים וגדולים מאשר ימצאון עתה בינינו. וכי בשביל שאפשר שנודע לנו סוד השבת ויקרת מספר השביעיות והיותו מורה שאין לייחס כח בריאה ופעולה בעצם כי אם להשורש הבלתי נוצר, ושלכל נוצר יאות שביתת כל כח ופעולה עצמית מבלתי השם, האם בשביל זה נחלל החוקים התוריים, ונבעיר אש ונעבוד האדמה ונסבול המשאות, ונזמין לדין ונחתבנו ונגוש כל שבר ומשא יד ביום קודש וביוצא באלו דברים המותרים בימי החול; וככה לא נשבית החגים וקבוצי השמחה שבמועדי השנה הקבועים בעבור היותם אות והערה לשמחה הרוחנית בהש״י ולרגשות הנפש בתודה אליו, כמו שלא נבטל חלילה את מילת ערלת הבשר בעבור היותה אות ברית וסימן וחושיי למילת ערלת הלב תענוגי בשרים והפעלות חומריות ולכריתת רשע בסל של עזיבת השם, היינו הטעות שיש כח ועוצם יד לעשות חיל מזולת עזר השם הכלל, אם נחשוב כי יספיק לנו בענין הרוחני המכוון ברמזי התורה, בהחזיקו לבד ברוחני בשום אותו נגד עינינו, הנה יבוטלו המקדש ועבודתו וכל המצות בכללן:

160 דאהגע זייטע.

כאשר ירצה ידידיה לדרוך בנפשו עוז למחקרים אלהיים, הוא מכריז ואומר: במאמרו מן ממשלת

היחיד: הן בכל מאודנו נשתדל לדרוש ביכוד הראשון לכלל הנמצאות ולחקרו לפי אמתת מציאותו ולו גם ילאה כח אנוש לבוא עד תכלית תבונתם, הלא גם המדרש באלהי אמת אין דבר טוב ומפואר ממנו, ובו אף החפץ והשקירה לבדה תתן חדות עונג שאין הפה יכול לספרו; מי מהמשכילים שלא הספיק להם בנגיע בשפתים בכוס הפלוסופיאה כי אם בשכור גם צמאונם כמעט במטעמי משליה ולומדיה, המה יתנו עדיהם בזה — כגבור נשיש לרוץ אורח; ואם גם את המוהר הראשון לנצחון לא נקבל, די לנו להמנות עם המנצחים המשגים בזה המרוץ וליטול כתרנו עמהם; ואם לא נצליח להגיע למראה התמונה ולמבטה בצח אור, ורק בהניח לנפשנו ולתשוקתה בצפית לב ובהרגש ובהשערה לבד, הנה גם ראש כוכבים כי רמו נתמיד לחקור באהבה ונשמח כי נגיע עד הם בהשערה נכונה וקרובה לבירור, הגם שלא נקוה למצוא במדע בהיר בשחקים, תכונת כל כוכב מהותו ועצמותו; ואם תחלש עין בשרים להביט בעצם השמש, הן תחזה באורה, ובהפיצה קרנותיה עד לתחתית משבט, הן נשבע מזיו כבודה ונתענג מנגה זרחה. —

קצור דברי נעאנדער על ידידיה ושיטתו באלהיות לצורך שער הידות מני קדם על חכמת האלכסנדריים.

שמות הלמודים והכתות שהיו בישראל בפלוסופיא של הדת, היו מקור וראשית לשטות היודעים שאנו מוצאים בין המוצרים במאה השניה בתחלה. ואלו היה ידיעה ברורה וציור נכון מן מעמד חכמת הדת וחילוקי הכתות באותן הימים והמקומות,

ועל כן מי שהוא נבזה בעשרו אל תקללהו במה שתמשוך ידך מן שפעת טובה ונכסים רבים, כ"א בזה שכל עוד שהוא כילי צר עין נותן בנשך ונבהל פן יבואנו חסר להונו העובד בו עבודת עבד, או כל עוד שהוא מאבדו ביידים בפזור אוילי ובזוללות רעה, כן תחזיק אתה בעשרך ידי העניים שבריעיך ותתנדב גם לטובת הציבור גם לטובת יחידים בעת דחקם וצרכם לעזר, הכלל שלא תמנע מלזמן לנחת שולחנך כל הראויים לו — וכמו כן רודף כבוד ומתהלל בהרחב פיו לא תוכל להבזותו ולנצחו בפחיתות זולתי אם תהי' אתה בנכבדי עם, ולזה אין לך לחשוב כאין הפאר שיפארך העם, לפי שרק בזה תכניע בעל השחץ שלפניך שכל עוד שהוא משתמש בכבודו להתגא' לבזות את הטובים ממנו או לרומם את הראויים לשפלותו התן אתה חלק מן השם הטוב שנפל חבל לך מנה להראויים אליו, ותשקיט הטובים ותזהיר הרעים בשלום תפארתך. — אם נקרא נקראת לבית המשת', שלחן ערוך מעדנים, לך בלב טוב שמה והוי מבייש את הזללים בפרישותך; ואכול ושתה כדי ספוקך בלבד, אולם אם יהי אונם להרבות, בכדי שלא תתרא' כמזלזל עונג שמחת המסבה, הנה לבך יורך עד כמה נכון לך עשות לרצונה, וכאילו אתה מרבה בתענוג בשביל הפרישות המכוונת לך. — הן אנשי אמת ישפטו צדק כי יחשדו אותן העוזבים בית חייהם ובני דרך ארץ לפרנס' ולמשכורת באמרם שהם בוזים בזה לכבוד ולהנאות ואולי גם בפיהם התפארות לבד לא בזיון אמרי לדברים ההם, ואולי בוחרים בחיי עוני ונוול בכדי שיהיו נראין לעינים כבעלי הזהירות והכיפוק והפרישות, אולם לא יהי ביכלתם לרמות חדי הראות השוקדים בכל דבר לראות גם תוכו עם ברו; ובהיות המעשים הללו רק מעטה לדברים אחרים מסותרים תחתיהם, (מחשבות הלב ומזימותיו) הנה יסירו חדי הראות את המעטה, עד כי יחזו פנימיות טבע האנשים ההם, וישבחוהו להפליא כשיהי' טוב ועליו ישחקו במצאם אותו רע, וזה משנאתם לכל צביעות והתחפש — ׳מרים להאנשים האל׳ (היינו למי שהבדילו למדריגת החסידות קודמת למעשיו) אתם חמשתוקקים. להנזר מן העולם לחיי המנוחה והדומיה וההתבודדות מה הטוב אשר פעלתם בשקידתכם עד הנה בחברה עם עמיתכם (בכדי שנאמין היות הבדלכם עתה אמת נכון מאת האלקים) וכי תבוזו העושר, האם היה לכם עושר ולא הסיר לבבם מאחרי הצדק? וכי תתראו כאלו נמבזה בעיניכם מנעמי החושים ההייתם ממעטים בהנאות כאשר היה לאל ידכם להגיע אליהן? הנכם מואסים את הכבוד, איה הענוה והצנע לכת כשהייתם אולי מכובדים ונשאים? ואתם שוחקים לסדרי המדינ' שומר גבוה מעל גבוה, ובברחכם מן החברה לבדידה, אולי לא נודע לכם רוב התועלת בסדרים אלו (גם אצל עצמיכם); שקדו ועשו לראשונה במעשים הצריכים להחיים ובעסקים המיוחדים לכל, ואם השתדלתם לטובת אחיכם בכלל צבורם ובפרטי אישיהם, במדה ראויה ובכל מאודיכם, אזי תצעדו להמדרינה העליונ' במעלות דרך החיים; הלחמו ונצחו תחל במלחמ' הקרובה במערכת חיי המעש', והכון לקראת הקרב הנעלה הפנימיי במערכת חיי ההתבוננות והצפיה; ובזה תאמרו נצלנו מתוכחת העצלה וההתרשלות במעשים הטובים. —
דעהנע זייטע. 66.

במאמרו ממסעות אברהם הוא ידידיה אמר בבאורו לדבור ואגדלה שמך כדברים האלה: הלא ראוי לנו לחזור אחד השם הטוב הבא מפאת מעשינו כשהם נראים לעיני הבריות טובים וישרים, עד כי ייטיבו דרכם ותגיע התועלת והטובה בכל דברי החיים הארציים המדיניים; ולא ישיג השם המעולה עם התועלת היוצאת ממנו זולתי הנזהר בחוקים הקבועים למעשה, ומי שלא ישנה אחרי תקוני האבות מלעשותם באמונה. ויש איזה אנשים שהגיעו לדעת שדברי התורה יכללו אותות ורמזים לדברים רוחניים נעלים וישתדלו לבד בהבנת הרמזים ההם, ונקלים בעיניהם פשטי הדברים והמעשה בהם ולא יחשבום הרבה; וזו קלות דעת תחשב אצלנו; והעיקר הוא להשתדל בשניהם, לחזור ולהעמיק

כתוב כך, עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו)·

9. השינוי שזכרו חז"ל (מגילה ט') שכתבו: זכר ונקבה בראו לא בראם; מסכים הרבה לשטתם שאמרו באדם שכלי ציורי שהיה טופס ודמות לאישי המין שבארץ, והוא הציור המיני שכולל בעצמו כל ההבדלים וההשתניות היוצאים ומתגלים בפרטים איש איש לבדו, ולזה אמרו שהאדם השכלי ההוא, הוא זכר ונקבה כאחד והוא מה שז"ר חז"ל (ב"ר פ' ח') דיו פרצופין נברא; ולזה שינו בראו להורות על אחדותו ושכולל בעצמו כל שנויי המין וכל הבדל שבין האישים הפרטיים· והנפלא שידידיה היה לפניו הנוסח בראם הגם שמביא ממקרא זה ראיה על ענין הנז' ואומר בביאור עליו הוא ציור, חותם, מושכל, בלתי חמרי, באין זכר ונקבה (מלאכת העולם צד 16. 30 ורמזי התורה ב' 1089 מן היורש ·(503

9. יש לי לעיין היטב בברייתא דבכורות בדיני חברות חבר כסות, חבר כנפים, שהוא מיוחד לכת האיסיאי הכסות הלבן, גם הכנפיים שהיא בל"א שירצע שזכרו פילאן ויוסף גם הקרדום; גם יעויין במשנה פרק אחרון דפרה היה טהור אוחז בקרדום טמא בכנפיו (פירוש כדכתיב בכנף בגדו, הטהור אוחז הוא בקרדום הטמא במקצתו ומזה עליו. ערוך) ופרק י"א דכלים מיצנה ו' סומפוניא אם יש בה בית קיבול כנפים בין כך ובין כך טמאה — ומה שבא בברייתא הנז' בבכורות (דף ל') מקבלין לכנפיים ואח"כ מקבלין לטהרות, בא בזה בתוספתא דמאי פרק האורז לנטילת ידים, וכן הוא בפירוש רש"י בגמרא דבכורות, והיינו רק כי השירצע היתה לנטילת ולניגוב הידים, גם הדבור בחגיגה, והיתה מטפחתו מדרס לקודש על יוסי בן יועזר חסיד שבכהונה:

10. ר' יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר· יהי רצון מלפניך ד' אלקינו שתציץ בבשתינו, ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך, ותתכסה בעוזב, ותתעטף בחסידותך, ותתאזר בחנינותך, תבא לפניך מדת טובך ויענותנותך: (ברכות ט"ז, ב')

העתקות מן ספרי ידידיה.

אם ראית רשע מנאץ צדק ומתקומם עליו, עושת עיקר דברים שאין להחשיבם בפני עצמם, העושר והכבוד והעונג ומאשר את הזדון והעול המביא לידי אלו (ולמעותי הצדק יקל תמיד להעשיר ולהכבד) אל תרחיק מנגד לו לגמרי עד כי אפשר שתשתדל להעני ולהיות מן הפחותים בעם ומן הנבדלים לחיי צער, לפי שבזה תתחר לבד בבעל מחלוקתך תכעיסנו לאויב לך ולא תנצחנו, מוטב שתתבונן איך להמלט מעדמת ידיו, ובהאבקו עמך במה שבידו מן הכבוד והממשלה והכסף והנכסים והבגדים היקרים, תהי' גם אתה נכנס עמו בזה, לא שיהא לבך דואג ומפחד יותר מדאי בשביל אלו ההצלחות, כי אם להשתמש לטוב, במה שניתן בידך מהם, ואם בהשתדלותך ישובו טובים בתארם והפעל בהם כמו שהם נאים במראיתם אזי ישובחו מעשיך; אמנם כמו שלא יציל האניה המטורפת האיש הנבער ממלאכת המלחות, והבקיא כבר הציל בחכמתו אניה שנחשבה לאבודה, כי אם אינך מנוסה בדברי העולם ובמלאכת עסקיו לא יעלה בידך להיישיר ולהיטיב דרכי שכנגדך הנזכר (יתכן מאד שכוונתו גם על יצה"ר המנגד שבלב כל האדם)· וכל הנעשה בערמה ובכשרון מלאכה משבח עצמו ומגנה הנעש' בבלי כשרון פעול'; ובשבח הערום במעש' צדקתו כבר יש בו כמו כן גנות להגולם ומתעסק בבלי דעת, *) ועל

*) וגם חכמינו שנו הוי ערום ביראה, היינו שבמדרגת איש המעשה ויראת השם שבארנו ראוי שתבא הערמה אף לנגד היצר והמונעים בעולם, ואמרו עוד אין בור ירא חטא.

ועד סופו, גלמי ראו עיניך. ר׳ יהושע בר׳ נחמיה ור יהודה בר׳ סימן בשם ר׳ אלעזר אמר מלא כל העולם בראו (שם פרשה ח׳).

תנא וותיקין (אנשים ענוים ומחבבים מצוה. רש״י) היו גומרין אותה — קריאת שמע — עם הנץ החמה (תפלת המנחה מצותה עם דמדומי חמה, רש״י) כדי שיסמוך גאולה לתפילה, ונמצא מתפלל ביום. העיד ר״בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים כל הסומך גאולה לתפילה (כוותיקין שקורין ק״ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ, תוספות) אינו ניזוק כל היום כולו (ברכות ט׳ ב׳) וביומא (ל״ז, ב׳) אף היא עשתה וכו׳ והיו יודעין, לא כוותיקין שהיו קורין קודם להנץ סמוך להנץ.

ידידיה (פילא) והחכמים היוונים.

1. הוא מפרש וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש עד צאתו, שמי שהתעלה במחשבתו לקודש הקדשים, לאלהיות, כבר פשט בדבקות מחשבתו את האנושית כל משך השכלתו, והוא דומה לכה״ג בהכנסו לפני ולפנים.

2 ארסתובלוס מעתיק (שמות ג׳ ב׳) ושלחתי את ידי בשליחות ממש, ע״ד שליחות הכח שלו לא הושטת יד.

3. בנוסח השבעים של ידידיה היה כתוב ביווני: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, לא כמו שזכרו חכמינו השינוי אעשה אדם בצלם ובדמות וששינו הזקנים לתלמי (מגילה ט׳).

4. השבעים תרגמו והארץ היתה תוהו ובוהו בלתי נראית ובלתי מסודרת, ופירשו בזה האלכסנדריים בעלי החכמה ההיא כי לבריאת הארץ היה מן הצורך ציור מחשביי בלתי חושיי של הארץ גם חומר בלתי מסודר מעורב ועבור שבו יפותח ויצטייר הציור ההוא השכליי עד שישוב בעל תמונה וסידור ותבנית, והוא אמר (מלאכתי העולם צד 6) בראשית הכל ברא הבורא שמים בלתי חומריי וארץ בלתי נראית ואויר רוחני — או — מחשביי — אולם עקילס העתיק ריקנית ואפס.

5 גם תרגמו (בראשית ב׳ ט׳) ויצמח אלקים עוד מן האדמה כל עץ נראה למראה, ובפסוק י״ט וייצר אלקים עוד מן האדמה כלל חיות השדה; והעיר בזה ידידיה (רמזי התורה ב׳ צד 1089) שלא לחנם הוסיף משה מלת עוד אחר וייצר להורות שמלבד הצוריים המחשביים, הכללים שבאדמה הבלתי נראית ונצרו עתה הפרטים של הב״ח ואישיהם מן האדמה — החומרי.

6 (שם ב׳ ה׳ ו׳) תרגמו המקרא אלה תולדות וכו׳ בהבראם וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח, והמשיכוהו כאילו היה משמעותו שהשם ברא כללות השיחים וכללות העשבים היינו ציוריהם השכליים כתמונות בתולדות שכליות ודוגמאות לאלו הצמחים החושיים שבארץ; כן פירש ידידיה במאמרו הראשון משאלות בס׳ בראשית צד 2.

7 (שם א׳ י״א) תרגמו עשב מזריע זרע לפי המין והדמות (ואין בכתוב כאן למינהו) ועץ פרי עשה פרי (בחסרון למינו הכתוב במקרא) אשר זרעו בו לפי המין (ובכתוב אין כאן למינו) על הארץ. — עשו אלו השינויים לפי שטת חכמתם שהכל נעשה בתחלה ציורים כוללים והם המינים ולפיהם נוצרו האישים הפרטים; ולזה במקום הזכרון לראשונה ליצירי האדמה ראו טוב שלא יחסר להם הדבור למינו והוסיפוהו בהעתק לפי המין ולפי הדמות וחסרוהו אח״כ שלא יבואר שהעץ יעשה הפירות כל אחד למינו, והוסיפו הדבור אחד אשר זרעו בו להורות בבירור על שטתם הנז׳ (ובאמת במקרא השני כתוב

(כוונתו לאחרונה שבספירות) המשילה בשיר השירים לכלה שקראה הכתוב בת ואחות ואם, וכבר בא להם זה במדרש בעטרה שעטרה לו אמו במקומות רבים, כוונתו שיש בכח ספירה זו להתעלות ולהיות שוה לתפארת היינו אחות, ולבינה או חכמה והיינו אם. הכלל שלפי דרשתם אמר הרב שנברא העולם ע"י שלשת הספירות חכמה ותפארת מלכות. אבל אמר עוד בפסוק בראשית, „אבל אם תזכה ותבין סודו מלת בראשית ולמה לא הקדים אלהים ברא בראשית תדע כי ע"ד האמת הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים, ומלת בראשית תרמוז בחכמה שהיא ראשית הראשים כאשר הזכרתיו ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחוכמתא והמלה מוכתרת בכתר בית". כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון (קהלת ב' כ"א), א"ר יודן (רצה לדרוש אדם על השם) גדול כחן של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה, שנאמר (דניאל ח' י"ו) ואשמע קול אדם בין אולי; א"ר יהודה ב"ר סימון אית לן קריה אוחרי דמחוור יותר מן דין, שנאמר ועל הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה (ב"ר, כ"ז).

כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה וכגון החרדל צריך למתק והתורמוסין צריכין למתק החטין צריכין להטחן ואף אדם צריך תיקון (ב"ר פ' י"א)

ר' יודא נשיאה שאליה לר' שמואל בר נחמן אמר מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה, מאי דכתיב סולו לרוכב בערבות ביה שמו וכו' אמר ליה אוי דמובדין ולא משתכחין! שאילת לר' אלעזר ולא אמר כן אלא כי ביה ה' צור עולמים בשתי אותיות ברא הקב"ה את עולמו. אין אנו יודעין אם העה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד או וכו' ומה דאמר ר' אבוהו בשם ר' יוחנן בהבראם בה"א בראם, הוי העה"ז נברא בה"א (ב"ר פ' י"ב).

יש מחלוקת ישנה בין ר' אליעזר ור' יהושע' ר' אליעזר כל מה שיש בשמים בריותו מן השמים וכל מה שיש בארץ ברייתו מן הארץ (שני חמרים) והראיה מן הללו את ה' מן השמים וכו'. ר' יהושע. כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן השמים (חומר דק שמיימי או רוחני לגמרי לפי העומק) כי לשלג יאמר הוי ארץ, מה שלג אעפ"י שהווייתו בארץ אין ברייתו אלא בשמים (בגובה האויר, ובדרך בעל ס' יצירה, שלג שתחת כסא הכבוד) ואחרונים אמרו חלוקה שלישית, כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ וראייתן כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים, מה הגשם אעפ"י שירידתו מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ, כך כל מה וכו' ור' יודן מביא ראיה הכל היה מן העפר אפי' גלגל חמה (ב"ר פ' י"ב).

ר' יוחנן אמר מלך ב"ו בונה פלטין משהוא בונה את התחתונים אח"כ הוא בונה את העליונים, אבל הקב"ה ברא את העליונים ואת התחתונים בריה אחת, ריש לקיש אמר מלך בשר ודם עושה ספינה וכו' אבל הקב"ה ברא הן ומנהיגיהן, בורא השמים ונוטיהן (המליץ נוווטיהם) (שם).

ר' נתן בשם ר' אחא ור' ברכיה בשם ר' יצחק, אני אל שדי, אני שאמרתי לשמים ולארץ די, שאלמלא כן היו מותחין והולכין עד עכשיו (ב"ר פ' ה'),

א"ר ירמיה בן אלעזר בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר אנדרוגינוס בראו, הה"ד זכר ונקבה בראם, א"ר שמואל ב"ר נחמן בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר דיו פרצופין בראו, ונסרו ועשאו גביים, גב לכאן, וגב לכאן, איתובין ליה מצלעותיו, אמר אחת מתרין סטרוהי ולצלע מתרגמין סטר (צד), ר' תנחומה בשם ר' בנייה ור' ברכיה בשם ר' אלעזר בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר גולם בראו, היה מוטל מסוף העולם ועד

לנ"ד, הרי זה בור, שאין לו ידיעה בשמות אלה הסודות' ולא עמד בסוד השם.

קובץ למאמרים בתלמודים ומדרשות לצורך באור שטת ידידיה והאלכסנדריים.

ויתעצב אל לבו, משל למלך שבנה פלטין ע"י ארדכל (מנצח במלאכת הבנין כב"מ ק"ח בנאי שמסר לארדכל, ארדכל חייב) ראה אותה ולא ערבה לה, על מי יש לו להתכעס לא על הארדכל, כך ויתעצב אל לבו'

א"ר יוסי משל למלך שעשה סחורה ע"י סרסור הפסיד ועל מי יש לו להתרעם, לא על הסרסור כך ויתעצב אל לבו:

דבר אחר אמון (ואהיה אצלו. אמון), התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה; בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין, אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא דפתראות ופנקסאות יש לו לדעת האיך הוא עושה חדרים, האיך הוא עושה' פשפשין, כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם והתורה אמרה בראשית ברא אלהים, ואין ראשית אלא תורה היך מה דאת אמר ה' קנני ראשית דרכו (על החכמה) (ב"ר א').

ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר וכולו השמים והארץ בזמנן, וכל צבאם בזמנן; אמר לו ר' נחמיה והא כתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, מלמד שבו ביום נבראו, בו ביום הוציאו תולדות, אמר לו והא כתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, יום שני וכו'; אמר לו ר' נחמיה כמלקטי תאנים הן, וכל אחד ואחד הופיע בזמנו; ר' ברכיה על הדא דר' נחמיה אמר, ותוציא הארץ דבר שהיה פקוד בידיה.

ובב"ר בזה ענין נכבד במשל שהביאו מן הסרסור והארדיכל והוא סוד גדול לא ניתן לכתוב והיו"ע יתבונן למה אמר בכאן ש"ם המיוחד, ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים (הרמב"ן בכתוב זה) כוונתו כי הסרסור והארדיכל הרמוז עליהם במלת לבו, היא הספירה האחרונה, ומלכות, שכן אומר על המקרא והנני משחיתם את הארץ, כי הארץ (העליונה ס' מלכות) תהיה בה שחתה„ שבהשחתת והארץ (הפסק חבורה והשפע בה מן הספירות שלמעלה הימנה) ישחיתו; והנם נשחתים בעולם הבא (רומז למאמר דור המבול אין להם חלק לעולם הבא) כדרך ויתעצב אל לבו; ואמר עוד שם, ולזה רמוז עוד בב"ר (פרשה ל"א) לבן מלך שהיתה לו מניקה כל זמן שהיה סורר היתה מניקתו נרדית; ואמר עוד להלן כי הספירה זו האחרונה היא שהענישה אותו, ועל האמת ואני כמו ויסרתי אתכם אף אני וכו' ולכן אמר ואת אות הברית אשר אני נותן, אמחץ וידי תרפינה והמשכיל יבין„ — והנה קרא הרב להאחרונה ארדיכל שגם על ידה נעשה העולם, כמו שברא במלת בראשית, שכוללת עשר הספירות ביחד, וביחוד ספירות חכמה (היא הלאגאס של האלכסנדריים) שבה יסוד כל הענין, שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ והיא התרומה, והיא הקודש שאין לו שיעור למיעוט התבוננות הנבראים בה; ורמוז עוד במלת בראשית ספירת תפארת, שהיא תורה, גם הדרש בראשית זה משה ירמוז לזה שצפה הוא בה שהיא אספקלריא המאירה, ורמוז עוד לספירת מלכות; ואמר הרב, „וכאשר ימנה עשר מדות ויפרוש אחת מעשר רמז לעשר ספירות; ויתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה והחלה (כ"צל להגיה שם) — כוונתו על הדרש מצוה יחידה בעיסה תרמוז בזה וישראל שנקראו ראשית (כוונתו על הדרש בשביל ישראל) היא כנסת ישראל.

בוונתו

כתוב כך, עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו)·

.9 השינוי שזכרו חז״ל (מגילה ט׳) שכתבו: זכר ונקבה בראו לא בראם; מסכים הרבה לשטתם שאמרו באדם שכלי ציורי שהיה טופס ודמות לאישי המין שבארץ, והוא הציור המיני שכולל בעצמו כל ההבדלים וההשתניות היוצאים ומתגלים בפרטים איש איש לבדו, ולזה אמרו שהאדם השכלי ההוא, הוא זכר ונקבה כאחד והוא מה שז״ר חז״ל (ב״ר פ׳ ח׳) דיו פרצופין נברא; ולזה שינו בראו להורות על אחדותו ושכולל בעצמו כל שנויי המין וכל הבדל שבין האישים הפרטיים. והנפלא שידידיה היה לפניו הנוסח בראם הגם שמביא ממקרא זה ראיה על ענין הנז׳ ואומר בביאור עליו הוא ציור, חותם, מושכל, בלתי חמרי, באין זכר ונקבה (מלאכת העולם צד 16. 30 ורמזי התורה ב׳ 1089 מן היורש 503)·

.9 יש לי לעיין היטב בברייתא דבכורות בדיני חברות חבר כסות, חבר כנפים, שהוא מיוחד לכת האיסיאי הכסות הלבן, גם הכנפיים שהיא בל״א שירצע שזכרו פילאן ויוסף גם הקרדום; גם יעויין במשנה פרק אחרון דפרה היה טהור אוחז בקרדום טמא בכנפיו (פירוש כדכתיב בכנף בגדו, הטהור אוחז הוא בקרדום הטמא במקצתו ומזה עליו, ערוך) ופרק י״א דכלים מיצנה ו׳ סומפוניא אם יש בה בית קיבול כנפים בין כך ובין כך טמאה — ומה שבא בברייתא הנז׳ בבכורות (דף ל׳) מקבלין לכנפיים ואח״כ מקבלין לטהרות, בא בזה בתוספתא דמאי פרק הארוז לנטילת ידים, וכן הוא בפירוש רש״י בגמרא דבכורות, והיינו רק כי השירצע היתה לנטילת ולניגוב הידים, גם הדבור

בחגיגה, והיתה מטפחתו מדרס לקודש על יוסי בן יועזר חסיד שבכהונה:

.10 ר׳ יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר. יהי רצון מלפניך ד׳ אלקינו שתציץ בבשתינו, ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך, ותתכסה בעוזב, ותתעטף בחסידותך, ותתאזר בחנינותך, תבא לפניך מדת טובך וענותנותך: (ברכות ט״ז, ב׳)

העתקות מן ספרי ידידיה.

אם ראית רשע מנאץ צדק ומתקומם עליו, עושה עיקר דברים שאין להחשיבם בפני עצמם, העושר והכבוד והעונג ומאשר את הזדון והעול המביא לידי אלו (ולמעותי הצדק יקל תמיד להעשיר ולהכבד) אל תרחיק מנגד לו לגמרי עד כי אפשר שתשתדל להעני ולהיות מן הפחותים בעם ומן הנבדלים לחיי צער, לפי שבזה תתחר לבד בבעל מחלוקתך תכעיסנו לאויב לך ולא תנצחנו, מוטב שתתבונן איך להמלט מערמת ידיו, ובהאבקו עמך במה שבידו מן הכבוד והממשלה והכסף והנכסים והבגדים היקרים, תהי׳ גם אתה נכנס עמו בזה, לא שיהא לבך דואג ומפחד יותר מדאי בשביל אלו ההצלחות, כי אם להשתמש לטוב, במה שניתן בידך מהם, ואם בהשתדלותך ישובו טובים בתארם והפעל בהם כמו שהם נאים במראיתם אזי ישובחו מעשיך; אמנם כמו שלא יציל האניה המטורפת האיש הנבער ממלאכת המלחות, והבקיא כבר הציל בחכמתו אניה שנחשבה לאבודה, כי אם אינך מנוסה בדברי העולם ובמלאכת עסקיו לא יעלה בידך להיישיר ולהיטיב דרכי שכנגדך הנזכר (יתכן מאד שכוונתו גם על יצה״ר המנגד שבלב כל האדם). וכל הנעשה בערמה ובכשרון מלאכה משבח עצמו ומגנה הנעש׳ בבלי כשרון פעול׳; ובשבח הערום במעש׳ צדקתו כבר יש בו כמו בן גנות להגולם ומתעסק בבלי דעת, *) ועל

*) וגם חכמינו אמרו הוי ערום ביראה, היינו שבמדרגת איש המעשה ויראת חטא שבארנו ראוי שתבא הערמה איך לנגד היצר והמוכשים בעולם, ואמרו עוד אין בור ירא חטא.

ועד סופו , גלמי ראו עיניך . ר' יהושע בר' נחמיה ור יהודה בר' סימן בשם ר' אלעזר אמר מלא כל העולם בראו (שם פרשה ח') .

תנא ותיקין (אנשים ענוים ומחבבים מצוה . רש"י) היו גומרין אותה — קריאת שמע — עם הנץ החמה (תפלת המנחה מצותה עם דמדומי חמה , רש"י) בדי שיסמוך גאולה לתפילה , ונמצא מתפלל ביום . העיד ר"בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים כל הסומך גאולה לתפילה (כוותיקין שקורין ק"ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ , תוספות) אינו ניזוק כל היום כולו (ברכות ט' ב') וביומא (ל"ז , ב') אף היא עשתה וכו' והיו יודעין , לא כוותיקין שהיו קורין קודם להנץ סמוך להנץ .

ידידיה (פילא) והחכמים היוונים.

1 . הוא מפרש וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש עד צאתו , שמי שהתעלה במחשבתו לקודש הקדשים , לאלהיות , כבר פשט בדבקות מחשבתו את האנושיות כל משך השכלתו , והוא דומה לכה"ג בהכנסו לפני ולפנים .

2 ארסתובלוס מעתיק (שמות ג' ב') ושלחתי את ידי בשליחות ממש , ע"ד שליחות הכח שלו לא הושטת יד .

3 . בנוסחת השבעים של ידידיה היה כתוב ביווני : נעשה אדם בצלמנו כדמותנו , לא כמו שזכרו חכמינו השינוי אעשה אדם בצלם ובדמות וששינו הזקנים לתלמי (מגילה ט') .

4 . השבעים תרגמו והארץ היתה תוהו ובוהו בלתי נראית ובלתי מסודרת , ופירשו בזה האלכסנדריים בעלי החכמה ההיא כי לבריאת הארץ היה מן הצורך ציור מחשביי בלתי חושיי של הארץ גם חומר בלתי מסודר מעורב ועבור שבו יפותח ויצטייר הציור ההוא השכלי עד שישוב בעל תמונה וסידור ותבנית , והוא אמר (מלאכתי העולם צד 6) בראשית הכל ברא הבורא שמים בלתי חומריי וארץ בלתי נראית ואויר רוחני — או — מחשביי — אולם עקילס העתיק ריקנית ואפס .

5 גם תרגמו (בראשית ב' ט') ויצמח אלקים עוד מן האדמה כל עץ נראה למראה , ובפסוק י"ט וייצר אלקים עוד מן האדמה כלל חיות השדה ; והעיר בזה ידידיה (רמזי התורה ב' צד 1089) שלא לחנם הוסיף משה מלת עוד אחר וייצר להורות שמלבד הצורים המחשביים , הכללים שבאדמה הבלתי נראית ונוצרו עתה הפרטים של הב"ח ואישיהם מן האדמה — החומרי .

6 . (שם ב' ה' ו') תרגמו המקרא אלה תולדות וכו' בהבראם וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח , והמשיבוהו כאילו היה משמעותו שהשם ברא כללות השיחים וכללות העשבים היינו ציוריהם השכליים כתמונות בתולדות שכליות ודוגמאות לאלו הצמחים החושיים שבארץ ; כן פירש ידידיה במאמרו הראשון משאלות בס' בראשית צד 2 .

7 . (שם א' י"א) תרגמו עשב מזריע זרע לפי המין והדמות (ואין בכתוב כאן למינהו) ועץ פרי עשה פרי (בחסרון למינו הכתוב במקרא) אשר זרעו בו לפי המין (ובכתוב אין כאן למינו) על הארץ . — עשו אלו השינויים לפי שטת חכמתם שהכל נעשה בתחלה ציורים כוללים והם המינים ולפיהם נוצרו האישים הפרטים ; ולזה במקום הזכרון לראשונה ליצירי האדמה ראו טוב שלא יחסר להם הדבור למינו והוסיפוהו בהעתק לפי המין ולפי הדמות וחסרוהו אח"כ שלא יבואר שהעץ יעשה הפירות כל אחד למינו , והוסיפו הדבור אחר אשר זרעו בו להורות בבירור על שטתם הנז' (ובאמת במקרא השני

כתוב

(כוונתו לאחרונה שבספירות) המשילה בשיר השירים לכלה שקראה הכתוב בת ואחות ואם, וכבר בא להם זה במדרש בעטרה שעטרה לו אמו במקומות רבים„ כוונתו שיש בבח ספירה זו להתעלות ולהיות שוה לתפארת היינו אחות, ולבינה או חכמה והיינו אם. הכלל שלפי דרשתם אמר הרב שנברא העולם ע"י שלשת הספירות חכמה ותפארת מלכות. אבל אמר עוד בפסוק בראשית, „אבל אם תזכה ותבין סודו מלת בראשית ולמה לא הקדים אלהים ברא בראשית תדע כי ע"ד האמת הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים, ומלת בראשית תרמוז בחכמה שהיא ראשית הראשים כאשר הזכרתיו ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחוכמתא והמלה מוכתרת בכתר בית". כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון (קהלת ב' כ"א), א"ר יודן (רצה לדרוש אדם על השם) גדול כחן של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה, שנאמר (דניאל ח' ט"ז) ואשמע קול אדם בין אולי; א"ר יהודה בר סימון אית לן קריה אוחרי דמחוור יותר מן דין, שנאמר ועל הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה (ב"ר, כ"ז).

כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשיה ובגון החרדל צריך למתק והתורמוסין צריכין למתק החטין צריכין להטחן ואף אדם צריך תיקון (ב"ר פ' י"א)

ר' יודא נשיאה שאליה לר' שמואל בר נחמן אמר מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה, מאי דכתיב סולו לרוכב בערבות ביה שמו וכו' אמר ליה אוי דמובדין ולא משתכחין! שאילת לר' אלעזר ולא אמר כן אלא כי ביה ה' צור עולמים בשתי אותיות ברא הקב"ה את עולמו, אין אנו יודעין אם העה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד או וכו' ומה דאמר ר' אבוהו בשם ר' יוחנן בהבראם בה"א בראם, הוי העה"ז נברא בה"א (ב"ר פ' י"ב).

יש מחלוקת ישנה בין ר' אליעזר ור' יהושע' ר' אליעזר כל מה שיש בשמים בריתו מן השמים וכל מה שיש בארץ ברייתו מן הארץ (שני חמרים) והראיה מן הללו את ה' מן השמים וכו'. ר' יהושע. כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן השמים (חומר דק שמיימי או רוחני לגמרי לפי העומק) כי לשלג יאמר הוי ארץ, מה שלג אעפ"י שהוויתו בארץ אין ברייתו אלא בשמים (כגובה האויר, וכדרך בעל ס' יצירה, שלג שתחת כסא הכבוד) ואחרונים אמרו חלוקה שלישית, כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ וראייתן כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים, מה הגשם אעפ"י שירידתו מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ, כך כל מה וכו' ור' יודן מביא ראיה הכל היה מן העפר אפי' גלגל חמה (ב"ר פ' י"ב).

ר' יוחנן אמר מלך ב"ו בונה פלטין משהוא בונה את התחתונים אח"כ הוא בונה את העליונים, אבל הקב"ה ברא את העליונים ואת התחתונים בריה אחת, ריש לקיש אמר מלך בשר ודם עושה ספינה וכו' אבל הקב"ה ברא הן ומנהיגיהן, בורא השמים ונוטיהן (המליץ נווטיהם) (שם).

ר' נתן בשם ר' אחא ור' ברכיה בשם ר' יצחק, אני אל שדי, אני שאמרתי לשמים ולארץ די, שאלמלא כן היו מותחין והולכין עד עכשיו (ב"ר פ' ה'),

א"ר ירמיה בן אלעזר בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר אנדרוגינוס בראו, הה"ד זכר ונקבה בראם, א"ר שמואל ב"ר נחמן בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר דיו פרצופין בראו, ונסרו ועשאו גביים, גב לכאן, וגב לכאן, איתובין ליה מצלעותיו, אמר אחת מתריך סטרוהי ולצלע מתרגמין סטר (צד), ר' תנחומה בשם ר' בנייה ור' ברכיה בשם ר' אלעזר בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר גולם בראו, היה מוטל מסוף העולם

ועד

למד, הרי זה בור, שאין לו ידיעה בשמות אלה הסודות ולא עמד בסוד השם.

קובץ למאמרים בתלמודים ומדרשות לצורך באור שטת ידידיה והאלכסנדריים.

ויתעצב אל לבו, משל למלך שבנה פלטין ע״י ארדכל (מנצח במלאכת הבנין בב״מ ק״ח בנאי שמסר לארדכל, ארדכל חייב) ראה אותה ולא ערבה לה, על מי יש לו להתכעס לא על הארדכל, כך ויתעצב אל לבו.

א״ר יוסי משל למלך שעשה סחורה ע״י סרסור הפסיד ועל מי יש לו להתרעם, לא על הסרסור כך ויתעצב אל לבו:

דבר אחר אמון (ואהיה אצלו. אמון), התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב״ה; בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין, אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא דפתראות ופנקסאות יש לו לדעת האיך הוא עושה חדרים, האיך הוא עושה פשפשין, כך היה הקב״ה מביט בתורה ובורא את העולם והתורה אמרה בראשית ברא אלהים, ואין ראשית אלא תורה היך מה דאת אמר ה׳ קנני ראשית דרכו (על החכמה) (ב״ר א׳).

ר׳ יהודה ור׳ נחמיה, ר׳ יהודה אומר וכולו השמים והארץ בזמנן, וכל צבאם בזמנן; אמר לו ר׳ נחמיה והא כתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, מלמד שבו ביום נבראו, בו ביום הוציאו תולדות, אמר לו והא כתיב ויהי ערב ויהי בקר יום ד׳ . יום שני וכו׳; אמר לו ר׳ נחמיה כמלקטי תאנים חד ואחד הופיע בזמנו; ר׳ ברכיה על הדא דר׳ נחמיה אמר, ותוציא הארץ דבר שהיה פקוד בידיה.

ובב״ר בזה ענין נכבד במשל שהביאו מן הסרסור והארדיכל והוא סוד גדול לא ניתן לכתוב והיו״ע יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד, ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים (הרמב״ן בכתוב זה) כוונתו כי הסרסור והארדיכל הרמוז עליהם במלת לבו, היא הספירה האחרונה, ומלכות, שכן אומר על המקרא והנני משחיתם את הארץ, כי הארץ (העליונה ס׳ מלכות) תהיה בהשחתה, שבהשחתת והארץ (הפסק חבורה והשפע בה מן הספירות שלמעלה הימנה) ישחיתו; והנם נשחתים בעולם הבא (רמז למאמר דור המבול אין להם חלק לעולם הבא) כדרך ויתעצב אל לבו; ואמר עוד שם, ולזה דמוז עוד בב״ר (פרשה ל״א) לבן מלך שהיתה לו מניקה כל זמן שהיה סורר היתה מניקתו נרדית; ואמר עוד להלן כי הספירה זו האחרונה היא שהענישה אותו, ועל האמת ואני כמו ויסרתי אתכם אף אני וכו׳ ולכן אמר ואת אות הברית אשר אני נותן, אמחץ וידי תרפינה והמשכיל יבין,„ — והנה קרא הרב להאחרונה ארדיכל שגם על ידה נעשה העולם, כמו שברא במלת בראשית, שכוללת עשר הספירות ביחד, וביחוד ספירות חכמה (היא הלאגאס של האלכסנדריים) שבה יסוד כל הענין, שנאמר ה׳ בחכמה יסד ארץ והיא התרומה, והיא הקודש שאין לו שיעור למיעוט התכוננות הנבראים בה; וירמוז עוד במלת בראשית ספירת תפארת, שהיא תורה, גם הדרש בראשית זה משה ירמוז לזה שצפה הוא בה שהיא אספקלריא המאירה, וירמוז עוד לספירת מלכות; ואמר הרב, „וכאשר ימנה עשר מדות ויפרוש אחת מעשר רמז לעשר ספירות; ויתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה והחלה (כ״צל להגיה שם) — כוונתו על הדרש מצוה יחידה בעיסה תרמוז בזה וישראל שנקראו ראשית (כוונתו על הדרש בשביל ישראל) היא כנסת ישראל

בוונתו

צדקה (הרוצה שיתן וכו') בהולכי לבית המדרש (הולך ואינו עושה) ביושבים לפני חכמים (כפוג ומשפך משמרת ונפה) ובשם ב"ה נמצא אצלם מדת הדין, מדת הרחמים, יהירצון שיגולו רחמיך על מדותיך שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות (באור למאמר זה)·

בנזכר מנו מדת החסיד שלי שלך ושלך שלך, לפי החומר הגדול בשטה, המחייב עזיבת הקנינים מכל ובל· ועוד קשה לכעוס ונוח לרצות והוא הנצחון על כל הפעליות הנפש · וכן יתן ויתנו אחרים, אולי רומז על הגבורה .

הבינויים המורגלים בפי חז"ל להשם המה · רבון העולמים, רבונו של עולם, צדיק חי עולמים צדיקו של עולם שמים (הקדישה לשמים בבא לצאת ידי שמים) — לקוח מן היוונים האלכסנדריים— מקום — גם זה השם מיוונים — (הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו · ב"ר על ויפגע במקום) הגבורה מפי הגבורה שמענו רחמנא. הקדוש ברוך הוא, מלך מלכי המלכים.

דרך מדרשו של ידידיה שהוא] דורש בו את המקראות בכדי להוציא מהם את למודיו הרמים, יש בו לפעמים זרות לא מעט ; ולא בלבד שהוא מוציא המקרא מפשוטו לפנים רחוקים ולמשל זר להענין כי אם לסלות נפירדות הוא מבקש טעמים ושרשים בלתי מיוסדים בדקדוק הלשון · והוא עושה באמת הכתובים כמין חומר ומכבלו לעשות בו כוונים לדברי חכמתו ; והיותר רע שהוא עושה פירושיו ורמזיו לפי העתקה היוונית של השבעים שנתנסחה בהרבה שינויים מן העברי וע"ז יתראה פירושו לפעמים לעיוות הכתובים ממש · ומצד שני עלינו להודות שלפעמים רמזיו יפים וכחלי כתם במקרא, עד שעליו יתכן בוודאי לומר דבר הראב"ע על דרשות האגדה להז"ל, מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים" —

והורות בדרכו זה נראה יותר נקלה מפאת שלא יספיק לו להוציא כתוב אחד או שנים מן הפרשה ולדרשם, כדרך שעושין חז"ל במדרשיהם, אלא אותו הלמוד וכל המסתעף ממנו שהוא מבקש למצוא בפרשה מן הפרשיות ביחוד בספורי התורה, יעמול ויתתור לפרשה כולה שתרמוז על הלמוד ההוא על סדר המקראות שבה ועל כל מלה ומלה, וכמו שיבואו דוגמאות בזה לפנינו :)

(סוטה מ"ד)] ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר „הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא משנה וגמרא, ועתדה בשדה לך אלו מעשים טובים, אחר ובנית ביתך, דרוש וקבל שכר. (ועתדה וכו' ונצבה בשדה מלאכתך לך ונמרא לתת להבין טעמו המשנה והלכה כדברי רש"י):

(סוטה מ"ה) אמר ר' יצחק יוסף הוסיפו לו אות אחת שנאמר : עדות ביהוסף וכו' · אמר ר' שמעון חסידא יוסף שקידש ש"ש בסתר הוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה ; יהודה שקידש ש"ש בפרהסיא נקרא כולו על שמו הקב"ה . ר' יוחנן שניהם לדבר עבירה נתכוונו וכו' באותו שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון וכו' ·

נראה לנו כי הנגוד אל החסיד בעל החכמה והצפיה, הוא הבור (במלא פום) הנבער מדעת ; והנגוד אל מדרגת איש המעשה העוסק וירא חטא, הוא עם הארץ שהונח לחז"ל על המיקל במעשי המצות ולזה תהיה הכוונה במשנה דאבות אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד, שלא נחשוב שאפשר לאיש המעשה העובד שיהיה ערום מכל מדע ; או שיהיה החסיד בעל המדע מיקל במעשים · וכן אמרו כל שמעשיו מרובין מחכמתו לא שלא תהיה לו חכמה כלל — ולא הוצרכו לומר אין בור חסיד או לא ע"ה ירא חטא, לפי שאלו שני הפכים נגלים. — ולזה אמרו בירושלמי הפותח באלף

למר

והוכחות, והרמז בטובה לרשעים הוא התענוג החוש, בעצמו המגביר כמו החוש ומחליש את השכל האלקי, והיחוס לאלה הפעולות להשם הוא מפנים אחרים ויבואר עוד. ודע פירושנו זה שאיננו דרש ואסמכתא במשנה זו כ״א אמת לאמתו בכוונתה — והבן עוד הנפלא שבמשל שכל האילן עיקרו ונופו אינם בעצמן טומאה כ״א נוטות למקום טומאה — החומריות — ושבאדם אין חילוק בין מה שיהיה עיקר או נוף כ״א לפי השתדלותו וחריצתו. —

צירוף מדרגות של ירא חטא וחסיד

אנו מוצאים ג״כ בתלמידי רבן יוחנן בן זכאי שמנה שבחם ר׳ יוסי הכהן חסיד ור׳ שמעון בן נתנאל ירא חטא ובא ממנו בתוספתא (ע״ז פ׳, ג׳) שנתן לו רבן גמליאל הזקן בתו לאשה בתנאי שלא תעשה לו שירות, ובכה״ד פירשו שהחזיקו לעם הארץ, ואינו רק שהיה במדרגת העובד ואיש המעשה פחותה ממדרגת החסידות והחכמה ובששאל אותם על הדרך הטוב ודרך הרע שידבקו בה או שירחק ממנה האדם, השיב החסיד השכן הטוב, והשכן הרע, רומז על חבר החסידים והתבודדות בהרחיק מאנשי העולם; והעובד מאנשי המעשה השיב הרואה את הנולד, והלווה ואינו משלם חובותיו לאדם ולמקום בראשון כיון החיוב להתבונן בראשית המעשה בהצטרפות עם העולם מה שיצאו ממנו תולדות לטוב ולרע, ובשני בלל יסוד חיוב האדם להשלם חובתו לחברת בני האדם ולמקום — ור׳ אלעזר בן ערך שהוא במעין המתגבר בכל המדרגות השיב לב טוב ולב רע שהוא שורש טהרת הנפש ונמשך נגוד זה של חכמה ויראת חטא ברוב מקומות בדחז״ל. —

ר׳ פנחס בן יאיר החסיד ואיש המופת — שכל חסיד נחשב אצלם לדבק בעליונים ויכול לשנות הטבע החומרי לפי שהוא למעלה ממנה — לא נמצא ממנו הלבה בשום מקום מפני שהיה בתחלה מן התלמידים החרופים נגד רשב״י חבירו, כדאיתא שבת ל״ג ע״ב קודם שפנה אל כתרי התורה והיסודות.

המאמר הנמצא במשנה המאוחרת של פרק קנין „כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל, וכו׳, הוא על דרך מוסר ה שטה הזאת המטלת על העובד החיוב לנצח נגד הענינים החושיים לא לבד במנעמיהם כ״א גם ליהנות במה שיש בשמושם מן הצורך והתועלת לחיים. — והנה ר׳ אלעזר הקפר עם היותו נכנס הרבה בידיעת שיטה זו, ונמצא לו המאמר העקריי במדות, „הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את העולם״ הנה הוא חולק עליה במה שהיא מפרזת על המדה בהתאות העולם, כמו שנמצא לו משנה שניה (נדרים נזיר י״ט) „וכיפר עליו מאשר חטא על הנפש, וכי באיזו נפש חטא זה? אלא שצער עצמו מן היין; והלא דברים ק״ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר עאכ״ו (מכאן כל היושב בתענית נקרא חוטא). והוא שאמר ג״כ נגד המינים בעלי המדע, המאמר המושכל באבות הילודים למות וכו׳ כמו שאנו עתידין לבארו בשער החצונים.

הדבור זוכה בבנין הקל הבא בלשון המשנה לקוח מן הארמי והוראתו הראשונה הנצחון; והוא על דרך שטה זו שכל עבודת העבד הוא התאבקות ונצות נגד החומרי ועונג הבשר. —

הדבור יהי רצון מלפניך לא יהי רצונך, הולך על דרך שטה זו, להניח תארי השם ב״ה כאילו הם יוצאים ונובעים מעצמותו ועומדים בפני עצמם, הגם שהם מחוברים עם מקורם, ופועלים פעולתם המיוחדת להם, הכלל שהם תוארים פועלים או מדות פועלות וקראו חכמינו מדות לכל דרך וסדר ושעור למציאות דבר ולתכונות ולפעולתו. ארבע מדות באדם (שלי שלך) בדיעות (נוח לכעוס) בתלמודים (מהר לשמוע) בנותני צדקה

צדקה (הרוצה שיתן וכו') בהולכי לבית המדרש (הולך ואינו עושה) ביושבים לפני חכמים (ספוג ומשפך משמרת ונפה) ובשם כ"ה נמצא אצלם מדת הדין, מדת הרחמים, יהי רצון שיגולו רחמיך על מדותיך שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות (באור למאמר זה).

בנזכר מנו מדת החסיד שלי שלך ושלך שלך, לפי החומר הגדול בשטה, המחייב עזיבת הקנינים מכל וכל. ועוד קשה לכעוס ונוח לרצות והוא הנצחון על כל הפעליות הנפש. וכן יתן ויתנו אחרים, אולי רומז על הגבורה.

הבינויים המורגלים בפי חז"ל להשם המה. רבון העולמים, רבונו של עולם, צדיק חי עולמים צדיקו של עולם שמים (הקדישה לשמים בבא לצאת ידי שמים) — לקוח מן היוונים האלכסנדריים — מקום — גם זה השם מיוונים — (הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו. ב"ר על ויפגע במקום) הגבורה מפי הגבורה שמענו רחמנא. הקדוש ברוך הוא, מלך מלכי המלכים.

דרך מדרשו של ידידיה שהוא] דורש בו את המקראות בכדי להוציא מהם את למודיו הרמים, יש בו לפעמים זרות לא מעט; ולא בלבד שהוא מוציא המקרא מפשוטו לפנים רחוקים ולמשל זר להענין כי אם למלות נפרדות הוא מבקש טעמים ושרשים בלתי מיוסדים בדקדוק הלשון. והוא עושה באמת הכתובים כמין חומר ומגבלו לעשות בו כוונים לדברי חכמתו; והיותר רע שהוא עושה פירושיו ורמזיו לפי העתקה היוונית של השבעים שנתנסחה בהרבה שינויים מן העברי וע"ז יתראה פירושו לפעמים לעיוות הכתובים ממש. ומצד שני עלינו להודות שלפעמים רמזיו יפים וכחלי כתם במקרא, עד שעליו יתכן בוודאי לומר דבר הראב"ע על] דרשות האגדה להז"ל „מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים" —

והזרות בדרכו זה נראה ייתר נקלה מפאת שלא יספיק לו להוציא כתוב אחד או שנים מן הפרשה ולדרשם, כדרך שעושין חז"ל במדרשיהם, אלא אותו הלמוד וכל המסתעף ממנו שהוא מבקש למצוא בפרשה מן הפרשיות ביחוד בספורי התורה, יעמול ויתתור לפרשה כולה שתרמוז על הלמוד ההוא על סדר המקראות שבה ועל כל מלה ומלה, וכמו שיבואו דוגמאות בזה לפנינו:)

(סוטה מ"ד)] ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר „הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא ומשנה וגמרא, ועתדה בשדה לך אלו מעשים טובים, אחר ובנית ביתך, דרוש וקבל שכר. (ועתדה וכו' ונצבה כשרה מלאכתך לך וגמרא לתת להבין טעמי המשנה והלכה כדברי רש"י):

(סוטה מ"ה) אמר ר' יצחק יוסף הוסיפו לו אות אחת שנאמר: עדות ביהוסף וכו'. אמר ר' שמעון חסידא יוסף שקידש ש"ש בסתר הוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה; יהודה שקידש ש"ש בפרהסיא נקרא כולו על שמו הקב"ה. ר' יוחנן שניהם לדבר עבירה נתכוונו וכו' באותו שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון וכו'.

נראה לנו כי הנגוד אל החסיד בעל החכמה והצפיה, הוא הבור (במלא פום) הנבער מדעת; והנגוד אל מדרגת איש המעשה העוסק וירא חטא, הוא עם הארץ שהונח לחז"ל על המיקל במעשי המצות ולזה תהיה הכוונה במשנה דאבות אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד, שלא נחשוב שאפשר לאיש המעשה העובד שיהיה ערום מכל מדע; או שיהיה החסיד בעל המדע מיקל במעשים. וכן אמרו כל שמעשיו מרובין מחכמתו לא שלא תהיה לו חכמה כלל — ולא הוצרכו לומר אין בור חסיד או לא ע"ה ירא חטא, לפי שאלו שני הפכים נגלים. — ולזה אמרו בירושלמי הפותח באלף למד

והוכחות , והרמז בטובה לרשעים הוא התענוג החוש, בעצמו המגביר כמו החוש ומחליש את השכל האלקי , והיחוס לאלה הפעולות להשם הוא מפנים אחרים ויבואר עוד · ודע פירושנו זה שאיננו דרש ואסמכתא במשנה זו כ"א אמת לאמתו בכוונתה — והבן עוד הנפלא שבמשל שכל האילן עיקרו ונופו אינם בעצמן טומאה כ"א נוטות למקום טומאה — החומריות — ושבאדם אין חילוק בין מה שיהיה עיקר או נוף כ"א לפי השתדלותו וחריצתו . — .

צירוף מדרגות של ירא חטא וחסיד

אנו מוצאים ג"כ בתלמידי רבן יוחנן בן זכאי שמנה שבחם ר' יוסי הכהן חסיד ור' שמעון בן נתנאל ירא חטא ובא ממנו בתוספתא (ע"ז פ' , ג') שנתן לו רבן גמליאל הזקן בתו לאשה בתנאי שלא תעשה לו שירות , ובכה"ד פירשו שהחזיקו לעם הארץ , ואינו רק שהיה במדרגת העובד ואיש המעשה פחותה ממדרגת החסידות והחכמה ובששאל אותם על הדרך הטוב ודרך הרע שידבקו בה או שירחק ממנה האדם , השיב החסיד השכן הטוב, והשכן הרע , רומז על חבר החסידים והתבודדות בהרחיק מאנשי העולם ; והעובד מאנשי המעשה השיב הרואה את הנולד , והלווה ואינו משלם חובותיו לאדם ולמקום בראשון כיון החיוב להתבונן בראשית המעשה בהצטרפות עם העולם מה שיצאו ממנו תולדות לטוב ולרע , ובשני בכלל יסוד חיוב האדם להשלם חובתו לחברת בני האדם ולמקום — ור' אלעזר בן ערך שהוא במעין המתגבר בכל המדרגות השיב לב טוב ולב רע שהוא שורש טהרת הנפש ונמשך נגוד זה של חכמה ויראת חטא ברוב מקומות בדחז"ל . —

ר'. פנחס בן יאיר החסיד ואיש המופת — שכל חסיד נחשב אצלם לדבק בעליונים ויכול לשנות הטבע החומרי לפי שהוא למעלה ממנה — לא נמצא ממנו הלבה בשום מקום מפני שהיה בתחלה מן התלמידים החרופים נגד רשב"י חבירו , כדאיתא שבת ל"ג ע"ב קודם שפנה אל כתרי התורה והיסודות .

המאמר הנמצא במשנה המאוחרת של פרק קנין „כך היא דרכה של תורה , פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן , וחיי צער תחיה , ובתורה אתה עמל, וכו', הוא על דרך מוסר ה שטה הזאת המטלת על העובד החיוב לנצח נגד הענינים החושיים לא לבד במנעמיהם כ"א גם ליהנות במה שיש בשמושם מן הצורך והתועלת לחיים. — והנה ר' אלעזר הקפר עם היותו נכנס הרבה בידיעת שיטה זו, ונמצא לו המאמר העקריי במדות„ הקנאה והתאוה והכבוד מציאין את העולם" הנה הוא חולק עליה במה שהיא מפרזת על המדה בהתאות העולם, כמו שנמצא לו משנה שניה (נדרים נזיר י"ט) „וכיפר עליו מאשר חטא על הנפש , וכי באיזו נפש חטא זה ? אלא שצער עצמו מן היין ; והלא דברים ק"ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר עאכ"ו (מכאן כל היושב בתענית נקרא חוטא) . והוא שאמר ג"כ נגד המינים בעלי המדע, המאמר המושכל באבות הילודים למות וכו' כמו שאנו עתידין לבארו בשער החצונים .

הדבור זוכה בבנין הקל הבא בלשון המשנה לקוח מן הארמי והוראתו הראשונה הנצחון ; והוא על דרך שטה זו שכל עבודת העבד הוא התאבקות ונצות נגד החומרי ועונג הבשר · —

הדבור יהי רצון מלפניך לא יהי רצונך , הולך על דרך שטה זו, להניח תארי השם ב"ה כאילו הם יוצאים ונובעים מעצמותו ועומדים בפני עצמם , הגם שהם מחוברים עם מקורם , ופועלים פעולתם המיוחדת להם , הכלל שהם תוארים פועלים או מדות פועלות וקראו חכמינו מדות לכל דרך וסדר ושעור למציאות דבר ולתכונת ולפעולתו · ארבע מדות באדם (שלי שלך) בדיעות (נוח לכעוס) בתלמודים (מהר לשמוע) בנותני

צדקה

מהללאל מנו המדרגה הגדולה בראשונה והוסיפו שגם במדרגה השנייה לה לא נמצא דוגמתו

ר' יוחנן בן זכאי כשר לפני המלך ור' חנינא כעבד לפני המלך (ברכות ל"ד, ע"ב.)

כבר הרמזנו למעלה (שער ח') שהתחיל משבט יהודה קללת ואתכם אזרה בגוים ונסחתם מעל האדמה וגו' עוד מימי יאשיה ; והיתה הגולה הראשונה למצרים שנדחו לשם מחמס מלכי אשור ובבל, וכאשר באו לשם אחר החרבן יוחנן בן קרח והנדחים שעמו ועמם ירמיהו וברוך כבר מצאו שם גרים יהודים וכתוב וניבא שם (ירמיה מ"ד, א') אל כל היהודים היושבים בארץ מצרים במגדול ותחפנחס והם בתחלת הגבול קרוב לא"י בשפלת מצרים ובנוב שהיא המחוז האמצעי, ובפתרוס שהיא מצרים העליונה שמשם יצאו המצרים (וכן נקרא ביחזקאל ארץ פתרוס, ארץ מכורתם, ובנבואת מצרים שבישעיה שהוא מוסבת על פתמטיח אבי פרעה נכה שגבר על שרי מצרים ומלך עליה כנודע למבינים) כבר נתנבא על יסוד מושב הגולה זו (ישעיהו י"ט, י"ח) ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (לה"ק) ונשבעות לה' צבאות פי' שימצא שם קהל יהודים. אלא שלא עלה לגולה ראשונה זו במצרים להיות לה תקומה ואכלה אותם הארץ בחרב וברעב ובדבר והנשארים חזרו ליהודה וכמו שניבא להם ירמיה (מ"ד כ"ו) לכן שמעו דבר ה' כל יהודה היושבים בארץ מצרים הנני נשבעתי וגו' אם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה אומר חי אדני ה' בכל ארץ מצרים וגו'.

(קידושין דף מ' אדר"נ פ' ל"ט) אמר ר' אליעזר בר צדוק, למה צדיקים נמשלים בעוה"ז לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה ; נקצץ נופו כולו עומד במקום טהרה. (כך הקב"ה מביא יסורים על צדיקים בעה"ז כדי שיירשו העה"ב שנאמר והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד.) ולמה רשעים דומים בעה"ז לאילן שכולו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה; נקצץ נופו כולו עומד במקום טומאה. (כך הקב"ה משפיע עליהן טובה לרשעים בעה"ז כדי לטורדן ולהורישן למדרגה התחתונה, שנאמר יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות). והנה גם ברייתא זו היא מן אותן השניות לרבמים בסתרי התורה ותכלול סוד הנפש כפי מה שבארנו לדידיה וסיעתו היינו כי הצדיק — מדרגת העובד — הוא המשתדל בעבודה להגביר כח השכלי האלקי על כח החושיי הבהמיי שבו עד שיכניעהו תחתיו ; ובמה שהוא עמל בזה למעט בעסקי החושים ושלא להשתמש בהם לעונג כי אם למוכרח בלבד מצד היות הנפש דבוקה בחומר ארציי וחיי בשרים — מקום טומאה — הנה הכח החושי שהוא בתחלה אצל העובד הנוף הנוטה למקום טומאה נעשה ע"י עבודתו בטל אצל השכלי, והוא העומד בעצמו ברבות לו העתים המקודשים שבהם יתחזק לעלות למעלה מן החושים עד שתהיה כלות הנפש — האילן — עומד במקום טהרה — המחיצה האלקית העמידה והצפיה בה והדבקות עמה — עד שלבסוף אפי' בעודנו חי — בעה"ז — וכמעט בכל העתים ישוב שכל נפרד לגמרי מן החושיות — רה"ק — והנה יהיה הרמז בקצצת הנוף המצער ממדריגת הצדיק ויראה חטא למדרגת החסיד והצופה. — וההפוך הרשעים אשר ישליטו בנפשם הכח החושי, משתמשים בחושיהם למותרות ולתענוג הבשר עד שהאילן — כלות הנפש — עומד במקום טומאה — החומר — ואת השכלי יכניעו וישעבדו בו לרצון תאותם, עד כי יבוטל אצל החושים בכל העתות ולא ימצא לו עת קלה לעלות מעליהם ; וזהו קצצת הנוף שהוא נוטה למקום טהרה, ושוב הנפש לבהמיות. — אמנם הבאור הבא שם בברייתא ומוסגר מאתנו למעלה הגם שלדעתנו הוא מאוחר מן המאמר בכדי לקרבו להבנת ולתועלת ההמון והתלמידים שלא באו עדיין בסודות אלו, הנה אחר העומק הראוי, ירמיזו ביסודים המדרגות הראשונות בעצמם שמשימים העובד על נפשו הזהירות והפרישות מתאוות והנזירות מן המותרות המותרים וההסתפקות במעט הותר אפשרי אפי' במוכרחות והסבל לפגעים ותוכחות

ב"ב דף כ"ה ע"א ואף רב ששת סבר שכינה בכל מקום דאמר ליה רב ששת לשמעיה לכל רוחתא אוקמן לבר ממורח ולאו משום דלית ביה שכינה אלא משום דמורו בה 'מינאי. זהו מה שספר פילא על הטעראפווטן שהם פונים בתפלתם למזרח קודם צאת החמה בעלות השחר, ור' אבהו אמר שכינה במערב דאמר ר' אבהו מאי אוריה אויר יה. —

ר' אליעזר בן ערך אחד מראשי בעלי הסודות מאמר מורגלו הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורס. ר' חנינא מראשי הכהנים בשעת החורבן ואחריו אמר שלולא מורא המלכות הרומי היו הכתות בולעים חיים זא"ז; ר' חנינא בן דוקא שאמרו עליו פסקו אנשי מעשה הוא שאמר שלשת המאמרים כל שיראת חטאו קודם לחכמתו וכו' וכל שמעשיו מרובין מחכמתו וכו' וכל שרוח הבריות נוחה הימנו וכו' וזו הראיה היות פירוש אנשי מעשה על אותן מבעלי הסודות שלא עזבו לגמרי המעשה בישוב העולם ועשיית החובות נגד ב"א ושיש בדבור זה נגוד לדבור חסידים שכוונתו על אותן בעלי הסודות שנתנו כל נפשם על ההתבוננות והצפיה בסודות האלקיות בהתבודד והנזר לגמרי מדרכי החיים. וקראו היוונים היהודים לבעלי המדרגה הראשונות בשם אסקעטאס ולפעולתם אסקעזיס והיא עצמה המלה שנתקבלה גם בארמי מאוחר בשם עסק, ויקרא בעל המדה ההיא עוסק ובעברי עובד ואיש מעשה. שתי המדרגות האחרונות בברייתא של רפב"י הנודעת, הם יראת חטא. המביאה לידי חסידות והיא המביאה לידי רה"ק. גם זה הנגוד מורה כי יראת חטא היא מדרגת אנשי המעשה שלא נבדלו עדיין ממעשי העולם וישובו ועבודתם היא להזהר בו מן החטא, והסידות היא ההבדל לגמרי מן העולם והמעשים שבו וההתבודדות בכדי להתבונן באלהיות ומדרגה שאחריה והוא האחרונה היא הצפיה שכלית בסודות האלהיות ורזי תורה למעלה מדרכי שמוש השכל בלבד. — וכעין זה הנגוד בין יראת חטא ובין החכמה שהוראת זה הדבור במסכת אבות על התבונות באלהיות וסודות סתרי תורה, ודבור תורה יורה במסכת אבות על ידיעת החוקים התוריים ואופני קיומם הראוי וע"ז מורה המאמר לרבי חנינא כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו' היינו שראוי להקדים במדרגת העובד במעשה — אסקעטאס — ואחר לבוא למדרגת החסיד המסלק עצמו ממעשי הגוף העובד בחכמה והתבוננות לבד וכן המאמר כי שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת וכו'; ור' חנינא בן דוסא שהיה גדול באנשי המעשה ועליו אמרו שעמו פסקו אנשי מעשה כל שלשת מאמרי מורגליו סובבים על שבח עבודת המעשה וההתערב עם העולם כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו' וכל שמעשיו מרובין מחכמתו וכו', והמשל נפלא שמדמה המעשה לשורש האילן הנטוע בארץ — בגשמות העולם —' והחכמה לענפי האילן השואפים למעלה לשמי' — ההשכלה באלקיות —' וכן המאמר כל שרוח הבריו' נוחה הימנו מורה שאין להרחיק את האדם מחברת העולם ועסקיו. — ור' אלעזר בן עזריה השכיל לומר ששניהם הכרחיים האחד תנאי לחבירו כמו שקיום החוקים התוריים במצות האברים וחברה וקבוץ המדינות מוכרחים אחד לחבירו, והוא אמרו אם אין תורה אין ד"א, ואם אין ד"א אין תורה, כן יראת חטא והיא כוונת המעשה וטהרת הנפש במעלות המדות וההשכלה באלקיות וסודותיהם אי אפשר לאחד מבלתי השני, והיא אם אין יראה אין חכמה ואם אין חכמה אין יראה' · הכלל הארכנו בזה בכדי לעמוד על אמתת כוונת הדבורים במקום שהם מקבילים זה נגד זה: תורה; ד"א — יראה או יראת חטא; חכמה או חסידות — חסידים; אנשי מעשה; והראיה על דבור חסידים הברייתא הידועה חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם שמתפללין ושעה אחר שמתפללין ושעה בתפלה, ושאלו מלאכתן מתי נעשית ותורתן האיך משתמרת, והשיבו מאחר שחסידים מלאכתן נעשית ותורתן משתמרת.

כשאמרו במשנה דעדיות שאין עזרה ננעלת על כל אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביה בן מהללאל

גדולה בראשונה והוסיפו שגם
נמצא דוגמתו
זכאי כשר לפני המלך ור' חנינא
ת ל"ד, ע"ב.)

למעלה (שער ח') שהתחיל
ם אזרה בגוים ונסחתם מעל
שיה; והיתה הגולה הראשונה
ם מלכי אשור ובבל, וכאשר
ן בן קרח והנדחים שעמו ועמם
שם גרים יהודים וכתוב וניבא
כל היהודים היושבים
ל ותחפנחס והם בתחלת הגבול
ובנוב שהיא המחוז האמצעי,
עליונה שמשם יצאו המצרים
פתרוס, ארץ מכורתם, ובנבואת
מוסבת על פתמטיח אבי פרעה
ים ומלך עליה כנודע למבינים)
יב הגולה זו (ישעיהו י"ט, י"ח)
ים בארץ מצרים מדברות שפת
ה' צבאות פי' שימצא שם קהל
גולה ראשונה זו במצרים להיות
הארץ בחרב וברעב ובדבר
וכמו שניבא להם ירמיה (מ"ד
ל יהודה היושבים בארץ מצרים
יה עוד שמי נקרא בפי כל איש
בכל ארץ מצרים וגו'.
מ' אדר"נ פ' ל"ט) אמר ר' אליעזר
ם נמשלים בעוה"ז לאילן שכולו
נוטה למקום טומאה; נקצץ
רה. (כך הקב"ה מביא יסורים
רשו העה"ב שנאמר והיה ראשיתך
וד'.) ולמה רשעים דומים
במקום טומאה ונופו נוטה למקום
לו עומד במקום טומאה. (כך

הקב"ה משפיע עליהן טובה לרשעים בעה"ז כדי לטורדן ולהורישן למדרגה התחתונה, שנאמר יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות). והנה גם ברייתא זו היא מן אותן השנויות לרבנים בכתרי תורה ותבלול סוד הנפש כפי מה שבארנו לידידיה וסיעתו היינו כי הצדיק — מדרגת העובד — הוא המשתדל בעבודה להגביר כח השכלי האלקי על כח החושיי הבהמיי שבו עד שיכניעהו תחתיו; ובמה שהוא עמל בזה למעט בעסקי החושים ושלא להשתמש בהם לעונג כי אם למוכרח בלבד מצד היות הנפש דבוקה בחומר ארציי וחיי בשרים — מקום טומאה — הנה הכח החושי שהוא בתחלה אצל העובד הנוף הנוטה למקום טומאה נעשה ע"י עבודתו בטל אצל השכלי, והוא העומד בעצמו ברבות לו העתים המקודשים שבהם יתחזק לעלות למעלה מן החושים עד שתהיה כליות הנפש — האילן — עומד במקום טהרה — המחיצה האלקית העמידה והצפיה בה והדבקות עמה — עד שלבסוף אפי' בעודנו חי — בעה"ז — וכמעט בכל העתים ישוב שכל נפרד לגמרי מן החושיות — רה"ק — והנה יהיה הרמז בקצצת הנוף המצער ממדריגת הצדיק וירא חטא למדרגת החסיד והצופה. — והפוך הרשעים אשר ישליטו בנפשם הכח החושי משתמשים בחושיהם למותרות ולתענוג הבשר עד שהאילן — כללות הנפש — עומד במקום טומאה — החומר — ואת השכלי יכניעו וישעבדו בו לרצון תאותם, עד כי יבטל אצל החושים בכל העתות ולא ימצא לו עת קלה לעלות מעליהם; וזהו קצצת הנוף שהוא נוטה למקום טהרה, ושוב הנפש לבהמיות. — אמנם הבאור הבא שם בברייתא ומוסגר מאתנו למעלה הגם שלדעתנו הוא מאוחר מן המאמר בכדי לקרבו להבנת ולתועלת ההמון והתלמידים שלא באו עדיין בסודות אלו, הנה אחר העומק הראוי, ירמוז ביסורים המדרגות הראשונות בעצמם שמשימם העובד על נפשו הזהירות והפרישות מתאוות והנזירות מן המותרות המותרים וההסתפקות במעט היותר אפשרי אפי' במוכרחות והסבל לפגעים ותוכחות

ח

ור פילוספית אלקית תורנית
י ובזכרון קלת שעות שהסתעפו

שמזמן א
כבר הזכרנו (שער יוד)
התישבו היהודים בין
ין שמלכו אחריו
באלכסנדריא ובשאר
לות הגדולות
קפוטקיא וקליקיא ובב
אסי׳אה הקטנה
והמה הנקראים במשנתנו —
ים התיכון
מדינת הים, עד אטונא וארין
קומות —
שהיה עברי א
שם שכחו לשונם הקדום
ובניהם אחריהם
שפת יון ודברו בה המה
שמרו את עצמם מ
בכל הארצות ההם
זדונות חקות ע״ז, ואחזו
אלילים ומשאר
והכינו להם בתי כנסיות
לכל חוקי השם,
והכל בלשון יון
קיום המצות ולתפלה
שהיה דומה לסגנון העברי
בפיהם במה
אותו הלשון בשם מיוחד
וציינו החכמים
אליניוסטן — העללעניסטן
וליהודים יהודי
במצרים בימי ובז
מקדש חוניו שהוקם
בן חוניו בן שמעון הצדיק
ע״י חוניו
לא תשוב הכהונה גדולה
ראה כי
ועם זאת הח
יהושע בן יהויכין
רגלים והיו להם ב
לשום לחוג
בתלמוד ובחבורים
זכרו
בכנסת אל
בסוריים

והופעת רוח הקודש בעשייתו ויסדו עליו פירושיהם והשכלותיהם במקראות, הכלל שחשבוהו לקודש כמו העברי עצמו. — בזמן סמיך נעתקו להם גם שאר ספרי הקודש ממעתיקים שונים (כמו שביארו האחרונים בראיות) אך עם זאת כולם בסגנון אחר של יווני בדרך עברי הנזכר; ועוד נספח למקרא שלהם איזה ספרים וחלקים שאינם אצלינו והם ספרים הנוספים שכבר בארנו אודותם למעלה: ונכד יהושע בן סירא בא לאלכסנדריא בזמן תלמי הרביעי והעתיק להם ספר זקנו ועשה לו הקדמה שנשארה לנו ואמר בה אשר זקנו קרא ולמד את התור' הנביאים ושאר כתבי עמנו ובקי בהם וחבר בעצמו את ספר משלי חכמה והוא מעתיקהו כפי השגתו, ויש ראיה שעם זאת לא חשבו היהודים היוונים את הנוספים שווים בקדושה להכ"ד.

חוץ מאלו הספרים הנכללים במקרא שלהם חברו להם החכמים שביניהם תפלות וזמירות וספורים שנשאר לנו מהם שנים שלשה גרגירים בלבד והיה בימי תלמי הרביעי ביניהם חכם גדול שמו ארסטובלוס פלוסוף וחיבר פירוש גדול על תורת משה, ונאבד, ולא נשאר ממנו כ"א איזה קונטרסים וזכרון דברים מועטים בפי ובחבורי חכמים נוצרים הקדמונים והוא שהעתיק חרוזים הרבה מקדמוני בהני היוונים וחוזיהם שבא בהם רמז הרבה על האבות ועל אמתת תורתנו והנה אע"פ שגדלו והצליחו היהודים היוונים בכל משך הזמן ההוא יותר מארבע מאות שנה וגם התחכמו מאוד בכל חכמות היוונים ביחוד באלכסנדריא שהיתה בימים ההם עיר ואם מושב לכל חכמי העולם ממזרח וממערב, הנה כאשר נגדע קרנם ונהרגו רובם מזמן החורבן ועד חורבן ביתר ונדחו קהלותיהם על יד טראיאנוס המכונה טרייגנוס ספו תמו גם חכמתם ורוב חבוריהם ולא נשארו לנו כ"א אוד מוצל מאש הכליון; וגם אלה הגיעו לנו על ידי זולתינו מתנגדים לנו; וגם באלו לא היה די להבין ולעמוד מתוכם על דרכם ופעולתם של היהודים ההם לגמרי ובלי ספק לענוש להם על עזבם את השפה הקדושה, מורשה. יראה דור אחרון ויקח מוסר נשאר לנו מאחד מאחרוני חכמיהם (פילא) אסיפה גדולה של חבורים רובם מיוסדים על פרשיות נפרדות בתורתנו.

ודע שזהו עקר גדול ונכבד שהוא צריך ויפה לנו כי נרבה לדרוש ולחקור על הדיעות והמוסרים והתבונות שעלו בקרב אומתנו באורך הזמנים וע"י הקורות שעברו עלינו והחבורים וההצטרפות בהם שנתחברנו עם זולתינו יותר מכל אומה ולשון הגם רק בשעור מוגבל ולא יותר ואיך נתפעלנו ונשתנינו על ידי הדיעות והמוסרים והתבונות ההמה ואיך פעלנו בהם בזולתינו מדור לדור; ואפילו אותן שהיו רחוקים ונתקרבו אלינו במקצת וקבלו מדרכינו כמו היוונים בזמן האפלטונים האחרונים פלאטינוס ופריקלוס, או בדרך אחר מחמד, וכן אותן שהיו קרובים לנו ונתרחקו כמו בעלי הברית המחודשת, או דברי ברוך הפילוסוף והכתות שאחריו חובה על חכמי לב וגדולים שבנו לדרשם ולהבינם בעקרם ובשרשם והכל בשביל שנגיע בכח הדרישה לרשמים ברורים ולבסוף לבירור הכרת עצמותינו ומהותינו שהיא נפש ישראל הכללית ואיך נגלית בעולם בקורותינו ודברינו במסבות ותהפוכות העתים עד היום הזה, ומזה נקיש על הבאות. ובכבר נמצא מזה לראשי חכמינו הרב והרמב"ן וזולתם מדברים יקרים אלה שעמדו עליהם בלבם העמוק והשקפתם הזכה אלא שהם גרגירים מועטים לפי מעוט הזרע הנסיוני וחסרון התפשטות הספרים ורוע העתקתם שבימים ההם בערך אל ימינו אלה שרבו המדרש והידיעה וההכרה בחכמת ותבונות עם ועם בלשונו ודרכו המיוחד לו ונתפשטו ספרים והעתקות מדויקות בשעור ואופן מפליא אפי' היודעים.

פסחים י"ב ע"ב, שבת יו"ד ע"א שנו גם חכמינו ששית מאבל ת"ח שכפר ידידיה מן החבורה.

ר' יוחנן הסנדלר שאמרו עליו (ירושלמי חגיגה ג') אלכסנדרי הוא ולאמתו הוא מאמר מורגלו כל כנסיה שהיא לש"ש סופה להתקיים ושאינה לש"ש וכו' אולי ירמוז לחבורה ההיא באיזה פנים לטוב או לרע.

שער י"ב

חדות מני קדם:

בביאור פילוספית אלקית תורנית שהלמיחה וגדלה בין היהודים היושבים באלכסנדריא ובערי היוונים כל ימי משך הבית השני ובזכרון קלת שטות שהסתעפו ממנה אחרי כן.

אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו:

(תהלים ע"ח ג')

ככר הזכרנו (שער יוד) שמזמן. אלכסנדר ושרי צבאיו שמלכו אחריו התישבו היהודים בין היוונים ורבו הקהלות הגדולות באלכסנדריא ובשאר ערי היוונים שבאסי'אה הקטנה קפוטקיא וקליקיא ובכל ערי החוף של ים התיכון והמה הנקראים במשנתנו — בגטין ובשאר מקומות — מדינת הים, עד אטונא וארץ יון ומוקדון. ושם שכחו לשונם הקדום שהיה עבדי או ארמי ולקחו שפת יון ודברו בה המה ובניהם אחריהם מדור לדור — בכל הארצות ההם שמרו את עצמם מטומאת עבודת אלילים ומשאר זדונות חקות ע"ז, ואחזו בתורת אבותם לכל חוקי השם, והכינו להם בתי כנסיות לתורה ולעבודת קום המצית ולתפלה והכל בלשון יון שהשתנה מעט בפיהם במה שהיה דומה לסגנון העברי שבספרי הקדש וציינו החכמים אותו הלשון בשם מיוחד יווני אליניס'טין וליהודים יהודי אליניוסטן — העללעניסטן — ונודע ענין מקדש חוניו שהוקם במצרים בימי ובעזר תלמי רביעי ע"י חוניו בן חוניו בן שמעון הצדיק שהלך לשם כאשר ראה כי לא תשוב הכהונה גדולה למשפחתו היא משפחת יהושע בן יהויכין ועם זאת החזיקו מאד בירושלים באים לשם לחוג רגלים והיו להם בירושלים בתי כניסיות מיוחדים ונזכרו בתלמוד ובחבורים מזמן ההוא בית הכנסת של אליניסטין. ולזה נראה שלא נגררו אחר המקדש ההוא כ"א מעטים והרי פילא אינו מזכירו בשום מקום מחבורו והלך בעצמו לירושלים. ונראה שלא היה לו תקימה למקדש זה]כ"א בסיוע המלך ובכחו, שכן היה דרך מלכי היונים פתלמיים שבמצרים לעזור ולסייע שימצאו במלכותם כל דבר יקר ונכבד שבמלכיות אחרות ולזה כשנאבדה מהם א"י לחלוטין בידי מלכי סוריא חפצו במקדש בפני עצמם במדינתם. והנה לשמירת התורה וללמודה חוצרך להם מיד או בתחלת זמן האחוז, העתקת התורה ושאר ספרי קדש ולחבורי תפלות. — והנה נודע מספורי הסופרים גם מספרי רבותינו ז"ל (שלהי מגילת תענית מסכת סופרים ומסכת מגלה ט' ע"א) שנעתקה להם התורה יונית בימי תלמי השני פילאדילפו, והוא המפורסמת בשם העתקת השבעים זקנים היא העתקת השבעים שהרבו החוקרים בקדמוניות בחקירותם עליה. ועל ענינה ועל המאמר היווני הנודע שחובר בספור קורות ההעתקה ההיא איך ומתי ועל ידי מי נעשתה והעתיקו לעברי בשם הדרת זקנים החכם בעל מאור עינים, והיא שהרבו החוקרי' בקדמוניות מהאחרונים בחקירותם עליה (החכם האדומי במאור עינים, והחכם ר"מ בן מנחם באור לנתיבה איבהארן במבוא התורה וזולתיהם) ממה שיצר לנו המקום לדבר מזה. ולענינינו הצורך בלבד שהתרגום ההוא נתקבל כמעט לקודש כמו העברי ליהודים היוונים, וספרו נסים והופעת

והופעת רוח הקודש בעשייתו ויסדו עליו פירושיהם יהשכלותיהם במקראות, הכלל שחשבוהו לקודש כמו העברי עצמו. — בזמן סמוך נעתקו להם גם שאר ספרי הקודש ממעתיקים שונים (כמו שביארו האחרונים בראיות) אך עם זאת כולם בסגנון אחר של יווני בדרך עברי הנזכר; ועוד נספח למקרא שלהם איזה ספרים וחלקים שאינם אצלינו והם ספרים הנוספים שכבר בארנו אודותם למעלה: ונכד יהושוע בן סירא בא לאלכסנדריא בזמן תלמי הרביעי והעתיק להם ספר זקנו ועשה לו הקדמה שנשארה לנו ואמר בה אשר זקנו קרא ולמד את התור' הנביאים ושאר כתבי עמנו ובקי בהם וחבר בעצמו את ספר משלי חכמה והוא מעתיקהו כפי השגתו, ויש ראיה שעם זאת לא חשבו היהודים היוונים את הנוספים שווים בקדושה להכ"ד.

חוץ מאלו הספרים הנכללים במקרא שלהם חברו להם החכמים שביניהם תפלות וזמירות וספורים שנשאר לנו מהם שנים שלשה גרגירים בלבד והיה בימי תלמי הרביעי ביניהם חכם גדול שמו ארסטובלום פלוסוף וחיבר פירוש גדול על תורת משה, ונאבד, ולא נשאר ממנו כ"א איזה קונטרסים וזכרון דברים מועטים בפי ובחבורי חכמים נוצרים הקדמונים והוא שהעתיק חרוזים הרבה מקדמוני כהני היוונים וחוזיהם שבא בהם רמז הרבה על האבות ועל אמתת תורתנו והנה אע"פ שגדלו והצליחו היהודים היוונים בכל משך הזמן ההוא יותר מארבע מאות שנה וגם התחכמו מאוד בכל חכמות היוונים ביחוד באלכסנדריא שהיתה בימים ההם עיר ואם מושב לכל חכמי העולם ממזרח וממערב, הנה כאשר נגדע קרנם ונהרגו רובם מזמן החורבן ועד חורבן ביתר ונחרבו קהלותיהם על יד טראיאנוס המכונה טרייגנוס כפו תמו גם חכמתם ורוב חבוריהם ולא נשארו לנו כ"א אוד מוצל מאש הכליון; וגם אלה הגיעו לנו על ידי זולתינו מתנגדים לנו; וגם באלו לא היה די להבין ולעמוד מתוכם על דרכם ופעולתם של היהודים ההם לגמרי ובלי ספק לענוש להם על עוזבם את השפה הקדושה מורשה.

יראה דור אחרון ויקח מוסר נשאר לנו מאחד מאחרוני חכמיהם (פילא) אסיפה גדולה של חבורים רובם מיוסדים על פרשיות נפרדות בתורתנו.

ודע שזהו עקר גדול ונכבד שהוא צריך ויפה לנו כי נרבה לדרוש ולחקור על הדיעות והמוסרים והתכונות שעלו בקרב אומתנו באורך הזמנים וע"י הקורות שעברו עלינו והחבורים וההצטרפית בהם שנתחברנו עם זולתינו יותר מכל אומה ולשון הגם רק בשיעור מוגבל ולא יותר ואיך נתפעלנו ונשתנינו על ידי הדיעות והמוסרים והתכונות ההמה ואיך פעלנו בהם בזולתינו מדור לדור; ואפילו אותן שהיו רחוקים ונתקרבו אלינו במקצת וקבלו מדרכינו כמו היוונים בזמן האפלטונים האחרונים פלאטינוס ופריקלוס, או בדרך אחר מחמד, וכן אותן שהיו קרובים לנו ונתרחקו כמו בעלי הברית המחודשת, או דברי ברוך הפילוסוף והכתות שאחריו חובה על חכמי לב וגדולים שבנו לדרשם ולהבינם בעקרם ובשרשם והכל בשביל שנגיע בכח הדרישה לרשמים ברורים ולבסוף לבירור הכרת עצמותינו ומהותינו שהיא נפש ישראל הכללית ואיך נגלית בעולם בקורותינו ודברינו במסבות ותהפוכות העתים עד היום הזה, ומזה נקיש על הבאות' וכבר נמצא מזה לראשי חכמינו הרב והרמב"ן וזולתם מדברים יקרים אלה שעמדו עליהם בלבם העמוק והשקפתם הזכה אלא שהם גרגירים מועטים לפי מעוט הזרע הנסיוני וחסרון התפשטות הספרים ורוע העתקתם שבימים ההם בערך אל ימינו אלה שרבו המדרש והידיעה וההכרה בחכמת ותבונת עם ועם בלשונו ודרכו המיוחד לו ונתפשטו ספרים והעתקות מדויקות בשעור ואופן מפליא אפי' היודעים.

פסחים י"ב ע"ב, שבת יו"ד ע"א שנו גם חכמינו ששית מאבלת"ח שספר ידידיה מן החבורה.

ר' יוחנן הסנדלר שאמרו עליו (ירושלמי חגיגה ג') אלכסנדרי הוא ולאמתו הוא מאמר מורגלו כל כנסיה שהיא לש"ש סופה להתקיים ושאינה לש"ש וכו' אולי ירמוז לחבורה ההיא באיזה פנים לטוב או לרע.

שער י"ב

חדות מני קדם:

בביאור פילוספיא אלקית תורנית שהלמיחה וגדלה בין היהודים היושבים באלכסנדריא ובערי היוונים כל ימי משך הבית השני ובזכרון קלת טעות שהסתעפו ממנה אחרי כן.

אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו:

(תהלים ע"ח ג')

ככר הזכרנו (שער יוד) שמזמן. אלכסנדר ושרי צבאיו שמלכו אחריו התישבו היהודים בין היוונים ורבו הקהלות הגדולות באלכסנדריא ובשאר ערי היונים שבאסי'אה הקטנה קפוטקיא וקליקיא ובכל ערי החוף של ים התיכון והמה הנקראים במשנתנו — בגטין ובשאר מקומות — מדינת הים, עד אטונא וארץ יון ומוקדון. ושם שכחו לשונם הקדום שהיה עברי או ארמי ולקחו שפת יון ודברו בה המה ובניהם אחריהם מדור לדור — בכל הארצות ההם שמרו את עצמם מטומאת עבודת אלילים ומשאר זדונות חקות ע"ז, ואחזו בתורת אבותם לכל חוקי השם, והכינו להם בתי כנסיות לתורה ולעבודת קיום המצית ולתפלה והכל בלשון יון שהשתנה מעט בפיהם במה שהיה דומה לסגנון העברי שבספרי הקודש וציינו החכמים אותו הלשון בשם מיוחד יווני אליניס'טין וליהודים יהודי אליניוסטן — העללעניסטן — ונודע ענין מקדש חוניו שהוקם במצרים בימי ובעזר תלמי רביעי ע"י חוניו בן חוניו בן שמעון הצדיק שהלך לשם כאשר ראה כי לא תשוב הכהונה גדולה למשפחתו היא משפחת יהושע בן יהויכין ועם זאת החזיקו מאד בירושלים באים לשם לחוג רגלים והיו להם בירושלים בתי כניסיות מיוחדים תזכרו בתלמוד ובחבורים מזמן ההוא בית הכנסת של אלכסנדריים ובית כנסת אלניסטין. ולזה נראה שלא נגררו אחר המקדש ההוא כ"א מעטים והרי פילא אינו מזכירו בשום מקום מחבורו והלך בעצמו לירושלים. ונראה שלא היה לו תקומה למקדש זה כ"א בסיוע המלך ובכחו, שכן היה דרך מלכי היונים פתלמיים שבמצרים לעזור ולסייע שימצאו במלכותם כל דבר יקר ונכבד שבמלכיות אחרות ולזה כשנאבדה מהם א"י לחלוטין בידי מלכי סוריא חפצו במקדש בפני עצמם במדינתם. והנה לשמירת התורה וללמודה חוצרך להם מיד או בתחלת זמן האחוס, העתקת התורה ושאר ספרי קודש ולחבורי תפלות. — והנה נודע מספורי הסופרים גם מספרי רבותינו ז"ל (שלהי מגילת תענית מסכת סופרים ומסכת מגלה ט' ע"א) שנעתקה להם התורה יונית בימי תלמי השני פילאדילפו, והוא המפורסמת בשם העתקת השבעים זקנים היא העתקת השבעים שהרבו החוקרים בקדמוניות בחקירותם עליה. ועל ענינה ועל המאמר היווני הנודע שחובר בספור קורות ההעתקה ההיא איך ומתי ועל ידי מי נעשתה והעתיקו לעברי בשם הדרת זקנים החכם בעל מאור עינים, והיא שהרבו החוקרי' בקדמוניות מהאחרונים בחקירותם עליה (החכם האדומי במאור עינים, והחכם ר"מ בן מנחם באור לנתיבה אייכהארן במבוא התורה וזולתיהם) ממה שיצר לנו המקום לדבר מזה. ולענינינו הצורך בלבד שהתרגום ההוא נתקבל כמעט לקודש כמו העברי ליהודים היוונים, וספרו נסים

והופעת

והראיה עמד ר' צדוק) לזכן מנשה „וכן הוא אומר תם דם נקי שפך מנשה וגו'„. וכמו שביארו שם בגמרא „שפיכות דמים הוא דזל'. ואם רצונך לידע עוד אם התערב בגזירות אלו גם תגבורת הנצוח, הסתכל מה שהשיב שמאי להלל כששאלו „מפני מה מוסקן בטהרה ואין בוצרין בטהרה? השיב "אם תקניטני גוזרני טומאה אף על המסיקה„. ודי בזה, ואולי חטאתי בשפתי והרואה ללבב, והוא רחום, יכפר עון. —

דרך פקודיך הבינני, חבר אני לכל אשר יראוך, מכל מלמדי השכלתי, מזקנים אתבונן (כמו מפקודיך אתבונן) ודומיהם, מורים על הצורך והחפץ להתחבר לזקנים ולסופרים ועל הלמוד והקבלה מפיהם, הפך דרך הצדוקים המבואר בשער; והדבורים גל מעלי חרפה ובוז, גם ישבו שרים בי נדברו, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, שרים רדפוני חנם, מוסב על המסופר בשער, היות רוב מלכי חשמנאי והשרים ואנשי הפקודות תומכי הצדוקים ורודפים לפרושים בגלוי או בסתר. —

הכלל הגם שאין בכיוצא בזה ראיה מכרחת הנה מי שיש לו חיך לטעום יודה שכללות הפסוקים של תמניא אפי בתבניתם, אינם נופלים על הפרצות שעלו בישראל בזמנים קודמים לזמן פרצה זו של עמידת הצדוקים והתגברם. —

ומה שראוי לעורר עליו עוד לראיה בזה הוא שעם כל רבוי השמות של גנאי שהוא מכנה למתנגדיו שם, רשעים, זדים ארורי', רודפי', מרעים, עוזבי מפירי תורה, שוגים, טופלי שקר, טפשי לב, הנה לא נמצא שם השם פושעים; והסבה לדעתנו להיותו זכיר אז עדיין במיוחד וראוי לאותן עוזבי ברית ומתדמים במעשיהם ליוונים, שבדור השמד והמלחמה, מה שהוא מובדל בתכונתו לגמרי מטעותן של צדוקים, שנהיו לכת בדור שאחרי המלחמה במבואר בשער. —

סימן י"ד (צד 79) הדברים הללו שאמרתי לכם בשער לא מלבי הוצאתים, אלא שכבר בבריתות שונות ונאמנות מצאנו רשום אותם הכל באר היטב, שחלק גדול מן טובי החכמים והענוים שבהם (והם שגברו באחרונה לפסוק הלכה כמותן בהלכות שנשארו תלויות) לא היתה דעתם נוחה בחומרות ולא בגזירות הרמוזות ורצו לעמוד נגד המנהג בזה שהיה מתרבה והולך, לולא שהוכרחו לקבל, ביחוד את הגזירות מחמת שנגמרו ונקבעו עפ"י המנין והרוב; והנה בגזירת שמונה עשר דבר, והיא היותר נודעת בקורותיה הזכירו חז"ל שאותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד התלמידים (שבת י"ז ע"א) ושהיה היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל (ודבור זה מורגל להם רק על מאורע קשה בתולדותיו) ושנעצו חרב ואמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יצא (שלא יהו נשמטין מהם קצת ויאבד הרוב); ובמקום אחר (ירושלמי, שבת פ"ק מ' הלכה ד') אמרו בביאור שעמדו להם דבריהם לבית שמאי בדמים או בסכנת שפיכות דמים; הרי שהעמידו הגזירות בתחלה כי שיבתם בכח הזרוע; ועוד בתוספתא דשבת פ"א ומובאה בירושלמי שם ובגמרא (שבת קי"ג·ע"ב) ר' יהושע אומר אותו היום (של גזירת י"ח דבר) מחקו סאה, והוסיף באור לדבריו „שכל זמן שהמדה מליאה אדם נותן לתוכה ולבסוף מוציאה את הכל" · וזה דומה למה ששנה ר' חייא (מובא בבראשית רבה) „אל תוסף על דבריו שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר שמא יפול ויקצץ את הנטיעות". וגם ר' אליעזר הנודע ליוצא בעקבות ב"ש בדרך שניית ההלכות וקיומן, הודה ואמר אותו היום גדשו סאה; ווראי! בזה היום, ובאיזה כיוצא בו אחריו, גדשו את הסאה, שהיתה מליאה מכבר לדברי הכל וזרעוה' בדמעת העת הרוחקת, גם קצרו יגונותיה אחר ימים לא רחוקים. ונודע עוד הענין של ר' זכריה בן אבקולוס המסופר באגדה דהנזקין, ושם וכן במקום שמוזמן שמו ודבריו בברייתא אפי' בענין זר להמעשה הנז', הוסיפו השונים לזכרון הדבור „ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולוס שרפה את ההיכל" · ובספר המלחמות ליוסף הכהן כתוב מבואר שבין ראשי נכבדי הקנאים העריצים אלעזר בן שמעון וזכריה בן אמפיקולוס הכהנים, והוא זה הנזכר בלא ספק· — ועוד שנו חכמינו באגדת לבם (יומא כ"ד) מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שווין ורצין ועולין בכבש וכו' נטל סכין ותקע לו בלבו וכו' לאביו של תינוק ומצאו כשהיא מפרפר, אמר הרי הוא כפרתכם ועדיין בני מפרפר ולא נטמא הסכין, ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים; וסימו במשנה בהמשיל אותו הזמן (והוא סמוך לחורבן

והראיה

התבודדותו. והנה הלל 'חי ב שנת ר"פ לשטרות מאה שנה לפני החורבן; ולזמן החתום זה מאוחר יותר מדאי ואי אפשר לאמרו מכמה פנים. ואשר אולי יוציאנו מן המבוכה הוא אם נאמר שמעשה הבקור היה קודם לנשיאות הלל בשלשים שנה (וזה יתכן לפי מאמרם שלימד ארבעים שנה קודם נשיאותו) ונקדים חלקו של חנניה במעשה החתום לעת בחרותו היינו קודם בחמשים שנה, בין הכל קודם לנשיאות הלל בשמונים שנה, ויעלה לנו א"כ סוף החתום לזמן מאתים ליוונים; ודע עוד שיש ראיה שמגלת תענית התחילו ברשימתה בזמן שמאי והלל אחר הצרות והמלחמות של סוף החשמונאים ותחלת מלכות הורדוס; והנה הגם שבתלמוד מתיחס כתיבת המגלה לחנניה בן חזקיה, הנה בברייתא דמגלת תענית עצמה ייחסוה לר' אליעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון המובא גם בספרי פ' תצא ולפי זה אם נשבש המשנה בשבת — מה שהוא קשה — ונייחס הבקור אצל ר' אלעזר בנו כותב מגלת תענית, היה נרויח בזה דור אחד; ואיך שיהי היתר הקושי בזה הבונה לחוקרי קדמוניותינו להתגדר בו, הנה העולה גם מן הרשמים שבדברי חז"ל שאין להקדים התחלת החתום האחרון משנת ק"ע שנת כלות המלחמה, ומצד שני אין לאחר השלמתו משנת מאתים לשטרות, ק"פ לפני החורבן מכמה ראיות מבריחות שיארך זכרם, על כן הנכון כמו שכתבנו בשער —

סימן י"ב. (צד. 61) ובספור זה מיהודה הגלילי וכת שלו נבין היטב המשנה בתוספתא סוף ידים „אמר מין גלילי קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבים את שם המושל עם משה, אמרו פרושים קובלים אנו עליך מין גלילי „שאתה כותב את שם פרעה עם השם בתורה ולא עוד אלא שאתה כותב את השם מלמטה ופרעה מלמעלה שנאמר „ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו". הכוונה שבמשך בית שני היו מונין בשטרותיהם לשנות המושל שבזמן בכתיבת השטר; וקודם החורבן כתבו כבר לממשלת קסרי רומי; וכבר זכרנו זה למעלה; ולהיות הסיום בקצת השטרות ובזמן ההוא אולי בכולם, בדבור בדת משה וישראל, על כן בעלי הזיה נפסדת אלו שונאי כל ממשלה, הרעימו על זה לפרושים בוובוח של הבל? והשיבו להם כהוגן, שזה חסידות של שטות שהרי התורה לא הקפידה לכתוב שם המיוחד סמוך אפי' לפרעה המכחיש בו. — וראינו גם מזה שהפרושים רובם ככולם לא היו בקושרים על ממשלת רומי, כ"א נכנעו מפני גזירת השם שרצה במלכותם אז: —

סימן י"ג (צד. 64) אעפ"י שאמרנו בשער שלא נהיו הצדוקים לכת שלימה מיוחדת עד אחר החתום האחרון לספרי הקודש, הנה המתבונן בכתובים היטב יראה וישפוט, שאותה האסיפה היקרה של פסוקי למוד הבאה בתהלים ונודעת בשם תמניא אפי שמדבר בה צעיר לימים אחד על חפצו לבבו לשקוד בהבנת התורה ובקיומה על דרך אמתי, היא הנוסדה בעצם וראשונה לסבת הפרצה הזו של צדוקים, ושמוה חכמי הפרושים בפי תלמידיהם בשביל להרגילם ולחנכם לדרכי חיים, ולהניאם ממחשבות ודרכים הרעים של הצדוקים. במה יזכה נער את ארחו, צעיר אנכי ונבזה, מורה שהמדבר תלמיד רך בשנים, ולא מבני הסגנים התקיפים גערת זדים ארורים השוגים ממצותיך, טפלו עלי שקר זדים, סלית כל שוגים מחוקיך כי שקר תרמיתם, סעפים (העולה על הרוח) שנאתי ותורתך אהבתי, כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך (אולי לשון כפול שוחה והוא הבור גם שיחה והוא הווכוח) קרבו רודפי זמה (הגיון לבם) מתורתך רחקו; דבורים אלה ורבים כיוצא בהם שם, יש בכחם ווכוח ותלונה על פוקרים תועים בפירוש התורה, לא התנגדות לעובדי ע"ז שבזמן בית ראשון, אף לא נגד עוזבי כלל התורה המתדמים ליוונים שבדור השמד והמלחמה. —

הדבורים אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך, גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך (מלה הונחה בשפת הארמית על שנון וחזרת הלבו') גם עדותיך שעשועי אנשי עצתי

דרך

המצרי לכל פרקיו, הושר בעקרו על מעשי נסים, דברי׳ שהם חוץ לטבע ובשינוי מנהגו של עולם, ובא בו הים ראה וינוס וגו׳, ויעל כן ראוי הוא להאמר לפרקים לבד, בימים המיוחדי׳ לפרסום הנסים ולזכרונם, לא בכל יום כימי המעשה „כי שלמות המופת הוא מעוטו” וכעין זה פירש גם הרב מהרש״א ז״ל; אולם זה ההלל המכונה באתנו היוני, הושר מתחלתו על גאולה וישועה שלא נתבטל בה נוהג העולם, ואין בתוכן שלו, עם כל יקרתו ותפארתו, כי אם הנהגת השם לעולמו, חסדו על ברואיו, ונסים נסתרים שהוא עושה עם חסידיו לעולם נשמרו, הנה יתכן גם הקריאה והשבח בו בכל עת. —

סימן יא (צד 69) על אמתת קוצר דברינו בשער חיינו שהקבוץ רחרש וההבדלה לחצונים ואיכוד קצת הנבד׳, בכלל החתום האחרון, והמוחלט לספרי הקדוש בית דינו של חשמונאי, בימי שמעון ויוחנן כה״ג בנו ונתאי הארבלי ויהושע בן פרחיה ושאר חכמי דורם, תלמידי שיירי כנסת הגדולה, על זה יש לנו ראיות מוכיחות נאמנות, והם

א. ספר ד״ה השני הנז׳ מתחיל בהעתק שתים אגרות ששלחום אנשי יהודה וירושלים והזקנים אל היהודים שבאלכסנדריא של מצרים ע״ד חזק החנוכה האחת משנת קס״ט והשנית קפ״ח ליוונים. — והנה בא בהן גם זה הלשון, וכאשר דרש נחמיה אל ספרי דוד והמלכים ואת אשר כתבו מן הקרבנות ויאספם לאפפה, כן עשה גם יהודה כי אסוף אסף את הספרים אשר נפוצו ונפזרו בשעורי המלחמה בארץ והם למשמרת בידינו ואם נכספתם להם, שלחו נא לנו ושלחנום אליכם” והנה עם היות נראה לעין שהלשון סתום ובלתי מדויק כמו מה שייחס האסיפה הראשונה לנחמיה, והיא לאנשי כנה״ג הסופרים, ויחס האחרונה ליהודה המקבי, ובימיו היתה המלחמה הולכת הלוך וקשה, וסבבוהו צרות ורדיפות עד נפלו במלחמה (ואין להפלא על חסרון הדיוק בעניין רחוק כל כך ובפרט בד״ה השני המקוצר ומורק מכלי אל כלי, ואולי גם ייחסו הפעולה ליהודה להיותו הנודע אז יותר מאחיו במצרים) הנה עיקר הענין המסופר אין להכחישו, שעכ״פ קודם שנת קפ״ת כבר עסקו החשמונאים ובית דינם בפעולה יקרה זו, בפרט ששריפת הספרים והזדייפם ופזורם מצאנו מבואר גם בדה״י הראשון הנאמן ומדוייק בכל דבריו, עד שלא חדלנו מלייחס כתיבתו להלל ושמאי.

ב. הלשון הרגיל לחז״ל בתלמוד ובמדרשות בדבר הגניזה הוא שייחסוה לחכמים, בקשו חכמים לגנוז ספר יחזקאל בקשו חכמים לגנוז כי קהלת ואף ס׳ משלי בקשו לגנוז (שבת) ; מזה נרא׳ ברור שהיתה הפעולה לחכמים שוני ההלכות אחר שמעון הצדיק השני; ואלו היה הקבלה והחתום המוחלט מקדם לכן בזמן הסופרים ושבעה דורותיהם היו אומרים בקשו אנשי כנסת הגדולה, כמו שאמרו זה הלשון על כתיבת קצת הספרים כמוזכר למעלה, ואפי׳ על כתיבת מגלת אסתר המאוחרת מאוד בזמן כתיבת נוסחה הנוכחי כמו שנתבאר.

ג. קצת ממעשה הגניזה מסר לנו רב ע״ה בתלמוד (שבת י״ג) ברייתא קדמונה בלשונה ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ס׳ יחזקאל וכו׳ וישב בעלייה ודרשו, והיא מובאת עוד בחגיגה אצל ולא במרכבה ביחיד, ומקומה העקריי במנחות דף מ״ה עיין שם. — והנה בלי כפק שהיה אז עדיין עכ״פ סוף זמן החתום והשלמתו; ולזה אם היה בידנו להגביל בדיוק זמן חייו של חנניה זה כבר עלה בידנו הגבלת זמן או עכ״פ סוף זמן החתום האחרון המבוקש, וזה לפי שלא יקובל אצל הדעת שיעלה על לב איש לפסול ספר או ספרים שקבלו עליהם כל ישראל לקודש מזמן כביר. — והנה נודע מן המשנה בשבת והתוספתא שעליה, שחנניה בן חזקיה בן גרון (ולפי הגמרא שם הוא אחד עם הדורש יחזקאל) האריך ימים ושלעת זקנתו עלו שמאי והלל וזקני וועדם לבקרו בעליית התבודדותו

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] הודאי לא חלם! הגם שהוא [illegible] ומתנגד לכל דיעות קדמונינו גם יחד, שההלל [illegible] רק על צרה כשנגאלו ממנה, וכמו שבא גם [illegible] הברייתא, וחכמים אומרים — בקבלה [illegible] — [illegible] שביניהן תקנו, וכל הלשון שהעתקנוהו לעולה [illegible] אחרת שמסרה שמואל; וזהו האמת הברור, אלא [illegible] הדרישה הנכונה, צריכין אנו להרצה ולהוסיף בה, [illegible] ואנשי הרוח שביניהן — שיהו אומרים אותו וכל [illegible] כיוצא בו. —

[illegible]

[illegible] ואין ספק שגם כל חמשת המזמורים בכלל, וכלם קבועים עד היום בנוסח [illegible] של חל, גם לאשכנזים גם לספרדים; [illegible] ראיה [illegible] שגם [illegible] גם [illegible] חכמים אלה המזמורים בשם הלל. — ועוד [illegible]

אולי יישר בעיני המשכילים שגם באור המאמר הסתום הזה יהי עולה יפה [illegible] על פי השערתנו; וזה שההלל המצרי

שאחר החתום ברכי נפשי את ה׳ , הוא ריש פרקא למה שאחריו) ופרקו האחרון מצוין בתחלתו הודו לה׳ כי טוב . — ב) הוא המסומן קי״א קי״ב ; פרקיו מתחילי׳ בהללויה והוא נבדל ומיוחד עוד במה ששני פרקיו באלפ״א בית״א מיוחדת על אופן ששני חלקי כל פסוק בוללים שתי אותיות . ושני פסוקים אחרונים שבהם יכללו שלש שלש אותיות , ואין בכל הספר כמו זה . — ג) אותו המסומן קי״ג קי״ח , והוא המכונה לחז״ל בכללותו בשם הלל המצרי , לפי שאותו קראו במקדש על שחיטת הפסחים שהראשון מהם נעשה במצרים ; וממנו ומפרקיו מהובר הרבה בש״ס . — ד) מסומן קל״ה , קל״ו , מכונה להם הלל הגדול וחלוקים (פסחים קי״א א׳) בהתחלתו יעו״ש . — ה) אותו המסומן קמ״ה , מתחיל בתהלה וחותם בתהלה , ועל דרך אלפ״א בית״א . — ו) אותו המסומן קמ״ו — ק״ן , וכל פרקיו התחלתם וסופם הללויה . — ונדרוש אודותם של כל אחד ואחד , אך לבד במה ששייך לעניין שאנו בו . — הראשון שקראנוהו הלל הבבלי , הנהו מחובר מחלק שהיה בלי ספק עוד מימות דוד , ורשום עליו בדה״א (י״ו ז׳) ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות לה׳ ; ומחלק שהוא , כמו כן בלי ספק , מימות הגולה בבבל (להפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות , ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם הושיענו הגו׳) , ומחלק שלישי שבארנוהו על דורות עולי הגולה וקורותם , מה שהוא לדעתנו ברור ; והגם שהרב בחדושי אגדות ברכות פ׳ הרואה בהשקפתו הזכה על הדבור יאמרו גאולי ה׳ וגו׳ , פירש ארבעת מיני ההודאה על גאולת מצרים , הנה מלבד שפירושו , במ״כ , דחוק מאוד , איננו עולה כלל לסוף הפרק , ישם נהרות למדבר וגו׳ ; וכל יודע מבין במזמורי תהלים , ידע שאין זה זרות כלל , שהנכלל לראשונים (כעדות ציוני המענה) להלל אחד , יהי מחובר מחלקים שנאמרו בזמנים שונים . אמנם באיזה זמן מימות בית שני שרו וקראו הלל זה במקהלות , ומתי פסקו בו , (והחילוף והשינוי בהוספה וגרעון בברכות ובתפלות ואפי׳ בקריאת שמע נודע לבקיאים , הגם שהטופס והמטבע לא נשתנו) אין אתנו יודע ; אך זאת נדע , שבזמן שנסדרו פסוקי דזמרה לפני התפלה , כמאמרם לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה ואח״כ יתפלל , לא לקחו מן הלל זה (והפסוקים שאנו אומרים הם מדה״י) . — וכמו כן נעזב לקדמונינו , ההלל הנקרא לנו השני ; וקרוב שלא נאמר זה בעקרו , כ״א על הודאת היחיד , מה שיורה עליו יחוד הנגוד , אודה ה׳ בכל לבב בסוד ישרים ועדה . — ואולם השלישי הכי נכבד , תקנו לאומרו בימי חג ומועדי שמחה , שמונה עשר יום בשנה , ובגולה אחד ועשרים יום (בר״ח מנהג לבד) וזה התיקון בבירור מימים קדומים הרבה לדעת חז״ל (ברכות ל״ג) מימות כנסת הגדולה ; וכחלקיו מחובר הלל זה , מחלק שהוא בוודאי על גאולת מצרים , ומחלקים עוד שהושרו בזמנים שונים על הקורות והצלות והודאות לכלל ישראל ולמנהיגיו , אלא שלא נודעו בבירור , ושיערו בהם החכמים ע״ה , ומסרו השערתם בדרך קצרה לתלמידיהם . — ובכה צריך שתפורש לנו משנת חכמים הובאה בגמרת פסחים (קי״ז א׳) תנו רבנן , הלל זה מי אמרו ? ר׳ אליעזר אומר , משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים , הם אמרו לא לנו , ורוה״ק משיבה למעני למעני אעשה ; ר׳ יהושע (כן הגירסא בעין יעקב והיא הנכונה לא כמו שנדפס בגמרא ר׳ יהודה) אומר , יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען , הם אמרו וכו׳ ; ר׳ אליעזר המודעי אומר , דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא וכו׳ ; ר׳ אליעזר בן עזריה אומר , חזקיהו וסיעתו אמרוהו , בשעה שעמד עליהם סנחרב וכו׳ (הא לך יסודו של חלום ההלל האשורי שהרה עמל וילד און נובח פני לוצאטו) ר׳ עקיבא אומר , חמו״ע אמרוהו בשעה שעמד עליה׳ נבובדנאצר וכו ; ר׳ יוסי הגלילי אומר , מרדכי ואסתר אמרוהו , בשעה שעמד עליהם המן וכו׳ . והנה יעמוד המשכיל וישתאה , איך היו הקבלה והמסורת סתמיות וסתומות וקצרות בביוצא באלה הדברים , וכמו שפירש שם הרשב״ם ז״ל נגד פירוש הקונ׳ „ כל אחד מן התנאים הכי קים ליה מדביה " . ואין אצלי ספק כלל , שעיקר מכוון הקבלות השונות הללו , מוסב על פרקים פרטים שבהלל המצרי , או (וזה הנראה לנו שיק־) על כל צרוף שירי ההלל. המנוים למעלה , באין לחוש ללשון

סדור

לא פסקו שרי קודש וחסידי עליון, שנתנסו ונמצאו בחונים, ותנח עליהם הרוח בשפוך לבם בתחנה והודאה לפני מלכם ואלהיהם, שעליו הורגו כל ימי המלחמה הארוכה והקשה, וכי יוודע כי שלהם המה איזה מזמורים שנתיחסו עד היום בגלוי לקדמונים כהם. ואצלנו ברור שחכמינו היותר קדמונים ידעו זה הענין והעלימוהו, שהרי אפי׳ לכלל תלמידיהם מסרו במשנתם הנגלית שנכתב ס׳ תהלים ע״י עשרה זקנים (בברייתא הקרמונה סדרן של נביאים כיצד? הזכורה מאתנו לרוב בחבורנו, מסדורה נראה לעין שידעו גם הענין בנחמות שבישעיה) עם היות שבדרשם באגדה להמון העם, רגיל להם ליחס כל הספר כולו לדוד לבדו כידוע לכל; ולזה יתבן ג״כ שמזה הענין עוד ביותר דיוק לצנועי תלמידיהם בכלל שאר הסתרים; ולא על חנם השוו חז״ל בקבלתם דורו של שסד לדורו של חזקיה, וזה הוא הנודע להם לחוד דיעה, וייחסו אליו כתיבת חלק מסוים מספרי הקודש; הע זה. —

ונהפוך הוא, ההיזק והסכנה שבימינו אלה רוא׳אם תקח אוזן שומע או קורא (ביחוד בין צעירי ימים) שמץ מ׳יוצא בזה, מכתבי וחבורי חכמי נכר (וידעתי שנגעו בי השערה שלמעלה איזה מבארים אחרונים לאשכנזים ולא ראיתים) מבלי העמיק בדבר ובתערובת אמת ושקר, ומזה ימהרו להוציא תולדות זרות ובלתי מוכרעות כלל; הכל להיותם רואים שאין הדבר כמו שסברו אותו מתחלה, ושחכמי עמם לא ידעוהו, או לא גילו את אזנם על דבר אמת או נחשב לאמת; שסוף סוף אינני קובע השערתי וסברתי לוודאי; ואם מטעמים נכוחים (לא מטעם הקלוש הלקוח ממה שבבר נזה או הלשון מצחותו וכחו אל העברי המאוחר אצל רוב האנשים) השערתי לא תעלה לרצון לפני חכמי ישראל, הנה דברי בה בטלים, ומבוטלים גם מאתי. —

ועל אודות ההלל הבבלי, הנה תעמוד דעתי שטעמה ונמוקה עמה, נגד המשפט החרוץ מאת החכם הצאנו שלא נתגלה טעמו כל עיקר. — ואפי׳ בדבר ההלל היווני, בל עוד שלא יתראה לנגד עינינו מסורת קבלה מבוארת בדבר זמן החתום האחרון והמוחלט לסה״ק, ביחוד לכתובים, מתנגדת לדעתנו בזה, הנה גם השערתנו בהלל זה — ואיננה עדיין דבר זולת השערה בלבד — תשאר במקום הראוי לה, מאין התנגדות בתלמוד ואף גם בקצת ראיה ממנו; והרי אנו מוכרחים לבאר כאן מה שחשבתיו אז דעת לנבון נקל, ולבלתי שייך למאמר שאיננו בעקרו תלמודי. —

תחלה נאמר שלא יאומן כהיום הזה על כל מי שהוא שלם בדעתו, שיתלה עצמו בדברי אגדה או גם בצורת לשון הברייתא הזכורה למעלה „דוד כתב כפרו על ידי עשרה זקנים“ וליחס בעבור זה כתיבת ס׳ תהלים כולו לדוד ולזמנו; והרי אף במדרשות (שיר רבה פ׳ כמגדל דוד וקהלת רבה החכמה תעוז לחכם) המליצו עליו הדבור תלפיות, ספר שאמרו לו פיות הרבה, ומנאו שם, לדברי הכל, את עזרא הסופר בין עשרה הזקנים, והוא בדור השלישי לעולי הגולה. — ונאמר עוד שלפי העולה ממשנת סוטה (ל׳ ב׳) ועוד יותר מגמרת סוכה (ל״ח ע״ב) ומיתר מקומות בש״ס, גם מפשט קצת כתובים, מלות הקריאה הללויה גם הודו לה׳ כי טוב וגו׳״, חיו הדבורים שענו אותם תמיד העם השומעים את המקר׳ לי״ם את ההלל; ועל כן בכל מקום שימצאו מצוינים דבורים אלו, בראש או בסוף או באמצע הפרק, הנה זה אות וסימן מובהק, שיש שם שירי הלל והודאה שנקראו באיזה זמן מהזמנים הראשונים, לפני העם, יחיד וצבור, ונענו מאתם; ולפי זה על כל הפנים יהי׳ לנו בספר תהלים איזה הללים בפרקיהם, אע״פ שלא הי׳ מקים והזדמן לחכמינו לזכור ולגלגל בשם זה בבאור רק השנים מהם; גם הגדר יהי׳ לכולם בשוה כמו שגדרו רק את האחד מהם (לפי הנראה בתחלת השקפה), ואמרו „נביאים שביניהן תקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק, ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהן, ולכשנגאלים אומרים אותו על גאולתן“.

ואם באנו למתן הנה נמצא מהם א) אותו המסומן בספר ק״ה ק״ו ק״ז; שני פרקיו הראשונים מצוינים בראשיתם ובסופם במלת המענה הללויה (והכל מודים כי הללויה

שאחר

כלי משחיתם באש וילחמו בגבורי חיל ויהודה סר מעל המצודה ... והיהודים ראו את חיל המלך כי עצום הוא מאוד ויטו ממנו .... ואנשי בית צור לא יכלו לעמוד בעיר כי חזק עליהם הרעב ושנה ההיא היתה שנת השמטה וישלם המלך אתם ויצאו בטחמן העיר ויתן מצב בתוכה לשמרה . —

בבוא בבחידם ואליקים בשנת קנ״א, כתוב עליו ויחזק גם את בית צור . — ואחר שנצח עליהם יונתן עד שנת ק״פ, כתוב על אותו הזמן רק בבית צור נשארו כל הנסוגים מאחרי ה׳ מצותיו ותהי להם למקלט . בכה נכבשה ונאברה בית צור בזאח״ז (הגם שלמרבה היתה ביד האויבים) ער שכבשה שמעון לחלוטין ; ובכתב הנשיאות שנתנו לו העם בשנת קע״א, היה כתוב מפרטי גדולת מעשיו שעשה, ויבצר את ערי יהודה ואת בית צור בקצה הארץ אשר היתה עיר מסכנות לאויב ויתן יהודים למשמר בתוכה . ועוד כשהסופר דה״י כולל וחוזר בדרך מליצי (ונראה שהיה בעברי אלפ״א בית״א) מעשי תקפו של שמעון, אומר ויהיו לו שבויי חרב לרוב וישר על גזר ועל בית צור ועל המצודה (שבירושלים) . —

ובמגלת תענית כתוב, בשבעה עשר בסיון אחירת מגדל צור (פירוש נכבשה) ; ובארו שם בברייתא שעל המגלה „ זו קסרי בת אדום שהיתה יושבת בין החולות (בדרום, לא מגדל סטרטון או קסרי כמוך לים) והיא היתה לישראל יתד רעה בימי יוונים וכשגברה יד בני חשמונאי כבשום והוציאום משם והושיבו ישראל בתוכה ואותו היום שכבשוה עשאוהו יו״ט ״ . —

הנך רואה שכל כך היה חשוב בעיניהם כבוש מבצר זה, עד שקבעו עליו יום טוב מיוחד, כמו שקבעו על הנצחון הנפלא על ניקנור שר צבא היוונים, על המסר בידם המצודה שבירושלים . והקרוב מן הדיעות החלוקות בזה שהיא גם היא (בחלוף מבטא) מבצר ביתר או בית תר, ששם נגדעה קרן ישראל לאחרונה כשבעים שנה אחר החורבן, כמסופר בשער׳ —

והנה המשורר ברוח קדשו, דימה אלו המאורעות הנוגרות לאותן של דוד, בזה הדבר, שכמו שכבש דוד את אדום אחרי שנצח עמים רבים שבעבר הנהר, כן יהודה אחרי נצחונותיו בעבר הירדן ובארץ העמים מסביב שעליהם שר אלקים דבר בקדשו אעלוזה, אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד, לי גלעד ולי מנשה וגו׳ התחזק עתה עוד באלהיו להציל את המבצר היקראו לכבשו שנית מיד היוונים, וקוראו, מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום ; והנה הדבור הלא אתה אלקים זנחתנו ולא תצא אלקים בצבאותינו שוה בעינו להדבור אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו במזמור מ״ד, והוא מצוין לבני קרח, ולדעתנו אין בו ספק היותו מזמן זה שאנחנו בו . —

ועוד קרוב אלינו הדבר מאוד שהמהדורה שניה הנמצאת מזה המזמור בסימן ק״ח, ומתחלת נכון לבי אלקים . תיקנוה החסידים בימי שמעון, או באיזו זמן קודם לו כשבא המבצר שוב בידם . —

והנה לבי רועד בקרבי להציע השערות חדשות כאלה, שהם הפך המפורסם היום אצל העם והסגולות . ומאז שנתמעטו יראים אמתים רבו המקנאים האורבים בראש דרך, מתי יצא דבר מפי דורש הפך המורגל להם, או אשר יפקד מושבו באיצר מ״עם הדל, וקדשו עליו מלחמה . אמנם אחת היא התנצלותנו, כי יודע אלקים וישראל הוא ידע, שאין בחקירות אמת בלב טהור, כזו ואלפים בדומה לה, חשש סכנת להפסד האמונה כל עיקר . אדרבא! שבח ומעלה לישראל ותפארת לתורת אבותם, וחרפה רק להבוערים במזיד שבימינו אלה ; המאמין, כמו במשלנו זה, לו יהי אמת בהשערתנו, מה בזה סכנה אם יצא לנו לאור משפט שגם בערב ימי מלכותנו ובנטות צללי הצלחותינו, עדיין לא

והמפרשים כולם נלאו בזה עד שרוב בעלי הפילאלאגיא והקריטיק"א מהאומות בזו לציונים וחשבום כאילו אינם, עד היותם באמת ניכרים לקדומים בקדמות המזמורים שעליהם נרשמו; והנה בזמן שאנו בו ובפי החסידים ימתק תוכן המזמורים ההם ויתבארו מאליהם, וגם ציוניהם יצדקו מאוד על האופן הזה שאמרנו. —

וכשל כזמור קמ"ד המצוין לדוד ומתחיל ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה, כמה הוא נכון בפי יהודה ועוד יותר בפי יונתן חשמונאי אחיו ושר אותו על דרך דוד. והנה בא בו הדבור הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה פצני והצילני מיד בני נכר (היונים ושרי צבאם שבארץ) אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (הכוונה נגלית על הבגידות שבגדו בהם פעמים הרבה, ובקשו לתפשם בעזר ובהכתת הפושעים, אחרי הבטיחם אותם בימינם על חייהם ושלומם כמבואר בסה"י השנים וביוסף הכהן. —

וכמוהו מזמור ס"ט מצוין לדוד ומתחיל הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש, ולא יתבן בלל בפי דור לפי הנודע בכתובים ממנו ומזמנו, ובא בו כי קנאת ביתך אכלתני, וחותם כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה (התרבות מחמת המצוקות והמלחמה הארוכה, שבנראה היה זה בבוא אליקים ובכחידם בשנת קנ"א ונרדף יונתן כאיד) וזרע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה (לא היונים והפושעים כמו שהיה באותה שעה). —

מזמור נ"ט לדוד מכתם בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו, ומתחיל הצילני מאויבי אלקי; נניח שהמקראות ברובם יוכלו להוסב בדוחק על דוד במעמדו זה המצוין, אך לא כולם, כמו הדבורים הקיצה לפקוד כל הגוים, ואתה ה' תשחק למו תלעג לכל גוים, וידעו כי אלקים מושל ביעקב לאפסי הארץ סלה, ובפי יהודה או יונתן או בפי אחד מהחסידים בשבילם ובשביל עצמו, יתכנו הדברים שגם הם היו במעמד דומה לזה של דוד, נשמרים מאויביהם וקרובים לפול בידם. —

ונחתום הדוגמא במזמור ס' שציונו לדוד בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובא וישב יואב ויך את אדום וגו'; ותחלה נאמר כי ידענו מן הכתוב שכבר מימים רבים מקודם לכיבוש אדום ע"י דוד הצליח המלך מאוד ושבנקודת זמן המצוין באה גדולתו עד הראש; ולזה לפי פשטות הציון אין למצוא שום מובן בדבורים כאלה אלקים זנחתנו פרצתנו, אנפת תשובב לנו, הרעשת ארץ פצמתה, רפה שבריה כי מטה, הראית עמך קשה, השקיתנו יין תרעלה, נתת ליראיך נס, הבה לנו עזרת מצר וגו', כל המזמור כולו לא יתבן כלל בפי דוד במעמדו הרמוז, ונכון ומתוק מאוד בפי יהודה חשמונאי או אחד מחבריו החסידים בשבילו. ולהבנתו הגמורה (והענין יקר לנו) צריך שתדע כי בית צור (במלאפום) מבצר בצד הדרומי קצה גבול אדום, היה יקר לשני צדדי הלוחמים, ויתר תלוי עליו התארכות המלחמה הארוכה; ומוטב שנעתיק בזה הפסוקים מדברי הימים הראשון כלשונם, הגם שארכו הדברים קצת; בתחילת המרידה ביוונים בתוב שם ויבצר יהודה גם את בית צור למען היות להם מבצר מנגד לאדום. —

אחרי הנצחון הגדול שנצח יהודה על שבינו א"י, העמים היושבים בעבר הירדן בגלעד ובגליל העליון והתחתון (נחלת שבטי ישראל מלפנים) וגם על הדרום אשדוד ויבנה (גביל פלשתים מלפנים), אחרי הנצחונות האלה מיד אאופטר על סוריא בבללה, ובא בחיל גדול לארץ עד שלא יכול יהודה לעמוד ונטה מפניו לבין ההרים והסלעים; ואז כתוב על המלך, ויסעו דרך ארץ אדום ויצבאו על בית צור ימים רבים ויקריבו כל כלי מפץ עליה להבקיעה ויפרצו בני ישראל מן העיר וישלחו את
כלי

המיחד ראשון מקום לבית האלקים, על אותו הדרך שהתנדבו יהודה ורעיו הכהנים החסידים בנדר ואיסר נפש לכיבוש המקדש מידי האויבים, כמבא בשער. —

ובחידוש העבודה מזכיר כהניך ילבשו צדק וחסידך ירננו, ובתקיה לעתיד על המשך הנצחון וכהניה אלביש ישע וחסידה רנן ירננו, ובתוחלת למושיע עולמים שם אצמיח קרן לדוד. —

ואל יקשה בעיניך דבור וארון עוזך ובבית שני הסר הארון, לפי שהמשורר בחר ברוח קדשו בדרכו דבורים רגילים מימים קדמונים, והכוונה על שכינת הכבוד, וכמו שיתראה להלן שמזכיר גם שמות השבטים, לפי המקימות שהיו נחלה לשבטי ישראל מקדם, וכדרך שאמרנו למעלה כשם אשור. והנה גם במשנת יומא (ששנאה שמעון איש המצפה בפני הבית במובא במ"א מחבורנו) שנו (יומא נ"ב ב') מהלך לשמאלו עם הפרוכת עד שהוא מגיע לארון הגיע לארון נותן את המחתה בין שני הבדים, וכדמסיק שם בגמרא לעולם במקדש שני וכו' ע"ש. —

מזמור קמ"ט וק"ן, הללויה שירו לה' שיר חדש; התוכן היא חסידים לוחמים בחרב שנונה ומהודרים בנצחון ישועה וכבוד מאת מלכים ושרים נכנעים לפניהם ואיה איפוא בקורותינו מאורע כזה זולת זאת המלחמה וכיבה; וע כן ברור כי בשקוט הארץ בשנת ק"ע, וחנפו להם מלכי סוריא וכל אחד היסיף על חבירו בנתון לעם ולשמעון ראש צבאם כתבי חירות וברית, ובהוסד אבן פנה אחרונה בחומת חופש במה שיכבשה לפנהם המצודה בעיר ציון בחודש אייר קע"א, שהחזיקו היוונים והפושעים עד הנה, אז הושר שיר חדש זה ביום התקדש חג שחגגו אותו בשמחה גדולה, בכתוב מבואר בדה"י, ונרשם גם להבא ליו"ט במגלת תענית. בעשרין ותלתא ביה נפקו בני חקרא משלם וכו'." —

...יר לי עוד, שכמו שנמצא בתהלים הלל המצרי, גם (לפי המבואר נכון לידידי הרב הגדול המפורסם בהקדמת שארית יהודה) הלל אשורי, ובנאמר בהערה הקודמת, גם הלל בבלי, הנה יהיה המזמור שלפנינו הנאחד בלי פסק עם אותו שלאחריו, ואולי בחבור גם קצת מזמורי הללויה שלפניו, הוא הכולל את ההלל היווני. — ובאין צורך להאריך למשכיל נאמר לבד באנחת לב: נאה ויאה הלל זה לחתום עמו ספר תהלות ישראל; ומן אז פסקו המעשים הגדולים והנסים האמתיים, נאלמו גם השירות ותושבחות שעליהם. —

והנה שבעה מזמורים אלו שהבאנו מהם מתיחסים בציון שבראשם לאסף, והשנים לבני קרח, ובשנים לא בא שם המשורר; ועל כן כשאנו אומרים שמחבריהם היו חסידים לוים מזמן המלחמה (שבלא זה ידענו כי התורה וכל כשרון רוחני היה אז אך לבד אצל הכהנים והלוים) אין הציונים הנזכרים מביאים עלינו קושי כלל; וזה לפי שבזמן ההוא עדיין היו להם מגלות יוחסין לרוב, וביחוד הכהנים והלוים שמרו תמיד כתבם המתיחשים למשפחות ולמשמרות ראשי בתי אבותם וקראו עצמם על שמותם כמו בימי דוד חזקיהו ויאשיהו, וזה הנודע למבין ואין צריך ראיה. —

אולם ישמע נא הקורא הנעים דברי השערתנו עוד, והוא שלהיות מה שאירע ליהודה ולאחיו ולשאר ראשי החסידים דומה הרבה למה שאירע לדוד המלך ע"ה, שהוא גם המה נירדפו מן הגוים וגם מרשעי ישראל, זה ואלו נסתרו והתחבאו במדבר ובמערות, הוא גם הם בגדו בם אוהבים והלשינו עליהם אחים בני עמם, יתר על מה שהציקו להם אויבים לוחמים במערכה; הנה אפשר ויתכן מאוד לחשוב ששרו החסידים קצת זמירותיהם, בשפוך שיחלבבם על פי דרך המלך דוד, בהיותו במקרה פלוני או פלוני דומה לאשר קרה להם באותו פעם. —

ובזה יהי נפתח לפנינו פתח להתרת קושי גדול הבא מן הציונים לדוד, הנמצא בראש קצת מזמורים, שלא יתכן כלל לפי התוכן שלהם היותם מעשה ידי דוד;

והמפרשים

לא פסקו שרי קודש וחסידי עליון, שנתנסו ונמצאו בחונים, ותנח עליהם הרוח בשפוך לבם בתחנה והודאה לפני מלכם ואלהיהם, שעליו הורגו כל ימי המלחמה הארוכה והקשה, וכי יוודע כי שלהם המה איזה מזמורים שנתיחסו עד היום בגלוי לקדמונים כהם. ואצלנו ברור שחכמינו היותר קדמונים ידעו זה הענין והעלימוהו, שהרי אפי׳ לכלל תלמידיהם מסרו במשנתם הנגלית שנכתב ס׳ תהלים ע״י עשרה זקנים (בברייתא הקרמונה סדרן של נביאים כיצד? הזכורה מאתנו לרוב בחבורנו, ע מסדורה נראה לעין שידעו גם הענין בנחמות שבישעיה) עם היות שבדרשם באגדה להמון העם, רגיל להם ליחס כל הספר כולו לדוד לבדו כידוע לכל; ולזה יתבן נ״כ שמס־ו הענין עוד ביותר ריוק לצנועי תלמידיהם בכלל שאר הסתרים; ולא על חנם השוו חז״ל בקבלתם דורו של שמד לדורו של חזקיה, וזה הוא הנודע להם לחור דיעה, וייחסו אליו כתיבת חלק מסוים מספרי הקודש; ודע זה. —

ונהפוך הוא, ההיזק והסכנה שבימינו אלה רוא׳אם תקח אזן שומע או קורא (ביחוד בין צעירי ימים) שמץ מ׳יוצא בזה, מכתבי וחבורי חכמי נכר (וידעתי שנגעו בי השערה שלמעלה איזה מבארים אחרונים לאשכנזים ולא ראיתים) מבלי העמיק בדבר ובתערובת אמת ושקר, ומזה ימהרו להוציא תולדות זרות ובלתי מוכרעות כלל; הכל להיותם רואים שאין הדבר כמו שסברו אותו מתחלה, ושחכמי עמם לא ידעוהו, או לא גילו את אזנם על דבר אמת או נחשב לאמת; שסוף סוף אינני קובע השערתי וסברתי לוודאי; ואם מטעמים נכוחים (לא מטעם הקלוש הלקוח ממה שכבר נשה או הלשון מצחותו וכחו אל העברי המאוחר אצל רוב האנשים) השערתי לא תעלה לרצון לפני חכמי ישראל, הנה דברי בה בטלים, ומבוטלים גם מאתי. —

ועל אודות ההלל הבבלי, הנה תעמוד דעתי שטעמה ונמוקה עמה, נגד המשפט החרוץ מאת החכם לוצאטו שלא נתגלה טעמו כל עיקר. — ואפי׳ בדבר ההלל היווני, בל עוד שלא יתראה לנגד עינינו מסורת קבלה מבוארת בדבר זמן החתום האחרון והמוחלט לסה״ק, ביחוד לכתובים, מתנגדת לדעתנו בזה, הנה גם השערתנו בהלל זה — ואיננה עדיין דבר זולת השערה בלבד — תשאר במקום הראוי לה, מאין התנגדות בתלמוד ואף גם בקצת ראיה ממנו; והרי אנו מוכרחים לבאר כאן מה שחשבתיו אז דעת לנבון נקל, ולבלתי שייך למאמר שאיננו בעקרו תלמודי. —

תחלה נאמר שלא יאומן כהיום הזה על כל מי שהוא שלם בדעתו, שיתלה עצמו בדברי אגדה או גם בצורת לשון הברייתא הזכורה למעלה „ דוד כתב ספרו על ידי עשרה זקנים ״ וליחס בעבור זה כתיבת ס׳ תהלים כולו לדוד ולזמנו; והרי אף במדרשות (שיר רבה פ׳ כמגדל דוד וקהלת רבה החכמה תעוז לחכם) המליצו עליו הדבור תלפיות, ספר שאמרו לו פיות הרבה, ומנאו שם, לדברי הכל, את עזרא הסופר בין עשרה הזקנים, והוא בדור השלישי לעולי הגולה. — ונאמר עוד שלפי העולה ממשנת סוטה (ל׳ ב׳) ועוד יותר מגמרת סוכה (ל״ח ע״ב) ומיותר מקומות בש״ס, גם מפשט קצת כתובים, מלות הקריאה הללויה גם הודו לה׳ כי טוב וגו׳״, חוץ הדבורים שענו אותם תמיד העם השומעים את המקרא לש את ההלל; ועל כן בכל מקום שימצאו מצוינים דבורים אלו, בראש או בסוף או באמצע הפרק, הנה זה אות וסימן מובהק, שיש שם שירי הלל והודאה שנקראו באיזה זמן מהזמנים הראשונים, לפני העם, יחיד וצבור, ונענו מאתם; ולפי זה על כל הפנים יהי׳ לנו בספר תהלים איזה הללים בפרקיהם, אע״פ שלא הי׳ מקום והזמן לחכמינו לזכור ולגלגל בשם זה בבאור רק השנים מהם; גם הגרר יהי׳ לכולם בשוה כמו שגדרו רק את האחד מהם (לפי הנראה בתחלת השקפה), ואמרו „ נביאים שביניהן תקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק, ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהן, ולכשנגאלים אומרים אותו על גאולתן ״.
ואם באנו למתחן הנה נמצא מהם א) אותו המסומן בספר ק״ה ק״ו ק״ז; שני פרקיו הראשונים מצוינים בראשיתם ובסופם במלת המענה הללויה (והכל מודים כי הללויה

שאחר

בלי משחיתם באש וילחמו כגבורי חיל ויהודה סר מעל המצודה ... והיהודים ראו את חיל המלך כי עצום הוא מאוד ויטו ממנו ... ואנשי בית צור לא יכלו לעמוד בעיר כי חזק עליהם הרעב ושנה ההיא היתה שנת השמטה וישלם המלך אתם ויצאו בטח מן העיר ויתן מצב בתוכה לשמרה. —

בבוא בבחידס ואליקים בשנת קנ״א, כתוב עליו ויחזק גם את בית צור. — ואחר שנצח עליהם יונתן עד שנת ק״פ, כתוב על אותו הזמן רק בבית צור נשארו כל הנסוגים מאחרי ה׳ מצותיו ותהי להם למקלט. בכה נכבשה ונאברה בית צור בזאח״ז (הגם שלמרבה היתה ביד האויבים) עד שכבשה שמעון לחלוטין; ובכתב הנשיאות שנתנו לו העם בשנת קע״א, היה כתוב מפרטי גדולת מעשיו שעשה, ויבצר את ערי יהודה ואת בית צור בקצה הארץ אשר היתה עיר מסבנות לאויב ויתן יהודים למשמר בתוכה. ועוד כשהסופר דה״י בולל וחוזר בדרך מליצי (ונראה שהיה בעברי אלפ״א בית״א) מעשי תקפו של שמעון, אומר ויהיו לו שבויי חרב לרוב וישר על גזר ועל בית צור ועל המצודה (שבירושלים). —

ובמגלת תענית כתוב, בשבעה עשר בסיון אחירת מגדל צור (פירוש נכבשה); ובארו שם בברייתא שעל המגלה „זו קסרי בת אדום שהיתה יושבת בין החולות (בדרום, לא מגדל סטרטון או קסרי כמוך לים) והיא היתה לישראל יתר רעה בימי יוונים ובשנגברה יד בני חשמונאי כבשום והוציאום משם והושיבו ישראל בתוכה ואותו היום שכבשוה עשאוהו יו״ט ״. —

הנך רואה שכל כך היה חשוב בעיניהם כבוש מבצר זה, עד שקבעו עליו יום טוב מיוחד, כמו שקבעו על הנצחון הנפלא על ניקנור שר צבא היוונים, על המסר בידם המצודה שבירושלים. והקרוב מן הדיעות החלוקות בזה שהיא גם היא (בחלוף מבטא) מבצר ביתר או בית תר, ששם נגדעה קרן ישראל לאחרונה בשבעים שנה אחר החורבן, כמסופר בשערי׳ —

והנה המשורר ברוח קדשו, דימה אלו המאורעות הנעברות לאותן של דוד, בזה הדבר, שכמו שכבש דוד את אדום אחרי שנצח עמים רבים שבעבר הנהר, כן יהודה אחרי נצחונותיו בעבר הירדן ובארץ העמים מסביב שעליהם שר ״אלקים דבר בקדשו אעלוזה, אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד, לי גלעד ולי מנשה וגו׳ התחזק עתה עוד באלהיו להציל את המבצר היקראו לכבשו שנית מיד היוונים, וקוראו, מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום; והנה הדבור הלא אתה אלקים זנחתנו ולא תצא אלקים בצבאותינו שוה בעינו להדבור אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו במזמור מ״ד, והוא מצוין לבני קרח, ולדעתנו אין בו ספק היותו מזמן זה שאנחנו בו. —

ועוד קרוב אלינו הדבר מאוד שהמהדורה שניה הנמצאת מזה המזמור בסימן ק״ח, ומתחלת נכון לבי אלקים. תיקנוה החסידים בימי שמעון, או באיזו זמן קודם לו כשבא המבצר שוב בידם. —

והנה לבי רועד בקרבי להציע השערות חדשות כאלה, שהם הפך המפורסם היום אצל העם והסגולה. ומאז שנתמעטו יראים אמתים רבו המקנאים האורבים בראש דרך, מתי יצא דבר מפי דורש הפך המורגל להם, או אשר יפקד מושבו באיצר מ־עם הדל, וקדשו עליו מלחמה. אמנם אחת היא התנצלותנו, כי יודע אלקים וישראל הוא ידע, שאין בחקירות אמת בלב טהור, כזו ואלפים בדומה לה, חשש סבנת להפסד האמונה כל עיקר. אדרבא! שבח ומעלה לישראל ותפארת לתורת אבותם, וחרפה רק להבוערים במזיד שבימינו אלה; המאמין, כמו במשלנו זה, לו יהי אמת בהשערתנו, מה בזה סכנה אם יצא לנו לאור משפט שגם בערב ימי מלכותנו ובנטות צללי הצלחותינו, עדיין

לא

והמפרשים כולם נלאו בזה עד שרוב בעלי הפילאלאגיא והקריטיק"א מהאומות בזו לציונים וחשבום כאלו אינם, עד היותם באמת ניכרים לקדומים בקדמות המזמורים שעליהם נרשמו; והנה בזמן שאנו בו ובפי החסידים ימתק תוכן המזמורים ההם ויהבארו באליהם, וגם ציוניהם יצדקו מאוד על האופן הזה שאמרנו. —

יכשל כזמור קמ"ד המצוין לד"ד ומתחיל ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה, כמה הוא נכון בפי יהודה ועוד יותר בפי יונתן חשמונאי אחיו ושר אותו על דרך דוד. והנה בא בו הדבור הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה פצני והצילני מיד בני נכר (היונים ושרי צבאם שבארץ) אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (הכוונה נגלית על הבגידות שבגדו בהם פעמים הרבה, ובקשו לתפשם בעזר ובהכתת הפושעים, אחרי הבטיחם אותם בימינם על חייהם ושלומם כמבואר בדה"י השנים וביוסף הכהן. —

וכמוהו מזמור ס"ט מצוין לדוד ומתחיל; הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש, ולא יתכן כלל בפי דוד לפי הנודע בכתובים ממנו ומזמנו, ובא בו כי קנאת ביתך אכלתני, וחותם כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה (החרבות מחמת המצוקות והמלחמה הארוכה, שכנראה היה זה בבוא אליקים ובכחידם בשנת קנ"א ונרדף יונתן כא"ד) וזרע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה (לא היוונים והפושעים כמו שהיה באותה שעה). —

מזמור נ"ט לדוד מכתם בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו, ומתחיל הצילני מאויבי אלקי; נניח שהמקראות ברובם יוכלו להוסב בדוחק על דוד במעמדו זה המצוין, אך לא כולם, כמו הדבורים הקיצה לפקוד כל הגוים, ואתה ה' תשחק למו תלעג לכל גוים, וידעו כי אלקים מושל ביעקב לאפסי הארץ סלה, ובפי יהודה או יונתן או בפי אחד מהחסידים בשבילם ובשביל עצמו, יתכנו הדברים שגם הם היו במעמד דומה לזה של דוד, נשמרים מאויביהם וקרובים לפול בידם. —

ונחתום הדוגמא במזמור ס' שציונו לדוד בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובא וישב יואב ויך את אדום וגו'; והחלה נאמר כי ידענו מן הכתוב שכבר מימים רבים מקודם לכיבוש אדום ע"י דוד הצליח המלך מאוד ושבנקודת זמן המצוין באה גדולתו עד הראש; ולזה לפי פשטות הציון אין למצוא שום מובן בדבורים כאלה אלקים זנחתנו פרצתנו, אנפת תשובב לנו, הרעשת ארץ פצמתה, רפה שבריה כי מטה, הראית עמך קשה, השקיתנו יין תרעלה, נתת ליראיך נס, הבה לנו עזרת מצר וגו', כל המזמור כולו לא יתכן כלל בפי דוד במעמדו הרמוז, ונכון ומתוק מאוד בפי יהודה חשמונאי או אחד מחבריו החסידים בשבילו. ולהבנתו הגמורה (והענין יקר לנו) צריך שתדע כי בית צור (בטלאפום) מבצר בצד הדרומי קצה גבול אדום, היה יקר לשני צדדי הלוחמים, ויתר תלוי עליו תהערבות המלחמה הארוכה; ומוטב שנעתיק בזה הפסוקים מדברי הימים הראשון כלשונם, הגם שארכו הדברים קצת; בתחילת המרידה ביוונים כתוב שם ויבצר יהודה גם את בית צור למען היות להם מבצר מנגד לאדום. —

אחרי הנצחון הגדול שנצח יהודה על שכיני א"י, העמים היושבים בעבר הירדן בגלעד ובגליל העליון והתחתון (נחלת שבטי ישראל מלפנים) וגם על הדרום אשדוד ויבנה (גביל פלשתים מלפנים), אחרי הנצחונות האלה מלך אאופטר על סוריא בבללה, ובא בחיל גדול לארץ עד שלא יכול יהודה לעמוד ונטה מפניו לבין ההרים והסלעים; ואז כתוב על המלך, ויסעו דרך ארץ אדום ויצבאו על בית צור ימים רבים ויקריבו כל כלי מפץ עליה להבקיעה ויפרצו בני ישראל מן העיר וישלחו את כלי

המיחד ראשון מקום לבית האלקים, על אותו הדרך שהתנדבו יהודה ורעיו הכהנים החסידים בנדר ואיסר נפש לכיבוש המקדש מידי האויבים, כמבא בשער. —

ובחידוש העבודה מזכיר כהניך ילבשו צדק וחסידך ירננו, ובתקיה לעתיד על המשך הנצחון וכהניה אלביש ישע וחסידה רנן ירננו, ובתוחלת למושיע עולמים שם אצמיח קרן לדוד. —

ואל יקשה בעיניך דבור וארון עוזך ובבית שני הסר הארון, לפי שהמשורר בחר ברוח קדשו בדרכו דבורים רגילים מימים קדמונים, והכוונה על שכינת הכבוד, וכמו שיתראה להלן שמזכיר גם שמות השבטים, לפי המקימות שהיו נחלה לשבטי ישראל מקדם, וכדרך שאמרנו למעלה בשם אשור. והנה גם במשנת יומא (ששנאה שמעון איש המצפה בפני הבית במובא במ״א מחבורנו) שנו (יומא נ״ב ב׳) מהלך לשמאלו עם הפרוכת עד שהוא מגיע לארון הגיע לארון נותן את המחתה בין שני הבדים, וכדמסיק שם בגמרא לעולם במקדש שני וכו׳ ע״ש. —

מזמור קמ״ט וק״ן, הללויה שירו לה׳ שיר חדש; התוכן היא חסידים לוחמים בחרב שנונה ומהודרים בנצחון ישועה וכבוד מאת מלכים ושרים נכנעים לפניהם ואיה איפוא בהורותינו מאורע כזה זולת זאת המלחמה וכיבה; וע כן ברור כי בשקוט הארץ בשנת ק״ע, וחנפו להם מלכי סוריא וכל אחד הוסיף על חבירו בנתון לעם ולשמעון ראש צבאם כתבי חירות וברית, ובהוסד אבן פנה אחרונה בחומת חופשם במה שיכבשה לפנהם המצודה בעיר ציון בחודש אייר קע״א, שהחזיקו היוונים והפושעים עד הנה, אז הושר שיר חדש זה ביום התקדש חג שתגגו אותו בשמחה גדולה, בכתוב מבואר בדה״י, ונרשם גם להבא ליו״ט במגלת תענית „בעשרין ותלתא ביה נפקו בני חקרא מירושלים וכו׳.״ —

ולבי אומר לי עוד, שכמו שנמצא בתהלים הלל המצדי, גם (לפי המבואר נבון לידידי הרב הגדול המפורסם בהקדמת שארית יהודה) הלל אשורי, ובנאמר בהערה הקודמת, גם הלל בבלי, הנה יהיה המזמור שלפנינו הנאחד בלי ספק עם אותו שלאחריו, ואולי בחבור גם קצת מזמורי הללויה שלפניו, הוא הכולל את ההלל היווני. — ובאין צורך להאריך למשכיל נאמר לבד באנחת לב: נאה ויאה הלל זה לחתום עמו ספר תהלות ישראל; ומן אז פסקו המעשים הגדולים והנסים האמתיים, נאלמו גם השירות ותושבחות שעליהם. —

והנה שבעה מזמורים אלו שהבאנו מהם מתיחסים בציון שבראשם לאסף, והשנים לבני קרח, ובשנים לא בא שם המשורר; ועל כן כשאנו אומרים שמחבריהם היו חסידים לוים מזמן המלחמה (שבלא זה ידענו כי התורה וכל כשרון רוחני היה אז אך לבד אצל הכהנים והלוים) אין הציונים הנזכרים מביאים עלינו קושי כלל; וזה לפי שבזמן ההוא עדיין היו להם מגלות יוחסין לרוב, וביחוד הכהנים והלוים שמרו תמיד כתכם המתיחשים למשפחות ולמשמרות ראשי בתי אבותם וקראו עצמם על שמותם כמו בימי דוד חזקיהו ויאשיהו, וזה הנודע למבין ואין צריך ראיה. —

אולם ישמע נא הקורא הנעים דברי השערתנו עוד, והוא שלהיות מה שאירע ליהודה ולאחיו ולשאר ראשי החסידים דומה הרבה למה שאירע לדוד המלך ע״ה, שהוא גם המה נירדפו מן הגוים וגם מרשעי ישראל, זה ואלו נסתרו והתחבאו במדבר ובמערות, הוא גם הם בגדו בם אוהבים והלשינו עליהם אחים בני עמם, יתר על מה שהציקו להם אויבים לוחמים במערכה; הנה אפשר ויתכן מאוד לחשוב ששרו החסידים קצת זמירותיהם, בשפוך שיח לבבם על פי דרך המלך דוד, בהיותו במקרה פלוני או פלוני דומה לאשר קרה להם באותו פעם. —

ובזה יהי נפתח לפנינו פתח להתרת קושי גדול הבא מן הציונים לדוד, הנמצא בראש קצת מזמורים, שלא יתכן כלל לפי התוכן שלהם היותם מעשה ידי דוד;

והמפרשים

והמפרשים כולם נלאו בזה עד שרוב בעלי הפילאלאגיא והקריטיק"א מהאומות בזו לציונים וחשבום כאילו אינם, עד היותם באמת ניכרים לקדומים בקדמות המזמורים שעליהם נרשמו; והנה בזמן שאנו בו ובפי החסידים ימתק תוכן המזמורים ההם ויתבארו באליהם, וגם ציוניהם יצדקו מאוד על האופן הזה שאמרנו. —

כשל מזמור קמ"ד המצוין לדוד ומתחיל ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה, כמה הוא נכון בפי יהודה ועוד יותר בפי יונתן חשמונאי אחיו ושר אותו על דרך דור. והנה בא בו הדבור הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה פצני והצילני מיד בני נכר (היונים ושרי צבאם שבארץ) אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (הכוונה גלוית על הבגידות שבגדו בהם פעמים הרבה, ובקשו לתפשם בעזר ובהכחת הפושעים, אחרי הבטיחם אותם בימינם על חייהם ושלומם כמבואר בדה"י השנים וביוסף הכהן. —

וכמוהו מזמור ס"ט מצוין לדוד ומתחיל; הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש, ולא יתכן כלל בפי דוד לפי הנודע בכתובים ממנו ומזמנו, ובא בו כי קנאת ביתך אכלתני, וחותם כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה (החרבות מחמת המצוקות והמלחמה הארוכה, שכנראה היה זה בבוא אליקים ובחידם בשנת קנ"א ונרדף יונתן כא"ד) וזרע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה (לא היונים והפושעים כמו שהיה באותה שעה). —

מזמור נ"ט לדוד מכתם בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו, ומתחיל הצילני מאויבי אלקי; נניח שהמקראות ברובם יכולו להוסב בדוחק על דוד במעמדו זה המצוין, אך לא כולם, כמו הדבורים הקיצה לפקוד כל הגוים, ואתה ה' תשחק למו תלעג לכל גוים, וידעו כי אלקים מושל ביעקב

לאפסי הארץ סלה, ובפי יהודה או יונתן או בפי אחד מהחסידים בשבילם ובשביל עצמו, יתבנו הדברים שגם הם היו במעמד דומה לזה של דוד, נשמרים מאויביהם וקרובים לפול בידם. —

ונחתום הדוגמא במזמור ס' שציונו לדוד בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובא וישב יואב ויך את אדום וגו'; ותחלה נאמר כי ידענו מן הכתוב שכבר מימים רבים פקודים לכיבוש אדום ע"י דוד הצליח המלך מאוד ושבנקודת זמן המצוין באה גדולתו עד הראש; ולזה לפי פשטות הציון אין למצוא שום מובן בדבורים כאלה אלקים זנחתנו פרצתנו, אנפת תשובב לנו, הרעשת ארץ פצמתה, רפה שבריה כי מטה, הראית עמך קשה, השקיתנו יין תרעלה, נתת ליראיך נס, הבה לנו עזרת מצר וגו', כל המזמור כולו לא יתכן כלל בפי דוד במעמדו הרמוז, ונכון ומתוק מאוד בפי יהודה חשמונאי או אחד מחבריו החסידים בשבילו. ולהבנתו הגמורה (והענין יקר לנו) צריך שתדע כי בית צור (בטלאפום) מבצר בצד הדרומי קצה גבול אדום, היתה יקר לשני צדדי הלוחמים, ויותר תלוי עליו תהפוכות המלחמה הארוכה; ומוטב שנעתיק בזה הפסוקים מדברי הימים הראשון כלשונם, הגם שארכו הדברים קצת; בתחילת המרידה ביוונים כתוב שם ויבצר יהודה גם את בית צור למען היות להם מבצר מנגד לאדום. —

אחרי הנצחון הגדול שנצח יהודה על שבינו א"י, העמים היושבים בעבר הירדן בגלעד ובגליל העליון והתחתון (נחלת שבטי ישראל מלפנים) וגם על הדרום אשדוד ויבנה (גביל פלשתים מלפנים), אחרי הנצחונות האלה מלך אאופטר על סוריא בבללה, ובא בחיל גדול לארץ עד שלא יכול יהודה לעמוד ונטה מפניו לבין ההרים והסלעים; ואז כתוב על המלך, ויסעו דרך ארץ אדום ויצבאו על בית צור ימים רבים ויקריבו כל כלי מפץ עליה להבקיעה ויפרצו בני ישראל מן העיר וישלחו את

המיחד ראשון מקים לבית האלקים , על אותו הדרך שהתנדבו יהודה ורעיו הכהנים החסידים בנדר ואיפר נפש לכיבוש המקדש מידי האויבים , כמבא בשער . —

ובחידוש העבודה מזכיר כהניך ילבשו צדק וחסידך ירננו , ובתקיה לעתיד על המשך הנצחון וכהניה אלביש ישע וחסידה רנן ירננו , ובתוחלת למושיע עולמים שם אצמיח קרן לדוד · —

ואל יקשה בעיניך דבור וארון עוזך ובבית שני חסר הארון , לפי שהמשורר בחר ברוח קדשו בדרכו דבורים רגילים מימים קדמונים , והכוונה על שכינת הכבוד , וכמו שיתראה להלן שמזכיר גם שמות השבטים , לפי המקימות שהיו נחלה לשבטי ישראל מקדם , וכדרך שאמרנו למעלה בשם אשור . והנה גם במשנת יומא (שינאה שמעון איש המצפה בפני הבית במובא במ״א מחבורנו) שנו (יומא נ״ב ב׳) מהלך לשמאלו עם הפרוכת עד שהוא מגיע לארון הגיע לארון נותן את המחתה בין שני הבדים , וכדמסיק שם בגמרא לעולם במקדש שני וכו׳ ע״ש · —

מזמור קמ״ט וק״ן, הללויה שירו לה׳ שיר חדש ; התוכן היא חסידים לוחמים בחרב שנונה ומהודרים בנצחון ישועה וכבוד מאת מלכים ושרים נכנעים לפניהם ואיה איפוא בהורותינו מאורע כזה זולת זאת המלחמה וכיבה ; וע כן ברור כי בשקוט הארץ בשנת ק״ע , וחנפו להם מלכי סוריא וכל אחד היסיף על חבירו בנתון לעם ולשמעון ראש צבאם כתבי חירות ובריות , ובהוסד אבן פנה אחרונה בחומת חופשם כמה שיכבשה לפנהם המצודה בעיר ציון בחודש אייר קע״א , שהחזיקו היוונים והפושעים עד הנה , אז הושר שיר חדש זה ביום התקדש חג שחגגו אותו בשמחה גדולה , ככתוב מבואר ברה״י , ונרשם גם להבא לדו״ט במגלת תענית „ בעשרין ותלתא ביה נפקו בני חקרא מירושלים וכו׳ . ״ —

ולבי אומר לי עוד , שכמו שנמצא בתהלים הלל המצרי , גם (לפי המבואר נכון לידידי הרב הגדול המפורסם בהקדמת שארית יהודה) הלל אשורי , ובנאמר בהערה הקודמת , גם הלל בבלי , הנה יהיה המזמור שלפנינו הנאחד בלי ספק עם אותו שלאחריו , ואולי בחבור גם קצת מזמורי הללויה שלפניו , הוא הכולל את ההלל היווני . — ובאין צורך להאריך למשכיל נאמר לבד באנחת לב : נאה ויאה הלל זה לחתום עמו ספר תהלות ישראל ; ומן אז פסקו המעשים הגדולים והנסים האמתיים , נאלמו גם השירות ותושבחות שעליהם . —

והנה שבעה מזמורים אלו שהבאנו מהם מתיחסים בציון שבראשם לאסף , והשנים לבני קרח , ובשנים לא בא שם המשורר ; ועל כן כשאנו אומרים שמחבריהם היו חסידים לוים מזמן המלחמה (שבלא זה ידענו כי התורה וכל כשרון רוחני היה אז אך לבד אצל הכהנים והלוים) אין הציונים הנזכרים מביאים עלינו קושי כלל ; וזה לפי שבזמן ההוא עדיין היו להם מגלות יוחסין לרוב , וביחוד הכהנים והלוים שמרו תמיד בתכם המתיחשים למשפחות ולמשמרות ראשי בתי אבותם וקראו עצמם על שמותם כמו בימי דוד חזקיהו ויאשיהו , וזה הנודע למבין ואין צריך ראיה . —

אולם ישמע נא הקורא הנעים דברי השערתנו עוד , והוא שלהיות מה שאירע ליהודה ולאחיו ולשאר ראשי החסידים דומה הרבה למה שאירע לדוד המלך ע״ה, שהוא גם המה נרדפו מן הגוים וגם מרשעי ישראל , זה ואלו נסתרו והתחבאו במדבר ובמערות , הוא גם הם בגדו בם אוהבים והלשינו עליהם אחים בני עמם , יתר על מה שהציקו להם אויבים לוחמים במערכה ; הנה אפשר ויתכן מאוד לחשוב ששרו החסידים קצת זמירותיהם , בשפוך שיחלבבם על פי דרך המלך דוד , בהיותו במקרה פלוני או פלוני דומה לאשר קרה להם באותו פעם · —

ובזה יהי נפתח לפנינו פתח להתרת קושי גדול הבא מן הציונים לדוד , הנמצא בראש קצת מזמורים, שלא יתכן כלל לפי התוכן שלהם היותם מעשה ידי דוד ;

שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר הלא אלקים יחקר זאת (כמה נאה ונבון מאמר זה בפי החסידים הללו) כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (כמסופר ממיתתם במערות ולא רצו לחלל את השבת, ונודע ענין האשה ושבעה בניה, וקודם זמן זה לא מצינו כלל שנהרגו רבים מישראל על דבר אמונתם:) עורה למה תישן ה', נראה מכל זה שזמן חבורו של זה המזמור כשהתחיל תוקף השמד בשנת קמ"ג לשטרות, ולזכרון הצרות שעברו שרו אותו היום במקדש אחר כן עד ימי יוחנן הורקנוס שמנעם מזה כמסופר בשער. —

מזמור ע"ד, למה אלהים זנחת לנצח; שים עינך ולבך על הדבורים: כל הרע אויב בקודש (מוסב ביחוד על המורים בקשת מן המצודה בעיר ציון על הר הבית ועל העולים אליו, כמסופר בדה"י ובמגלת תענית) שאגו צורריך בקרב מועדך, שמו אותותם אותות, שרפו כל מועדי אל בארץ (בתי כנסיות שהחריבו), אין עוד נביא, זכר זאת אויב חרף ה' ועם נבל נאצו שמך זכור חרפתך מני נבל כל היום (מושליהם היונים שבסוריא שהיתה אז כבר גבורתם נשתה ונכנעו בידי חמים כמובא בשער, ומה גם הגוים שביניהם הרעים הקנאים) ואז תכיר האמת כי חובר המזמור ג"כ במשך תוקף השמד או סמוך לו מלאחריו. — —

מזמור ע"ט, אלהים באו גוים בנחלתך; המשכיל ידע שכל דבור ודבור בזה המזמור מוסב היטב על קורות הזמן ההוא באמצע שנות המלחמה, ובאמת המשיכו בדה"י הראשון על בוא בחידם תשר הצבא היוני עם אליקים הכהן הפושע ועל הריגתם לששים סיפרים החסידים בשנת קנ"א (בתוכם יוסי בן יועזר חסיד שבכהונה ודוד הפושע) ונשתמש שם בלשון ככתוב בשר חסידך וגו'; ודע כי דה"י זה נתחבר בלא ספק אחר החתום האחרון לסה"ק, שמזכיר בסופו בקוצר מעשי יוחנן הורקנוס וגבורותיו, וכמובא בשער. —

מזמור פ"ג אלהים אל דמי לך; יובן לך היטב כשתעריכו עם המסופר בפרשה ה' בדה"י הראשון, מקשר העמים בסביבות א"י על יהודה וצבאיו, והדבור גם אשור נלוה עמם, הוא כנוי למלכות היונים שבסוריא שמלכו גם בעבר הנהר, במקום מלכות פ"מ המכונה כמו כן אשור בס' עזרא לסבת עיקר ארצות הממלכה. —

מזמור פ"ה, רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב; הישר אחר נצחון נכבד, הקרוב בימי יונתן המנהיג השני; ונעיר בו דק על הדבורים אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו, אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו. —

מזמור קל"ב, זכור ה' לדוד את כל ענותו; במקומות מהשער בארנו, איך שמתחלת עלות הגולה במלוך פרס וכל ימי משך הבית השני, היה להם הרגש חזק ומדע נבון שלפי מה שציירו נביאים הראשונים תשועת עולמים לישראל לא היתה עתה גאולה שלמה, וכי בשום פעם אפי' בימים היותר טובים לא התחדש במשך הזמן הארוך ההוא, מלכות או ממשלה דומה אפי' מעט לאותה המקווה מספרי הקודש; ושעל פי זה נתייחדה ונתחזקה התקוה והתוחלת לביאת כהן צדק מטיב מעמד המקדש וקדשיו, ולעמידת מלך מבית דוד מושיעם ומרים קרנם, שעדיין היו עמהם מפורסמים מזרעו, ובהם קצת מכובדים ביחוד בבבל; והזכרנו שם עוד כי החשמונאים הטובים הראשונים, יהודה ואחיו אחריו, בדעתם שכל תשועתם עדיין לא היה כ"א עזר מעט בעבודתם ליוונים ובפזור שאר הגליות בעמים, החזיקו מאוד הם והעם עמהם בתקותם הטובה הנזכרת, והיא שהרהיבה את רוחם להתקומם נגד מציקיהם. ואחר הצעה זו נאמר בקצור, שמזמור זה מוסב על המאורע הטוב שנגבר יהודה וכבש את המקדש מידי האויבים והפושעים, ונאספו אליו מסביב, לטהרו ולקדשו לעבודה. והנה המשורר הקדוש ההוא מספר על דוד,

המיוחד

התכ"ח), ומעת חתימת התלמוד היתחל בהנהגת חשבון היצירה ההוא ונתפשט אחת אחת יותר עד היותו הנהוג היום בכל גליות ישראל · וכל זה היה בגליות המזרח והמערב, אולם בירושלים וארץ ישראל כך היה הדבר; מעת שפרקו מעליהם את עול היוונים בשנת ק"ע לתאריך, פסקו ממנו בשטרות ובחבורים וחזרו למנות לשנות נשיאי ומלכי בית חשמונאי, וכתבו בשטרות כך וכך לפלוני נשיא וכהן לאל עליון; וזהו שאמרו במגלת תענית אתנטילת אדכרתא מן שטריא וכו' שפעם אחת גזרה מלכות יון וכו' · וכן בימי הורדוס וקצת זרעו, נראה שכתבו בשטרות למלכותם; אך מאז שבאו לגמרי תחת ממשלת נציבי רומי והיתה ארץ ישראל להגמוניא של מלכות רומי, יש ראיה שכתבו בשטרות לקסרי רומי ולפעמים צירפו גם שם ההגמון שבזמן (ככה נהגו סופרי השטרות) ואכנם החכמים השונים בהלכותיהם סדר הזמנים כמו במשנת סדר עולם, ובמשנתו של השונה אליהו, ששת אלפים הוא העולם וכו' וכרומה להם משניות שהוזמן זכרון סדר העתים, אלה כולם מנו לחורבן בית אלקינו השני; וזהו ששנו בסדר עולם הובא בגמרא (ע"ז יו"ד) מכאן ואילך צא וחשוב אחר החורבן, וכתחלת דברי רש"י שם, ואפי' בבבל בימי אמוראים, ששם לא פסק תאריך השטרות לעולם (וכמו שהזכרנו השמועה ובגולה אין מונין אלא למלכי יונים בלבד) ונהג אצלם בשטרות בחבורים וזכרונות בשוה, הנה התנא במשניותיו שנה לחורבן הבית; ובשביל זה בקשו להשוות שני החשבונות יחד ולהגביל ערכם בסמנים (ע"ז שם) בכדי שיוכלו התנא והסופר לעזור זה לזה בנקל במעשיהם.

סימן יו"ד (צד 59) יש בידינו הנחה אחת שבאמת אינה כ"א השערתנו בלבד, אין עליה עדות וראיה ברורה מדברי חז"ל, אלא שלפי אם יקימוה החכמים והחברים (שהם ראשין ולא אני) תפיץ אור לא מעט על הזמן הרחוק והיקר שאנחנו בו, ימי השמד ומלחמת החירות משעבוד היוונים שבסוריא, על כן לא נוכל עצור מתוחלתה הנה; והיא שאיזה מספר מן מזמורי קודש הנאספים בכפר תהלים, יצאו לאור במשך הזמן ההוא, ושהמשכילים והקדושים והחסידים הרמוז עליהם בדניאל ובדברי הימים השנים לחשמונאים, שמכללם מתתיהו ויהודה ואחיו כהני חשמונאי, הם שהתפללו ושוררו אותם, על הצרות והרדיפות והמלחמות שהתעוררו עליהם מאת היוונים המושלים, ומאת העמים שכיני א"י הרעים, וכמו כן מאת רשעי ישראל הפושעים המתדמים ליוונים, ועל הנצחון והתשועות שנעשו להם נגדם. —

וכבר בארנו בשער ובהערות הקדמות, אידותם ומזכם של שני דברי הימים לחשמונאים שנשארו לנו בלשון יוונית, וביותר הראשון מהם שמקור לשונו היה עברי ונכתב בארץ יהודה בלי ספק, ואמרנו כי השם המיוחד לאותן שנתנו נפשם על קיום המצות, והתנדבו תחלה ללחום על תורותם, הוא גם בנוסח היווני השלה העברית בעצמה חסידים, וכי הם שנקראו בדניאל משכילי עם, מצדיקי הרבים, קדישי עליונין, עם יודעי אלהיו, כמו שנקראו בשניהם, אותן שרצו ליתן יד ולהתדבות ליוונים וצוררים להחסידים, בשם הנאה להם, פושעים, עוזבי ברית קודש, מרשיעי ברית. —

מעתה נביא איזה דוגמאות לראיה על השערתנו; מזמור מ"ד מתחיל אלקים באזנינו שמענו ואבותינו ספרו לנו; הנה יבואו בו הדבורים, תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו, תמכור עמך בלא הון, תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (וכמה זה מבואר בד"ה על עמון ומואב ואדום וצור והגרים הם הערביים שהצרו להם ועזרו להיוונים במשך המלחמה, ובאו תמיד עמם בתקות שלל ושבי היהודים שיקנום כשינוצחו במלחמה, ולא מצינו שהיו ישראל ללעג ולקלס לסביבותם, עכ"פ בשיעור גדול ומשך זמן כזה, כל ימי הבית הראשון) כי דכיתנו במקום תנים ותכם עלינו בצלמות (מוסב על המחבואים לחסידים במערות ובסעיפי הסלעים המוזכר בד"ה ובשער) אם שכחנו

בשנת מות המלך עוזיהו ואראה את אדני ; ירמיה , מן שלש עשרה שנה לאשיהו בן אמון מלך יהודה ועד היום הזה זה שלש ועשרים שנה היה דבר ה' אלי ; והיא שצרף לפעמים לשנות מלך ישראל גם המנין למלכות נבוכדנאצר בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונית לנבוכדנאצר מלך בבל ; בשנה העשירית לצדקיהו מלך יהודה היא השנה שמונה עשרה לנבוכדנאצר ; ובלי ספק הוסיף זה התאריך בעת כתיבת ספרו אחר החורבן . — יחזקאל היה תאריכו לגלות יהויכין בלבד , שהיה גם גלות עצמו ; ובנבואתו האחרונה חבר לו גם התאריך לחורבן , בעשרים וחמש שנה לגלותנו , בארבע עשרה שנה אחר אשר הוכתה העיר . — והנה קבלו חכמינו „ ניסן ראש השנה למלכים " הכוונה להם שבמנין למלכי ישראל נחשב תמיד התחלת התאריך מניסן , בלי ספק בכדי שיהי אפשרות להשוות במוחלט ובנקל בין המנין ההוא ובין תאריך יציאת מצרים ; ולפי זה כשעמד מלך חדש בכסליו נמנה השנה האחת בתאריך יציאת מצרים , בתאריכי המלכים לשתי שנים , וכשנרצה לצרף , בשביל צורך חשבון העתים , שנות מלכותם של שני המלכים הללו , נטעה בהוספת שנה אחת ; וזהו הנרצה לחכמינו בדבור שנים מקוטעות ; ובזה לבד די ערבוב וספק בחשבון הדורות אחר החורבן הראשון , הנה הנביאים האחרונים ועזרא ונחמיה וכל השבים מן הגולה מנו שנותיהם רק לבד למלכי פרס שהיו בימי כל אחד ואחד ; ובזה ספק גם מחלוקת לחז"ל , אם התחלת התאריך מניסן כמו במלכי ישראל , או מתשרי כמו בתאריך השטרות שנזכיר להלן , או מחודש שעמד בו המלך , מה שבאמת אינו רואה כלל ; וקשה עוד הספק , שלהיות שאין בדורות הללו שום הגבלה זמנית זולתי השנים הנזכרות דרך עראי לאיזה מלכי פ"ס , הנה המשנה דס"ע (שנראה ברור שלא היה לה שום קבלה בע"פ בחשבון הזמנים קודם בוא אלכסנדר) הוכרחה להגביל שנות הדורות לבד ע"י קבוץ השנים ההם הנזכרות , כמו שעשתה בקבוץ שנות מלכי ישראל ויהודה ; והנה אין בכתובים שלשלת מלכי פרס כסדר זה אחר זה , כמו שהוא במלכי ישראל ויהודה ; והדבר ברור שחסרה במלכים הרבה שהיו לפרס בפני הבית , ובשלשלת כהנים הגדולים שהיו מזמן עזרא עד בוא היוונים לארץ , והמעיטה ע"י כן מכפר רב מן השנים לחשבון הדורות . — אחר נפילת פרס ומלוך אלכסנדר המוקדוני , יש ראיות שמנו למלכותן שהיו באסיא"ה שש שנים לדברי הכל . — וכמו כן באותן מאה שנים שהיתה ארץ ישראל תחת יד מלכי יוון שבמצרים , נראה שמנו למלכים ההם התלמיים ; ואך לבד משבאו תחת מלכי יוון שבסוריא , זרע סיליקוס ניקאטור שר צבא אלכסנדר , והתחילו למנות לתאריך הקבוע שלו גם בשטרותיהם גם בשאר מכתבים וחבורים כמו בדברי ימים השנים לחשמונאים שזו אחת כמעלותם , ואחת ממנות הטובות נחלת מועדם זה , שהגיעו לתאריך קבוע ברור ושוה לכל משך הקורות יהיה מה שיהיה , ואחריו חשבון הזמנים ברור עב"פ בכללותם, ואפי' בפרטי הקורות אין לך קלקול חשבונות אלא במקום שעזבוהו וחשבו לתאריכים אחרים , בלתי מוגבלים ונודעים היטב ועי"ז בלתי מוסכמים בשוה לכל סופר . — ותחלת התאריך מתקופת תשרי שנת מלוך סיליקוס בבבל , ש"פ שנה קודם חורבן בית שני , שנת ש"ב קודם לספירת הנוצרים י"א שנה אחר מות אלכסנדר (ולדעת חז"ל ששה שנים) ; ועל זה כוונו חכמינו שהמנין למלכי אומות העולם מתשרי , וחשבון זה הנקרא אצלנו חשבון השטרות , ולנוצרים תאריך הסיליקיים , ולערבים תאריך בעל הקרנים (כינוי לאלכסנדר בכל המזרח לקוח מס' דניאל) , הוא שנהג לברורו והרגלו ובכללותו , זמן ארוך הרבה בארצות המזרח וברוב גליות ישראל ; וזהו המנין שאמרו עליו חז"ל „ ובגולה אין מונין אלא למלכי יוונים " גם רב שרירא גאון בתשובתו היקרה שעוד תוזכר מאתנו לתפארת , מונה סדר החכמים והמעשים לתאריך זה ואומר „ נחית רב לבבל בשנת תק"ל למלכות יוון דרגילנא ביה" וכן מונה בשאר חכמי בבל ; וכן הרב אוחז בחשבון זה ולפעמים בכבר בצירוף החשבון ליצירה לפי שטתו הנכונה של הברייתא שקבלוהו חז"ל בכל הש"ס (ולפיהו היתה יציאת מצרים בשנת ב' אלפים תמ"ח והחל תאריך השטרות ג' אלפים תמ"ח ונחרב הבית בשנת ג' אלפים

דרכי מנין השנים והם התאריכים שנהגו באומתנו מימי קדם , כפי העולה מן הכתובים , ומדברי חז"ל שנתנו ונשאו בזה הרבה במסכת ר"ה ומסכת ע"ז , ומדברי מחברים אחרונים · — שהדבר היותר מוכרח ומועיל לכל סדור דורות וספור קורות נמשכים זה אחר זה בזמן , הוא תאריך קבוע ברור ומוסכם לכל ; היינו שיוקח איזה מאורע גדול ורשום , מיוחד בזמן קרותו ומוסכם גם בערך אל החודש שאירע בו , עד שכל ספור מעשה או תולדות איש רשום , יגבילהו הסופר וימנהו לזמן התאריך האחד ההוא , ועי"ז ישובו כל הדברים והמעשיות נערכים זה מול זה בערך ידוע נגלה לעין מיד , וזה מה שיקל עלינו הבנתם ודעת סבותם והשתלשלות תולדות שיצאו מהם ; ונהפוך אם יחסר בספור התאריך האחד המשותף לגמרי , או גם אם יהי בלתי ברור ומוסכם בהגבלתו אין להמלט מן הערבוב והספק בעתותי הקירות , ומן השגיאה בהבנתן ובהעריך מה שהוא מקור וסבה להן ומה שהוא נמשך ומסובב מהן ; וזה מה שהגיע גם את התנאים שוני הלכות דסדר עולם , וסופרים ראשונים ואחרונים אלתם , עד שעמלו ותתרו נגד ים הספקות ההולך וסוער עליהם בזה המבוקש , ובקשו להם דרכים וחשבונות רבים איך לצרף ולחשוב שנות הדורות מבראשית עד המבול , ועד אברהם , ועד יציאת מצרים , ושנות השופטים והמלכים לישראל וליהודה , בכדי להגביל גם זמן כל מעשה ומעשה שבינות הגבולים הנז' וערך זמנו אל זמן מאורע זולתו , הכל עפ"י ראיה חזקה או חלושה כפי האפשרי ; ובזה עלה ביד השונה הגדול האחרון להלכות סדר עולם להגיע אל תאריך גדול קבוע , שהוא באמת היותר כולל וטבעי לכלל תוכן ספורי קודש , ואף לקורות העולם בכללו אם היה ברור צמצומו באפשרי · והוא התאריך ליצירה (שאחזו בו גם סופרי קורות העולם , אולם בשינוי איש איש על פי דרכו) וליחד גם כל מעשי קורותינו בגבול זמן המאורע הבלתי מיוחד למדי בכתבי קדשנו . — וכבר הודענו במה שקדם , שהברייתא דסדר עולם תפשה תמיד בשנים החשבון המיעוט האפשרי [illegible] , ובכלל המדרשי הזה בא הענין על הרוב לקירוב דור , ויצא הפסד חסרון הצמצום בשבר ההגבלה המוסכמת , אולם הזכרנו כמו כן שפעם אחת לבד נצמח מזה הדרך היזק גדול , בכה שללו מאתנו זמן איזה דורות בה.ח"ת בית שני , ונחסר דף יפה ומשובח בקורותינו , כמו שיבין הקורא המשכיל במקומות רבים מהמאמר הזה , וגם בחיבורים לחכמים שנתחברו על העתים וחשבונם , יעויין עליהם בס' הנכבד מאור עינים . —

והנה מנו מתחלה ליציאת מצרים והתחלת התאריך חודש ניסן שבו יצאו , ונהיה עי"ז חודש ראשון לשנה ראשונה , וזהו תאריך תורתנו ; ויסעו מאילם ויבואו וכו' בחמשה עשר יום לחודש השני לצאתם מארץ מצרים ; בחודש השלישי לצאת וגו' ויהי בחודש הראשון בשנה השנית ; ויהי בשנה השנית בחודש השני ; ויעל אהרן וכו' בשנת הארבעים בחודש החמישי ; ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש ; כל מה שקדם ליציאת מצרים אין לו בתורה תאריך וגבול זמן מבואר , זולתי היציאה בעצמה נמנית , ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה , ונודע הספק בתאריך זה ודרך ישובו במשנת סדר עולם שעליה אנו סומכין . — אחר הכניסה לארץ · בימי יהושע והזקנים שהאריכו ימים אחריו , ובימי השופטים , ובימי שמואל ודוד , לא מצאנו מאורע מסופר שיהיה מוגבל לאיזה תאריך (רק פעם אחת נזכר בדברי יפתח דרך טענתו נגד בני עמון , בשבת ישראל בחשבון וגו' שלש מאות שנה והיה זה מקום עזר או קושי למחשבי עתים לפי חשבונותם) עד בנין בית עולמים ע"י המלך שלמה ע"ה , שכתוב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחודש זו וגו' למלוך שלמה על ישראל ; מזה נשמע שלדברים יקרי הערך במאוד , מנו עוד ליציאת מצרים , אולם שהיה אז כבר כמו כן תאריך אחר לשנות מלוכת המלך העומד בזמן זמן , וזה המנין למלכים נהג כל ימי הבית הראשון , ובו לבד סופרו כל הקורות , בספר המלכים שבידינו ; (חוץ מבסופו שנמנה לגלות יכניה שהיה גלותו י"א שנה קודם לחורבן , ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה , בשנים עשר חודש , בעשרים ושבעה לחודש) · — הנביאים שקודם החורבן מנו זמן נבואותיהם ג"כ לשנות המלכים ; ישעיה בשנת

כתבי הקודש , שאין גם בו זכרון לתורתנו ואמונתנו , ואין עקרו מישראל כלל גם לעדות חז״ל , כמו שנבאר במקום המוזמן אי״ה , אע״פ שמוכרחים אנו להודות שלפי הפשט הברוב , שאין שום מקרא שלם יוצא ממנו לעולם , גבוהה מעלת ספר איוב ממעלת ספר קהלת , כגבוה שמים מארץ . — —

עוד השערה אחת נעיר בזה , הגם כי מרופה היא בידנו ; וזה כי במקרא היוונית של היהודים היוונים , שכבר זכרנוה בקודם , מכונה ספר זה בשם עקקלעזיאסטעס , וכנסת בלשון יווני עקקלעזיא ; והנה קראו לספר על שם מחברו , היינו , אחד מבעלי הכנסיה · אכן גם לספר בן סירא , כינו במקרא ההוא בשם עקקלעזיאסטיקאס , ולא נודע לי הטעם שאולי נתנו חכמי הנוצרים בזה ; ונאמר בזה דעתינו , שלהיות מחברו יהושע בן סירא הכהן מילידי ירושלים , בבירור גמר בן זמנו של שמעון הצדיק השני שהיה משיירי כנסת הגדולה , על כן כינו גם לספר זה על שם מחברו , ובח שם זה אולי איש מתייחס אל הכנסיה , היינו שלפי מחשבת היהודים היוונים , היה בן סירא משיירי כנסת הגדולה , כמו שהיה קהלת מעיקרי כנכת הגדולה ; ועל כן שמו גם לבן סירא מקום במקרא שלהם , אכן במדרגה רביעית כמוזכר בקודם ובשער . — ומה טוב שיעיינו בזה חברינו חכמי עמנו שבאשכנז , ולנו אין בידינו כלל מן האמצעיים הצריכים .

והנה בהתאמת לנו שחבר ס׳ קהלת בזמן שאנו בו , סוף מלכות פרס לראשית בוא היוונים , יצמח לנו גם ממנו , וביחוד מן המשלים המוסריים שבו , איזה אורה וידיעה בטובת ומעלת מצב אומתנו בדורות הללו , ונשכחים לגמרי בקדותינו וכאילו לא היו , ונכבדים ויקרים עם זאת לכל קדמוניות קדש , כמבואר בשער . ולדוגמא , שכבר התחילו שוב לסחור באניות ובימים רחוקים ; ויורה על זה המשל , שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו ; והנה נוסף עוד , תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעב על הארץ ; ואין הכוונה בזה , כמו שפירש הרמב״ן ז״ל , שיחלוק סחורתו ולא ישליך כל יהבו בספינה אחת מפני סכנת הים , שזה יהיה סותר למטרת חפצו להרהיבם ולאמצם בזה המעשה ; ועוד שהדבור תן חלק , אין במשמעו כלל החילוק לחלקים , והעד בספר זה , לאיש אשר לא עמל בו יתננו חלקו ; אלא כוונת המשל להיפוך , עצה להרבות במסחר זה , ושלא תעצרם סכנת הים מתת חלק להרבה אניות נעמסות בחברה , ונותן הטעם , לפי שגם על הארץ , והיא היבשה , לא תוכל לידע המקרים העלולים לבא להפסידך . — כיוצא בזה המשלים , אל תבהל על פיך , כי בא החלום , אם ימלאו העבים , ואם יפול עץ , כולם אזהרות יפות נגד כל מיני נחוש ואמונה מפילה , שגברו בעם הרבה משך כל ימי הבית הראשון , ונראה לעין מפאות שונות , שכבר הוכשר והתטהר מהם דור זה ; וראיה בזה עוד , מדור הקרוב וסמוך לו , לפי מה שזכר יוסף הכהן בספרו נגד אפיון היווני ; והוא , שאחד מבעלי חבורתו של אלכסנדר רשם במסעיו במזרח , איך שנסע עם אורחת יוונים בדרך סמוך לים סוף , ועמהם איש מארץ יהודה ושמו משולם , והאנשים , כדרך כל הגוים הקדמונים , מהבילים בנחוש עופות ; ויהי בראותם צפור ידוע מעופף ממעל לראשם וייראו יראה גדולה ; והיהודי משך בקשתו בלחומו , והנה הצפור נפל לפניהם ארצה מת ; ויהתל בהם האיש ויאמר , ואיך יגיד לנו בעל הכנף את דרכנו התצליח אם לא , והוא לא ידע את דרכו , והנה קרהו האסון הזה מידי . — — —

הגדתי היום ברוח נכון ובלי הכחיד דבר תחת לשוני , את הנראה לנו צודק בענין ספר זה , בחשבי שיש בזה , מצד יותר מאחד , משום עת לעשות לה׳ , אכן כמו כן בפה מלא ושוה אל הלב אומר , שאיני מחליט כל דברי טענותי וסברותי לאמת ברור , שאין להשיב עליו . יצרפו ויתלבנו ויתבררו הדברים , על ידי חכמים בעלי המלאכה ; וזה כל ישע מחויק בתורת אלהיו , וכל חפץ החפץ בתפארת אבותיו . —

סימן ט (צד 54) וראינו להזכיר כאן בקצרה כל

דרכי

ונעיר עוד שכבר על נחמיה זכר הכתוב שהוציאו עליו אויביו דבת שקר שמכנה עצמו מלך ביהודה (נחמיה ו׳ ז׳) ; ואף כי לזמן מאוחר בסוף מלכות הפרסיים, שהיו טרודים במלחמות ועוזבים קצות גבולות ממשלתם כל מחוז ומחוז להנהגת עצמו, כמוזכר בשער, לא יהיה בו מן התימה כלל אם איזה שר ופחה בירושלים יכנה עצמו במשך זמן שררותו בשם מלך, ובפרט כשהוא באמת, לפי המונח מאתנו, בן מלכי קדם לארץ ההיא, ובזמן השגוש והערבוב למלכות הגדולה. וכמה יתישב היטב בדרך זה מה שהוקשה לחכמים הנז׳ למעלה, מזרות הכינוי הבא כפול ומכופל על צורה אחת, מלך בירושלים, הייתי מלך על ישראל בירושלים, והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלים, ועוד: כינוי שהוא באמת למטה עוד מהכינוי מלך ביהודה הנזכר בדברי נחמיה. —

ודע עוד כי מלכי פרס היו נקראים אצלינו מלך מלכים, וכן יכונה ארתחשסתא בעזרא פעמים, ואצל היוונים בעלי מלחמותם בזמן ההוא, היו נקראים כנודע בכינוי המלך הגדול, עד שנראה לנו קרוב מאוד, שהמקראות (ט׳ י״ד ולהלן) עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה וגו׳, וכמו כן הכתוב המשלי (ז׳ י״ט) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר, מוסב על אטונא שבארץ יון, שבא עליה ללכדה דריוש הראשון בונה הבית, עם חיל יותר מן מאת אלפים, ויחן עליה, והצילה מילטיאדעס בחכמת מערכת מלחמתו המפורסמת בקורות בשם מלחמת מאראטאן; וקרא אותה קטנה, כמו שהיתה באמת נגד העדים הגדולות שבארצות המזרח ממשלת פרסיים; ומסופר מאת הסופרים היוונים, שהיו בעיר אז עשרה ראשים, וכולם לא היתה עצתם לצאת ולהלחם כי אם להסגר בתוך העיר, ורק על ידי עוז החיל המעט, גברה עצת מילטיאדעס והצליחה חכמתו במלחמה; ומסופר ליוונים עוד, שאחר זמן בגדו בו אנשי העיר, וענשוהו קנס כסף, וכשלא הי׳ ביכלתו לשלמו נתנוהו בבית הכלא, ומת במאסרו האיש הגדול המסכן; ומלחמה זו עם מעשיה ומקריה, היתה נודעת הרבה בכל מדינות פרס, בעבור היותה הראשונה לפרסיים נגד היוונים, ומאז לא שקטה כ״א לזמנים מועטים בנתים, עד נפלם באחרונה בידי אלכסנדר. —

ונשוב לעניין מבוקשנו ונאמר, שמעתה יבא הכל על נכון; מחבר הספר אדיר בעם, מזרע דוד, ראש לוועד חכמים מתבוננים ומתווכחים בינם לבין עצמם. ; ואולי היה וועד זה סניף לכנסת הגדולה של סופרים, שהתמידה אז (סביב לימי הכהן ידוע מקץ מלכות פרס) בלי ספק בעשות מעשיה הברוכים, הנמנים לנו בשער. — ודע וראה, איך יובנו לך עתה היטב הפסוקים האחרונים שבספר; אחר שסיים במה שפתח הבל הבלים אמר הקהלת הכל הבל, חתם ספרו בקצת התפארות, כמו שאמר גם בפנים שהגדיל והוסיף חכמה על כל שהיו לפניו על ירושלים; אמר, ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה; בקש קהלת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת; בשני הפסוקים האחרונים האלה (מה שבא אחריהם דברי חכמים וגו׳ עד תום הספר, היא חתימת הסופרים לכלל הכתובים כמו שבארנו למעלה) הודיע המחבר תכונת עצמו ומלאכתו; כי יותר על מה שהיה במספר החכמים שבכנסית קהלתו, למד גם חוצה לה את העם דעת במשלי מוסר הרבה שעשה (שארנו קצתם גם בספרו זה) וכי שם כמו כן השתדלותו לבקש ולמצוא דברי חפץ ספרי זולתו, בכדי לכתוב אותם ביושר ותיקון; והדבור כתוב יושר, על תיקון המכתב, הוא לשון המשנה „כמה כתוב זה מיושר״. — והנה כל זה נעי״ך ודומה באמת לקצת פעולות הכנסיה הקדושה, שראתה אז לנכון לקבל ספרו זה בין אגידת הכתובים לאחרונה, ותחתמהו בכה; וממנו בזה גם, על איזה דור מהכנסיה שקדם להם, שקבלו את ספר איוב בין

כתבי

ישראל הפלוסופיא היוונית , זה אינו : וכבר אמרנו שאין בו דבר ולא חצי דבר מחכמת היוונים , ובאמת גם לא מהבליהם ; והגם שלפי דעתנו ניכר מתוכו , שידע המחבר מן עם יוון ומקורות מלחמותם עם הפרסים , וכמו שנביא לפנינו (וזו ראיה גדולה לנו על זמנו בסוף ימי מלכות פרס) הנה יתר על כן אין בספר רושם כלל , לא מדרך חכמתם של יוונים , ואף לא מדרך לשונם . היינו מן השמות שבעברי מאוחר העשויים על דרך לשון היווני ; ד"מ אין לו עדיין מלת עולם במובנה על כלל המציאות הנברא , כ"א במובנה הראשון על הנצחות , ולא מלת שמים כינוי על השם , כמו שנמצאים שניהם לשמעון הצדיק ולאנטיגנוס איש סוכו , אחר המאה הראשונה למלכות היוונים ; גם מלת יפה לא תורה לו בעצמה גם על הטוב והאמתי , ובא בו , טוב אשר יפה . — כי על כן , הצורך לנו לבקש דרך ומסלול , אולי יצלח בידינו לצאת מן המבוכה . —

הגם שיוכל לבא בלשוננו שם עצם פרטי זכר על משקל נקבה , וכמוה בעזרא סופרת , פוכרת , הנה ה"א הידיעה אמר הקהלת (י"ב , ח') וכמוהו הדבור בלשון נקבה אמרה קהלת (ז' כ"ז) מורה על תואר עשוי לשם עצם , כמו שורה המשקל על תואר למינוי ומעלה מה , על דרך ומשקל שם פחה או חליפה בערבי . (יעויין ס' המלים לגעזעניוס מלה זו) . והנה ביסוד וטעם התאר הזה , אמר הראב"ע , שהוא על שם החכמה הנקהלת בו : ולא הונח שרש קהל כ"א על אסיפת אנשים בלבד ; וטוב מזה חז"ל שאמרו במדרש , על הדעת שהוא שלמה , למה נקרא שמו קהלת שאמר דבריו בהקהל , והטיבו למשוך הענין על המקרא אז יקהל שלמה , ואשרי עבדיך אלה השומעים את חכמתך . אמנם על הדעת האחרת , הנה נשמע מזה התואר למינוי ולמשמרת , שהי' איש ראש או חבר מסוים לאיזה מקהלה של חכמים שנתנו לבם בחכמה ובדברי חפץ מסתעפים ממנה . —

והנה תארו וכינויו השני בן דוד , כשהוא חי בזמן הסופרים בסוף ימי פרס , לא יקשה עלינו כלל , לפי שיתבן מאוד פירושו , היותו מזרע דוד ; והדור הנו רביעי או חמישי אחר זרובבל אשר שלשלת יחוסו נמשכת בשק"א יותר מאוחר מזה , כמבואר בקודם , ועל כל הפנים היו זרע דוד מצוים ומפורסמים באותו הזמן ; ובמשניות , שספר זה כבר ידמה להן בדרך לשונו , הרגילים לומר בן דוד על הבא מזרעו . —

אמנם בדבר התואר השלישי מלך בירושלים , נשקיף תחלה על אשרו וגדולתו של מלך זה , כפי מה שהתפאר בה הוא בעצמו (ב' ד' ולהלן) ; ואין אנו שומעים כי השתחוו לו כל גוים , וקדמו פניו במנחה ושי מלכים רחוקים , וכי מצא כל אלה הבל הבלים ע"י המאורעות או סמוך למיתתו , כמו שהיה נאות וודאי בפי שלמה , כי אם שהגדיל מעשיו , ובנה בתים ונטע גנים , וקנה גם עבדים מחוץ יתר על ילידי ביתו , ומקנה בקר וצאן יותר מכל שהיו לפניו בירושלים , ושכנס לו גם כן כסף וזהב ומה שהמלכים חושבים לסגולה (אבנים טובות וכדומה) . והנה כל אלה אינם בשום זמן , ומה גם בזמן המהולל של שלמה , ברכת מלך , כי אם ברכת האזרח בישראל , והכתוב אומר . . . ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה : ועל כן התוארים הנזכרים כולם אינם מתנגדים אך מסכימים הרבה להמונח , שחי בסוף ימי פרס , והיה מן כת אותן האדירים , החורים , והסגנים הזכורים לרוב בנחמיה , ועוד גדול ונאה מהם לפי הזמן הטוב בשנים או בשלשה דורות אחר נחמיה הפחה ; ויתבן שהיה גם הוא פחת המדינה או שר העיר ירושלים בלבד איזה זמן . והנה ידענו שבארצות ההם ובימים הקדמונים , כל שר וראש קנין רב ובעל נכסים ותושבים ועבדים , היה נקרא לפעמים בכינוי מלך , והנה ארונה היבוסי מלך , ובד"ה אחותו המולכת , ובספר זה עצמו , מלך לשדה נעבד , ופירושו נודע , שגם המולך על שדה אחד צריך להיות נעבד מזולתו , ובמ"א מצינו מלך סמוך אצל עשיר , ושם עוד , שמלכך בן חורים . —

בזמנים החולפים והעתידים וגזירותיהם כדי שידע שאין בכחו לשנות מקריהם, ויירא וישתומם מגבורת השם). אמנם להיות הספר, כאמור למעלה, בלתי מתפלסף בעיון נמשך, הנה אין תימה שימצא בדבריו ביחוד בין משלי מוסרו, מה שמורה על הבחירה שביד האדם; אולם מהנהגת השם יתעלה בחכמת משפט וחסד לעולם, אין בו כי אם אחד ושנים פסוקים, או לא כלל, וכמו שיבא מיד. — והצורך לשוב לדרך הילוכנו בזה, ונאמר, שכמו כן המקרא והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, כוונתו הראשית הוא, על דרך תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון, ועל דרך רוחו ונשמתו אליו יאסוף יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב; עם היות לפי האמת בעומק אחרית דבורי מחשבה כאלה, דרך סלולה למשכיל להגיע עד דעת תכונת הנפש ומעלתה. — —

בללו של דבר, לא מצאנו במחקרת מקרא מבורר מסכים לאמת ולאמונה, זולתי הדבור „ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט" הבא אחר הדבור „שמח בחור בילדותך... והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך" ולפני הדבור שכמותו „והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל" (ועל כן ראוי לך להתענג בטרם יעבורו); ושני לו הפסוקים, סוף דבר וגו' הבאים בסופו, אם הם שייכים להספר, ואינם מן החתום הכללי לכתובים, מה שהוא קרוב מאוד — וכבר היינו מונין עם אלו פסוקי אמונה, גם את המקרא וזכור את בוראיך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה וגו' ללא יו"ד הרבים שבמלת בוראיך, שנשתטחה לפנינו ומכרעת לומר, שהכוונה על כחות הבחרות, מלשון בריא, להבריאכם, ועוד יותר קרוב מלשון המשנה, על בוריו וכחו, אם לא שנאמר כי יו"ד הרבוי בא אך לבד בשביל להורות על הדרש הנחמד שדרשו חז"ל במלה, עפ"י משנת המקובל בשלשה דברים וכו' באר, בור, בורא; דרש הבא מכופל במדרשי הרבות, ונגלה שהוא על יו"ד הרבים, לא כמו שפירש במ"כ דדריש נוטריקון. —

והנה אם נצרף הכל, ונניח הסך העולה מספיק, בכדי לאמת לוודאי משפט החכמים האחרונים, שאין הספר לשלמה ולא מימות חזקיה, כי אם חובר בערב ימי הלשון והספרים, עדיין תשאר השאלה, מה טיבו של המחבר שאנו רואים אותו אומר ששמו קהלת, והוא בן דוד, והיה מלך בירושלים? ושאלה שנית, איך מצא הספר לראשונה מקום בין הכתובים? — ולא נודע לנו בזה שטתן של אחרוני חכמי הנוצרים; אך כמדומה שיחשב שהמחבר התחפש במעטה המלך שלמה, המפורסם לחכם חוקר, גם לבעל כל חמודות הזמן ותענוגיו, ושם בפיו התלונה על הבלם וחסרון קיומם ובגידת המבטח בם; וזה נוטה לדרש הנעים של ר' תנחומא, אלו אחר אמר הבל הבלים, הייתי אומר זה שלא קנה לו ב' פרוטות מימיו, זה שלא אבל פרוסה מימיו וכו'. — אמנם לו יהי ככה, הנה, לפי המבואר ולפי מה שיבא עוד, לא השכיל המחבר כלל במלאכתו להתחפש; גם לא יתישב בזה מדוע שינה את השם ולא כתב שלמה; והיותר קשה, כי לנו בית ישראל, המאמינים ויודעים ברום תפארת הכנסיה הקדושה, לא יתכן לחשוב שהם לא הכירו בחדושו, ובלי ספק לו היה גם מכזב, לא היו מקבלים אותו עכ"פ, אף אם היה כזבו לתומו ולצורך דברי ווכוחיו שתלאם באילן גדול; וכבר הודענו שאין כאן מקום לומר מה שהוא נכון מאוד בהמשלים והשירים, היות רובם או קצתם לשלמה בעצמו ויתרם על דרכו, וכמו כן בררנו, שנתקבל הספר בין הכתובים עוד מזמן האסיפה הראשונה ע"י עיקרי כנה"ג, ונכתב אם כן, לא מאוחר מסוף מלכות פרס לפני בוא היוונים, והזמן טוב ובלתי שגוש מצוקות, ורוח הקודש שורה בישראל. — ומה שאמרו קצת, היות הסגנון המחקרי שבספר מורה על חבורו בזמן שכבר נתפרסמה אצל עמנו בארץ ישראל

בתבי הקודש , שאין גם בו זכרון לתורתנו ואמונתנו , ואין עקרו מישראל כלל גם לעדות חז״ל , כמו שנבאר במקום המזדמן אי״ה , אע״פ שמוכרחים אנו להודות שלפי הפשט הברור , שאין שום מקרא שלם יוצא ממנו לעולם , גבוהה מעלת ספר איוב ממעלת ספר קהלת , כגבוה שמים מארץ . — —

עוד השערה אחת נעיר בזה , הגם כי מרופה היא בידנו ; וזה כי במקרא היוונית של היהודים היוונים , שכבר זכרנוה בקודם , מכונה ספר זה בשם עקקלעזיאסטעס , ובנסת בלשון יווני עקקלעזיא ; והנה קראו לספר על שם מחברו , היינו , אחד מבעלי הכנסיה . אבן גם לספר בן סירא , כינו במקרא ההוא בשם עקקלעזיאסטיקאס , ולא נודע לי הטעם שאולי נתנו חכמי הנוצרים בזה ; ונאמר בזה דעתינו , שלהיות מחברו יהושע בן סירא הכהן מילידי ירושלים , בבירור גמור בן זמנו של שמעון הצדיק השני שהיה משיירי כנסת הגדולה , על כן כינו גם לספר זה על שם מחברו , וכח שם זה אולי איש מתייחס אל הכנסיה , היינו שלפי מחשבת היהודים היוונים , היה בן סירא משיירי כנסת הגדולה , כמו שהיה קהלת מעיקרי כנסת הגדולה ; ועל כן שמו גם לבן סירא מקום במקרא שלהם , אבן במדרגה רביעית כמוזכר בקודם ובשער . — ומה טוב שיעיינו בזה חברינו חכמי עמנו שבאשכנז , ולנו אין בידינו כלל מן האמצעיים הצריכים .

והנה בהתאמת לנו שחבר ס׳ קהלת בזמן שאנו בו , סוף מלכות פרס לראשית בוא היוונים , יצמח לנו גם ממנו , וביחוד מן המשלים המוסריים שבו , איזה אורה וידיעה בטובת ומעלת מצב אומתנו בדורות הללו , דנשכחים לגמרי בקורותינו וכאילו לא היו , ונכבדים ויקרים עם זאת לכל קדמוניות קודש , כמבואר בשער . ולדוגמא , שכבר התחילו שוב לסחור באניות ובימים רחוקים ; ויורה על זה המשל , שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו ; והנה נוסף עוד , תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעב על הארץ ; ואין הכוונה בזה , כמו שפירש הרמב״ן ז״ל , שיחלוק סחורתו ולא ישליך כל יהבו בספינה אחת מפני סכנת הים , שזה יהיה סותר למטרת חפצו להרחיבם ולאמצם בזה המעשה ; ועוד שהדבור תן חלק , אין במשמעו כלל החילוק לחלקים , והעד בספר זה , לאיש אשר לא עמל בו יתננו חלקו ; אלא כוונת המשל להיפוך , עצה להרבות במסחר זה , ושלא תעצרם סכנת הים מתת חלק להרבה אניות נעמסות בחברה , ונותן הטעם , לפי שגם על הארץ , והיא היבשה , לא תוכל לידע המקרים העלולים לבא להפסידך . — כיוצא בזה המשלים , אל תבהל על פיך , כי בא החלום , אם ימלאו העבים , ואם יפול עץ , כולם אזהרות יפות נגד כל מיני נחוש ואמונה תפילה , שגברו בעם הרבה משך כל ימי הבית הראשון , ונראה לעין מפאות שונות , שכבר הוכשר והתטהר מהם דור זה ; וראיה בזה עוד , מדור הקרוב וסמוך לו , לפי מה שזכר יוסף הכהן בספרו נגד אפיון היווני ; והוא , שאחד מבעלי חבורתו של אלכסנדר רשם במסעיו במזרח , איך שנסע עם אורחת יוונים בדרך סמוך לים סוף , ועמהם איש מארץ יהודה ושמו משולם , והאנשים , כדרך כל הגוים הקדמונים , מהבילים בנחוש עופות ; ויהי בראותם צפור ידוע מעופף ממעל לראשם וייראו יראה גדולה ; והיהודי משך בקשתו בלתומו , והנה הצפור נפל לפניהם ארצה מת ; ויהתל בהם האיש ויאמר , ואיך יגיד לנו בעל הכנף את דרכנו התצליח אם לא , והוא לא ידע את דרכו , והנה קרהו האסון הזה מידי . — — —

הגדתי היום ברוח נכון ובלי הכחיד דבר תחת לשוני , את הנראה לנו צודק בענין ספר זה , בחשבי שיש בזה , מצד יותר מאחד , משום עת לעשות לה׳ , אבן כמו כן בפה מלא ושוה אל הלב אומר , שאיני מחליט כל דברי טענותי וסברותי לאמת ברור , שאין להשיב עליו . יצרפו ויתלבנו ויתבררו הדברים , על ידי חכמים בעלי המלאכה ; וזה כל ישע מחזיק בתורת אלהיו , וכל חפץ החפץ בתפארת אבותיו . —

סימן ט (צד 54) וראינו להזכיר כאן בקצרה כל דרכי

ונעיר עוד שכבר על נחמיה זכר הכתוב שהוציאו עליו אויביו דבת שקר שמכנה עצמו מלך ביהודה (נחמיה ו׳ ז׳); ואף כי לזמן מאוחר בסוף מלכות הפרסיים, שהיו טרודים במלחמות ועוזבים קצות גבולות ממשלתם כל מחוז ומחוז להנהגת עצמו, כמוזכר בשער, לא יהיה בו מן התימה כלל אם איזה שר ופחה בירושלים יכנה עצמו במשך זמן שררותו בשם מלך, ובפרט כשהוא באמת, לפי המונח מאתנו, בן מלכי קדם לארץ ההיא, ובזמן השגוש והערבוב למלכות הגדולה. וכמה יתישב היטב בדרך זה מה שהוקשה לחכמים הנז׳ למעלה, מזרות הכינוי הבא כפול ומכופל על צורה אחת, מלך בירושלים, הייתי מלך על ישראל בירושלים, והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלים, ועוד: כינוי שהוא באמת למטה עוד מהכינוי מלך ביהודה הנזכר מדברי נחמיה. —

ודע עוד כי מלכי פרס היו נקראים אצלינו מלך מלכים, וכן יכונה ארתחשסתא בעזרא פעמים, ואצל היוונים בעלי מלחמותם בזמן ההוא, היו נקראים כנודע בכינוי המלך הגדול, עד שנראה לנו קרוב מאוד, שהמקראות (ט׳ י״ד ולהלן) עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה וגו׳, וכמו כן הכתוב המשלי (ז׳ י״ט) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר, מוסב על אטונא שבארץ יון, שבא עליה ללכדה דריוש הראשון בונה הבית, עם חיל יותר מן מאת אלפים, ויחן עליה, והצילה מילטיאדעס בחכמת מערכת מלחמתו המפורסמת בקורות בשם מלחמת מאראטאן; וקרא אותה קטנה, כמו שהיתה באמת נגד הערים הגדולות שבארצות המזרח ממשלת פרסיים; ומסופר מאת הסופרים היוונים, שהיו בעיר אז עשרה ראשים, וכולם לא היתה עצתם לצאת ולהלחם כי אם להסגר בתוך העיר, ורק על ידי עזר החיל המעט, גברה עצת מילטיאדעס והצליחה חכמתו במלחמה; ומסופר ליוונים עוד, שאחר זמן בגדו בו אנשי העיר, וענשוהו קנס כסף, וכשלא הי׳ ביכלתו לשלמו נתנוהו בבית הכלא,

ומת במאסרו האיש הגדול המסכן; ומלחמה זו עם מעשיה ומקריה, היתה נודעת הרבה בכל מדינות פרס, בעבור היותה הראשונה לפרסיים נגד היוונים, ומאז לא שקטה כ״א לזמנים מועטים בנתים, עד נפלם באחרונה בידי אלכסנדר. —

ונשוב לעניין מבוקשנו ונאמר, שמעתה יבא הכל על נכון; מחבר הספר אדיר בעם, מזרע דוד, ראש לוועד חכמים מתבוננים ומתווכחים בינם לבין עצמם.; ואולי היה וועד זה סניף לכנסת הגדולה של סופרים, שהתמידה אז (סביב לימי הכהן ידוע מקץ מלכות פרס) בלי ספק בעשות מעשיה הברוכים, הנמנים לנו בשער. — ודע וראה, איך יובנו לך עתה היטב הפסוקים האחרונים שבספר; אחר שסיים במה שפתח הבל הבלים אמר הקהלת הכל הבל, חתם ספרו בקצת התפארות, כמו שאמר גם בפנים שהגדיל והוסיף חכמה על כל שהיו לפניו על ירושלים; אמר, ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה; בקש קהלת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת; בשני הפסוקים האחרונים האלה (מה שבא אחריהם דברי חכמים וגו׳ עד תום הספר, היא חתימת הסופרים לכלל הכתובים כמו שבארנו למעלה) הודיע המחבר תכונת עצמו ומלאכתו; כי יותר על מה שהיה במספר החכמים שבכנסית קהלתו, למד גם חוצה לה את העם דעת במשלי מוסר הרבה שעשה (שארג קצתם גם בספרו זה) וכי שם כמו כן השתדלותו לבקש ולמצוא דברי חפץ ספרי זולתו, בכדי לכתוב אותם ביושר ותיקון; והדבור כתוב יושר, על תיקון המכתב, הוא לשון המשנה „במה כתוב זה מיושר״. — והנה כל זה נע״ך ודומה באמת לקצת פעולות הכנסיה הקדושה, שראתה אז לנכון לקבל ספרו זה בין אגדת הכתובים לאחרונה, וחתמוה ככה; וסמכו בזה גם, על איזה דור מהכנסיה שקדם להם. שקבלו את ספר איוב בין

כתבי

ישראל הפליסופיא היוונית, זה אינו ; וכבר אמרנו שאין בו דבר ולא חצי דבר מחכמת היוונים, ובאמת גם לא מהבליהם ; והנם שלפי דעתנו ניכר מתוכו, שידע המחבר מן עם יוון ומקורות מלחמותם עם הפרסים, וכמו שנביא לפנינו (וזו ראיה גדולה לנו על זמנו בסוף ימי מלכות פרס) הנה יתר על כן אין בספר רושם כלל, לא מדרך חכמתם של יוונים, ואף לא מדרך לשונם. היינו מן השמות שבעברי מאוחר העשויים על דרך לשון היווני ; ד״מ אין לו עדיין מלת עולם במובנה על כלל המציאות הנברא, כ״א במובנה הראשון על הנצחות, ולא מלת שמים כינוי על השם, כמו שנמצאים שניהם לשמעון הצדיק ולאנטיגנוס איש סוכו, אחר המאה הראשונה למלכות היוונים ; גם מלת יפה לא תורה לו בעצמה גם על הטוב והאמתי, ובא בו, טב אשר יפה. — כי על כן, הצורך לנו לבקש דרך ומסלול, אולי יצלח בידינו לצאת מן המבוכה. —

הנם שיוכל לבא בלשוננו שם עצם פרטי זכר על משקל נקבה, וכמוה בעזרא סופרת, פוכרת, הנה ה״א הידיעה אמר הקהלת (י״ב, ח׳) וכמוהו הדבור בלשון נקבה אמרה קהלת (ז׳ כ״ז) מורה על תואר עשוי לשם עצם, כמו שיורה המשקל על תואר למינוי ומעלה מה, על דרך ומשקל שם פחה או חליפה בערבי. (יעויין ס׳ המלים לגעזעניום מלה זו). והנה ביסוד וטעם התאר הזה, אמר הראב״ע, שהוא על שם החכמה הנקהלת בו ; ולא הונח שרש קהל כ״א על אסיפת אנשים בלבד ; וטוב מזה חז״ל שאמרו במדרש, על הדעת שהוא שלמה, למה נקרא שמו קהלת שאמר דבריו בהקהל, והטיבו למשוך הענין על המקרא אז יקהל שלמה, ואשרי עבדיך אלה השומעים את חכמתך. אמנם על הדעת האחרת, הנה נשמע מזה התואר למינוי ולמשמרת, שהי׳ איש ראש או חבר מסוים לאיזה מקהלה של חכמים שנתנו לבם בחכמה ובדברי חפץ מסתעפים ממנה. —

והנה תארו וכינויו השני בן דוד, כשהוא חי בזמן הסופרים בסוף ימי פרס, לא יקשה עלינו כלל, לפי שיתכן מאוד פירושו, היותו מזרע דוד ; והדור הנו רביעי או חמישי אחר זרובבל אשר שלשלת יחוסו נמשכת בסק״א יותר מאוחר מזה, כמבואר בקודם, ועל כל הפנים היו זרע דוד מצוים ומפורסמים באותו הזמן ; ובמשניות, שספר זה כבר ידמה להן בדרך לשונו, רגילים לומר בן דוד על הבא מזרעו. —

אמנם בדבר התואר השלישי מלך בירושלים, נשקיף תחלה על אשרו וגדולתו של מלך זה, כפי מה שהתפאר בה הוא בעצמו (ב׳ ד׳ ולהלן) ; ואין אנו שומעים כי השתחוו לו כל גוים, וקדמו פניו במנחה ושי מלכים רחוקים, וכי מצא כל אלה הבל הבלים ע״י המאורעות או סמוך למיתתו, כמו שהיה נאות וודאי בפי שלמה, כי אם שהגדיל מעשיו, ובנה בתים ונטע גנים, וקנה גם עבדים מחוץ יתר על ילידי ביתו, ומקנה בקר וצאן יותר מכל שהיו לפניו בירושלים, ושכנס לו גם כן כסף וזהב ומה שהמלכים חושבים לסגולה (אבנים טובות וכדומה). והנה כל אלה אינם בשום זמן, ומה גם בזמן המהולל של שלמה, ברכת מלך, כי אם ברכת האזרח בישראל, והכתוב אומר . . . ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה ; ועל כן התוארים הנזכרים כולם אינם מתנגדים אך מסכימים הרבה להמונח, שחי בסוף ימי פרס, והיה מן כת אותן האדירים, החורים, והסגנים הזכורים לרוב בנחמיה, ועוד גדול ונאה מהם לפי הזמן הטוב בשנים או בשלשה דורות אחר נחמיה הפחה ; ויתכן שהיה גם הוא פחת המדינה או שר העיר ירושלים בלבד איזה זמן. והנה ידענו שבארצות ההם ובימים הקדמונים, כל שר וראש קנין רב ובעל נכסים ותושבים ועבדים, היה נקרא לפעמים בכינוי מלך, והנה ארונה היבוסי מלך, וכד״ה אחותו המלכת, ובספר זה עצמו, מלך לשדה נעבד, ופירושו נודע, שגם המולך על שדה אחד צריך להיות נעבד מזולתו, ובכמ״א ממנו מלך סמוך אצל עשיר, ושם עוד, שמלכך בן חורים. —

ונעיר

בזמנים החולפים והעתידים וגזירותיהם כדי שידע שאין בכחו לשנות מקריהם, וייראו וישתומם מגבורת השם). אמנם להיות הספר, כאמור למעלה, בלתי מתפלסף בעיון נמשך, הנה אין תימה שימצא בדבריו ביחוד בין משלי מוסרו, מה שמורה על הבחירה שביד האדם; אולם מהנהגת השם יתעלה בחכמת משפט וחסד לעולם, אין בו כי אם אחד ושנים פסוקים, או לא כלל, וכמו שיבא מיד. — והצורך לשוב לדרך הילוכנו בזה, ונאמר, שכמו כן המקרא והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, כוונתו הראשית הוא, על דרך תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון, ועל דרך רוחו ונשמתו אליו יאסוף יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב; עם היות לפי האמת בעומק אחרית דבורי מחשבה באלה, דרך סלולה למשכיל להגיע עד דעת תכונת הנפש ומעלתה. — —

בללו של דבר, לא מצאנו במחקת מקרא מבורר מסכים לאמת ולאמונה, זולתי הדבור „ ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט" הבא אחר הדבור „ שמח בחור בילדותך... והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך" ולפני הדבור שכמותו „ והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל" (ועל כן ראוי לך להתענג בטרם יעבורו); ושני לו הפסוקים, סוף דבר וגו' הבאים בסופו, אם הם שייכים להספר, ואינם מן החתום הבללי לכתובים, מה שהוא קרוב מאוד — ובבר היינו מונין עם אלו פסוקי אמונה, גם את המקרא וזכור את בוראיך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה וגו' לולא יו״ד הרבים שבמלת בוראיך, שנשתטחה לפנינו ומכרעת לומר, שכוונה על כחות הבחרות, מלשון בריא, להבריאכם, ועוד יותר קרוב מלשון המשנה, על בוריו ובחו, אם לא שנאמר כי יו״ד הרבוי בא אך לבד בשביל להורות על הדרש הנחמד שדרשו חז״ל במלה, עפ״י משנת הכתבל בשלשה דברים וכו' בארך, בורך, בוראך; דרש הבא מכופל במדרשי הרבות, ונגלה שהוא על יו״ד הרבים, לא כמו שפירש במ״ב דדריש נוטריקון. —

והנה אם נצרף הכל, ונניח הסך העולה מספיק, בכדי לאמת לוודאי משפט החכמים האחרונים, שאין הספר לשלמה ולא מימות חזקיה, כי אם חובר בערב ימי הלשון והספרים, עדיין תשאר השאלה, מה טיבו של המחבר שאנו רואים אותו אומר ששמו קהלת, והוא בן דוד, והיה מלך בירושלים? ושאלה שנית, איך מצא הספר לראשונה מקום בין הכתובים? — ולא נודע לנו בזה שטתן של אחרוני חכמי הנוצרים; אך כמרומה שיחשב שהמחבר התחפש במעשה המלך שלמה, המפורסם לחכם חוקר, גם לבעל כל חמודות הזמן ותענוגיו, ושם בפיו התלונה על הבלם וחסרון קיומם ובגידת המבטח בם; וזה נוטה לדרש הנעים של ר' תנחומא, אלו אחר אמר הבל הבלים, הייתי אומר זה שלא קנה לו ב' פרוטות מימיו, זה שלא אבל פרוסה מימיו וכו'. — אמנם לו יהי ככה, הנה, לפי המבואר ולפי מה שיבא עוד, לא השכיל המחבר כלל במלאכתו להתחפש; גם לא יתישב בזה מדוע שינה את השם ולא כתב שלמה; והיותר קשה, כי לנו בית ישראל, המאמינים ויודעים ברום תפארת הכניה הקדושה, לא יתכן לחשוב שהם לא הכירו בחדושו, ובלי ספק לו היה גם מכזב, לא היו מקבלים אותו עכ״פ, אף אם היה כזבו לתומו ולצורך דברי ווכוחיו שתלאם באילן גדול; וכבר הודענו שאין כאן מקום לומר מה שהוא נכון מאוד בהמשלים והשירים, היות רובם או קצתם לשלמה בעצמו ויתרם על דרכו, וכמו כן בררנו, שנתקבל הספר בין הכתובים עוד מזמן האסיפה הראשונה ע״י עיקרי כנה״ג, ונכתב אם כן, לא מאוחר מסוף מלכות פרס לפני בוא היוונים, והזמן טוב ובלתי שנוש מצוקות, ורוח הקודש שורה בישראל. — ומה שאמרו קצת, היות הסגנון המחקרי שבספר מורה על חבורו בזמן שכבר נתפרסמה אצל עמנו בארץ ישראל

ישראל הפליסופיא היוונית, זה אינו ; וכבר אמרנו שאין בו דבר ולא חצי דבר מחכמת היונים, ובאמת גם לא מהבליהם ; והגם שלפי דעתנו ניכר מתוכו, שידע המחבר מן עם יוון ומקורות מלחמותם עם הפרסים, וכמו שנביא לפנינו (וזו ראיה גדולה לנו על זמנו בסוף ימי מלכות פרס) הנה יתר על כן אין בספר רושם כלל, לא מדרך חכמתם של יוונים, ואף לא מדרך לשונם. היינו מן השמות שבעברי מאוחר העשויים על דרך לשון היווני ; ד״מ אין לו עדיין מלת עולם במובנה על כלל המציאות הנברא, כ״א במובנה הראשון על הנצחיות, ולא מלת שמים בינוי על השם, כמו שנמצאים שניהם לשמעון הצדיק ולאנטיגנוס איש סוכו, אחר המאה הראשונה למלכות היוונים ; גם מלת יפה לא תורה לו בעצמה גם על הטוב והאמתי, ובא בו, טב אשר יפה. — כי על כן, הצורך לנו לבקש דרך ומסלול, אולי יצלח בידינו לצאת מן המבוכה. —

הגם שיוכל לבא בלשוננו שם עצם פרטי זכר על משקל נקבה, וכמוה בעזרא סופרת, פוכרת, הנה ה״א הידיעה אמר הקהלת (י״ב, ח׳) וכמוהו הדבור בלשון נקבה אמרה קהלת (ז׳ כ״ז) מורה על תואר עשוי לשם עצם, כמו שיורה המשקל על תואר למינוי ומעלה מה, על דרך ומשקל שם פחה או חליפה בערבי. (יעויין ס׳ המלים לגעזעניוס מלה זו). והנה ביסוד וטעם התאר הזה, אמר הראב״ע, שהוא על שם החכמה הנקהלת בו ; ולא הונח שרש קהל כ״א על אסיפת אנשים בלבד ; וטוב מזה חז״ל שאמרו במדרש, על הדעת שהוא שלמה, למה נקרא שמו קהלת שאמר דבריו בהקהל, והטיבו למשוך הענין על המקרא אז יקהל שלמה, ואשרי עבדיך אלה השומעים את חכמתך. אמנם על הדעת האחרת, הנה נשמע מזה התואר למינוי ולמשמרת, שהי׳ איש ראש או חבר מסוים לאיזה מקהלה של חכמים שנתנו לבם בחכמה ובדברי חפץ מסתעפים ממנה. —

והנה תארו וכינויו השני בן דוד, כשהוא חי בזמן הסופרים בסוף ימי פרס, לא יקשה עלינו כלל, לפי שיתכן מאוד פירושו, היותו מזרע דוד ; והדור הנו רביעי או חמישי אחר זרובבל אשר שלשלת יחוסו נמשכת בסק״א יותר מאוחר מזה, כמבואר בקודם, ועל כל הפנים היו זרע דור מצוים ומפורסמים באותו הזמן ; ובמשניות, שספר זה כבר ידמה להן בדרך לשונו, רגילים לומר בן דוד על הבא מזרעו. —

אמנם בדבר התואר השלישי מלך בירושלים, נשקיף תחלה על אשרו וגדולתו של מלך זה, כפי מה שהתפאר בה הוא בעצמו (ב׳ ד׳ ולהלן) ; ואין אנו שומעים כי השתחוו לו כל גוים, וקדמו פניו במנחה ושי מלכים רחוקים, וכי מצא כל אלה הבל הבלים ע״י המאורעות או סמוך למיתתו, כמו שהיה נאות וודאי בפי שלמה, כי אם שהגדיל מעשיו, ובנה בתים ונטע גנים, וקנה גם עבדים מחוץ יתר על ילידי ביתו, ומקנה בקר וצאן יותר מכל שהיו לפניו בירושלים, ושכנס לו גם כן כסף וזהב ומה שהמלכים חושבים לסגולה (אבנים טובות וכדומה). והנה כל אלה אינם בשום זמן, ומה גם בזמן המהולל של שלמה, ברכת מלך, כי אם ברכת האזרח בישראל, והכתוב אומר . . . ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה ; ועל כן התוארים הנזכרים כולם אינם מתנגדים אך מסכימים הרבה להמונח, שחי בסוף ימי פרס, והיה מן כת אותן האדירים, החורים, והסגנים הזכורים לרוב בנחמיה, ועוד גדול ונאה מהם לפי הזמן הטוב בשנים או בשלשה דורות אחר נחמיה הפחה ; ויתכן שהיה גם הוא פחת המדינה או שר העיר ירושלים בלבד איזה זמן. והנה ידענו שבארצות ההם ובימים הקדמונים, כל שר וראש קנין רב ובעל נכסים ותושבים ועבדים, היה נקרא לפעמים בכינוי מלך, והנה ארונה היבוסי מלך, ובד״ה אחותו המולכת, ובספר זה עצמו, מלך לשדה נעבד, ופירושו נודע, שגם המולך על שדה אחד צריך להיות נעבד מזולתו, ובמ״א ממנו מלך סמוך אצל עשיר, ושם עוד, שמלכך בן חורים. —

בזמנים החולפים והעתידים וגזירותיהם כדי שידע שאין בכחו לשנות מקריהם, וייראו וישתומם מגבורת השם). אמנם להיות הספר, כאמור למעלה, בלתי מתפלסף בעיון נמשך, הנה אין תימה שימצא בדבריו ביחוד בין משלי מוסרו, מה שמורה על הבחירה שביד האדם; אולם מהנהגת השם יתעלה בחכמת משפט וחסד לעולם, אין בו כי אם אחד ושנים פסוקים, או לא כלל, וכמו שיבא מיד. — והצורך לשוב לדרך הילוכנו בזה, ונאמר, שכמו בן המקרא והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, כוונתו הראשית הוא, על דרך תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון, ועל דרך רוחו ונשמתו אליו יאסוף יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב; עם היות לפי האמת בעומק אחרית דבורי מחשבה כאלה, דרך סלולה למשכיל להגיע עד דעת תכונת הנפש ומעלתה. — —

בללו של דבר, לא מצאנו במחקרת מקרא מבורר מסבים לאמת ולאמונה, זולתי הדבור „ ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט " הבא אחר הדבור „ שמח בחור בילדותך ... והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך " ולפני הדבור שבמותו „ והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל " (ועל כן ראוי לך להתענג בטרם יעבורו); ושני לו הפסוקים, סוף דבר וגו' הבאים בסופו, אם הם שייכים להספר, ואינם מן החתום הכללי לכתובים, מה שהוא קרוב מאוד — וכבר היינו מונין עם אלו פסוקי אמונה, גם את המקרא וזכור את בוראיך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה וגו' לולא יו"ד הרבים שבמלת בוראיך, שנשתטחה לפנינו ומכרעת לומר, שהכוונה על כחות הבחרות, מלשון בריא, להבריאכם, ועוד יותר קרוב מלשון המשנה, על בוריו וכחו, אם לא שנאמר כי יו"ד הרבוי בא אך לבד בשביל להורות על הדרש הנחמד שדרשו חז"ל במלה, עפ"י משנת הכתבל בשלשה דברים וכו' בארך, בורך, בוראך; דרש הבא מכופל במדרשי הרבות, ונגלה שהוא על יו"ד הרבים, לא כמו שפירש במ"ב דדריש נוטריקון. —

והנה אם נצרף הכל, ונניח הסך העולה מספיק, בכדי לאמת לוודאי משפט החכמים האחרונים, שאין הספר לשלמה ולא מימות חזקיה, כי אם חובר בערב ימי הלשון והספרים, עדיין תשאר השאלה, מה טיבו של המחבר שאנו רואים אותו אומר ששמו קהלת, והוא בן דוד, והיה מלך בירושלים? ושאלה שנית, איך מצא הספר לראשונה מקום בין הכתובים? — ולא נודע לנו בזה שטתן של אחרוני חכמי הנוצרים; אך כמדומה שיחשב שהמחבר התחפש במעטה המלך שלמה, המפורסם לחכם חוקר, גם לבעל כל חמודות הזמן ותענוגיו, וישם בפיו התלונה על הכלם וחסרון קיומם ובגידת המבטח בם; וזה נוטה לדרש הנעים של ר' תנחומא, אלו אחר אמר הבל הבלים, הייתי אומר זה שלא קנה לו ב' פרוטות מימיו, זה שלא אבל פרוסה מימיו וכו'. — אמנם לו יהי ככה, הנה, לפי המבואר ולפי מה שיבא עוד, לא השכיל המחבר כלל במלאכתו להתחפש; גם לא יתישב בזה מדוע שינה את השם ולא כתב שלמה; והיותר קשה, כי לנו בית ישראל, המאמינים ויודעים ברום תפארת הכנסיה הקדושה, לא יתכן לחשוב שהם לא הכירו בחדושו, ובלי ספק לו היה גם מכזב, לא היו מקבלים אותו עכ"פ, אף אם היה כזבו לתומו ולצורך דברי ווכוחיו שתלאם באילן גדול; וכבר הודענו שאין כאן מקום לומר מה שהוא נכון מאוד בהמשלים והשירים, היות רובם או קצתם לשלמה בעצמו ויתרם על דרכו, וכמו כן ברורנו, שנתקבל הספר בין הכתובים עוד מזמן האסיפה הראשונה ע"י עיקרי כנה"ג, ונכתב אם כן, לא מאוחר מסוף מלכות פרס לפני בוא היוונים, והזמן טוב ובלתי שגוש מצוקות, ורוח הקודש שורה בישראל. — ומה שאמרו קצת, היות הסגנון המחקרי שבספר מורה על חבורו בזמן שכבר נתפרסמה אצל עמנו בארץ ישראל

לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו · · · תחת השמש ; וכן הדבור : הבל הבלים אמר קהלת הבל הבל , שחשבוהו במדרש כמו שהוא באמת , לדבור התחלה וסיום ולאבן פנת הספר , ודרשוהו היותו מסבים לדעת התורה , דומה רק להדבור הכל הבל הנאמר אחר כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם וגו׳ ; והנה הדבור אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וגו׳ יראה בהחלת ההשקפה , שביאר בו הדין שלמעלה או משפט יום האחרון , ולהמתבונן יתראה כי הכוונה על מחשבת דעת הספר בגזירה מוחלטת , ושכל מעשי האדם גם הטובים גם הרעים בהכרח לא בבחירה ; וזה לפי שאמר שם תחלה . שגם במקום המשפט המיוחד לבני אדם לכונן הצדק , יצא לפעמים משפט מעוקל , שהחיב יצא זכאי בדינו , והנקי יצא מחויב ; על זה אמר , כי גם המשפט איננו בידי האדם השופט ובבחירתו , ומאת האלקים וגזירתו הקדומה הוא חרוץ , מי שיהיה צדיק או רשע בדינו , ודבור צדיק ורשע הוא כאן רק בצירוף אל פסק הדין , כמו והצדיקו את הצדיק , והרשיעו את הרשע ; והנה התורה אמרה בהיפך כי לא אצדיק רשע · ומה שיורה על אמת זה הפירוש , דבור נתינת הטעם , כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם , דבור הבא בזה הספר על הגזירה הקדומה , לכל זמן ועת לכל חפץ . —

ומה שמוכרח להזכר כאן , (הגם שהענין בפני עצמו עיון עמוק למאוד וראוי לבאור רחב) הוא , כי בדבורי הספר , ישפוט האלהים , מתת אלהים , מיד האלהים , ורבים כיוצא בם, הכוונה לבד על קשר הסבות והמסובב מהן , לפי מה שאנו רואים אותן בעולם , שכל סבה תוליד בהכרח את תולדתה , ונעשית גם היא סבה מכרחת לתולדה שאחריה ; ועל פי כל הסבות האלה יחד , שהן בשלשלת תכופה ואחוזה עד לתנועות השמימיות שאין לנו השגה בחוש למעלה מהן , יתעתדו ויתגלו כל מעשי עולם בכלל ובפרט ; וזו היא הנהגת הטבע והמזל שהיא בהכרח , ומיוחסת להשם יתעלה מפאת שהוא יוצר הכל · אולם אין כוונת הספר על הנהגה מיוחדת להשם , שהיא עליונה מן המזל מתנהגת במדת דין ומשפט צדק לפי טובו הגדול , היינו לתכלית האושר המוסרי , כמו שהורו והורו בהנהגה זו קדמוני חכמינו ז״ל ; הם אמרו בשלש הנהגות לעולם , הנהגת הטבע בקשר סבותיה , הנהגת הבחירה לאדם המתגבר בקצת ולפעמים על מרוצת הטבע לטובתו או לרעתו , והנהגה עליונה להשם בבלתי אמצעי ; וזה אמרם במאמר קצר ויקר הנודע , הכל צפוי (פארהערבעשטיממונג , נאטור נאטהוועןדיקייט) והרשות נתונה (פרייע וואהל) ובטוב העולם נדון (וועלט לייטונג נאך דער אידעע דעם גוטען) והבן , כי דעתם זו מיוסדת על מקרא מפורש (שמואל א׳ כ״ו י׳) כי אם ה׳ יגפנו (ההנהגה העליונה על צד המשפט) או יומו יבא ומת (הנהגת הטבע בהגבלת הכח החיוני מלידה ומבטן) או במלחמה ירד ונספה (הנהגת הבחירה) · אולם הספר, בעדות כל מחקרו , מודה רק בהנהגה ראשונה , הנהגת השם באמצעות הטבע המוכרח ; ובנין אב, ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע , והאלהים עשה שייראו מלפניו (מכחו ומגבורתו שאין להמלט מגזירתו) מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה (בצפיתו הקדומה) והאלהים יבקש את נרדף לשון חזרת דבר פעם בפעם , וכמוה בגמרא עבדינן הרדפה ; והטעם שיהיה לכל זמן , וכל מעשה ומקרה , בבוא עת התעתדו בסבותיו , יצא לאור המציאות , ויחלוף מיד בהעשותו סבה לתולדתו)· ועוד , אחר שאמר בגזירה מוחלטת ומנאה בכ״ח עתים , הוסיף , גם את העולם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם המעשה אשר עשה אלהים מראש ועד סוף (הכוונה שבעבור זה בלבד יש באדם שכל לחשוב

ג. ממשנתנו (ידים פ״ג מ״ה, עדיות פ״ה מ״ג) ידענו שנחלקו קדמונינו על זה הספר, אם נכלל לראשונים לקודש לענין גזירת טומאת ידים, ושעל כל הפנים הדבר מקולי בית שמאי (וזה מה שראוי להעיר עליו, לפי שהוא מסבים לדרכם, להתאמץ ולהחזיק בדרך הקודמין במסורת מאין השקיף אל מה שיאלצהו הזמן או מניע אחר „ וכמו שיתבאר בשער ההלכה) ולדברי ר׳ יוסי, הראוי באמת להיות מכריע בעניני ספור מעשה שהיה, לא היה להגוזרים הראשונים שום מחלוקת בו, ולא שום סברה שיהיה נחשב לקודש לענין טומאת ידים, אך היה שוה להם בזה למגלת אסתר שלא היתה לראשונים בכלל גזירה זו. — ובברייתא הובאה בגמרא (מגילה ז׳ ב׳) תניא ר׳ שמעון בן מנסיא אומר קהלת אינו מטמא את הידים, מפני שחכמתו של שלמה הוא; הכוונה נגלית, שהיתה דעתו של תנא זה שאין לחשבו בין הכתובים ברה״ק; ומה שהשיבו לו מי המקרא אל תוסף על דבריו, והמפרשים נדחקו בו, יראה לדעתנו, כי בשביל שינוי הנקודה במלת תוסף (בשני שואי) דרשוה מלשון ודלא מוסיף יסיף וכוונת התשובה שאין ביכלתנו להסיר ספר מן המקובלים בין הכתובים; ואיך שיהיה, הנה כל זה נמשך לסברתם הנגלה, היות הספר עב״פ לשלמה; ואולם, אילו היתה זאת באמת דעת החכמים ולא העלימו בזה דבר נסתר, אין להלום הקושי בדבריהם הנזכרים, נגד חכמה שבתוב עליה בבאור שהיתה מאת השם שהבטיחו בה, הנה נתתי לך לב חכם ונבון, ויתן אלהים חכמה לשלמה, וה׳ נתן חכמה לשלמה כאשר דבר׳ —

ד. הגם כי מדבר בקשת הגניזה, אין להביא ראיה על הנדרש לנו בזה, לפי שהיתה לבד מפאת הסכנה, והיות איזה ספר נחשב לקצת חכמי הזמן ההוא, (לדעתנו זמן התתום האחרון לסה״ק) לבלתי מוכשר להדרש ולהקרא בצביר; והרי גם על יחזקאל אמרו שבקשו לגנוז, והוא בלא ספק ליחזקאל בן בוזי הכהן נביא הגולה על נהר כבר, מכל מקום ראוי לשום לב על מה שהקשו חז״ל [במשפטם זה על קהלת ונגוהו יותר. בבבלי (שבת ל׳) שדבריו סותרין זה את זה; ובירושלמי ובמדרשות בא מכופל הרבה, שמצאו בו דברים מטין לצד מינות; ואפי׳ במדרש אגדה מאוחר ובאזני ההמון (שבת שם) אנת שלמה אן חכמתך אן סוכלנתך, לא דיך שדבריך סותרין דברי דוד אביך אלא שסותרין זה את זה; והגם שסיים שם בשבח, מכל מקום ניכר הרגל הגנות. —

ובאמת כבוד חכמינו הראשונים לעולם ינחל שעמלו לדרוש ספר שכבר נתקבל פעם אחת בין הכתובים, ושלא רצו או לא יכלו הראשונים להסירו ממקומו; וכמו כן ברכות ינוחו על ראש מפרשי הפשט שקדמו, ועמהם ביחוד הר״מ בן מנחם ז״ל, שהתחרו לבארו ולפרשו בפנים שלא יסתור לאמונת אמת; והנה כל אחד מהם על דרכו אמר דברים מושכלים, והיתה דעת השואל נוחה בהן, ולבו מתישב עליהן, אבן ההיתה זאת באמת דעת וחפץ הספר? זו שאלה שלא שאלוה דורות הקודמים, ואמנם יאלצנו אליה דרך הדרישה בזמן הנוכחי; ונאמר ונשנה עוד פעמים רבות, שכמו שהיתה בדורו׳ שלפנינו הסכנה לגלות את המכוסה, כן ועוד יותר הסכנ׳ בדורנו זה לכסות את המגולה כבר ע״י אחרים, פועל ריק ומזיק ואין בו עזר כל עיקר; והעזר האמת הוא, כי נוסיף לדרוש ולחקור, בנשוא עין לאלקי אמת אשר לא יעזוב את דורשיו לעולם נשמרו; אשרנו מה טוב חלקנו, כי דבר ה׳ ותורת אמת אתנו׳ שאין לה לירוא ולפחד את הדרישה והבחינה מכל צד ואופן שתבוא, ונשוב לענין ספר זה; ומה נעשה שרוב הדבורים ששמחו בהם המפרשים הטובים, ושמו אותותם אותות לאמונת אמת, כש.עיין בהם היטב נראה שאין פשוטי הדבורים הללו רומז לזה כלל, ועל הרוב ידמו לכותרו; ד״מ הדיבור בפתיחה מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, אינו דברי תורה, לפי שמלת תחת השמש מוסב על מלת שיעמול לא על דבור מה יתרון, וכחו שוה להדבור אין טוב לאדם

בס׳ משלי ובס׳ איוב ובקצת מזמורי תהלים לדוגמא מזמור קל״ט וכמו כן אינם כלל על דרך חקירת היוונים בפלוסופיותם, כי אם מחקר שטחיי במחשבה פשוטה׳ שדברי העולם חולפים ואובדים ואין בהם טוב קיים ראוי לבטוח עליו, ואף לא במה שיסדו ותקנו בני אדם; הכל או רע מוחלט או טוב בלתי מתמיד; ושכל הריצות והשתדלות לשוא, ולא יועיל נגד מרוצת העולם ונגד קשור הסבות בו לעתות המשתנות ושנראה הכל כמו גזור וכיוחד מלפנים מאת השם, ואין בנוצר יכולת לשנותו; ושעל כן אין טוב בעולם כי אם לתפוש ולחטוף הטוב מן הרגע ההוה ולשמוח בו. זהו עיקר שטת הספר, הגם שלפי דרך הלוכו במחקרו, ארג מחברו בתוכו איזה מספר משלי מוסר טובים ויפים; הכלל לא זה הדרך ולא זו המטרה בזמן שלמה, ולא בזמן חזקיה, ואף לא בדור עולי הגולה. — ואמרו עוד, שאפילו אם נודה שאין דעת של הספר בכל הדברים הנזכרים בו, ושדבריו בדרך חקירה אנושית בלבד, שהוא הולך ומציע כל חלקי הסותר בשביל להביא דעת האמונה באחרונה, הנה אין אתנו יודע איך ובמה נוכרה ונתקיימה לו הדעת הטובה ההיא, ולא זכר מזה כלל בספרו. — זה יהי המוב והחזק העולה מדברי האחרוני׳ בדרישתם בזה הענין. —

ואם נפן ונלך אל המסורת, והנשמע ממנה חוץ מן המפורסם בה לבד; הנה נמצא רשמים מסכימים קצת להכרעת חכמים הנזכרים;

א׳ בברייתא דסדרן של תנ״ך הזכורה לרוב מאתנו, אמרו „חזקיה וסיעתו כתבו ישעיה, משלי, שיר השירים, וקהלת״. מזה יש להוכיח, שסברו במשנה זו, שרק לבר ענין ותוכן ספר זה הוא לשלמה, ושאנשי חזקיה חברוהו; וזה לפי שיקשה מאוד, וכמעט אינו באפשרות, היות הדברים בעינם כמו שיצאו מפי שלמה, נמשכים בעל פה עד ימות חזקיה; ואין הענין דומה כלל להמשלים שבספר משלי ולהשירים שבספר השיר, שאצלם יתכן מאוד הוות משלי גם שירי שלמה, שאמר ושר מהם סך רב לעדות הכתוב, שגורים בלשונם בפי ההמון והסגלות, ומהם גם בידיהם בקצת חבורי מגלות, ועוד כמוהם רבים לאומרים ומשוררים אחרים זולת שלמה, והדבור משלי שלמה גם הדבור אשר לשלמה, יכלול בכחו גם באלה שהם רק על סגנון המלך החכם; והרי הציונים משלי שלמה שבראש קאפיט׳ י״ד, גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו וגו׳, וציונים עוד, הט אזנך ושמע דברי חכמים באמצע ק׳ כ״ב, גם אלה לחכמים בסוף ק׳ כ״ד, דברי אגור בן יקה, דברי למואל מלך, ולבסוף אלפא ביתא בשבח אשה טובה, כל אלה ראשי ציונים מורים באצבע שיש לנו בספר משלי, אגודה כוללת איזה קובצי משלים, ויתכן מאוד היות אגודה זו או עכ״פ רובה נעשית בדור דיעה של חזקיה, וכן הדבר ממש בשיר השירים, ונרחיב בזה יותר במקום המוזמן; מה שאין לומר כל זה בספר קהלת, שהוא בלי ספק ענין אחד נמשך בכמות מרובה ממחבר אחד, הגם שארוגים בתוכו קצת משלים, שהם אמנם במו כן לאותו המחבר עצמו. ואיך נוכל לומר עליו שנכתב עפ״י הזכרון ובלשון ראשון ממש, אחר שעברו מאתים ושמונים שנה מזמן מות שלמה; הרי לפניך שלפי דבריהם ג״כ אין חבור הספר לשלמה. כי אם כולל דבריו או עשוי על דרכו; ואפשר שיש רמז מה גם בסדורה לספר זה באחרונה, מה שלא נתעצם עליו עתה. —

ב. גם בעלי המדרשות הרגישו מכלל לשון הספר, שהמדבר בו בעדו אינו מלך גמור בשעת דבורו; ונודע אמרם „מלך והדיוט ומלך״ או „הדיוט מלך והדיוט״ אלא שרצו לצרף אל שלמה מאורעות, וספרו בהם בפיוטי אגדה על הדרך הנודע לרגיל בימיהם, וכמו שיבואר בשער האגדה אי״ה; אבל הקירות שבאו בנביאים ובכתובים מנגדים מכל כל, שבהם כתוב, ושלמה היה מושל בכל הממלכות וגו׳ ועובדים את שלמה כל ימי חייו, וישב יהודה וישראל... כל ימי שלמה, קרע אקרע את הממלכה מעליך אך בימיך לא אעשנה. —

בו, או בזמן מאוחר יותר, שהתחפש בלבוש המלך החכם; וכבר נשמעו הדברים לבן החיים, ונקראים בראש הומיות במדרשי החכמות, ונכתבים בכל ספרי המבוא לתנ״ך אשר לחכמים ההמה; באופן שאם יתראה כי האמת אתם, אין עלינו חשש איסור הגילוי אף אם יונח שקדמונינו הסתירו הדבר בזמנם; ומאחר שדברינו לא יוסיפו היזק עכ״פ, הנה יתכן כי יהי בהם איזה תועלת לתלמידים מבני עמנו. — ונאסוף בקצור ראשי הטענות בזה. אמרו כי לא יקובל אל הדעת כי שלמה שינה שמו והתחפש ללא דבר; ואמרו עוד, שאין טעם להציון מלך בירושלים ושלמה מלך בארץ בארץ רחבת ידים ככתוב, כי הוא רודה בכל עבר הנהר ומושל בכל הממלכות; ומה טעם לדבור הייתי מלך על ישראל בירושלים, ואיך יאמר שלמה מכל שהיו לפני על ירושלים ולפניו לא מלך עליה אפי׳ אחד שיערך אליו בגדולה, זולתי דוד אביו. --

והטענה הקשה מצד הלשון, שהרי בהשקפה היותר קלה, לשון הספר ניכר למאוחר אפילו מלשון עזרא ונחמיה, והוא בלול מארמי בחמרו ובצורתו ועל הרוב דומה ממש ללשון המשנה במלות ובדבורים; לדוגמא: שמוש השין במקום אשר, והגם שימצא לפעמים ובדרך זרות בספרים שלפני החורבן, הנהו רגיל בכאן הרבה יותר, אפי׳ ממה שבא בספרים שנכתבו אחרי עלותם מבבל, ובלי ספק רק בעבור היותו על דרך מלת די שבארמי; והמלות ובכן, בטל, גומץ, זמן, כשרון, כבר, בשכבר, נהג, ענין, פרדס, פשר, פתגם, דעות, רעיון, של, בשל, תיקן, הם ארמי ממש לא נמצאו כלל בספרים הראשונים, ורגילים ביותר בעברי מאוחר של המשנה; וקצת שבא מהם השורש, אך לא המשקל בראשונים, או גם למצער ובלשון השיר לבד כמו מלת הוה, יהוא, שיזועו, נכסים, סוף, תקיף, תתמה, ודומיהם; ולפעמים העברי ניכר שהוא ע״ד ארמי ומועתק ממנו, כמו אלו, אילו (אילך), כל עומת (כל קבל), בן חורים, חשבון, חוץ ממנו (בר מני) ועבדיהם (עבדיהון) על דברת (ארמי ממש שבתרגום דניאל); שורש זכר המורה בלשון בכל מקום על זכירת הנעשה בזמן שעבר, יורה כאן בכלל על שינת הלב לדבר מה, כי לא הרבה יזכור את ימי חייו, ויזכור את ימי החושך, והכיר את בוראיך; הוא קורא לכלל א״י מדינה בכנו שהיתה בזמן פרסיים, ובעזרא, ואלה בני המדינה, אשר נשארו מן השבי שם במדינה; הכהן יכונה לו מלאך „ ואל תאמר לפני המלאך" כמו במלאכי „ כי מלאך ה׳ צבאות הוא". — ונדחקו קצת להשיב ולומר, שלפי הענין והתוכן המשונה מבשאר הספרים, כן הצטרך הלשון להשתנות, ואין זה מספיק כלל, וכל אדם מבין בלה״ק יכיר, כי הדבורים „ ולבי נוהג בחכמה, ירא אלהים יצא את כולם, כאשר שבועה ירא, ומי יוכל לדין עם שהתקיף ממנו", ודומיהם, היותם עברי מאוחר ולשון המשנה ממש; והנה הלשון „ אשר יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם במעשה הצדיקים" או הלשון „ כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש, בשל אשר יעמול האדם ולא ימצא, וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא", מי לא יראה כי לשון זה אינו מזמן היות השפה הקדושה באבה ובעזוזה, זמני שלמה וחזקיה וישעיה, כי מזמן הזוקן שלה, בימי הבית השני (הגם שלא נשלול האפשרות להיות לה עדנה גם אחרי בלותה אצל קצת החנונים במתת אלהים, וביחוד במעשי שיר וזמרה ואף שלא ידמו עם זאת להקדומים, וכל זה מטבע כל לשון קדומה) אבל הם דומים להפסוקים מספר בן סירא המובאים עברית בתלמוד, ולמטבע הברכות והתפלות, וללשון המשנה בכלל.

והאחרון הכביד, הטענה מצד הענין, כמה רחוקה דרך אמונה ובטחון בהשם ומסירת הנפש אליו, כפי מה שבאה בתפלת שלמה הנפלאה ויאתה אליו, מן הדרך הנודע לספר זה; ודברי ספר זה בחכמה, אינם שווין כלל להמדובר ומשובח על החכמה שהיא מאת השם,

בס׳

הראשונים בשם חכמה (ודוגמא בירושלמי שאלו להורה . . . שאלו לנבואה . . . שאלו לחכמה) הנה יראה לנו שאותן פסוקים בסוף ספר קהלת , דברי חכמים כדרבונות וגו׳ עד תום הספר , הם פסוקי חתימה וסיום , לא לספר זה (כי מה הטעם והמובן ששלמה או מי שכתב ספר זה יהיה מזהיר לבלתי עשות עוד ספרים יתר על ספרו זה) כי אם לאגודת ספרי הכתובים בכללותם , ושאנשי הכנסיה הקדושה שבאותו הזמן (היותר קרוב זמן תחלת בוא היונים , והכהן ידוע או שמעון ראשון) חיתמו וסגרו בפסוקים אלה את קבץ החלק השלישי מספרי הקודש ; ויהי הפירוש בהם : דברי חכמים ואלהיים מחברי כתיבות קודש אלו , הם כדרבנות מוצבים ומיישרים לדרכי חיים ; ובעלי האסופות הסופרים אנשי הכנסיה העוסקים גם במקהלה ואסיפה , לתקנם לסדרם ולכתבם יותר , מעשיהם כמשמרות נטועים , יחד נאמן שאין לזוז אתו עוד ממקום קביעתו ; ושם בעלי אסופות נרדף לפי זה לשם כנסת הגדולה , וידמה להם ג״כ השם וועד חכמים שנתחדש , בכלות הכנסיה , לראשוני שוני הלכות (אבות פ״א) וכבר אמרנו כי הרמז במקרא על ראשית יסוד הכנסיה , הוא ההודעה בעזרא , וביום השני נאספו . . . אל עזרא הסופר וגו׳ ; והנה הדבור נתנו מרועה אחד , ירמוז על היות כל הספרים הללו משותפים במדרגת קדושה מיוחדת להם ; ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ; כולל אזהרה לתלמידיהם , החשובים להם כבנים , שלא להוסיף עוד יותר בספרים מקודשים נתונים לקרוא בצבור ולהדרש ולהגות בם בוועד ובאסיפה , כמו שהזהירום מן הגרעון ברמז הדמיון בדרבנות ובמשמרות ; וסיימו עוד דברי חתימתם במוסר סוף דבר הכל נשמע וגו׳ להזכיר להם , שכל למוד וקריאה בספרים , תכליתו יראת השם ושמירת מצותיו עד״ה ראשית חכמה יראת ה׳ ; ובדבור , כי האלקים יבא במשפט וגו׳ קימו המשפט האחרון לעוה״ב , בעבור שכחשו בו רבים בזמן ההוא , כנודע מן כת צדוק , וכמובא בר״ה שני לחשמונאים והנפלא כי יצא לנו בדרישתנו , כי המדרש הנודע לחכמינו על הכתוב ויותר מהמה (מדרש קהלת וירושלמי חלק) „ מהומה בני הזהר שכל המכניס בתוך ביתו יותר מכ״ד ספרים מהומה הוא מכניס בביתו . . . להגות נתנו ולא ליגיעת בשר נתנו „ הוא פשוטו של מקרא ממש , ורק דרשות המלות היא על צד האגדה , וכוונתה מבואר בהערה קודמת , בפי׳ למשנת הקורא בספרים החצונים . ולמדנו מזה עוד , שבזמן זה הרמוז , היה ספר קהלת , הספר האחרון בסדר הכתובים המקובלים , ולזה בא בסופו החתימה הנזכרת , שהיא לכלל הכתובים , וזה מסכים למה שראינו ברור בהערה שלפני זו , איחור זמן קבלת מגלת אסתר בין הכתובים . —

והנה לרגל המלאכה אשר לפנינו בשער , חקר דורות אלה והאותם לכל הנעשה בהם , נמשכנו בעל כרחינו לדבר בזה על תכונת ספר קהלת , כותבו וזמן חבורו , וקבלתו בין הכתובים . — כפי הנגלה מדברי חכמינו ז״ל , אין זה הספר בכלל מזמן זה שאנו בו , לא בחבורו ולא בכתיבתו , כי אם מחברו הוא שלמה בן דוד מלך ישראל , וכותביו חזקיה וסיעתו . והנה הגם שבלי ספק אין דבר זה מכלל הדברים שניתנו בסיני , עד שלא תהיה הרשות נתונה בו לדרישה , הנהו כמו כן בלא ספק מכלל דברים שבח המסורת מקדמונינו יפה בהן ; אם לא שנאמר גם בזה , שמה שמסרו ראשי חכמינו בצנעא לצנועי תלמידיהם , הוא זולת מה שילמדו בזה לרוב התלמידים או מה שדרשו להמון העם בפרסיא ; אמנם לא יתכן לנו לומר כזאת , אלא בהיות הראיות המכריעות את הכף נגד המפורסם , ברורות ועצומות , וימצאון כמו כן גם בדברי קדמונינו רשמים ניכרים המטין להכרעה זו , ועדיין אולי . —

והנה אם נתהלך לראשונה בשדה הדרישה , נפגוש בגדולי חכמים אחרונים , ועמהם ראיותיהם החזקות , שוללים בהחלט הספר הזה משלמה וזמנו גם מחזקיה וזמנו , ומייחסים חבורו לאיש שחי בזמן שאנו

למה ועל מה איחרו כל כך זמן כתיבתו, ומהו היושר והתיקון שהיה צריך לו; והרי כל הנבואות הבאות בו, כולל בסגנון אחר, המציינו ומבדילו למדי מכל נביא זולתו, והלשון שוה ומובן, לא קדום ולא חדש ביותר, גם דרך כתיבתו אינו דומה לדרך כתיבת הסופרים כפי מה שנוכל להכיר בהן, וד"מ תחת שנכתב בשנים העשר דויד כמו בעזרא ובד"ה, בא ביחזקאל דוד, חוץ מפעם אחד הנמסר במסורה בין החמשה המלאים בספרים הראשונים על דרך זרות; ותמורת דניאל הכתוב בהספר הנקרא בשמו, ביו"ד ובציר"י תחתיו על מתכונת המכתב הארמי, הנה בשלשת הפעמים שנזכר זה השם ביחזקאל, הוא כתוב חסר יו"ד ובציר"י תחת האל"ף על דרך מכתב העברי הקדום; הכלל, גם אחדות הנביא, גם הסכמת הציור, הסגנון, הלשון, והמכתב, לזמן מקום ומעמד יחזקאל כהן ונביא מארץ יהודה בתוך הגולה בארץ כשדים, ניכר על פני הספר כולו מתחלתו ועד סופו, ואין ממש בדברי האומרים הפך זה; גם סדור הספר נכון מאוד; הוא מונה השנים לגלותו עם יכניה, י"א שנה קודם שנחרב הבית, וכודר נבואותיו על הסדר שנתנבאו מן השנה החמישית, שאז נגלה אליו השם במראה מיוחדת ונשגבה עד מאוד, עד עשרים וחמש לגלותו, שנת החתום לנבואותיו הגדולות ומראותיו לעתיד; ואין בו שינוי מסדורו, זולתי מה שהקדים לסדר נבואת צור שהיתה בשנת י"א, לנבואת מצרים שהתחילה בשנת י'. והסבה גלויה בזה, בשביל שלא יצטרך להפסיק באמצע נבואות מצרים הנותרות שנתנבאו בשנת י"א וי"ב; וחוץ מזה עוד נבואה קטנה מאוחרת לכל נבואותיו, בשנת כ"ז לגלותו, והיא על מצרים, ביחס אל מלחמת נבוכדנאצר הידועה נגד צור; אותה ספח אל סוף נבואה הראשונה על מצרים; וזה מה שאין בו קושי גדול למבין. — סוף דבר נעלם הטעם, למה נמנעו מלייחס כתיבת הספר על התואר שהוא עתה בידינו, ליחזקאל עצמו שהוא המדבר בו מתחלתו ועד סופו בלשון מדבר בעדו, כי אם איחרו כתיבת יושר שלו עד לאנשי כה"ג; וכבר ידענו רוחב שם

זה; אולם אף אם נקח גבול תחלתו שנת עשרים לארתחשסתא, שנת יסוד הכנסיה הקדושה, הנה עברו משנת חתום נבואות יחזקאל עד הזמן ההוא, אפי' לחשבון תופש המיעוט שאפשר של ברייתא דסדר עולם, לא פחות מן שבעים שנה, ולחשבון המדויק לכל מחשבי הדורות אצלינו ואצל זולתינו, לכל המעט מאה וחמשים שנה; וכבר בארנו למעלה שבברייתא זו אין הכוונה בדבור אכה"ג על תחלת זמנה בימי עזרא ונחמיה, כי אם על הדורות שבאו אחריהם עד במאתים ויותר. — והטעם שנתן רש"י ז"ל בזה אינו מספיק אפי' לשלילת כתיבת הספר מיחזקאל עצמו, וכ"ש מסופר קרוב לזמנו בתחלת עלות הגולה; וכבר דחוהו התוספות יעו"ש. ויתכן שהיה לקדמוני חכמינו ע"ה טעם כמוס על קבלתם זאת והעלימוהו; ודברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר. —

וכזה נשלם באור פסקא זו למשנה הקדמונה, ואם יהי האמת נכון בידי בענין ובפירוש, ברוך החונן לאדם דעת, ואם שגיתי כהמה, האל הטוב יכפר בעד השוגה בתם לבב ובכוונה לפעולה רצויה: — —

סימן ח'. (צד. 54) ספר קהלת, זמן חבורו, מחברו ומשמרת פקודתו, וענין קבלת הספר בין הכתובים:

בין בזמן עיקר מעשה האסופה לספרי הקודש בשלש מחלקות, שהתחילו בו עזרא ותלמידיו הסופרים, עד כלותו והפסקתו בבטול מלכות פרס ובוא היוונים ושנושי מלחמותם, ובין בזמן החתום האחרון והמוחלט שממנו והלאה אין נוסף ואין נגרע ואין שנוי אפי' אות אחת בכל עשרים וארבעה הספרים, והנעשה מן שנת ק"ע עד סביב לשנת מאתים ליוונים, על ידי בית דינו של חשמונאי (וכל זה מבואר לנו במקומות שונים מן המאמר): הנה עיקר קושי ויקרת המעשה בהבנים איזה ספר אי מגלת ספר במספר הספרים המקודשים, או בדמות אותם חוצה להם, היה, כמו שמובן מעצמו, אך לבד בחלק הכתובים; ולפי זה, ולהיות חלק הכתובים נקרא בפי

הראשונים

הנכסף, שתכתב המגלה, היינו בתיקון, ושתחשב ספר, היינו שתקובל עכ״פ, הגם במדרגה פחותה לקדושה ממעלת יתר הכתובים; ונגד זה היה הקושי והמונע הגדול, שכמו שלא היו רשאין כבר להוסיף ספר בקודש בקדושת הכתובים, כן אין להוסיף עוד מדרגה רביעית לקדושת ספרים על שלש המחלקות שעשו בזה עיקרי כנסת הגדולה עפ״י רוח השם שבקרבם (ובירושלמי הלשון מבואר יותר שהזקנים היו מצטערים על הדבר) עד שלבסוף מצאו לה סמך מן התורה, ועלתה להם ההסכמה, וכתבוה ונתנו לה מקום בין הכתובים עוד; ויש ראיה בידינו, שמקודם לזה הזמן היה ספר קהלת, האחרון שנתקבל לקודש בין הכתובים, ונביאנה בסימן הבא *).

וכאשר נתבונן עוד שם בגמרת מגילה הנז׳, גם בגמרת יומא (כ״ט א׳) ובסנהדרין (ק׳) נמצא שדעת קצת חכמינו בזאת המגלה (כמו ר׳ יהושע ושמואל) היתה „שנאמרה ליקרות ברוח הקודש ולא נאמרה ליכתב ברוח הקודש״. והפירוש הנכון בזאת הדעה, היא, שבעליה בקשו לעשות עוד חלוקה בדבר, שהגם שחבור מהדורא זו של המגלה, ורשות גם חיוב קריאתה והמדרש בה בצבור, הכל הוא מזמן הסופרים אנשי כנה״ג, (ותרמה בכל זה א״כ לשאר כתבי קודש) עם זאת תהיה כתיבתה, היינו החלט קבלתה בין הכתובים ובתוך הכ״ד, איננו ברוח הקודש, בלשוננו מימות הסופרים, כי אם מדרבנן, היינו רק מזמן החתום האחרון על ידי החכמים, בית דינו של חשמונאי (וזה הענין יתבאר בהערה מיוחדת); ולפי דעת זו יהיה הבדל בין הספרים שנתקבלו לקודש על ידי הסופרים אנשי כה״ג, ובין אותן שנתקבלו בין הכתובים על ידי החכמים שאחריהם, הגם שאין בכלל זה רק המגילה היא יחידה, וקדושתה תהיה לפי זה רק במדרגה יתירה לא הרבה מן מגילת תענית ומגלת בית חשמונאי (המובאות בהלכות גדולות כאילו ראה אותה, ואומר עליה שכתבוה זקני הלל ושמאי, ולדעתנו היא בעצמה ספר דברי הימים הראשון לחשמונאי׳ שבנוספים) שגם הנה ניתנו ליכתוב מדרבנן באותו הזמן האחרון הנזכר, ומגלת תענית ניתנה אפי׳ לידרש כמו שבא במסכת תענית (י״ח א׳). זה הפירוש במאמר קצר הזה, וכנראה הוא גם הציר שעליו יסובב המחלוקת הידועה לראשונים בקצת הספרים בכתובים, לענין טומאת ידים; וכן הבינו זו גם התוספות שם, עיין עליהם ותבינם, שאין להאריך יותר. אבל מה יעשו בעלי דיעה זו בהכתוב „ונכתב בספר״ ובנקודו בפת״ח, המורה ברור על החלט קבלתה בין הכתובים, בזמן הכתבה על הצורה שהיא עתה בידינו, מידי הסופרים אנשי כה״ג; ולזה פשוט בגמרא, שכוונת המאמר הקדמון, אסתר ברוח הקודש נאמרה, על הקבל׳ בין הכתובי׳; ואעי׳ על תקון ימים שונים לקריאת המגלה מיום י״א עד יום ט״ו באדר, אמרו בתחלת גמרת מגילה, שהם כמו כן מזמן אכה״ג, היינו מדברי סופרים שכתבוה, ושרמזו זה בהמקרא לקיים . . . בזמניהם; וגם מזה ראיה שהמקרא מוסב על אגרות הקיום האחרון שכתבום הסופרים, כמו שאמרנו למעלה. —

ד. ואולם בדבר ספר יחזקאל, הנה קבלת משנה זו, שכתבוהו אנשי כנסת הגדולה, סתומה, ואין בידינו טעם למה

*) פירוש רש״י ז״ל במה ששלחו לה הלא כתבתי לך שלשים, שלישים ולא רבעים, במ״כ אינו, כי מה ענין זכרון מחייתו של עמלק להכתוב הלא כתבתי לך שלשים, שנודע היותו נדרש תמיד על שלש המחלקות לסה״ק; והרב מהרש״א ז״ל, ואחריו כמשכו מפרשים זולתו, קולע כדרכו בשכלו הזך, ונגע באמתת מובן הדבר שלישים, אלא שנעלם ממנו ענין הנוספים שבמקרא היוונית, ועל כן לא הושג למובן הדבור, ולא רבעים, ונעלם מאתו ענין המדרגה הרביעית לקודש, כמו שנעלם מכל המפרשים הקודמים, המובן האמתי של ההלכה, ר׳ עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצונים, שבמשנתנו, ולא מהות איסור הקריאה בהם וגבולה, שהוא לבד בצבור ובמדרש על אותן הספרים, וכמו שבארנו בהערה קודמת; ואך במקומות מהספר הנכבד אלה המאמרות מטיב לדבר לאשורו גם בזה הענין ע״ע שמה.

ככו שהיא עתה בידינו , היא מהדורה ונוסחא שניה למגלה שקדמה אליה , והיא שוה אל הראשונה בהתוכן , אך מעולה הימנה ברוה"ק וביותר תיקון וכתוב יושר ; גם שבתיבתה של זו הנוכחית , ועמה קבלתה בין הכתובים , מאוחר בזמן הרבה לזמן המעשה ולנוסח הראשון , שהקרוב שהיה בלשון ארמי · — ולהיות הקצור נאות בדבר ברור , נביא רק קצת פסוקים ועליהם הערות סגורות (ט' י"ט) על כן היהודי' הפרזים עושים וגו' (הנה הסופר האחרון נותן טעם להשינוי הנראה בימיו , שקצתן עושין בי"ד וקצתן בט"ו באדר) (כ') ויכתוב מרדכי את הדברים האלה (כתיבתו של נופח ראשון) וישלח ספרים וגו' (אגרות לגליות ישראל בזמן הקדמון , על קבלת היום וקיומו (כ"ג) וקבל היהודים את אשר החלו לעשות (שנמשך איזה זמן ליסוד וקביעות הפורים , וזה לפי טבע הענין) על כן קראו לימים האלה פורים (הערת הסופר האחרון) על כן על כל דברי האגרת הזאת . . . . קיימו וקבלו וגו' (נוסח הראשון מהמגלה נקרא א ג ר ת ה פ ו ר י ם , ומה שאנו קוראים א ג ר ו ת , נקרא במגלה זו בשם ס פ ר י ם , וגם רז"ל דרשו אגרת הפורים על עצם המגלה) (כ"ח) והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור וגו' (הערת הסופר האחרון על התמדת הפורים עד ימיו) וימי הפורים האלה לא יעברו (הבטחה ברוה"ק לעתיד) (כ"ט) ותכתוב . . . . לקיים את א ג ר ת ה פ ו ר י ם ה ז א ת ה ש נ י ת (היינו קיום לענין , כפי הנוסח הנוכחי שבכ"ד ; ומתוך שהוא שוה בעיקר התוכן לנוסח ראשון , ונעלה ממנו ברוה"ק שבו נכתב , העלו גם כתיבה זו על שם אסתר ומרדכי) (ל') וישלח ספרים וגו' (אגרות שניות בימי הסופרים על הקיום (ל"א) לקיים . . . כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וגו' (זה הכתוב לעד על יושר דברינו (ל"ב) ומאמר אסתר קים ד ב ר י ה פ ו ר י ם ה א ל ה ו נ כ ת ב ב ס פ ר (בפתחות הבי"ת , הידוע מחלקה השלישית מכ"ד סה"ק) · והנה בפסוקים אחרונים אלו , קיום אחר ואחרון לכלל דברי הפורים , גם להתוכן יב המוחלט לשמוח ולשמח את הכל בימים אלו , גם לאגרת הפורים השנית או המגלה הנוכחית , שתתקבל לקדש בין הכתובים , ושתהיה נקראת בצבור בזמניה ; וכל זה בלי שום ספק מאת הכהן גדול ובית דינו ראשי הסופרים , או בשם האחר , שיירי כנה"ג , שבאותו הזמן האחרון . — ומלבד שיש זכר לקיום האחרון הנזכר , בד"ה שני לחשמונאים , ומאגרת שנכתבה בשביל זה ליהודים היוונים , בוא ואראך אמתת הדברים , שגם חכמינו הרמיזו הענין למבינים , גם חלקו הדבר לשנים , קביעות הפורים הקדמון ובלי ספק עפ"י איזה נוסח כתוב בלתי מקובל עדיין לקודש , וכתיבת המגלה שלנו בכתב יושר וקבלתה בין הכתובים ; שהרי אמרו (מגילה ז' א') שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות , שלחו לה קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות , שלחו להם כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי פרס ; (אולי יורמז בזה דבר הנוסח הראשון , שאמרנו שהוא קרוב שהיה בלשון ארמי , המורגל גם לפרסיים בכתבי מדינותיהם אז , כנודע ; ויש בזה קצת ראיה מן הדבור י ה ו ד י שבא בהכפל רב על מרדכי ועל עמו גם במגלה המתוקנת שבידינו ; סימן לדבר כי מרדכי היהודי גדול ליהודים) ואמרו שם עוד , שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות (ובע"י הגירסא כתבוני בספר , ונראית נכונה) שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים שלישים ולא רבעים , עד שמצאו לה מקרא כתוב בתורה כתוב זאת זכרון בספר וכו' יעו"ש · — עיקר כוונת המאמר הזה ופירושו , אחר הפשטת מלבוש הציור וההלצה ההגדית , מה שחויב תמיד לנבונים , כך הוא : ענין הפורים וחגיגתו , היה רצוי וחביב מאד בעיני הנה , כמו שהוא עד היום (בחילוף ימי החנוכה לחשמונאים שאין משים אותם על לב כראוי , הגם שראשוני קדמונינו ז"ל כוונו בהיפך , וקבעו להחנוכה הודאה והלל , ולהפורים הודאה קצרה בלבד , ועל כן לא חתמו בה וקבעו . . . ל ה ו ד ו ת ו ל ה ל ל) · ולפי שלפכה נעלמת מאתנו , לא היה ברצון הסופרים בעלי רוה"ק להזכיר במגלה שום שם משמות הקודש , ולא ליחס בנגלה הגם אל השם כלל : וכמו שאנו רואים במגלה בעינינו , הנה היה המבוקש

הנכסף

אותן המגלות ; ואחר שהבדילו את השלש שאצל המקרא היוונית, הנגברות , ומי יודע כמה עוד ספורים וחזיונות מיוחסים לדניאל ועליו , שהיו בעיניהם לזרא , והניחום חצונים , אספו רק תשעת המגלות שבידינו אל תוך הכתובים ספרי קודש ; ובסדורם עשו כך : התחילו במגלת חזון לעתיד , מיוחסת לשנת שתים לנבוכדנאצר , ואחריה הציגו כמו כן מימי נבוכדנאצר שתי מגלות מעשי נסים בלי חזיון לעתיד , ואגבן סדרו עוד שתים מגלות מעשי נסים שבהן לבד בחרו , האחת מסוף ימי בלשאצר והריגתו , והשנית מימות דריוש ; ועתה חזרו שוב למגלות החזיונות שבחרו , והציגום כסדר חיי המלכים אחר נבוכדנאצר , שתים מיוחסות לימי בלשאצר , אחת לימי דריוש , ואחת לימי כורש ; והנה חברו בדרך זה אותן המגלות המקובלות אליהם , והיו בידם לספר אחד נשמר מכל הוספה וזיוף , והציגו בתחלתו תולדות דניאל ושלשת רעיו , כפי מה שהי' מפורסם מהם באותן הזמן , איך באו להיכל המלך , ואי' נשארו צדיקים בהיותם נשמרים ממאכלי עכו"ם , ואיך הגיעו לחכמת הכלדיים ולרוב תפארתם בה ; ופתיחתם זאת תתמו הספרים בהודעה , שדניאל זה חי עד שנת אחת לכורש (ועוד השלימו קצת מה שהי' חסר או משובש בתחלת מגלה ראשונה , או לסבה אחרת , להביאה בקשור נאה לפתיחתם) . והנה התימה הגדולה שהחזיון האחרון שבספר , הוא משנת שלש לכורש ; אולי נאמר שנספחה זו המגלה להספר , זמן מועט אחר הקבוץ הראשון לסופרים , אולם יקשה עוד היום במגלה החמישית , ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסיא . —

ועל פי דברינו אלה יאיר לנו מאמר אחד בדברי קדמונינו ז"ל (בראשית רבה פ' פ"ה) „ ודכוותה (פרשה שנכתבה שלא במקומה) " בה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא ודריוש מדאה קבל מלכותא , והן הוא בשנת שלש למלכות בלשאצר המלך ? (אין ספק שיש כאן טעות השמטה ; וכך צ"ל , והן הוא בשנת חדה לבלשאצר מלך בבל , והן הוא בשנת שלש למלכות בלשאצר המלך ; והכוונה על הזרות בסדר , שהערנו עליה וסברנו בה טעם לפי הפשט , היות המגלה הששית והשביעית חוזרות לאחור לשנה ראשונה ולשנה שלישית של בלשאצר , אחת שהוזכר הריגתו במגלה הרביעית) ר' חונא אמר שלא יאמרו דברי פיוטין הם כדי שידעו הכל שאמרו ברוח הקדש ; רבנן אמרו (בלשון אחר) כדי לסדג על הספר כולו שאמרו ברוח הקדש · הנה הדורש רצה להוכיח בפני הצבור , גם על צד האגדה , מפאת שלא נסדרו המגלות כסדר שנות המעשה שלהן , שכך ובסדר זה קבלום הסופרים וכתבום ברוח הקדש , ושאינם ספורים פיוטיים בלבד , כמו שהוא הדבר בוודאי באותן מגלות החצונות של דניאל שלא נתקבלו אלינו ושנתגלגלו עם זאת , גם בזמנים מאוחרים , בידי העם שומעי הדרשה , כמו שבארנו זה בהערה בבאור המשנה אף הקורא בספרים החצונים · — ויתבונן המשכיל בלשון המדרש הזה , שהכוונה בדבור שאמרו ברוח הקדש , על הסופרים אנשי כנסת הגדולה , שאמרוהו היינו שכתבוהו וקבלוהו בין כתבי הקדש (וכן כוונתם בדבורם אסתר ברוח הקדש נאמרה , וכמו שיבא להלן) ואינו מוסב כלל על איש חמודות הקדמון בעצמו ; והנה כל זה הנהו כמו כן מבאר בברייתא שלנו , כי אנשי כנסת הגדולה (ויתבן מאד שהיו אחרוני שייריה) כתבו דניאל , הכוונה שאספו אותן המגלות שראו לבחור בהן , ותיקנו אותן וחברום באגודה וקבעום לקודש בקדושת הכתובים ; וגם בזה עשו השלמים באיתו העזר האלהי עצמו , שבו נפעלו להם כל פעולותיהם הטובות שבהן נתנו חיים לאומה עד העולם ; והוא הוא העד הנאמן שהעיד,עליהם השם בקרבם את רוח קדשו . —

נ . ובענין מגלת אסתר , הגם שדעתנו נוטה למה ששמענו מדעת אחרוני חכמי הנוצרים , להקדים עוד זמן המעשה מאשר הורגלו לחשבו עד כה , הנה אין ליחס עם זאת כתיבת המגלה הנוכחית שבכתבי קדשנו , לא למרדכי ואסתר ולא לזמן עזרא , כי אם לאנשי כה"ג , ובבירור גמור לשייריה . וזה לפי שיש ראיות ניצחות מן המקרא , גם רשמים ניכרים למאד בדברי רז"ל , שהמגלה

במו

ששלח נבובדנאצר לכל גויי האדמה, והמספר במגלה זו על פני בולה, הוא המלך בעצמו בלשון אגרת שלוחה, תחלתה, נבובדנאצר מלבא לכל עממיא . . . שלמכון ישגא (ומה שבא באמצעיתה לשון, כאלו אחר מכפר על המלך בגוף שלישי, המבין יראה שזהו רק תיקון לשון מפני הכבוד להיותו מדבר על קלקלתו) · מגלה רביעית, מכפרת משתה בלשאצר המלך בליל כבוש בבל, ואיך שפתר לו דניאל הכתב הרמזיי שבהיכלו, ומסיימת בהריגת בלשאצר בלילה ההוא, וקבלת המלכות על יד דריוש המדי · מגלה חמישית, הצלת דניאל מגוב האריות, בימי דריוש הנזכר שקבל המלכות בבבל לפני מלוך כורש; ומסיימת בדבור ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסיא. חמשת מגלות אלו הם בלשון ומליצה ארמית בלול עם איזה מלות יוונית, ומסודרות כפדר הזמנים, ימי נבובדנצר, בלשאצר ודריוש המדי, הגם שכאמור אין להן קשור כלל אחת עם חברתה, אלא לכל אחת התחלה וסיום ניכרים, יהי׳ מה שכתבן לראשונה אדם אחד או יותר מאחד; צד שוה בהן עוד, שבכולן דניאל איננו המספר על עצמו בלשון מדבר בעדו. מגלה ששית עודנה בלשון ארמי, אך בסדר הזמן תשוב לאחור לשנה ראשונה של בלשאצר, שכבר הריגתו מסופרת במגלה הרביעית; התוכן, חלום דניאל עצמו מארבע חיות, ופתרון המלאך אליו; ומשונה עוד זאת המגלה בדבר א׳. שיש לה ראש ציון מן כותב אחד, בשנת . . . . דניאל חלם חזה . . . באדין חלמא כתב ראש מלין אמר, ענה דניאל ואמר, ומכאן ואילך דניאל הוא המספר על עצמו חזה הוית וגו׳ . — עתה יבאו עוד שלש מגלות חזיונות שלשתן בעברי, והולכות בסדורן כסדר הזמנים, והן בזה בקשור עם המגלה הששית שלפניהן; וזמן ארבעתן, אחת לבלשאצר, שלש לבלשאצר, אחת לדריוש המדי, שלש לכורש; והמספר בשלשתן ג״כ דניאל עצמו בלשון מדבר בעדו. התוכן שלהן, מגלה שביעית חזון מן האיל והצפיר ־ים; והבנת החזון על ידי המלאך גבריאל.

מגלה שמינית תפלה על אורך זמן חרבות ירושלים, והיות עוד העיר והעם והר הקדש לחרפה לכל סביבותם, אחר שהבין בספרים שבבר כלה קץ השבעים שנה מפי ירמיה, ומענה בחזון אליו מאת המלאך גבריאל, כי מספר השבעים אינם שנים פשוטות, אך שבעים שמטות שנים לפרות שלימה. — ולבסוף מגלה תשיעית ואחרונה חזון ארוך; ועל דבר תוכנו צריך אתה לדעת היות עיקר הרמזים ועצמותם, גם במגלה הראשונ׳ גם בארבעת מגלות האחרונות, ענין שוה ואחד לגמרי, היינו ארבע מלכיות נכר שישראל כבושים תחת ממשלתם הגדולה, בבל, פרס, אלכסנדר המקדוני, ומלכות היוונים שבסוריא, ובה ובמלכיה הוא מרחיב קצת, באיזה פרטים עד אנטיוכוס עפיפנוס צוררנו וסופו הרע, וחותם בחזיון קצר לעתיד לבוא; ואף במגלה זו האחרונ׳, מתחיל באמצע ימי פרס, ומקצר בספור אלכסנדר, והולך ומרחיב בחזיונו מה שמגיד לו האיש לבוש הבדים, פרטי דברים של מלכי הצפון ומלכי הנגב, היינו מלכי יוון הסליקיי׳ שבאנטוכיא ומלכי יון התלמיים שבאלכסנדריא, מלחמות׳ וקורותם בבית, והצטרפות׳ עמנו שוה עקר הבוונה, וכמו שאמר ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים, ומרחיב יותר מעט באנטיוכוס הצורר ובסופו׳ ומסיים בקצת עתידות; ובבר בא בשער ביאורי רוב הרמזים הפרטיים. —

והנה אם נתבונן בראוי בהנאמר למעלה, ונצרף לזה עוד מה שכבר נודע, שיהודים היוונים קבלו עוד שלש מגלות כדניאל, והם בל, תנין, ושושנה (אם לקודש בקדושת הכתובים או במדרגה פחותה הימנה אולם עכ״פ לקדושה מה, ואין זה המכוון עתה) הנה תתחייב לנו ההנחה, שהיו נמצאים ומתגלגלים, על דניאל ועל שלשת רעיו, בידי העם, מגלות כמה; מקצתן כללו מעשי נסים שנעשו להם בהיכל מלכים ודברי חכמתם וצדקתם, ומקצתן חזיונות ומראית בקירות אומתנו ומושליה המלכיות הארבע; והיו החכמים הצדיקים האלה, מפורסמים בכל אלה אצל העם, עוד מימות הגולה בבבל; ובשבאו הסופרים בעלי אסופות אספו יקבצו גם ואותן

לבן עזרא, מה שיארך כאורו כאן ואין בו הכרח למטרת חפצנו, אין נראה מזה הכתוב זולתי שנחשבו אז היוונים לגוי רחוק במדינות הים, מאין אפשרות להתחבר עמם. — והנה פירש רש״י ז״ל על המקרא (ט׳ ג׳ י״ג) גם היום מגיד משנה אשיב לך כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על בניך יון „ עוד היום אני מגיד לך בשורה שניה לבד זו של בנין; ומה היא הגדה השניה שאני שב לשנות לכם? כי דרכתי לי יהודה וגו׳ סוף שבני יון יטלו המלוכה מיד מלכי פרס ויריעו לכם, ואני אדרוך יהודה להיות לי בקשת מלחמה, וילחמו ביוונים בימי חשמונאי״. הנה הרגיש הקישי וביקש לעזור בלשונו הזהב, כמו שבקש להמלט מן המבוכה ברמזי מעשים פרטיים, ופירשם לשעבר; ומה נעשה שאין במקרא זה, ולא בכלל אלה הנבואות האחרונות שבזכריה, שום רמז ורושם ניכר על מפלת פרס והמכר מלכותם לידי היוונים עם רחוק, מה שהיה עכ״פ ראוי לזכרון מועט, בכדי להבין דבר את העם, שומעי הנבואה בזמן דריוש הבשר בונה בית מקדשם או אפי׳ בזמן מלכי פרס שבאו אחריו שלא הרעו עמנו, כנודע וכמו שרמז גם רש״י ז״ל בדבריו. —

והנה זה הוא דבר הלחץ הגדול וההכרח המכריחנו לומר כי הנביא שהתנבא נבואות אחרונות אלה שבזכריה, חי אחר מות אלכסנדר, וכבר פשטה מלכות היוונים בארצות המזרח, וכי נפלו נבואותיו להאסיפה הכוללת, על ידי אנשי כנסת הגדולה, וזה שיריה; והאסיפה נחתמה ונתיחסה בצדק אליהם. —

ב. דניאל, בבינויו איש החמודות, חי בבבל, והיה כן הגולים היותר ראשונים בשנת שלש ליהויקים, בתחלת יסוד המלכות הכללית לכשדיים (הקושי על פרט זה המספר וישובו הנכון יעויין במפרשים) ומיצה את ימיו עד סוף מלכותם, כמבואר ביחוד בראש ספר זה (דניאל א׳ כ״א) ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך; ואין בזה קושי כלל, ובידענו שבא לבבל ועודנו נער, וניתן לו לאריכות ימיו לבד שמונים שנה, יש בידינו לפרנס עמהן כל שנות מלכות הבבליים. — יחזקאל הנביא, שהיה מן הגולים השנים עם יכניה, כבר מזכירו בשנת י״א לגלותו, היא שנת חורבן המקדש, בנבואתו על מלך צור (כ״ח, ג׳) לחכם מפורסם לא יקשה ממנו כל סתום; ולפי הנראה מן הדימוי שם, לחכם בפתרונים וחזיונות בעתותי המלכים והמלכיות קורותם ועתידותיהם, שזו היתה עיקר חכמת הכלדיים בימים ההם, ומפורסמת גם בזמנים מאוחרים בכל המזרח; וגם בספר זה כתוב עליו ועל רעיו שהיו מן המפוארים לראשונים בחכמה זו (דניאל א׳ כ׳) וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר ידות על כל החרטומים האשפים אשר בכל מלכותו. — אולם מזכירו עוד בנבואתו, לאיש צדיק ואהוב לאלהים, ולמוצל מצרה וסכנה (כנראה קרוב מן רדיפות בהיכל מלכי בבל) וזה (יחזקאל י״ח י״ד) והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם וגו׳: והנה עם כל זה הפרסום לאיש, תייחס ברייתא שלנו כתיבת הספר הנקרא כשמו, לאנשי כנסת הגדולה; וכבר ידענו רוחב שם זה, הנם שידענו כמו כן, שהמובן בכתיבה בכאן הוא לבד על האסיפה והתיקון ויושר המכתב: — האומנם כאשר נשים עיוננו על הספר עצמו, הנקרא דניאל כשם האיש המדובר עליו בתחלתו, גם המדבר בו בעצמו על הרוב, נמצאהו לפי מה שהוא עתה לפנינו, מחובר מן איזה מגלות, מגלה מגלה לבדה; באופן שבלשון ודרך חבורן, אין אחת מהן קשורה ואדוקה לא למגלה שלפניה ולא לאיתה שלאחריה, הגם שבתוכן הספורים, יש לפעמים מקצתן על קצתן, רמיזה והוראה. —

מגילה ראשונה חלום נבוכדנאצר מצלם מורכב מאברים ומתכיות שונות, ופתרון דניאל; וחותמת בדבור, ודניאל בתרע מלכא.

מגלה שניה, הצלת שלשת הרעים מכבשן האש בימי נבוכדנאצר, וחותמת בדבור, באדין מלכא הצלח לשדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל; ואין בה שום זכר לדניאל. מגלה שלישית, בוללת אגרת

לשונן משונה מכל וכל מסגנון ולשון נבואות זכריה שקדמו להן בספר , ושלא ידמו כלל גם לדברי מלאכי שבא אחריהן באכיפה , ושייכות אם כן לנביא בפני עצמו שאין שמו נודע לנו · — ואם נשים עין בפירושי אלה הנבואות , נמצא שכל גדולי המפרשים הקדמונים ז"ל , רש"י , הראב"ד מטוליטולה בספר קבלתו , הר"ד קמחי והראב"ע , כולם באחד פירשו אותן , לפי פשוטן של מקראות , על דברי בית שני , וביחוד על מלכי היוונים והמאורעות שארעו אותנו עמהם ; אלא שקצתם ממשיכי' בפתרונם ענין פרשיות ההם עד להחורבן , וקצתם רק עד לנצחון בני חשמונאי ; ולדעתנו , שאי אפשר לבארה כאן בפרטות , תמשך זאת הנבואה , במה וכל כמה שיש בה משלים ורמזים מפרטי מעשי' ומעושיהם , עד מלכות אנטיוכס הגדול ; הוא שנצח בשנת מאה וארבעה עשר ליוונים את מצרי' ומלכה תלמי החמישי עודנו נער ; ומן אז והלאה באה ארץ ישראל תחת ממשלת מלכי היוונים שבסוריא , תחת היותה מלפנים יותר מן מאת שנה תחת מלכי היוונים שבמצרים ; ענין ותמורה גדולה בקורותינו בזמן ההוא , המסופר ברמז גם בדניאל (י"א ט"ו) ויבוא מלך הצפון (סוריא) . . . וזרועות הנגב (מצרים) לא יעמודו . . . ויעמוד בארץ הצבי (א"י) וכלה בידו , וכמבואר בשער בקצת רוחב . —

ודע עוד כי ראש ועיקר מה שהניע המפרשים כולם לפתרונם הנזכר , הוא המקרא המבורר (זכרי' ט' י"ג) ועוררתי את בניך ציון על בניך יון ; ועל זה הדרך פירשו כולם הדבור (י' ג') על הרועים חרה אפי , על מלכי יון ; ובמקרא (י' י"א) והורד גאון אשור ושבט מצרים יסור · הנה היוצא מכלל דבורם הוא , שהנביא כינה למלכי יון הסילוקיים שבסוריא בשם א ש ו ר , ומלכי יון התלמיים שבאלכסנדריא בשם מ צ ר י ם , וזה אמת ברור ; ובמו כן במקרא (ט' י"ג) כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים , אמרו , שאלה כינויים לישראל שבארץ יהודה , ולישראל שבעבר הירדן ובגליל ובארץ העמים , וגם זה נכון וודאי · —

וראוי לעורר לבב המשכיל עוד על התוכן שבתחלת קאפיטל י"ג , בהפסק הנביאים לגמרי בעת קריבה , ושיהי' הטוען בה בסכנת נפשו , לא בלבד מצד המושלים והמנהיגים , כ"א גם מצד משפחתו , עד שהפליג לומר ודקרוהו אביו ואמו יולדיו בהנבאו ; והמקרא הסתום והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו , אולי יהיה גם הוא מוסב על איזה טוען בנבואה מסופקת שחשב להעיר את העם ונהרג באותו הזמן ; ויש לזה סמך מן המסופר ברמז בדניאל בקורות זמן אנטיוכוס הגדול (דניאל י"א י"ד) ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב , ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו . —

הכלל הברור לדעתנו , שכל הקושי והסתימה הגדולה בנבואות הללו , הכל בא מפאת היותן כוללות ברמז פרטי קצת מאורעות שאירעו לעם ולמנהיגיו בארץ , במאה שנים הראשונות למלכות היוונים ; כמו שלשת הרועים שמתו בירח אחד (בזמן קצר ; והרמז לדעת טובי המפרשים על שלשה כהנים גדולים מנהיגי העם באותו הזמן) מקל הנועם ומקל החובלי', שלשים הכסף המושלכים אל אוצר המקדש , הרועה האוילי ; והגם שרש"י ז"ל ועוד קצת מפרשים בחרו יותר לפרש אותן הרמזים הפרטיי' לשעבר , כאופן שיהיו מושלים על מעשי מלכי בית ראשון בדרך משלי יחזקאל , הנה לא נמצא הפתרון עולה כלל בבאור הפסוקים · —

מעתה נעמוד ונתבונן שלפי הכלל המבואר בהערה הקודמת לזו , לא יתכן כלל כי תהיינה נבואות אלה לזכריה או לאחר בזמנו זמן דריוש בונה הבית , ומלכות פרס באבה ובהצלחתה , עד שלא נודע לפרס זמן טוב וגדולה בזמן ההוא , והאיך היו ישראל מבינים אפי' אחת מאלף מן המשטמה שיהיו להם עם אחת המלכיות היווניות שבארץ או עם שתיהן יחד , ובמעט שנודע להם עדיין מציאות ושם עם היוונים לאומותם ; וזה שבא בכתוב (יואל ד' ו') ובני יהודה ובני ירושלים מכרתם לבני היוונים למען הרחיקם מעל גבולם , הנה מלבד שיש ראיות למבין , שגם נבואות יואל אינה מן הקודמות , ושעכ"פ לא נתנבאה מקודם לזמן

ועל עשקם המעשר והתרומה, והכל מסבים לימות עזרא ונחמיה, לא בא מאלה בחגי וזכריה; וכבר הזכרנו כי מן שש לדריוש שנשלם הבית עד ביאתו של עזרא בשנת שבע לארתחשסתא, עברו וחלפו חמשים וארבע שנה שבהן שבו לעם, אחר היותם בראשיתם קהל קטן, אך גברו גם השחתות שונות, שתיקנו אותם עזרא ונחמיה הפרנסים הטובים, ועוד יותר המקרא (מלאכי ג' י') הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי נא טרף בביתי, טורה שכבר הנהיגו אז להביא המעשרות אל לשכות המקדש, וזהו תיקון חדש, לא הי' בישראל לפני עזרא ונחמיה; ואפי' בכתב הברית והאמונה, לא תיקנו רק שיהי' גם לכהנים חלק במעשר, שלוקחי' הלוים בכל עיר; ואך אחר זה נעשה על ידם התקון בהבאת המעשרות ללשכות המקדש, ושיחולק ע"פ ממונים כהנים ולוים, וזה המנהג נעזב בימי היות נחמיה בפרס, ושוב החזיק אותו בשובו משם, וזה המבואר לנו בשער בישוב הכתובים והמחלוקת בדברי החכמים. ועל כן אם קבלה היא (לא מדרש אגדה בלבד) ביד האומר (מגילה ט"ו) מלאכי זה עזרא, נקבלנה בסבר פנים, ונאמר שרצה עזרא לשום גבול והפרד בין פעולתו בקדש בתורת סופר ומורה, לבין פעולתו הנבואית כמוכיח ומתנבא על העתיד, וכינה לעצמו בשם מלאכי להיות נקרא הכהן מלאך פעמים בנבואה זו. אמנם איך שיהיה בזה, הנה נראה בעליל, שאין להקדים נבואת מלאכי ואף כי האסיפה הכללית האחרונה לשנים העשר, על כל פנים מן אמצע ימי עזרא ונחמיה, וסוף ימי ארתחשסתא; והנה עדיין לא נמלטנו מן השאלה למה לא ייחסו האסיפה לעזרא בסוף ימיו, ואיחרוה לימות הסופרים שבאו אחריו?

ישמע נא הקורא המשכיל השערתנו בזה. —

אמת פשוט לחכמינו במקומות רבו מלספור, כי משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי, נחתם חזון ופסקה נבואה מישראל; ודברם זה יציב ונכון בלי ספק בהיות הכוונה על המפורסמים בנבואה בחונים וידועים בשמותם לנביאי השם; ועל דרך שאמר הכתוב, וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ה'; ועם זאת יתכן, וקרוב אל הדעת לפי טבע הענין, כי עוד נגלה דבר ה' ליחידים מאהוביו, ותנח עליהם הרוח בהזדמן או גם בהתמיד זמן זה, ושנמשך זה עוד כמאה שנה ויותר ובדורות ארבעה. והנה יכיר המתבונן בדבורים שברשימת נחמיה, וגם נ ב י א י ם העמדת לקרוא עליך וכו', ואכירה כי לא אלקים שלחו, כי ה נ ב ו א ה דבר עלי, וגם לנועדיה ה נ ב י א ה וליתר ה נ ב י א י ם אשר היו מיראים אותי, בדבורים כמו אלה יוכר למתבונן, שאם כבר לא היה אז חזון נפרץ, עדיין לא אבד, ושהיתה הנבואה האמתית ולסבת זה גם הטענה בנבואה, רגילה עוד בישראל, הגם שהנבואה המוחזקת היתה מתמעטת והולכת באין ספק *) ועל פי הנחה זו לא יהי איפוא רחוק, כי ימצאון בתוך אסיפתנו זאת, גם איזה דברי נבואה שנתנבאה בזמן המאוחר לעזרא, וקבלת ברייתא זו, המיחדת האסיפה להכנסיה בכלל, תהי בזה לראיה לנו. —

וצריך שנודיע, כי עיקר צרכנו לכל זה, הוא בעבור נבואות מיוחדות הבאות לאחרונה בזכרי' ובחלק שני ממנו (זכריה ט' — י"ד) שכל קורא מבין יתעורר עליהן היותן סתומות מאד, והיות סגנון שלהן ומליצת לשון

*) ובברייתא הובאה בגמרת מגילה (י"ז ב') הדבור על כנסת הגדולה, ק"כ זקנים, ובהם כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר; ובירושלמי דמגילה פ' ראשון, בא לשון זה: „שמונים וחמשה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים; ולפי הדרך נאמר במספר פ"ה החתום, שנראה שהכוונה על החותמים בכתב האמנה והברית ביום יסוד הכנסיה, ומספר הבאים ע"צ החתום עתה פ"ג לפנינו, אך נראה לעין כי שם (י' י') חסרים שני שמות; והשלימו בברייתא המספר ק"כ עם נביאים, והגירסא נ"ל שם, עמהם, לפי סברתם, שגם חגי וזכריה היו שם במעמד, ואינם מן הבאים על החתום' וגם עזרא ואלישיב הכה"ג אינם מן החתומים לפנינו. ובאמת לפי הטבע והחשבון חגי וזכרי' כבר הלכו לעולמם בשעת המעמד ההוא.

שבהם פתח ומבוא להסרת ספיקות הרבה, ולהיישיר על דרך אמת ואמונה בפנות גדולות מרבים שבכתב ומדברים שבע"פ. ואחר זאת ההצעה במובן דבור אבנה"ג, תהי ההתחלה בבאור ענין כתיבת שנים עשר. —

א. הגם שאין ספק כי עזרא עצמו יחשב גם הוא בכלל הכנסיה הגדולה, והוא המיסדה, הנה בזו המשנה המובן המיוחד, בדבור כנסת הגדולה, רק על הכנסיה או הסופרים שבדורות שאחרי עזרא; וזה להיותה מחלקת בפירוש במנין הכותבים לסה"ק, בין עזרא כותב ספרו ודה"י ובין אנשי כנסת הגדולה; ואל יטעה אותנו היות' הפסקא אבנה"ג כתבו וכו' קודמת כאן לפסקא עזרא כתב וכו', שהרי יקדם כאן ג"כ ירמיה לחזקיה וסיעתו; אלא וודאי אין המוקדם והמאוחר בסדור חלק זה של המשנה המתחיל „ומי כתבן" לפי זמן חיי הכותבים, כי אם לפי קדימת סדר הספרים הנמנים ראשונה לכתיבה בפסקא פסקא, ולהיות יחזקאל קודם בסדר כתבי הקודש לספר עזרא, על כן קדמה כאן פסקא אבנה"ג כתבו יחזקאל וכו' לפסקא עזרא כתב ספרו וכו'. — והנה בלי ספק יהי דבר שאי אפשר לשמוע לומר שדורות הסופרים שאחר עזרא, היו הראשונים לכתוב נבואות אלו על הספר מפי הזוכרים בע"פ, ובחבקוק נאמר בבאור כתוב חזון ובאר על הלוחות, הכוונה בענין הכתיבה שאותן הנבואות הקטנות בכמותן, לנביאים ידועים בשמותם, שנמצאו מפוזרות בידי הסופרים, אחת אחת לבדה או בחבורים קטנים שונים, הן הנה שקבצו אותן אבנה"ג או הסופרים שמימות עזרא ואילך, וחברום לספר אחד שלם, בשביל שלא יאבדו בפרודם (כמאמר הגמרא שם) וסדרו את הנודעים מהם בזמנם, לפי סדר חייהם, מן הושע אצלינו הראשון אחר מרע"ה שיש לו נבואות מיוחדות בחבור בפני עצמו, עד מלאכי חותם הנביאים הידועים ומפורסמים בשמותם לנבואה; גם תקנום ברוח הקודש שבקרבם, שהיו צריכין בזה לעזר אלקי, בפרט באיזה מהן לרוב יושנם וקדמות לשונם. (היות להסופרים יד בתקון מכתב הספר, קצת ראיה, שם המלך דוד, שבא פעם בהושע ושנוי פעמים בעמוס, שניהם מן הנביאים הראשונים, ועם זאת כתוב דויד מלא יו"ד כמו שהוא לבד בעזרא ודה"י, גם בנבואות אחרונות שבזבריה ששה פעמים). —

והנה אם נבקש כמובן לקבלה זו בדרך הדרישה מתוך הספר עצמו, היינו כי האסיפה הכוללת לספר שנים עשר, כפי מה שהיא עתה בידינו, היא מעשה דורות הכנסיה בזמן מאוחר לעזרא, הנה יובן לנו בנקל שאי אפשר לייחס המעשה לזמן הגלות, וקודם שנבנה הבית, לפי שבאו בספר נבואות חגי וזכריה שנתנבאו משנת שתים לדריוש, והם שהיו מבוני הבית; גם לא תיוחס האסיפה לחגי וזכריה עצמם אחר נבואתם, לפי שבא בה גם נבואות מלאכי, שניכר מתוכה שהיה הבית עומד בנוי קודם לזה הרבה; ובאו בזאת הנבואה תוכחות לכהנים שהשחיתו, ועל נשואי נשים נכריות, ועל

בשנת ק"ב ליוונים, ושאינו הכהן ידוע ולא שמעון הראשון, שהיו בעת בוא היוונים ובשנת תחלת מלכותם, ועל זה הנדון כבר יש בידינו ראיות נוכחות בשער אם למסורת ההלכה שבחבורנו כ"י, ונזכיר בזה מהנה רק שתים לבד. **א**. תלמידי שמעון זה כבר אנטיגנוס, שם יווני ממש, ובלי ספק לא היה נער בעת קבלו התורה מרבו, גם במאמר מוסרי הרגיל בפיו, כבר בא הכיסוי שמים על השם יתעלה, מה שלא נמצא בכל המקרא, ולקוח בלי ספק מן דרך הלשון היווני, ואיך אפשר שיתפשט בישראל ובארצם, לשון היוונים ושמותיהן בשעור גדול כזה בזמן קצר כל כך, כמו שהיה מוכרח אם תהיה משנתנו הכוונה על ידוע הכהן או אפי' על שמעון ראשון בארבעים שנה הראשונות למלכות היוונים. **ב**. יוסי בן יועזר שקבל התורה מאנטיגנוס וגם מרבו שמעון (כפי הגרסא הנכונה יוסי בן יועזר וכו' קבלו מהם) נהרג בזמן השמד ע"י בכחידם היווני בהסתת יקים איש צרורות, וזה מבואר במדרשות, והיה זה בשנת קמ"א ליוונים כמפורש בדה"י לחשמונאים, מזה מוכח ברור כי זה שמעון שזכרה משנתנו לאחד מאחרוני כנסת הגדולה, הוא שמעון השני בן חוניו השני, אותו הכהן שמילא ימיו עד סמוך לימי השמד והמלחמה. והנה גם הרב בעל סדר הדורות ראה וחשב וכתב „ולפי זה לא יהיו אנשי כנה"ג בזמן ובדור אחד, רק לפחות שמנה דורות" אלא שטעה במ"ש בהתחילו למנותם עם יהושע בן הצפחה, ואין למנות השמונה דורות כי אם מאלישיב ככדו, וכמבואר.

ועל עשקם המעשר והתרומה, והכל מסבים לימות עזרא ונחמיה, לא בא מאלה בחגי וזכריה; וכבר הזכרנו כי מן שש לדריוש שנשלם הבית עד ביאתו של עזרא בשנת שבע לארתחשסתא, עברו וחלפו חמשים וארבע שנה שבהן שבו לעם, אחר היותם בראשיתם קהל קטן, אך גברו גם השחתות שונות, שתיקנו אותם עזרא ונחמיה הפרנסים הטובים, ועוד יותר המקרא (מלאכי ג' י') הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי נא טרף בביתי, מורה שכבר הנהיגו אז להביא המעשרות אל לשכות המקדש, וזהו תיקון חדש, לא הי' בישראל לפני עזרא ונחמיה; ואפי' בכתב הברית והאמונה, לא תיקנו רק שיהי' גם לכהנים חלק במעשר, שלוקחי' הלוים בכל עיר; ואך אחר זה נעשה על ידם התקון בהבאת המעשרות ללשכות המקדש, ושיחולק ע"פ ממונים כהנים ולוים, וזה המנהג נעזב בימי היות נחמיה בפרס, ושוב החזיק אותו בשובו משם, וזה המבואר לנו בשער בישוב הכתובים והמחלוקת בדברי החכמים. ועל כן אם קבלה היא (לא מדרש אגדה בלבד) ביד האומר (מגילה ט"ו) מלאכי זה עזרא, נקבלנה בסבר פנים, ונאמר שרצה עזרא לשום גבול והפרד בין פעולתו בקדש בתורת סופר ומורה, לבין פעולתו הנבואית במוכיח ומתנבא על העתיד, וכינה לעצמו בשם מלאכי להיות נקרא הכהן מלאך פעמים בנבואה זו. אמנם איך שיהיה בזה, הנה נראה בעליל, שאין להקדים נבואת מלאכי ואף כי האסיפה הכללית האחרונה לשנים העשר, על כל פנים מן אמצע ימי עזרא ונחמיה, וסוף ימי ארתחשסתא; והנה עדיין לא נמלטנו מן השאלה למה לא ייחסו האסיפה לעזרא בסוף ימיו, ואיחרוה לימות הסופרים שבאו אחריו?

ישמע נא הקורא המשכיל השערתנו בזה. —

אמת פשוט לחכמינו במקומות רבו מלספור, כי משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי, נחתם חזון ופסקה נבואה מישראל; ודברם זה יציב ונכון בלי ספק בהיות הכוונה על המפורסמים בנבואה בחונים וידועים בשמותם לנביאי השם; ועל דרך שאמר הכתוב, וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ה'; ועם זאת יתכן, וקרוב אל הדעת לפי טבע הענין, כי עוד נגלה דבר ה' ליחידים מאהוביו, ותנח עליהם הרוח בהזדמן או גם בהתמיד זמן זה, ושנמשך זה עוד כמאה שנה ויותר ובדורות ארבעה. והנה יכיר המתבונן בדבורים שברשימת נחמיה, וגם נביאים העמדת לקרוא עליך וכו', ואכירה כי לא אלקים שלחו, כי הנבואה דבר עלי, וגם לנועדיה הנביאה וליתר הנביאים אשר היו מיראים אותי, בדבורים כמו אלה יוכר למתבונן, שאם כבר לא היה אז חזון נפרץ, עדיין לא אבד, ושהיתה הנבואה האמתית ולסבת זה גם הטענה בנבואה, רגילה עוד בישראל, הגם שהנבואה המוחזקת היתה מתמעטת והולכת באין ספק *) ועל פי הנחה זו לא יהי איפוא רחוק, כי ימצאון בתוך אסיפתנו זאת, גם איזה דברי נבואה שנתנבאה בזמן המאוחר לעזרא, וקבלת ברייתא זו, המיחדת האסיפה להכנסיה בכלל, תהי בזה לראיה לנו. —

וצריך שנודיע, כי עיקר צרכנו לכל זה, הוא בעבור נבואות מיוחדות הבאות לאחרונה בזכרי' ובחלק שני ממנו (זכריה ט' — י"ד) שכל קורא מבין יתעורר עליהן היותן סתומות מאד, והיות סגנון שלהן ומליצת לשונן

*) ובברייתא הובאה בגמרת מגילה (י"ז ב') הדבור על כנסת הגדולה, ק"כ זקנים, ובהם כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר; ובירושלמי דמגילה פ' ראשון, בא לשון זה: „שמונים וחמשה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים; ולפי הדרך נאמר במספר פ"ה החתום, שנראה שהכוונה על החותמים בכתב האמנה והברית ביום יסוד הכנסיה, ומספר הבאים על החתום עתה פ"ג לפנינו, אך נראה לעין כי שם (י' י') חסרים שני שמות; והשלימו בברייתא המספר ק"כ עם נביאים, והגירסא נ"ל שם, עמהם, לפי סברתם, שגם חגי וזכריה היו שם במעמד, ואינם מן הבאים על החתום, וגם עזרא ואלישיב הכה"ג אינם מן החתומים לפנינו. ובאמת לפי הפשט והחשבון חגי וזכרי' כבר הלכו לעולמם בעת המעמד ההוא.

שבהם פתח ומבוא להסרת ספיקות הרבה, ולהיישיר על דרך אמת ואמונה בפנות גדולות מדברים שבכתב ומדברים שבע״פ. ואחר זאת ההצעה במובן דבור אכנה״ג, תהי ההתחלה בבאור ענין כתיבת שנים עשר. —

א. הגם שאין ספק כי עזרא עצמו יחשב גם הוא בכלל הכנסיה הגדולה, והוא המיסדה, הנה בזו המשנה המוכן המיוחד, בדבור כנסת הגדולה, רק על הכנסיה או הסופרים שבדורות שאחרי עזרא; וזה להיותה מחלקת בפירוש במנין הכותבים לסה״ק, בין עזרא כותב ספרו ודה״י ובין אנשי כנסת הגדולה; ואל יטעה אותנו היות׳ הפסקא אכנה״ג כתבו וכו׳ קודמת כאן לפסקא עזרא כתב וכו׳, שהרי יקדם כאן ג״ב ירמיה לחזקיה וסיעתו; אלא וודאי אין המוקדם והמאוחר בסדור חלק זה של המשנה המתחיל „ומי כתבן ״לפי זמן חיי הכותבים, כי אם לפי קדימת סדר הספרים הנמנים ראשונה לכתיבה בפסקא פסקא, ולהיות יחזקאל קודם בסדר כתבי הקודש לספר עזרא, על כן קדמה כאן פסקא אכנה״ג כתבו יחזקאל וכו׳ לפסקא עזרא כתב ספרו וכו׳. — והנה בלי ספק יהי דבר שאי אפשר לשמוע לומר שדורות הסופרים שאחר עזרא, היו הראשונים לכתוב נבואות אלו על הספר מפי הזוכרים בע״פ, ובחבקוק נאמר בבאור כתוב חזון ובאר על הלוחות, הכוונה בענין הכתיבה שאותן הנבואות הקטנות בכמותן, לנביאים ידועים בשמותם, שנמצאו מפוזרות בידי הסופרים, אחת אחת לבדה או בחבורים קטנים שונים, הן הנה שקבצו אותן אכנה״ג או הסופרים שמימות עזרא ואילך, וחברום לספר אחד שלם, בשביל שלא יאבדו בפרודם (כמאמר הגמרא שם) וסדרו את הנודעים מהם בזמנם, לפי סדר חייהם, מן הושע אצלינו הראשון אחר מרע״ה שיש לו נבואות מיוחדות בחבור בפני עצמו, עד מלאכי חותם הנביאים הידועים ומפורסמים בשמותם לנבואה; גם תקנום ברוח הקודש שבקרבם, שהיו צריכין בזה לעזר אלקי, בפרט באיזה מהן לרוב ישנם וקדמות לשונם. (היות להסופרים יד בתקון מכתב הספר, קצת ראיה, שם המלך דוד, שבא פעם בהושע ושנוי פעמים בעמוס, שניהם מן הנביאים הראשונים, ועם זאת כתוב דויד מלא יו״ד כמו שהוא לבד בעזרא ודה״י, גם בנבואות אחרונות שבזכריה ששה פעמים). —

והנה אם נבקש ממוכין לקבלה זו בדרך הדרישה מתוך הספר עצמו, היינו כי האסיפה הכוללת לספר שנים עשר, כפי מה שהיא עתה בידינו, היא מעשה דורות הכנסיה בזמן מאוחר לעזרא, הנה יובן לנו בנקל שאי אפשר לייחס המעשה לזמן הגלות, וקודם שנבנה הבית, לפי שבאו בספר נבואות חגי וזכריה שנתנבאו משנת שתים לדריוש, והם שהיו מבוני הבית; גם לא תיוחס האסיפה לחגי וזכריה עצמם אחר נבואתם, לפי שבא בה גם נבואות מלאכי, שניכר מתוכה שהיה הבית עומד בנוי קודם לזה הרבה; ובאו בזאת הנבואה תוכחות לכהנים שהשחיתו, ועל נשואי נשים נכריות, ועל

בשנת ק״ב ליוונים, ושאינו הכהן ידוע ולא שמעון הראשון, שהיו בעת בוא היוונים ובשנת תחלת מלכותם, ועל זה הנדון כבר יש בידינו ראיות נוצחות בשער אם למסורת ההלכה שבחבורנו כ״י, ונזכיר בזה מהנה רק שתים לבד. א׳ תלמידי שמעון זה כבר אנטיגנוס, שם יווני ממש, ובלי ספק לא היה נער בעת קבלו התורה מרבו, גם במאמר מישרי הרגיל בפיו, כבר בא הכינוי שמים על השם יתעלה, מה שלא נמצא בכל המקרא, ולקוח בלי ספק מן דרך הלשון היווני, ואיך אפשר שיתפשט בישראל ובארצם, לשון היוונים ושמותיהן בשעור גדול כזה בזמן קצר כל כך, כמו שהיה מוכרח אם תהיה במשנתנו הכוונה על ידוע הכהן או אפי׳ על שמעון ראשון בארבעים שנה הראשונות למלכות היוונים. ב׳. יוסי בן יועזר שקבל התורה מאנטיגנוס וגם מרבו שמעון (כפי הנרסא הנכונה יוסי בן יועזר וכו׳ קבלו מהם) נהרג בזמן השמד ע״י בכחידם היווני בהסתת יקים איש צרורות, והיה זה בשנת קמ״א ליוונים כמפורש בדה״י לחשמונאים, מזה מוכח ברור כי זה שמעון שזכרה משנתנו לאחד מאחרוני כנסת הגדולה, הוא שמעון השני בן חוניו השני, אותו הכהן שמילא ימיו עד סמוך לימי השמד והמלחמה. והנה גם הרב בעל סדר הדורות ראה וחשב וכתב „ולפי זה לא יהיו אנשי כנה״ג בזמן ובדור אחד, רק לפחות שמנה דורות ״ אלא שטעה במ״כ בהתחילו למנותם עם יהושע ראש המשפחה, ואין למנות השמונה דורות כי אם מאלישיב ככלו, וכמבואר.

הקבלה וליקיתה · — והצורך מביא, בטרם נבוא אל הבאור, לשנות בקצרה העולה מדברינו בשער, על תבונת הכנסיה הקדושה ההיא; וזה, שאחר בוא עזרא ונחמיה לירושלים, ונשלם בנין החומה לעיר בחודש אלול שנת עשרים לארתחשסתא, קבצו בחודש תשרי כל כהני העם ושריו וגדוליו, ועשו המועדים, וקראו בתורה כמשפט; ובכלות החג, כרתו ברית לפני האלקים, וכתבי כתב אמנה ובאו בו על החתום, ללכת בדרכי התורה ולגדור פרצת הזמן שפרצו בקהל שבי הגולה במשך אותן ששים שנה ויותר שעברו מעת הוקם הבית, ואשר בהן כבר רבו ונהיו לעם גדול; והנה קראו חז״ל לאסיפה הקדושה ההיא בשם כנסת הגדולה (מטעמים שבארנו שם) וקבלו שהיו בעת ההיא בין הכל מאה ועשרים בהגים ובהם עוד כמה נביאים; ובאמת לא בלבד ראשיתה של הכנסיה, והוויתה בזמן עזרא ונחמיה ואלישיב הכהן הגדול שלישי שבבית, רומז במקרא (נחמיה ח׳ י״ג) שאחר שסיפר הכתוב שקראו את התורה בראש השנה לפני הצבור, מפורש ושום שכל, (וזהו ראשית תקון קריאת התורה מתורגמת בשבתות ובמועדים) יזכיר עוד, וביום השני (בחול) נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלוים אל עזרא הסופר (בביתו) ולהשכיל אל דברי התורה; אכן גם ביתר פעולותיה ותקוניה הטובים המבוארות בקבלה, בארנו בשער, היותם נרמזים במקראות;

ונתברר שם עוד, כי נשארה כנסיה זו קבועה איזה סך דורות, באופן שהנפטרים לחיי עד נשלמו תמיד עם חכמים סופרים אחרים, תלמידי עזרא וחבורתו הסופרים הראשונים ושנמשך על זה הדרך ארבעה דורות עד ידוע הכהן האחרון בכתובים, שבימיו באו היוונים, העולים בשנים ערך מאה ושש עשרה שנה, ועוד ארבעה דורות שלמים תחת מלכות היוונים, עד דור שמעון השני בן חוניו השני ערך שנת מאה ועשרים לתאריך יונים ושטרות, והוא הנקרא שמעון הצדיק לחז״ל, והוא ואנטיגנוס תלמידו אחרונים לסופרים וראשונים לשוני הלכות; ובימיהם פסקה הכנסיה של סופרים, לפי שמאז ואילך החלו המצוקות תחת ממשלת היוונים שבסוריא, וסמוך להם השמד הנורא של אנטיוכוס הצורר, וימי המלחמה לחירות; ואחר שנצחו החשמונאים משנת ק״ם ואילך עד שפרקו לגמרי עול היוונים מעליהם בשנת ק״ע ליוונים, הוסד באותן השנים בית דין לחכמינו בשם בית דין של חשמונאי, ונמשך עד שנת מאתים בערך · — והנה קראו חכמינו לדורות הראשונים של הסופרים הנזכרים תלמידי עזרא, שהיו עוד בזמן מלכות פרס, עיקר כנסת הגדולה, ולדורות האחרונים שהיו תחת מלכות היוונים קראו שירי כנסת הגדולה; וזה שמעון שביהן כמוך לימי מצוקת היוונים היה מאחרוני שירי הכנסיה *) ודע והבן וזכור כל אלה, לפי

שבהם

---

*) להיות זה דבר עקריי, ולפי יסובב עליו הרבה במדרשות שעליהן כוונתינו, ראינו נכון להזכיר גם כאן בפני המשכילים הענ... היותר נראית, שיוכל המתנגד לעיין עלינו בזה, נודה לך במה שאמרת בשנת מלכי פרס ובסדר הכהנים גדולים שב...ית כני עד ימי השמד והמלחמה, אמנם הלא לפי הנודע לחכמינו בכל ספריהם, והעיקר בברייתא דמגלת תענית ומובאת גם בגמרא (יומא ס״ט א׳) שמעון הצדיק בימי אלכסנדר, ואם כן יהי נא שמעון הצדיק ידוע הכהן עצמו, ההולך לקראת אלכסנדר בעברו למצרים לפי דברי יוסף, או יהיה עכ״פ, שמעון ראשון נכד ידוע שבזמנו החל המנין בשטרות ליוונים, והתאריך מתחיל י״א שנה אחרי מות אלכסנדר, וזה הוא הנקרא ליוסף בספרו בכינוי הצדיק, ומאין לך לומר שזה שמעון הצדיק המוזכר במסכת אבות לאחד משירי כנסת הגדולה הוא השני בשם זה, עד שילא לך מזה בהכרח, שנמשכה הכנסיה, או בלשונך דורות הסופרים עד ערך שנת ק״ב ליוונים, ועל זה נשיב שלפי האמת, הענין שעליו הרמז במגלת תענית ובגמרא הנז׳, מורה בהחלט, שאי אפשר שיהיה המלך המוזכר שם אלכסנדר המוקדוני, שלא היה כלל סבה להורבן הר גריזים, והפוך כי ראשית הקמת הבמה בהר ההוא היה על פיו, ברשיון שנתן על זה למנשה הבוגד אחי ידוע, והראשון שהחריב מקדש הכותיים הוא יוחנן הורקנוס, וכל זה לידע ברור, ובעל כרחינו נאמר שזו הברייתא מן המשובשות בשבוש קדמון, אולם גם שיהיה בזה איך שיהיה, הנה אין עלינו כי אם החיוב לברר בראיה, שזה שמעון הצדיק שהמשנה באבות מביאתו ומזכרתו לאחד משירי כנסת הגדולה, הוא אותו שמעון שאי

בשנת

למכון חושותיה, נאמר להמלאך (זכריה ב' ו') רוץ דבר אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה בתוכה ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש ולכבוד אהיה בתוכה, ר"ל תמורת חות בנוהג, עיר פרוצה לחרפת להעם היושב בה. —

ונשוב לענין ונאמר, כי לו יהיה הדבר ברשימות ספר זה על הדרך שאמרנו, הנה יתכן מאוד שזה המאורע מן מנשה אחי הכה"ג ידוע, המסופר ליוסף ומובא בשער, שהיה קשה לישראל בתולדותיו, הוא המרומז בשנים הכתובים האחרונים של הספר שלנו, ורשם אותם ידוע הכהן האחרון המוזכר בסה"ק, והעלים שם אחיו לכבוד עצמו, כמו שהשמיט לגמרי הריגת יוחנן אביו לישוע אחיו במקדש, והלחץ שבא על זאת להעם מאת פחת עבר הנהר, מאורע שספרו יוסף ומובא בשער ג' ויתכן גם כן שבה שלא זכר כי אם המרת אחיו ובריחתו ולא בגידתו הגדולה בבנות המק"ש לכותים בהר גריזים, לפי שזה היה באמת לזמן מאוחר במעט, ברשיון אלכסנדר והספר חותם בדיוק, כמו שאמרנו, עם בטול ממשלת פרס. — הכלל, שאם בדרך שאמרו חז"ל (בגמ' שם) על קצת הספרים שהשלימום יותר מאחד, כמו על יהושע דאסקוהו אלעזר גם פנחס, כן נאמר אנחנו על ספר זה דאסקיה גם ידוע כמו שאמרו עליו דאסקיה נחמיה, הנה יסורו ויותרו כל הקשיות והלחצים שנלחצו בהם רבים, וביחוד החכם מן האדומים ז"ל בספרו מאור עינים, האף אמנם שבהנוגע להשטה המכוונת בברייתא דסדר עולם במספר מלכי פרס ובאורך ימי הבית עד בוא היוונים, (והיא שהונחה ליסוד בכל תלמודנו) ובסתירתה הגדולה למחשבי העתים ולהוראת פשט הכתובים, הרבה חכם זה בדברי חן ושכל טוב דרכו. —

מעתה ועם כל האמור, תתבאר לנו היטב הפיסקא „עזרא כתב ספרו ויחס דברי הימים עד לו" בענינה ובלשונה. המשנה תכלל בבאור שני הספרים לאחד כמו שהיה בראשיתו, ותאמר, שמה שבא בספר דברי ימים הכולל, לרשימות וליוחסין עד זמן עזרא, תיקן הוא וכתבם על הסדר שהוא לפנינו עתה; ומה ששונא כתוב במגלות היוחסין, תקצת מיאות דור, והקצת מימות המלכים הצדיקים חזקיהו ויאשיהו ומצאם ברובם בערבוב ובחסרון ובטשטוש המכתב (וכמו שכתוב עליהם בבאור פעם אחד והדברים עתיקים) נתן הוא יכל הנמצא, בתקון האפשרי; גם המשיך הכל עד לזמן עצמו; האמנם שלסבות וגלגולים נעלמים מאתנו, שעברו על הספר הכולל, לא נמלט היוחסין שבו מן ערבוב ושבוש גדול; ואולי בא זה לסבת מה שהוכרחו לקצר אותן בזמן המאוחר; ונעודד בזה לבד על ערבוב מגלה אחת של יחס ראשי בתי האבות בערך אל הנחלה והישיבה בירושלים ובשאר הערים, הבאה בדברי הימים (ט' ב') ובאה בדומה לה בנחמיה (י"א ג'); ערבוב שהעירו עליו גם חז"ל על פי דרכם הנודע להם באגדה, ואמרו לא ניתן ד"ה אלא לידרש. —

ואמנם בכח מאמר ולשון המשנה „עד לו" ובלתי הזכירה כלל לנחמיה, יוכלל הדבר השני שאמרנו, שמקצתן של יוחסין גם של רשימות קורות, היו נמשכין והולכין בספר הכולל, עד בטול מלכות פרס, ומהנה נשאר עוד בשני הספרים (כמו שהם בידינו עתה) זכרון יוחסין גם רשימות מאורעות, שהבאנום למעלה, ובארנו היותן בהכרח או בקרוב אל הדעת, מאוחרות לזמן עזרא ונחמיה בזמן המשך שלשה דורות. —

בבאור פסקא אחרת הבאה בברייתא הזכירה „אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל, שנים עשר דניאל, ומגלת אסתר."

מדי האריכנו בשער בפעולות הטוב והצדק שעשו לקיום האומה בזמני בית שני, החבורה הנכבדה הנקראת בשם כנסת הגדולה, כל משך שנות מציה, יבוא לנו זה המקום לבאר עוד פסקא של הברייתא הזכורה לנו בסימן הקודם, והיא בלשונה „אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל, שנים עשר, דניאל, מגלת אסתר" וכנראה העיבו בעלי הגמרא הסימן קנד"ג לזכירת הקבלה

של בית דוד, כמו אותה של הכהנים הגדולים, עד כלות מלכות הפרסיים ובוא היוונים וממשלתם. —

עפ״י כל הדברים האלה צריכין ורשאין אנו לומר, שהספר הכולל דברי הימים ועזרא, היה ראשית מקורו זכרונות המקדש ומגלות יוחסין של קצת דורות הטובים, עם קצורי זכרונות הבאות עמהן ונשמרות בידי הסופרים בני לוי; והוסד הספר לראשונה על יד עזרא ראשון לסופרים, מן המגילות והרשימות שמצא כתובים ותיקן אותן; והסופרים שאחריו הוסיפו בו מרשימותיו של נחמיה שרשם לעצמו, ומן מגילות יוחסין ורשימות של הכהנים והראשים שאחר נחמיה; (ובאמת היו הכהנים הגדולים בעצמם ראשי העם אחר נחמיה כמובא בשער) ונמשך זה עוד שלשה דורות רצופים, עד נפילת פרס ובוא אלכסנדר, והספר נשלם ונחתם אז. —

ואתה כשתערוך חמשת הרשימות שבספר עזרא, והזמן שבינותן כמו שחלקנום, עם חשבון השנים המדויק למחשבי העתים למלכי פרס, תמצא כי פרק הזמן של הראשונה, היינו מן שנת אחת למלכות הכללי של כורש עד שנת שתים לדריוש כ״ב שנה; וזמן רשימה שניה ארבע; ובינה לבין רשימה שלישית של עזרא היינו מן שש לדריוש עד שנת השבע לארתחשסתא בן בנו, עברו נ״ד שנה; וזמן השלישית שנה אחת; ובינת לבין רשימה רביעית של נחמיה עברו י״ב שנה; ופרק זמן הרביעית, היינו מן שנת עשרים לארתחשסתא עד שנת מ״ב כ״ל שנה; הוי הסך מתחלת עלות הגולה עד אחר עזרא ונחמיה, מאה ושש עשרה שנים, שבהן שמשו בכהונה גדולה אב ובנו, שלשה כהנים, יהושע יויקים, אלישיב: ופרק הזמן הגדול של הרשימה החמישית אך למקצת יוחסין, היינו מן מות ארתחשסתא עם בטול מלכות פרס, הוא תשעים וחמש שנה, ובהן כיהנו כמו כן שלשה כהנים מזרע יהושע יוידע, יוחנן ידוע, ובימיו בא אלכסנדר; ורע ובור זה שבו צורך גדול להרבה דרושים בקדמוניותינו. —

והנה בזכרון היוחסין, ראינו מן הפסוקים המובאים למעלה, שנתקצרו לגמרי בספר עזרא שבידינו והסופר מרמז עליהן כי המה נמצאים כתובים במקומות אחרים; אולם גם על הרשימות לזכרונות קורות ומעשים אין לתמוה שבאו כל כך מועטים וזעיר שם בזמנים ארוכים באלה, יותר מן מאתים שנה, לפי שיתכן שהקצת מהם נספחו גם המה לחבורים אחרים, שנאבדו בשגוש הזמנים הבאים במלחמות הרבות של יוונים ומצוקותם, ואולי ג״כ, שקצת מהרשימות שבאו באמת על ידי הרושמים הראשונים בספר הכולל זה עצמו, נעזבו מאת החכמים בעת החתום האחרון לספה״ק, ולא קבלום לקודש והיו מן הגנוזים; וקצת ראיה להשערתנו בזה, מזכרון הקצר (עזרא ד׳ י״ו) שהוא עניין מגלת אסתר, ונרמז כאן במקרא אחד ועל דרך מיוחד; גם ממה שהנוסח הקדמון שזכרנוהו היותו בידי היהודים היוונים, מאיזה זמן לפני החתום האחרון, עודנו נמצא בו ספור ארוך נודע מתשובת זרובבל לדריוש הראשון בונה הבית. —

ולפי הדרך הזה, נחווה דעתינו גם בענין השני׳ האחרית הרשומה שם, שהיתה בזמן קסערקסעס בן דריוש בונה הבית, והיה ראוי להיות שמו במבטא העברי חשרשתא, כמו שם בנו, לפי מכתב עזרא ונחמיה ארתחשסתא, ובשניהם הפילו הרי״ש להקל וכנהוג בערך העברי אל הארמי; והנה הענין, שעוד בימי קסערקסעס אבי ארתחשסתא של נחמיה, רצו העם לבנות העיר והחומה, ומנעום אויביהם בכח השטנה; והנה נפל המעשה אחר בנין הבית בימי דריוש, ובאותן נ״ד שנה שבין תשלום הבית לביאתו של עזרא, והיה לפי זה ראוי להזכר אחר הרשימה השניה; וכבר הרגיש החכם ר״מ יאסט בקורות ישראל שלו שבא זכרון זה שלא במקומו; ובאמת הבאנו ראיה בשער, שעוד בימי דריוש, מיד בהחלם בהערת הנביאים בבנין הבית, היה מחשבתם לבנות גם חומות העיר, אלא שמנעם מזה זכריה בנבואתו; כי אחר שאמר בתחלה, וקינתה על ירושלים, גם נראה לו בחזיון מדידת העיר למכון

וזה לפי שבא בהן (י"ב י') שלשלת ששה כהנים גדולים שכיהנו בבית שני בתחלתו רצופים אב ובנו אחדיו, מן יהושע בן יוצדק הכהן הראשון בבית, עד נכדו אלישיב, הכהן השלישי בימי עזרא ונחמיה, ועד ידוע הכהן הששי, אותו שבסוף ימיו בא אלכסנדר המוקדוני עם היוונים, וכבשו כל ארצות המזרח, והשביתו מלכות הפרסיים; וזה נודע ומסופר גם בשער; ואין לומר שזה המקרא לבדו נוסף על הספר בשביל להשלים שלשלת הכהונה גדולה עד זמן בוא היוונים לארץ, שהרי באו עוד שם ביוחסין אלו הדבורים, ובימי יויקים (הכהן השני) היו כהנים ראשי אבות וגו', בני לוי ראשי אבות כתובים על ספר דברי הימים ועד ומי יוחנן בן אלישיב (הכוונה נכדו, והוא הכהן הרביעי בבית); הלדים בימי אלישיב, יוידע, יוחנן וידוע, (הכהן הג' הד' הה' והו') כתובים ראשי אבות על מלכות דריוש הפרסי; וזה בלי ספק דריוש האחרון שנפל ביד אלכסנדר, שבימיו כיהן ידוע כנזכר, ולפי זה הנה נמשך הספר במקצת רשימות, עוד שלשה דורות אחר עזרא ונחמיה שבזמנם כיהן אלישיב, הכהן השלישי לבית, וגבול זמן הפסק הספר הוא באמת גבול הפסק מלכות פרס ובוא היוונים. —

ובענין ספר דברי הימים, יש לנו להעיר בהנוגע לדרישתנו בזה, שני דברים.

א: שנראה נכון שבאסיפה הראשית והראשונה לסה"ק על יד עזרא וחבורתו, אסיפה שקדמה הרבה לזמן החתום האחרון לסה"ק, שיבואר ענינו ויוגבל זמנו לפנינו, היו רשימי היוחסין והזכרונות שבספר דברי הימים שלנו, מדובקות ונחשבות לספר אחד, עם אותן הזכרונות והיוחסין שבספר עזרא שבידינו; ולכולן כאחד היה מקורן, זכרונות למקדש ולמשרתיו ולחגיגותיו הגדולות; ועוד יותר, מגלות כתבי היחש, שעמהן נלוה תמיד איזה זכרון קצר למעשים ולקורות, גם עוד יחוסי המשפחות השונות להתנחלם וישובם בירושלים ובשאר הערים והפרזים; כתבי זכרון שנשמרו כולם במקדש, ובידי הסופרים הלוים, שהיתה אחת מן משמרות פקודתם בעם, חלף המעשר, להנהיג מגלות היוחסין כעם כולו בכתב ובע"פ, ולפיהן גבולי המשפחות בנחלתם (ויבואר כל זה במקום הראוי; ונמצא דוגמאות לזה ביחוסי הערביים הקדמונים).

והנה הראיה הגדולה באחדות שני הספרים היא, שאחר כן בחתום המוחלט ובהפרד הספרים לשנים, הכפילו את הפסוקים, ובשנת אחת לכורש .... אלהיו עמו ויעל, ועשאום חתימה לספר דה"י והתחלה לספר עזרא; מה שנראה לעין בהפסק דה"י במלת ויעל, ובהתחלת עזרא בוי"ו ובשנת, הקשים גם שניהם במוחלט בזולת ההנחה הנז' בעיקר אחדות הספרים; ולדעתנו יש בזה עוד ראיה, והיא שבלשון יווני נמצא עוד נוסח קדמון מספר עזרא, והוא משונה קצת מנוסח הקדש שבידינו; וכנראה היה בידי היהודים היוונים שבאלכסנדריא עוד מקודם לזמן החתום האחרון, נוסח אחר עברי מספר עזרא, שממנו תרגמו לראשונה הנוסח היווני הנזכר; ואחר שנכתב הספר כתוב יושר דברי אמת, הועתק גם הוא להם ונמצא עוד היום. —

והנה לפי אותו הנוסח הקדמון, כבר היה הספר נפרד לשנים, אך בשינוי זה שהספר מתחיל בזכרון חגיגת פסח יאשיהו, היינו שבנוסח ההוא, שתי פרשיות האחרונות של דברי הימים הם לראשונות בספר עזרא. —

ב. בזכרון היחש של דוד (דה"א ג', י"ט — כ"ד) נמשך בזרע זרובבל, הפחה הראשון שעלה עם יהושע הכהן הראשון ברשיון כורש, שלשלת יוחסין; והוא של שבעה דורות לכל הפחות איך שנמנה אותה; ובא שם אחד בשם חטוש, ובנראה מאוד הוא אותו שהזכיר עזרא בתוך הבאים עמו (עזרא ח' א') ואלה ראשי אבותיהם והתיחשם העולים עמו ... מבני דויד חטוש; והנה אחר חטוש זה נמשכה השלשלת עוד שלשה דורות, שזה מעט למספר הדורות שמן אלישיב הכהן בימי נחמיה עד ידוע הכהן האחרון המוזכר בכה"ק; ונמשכה א"כ גם שלשלת יוחסין

של

מגלת יוחכין של העולים הראשונים, והיא בלי ספק היתה מכתב בפני עצמו, אשר הועלה בספר זה ; והעד שנחמיה מעתיק המכתב כמו בן בדבריו ואומר עליו : ואמצא ספר היחש העולים בראשונה, ואמצא כתוב בו אלה בני המדינה וגו' (והנה וי"ו של ואלה שבעזרא הוסיפו לו בהעלאתו בספר זה) ; אחר הספר הולך וספר הבנת המזבח על מכונותיו, והעלות הקרבנות, וחגיגת הככות. והתחלת בנין הבית, ובטולו ע"י כח הזרוע של שכניהם צרי יהודה ובנימן ; ובכאן נשלם הספור בהדבור, וסוכרים עליהם יועצים להפר עצתם, כל ימי כורש מלך פרס ועד מלכות דריוש מלך פרס · והנה זו רשימה ראשונה כוללת בספורה פרק זמן, מן שנת אחת למלכותו הכללית של כורש (מלכותי החלקית שקדמה, אינה נמנית לו בכתובים. כ"א לבבל ולמדי) עד שנת שתים לדריוש שבה החלו שוב בבנין המקדש ; והנכלל בה בסך שנים אינו מבואר בכתובים, אבל יודע בדיוק מספיק על פי סופרי קורות פרס ומלכיה, וכמו שיבוא. — אחריה ואגבה, בא בספר זכרון קצר, שבמלכות אחשורוש בתחלתו נכתבה איזו שטנה על יושבי יהודה וירושלים ; וזכרון שני שבימי ארתחששתא נכתב כמו כן שטנה למלך פרס זה על בנין העיר וחומותיה, שהתחילו העם לעשות בה ; והמזכיר מעתיק השטנה בלשונה הארמי, שהלשינו אותה רחום ושמשי בשם העם המעורב (כותיים) שבשומרון ובכל עבר הנהר, גם תשובת המלך שנאות להם, ושהלכו העם הנזכר לירושלים והשביתו המלאכה בזרוע וחיל (ובנראה בא ענין זה על כל הפנים שלא במקומו) ; בזה נקשר (עזרא ד' כ"ד) רשימה שנית מחידוש המלאכה לבנין הבית בשנת שתים לדריוש, ואגרת השאלה על זה למלך מפאת עבר הנהר, ורשיונו במכתב מיוחד, ותשלום הבית וחנוכתו בחדש אדר שנת שש לדריוש ; עד כאן הספור בלשון ארמי, ואך לבסוף הרשימה חותמת בעברי בספור קצת בעשיית הפסח הראשון בעת ההיא, וחג המצות בשמחה ; ובדבור, כי שמחם ה' והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים אלהי ישראל ; וזמן רשימה זו מבואר בכתוב, שתכלול ארבע שני', משנת שתים עד שנת שש לדריוש ; ובאותן שנים היו נבואות חגי וזכרי' · —

מכאן (עזרא ז') מתחיל ענין עזרא ויחוסו ושבחו וביאתו מארץ עם קהל גולה חדש, ומעשהו שם בהוצאת הנשים הנכריות ; המספר בו עזרא בלשון מדבר בעדו, ואף הפסוקים הראשונים הם בלי ספק לעזרא עצמו, הגם שמדובר בהם מעזרא בלשון גוף שלישי נסתר, מה שהוא ראוי בהתחלת וכספור שבח ; והכל בעברי, חוץ מכתב הרשיון והחסד שנתן לו המלך שבזמן, שמו ארתחשסתא (אינו ארתחששתא של השטנה הנ"ו' שהעתיק עזרא בלשונו הארמי ; ומרשימה שלישית מבואר בכתובים שלא תכלול לבד שנה אחת, היא שנת השביעית לארתחשסתא ; ובה הספר מפסיק ומדלג לאחריו שתים עשרה שנה, כמו שדלג מלפניו הזמן שמן שש לדריוש עד שבע לארתחשסתא בן בנו, ומתחיל ברשימה רביעית המסומנת בביאור דברי נחמיה, והמדבר בה נחמיה בעד נפשו, ומזכיר את עזרא חבירו בתיקונים הטובים, ואת אלישיב לכהן גדול שבזמנו, ומונה בעצמו (נחמיה ה' י"ד) זמן י"ב שנה שהיה הוא הפחה בארץ יהודה, משנת עשרים לארתחשסתא שבה בא לירושלים עד שנת שלשים ושתים למלך זה ; ואומר עוד (י"ג ו') שבשנה הנזכרת חזר אל המלך, ושאחר איזה זמן בלתי מגבל בכתוב, בקש רשות מאת המלך הזה ושב לירושלים, והכה"ג עודנו אלישיב, ומזכיר עוד איזה תקוניו החדשים ; ונכלל רשימה זו לפי הנזכר, זמן י"ב שנה, ועוד סך מסוים שנים, שלא היה למרבה כי אם עשרה ; והספר נפסק אם כן בשנת מות ארתחשסתא אוהבם של עזרא ונחמיה, שמלך בודע ברור ארבעים ושתים שנה · — והנה מכל זה ניכר, כי עיקר טופס.ספר עזרא, מחובר מן רשומים אחדים ומגלות נפרדות בתחלה · —

ג. ואולם יש בהספר (נחמיה י"ב) כמו כן קונטר זכרון יחוסי כהנים ולוים, שמהם עכ"פ תראית ברורה שלא נשלמו הרשימות עד ימי עזרא ונחמיה וארתחשסתא ;

ושמעון נהגו נשיאותן מאה שנה בפני הבית , והבית נחרב כנודע שנת ש"פ לשטרות , והנה מן שמעון הצדיק עד הלל היו רק חמשה דורות של הזוגות , בחשבנו כאמור שמעון ואנטיגנוס לדור אחד ; ואם ניתן לכל דור שלשים וששה שנים , שהוא המספר היותר גדול שאפשר בשלשת דורות תכופה , ביחוד כשאינה מאבות לבנים יעלו בין הכל ק"פ שנים ; וכשנגרע אותם מן סך ד"ש ושאר לתחלת זמן שמעון שנת מאה להיותם מוקדם שאפשר והוא מכוון ממש לזמן שמעון השני . ובעיקר זה יש להוכיח משמעון בן שטח , שהיה דור רביעי לשמעון ואנטיגנוס , והיה גיסו של אלכסנדר ינאי שהוא דור רביעי לתחלת המלחמה ; וא"כ היה שמעון בן זמנו של מתתיהו אך זקן ממנו מעט , שגם הוא היה זקן גדול בעת השמד . — ועל כן העיקר כמו שהנחנו , שמזמן אלישיב הכהן הגדול ועזרא הסופר עד שמעון הצדיק ואנטיגנוס רעו ותלמידו ששבעה דורות שלמים , וזמן עכ"פ לא פחות מן מאתים שנה , והם ימי סדר הסופרים מה שהוא שוה לגמרי למה ששמו חז"ל בשם כנסת הגדולה ושיורי כנסת הגדולה ושנמשך זמן אותיהן עד המלחמה של יונים והתחלתה , ואחרי כלותה התחיל והיה ב"ד של חשמונאי כמו שנבאר להלן .

סימן ז' . (צד 55) על הכי בדייתא (תוספה חתומה) קדמונית זקרה , ובאור פסקא אחת שבה "עזרא כתב ספרו ויחס דברי הימים עד לו ."

א . בסדר כתבי הקודש בספריהם שכתבנם לראשונה על התואר שהם בידינו , במשנה אחת מבורות בידינו ; מתחלת עתה בדבור סדרן של נביאים וכו' (ומן הראיה מן הבבא השניה במשנה , משה כתב ספרו וכו' נראה שהיא עיקר המשנה בסדר חמשי התורה) , מסדרי הגמרא והקבלת מסורה לנו במסכת בבא בתרא (דף י"ד ב') ותוספתא במסכתא ממין המיוחבן , לא תניא או תנא וכו' , הנה היא מן המפורסמות ונשנית לחכמים במשנה והיא קצרה במלותיה כדרך כל ההלכות הישנות , גם זולת זה ניכר מתוכה , שכל דבריה דברי קבלה קדמונית הרבה . והנה קדמותה וקצורה הן הנה המפילות עלינו החובה לעיין בה היטב , בבדי להבין כתנותיה וטעמיה כפי היכולת ; ואם נחדל מזה , הנה נפסיד שכר קבלת תורה זו , ותשאר נעלמת וכאבדה ממנו ; ובפרט שלא נתפרשו מדבריה בגמרא רק הקצת , ולפעמים ע"ד אגדה , בחלוף מה שרגיל להם לדקדק בבאור ובדייקות של הלכה ; והטעם מזה לדעתנו , מפני שיש בה דברים שהיו אז מן הסתרים , ושנשנו לקדמונינו בראשי פרקים לבד , וכמו שעהנו בתעודה הקודמת בענין ספור לישעיה אחר ירמיה ויחזקאל . כי על כן בעזר הש"י נעמיק כפי יכלתנו בכל במותיה , ונשתדל לחקור עליהן , ולבאר אחת אחת כאשר תבאנה לידינו במקומות מיוחדים מזה המאמר ; ולפי דרך שעסקנו בשער בפעולות הטובות של עזרא הסופר , נבאר כאן הפסקא הנדפסת למעלה . "עזרא כתב ספרו ויחס דברי הימים עד לו" . והמפרשים כולם , יעיין עליהם , נלאו לפרשה כנאמר , הכר נודע כי עזרא ונחמיה ספר אחד הם , וכן נחשבו לעולם לאחד במספר כ"ד ספה"ק , גם אצל חז"ל גם אצל כל המספרים הקדמונים , ובאמת החילוק בהם זר ונכר לנו בפחלט , כחילוק הקאפיטולי , וחיסוק ספר שמואל גם מלכים לשנים . אמנם עם היות הדבר כן , והנה יתכן שיהיו כל חלקיו ופרשיותיו נכתבים בעיקר וראשונה מסופר האחד בעצמו , וזה לפי שאחר קפיטל יו"ד ולהלן , נחמיה המדבר בו בע"נ , ושם השום מבואר דברי נחמיה בן חכליה , וכמו שאמרו שם בגמ' עלה הספר : וכאן אסקה (השלמתו) נחמיה בן חכליה . —

ב . הרי אין ספר שהוא סופר הזמנים וקורותם לפי סדר הכתובים כתובים זמן אחר זמן , כמו שהוא בספרי נביאים הראשונים , כי אם אחוז פרקי סכיבנו כולם חלוקים , בגלות הזמן האמצעי שעבר כין פרק ופרק המספר ; מתחיל בספור ראשון בדרש התחלת הגלות הגולה , ובא עד

מגלת

לשוני הלכות שמזמן שמעון השני בן חוניו השני הגם שנבלעו הדורות ההם כמעט לגמרי בחשבון השנים שבסדר עולם, ולא נשאר שם זכרון לזמן היקר שבין עזרא ובין שמעון השני ראש החכמים הנזכרים במשנה, כמו שיבואר כל זה בשער תושבע"פ; ולהיות הדבר הזה קוטב יסובבו עליו דרושים רבים ונכבדים, רצוננו להגביל בכאן בקצור משך זמן הנזכר וברור האפשרי לנקודה המבוקשת · מזמן עזרא עד תחלת בוא היונים והשבתת מלכות פרס, כיהנו ארבעה כהנים גדולים זה אחר זה. הראשון אלישיב שהיה מבוני חומת ירושלים עם נחמיה, השני יוידע בנו, השלישי יונתן בן יוידע הורג אחיו, הרביעי ידוע בן יונתן, והוא לעת זקנתו יצא לקראת אלכסנדר בתחלת בואו לאסיאה במסופר בשער; והנה זמן אלו הארבעה יחשב לכל הפחות לשמונים שנה, וזה הנודע לנו גם משנות מלכי פרס האחרונים, המנויים בבירור לסופרי היוונים שבזמן. — אחר מות ידוע כיהן חוניו בנו ואחריו שמעון ראשון בן חוניו, והוא הנקרא ליוסף הכהן בכנוי צדיק, ולעדותו משך כהונת שניהם ארבעים שנה · ובתחלת ימי שמעון זה החל המנין למלכות יוונים בששקטה הארץ ממלחמות שרי צבאות אלכסנדר, אלו נגד אלו, וזה מאוחר לתחלת בוא היוונים בעשרים שנה, והוא חשבון השטרות שנדבר ממנו עוד; אחר שמעון ראשון, ולפי שחוניו בנו עודנו נער, כיהן אלעזר אחיו שבימיו נעתקה התורה יוונית; אחרי אלעזר כיהן זמן מועט מנשה בן ידוע, דודם של האחים שמעון ואלעזר; ואחריו חוניו השני בן שמעון הראשון, שהזכרנו שהניחו אביו נער במותו. והוא הוליד את שמעון השני הנקרא במשנתנו בכינוי הצדיק שדברנו ממנו בשער, ורמזנו עליו היותו אחרון לסדר סופרים וראשון לסדר תנאים. ולהיות שכיהן סביב לשנת מאה לשטרות, כארבעה וחמשה שנים לפני השמד, הנה ההבדל והמרחק בין זמן שמעון ראשון ובין זמנו כמאה שנה, ובין עזרא ובינו ערך מאתים שנה· — והראיות על זה, ששמעון המוזכר במשנה הוא השני בשם זה ושחי בזמן שהגבלנו לו (וזה עיקר של המבוקש לנו) הרבה, ונזכיר אך קצתם:

א · אנטיגנוס איש סוכו הוא תלמידו שהזכירה לו המשנה, ונניח שהיה בעת קבלתו בן עשרים שנה, וזה הפחות שאפשר; והנה אנטיגנוס שם יווני גמור, ואיך יקובל אל הדעת שבימי שמעון ראשון, שלא עברו עדיין עשרים שנה לראשית בוא היונים בארץ יהיו שמות יוונים מתפשטים ומורגלים בינינו ·

ב · כתות הפרושים והצדוקים והביתוסים אין אנו מוצאים להם שם וזכר בימי השמד ולא במלחמת החירות שאחריו, לא בשני דברי הימים לחשמונאים ולא בחבורי יוסף הכהן, כמו שאנו מוצאים הרבה השם פושעים על המתחברים ומתדמים ליוונים, והשם חסידים על המתחזקים בתורתם ומתנדבים למלחמה; והנה ידענו שכתות צדוק וביתוס התחילו לצמוח בימי אנטיגנוס ואילו היה זה בתחלת מלוך היוונים, היו מתראים כבר לפי טבע הענין, לכתות גדולות ומפורסמות בימי השמד והמלחמה, משנת קמ"ה עד ק"ע למ'כותם, והיינו שומעים מהם אז, כמו שאנו מוצאים להם ראשית ורושם ניכר בימי שמעון, והרחבה יתירה בימי יוחנן הורקנוס בנו, כמבואר בשער, אלא ודאי ששמעון המוזכר במשנה הוא שמעון שכיהן קרוב לפני מאה ואילך ואנטיגנוס תלמידו חי עוד יותר קרוב להשמד והמלחמה · —

ג · יוסי בן יועזר שקבל גם הוא עוד משמעון הצדיק (כנראה מלשון המשנה קבלו מהם וכמו שהעירו ע"ז המפרשים) נהרג בשמד היוונים בתחלת המלחמה שנת קנ"א כמבואר בשער, והנה זה העד הנאמן על זמן שמעון הצדיק שבמשנה היותו רק דור שלם אחד לפני השמד, וא"ב הוא שמעון השני · —

ד · הלל התחיל נשיאותו עב"פ לא קודם לשנת ר"פ לשטרות, ובמאמרם (שבת ט"ו א') הלל ושמעון גמליאל

ושמעון

קודש ; (אך לא בפירושי תורה והלכות שבאלו נאסר הכתיבה והקריאה בצבור מטעם אחר וכמו שיבוא בשער תושבע״פ) הקורא בהם בקירא באג״ת , פי׳ שכל אלו הם עניני חול ודבר בלתי נחשב לעקריים ולא ניתן לידרש ולהביא ראיה ממנו וע״ז הביאו המקרא ויותר מהמה וכו׳ שמה שהוא מחוץ מכ״ד סה״ק ניתנו להגיון בלבד ולא ליגיעת המדרש והקריאה ברבים . ודע שגם השם היווני לספרים באלו אפוקריפא שפתרונו נכתרים או גנוזים מורה על הנגוד הנזכר · ולעומתו של המאמר הירושלמי ובדומה לו הנהו נמצא במדרש רבה שהוא כמו בן אגדת ארץ ישראל בנודע , ויותר מהמה וכו׳ ממהומה בני הזהר , שכל המכנים יותר מכ״ד ספרים מהומה הוא מכנים בתוך ביתו , כגון ס׳ בן סירא וס׳ בן תגלא ולהג הרבה יגיעת בשר , להגיון ניתנו ולא ליגיעת בשר . והנה עוד בתוספתא המבארת למשנתנו , הובאה בגמרא , תאנא ס׳ מינים , בינו כן לסוג הספרים הנז׳ לפי שהמינים שבא״י בימים ההם החזיקו בספרים אלו , וזייפו הנמצא מהם , גם עשו דוגמתם בבדי להביא מהם ראיה לטעותיהם , וזה הנודע לבקיאים . — והנה יעלה לנו מכל האמור , שבכל ספרי חכמינו שבא״י היו מקפידים בזה הרבה , ואסרו במוחלט הקריאה בצבור והמדרש בספרים הללו , ואף בן סירא המובא גם בהם לפעמים לרוב פרסום משליו , הנהו בא בהם רק באומר מאמר בע״פ ולא החליטו למשליו שם ספר בשום מקום שהביאום ; וטעם החומר לדעתנו לפי שראו בעיניהם התקלה היוצאת מספרים נוספים באלה ; אולם בגמרתנו הבבלית לא החמירו בזה כל כך ביחוד בספר בן סירא שהביאוהו לרוב ולפעמים בביטוי שנאמר , ופעם אחת הפריזו לומר עליו ומשולש בכתובים (ב״ק כ״ב ע״ב) ; והבן עוד שבקשו טעם לאסור קריאתו ומדרשו בצבור ולא מצאוהו בנוסח העברי , [illegible] שהיה בידם בלא ספק , ותלו הטעם בנוסח [illegible] מזיף שנתגלגל ביניהם . ; ועם ז׳ [illegible] ובים , מילי מעליתא דאי [illegible] משמיעין אותם

ברבים ; והסבה בהקלתם זו לדעתנו , הוא היפוך הטעם הנז׳ בחכמי א״י , שהם בבבל לא הורגלו לראות המכשול היוצא הנז׳ , וכמו שאמרו (פסחים נ״ו , ע״א) ובנהרדעא דליכא מינים ; ובזה הענין מבואר . ובמה רחקו מדרך האמת המפרשים הדבור ספרים החצונים על ספרי ארסטו וחבריו הפלוסופים היוונים , שאינם בלל כסוג הספרים הרמוז עליהם בתלמודים השנים ובמדרשות , ולא יפול עליהם טעם האיסור , ומן דברי הירושלמי „ אבל ספרי המירס , ” ראינו ברור שהתירו קריאתם . — ועוד ראיה לפירושנו מלת חצונים אפאקריפא היא בילקוט עקב רמז תתנ״ה מונה סכום הפסוקים של תנ״ך ואומר וז״ל „ לבד מספר — בלי ספק צ״ל כספרי — החצונים ” · והוא מן איזה מדרש מאוחר הגם שנרשם בגליון מדרש תהלים צ׳ לא נמצא שם . והנכון שמלת מדרש נרשם בפני עצמו , והמלות תהלים צ׳ רשימה בפ״ע על המקרא ימי שנותינו המובא שם ·

סימן ו׳ . (צד . 52) ויוכל להיות שנקראה כנסיה זו הגדולה ; מפאת שהיתה ראשונה ודוגמא ותבנית לדורות מאוחרים ותמיד אחר פרצות גדולות וזמנים שנתרופף קשר האומה וירד כבוד ישראל , נתכנסו ראשי חכמי ישראל וחבורותם במקום מיוחד ועל זמן מסוים , בשביל תקונים והנהגות טובות שראו בהם הכרח ותועלת להעמדת הדת על תלה ולכונן קהלות יעקב במעמדם ; והיתה כנסת כזאת ביבנה אחר החורבן , ואחרת באושא אחר שבטל השמד של רומיים לסיבת מרידת ומלחמת ביתר שנתכנסו רבותינו למקומות ההם כמבואר בשער ; ומזה לקחו גם ראשוני הנוצרים מנהגם בכנסיות באלו , בידוע בקורותם . —

ויתכן עוד שנקראה גדולה גם מפאת אריכות זמנה , לפי שנמשכה בעיקרה ושיריה , כמו שמוכר מאתנו , שבעה דורות שלמים , בזמן ערך מאתים שנה ; והם הם הסדר של חכמים שנקרא סופרים והרוב מהם בעלי רוח הקודש שקדמו לשוני

(אולים מדרך פשעם) והנה קצת השבים הוכו בתחלואים , בחסרון השמירה הצריכה להבאים מארץ מרחק, לפי שינוי האויר והמים ופרי הארץ , וקצרו ימיהם מחלה, כדרך בכל מושב חדש , עד שנתקיים הנביא שבתוכם לעתיד :: עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים וגו׳ . —

(יורדי הים באניות) יתכן שאותם ששבו ממערב שנדחו לקפוטקיא ולערי היונים , סבלו משנבם מעי ים וזעף . —

והנה בהמשך המזמור הולך ומספר ברמז , עיקר קורותם מעת שהתנחלו בארץ עד גבול איזה זמן מסוים , עכ״פ עד למאוחר מזמן נחמיה והשתה השוב הראשון אחר זמן הגבול ; ואמר איך מצאו בשובם שהיתה הארץ ישממה חריבה ומלוחה , אחרי היותה לפנים משקה סבה נפוריה . (ושם נהרות למדבר . . . ארץ פרי למלחה) . ואיך בונו והשביתו אותה לקדמותה השם הישב אלה , עד שהצליחו ורבו בה קצת (ישם מדבר לאגם מים . . . ויכוננו עיר מושב . . . ויזרעו שדות ויטעו כרמים . . . ובהמתם ירבו מאוד) . —

אחר הזכיר איך ירדו ונשפלו ונתפזרו מחדש ע״י הממשלה הרעה של הפחות שלפני החשמונאים , ועל זקנת השרים והעשירים שבשבים עצמם , ומשאר התלאות שמצאום , במבואר בשער הבמו שאחר לחתימה , והמשכים אשר ישראל דוחקין השבים במדינה בדעה גדולה רב חרשה ; יכלל זה הוא הנכלל בדבור (ויתמעטו וישחו מעוצר , רעה , ויגון) — ויתכן שנעשו הפחות והעוצרים הללו בורי שמים או בורי אבם , והנו (שופך בוז על נדיבים וגו׳) והזכיר עוד איך החלו ימי הטובה והרבוי הגדול לעם , שאנו מוצאים לו בבחור זמן קצר אחר זה (וישגב אביון מעוני וישם כצאן משפחות) ; ואיך ע״י מושלים טובים שם הטוב והצדק בעם על מכונו (יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה) . —

ונסים הקורות האלו לקהל השבים , שהם באמת נפלאות השם , והשגחתו להתבונן בהם בחכמה (מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה׳) . —

זה הנראה לנו נכון בפי׳ המזמור הנכבד והנעים הזה , שלדעתנו ראוי לקרוא לו בשם הלל הבבלי , מקביל לשם הלל המצרי , שכינו קדמונינו ז״ל למזמורים הידועים ; ויכלול אם כן הלל זה את המזמור הזה שלפנינו ואותו שלפניו , ושם באה החתימה הידועה לברכות שבמקדש , ברוך ה׳ אלהי ישראל וגו׳ ; והרשום , ואמר כל העם , אמן הללויה . —

סימן ד׳ . (צד 48) (יפקד מקומו ·)

סימן ה׳ . (צד 52) במשנת חלק, ר׳ עקיבא אומר אף הקורא בספרים החצונים ; ואמרו עליה בגמרא הירושלמית , כגון ספרי בן-סירא וספרי בן לענה , אבל ספרי המירס וכל הספרים שנכתבו מיכן ואילך הקורא בהן כקורא באגרת ; מאי טעמא ? ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר , להגיון נתנו ליגיעה לא נתנו ., ונאמר בבאור זה המאמר שנלאו בו המפרשים שהכוונה בשם ספרים החצונים לסוג ומיני אותן הספרים שזכרנו אותם בשער ובהערה שם , שהקצת מנאום להמקרא ואצלינו לא נתקבלו לקודש ובעבור זה קרא אותם חצונים לפי שנשארו לו חוצה לאסיפת כ״ד ספרי הקודש , כמו שקראו לאותן המשניות שלא נקבעו במשנתנו ברייתות , ובעברי במדרשות המשנה החצונה ; ובדבור הקורא בספרים החצונים, הכוונה להם , הקורא בהם בצבור , ודורש פסוקיהם , ומביא ראיה מהם כמו מכתובי הכ״ד וזה עיד הודאת בין שקורין בהן ובין שאין קורין בהן במשנת כל כתבי . — המכון העצמי בדבור ספרי המירס הוא על ספרי המשורר היוני הידוע , אולם כאן הוא כנוי כללי לספרים בלשון יוני אשר לא מבני ישראל·· וכל הספרים שנכתבו מכאן ואילך היינו ספרים מאוחרים שנכתבו אפי׳ מספרי ישראל במשלים וקורות וכדומה ואינם נחשבים לשום אדם לכתבי קודש

והנ־ אבי דנביאים שהתורה מעידה עליו שלא קם עוד בישראל נביא כמוהו , שר שירת תוכחתו הנפלאה לאין ערך , וטופס וסגנון לכל תוכחות נביאיות שאחריה · וכל עיקר מטרתה הודעת העתיד לבא בדורות הבאים כמו שכתוב , למען תהיה לי לעד בבני ישראל וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו " ; והנה הגם שהיא באמת מראה בהירה לכל הקורות , רעים וטובים , שעברו ושיעברו עלינו , כמאמרם : גדולה שירה זו שיש בה עכשיו , ויש בה לשעבר , ויש בה לעתיד לבא , וכמו שקרא עליה ברוח חסידותו הרמב"ן ז"ל , אלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים וכו' , הנה ע ם זאת (ולפי דיוק האמת ב ש ב י ל זאת) הכל בא בדרך מחשב כללי וצפיה רוחנית , אין בה שם וזכרון לשום פרט מפרטי דברי קידותינו · —

ואל יתיעף המתחכד המתפאר ברוב אמונתו הקרובה בפיו לבד , לומר שאנחנו מכחישים בזה בנבואה · או עכ"פ משימים ליאות וקצור בחק השם יתעלה שהיתה ידו על הנביאים ; חלילה מזה היד ה' תקצר , אבל אנו אומרים , שכך גזרה חכמתו הנעלה לבלי תכלית , מהשגת הנבער אף שמץ ממנה , ושאלו הי' כחפץ לבו הסכל ותאב לשמוע עתידות לאין קץ , היו דברי הנביאים באותו הזמן שבו התנבאו , מעולם אחר במחלט וספר חתום לגמרי ; ואיך יהיו העם השומעים , שרק בשבילם באה הנבואה , מבינים דבריה אפי' מעט , אם לא , שהיו כולם נביאים ולא הצטרכו א"כ לנביא כלל . —

ועל כן , גם ביחס והעריך כל נבואה ונבואה לזמן הראוי לה , גם בבאור הנכון לדברי נבואה שכבר נודעה או לא נפל הספק כלל בזמנה , יהי לנו הכלל האמור בזה למבחן ולמורה דרך ויישר לכתנו בענין ענין · ודי בזה לפי המקום ·

סימן ג' · (צד 40) כל הקורות לראשוני עולי הגליות , כפי מה שספרנום בשער בבח ההתבוננות בכתובי עזרא חגי זכריה ומלאכי ובנבואות הנחמות (חלק שני של ס' ישעיה), לדעתנו יכלול אותם אותו שיר —— והלל המסומן ק"ז בתהלות ישראל , כמו שכולל הז' זמור שלפניו קורות אבותינו מזמן צאתם מארץ מצרים עד אמצע או סוף ימי גלות בבל , וחותם בהדבור : ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם הושיענו ה' אלקינו וקבצנו מן הגוים וגו' ; ושני המזמורים ממין אחד , מצוינים בראשם הודו לה' כי טוב וגו' אלא שהראשון יותר ספורי ומפרט , וזה האחרון כולל ורומז וקרוב לשיר מישכיל . —

ולהיות זה סעד לדברינו ומאיר לנתיבתנו בשער , נאמר בבאור המזמור בקצור : (יאמרו גאולי ה') כינוי לעולי הגולה , וכן נקראו בנחמות גאולי ופדויי השם ' והמקרא מבוא כללי להבא אחריו בספור : (ממזרח וממערב מצפון ומים) הונח פה שם י ם על הרוח הדרומי , שלא כדרך הלשון מקודם להני' זו על הרוח המערבי ; והטעם שבא"י הים התיכון למערבה והיה גדולה , והשואל השם ים לאותו הצד , כמו שיכנו לדרום נ ג ב מלשון ארמי נ ג י ב ו מיא , בעבור מדברות החול שבצד גבולם זה ; אולם בבבל ובפרס ובערך גבולותן , הורגלו בכינוי י ם לרוח הדרומי , לפי ששם היה ים אוקינוס לגבול פאה הדרומית ; ולזה בא כמו כן בנחמות : אלה מצפון ואלה מים . —

(תעו במדבר בישימון דרך) אמר שקצת השבים שגו בדרך עברם , ותעו במדבר הנמצא כנודע בדרך ההוא , ועזרם השם ; ונרמז זה המקרה באיזו כתובי הנחמות , לא ירעבו ולא' יצמאו וגו' כי מרחמם ינהגם וגו' , והיה שם מסלול ודרך , וכתובים עוד · —

(יושבי חושך וצלמות וגו') מוסב על קצתם שהיו במאסר מלכי בבל , והם כל זרע המלוכה ורוב השרים והשועים , שבגאותם מרדו או חשבו למרוד , ולא נכנעו לגזירת השם מפי ירמיה , והראיות על זה בכתובים רבים מהנחמות , למתבונן בם ; ורקלפי זה יובן למשכיל הטעם למוסרם , כי המרו א מ ר י אל ו ע צ ת ע ל י ו ן נאצו ו י כ נ ע בעמל לבם . —

(כי שבר דלתות נחושת) בתי כלאם שנפתחו , באחרית שנות ממשלת בבל ובתחלת מלוך פרס , כמובא בשער . —

הוא המושיע לאמר לאסורים צאו , והוא הבוחר בדוד ובזרעו . —

בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך (שם ח׳) „ גם זה עד על הרמז " כוונתו על העזר יכניה ממאסרו ." ורבים אמרו כי כ״ף ע נ י ת י ך שב על כורש, והנה אין הפרשה דבקה " להיות מתחלת הפרשה ועד כאן אי אפשר שיהי׳ פתרון הנוכחי , כי אם מהשם אל הנביא . —

בפרשת ה נ ה י ש כ י ל ע ב ד י , כתב החכם „ זאת הפרשה קשה עד מאד ; אמרו בעלי פלוגתנו . . . ורבים פירשוה על משיח . . . והנה אין טעם לפסוקים רבים מעוצר וממשפט לוקח וגו׳ . והגאון רב סעדי׳ ז״ל פירש כל הפרשה על ירמיה, ויפה פירש . . . והנכון בעיני כי כל הפרשה דבקה , כי מה טעם להזכיר ירמיה אחר הנחמות (של בבל) ולפני הנחמות (של ימות המשיח היינו לפי דעתו הנגלה שעב״פ מן פ׳ נ״ב ואילך הנבואה על העת ד הרחוק) ; והנה ידבר על כל עבד השם שהוא בגלות , או יהי׳ עבדי כמו ישראל עבדי , וזה קרוב מזה ; והנה ישכיל יבין עבדי , כי עוד ירום ונשא וכו׳ " . ואחר שפירש כל דברי נבואות הנה ישכיל עבדי , על כלל ישראל (וכן פירשוה רבים אחרונים) יוסיף החכם כדברים האלה „ והנה פירשתי לך כל הפרשה ; ולפי דעתי , כי הנה ישכיל עבדי , הוא שאומר הנביא עליו , הן עבדי אתמך בו , ויאמר לי עבדי אתה, וכן כתוב , בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים , וכתוב גווי נתתי למכים ; והסוד כאשר רמזתי בחצי הספר ; והנה כל הפרשיות דבקות זאת עם זאת " . דברו מבואר עתה , שמוסב הענין על יכניה המעונה במאסר וביסורין , שלא נדע שיעורם, וכנהוג מאז ועד היום בין עריצי מושלי המזרח , נגד שבויים מזרע המלוכה . —

אחר שמפרש החכם הדבורים (נ״ה ג׳ ד׳) הטו אזניכם . . . ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים, וכן הדבור הן עד לאומי׳ נתתיו וגו׳ , על המשיח , יאמר על המקרא שאחריהם , הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו וגו׳ „ והנה התברר מה שפירשתי " רצונו לומר , שמן הדבורים הנוכחיים לגוף שני השומע שבפסוק זה , התברר שהנביא הוא בעצמו המושיע אז, ושהכוונה על יכניה , או גם על אחד מגדולי זרעו , ועל עמי הארצות שהיו מתיהדים למקצת בתחלת בית שני לרוב , עד שהוצרך עזרא ונחמיה לגדור הפרצה שעלתה בקהל השבים על ידי זה , וזה מה שמבואר לנו בשער . — והנפלא עוד בדברי החכם , איך התנודד ופנה לשני הפנים יחד , בנגלה הסביר פנים למפורסם ופירש הנבואות על מלך המשיח ועל הגאולה האחרונה , ובסתר העלים דעתו בתוך לשונו , שהכל מוסב על יכניה ועל זרעו ועל דורות עולי הגולה שבימיהם ; ומזה נראה מה מאד ירא לנפשו מחמת המקנאים , האף אמנם כי נכון ואמת וקיים בזה דברו בפרשת בלק„ וחסרי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח , חלילה חלילה . . . ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר , אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו׳ ושב ה׳ אלהיך את שבותך " . — —

ודע והבן שמעולם לא נמנעו טובי המפרשים מלחלק בין כ ל ל ו ת ה נ ב ו א ה שתבא לעתיד קרוב גם רחוק הרבה ובין פ ר ט י ה שלא יהיו בי אם לקרוב ; ועשו בזה בפירושיהם , הגם לא תמיד בדעת מבורר , ועל הרוב לתומם ולפי הרגש האמתות הנטוע בנו ; והצורך מביא לבאר בזה מעט : סגנון עולה לכל הנביאים הוא , שלא תבא נבואתם בפרטי דברים , זולתי כשתהי׳ לזמן בלתי רחוק הרבה ; אולם לימים רבים ולמעמדים רחוקים ממעמד הנוכחי , עיניהם תצפינה רק כללות העתיד לבא , לא בהגבלת זמן מיוחד בדיוק , ולא בפרטי מעשים וקורות, ואף כי בשמות אנשים ומקומות גרמזים ; הנביא צופה כשמו , עומד על מצפה הר קודש , רואה סביבותיו בצח אור , וכל עוד ירבה הדרך בין מעמדו ובין צפיתו , כן ירבה חסרון הבהירות ברב או במעט , כאדם הרואה בקצה אופקו אך כלל הדבר הנראה לו , מבלי הבדיל והכיר בחלקיו . —

והנה

מוסב על המאורעות לא על עצם הנביא · והמשכיל יבין " איזוהי דעתו באמת . —

הן עבדי אתמך בו (מ״ב א׳) „ רובי המפרשים אמרו כי ע ב ד י הם צדיקי ישראל ויאמר הגאון כי הוא כורש ; והנכון בעיני שהוא הנביא , והוא מדבר בעד נפשו , כאשר הזכיר : ונתתיך לאור גוים ואתנך לברית עם " · הכוונה הגם שמתחלת הדבורים אין כל כך ראיה לפי שהלשון כאן גוף שלישי נסתר , הנה כתוב בהמשך הפרשה , אני ה׳ קראתיך בצדק , ואחזק בידך , ואצרך , ואתנך לברית עם לאור גוים , והוא הדומה למקרא שבפרשה מ״ט ונתתיך לאור גוים .. · בעת רצון עניתיך , וביום ישועה עזרתיך , ואצרך , ואתנך לברית עם ; ומשם ראיה גמורה אצל החכם , כמו שיבא . —

מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח (שם י״ט) „ זה הכתוב לעד על יושר פירושי " כוונתו שאמרו זאת העם הבלתי מאמינים על הנביא , שנקרא גם בפי ירמיה, י כ נ י ה ע ב ד י , והי׳ אז לפני כבוש בבל זקן גדול , ויתכן שקמו עיניו וחרשו אזניו משיבו ומצרותיו במאסרו לפנים . —

ה׳ חפץ למען צדקו (שם כ׳) „ או יהי׳ זה הכתוב עם הבא אחריו , כי השם הראה צדקתו , ושם זה העם האומר על הנביא שהוא עור , שסוי ובזוז " ·

מי בכם יאזין זאת (שם כ״ג) „ כמו זה הנביא שתאמרו שהוא עור (וחרש) וישמיע העתיד ". מי נתן למשסה (שם כ״ד) „ אז יודה העם ויאמר מי נתננו למשסת · " —

כה אמר ה׳ למשיחו לכורש (מ״ה א׳) „ י״א כי משיחו הוא הנביא , וי״א כי הוא כורש , ושניהם נכונים , כי הנביא אמר (ס״א א׳) יען משח ה׳ אותי , גם מצאנו ומשחת את חזאל " בפירוש הראשון רמז לדעתו על יכניה שהוא מלך ישראל ומשיח ה׳ (ולדעתנו בא עליו בקנות רוח אפינו משיח ה׳) ויהי פי׳ לכורש , כי השם צוה למשיחו לאמר לכורש , כי הדבור להלן בלי ספק לנוכח כורש ; ולפי׳ השני גם הדבור למשיחו מוסב על כורש , ושני הפירושים יכונו לדעתו . —

למען תדע כי אני ה׳ (שם ג׳) „ כי בתחלה לא היה ירא השם " כוונתו כי בשעת נבואה זו עדיין לא כבש כורש בבל , ולא ניתן הרשיון לעלות שבו נאמר , כה אמר כורש כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ אלהי השמים · אכנך ולא ידעתני (שם ד׳) „ כי עוד לא ידבר לנברא " סותר פה דעתו בנביא ; ומדבר , ואולי בשחוק דק , לפי הדעת האחרת ; ולפי דעתו , הלא יהי מובן מלת ולא ידעתני נכון , וע״ד שפירש במקרא הקודם . —

וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני (מ״ט ב׳) „ והטעם אע״פ ששם פי כחרב חדה , החביאני בצל ידו ולא יכלו לי הבבליים ורשעי ישראל " .

ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר (שם ג׳) „ אתה ישראל שאתה נחשב בעיני ככל ישראל " ·

ואני אמרתי לריק יגעתי (שם ד׳) „ גם אלה דברי הנביא בעד נפשו׳ לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים (שם ז׳) „ והטעם כפי מחשבת גדולי ישראל או רמז על הבבליים " הכוונה , שטעם כל אלו הכנויים הוא שגדולי ישראל הבלתי מאמינים , או מתנגדיו העקריים הבבלים כינו אותו בשמות גנאי אלה · מלכים יראו וקמו „ הנה כבר רמזתי לך זה הסוד בחצי הספר " כוונתו בזה כבר מבוארת ובדבור ח צ י ה ס פ ר הרגיל לו בענין הזה , בא לרמוז ההפרד שיש להפריד בין חלק הספר שקדם לספור הצלת חזקיהו , ובין החלק הבא אחר הספור ההוא · „ ועל דעת רבים , כי המלכים , כמו כורש , כאשר ישמע דברי הנביא (הקדמון לו הרבה) יקום וישתחוה " · קרוב שירמוז החכם לדברי יוסף הכהן האומר בספרו , שהראו ישראל לכורש דברי ישעיה עליו , וכן הוא אומר על אלכסנדר שהראוהו נבואת דניאל עליו , ובשני הספורים , הוא יוסף בעל שמועה ושיחה נאה , לא סופר קורות . —

קדוש ישראל ויבחרך „ והנה כ״ף ויבחרך לעד על יושר זה הפירוש " הנתון ברמז , כי לשון הנוכח מורה לדעת החכם , בבירור כי השם הוא שבחר בנביא להיות

הוא

(אוילים מדרך פשעם) הנה קצת השבים הוכו בתחלואים, בחסרון השמירה הצריכה להבאים מארץ מרחק לפי שנוי האויר והמים ופרי הארץ, ונקצרו ימיהם מחלה, כדרך בכל מושב חדש, עד שנתקיים הנביא שכתובים לעתיד: עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים וגו׳. —

(יורדי הים באניות) יתכן שאותם ששבו ממערב שנדחו לקפוטקיא ולערי היונים, סבלו בשובם בעברים זועף. —

והנה בהמשך המזמור הולך ומספר ברמז, מקר קורותם מעת שהתנחלו בארץ עד גבול אחה זמן ...ם, עב״ם עד למאוחר מזמן נחמיה השוה השב הראשון ...ר מן הבבל; ואמר איך מצאו בשובם שנהיתה ארץ ישמה חריבה ומלוחה, אחרי היותה לפנים משקה ...ה נפוריה. (ישם נהרות למדבר ... ארץ פרי ...) — ואיך בונו והשביתו אותה לקדמותה השם השב ...ה, עד שהצליחו ורבו בה קצת (ישם מדבר לאגם ... ויבוננו עיר מושב ... ויזרעו שדות ויטעו ...ם ... ויברכם וירבו מאוד). —

ואחר הזכיר איך ירדו ונשפלו ונתפזרו מחדש ... והמשלה הרעה של הפחות שלפני נחמיה, ... והעשירים שבשבם עצמם, ואשר התלאות ..., כמבואר בשער הבא שאחר לנחמיה, המשארים ... נשארו מן השבי שם במדינה בדרעה ... ובחרפה; יכל זה הוא הנכלל בדבור ... ושחו מעוצר, רעה, ויגון) — ויתכן שנששו ... והעוצרים הללו בידי שמים או בידי אדם, והנ... על ברעבם וגו׳) והזכיר עוד איך החלו ימי ... והרבוי הגדול לעם, שאנו מוצאים לו בבירור ... אחר. זה (וישגב אביון מעני וישם בצאן ...); ... ע״י משלים טובים שם השב והצדק ... על מבנגו (יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה ...). —

· הלבנון · והאחוזים מחדש כלה על כל ישנוי

עתים הקורות האלו לקהל השבים, שהם באמת נפלאות השם, והשגחתו למתבונן בהם בחכמה (מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה׳). —

זה הנראה לנו נכון בפי׳ המזמור הנכבד והנעים הזה, שלדעתנו ראוי לקרוא לו בשם הלל הבבלי, מקביל לשם הלל המצרי, שכינו קדמונינו ז״ל למזמורים הידועים; ויכלול אם כן הלל זה את המזמור הזה שלפנינו ואותו שלפניו, ושם באה החתימה הידועה לברכות שבמקדש, ברוך ה׳ אלהי ישראל וגו׳; והרשום, ואמר כל העם, אמן הללויה. —

סימן ד׳. (צד 48) (יפקד מקומו ·)

סימן ה׳. (צד 52) במשנת חלק, ר׳ עקיבא אומר אף הקורא בספרים החצונים; ואמרו עליה בגמרא הירושלמית, כגון ספרי בן-סירא וספרי בן לענה, אבל ספרי המירס וכל הספרים שנכתבו מיכן ואילך הקורא בהן כקורא באגרת; מאי טעמא? ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר, להגיון נתנו ליגיעה לא נתנו., ונאמר בבאור זה המאמר שנלאו בו המפרשים שהכוונה בשם ספרים החצונים לסוג ומיני אותן הספרים שזכרנו אותם בשער ובהערה שם, שהקצת מאום להמקרא ואצלינו לא נתקבלו לקודש ובעבור זה קרא אותם חצונים לפי שנשארו לנו חוצה לאסיפת כ״ד ספרי הקודש, כמו שקראו לאותן המשניות שלא נקבעו במשנתנו ברייתות, ובעברי במדרשות המשנה החצונה; ובדבור הקורא בספרים החצונים, הכוונה להם, הקורא בהם בצבור, וחודש פסוקיהם, ומביא ראיה מהם כמו מכתובי הכ״ד ויהיה על ידי הוראות בין שקורין בהן ובין שאין קורין בהן במשמעות כל כתבי. — האומן העצמי דבור ספרי המירס הוא על ספרי המשורר היוני הידוע, אולם כאן הוא שנוי כללי לספרים בלשון יוני אשר לא מבני ישראל·· וכל הספרים שנכתבו מכאן ואילך היינו ספרים מאוחרים שנכתבו אפי׳ מסופרי ישראל במשלים וקורות זכרונות ואינם נחשבים לשום אדם לכתבי קודש

והנ- אבי דנביאים שהתורה מעידה עליו שלא קם עוד בישראל נביא כמוהו , שר שירת תוכחתו הנפלאה לאין ערך , וטופס וסגנון לכל תוכחות נביאיות שאחריה · וכל עיקר מטרתה הודעת העתיד לבא בדורות הבאים כמו שכתוב , למען תהיה לי לעד בבני ישראל וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו " ; והנה הגם שהיא באמת מראה בהירה לכל הקורות , רעים וטובים , שעברו ושיעברו עלינו , כמאמרם : גדולה שירה זו שיש בה עכשיו , ויש בה לשעבר , ויש בה לעתיד לבא , וכמו שקרא עליה ברוח חסידותו הרמב"ן ז"ל , אלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים וכו' , הנה עם זאת (ולפי דיוק האמת בשביל זאת) הכל בא בדרך מחשב כללי וצפיה רוחנית , אין בה שם וזכרון לשום פרט מפרטי דברי קורותינו · —

ואל יתעף המתחכד המתפאר ברוב אמונתו הקרובה בפיו לבד, לומר שאנחנו מכחישים בזה בנבואה · או עכ"פ משימים ליאות וקצור בחק השם יתעלה שהיתה ידו על הנביאים ; חלילה מזה היד ה' תקצר , אבל אנו אומרים , שכך גזרה חכמתו הנעלה לבלי תכלית , מהשגת הנבער אף שמץ מסנה , ושאלו הי' כחפץ לבו הסכל ותאב לשמוע עתידות לאין קץ , היו דברי הנביאים באותו הזמן שבו התנבאו , מעולם אחר במחלט וספר חתום לגמרי ; ואיך יהיו העם השומעים , שרק בשבילם באה הנבואה , מבינים דבריה אפי' מעט , אם לא , שהיו כולם נביאים ולא הצטרכו א"כ לנביא כלל . —

ועל כן , גם ביחס והעריך כל נבואה ונבואה לזמן הראוי לה , גם בבאור הנבון לדברי נבואה שכבר נודעה או לא נפל הספק כלל בזמנה , יהי לנו הכלל האמור בזה למבחן ולמורה דרך יישר לכתנו בעניץ עניץ · ודי בזה לפי המקום .

סימן ג' · (צד 40) כל הקורות לראשוני עולי הגליות ,

כפי מה שספרנום בשער בכח ההתבוננות בכתובי עזרא חגי זכריה ומלאכי ובנבואות הנחמות (חלק שני של ס' ישעיה), לדעתנו יכלול אתם אותו שיר תודות והלל המסומן ק"ז בתהלות ישראל , כמו שכולל הזמור שלפניו קורות אבותינו מזמן צאתם מארץ מצרים עד אמצע או סוף ימי גלות בבל , וחותם בהדבור : ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם הושיענו ה' אלקינו וקבצנו מן הגוים וגו' ; ושני המזמורים ממין אחד , מצוינים בראשם הודו לה' כי טוב וגו'. אלא שהראשון יותר ספורי ומפרט , וזה האחרון כולל ורומז וקרוב לשיר משכיל . —

ולהיות זה סער לדברינו ומאיר לנתיבתנו בשער , נאמר בבאור המזמור בקצור : (יאמרו גאולי ה') כינוי לעולי הגולה , וכן נקראו בנחמות גאולי ופדויי השם · והמקרא מבוא כללי להבא אחריו בספור : (ממזרח וממערב מצפון ומים) הונח פה שם ים על הרוח הדרומי , שלא כדרך הלשון מקודם להניחו על הרוח המערבי ; והטעם שבא"י הים התיכון למערבה והיה גדולה , והשואל השם ים לאותו הצד , כמו שיכנו לדרום נגב מלשון ארמי נגיבו מיא , בעבור מדברות החול שבצד גבולם זה ; אולם בבבל ובפרס ובערך גבולותן , הורגלו בכינוי ים לרוח הדרומי , לפי ששם היה ים אוקינוס לגבול פאה הדרומית ; ולזה בא כמו כן בנחמות : אלה מצפון ואלה מים . —

(תעו במדבר בישימון דרך) אמר שקצת השבים שגו בדרך עברם , ותעו במדבר הנמצא כנודע בדרך ההוא , ועזרם השם ; ונרמז זה המקרה באיזו כתובי הנחמות , לא ירעבו ולא' יצמאו וגו' כי מרחמם ינהגם וגו' , והיה שם מסלול ודרך , וכתובים עוד · —

(יושבי חושך וצלמות וגו') מוסב על קצתם שהיו במאסר מלכי בבל , והם כל זרע המלוכה ורוב השרים והשועים , שבגאותם מרדו או חשבו למרוד , ולא נכנעו לגזירת השם מפי ירמיה , והראיות על זה בכתובים רבים מהנחמות , למתבונן בם ; ורק לפי זה יובן למשכיל הטעם למוסרם , כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו ויכנע בעמל לבם . —

(כי שבר דלתות נחושת) בתי כלאם שנפתחו , באחרית שנות ממשלת בבל ובתחלת מלוך פרס , כמובא בשער . —

(אוילים מדרך פשעם) הנה קצת השבים הוכו בתחלואים, בחסרון השמירה הצריכה להבאים מארץ מרחק, לפי שנוי האויר והמים ופרי הארץ, וקצרו ימיהם מתחלה, כדרך בבל מושב חדש, עד שנתמם הנביא שבתוכם לעתיד: עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים וגו׳. —

(יורדי הים באניות) יתכן שאותם ששבו ממערב שנדחו לקפוטקיא ולערי היותים, סבלו בשובם מעני ים וזעף. —

והנה בהמשך המזמור הולך ומספר ברמז, עיקר קורותם מעת שהתנחלו בארץ עד גבול אחת זמן כסוים, עכ״פ עד למאוחר מזמן נחמיה הפחה השוב הראשון אחר זמן הבבל; ואמר איך מצאו בשובם שנהיתה הארץ משממה חריבה ומלחה, אחרי היותה לפנים משקה טובה נפוריה. (ישם נהרות למדבר . . . ארץ פרי למלחה). ואיך בונו והשביתו אותה לקדמותה השם השב אלה, עד שהצליחו ורבו בה קצת (ישם מדבר לאגם מים . . . ויכוננו עיר מושב . . . ויזרעו שדות ויטעו כרמים . . . ויברכם וירבו מאוד). —

אחר הזכיר איך ירדו ונשפלו ונשחרו מחדש ע״י הממשלה הרעה של הפחות שלפני נחמיה, ומ זנקת השרים והעשירים שבתוכם עצמם, ושאר התלאות שמצאום, כמבואר בשער הבא שאמור לנחמיה, הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדולה ובחרפה; יכלל זה הוא הנכלל בדבור (וימעטו וישוחו מעוצר, רעה, ויגון) — ויתכן שעשטו הפחות והעוצרים הללו בזרי שמים או בזרי אבם, וזהו (שופך בוז על נדיבים וגו׳) והזכיר עוד איך החלו ימי הטובה והרמי הגדול לעם, שאנו מוצאים לו בבחור זמן קצר אחר זה (וישגב אביון מעוני וישם כצאן משפחות); ואיך ע״י מושלים טובים שם הטוב והצדק בעם על מבונו (יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה). —

ולבסוף האריכם מהש מלה על כל שינויי

עתים והקורות האלו לקהל השבים, שהם באמת נפלאות השם, והשגחתו להתבונן בהם בחכמה (מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה׳). —

זה הנראה לנו נכון בפי׳ המזמור הנכבד והנעים הזה, שלדעתנו ראוי לקרוא לו בשם הלל הבבלי, מקביל לשם הלל המצרי, שכינו קדמונינו ז״ל למזמורים הידועים; ויכלול אם כן הלל זה את המזמור הזה שלפנינו ואותו שלפניו, ושם באה החתימה הידועה לברכות שבמקדש, ברוך ה׳ אלהי ישראל וגו׳; והרשום, ואמר כל העם, אמן הללויה. —

סימן ד׳. (צד 48) (יפקד מקומו)

סימן ה׳. (צד 52) במשנת חלק, ר׳ עקיבא אומר אף הקורא בספרים החצונים; ואמרו עליה בגמרא הירושלמית, כגון ספרי בן סירא וספרי בן לענה, אבל ספרי המירס וכל הספרים שנכתבו מכאן ואילך הקורא בהן כקורא באגרת; מאי טעמא? ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר, להגיון נתנו ליגיעה לא נתנו. ונאמר בבאור זה המאמר שנלאו בו המפרשים שהכוונה בשם ספרים החצונים לסוג ומיני אותן הספרים שזכרנו אותם בשער ובהערה שם, שהקצת מהם להמקרא ואצלינו לא נתקבלו לקודש ובעבור זה קרא אותם חצונים לפי שנשארו לם חוצה לאסיפת כ״ד ספרי הקודש, כמו שקראו לאותן המשניות שלא נקבעו במשנתנו ברייתות, ובעברי במדרשות המשנה החצונה; ובדבור הקורא בספרים החצונים, הכוונה להם, הקורא בהם בצבור וחורש פסוקיהם, ומביא ראיה מהם כמו מכתובי הכ״ד וזה עוד הוראת בין שקורין בהן ובין שאין קורין בהן במשנת כל כתבי. — המובן העצמי בדבור ספרי המירס הוא על ספרי המשורר היווני הידוע, אולם כאן הוא סימן כללי לספרים בלשון יווני אשר לא מבני ישראל. וכל הספרים שנכתבו מכאן ואילך הינו ספרים מאוחרים שנכתבו אפי׳ מסופרי ישראל במשלים וקורות וכדומה ואינם נחשבים לשום אדם לכתבי

קודש

והנ־ אבי דנביאים שהתורה מעידה עליו שלא קם עוד בישראל נביא כמוהו , שר שירת תוכחתו הנפלאה לאין ערך , וטופס וסגנון לכל תוכחות נביאיות שאחריה · וכל עיקר מטרתה הודעת העתיד לבא בדורות הבאים כמו שכתוב , למען תהיה לי לעד בבני ישראל וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו ״ ; והנה הגם שהיא באמת מראה בהירה לכל הקורות , רעים וטובים , שעברו ושיעברו עלינו , כמאמרם : גדולה שירה זו שיש בה עכשיו , ויש בה לשעבר , ויש בה לעתיד לבא , וכמו שקרא עליה ברוח חסידותו הרמב״ן ז״ל , אלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים וכו׳ , הנה ע ם זאת (ולפי דיוק האמת ב ש ב י ל זאת) הכל בא בדרך מחשב כללי וצפיה רוחנית , אין בה שם הכרון לשום פרט מפרטי דברי קידותינו · —

ואל יתיעף המתחכד המתפאר ברוב אמונתו הקרובה בפיו לבד , לומר שאנחנו מכחישים בזה בנבואה ׳ או עכ״פ משימים ליאות וקצור בחק השם יתעלה שהיתה ידו על הנביאים ; חלילה מזה היד ה׳ תקצר , אבל אנו אומרים , שכך גזרה חכמתו הנעלה לבלי תכלית , מהשגת הנבער אף שמץ ממנה , ושאלו הי׳ כחפץ לבו הסכל ותאב לשמוע עתידות לאין קץ , היו דברי הנביאים באותו הזמן שבו התנבאו , מעולם אחר במחלט וספר חתום לגמרי ; ואיך יהיו העם השומעים , שרק בשבילם באת הנבואה , מבינים דבריה אפי׳ מעט , אם לא , שהיו בולם נביאים ולא הצטרכו א״כ לנביא כלל . —

ועל כן , גם ביחס והעריך כל נבואה ונבואה לזמן הראוי לה , גם בבאור הנכון לדברי נבואה שכבר נודעה או לא נפל הספק כלל בזמנה , יהי לנו הכלל האמור בזה למבחן ולמורה דרך יישר לכתנו בענין ענין . ודי בזה לפי המקום .

סימן נ׳ · (צד 40) כל הקורות לראשוני עולי הגליות , כפי מה שספרנום בשער בכח ההתבוננות בכתובי עזרא חגי זכריה ומלאכי ובנבואות הנחמות (חלק שני של ס׳ ישעיה) , לדעתנו יכלול אותם אותו שיר הודות והלל המסומן ק״ז בתהלות ישראל , כמו שכולל המזמור שלפניו קורות אבותינו מזמן צאתם מארץ מצרים עד אמצע או סוף ימי גלות בבל , וחותם בהדבור : ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם הושיענו ה׳ אלקינו וקבצנו מן הגוים וגו׳ ; ושני המזמורים ממין אחד , מצוינים בראשם הודו לה׳ כי טוב וגו׳ אלא שהראשון יותר ספורי ומפרט , וזה האחרון כולל ורומז וקרוב לשיר משכיל . —

ולהיות זה סעד לדברינו ומאיר לנתיבתנו בשער , נאמר בבאור המזמור בקצור : (יאמרו גאולי ה׳) כינוי לעולי הגולה , וכן נקראו בנחמות גאולי ופדויי השם ׳ והמקרא מבוא כללי להבא אחריו בספור : (ממזרח וממערב מצפון ומים) הונח פה שם ים על הרוח הדרומי , שלא כדרך הלשון מקודם להניחו על הרוח המערבי ; והטעם שבא״י הים התיכון למערבה והיה גדולה , והשואל השם ים לאותו הצד , כמו שיכנו לדרום נ ג ב מלשון ארמי נ ג י ב ו מיא , בעבור מדברות החול שבצד גבולם זה ; אולם בבבל ובפרס ובערך גבולותן , הורגלו בכינוי ים לרוח הדרומי , לפי ששם היה ים אוקינוס לגבול פאה הדרומית ; ולזה בא כמו כן בנחמות : אלה מצפון ואלה מים . —

(תעו במדבר בישימון דרך) אמר שקצת השבים שגו בדרך עברם , ותעו במדבר הנמצא כנודע בדרך ההוא , ועזרם השם ; ונרמז זה המקרה באיזו כתובי הנחמות , לא ירעבו ולא יצמאו וגו׳ כי מרחמם ינהגם וגו׳ , והיה שם מסלול ודרך , וכתובים עוד · —

(יושבי חושך וצלמות וגו׳) מוסב על קצתם שהיו במאסר מלכי בבל , והם כל זרע המלוכה ורוב השרים והשועים , שבגאותם מרדו או חשבו למרוד , ולא נכנעו לגזירת השם מפי ירמיה , והראיות על זה בכתובים רבים מהנחמות , למתבונן בם ; ורק לפי זה יובן למשכיל הטעם למוסרם , כי המרו א מ ר י אל ו ע צ ת ע ל י ו ן נאצו ו י כ נ ע בעמל לבם . —

(כי שבר דלתות נחושת) בתי כלאם שנפתחו , באחרית שנות ממשלת בבל ובתחלת מלוך פרס , כמובא בשער . —

הוא המושיע לאמר לאסורים צאו , והוא הבוחר בדוד ובזרעו . —

בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך (שם ח') „ גם זה עד על הרמז " כוונתו על העזר יכניה ממאסרו ." ורבים אמרו כי כ"ף ע נ י ת י ך שב על כורש , והנה אין הפרשה דבקה " להיות מתחלת הפרשה ועד כאן אי אפשר שיהי' פתרון הנוכחי , כי אם מהשם אל הנביא · —

בפרשת ה נ ה י ש כ י ל ע ב ד י , כתב החכם „ זאת הפרשה קשה עד מאד ; אמרו בעלי פלוגתנו . . . ורבים פירשוה על משיח . . · והנה אין טעם לפסוקים רבים מעוצר וממשפט לוקח וגו' · והגאון רב סעדי' ז"ל פירש כל הפרשה על ירמיה , ויפה פירש . . . והנכון בעיני כי כל הפרשה דבקה , כי מה טעם להזכיר ירמיה אחר הנחמות (של בבל) ולפני הנחמות (של ימות המשיח היינו לפי דעתו הנגלה שעב"פ מן פ' נ"ב ואילך הנבואה על העתיד הרחוק) ; והנה ידבר על כל עבד השם שהוא בגלות , או יהי' עבדי כמו ישראל עבדי , וזה קרוב מזה ; והנה ישכיל יבין עבדי , כי עוד ירום ונשא וכו' " · ואחר שפירש כל דברי נבואות הנה ישכיל עבדי , על כלל ישראל (וכן פירשוה רבים אחרונים) יוסיף החכם כדברים האלה „ והנה פירשתי לך כל הפרשה ; ולפי דעתי , כי הנה ישכיל עבדי , הוא שאומר הנביא עליו , הן עבדי אתמך בו , ויאמר לי עבדי אתה , וכן כתוב , בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים , וכתוב גווי נתתי למכים ; והסוד כאשר רמזתי בחצי הספר ; והנה כל הפרשיות דבקות זאת עם זאת " . דברו מבואר עתה , שמוסב הענין על יכניה המעונה במאסר וביסורין , שלא נדע שיעורם , וכנהוג מאז ועד היום בין עריצי מושלי המזרח , נגד שבויים מזרע המלוכה . —

אחר שמפרש החכם הדבורים (נ"ה ג' ד') הטו אזניכם . . . ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים , וכן הדבור הן עד לאומי' נתתיו וגו' , על המשיח , יאמר על המקרא שאחריהם , הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו וגו' „ והנה התברר מה שפירשתי " רצונו לומר , שמן הדבורים הנוכחיים לגוף שני השומע שבפסוק זה , התברר שהנביא הוא בעצמו המושיע אז , ושהכוונה על יכניה , או גם על אחד מגדולי זרעו , ועל עמי הארצות שהיו מתיהדים למקצת בתחלת בית שני לרוב , עד שהוצרך עזרא ונחמיה לגדור הפרצה שעלתה בקהל השבים על ידי זה , וזה מה שמבואר לנו בשער . — והנפלא עוד בדברי החכם , איך התגודד ופנה לשני הפנים יחד , בנגלה הסביר פנים למפורסם ופירש הנבואות על מלך המשיח ועל הגאולה האחרונה , ובסתר העלים דעתו בתוך לשונו , שהכל מוסב על יכניה ועל זרעו ועל דורות עולי הגולה שבימיהם ; ומזה נראה מה מאד ירא לנפשו מחמת המקנאים , האף אמנם כי נכון ואמת וקיים בזה דברו בפרשת בלק„ וחסרי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח , חלילה חלילה . . . ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר , אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך " · — —

ודע והבן שמעולם לא נמנעו טובי המפרשים מלחלק בין כ ל ל ו ת ה נ ב ו א ה שתבא לעתיד קרוב גם רחוק הרבה ובין פ ר ט י ה שלא יהיו בי אם לקרוב ; ועשו בזה בפירושיהם , הגם לא תמיד בדעת מבורר , ועל הרוב לתומם ולפי הרגש האמתות הנטוע בנו ; והצורך מביא לבאר בזה מעט : סגנון עולה לכל הנביאים הוא , שלא תבא נבואתם בפרטי דברים , זולתי כשתהי' לזמן בלתי רחוק הרבה ; אולם לימים רבים ולמעמדים רחוקים ממעמד הנוכחי , עיניהם תצפינה רק כללות העתיד לבא , לא בהגבלת זמן מיוחד בדיוק , ולא בפרטי מעשים וקורות , ואף כי בשמות אנשים ומקומות גרמוים ; הנביא צופה כשמו , עומד על מצפה הר קודש , רואה סביבותיו בצח אור , וכל עוד ירבה הדרך בין מעמדו ובין צפיתו , כן ירבה חסרון הבהירות ברב או במעט , כאדם הרואה בקצה אופקו אך כלל הדבר הנראה לו , מבלי הבדיל והכיר בחלקיו . —

והנה

מוסב על המאורעות לא על עצם הנביא · והמשכיל יבין " איזוהי דעתו באמת . —

הן עבדי אתמך בו (מ"ב א') „ רובי המפרשים אמרו כי ע ב ד י הם צדיקי ישראל ויאמר הגאון כי הוא כורש ; והנכון בעיני שהוא הנביא , והוא מדבר בעד נפשו , כאשר הזכיר : ונתתיך לאור גוים ואתנך לברית עם " · הכוונה הגם שמתחלת הדבורים אין כל כך ראיה לפי שהלשון כאן גוף שלישי נסתר , הנה כתוב בהמשך הפרשה , אני ה' קראתיך בצדק, ואחזק בידך , ואצרך , ואתנך לברית עם לאור גוים , והוא הדומה למקרא שבפרשה מ"ט ונתתיך לאור גוים .. · בעת רצון עניתיך , וביום ישועה עזרתיך , ואצרך , ואתנך לברית עם ; ומשם ראיה גמורה אצל החכם , כמו שיבא . —

מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח (שם י"ט) „ זה הכתוב לעד על יושר פירושי " כוונתו שאמרו זאת העם הבלתי מאמינים על הנביא , שנקרא גם בפי ירמיה, י כ נ י ה ע ב ד י , והי' אז לפני כבוש בבל זקן גדול ׳ ויתכן שקמו עיניו וחרשו אזניו משיבו ומצרותיו במאסרו לפנים . —

ה' חפץ למען צדקו (שם כ') „ או יהי' זה הכתוב עם הבא אחריו , כי השם הראה צדקתו , ושם זה העם האומר על הנביא שהוא עור, שסוי ובזוז " .

מי בכם יאזין זאת (שם כ"ג) „ כמו זה הנביא שתאמרו שהוא עור (וחרש) וישמע העתיד ". מי נתן למשסה (שם כ"ד) „ אז יודה העם ויאמר מי נתננו למשסת · " —

כה אמר ה' למשיחו לכורש (מ"ה א') „ י"א כי משיחו הוא הנביא , וי"א כי הוא כורש , ושניהם נכונים , כי הנביא אמר (ס"א א') יען משח ה' אותי , גם מצאנו ומשחת את חזאל " בפירוש הראשון רמז לדעתו על יכניה שהוא מלך ישראל ומשיח ה' (ולדעתנו בא עליו בקנות רוח אפינו משיח ה') ויהי פי' לכורש , כי השם צוה למשיחו לאמר לכורש , כי הדבור להלן בלי ספק לנוכח כורש ; ולפי' השני גם הדבור למשיחו מוסב על כורש , ושני הפירושים יכונו לדעתו . —

למען תדע כי אני ה' (שם ג') „ כי בתחלה לא היה ירא השם " כוונתו כי בשעת נבואה זו עדיין לא כבש כורש בבל , ולא ניתן הרשיון לעלות שבו נאמר , כה אמר כורש כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים . אכנך ולא ידעתני (שם ד') „ כי עוד לא ידבר לנכרא " סותר פה דעתו בנביא ; ומדבר , ואולי בשחוק דק , לפי הדעת האחרת ; ולפי דעתו , הלא יהי מובן מלת ולא ידעתני נבון , וע"ד שפירש במקרא הקודם . —

וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני (מ"ט ב') „ והטעם אע"פ ששם פי כחרב חדה , החביאני בצל ידו ולא יכלו לי הבבליים ורשעי ישראל " .

ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר (שם ג') „ אתה ישראל שאתה נחשב בעיני ככל ישראל " ·

ואני אמרתי לריק יגעתי (שם ד') „ גם אלה דברי הנביא בעד נפשו' לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים (שם ז') „ והטעם כפי מחשבת גדולי ישראל או רמז על הבבליים " הכוונה , שטעם כל אלו הכנויים הוא שגדולי ישראל הבלתי מאמינים , או מתנגדיו העקריים הבבליים כינו אותו בשמות גנאי אלה · מלכים יראו וקמו „ הנה כבר רמזתי לך זה הסוד בחצי הספר " כוונתו בזה כבר מבוארת ובדבור ח צ י ה ס פ ר הרגיל לו בענין הזה , בא לרמוז ההפרד שיש להפריד בין חלק הספר שקדם לספור הצלת חזקיהו , ובין החלק הבא אחר הספור ההוא · „ ועל דעת רבים , כי המלכים , כמו כורש , כאשר ישמע דברי הנביא (הקדמון לו הרבה) יקום וישתחוה " . קרוב שירמוז החכם לדברי יוסף הכהן האומר בספרו , שהראו ישראל לכורש דברי ישעיה עליו , וכן הוא אומר על אלכסנדר שהראוהו נבואת דניאל עליו , ובשני הספורים , הוא יוסף בעל שמועה ושיחה נאה , לא סופר קורות . —

קדוש ישראל ויבחרך „ והנה כ"ף ויבחרך לעד על יושר זה הפירוש " הנתון ברמז , כי לשון הנוכח מורה לדעת החכם , בבירור כי השם הוא שבחר בנביא להיות

הוא

פרשה מ' ואילך , אינם לישעיה ולא מזמנו , כי אם נתנבאו בבבל בדור יסוד המעלה משם , והאחרונות שבהן בארץ , בדור שלפני עזרא ונחמיה ; ובגלל זה הבאנו ראיה מנבואות אלו על תכונת הדורות ההמה . — והנה האמת שזה סותר להמפורסם באומה מזמנים קדמונים מאד , לא בלבד בתלמוד ובמדרשות , כי אם גם יוסף הכהן בספרו הקדמוניות מייחס נבואות נחמות אלו בפירוש לישעיה , וגם בן סירא הקודם לו הרבה , נראה כן מדבריו לפי מה שהם לפנינו ; אלא שבעל ברחנו נודה בזה לחכמים האחרונים ולחזק ראיותיהם ; וכבר נודעו דבריהם בכל ספרי המבוא לספרי קודש ונקראים בפומבי במדרשי החכמות , ואין צורך לשנותם כאן , ואף לבד להתנצלותנו נעיר בזה , שיש בידי אותם החכמים גם שתי ראיות , יתראה מהן כי גם קדמונינו ז"ל ידעו מזה הענין ; האחת שהברייתא היקרה בסדרן של נביאים (בבא בתרא י"ד ב') תמנה בסדורה , ירמיה , יחזקאל ' ישעיה , ושנים עשר , מה שהוא משונה מסדר זמני הנביאים האלה ; ויאמרו החכמים הנזכרים בסבת זה היות הספר המכונה ישעיה כולל , חוץ מהנבואות הראשונות שבו , שהם בוודאי לישעיה , עוד נבואות מנביאים ומזמנים שונים בלי שם אומריהן , וספר שנים עשר כולל במו כן נבואות מזמנים שונים קדמים ומאוחרים עם שם הנביא לכל אחת ואחת , לפיכך הסמיכו קדמונינו שני הספרים זה לזה , ובעבור הנבואות המאוחרות שבשני הספרים קבעום לאחרונה בסדר הנביאים שבתנ"ך . ועוד ראיה , אותה הקבלה במדרשות הידועה , שאף בחלק הראשון מהספר נספחו איזה פסוקים שהם לנביא אחר . — ואם יהי הדבר כן , הנה נאמר שהיתה גם בזה הענין מסורת קדומה לקדמוני חכמינו , ושמה מכלל הסתרים שלא ניתנו להדרש בפרסום , לא במדרש לפני המון העם , ואף לא בישיבה , כי אם נמסרו לצנועי התלמידים ברמז וראשי פרקים , עד שנשכחו לגמרי אף שבו בספר החתום באורך הזמן והמצוקות , ונתבאר לנו זאת הסברה בערך אל דרושים שונים בקצת שערי זה המאמר , בראיות נכוחות . —

ונוסיף עוד בהתנצלות , שגם החכם ראב"ע ז"ל , ואולי אינו יחיד בזה בין ראשוני מפרשינו שנודע כי לא הגיעו ספריהם לידינו , רמז לו זה הסוד בפירושו לספר ישעיה , אולם בסתום רב עוד מהרגיל אצלו , גם ערבב דעתו עם הדעת שבנגדה ביחד , הכל מפחד קנאים בלי ספק . וראינו מועיל להביא כל דבריו בכאן , ולבאר הצריך בהם לבאור , אחר שנקדים לך שדעת החכם היא כי יכניה מלך יהודה שהי' במאסר בבבל ויצא לחירות בשנת שלשים ושבע לגלותו , הוא בעצמו הי' המתנבא נחמות ובשורות הללו . —

אחר שהציע דעת נגלה „ כי הכל על גלותינו , רק יש בתוך הספר דברי גלות בבל לזכר , כי כורש ששלח הגולה , ואולם באחרית הס' דברים הם לעתיד " הוסיף ואמר „ ודע כי מעתיקי המצות ז"ל אמרו כי ספר שמואל כתבו שמואל , והוא אמת עד וימת שמואל " כוונתו , שהספר נקרא על שם שמואל אע"פ שההכרח לומר שאחר השלימו . — „ והנה דברי הימים יוכיח , ששם דור אחר דור לפני (צ"ל אחר) זרובבל " הכוונה שגם על יחס דברי הימים אמרו שעזרא כתבו , והנה נמנו שם (דה"א ג' י"ט וכו') עכ"פ שבעה דורות אחר זרובבל מזרעו , ובעל כרחנו נאמר כי היתה השלמה זו זמן רב אחר עזרא המתחיל בספר ההוא . — והעד מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו " בלי ספק חסרו כאן איזה שורות לשגגת או זדון המעתיקים או המדפיסים , בהן גילה קצת החכם דעתו , שגם זה הספר נשלם ע"י נביא אחר , וגם דעתו שהזכרנו , היות הנביא הזה יכניה מלך יהודה, ועל זה בא הדבור והעד וכו' ופירושו , כי שם (ישעי' מ"ט) הנביא מדבר על עצמו , ה' מבטן קראני ··· כה אמר ה' לבזה נפש למתעב גוי מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו ; הנה כתוב שהמלכים והשרים יראו בעיניהם את הנביא ויקומו מפניו וישתחוו לו , ועל יכניה הכתוב אומר וישם את כסאו מעל לכסא המלכים אשר אתו · — „ ויש להשיב כאשר ישמעו שם הנביא ואם איננו " פירוש שאולי הנביא הוא ישעיה , והכתוב יאמר שהמלכים שבעת הגולה ישמעו שמו שהתנבא בזאת ויכבדוהו , ויהי' מלת יראו

יד ולמלוך ,
לאלפים , והלו
הקריות הרבות
ולמדו בני יהוה
גדודים גדודים
בהם ; ובזה
ובאמרם בהלכה
ע"א) הרבה משוב
משובי הערלה שה
הוא המורדים והעב
בשנת ס"ב לחורבן
שעתה קרא עצמו :
כוכבא הנמצא בברי
כתוב בהן שמו
ירושלים ; וני
מעשרות) בשם
עוד היום למשמרת
ביבוש ירושלים חו
חיל גדול ועצום
בפניו כל מאומה ;
לא כביר הזו תחת
מאות ושמונים וח
כוכבא נמשכה
לאדריינוס שהיה ב
גם בבואו לא נב
אם אחת אחת לבד
על ירושלים ויצר
המלחמה קשה לפ
מהילם , כי נלחמו
את העיר ויהרסו או
או ביתתר (וכבר ד
בגבול אדום מפורסם
מושל שם ובמגודות
רומי מאמץ ללכד
והעם המלט לביתר ר

[illegible]

הסמיכה לחכמי הדור הבא , ור' אלעזר בן שמוע ; ואף את זאת ידענו שהצדיק לנו בחמתו מת שלש שנים אחר כן בשנת ס"ח לחורבן , ושלומן מה נתרצו הנוצחים לתחנוני דלת העם הנשאר ביהודה והרשו להם ליתן הרוגי ביתר לקבורה , ובירושלמי הדבור : עד שעמד מלך אחר וגזר עליהם שיקברו ; ונראה ברור שמן אז גם הגזירה הוקלה אחת אחת עד שבטלה , ושאל את השער הדל והגבאה , שלא היה דומה כלל להפורקן שאחר שמד יון , קבעו החכמים מטבע ברכה מיוחדת בשם ברכת הטוב והמטיב , לברך על הרעה בהקלותה כשם שמברכין על הטובה בבואת , ומתפללין בשתיהן לעתיד לבוא ; וזהו ששנו חכמים במקומות רבים ברכת הטוב והמטיב ביבנה תיקנוה יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תפשו בלשונם החסד הראשון של מושליהם ; וטעם קביעותה בברכת המזון שהי' בנה ירושלים בכדי שתהא הוראה על הכוס על הטבת מעמדם ובכדי לנחם את העם על אבדן תקותם ברעה אשר מצאתם ; ולדעתנו נוסח ברכה זו כפי מה שהיא בידינו נשתנה הרבה ממה שהיתה בשעת תקנתה כמו שיש לחלק במעט בכל הברכות בין הנוסח שהשתנה ברב או במעט , ובין המטבע והטופס הקבוע ועומד . —

ואף גם זאת בא הדבור לקדמונינו : באותה שעה נגדעה קרן ישראל ועוד אינה עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד ; הרגישו ז"ל שבזה המאורע הרע גמר בתחלתו ובסופו , כבר נגדעה לארץ ועולל בעפר קרן עוזם לכל ברכת טובה זמנית ורוחנית , שהן הנאים צריכים לאומה להיותה גוי שוקט בנחלתו , ועל כן חדלו מלהתאמץ עוד בתקוה לשוב לקדמותם על ידי מה שיתפשו איזו ממשלה בארץ , כמו שבארנו היות הדבר עוד הנה ; וזה גם טעם הבינוי פולמוס האחרון , ולזה יוגבל גם לנו נקודת זמן זו , שבה גלה שאר יקרנו לימים רבים ונוטל כבוד מבית חיינו המדיניים לעתים רחוקות , לתשלום מועד שני של נפילת פלאים , שהתחילה , כמו שזכרנו למעלה , במות אלכסנדרה אשת ינאי ; ולפי זה יהי המשך מועד זה במאתים ועשר שנה . — ובזה

יתמו גם דברי שני השערים האלה שכללנו בהם שני מחזורי עתים גדולים , בכל אחד שלשה מועדים לצמיחה לפרי שלימות , ולבליה והפסד ; ולא נוכל עתה להשלים הספור והמדרש בדורות שלאחריהן , הגם כי הקורות הבאות אף הן סובבות בכללותן על הציר הזה , לפי מחשבתנו ; אך בהבדל לבד , שהמועדים ארוכים יותר בגבוליהם ומשונים הרבה בתכונותיהם , ורוח אחרת אתם לכל דבריהם . ונרמוז בזה , שהתחילה צמיחה שלישית בימי האנטונינן בשלפי השמד הנורא הנז' , ויש לרבותינו בזו ההתחלה ברייתות יפות , איך נתכנסו מתחלה ביבנה ואח"כ על זמן מסוים לאושא שבצפון הארץ , ועשו בה תקנות טובות לפי צורך הזמן ודלות מעמד האומה שנשארה כאוד מוצל מאש ; ואיך חזרה הישיבה והנשיאות לזרע הלל על מכונתה , באופן שהנשיא וחכמי חבורתו עמדו תמיד למגן גם אצל השרים (אנטיפוטא) שבקסרי , גם במסים מוחרים לרחמי לעת הצורך , וכמו שבא על זה הרבה ספורים בתלמוד ובמדרשות , גם הדבור (מגלה י"א ע"א) לא מאסתים וכו' להפיר בריתי אתם בימי רומיים שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי הדורות ומועד עוז ותגבורת שלישית התחיל סביב לשנת ת"ק לאלף החמישי , כשגדלו הישמעאלים והצליחה והחכימה מלכותם למאוד ומן אז עמדו גם בתוכנו גאונים גדולים סופרים חכמים ומליצים ועושי חיל וגדולה בכל פנים עד להפליא ; ויתכנו גם בזה דברי מדרש נעים לשמוע ונחמד להשכיל שרשמנוהו בראש השער על זמן בוא המקדונים לאסיא"ת על שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכיות אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו . — ובא אחר הזמן הגדול הנז' מועד שלישי לירידה וחשכת ליל עצום בברקי נוגה מעטים , מאז נאספו אל אבותם הרב והרמב"ן ז"ל , ונתחדשו בתחלת אלף הששי שמדות וגירושין וצרות אין מספר שתכפו והתמידו עד אחר שנת ת' . והדרישה בכל אלה מעלה ויקרה למען נתחכם באחריתנו , ועוד בה לדורשים מקום רחב ידים להתגדר בו . —

יד ולמלוך, והמרידות לב התלמידים, שנאספו אליו לאלפים, והלהיבו את לב העם כולו, ויכבשו את הקריות הרבות בכל הר וגבעה, וישימו בהן נשק ויין ולמדו בני יהודה קשת, ומכל מצד ופנה נופלים גדודים גדודים על הרומיים המפוזרים בארץ, והורגים בהם; ובזה חזרה שמירת התורה והשבת והמילה ובאמרם בהלכה (ירושלמי יבמות פ׳ ח׳, ויבמות ע״ב ע״א) הרבה משוכים היו בימי בן כוכבא ומלו, וזה על משוכי הערלה שהזכרנו למעלה; וכשנכרה ידו עלה הוא והמורדים והעם אשר עמו לירושלים ולכדוה בקלות בשנת ס״ב לחורבן בשנה השנית למרדם. ונראה שעתה קרא עצמו מלך, וזה לפי הדבור מלכות בן כוכבא הנמצא בברייתא, ולפי המטבעות שטבע, שהיה כתוב בהן שמו מצד אחד ומצד שני חירות ירושלים; ונזכרו מטבעות אלו במשנה (תוספתא מעשרות) בשם מעות כוזביות ונמצאו מהם עוד היום למשמרת בידי אוספי מטבעות. על ידי כיבוש ירושלים חזקו ידי אשר אתו, ונהרו אליו מסביב חיל גדול ועצום עד כי לא יכול רופוס ההגמון לעמוד בפניו כל מאומה; וספרו סופרי רומי בקוצר, שבזמן לא כביר היו תחת ממשלתו חמשים קריות מבצר ותשע מאות ושמונים וחמשה כפרים. — ממשלת בן כוכבא נמשכה עד בוא יוליאוס סירוס שר צבא לאדריינוס שהיה בארץ בריטאניא ושלחו הקיסר ליהודה; גם בבואו לא נכבשה הארץ לפניו בפעם אחת, כי אם אחת אחת לכד את המצורות ובשחזקה ידו במדינה בא על ירושלים ויצר עליה; וכנראה מדברי הסופרים היתה המלחמה קשה לפני ירושלים, ואבדו הרומיים הרבה מחילם, כי נלחמו העם במר נפשם; ובשלכדו הרומיים את העיר ויהרסו אותה, נאספו העם אל המבצר ביתר או ביתתר (וכבר חוינו דעתנו שהוא המבצר בית צור בגבול אדום מפורסם מימי יוונים) ובן כוכבא עודנו מושל שם ובמצודות שבהרים סביבותיה, ושר צבא מתאמץ ללכוד הארץ ולבער המורדים מקרבה, ונמלט לביתר רב מאוד. ונודע המסופר לחכמינו

כי שם נהרג ר׳ אליעזר המודעי, שהיה מגדולי רבותינו שבדורם מעיירת מודעין מולדת בית חשמונאי (ושכחוהו חכמים בדרך צחות עדיין אנו צריכין למודעי) ונמלט גם הוא לתוך המבצר, והרגו שם זה המולך שמעון לפי שחשדוהו להיות ידו את אדריינוס להסגיר אליו העיר; ונראה גם מדברי הסופרים שהקיסר בא בעצמו ליהודה לפני לכידת ביתר. לבסוף ואחר לכידת המצורות מסביב לה נלכדה העיר כולה לפי מסורת חכמינו במשנה בט׳ באב, והשנה בבירור שנת ס״ה לחורבן, שתים שנים (ולנוסח אחר במדרשות שלש שנים) ומחצה אחר מלוך שמעון בירושלים ובביתר העשרים שנה להתחלת המרידות של הפולמוס האחרון. — כפי מה שנוכל לשער מספורי האגדה, היתה ההריגה בישראל בכבוש ביתר עצומה ונוראה; וסופרי רומי אמרו בקיצור שעל ידי מלחמה זו חסרו מעם היהודים חמש מאות אלף ושמונים אלף נפש, חוץ מן שבי גדול של מורדים ובלתי מורדים, שהובלו לארצות אירופא, ונדחו עד צרפת וספרד ואשכנז, ורובם נמכרו לעבדים; וכשפראום גליות ישראל שבארץ יון ורומי המפוזרים מכבר בארצות אירופא, התישבו שם ולא חזרו עוד ליהודה. — העיר ירושלים בנאה אדריינוס מחדש לגמרי בשווקים ובחוצות ובתי מקומות משחק על דרכי ומנהגי הגוים, עד כי חלפו פני העיר וגם קצת מקומה נשתנה מלפנים; בהר הבית נטעו יער צומח עצים ובתוכו הקימו פסל תמונת אדרייטס; את איש ישראל לא נתנו ליכנס בעיר, ועוד ציירו בשער תבנית חזיר לחרפתם; ובלי ספק עזבוה ישראל מאליהם, לפי ששבה עתה עיר נכרי אשר לא מבני ישראל כמו שהיתה קודם שכבשה דוד (שופטים א׳) וכמו שהיה שמה מלפנים יבוס, כן נקראת עתה על שם משפחת אדריינוס איליא, ולא חזרה לשמה ירושלים עד במלוך קסרים נוצרים במאתים וחמשים שנה אחר החורבן; וגם במשניות ותלמודים ומדרשות לא בא ממנה שום זכר וספור ענין מימיהם. — והנה אף בכלות המרידה עמדה הגזירה בקושיה עוד איזה זמן לא נדע כמותו, ובו נהרג ר׳ עקיבא במיתה אכזרית, ור׳ יהודה בן בבא על

הסמירה

הרומים הרבה אז וגם זמן ארוך אחר כן, למעם מוה בארץ, בכדי להשיב כל ארצות ממשלתם לחשבון שנת יוליאום שלהם; אמנם גם זה מוזכר מבואר לחכמינו, שכאשר עמד בן כוזבא לזמן מועט אחר זה, אמר ר' עקיבא „היינו מלכא משיחא" (פי' שקרובה עתו לבוא) ור' שמעון בן יוחאי סיפר „ר' עקיבא רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב דרך כוזבא מיעקב" כימן); והאמת הוא שר' עקיבא לא נהרג עד לזמן מאחר מחרבן ביתר, על לא שמרו הגזירה בלמוד ישיבה ובסמיכות חכמים, והרגוהו הרומים אותו וקצת חכמים גדולים ערך עשרה בזאח"ז, בחשבם שע"ז יגיעו למטרת חפצם בהכחדת דת ישראל; ואיך שיהיה בזה, הנה זכרו סופרי רומי שעוד בשנה ההיא (מ"ב או מ"ו לחורבן) הקדימו קצת הגליל למרוד ויך אותם שר הצבא קויעטוס ויבניעם, ויהי לראש ולהגמון ביהודה. — בשנת מ"ח לחורבן מת טרכינוס במזרח, והתקסר אדריינוס והסיר את קוויעטוס ויהי להגמון אניוס או טוניוס רופוס (ובגמרא בשבוש הסופר רופוס); ומתחלה אמרו להשלים את העם ולהקל מעליהם כובד הגזירות, ונמצא זכר ורושם לזה במדרשי אגדה, באותן השאלות והספורים שהיו להקיסר ולהגמונו עם העם וחכמיו, אלא שכבר נגעו צרות השמד עד לב העם וביותר בין צעיריהם, ואין להשקיע האיבת הגדולה; ומשנת חמשים לחורבן נגלתה עצת המרידה לעין הרומים, וספרו סופריהם כי רופוס הכיר בה ע"י מה שראה כי נעלמו ופסקו כלי קרב ונשק טובים שהיו חרשי ברזל יהודים עושין בהם ומוכרין אותם לרומים, ועתה לא מכרו להם רק מושחתים והבין כי הקשרים אספו את כלי הזיין הטובים והסתירום למשמרת; וכאשר הודיע ההגמון זאת להקיסר צוה לחדש קושי גזירות טרכינוס כבראשונה, ובמשך עשר שנים הבאות חרש רופוס את ההיכל (ובחר יום חרבנו ט' באב לפי המוזכר במשנה תענית) היינו שהעביר את המחרישה על הר הבית לאות ולסימן

שלא יבנה עוד ויהי שדה ויער לעולם, ומירושלים שהיתה כשממותה מימות החורבן, הושיב נכרים מחיל לגיונות רומי, באין רשיון לישראל ללכת שמה אפי' רק להתפלל; ונראה שבמשך זמן ההוא נחבש ר' עקיבא לבית האסורין ונהרגו קצת ראשי החכמים וקצתם ברחו לבבל או לעסיא, ובין הנמלטים רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה הנשיאים, אם היו עוד בחיים אז, מה שאינו נראה כלל; והנראה לנו עוד שזה הזמן שנקבעה בו תפלת נחם בבונה ירושלים ושדק לאחר מכן, אולי מימות רבנו הקדוש, פסקו מלאומרה בכל יום · ובמה היא תאניה צחה ואנחה מוצאת מעומק הלב, ואיך תובן לנו היטב כשנגבול חבורה ויסודה בנקודת זמן קשה ומלא תקוה זה, שאנו בו, סימן) — עד בשנת ששים לחורבן נתעכבה המרידה מלפרוץ לפי שאז עבר אדריינוס פעם שנית במזרח, ויש זכר במדרשות גם לנסיעה זו; אולם כמעט חזר הקיסר לרומי, מרדו העם שביהודה ובדרום הארץ, ברומיים ועמוד על נפשם ועל תורתם. מפני הגזירה בשנת ס"א לחורבן, ויהי להם לראש איש שמו שמעון בוכבא או בר כוכבא, ולא ידענו יחוסו של איש הזה ומה שיחו מלפנים, גם לא אם היה בן או ממשפחת הגבור הקירני הנזכר ששמו לוקיאב שפתרונו אור, או אם בינה עצמו מעין שמו בר כוכבא בא־מי; אך זה נראה ברור, שלבד אצל בני עמינו הסבו את שמו אחר כן לשם בן כוזבא (כן הוא בלא ידד אחד הזיין בירושלמי ובמדרשות) ללעג כי נהיה להם למחסה כזב, ולא נודע שם זה לסופרי רומי, המזכירים אותו תמיד בשם כוכבא, וכן כהני הנוצרים הקדמונים שאומרים שבאח־זת עינים הראה לפניו עיגול אש כמוכב; וכבר רמזנו ובארנו בהארות שלא החזיקוהו בלל למשיח, אך קוו ממנו שיחזור להם חירותם ואיזו ממשלה כדרך החשמונאים, אבן יהיה המישר הרחק לפני המשיח מבית דוד המקווה; וכחו לא היה במעשה פלאים (וזה המרומז באגדה דסנהדרין) כי אם בגבורתו ובעוזו רוחו להרים

יד

לעגלם . — ונשוב לארץ עצמה ולמצוקותיה , שבה עלתה חמת הקיסר טרכינוס והתנכל בגזירות קשות להעביר דתנו , ולא הניח לעם לשמור שבת ומועד ולמול את בניהם ואת החכמים מנע מלעסוק בהלכותיהם ומלקבוע חדשים ולעבר שנים , והעמיד על כל זה שומרים , ופסק שכר למוסרים ומלשינים בזה ; ויפה ראה העריץ שאין להאביד אומה זו כי אם על ידי הריסת תורתה , וחדש בזה מה שלא עשו מושלי רומי שקדמוהו ולא עלה על לבם ; ונמשך שמד זה של רומיים (בנגוד אל שמד היוונים לאנטיוכוס שהיה מאתים ושמונים שנה לפני זה) בשינוי לחוזק ולרפיון אך לא בבטול לגמרי , כל ימי אדרינוס ועד אמצע ימי אנטונינוס הראשון , בכינויו החסיד ; ובהמשך עת צרה ההיא הוחזק ישראל לנאמן לה' , ובאו על אודות השמד ההיא איך הראו בו עוז נפשם ותוקף אמונתם וערמת לבבם להסתיר מעשיהם בתורה נגד צורריהם , מעשים רבים ודבורים יפים מפוזרים בתלמודים ובמדרשות , גם הלכות כמה לפי צורך הזמן הקשה נקבעו אז , ונודעים במשנה בדבור , ובסכנה ובשעת הסכנה ובשעת הגזירה , והקורא המשכיל יבין במצוא הדברים למקומותם ; ולנו רק להעיר על העולה מהם , כי נחלק העם אז לחצי ; קצתם נתנו נפשם על כל דבר גדול וקטן , ולא רצו לשנות אפי' שרוך נעל , בכדי שלא יכירו בהם אויבים שהם יהודים ויארבו ויעלילו עליהם שראום מחזיקים בדת יהדות , אלא קדשו שם שמים על הכל , וביניהם גם פחותים ועמי הארץ ; וספרו חז"ל המשל בפיהם או יהודי או צלוב כלומר אין להם לבחור צד שלישי , ונאמר עליהם עוד , על מה אתה יוצא ליסקל על שנטלתי את הלולב , על מה אתה יוצא ליצלב על שמלתי את בני ; וקצתם אמרו שאין ראוי לאדם לאבד עצמו בידים , ויש להכנע מפני הגזירה ולהסתר בכל מה שיוכל , ולהתחבא עד יעבור זעם , וכשלא יהי ביכולת יעבור על המצות ; ובין אלו נמצא גם גדולי חכמים , כגון ר' יוסי בן קסמא , שאמר בזה כי בדברים של טעם (שהשכל נותן משפטו איך לעשות בהם) אין האדם רשאי לסמוך על רחמים מן השמים (פעולות נס) . אולם איזה מזה הכת הפריז: הרבה בפחד ובחסרון אומץ אמונה , עד שמשכו גם ערלתם ע"י מעשה באיזמל , בכדי שלא יוכלו לבדקם בזה . אמנם האורבים והמסורות . נראה מברכת ולמלשינים גם מענין אלישע אחר , שלא היו רק מן המינים שיצא מקרבנו לגמרי , וידעו בדתנו . ונראה ברור עוד שהיתה הטענה חזקה בין שתי הצדדים הנ"ל עד שנמנו וגמרו באסיפה , שבכל המצות יעבור אדם ואל יהרג , ורק בשלשת העבירות ע"א , ג"ע , וש"ד , יהרג ואל יעבור . והנפלא כי דומה לזה ממש קרה גם בגזירות ספרד . גם בענין הטענה גם בתכונות הצדדים . — — הגזירות הקשות הללו שהחלו משנת מ"ה לחורבן ואילך מררו עוד יותר את לבב העם ; אכן נראה כי גברה עתה המחשבה והעצה למרוד גם בין קצת החכמים וביחוד בין התלמידים והבחורים , ויש זכר לדבר גם בתלמוד ובמדרשות , ד"מ השנים עשר אלף תלמידים שהיו לר' עקיבא מגבת ועד אנטיפרוס (מפוזרים בכל א"י) וכולם מתו מפסח ועד העצרת (כלומר שעזבוהו כולם בזמן קצר לצאת המרידה ולבסוף ספו תמו במלחמה) גם סגרו על הנערים הרבים שהיו בעיר ביתר שהיו אומרים אם יבואו השונאים עלינו במכתובין הללו שבידינו אנו יוצאין ומנקרין את עיניהן (דרך גוזמא) . וכיון שגרמו העונות וכו' . גם נראה אמת שר' עקיבא רבם וגדולם , ידו היתה אתם בדחיקת הקץ ההיא (שכן מנו במדרש שני ראשי זמני דחיקת קץ , אחת בימי אליעזר בן דינאי המסופר עליו למעלה , והשנית בימי בן כוזבא) וכי מסעותיו הרבים לערביא ולעבר הנהר ולגנזק שבמדי , היתה להן גם זו הכוונה להשגת עזר מגליות הללו , הגם שאין על זה ראיה מבוארת בתלמודנו ואדרבה אמרו שהלך בשביל לעבר שם שנים ולקבוע המועדים , שעל זאת הקפידו הרומיים

הרומים הרבה אז וגם זמן ארוך אחר כן, , למעט מות בארץ , . בכדי להשיב כל ארצות ממשלתם לחשבון שנת יוליאוס שלהם ; אמנם גם זה מוזכר מבואר לחכמינו , שכאשר עמד בן כוזבא לזמן מועט אחר זה, אמר ר׳ עקיבא „ היינו מלכא משיחא ״ (פי׳ שקרובה עתו לבוא) ור׳ שמעון בן יוחאי סיפר „ ר׳ עקיבא רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב דרך כוזבא מיעקב ״ סימן) ; והאמת הוא שר׳ עקיבא לא נהרג עד לזמן מאוחר מחרבן ביתר , על לא שמרו הגזירה בלמוד ישיבה ובסמיכות חכמים , והרגוהו הרומיים אותו וקצת חכמים גדולים ערך עשרה בזאת״ז , בחשבם שעי״ז יגיעו למטרת חפצם בהכחדת דת ישראל ; ואיך שיהיה בזה , הנה זכרו סופרי רומי שעוד בשנה ההיא (מ״ב או מ״ז לחורבן) הקדימו קצת הגליל למרוד ויך אותם שר הצבא קויעטוס ויכניעם , ויהי לראש ולהגמון ביהודה . — בשנת מ״ח לחורבן מת טרכינוס במזרח , והתקסר אדריינוס והסיר את קוויעטוס ויהי להגמון אניוס או טוניוס רופוס (ובגמרא בשבוש הסופר רופוס) ; ומתחלה אמרו להשלים את העם ולחקל מעליהם כובד הגזרה , ונמצא זכר ורושם לזה במדרשי אגדה , באותן השאלות והספורים שהיו להקיסר ולהגמון עם העם וחכמיו , אלא שכבר נגעו צרות השמד עד לב העם וביותר בין צעיריהם , ואין להשקיע האיבה הגדולה ; ומשנת חמשים לחורבן נגלתה עצת המרידה לעין הרומיים , וספרו סופריהם כי רופוס הכיר בה ע״י מה שראה כי נעלמו ופסקו כלי קרב ונשק טובים שהיו חרשי ברזל יהודים עושין בהם ומוכרין אותם לרומיים , ועתה לא מכרו להם רק משחתים והבין כי הקשרים - אספו את כלי הזיין הטובים והסתירום למשמרת ; ובאשר הודיע ההגמון זאת להקיסר צוה לחדש קשי גזירות טרכינוס כבראשונה , ובמשך עשר שנים הבאות חרש רופוס את ההיכל (ובחר יום חרבנו ט׳ באב לפי המוזכר במשנה תענית) היינו שהעביר את המחרישה על הר הבית לאות ולסימן שלא יבנה עוד ויהי שדה ויער לעולם , ומירושלים שהיתה כשממותה מימות החורבן , הושיב נכרים מחיל לגיונות רומי , באין רשיון לישראל ללכת שמה אפי׳ רק להתפלל ; ונראה שבמשך זמן ההוא נחבש ר׳ עקיבא לבית האסורין ונהרגו קצת ראשי החכמים וקצתם ברחו לבבל או לעסיא , ובין הנמלטים רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה הנשיאים , אם היו עוד בחיים אז , מה שאינו נראה כלל ; והנראה לנו עוד שזה הזמן שנקבעה בו תפלת נחם בבונה ירושלים ושרק לאחר מכן , אולי מימות רבנו הקדוש , פסקו מלאומרה בכל יום · ובמה היא תאניה צחה ואנחה מוצאת מעומק הלב , ואיך תובן לנו היטב כשנגבול חבורה ויסודה בנקודת זמן קשה ומלא תקוה זה , שאנו כן , סימן) — עד בשנת ששים לחורבן נתעכבה המרידה מלפרוץ לפי שאז עבר אדריינוס פעם שנית במזרח , ויש זכר במדרשות גם לנסיעה זו , אולם כמעט חזר הקיסר לרומי , מרדו העם שביהודה ובדרום הארץ , ברומיים ועמוד על נפשם ועל תורתם . מפני הגזירה בשנת ס״א לחורבן , ויהי להם לראש איש שמו שמעון בוכבא או בר כוכבא , ולא ידענו יחוסו של איש הזה ומה שיחו מלפנים , גם לא אם היה בן או ממשפחת הגבור הקירני הנזכר ששמו לוקיאס שפתרונו א ו ר , או אם כינה עצמו מעין שמו בר כוכבא בא־מי ; אך זה נראה ברור , שלבד אצל בני עמינו הסבו את שמו אחר כן לשם בן כוזבא (כן הוא בלא יודי אחר הזיין בירושלמי ובמדרשות) ללעג כי נהיה להם למחסה כזב , ולא נודע שם זה לסופרי רומי , המזכירים אותו תמיד בשם כ ו כ ב א , ובן כהני הנוצרים הקדמונים שאומרים שבאח״ת עינים הראה לפניו עיגול אש ככוכב ; וכבר רמזנו ובארנו בהארות שלא החזיקוהו כלל למשיח , אך קוו ממנו שיחזור להם חירותם ואיזו ממשלה כדרך החשמונאים , אבן יהיה המישר הדרך לפני המשיח מבית דוד המקווה ; וכחו לא היה במעשה פלאים (וזה המרומז באגדה דסנהדרין) כי אם בגבורתו ובעוזו רוחו להרים

לעגלם . — ונשוב לארץ עצמה ולמצוקותיה , שבה עלתה חמת הקיסר טרכינוס והתנכל בגזירות קשות להעביר דתנו , ולא הניח לעם לשמור שבת ומועד ולמול את בניהם ואת החכמים מנע מלעסוק בהלכותיהם ומלקבוע חדשים ולעבר שנים , והעמיד על כל זה שמרים , ופסק שכר למוסרים ומלשינים בזה ; ויפה ראה העריץ שאין להאביד אומה זו כי אם על ידי הריסת תורתה , וחדש בזה מה שלא עשו מושלי רומי שקדמוהו ולא עלה על לבם ; ונמשך שמד זה של רומיים (בנגוד אל שמד היוונים לאנטיוכוס שהיה מאתים ושמונים שנה לפני זה) בשינוי לחוזק ולרפיון אך לא בבטול לגמרי , כל ימי אדרינוס ועד אמצע ימי אנטונינוס הראשון , בבינויו החסיד ; ובהמשך עת צרה ההיא הוחזק ישראל לנאמן לה׳ , ובאו על אודות השמד ההיא איך הראו בו עווז נפשם ותוקף אמונתם וערמת לבבם להסתיר מעשיהם כתורה נגד צורריהם , מעשים רבים ודבורים יפים מפוזרים בתלמודים ובמדרשות , גם הלכות כמה לפי צורך הזמן הקשה נקבעו אז , ונודעים במשנה בדבור , ובסכנה ובשעת הסכנה ובשעת הגזירה , והקורא המשכיל יבין במצוא הדברים למקומותם ; ולנו רק להעיר על העולה מהם , כי נחלק העם אז לחצי ; קצתם נתנו נפשם על כל דבר גדול וקטן , ולא רצו לשנות אפי׳ שרוך נעל , בכדי שלא יכירו בהם איבים שהם יהודים ויארבו ויעלילו עליהם שראום מחזיקים בדת יהדות , אלא קדשו שם שמים על הכל , וביניהם גם פחותים ועמי הארץ ; וכפרו חז״ל המשל בפיהם או יהודי או צלוב כלומר אין להם לבחור צד שלישי , ונאמר עליהם עוד , על מה אתה יוצא ליסקל על שנטלתי את הלולב , על מה אתה יוצא ליצלב על שמלתי את בני ; וקצתם אמרו שאין ראוי לאדם לאבד עצמו בידים , ויש להכנע מפני הגזירה ולהסתר בכל מה שיוכל , ולהתחבא עד יעבור זעם , וכשלא יהי ביכולת יעבור על המצות ; ובין אלו נמצא גם גדולי חכמים , כגון ר׳ יוסי בן קסמא , שאמר בזה כי בדברים של טעם (שהשכל נותן משפטו איך לעשות בהם) אין האדם רשאי לסמוך על רחמים מן השמים (פעולות נס) . אולם איזה מזה הכת הפריז הרבה בפחד ובחסרון אומץ אמונה , עד שמשכו גם ערלתם ע״י מעשה באיזמל , בכדי שלא יוכלו לבדקם בזה . אמנם האורבים והמסורות . נראה מברכת ולמלשינים גם מענין אלישע אחר , שלא היו רק מן המינים שיצא מקרבנו לגמרי , וידעו בדתנו . ונראה ברור עוד שהיתה הטענה חזקה בין שתי הצדדים הנ״ז׳ עד שנמנו וגמרו באסיפה , שבכל המצות יעבור אדם ואל יהרג , ורק בשלשת העבירות ע״א , ג״ע , וש״ד , יהרג ואל יעבור . והנפלא כי דומה לזה ממש קרה גם בגזירות ספרד גם בענין הטענה גם בתבונות הצדדים . — — הגזירות הקשות הללו שהחלו משנת מ״ה לחורבן ואילך מררו עוד יותר את לבב העם ; אבן נראה כי גברה עתה המחשבה והעצה למרוד גם בין קצת החכמים וביחוד בין התלמידים והבחורים , ויש זכר לדבר גם בתלמוד ובמדרשות , ד״מ השנים עשר אלף תלמידים שהיו לר׳ עקיבא מגבת ועד אנטיפרס (מפוזרים בכל א״י) וכולם מתו מפסח ועד העצרת (כלומר שעזבוהו כולם בזמן קצר לעת המרידה ולבסוף ספו תמו במלחמה) גם סכרו על הנערים הרבים שהיו בעיר ביתר שהיו אומרים אם יבואו השונאים עלינו במכתובין הללו שבידינו אנו יוצאין ומנקרין את עיניהן (דרך גוזמא) . וכיון שגרמו העונות וכו׳ . גם נראה אמת שר׳ עקיבא רבם וגדולם , ידו היתה אתם בדחיקת הקץ ההיא (שכן מנו במדרש שני ראשי זמני דחיקת קץ , אחת בימי אלעזר בן דינאי המסופר עליו למעלה , והשנית בימי בן כוזבא) וכי מסעותיו הרבים לערביא ולעבר הנהר ולגנזק שבמדי , היתה להן גם זו הכוונה להשגת עזר מגליות הללו , הגם שאין על זה ראיה מבוארת בתלמודנו ואדרבה אמרו שהלך בשביל לעבר שם שנים ולקבוע המועדים , שעל זאת הקפידו

הרומיים

ואף שאין בידינו זכר או רושם ברור כי נועדו הגליות בסתר, ושנתנו יד בדברים מדיניים לאחיהם שבארץ ישראל, הנה בדברי הנהגת הדת ובקביעות השנה והמועדים ובהליכת חכמים ותלמידים וחזירתם, היה הקשר והחבור מצוי לגליות עם ארץ יהודה, ועכ"פ ידענו ברור שבאותו הזמן בעצמו נתעורר החפץ לעמוד על נפשם וחירותם בגליות רחוקות זו מזו, ועשו גבורות ונוראות, עד שהוסת גם העם שבארץ למרידה ולפרוק עול רומי; ואיך ראוי להתאונן כי לא מצאי כל העתים והקורות הללו סופר מקרב עדתנו, כדרך שהיה יוסף סופר מזכיר למלחמות החורבן, ואין מהם בידינו כי אם המעט המסופר לכופרי קורות רומי ואיזה זכרונות מעורבבות מפוזרים במדרשים ואגדות, שלא באו לספר קורות, כי אם לאיזה תכלית מוסר ועורר לבב, ועל דרך מיוחד וצורך השעה, זולת הדרך המחויב לספור דברי הימים וקורותם; ולזה אין לנו כי אם להזכיר עיקר הדברים בהתבונן כדרכנו על אודותם. —

בשנת מ"ה לחורבן, וטרכינוס עודנו מכין לעלות שנית לצבא בעבר הנהר, קמו היהודים היוונים שבערי חוף אפריקא, וינקמו בצורריהם היוונים היושבים עמהם בהרג רב ומבהיל, ושאריתם נסו לאלכסנדריא של מצרים; והיהודים הקמים, עם רב ועצום עזבו משכנותם בקירני ובערי אפריקא, ויסעו דרך מצרים; ובתוך־כך קמו היוונים והרומיים שבמצרים ועשו הרג רב ביהודים שבאלכסנדריא, וזו הריגת טרכינוס דשיעא באלכסנדריא, וחורבן האחרון לקהל הגדול שם המוזכר הרבה בתלמוד ובמדרשים, וביותר באור בברייתא (גיטין נ"ז ע"א) תניא ר' אליעזר הגדול אמר שני נחלים יש בבקעת ידים אחד מושך אילך ואחד מושך אילך וכו' וירמוז על הנילוס, ועל שפלת מצרים הנודעת בשם דלת"א. — ועוד במקומות ביון ובעסיא (אזיא הקטנה ובלשון המשנה מדינת הים) התקוממו היהודים במר נפש על צורריהם היוונים ובנקם גדול, ואחר נפלו, עד כי כמעט כלתה הגלות היקרה ההיא של יהודים יוונים כמעט לגמרי, ואכלה אותם ארץ אויביהם; אמנם יוצאי נוסעי קירני וערי אפריקא הנז', חלק מהם עברו לתימן ולאיים רחוקים וחלק מהם פנו ממצרים לארץ ישראל, והתישבו בגבול היותר דרומי של הארץ, בהר יהודה ובהררי שעיר הסמוכים למדבר ערב; ואלו מושבות ישראל חפשים (והקרוב שהותחלו להתישב עוד בזמן הבית) הם הנקראים במשנה הר המלך ובאגדת טור מלכא גם טור שמעון, אולי על שם הגבור לוקואס מקירני שהתחזק שם, ועל שם שמעון בן כוכבא שמלך אחר זה. — והנה בתחלת המרידה בקירני באפריקא, מיהר טרכינוס ושלח לשם חיל באניות תחת שר צבאו טורבא, ונחפז לבוא שמה, וזה הנזכר באגדה בדריש על המקרא ישא ה' עליך וגו' כאשר ידאה הנשר. ולאחר שענש שם דלת העם הנשאר, רדף אחר לוקיאס הגבור מקירני בהר יהודה הנז', ואחר מלחמה עצומה, שלא נרשם סופה וכמה נמשכה, נצח טורבא והגבור מת במלחמה, וזהו חורבן טור מלכא הזכור באגדה והנזקין היותר מקודם לחורבן ביתר, וגם הגבור הקירני מוזכר שם בשם בר דרומא. ונראה מאוד שלא היה הנצחון מוחלט, ושלא יכלו הרומיים לכבוש אותם, ונשארו עוד שנות אין מספר בחירותם על הרדם זה המפורסם במשנה ובאגדה למרובה באוכלסין בכפרים וקריות אין מספר ומשם נמשכו ונסעו עד לאמצע ארץ ערביא הסמוכה שאנו מוצאים שם קהלות רבות מישראל חפשים ובימי מחמד חמש מאות שנה אחר אלו המאורעות, גם מצאנו רשום שהרבה חכמים מא"י נסעו לשם ומהם ר' עקיבא. ובאמרנו שלא יכלו הרומיים לכבשם או גם שלא חששו להם כל כך, אין לתמוה על זאת לפי ענין המקום והזמן ההיא, שהרי גם הערביים הסמוכים קרובים מאוד, לא הביאו את צוארם לגמרי בעול רומי לעולם

גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח ,
והוא השני בשם זה בלא ספק .

ב מצינו במדרשות והיא מברייתא ישנה , שבחזרת הזקנים , נתאסף העם שבבר רבו וגדלו להחל בבנין הבית והשביתום הרומיים ; ובשראו החכמים שעלה בלבם מחשבת מרידה , עמד ר' יהושיע בן חנניה שהי' מדיני חכם ובעל עצה טובה להכלל ישראל (ולזה שנו עליו משמת ר' יהושיע פסקו עצות ומחשבות טובות מישראל) וניחם אותם , וכיפר להם משל הארי והקורא המצרי הידוע , (ב"ר פרשה כ"ד) ; ורוח אחת לכל החכמים בזה לדבר על לב העם ולהודיעם שאומה זו (הרומיים) מן השמים המליצוה ושיבחו בפניהם את הנעשה במדינה לשמירת ההשקט והבטחון בחיי מנוחה , ובתקן גשרים ומרחצאות ושווקים וכדומה . והנה במשך שנות טובה ומנוחה אלה , ששב העם בהן לרבוי מופלג ולאיזו מעלה ושלימות בזמני וברוחני , ושהתמידו עד כארבעים וחמש שנה אחר החורבן , נאספו אל אבותם כל-הדור וחכמיו שראו את הבית בבנינו ובעת חרבנו , קצתם כשהיו כבר בכלל אנשים , ורובם בהיותם עדיין צעירי ימים ; והקורות והמחלוקת שקרו בבית הוועד ושאר מעשי אותו הזמן שנמצאים מפוזרים בתלמודים ובמדרשות , אנו מקצרים ועולין בהן , להיותם נודעים בלי ספק לכל קוראי זה המאמר , גם נרשמו בספרי קורותינו , והצריך לנו מהם יבוא עוד בשער ההלכה . —

בקום עתה דור אחר שלא ראה מהומות מלחמת החורבן , וכמעט נרפאו פצעיה בארץ ובגליות הסמוכות לה , בערה בלבם מחדש התשוקה לחירותם ולהרים דגל כבודם בין עמים עומדים בפני עצמם , וקפץ עליהם רוגז מרידות חדשות ונוראות מקרוב ומרחוק והן הנה שבילו את כחם והשלימו ירידתם עד לעפר ; וכבר הזכרנו כי השם הכולל להן במשנה הפולמוס האחרון של טרכינוס ואדריינוס ; והצורך לנו להודיע מוצאיו וסבותיו . — בימים ההם כבר קשתה יד רומי על כל המזרח עד נהר פרת , וכל שוכניו נאנחו מן הלחץ ובכובד המסים ועשוקי הנצבים , וגם הממשלה והנשיאות המזויפת שהניחו הרומיים למשפחת בית הורדוס ולאיזה משפחות אחרות בקצה גבול ממשלתם , חלפה , ונוספה נחלתם על ממשלת הנציבים ; שבני א"י שהצרו לנו , כבר לא עצרו כח עוד , ורובם ספו תמו גם הם גם שמותם עלי אדמות ואף לישראל נשאר עוד שארית לפתח תקוה ; ולזה בהיות בשנת ל"ח לחורבן מלחמה להקיסר טרכינוס עם העמים שבעבר נהר פרת בעלי מלחמת רומי מלפנים (נקראים ביחוד פרתיים ולחכמינו בשם כולל פרס גם אשור) , ונצחו אותן העמים את חיל צבאו , שמחו כל שוכני המזרח נכנעי רומי לאיד הקיסר , וגם הוא הפך לבו לשנוא אותם ; ואף שב הקיסר ממזרח לרומי חשבו רבים למרוד וביחוד אצל עמנו נתעוררה אז התקוה , לפרוק עול ולהקמת מלכותם . — ואחר הבחינה הנכונה , נראה שהיתה תוחלתם על זה הדרך , שעל ידי נצחונות עבר הנהר יתרפה כח רומי במזרח , ותחלש מלכותה כמו שנחלשה לפנים מלכות היוונים שבסוריא ; וכמו בית חשמונאי באותו הזמן , יקום גם עתה להם איזה גבור או גבורים אשר ישיגו חירותם ויתפשו איזה ממשלה או מלכות , וזהו הנקרא להם עקבי או רגלי המשיח , שיהיה המישר דרך לגואלם האחרון מבית דוד , שיבוא וירים קרנם למעלה . ושנו אז וגם אחר בן משנה (שה"ש רבה פסקא אם חומה היא) אם ראית סוס פרסי קשור בקברי ארץ ישראל צפה לרגליו של משיח , שנאמר והיה זה שלום אשור כי יבוא בארצנו . מצורף לזה היו איזה מן הגליות שבעבר הנהר בעלות כח וזרוע ומהודרות באיזה שעור לשלימות ולהצלחה ובישיבת חכמים , כמו נהרדעא נציבין , הדייב וגנזק שבמדי , ויש ראיות שעשו חיל באותו הזמן , גם יצאו במלחמת עבר הנהר נגד רומי ;

ואף

גוי בא״י , ולוקח קרקע שם בחזקה ובמלחמת החורבן גחילוק ומכירת השדות עפ״י רומיים , בטלו דין זה לשעתו , כדי שלא ימנעו יהודים מליקח נחלות ההרוגים במלחמה במקנת כסף , או בחכירות , ותשאר הארץ חלוטה בידי הנכרים ; ובזה יובן לנו הענין בהנזקין שביארו שם היטב הפרטים בזה (ויש לתקן שם הגירסא לקח מן הסקריין , וכן בב״מ שצ״ל סקרין שהוא האנס במקום סיקריקון שהוא הדין) ושלאחר כן חזר הדין לאיתנו נגד כל אנס לוקח בחזקה ; הכלל שכל הנזכר היה סבה שמקצה איזה זמן קצר , חזרת הארץ לישובה ביד ישראל . — הגם שטיטוס וקצת הקסרים שאחריו פקדו על הגליות שתחת ממשלתם שלא ישלחו עוד את שקליהם לא״י , וצוו שיתנום לאוצרו ולאוצר אלקיו , הנה בטלו הם בעצמם או הקסרים שקמו תחתם אותה הגזירה , וברור שבכל הגליות לא פסקו מלשלוח שקליהם ונדבותם ליד הנשיא ולישיבת הוועד שבא״י עד בשלש מאות שנה אחרי החורבן . — הכתות ומחלוקתם נשקעו ונטבעו בים הצרות , ומן החורבן ואילך לא מצינו עוד זכר לא מן הצדוקים ולא מן הבייתוסים והיותן כתות מחולקות כ״א נטמעו בעם וראשיהם בתוך כגולות , וזולתן מן הכתות נפרדו מאתנו לגמרי , ולא היה לישראל עמם דבר והצטרפות כ״א רק כמו עם אותן שמבחוץ . — מקדש חוניו שבמצרים נחרב סכוך לחרבן בית קדשנו , בסבת שהלכו שמה איזה מספר פליטי חרב מן הקנאים והסיתום למרוד ולא עלתה בידם ; כל זה מה שנתן מקום ואפשרות וצורך לאמץ הקשר בין הגליות ובין א״י וחכמיה שהורום דרכי התורה וקבעו להם החדשים והשנים למועדים ; ונתאספו כל חכמי א״י הנמלטים בצל כנפי רבן יוחנן בן זכאי ראש להחבילה של חכמים אנשי מנוחה שבירושלים , ונשיא שיבת הוועד אחר החורבן ; והרומיים הניחו להם והלכו ליבנה עיר החכמה מקדם , ועוד מימי רבן גמליאל הזקן היתה שם ישיבה לפעמים , ועתה קבעו שם את הוועד הגדול לישיבת חכמים , ורבן יוחנן וחביריו ותלמידיו המפורסמים לנו , אחזו שם בהלכותיהן ובמשנתן לכל חכמת ישראל , ותיקנו תקנות טובות כפי הזמן והמעמד שנשתנה הרבה מכל פנים , וביחוד בערך אל עבודת המקדש שפסקה , ונזכרו קצת התקנות במשנת ראש השנה —

בשמת רבן יוחנן בן זכאי מכפר שנים אחר החורבן , היה לנשיא ולראש הוועד רבן גמליאל השני (דיבנה) בן רבן שמעון הנהרג בשעת החורבן , ובחבורתו ר׳ אליעזר בן הורקנוס ור׳ יהושע בן חנניה ושאר החכמים התלמידים שראו הבית בנוי וחרבנו , וזה בימי הקיסר דומיטיאנוס אחי טיטוס , ואז הוטב עוד יותר מעמד העם בא״י , וחזרו עוד מן הנפוצים ופרו ורבו מאוד ; וכנראה מתוך ההלכות שבסדר זרעים ובסדר טהרות , שהרוב מהן נשנו באותן הימים , ידענו שעבדו אז את הארץ בחריצות ובכשרון גדול ושהצליחו הרבה גם במלאכות הצורך וההדר . — ובסוף ימי דומיטיאן שמת בשנת כ״ג לחורבן או בתחלת ימי טרכינוס (טראיאנוס) סביב לשנת למ״ד לחורבן , הלכו באניה זקני הוועד לרומי , כמוזכר הרבה בברייתות · ונראה שעיקר הליכת הזקנים לרומי היתה בשביל השגת רשיון הקיסר לבנות בית תפארתנו מחדש ושנאות להם הקיסר שבומן מתחלה , ואחר כן חזר בו ונתבטלה המחשבה . — ויש לזה ראיות נכונות שתים ;

א שלא בלבד שהיו רגילים אז לילך ולהתפלל על הר הבית ומקום המקדש עד לעזרת ישראל , ומשמרת הטהרה חזקה ונהוגה עדיין , ונמצא הליכה כזו מבואר (מכות כ״ד) על הזקנים הולכי רומי , אלא שנראה מאוד שלא חדלו מלהקריב גם איזה קרבנות עד בשלשים שנה אחר החורבן , וזה עפ״י ההלכה הקדומה (זבחים ס״ב) מקריבין אעפ״י שאין שם בית , ומצינו לרבן גמליאל הנשיא ואחד מההולכים לרומי , מעשה ברבן גמליאל

בנשף יום הקרב כי תאחזהו בעתה , ונחיש לעמוד בדרישתנו בדור שאחר החורבן , בתכונתו ומצבו ; וכבר ארכו לנו הדברים ועוד נשאר לשתות ולמצות את קובעת כוס החימה , עד לכלות המועד השני לירידה ולכליון , גבול מדרשנו בזה השער · —

כבר העירונו למעלה שעוד מתחלת מועד השני לעוז ולשלימות נהרו כל הגליות שבמזרח ושבמערב במחשבה ובפועל לארץ ולמקדש כאל נקודת אחדותם ; ועל כן עתה אחר שנחרב הבית , אילו היתה שממות הארץ כולה , וגלות העם מעליה שלימה , כדרך שהיה בחורבן בית הראשון , היה הקשר לישראל ניתק לגמרי , ועכ"פ רוב הגליות כצאן אובדות אכלה אותן ארץ מגוריהם ח"ו ; ומי יודע אם לפי המאורעות שבאו למאוחר בעולם , עצר כח המעט הנשאר ולא שבת מהיות גוי ; אלא שבחסד השם נשאר בארץ גם בזמני גם ברוחני פליטה ושריד , באופן שאחרי שנות מספר למנוחה , היתה יהודה לקודש עוד ולמקום משכן רוחניות גדולה , מוכשרת לקשר ולאחד את הנדחים לקצות הארץ עכ"פ זמן מסוים ומספיק עד שנוסדו ונתחזקו הגליות כל אחת ואחת בעצמה למצוא קשור והתחברות ויסוד לתורה ולעבודה ולכל חבר צדק ומוסר ; ואנו רואים שלא בלבד עד כלות מועד הירידה הזה , כי אם עוד אחריו במאתים שנה , היתה א"י נקודת אחדות להוראה ולהנהגת כל קודש לשאר גליות ישראל שבמזרח , ועוד ביתר שאת לאותן שבמערב בעומק האירופא ואפריקא ; ואיך נחיתה זאת עם גודל הרעה העוברת עליה כים שוטף מכלה כל ? אין זאת כי אם יד ה' החזקה ופעולת מי ששכן שמו בבית ההוא , היא שעשתה בו נתרה בארץ רוחניות טובה , שחיתה והחיתה השארית הנמצאה על הדרך שנספר לפנינו . —

לפי שרוב המקומות שבהם לא מרדו ברומיים , וקצתם נכבשו ונכנעו מיד בתחלת המלחמה, גם ביהודה החריבה נשארו דלת העם , גם קצת הגדולים שמדעו לרומיים לאנשי שלום על אדמתם ; ואף כי שלחו הרומיים פקיד למכור הנחלות והשדות או ליתנם במתנה לאנשי חילם , הנה רובם נקנו מאת איש ישראל שבצפון , והרבה לקחום ישראל באריסות מידי הגוים , שהתנחלו בהם מידי הלוכד או על איזה אופן אחר שנלקחו מיד בעליהם מחזקה , וחזרו הבעלים ונאחזו בהם , או כבעלים על ידי קנין או כאריסים תמידיים מאת אדוניהם הרומיים מאבות לבנים , וזהו תכירי בתי אבות הזכורים במשנה . — גם רבים מהשבוים חופשו על ידי בקשת אגריפס ויוסף ושאר חשובים בעיני רומי , והמכורים לעבדים הרבה מהם נפדו משאר גליות ישראל למקומותם וישבו לארצם . ככה חזרו הנחלות להתישב מבעליהם הראשונים , הגם לאט לאט לא ביד חזקה ואף לא בכח הצדק והיושר עפ"י דברי ב"ד , לפי שפסק אז דין הסיקריקון שהיה נהוג מלפנים , ולא נהגו בו בהרגי מלחמה זו ; וזה צריך לבאור . מאז שהתחילו המצוקות ומריבות הצדדים השונים אחר מות הורדוס , הזמנים שסמנום חכמינו בפולמוס של ספינוס ובדבור משרבו הרצחנין כמזכר למעלה ; רבו גם המעשקות והחמסים , ולקחו הצדדים מאת מתנגדיהם כשנצחום נחלתם לעונש ולפדיון נפש או באיזה עלילה שתהיה ; וזה המפורש בברייתא שהיו הולכין ומשעבדין בהן ומטלק שדותיהן ומוכרין אותן לאחרים , ומרומז כמו כן במדרש איכה (פסוק בלע ה') ששמחו העיירות לאיד ירושלים , על דבר העשוקים חללו שנעשו ע"י תקיפי ירושלים הנ"ז . ותם שהחזיקו בם בעצמם או מכרום לאחרים ; ועל כן הגתה התקנה (ואולי מדין התורה לחזות הקרקע אינה נגזלת) שכל בעל הנחלה או יורשו לטרוף בדין מיד לוקח או יורש של הרצחן הנקרא סקריין בנזכר , ולזה נקרא התקנה או ההין הביא בשם . סיקריקון (דין הסוקרין) והוגת שם . ודין זה גם על כל אנס או לוכד

רוב הגליל ועבר הירדן לא נחרבו הרבה...

גוי

מעשה בפנחס איש חבירה (תנוסח בספרא חברה וראות להגיה חבתא כמו ביוסף) ומצאוהו חוצב באבנים ומלאו לו המחצה דינרי זהב , א"ר חנינא בן גמליאל וכי פתת היה והלא חתנו היה . — ומזה גם מן ר' זכריה בן אבקולס , גם ממקומות עוד , יש להביא ראיה שגם מן החכמים שוני ההלכות היו בין הקנאים, לדוגמא : לפנינו יבואר (ש ע ר מ ס ו ר ת ה ה ל כ ה) שמשנת מסכתא יומא נשנית בעיקרה סמוך קודם החורבן , ובן ע"י שמעון איש המצפה מתלמידי רבן גמליאל הזקן · — הנה הכבוד הרגיל שם שהזקן מזקני ב"ד קורא לכה"ג בשם : אישי כה"ג , יתבן שהוא סעיף מדיעות יהודה הגלילי וחבורתו , שהיו נמנעים מלקרוא לשום אדם א ד ו ן או ר ב ו ן , הגם שלכלל חכמי הפרושים נחשבו בעלי כת זו למינים וכמו שבארנו כל זה למעלה . . אלא שרובם והגדולים היו מבעלי השלום והמנוחה . והתנגדו לקנאים בסתר או בגלוי , כמו שידענו מתלמוד וממדרשות על רבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו וכן הכה"ג יהושע בן גמלא המשובח במשניות , אשר סיפר עליו יוסף שהיה אוהב לו , הוכיח את העם על עצלותם וכניעתם לקנאים . וכמו כן רבן שמעון בן רבן גמליאל הזקן , דור רביעי להלל בנשיאות הועד , הנמנה בין עשרה הרוגי מלכות שהרגוהו סיד אחר החורבן המקדש , ידענו מפי יוסף הנאמן תמיד בכללי ספוריו ועל הרוב הגדול גם בפרטים , שהיה עם הזקנים בעצת ההכנה למלחמה , גם נהפך לו (ליוסף) לשונא , וחפץ מאוד להסירו משררותו בשביל חשד [illegible] אל הרומים (ואולי בצדק בשיעור מה) ; ועם זאת בהנגע [illegible] העיד בפירוש כי גוריון בן יוסף (אולי אבי נקדימון העשיר המוזכר במשנה ובאגדה) ושמעון בן גמליאל הנכבדים הגדולים ב ע ם הסיתו אותם שלא לשאת עול הקנאים המציקים להם . — ומרשעת הקנאים עוד שנתהוו קנאים וצוררים לעשירים ולגדולים , בשנאה גדולה כל כך עד ששרפו באולת קנאתם אוצרותם שאצרו לתבואות ולכל מחיה (תם זה מוזכר באגדה) ; וממין זה מה שסיפר יוסף ששרפו את בית ה ע ר כ י של שטרות שנמסרו לבית דין בירושלם , בכדי לפטור את הלווין מחובותם ; ונראה ברור שהיו השטרות מונחים שם עפ"י תקנת הלל הידועה שהיה בה באמת כדבר חז"ל תקנה לעשירים ולעניים (הגם שאין זה מהוראת המלה היוונית פ ר ו ז ב ו ל שפתרונה ב פ נ י ש ר י י ו ע צ י ה ע י ר) , מה שלא ישר בעיני העריצים הללו . — אלה קצות מעשי הקנאים בתחלת המרידה ברומים ; ומהם צעדו מעלה לתועבות גדולות , כשפך דם אחיהם גדוליהם לרוב , ובתוך הנרצחים , גם איזה כהנים גדולים ביניהם יהושע בן גמלא הנזכר , ונכרו רשעותיהם מיום אל יום עד תום המלחמה . —

והנה דברי המלחמה הנוראה ההיא, שנמשכה קרוב לשלש שנים רצופות , ונפלו בה ובסבתה בארץ ישראל ובגליות הסמוכים לארץ , ערך אלף אלפים נפש אדם ; מסבות תהפוכותיה והגבורות שנעשו בה ; ואיך היתה מכת רצועה משולשת גם מבית גם מחוץ , מבית בין שלשת הצדדים , הקנאים הרוצים בשלום ובהשאיר לו תמיד מקום בכניעה ממוצעת , ואוהבי הרומיים ובית הורדוס , ומחוץ לגיונות רומי , חיל צבא אגריפס , והמון צבא השכנים הרעים סביבות האר"י ; ואיך נכבשה לפניהם בקושי כל עיר ומצד בידי אספסיאנוס ובידי טיטוס בנו , עד כלות המלחמה הקשה בשריפת בית אלקינו ובכבוש איזה מצורות חזקות שבידי הקנאים עוד לשנה ולשנתים אחר החורבן ; גם מעשי אכזריות נקם שעשו המנצחים במנוצחים שנשארו בחיים , שבי שעלה למאת אלפים נפש , אשר לחרב לדין חרב ואשר לחיה לחיתו טרף במשחק קסרי ורומי , ואשר לשבי למאסר כלא או לקנין עבדות עולם על אבן המכר : כל הדברים והמרורות האלה , מסופרים בארוכה ליוסף הכהן וליתר סופרי קורות אומתנו ; ואנחנו נעבור עליהם כאשר תמהר רגל עובר אורח על פני שדה קטל בנשף

ירושלימה לדרוש הדבר, ופגש ביבנה את אגריפס עודנו מתאמץ להשקיט לב העם ולהשיבו למנוחת, וילך יחדיו ירושלים, ויראו ברעה, אשר עשה ההגמון; ויה העם נרגן ונחוץ בבקשתם לשלוח שלוחיהם להקיסר ברומי; ואגריפס הניאם מזה או מיראתו חמת הקיסר נירון או מהיותו איש שלומו של ההגמון, והוא מדבר על לבם במליצה מפוארת, הנה היא אצל יוסף בספר מלחמותיו, שלא למרוד ברומיים, ושיתנו כמקדם כל המסים לקיסר לאות על הכנעם והיותם סרים למשמעתו כמו עד הנה, ויאות העם לזאת כרגע; אך כאשר בקש עוד אגריפס כי ישמעו בקול ההגמון ולפקודתו כבתחלה, אמרו העם לסקלו והוכרח לברוח מן העיר הוא ואחותו. —

אחר כל אלה שנהיו ונעשו בימים מועטים, גברה יד הקנאים, וראשי הכהנים וזקני העם וחכמיו עם היותם חפצים בשלום ובכניעה להעם המושל, נמשכו בעל כרחם אחרי הקנאים, אך לבד בזה שגזרו אומר להקהל ולהכין הכל למלחמה לעמוד על נפשם ועל עמם, אולם באזהרה יתירה לעם, שלא להתגר ברומיים, ולהשאיר תמיד מקום לשלום; ובזמן קצר נתבצרו והתיישבו בחיל ישראל הכרכין והמצודות שביהודה ובגליל והכינו בהן נשק ומזון, ופקדו בראש העם שרי צבאות וראשי מצורות, ומהם יוסף בן מתתיהו הכהן סופר בלשון יווני קדמוניותינו בכלל, גם קורות מלחמה זו בפרט, שהושם לראש ולשר בגליל, ונודעים תולדותיו וקורותיו שכתבם הוא בעצמו; וגם בירושלים הכינו הכל לרוב למלחמה ולמציר, והרהיבו גם את לב העם לעשות בזה; ועם זה לא חדלו מלהזהיר אותם ולאיים עליהם הרבה במחתה קרובה, אם יהרהרו לצרור את הרומיים ולהתגר בם מלחמה; ומסופר ביוסף ומוזכר גם בגמרא מן המראות המבהילות המשמשות לשואת כי תבוא, שהתראו באותן הימים. —

ואלו שמעו לגזירות מלמעלה אלו ולעצת החכמים והטובים שבהם, קרוב הדבר מאוד שהיו מגיעים בזה הדרך לשלום הגון ולאיזה תכלית נרצה, עם היותם נשארים נכנעים במס ועזר במלחמות רומיים לנציב הגדול שבסוריא; והעיקר הנדרש לפי הזמן והמעמד היה רק להסיר מעליהם ממשלת ההגמונים ועול הקשה של גילותם ואכזריותם, ולשום הנהגתם בבית מדינתם בידי עצמם מכל וכל, כמו שנשאר להם באמת חלק גדול בהנהגה גם בהיות ההגמונים בארץ; אלא שהקנאים מן הפרושים ביתרון חסידותם, והצדוקים באש עברתם, וכת יהודה בשגעונם, כולם נקבצו באו יחדיו להתעות את העם ולהשחית הכל. — תחלת מעשי הקנאים היה, שנתבצרו בהר הבית ובאיזה חלקי העיר, ורק השוק העליון נשאר כולו בידי הגדולים ואנשי המנוחה; אחר כן פסקו מלהקריב הקרבן שהיה מקרב בשביל שלום המלכות (רומי) וזה עפ"י עצת שני כהנים קנאים אלעזר בן חנניה וזכריה בן אמפיקולוס (וכבר מדובר ממנו בהערות). —

וממעשיהם עוד, מה שסיפר יוסף בזה הלשון: „והסירו את הכהן הגדול שבאותו זמן מתיא בן תיאופל, "והחציפו לבחור כהן עפ"י הגורל, באמרם שכן היה "הגורל לכהונה גדולה מנהג קדמון, וזה שקר, אבן היה "בזה בטול חוק ודין קים והוא שלא ליקח הכהנים גדולים "כי אם מן המשפחות שהיתה בהם זאת המשרה (כמו "שזכרנו אנחנו למעלה על אודות דבור בני כהנים גדולים "שבמשנה); ועלה להם בגורלם אדם בלתי ראוי פנחס "בן שמואל מכפר חבת"א, ולא היה מוכשר לכך ולא "ידע מה, ונגד רצונו הביאוהו מן השדה והלבישוהו "בגדי קודש, ועשו ממנו איש אחר בלמדם אותו "מעט מעט מה לעשות, והכהנים בראותם איך היתה "התורה לשחוק, בכו ונאנחו". אלה דברי הסופר שראה בזה בעיניו מה שסיפר. והנה זהו פנחס הסתת ששנו עליו (ספרא פ' אמור ותוספתא פ"א דיומא)

מעשה

ארוסתו, ונזכר זה במשנה ובתלמוד (יבמות פרק ו) ויוסף מספר שרבו עליו אחיו בני כהנים גדולים ושנצח בורוע (סימן) גם כן מחלוקת לוים סיפר יוסף שרצו לשמש עבודתם במקדש בחלוק לבן (כן נראה לנו הפי׳ הנכון בדברי יוסף. ועל דרך שאמרו במה היה משה משמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן שאין בו אימרא) ובקשו הכהנים למנעם, וקבץ אגריפס סנהדרין והרשה להם. וכבר הזכרנו שהכהן יהושע בן גמלא עשה טובה גדולה במה שתיקן בתי ספר בכל ערי ישראל ללמד בני ישראל ספר מבן שש שנים ואילך, ואמרו עליו בשביל זה ברם זכור אותו האיש לטוב; ועוד סיפר יוסף שכאשר שבתה בעת ההיא המלאכה לגמרי בבית האלקים, שנבנה בו מימות הורדוס ברובי הזמנים, הגם שבעיקרו נגמר לשמונה שנים, ונתבטלו ממלאכתם שמונת עשר אלף פועלים, הנה בשביל לפרנס העניים ההם אמר אגריפס לרצף את העיר על פני כולה במרצפת אבנים גדולות; והננו רואים עוד איזה שביבי תקוה מתנוצצים להשבית האיבה והנצחון ולהגביר אהבת המנוחה בעם כולו; אלא שכבר נגזרה גזירה על הבית ליחרב ועל העם הרב שביהודה לכלותו בחרב ובשבי ובפיזור גלות, וכא הגמון שביעי אחרון בשמו גסיוס פלארוס, והוא שהרבה באהבת בצע ובמעשי חמס ואכזריות חימה יותר מכל ההגמונים שהיו לפניו, וכאילו היתה כל כוונתו בהנהגתו להביא את העם ליאוש ולמרידה ברומי, העם החזק והנורא שכבשו ומשלו אז ברוב המדינות המיושבות שבכל העולם הנודע אז; וזה דבר התחלת המרידה בגלוי. זקני העם הביאו תלונתם אל גאלוס הנציב הגדול של סוריא וצעקו חמס נגד ההגמון, וכאשר בא בעצמו לירושלים במועד חג הפסח שנת שע״ד הצליח להגמון להצטדק בעיניו; גם חזרו באותה העת השלוחים מרומים, שהלכו שמה לדון עם הזרים שבקסרי על דבר משפט האזרח בהנהגת העיר, ונירון התעבר הצדיק את הזרים, ולבעבור הכעים עוד

את היהודים שם, זבחו צורריהם לפני פתח בית הכנסת שבקסרי צפרים כמו לטהרת המצורע, בכדי לחרף את ישראל בגדוף הרגיל בפיהם שהיו ישראל מנוגעים בנגע צרעת במצרים וגורשו משם, ועל זאת חזק המדון עד שפך דם, והבריחו היהודים את נשיהם וטפם וספרי תורתם לקריות הסמוכות וההגמון לא בלבד שלא הושיעם בצרתם אלא נתן את המתלוננים אצלו אל בית הכלא; ובזה נמלאה הסאה, וירא העם כי אפס תקוה וכי גם בארצם ובמחוז שלהם יירשו זרים בארונים, והם כשבויי חרב עליה. — סמוך אחר זה המאורע תבע פלארוס מיד הזקנים שבע עשרה ככרי כסף, וימאנו לתת מה שביקש בזכרם הנעשה בקסרי, ועוד שזקו עליו אנשים, הסובבים בעיר בקופה של צדקה בשביל לאסוף נדבה עבור פלארוס הדל; ובכדי לנקום חרפתו בא עם חילו ירושלים ויצו למסור בידו המשחקים אשר חטאו לו; וכאשר לא אבו למסרם, הרשה את חילו לשלול ולהרוג, ויפלו מן העם שלא היה בידם חרב וזיין כשלשת אלפים; וברניקי אחות אגריפס (שהיה אז במצרים) יצאה יחפת רגלים ותבך ותתחנן לפני האכזר עד כי חדל, והזקנים והחכמים עמלו להשקיט לבב העם והצליח בידם להפיס דעתם שיצאו לקראת יתר חיל פלארוס הבא לעיר, וכן עשו. אולם כששאלו העם להם לשלום ויבזו אותם ולא ענום שלום, אז חרפו העם בקול גדול את ההגמון לעובר שבועתו ומחלל דבר שלומו, ותחל המצה, והחיל בהאיצם לבוא אל המגדל נוניה, רמסו רבים מהעם, אך העם מיהרו אל הבתים והגגות, ויורו משם חצים ואבנים על הרומיים ולא יכלו לבוא אל תוך המגדל; עתה קמו הקנאים בחמתם ויעלו אל הר הבית וינתצו את המסבה אשר עשו הרומיים לבוא מן המצודה על ההר; וההגמון בראותו כי רעה נגד פניו, ויפן וילך מן העיר, ורק מעטים מאנשי חילו נשארו בעיר אצל הכהנים חפצי המנוחה לשמרם. — כבוא השמועה אל הנציב הגדול, שלח אחד משריו ירושלימה

מסית אחד, שהראה מעשי פלאיו בהר הזיתים ונאספו אליו כארבע מאות איש, צרי ומצוקי נפש שקוו אליו להושיעם; ויהרוג גם אותו בעל הנכ גם את כל הנפתים אחריו, ויוסיפו העם עוד לשנוא את הרומיים ואת ממשלתם, ובכל הארץ נשמע קול קשר ומרידה, וכל כפר וקריה (קטנה כמו קרייתא דא"ז) ממאנת הציתו בכתר באש. —

שנת שע"ג הגדילה המדורה; בעיר קסרי שהיתה מיהודה ומושב ההגמון כנזכר היה ריב בין היהודים והתושבים היוונים שבתוכה, למי מהם יאתה הנהגת העיר לכל חפציה; ואמרו היאנים שהם הושבים הראשונים שבאו לגור בעיר כשנבנתה והיהודים השיבו שהיתה כפר בלבד, ושבנאה לעיר מלכם הורדוס, ולהם יאתה ההנהגה בעירם ובמחוז הגמוניא שלהם; ויהי עד כי נלחמו בחרב ונצחו היהודים, עמד עליהם פליכס, ויהרוג את הטוענים מצד היהודים, וגם זה המאורע היה סבה כי יצאה אש המרידה יותר בגלוי. —

ולא די באלו הצרות, נהיו בעת ההיא מסיבות וסכסוכים בטובי האומה עצמם, בין בתי הכהנים הגדולים ובין הכהנים ההדיוטים, שהכהנים האדירים הרו הם ועבדיהם על הגרנות ולקחו כל מנות הקדש והתרומה והמעשר עד שלא נשאר דבר למחית הכהנים העניים ונקהלו ותהי צעקתם חמס גדולה; ובקושי השקיטו זקני העם וגדולי החכמים את המריבה, בשלחם יד בחזקה באוצרות הכהנים העשירים, ויעשו חלוקה ישרה · זה המסופר מוסף מה שראה בעיניו, והוא גם המשפט הקשה על מוסר הכהנים המרומז בברייתא דפסחים שזכרנוה למעלה; ומשניות עוד שם ממעשי חמס של בעלי זרוע שבכהונה בשאר מנות תכסי הכהונה, עורות של קדשים וקורות שקמה שמירותו, וכה"ג בשנה ההיא ישמעאל בן פאבי

הנזכר למעלה, שהקימו שוב אגריפס, שהיה עתה בעל ממשלה בארץ רחבת ידים, לפי שחוץ מנשיאות חלקיס הזכורה, נוסף לו עוד נשיאות הגבלן וקסרין, נחלת פיליפוס דודו שמת וגם מארץ הגליל הערים טבריה ובית צידא ועיירות עוד ארבעה עשר; כל אלה ממשלת אגריפס האחרון שנשארו בידו עד למרידה ועד אחר החורבן; ואף שהבין מושבו עם אחותו ברניקי בירושלים בהיכל הורדוס הראשון זקנו, ובא גם הגמון אחר חמישי בשמו פ ה ס ט ו ס בשנת שע"ד, גם שניהם לא עצרו כח להשקיט הארץ עם רצונם הטוב בזה לבד בזה החפץ ונהפוך היה אגריפס בעצמו, ואולי לתומו, סבה לתגרה חדשה, שבנה בהיכלו חומה שהיתה גבוהה ממעל לחומת ההיכל, עד כי יכול משם לראות תמיד כל הנעשה בעזרות המקדש, ובעיני הכהנים רע, וימהרו ויבנו במערבו של הר חומה גבוהה למסך מונע הראות; אולם בעשותם זאת בלא רשיון פרטי מאת הקיסר הצריך, שלחו לרומי אחד מגדולי הכהנים ישמעאל בן אלישע המפורסם לחכמינו להסיר בעל סוד וצפיה ואת חלקיה ממונה המקדש, וישא נירון הקיסר את פניהם לבקשת פאפעא אשתו, אולם עכבם ברומי לערבון בשביל קול המרידה ונהרגו אחר זה. — בעת ההיא הוקם לכהן גדול ענן מכת הצדוקים ועשה ועד סנהדרין, ודן למיתה רבים מבלי רשיון מאת ההגמון וראש המקדש אגריפס; וכבר הזכרנו שהצדוקים היו קשים בדיניהם וממהרים לשפוך דם; וזהו הב"ד של צדוקים המוזכר בסנהדרין (נ"ב ע"ב) שנזכר ר' אליעזר בן צדוק עליו מקטנותו · והוסר ענן וכיהן יהושע בן דינאי. — בשנת שע"ז ארבע שנים קודם החורבן בהיות כבר ההגמון הששי בשמו א ל ב י נ ו ס איש בלי וחומס משפט בעבור בצע, הנה גם אגריפס הוצרך מעות להוצאות בניניו שבנה בארץ ממשלתו בצפון בקסרין ובבירות, ככל חשק משפחת הורדוס בבנין, ומכר את הכהונה גדולה ליהושע בן גמלא בעד הון עצום שנתנה עבורו ארתסתו

להורדוס אחי אגריפס נשיא רובע חלקים , ויכהן את יוסף בן קמחית · — הגמון שני טיבריוס אלכסנדר יהודי אלכסנדרי עוזב תורת אבותיו , הוא שהרג את בני יהודה הגלילי מיסד כת הקנאים היותר קשים ; בשנת שנ״ח היה רעב גדול בארץ , ותתמוך הילני המלכה מארץ נכר ידי האומללים באוצרותיה ; היא הילני מלכת ארץ הדייב בגבול מדי ששבה היא ובניה לדת יהדות ובאו לירושלים , ובניה מונבז ויזאטיש חזרו לארצם ומלכותם עם רעיהם יהודים ,׳ והיא נשארה בירושלים עד מותה , ותעש צדקות וטובות גדולות למקדש ולעניי העם , ומסופר עניה ברוחב מאת ייסף , וגם בהלכות עשו לה זכר טב (יומא פרק ג׳) ובשנת שנ״ט הוסר מכהונה יוסף בן קמחית , ונתמנה יוחנן בן נדבאי המוזכר בברייתא קושה (פסחים נ״ז) למפורסם בכח אכילתו . · בשנת ש״ס תמנה שלישי (אלכסנדר המומר שב למצרים) בשם קומאנוס אכזר ואיש דמים מאוד הכביד על גולה ביותר עבדות העם והכנעם , עד שהציב מאנשי חילו בלשכות הר הבית בחג , בעלות רב מכל הגלות לירושלים לזבוח הפסח ונכרי אחד נפנה לעין כל , ותגדל מרירות לב העם וילונו מאוד ; ויאסף קומאנוס כל חילו אל המצודה לבעבור יוכל לירות אם אל המקדש , ונחפז העם לנום מעל הר הבית , החפזם ודחקם מתו אלפים מהם , ותרב שנאת העם משלת רומי ; ואף כי לבעבור עצור בחילו , עשה אך זמן משפט מות באחד שקרע ס״ת ויטמאהו , לא לב העם ויחלו לשלוח יד ברומיים יחידיים מצאום · — בשנת שנ״ג שללו הכותים את קצת אנשי גליל העולים לרגל ירושלימה , וההגמון היה מעלים עינו , אז קמו הרבה מן העם , ומבלי להטות אזן לטובי הפרושים ולעצתם ,׳ שרפו איזה קריות הכותים באש והחלו לתפוש חרב ולהקהל , ונשפך דם · ואף שנפל קומאנוס על השורפים משרי המנוחה דם , גם הבטיחו זקני ירושלים שאין ידם במעל

הזה ושחפצם לבד במנוחה , ונעתר להם ההגמון , הנה הכותים לא נחו בזה ויביאו תלונתם לפני הנציב שבסוריא , וחתך הדין נגד כל המתחילים בשלוח יד באיבה , גם ביהודים גם בכותים , ויצו לצלוב אותם בלוד ובשומרון , ואת ראשי המלינים משני הצדדים , שלח לרומי , והלכו מן היהודים חנניה הכהן וענן ממונה המקדש ,׳ ואת ההגמון הסיר תצוהו גם הוא ללכת לדין לפני הקיסר ; ושם המליץ אגריפס (שהיה ברומי אז וכבר נחל נשיאות הורדוס דודו שמת) אצל אשת נירון קיסר , ויצאו היהודים זכאים בדינם , וטועני הכותים נהרגו · — משנת שס״ד עד שנת שע״ד הגמון רביעי ליהודה פיליכס בשמו ; בימי ממשלתו פרצה הרעה מכל צד כפרץ מים ; המורדים הקנאים רבו בארץ , ויצא ההגמון ממושבו בקסרי ליסרם , ובלבו להרבות המבוכה בארץ , בכדי להתגולל ולהתנפל על העם ולהשחיתו עד כלה ; ובהפתה מצדו נהרג בצדיה יונתן אחד הכהנים הגדולים שבזמן ; ומן אז רבו בארץ הרוצחים בעקבה ובהחבא , בסכינים קצרים אשר תחת למדיהם , שארבו על כל איש נשוא פנים חשוד להם למנגד דעתם , והם שנקראו לראשונה בשם סקרין (דאלכמעננעד) (על שם הסכין הקצר וחד שנקרא סיקא בלשון יוני) ובמשנתנו (מכשירין פ״א) הזכירו השם הזה מעשה באנשי ירושלים שטמנו דגלתן במים מפני הסיקרין גם השם העברי רצחנין ; קצתם היו מן הקנאים בעצמם , ורובם פוחזים שבורים להם , ובראשם אלעזר בן דינאי שספר עליו יוסף שתפשו פיליכס מתחלה ושלחו אסיר לרומי , ונסלח לו שם על פי מליצת פיליכס בעצמו , וחזר ליהודה ; והתחילו אלו הסקרין משנת שס״ט ואילך י״א שנה לפני החורבן ; ומסומן במשנתנו הזמן ההוא בדבור משרבו הרצחנין ואמרו (סוטה ט׳ ט׳) משרבו הרצחנין בטלה עגלה ערופה משבא אלעזר בן דינאי סימן) · — בעת ההיא התאכזר פיליכס נגד

שאר גליות ישראל שבמלכות רומי הגדולה השתדל כי יותנו להם כתבי חירות לשמירת תורתם ומנהגיהם כמשפט כל האזרח ,. חקוקים על טבלאות נחושת שמורים בידי הקהלות ואצל הנציבים שבכל מדינה ומדינה — ומה שהוא נפלא וראוי להעיר עליו ביחוד שכמעט שבאו בימי ההגמונים הנז' ויותר תחת המלך אגריפס ימי מנוחה וקצת טובה , כבר מצינו גם רשמים נכרים שהעלו נצה בהעם גם פרחי הרוחני והלמוד והמדע ; לדוגמא : הרץ מן הוועדים ובתי דינין שבירושלים נקבעה ישיבה ביבנה עיר גדולה ואם ללמודים מאז , אך רחוקה מתשואות המטרפולין העלולה ביותר למקרים ; עוד החלו אז לסמוך את נשיא הוועד בשם רבן , ואת ראשי החכמים שנו בשם רבי וקבעו להם כסאות ; גם זכרון שמות חכמים שוני ההלכות נשארו לנו מזמן זה יותר מלפנים ; ויש ראיות שאיזה מן המסכיות להלכה נקבעו מזמן זה כמו יומא , שקלים , תמיד, על הסדר שהם בידינו עתה (כמו שיתבאר בשער אם למסורת ההלכה) וכל זה לראיה שרבה הלמוד אז ונחלקו בו המדרגות לכבוד ולמעלה · נשיא הוועד שבזמן . רבן גמליאל בן שמעון בן הלל (ונקרא הזקן בנגוד לשנים בשם זה שהיו נשיאים בזמנים מאוחרים אחריו) , הוא המפאר בית משפחת הלל ויסד גדולתה גם בלמוד התורה גם במדעים חצוניים שנחשבו אז נוי ותכשיט לנערים ונכללו להם אז בשם חכמה יוונית כמו שהעיד נכדו דור רביעי לו (ב"ק פ"ג ע"א) אלף ילדים היו בבית אבא ת"ק מהם למדו תורה ות"ק מהם למדו (גם חכמה יוונית ומכולם לא נשתיירו אלא אני ובן אחי אבא בעסיא (חי כנודע אחר הכליון האחרון במלחמת ביתר) ; ולא בלבד במשפחה יקרה זו סימן) אבל כל היקרים באותו הזמן ואפילו בין הכהנים גדלו וחנכו את בניהם על זה הדרך והראיה על זה יוסף הכהן סופר קורותינו · ורבן גמליאל הוא שנמצא לו ראשונה במשניות דרכים לקביעות החודש עפ"י הראיה בצרוף חשבון ולעבור השנה עפ"י איחור או קדימת תור האביב גם נוסח אגרות ההודעה מזה לגליות שבבבל ושבמדי ולשאר הגליות · והוא שהתפאר היותר מלוטר שבמיסדי

הדת החדשה שהיה מתלמידיו ויושב לרגליו (יע"ר לשון המשנה והוי מתאבק) ושספרו עליו במעשי שלוחיהם שגלה דעתו בסנהדרין שלא להרבות ברדיפות ועונשין נגדם ; ואין זה סותר להנמסר בידינו שבימיו ולפניו תיקנו הברכה הידועה שיסירו מבינינו הכתות וישבתו הפירוד והמחלוקת והמלשינות שצמחו על ידן ורבו בנו בזמן ההוא גדודים גדודים לריעות ולמעשים ורובם קנאים שאכלו באש קנאתם ארץ ויושביה . — ונשוב לאגריפס ונאמר שהגם שהיה עבד לרומי בעבדות יותר גלויה מן אותה של הורדוס זקנו , ומסופר הרבה איך שפלה מלכותו בעיני הנציבים ובעיני צוררי ישראל שביוונים , עד שניתן מקום לשנות במשנת התלונות שכבר זכרנוה ומלכותא אולא ונוולא , מכל מקום אילו האריך ימים , אלי היה נפתח פתח תקוה לעצור בעד הרעה ולהשיב שבות העם כמקדם ; וזה לפי שאנו רואים כי היטיבו דרכיהם בית הורדוס , ונספחו אחת אחת יותר אל עמם ואל אלהיהם , ובזמן קרוב פוזו תמו עם נירון האכזר משפחת הציזאריי"ם המשוקצים בתועבותם , ובאו קסרים חכמים וטובי לב ; אלא שכבר נצתה בנו חמת ה' לאין מרפא ומת אגריפס המלך פתאום בשנת שנ"ז ובנו עודנו נער , וחזרה יהודה וירושלים להיות הגמוניא לרומי · — ומן הכהנים בימי אגריפס שמעון בן קנתירוס , מתיא בן חנין , אליועני בן הקף הזכור במשנת שעשה פרה · — עוד ארבע ועשרים שנה לעמידת הבית , משלו בהם שבעה המונים כולם שרין לרעה ולאכזריות ולאהבת בצע ; ונזכירם בשמותם כמצות חכמינו להזכיר לגנאי הרשעים הגדולים , כמו שמזכירין לשבח שמות הצדיקים הגדולים ; — הראשון מאלו ההגמונים האחרונים ליהודה שמו פאדוס , רצה להשיב את בגדי הכהונה למגדל נוניה תחת משמרתו שהוחזרו לכהנים זה כתשע שנים , ושלחו לרומי כהנים ועמהם אגריפס הקטן בן אגריפס המלך , ויאות להם הקיסר קלודיוס ; הוא אגריפס האחרון שראה החורבן והיה קטן במות אביו , וניתן משרת המקדש ומינוי הכהנים הגדולים להורדוס

בני כהנים גדולים , והדבור כהן האשמש כהן שעבר ; ותחת שהיתה הכהונה גדולה מלפנים מתנחלת מאב לבן ולאח , נקבעו עתה עפ"י המנהג והרגל איזה משפחות יקרות שמהן היו לוקחין הכהנים גדולים לשנה ולשנתים , הגם שעי"ז ירדה במעלתה ישב בבודה במעט לאין כמו שזכרנו למעלה — ונמצא (בתוספתא מנחות פרק י"ג) ובגמרתנו (פסחים דף נ"ז ע"א) ברייתא שנוית מזמן ההוא בעצמו בתארי המשפחות ההמה , תגלה לנו דרכם ועלילותם מסבים להיוצא מכלל דברי יוסף בספריו · אמר אבא שאול בן בטנית (חי בדור שלפני החורבן) משם אבא יוסף בן חנין , אוי לי מבית ביתוס אוי לי מאלתן (מקל ברזל) ; אוי לי מבית חנין אוי לי מלחישתן (מלשינות) ; אוי לי מבית קתרוס (שמעון בן קנתירא שמינהו אגריפס המלך) אוי לי מקולמוסן (אגרות לרעה) אוי לי מבית ישמעאל בן פאבי אוי לי מאגרופן (מצד ביתו בללוה לרעה עם אחרים) , שהם כהנים גדולים ובניהם גזברים וחתניהן אמרכלין , ועבדיהן חובטין את העם במקלות ; מזה נראה שעם כל השפלת משרתם נשאר לכהנים עוד יד תקיפה להציק לעם בצרכם המרובה בפחד מן ההסרה התמידית והז"ל אמרו בקצר „ שהיו קונין אותה בדמים " · — בכלל היה בימי אלו ההגמונים קצת מנוחה , וראש הוועד שמעון בנו של הלל ; אך ההגמון האחרון הכנים דגלי רומי ועליהם צורת הקיסר טיבריוס בתוך ירושלים וירדו זקני העם לקסרי והפצירו בו באמרם כי טוב מותם מראות בחלול זה בעיר הקודש ונתרצה להם והסירם משם וכאשר לקח מאוצר הקודש ממון בשביל להוציאם להביא מים אל תוך העיר עמדו נגדו קנאים ונשפך דם לרוב עד כי שקטה המריבה ; וקרוב · שאז נשנית ההלכה שבמסכת שקלים , אמת המים וחומת העיר למגדלותיה וכל צרכי העיר באין משירי הלשכה, ושהורדוס היה עושה כל אלה מאוצרו · — בשנת שמ"ט כשפסק ההגמונים ומת טיבוריוס הקיסר אותו שבנה אנטיפס בן הורדוס נשיא הרובע הנ' טבריה על שמו , התהלך וויטליוס נציב סוריא בארץ יהודה , וכאשר מצאה שוקטת הניח לעם מן המסים הכבדים , והחזיר את בגדי הכהונה גדולה לכהנים תחת משמרתם במקדש תחת שהיו נגנזים מלפנים חתומים במגדל נוניה ·

בשנה ההיא נידל הקיסר החדש קאיוס קאליגילא , בלשון חכמינו גסקלגס , את אגריפס נכד הורדוס שנתגדל ברומי והיה חבר לקיסר מנעוריו , ויעשהו לנשיא ושר על רוב חלקי נחלת הורדוס שלקח מיד בני המשפחה . — בימים ההם באה עליהם הצרה שעלה בלב הקיסר הנ' המשוגע בתועבותיו להקים צלמו במקדש ולהשתחוות לו ; ואיך שהתנגדו הגוי כולו (גם היהודים היונים שבאלכסנדריא כמו שיזכר במ"א) ואיך שהפצירו בנציב סוריא פיטרוניוס ונאות להם בסכנת נפשו עד שבתוך הזמן נהרג גסקלגס , כל זה סיפר יוסף בשוה ממש להסיפור מזה המאורע הנודע במגלת תענית שרשמה יום כ"ב תמוז לקביעת יום שמחה עליו · — גם אגריפס רעה הקיסר התאמץ להשיב מחשבתו , ועשה טובת רבות לכלל גלות ישראל ברומי ; וכאשר נהרג גסקלגס והתקסר קלודיוס בשנת שנ"ג , הוסיף לאגריפס גם שם מלכות , ואז שב אגריפס מרומי , וימלוך על כל א"י בשנת שנ"ד והקריב עולה וזבחים ותלה בהיכל הקדש שלשלת זהב רבת המשקל שנתן לו במתנה גסקלגס רצו , ויעש שמחה גדולה כי חזרה מלכות כללית לארץ ולביתו .

אגריפס אהב את התענוגים והמשחקים שלמד והורגל בהם ברומי שהיתה אז רבת ההשחתות ושופכת תזנותיה על כל האסיא"ה ; ומסופר שפעם לעז עליו פרושי בשמו שמעון על משחקיו בטיאטרין ובאצטדין ותפשו המלך והושיבו לימינו בשעת המשחק בקסרי , ושאלהו מה עבירה על התורה נעשה בזה , ויפול הפרוש לרגליו ויסלח לו . אמנם בזולת זה לא חטא כאבותיו והיה איש טוב וחסד , הולך לתומו אחרי הפרושים בתורה ושונא לכל מיני הכתות , עד שעשו לו השונים זכר בהלכותיהם (יומא כ' ע"ב , כתובות י"ז ע"א , סוטה פרק ז') נבכר וכרנו שהיה למגן גם בעד

האחרון של טרכינוס ואדרינוס סימן).

הורודוס חילק בצוואתו את מלכותו לבניו ולמשפחתו לחלקים , בתנאי שיתקיימו מתנותיו להקיסר אגוסטוס ברומי שהנחיל גם לו נחלת הון עצום בממון , ואת ארץ יהודה עם שם מלכות נתן לבנו ארכילאוס ; וכאשר מיהרו כל בני משפחת הורדוס ללכת רומה ולעמוד לפני הקיסר , באו בתוכם גם שלוחי זקני העם ישראל לטעון נגד כל המשפחה , ונגד ארכילאום שהסב להם כפי דבורם החמס העשוי להם בפולמוס הנזכר ; והקיסר שמע את דברי ריבותם והוא בהיכל האליל אפאללא , ונתקיימה גם אז קללת מחוקקנו בתוכחתו יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ועבדת שם אלקים אחרים עץ ואבן . — למקצת ימים יצא משפט אגוסטוס בקיום צוואת הורדוס , אך בהשינוי שלא יקרא ארכילאום מלך כי אם נשיא העם , ותהי ממשלת נשיאותו מחוזי יהודה ושומרון שבהן הערים הגדולות ירושלים ויפו וקסרי וסבסטא היא שומרון , ואנטיפוס אחיו היה לנשיא רובע על הגליל והבשן , ופיליפוס השלישי נשיא רובע על הגבלן ועל טרכונה ביתנאי ופמאיים , ולשלומית אחות הורדוס ניתן ממשלה בדרום יבנה ואשדוד ומגדל פהזאל סימן) ואת כבף ירושתו מחל הקיסר לבני המלך . ארכילאום הרע לעשות עם העם ונגד חוקי התורה , וילך בדרכי אביו הרעים אך כטובותיו לא עשה , ולא חדלו העם וזקניו מתלונותם באזני הקיסר ברומי , עד שהסירו מנשיאותו בשנת ש'ד ליוונים והגלהו לצרפת ; ותשב ארץ יהודה הגמוניא ממלכות רומי , ממשלה והנהגה חדשה , שהיתה המדינה חלק מן סוריא תחת הנציב הגדול ותחתיו הגמון ארץ יהודה יושב בירושלים או בקסרי לכל חפצי כלל המדינה , והתנהגה התוריה והמשפט בערים ביד ראשי הכהנים והזקנים והחכמים שנאספו לסנהדרין לעת הצורך , ולאיזה זמן מאוחר היה גם לגדולי משפחת הורדוס איזה ראשית על המקדש ומינוי הכה"ג ; והתחילה ההנהגה זו כנזכר בשנת ש'ד ששים שנה לפני החורבן ואחר שהיו תחת הורדוס ובנו משך מ'ה שנים עכ"פ למראית עין עם ומדינה בפני עצמם ; ועוד בשנה ההיא התחילו ליתן מס כסף גולגלת לרומי עפ"י פנקסאות רשומים , ונראתה בזה עבודתם גלויה ושלימה ; והאף שבחרו בה העם יותר מהבניעם לבית הורדוס , הנה קמו בסבת זה המאורע יהודה הגלילי וצדוק שניהם פרושים ויסדו מן יחידי הקנאים שבארץ חבורה מיוחדת , והיא כת גלילי , שכבר זכרנו ממנה למעלה בדברי יוסף על הפרושים , שקשרו קשר על מלכות רומי , שלא פסק לגמרי עד החורבן , ולא הטו מתחלתו אוזן ליועזר הכה"ג אז ולעצת אנשי המנוחה טובי הפרושים שחלקו עליהם גם ביסוד שגיעונם שאסור לאדם מישראל להכנע לפני שר ומושל נכרי ונשאר אחד מאלו הוכוחים בהלכות השונים (סימן) ויוסף הכהן מפליא לספר על קשיות לבם בהזיה זו ואומץ רוחם לסבול בשבילה המות ביסורים הקשים , ואומר שהיה מפחד כי לא יאומן לולא שראוהו הרומיים בעיניהם הרבה .

הממשלה ההגמונית נמשכה עד שנת שמ"ט , תשע ועשרים שנה , וההגמונים שלא ארכה שררות כל אחד נקובים בשמותם אצל יוסף ; שהרבו להקים ולהסיר ולהחזיר כהנים גדולים , כמו שעשה גם ארכילאום , בכדי לכונן משרתם וחמס ידם בחולישת כח הראשון שבעם ; ומן הכהנים הזכורים בשם בימים האלה , יועזר בן ביתוס , אלעזר אחיו , יהושיע בן סיאה , חנן בן שית , בזמן כהונתו טמאו הכותים בערמה את המקדש בעצמות אדם , ונפסקה העבודה עד טהרתו . אחריו ישמעאל בן פאבי (הזכור לשבח בפי שוני ההלכות ובינוהו תלמידו של פנחס) אלעזר בן חנין , שמעון בן קמחית , יונתן בן חנין , ידידיה אחיו . — ומן המנהג הרע הזה שהחל בסוף ימי הורדוס ונמשך עד החורבן , בא הדבור במשניות

כח לעמוד נגד אלו הקנאים שיצאו מהם ; וכל זה רמוז בדברי חז"ל במקומות ומבואר היטב ביוסף הכהן ומסופר בקצר לפנינו · — שלישית , הרומים שהיו במובכר למודים לבוא אלינו עוד בימי הורדוס בטרם שכבשו אותנו לגמרי אחרי מותו בראותם גודל ההרחקה מהם (גזרו עליהם שיהיו כמו זבים לכל דבריהם) חשבוהו לנו לאיבה ולשנאת הבריות בכלל , וזו הדבר שהוציאו עלינו היותנו שונאים המין האנושי בכללו Odium generis humani היא שבאה מכופלת ברשימות שלהם כזמן ההיא ; ומה התימה בזה כשראו היטב חיצונות מנהגים אלו ונעלם מהם התוך של תורתנו שכולה מלאה אהבה וחנינה לכל זרע אדם וכל נתיבותיה שלום · — והנפלא בזה היות בימי מקדש ראשון ההתדמות הבלתי ראויה בעבודה ונמוס ליתר הגוים שכינינו הסבה לאבדן מלכותנו , ועתה בערב ימי המקדש השני היתה אחת מאבני נגף הגדולות ההרחקה היתירה מן האומה המושלת והגוברת ; והיא שהגדילה הבוז והמשטמה ברובן של שני הצדדים , עד כי קצר המצע וכשל כח הסבל , ובאו למרידה ונתייאשו ואיבדו את הכל · — ונשוב לסדר ספורנו (סימן י"ד) — כל זמן שהיה הורדוס קיים היתה הממשלה נכונה בידו הקשה ; אולם עוד כחלותו את חליו אשר ימות בו , שלחו הכתות את הרסן מפניהם ; יהודה בן סרפאי ומתיא בן מרגלתא , שניהם מורים מן חסידי הפרושים · הסיתו את תלמידיהם להסיר הנשר סימן מלכות רומי שקבעו הורדוס ממעל לשער המזרחי שבמקדש , ולהרוס מה שבנה המלך בירושלים נגד דיני התורה , והנערים עשו מה שהלהיבום אליו מוריהם ; ויתפשו מהם ארבעים ויצו המלך לשרוף אותם ואת מוריהם , ואת מתתיה הכהן הסיר מכהונה גדולה , ויתנה ליועזר אחי אשתו (סימן) גם במותו שמחו העם וקבעו יומו שבעה בכסליו ליום טוב ונרשם במגלת תענית ; ולא עשו כזאת כי אם לינאי בן הורקנוס ולהורודוס שנעשה באמת ע"י מקרים קשים מלך קשה בדור קשה (סימן)

גם בכבוד ארכילאוס בנו שתפש הממשלה פנעו העם ותבעו מידו דמי השרופים · אז שלח ויארוס נציב רומי בסוריא את סבינוס ועמו חיל לגיון אחד ירושליטה · וישב בהמצודה והרע להם כרצונו עד כי החלו למרוד לפני חג השבועות ונשפך דם רב ונשרפו הלשכות החצונות שבהר הבית ; ויחזק העם ויצורו על המצודה אשר סבינוס בתוכו , ולולא עזרוהו שרי חיל הורדוס לא יכול לעמוד . בעת ההיא יהודה בן לאותו הגבלן חזקיה שהרגו מלפנים הורדוס ועמד בשבילו לדין לפני סנהדרין , לכד את צפורי , ושמעון עבד להורדוס , איש מדה , כבש הארמון שביריחו , גם רועה אחד שמו אטרונגס וארבעה אחיו אספו חיל סביבות העיר עמאוס ויהיו לשרי המדינה ; כל המורדים הללו בשרו שהגיע עת למלכות רומי ליפול , ולמלכות ישראל להתנער מעפר ולקום ; עד בוא הנציב בעצמו ועמו חיל שני לגיונות רומי וחיל שכני א"י הרעים צור וצדון וערביים , ויך את המורדים ויכניעם ויבוא ירושלים , ויצלוב אלפים מן הקשרים ורבים נמכרו לעבדים , ואת טוב העם וחילם אכלה הבזה והלהבה ; ואף כי נשקעה ושבתה המרידה , החושבים למרוד לא פסקו , ומאז החלו לקרוא שמם בשם ק נ א י ם , היו בהם מכל הכתות וביותר מן הפרושים החסידים , שהתנדבו לקנא ולמות וללחום בעבור דתם וחירותם נגד כל משטין . — זו המרידה הראשונה נגד הרומים היתה בשנת ש"ח ליוונים ע"ב שנים קודם שנחרב הבית ·

וראוי להזכיר כאן , כי חכמינו ז"ל במשנה סוף סוטה ובסדר עולם ובמקומות מהתלמוד , מנו שלש מלחמות מרידה נגד רומי וקראו להן פולמוסים (ביוני מלחמה) לפי הצד השוה בהן שעמדו בהן ללחום בעד החירות מעול רומי כשהיה קשה עליהם באותו העת ; וכינו למלחמה שספרנו עתה פ ו ל מ ו ס ר א ש ו ן ש ל ס פ י נ ו ס ולמלחמת החורבן קראו פ ו ל מ ו ס ה ש נ י ש ל א ס פ ס י נ ו ס ו ט י ט ו ס , ולמלחמת ביתר המלחמות שקדמו לה , קראו בכלל ה פ ו ל מ ו ס האחרון

שנמשכו הנערים בשגדלו אחר הפרושים והיו משתדלים הרבה לעשות במצות כמו שראו הם עושים , הנה כבר הורה נסיון מכופל ברורות הרבה שאין כח בעבודת החצונה ובמעשים בלתי תלמוד לטהר את הלב מטומאותיו בהמון העם , ואף כי בזמני הערבוב וההשחתה והקנאה מצויה בין הראשים והמנהיגים ; ולא לחנם הקדים השונה הראשון ע"ה תורה לעבודה בין הדברים שעליהם העולם עומד · —

עוד זאת בזמן ההוא , וגם היא קשה בתולדותיה ; יתבונן המשכיל הבקיא , שאלו שלשת הדורות של הורדוס וזרעו עד להחורבן , הוא הזמן שהרבו בו חכמינו ז"ל לקבוע גזירות והרחקות וחומרות לטומאות ולאסורים יותר מבכל זמן שלפניו ושלאחריו ; ונודע גזירת שמונה עשר דבר ומפורסמת לחז"ל במשנותיהם הגם שנפל ספק למאוחרים בתוכן קצתם , והיתה גזירה זו בתחלת מלכות הורדוס , וסמוך לפני מותו גזירת ב"ד הנקרא ב"ד של שמונים שנה לפני החורבן (שבת ט"ז ע"א) וככה נזכרו קצת גזירות בסוף כל פולמוס ופולמוס עד החורבן (פרק עגלה ערופה) וזולתם עוד חומרות והרחקות ידועים לבקיאים בתלמוד · והנה בעת רעה שהמושל ושריו וחלק מסוים מהעם אהבו להשפיק בנמוסי רומיים , והקשר בינותם אמיץ , המה נוסעים לרומי ומשם באים אליהם ומתאכסנים אלו אצל אלו ; גדולי העם שולחים ילדיהם לרומי בשביל גדול וחנוך למדע ולמלאכה , והמונם הולכים לתיאטרין ולשאר מקומות משחק שבנה המלך על הוצאותיו בירושלים בדמשק ובקסרי ובשאר ערים , ועשו כל זה מאליהם וברצון נפשם , לא היה שם אונס ומכריח או אפי' ספית על כבת בדרך שהיה הדבר בימי יוונים · הנה בעת כזו עלינו להצדיק באמת את החכמים בהשתדלותם הנמרצה , למנוע את המון שומעי בקולם מהתחבר אל הגוים כל כמה שאפשר ולהרחיק מצד אחר את הפרושים והמדקדקים מחברת המון עם הארץ וקלותיו ; ולצדקם

יתבונן המשכיל עוד , כי ברבות להם נדרים ומשמרת לפי זמנם , בל ספק היה להם בזה למשל ולמורה , בעלי רוה"ק של דור השבים מהגולה , וחסידי דורן של לוחמי מלחמת היונים , בגזרותיהן וחומרי דיניהן שזכרנו מהם בקודם ; והנה זהו הצד הטוב שבדבר , והכונה המשובחת למאוד , לאסור את העם בשלשלאות לדרכי התורה ולמנהגי אבות בכללות בעת קשה ומסוכנת להסגולה היקרה שבידיהם ; אלא שהיה בזה עתה גם צד רע ומזיק , וזה לפי שבזמנים הקודמים , היה המעמד החצוני קשה אך הלב טהור , ורוח האומה בכללו רוח נבון מקשר ומאחד , כמו שבארנו למעלה ; וגם פעולת חכמיה היתה בשעור ואופן הראוי עד שעשתה והצליחה לקיום ולטובת האומה בכללה ובפרטיה ; לא כן עתה שכמו שתרמזנו כבר נשחת הלב והרוחני שבקרב האומה בעקרו ובשרשו על ידי הרעות והזדונות שקדמו בכל הארץ ובעיר הקדש , ועל כן הגם שעלתה להם לחכמים פעולת קיום הדת ומעשי אבות בפרטי אישי האומה , הנה בהנוגע לכלל קשור המדיני והמנהגה , הורה הנסיון לבסוף שהיתה פעולת הגזירות והחומריות היתרות לא מקיימת ומאחדת כי אם מפרידת עוקרת כפה ואגמון ומכלה מנפש ועד בשר ; ראשונה , ההבדל והשמירה זה מזה גדל עתה אפי' בין המשמרים בכלל אחר החכמים והפרושים בשיעור לא נודע מלפנים , עד שנחלקו הנזהרים והבלתי נזהרים (חברים ועמי הארץ) במעט לשתי אומות חלוקות חושדות מנגדות ושוטמות זו את זו ; שנית הורה לבסוף נסיון רע ומר שע"י פתיחת השער באלו ההפרזות יצאו מקרב החכמים עצמם גם רבו מארבה כתות תלמידים מתקדשים ומתחסדים , עד שקמו מרצחים אכזרים שקראו את עצמם קנאים ועבדי השם לבדו , ולראשי החכמים והכהנים וכן לכלל הטובים ואנשי המנוחה קראו בשם חנפים ועבדים לעובדי ע"ז , והם היו הלוקחים את לב ההמון הנבער מכל דעת ומטים אותם לכל חפצם , לא החכמים האמתיים , שלא עצרו

אחת מהכתות הנז׳ , התרחב או התקצר לה הדרך בתארי האיש ההוא המקווה ובתכלית בואו וענין המעשים שיעשה , . כפי דרכה ומחשבתה ודעותיה בלמודים התורויים (וזה מה שיבואר בזולת זה המקום אי״ה) אמנם בכל הכתות עמדו אנשים שהמשיכו אחריהם , לפי רוב התוחלת והתקוה ובכחה , המון רב מהעם , עד כי גדל הערבוב ומלאה הארץ דמים ; והגיע הדבר עד שכל בעל אומץ לב וחתבולה ביניהם רועי בקר ואורבי על דרך , לא היה שפל בעיניו להיות הוא המושיע המקווה או לפנות מישר הדרך לפני המושיע · והנה המהומות הללו של דחיקת קץ שלא היה כמוה לתוקף לא לפני הזמן ההוא ולא לאחריו , התחילו מיד אחר מית ההורדוס ורפיון ידו הקשה , ולא פסקו לגמרי עד כלות מלחמת בן כוזיבא כמו שיבוא , וזו היא הקללה האחת המיוחדת לאותו הזמן , מקורה התנבלות המלכות והשפלת הכהונה וגודל התאוה לסדרים חדשים בשינוי מנהגו של עולם . (סימן) · זאת ועוד אחרת אבדן החכמה והמדע בכלל , ושוב המון העם פרוע במה שהיה משולל מכל סדר חינוך תוריי ומוסריי ; וכבר נסתמו מעינות החכמה ונתמעט הלמוד והשנון אף להלכות , על ידי המלחמות והשגושים שלא פסקו בארץ ובעיר פנימה משך שלשים שנה משנת רי״ה שהתחילו הקטטות בבית חשמונאי עד רע״ה שנת לבידת המקדש ומלוך הורדוס בירושלים ; ביחוד משמתו שמעיה ואבטליון ראשי שני הוועדים בזמן נשיאות הורקנוס בן ינאי , הראיות ברורות שנתדלדלו לגמרי הישיבות והתלמידים ; וכברי למלאות הסאה , הנה הורדוס כשנכבשה העיר לפניו הרג הרוב הגדול מן החכמים , שהיו מנגדיו , וגם הוא שונא להם מאז רדפוהו בימי הורקנוס , בשהיה נציב בגליל , על דבר הריגתו לחזקיה שר גדוד שפשט ונפל על קצת שבני הארץ בעלי ברית רומי · — ואלו התהפוכות של השלשים שנה הם שגרמו השכחה הראשונה להלכות שנויות בקביעות לשון וסדר אחד , ועוד יותר לכל מדע פנימי מכלל סתרי התורה , ואף כי לכל מדע אנושי חצוני ; והגם כי בשקוט הארץ והממלכה נכונה בידי המלך החדש אחזו בהלכות ובעדיותיהן מחדש תחת הסורים ראשי שני הבתים הלל ושמאי (אותם התיה הורדוס שהיו בהועצים לפתוח העיר לפניו) הנה להיות וביחוד עד הזמן ההוא , כל דבריהם דברי קבלה , בהכרח שב הנשכח והנאבד חסרון לא יוכל להמנות ; ולא עוד אלא שבהשחת הכל במהומות הזמן , גם הדרכים הטובים הקדומים בעיון ודרישה ובקביעות ההלכה נשתנו לא לטובתם , עד שרבתה המחלוקת וגבר הנצוח ונפרדו הלבבות עם הדיעות באחד גם בין חכמי הפרושים בעצמם (יתר על המחלוקת והויכוח עם הכתות) בשיעור שלא נודע ולא נשמע מקודם לכן , וכמו שאנו עתידין לבאר באורך כל זה בשער מיוחד ותורה שבע״פ · — ואף גם זאת לא היתה השקידה בלמוד ההלכות המחודשת זולתי בישיבות הוועדים השנים ובין תלמידיהם , אבל בנוגע לחנוך הנערים בהמון עם הארץ , עצום המספר ומרובה באוכלוסין בימים ההם , הנה הגם שהזכרנו בהערות שעוד שמעון בן שטח התקן שיהיו התינוקות הולכין לבית הספר , נראה מאוד שנתדלדלו גם הם במלחמות ושיגושים הנז׳ , ושעכ״פ לא היו אלא בירושלים בלבד , ובשארי המקומות נעזבים אל המקרה וההזדמן , ועל הרוב מנוערים מכל חנוך ולמוד , כנראה מתולדות הימים ההם ; והראיה הגמורה בזה ברייתא שמסרה לנו רב (בבא בתרא כ״א והיא בתבניתה ובענינה , מסירת קדמוניות יקרות ·, דומה לאותה הברייתא שמסר בחתום האחרון לסה״ק שזכינוה בהערות) המספרת שרק בזמנים שאנו באים בהם ואחת אחת נוסדו והוכנו בתי ספר לתינוקות בני ששה ושבעת שנים , ושלא נפרצו על פני כל ארץ ישראל עד סמוך לחורבן , בפעולתו הטובה של אחד הכהנים הגדולים יהושיע בן גמלא הנהרג בידי הקנאים במלחמת החורבן כמו שיסופר · — ועל כן הגם

כל הגליות שבעבר הנהר בבל נציבין ומדי, והיו ראשי גליות עליהם גם בפני הבית (לעדות ס' הזכרונות המכונה סדר עולם זוטא) גם אחרי חרבנו כל ימי פרסיים האחרונים ותחת מלכי ישמעאל זמן רב, מקרוב לאלף שנה, עד סוף ימי הגאונים, וזה מה שהוא נודע ומפורסם בספרי קורותינו סימן) ונשוב לענין; וכבר הזכרנו שגם כאשר שמו החשמונאים הכתר בראשם לא שמחו העם ולא מצא הדבר חן בעיניהם; והנה אם גם למלכות הכהנים הנוצחים ופורקי עול היונים לא שתו לבם גם העם גם הסגולות, מה יהי הדבר עתה במלוך אדם חנף בחנופותיו לרומיים, והוא איש נכרי במולדתו, מן האם לבד מזרע יעקב, ובהרבה דברים עקריים לא הלך בדרכי ישראל כ"א בחוקות רומי שגידלתהו ורוממתהו; ועל כן האף אמנם שאין למתבונן להכחיש שהורדוס, הגם כי אכזר, לא הרשיע נגד העם כמו אלכסנדר ינאי, ושבני הורדוס לא הביאו צוארם בעול חדש כמו בני ינאי ונהפוך שכל ההורדיים עמלו למצוא חן בעיני העם ובע החכמים, בבנות והעיר ובעשות טוב וחסד בימי הרעב והרעש (והתפאר הורדוס בדבריו אל העם שהחשמונאים לא עשו דבר בתיקון הבית משך קכ"ה שנה שנות ממשלתם) וחוץ לזה עמדו גם למגן בשביל שאר גליות ישראל שתחת ממשלת רמי הגדולה, עם כל זאת אנחנו מוצאים שנאה כבושה ומנוחלת בין העם ובין הורדוס ובין זרעו, גדולה הרבה משנאה לאחרוני בית חשמונאי; והסבה בזה גלויה, לפי שעכ"פ יסוד וראשית הממשלה היה טוב וראוי אצל החשמונאים והם שלקחו לעצמם, בגבורות ימינם ובעזר החסידים והכהנים שעמהם, שתי הכתרים לכבודם ולתפארת העם; אולם עתה מקור מחצבת הגדולה תמזויפת בתחלתה היה גוי נכר מציק וניתן עולו על צואר כל הגוים, ומבקשי הממשלה הוכרחו לקבל מלכותם מידי רומיים בהכנע לפניהם בחנופה והדמות למעשיהם,

---

נחשדו בית חשמונאי תמיד היותם נוטים
...נה נחשדו להם הגרים היותם חושבים

להעבירם מעט מחוק והנהגי אבותם לחוקות הגוי הרחוק והנכר שהגדילום ונשאום במלכות בנשיאות ובהכנסות גדולות. ואף גם זאת לא היו בטוחים בממשלתם והעבירו הרומיים את הגדולה תדיר מזה לזה במשפחת בית הורדוס עד כלות הנשיאות מכל צד. — ועוד נשוב נתבונן שעם שפלת המלכות בעיני העם בזמן ההוא שאנו בו, הושפלה מעלת הכהונה גדולה גם יחד; וזה לפי שמאז שתמו נכרתו משפחת בית חשמונאי ע"י הורדוס, ונתמנו הכהנים גדולים על ידו, ואחר כן ע"י זרעו ופקידי רומי ביחד, ירדה קרן הכהונה עד לעפר, כי הוקמו כהנים והוסרו וחזרו והוקמו, והכל תלוי ברצון המושל ובדברים רבים חצוניים מקריים, אך לא במה שהיו ראוים או בלתי ראוים להנשאה שבעבודות הקודש; וזה הנודע אצל חכמינו במקומות, גם ליוסף בחבוריו ויבוא עוד בהמשך, וכאן נזכיר בלבד העולה מדברי חכמינו, באיזו שעור נהיו לשחוק בעיני ההמון עד שהטיב לצחק כדרכו., היינו לקרוא לאותה הלשכה שהיתה במקדש מיוחדת לכהנים גדולים. לדירתם בעתים ידועים לשכת הבולעווטין — השרים — לרמוז ששבה מעלת הכהונה בעיניהם לשררות של הרשות; ואחר כן כינו לה בלצון יותר חד לשכת הפרהדרין, והם ממונים פחותי הערך על שער הפרדת בשוק וכדומה שמתמנים ומתחדשים לחדשים · מעתה נקיש ונדון כי בהנתן איפוא המלכות לחלול וחרפה אמנה בה כבממשלת נכר, ובתת היותר קודש למרמס ולגדופים. הסר המצנפת והרים העטרה, מה הפלא כי התקוה הנזכרת למעלה, עמדה ונתחזקה אז ביתר שאת ועצמה מבזמן הקודם, היינו שיקום מהרה מושיע ורב שיתקן כל המעוות הגדול הזה; וכל עוד שהיתה ההשחתה בזמני ופרוחני גוברת, כן עוד רבתה ודחקה התוחלת ההיא, גם בין ההמון גם בין כל הכתות שבדת, פרושים, צדוקים, ואיסיי, ואפי' בין הכותים, ואך לבד בהבדל של כל

אחת

בכלל העם , לגלגל ולשבש את המחשבות והמזמות ביחס אל דייעות מדות ומוסרים ואיך נעמוד על כל זה על פי הבחינה בתולדות הזמן ובמאורעות ומעשים שאירעו ושנעשו בו ; וכמה בחינה זו קשה ולא תושלם בידינו לריחוק העתים וחסרון הסופרים באותו הזמן , ויוסף הכהן ספר יחיד בו , בכבר רשם את המאורעות , אך לבד במדיניות , וגם לא אלה בסבותם שהולידום ולא בקשר תולדות עצמיות שנולדו מהן ; ובהודיעו חמרי מעשים רבים לא דבר כמעט כלל על הרוח המניע שהוציא אותם לפעל ; ונודע מאמרם (יומא ט׳ ע״ב) ראשונים (אנשי מקדש ראשון) שנתגלה עוונם (על פי כופרים ברוה״ק) נתגלה קצם , אחרונים (אנשי מקדש שני) שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם , עם היות שבמקום אחר הודיעו העון ההיא וכינו אותו בשם כללי שנאת חנם וכמו שיתבאר להלן ; ועל כן בנשוא עין אל המאיר נתיב למבקשי אמת באמונה , . נתחיל בענין בזה המקום ונאמר ; כבר הודענו שבכל הזמן הארוך של עמידת בית שני חסרו , חוץ מן טובות זמניות , גם הרבה מנות רוחניות , ושהרגיש העם שלפי מה שציירו הנביאים הראשונים תשועת עולמים לישראל , לא היתה עתה גאולה שלמה , ושבשום פעם לא התחדש מלכות דומה אפי׳ מעט לאותו המקווה מספרי הקודש ; ודע עוד כי בשוב הגולה הראשונה בתחלת מלוך פרס ומשך זמן מסוים אחר כן , נתיחדה ונתחזקה ביחוד התקוה והתוחלת לביאת כהן גדול מעוטר באורים ותומים ואשר יותן עליו רוח הקודש , ווה להיות אז הצורך היותר גדול ומכחו לבנין וליסוד היטב מקדש וקדשיו על פי התיקונים הקדמונים מה שלא היה בידם לפי מעמד הזמן שנשתנה הרבה ; ומצינו כתוב , ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקודש הקדשים עד עמוד הכהן לאורים ולתומים ; ובאותו הזמן עצמו או קרוב לו מלאכיו , מקוה ומיחל אותם הותם

הנביאים , פתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים וכו׳ וטהר את בני לוי וזקק אותם · — אולם גם על כלל מעמדם המדיני היה להם הרגש חזק ומדע ברור כי ברע הוא , עד שגם עזרא , אהוב ומחונן הרבה ממלך פרס שבימיו , אמר בתפלתו כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו את אלקינו , ובכרתם הברית לשמירת התורה אמרו במכתבם : הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה וכו׳ · · · · ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים , ועל החתום לוינו ושרינו וכו׳ · הנה מכל זה וכמו כן ממה שהעלילו ראשי הכותים על נחמיה הפחה שמבקש לו גדולות ושהעמיד נביאים על עצמו לקרוא עליו מלך ביהודה , נשפוט ונדע שכבר אז האהבה העזה לארצם ולחירותיה כל כך תקועה בלבם עד שהיתה התקוה מצויה וחיה בלבות העם כי יקום מקרבם מלך גדול יושיעם ויריב ריבם וגם שיהי׳ מזרע המלך דוד ומביתו , שהרי הנביאים וסופרי קודש שהיו בידם כך אמרו וכתבו פה אחד , שרק לבד לדוד ולזרעו כרת ה׳ ברית ממלכת עולם על ישראל כמ׳ שכרת הברית לאהרן על הכהונה ולפנחס על הכהונה גדולה · — וממה שראוי להעיר עוד בזה , שעד זמן ארוך אחר שוב הגולה היו עמהם גם בא״י אנשים נודעים היותם לא בלבד מזרע דוד כי אם מזרע שלמה הגם שבהאריך הימים הושפלו וירדו מכבודם ומעלתם אחורנית הרבה ממה שהיו בה בתחלת שוב הגולה , ובאותה מגלת יוחסין הנשארת בסדה״י באו רשום (ג׳ פ׳ י״ט עד כ׳) איזה שמות מן עכ״פ שבעה דורות (והקרוב מן עשרה דורות) אחר זרובבל נכד יכניה השב ראשונה מבבל וכנראה לנו נמשכת תולדות זו עד עצם ימי מלחמת החירות מיוונים ; ודע עוד שהסעיף הנשאר בבבל מן המשפחה היקרה ההיא עמד בגדולתו ונתכבד הרבה מאת

כל

וילכוהו לקאפיטולין מגדל הנכבד שלהם, וישימו בראשו כתר מלכות, ואנטינינוס ואגוסטוס ויתר זקני רומי ושופטיה קראו עליו מלך ביהודה. והיה זה בשנת רע"ג ליוונים; ולא עמד הורדוס ברומי רק שמונה ימים בלבד, וישב לארצו וילך עמו שני לגיונות מחיל צבא רומי, אחרי אשר נהפך בגזירה מרומים מבורח נעזב למלך מוכתר. — בבואו ליהודה (והפרתיים כבר שבו בחילם לעבר המזרחי של פרת) יתהי עוד המלחמה בין הורדוס ובין אנטיגנוס המלך בירושלים, שלא חדל מלעמוד נגדו גם בגבורת ימינו גם בשחדים ודברי ריצוי שהרבו לשרי צבאות רומי בכדי לרפא את ידיהם מעזור להורדוס חומס כתר לא לו; עד כי הצליח ביד הורדוס לקבוץ חיל לעצמו גם להשיג צבא מחנה רומי עוזר אותו תחת פקודת זוזיוס הנציב שבסוריא, ויבואו ויצורו על ירושלים. והאף אומנם שאנטיגנוס התאמץ, ויכן לרוב מאכל ונשק גם שרף כלי המצור והמשחית שהקימו אויביו, נלכדה העיר התחתונה אחר עכור בשני חדשים ונאספו הנצורים אל השוק העליון ואל הר הבית; והורדוס לא חדל מלקרוא להם לשלום ומשלוח בקר וצאן לצורך המקדש; אמנם כאשר הקשו עורף וימאנו לפתוח ולהשלים, ותעל חמת הרומיים הצרים ויתחזקו וילכדו את יתר העיר ואת ההר, ואז שפכו דם לרוב בחמתם עד שגם הורדוס איש דמים אחרי אשר מלא נקמתו במדה גדושה, ורוה מדם אויביו מלפנים וביניהם חכמים וזקני סנהדרין משלש הכתות, ביקש מאת חיל הצרים כי ינוחו מהרוג ומלבוז ושלא ימליכוהו על עיר שכולה ושוממה מאין יושב, ונדר לתת מאוצרו שכר כל אחד ואחד, וכן עשה; וזוזיוס וראשי חילו התחסדו מאדם לתת נדבותם לאוצר היכל ה', שהיה כבר ריקן מביזת קראסוס. — והיה כבוש זה לעיר ולמקדש ע"י זוזיוס הרומי והורדוס אשר המלך על ישראל בשנת רע"ה ליוונים, ששה ועשרים שנה אחר הלכדו ע"י פומפיוס ק"ח שנה לפני חרבנו האחרון; ואנטיגנוס המלך האחרון מבית חשמונאי שמלך שלש שנים ושלשה חדשים נידון מאת הרומיים והומת אחר שהתנפל לפני הלוכד זוזיוס והתעלל בו. ובזה שבתה ממשלת בית החשמונאים שתפש נשיאות וכהונה ומלכות על ישראל משנת קנ"א (שנתנו העם הנשיאות בידי שמעון) עד שנת רע"ה, מאה ושלש שנה שלימות מכוון לסך שמנו להם חכמינו בסדר עולם. — —

והנה עוד הפעם תסוב לישורון מלוכה בגזירת השם יתעלה שמו, וזה בידיהם של משפחת גרים אשקלונים ומזרע אדום שהתגיירו בימי יוחנן הורקנוס. הראשון ממשפחה זו, הורדוס בן אנטיפטר שכנוהו אוהביו הגדול, הוא שהרחיב גבול ישראל, והכניע לפניו שכני הארץ הקטנים והרעים, והוא שעלתה בידו להסתיר מעט העבדות והכניעה לרומיים תחת מעטה גדולתו, כי גדל כבודו בעיניהם; ואף שהעמס גם עליו מתת עזר חיל וכסף ומאכל לצורך מלחמותם, לא היה זה מס קבוע, ופסק לגמרי אחר ששקטה רומי ומלכותה בידי אגוסטוס קיסר, ובהנהגת המדינה והעיר לא שתו הרומיים ידם כלל וכלל בימי הורדוס. והנה דברי הורדוס ומלחמותיו, חסדיו ורשעותיו נגד העם ואכזריות" חמתו גם נגד בית חשמנאי שהכרית שאריתם, גם נגד יוצאי חלציו, והבנינים ערים שווקים והיכלות שבנה לתפארת (ביחוד בית אלקינו שבנאו בעיקרו מחדש ביופי ופאר ותריצות מלאכה שלא נשמע דוגמתו מלפנים) כל אלה רבים וארוכים ונודעים בספרי הקורות לכלל העולם, לאומתנו ולמלאכת הבנין; ואנו עפ"י דרכנו בזה להעיר לבד על תבונת האומה בזמנים אלו, נשתדל לבאר בלבד איך נתעקם עלינו הדרך ומהלך הרוחני עוד יותר במשך מלכות הורדוס הארוכה, ואיך התקוה והפחד, שתי ההפעליות החזקות, פעלו גם ביחידי סגולת גם בכלל

ותם שלפעמים הפירו זקני רומי את הנציב והענישוהו, תנה באותו הזמן המשגש, הבא אחריו הרע לעשות מן הראשון; ומסופר על שר הצבא קראסוס, הנציב שאחר גביניוס הנציב השני של סוריא, שבא בתואנה היותו נחוץ לכסף ללחום נגד הפרתיים שבעבר הנהר בעלי מלחמת רומי, וביקש לשלוח ידו באוצר הקודש, ושאלעזר גזבר נאמן שהיה אז, התפשר עמו לתת לו עשת זהב גדולה משקלה שבעת אלפים ליטרא, שהטמין תחת כף ההיכל ולבסוף העריץ החמדן עבר על שבועתו ושלל גם יתר האוצר כסף וזהב וכלים יקרים ערך ט"ז מליאן זהו' ח"י מעות שלנו; הוא אוצר הקודש, שנקבץ על יד הכהנים באמונתם מימות החירות ערך זמן מאה שנה, והנאסף מנדבות כל גליות ישראל ממקומותם ומנדבת כל מלכי וגויי הארצות (שהיו רגילים הרבה לשלוח אל ההיכל המפואר שבירושלים כהבטחת הנביא גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון וכו'), הוא אשר לא נגע בו פומפיוס בלכדו המקדש עד שנשלל ע"י העריץ הנז' כעשר שנים אחריו; והזכירו הקורות שזה קראסוס נפל הוא וכל חילו לפני הפרתיים עד שכמעט לא היתה כמוה מפלה שלימה בצבאות רומי עד היום ההוא, ויהי לנס. — וגם אחר כן כשתפש קאסיוס אחד מרוצחי קיסר את המזרח לחלק הנהגתו הטיל על כולם וגם על יהודה מס כבד כל כך עד שנמכרו ארבע ערים עם יושביהן לעבדים מבלתי יכולת לפרוע אשר הוטל עליהן; ולא ניתן להם חופשה עד שנצחו אנטוניוס ואגוסטוס גואלי דם יוליאוס. — מאשר הקל עוד לרומיים הבאים לדכא את העם, היתה האיבה שבינם לבין עצמם, היינו הקנאה והתחרות נגד אנטיפטר ובניו וביחוד נגד הורדוס הגבור ואמיץ הלב שבהם; לפי שמיד בבוא מרומי נציב סוריא חדש או משרי הצבא הגדולים, נאספו העם וראשי מסיתיהם למאמת, וימהרו להלשין על האפטרופוס ובניו מנהיגיהם ולבקש הסרתם; והגם שלבסוף לא שמעו להם, ונאסרו ונהרגו המלינים על הרוב, הנה אנטיפטר ובניו (שהנהגתם היתה אז טוב ולא רע כפי האפשרי במעמד) נלחצו ע"י המלשינים להשתדל ביותר לקנות להם לב הרומיים ולב כל שר שגבר, טרם יקרא והם יענו בתת לו יד ועזר בחיל ונשק ומחיה לבצע מזמותיו. — בין כך ובין כך כלה בהבל כח הארץ גם באותן כ"ג שנה של נשיאות הורקנוס, וידל כבוד ישראל גם ברוחני סימן) עד שנת רע"ב ליוונים שעברו הפרתיים את נהר פרת, ויכבשו כל הסוריא מיד הרומיים שהיו טרודים בדברי ריבות ומלחמות בית; והפרתיים המליכו אז אנטיגנוס בן ארסטובלוס, והוא לבדו הנשאר אז ביהודה מזרע ארסטובלוס, ולשאלתו תפשו את הורקנוס וכרתו את אזניו לבלתי ישוב עוד אל עבודת הכהונה ויוליכוהו בבלה (וקבלוהו קהל הגולה שבבבל וישב עמם בכבוד גדול עד שובו מרצונו ולרעתו אל הורדוס במלכו) ואת פצואל בכור אנטיפטר — שמת מקודם — פקיד ירושלים הרגו. — וכראות הורדוס בן אנטיפטר כי לא יעצור כח נגד אנטיגנוס המלך, וכי כלתה הרעה אל בית אביו, ויועץ לשום את נשיו ובניו במבצר אדום, בני עמו, תחת יד יוסף אחיו, והוא ברח לבדו דרך אלכסנדריא לרומי, בהשכילו כי לא תהיה תקומה לפרתיים בעבר זה המערבי של פרת, וכי תחזק יד רומיים באחרונה לשוב אדוני הארצות האל; בבואו לרומי היתה מזמתו להסב את המשרה אל ארסטובלוס נכד של האחים בני ינאי (כי בת הורקנוס היתה לאשה לאלכסנדר בן ארסטובלוס שנהרג גם הוא במלחמתו, לפני מלך אחיו) והוא עודנו נער; אולם זקני רומי השכילו לחשוב כי טוב היות להם בארץ יהודה איש גבור חיל אוהב נכון ומחויב תודה לרומי, ולשומו שם למלך על ארץ לא קטנה וצרה הרבה בגבולותיה, לבעבור יהיה כחו ורצונו שוים להיות להם לעינים ולעזר במלחמותם נגד הפרתיים; ולזה לא אבו להסב המלוכה לאחד מבית חשמונאי, אך שמו עיניהם על האיש אשר לפניהם שהוא ואביו עבדום תמיד בכל לבם; ויהי כי נועצו לתתו לראש ביהודה בשם ויקר מלכות,

לעזוב המצור, והנה כפי המסופר מסופרים שונים פה אחד, נכנס פומפיוס בשעת הלכידה אל ההיכל ובא עד קודש הקדשים, ועם זאת לא העיז לשלוח יד באוצרות בית ה׳ ובכלי הקודש; ועוד צוה ביום המחרת לנקות את ההר מן ההרוגים שהיו כשנים עשר אלף, ולטהר את הבית והלשכות מכל חלאה וטומאה, ולהשיב העבודה על כנה: אולם בארץ כולה החזיק הדיין הזה שקבלוהו עליהם האחים, ויעש בה כרצונו; את הערים אשר לכד ינאי אביהם בחילתה של סוריא, הוא פימפיוס השיבן לסוריא, שעשאה כולה למחוז רומי, ויפקד עליה את סקיריוס אחד משרי צבאיו; חומת ירושלים הרס; ואת הורקנוס שם לכהן ונשיא העם אך לא בשם מלכות; ואת ארסטובלוס ובניו הוליך עמו לרומי להתקלס בם; גם כסף הרבה לקח הוא ושרי צבאיו מהורקנוס מלבד גפן זהב שנתן לו ארסטובלוס מתחלה, שהיה מתנת אלכסנדר ינאי עימר בהיכל הקדש, והעמידו הלוכד בין שאר אותות נצחונותיו בהיכל רומי. — ככה הביאה אומתנו ברצונה את צוארה בעול הרומיים; ותחת אשר ראשוני בית חשמונאי, יונתן ושמעון אחיו ויוחנן הורקנוס בנו, כרתו ברית את רומי לפעמים שונים כאוהבים שוים במעלה בכדי להתחזק כאחד ולעמוד נגד רשעת ומצוקת מלכי סוריא והיוונים שבערים (ונמצאים איזה כתבי אמנה בזה בדה״י לחשמונאי ואצל יוסף הכהן) נהיו אחרוניהם עבדים לרומי, ונכניעים באמת מעת ההיא של פומפיוס ואילך תחת יד הרומיים והנציבים שהקימו להם בסוריא; ויפה המליץ רש״י ז״ל על זה המקרה ה״ע את הכתוב לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמינדב בלשונו הנעים „ כנסת ישראל מתאוננת

” לא ידעתי להזהר מן החטא, שאעמוד בכבודי ובגדולתי,

” ונכשלתי בשנאת חנם, ובמחלוקת שגבר במלכי בית

” חשמונאי הורקנוס וארסטובלוס, עד שהיה מביא אחד

” מהם את מלכות רומי, וקבל מידו המלוכה, ונעשה

” לו עבד, ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב

” על גדיבות שאר אומות. ” —

והנה עברו מנקודת זמן זה — רמ״ט — עוד שלש ועשרים שנה תחת כהונת ונשיאות הורקנס, וההנהגה המדינית היתה באמת ביד איש החיל אנטיפטר, שנתמנה מרומי בשם יקר אפטרופוס המדינה והוא ישם את בניו לפקידים בחלקיה לכל אחד פלכו; ובימים ההם ראשי בתי הוועד השנים שמעיה ואבטליון צדיקים וענוי לב ממשפחת גרים, וכנראה ברור מן המשלים המורגלים בפיהם שבמסכת אבות ומן ספור שבא בגמרא (יומא ע״א ע״ב) היו מואסי השררה ורודפי שלום, ולא בקשו ידם בעסקי המדינה; ויותר מזה שהיו נזהרים בלשונם נגד צעירי תלמידיהם שלבם חם ודמיונם חזק, וגובר על דעתם הבלתי מבושלת כל צרכה, ומטה אותם לקנאה ולכל הפריזה על המדה הנכונה; וכל אלו המדות הם הפוך הנעשה מקצת מי שקדמו להם ומי שבאו אחריהם. — ולפיכך כבר היתה גם עתה הארץ שבה עכ״פ למנוחה וקצת טובה בעבדותה, לולא ציץ מטה הרשע והערבוב באותו הזמן בכל ממשלת רומי, ופרחו ביחוד הרעות בארץ הקודש שהיתה עלולה מכבר לכל מהפכה והשחתה; מצד אחד היו ארסטובלוס ובניו אלכסנדר ואנטיגנוס גבורים מרי נפש שלא פסקו מלהרעיש את הארץ משך כל השנים הללו ומלהחריבה לפעמים שונים; פעם ברחו ממאסרם ברומי, ופעם חופשו בידים ושבו לארץ בעזר הצד הנלכד ברומי, בהתהפך שם המשרה מזמן אל זמן קרוב; בראשונה ע״י נצחון יוליאס קיסר על פומפיוס, אחר נרצח יוליאס והתגברו מרצחיו ולקחו הממשלה במזרח, ולבסוף נשתנה המעמד עוד ע״י נצחון אנטוניוס ואגוסטוס נגד שרי הצבא המרצחים הנ׳, כנודע כל זאת בקורות רומי ובספרי קורותינו לזמן ההיא; ומצד שני היו הרומיים בעצמם בעוכרינו, וכל שר צבא או נציב חדש שבא מרומי לסוריא הציק לעם במסים כבדים שהטיל עליהם, לא בחיוב צדק ובשום סדר, כי אם בעושק ובתואנה, ועדיין היתה יהודה עכ״פ למראה עין בת חורין ומדינה בפני עצמה בעלת ברית רומי,

והנם

והנה שלפעמים הסירו זקני רומי את הנציב והענישוהו, תנת באותו הזמן המשוגש, הבא אחריו הרע לעשות מן הראשון; ומסופר על שר הצבא קראסוס, הנציב שאחר גביניוס הנציב השני של סוריא, שבא בתואנה היותו נחוץ לכסף ללחום נגד הפרתיים שבעבר הנהר בעלי מלחמת רומי, וביקש לשלוח ידו באוצר הקודש, ושאלעזר גזבר נאמן שהיה אז, התפשר עמו לתת לו עשת זהב גדולה משקלה שבעת אלפים ליטרא, שהטמין תחת כף ההיכל ולבסוף העריץ החמדן עבר על שבועתו ושלל גם יתר האוצר כסף וזהב וכלים יקרים ערך ט"ז מיליאן זהו' ח"י מעות שלנו; הוא א ו צ ר ה ק ו ד ש, שנקבץ על יד הכהנים באמונתם מימות החירות ערך זמן מאה שנה, והנאסף מנדבות כל גליות ישראל ממקומותם ומנדבת כל מלכי וגויי הארצות (שהיו רגילים הרבה לשלוח אל ההיכל המפואר שבירושלים מהבטחת הנביא גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון וכו'), הוא אשר לא נגע בו פומפיוס בלכדו המקדש עד שנשלל ע"י העריץ הגוי כעשר שנים אחריו; והזכירו הקורות שזה קראסוס נפל הוא וכל חילו לפני הפרתיים עד שכמעט לא היתה כמוה מפלה שלימה בצבאות רומי עד היום ההוא, ויהי לנס: — וגם אחר כן כשתפש קאסיוס אחד מרוצחי קיסר את המזרח לחלק הנהגתו הטיל על כולם וגם על יהודה מס כבד כל כך עד שנמכרו ארבע ערים עם יושביהן לעבדים מבלתי יכולת לפרוע אשר הוטל עליהן; ולא ניתן להם חופשה עד שנצחו אנטוניוס ואגוסטוס גואלי דם יוליאוס. — באשר הקל עוד לרומיים הבאים לדכא את העם, היתה האיבה שבינם לבין עצמם, היינו הקנאה והתחרות נגד אנטיפטר ובניו וביחוד נגד הורדוס הגבור ואמיץ הלב שבהם; לפי שמיד בבוא מרומי נציב סוריא חדש או משרי הצבא הגדולים, נאספו העם וראשי מסיתיהם לכבאות, וימהרו להלשין על ה א פ ט ר ו פ ו ס ובניו מסהיגיהם ולבקש הסרתם; והגם שלבסוף לא שמעו להם, ונאסרו ונהרגו המלינים על הרוב, הנה אנטיפטר ובניו (שהנהגתם היתה אז טוב ולא רע כפי האפשרי במעמד) גלחצו ע"י המלשינים להשתדל ביותר לקנות להם לב הרומיים ולב כל שר שגבר, טרם יקרא והם יענו בתת לו יד ועזר בחיל ונשק ומחיה לבצע מזמתיו. · בין כך ובך כלה בהבל בח הארץ גם באותן כ"ג שנה של נשיאות הורקנוס, וידל כבוד ישראל גם ברוחני סימן) עד שנת רע"ב ליוונים שעברו הפרתיים את נהר פרת, ויכבשו כל הסוריא מיד הרומיים שהיו טרודים בדברי ריבות ומלחמות בית; והפרתיים המליכו אז אנטיגנוס בן ארסטובלוס, והוא לבדו הנשאר אז ביהודה מזרע ארסטובלוס, ולשאלתו תפשו את הורקנוס וכרתו את אזניו לבלתי ישוב עוד אל עבודת הכהונה ויוליכוהו בבלה (וקבלוהו קהל הגולה שבבבל וישב עמם בכבוד גדול עד שובו מרצונו ולרעתו אל הורדוס במלכו) ואת פסואל בכור אנטיפטר — שמת מקודם — פקיד ירושלים הרגו. — וכראות הורדוס בן אנטיפטר כי לא יעצור כח נגד אנטיגנוס המלך, וכי כלתה הרעה אל בית אביו, ויועץ לשום את נשיו ובניו במבצר אדום, בני עמו, תחת יד יוסף אחיו, והוא ברח לבדו דרך אלכסנדריא לרומי, בהשכילו כי לא תהיה תקומה לפרתיים בעבר זה המערבי של פרת, וכי תחזק יד רומיים באחרונה לשוב אדוני הארצות האל; בבואו לרומי היתה מזמתו להסב את המשרה אל ארסטובלוס נכד של האחים בני ינאי (כי בת הורקנוס היתה לאשה לאלכסנדר בן ארסטובלוס שנהרג גם הוא במלחמתו, לפני מלך אחיו) והוא עודנו נער; אולם זקני רומי השכילו לחשוב כי טוב היות להם בארץ יהודה איש גבור חיל אוהב נכון ומחויב תודה לרומי, ולשומו שם למלך על ארץ לא קטנה וצרה הרבה בגבולותיה, לבעבור יהיה כחו ורצונו שוים להיות להם לעינים ולעזר במלחמותם נגד הפרתיים; ולזה לא אבו להסב המלוכה לאחד מבית חשמונאי, אך שמו עיניהם על האיש אשר לפניהם שהוא ואביו עבדום תמיד בכל לבם; ויהי כי נועצו לתתו לראש ביהודה ב ש ם ו י ק ר מ ל כ ו ת,

ויוליכוהו

לעזוב המצור, והנה כפי המסופר מסופרים שונים פה אחד, נכנס פומפיוס בשעת הלכידה אל ההיכל ובא עד קודש הקדשים, ועם זאת לא העיז לשלוח יד באוצרות בית ה׳ ובכלי הקודש; ועוד צוה ביום המחרת לנקות את ההר מן ההרוגים שהיו כשנים עשר אלף, ולטהר את הבית והלשכות מכל חלאה וטומאה, ולהשיב העבודה על כנה: אולם בארץ כולה החזיק הדיון הזה שקבלוהו עליהם האחים, ויעש בה כרצונו; את הערים אשר לכד ינאי אביהם בחילתה של סוריא, הוא פימפיוס השיבן לסוריא, שעשאה כולה למחוז רומי, ויפקד עליה את סקוריוס אחד משרי צבאיו; חומת ירושלים הרס; ואת הורקנוס שם לכהן ונשיא העם אך לא בשם מלכות; ואת ארסטובלוס ובניו הוליך עמו לרומי להתקלס בם; גם כסף הרבה לקח הוא ושרי צבאיו מהורקנוס מלבד גפן זהב שנתן לו ארסטובלוס מתחלה, שהיה מתנת אלכסנדר ינאי עימר בהיכל הקדש, והעמידו הלוכד בין שאר אותות נצחונותיו בהיכל רומי· — ככה הביאה אומתנו ברצונה את צוארה בעול הרומיים; ותחת אשר ראשוני בית חשמונאי, יונתן ושמעון אחיו ויוחנן הורקנוס בנו, כרתו ברית את רומי לפעמים שונים כאוהבים שוים במעלה בכדי להתחזק כאחד ולעמוד נגד רשעת ומצוקת מלכי סוריא והיוונים שבערים (ונמצאים איזה כתבי אמנה בזה בדה״י לחשמונאי ואצל יוסף הכהן) נהיו אחרוניהם עבדים לרומי, ונכנעים באמת מעת ההיא של פומפיוס ואילך תחת יד הרומיים והנציבים שהקימו להם בסוריא; ויפה המליץ רש״י ז״ל על זה המקרה ה״ע את הכתוב לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמינדב בלשונו הנעים „ כנסת ישראל מתאוננת " לא ידעתי להזהר מן החטא, שאעמוד בכבודי ובגדולתי, " ונכשלתי בשנאת חנם, ובמחלוקת שגבר במלכי בית " חשמונאי הורקנוס וארסטובלוס, עד שהיה מביא אחד " מהם את מלכות רומי, וקבל מידו המלוכה, ונעשה " לו עבד, ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב " עלי גדיבות שאר אומות · " —

והנה עברו מנקודת זמן זה — רמ״ט — עוד שלש ועשרים שנה תחת כהונת ונשיאות הורקנס, וההנהגה המדינית היתה באמת ביד איש החיל אנטיפטר, שנתמנה מרומי בשם יקר אפטרופוס המדינה והוא שם את בניו לפקידים בחלקיה לכל אחד פלכו; ובימים ההם ראשי בתי הוועד השנים שמעיה ואבטליון צדיקים וענוי לב ממשפחת גרים, וכנראה ברור מן המשלים המורגלים בפיהם שבמסכת אבות ומן ספור שבא בגמרא (יומא ע״א ע״ב) היו מואסי השררה ורודפי שלום, ולא בקשו ידם בעסקי המדינה; ויותר מזה שהיו נזהרים בלשונם נגד צעירי תלמידיהם שלבם חם ודמיונם חזק, וגובר על דעתם הבלתי מבושלת כל צרכה, ומטה אותם לקנאה ולכל הפראה על המדה הנכונה; וכל אלו המדות הם הפוך הנעשה מקצת מי שקדמו להם ומי שבאו אחריהם· — ולפיכך כבר היתה גם עתה הארץ שבה עכ״פ למנוחה וקצת טובה בעבודתה, לולא צץ מטה הרשע והערבוב באותו הזמן בכל ממשלת רומי, ופרחו ביחוד הרעות בארץ הקודש שהיתה עלולה מכבר לכל מהפכה והשחתה; מצד אחד היו ארסטובלוס ובניו אלכסנדר ואנטיגנוס גבורים מרי נפש שלא פסקו מלהרעיש את הארץ משך כל השנים הללו ומלהחריבה לפעמים שונים; פעם ברחו ממאסרם ברומי, ופעם חופשו בידים ושבו לארץ בעזר הצד הניכר ברומי, בהתהפך שם המשרה מזמן אל זמן קרוב; בראשונה ע״י נצחון יוליאס קיסר על פומפיוס, אחר נרצח יוליאס והתגברו מרצחיו ולקחו הממשלה במזרח, ולבסוף נשתנה המעמד עוד ע״י נצחון אנטוניוס ואגוסטוס נגד שרי הצבא המרצחים הנ׳, כנודע כל זאת בקורות רומי ובספרי קורותינו לזמן ההיא; ומצד שני היו הרומיים בעצמם בעוכרינו, וכל שר צבא או נציב חדש שבא מרומי לסוריא הציק לעם במסים כבדים שהטיל עליהם, לא בחיוב צדק ובשום סדר, כי אם בעושק ובתואנה, ועדיין היתה יהודה עכ״פ למראה עין בת חורין ומדינה בפני עצמה בעלת ברית רומי,

והנה

בעת ההיא נצחו עם רומי את גדולי מלכי צפון האסיא"ה תיגרון מלך ארמיניאה ומתרדת מלך פונטוס , וירדו עד לסוריא שהיתה אז פתוחה לגמרי לפניהם . וארסטובלוס מיהר ושלח מן המצור שוחד לשרי צבא רומי הבאים ראשונה לדמשק , ומפחדם פרו הצרים מעליו ועוד הכה בערביים שונאיו מכה רבה ; אולם כבוא פומפיוס השר הגדול לדמשק , ונאספו שמה שנים עשר מלכים ונשיאים מסביב לכבד ולהכנע לפני לוכד האסיא"ה באו בתוכם האחים גם שניהם לרוץ לפניו על דבר המלוכה ; ותהי צעקת הורקנוס , על פי אנטיפטר אוהבו , על חמס אחיו ועל גזלו מידו את המלוכה שאליו יאתה ; וארסטובלוס השיב שהורקנוס מחלה לו ועבר על שבועתו , ועוד שלהיות הורקנוס חסר עצה וגבורה להנהגה הסירוהו העם , ובהסרה זו שבה אליו גולת אביו בדין · — מלבד אלה המריבים , שהעמידו להם גם שניהם עדים ופרקליטין , התראה עתה צד חדש שלישי בקצת זקני העם שבאו גם המה לפני כס משפט פומפיוס בטענה שמימים קדומים הנהגתם היתה רק לבד על יד הכהן הראש מכהני אלקים שאליו תכונן עבודתם , והנהיגום הכהנים ההם בשלום ובמנוחה ובעשות משפט וצדקה לכל עמם , והאחים האלה כמו אבותם , הגם שהם ממשפחת כהנים , בקשו להם אף המלוכה לא בצדק ולא כתורה , לבעבור יכבשו את העם לעבדים ; ועל בן הם מתחננים אל השר כי יסיר את המלוכה גם משניהם · — והנה הרומי גם כי נטה בלבו מיד אחרי הורקנוס לחולשתו , ובדעתו כי עמו תהי ממשלת רומי ותועלתה יותר נכון ובטוח מאשר תהי עם ארסטובלוס וזרעו בעלי גבורה ומעשים , או אף אם יותן ההנהגה ביד העם , עם זאת חכה את כולם בדברים עד כי כבש כל מסביב ועד שהגיעו בידו מאת ארסטובלוס כל ערי יהודה הבצורות ; וכאשר הקריב מחנהו לבוא ירושלים , וארסטובלוס יצא לקראתו עוד הפעם לבקש מלפניו כי יחזיק הממלכה בידו , ואמר לתת לו כסף רב , עכבהו אצלו ושלח מקצת שריו אל העיר בשביל הכסף ;

אולם העם סגרו השערים ולא הניחום לבוא ; ויקצוף פומפיוס ויאסור את ארסטובלוס , ועל העיר מיהר לצור וללכדה ; ובהיות העם נדון ונחלק , קצתם שאחרי הורקנוס אמרו לפתוח העיר לפני הרומיים לוכדי כל העולם כולו , והקצת אשר אחרי ארסטובלוס אמרו להלחם , לא עצרו אלה כח להיותם המועט ויברחו גם הפעם אל הר הבית וישברו את הגשר , ומעבר השני פתח העם השערים לרומיים ונתחברו עמם בשביל מצור המקדש ; ולאחר שעשו עליו לכל משפטי הקרב מצור כמו שלשה חדשים , לכדוהו בפי רשימת סופרים , ביום צום גדול (הקרוב שהוא יוה"כ) שנת רמ"ט לשטרות קל"א לפני חרבנו האחרון ע"י הרומי טיטוס · — וסיפר יוסף שבמשך ימי מצור זה לא שבתה העבודה במקדש זבח מנחה ונסכים דבר יום ביומו , ושגם בעת הלכידה שהיה ההרג רב ונפלו המונים המונים גם בידי הרומיים גם בידי אחיהם סיעת הורקנוס , אנשי המשמר והכהנים לא עזבו את מקומם ועבודת היום , וגם רואים אחיהם נופלים ויודעים שגם הם הוכנו לטבח ולא חדלו מעבודתם , עד שהשתומם פומפיוס והחיה מהם רבים שנתגשו חיים , ורק גדולי סיעת ארסטובלוס המית בסתר , וכתוכם את אבישלום בנו של יוחנן הורקנוס , חותן ארסטובלוס שהאריך ימים עד לזאת · וראוי להזכיר עוד המסופר מאת סופרי קורות הזמן ההוא , שכאשר ראה פומפיוס כי דק לבד בהגישו אל ההר להלחם , לחמו הנצורים מעל החומה גם בשבת ויום קודש , ועמדו על נפשם בגבורת ימינם , ובזולת זה נחו לגמרי בימים המקודשים , ולא היו לשטן לו לכל דבר המצור כאשר בימי החול , נועץ עם לבו שלא לעשות מלחמה באותן ימי הקודש ואך לכונן בהם מעשי המצור מבחוץ במלאות החפירות עפר ובכרות עצים ובבנות מגדלים ובהציב עליהם כלי מפץ ומשחית באין שטן ומונע , וזכרו עוד שזהו מה שמיהר לו לבירת המקדש טרם בוא ימות החורף , שהיה מבריחו

לעזוב

מדברה הקרובה, עירו של הרת מלך לערביים, בכדי לשבת שם בשלום ובטחה; אולם עצת לבו היתה לפתות גם המלך ההוא להלחם ביהודה ולהשיב את הורקנוס אל מלכותו; והנוכל ידע שיקל לו באחרונה להטות לזה גם לבב הורקנוס, וכי בראותו שיש מקום ותוחלת לשוב מלך בעזר חיל הערביאים ובעזר הפרושים ורבים מהעם שלא ישר בעיניהם חמס ארסטובלוס, ונחם על בריתו ויעבור על שבועתו; וכן היה, שגם הורקנוס בקש מאת הרת על ככה, ונדר כי בגמולו ישיב לו שתים עשרה ערי פרזי שלקח ינאי אביו בחרבו מאת שבטי הערביים. — ויצא הרת מלך ע״ב בחיל חמשים אלף ובא לפני ירושלים בחורף של שנת דמ״ז אחרי הכותו את ארסטובלוס ואחרי אשר נפוצו חילו מעליו, והעם נטה אחרי הורקנוס; וארסטובלוס ועמו רוב הכהנים משרתי המקדש נסו אל הר הבית שהיה בציר מכבר ויחזקוהו עתה יותר וישבו שם. ויגע החודש הראשון הוא ניסן ותהי המבוכה גדולה, כי לא יכלו העם והבאים לרוב מכל גליות ישראל לחוג את חג הפסח במשפט, מקרה רע ומשחית לעם שלא אירע כמוהו עכ״פ מזמן מאה שנה זמן השמד; סיפר יוסף הכהן שרבים מן העם וגדוליו הלכו אז למצרים בכדי לחוג שם את חג המצות במנוחה; וקרוב מאוד שקצתם ואולי רובם הקריבו גם את הפסח במקדש חוניו אשר שם. — בימי המצור ההוא הרגו העם הצרים על המקדש, לעדות הכופר יוסף את הצדיק חוני המעגל המוזכר לבעל הנסים גם לחז״ל (תענית פ״ג.) במשניותיהן שנענה גם על עצירת גשמים גם על ריבויים בפעם אחת בימי שמעון בן שטח שהוכיחו על זאת באהבה; וזה דבר הריגתו, העם שהיו עם הורקנוס מבחוץ וצרים על הר הבית בקשו מאת חוני שיקלל לאותן שבפנים במקדש, ארסטובלוס וסיעתו, ושיבקש מאת השם שימסרו בידם, ויהי כי הציקו לו על ככה וישא הצדיק את כפיו השמימה ויאמר, רבון העולמים הללו העומדים עלי עמך הם והללו שבמצור כהני קדשך הם, יהי רצון לפניך שלא תשמע בקול שניהם בקנאתם אלה נגד אלה; כבלותו להתפלל כזאת ותהי נפש העם מרה עליו ויסקלוהו ברגע. — ועוד זאת סיפר יוסף מן המצור הזה, והוא הנודע הרבה גם בפי חכמינו שוני ההלכות (סימן י״א), שבהיות שחסרו לכהנים צאן ובקר למזבח לצורך מוספי החג ושלמי חגיגתו, שאלו מאת הצרים בהמות נגד תשלומי כסף כל כמה שיחפצו; ויבקשו אלף דרכמונים וימהרו הכהנים וישלחו את הכסף, וכאשר קבלוהו חללו דבורם ולא רצו למסור להם הבהמות, ויקצפו הכהנים מאוד ויקללו בחמתם את העם קללה נמרצת על דבר התועבה הנבלה הזאת, ויהי רעב בארץ על זאת. כל אלה דברי יוסף בחבורו הגדול על קדמוניותינו. והנה אנו עומדין עתה אך בדור ראשון לירידה, וכבר נוכל לעמוד על דרכיו על פי שנים ספורים הזכורים, ועוד נשוב נראה תועבות גדולות מאלה בדורות הסמוכים ועד החורבן, גם בעם בכללו גם בצבורים ובפרטים ממנו; — ועם היות הצדוקים מתמעטין והולכין בדורות אלו ושבים לאין מבלי כח וכמעט כל העם יחד שומרים התורה והמצות, ונזהרים בהם על הרוב לכל הגזירות וההרחקות שרבו בעתים ההם, הנה עם זאת כאשר נגע הדבר אל הלב בדבר גאוה ושחץ, דבר קנאה ותחרות, דבר נקמה והתגבורות על הזולת, עזבו דרכי נועם ונתיבות שלום של התורה, והגיע הדבר עד כי חלפו חוק סיני הפרו ברית חורב; הוא הדבר אשר דברנו שעוד בהחל מועד זה כבר נשחת השורש, והלב בכללו שב בלתי טהור; וכי על כן אותה רוח האומה הטובה מקדם, מוכשרת להחיות ישני עפר גלות בבל, ונכונה לקבץ נדחים ולקשר נפרדים אף מקצוות ארץ; היא אשר שבה עתה לרוח בער, מתקנת כל קשר אחוה, ומפרדת בין אחים דבקים יושבים יחד; אך נשוב להספור על פי סדרו, ואין להקדים המאוחר בפורעניות, כדברי חכמינו. —

גם ישבו בהם בטוחים. על נפשם ויהי כי הציקו לה ובנה היה בעוזרם ותאוות להם המלכה, ויהיו ערי ומגדלי המבצר ביד הצדוקים ואוהבי ינאי, ושאר הפקידות בירושלים ובמדינה היתה משמרתם ביד הפרושים; זכבה עכ"פ זמן איזה שנים שבה הארץ למנוחה, ומטוהרה מעט גם מטומאותיה, כל מיני השחתה שגברת בה בימי ינאי השובבים. ויהי גם שלום ושובע גדול כל ימי ממשלת אלכסנדרה, הכל פרי תבונתה והעצה הטובה הזו בערך אל המעוות לא יוכל לתקון ההוא; שבהיות שלא עזבה המלכה לגמרי גבורי אנשי חיל היותר נאמנים לה ולביתה, לא סר איכתה מלפול על שכניה היוונים והסוריים הרעים, גם לא היתה נתונה בל כך בידי הפרושים למשול ברצונם גם במדינות, הגם שבדברי דת ואמונה נטתה בכל לבה אחרי הפרושים ועשתה כל חפציה על פיהם (סימן יוד) —

בשנת התשיעית למלכותה, בחלות המלכה חליה אשר תמות בו, עזב ארסטובלוס את העיר בסתר וילך אל הצדוקים אוהביו שומרי המצורות, ויקבלו אותו בכבוד ויקראו עליו מלך ביהודה; ולמקצת ימים היו ברשותו עשרים ושתים קריות מבצר וחיל גדול אותן אשר לא הוטב בעיניהם ממשלת הפרושים; והמלכה מיד בשמעה כי עזב ארסטובלוס את העיר, הבינה מחשבתו ונתנה את אשתו ואת בניו במשמר במגדל בארים היא מגדל נזניה, לבעבור יהיה לערבון לחיי הורקנוס בנה הגדול ולחיי שאר אהוביה; אולם כבוא אליה ראשי הפרושים לקבל עצתה עוד, לא שתה לבה באמרה כי כבד חליה ואבד כחה; ותאמר עוד אליהם, הנה יד העם אתכם, ועמכם הורקנוס בני ואוצר המלכות וחיל צבא הגברים שבעבודתי עשו והנהגו בכל אלה כטוב וכישר בעיניכם, ותמת אלכסנדרה בשנת רמ"ב ליוונים, קל"ז שנה קודם שנחרב הבית. — —
ובזה חלף ועבר פעם שנית מועד עוז ותפארת לאומה, וזה גם במקום שורש חיות הרוחני לאומה

ביהודה וירושלים כמו שספרנו, גם בשאר גלות ישראל וביחוד בערי היוונים ומלכות הרומיים, מה שיסופר בהגיענו לדבריהם ומעשי חכמתם; ונמשך המועד הנכבד הזה כמו שכבר הרמונו, מתחלת בוא המקדונים לאסיא"ה עד יום שהחלו בית חשמונאי, שני בני אלכסנדר ינאי, לצרור איש נגד אחיו; וזמנו ברור שהוא מאתים וששים שנה. —

ויבואו עתה בקוצר דברי מועד ירידת פעם שניה, מועד קשה של ירידת פלאים, כליון במעט שריד, והתרת כל קשר זמני ורוחני גם בארץ הקודש גם בשאר הגליות שבמלכות הרומיים, וכמו שיזכרו הדברים לפנינו במקומותם, ונמשך מזמן מות אלכסנדרה ובא עד קצו בכבוש ביתר וכלות המרידה נגד אדריינוס קיסר רומי ובוא גזירת שמד של רומיים. —

והנה מתחלה אמר הורקנוס למלוך ולשבת על כסא אמו, כי הוא הבכור ואליו יאתה; אולם בהיותו בטבעו חלוש הלב ואיש מנוחה, פחד העם שאין לבטוח ולהשען עליו במחלוקת אחיו שהיה עז ואמיץ לב בגבורים הצדוקים אשר עמו; ולזה מיד בשהגיע דבר המחלוקת למלחמה ערוכה אצל יריחו, עזבו רבים את הורקנוס ופנו לארסטובלוס; והורקנוס מיהר להשלים את אחיו ולמסור בידו גם את המלוכה גם את הכהונה גדולה, והוא ישב בירושלים בבית אשר דר בו ארסטובלוס לפנים, באין חלק בממשלה ובעבודה; והעם בתקותו למנוחה שמח בזה, כי לעיניהם נשבעו האחים על הברית אשר כרתו. — אמנם לא היו ימים מועטים, ואנטיפטר אחד מאוהביו ושרי ביתו איש חכם וגבור חיל ומזרע האדומים המתיהדים בימי הורקנוס, דבר כל הימים באזני הורקנוס נפתה וחלוש לב, שארסטובלוס עודנו איבו ומבקש נפשו, ושלא יחשוב כסאו נבון וממלכתו מוחזקת כל הימים אשר הורקנוס חי; ובזה פתהו גם יכול לו לצאת מירושלים ולבוא אתו אל מלך ערביה

שתי ויערב , ובטרם צאת נפשם שחט לעיניהם גם נשיהם ובניהם ; ואז והיא שנת רכ"ה לשטרות , כשמונת אלפים מסגולות העם ומגדולי הפרושים ברחו מן הארץ , ורובם לאלכסנדריא של מצרים ולא שבו עד אחר מות המלך , ובין הבורחים שמעון בן שטח אחי אשתו ראש המורים באחד הוועדים השנים , אכן כנראה שב עוד בחיי המלך ; וזה כי בשקוט הארץ מעט מפחדו הגדול , ופנה אל מלחמותיו מבחוץ הנה הצליח מן העת ההוא ומעלה , וביחוד משנת רכ"ט עד רל"א כבש ערים הרבה בחילתה של סוריא , שהיתה מלכות זו , תקופה מלפנים כמוזכר , הולכת ודלה בימים ההם עד אבדה בידי הרומיים ; אז נכנעו העם בלבם לינאי וקבלוהו בכבוד בשובו , ותשבת המחלוקת עליו ; ואז היה המעשה המוזכר בגמרת ברכות (מ"ח ע"א) שרמז עליו שמעון בן שטח בדבורו . אירייתא היא דמוקרית לי " שכתר תורה נפרדת מכתר מלכות . וראוי להיות לה מקום בפני עצמה ; גם המעשה מעבד המלך ינאי שהרג את הנפש המחבר בגמרא (סנהדרין י"ט ע"א) שהיה הסבה שקבעו בשביל שלום ובכבוד המלכות הלכה חדשה , מלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין בו , נראה ברור שהיה באחרית ימי ינאי כאשר כבר השליט את העם . — בשנת רל"ד חלה ינאי והוא צר על מבצר רגב שבעבר הירדן , ובהרגישו כי קרבה עתו מסר את המלוכה ביד אלכסנדרא אשתו — הנקראת בפי חכמינו של ציון גם שלמצה — ותבך לפניו על נפשה ועל בניה , כי פחדה מנקמת הפרושים והעם ; והוא נחמה וייעץ אותה שתעלים את מותו עד כי תעז ידה על המבצר ללכדו , אחר תבוא לירושלים ותשתדל לקנות לה לב הפרושים , ותמסור להם את גוית מלכם המת , והוא היודע בדרכי טובם וחנינותם כי יקברוהו בכבוד ולא יעשו בו שפוטי נקם ; וחז"ל זכרו שאמר לה אז המאמר המוחכם „ אל תתיראי מן הפרושים , אל תתיראי מן הצדוקים , התיראי מן הצבועים , שעושין מעשי זמרי ומבקשין שכר כפנחס " וכן נראה מתולדות חייו , שבמקום שלא גברה עליו חמת נפשו היה חכם יודע לרצות ולמשוך לב , עד כי הטה לבב קלאפטרה מלכת מצרים ושלחה אליו , בעת הצר לו , חיל צבאה לעזר תחת הנהגת שני שרי צבאותיה חנניה וחלקיה יהודים אלכסנדריים ; וימת אלכסנדר ינאי אחרי מלכו כ"ז שנים , והמלכה שמעה לעצתו ותמלוך ותצוה את הורקנוס בנה הגדול לכהן גדול תחת אביהו , וארסטובלוס בנה השני עסק בדברי מלכות והנהגה תחת ידה , ושמעון בן שטח אחיה כבר היה בעת ההיא ראש בית הוועד הגדול ; ובהכין לה אוצר ונשק ובשכור לה חיל נכרים , שקדה המלכה גם לטובת הארץ מבחוץ ; לשמרה מכל אויב ולוחם . והנה היתה השעה מצלחת להעלות ארוכה לפצעי העם והמדינה , ולהשיב שבותם בקדם ימי הורקנוס , לולא שכבר פשה הנגע של שנאת הכתות ופירוד הלבבות בעומק לב האומה , תגבר על כל צרי והחדל מרפא שלם וקיים , וזה לפי כאשר הרימו עתה הפרושים קרן , החלו מצדם גם הם לנקום נקם באויביהם . , והראשון ששלחו בו יד היה דיוגנים רעה המלך ינאי , ונאמר עליו שהוא היה ביועציו בהריגת שמונה מאות הפרושים ואחריו הומתו עוד איזה מן הצדוקים שונאיהם ; ויהי כל צדוקי וכל אוהב מקדם לינאי פחדו ולא האמינו בחייהם , עד כי נועצו ויהיו דבריהם עם ארסטובלוס וישימוהו לראש ולמגן בעדם , ובא הוא וכל ראשי הצדוקים אל המלכה ויתחננו אליה בהכנעה , שהיא היודעת איך בכל לבם עבדו את בעלה ואת בית החשמונאים נגד כל שוטניהם , וכי רק בשביל זה הנם נמסרים עתה כצאן לטבח בידי אויביהם ; והוסיפו עוד שהם , הצדוקים , היו תמיד לפחד ולמחתה לצורריהם הפרושים ולכן גם עתה אין חפצם לבקש על נפשם מהם ולא יוכרחו לעולם לזה , וכי יש בידם לעזוב את הארץ וללכת אל מלך העדביים שיאספם בכבוד אליו ; אולם איכה יוכלו ויראו ברעה אשר תמצא את המלכה , כי תהי למרמס בכף הפרושים ושפחת עולם לרצונם , ואוהביה מקדם יהיו נוספים על שונאיה שמבחוץ ; ותהי בקשתם כי יתן בידם מערי הבצורות שבארץ , וישמרום

גם

ובממשלתם לרצונם · — ועל כן ברוח נבאה ובקצר מלין תשמענה אזנינו דברי הגדולה המזו יפת הדיא , שלא היתה עוד כבתחלה אור בוקר וחום צח כ"א להט שמש בוערה אחר הצהרים . , עד כי קל מהרה נטו הצללים והגיעו ימי האופל ושבו העם בנקל שלל לזרים . —

עמד יהודה ארסטובלוס בנו של יוחנן הורקנוס שנה אחת בלבד , והוא הראשון שלא הספיקה לו הכהונה ונשיאות נגיד על עם שוקט עובד אדמתו , ויבקש לו גם המלוכה ; ואחר אשר שם את אחיו ואת אמו בבית הכלא מפחד מחלוקתם , שם כתר מלכות בראשו , ובכה שב מלכות לישראל בשנת ה"ז ליוונים ; והזכיר כאן יוסף הכהן הסיפר שמעת שהוסר מלכות מישראל עם צדקיהו המלך האחרון בבית הראשון עד שחזרה ע"י זה ארסטובלוס עברו ארבע מאות ושמונים ואחת שנה ושלשה חדשים סימן) · אולם לזות החזרה של מלכות ההיא לכהנים לא לזרע דוד כחקת ישראל הקדמונה , לא מצא הדבר חן בעיניהם , והתישו היטב שאין בזה רצון השם , ושלא ימשך להם משא מלך ושריו בממלכה קטנה בכמותה — וכל נבשי החשמונאים לעולם לא היו בטוחים כ"א לשעתן — שום תועלת וטובה אמתית , כ"א קנאה ותחרות מקרוב ומרחוק ; ומזה הטעם לא מצאנו שום שמחה עם והמון חוגג רשום אצל מאורע זה . — ארסטובלוס נלחם עם יטור אחד משבטי הערביאים , וכאשר פגעהו חולי , עזב המלחמה בידי אנטיגנוס אחיו , הוא לבדו האח האהוב לו , והוא שנצחם ונפל עליהם אם יעזבו משכנותם או לשוב לדת היהודים , כדרך שעשה הורקנוס אביו נגד אדום , ויעשו בן גם עם יטור ונמולו ושמעו בניו גם המה ; וכשוב אנטיגנוס אל אחיו המלך החולה הרגו נקי בהסתת מלשינים , ולאחר שניחם מעשהו מת בתחלואיו ובמכאוב על זדונו ; והנפלא שהיה פני ה' בעושי רע כל המושלים האכזרים מבית חשמונאי ובית הורדוס שאחריו ; שלא פסקה מבתיהם לעולם קנאה ותחרות ולשון שלישיה , שהרגה בהם וכילתם , כמו ששכלה חרב נקמתם שוטניהם מחוץ לביתם · — כאשר מת ארסטובלוס הוציאה שלמינון אשתו את אחיו מבית כלאם , וימלוך ויכהן אלכסנדרינאי בן הורקנוס שהיה שנוא לאביו מילדותו , ואמרו עליו בגמרא (ברכות כ"ט א') ינאי רשע מעיקרו , והתחיל בזה שהרג את אחיו האחד ולשני נתן הכנסה למחיתו וישב שקט בתוך העם . ינאי היה גבור חיל ועשה מלחמות לרוב בסבות מתהפכות פעם הכניע את אויביו ופעם נגף לפניהם מכה רבה , ונפלו על ידו מישראל אלפים ורבואות . ולהיות רובי מלחמותיו לא להגן בעד עמו כי אם מפאת עז נפשו והחפץ להגדיל שמו , שמחו העם על מפלתו כאשר נגף לפני אויביו , הגם שהנזק העקריי היה להם לבדם ; ועוד להיותו נמשך גם הוא ובגלוי אחר שטת הצדוקים , הנה שטמוהו הפרושים , ובעבור זה , ויותר עבור מעשי אכזריותו , השניאנהו להעם שהיה כרוך אחריהם ושומע להם כנזכר ; ופעם אחד בחג הסוכות כשהיה עומד ומקריב על המזבח , רגמוהו העם באתרוגיהן גם קראו אחריו בן השבויה , כגדופי הפרוש להורקנוס אביו , וירם המלך ידו בחמתו ויאמר חרב , ומיד נפלו חיל שומרי ראשו על העם ויכו בהם מכה רבה כששת אלפים איש , ועל זאת מרדו בו העם ותהי המלחמה בארץ פנימה ארוכה כשש שנים רצופות , עד כי נפלו במלחמה זו המשכלת בלאט כחמשים אלף איש מישראל ; והגם שקרא אליהם לשלום איזה פעמים , מאנו העם וענו שרק במותו תרף המשטמה נגדו ; ועוד קרשו עליו אויבים מבחוץ ברוח איבתם ונקמתם ; ולאחר שנצח לבסוף , יתר המורדים והקושרים עליו נסו לעיר בצורה , ויצר ינאי עליה וילכדה ; ובשובו לירושלים ויעש משתה לפלגשיו ולכל אהביו בכר נרחב ; וכטוב לבם נקם האכזר מאויביו נקמה שלא נשמע דוגמתה בין העריצים היותר האכזרים , ויצו לקחת שמונה מאות פרושים מן הנשבים במבצר ולצלוב אותם על צליבות

אחר הבקשה) ויבדלו חכמי ישראל בזעם ; ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך , הדיוט שבישראל כך הוא דינו ואתה מלך וכהן גדול כך הוא דינך (בזעם שכעס המלך עליהם · כך הוא דינו לסבול חרפתו · כך הוא דינך לסבול חרפתך . רש"י . ובדברי יוסף מבואר שעל שאלת הורקנוס לא דנו את המחרף רק לעונש מלקות) ומה אעשה „ אם אתה שומע לעצתי רמסם „ ותורה מה תהא עליה ? " (שבידם המסורון לבארה) הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד (באין צורך לקבלה ועל דעת הצדוקים) מיד ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירה (מלשון ויצץ ציץ , וגם מלשון זה נשמע שהיתה השנאה זרועה בטמון מקודם לכן) ויהרגו כל חכמי ישראל (פה נתערב מעשה אכזריותו של ינאי שעוד יסופר) והיה העולם שמם עד שבא שמעון בן שטח (בסוף ימי ינאי) והחזיר את התורה ליושנה (שהשפיל גאות הצדוקים וזרעם בסנהדרין וכמו שיבא) ·

עד הנה דברי הברייתא , ועם זה המקרה הרע , הנה הימים לישראל ימי טובה וחירות משעבוד נכר , ויוחנן הורקנוס אביהן של ישראל מגן ומחסה להם בכל תיקון תוריי ומדיני ,. ובאמת משובח בפי הכל שהרי שנו תקנותיו בהלכות ובאו במשנה פעמים , וגם מלשון התפוש לחכמי הפרושים בוווכחם עם הצדוקים בזמן מאוחר הרבה מזמנו (אחר הגזירה שיהיו ספרי הקודש מטמאין את הידים שהשיבו להם (סוף מס' ידים) שהוא גם הצדוקים יודו שעצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים , ולפי חבתן הוא טמאתן , נראה שהיה נכבד בשוה בעיני שתי הכתות ויוסף הכהן אומר עליו שזכה לשלשה כתרים , הממשלה , והכהונה , והנבואה (כוונתו רוה"ק) לפי שבצאתו מן הקודש בשר לעם נצחון בניו נגד אנטיוכוס צוקיקניס (זה מכופר ג"כ בתוספתא דסוטה) וצפה על שני בניו ארסטובלוס ואנטיגנוס שלא יאריכו ימים והיה כן ; ועל פי הדברים האלה נשפוט ונאמר , שעם כל האמת הברור המפורסם עליו בדברי יוסף ובברייתא שהזכרנו ובמקומות הרבה זולתה מהש"ס , שעזב בסוף ימיו את הפרושים רבותיו והציק לחכמים ראשי עדתם , נראה מאד שחזר בו מיד בזמן קצר ביחוד מן המצוקות והרדיפות ויהי עושה חסד ומשפט לכל עמו בשוה . — ומה שיחזיק השערתנו הוא שלדברי הכל לא היה המאורע הנז' כ"א בסוף ימיו , ולפי הנראה ברור מתוך ספורי אגדות השונות ומעורבבות סימן) יהושע בן פרחיה שהיה בוודאי ראש המורים בבית הוועד הראשון שבירושלים בימי יוחנן , הגא הבורח לאלכסנדריא , הכרו (ירושלמי סנהדרין פרק ו הלכה ו') שאחר שכתבו מירושלים לאלכסנדריא בזה הלשון „ בעלי שרוי בתוכך ואני אשב שוממה " הבין שיש שלום ושב לשם , ובהברח היה זה עדיין בחיי יוחנן הורקנוס , לפי שאלכסנדר ינאי לא השלים לעמו ולחכמים כ"א בסוף ימי ממשלתו על ידי שמעון בן שטח שהיה ראש הוועד בזמנו ודור שני ליהושע בן פרחיה וכמו שיבוא · והראיה הגדולה עדות הסופר יוסף שאומר בבאור על יוחנן שעשה שלום והשבית כל מחלוקת ונפטר בשלוה ובמנוחה , וזה אחר ששימש בכהונה גדולה ובנביאות על הפם ל"ט ולנוסח אחר מבין יותר ל"א שנה בשנת מאתים וששה ליוונים , קע"ד שנה לפני חורבן . —

אחר כן נמשך עוד זמן כארבעים שנה לתפארת העם במדינות ובערך אל עמי הארצות שכניהם מסביב , אולם מושלים טובים וברוכים חדלו ופסו עם מות יוחנן הורקנוס מבית חשמונאי , וקמו תחתם בבית ההוא זרע אנשים רעים אכזרים ; הרגל הקרב וקחת נקם מאויביהם הקשו את לבבם ויהיו לאנשי דמים , מתגרים תמיד בשכניהם ומבקשים באשר ימצאו מלחמת חנם , והמלחמה כדרכה מתהפכת בתהלוכותיה (ביחוד כשהיא ללא הברית) פעם לנצחון — ופעם לנפילה ; ועל כן בהאנח העם מצרותיו ובהתרגזו גם ע"י קנאת הכתות שעשתה את שלה הנה המושלים בטבעם העז מיהרו לשפוך דם ונהפכו לאויבים גם לאנשי עמם שבחרו באבותם ובממשלתם

שהוא של היהודים האלכסנדריים . נבאר שם כמו כן
דברי כת האיסיאי לכל מחלקותיה ותולדותיה ופה
נשלם הענין בהערה על דבר הכתות כולם שהיו בבית
שני , שלפי המוכרע מכל הנמצא כתוב עליהם , אין
ראוי להבין בהם כתות נבדלות לגמרי זו
מזו , בדרך שנבדלה כת הקראים מקרבנו ,
ולא אפילו לפי המובן בכתות הדת הנוצרית , שהן
קבוצי אמונה נפרדים בכל סדורי עניני המעשים הדתיים
המיוחדים לכל אחת מהן ; אלא הענין בכתות בית שני
חבורות בעלי דיעות וקצת מנהגות שונות , שווים
ואחדים בכנסת עבודה אחת , על דרך הפרוד קצת
הדיעות והמנהגים שימצא בינינו גם עתה בעונותינו ;
ולא מצאנו כלל שרחקו את הכתות זו מזו יותר מזה
השעור שבימינו עתה , ולא שמענו ד"מ שנמנעו מלישא
נשים זה מזה , והיו משתתפים בעבודת המקדש ובבתי
הוועד והדין , הגם בנגוד ובמחלוקת תמיד ; וביחוד
המון הרב ובלתי מלומד , נראה שלא שת לבו הרבה
לדברי מריבות הללו שבין השטות השונות בתורה
ובעבודה , ומה גם במועד הטוב הזה שאנו
בו , אעפ"י שנמשך תמיד אחרי דיעות הפרושים
והנהגתם בחוקים ובמשפטים התוריים כנזכר למעלה. —

ונשוב לזכרון דברי יוחנן הורקנוס . המאורע
שכבר הרמזנו עליו שאירע לו עם הפרושים ושעל ידו
הפך לבו לשנוא אותם , היה לעז של יוחסין ;
והיה מעטה כזב רגיל ונכון ביד כל מבקש תואנה וריב
ומקור נאמן לאיבות ורדיפות , בכל משך הבית השני
וזמן גדול אחריו והוציאו לעז על כמה ערים ומדינות
ומשפחות , ביחוד א"י ובבל כנראה בפרק עשרה יוחסין
ובמשנת עדיות משפחת בית צריפה וכו' , כמו שנזכיר
במקום אחר ; ובאמת נראה מדברי הסופר יוסף שזכרנו
קצתם למעלה , שכבר נתקנאו הפרושים בו ובגדולתו
מיום שיצאה אש השנאה בין הנשיא ורעו ובין הכת על
ידי המאורע , שהיה רק הסבה הקרובה בזה . — ויש

בזה הענין משנה נבון להציגה הנה (והיא אחת מן
המשניות ברייתות שהיו שוני ההלכות שונין אותן בקורות
ישראל ובתולדות החכמים בצחות לשון עברי מאוחר ,
ורובן נאבדו והנשארות נשתבשו בפי שוניהם שנתמעטו
מדור לדור גם לא נתתרצו בישיבות חכמים ; גם זו
שלפנינו לא הוזכרה בתלמודנו (קדושין ס"ו) כ"א באקראי
בשביל בעיא בדין מדיני עדות ערוה , ובא גם בה השבוש
הגדול שהיא מיחסת להבן מה שקרה להאב , ובסופה
המעשה המאוחר למוקדם והנה אביי המזכיר ברייתא זו
בכאן הוא האומר באמת (ברכות כ"ט, ע"א) הוא ינאי
הוא יוחנן , וחלקו עליו שם בצדק) וזה לשונה ובאורה :
תניא מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וראוי
חילת שבמדבר והוא המקביל לחולתא של אנטוכיא
המוזכר לחז"ל והכל נקרא ביווני . חילעזיריא) וכיבש שם
ששים כרכים ; ובחזירתו היה שמח שמחה גדולה , וקרא
לכל חכמי ישראל , אמר להם , אבותינו (עולי הגולה)
היו אוכלים מלוחים (מלשון הקוטפים מלוח) בזמן שהיו
עסוקים בבנין בית המקדש , אף אנו נאכל מלוחים
זכר לאבותינו , והעלו מלוחים על שלחנות של זהב
ואכלו ; היה שם אחד איש לץ לב רע ובליעל , אלעזר
בן פועירה שמו (לפי דברי יוסף היה מכת הצדוקים
ואוהבו של הנשיא ובשם יונתן) ויאמר אלעזר בן פועירה
לינאי המלך , ינאי המלך לבם של פרושים עליך „ ומה
אעשה ? " (לידע שכן היא) הקם להם בציץ שבין עיניך
(תן ציץ הקודש על מצחך ויעמדו על רגליהם לפי שהשם
כתוב בו ויגלו את לבם . רש"י) הקים להם בציץ שבין
עיניו ; היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידי שמו ויאמר
יהודה בן גדידי לינאי המלך ינאי המלך רב לך כתר
מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן (הכשרים) ;
שהיו אומרים אמו נשבית במודיעים ויבוקש הדבר ולא
נמצא (זהו תוספת המשנה , מספר שכבר אמרו הלעז על
אמו שנשבית בהר המודיעין הנודע לקרית מולדת
החשמונאים וראשית המרידה ביוונים , וזרע השבויה
חלל ופסול לכהונה והוסיפו עוד שלא נמצא הלעז אמת
אחר

״ בכדי לחדש דעה או הפכה , וזה מה שיחזיקו ל״ז
״ לשבח ולתפארת · ומעטים המה מאוד המחזיקים
״ בשטה (או יועתק לימוד) זו · אולם על הרוב המה
״ אנשים שיש להם משמרת הפקידות הגדולות , ועם
״ זאת לא יעשה על פיהם דבר בעס״ק המדינה והצבור ,
״ וכאשר יגיעו אל פקודה ונשיאות מה יוכרחו לשמוע
ולקבל נגד רצונם מה שיגזור הפרושי , ובלא זה התנאי
״ לא יסבול אותם העם · „ (מן המלחמה היהודיה ס׳ ב׳ פ׳ ח)
״ הצדוקים שהם החברה השלישית ,
״ כותרים הגזירה מלמעלה ושיהיה חלק להשם בכל מה שיעשה
״ האדם מרע ועד טוב , ואומרים שיש חירות גמורה
״ לאדם לעשות כפי החפץ וחעולה על רוחו : ויעוד
״ מכחישים נצחות הנפש , ואין אצלם עונש לרשעים
״ בשאול ולא טובה לצדיקים אחר שימותו .... והצדוקים
״ בעלי מדות גסות וקשות איש נגד רעהו , ובהיותם
״ בחבורה הם נגד אחיהם בקושי ותחרות כאילו היו מבני
״ הנכר · ״ — והנה כל זה מסכים מאוד להמוזכר
עליהם מחז״ל במקומות הרבה מהתלמוד והמדרשות אין
צורך להביאם, ואין להעיר בזה זולתי כי מה שרבר מגבורת
ימין הפרושים וחלישות הצדוקים הוא אמת בהחלט רק בערך
אל זמנו וסמוך לזמנו כששים שנה ; ואפי׳ אז עדיין
היו מן הצדוקים לפעמים בסנהדרין ובכהונה גדולה כנראה
מדברי עצמו , וכנודע בבירור על הכהנים קיפא ועינני ,
ועל זמן זה אמרו במשנת יומא משביעין אותו שלא יהא
צדוקי — במעשהו — ובתוספתא שם זכרו מעשיות
מניסוך המים ועשיית פרה אדומה על ידם , בימי
רבן יוחנן בן זכאי סמוך לחורבן ; ובסנהדרין (נב ע״ב)
זכרו דין שנעשה בבת כהן שזינתה על פי סנהדרין , שקרה
היותה רובה של צדוקים , וגם זה סמוך לחורבן ור׳ אליעזר
בן הורקנוס עודנו נער ; ונעיר עוד על הלשון הבא
בברייתא דר׳ נתן הנזכרת : ״ שהיו משמשין הצדוקים
״ בכלי כסף וכלי זהב , לא שהיתה דעתן גסה עליהן אלא
״ שאמרו צדוקים מסורת היא ביד פרושים שהם מצערין
״ עצמן בעולם הזה ובעולם הבא אין בידם כלום . ״ הנה

במה שאמרה שחיו חיי עונג והגאות מסכים לדברי יוסף
שהיו עשירי העם ובעלי הפקידות הגדולות , וכהמשילו
את הפרושים לבעלי הפלוסופיא השטאאית , שמענו
שמתנגדיהם הם שנטו לשטת אפיקורוס שיסודה
שאין בטובה למעלה מעונג החושיי , ושתי אלה
כתות הפלוסופים , המנגדות זו לזו בדיעותם ובמעשי
חייהם , הן הנה המפורסמות ליוונים באותן הימים
ממש ; אמנם הדבור שלא היתה דעתם גסה עליהם
סותר לגמרי לעדות יוסף הנאמנת בזה ; גם אצל היוונים
והרומיים לא היו בעלי שטת אפיקורוס נמוכי רוח בכלל ,
ובפרט המאוחרים שבהם כי אם בעלי שחץ וגאון ;
ואולי יש בדבור ההוא איזה שבוש ; והנה משנה זו
יחידה היא בכאן ולא נמצאת עוד בשום מקום ,
והברייתא בכלל אינה מן המתורצות ולא נשנית בתיקון
בדרך שעשו ר׳ חייא ור׳ אושיעא לקצת הברייתות ;
ולזה עם הנאמר שם בפירוש שם צדוקים שהוא
נגזר מן שם איש ששמו צדוק , יתכן כמו כן שהם
בעצמם קראו את שמם צדיקים בהתנגדות לשם
פרושים או לשם חסידים שבדור השמד יהי׳
ראשית מקור לפרושים , ונשתנה השם בשביל גנאי
ע״ד שאמרו בשמות ע״ז היה שמה עין כל קורין אותה
עין קוץ (סימן יג) — והנה ראוי היה לדבר עתה מכת
השלישית (יוסף קורא אותה השנית) האיסיאי או
הנזירים המתבודדים , שגם היא צמחה בבירור בזמן
מועד זה שאנו בו , ומספר עליה הרבה ליוסף
הכהן (מובא גם ביוחסין) ולפילון הוא ידידיה האלכסנדרי
ולקצת חכמי אומות קדמונים , ועקבותיה נודעו גם
בדברי חז״ל ברשמים ניכרים שבאו משמותם ריעותם
ומנהגיהם בתלמוד ובמדרשות ; אלא להיות הקוטב שכת
זו סובבת עליו הוא חכמה אלקית תורנית
מיוחדת לפירוש מיוחד לתורה ביחוד לסיפוריה
בדרך נסתר ומשליי (הגם שקיימו ולא הכחישו את הפשט
הנגלה) , והיתה ראשית הלמודים הללו גם ההתחלה
לכת החוא לדעתנו בין היהודים שבערי היוונים על כן
בהניענו ברצות השם לשער אשר יהדנוהו לבאור המדע
ההוא

שם כולם פרישות של שטות או של התפארות וצביעות ; ועוד בא השם מכת פרושין (סוטה פרק ג׳) וחשבו (שם) אשה פרושה בין מבלי עולם וישאלו בתימה (פסחים ע׳, ב׳) ואני מפרושים ניקום ונגמר ? והנם שמוסב שם על מי שפירש מן החכמים בישיבתם ;
ל מקום נראה מכל זה שכבר בכל אופן היה זה השם א[illegible] [illegible]רא בעיני חז״ל ; והארכנו בזה בשביל התשובה שיש בדבר להטוענים עלינו מצד זה ; ואף אתה אמור להם שכל הדופי והגדופים שבא בדבריהם על הפרושים , [illegible] מה מזמן ו[illegible]ן שה[illegible]רנו , היינו במה שהיתה כת נפלגה ונשחתה ברוב הימים , אולם מזולת זה הצד הנהו אומר ומציה שיעשו כל מה שיורום הפרושים להיותם היושבים על כסא משה , ואומר עוד שבידם נמסרו מפתחות החכמה · — —

ועל דבר התחלת כת הצדוקים נאמר , שהגם לפי המפורסם עפ״י הגדה דאבות דר׳ נתן היה ראשיתה בזמן אנטיגנוס איש סוכו בדור שלפני השמד , ראשון או שני לתחלת סדר שוני הלכות , הברור אצלינו שלא היתה לכת מיוחדת וניכרת בחלקותה כ״א זמן מ[illegible]ים אחר כלות המלחמה , היינו סביב לשנת מאתים ליונים ק״פ לפני החורבן ; וזה להיות עיקר מחלוקת כת זו על גזירות הסופרים גם על הפירושים המקובלים להם בכתובי המצות , ביסוד הראשי לכולם האמונה בנצחות הנפש והיות תחית המתים נמצאת בתורה , הנה לפי טבע הענין , ביחוד בשנות קדם אלו , לא נתראה הניגוד החלוקה המוחלטת , רק אחר שנתחזקה ונשמרה הקבלה ומסורת הזקנים היטב ע״י עמידת כת הפרושים , שכפי דברי יוסף שהעתקנו למעלה , היא היתה חברה לראשונה ; ועוד שגם בחזיונות דניאל גם בשני דברי הימים הזכורים גם בדברי יוסף הכהן , לא מצאנו בכל משך ימי המלחמה היינו עד שנת ק״ע שום זכר ומעשה כי אם לפושעים אלו המורדים שנסוגו מאחרי התורה לגמרי ובקשו להיות יונים , לא לאלה המתנשאים להיות משומרי דת משה בכללה ובפרטיה אלא שפקרו בפירושה ודעת הקבלה בזה ; גם לא מצינו אותם חולקים על שום ספר מכ״ד ספרי הקודש וקבלתו לקודש כמו הכותים שנפרדו מזמן נושן , ומזה יש להביא ראיה שהיתה חלוקת הצדוקים אחר החתום המוחלט לכתבי הקודש שבארנו זמנו · — ובאמת גם הלשון במשנת ר׳ נתן יורה הפך המפורסם , הבלת[illegible] מדויק על הרוב , ״ והיו שונין הדבר (מאמר ״הנשגב של אנטיגנוס לתלמידיהם ולתלמידי ״תלמידים ואמרו מה ראו אבותינו לומר כך וכו׳ ״ . והנה גם בזה , עם הידוע מהם בדברי חכמינו , נעתיק גם הנמצא ליוסף הכהן אודותם · (קדמוניות ספר י״ג פ׳ ה׳) „ אמנם הצדיקים לא יאבו ״ כלל בגזירה וחושבים אותה לאין , אך הכל נתון ״ בידי בחירת רצון האדם , ושאנחנו לבדנו סבת הטוב ״ שיקרה לנו , ומעשי סכלותינו המה סבת הרעה שתבוא ״ עלינו · ״ (שם פ׳ יוד) „ לאחר שספר מעשה הורקנוס ״ עם אלעזר בן פועירה אומר : „ ועוד הסיתו יונתן — ״ הצדוקי אוהבו — עד שסר מאחרי הפרושים ונכנס ״ לכת הצדוקים , והסיר המשפטים ששמו הפרושים לפני ״ העם , והציק למי שקיימו אותו ; ומזה בא שמן אז ״ והלאה הורקנוס וזרעו לא נאהבו אצל העם כמו שנספר ״ אחר ; כעת אני אומר בלבד , שהפרושים העמיסו על ״ העם דברים (או יועתק חוקי משפט) הרבה שקבלום ״ מאבותיהם ובחוקי משה אינם נמצאים , ולפיכך ימאנו ״ הצדיקים באותן המשפטים , ואומרים שהחיוב להחזיק ״ רק בהחוקים שנכתבו , אבל הדברים (או ״ המשפטים) של האבות ראוי לעזבם ; ״ ועל זה הענין היו בין שני הצדדים שאלות עם ויכוחים קשים ״ ומחלוקת גדולה , וזה לפי שהעשירים ובעלי זרוע ״ היתה ידם עם הצדוקים , והמון העם היו נוטים אחרי הפרושים · ״ (שם ס׳ י״ח פרק ראשון) „ אבל הצדוקים ״ מורים כי הנפשות יגועו ביחד עם הגופות , ומתגאים ״ שאין עליהם לעשות כ״א על פי החוקים — שבכתב — ״ לבד ; וזה דרכם להתנצח נגד מוריהם שילמדום חכמתם ,

" לבטל מה שהנהיגו הזקנים מקדם. — הגם
" שהמה חושבים שהכל נעשה באמצעות המזל גם
" בגזירה מאת השם, עם זאת לא יכחישו לרצון
" האדם יכלתו ורשותו בקרב לבו; ואומרים שכך היה טוב
בעיני השם שיתחבר ויתערב מה שיתחבר ויתערב מה שיגזור
המזל עם מה שיחפצו בו בני אדם ולמה שירצו ויעשו מטוב
" ועד רע; גם מאמינים שיש בנפשות כח חיות נצח,
" ושיש תחת הארץ שכר ומשפט לכל מי שנמשכו בחיים
" לצדק או לרשע, לאלה חלקם מאסר תמידי,
" ולאלה יותן הכח לחיות ולשוב חיים,
" ועל כן הם בחשיבות גדולה אצל העם, באופן שכל
"השייך לעבודת הנדבות והנדרים והקרבנות יפורש
" ויעשה על פיהם; וכל העם בהערים סוברים
" שכל מה שישתדלו בו הפרושים בדבורים הנוגעים למעשי
"החיים, הכל הוא על הצד היותר טוב. " (מן המלחמה
היהודיה — מלחמת החורבן — ספר ב' פ' ח') " שתי
" הכתות הראשונות (הפרושים ביחוד ובת יהודה
„ הגלילי הנמנים עמהם חוץ מדעתם הנפרדת בהכנעה המה
" הפרושים החושבים שהם המפרשים את התורה
" ביותר טוב וביותר דיוק, והם שיסדו חברה לראשונה;
„ הם האומרים שהכל בידי גזירת השם ויש סדר
"טבעי ומזל, אך יש בידי האדם לעשות טוב או
" רע, ועם זאת תהיה גם הגזירה מלמעלה בכל
" דבר; הנפש בלתי נופלת תחת המות, ונפשות
" החסידים ישובו לגופותם ונפשות הרשעים יתענו בענוי
" בלתי תכלית. " ובספור תולדותיו כתב „ כשהייתי בן
" שש עשרה שנה שמתי אל לבי לדרוש בדבר הכתות
„ אשר בתוכנו, הפרושים והצדוקים והאיסיאי,
" לבעבור אוכל לבחור הטבה שבהם כשארעם
"בולם. . . . ובהיותי בן י"ט שנה החילותי
" לערוך דרך חיי לפי מנהג כת הפרושים, שהיא
הקרובה בדרכיה לדרכי הפלוסופים השטאים אצל היוונים"
עד הנה דברי יוסף הכהן על אודות הפרושים שהעתקנום
ממקומותם מלה במלה כפי היכולת. והנה כל מה שזכר

מדיעותם ומדותיהם מסכים להנמצא בזה בדברי חכמינו על
הרוב; על שלשה המניעים למעשי עולם
רמוז הכל צפוי (מערכת הטבע והמזל) והרשות
נתונה (פעלי הבחירה) ובטוב העולם נדון
(משפט השם בהשגחה פרטית) ויאמרו הכל בידי שמים
חוץ מיראת שמים, ולפי הבאור הנכון להרב
באגרותיו נכלל ביראת שמים כל מעשי האדם בבחירתו,
וראיתי מן המקרא פן ימות במלחמה ומן מאמרם הכל
בידי שמים חוץ מצנים פחים. (ובתשובת
דוד אל אבישי (ש"א כו) כי אם ה' יגפנו, או
יומו יבא ומת, או במלחמה ירד ונספה,
ראיה גדולה על קדמות דעת הפרושים הראשונים בשלש
מחלקות הללו, ועוד יבואו דברים בבאור דיעות
חכמינו הקדמונים בעיקרם אלה במקומות מזה המאמר);
ובהיות הפרושים נוחים בעונשין נודע מאמרם ז"ל (מכות
פ' א') סנהדרין ההורגת אחת לשבעים שנה נקראת
חובלנית, והשאר גלוי וידוע באין צורך לראיה. — —
וממה שצריך להבין ולדעת שזה שאמרנו שכל דברי
הפרושים הם דברי קבלתנו היא לבד בערך אל הדיעות
והמעשים התוריים שהיו מוחזקים בידי פרטי אישיהם
אמנם בערך מה שהיתה עדתם כת מיוחדת מתגברת בכל
אופן על כל מה שזולתה ומתנגדת להם באיבה, הנה
צמח בקרבה בהמשך הזמן ענינים לא טובים, כמו
שיקרה בכל חברה מיוחדת וגודרת עצמה ומשתררת, באורך
הימים עם כל טובה בתחלת יסודה וכמו שבא המדרש על
המקרא לא תתגודדו אל תעשו עצמיכם גדודים
גדודים; ומזה בא שמיד בדור שאחר החורבן בטלה הכת
לגמרי, ונעזב לחכמים זה השם ונהפך לחרפות עפ"י
מאמרם בבריתא ישנה (סוטה כ"ב) שבעה מיני
פרושין הם וכו'; והגם שלא ידענו היום פירושה על
נכון, הנה ברור שכולם כאחד לגנאי, תכן שרבה
על הבר, כמו פרוש מה חובתי ואעשנה, שיצמח
מהמנהג הטוב הידוע לחכמים ליתן הודאה על חלקם ומדרגת
שלימות שהגיעו אליה; וכן השאר שנחשבים
שם

אחר כלות מלחמת היוונים ויכרתו הפושעים שרצו לדבוק ביוונים, שבו העם אל ה׳ בכל לבבם, וחלק רב מן הטובים ובעלי נפש קבלו עליהם להשתדל הרבה בשמירת התורה שנתנו נפשם ושפכו דמם עליה, להזהר מן כל האסור ולהזהר מן כל תיעוב וטומאה, בכדי שיהיו תמיד מוכנים וראוים להתקרב לקודש, ושלא לאכול מאכל שלא הורמו ממנו כל מנאות התורה, וכל זה עפ״י הפירושים והגזירות וההגבלות של הסופרים, ושל שוני ההלכות; וקיבוץ האנשים האלה קרא עצמו בשם כת פרושים על דבר אשר נפרשו בכל האסור מכל עם הארץ ההמונים שעדיין לא היו נזהרין בו באותו הזמן כל כך. — תבין מזה שהגם שהיתה עדה גדולה זו באמת תולדה של החסידים ומחזיקי ברית שבדור המלחמה ויוצאת בעקבותם, הנה בדור הזה לא היתה החבורה כולה חכמים וסופרים כ״א רק מתנהגים בשקידה על פיהם של חכמים, והפרושים הם שהיו הממוצע בין החכמים ובין המון העם, שהיו מכבדין אותם ורואין איך עושין הפרושים בקיום המצות ועושין כמוהם, (הגם שלא היו בני העם נאמנים בשוה אצל הפרושים לכל טהרה וקודש) וכמאמרם, שלא יאמרו — העם — התירו פרושים את הדבר; ולפי זה האמור, הדרך באמונה ובמעשים התוריים לפרושים הראשונים, הוא בעצמו ובעינו דרך חז״ל בכל ספרי תושבע״פ שבידינו, אין ביניהם הבדל כלל, חוץ מהנוגע במה שהיו בזמנים ההם כת וחבורה בפני עצמם וכמו שיבוא · — אמנם מסכים ונערך להכוונה במאמר זה, נכיר ונציין בזה ובשאר מקום שיזדמן קצור כל הנמצא בדברי ותבורי קדמונים זולתם גם על הפרושים גם על שאר כתות שהיו בנו במשך בית שני? ובזה נביא הנמצא על כת פרושים וצדוקים ליוסף בן מתתיהו (שהיה מן הפרושים ומראשי הצבאות מלחמת החורבן) בספריו שכתב לרומיים וליונים, שהיה בקיא בחכמתם בדרך היהודים שבאלכסנדריא, וקבלנו אותן הספרים מן היוונים והרומיים, אחר שנזדייפו בבירור באיזה מקומות ע״י שגגת וזדון הסופרים המעתיקים · — והנה הוא אומר (קדמוניות היהודים ס׳ י״ג פ׳) ״ בעת

ההוא (של יונתן חשמונאי) היו בין היהודים שלש כתות שנפלגו בדיעותיהם על מעשה בני אדם, כת הפרושים וכת הצדוקים וכת איסיאי; הפרושים סוברים שאין כל הנעשה בעולם הווה בגזירה מכרחת, ובמערכה שאין להמלט ממנה, אלא שקצת הדברים המה בידי האדם שיהיו על ידם נעשים או נחדלים״ · (פ׳ י׳ בס׳ הנ״ל) הצלחת הורקנוס יוחנן העירה לו קנאה ואיבה אצל היהודים, וביחוד הפרושים, שהיתה אצל היהודים כת מיוחדת כמסופר למעלה, ולא היה לבם טוב עליו; וכבר היו אותן הפרושים „ בחשיבות גדולה כל כך אצל העם עד שאם דברו כרה על מלך או כה״ג האמ״נוהו מיד והיה הורקנוס תלמיד של כת ההיא וחשוב בעיניהם מאוד וכו׳ (כאן מספר המעשה הנודע גם בתלמודנו שאירע לו עם אלעזר בן פועירה ועם עדת הפרושים ונזכירנו להלן) והשיבו הפרושים שראוי הוא — אלעזר — להיות כפות ונלקה, וזה לפי שלא היו מאמינים שיש רשות לענוש אדם משפט מות על דבר גרופים, ולפי שהפרושים בטבעם הם בלתי מחמירים בעונשין · ״ (ס׳ י״ח פ׳ א) לאחר שהתחיל בספור כת יהודה הגבלני, פרושי אחד מעיר גדרה בגליל, שהסית הוא וחבירו, פרושי ששמו צדוק את העם שימנעו מליתן כסף גולגולת לרומיים ומהיות להם עבדים בזה להיות שאסור להם להכנע לפני שום אדם זולת השם (סימן י״ב) וכפר שהעם נטו אליהם אוזן, והעיר שזו היתה הסבה לחורבן המקדש ואבדן האומה, כשנשתנו מנהגי אבות ונתפשטו אלו הדיעות החדשות, הוסיף יוסף בדבריו „ מזמנים היותר קדומים (הפריז הוא או השחית המעתיק שלכל הפנים לא היתה זאת יותר מן מאתים ועשרים שנה לפני זמנו) היו ביהודים שלש כתות שלשה ״ דרכי למורי החכמה והמעשים · · · · · הפרושים ״ מואסים החיים היקרים במאכל ובמשתה, ואינם רודפים ״ אחר התענוג כלל, ואף מה שיורם השכל היותו הטוב „ אותו ישמרו לעשות בדיוק ובשקידה; ואומרים שראוי ״ לסבול הכל בשביל שנוכל לעשות מה שילמד הדעת אותנו; „ נוהגים כבוד בזקניהם, ולא ישליטו על נפשם הגאוה לבטל

וחלוף הבעלים רב, ואי אפשר לבדוק על המקחות, ולזה נתחדש אז לתבואה כזו שהובאה לשווקים בבלי נודע אם הופרשו מעשרותיה אם לא, כינוי יחוני דמאי, בעברי תבואת העם; ולזה כשנבדלו עתה עדה גדולה של פרושים מהמון עם הארץ שדקדקו הרבה בשמירת כל מצוה על דרך פירושי הסופרים ומסורת חכמים (וזה מה שיבואר מיד לפנינו) הנה לא יכלו אלה לקנות תבואות דמאי אלו בשער היוצא בשוק שבו קנו אותם יתר ההמון תושבי הערים, לפי שהוצדכו אלו הפרושים לחזור ולהפריש מהם חמישיתם בכדי ליתן מחציתו לכהן, ולאכול החצי האחר בירושלים או ליתנו בחנם לעניים בשנה השלישית והששית מהשמטה, כפי מצות התורה בפירוש הסופרים, ונצמח מזה לחץ ודוחק גדול בעסקי החסידים ומחיתם; ולזה ראה יוחנן הורקנוס ובית דינו לבטל המעשר הראשון מן התבואה הסתמית הנז' (שבלא זה נתנו אותו באותן הימים אל הכהנים בלא ככתוב) וכמו כן ביטל מכנה את מעשר העני בשנות ג' עם ו' מהשבוע, וסמכו בזה הענין כולו על היסוד שבדיני ממונות המוציא מחבירו עליו הראיה, ועזבו את הדבר על הכהנים והעניים שיקחו את המעשר המחויב להם מן הגורן ומן הכרי, והתקינו שלא יופרש מתבואת הדמאי הניקנת בשווקים כ"א תרומת המעשר היינו אחד למאה ויתן לכהנים, שגם היא קודש ונתינתה בעון מיתה בידי שמים כמו התרומה; אולם המעשר השני השאירו על מצותו, שלא היה קשה עליהם לקימה, ובפרט ברשיון ההקלות שעשתה בזה התורה וההלכה כידוע לבקיאים, ועוד שכבר נהרו תמיד ובאו לירושלים בחגים ובמועדים ובפרט בחג הפסח. — ובזה התיקון הגדול היה באפשרות להפרושים והעוברים לקנות התבואה הסתמית מעמי הארץ הבלתי נאמנים על המעשרות בשער היוצא בשוק בכל פעם, ולא היו מפסידים באמת רק אחד למאה בלבד. וזהו שאמרו ובימיו — של יוחנן — אין אדם צריך לשאול על הדמאי, וזה שאם קנה מחבר או נאמן, כבר היא מתוקנת כראוי, ואם המכר עם הארץ תיקן הקונה בעצמו על הדרך הקל הנזכר. — והזכירו עוד במשנה שהעביר את וידוי המעשר בשנות הביעור, הגם שהוא מפורש בתורה, וזה מחכמה גדולה כדי שלא להזכיר יותר מראי גם את המחמירין גם את המקילין, על אודות השינויים המוכרחים שנעשו במעשרות ובנתינתם בזמנים הללו מאשר היה לפנים. — וזכרו עוד שהוא יוחנן מנע את הלוים מלשיר על הקרבן את המזמור אלקים באו גוים בנחלתך שנקבעה זמירתו בימי המלחמה והמצוקות כנאות לפי הזמן אז (וכבר באה דעתנו בהערה סימן נ' על יסוד מזמור זה והרימים לו) ולפי שבימי הורקנוס הימים טובים לישראל ולא היו כלל חרפה לשכניהם ולעג לסביבותיהם כלפנים כ"א לשתתה ולמגור להם על כן ביטל אמירתו; וגם הטעם המרומז במשנה נבון מאוד, שלפי הזמן שהתעלה גם ברוחני ראו את הדבור קשה כלפי מעלה ולמזיק באזני ההמון. — ולפי דרכנו למדנו מכל זה כי בבית דינו של חשמונאי, שנמשך לפי הנראה עד סוף ימיו של יוחנן הורקנוס, היה הנשיא ובה"ג ראש לשני בתי הוועד לחכמים במה שנגע לכל יסוד ותיקון עקרי תוריי, ולזה נתיחסו אלו התיקונים אליו ולא ליהושע בן פרחיה ונתאי ראשי המורים בשני המדרשות בימים ההם. —

סביב לשנת מאתים ליוונים, בסוף ימי נשיאות יוחנן הורקנוס גבר הניגוד והמחלוקת בין שתי הכתות שנתחדשו בישראל, ביחוד בארץ הקודש, מזמן לא כביר כת הפרושים וכת הצדוקים כתות שהיו על דיעות שונות מתחלה בדברי דת ואמונה בלבד, ואחר בקשו להן גם שתיהן כח ממשלה ושררות על הצבור, והתערבו בהנהגת המדינה ובמועצותיה, ותהי איבתם וקנאתם מקור נאמן לרעות אין מספר בסוף מועד זה ובתחלת המועד הירידה הבא אחריו כנודע וכמו שיבוא; והצורך לנו שנרחיב מעט אודותם. —

אחר

היות המקדש והעיר בידי האויבים קבעו מקום במצפה לדברי קודש ולהבאת המעשרות אך לא לקרבנות ח"ו; ומה שנזכר ביאת הנזירים שמלאו ימי נזירותם אעפ"י, שהיתרם תלוי בהבאת קרבנם עם התגלחת, הנה נראה שהב"ד ההוא דנו אותו הזמן, שהיה המקדש מחולל ובידי זרים, כזמן הזה שהיתר הנזיר תלוי בתגלחת לבד; ואפשר שהיתה להם הוראת שעה לפי שהיו הרבה נזירי אלקים בעם באותו הזמן היקר, כנודע מספור היפה של שמעון הצדיק בדור שלפני זה (נזיר ד' ע"ב) פעם אחת בא אלי וכו' · ואין בזה חדוש שבית דינו של חשמונאי הוכרחו לדון הרבה עפ"י הוראת שעה וגדר הפרצות שפרצו בשערורה גדולה זו, וכנודע מברייתא מעשה באחד שרכב סוס בשבת בימי יונים הביאוהו לבית דין וסקלוהו לא מפני שהיה וכו' (סימן יו"ד). —

מיד כשנחו מן המלחמה ומשעבוד היוונים ושדי צבאותם ומתרעומת ונבלי הפושעים היה החתום האחרון והמוחלט לכתבי הקודש, אחת מפעולות היותר גדולות של בית דינו של חשמונאי; וזה שהגם שהיו מכבר כתובי הב"ד כתובים יושר ומתוקן ע"י הסופרים אנשי כנסת הגדולה שבשבעת הדורות מעזרא עד שמעון השני כמבואר למעלה, הנה בעדות הכתוב בדה"י שהעתקנו ובפסוקים זולתם, נפוצו כל הספרים ונשרפו ונשחתו גם נזדייפו בידי האויבים הפושעים כל ימי השמד והמלחמה הארוכה שאחריו, ובאו עתה אלה הפרנסים הטובים וקבצו כל ספרי הקודש על הדרך שעשו הסופרים מזמן עזרא ואילך, והבדילו חכמי הב"ד ההוא כל הניכר להם לבלתי כתוב ברוח אלקים ולא העלום בקודש ונשארו חצונים מאסיפתם, ורבים שנשחתו ונזדייפו בימי השמד או שמצאו בהם שמץ וטינא מן הפושעים גנזום לגמרי · ופעולת זה החתום האחרון לספרי הקודש לא היה כן שהתחילו בה קודם שנת ק"ע שנת בלות המלחמה; ולהיות שלפי כובד הענין טבעו ויקרתו נמשכה הפעולה ההיא איזה זמן מסוים, הנה לא נשלמה לגמרי עד סביב לשנת מאתים ליוונים מאה ושמונים שנה לפני חורבן הבית (סימן י"א) —

כבר הרמזנו כי בכלות המלחמה בשנת ק"ע ובשקוט וטהר הארץ בשנת קע"א הסכימו כל העם בתודת לבבם לבית חשמונאי לתת את הנשיאות והכהונה גדולה לשמעון בן מתתיהו לו ולזרעו לדורותיו, ושבוה שלשלת יהושע בן יהוצדק הכה"ג הראשון לעולי הגולה הוסרה לחלוטין מן המשרה הזאת אחר ששימשו ארבעה כהנים גדולים ממשפחה זו. ; והנה נרשמה הקבלה ההיא של שמעון בכתב מיוחד חרות באר על הלוחות ושמור במקדש ה' הנהו בלשונו בדה"י הראשון לחשמונאים · בשנת קע"ז ליוונים כאשר נרצח שמעון בצדיה ביד חתנו נמנה לנשיא ולכהן תחת אביהו יוחנן בנו הנקרא (כנהוג אז) גם בשם שני יווני הורקנוס · — והנה הגבורות שעשה יוחנן הורקנוס ואיך השיב את גבולי ישראל והרחיבם באופן שהיה אז קרוב לכמות שהיה בימי דוד ושלמה, ואיך החריב את מקדש הכותים שבהר גריזים והכריח את עם אדום להיות נכנס בברית המילה עד שנספח העם ההוא ונטמע בישראל מאותו הזמן והלאה לאמונה ולממשלה, כל אלה יעויינו בספרי הקורות לאומתנו, ואנו נבאר בזה אך העקרי לנו, כל הנעשה בימיו בדברי דת ואמונה ובתיקונים טובים ובמהלך הרוחני בכלל. — הוא הנזכר לשבח במשנתנו (סוף מעשר שני) על קצת תיקונים שעשה, הגדול שבהם תיקון על הדמאי, וראוי שיבואר כאן; והוא שבימי הצלחה אלו הגדיל העסק והמסחור בתבואת הארץ הטובה ופוריה; והנה הרוב הגדול שבעם הגם שהיו זהירים בתרומה גדולה להפרשה כראוי, מקילין היו במעשרות מאוד ומביאים על שוקי ירושלים ושאר הערים: הגדולות פירות בלתי מעושרים, והמשא והמתן

וחלוף

את ימינו ויתן להם את ימינו ויגרשם מעל המצודה ויחטא אותה ויסר כל שקץ מקרבה · — שמענו מפסוקים אלה כמו מכללות שני דה"י הנזכרים שהגם שהשמד הנורא שנקרא בשני עת המבוכה בארץ לא עמד בתקפו כ"א מעט יותר משלש שנים רצופות, ושאח"כ חזרו העם בכללו לעבודתם ולתורתם גם תחת ממשלת שרי צבאות היוונים, הנה הרדיפון לחסידים ולסופרים (בדיוק ראוי לומר ראשוני השונים וכמו שיתבאר בשער תושבע"פ) שנהרגו לספרים שנתקלקלו ונאבדו ע"י האויבים לא פסקו, אך נמשכו זמן ארוך כל ימי המלחמה כ"ה או כ"ז שנה · — ושמענו עוד שבאלו הרדיפות ליהודה המקבי ולאחיו אחריו לסיעתם החסידים, האויב היותר קשה ומסוכן בא מקרבנו והם הפושעים הנז' ; ואנו רואים כי תמיד כשגברה יד יהודה ואחריו אחיו וביחוד יונתן, הכריתו את הפושעים ההם בעלי ברית היוונים או לחצום לנום אל ערי העמים שכיני א"י, ורבים מהם התראו כמו שבים אל השם מפחדם לנפשם, וכמו שכתוב על זה בדניאל ובהכשלם יעזרו עזר מעט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות, ולהיפוך כשגברו שרי יון ונדחו החסידים הלוחמים להרים ולמדברות, הרימו הפושעים ראש וחזרו לארץ ולרשעתם, ורדפו מצדם את הטובים הללו שנקראו בחזונות דניאל משכילים מצדיקי הרבים, קדישי עליונין, עם יודעי אלהיו, ובדברי הימים השנים נקראו סופרים גם חסידים, והרדיפות הללו נרמזות בדניאל במקרא ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה, בשבי ימים ומבוארות היטב בספרה"י חשנים, שכך היה הדבר נמשך זמן ארוך אחר חדוש העבודה בשנת קמ"ח שפעם היו גבורי חשמונאי נוצחים ופעם מנוצחים ובורחים אל ההרים והמדברות והסמוכים והחכמים והחסידים עמם, עד ק"ע ליוונים שנת כלות מלחמת החירות - והשבית עול היוונים והפושעים נכרתו ותמו לגמרי מן הארץ · —

ומתוך הספור הנז' בצירוף מה שזכרו במדרשות למדנו עוד, כי ראש המורים החסידים הנקרא גם בפי חכמינו חסיד שבכהונה הוא יוסף בן יועזר דור שני לחכמי המשנה, הוא הנרצח באמצע המלחמה בשנת קנ"א ליוונים ע"י שר הצבא בכחידם בהסתת אליקים ; ששמוהו היוונים לכה"ג אחרי ששבתה הכהונה הגדולה זמן מה, וגורשו ממנה בני שמעון הצדיק השני זרע יהושע בן יוצדק ולא שבו אליה עוד ; (והוא הנודע במדרש בשם יקים איש צרורות בן אחותו של יוסי בן יועזר ובא שם הספור מהריגת החסיד עם מה שהשיב להפושע בשעת מותו) ושנהרגו עמו עוד. ששים איש מראש הסופרים החסידים · — ולמדנו מהמועתק בזה עוד, שבתחלת המלחמה עדיין לא נשנית ההלכה אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש עם מדרשה וחי בהם ולא שימות בהם, מתתיהו ובניו והנאספים אליהם מן החכמים נועצו ביום ההוא להלחם על נפשם ביום השבת ; ובא עוד זה הלשון שנועצו מה לעשות באבני המזבח ששקצוהו היוונים · ושעלתה ההסכמה לגנזם (וזה המוזכר גם לחכמינו במשנה מדות פ' א' שגנזו בית חשמונאי אבני מזבח ששקצום מלכי יון באחת מלשכות העזרה בחלק החול שממנה) ; ועל יסוד החנוכה כתוב ; ויצו יהודה ואחיו (הם החכמים שכתוב עליו בבאור שהיה בראשם) ועל יונתן ראינו שכתוב שבשנת ק"ס שפט את ישראל והכרית את הפושעים · ונתבונן מעתה שזהו המקור הראשית של בית דינו של חשמונאי המוזכר בזה השם לחכמינו במקומות, שגזרו גזירות ותקנו תקנות ודנו דינים קשים לפי הזמן · וקצת הקנס שהענישו למשמרת בילגה הנז' למעלה נשאר באותותיו עד החורבן וכמו ששנינו שילהי סוכה ; ונראה נכון שנמשך ב"ד זה כל ימות האחים יהודה ויהונתן ושמעון ועכ"פ עד אמצע · ימיו של יוחנן הורקנוס בן שמעון וכמו שיבוא · — עוד ראינו בהמועתק שכל עוד

היות

הגוים . — כשהיתה ירושלים עדיין ביד היוונים כתוב
ויתקבץ העם במצפה מול ירושלים כי
מצפה לפנים מקום תפלה לישראל
ויצומו ביום ההוא . . ויפרשו את
ספרי תורת ה׳ אשר חפשו אותם הגוים
להתוות בם את פסילי גילוליהם, וגם
את פארי הכהונה הביאו שמה ואת
המעשרות ואת הבכורים , ואת הנזירים
אשר מלאו ימי נדרם . — כשטהרו את המקדש
בחודש כסליו שנת קמ״ח כתוב : ויראו את מזבח
העולה כי חולל ויוועצו לב יחדיו כדת
מה לעשות ותהי העצה היעוצה לנתוץ
את המזבח עד רדתו לבלתי היות להם
למכשול יען כי חללוהו זרים ויתצו
אותו ויניחו את האבנים על הר הבית
אל מקום פלוני אלמוני עד
אשר יקום נביא בישראל להורותם את
אשר יעשון . — ויצו יהודה ואחיו וכל
קהל ישראל לחוג את חנוכת המזבח ביום
החמשה ועשרים לחודש כסליו שמונת ימים
מדי שנה בשנה בהלל ותודה לה׳ . — —
ועדת סופרים התקבצו אל אליקים ואל
בכחידם לדבר אתם במשרים ונלוו עליהם
חחסידים ראשי בני ישראל לשאול להם
לשלום כי אמרו בלבם הלא אליקים כהן
הוא מזרע אהרן , אשר בא עם החיל הזה ,
ובגוד לא יבגוד באחיו וידבר אליקים להם
לשלום וישבע לאמר חי ה׳ אם אשקור לכם
לעשות עמכם כל רע ויהי כי האמינו
לשבועתו ויאחז ששים איש מהם וישחטם
כיום אחד ככתוב בשר חסידיך מאכל לחיתו
ארץ שפכו דמם כמים סביבות ירושלים
ואין קובר . ובספר השני כתוב על זה המאורע :
ויודע הדבר (שמלך דימיטריוס) גם לאליקים ׳

הוא אליקים אשר היה כהן מלפנים
ויפשע בעבודתו עת המבוכה בארץ
וירא כי כלתה אליו הרעה ולא יספת
עוד אל הכהונה ויקם וילך אל המלך
בשנת מאה וחמשים ואחת . . .
ויען ויאמר היהודים אשר יקראו
בשם חסידים ויהודה המקבי בראשם
וגו׳ . — ועוד מספר הראשון : ויהי אחרי
מות יהודה וירבו המתפרצים בכל
גבולות ישראל וכל עושי עולה נשאו
את ראשם . — — ויואל בבחידם
לעשות ככל אשר שאל (יונתן בן חשמונאי,
הגבור שנצחו אז) וישבע לו לבלתי הרע
עמדו כל ימיו וישב לו את כל השבי
מארץ יהודה ויפן וישב אל ארצו ולא
יסף עוד לבוא אל גבולי ארץ יהודה
ותשבות המלחמה בישראל וישב יהונתן
במכמש וישפוט את העם ויכרת את
הפושעים מקרב ישראל ; והיה זה כמסופר
שם בשנת ק״ס ליוונים ; ומשנה זו כתוב שם
עוד , ויברחו כל בני הנכר מן הערים
אשר בנה בבחידם ויעזוב איש איש את
מקומו וילך לו אל ארצו רק בבית צור
נשארו כל הנסוגים מאחרי ה׳ ומצותיו ותהי להם
למקלט , הוא מבצר גדול בגבול ארץ אדום מדברה ,
שכבשו ואבדו אותו וחזרו לכבשו החשמונאים איזה פעמים ,
ובמגלת תענית נקראת מגדל צור . — בשנת ק״ע
בימי שמעון נשיא וכה״ג אחר לכדו ערים הרבה גם מארץ
העמים כתוב : ויחמול שמעון עליהם
ולא המיתם ויגרש אותם מן העיר ויחטא
את הבתים אשר שמרו בהם את אליליהם,
וכאשר נפתחה לפניו בשנת קע״א גם המצודה שבירושלים
שלא נכבשה עד היום ההוא מידי היוונים והפושעים שתפשוה
כתוב : ויצעקו אל שמעון לתת להם
את

כי משמרת בילגה לכהנים פשעה כולה , ושאשה אחת מהם בעטה ברגלה על מזבח השם וחרפה אותו זאב טורף ומכלה ממון . והתחיל השמד הנורא בתחלת שנת קמ"ה ליוונים , בכוונה שהגידוה ולא העלימוה עוד להכחיד את האומה בשרשה ובמרכזה , וגזרו על שבת ומילה ועל כלל המצות ושקצו את המזבח ונתרו עליו חזיר , והעמידו בהיכל צלם האליל יופיטר של אלימפא ; ועל זה כתוב בדניאל והגביר ברית לרבים שבוע אחד (זמן שבע שנים שלא גילה כל כך כוונתו) וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה (ערך זמן של תוקף השמד הנמנה שם לפעמים לאלף מאתים ותשעים בוקר) ועל כנף (ההיכל) שקוצים משומם (האליל שהועמד) ; ועוד שם , וזרועים ממנו יעמודו (הם חיל היוונים והפושעים שהושיב במצודת ציון) וחללו המקדש המעוז (משם ארבו ויורו בחצים על המקדש והעולים אליו) והסירו התמיד ונתנו השקוץ משומם (הם קרבנות התמידין שנשבתו ונמנין שם לאלפים ושלש מאות תמידין משך השמד) . ככה נהפכו להם ימי הטובה ותוספת השלימות באמצעיתם ובפעם אחת למעוף צרה ומצוקה , כסער מתחולל בצהרים , וחשך השמש בחצי שמים ; אולם תחת אשר חשבו האויבים לאבד אומתנו במקום שרשה ומרכז חיותה בארץ הקודש , אלקים חשבה לטובה , והרוחני אשר בקרבה הסב את המאורע הרע לאחרית טובה , לצרף סיגיה מתוכה ולהוציאם לבכוף מעבדות היוונים לחירות מוחלטת . — וזה שבהגיע השמד והמצוק עד הראש , התחזקו הסופרים וכל איש נאמן בבריתו לאלקיו ויברחו אל סעיפי ההרים ומערות הצורים לשמור שם התורה והמצות , מתחלה בהחבא ואחר נאספו עליהם המון רב והחלו אחת אחת לעמוד על נפשם ולהלחם נגד צורריהם , לראשונה גדודים גדודים בצחיחים ובסלעים שבקישום האויבים שם , ואחר שרבו הלוחמים התראו גם בכר נרחב ובקשרי מערכה ; ועל אלו המתחזקים הראשונים אמור בדניאל : ועם יודעי אלהיו יחזיקו ועשו . —

והנה מלחמת חובה ומצוה זו שלחמוה מתחלה מעטים ואחר הרוב הגדול שבעם , תחת הנהגת גבורי קודש , המה מתתיהו בן יוחנן מבני חשמונאי הכהן ממשמרת יהויריב , ובניו עמו ואחריו , ויתר החסידים חבריהם , נגד איזה שרי צבאות שלשה מלכי סוריא שמלכו זה אחר זה , היתה מלחמה ארוכה וקשה עד מאוד ; ונמשכה בסבות מתהפכות וקורות טובות ורעים משך זמן עשרים וחמש שנים , מתחלת תוקף השמד שנת קמ"ה ליוונים עד שנת קמ"ח שבה חזרו ולכדו את המקדש וטהרוהו לעבודה , ועד שנת ק"ע שבה פרקו עול היוונים מעליהם לגמרי , וקבלו העם את שמעון בן מתתיהו , בהסכמת מלכי סוריא שכרתו עמו ברית , לנשיא ולכהן גדול בנתינת הגדולות שתים האלו לו ולזרעו אחריו ; כי על כן לפי כוונת מאמר זה אין עלינו לספר כל פרטי המלחמה ותהלוכותיה , ונסמך במה שיצטרך לנו מהם על הנמצא רשום בדברי יוסף הכהן וביחוד על שני ספרי ד"ה לחשמונאים שדברנו אודותם למעלה , ומאלה נעתיק הנה איזה פסוקים בלבד , להיותם ביותר מוכשרים להעמידנו על העניין שאנו מבקשים , והוא תבונת האומה ותבונת הרוחני שבה בזמן זמן . — — ויקרעו את ספר תורת ה' לקרעים וישרפו אותם באש וכל אשר נמצא אתו ספר ברית ה' הכו לפי חרב ; באשר קמו מתתיהו הגבור הזקן ובניו ויתר החסידים לעמוד על נפשם ועל תורתם כתוב : ויועצו כלם ביום ההוא לאמר אם הלחם ילחמו בנו ביום השבת ויצאנו לקראתם ועמדנו על נפשנו ולא נמות כמות אחינו במערות , שמסופר שם שהאויבים באו בצדיה ביום השבת על המתחבאים במערות לשמור המצות ושלא הרימו את ידיהם לירות אבן או אפי' לסכור פי המערה מיראתם לחלל השבת , וכתוב : ויאמרו נמותה הפעם בנקיון כפינו . — ויתקבצו עליהם רבים מחסידי בני ישראל אשר יראת ה' בלבבם וכל הממלטים את נפשם מפני עוכריהם ויתחזקו בם , במתתיהו ובניו . — ויהי כי עתקו וגם גברו חיל ויכו באפם ובחמתם כל הפושעים בישראל , והנמלטים נסו אל הגוים

וסופרים נגד בעלי המלאכות ואנשי העבודה ויגיע כפים, עם היות גם בהם הצורך והתועלת לישוב המדיני, ומתחיל שם הוגה בדת אל לא יעמול במלאכה ושוחרי תורה לא ייגעו בכפם וכו' לא בן שם לבו לתורת ה' בשבת תחכמוני מושבו ובנביאי אל יתבונן. — מכל זה נראה שגבר הלמוד והדרישה בימים ההם, ושנתעלתה האומה במדרגה לכל שלימות למודי וכשרון מעשיי, תחת ממשלת מלכי מצרים היוונים יותר מאשר תחת יד מלכי פרס. — אולם משנת מאה ועשר ליוונים פסקו משך זמן מסוים שנות המנוחה והטובה שהיו להם עם ממשלת מצרים, ובאה א"י ועמה כל חוף הים צור וצידון תחת יד מלכי סוריא היוונים, אנטיוכוס הגדול וזרעו כשנצח את תלמי החמישי מלך מצרים; ומתחלה היה אוהבו ומכבדו של שמעון הצדיק הנז', אך לאחר שנצחוהו הרומיים במלחמה הגדולה אצל העיר מאגניזיא והוכרח לתת להם מס גדול ט"ו אלף כברי בסף, הציק למדינותיו ובזז אותם; ומן אז והלאה הוא שנת קכ"ג החלו ימי המצוקות, ועל אנטיוכוס זה הגדול בנויו מסופר בחזיון דניאל (י"א, ט"ו) ויבוא מלך הצפון וישפוך סוללה ולכד עיר מבצרות וזרועות (גייסות) הנגב לא יעמודו וכו' ויעמוד בארץ הצבי וכלה בידו וישם פניו לבוא בתוקף כל מלכותו (הבטחיו הגדולות למלחמה עם הרומיים) וישרים עמו (ישראל שהיו מאנשי חילותיו) והשבית קצין חרפתו לו (נצחון הגדול הנז' לקונסולו של רומי). וכאשר נרצח אנטיוכוס הגדול בשנת קכ"ז מלך אחריו סיליקוס בנו, וגם היא שילם המסים הכבדים לרומי; ולפי שנגש הרבה את מדינותיו ובזז היכלות ומקדשים שלא כדת המלכים, כנהו בדניאל הנוגש המעביר הדר מלכות; ואחר שנרצח גם הוא מלך אחריו אנטיוכוס אחיו בבינויו עפיפנוס — הנדיב — והוסב שמו עפימנוס — המשוגע; עודנו נער לא אהבו אביו אנטיוכוס הגדול ונתנו לערבון לרומי ונתגדל שם; ובשהגיע במקרה למלוכה בנו', נלחם גם הוא בתלמי

הששי מלך מצרים בשנת קל"ב ליוונים, וכמעט לקח כל ארצו מידו לולא שפקדו עליו שלוחי רומי לעזוב את מצרים; וזכרו סופרי הקורות כי עגו לו עוגה ועמד בתוכה, וצוו עליו שלא לזוז ממעמדו עד שיחווה דעתו אם הוא מבקש אהבה או איבה עם עם רומי, ויירא וישב לארצו; ובדניאל מסופר עליו ועל מאורע הנז' ועמד על כנו נבזה וכו' וגם נגיד ברית (הוא הכה"ג חוניו השלישי לשם זה, בן שמעון השני שבמשנה, שהסירו אנטיוכוס מכהונתו ונתנה לישוע אחיו) וישוב ארצו ברכוש גדול ולבבו על ברית קודש (שכבר אז בשנת קל"ב חשב רעה על היהודים); למועד ישוב ובא בנגב וכו' ובאו בו ציים כתים (שלוחי רומי המכונה בשם כתים בכל התרגומים שלנו וביוסיפון) ונכאה ושב, וזעם על ברית קודש ועשה (שאז בדרך שובו נכנס למקדש ושללו) ושב ויבן על עוזבי ברית קודש: כאן צריך אתה לדעת שנמצאו בזמן ההיא בישראל רשעים גמורים שעזבו דרכי התורה מכל וכל, ובקשו להתדמות ליוונים בדיעות ועלילות נשחתות והם הנקראים בדניאל פושעים גם עוזבי ברית קודש, השמות הנאים להם; וכשהרגיש אנטיוכוס בדבר פירוד זה שבישראל, השלים עם הפושעים וקרבם אליו, וגם הם היו בתומכיו ואוהבי ממשלת סוריא, תחת שיתר היהודים הנאמנים להשם ולתורת אבותם, נטה לבם בסתר אחרי מלכות מצרים שהוטב להם תחת ממשלתם מלפנים כמוזכר; והנה על זה מוסב הדבור ויבן על עוזבי ברית קודש גם הדבור ומרשיעי ברית יחניף בחלקות; וככה נתגלגל הדבר ויצא מדחי אל דחי, עד שהתערבו הפושעים את אנטיוכוס ואיזה מלכי סוריא אחריו שבאו למלוכה במשך זמן לא כביר, ונתנו ידם ליוונים להדיח את העם כולו מן התורה בכללה; וכמו שבא מליצתם במדרשות שאמרו לנו: כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל. וידענו גם ממשנת חכמינו (סוף סוכה)

קדשם , כל ענין במחלוקה השייכה לו לפי ענינו ומדרגתו בקדושה (ד"מ כפורי הקורות מזמן בית ראשון שמו במחלקת הנבואה , אך רות ודברי הימים בין הכתובים ; מעוט הנבואה לעתיד שבחבקוק וזולתו ניתן להם מקום בין הנביאים , וחזיונות דניאל לעתידות רחוקות הושמו בין הכתובים) , באופן שעם החלוף בשלשת המדרגות לקדושה ולפרסום בצבורים , שב כל הנמצא כתוב בידיהם מזמן משה רבינו ע"ה עד היום ההוא לאגודה אחת קדושה בכללותה , שכתבוה יושר וסימוה וחתמוה אז , אגודת כתבי הקודש , הגם שלא ניתן רשות לגוללם ולתופרם כאחת במגלות , כי אם המחלקות כל אחת לבדנה וכמובא בתלמוד (ב"ב י"ג ע"ב) . והיתה כוונת רוח הקדש בזה שלא להוסיף יותר ספרים מסורים לעם בחיוב הקבלה והקדושה , כמו שבא במקרא דברי חכמים וכו' נתנו מרועה אחד ויותר מהמה בני הזהר וכו' — וכן פירשוהו חז"ל — ואף לא להוסיף על המחלקות עוד מדרגה רביעית לקדושה ולקבלה בפרסום , וכמו שדרשו חכמינו המקרא הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת שלישים ולא רבעים (מגלה ז' ע"א , עיין בזה הערה) . וכל המעשים הגדולים הללו , האסיפה לספרים והחלוקה והאגודה והחתום נעשו ברוח שנחה על האנשים הקדושים ההם וביד השם שהיתה עליהם חזקה מאוד בכל משך זמן הכנסיה , ואין ספק שבלא רה"ק אין כח ואפשרית בכלל לבצע זה המעשה הגדול (סימן ח') ויסדו עוד לפי קבלת חכמינו (עיין פסחים קי"ז ע"א ומגלה י"ז ע"ב) מטבע ועיקר התפלות וברכות קדושות והבדלות שהם בידינו , בשפת קודש נמלצה וחודרת אל הלב עם רוב פשיטותה , כפי ערך הזמן והאנשים שבעבורם חוברו . — ועוד לא הספיקו להם כל אלו המעשים הגדולים , אלא שבכל שבעה הדורות של משך הכנסיה , דקדקו הרבה בכתובי המצות כולן , עשין ולא תעשין , ופירושם והגבולים באופני קיומם ויחוד עשייתן ושיעורי החיוב והאזהרה בהן , והכל עפ"י הקבלות שבידיהם מכהנים ונביאים מורי התורה מלפנים , וכמו שאמרו , ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה , ועפ"י עומק ורוחב ידיעתם בלשון , שעדיין היו קרובים לזמן שהיתה שפת התורה שפה מדוברת ; ופעולתם בזה הוא הנכלל לחכמינו ז"ל בשם כולל דברי סופרים , ויתבארו הדברים באורך בשער תושבע"פ אי"ה וכמו שיבואו הראיות מפורים מזה המאמר ; וכאן אי אפשר להאריך יותר . —

סביב לשנת מאה למלכות היוונים (שהוא תאריך השטרות שאנו מונין בו כל מעשי מועד זה וקצת אתו שאחריו עד החורבן (סימן ט') היה שמעון השני בן חוניו השני כה"ג וראש ביהודה , והוא הנזכר במשנה ראשון לסדר החכמים הנקראים שוני הלכות תנאים — והוא שחזק את בדקי המקדש , שכבר עמד מתחלת בנינו בימי כורש כשלש מאות שנה לחשבון האמתי ועשה בבית ובעיר תיקונים מועילים , ונודע הסיפור מענינו ומחסידותו בברייתות קדמוניות ; והוא שלמד את העם דעת שהעיקר הגדול שהכל תלוי בו הוא הלמוד והמדע האלהיי , וממנו יגיע האדם לשני העקרים האחרים , והם : השלמת חובתו שבינו לבין קונו והשלמת חובתו בינו לבין עמיתו ; וזהו שהשכיל במאמר הרגיל בפיו על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים . — בזמנו ובמקומו יהושע בן סירא שחבר קבוצת משלים יפים בשבח החכמה ובמועצות מוסר , וכבר דברנו מספרו למעלה ; אולם להיות שמלבד מה שמרבה לספר תהלת ירושלים כמושב ועיר החכמה , נמצא בו עוד פסוקים הרבה נותנים קצת עדות וראיה על תבונת זמן רחוק ובלתי נודע לגמרי , נעתיק מקצתם הנה , התחבר אל חברת ישישים ואל כל נבון הט אזנך ; השתעשע תמיד בתורת אלוה והאזן למשלי נבונים ; חזית איש תבונות שחר פניו ופקוד נוהו יום יום ; הגה תמיד בחוקות ה' והוא יאמץ לבך וישכילך כאשר חפצת ; ובפרשה ל"ז מרבה לספר בשבחן של חכמים וסופרים

שיבואר עוד . —) אחר מות אלכסנדר , יסדו שנים משרי צבאיו שתי ממלכות גדולות סביבות ארץ ישראל ; סיליקוס ניקאטור יסד מ ל כ ו ת ס ו ר י א ועיר ממלכתו סיליקיא ואנטוכיא , ותלמי בן לאגוס יסד מ ל כ ו ת מ צ ר י ם ועיר מלכותו אלכסנדריא שבנאה מקידם ל״ח אלכסנדר ; והמה וזרעם אחריהם הם הנקראים בספר חזיונות דניאל מ ל ך ה צ פ ו ן — סוריא — ומ ל ך ה נ ג ב — מצרים ; ואלה המלכיות מן יסוד היוונים הן שהיו לנו הצטרפות יתירה עמם בכל משך כיעד זה שאנו בו , היו בו בחלוף העתים מושלים עלינו , בעלי ריבנו , ועמי שלומנו ובריתנו וכמו שנספר לפנינו מיד . — במאה שנים הראשונות למלכות היוונים באסיא׳ה , היתה יהודה וירושלים חלק מן מלכות מצרים , וסרה למשמעת שלשה מלכים יוונים שמלכו עליה במשך הזמן ההוא , שם כולם תלמי ביווני פטלאמעאס ; הראשון בכינוי לאגוס נהרו בימיו לאלכסנדריא יהודים רבים מאוד , קצתם באונס וקצתם ברצון , ושם חופשו ופרו ורבו והוטב להם מאוד , והיו דורות הרבה לשם ולתפארת , לא נופלים מן היוונים לכל חכמה וכשרון ונעלים מהם לאין קץ בתורות ובמוסרים , עד כי נאהבו למאוד מכל המלכים התלמיים וישימום שרי צבאותם ושומרי אוצרותם וראשי מבצריהם ; בימי תלמי השני בכינויו פילאדילפוס העתיקו להם את התורה יוונית , והיא הנודעת בשם העתקת שבעים הזקנים , שהחזיקוה כל היהודים היוונים לקודש כאלו נעשתה ברוח השם שנחה על המתרגמים , וזה המסופר גם לחז״ל באגדה ובמדרשות ; ואחר העתיקו להם גם יתר ספרי הקודש , ועוד כפחי למ ק ר א ה י ו ו נ י ת שלהם איזה מגלות וחבורים שנתקבלו להם בהעתקתם , ואצל היהודים שבא״י לא נתקבלו לקודש , והם הנודעים בשמם היווני אפוקריפא שפתרונו נ ס ת ר י ם או ג נ ו ז י ם *) גם השם הרגיל להם אצל חכמינו ז״ל נאה
להם

*) האף שהנוספים הנמצאים היום בביבליא׳ה האשכנזית ידועים גם נעתקו מקרוב ללשון הקודש , הנה הצורך מביא לבאר כאן תולדותם בקצרה , לפי שכולם נתחברו בלא ספק ב מ ו ע ד תגבורת זה שאנחנו בו . — ס פ ר ב ן ס י ר א ; מכל הספרים הללו רק הוא לבדו אשר שם מחברו , זמן חבורו ומקור לשונו וזמן העתקתו ביווני נודע לנו בבירור ; חברו יהושע בן סירא הכהן מילידי ירושלים סביב לשנת מאה ועוד ליוונים בימי הכה״ג שמעון הצדיק השני ראש חכמי המשנה שהוא מספר בשבחו והדרת פניו כאדם המספר מאיש שראהו בעיניו ; מקור לשונו עברי מאוחר קרוב ללשון המשנה וכך היה נמצא עדיין כתוב בידי האמוראים ונאבד ; ההעתקה היונית היא מעשה נכדו של המחבר שבא לאלכסנדריא סביב לשנת ק״פ ליוונים ועשאה שם . — הנוסח הסורסי שבידינו — ארמי של סוריא — משונה לא מעט מנוסח היווני . — ס פ ר ח כ מ ת ש ל מ ה ; הינן ענינו ודרכו מעיד עליו היותו לאחד מחכמי היהודים היוונים , ומחברו התחפש ואולי לתומו ובלי כוונת הטעאה , כאילו המלך שלמה מדבר ; ולפי זה ראשית לשונו יווני נוטה בררכו לעברי , בלשון המקרא היוונית ; וההעתק הסורסי ראהו הרב רמב״ן ז״ל ומזכירו בהקדמתו לפי׳ התורה בשם הספר המתורגם הנקרא ח ו כ מ ת א ר ב ת א ד ש ל מ ה מ ל כ א , ומביא לשונו במהות ושבח החכמה , והוא ממש אותו נוסח הסורסי המצוי בידינו ; וידובר בו עוד בהגיענו לשער חכמת היהודים היוונים . — ש נ י ס פ ר י ד ב ר י ה י מ י ם ל ב נ י ח ש מ ו נ א י ; שניהם הכי טובים אולם הראשון נכבד יותר , והוא המתחיל בבוא אלכסנדר לאסיא׳ה ומדלג עד אנטיוכוס הצורר והולך ומספר דברי השמד והמרידה והמלחמות כולן , בסדר נכון ומצין ברור לשנות מלכות יון , עד מות שמעון בן מתתיהו ובוא תחתיו לנשיאות וכהונה יוחנן הורקנוס בנו , אמתת הספר ניכרת מתוכו , ומסכים מאוד עם הנמצא בזה לחז״ל בברייתא דמגלת תענית ובתלמוד ובמדרשות וברור שהיה ראשיתו בלשון עברי — מאוחר — ונאבד , שכן העיד מעתיק המקרא לרומיים (חכם נוצרי קדמון בימי רב אשי) שראה בעיניו העברי ; והנראה לנו מאוד שספר זה הוא מגלת בית חשמונאי שאומר עליה בעל הלכות גדולות שכתבוה ז ק נ י ה ל ל ו ז ק נ י ש מ א י , ונודע שכל דברי בה״ג רברי קבלת אבות, ואולי נמצא הספר עדיין בימיו. — ד ב ר י ה י מ י ם ה ש נ י מתחיל בשתי אגרות מזקני ירושלים לקהל הגולה שבאלכסנדריא , על דבר קיום ושמחת החנוכה , ועוד יזכרו מאתנו ; ומספר השמד והמלחמה עד אחר מות יהודה מכבי ; מדרכו וענינו
ניכר

שער יוד

חדשים לבקרים

(המשך הקודם)

חרשים לבקרים רבה אמונתך על
שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכיות
אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו :

(מדרש איכה פ' חסדי ה' כי לא תמנו .)

לעת זקנת ידוע הכהן הגדול הרשום לששי מעת עלית הגולה הראשונה , באו היוונים המקדונים ובראשם אלכסנדר הגדול מלכם ושטפו את רוב האסיא"ה ; ולאחר שהשמידו את מלכות הפרסיים , נתיישבו בכל מדינות מלכותם באסיא"ה ואפריק"א ויסדו ממלכות גדולות ויבנו ערים לרוב למושבותם , ויעטרום בבנינים מפוארים ובשווקים למקנה ומסחר , ובבתי מדרש לחכמות ולכל כשרון מלאכת מחשבת , שבכל אלה הצליחו וגדלו היוונים בארצות מולדתם מזמן כמאתים שנה לפני זה . — בכל הארצות והערים ההמה נאחזו והתיישבו גם אנשי אומתינו , שבאו בם מארץ ישראל ומכל גלילות האסיא"ה , ויסדו להם קהלות בפני עצמם , ורבו וגדלו שם בכל מיני שלימות זמנית ורוחנית , הגם שלפעמים וביחוד בזמן מאוחר , נתקנאו בהם היוונים המתגוררים עמהם , והצרו ליהודים בזמן ובמקום שגברה ידם עליהם ; ונאמר בכלל , שמזמן מלוך אלכסנדר ואילך התחיל מועד העלייה והתגבורת לאומתינו — וכבר פעם שנית — ונהיו לגפן אדרת מטע להתפאר שרשיו בארץ הקודש , ומשלח פארות עד למרחוק בכל גביל הממלכות והערים ההנה , ושנמשך זה המועד , שבו גברה האומה בכל מנות הרוחני והמעשיי ולפעמים גם באומץ לב וגבורת הזרוע עד להפליא , עד בוא פומפיוס שר צבא רומי והגיעה ממשלתה גם על א"י וסביבותיה ; באופן שאם נשקיף , לא על יחידים וסגולות , כי אם על חיות הרוחני לאומה בכללה , גדלה ורבותה במעלות יקרות ובכשרון מעשים גדולים בכל חלקי גלילותיה ופרטי קהליה , לא היה זמן יקר כזה להבת ישורון מאז היתה לגוי ועד היום הזה . — ונשוב לפרטי דברים ; אלכסנדר בעצמו כבד את ידוע הכהן הזקן שיצא לקראתו בעברו למצרים , כמפורסם ביוסיפון ובמדרשות שאצלם נקרא הכהן ההוא בשם שמעון הצדיק (ואין להחליף זה ידוע היוצא לקראת אלכסנדר בשמעון נכדו שהוא המכונה ליוסף הכהן צדיק ואף כי בשמעון בן חוניו השני ראש חכמי המשנה הנקרא גם הוא לחז"ל צדיק שהיה נכד לשמעון ראשון ולא עמד עד שנת מאה ועשר ליוונים ובמו שיבואר

שעבדו לפרסיים באמונות לבם עד אחר כלות ממשלתם, ורבו וגדלו בארץ הקדש גם בכל גלילות האסיא"ה ממלכת פרס, עד שבא אלכסנדר וכבש את הכל בשנים מועטות. — ובזה שלמו לנו ימי מועד הצמיחה והגדול פעם שנית לאומה ובזמן המשכו יש קלקול חשבונות גדול; וזה לפי שלא נמצא בו סופר קורות ישראל על הסדר דור אחר דור, לא סופרים ברוה"ק כמו בזמנים הקודמים ולא סופרי חול כמו מזמן החשמונאים ואילך, כ"א רשימות ממאורעות אחדים בימי איזה מל'ים וע"י אנשים פרטיים, ואיתן מלכי פרס שלא נהיה בימיהם דבר רשום בערך אלינו, נחסרו לגמרי מן הכתובים, הגם שנמצאים אצל סופרי יון במשך זמנם ודברי קורותם, ומן הכהנים הגדולים, שהיה ראוי למנות השנים לדורות לפי מנין שנות כהונתם, לא ידענו מהם אך שמותם רשומים במקרא אחד לבד; ועל כן הברייתא דס"ע שדרכה, כמו שכבר הזכרנו לתפוס את המיעט בחשבונות במקום שאין בירור וודאי, לא תמנה לפרס בפני הבית אלא ל"ד שנה בלבד, ותרעה שנים הרבה בזה והבליעה דורות שלימים; והגם שכל זה נודע בספרים המחוברים לזה הענין ביחוד במאור עינים, וכוונתינו בשער זה ושלפניו איננה לדרוש בפרטי דברי קורותינו כ"א להשכיל על כללותם, הנה כפי מטרת ומגמת המאמר הזה, יביא אותנו הצורך הגדול להעיר את הקורא לפעמים שונים ובמקומות נפרדים, על קלקול החשבון וחסרון שנות דורות, בזמן שבין חורבן ראשון ובין תחלת חשבון השטרות למלכות יוונים. וכאן בסמכנו גם על סופרים דייקנים בעלי המלאכה, נגבול ונמנה זמן המועד הזה, מיום נשרף בית אלקינו עד נפילת פרס בידי היוונים מאתים ושמונים שנה. —

יא מפי עירוב ב״א צבורות פנים ומגילת קדשי קדשים, עד עבור בהי שריב ותופים . — וכל זה הוא הנבלל בכתב ייבדיהו בי ערב מישראל . — ועל ידי היתקון החדש בקצת ממצות התורה שהזכרנו נאמר שהיה שמצאנו אז בהנים הרבה ולוים מעט (הגם שלפי עדו בספר בתי האבות הראשונים שבתור׳ ראוי היה שיהיו הכהנים רק חלק מכ״ד מכל שבט הלוי, אלא שנתרוששו ונדלדלו הלוים עוד מסוף ימי בית ראשון, ונחשבו עם גרים ועניים במובא בקודם, ונמעטו ויפחתו עוד יותר בשנוש הזמנים) על כן תקנו מתחלה שיהיו הלוים נותנים לכהנים חלק מן המעשר יותר מן חלק עשיר׳ המפורש בתורה בשם תרומת המעשר, וכמו שנאמר בברית הנ׳ ומעשר אדמתנו ללוים והיה הכהן בן אהרן בעשר עם הלוים; אמנם בשוב נחמיה פעם שנית מפרס וראה כי לא ניתן כלל המעשר ללוים בלי ספק ע״י כח הזרוע של הכהנים, ויברחו הלוים מירושלים, קבצם שנית ויעמידם על עבדם, ועשה תיקון מחדש שאפי׳ תרומת הכהנים יהיו נתונים, בתרומה לקדשים אל לשכה בבית ה׳ ומשם יחולק להם; אולם מעשר הדגן התירוש והיצהר יותן מאת העם לאוצרות מיוחדים, וממונים עליהם אנשים נאמנים מן הכהנים והלוים בשיתוף, ועליהם לחלוק לאחיהם . — ועוד פיחת נדבת המקדש המחוייבת מן מחצית השקל שבתורה לשלישית השקל לפי שינוי העתים והמטבע; ואמת שיש בכל ענין התיקונים הנזכרים חילוק דעות אצל חז״ל, כמו שיש בקצת עניני זמן זה עירוב פרשיות גם בכתובים, ולפי שחזרו ונתחדשו תיקונים כאלה בפרצת הזמן וכמו שיבא; וכיון שהעלינו את הנראה לנו לעיקר אחר ישוב המקראות על אפנם אי אפשר לנו בזה להאריך יותר . — לאחר שהיה נחמיה משך י״ב שנה פחה ביהודה, שב אל המלך שהבו לאיזה סבה שלא ידענוה, אך לא כבתה בלבו אש האהבה לאומתו, וחזר מקץ איזה שנים לירושלים ויעש עוד תיקונים לכל אשר מצא שם בדק וקלקול. —

אחר הדר נחמיה הפחה ועזרא הסופר ואלישיב הכהן הגדול, שהיה כ״ג שלישי במקדש השני, מצאנו רשום בכתובים עוד שלשה כהנים גדולים אב ובנו ובן בנו, שביתנו עד מלוך היונים (וזה בחלק מגלות היוחסין שבעזרא כמו שבאו רשום ביוחסין שבדברי הימים שבעה דורות שלמים, ואולי עשרה אחר זרובבל, ויבואר עוד) והם הכהנים יוידע יוחנן ויקרא נ״ב יונתן ידוע; והגם שנחשבה להם, בראיות הרבה, שבעים שנה ויותר, לא מצאנו שום ספור ורשמי קורות מימי כהונתם והנהגתם לעם; וגם יוסף הכהן שמנה צנתם בספרו הקדמוניות, והזכיר שבימי האחרון ידוע בא אלכסנדר, לא נמצא אתו מזמן השלשה הנ׳, כי אם הספור כי ישוע אחיו של יוחנן הערים ליקח את הכהונה הגדולה מיד אחיו בכח בגוזא משנה מלך פרס שהיה אוהב לו, ושהתקצף עליו יוחנן אחיו והרגו בחצר בית ה׳ ויהיה על זאת על קהל יהודה קצף וילחצם השר הנ׳ משך שבע שנים; ועוד נמצא ליוסף הכהן, שבימים ההם לא פסקה עדיין לגמרי נשיאת נשים מן הכותיים וכי מנשה אחיו של ידוע הכהן הששי לעולים שבימיו שבתה מלכות פרס, לקח את ניקוזא מבנות סנבלט שני פחת השומרונים שבזמן ההוא (לא אותו שבזמן נחמיה) וכאשר צוה עליו ידוע אחיו לגרשה ולא אבה, יצא הוא ועמו קצת כהנים ומן העם ונתישבו בין הכותים (סימן ד), ושאיזה שנים אחרי בן נבנה המקדש בהר גרזים על ידם, ברשיון אלכסנדר המוקדוני . משני אלה הספורים יצא לנו נ״ב שגדל הינו והצליח בעושר וכבוד, עד כי רם לבב קצתם ויאשמו; גם נראה מזה שמיציאת נחמיה ואילך לא היה עוד פחה מיוחד על ההנהגה במדינות, ושגברה יד הכהן הגדול לתפוס גם המשרה הדתית לכל קודש גם המנית של פחות יהודה; ובכלל נראה מאוד שבזמן זה של המלכים האחרונים לפרס, שהיו מורדים במריבות וקושרים על המלוכה, ויותר מזה במלחמות עצומות עם היונים שגברה ידם הלוך וקשה, היו ימים טובים לישראל, הגם

ולחוות את יעף דבר ומצאנו כתוב , ויאמר נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב וגו׳ ונתתיך לקהל גוים וגו׳ ; בי נשבעתי נאום ה׳ כי לי תכרע כל ברך וגו׳ ; מי גר אתך עליך יפול ; הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו ; וגם זכריה מאוחר בנביאים , לא רחוק מדור שאנו בו , ניבא נבואה תמה כה אמר ה׳ צבאות עוד אשר יבואו עמים ליושבי ערים רבות וגו׳ עד , והחזיקו בכנף איש יהודי וגו׳ . — ויותר מזה הנה הבטיחו את הגרים הללו , ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ד׳ לאמר הבדל יבדילני ה׳ מעל עמו וגו׳ ונתתי להם ב ב י ת י ו ב ח ו מ ו ת י יד ושם וכו׳ ובני הנכר וכו׳ ומחזיקים בבריתי והביאותים אל הר קדשי וגו׳ כי ביתי ב י ת ת פ ל ה יקרא , ל כ ל ה ע מ י ם .(ומצינו שעש׳ אלישיב הכהן הגדול לטוביה העמוני לשכה בחצרי בית האלהים וגרשהו נחמיה בשובו שנית לירושלים ואל משרתו) נאום ה׳ אלהים מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו (ישעיה נ״ו) ובענין הכהונה כתוב (שם ס״ו) והביאו את אחיכם מכל הגוים וכו׳ ו ג ם מ ה ם א ק ח ל כ ה נ י ם ו ל ל ו י ם אמר ה׳ . הנה עם כל זאת , אחרי עבור שנים או שלשה דורות , נצמח מדבר זה ובקהל הגדול החדש הזה רעה לא מעוטה ; וזה שמלבד הבלבול והשחתת המעשים והמנהגים המתהווה בעם עם בשיספחו ויטמעו בו בפעם אחת רבוי מופלג מעמי נכר , עד שצדקו חכמינו במליצתם על מלת ו נ ס פ ח ו קשים גרים לישראל כספחת (עד שלא מצינו כתוב ברור אם ובאיזה אופן הזיקו להם אז גרי הצדק מארץ מרחקים) הנה נעשתה גם הרעה הוודאית כי השיבו נשים נבריות , היינו שנשאו נשים להם ולבניהם , גם מאותן עמי הארצות שהיו ש כ נ י ם ר ע י ם להם הנודעים לצרים ישראל , היינו לאויבים לקיום האומה בפני עצמה ומיוחדת (ועוד יותר נתנו בנותיהם לאותו הקבוץ המעורב הנז׳ למעלה שהחזיקו בקצת התורה ונתערבו עמהם) ונשים שדעתן קלות לא עזבו לגמרי דרך עמם , ונטו והטו את לבב העם למעשיהם וללשונם עד שהוזכר כי דברו הבנים הקטנים אשדודית (שפה משפת בני חם) וכלשון עם ועם , ולא לדבר יהודית , והחלו בכל זה המעל השרים והסגנים והעם נמשכו אחריהם כנהוג ; ומאחר שראו שני הפרנסים הטובים הנז׳ ועמהם כל החרדים לתורה ולטובת וקיום הקהל החדש , שבאורך הימים יהיה זה סבה להפסק האומה בנקודה יקרה זו של ארץ יהודה ושהמזיק העיקרי הוא ההוספה המופלגת הפתאומית כי יולד גוי פעם אחת , גם מולדת הנשים הנשואות להם בעמים הקרובים ביותר וצוררים ביותר , התחזקו וקראו צום ועצרה , ונתקבצו כל הקהל לבוא בברית וכרתו אמנה , וכתבו ובאו על החתום באלה ובשבועה על קיום התורה בכללה ועוד ביחוד על המצות שהיתה הפרצה גדולה בהם , על נישואי נשים נבריות ועל שמירת השבת שמטת קרקע וכספים , מנאות התורה לראוי נדבת שלישית השקל בשנה למקדש ונדבת העצים בגורלות ; ולא זו בלבד אלא שהוציאו גם את הנשים הנכריות והנולד מהם שנשאו מכבר מעמים השכנים הרעים ומגדוליהם , שעשו בכוונה ל צ ר ו ר ולהעבירם על דרכם (ונתחדשה אז ההלכה שאף שעד הנה היה היחש אחר האב לבד , ולא נאסר החתון כ״א בשבע עממים ובלבד בהיותם ידועים בבירור , עשו עתה את האם עקרית לכשרות או לפסלות הזרע , אולם הכל בשאינה גיורת צדק) וזאת ה ה ו צ א ה מה שהיה קשה מאוד , וגרם פרצה וריב במשפחות ולבסוף הקמת במה מיוחדת בהר גריזים וכמו שיבוא ; — יתבונן הנלבב שהברית הגדולה הנזכרת היתה נכרתה בדמיון הבריתות של משה רבינו בסיני ובערבות מואב , וברית יהושע בשכם , ושל קצת מלכי יהודה הטובים בזמניהם ; והיה הטוב הגדול שנגדר הדבר לשעה ולדורות , וכל מי שלא בא בברית ההוא נ ב ד ל מ ע ל ע ם ה׳ מ ן ה י ו ם ה ה ו א ו מ ע ל ה ; וכן על ידי שהכהנים בלא כתב יחש נגואלו מן אז והלאה מעבודת הכהונה , נגדר דבר הפרצה בכהני זרים , שלא פסקו בעשרת השבטים כל ימי שבתם בארץ , הגם ש נ י ח ם נחמיה את הכהנים ההם , והותרה להם התרומה והמעשר

ולא

בתפלתם , הארץ וכו' עבדים אנחנו עליה ותבואתה מרבה למלכים וכו' ועל גויותנו מושלים ובבהמתנו ברצונם ; הנה הוא נחמיה הקל מעליהם עכ"פ במה שהיה מניע מן המס לצורך הפחה ועבדיו ; ועוד מזמן הפגעים הרעים בתחלת בואם (שנמנה בהם גם ה ש ב י , בלי ספק ע"י איזה גדודים צפוניים שפשטו בהם) רבתה העניות בהמון העם , וכנראה לא היה שדה אחוזה גדול ומפסיק כ"א לבד לבתי אבות שהיו בידם כתבי יחוסם היינו לאותן שיקראו בשם נחלתם ועריהם , בספר יחש העולים הראשונים אשר הועתק והועלה בספר עזרא , ואולי גם לאותן שהיו מקורבין לרשות ; ועל כן בזמן הצרות היו העשירים והנקראים בכתוב ח ו ר י ם ו ס ג נ י ם נושים בהמון העם על מעט חלקת שדותיהם למאכלם ולמסים , או גם על ערבון נפשם ונפש בניהם , וכובשים אותם באין לאל ידם לשלם נשיונם „ לעבדים ולשפחות לעבודת אדמתם הרחבה ; וזה מה שאירע לקבוצים מעובדי אדמה במושבות נוסדו מקרוב , בנודע בקורות ; ונחמיה , במוסרו היפה ובמעשה עצמו , השתדל עד שנעזבו ונשמטו המשאות הנושנות הללו · — אלה היו מטובותיו במדינות (סימן ג') אולם בנוגע למצות התור' והנהגת הקדשים , הנה מצא זה הפחה הטוב חבר וסעד גדול בעזרא הסופר , שבא מבבל שלש עשרה שנה לפני נחמיה , והביא עמו גולים במספר קרוב לארבעת אלפים , עם נדבות הרבה מן קהל הגולה שבבבל , וגם מאת המלך שנתן לו בכתב רשיון למנות דיינים ושופטים בערים , וליקח מהכנסות המלכות לצורך הקודש ; הוא עזרא הנקרא בכתוב ס ו פ ר מ ה י ר ב ת ו ר ת ה' גם ס ו פ ר מ צ ו ת ה' ו ח ו ק י ו ע ל י ש ר א ל , ואשר עליו הפליגו חכמינו ז"ל ראוי היה עזרא שתנתן תורה לישראל על ידו אלמלא לא קדמו משה ; ואנו נאמר כי הוא המטיב לישראל בענין הרוחני בדורו כמו שמואל הרמתי בימיו ; הוא הראשון שנמצא עליו מבואר , לא בלבד שקרא התורה ימים המקודשים , ראש השנה וסוכות ויום

מקרא צום , כ"א ג"כ שפירשה להם , שנאמר ויקראו בספר תורת האלקים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא , עוד , כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם ; וכתוב שגם ב י מ י ה ח ו ל נאספו ראשי האבות והכהנים והלוים אל עזרא הסופר ל ה ש כ י ל א ל ד ב ר י ה ת ו ר ה , וזה ראשית ומקור ל ב ת י ו ו ע ד ה ח כ מ י ם שאנו מוצאים אותם במשך הבית השני אחריו ; וכתוב עליו כי עזרא ה כ י ן ל ב ב ו ל ד ר ו ש א ת ת ו ר ת ה' ו ל ע ש ו ת ו ל ל מ ד ב י ש ר א ל ח ו ק ו מ ש פ ט , המובן והכוונה בזה , שהוא היה כפי דברי רב אחא (שקלים ה' א') סופר בדברי תור' וסופר בדברי חכמים , ובזה ראש סדר שלשלת חכמים נקראים ס ו פ ר י ם שנמשכו מימיו עד כשבעה דורות שלימים זאח"ז עד שמעון הצדיק , ראשון לבעלי המשנה , שהיה ראש סדר שלשלת חכמים הנקראים ש ו נ י ה ל כ ו ת ובארמי ת נ א י ם , כמו שאנו עתידין לבאר זה בשער שיחדנו להאמתת תורה שבע"פ ונשוב לספור , כי עזרא ונחמיה הם המיסדים מספר תקנות תוריות כמחבר בתלמוד במקומות , ויזכרו מאתנו במקומן ; אולם כאן נזכיר לבד התיקונים הגדולים לשני פרנסי ישראל הטובים הללו , המפורשים בכתוב והם : א·) הוצאת הנשים הנכריות · ב·) הבדלת כל ערב מישראל וההרחקה מן עבודת הכהונ' לאותן הכהנים שלא נמצא כתבם המתיחש · ג·) תיקון חדש בדבר מ נ א ו ת ה ת ו ר ה לכהנים ולוים · — והעולה לנו באלה אחר עומק ההתבוננות בכתובים ובקבלת אבות , הוא שלהיות כי בתחלת שוב הגליות מכל עבר ופנה אם מעט ואם הרבה במשך זמן מסוים נספחו אליהם , ועמם גם אל קהל היהודים בא"י , סעיפים מעמים רבים קרובים ורחוקים שהתיהדו , וכמו שהיה גם ביציאת מצרים שכתוב וגם ע ר ב ר ב עלה אתם ; גם שבו מכל רוח גולים שהתיחסו לכהונה או ללויה בלי ראיה ; ולהיות עוד כי נביאי הנחמות בשרו והחזיקו בכל אלה ברוח ה' אשר עליהם ובלשון למודים לדעת ולחוות

הנודעים בשם שומרונים ובזמן מאוחר בשם כותים , והמה מקנאים וצרים לקהל יהודה ובנימין העולים , וכמו שיזכר עוד ; ועל כן שתים הנה הרעות הגדולות המוצאות את העולים הללו , שהיו כבר דור שלישי ליוצאי הארץ . —

הגם שביניהם איזה זקנים שגאו את הבית הראשון , מצד אחד היה להם לשטן ולאבן נגף שממות הארץ וחורבנה בחוסר כל ושינוי האויר והמים והמאכלים המזיק תמיד לגרים הבאים מארץ מרחק ; ומצד שני הציקו להם שכניהם הרעים בזרוע ובדברי חרפות ; ולזה אחר שהעמידו בתחלת בואם את המזבח על מכונותיו והקריבו בו תמידין ושאר קרבנות כפי ההלכה (זבחים ס"ב ע"א) מקריבין אעפ"י שאין בית , הנה בעבור סבלם כמה צרות ופגעים שונים , נלאו מלבנות הבית , אף כי לכונן שום מבון זולתו במדינה עד מלוך דריוש , ואז חגי וזכריה גדולי הנביאים שעמדו בהם , חזקו בידיהם לשוב ולבנות הבית , וכתוב שניחמו אותם בדברים טובים דברים ניחומים · וכתוב ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' לאמר אנכי אתכם נאום ה' וביאר דבריו את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים , ורוחי (עדיין) עומדת בתוככם אל תיראו ; והבטיחם שני הנביאים הנ"ל גם שאר נביאי האומות שבבבל , שלא יפחדו מפני חמת המציק , ושמעתה יפסוק הדבר והרעב ויחל השבע והצלחת כל יגיע כפים , ויאריכו ימים במושב החדש ; ושאף כי הבית הנוסד עתה כאין נגד הראשון , הנה בעוד זמן מועט יהיה כבודו גדול , ובאו אליו חמדת גוים רבים , וישובו עוד הרבה מכל גלות המזרח והמערב , ונספחו עליהם גם מאומות אחרות ויתיהדו לרוב ; וכל אלה הבשורות מפירש בכתובים , גם לא נפל דבר מכל אשר דברו הנביאים , הכל בא . —
גם אחרי שנבנה הבית עדיין לא נבנתה העיר וחומותיה מאין יושב בירושלים וכל משך ימי שני הכהנים הראשונים ישוע בן יוצדק ויויקם בנו , כלם בנו להם קריות היינו ערי פרזי ובתים מפוזרים אצל השדות והכרמים , ונראה מעומק הכתובים שהיה ברצונם לבנות העיר והחומות ושכניהם הצרים מנעום בכח הזרוע וע"י השטנה שכתבו למלך פרס שבזמן , ושגם הנביא זכריה מנעם אז מבנות החומה , שמתחלה נראה לו בחזון מדידת העיר ומכון חומותיה , ואחר נאמר רוץ דבר להנער הלז וגו' פרזות תשב ירושלים ואני אהיה לה לחומת אש ולכבוד אהיה בתוכה תחת היותה עיר הרוסה או פרוצה לחרפה לעם היושב בה · — לזמן מאוחר בימי אלישיב בן יויקים הכהן השלישי לעולי הגולה , בא משושן מטרפולין של פרס אז , המטיב הגדול לישראל נחמיה , בשמו הפרסי התרשתא , שהיה משקה למלך שבזמן ההוא (כינוי של שררות ומינוי) והושם עתה לפחת יהודה כמו הפחה הראשון זרובבל , וביניהם עוד איזה פחות שלא הוזכר שמותם בכתובים לפי שלא הטיבו כי אם הכבידו על העם ככתוב מבואר , וכולם היו תחת נשיאות הגדול — אחשדרפן — ממונה על כל ארצות עבר הנהר , היינו מדינות פרס שהם מערביים לנהר פרת ; מקום מושבו קרוב לתפסח שעל הנהר . —
ראשית מעשה נחמיה היה לבנות את העיר בחומות ובשערים ; ואף שלא חדלו השכנים הרעים ועמם הקושרים מיהודים שהתחתנו להם לעשות לו תועה ומניעה בכל אופן , עד ששכרו גם נביאי שקר ומהנעצרים בבית ה' בכדי שישטינו עליו , גם הוציאו קול דבה שהוא חושב למרוד ושהעמיד על עצמו נביאים לקרוא עליו מלך ביהודה , הנה הוא בעוז רוחו ובטחונו בהשם גבר על כל שטן ומונע ונגמרה המלאכה בימים מועטים בידו וביד כל העם שהחזיקו בה בחפץ לבבם · — אחר זה השתדל בטובת העם , וכנראה היתה המשרה המדינית על שכם הפחה לבד ואין לאחר חלק בה ; עבודות המלך והמסים שכבדו אז מאוד על העם הדל בבללותו , כמו שאמרו הלוים

בתפלתם

מעתה נוכל לדון; איך היו ביחוד נגד אומתנו שמצאוה טובה, מוכתרת במדעים ובמושגי אמונה נקיים לגמרי מע"ז ובידיה ספרים יקרים שהראו איתם זקני ישראל לכורש לפי דברי יוסף הכהן בקדמוניות שלו. — ובגלל כל אלה הדברים נאמר, ונעזר בהחונן דעת, שאותה ההנהגה האלקית שהוציאה את האבות ממצרים באותות ובמופתים נגלים לנטוע בלב הדור הקדמון ההוא, בגדולו וחנוכו הראשון על פי דרכו, פנות אמונה ואמיתות תוריות, וכמו שאמר אנכי ה' אלקך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' ואמר או הנסה אלקים וגו' היא בעצמה ההנהגה שראתה עתה בחכמתה הבלתי תכלית להסב גאולת הבנים ותחית רוחם בלאט ובהנהגה רוחנית מסותרת, שאין בה שינוי מנהגו של עולם. כ"א דומה להנהגת שמים וארץ. ונראה גם כן שבתחלת צמיחת הגאולה היו שם קצת אנשים שואלים אותות ומופתים, וקצתם מבקשים תחבולות ותבינות צפונות בבדי להגיע אל המבוקש; וזהו שאמר להם הנביא (ישעיה מ"ה) כה אמר ה' קדוש ישראל ויוצרו האותיות שאלוני על בני ועל פועל ידי תצווני, אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי, אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, אנכי העירותיהו בצדק וכל דרכיו אישר, הוא יבנה עירי וגלותי ישלח, לא במחיר ולא בשוחד וגו'. וכן במקרא סמוך לזה אמר, מתלוצץ כדרכו על סבלי האומות שאין חפצם כ"א לראות ולמשש את אלהיהם, יבושו ויכלמו חרשי צירים וגו', והוסיף כאלו היא מודה להם, אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע, להורות על ההנהגה האלקית הרוחנית בגאולה זו (נסים נסתרים). — וכן היה שבשנת עשרים למלחמות כורש, מיד אחר שנפלה בידו עיר המלוכה בבל ושבתה מלכות הכשדים, והיא הנקראת בכתובים שנת אחת למלכו (הבלי) כתוב, העיר ה' את רוח כורש וגו'. — והתבונן עוד כי בדמיון הצומח הטבעי גם צמיחת הגאולה היה מתחלה מזרע קל ונחשב לאין; וזה שרק דלת העם עם איזה ראשים התנדבו לעלות ברשיון המלך הגדול, בין כולם כארבעים ושנים אלף נפש (מהם חלק עשירי כהנים ולוים וערך הכהנים אל הלוים כערך י"ב אל א') ורוב הגליות נשארו במקומן ועכ"פ נשאר בבבל נהרדעא ונציבין קהל גדול חשוב עם רוב הסגולות משועי יהודה ומזרע בית דוד, והיו עוד השבים בתחלת בואם ליהודה במצוקה וברעה גדולה עד שרפו ידיהם מאוד בראותם כי לא נתקיימו עדיין הבשורות הטובות, וכמו שנספר מיד; ועם זאת הנביאים הטובים בצפיתם לרחוק ברוח קדשם, לא חדלו מלנחמם ומלבשרם בטוב גדול, וכמש"ה הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד, וזה עיקר תוכן הנבואות בנחמות ישעיה וחגי וזכריה. — וכן היה שבזמן לא ארוך הרבה נתהווה מנקודה קלה זו בירושלים ויהודה מקור נאמן ומעין גדול לכל קודש ורוחני, יוצא מנחלת ה' לכל הגליות ושנהרו אליו מקצות הארץ במחשבה ובפועל, ורוחם מחזיק בו כבנקודת אחדותם, גם נדריהם ונדבותם באים לכלל וליחידים, וע"י זה גדלה ירושלים בקצת הזמנים גם בטובות וזמניות הרבה, וכמו שיבוא עוד; באופן שבבחינת המנות הגדולות הרוחניות שנתעצמו מן שוב גולה ראשונה, ויותר מן שוב עזרא וגלות שעמו הנקרא בכתוב (עזרא ז' ט') יסוד המעלה מבבל, יצדקו מאד התוארים שבאו על גאולה זו בנבואות הנחמות, הגם שבערך אל החירות הגמורה משעבוד מלכיות והטוב המדיני הגופני צדקו חכמינו שלא רצו לכנותה כ"א בשם פקידה לבד. —

והנה ארץ יהודה אחר שהיתה כזמן שני דורות שממה מאין אדם ובהמה, מצאוה השבים אליה חרבה לגמרי, וארץ עשרת השבטים מצאו תפושה בידי קבוץ מעמים שונים מעומק האסיא'ה, שהגלום לשם מלכי אשור, ונטמעו בם שארית נדחים משבט אפרים והיו לעם אחד, שומרים קצת התורה, והם הנודעים

לרוחני החדש ההוא הנרמז , ואיך נתהווה וגדל בגלות בבל מפורר בהרבה מקומות מהכתובים , יגלה ויראה למתבונן בהם בטוב טעם ; וזה שעוד בזמן הבית מימי יאשיהו ולהלן הצליח ה' בידי נביאיו להפיץ מעט מעט יותר ענני הסכלות בע"ז ובאמונות שוא הטפלות אליה , ונתעורר בעם כולו איזה שביבי תבונה , עד שאחר כן בתחלת הגלות נקבעה בלבותם פנת היחוד נקיה מכל שמץ ע"ז ; ועוד היו רוב אנשי גולה זו משועי יהודה וסגולותיו , בעלי הידיעות והמלאכות , וחוץ ממה שנזכר זה בפירוש , ותראה כמו כן מספור שנמצא בהם גם בחורים משכילים בכל חכמה יודעי דעת ומביני מדע , גם ממה שהיו גדוליהם בהיכלי מלכי בבל ופרס ממונים על עבודתם ; והמלך האחרון שהיה אסור ימים רבים יצא מבית כלאו להכבד מעל כל המלכים אשר נכבשו המה וזרעם תחת יד הלוכד נבוכדנאצר ; הלוים המשוררים שהיו בהם שרו שירותיהם באנחות לב נשבר אך מהול בתקוה לישועה ולנקמה כמו מזמור על נהרות בבל ורבים זולתו , וביחוד נתנו קול מזמן צמיחת הגאולה בנפול בבל ואיך , והנם מפוזרים בספר התהלות , המשכיל יבירם . — ועוד מצינו כתוב כי הורגלו ראשי הגולה להתקבץ אל הנביא הגדול שהיה בתוכם ובביתו , וזקני ישראל יושבים לפני ; והנפלא עוד שבזמן הקודם לא מצאנו רושם שדרשו העם מצדם בדרושי תורה כללים , ובעת נמצא שחקרו ושאלו על דרכי ההשגחה העליונה בשכר ועונש (יחזקאל י"ד) ובענין השב מצדקו והשב מרשעתו (יחזקאל ג' וי"ח ל"ג) ובפקידת עון או צדק האבות על הבנים ועל הדור העתיד (יחזקאל כ' ול"ג) ובמתנת הנבואה שהולכת ומתמעטת (שם י"ב כ"ב) גם מרבית העם נתנו לבעל דרכיהם אחרי בואם בבלה , והתנחמו על שגיונם הקודם ועמהם שם ספר תורת ה' (שעדיין היו מבינים בה בתחלה בלי תרגום כמו ששמעו דברי הנביא בשפה הקדושה) , ובה שתי התוכחות , רשום בהן בביאור הקורות אשר מצאום עד הזמן ההוא שעמדו בו ; ואותה שבתורת כהנים חותמת בהבטחת , ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים וגו' ובמשנה תורה התוכחה מסיימת ג"כ בזמן הגלות אלא שיש בו פרשה מיוחדת להבטחת הגאולה , והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' . — מכל אלה נראה ברור שמלבד טובות גופניות שהיו להם שם כמבואר בכתובים שדות וגנות בתים ועבדים , היו בידם כמו כן גנות טובות רוחניות שסגולתן לחבר ולקשר האגודה , ובכה רבה וגדל קהל הגולה בבבל כל ימי משך מלכות הכשדים עד שהגיעה זמנה ליפול וזמנה של פרס לתפוס מלכות כללית , ואז קמו בקרב הגולה ההיא נביאי נחמות לדבר על לב הגולים אסירי התקוה לנחמת ציון עם כל טוב שבתם בארץ מגורותם , ולבשרם בשוב ישראל על אדמתו וירושלים תבנה וההיכל יוסד ; והנחמות האלה אשר הועלו על ספר ישעיה והנם כתובים שם ביחוד מקאפיטל מ' ואילך , היו ויהיו לישראל בנופת טעמם וזך לקחם בצל לעיף ובמים אל צמא ; וגם מהם יתבונן הנלבב וביתר שאת על יתרון המעמד השכלי של הגולה ההיא (סימן ב) . — ממה שצריך אתה לדעת כי אומות פ"ס ומדי הנם שהאמינו בשתי רשויות (הורמיז ואהורמין) מושרשים בשורש אחד קדמון , לא עבדו לצבא השמים או לבוראי האש והמים ואף כי לאלילים מעשה ידי אדם ; ובבבל היו להם מושגי אמונה נקיים כע"ז גרועה על הדרך שהיתה אצל מצרים ואצל הבבליים שהתלוצצו עליה הרבה ירמיה ונביאי הנחמות שבבבל , ונודע בקורות השפטים הרעים שעשה קמביזוס בן כורש באלילי מצרים ובכהניהם . — ויש לדעת עוד שמעת שהיתה בבל הולכת ודלה ומלכי מדי כורש ואבותיו הולכים ומתגברים , שמו אלה עיניהם לטובה על כל הגוים הנכבשים תחת יד נבוכדנאצר ובניו ; ולפי המסופר מפי סיפרים יוונים שחיו בזמן מלכי פרס , צוה כורש לחילו שלא לנגוע לרעה בבני איבירת סוריא , הם העמים המנוים בכתובים ששתו כוס התרעלה מיד נבוכדנאצר הלוכד . —

האלקים, והיותה לפניו לאגודה אחת גם בעבודה אלקית גם בחוקה מדינית שהיו אז לאחדים באין הבדל ופירוד; וגבר עוד רוח האומה ואחדותה על ידי המלחמות עם העמים שביניהם מסביב, ורוב עמלם לפריק מעליהם כל עול חצוני ולבלתי כור בשום ענין למשמעת עם נכר; וכל כך היתה הרגשת אחדותם זו תקיעה בלב כל אחד ואחד מישראל, עד שכנו ליושב בארץ אזרח (והוא הענף הרענן) לגזע אומתו, גם מסתפח (מחובר וקשור) בנחלת אלקים, והנדח מן הארץ חשב עצמו לעובד אלקים אחרים ולאובד ונכרת מעמיו, כענף הנכרת מן האילן שממנו חיותו (כימן א׳) ונוסף לזה הנה הנבואה, אורים ותומים, ושאר קדמוניות קודש, גם רוב הספרים והשיר הנעלה והדבור הנשגב שהיו אז בישראל וביחוד מזמן שמואל ודוד ואילך, כל אלה היו מקור נאמן לגילוי ולהתגברות הרוחני, בחלק הסגולה שבאומה וממנה נאצל גם על שאר העם; אמנם אין מכל המנות הרוחניות הטובות הללו במועד זה החדש כ״א שיעור פחות או לא כלל, וזה לפי שעוד בתחלתו נתמעטה הנבואה ופסקה באמצעותו לגמרי; גם התהלות והזמירות והחבורים בשפת קודש (שנתחלפה עוד בבבל בארמי בלול כדרך אצל כל גולים) היו מתמעטין והולכין במועד זה עד כי כפו ונעלמו באמצע מועד שאחריו וכמו שיבוא; התורה ויתר ספרי הקודש שנשארו בידם בחסד עליון גדול (אחר שהרבה מהם שלא באו בהעתקות לידי העם והיו מונחים בהיכל נשרפו עמו ונאבדו אבידה שאין לה חליפין) והיו אז כספר החתום והוצרכו לתרגום ולפירוש; והאחרון הכביד שע״י הפזור הגדול שהתחיל מעת גלות עשרת השבטים וכנראה ברוד היה ניכר והולך גם ביהודה מזמן מות יאשיהו ואילך, נתרחקו הגליות זו מזו מרחק רב עד לקצוות האסיא״ה, ובמצרים עד גבול כוש, ולמערב עד ארצות יון, וכולם נכנעו תחת מושלי עם נכר ולהנהגותם במדיניות, ונכנסו לעבודתם ולבית מלחמתם, בתחלה תחת הכשדים ובהמשך כל מועד זה חלק למלכות פרס הגדולה, ולעת קצו תחת ממשלת היוונים המוקדנים שתפסו המלכות מהפרסיים. ועם כל החסרון הזה בערך אל ימי בית ראשון, הנה נתחדש עתה באומה היינו בכל הגליות שהן עצמותה, רוחניות חדשה גדולה שגברה ושבה להיות בכולן רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ד׳; ר״ל רוח חכמה ובינה להכיר ערך הסגולה היקרה שבידם מאבותיהם נגד הבלי הגוים אשר בארצותיהם באו; רוח עצה וגבורה ליסד קהלם ולאמצו ולעטרו במצות תורות ומנהגי אבות טובים וכולם היו חביבים עליהם ביותר עד שנתנו נפשם על קיומם לעת ההכרח; רוח דעת ויראת ד׳ לאסוף ולכתוב ולהעתיק כל הנשאר להם מספרים קדושים ולהגות ולהבין בם מפירש ושום שכל, עד שנחזקה התורה בידי כל גולה וגולה ולמדוה והבינוה ושמרוה, כל אחת כפי האפשר לה בארצות מגוריה. כל זה המראה הגדול שכל מה שתתבונן בו יותר תשתומם עליו ביותר, כבר באה עליו ההבטחה מפורשת בתורה (דברים ל׳) שאחרי מרידתם וקשיות ערפם בזמן החולף ישובו אל לבבם בארצות הגוים אשר ידחו שמה ושבו עד ה׳ אלקיהם, אז ימול השם את לבבם ואת לבב זרעם, היינו שיבוא הזמן שיתגבר רוחניות האומה, עד שיגיע מה שלא הצליח בידי הנביאים מקדם. — ונעשה כל זה בכל גולה וגולה לא על פי אותות ומופתים בנסים נגלים, ואף לא בכח הזרוע וגבורת החרב, שלא מצאנו משניהם רושם אצל יסוד קהלות גולה הראשיות משך מועד זה, מן חורבן הבית ע״י נבוכדנאצר עד תחלת מלוך היוונים, כ״א בשלות השקט ובהתעוררות רוחני לבד בידי הזקנים והעם שהיה בזה להם לב אחד לעשות כמו שבא בספור על קהל השבים לארץ יהודה, ויער ה׳ את רוח זרובבל וגו׳ ורוח כל שארית העם וגו׳, וכמו שהבטיחם חגי הנביא על הסיוע ממרומים והנצחון לכל מונע ושטן, לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה׳ צבאות. — והנה האותות והסימנים

לרוחני

הנודעים בשם ש ו מ ר ו נ י ם ובזמן מאוחר בשם כ ו ת י ם , והמה מקנאים וצרים לקהל יהודה ובנימין העולים , וכמו שיזכר עוד ; ועל כן שתים הנה הרעות הגדולות המוצאות את העולים הללו , שהיו בבר דור שלישי ליוצאי הארץ . —

הגם שביניהם איזה זקנים שגאו את הבית הראשון , מצד אחד היה להם לשטן ולאבן נגף שממות הארץ וחורבנה בחוסר כל ושינוי האויר והמים והמאכלים המזיק תמיד לגרים הבאים מארץ מרחק ; ומצד שני הציקו להם שכניהם הרעים בזרוע ובדברי חרפות ; ולזה אחר שהעמידו בתחלת בואם את המזבח על מכונותיו והקריבו בו תמידין ושאר קרבנות כפי ההלכה (זבחים ס"ב ע"א) מקריבין אעפ"י שאין בית , הנה בעבור סבלם כמה צרות ופגעים שונים , נלאו מלבנות הבית , אף כי לבונן שום מבון זולתו במדינה עד מלוך דריוש , ואז חגי וזכריה גדולי הנביאים שעמדו בהם , חזקו בידיהם לשוב ולבנות הבית , וכתוב שניחמו אותם בדברים טובים דברים ניחומים . וכתוב ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' לאמר אנכי אתכם נאום ה' וביאר דבריו את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים , ו ר ו ח י (עדיין) ע ו מ ד ת ב ת ו כ כ ם א ל ת י ר א ו ; והבטיחם שני הנביאים הנ' גם שאר נביאי האמות שבבבל , שלא יפחדו מפני חמת המציק , ושמעתה יפסוק הדבר והרעב ויחל השבע והצלחת כל יגיע כפים , ויאריכו ימים במושב החדש ; ושאף כי הבית הנוסד עתה באין נגד הראשון , הנה בעוד זמן מועט יהיה כבודו גדול , ובאו אליו חמדת גוים רבים , וישובו עוד הרבה מכל גליות המזרח והמערב , ונספחו עליהם גם מאומות אחרות ויתיהדו לרוב ; וכל אלה הבשורות מפורש בכתובים , גם לא נפל דבר מכל אשר דברו הנביאים , הכל בא . —

גם אחרי שנבנה הבית עדיין לא נבנתה העיר וחומותיה מאין יושב בירושלים וכל משך ימי שני הכהנים הראשונים ישוע בן יוצדק ויויקם בנו , כלם בנו להם קריות היינו ערי פרזי ובתים מפוזרים אצל השדות והכרמים , ונראה מעומק הכתובים שהיה ברצונם לבנות העיר והחומות ושכניהם הצרים מנעום בכח הזרוע וע"י השטנה שכתבו למלך פרס שבזמן , ושגם הנביא זכריה מנעם אז מבנות החומה , שמתחלה נראה לו בחזון מדידת העיר ומכון חומותיה , ואחר נאמר רוץ דבר להנער הלז וגו' פרזות תשב ירושלים ואני אהיה לה לחומת אש ו ל כ ב ו ד אהיה בתוכה תחת היותה עיר הרוסה או פרוצה ל ח ר פ ה לעם היושב בה . — לזמן מאוחר בימי אלישיב בן יויקים הכהן השלישי לעולי הגולה , בא משושן מטרפולין של פרס אז , המטיב הגדול לישראל נ ח מ י ה , בשמו הפרסי ה ת ר ש ת א , שהיה משקה למלך שבזמן ההוא (כינוי של שררות ומינוי) והושם עתה ל פ ח ת י ה ו ד ה כמו הפחה הראשון זרובבל , ובינידם עוד איזה פחות שלא הוזכר שמותם בכתובים לפי שלא הטיבו כי אם הכבידו על העם בכתוב מבואר , וכולם היו תחת נשיאות הגדול — אחשדרפן — ממונה על כל ארצות עבר הנהר , היינו מדינות פרס שהם מערביים לנהר פרת ; מקום מושבו קרוב לתפסח שעל הנהר . — ראשית מעשה נחמיה היה לבנות את העיר בחומות ובשערים ; ואף שלא הדלו השכנים הרעים ועמם הקושרים מיהודים שהתחתנו להם לעשות לו תועה ומניעה בכל אופן , עד ששכרו גם נביאי שקר ומהנעצרים בבית ה' בכדי שישטינו עליו , גם הוציאו קול דבה שהוא חושב למרוד ושהעמיד על עצמו נ ב י א י ם לקרוא עליו מ ל ך ב י ה ו ד ה — הנה הוא בעוז רוחו ובטחונו בהשם גבר על כל שטן ומונע ונגמרה המלאכה בימים מועטים בידו וביד כל העם שהחזיקו בה בחפץ לבבם . — אחר זה השתדל בטובת העם , ובנראה היתה המשרה המדינית על שכם הפחה לבד ואין לאחר חלק בה ; עבודות המלך והמסים שכבדו אז מאוד על העם הדל בדלותו , כמו שאמרו הלוים

בתפלתם

מעתה נוכל לדון; איך היו ביחוד נגר אומתנו שמצאוה טובה, מוכתרת במדעים ובמושגי אמונה נקיים לגמרי מע"ז ובידיה ספרים יקרים שהראו איתם זקני ישראל לכורש לפי דברי יוסף הכהן בקדמוניות שלו. — ובגלל כל אלה הדברים נאמר, ונעזר בהחונן דעת, שאותה ההנהגה האלקית שהוציאה את האבות ממצרים באותות ובמופתים נגלים לנטוע בלב הדור הקדמון ההוא, בגדולו וחנוכו הראשון על פי דרכו, פנות אמונה ואמיתות תוריות, וכמו שאמר אנכי ה׳ אלקך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו׳ ואמר או הנסה אלקים וגו׳ היא בעצמה ההנהגה שראתה עתה בחכמתה הבלתי תכלית להסב גאולת הבנים ותחית רוחם בלאט ובהנהגה רוחנית מסותרת, שאין בה שינוי מנהגו של עולם. כ"א דומה להנהגת שמים וארץ. ונראה גם כן שבתחלת צמיחת הגאולה היו שם קצת אנשים שואלים אותות ומופתים, וקצתם מבקשים תחבולות ותבונות צפונות בבדי להגיע אל המבוקש; וזהו שאמר להם הנביא (ישעיה מ"ה) כה אמר ה׳ קדוש ישראל ויוצרו האותיות שאלוני על בני ועל פועל ידי תצווני, אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי, אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, אנכי העירותיהו בצדק וכל דרכיו אישר, הוא יבנה עירי וגלותי ישלח, לא במחיר ולא בשוחד וגו׳. וכן במקרא סמוך לזה אמר, מתלוצץ כדרכו על סבלי האומות שאין חפצם כ"א לראות ולמשש את אלהיהם, יבושו ויכלמו חרשי צירים וגו׳, והוסיף כאילו היא מודה להם. אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע, להורות על ההנהגה האלקית הרוחנית בגאולה זו (נסים נסתרים). — ובן היה שבשנת עשרים למלחמות כורש, מיד אחר שנפלה בידו עיר המלוכה בבל ושבתה מלכות הכשדים. והיא הנקראת בכתובים שנת אחת למלכו (הבלי) כתוב, העיר ה׳ את רוח כורש וגו׳. — והתבונן עוד כי בדמיון הצומח הטבעי גם צמיחת הגאולה היה מתחלה מזרע קל ונחשב לאין; וזה שרק דלת העם עם איזה ראשים התנדבו לעלות ברשיון המלך הגדול, בין כולם כארבעים ושנים אלף נפש (מהם חלק עשירי כהנים ולוים וערך הכהנים אל הלוים כערך י"ב אל א׳) ורוב הגליות נשארו במקומן ועכ"פ נשאר בבבל נהרדעא ונציבין קהל גדול חשוב עם רוב הסגולות משועי יהודה ומזרע בית דוד, והיו עוד השבים בתחלת בואם ליהודה במצוקה וברעה גדולה עד שרפו ידיהם מאוד בראותם כי לא נתקיימו עדיין הבשורות הטובות, וכמו שנספר מיד; ועם זאת הנביאים הטובים בצפיתם לרחוק ברוח קדשם, לא חדלו מלנחמם ומלבשרם בטוב גדול, וכמש"ה הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד, וזה עיקר תוכן הנבואות בנחמית ישעיה וחגי וזכריה. — וכן היה שבזמן לא ארוך הרבה נתהווה מנקודה קלה זו בירושלים ויהודה מקור נאמן ומעין גדול לכל קודש ורוחני, יוצא מנחלת ה׳ לכל הגליות ושנהרו אליו מקצות הארץ במחשבה ובפועל, ורוחם מחזיק בו כבנקודת אחדותם, גם נדריהם ונדבותם באים לכלל וליחידים, וע"י זה גדלה ירושלים בקצת הזמנים גם בטובות זמניות הרבה, וכמו שיבוא עיד; באופן שבבחינת המנות הגדולות הרוחניות שנתעצו מן שוב גולה ראשונה, ויותר מן שוב עזרא וגלות שעמו הנקרא בכתוב (עזרא ז׳ ט׳) יסוד המעלה מבבל, יצדקו מאד התוארים שבאו על גאולה זו בנבואות הנחמות, הגם שבערך אל החירות הגמורה משעבוד מלכיות והטוב המדיני הגופני צדקו חכמינו שלא רצו לכנותה כ"א בשם פקידה לבד. —

והנה ארץ יהודה אחר שהיתה כזמן שני דורות שממה מאין אדם ובהמה, מצאוה השבים אליה חרבה לגמרי, וארץ עשרת השבטים מצאו תפושה בידי קבוץ מעמים שונים מעומק האסיא"ה, שהגלום לשם מלכי אשור, ונטמעו בם שארית נדחים משבט אפרים והיו לעם אחד, שומרים קצת התורה, והם הנודעים

לרוחני החדש ההוא הנרמז , ואיך נתהווה וגדל בגלות בבל מפוזר בהרבה מקומות מהכתובים , יגלה ויראה למתבונן בהם בטוב טעם ; וזה שעוד בזמן הבית מימי יאשיהו ולהלן הצליח ה׳ בידי נביאיו להפיץ מעט מעט יותר ענני הסכלות בע״ז ובאמונות שוא הטפלות אליה , ונתעורר בעם כולו איזה שביבי תבונה , עד שאחר כן בתחלת הגלות נקבעה בלבותם פנת היחוד נקיה מכל שמץ ע״ז ; ועוד היו רוב אנשי גולה זו משועי יהודה וסגולותיו , בעלי הידיעות והמלאכות , וחוץ ממה שנזכר זה בפירוש , ותראה כמו כן מספור שנמצא בהם גם בחורים משכילים בכל חכמה יודעי דעת ומביני מדע , גם ממה שהיו גדוליהם בהיכלי מלכי בבל ופרס ממונים על עבודתם ; והמלך האחרון שהיה אסור ימים רבים יצא מבית כלאו להכבד מעל כל המלכים אשר נכבשו המה וזרעם תחת יד הלוכד נבוכדנאצר ; הלוים המשוררים יהיו בהם שרו שירותיהם באנחות לב נשבר אך מהול בתקוה לישועה הקמה כמו מזמור על נהרות בבל ורבים זולתו , וביחוד נתנו קול מזמן צמיחת הגאולה בנפול בבל ואילך , והנם מפוזרים בספר התהלות , המשכיל יבינם . — ועוד מצינו כתוב כי הורגלו ראשי הגולה להתקבץ אל הנביא הגדול שהיה בתוכם ובביתו , וזקני ישראל יושבים לפני ; והנפלא עוד שבזמן הקודם לא מצאנו רושם שדרשו העם מצדם בדרושי תורה בללים , ובעת נמצא שחקרו ושאלו על דרכי ההשגחה העליונה בשכר ועונש (יחזקאל י״ד) ובענין השב מצדקו והשב מרשעתו (יחזקאל ג׳ וי״ח ל״ג) ובפקידת עון או צדק האבות על הבנים ועל הדור העתיד (יחזקאל כ׳ ול״ג) ובמתנת הנבואה שהולכת ומתמעטת (שם י״ב כ״ב) גם מרבית העם נתנו לבעל דרכיהם אחרי בואם בבלה , והתנחמו על שגיונם הקודם ותמהם שם ספר תורת ה׳ (שעדיין היו מבינים בה בתחלה בלי תרגום כמו ששמעו דברי הנביא בשפה הקדושה) , ובה שתי התוכחות , רשום בהן בביאור הקורות אשר מצאום עד הזמן ההוא שעמדו בו ; ואותה שבתורת

כהנים חותמת בהבטחת , ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים וגו׳ ובמשנה תורה התוכחה מסיימת ג״כ בזמן הגלות אלא שיש בו פרשה מיוחדת להבטחת הגאולה , והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה וגו׳ אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו׳ . — מכל אלה נראה ברור שמלבד טובות גופניות שהיו להם שם כמבואר בכתובים שדות וגנות בתים ועבדים , היו בידם כמו כן גנות טובות רוחניות שסגולתן לחבר ולקשר האגודה , וככה רבה וגדל קהל הגולה בבבל כל ימי משך מלכות הכשדים עד שהגיעה זמנה לפול וזמנה של פרס לתפוס מלכות בלית , ואז קמו בקרב הגולה ההיא נביאי נחמות לדבר על לב הגולים אפירי התקוה לנחמת ציון עם כל טוב שבתם בארץ מגורותם , ולבשרם בשוב ישראל על אדמתו וירושלים תבנה וההיכל יוסד ; והנחמות האלה אשר הועלו על ספר ישעיה והנם כתובים שם ביחוד מקאפיטל מ׳ ואילך , היו ויהיו לישראל בנופת טעמם וזך לקחם בצל לעיף ובמים אל צמא ; וגם מהם יתבונן הנלבב וביותר שאת על יתרון המעמד השכלי של הגולה ההיא (סימן ב) . — ממה שצריך אתה לדעת כי אומות פרס ומדי הגם שהאמינו בשתי רשויות (הורמיז ואהורמין) מושרשים בשורש אחד קדמון , לא עבדו לצבא השמים או לבריאי הארץ והמים ואף כי לאלילים מעשה ידי אדם ; ובבלל היו יהם מושגי אמונה נקיים מע״ז גרועה על הדרך שהיתה אצל מצרים ואצל הבבליים שהתלוצצו עליה הרבה ירמיה ונביאי הנחמות שבבבל , ונודע בקורות השפטים הרעים שעשה קמביזוס בן כורש באלילי מצרים ובכהניהם . — ויש לדעת עוד שמעת שהיתה בבל הולכת ודלה ומלכי מדי כורש ואבותיו הולכים ומתגברים , שמו אלה עיניהם לטובה על כל הגוים הנכבשים תחת יד נבוכדנאצר ובניו ; ולפי המסופר מפי סיפרים יוונים שחיו בזמן מלכי פרס , צוה כורש לחילו שלא לנגוע לרעה בבני אומות סוריא , הם העמים המנוים בכתובים ששתו כוס התרעלה מיד נבוכדנאצר הלוכד . —

מעתה

האלקים , והיותה לפניו לאגודה אחת גם בעבודה אלקית גם בחוקה מדינית שהיו אז לאחדים באין הבדל ופירוד ; וגבר עוד רוח האומה ואחדותה על ידי המלחמות עם העמים שביניהם מסביב , ורוב עמלם לפרק מעליהם כל עול חצוני ולבלתי כור בשום ענין למשמעת עם נכר ; וכל כך היתה הרגשת אחדותם זו תקיעה בלב כל אחד ואחד מישראל , עד שכנו ליושב בארץ אזרח (והוא הענף הרענן) לגזע אומתו, גם מסתפח (מחובר וקשור) בנחלת אלקים , והנדח מן הארץ חשב עצמו לעובד אלקים אחרים ולאובד ונכרת מעמיו , בענף הנכרת מן האילן שממנו חיותו (כימן א׳) ונוסף לזה הנה הנבואה , אורים ותומים , ושאר קדמוניות קודש , גם רוב הספרים והשיר הנעלה והדבור הנשגב שהיו אז בישראל וביחוד מזמן שמואל ודוד ואילך , כל אלה היו מקור נאמן לגילוי ולתגבורת הרוחני , בחלק הסגולה שבאומה וממנה נאצל גם על שאר העם ; אמנם אין מכל המנות הרוחניות הטובות הללו במועד זה החדש כ״א שיעור פחות או לא כלל , וזה לפי שעוד בתחלתו נתמעטה הנבואה ופסקה באמצעותו לגמרי ; גם התהלות והזמירות והחבורים בשפת קודש (שנתחלפה עוד בבבל בארמי בלול כדרך אצל כל גולים) היו מתמעטין והולכין במועד זה עד כי כפו ונעלמו באמצע מועד שאחריו וכמו שיבוא ; התורה ויתר ספרי הקודש שנשארו בידם כחסד עליון גדול (אחר שהרבה מהם שלא באו בהעתקות לידי העם והיו מונחים בהיכל נשרפו עמו ונאבדו אבידה שאין לה חליפין) והיו אז כספר החתום והוצרכו לתרגום ולפירוש ; והאחרון הכביד שע״י הפזור הגדול שהתחיל מעת גלות עשרת השבטים וכנראה ברור היה גובר והולך גם ביהודה מזמן מות יאשיהו ואילך , נתרחקו הגליות זו מזו מרחק רב עד לקצוות האסיא״ה , ובמצרים עד גבול כוש , ולמערב עד ארצות יון , וכולם נכנעו תחת משלי עם נכר ולהנהגותם במדיניות , ונכנסו לעמודתם ולבית מלחמתם , בתחלה תחת הכשדים ובהמשך כל מועד זה חלק למלכות פרס הגדולה , ולעת קצו תחת ממשלת היוונים המוקדנים שתפסו המלכות מהפרסיים . ועם כל החסרון הזה בערך אל ימי בית ראשון , הנה נתחדש עתה באומה היינו בכל הגליות שהן עצמותה , רוחניות חדשה גדולה שגברה ושבה לחיות בכולן רוח חכמה ובינה , רוח עצה וגבורה , רוח דעת ויראת ד׳ ; ר״ל רוח חכמה ובינה להכיר ערך הסגולה היקרה שבידם מאבותיהם נגד הבלי הגוים אשר בארצותיהם באו ; רוח עצה וגבורה ליסד קהלם ולאמצו ולעטרו במצות תורות ומנהגי אבות טובים וכולם היו חביבים עליהם ביותר עד שנתנו נפשם על קיומם לעת ההברח ; רוח דעת ויראת ד׳ לאסוף ולכתוב ולהעתיק כל הנשאר להם מספרים קדושים ולהגות ולהבין בם מפירש ושום שכל , עד שנחזקה התורה בידי כל גולה וגולה ולמדוה והבינוה ושמרוה , כל אחת כפי האפשר לה בארצות מגוריה . כל זה המראה הגדול שבכל מה שתתבונן בו יותר תשתומם עליו ביותר , כבר באה עליו ההבטחה מפורשת בתורה (דברים ל׳) שאחרי מרידתם וקשיות ערפם בזמן ההולך ישובו אל לבבם בארצות הגוים אשר יודחו שמה ושבו עד ה׳ אלקיהם , אז ימול השם את לבבם ואת לבב זרעם , היינו שיבוא הזמן שיתגבר רוחניות האומה , עד שיגיע מה שלא הצליח בידי הנביאים מקדם . — ונעשה כל זה בכל גולה וגולה לא על פי איתות ומופתים בנסים נגלים,. ואף לא בכח הזרוע וגבורת החרב , שלא מצאנו משניהם רושם אצל יסוד קהלות גולה הראשיות משך מועד זה , מן חורבן הבית ע״י נבוכדנאצר עד תחלת מלוך היוונים , כ״א בשלות השקט ובהתעוררות רוחני לבד בידי הזקנים והעם שהיה בזה להם לב אחד לעשות כמו שבא בספור על קהל השבים לארץ יהודה , ויער ה׳ את רוח זרובבל וגו׳ ורוח כל שארית העם וגו׳ , וכמו שהבטיחם חגי הנביא על הסיוע ממרומים והנצחון לכל מונע ושטן , לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה׳ צבאות . — והנה האותות והסימנים לרוחני

שער ט

מועדי עם עולם

(האסף הקודש)

ונתתי רוחי בכם וחייתם
והנחתי אתכם על ארמתכם:
(יחזקאל ל״ז י״ד.)

כדברים האלה השיב נביא הגולה שעל נהר כבר בבבל כששאלוהו העם לאמר יבשו עצמותינו ואבדה תוחלתנו תקותנו נגזרנו לנו, התחיינה העצמות היבשות האלה ? והנה באמת היה למראות העין טעם לשאלה זו, בראותם איך נתפזרו ישראל פזור נורא בכל גלילות האסיאה ואיך לא הצליח בידם מיד אחר החורבן לא בארץ ישראל ולא במצרים לייסד חברה חדשה, כ״א נשארו נדחים ופזורים אחד ושנים, ושרק בארץ כשדים לבד עלתה להם בתחלה להתאחד בחברה חשובה ונקראה קהל הגולת מיהודה; והיה קשה בעיניהם להאמין שבנקודה קלה זו לבד יצמח רוח חדש לאומה ויתחזק בשיעור ראוי לקבץ נדחים ולאחדם לחבורות, וליסד כפי האפשרי קהלות שלימות בכל עבר וקצוות, וכי ירב פעולת הרוחני ההוא עוד לאגוד גם אותן הקהלות השונות יחד על ידי אגודת מה, עם רחוקם זו מזו ורוב ההשתנות בהן, עד כי ישובו להיות אומה שלימה וגוי גדול בפנים מה יותר מבראשונה, ואלו היה לגוף גדול רוחני, בעל אברים רבים שונים ומתאחדים בפעולת כללותם; והנה לא יתבן כל זה ,

לפי המבואר בקודם, בלתי אם רוח אומה עז ונכון, נותן חיות ועצמה ליעפי הצרות, מעיר נרדמים ומחבר נפרדים; והנה באה הבטחת הנביא הנרשמת לנו בראש שיש כח בדבר ד׳, היינו הרוחני שבקרב גולה זה, להשלים החפץ הגדול ההוא המכוון, והשיב עוד לרשעים שבהם, שנתעקשו לאחוז במחשבה זו של הפירוד המוחלט והאבדון בין האומות, והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו׳, ובמליצת דרשת חכמינו (עיין ספרי פ׳ שלח לך, סנהדרין כ״ה ע״א) שאמרו לו (רבנו יחזקאל) עבד שמכרו רבו לאחרים כלום יש לו עליו כלום · — והנה הימים הבאים ותולדותיהם העידו אמתת הנבואות הללו, וכי לא שב דבר השם ריקם · — וכאן ראוי שנתבונן ונעמוד על ההבדל העצום שבין תבונת הרוחני כפי מה שהיה בקרב האומה בזמנים הראשונים שדברנו עליהם בקודם, ובין תבונתו ואיך נתגלה ונתחזק אחת אחת יותר בזמן שאנחנו בו, והוא הנקרא לנו מועד הצמיחה והגדול לאומה פעם שניה; וזה כי לפנים היו חיי האומה תלוים בישיבתה במקום אחד והתנחלה בחבל נחלת האלקים

ע״ז ואבק ע״ז והיית הפנה ההיא קשורה ומקושרת עם קיום האומה אשרה וטובה, והיא המרחקת אותנו מלבת בחוקות העמים, ומהשפיק בילדי נכרים, הרעה תצומחת תמיד בפרוע פרעות באומה; ולא הבינו המלכים הטפשים ההם מה שהבין מרותניות אומה זו המקימה נביא הגוים באמרו: הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. — והנה הדברים והקורות איך נהרס כל הבנין אחת אחת, היינו איך בהשחת האמונה נפכד גם המוסר ונשפך לרוב דם נפשות נקיים המחזיקים בד׳ אלקיהם, ושאר מוסדות הטוב והישר, ואיך גם רוח הדעת נשחת, ופנו עורף לעצת נביאי האמת ויועצי תושיה שלא אבו להחניף להם במעשה מורי שקר המחניפים תמיד לעם, ואיך נבקה רוחם והכניסו תמיד ראשם בין שני הרים גדולים בבל ומצרים עד שרצצו את גולגלתם, ואיך נתפזרו והרחיקו מעל גבולם ברצונם ובעל כרחם עד כי מעטו וישוחו מאוד, ואיך אף שאבד הכל לא יכלו להם קצת הסגולות שבהם שבקשו לאסוף נדחים מסביבות וליסד חברה מדינית חדשה במצפה מקום מפורסם צפוני וקרוב יותר לבבל, תחת הראש גדליהו בן אחיקם אהוב לכשדים, אך גבר רוח העועים בקרב העם ושדיהם שלא להשאיר פליטה אך להרבות נדחים כמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו, ולעשות הגלות שלימה, כל הדברים והאמת האלה הנם בספר המלכים הקצר שבידינו, ובכל ספרי הנביאים ובמגלת הקינות כתובים ברוח אלקים ומצוירים לעינינו בדרך נשגב ונעלה, להיות לעדות ולמורה לדור אחרון בנים יולדו עד אחרית הימים, כמש״ה שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך. —

ונשלם הזמן השלישי לאומה, מועד הירידה והכליון אחרי שנמשך מן מות שלמה עד שנהרג גדליהו לפי חשבון הברייתא, שע״ה שנה.

אבן על דרך מינות ויציאה מן הכלל , לא כתורה המסורה בידינו ; ויתכן מאוד שזייף אותה ולא קבלה בכללותה וכמו שחרפו חז"ל בצדק במקומות הרבה את הכותים (שהם בלי ספק כלל נצר נתעב משורש נחש של חטאת ירבעם) נומיתי לסופרי כותיים זייפתם תורתכם וכו' ובכן לא עמדה בעינה החטאת הגדולה שזמם ירבעם , כ"א הקרה רעתה בזמן קצר , ולא נשארה העבודה בשתי המקומות לבד כ"א בימים מועטים חזרו הבמות למקומן ורבו העבודות ופרצו בעם גם עבודות אלקי הנכר ואמונת כל שוא ותפל , שהכבידו תמיד יותר על עשרת השבטים ואשר על יהודה ; ואנחנו רואים בעין איך בהשחתת רוח האמונה נשחת גם המוסר ורבו המרידות והריגת המושלים עם זרעם ; ואיך כבה לגמרי כל שביב אש ידיעה כשרון ומלאכת חושב וסופר השתים וכל קשר לטובה בממלכת אפרים ; גם הנביאים הגדולים אליהו ואלישע , הושע ועמוס שעמדו בהם ולא עזבום כלל ורוב נבואתם אליהם , הנה ברוב מיפתיהם ואש תוכחתם לא צלחה בידם מה שהצליח ד' בידי שמואל הרמתי ; גם ארבעת מלכי בית יהוא שהכריתו עכ"פ עבודת אלקי הנכר בפי כתם , ודבקו בהעבודה כמו שיסדה ירבעם , ונראה שעמלו לעמוד בפרצות , והצליחו מעט ביתוד בזמן השלישי מהם , הנה גם הם לא עצרו כח נגד ההשחתה הכללית והתתוך של כל יסוד טוב שגבר בהם מזמן החלוקה הכפולה לאמונה ולמלכות הלאה , עד כי גלו השבטים אחד אחד ע"י מלכי אשור לצפונית מזרחית האסיא"ה , ולא נשאר לנו מהם בעצמם ובכללותם שום דברי זכרון לשון וספר , זולת מה שהודיעונו מהם הכהנים והנביאים אשר ביהודה ; וכמו שבא — מלכים ב' י"ז — הספור המעורר הלב לעצבון על אבדן החלק הגדול מאומה שלימה בלא חמדה ; ועד היום הזה לא ידענו מה היה להם אם עלו בתוהו ואבדו ונטמעו בין העמים או אם נלקטו לאחד אחד בימים מאוחרים וחזרו ונדבקו באומה . — אמנם בממלכות יהודה ובנימין לא נפל הדבר כל כך רע ומר ,

ולא אבד לגמרי פרי הטוב של מעשי שמואל דוד ושלמה , ונשמר רוח האמונה ע"י הכהנים מזרע אהרן וצדוק מורי התורה ותופשי עבודת המקדש בטהרתה ; ונשמר זרע המוסר ודעת אלקים בעם ע"י הלוים שעברו באלה הזמנים כעניים וגרים בארץ ללמד מוסר ודעת (הגם שהרשעים וביחוד משאר השבטים היו משחיקים עליהם ומלעיבים בם כבתוב וכנמצא להם בתהלים הרבה מזמורים שישפכו שיחם על ענים ובזיונם) ; וע"י הנביאים נשמר כלל רוחניות וכתבו הם או תלמידיהם נבואתם על ספר , וחברו קורות האומה וקורות מלכים יחידים , או קצרו אותם מספרים רחבים באלה הדברים שכנראה הונחו בבית ד' ונשרפו עמו , והקצורים באו בידי העם וקראום וידעו פועל ה' וכש"ה אשר שמענו ונדעם וגו' ; היו גם קצת העתים טובים ותשובים כמו ימי יהושפט וביחוד דורו של חזקיהו הוה דור דיעה לתורה ולדעת והעתקת הספרים ולכל הנהגה טובה בתיקון המדיני , כשנתו ממלכי אשור והיה להם הרוחה זמן מועט , וכן בתחלת ימי יאשיהו כנראה הכל מן הכתובים ומן הבא בקבלה , ולא נוכל להאריך אך סמוכים על היודע ומבין נקצר ונעלה לענינינו , איך בכל אלה לא עצרו כח לגדור פרצה שעשתה החלוקה או לככור מעינות ההשחתה שנבעו מכל צד כשטף מים כבירים . — המעמד הטוב בימי שלמה ורפיונו מיד אחר מותו , העיר תחלה קנאת מצרים , ולא בלבד שלקחו הרבה וחיל ישראל כי אם גילו גם ערות הארץ וחולשתה לבאים אחריהם ; ומני אז אחר שנשמדו או נשפלו השונאים הקטנים שבני א"י הרעים , קמו נצבו שני שונאים גדולים ונוראים , מצד צפונית מזרחית אשור ואחריו בבל , ומצד דרומית מערבית מצרים . — הגם שעבודת אלקי הנכר לא גבר ביהודה כבעשרת השבטים , למדו מהם עבודת הפרטיות וחזרו הבמות גם בהם ; איזה מלכים רשעים כאחז מנשה ויהויקים , חשבו להטיב ענים ומצבם , בהתדמות אל העמים בעבודות אלוהות הרבה , ולא השכילו כי אין מפלט ותשועה לישראל זולתי בהדבקם בד' אלהיהם ובשמרם פנת היחוד במו שהיא מסורה להם טהורה מכל

המלך גמר בדעתו לבנות שם בית מקדש עולמים אחר שהיה המקום מפורסם למקודש בדבר העקידה ; וכוונתי שע״י ההיכל הקודש והנכבד ישבותו מכל וכל העבודות הפרטיות שהיו צורי מכשול לישראל ימים רבים ; אלא שמנעהו נתן הנביא בדבר ד׳ לסבה הנגלית בכתוב כי איש דמים אתה וגו׳ , ולסבה שגבר שלמה לחירם כי לא יכול לבנות בית לשם ד׳ אלקיו מפני המלחמה אשר סבבוהו ; ואולי גם לסבת הפחד שלא הגיע עדיין העת שיעזבו ברצונם העבודית הפרטיות האהובות להם , ומה גם איתן המקומות הנז׳ למעלה המקובלים למקודשים מימי האבות , והנה תהי׳ המניעה על דרך כי אמר אלקים פן ינחם העם ובדרך הבוחן לבות . — בימי שלמה בנו היתה הלבנה במלואה (עפ״י מליצה היפה שבמדרש וממנו ברמזי הזהר) היינו שהגיעה טובתן על ישראל הגמית והרוחנית עד הראש . בידו הצליח ה׳ לקשור את השבטים גם ע״י עבודה כללית ביד הכהנים בני אהרן והלוים במקום אחד אשר בחר ה׳ , כמו שנקשרו כבר ע״י ממשלה כללית לסבת המנוחה והנחלה הרחבה מורשת דוד , רבו הבנינים והמלאכות והידיעות והמסחור ביבשה ובים רחוקים , במלך ובעם · גם נצני המשל , השיר , החכמה והמדע הנעלים שהחלו לפרוח עוד בימי שמואל ואחריו בימי דוד , הגיעו לשלמות בימי הטובה האלה ; וזה הכל מפורש ונראה בכתובים ובקבלה , אין צורך להרחיב הדבור בו . ובזה שלמו ימי הזמן השני לאומה אשר יעדנוהו למועד העוז והמפעל . וזמן המשכו מן הכניסה לארץ עד מות שלמה , כפי המבואר בכתוב , תע״ז שנה .

נ. אחר מות שלמה החל הירידה , בלות והתיך כל קשר טוב ואמיץ ; וזה כי עוד בחיי המלך לא סרה קנאת השבטים ונשארה ביחוד הפלוגה הגדולה , יהודה ובנימין מזה ואפרים ועמו יתר השבטים מזה , [illegible]״ה בהבטחה לעתיד אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה יר (מלשון וכעסתה צרתה) את אפרים , והקנאה הולידה השנאה והתלונות גם בעבור החיל הנצב מובן אצל המלך , גם בעבור ההוצאה לצרכי המלך שחלה על השבטים יתר על הוצאותיהם להנהגת עצמם , ונגבר בימי שלמה ע״י נציבים מיוחדים במחוזות ובערים . והיה המס עליהם למשא וחשבוהו עול מקשה כדרך כל המון שאינם משיגים תכלית המלכות הכללי בפרט בימי שלום ארוך . אולם עיקר הקנאה היתה בלי ספק השבתת העבודות וקבוצי המועדות במקומות המקודשים מקדם ומפוזרים בינות השבטים ; ובפרט אחר שהתחתן שלמה עם מלכי העמים מסביב והניח לבנותיהן עבודות אלקי הנכר שלהן ; ולזה עוד בחייו החל ד׳ לקצות בנחלת דוד אביו , מחוז ארם דמשק ומחוז אדם ; והיה עוד בקום אחריו בן לא חכם הותר הקשר קל מהרה , וסר אפרים מעל יהודה ויחצו לשתי ממלכות , והיה זה פרץ נופל נבעה בחומת ישראל . הבנין הטוב שעמלו בו הבונים שמואל ודוד באמונתם , ומקור נפתח לכל רעה בטול סדר האומה והשחתת רוחניותיה שבארנוהו בקודם ; כי הנה שהקים ירבעם תחת העבודות הפרטיות בכל עיר שתי עבודות לבד , בבית אל מקום המקודש הרבה מימות יעקב ובדן ; מקום עבודה ישנה ומפורסם ע״י נצחונו של אברהם , הנה להיות שנשארו הכהנים זרע אהרן נאמנים לבית עולמים שבירושלים , ובן הלוים המורים בעם ותופשי כל מדע עזבו את מגרשיהם ואחוזתם וילכו ליהודה , הוכרח ירבעם לכהן כהנים מהעם , וכמו שהתליצץ עליהם אביה מלך יהודה כל הבא למלא ידו בפר בן בקר ואלים שבעה והיה כהן ללא אלהים ; ואעפ״י כן נקל לירבעם להיות שגם בזמן בלתי קודם מזה הרבה כהנו בבמות זרים לוים וישראלים ; ולא זו בלבד אלא לפי שהיה חקרי לבו רק לפלגות שינה גם את סדר חשבון העתים הנהוג בירושלים כנראה ממה שספר הכתוב שעשה את החג בחודש השמיני תחת החודש השביעי , ושינה גם בפנימיותיה וכליו וספרו לנו הכתובים שעשה עגלים (אולי תמורת הכרובים שבמשכן ובבית עולמים) הכלל שהבין העבודות לד׳ אלקי ישראל

אבן

שנשארו לנו בחסד גדול מזמן הרחוק ההוא , איך הוסיפה האומה מעט מעט יותר בהצלחות מדיניות וטובות רוחניות (ודע שברכת יעקב לבניו כל עיקרה על זמן זה נתנבאה) עד בוא זמן שמואל הרמתי . — הוא הגדיל לעשות טובה עם ישראל בכל צד וענין עד שהשוהו הכתוב בשני מקומות למשה ; ועם היות שמעת שנחרב בית שילה ונעזב בחטאת כהניה , והארון עם הלוחות התהלכו מעיר לעיר בערי יהודה , ורבו מאוד העבודות הפרטיות , הוקמו במות גדולות וקטנות ליחיד ולצבור בכל מקום , כלשון הכתוב ממגדל מצרים עד עיר מבצר ובכולם זבחו זבחי הימים וזבחי משפחה (ולפי הפשט לא אכלו עדיין בשר תאוה באותן הימים) והיה ראוי שיותר לגמרי הקשר שבין השבטים, הנה עם זאת איש אחד שמואל נביא נאמן לד׳ מלט את הכל בגודל צדקתו ורוב חכמתו ; בימיו ועל ידו עזבו עב"פ את אלקי הנכר , וינהו כל בית ישראל אחרי ד׳ ; הכהנים בני אהרן שתי המשפחות אלעזר ואיתמר שנדלדלו מאוד ע"י כהונת הבמות שעל הרוב לא היתה מזרע אהרן שנתיחדו אז בשם מיוחד הכהנים הלוים (הגם שגם הם לא נשמרו מחטאת העבודות הפרטיות ורק שלשלת זרע פנחס וצדוק נשארו נקיים אצל העבודה הכללית במבואר ביחזקאל) הנה נראה שיסד שמואל מושב כהנים בעיר נוב מזרע איתמר מאותן ששמשו בשילה , הגם רק במקדש שולחן ומזבח בלא ארון הערות שנשאר בקרית יערים ; וכמו כן קבץ את הלוים וגם הם מורי התורה ותופשי כל מדע בעם . ויחלקם במחלקות עוד לפני זמן דוד , בכתוב המה יסד דוד ושמואל הרואה — לפניו — באמונתם . וכמו כן התאמץ הרואה ברוח ה׳ ויסד ברמה עיר מושבו את הנ י ו ת מדרש לבני הנביאים ללמדם ולהכינם , כבדי שיהיו מוכשרים שתשרה עליהם הרוח ברצות ה׳ וכמו שספר הכתוב וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עומד נצב עליהם , וקודם זמנו כתוב ודבר ד׳ היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ , וע"י שני התיקונים הגדולים הללו ירה יסוד ואבן פנה לאושר האומה בזמן

החשוב הקרוב לבוא . — ועדיין בלא מלך אחד ומקדש אחד לבד היה הקשר שבין השבטים מרופה , ביחוד אחר שהזקין השופט הרואה ובניו לא הלכו בדרכיו , כנראה ממעשה של אנשי יבש גלעד שבאו במצוקה גדולה ואיש לא בא לעזרתם, ומה נזכר בכתוב וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל והיה ביום מלחמת ולא ימצא חרב וחנית ביד כל העם (היינו בחלק הדרומי מהארץ שלכדוהו הפלשתים וישימו להם שם נציב בגבעה שהרגו יהונתן) ועל כן נתקבצו אליו זקני ישראל הרמתה והקים להם מלך גבור ; והנה כל הענין איך בחרו והמליכו ואיך חדש את המלוכה אחר נצחונו הראשון על בני עמון , בקבוצים גדולים במצפה וגלגל מקומות מפורסמים לקדושה וכתוב דברי ברית המלוכה בספר וינח לפני ד׳ ואיך הציע לפניהם חשבונו היפה ממעשי ימי חייו , נודע וכתוב בספר הנקרא על שמו , החל בו הוא בעצמו והשלימוהו נביאים אחריו . — המלך דוד ע"ה היה גבור ואיש מלחמה מנעוריו , ועם זאת הנהיג ממשלתו עפ"י הנביאים הטובים ולא מרה את פיהם כשאול ותכון ממלכתו ; האויב החזק והיותר תמידי בימים ההם הפלשתים נכנעו אחר שהכה בהם שלש פעמים ; גם אדום , מואב , ועמון וארם ודמשק הקרובה לכד וישם בהם נציבים להנהגה ולקחת המס . גם מלכי ארם הרחוקים שקנאו בהצלחתו ועוררו עליו מלחמות כבדות נצח פעמים עד כי הניח לו ד׳ מכל אויביו מסביב ; ומתחלה מלך בחברון עיר הקדמונה של שבטו ועליה לבד ; ובתוך זמן נצחונותיו הנז׳ באו אליו כל שבטי ישראל וכרת שם ברית לזקניהם לפני ד׳ (בבמה) וימשחו אותו למלך על כל ישראל , ולו כמו גם לשאול היה חיל מיוחד נצב תמיד מוכן , שלשים אלף איש בחור . וכאשר לכד את המצודה אשר בירושלים מיד היבוסי יושב העיר ביחד עם ישראל , אמר להכין שם עיר הממלכה לכל ישראל , לבעבור תהיה גם היא סבת קשר להשבטים כולם . ולאחר שהציב בהר המוריה מזבח לד׳ והקריב עליו עולות ושלמים בדבר גד חוזה ,

המלך

הכללית ; האוהל ומשכן הקרשים שעשה משה במדבר הוכן תחלה בגלגל , ואחר כן עוד בימי יהושע נתיסד המקדש בשילה בית של אבנים ומסובך ביריעות מלמעלה, והיה שם חלקה גדולה בין שילה שכם ובית אל , ושם נועדו כל השבטים וזקני האבות לישראל , בקדימת מעלה ליהודה ואחריו לאפרים , להמתיק סוד על כל הנוגע לכלל האומה ככתוב עד כי יבוא שילה ולו יקהת עמים . — אולם מה שעכב הרבה את אושר האומה , היה החטא הגדול של העבודות הפרטיות שהיה בידם ברוב זה הזמן השני ; וזה שלא היה אפשר להוציא מדעתם מה שנראה בעיניהם לצדק רב , שראוי להיות , כפי היותר שאפשר , לכל פרט ופרט , לשבט ולמשפחה ולבית אב , מקום וסדר עבודה אלקית מיוחדת , ולזה מי שהיה ביכלתו הקימו להם מקומות עבודה נקראים במות , והיה בהם מקדש ומזבח וכהנו בהם בכורים או מי מהעם הבא למלאות ידו להקדיש עצמו לעבודות אלו ; והאמת כמו שספרו לנו נביאי האמת שזוהו הצרעת הרעה שאכלה בישראל בימים ההם עד החורבן , והתירה כל קשר טוב שבין הפרטים והכלל ; ולא היו ימים טובים לישראל כ"א בימי דוד ושלמה שנתמעטו העבודות הפרטיות עד שפסקו בבנין הבית לגמרי . — הגדולה שבעבודות אלו נראה שהיתה בעיר דן בחלק היותר רחוק ונפרד משאר הארץ ; ואין ספק אצלינו שהיתה העבודה לשם אך בלתי נקיה מע"ז אי אבק ע"ז ; והכהנים היו משבט לוי ומזרע משה (ובעדות הכתוב גם מבני דוד היו כהנים בעבודות פרטיות שלא ידענו מהם) ונראה שלא פסקו לגמרי , ואחר שחזקה ירבעם בן נבט עמדה עד גלות השבט לאשור . — ואל יפלא בעיניך איך לא היה אפשר לנביאים ומורי התורה הכהנים האמתיים מזרע אהרן להוציא מלבם מחשבה זו שהיתה להם טובה והכודה , ועוד נהפיך שלפי הפשט ולפי קבלת חז"ל (יעויין כולה סוף זבחים , וגם מגלה דף יוד ע"ב) הוכרחו להתיר הבמות ליחיד ולצבור , והקריבו זרים בהיתר בבמת יחיד ובפרט לראשים נראה שהיה תמיד רשות להקריב בהם , ולפי הפשט הקריבו שמואל גם שאול גם דוד ושלמה ; כל זה לא יפלא בעיני המתבונן , שהרי בטענה זו בקש סנחריב הלוכד להניא את לבב העם מאחרי חזקיהו המלך הצדיק , הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו ויאמר לפני מזבח אחד תשתחוו . ועוד יותר נפלא שאף בזמן מאוחר הרבה , וכבר נעקרה ע"ז ונשתרשה לגמרי מבינינו נבנה במצרים בית מקדש חוניו לד' אלקי ישראל עם קרבנות וקטורת וכהנים מזרע אהרן , הגם שהיו צדיקים וכרוכים אחר המקדש בירושלים ושולחים לשם שקליהם ונדרים ונדבות , וכמו שנזכור להלן , ונשוב לענין ולזמן שאנחנו בו ימי שפוט השופטים , ונאמר הגם שהיו גם הם רובם ככולם כרוכים אחר המקדש שבשילה , הנה הסב להם חטא העבודות הפרטיות שניתר אחת אחת הקשר האמיץ שבין השבטים ; ורע מזה , שבאין תורה וכהן מורה ממקום אחד נבחר לבד , זנו מעט מעט יותר בעבודות נכריות לאלקי הנכר עד כי באו עליהם אויבים קרובים ורחוקים והציקום בשעריהם זמן רב או מועט ; אולם בכל פעם הקים להם השם בחסדו מצילים שופטים , ועיקר פי' שם זה בבאן מנהיג כולל מאחד לכל השבטים ומתווך בין דברי ריבותם . — והנה מצינו בשיר נצחון הנשגב הנשאר לנו הוא לבדו מזמן קדום זה , התלונה על פירוד השבטים , והתרחקם מהמלחמה והתשועה הכוללת . וגם בנצחון גדעון מצינו קנאת השבטים זה נגד זה ומלחמת אחים הנוראה לסבת פלגש בגבעה ידועה . — ועם כל הנגעים האלה ראינו כי גבר הרוחני באומה , ונתאמץ קשרה לטובה אחת אתת , ובזמן ההוא הוחל להוסד אסיפה ראשונה משירי קודש נקראת בשם ספר הישר , ומובא ממנו בכתיב , שיר על נצחון יהושע תחלתו שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וגו' עד יקום גוי אויביו , ושיר אמר שהתחיל ללמד בני יהודה קשת , ונזכר בשירת דבורה שהיו בזבולון מושכים בשבט סופר וכבר אז היו לכל שבט מגלות יוחסין שרשמו אותם השוטרים הלוים והונחו עם שאר בריתות וכתבים יקרים לפני ה' בשילה , באופן שנראה מן הכתובים המעטים שנשארו

עם נכרי ויהיה הספוק בידם לסדר הנהגתם . ומה נעים המשל שהמשיל הנביא (יחזקאל י"ו ז') על מעמדי האומה בזמן ההוא : שדים נכונו ושערך צמח ואת עירום ועריה ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים ; הכוונה שכבר נשלם ויצא לפעל חומריות האומה , אולם הרוחניות שבה הגם שהיה בכח והיא המעמדת אותם , עדיין לא יצא לאור שלם ; ובכן בהגיע עת דודים , היתה עצת ההנהגה העליונה , יציאתם לחירות בכח פלאים רבים ככתוב בתורה , וכל זה לאמת ולהורות , שלכל מקרי העם הזה , לעמידתו והצלחתו , כמו לירידתו ומפלתו סבה רוחנית כוללת , היינו כח אלהי השוכן בקרבנו , וטובתנו לא גבורת החרב לבד , ולא פתויי ערמה והתחברות לעם נכרי , אף לא החריצות במלאכה וכשרון ידים לבד , ולא בכללות בקשת חשבונות הרבה בדברים גשמיים ומדע אנושי לבד , שבכל אלה כחם ורוחניותם פרטי וחולף במה שהוא פרטי , והטבע כרוך בעקבו ההפסד וההשחתה , והפלא הגדול הוא לבד הרוחני באמתתו לפי שהיא למעלה מן הטבע הנמצא בעולם החומרים (ועוד יבואר אי"ה בבאור ענין נסים נגלים ונכים נסתרים) ובמו כן חזק ואמץ השם יתעלה קשר האומה בתתו להם בדרך נפלא ונעלה מאוד תורות חקים ומשפטים צדיקים וכוללים , משלימים לפרטי ולכלל באופן היותר שלם שאפשר ; והבטיחם שבשמירתם על אמתתם תעמוד האומה ולא תכלה ותאבד , כי היא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה וגו' ; והיתה האמונה הזאת חיה וחזקה באומה בכל הזמנים ונודע לה תמיד הרוחני המוחלט שבתוכה ; כי זה הוא העיקר הגדול , שמלבד שיתהווה איזה רוחניות באומה מן האומות אין בזה די עד שידע לה במדע מבורר שזה ההווה בקרבה הוא ענין רוחני ושהוא המעמידה ומקיימה , וזהו בדרך ציור תחלת המחשבה עבודות האלקית שלה כמבואר למעלה ; וכן אצלינו בני ישראל זה היה העיקר שאנחנו תמיד דבקים בה' כלל ואמתת הרוחניות כולם , והודיעה לנו תורתנו זאת כמו שאמר כי שאל נא לימים ראשונים וגו' הנהיה כדבר הגדול הזה וגו' השמע עם קול אלקים . ובענין החוקים הודיעתנו כי מי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו וגו' ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וגו' ; ועוד יתבאר עומק המאמר חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה , חבה יתירה , נודעת להם שניתן להם כלי חמדה . — ונשוב לענין הספור כי אחר שבצע ד' כל מעשיו אלה , היינו אחר שהכתירם בתורה וקשרם בחוקה אחת ומשפט אחד ונסדרו השבטים לדגליהם , ונקשרו גם המה ושבו לאחדים בהנהגה הרוחנית שבאוהל מועד השוכן בתוך המחנות , וקשר הכל כבוד ה' החופף עליהם ושוכן בין רבבות אלפי ישראל , ואחר שהיה עוד מחכמת השם יתעלה לסבב גם את הרע הבחירויי של דור המדבר ונאצם את ד' לטוב , ולעכבם במדבר בכדי שיתמו הדור היוצא ממצרים שלא הועלו כל הצורך משפל מצבם ולא טהרו מעבירות רוחם מעבודת מצרים ; ואחר שנדל הדור השני בחירות , גבורים ומהירים כגורי אריות וכצבאים על ההרים ; אחר כל זו ההנהגה האלקית הרוחנית שגדלה אותנו כאומן את היונק , ושהשתומם ע"ה בראותו אותה הנביא הגדול לנום עד שנחה עליו הרוח ונשא עליה משליו הנשגבים , אז נשלם הזמן הראשון לאומתנו ; ומשך מועד הצמיחה והגדול הזה , לפי חשבון המועט התפוס לברייתא הנ"ל תס"ה שנה , משגלה השם על אברהם עד מות משה רועה נאמן ע"ה . —

משנכנסו ישראל לארץ החל זמן השני

מועד המפעל והשלימות . כבשו רוב הארץ וחלקוה כלה בגורל לפני ד' במקום העבודה ; קצת השבטים נשארו רועי מקנה בכר נרחב מסומן בגבוליו , ורובם בנו ערי חומה ויזרעו שדות ויטעו כרמים ; הנהגת כל שבט היתה לבד ובפני עצמו ע"י נשיא וזקנים . והקשר שבין השבטים כולם היה תמיד המקום הנבחר לעבודה הכללית

כ"א נשארו יושבי אוהל ומקנה בערבות הארץ, ובקרב הככרים רחבי ידים שבין ישובי הכנעני; והגם ע"הוצרכו לקנות שדה אחוזה לקבר בכסף מלא, בטחו בד' והאמינו שלהם תהיה הארץ באחרית כשיהיו לאומה שלימה ומסודרת; וכשלא יטמעו או יהיו לגוי אחד עם אוחזי הארץ לפניהם, המחוזות הללו שהם מתגוררים בם כעת, יהיו להם לאחוזת נחלה. (והבן ע"חמור אבי שכם בדברו אל בני יעקב, לא הזכיר היותם לעם אחד, אולם כמחניף להם אמר: והארץ הנה לפניכם שבו בה וסחרוה והאחזו בה, היינו שיסבבו כרועים או שיאחזו בארץ כרצונם, ולבני עירם הזכירו ההיות לעם אחד, והעלימו דבר האחוזה, ואמרו ישבו בא"ץ ויסחרו אותה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם) והנה קראו בשם ה' במקומות מיוחדים, גלגל, שכם, בית אל, מוריה, חברון, באר שבע, ונטעו בהם אשלים והקימו מצבות שהיו אהובים לפני המקום בזמן הקדום הזה כמאמרם ז"ל. ועל כן נמסרו המקומות ההם למקודשים בזמנים מאוחרים; והיה בהם המוסר הגדול, ככתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וד' אל דעות ולו נתכנו עלילות להנהיג ולנהל הקורות אל מחוז חפץ הרוחני; וההנהגה ההיא סבבה וצותה שתרד המשפחה הקדושה למצרים, ולהתגורר שם זמן בגבולותיה, לפי שזה העם כבר היה אז יותר נשחת ברוחו באמונות ומעשים מן הכנעני שכתיב בו כי לא שלם עון האמורי עד הנה, וע"כ היה השם במוח שלא יטמאו ישראל בהם, ומי יודע אם היה כן אילו היו נשארים בין הכנענים משך הזמן הארוך ההוא; זה האחד, ומטעם שני, לפי שעם כל תועבותיה היתה מצרים עשירה בבנינים במלאכות ואומנות התועלת וההדר ורבתי בידיעות, והיה מחפץ ההנהגה העליונה שתתגורר אומתנו בתוכם בכדי להיות כפי ההבטחה לגוי גדול היינו לאומה שלימה מלאה קנינים וכשרונות; עלתה להם אם נתעכבו בארצות כנען, שלא נמצא בשעת הכניסה לארץ אף לאליליהם היכל בנוי. —

ולזה רוח ד' שהי' בתוך המשפחה ואשר דבר לאבינו הראשון ונהל אותו מארצות רחוקית עד הארץ הנבחרת, הוא המושך ליעקב במטה (אולי צ"ל במקל) נועם למצרים, כאמרם ז"ל ראוי היה יעקב וכו', והוא האומר לו עתה אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה; הכוונה עפ"י דרכנו, שלא יירא שיטמע שם זרעו בין אומה גדולה ומסודרת, והבטחה שיהיה זרעו בעצמו שם לגוי גדול, ושהרוחני הכללי שבקרבו יצילהו מדין החלוף והבליון; וזהו בעיני הסוד שרמז עליו במקום הזה עפ"י דרכו ולשונו בעמוקות הללו, האדם היקר הרמב"ן ז"ל. וכן היה הדבר, שעם היותם גרים במלכות ההיא זמן רב (לפי דעת הברייתא דר' יוסי שדרכה תמיד לתפוס את המועט במספר השנים, ר"י שנה) הנה נשארו רועי מקנה ביחד במחוז אחד על הגבול, ואף שנסעו איזה שבטים עם מקניהם למדבר הקרוב כנראה מן הכתוב, חזרו תמיד למצרים ארץ מגורתם; ולפי עדות פשט המקרא החזיקו בברית המילה; ונראה עוד בבירור איך נשארו ביחוד בשבט לוי מושגים נקיים מאוד באמונה, ואנשים ראוים להיות ראשים על העם, ואשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך; גם נראה שהיה טבעם חזק ובריא, ככל קבוץ שלא נחלש עדיין בתענוגי המותרות, ועל כן פרו ורבו והיו לעם עצים במשך זמן שהוא על כל הפנים בלתי ארוך בערך הרבוי ההוא, וכמו שאמרו המילדות: כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה; קצרו של דבר שבכל התחלת כל שלמות הצריכה לאומה ולקשר חלקיה, הרויחו במצרים הרבה. ומה היה הסבה שלא נתפרדה חבילתם בממלכה גדולה ומאושרת שהציקו מאוד להגרים שבאו בתיכה, אין זה כ"א הזכרון ממולדתם ואב אחד, והקבלה שהיתה בידם מן האבות, והדרכים הטובים שהורישו להם, היא המקשרת אגודתם ומהווה אותם לעם גדול מוכן לקבל גם סדרים נעלים וטובים כשלא ימשול בם

עם

עם נכרי ויהיה הספוק בידם לסדר הנהגתם . ומה נעים המשל שהמשיל הנביא (יחזקאל ט"ז ז') על מעמדי האומה בזמן ההוא : שדים נכונו ושערך צמח ואת עירום ועריה ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים ; הכוונה שכבר נשלם ויצא לפעל חומריות האומה , אולם הרוחניות שבה הגם שהיה בכח והיא המעמדת אותם , עדיין לא יצא לאור שלם ; ובכן בהגיע עת דודים , היתה עצת ההנהגה העליונה , יציאתם לחירות בכח פלאים רבים ככתוב בתורה , וכל זה לאמת ולהורות , שלכל מקרי העם הזה , לעמידתו והצלחתו , כמו לירידתו ומפלתו סבה רוחנית כוללת , היינו כח אלהי השוכן בקרבנו , וטובתנו לא גבורת החרב לבד , ולא פתויי ערמה והתחברות לעם נכרי , אף לא החריצות במלאכה וכשרון ידים לבד , ולא בכללות בקשת חשבונות הרבה בדברים גשמיים ומדע אנושי לבד , שכל אלה בחם ורוחניותם פרטי וחולף במה שהוא פרטי , והטבע כרוך בעקבו ההפסד וההשתתה , והפלא הגדול הוא לבד הרוחני באמתתו לפי שהיא למעלה מן הטבע הנמצא בעולם החומרים (ועוד יבואר אי"ה בבאור ענין נסים נגלים ונכים נסתרים) ובמו בן חזק ואמץ השם יתעלה קשר האומה בתתו להם בדרך נפלא ונעלה מאוד תורות חקים ומשפטים צדיקים ובוללים , משלימים לפרטי, ולקבוץ באופן היותר שלם שאפשר ; והבטיחם שבשמירתם על אמתתם תעמוד האומה ולא תכלה ותאבד , כי היא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה וגו' ; והיתה האמונה הזאת חיה וחזקה באומה בכל הזמנים ונודע לה תמיד הרוחני המוחלט שבתוכה ; כי זה הוא העיקר הגדול , שמלבד שיתהווה איזה רוחניות באשה מן האומות אין בזה די עד שיודע לה במדע מבורר שזה ההווה בקרבה הוא ענין רוחני ושהוא המעמידה ומקיימה , וזהו בדרך ציור תחלת המחשבה עבודות האלקית שלה כמבואר למעלה ; וכן אצלינו בני ישראל זה היה העיקר שאנחנו תמיד דבקים בה' כלל

ואמתת הרוחניות כולם , והודיעה לנו תורתנו זאת כמו שאמר כי שאל נא לימים ראשונים וגו' הנהיה כדבר הגדול הזה וגו' השמע עם קול אלקים . ובענין החוקים הודיעתנו כי מי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו וגו' ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וגו' ; ועוד יתבאר עומק המאמר חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה , חבה יתירה , נודעת להם שניתן להם כלי חמדה . — ונשוב לענין הספור כי אחר שבצע ד' כל מעשיו אלה , היינו אחר שהכתירם בתורה וקשרם בחוקה אחת ומשפט אחד ונסדרו השבטים לדגליהם , ונקשרו גם המה ושבו לאחדים בהנהגה הרוחנית שבאוהל מועד השוכן בתוך המחנות , וקשר הכל בכבוד ה' החופף עליהם ושוכן בין רבבות אלפי ישראל , ואחר שהיה עוד מחכמת השם יתעלה לסבב גם את הרע הבחיריי של דור המדבר ונאצם את ד' לטוב , ולעכבם במדבר בכדי שיתמו הדור היוצא ממצרים שלא הועלו כל הצורך משפל מצבם ולא טהרו מעבירות רוחם מעבודות מצרים ; ואחר שנגדל הדור השני בחירות , גבורים ומהירים כגורי אריות וכצבאים על ההרים ; אחר כל זו ההנהגה האלקית הרוחנית שגדלה אותנו כאומן את היונק , ושהשתומם ע"ה בראותו אותה הנביא הגדול לנום עד שנחה עליו הרוח ונשא עליה משליו הנשגבים , אז נשלם הזמן הראשון לאומתנו ; ומשך מועד הצמיחה והגדול הזה , לפי חשבון המועט התפוס לברייתא הנ"ל תס"ה שנה , משנגלה השם על אברהם עד מות משה רועה נאמן ע"ה . —

משנכנסו ישראל לארץ החל זמן השני

מועד המפעל והשלימות . כבשו רוב הארץ וחלקוה כלה בגורל לפני ד' במקום העבודה ; קצת השבטים נשארו רועי מקנה בכר נרחב מסומן בגבוליו , ורובם בנו ערי חומה ויזרעו שדות ויטעו כרמים ; הנהגת כל שבט היתה לבד ובפני עצמו ע"י נשיא וזקנים . והקשר שבין השבטים כולם היה תמיד המקום הנבחר לעבודה הכללית

ב״א נשארו יושבי אוהל ומקנה בערבות הארץ , ובקרב הכברים רחבי ידים שבין ישובי הכנעני ; והגם שהוצרכו לקנות שדה אחוזה לקבר בכסף מלא , בטחו בד׳ והאמינו שלהם תהיה הארץ באחרית כשיהיו לאומה שלימה ומסודרת ; וכשלא יטמעו או יהיו לגוי אחד עם אוחזי הארץ לפניהם , המחוזות הללו שהם מתגוררים בם בעת , יהיו להם לאחוזת נחלה · (והבן חמור אבי שכם בדברו אל בני יעקב , לא הזכיר היותם לעם אחד , אולם במתניף להם אמר : והארץ הנה לפניכם שבו בה וסחרוה והאחזו בה , היינו שיסבבו כרועים או שיאחזו בארץ כרצונם , ולבני עירם הזכירו היות לעם אחד , והעלימו דבר האחוזה , ואמרו ישבו בארץ ויסחרו אותה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם) והנה קראו בשם ה׳ במקומות מיוחדים , גלגל , שכם , בית אל , מוריה , חברון , באר שבע , ונטעו בהם אשלים והקימו מצבות שהיו אהובים לפני המקום בזמן הקדום הזה כמאמרם ז״ל · ועל כן נמסרו המקומות ההם למקודשים בזמנים מאוחרים ; והיה בהם המוסר הגדול , ככתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט וד׳ אל דעות ולו נתכנו עלילות להנהיג ולנהל הקורות אל מחוז חפץ הרוחני ; וההנהגה ההיא סבבה וצותה שתרד המשפחה הקדושה למצרים , ולהתגורר שם זמן בגבולותיה , לפי שזה העם כבר היה אז יותר נשחת ברוחו באמונות ומעשים מן הכנעני שכתוב בו כי לא שלם עון האמורי עד הנה , וע״כ היה השם בטוח שלא יטמאו ישראל בהם , ומי יודע אם היה כן אילו היו נשארים בין הכנענים משך הזמן הארוך ההוא ; זה האחד , ומטעם שני , לפי שעם כל תועבותיה היתה מצרים עשירה בבנינים במלאכות ואומנות התועלת וההדר ורבתי בידיעות , והיה מחפץ ההנהגה העליונה שתתגורר אומתנו בתוכם בכדי להיות כפי ההבטחה לגוי גדול היינו לאומה שלימה מלאה קנינים וכשרונות לא עלתה להם אם נתעכבו בארצות כנען , שלא נמצא בהם בשעת הכניסה לארץ אף לאליליהם היכל בנוי . —

ולזה רוח ד׳ שהי׳ בתוך המשפחה ואשר דבר לאבינו הראשון ונהל אותו מארצות רחוקות עד הארץ הנבחרת , הוא המושך ליעקב במטה (אולי צ״ל במקל) נועם למצרים , כאמרם ז״ל ראוי היה יעקב וכו׳ , והוא האומר לו עתה אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה ; הכוונה עפ״י דרכנו , שלא יירא שיטמע שם זרעו בין אומה גדולה ומסודרת , והבטחה שיהיה זרעו בעצמו שם לגוי גדול , ושהרוחני הכללי שבקרבו יצילהו מדין החלוף והבליון ; וזהו בעיני הסוד שרמז עליו במקום הזה עפ״י דרכו ולשונו בעמוקות הללו , האדם היקר הרמב״ן ז״ל · וכן היה הדבר , שעם היותם גרים במלכות ההיא זמן רב (לפי דעת הברייתא דר׳ יוסי שדרכה תמיד לתפוס את המועט במספר השנים , ר״י שנה) הנה נשארו רועי מקנה ביחד במחוז אחד על הגבול , ואף שנסעו איזה שבטים עם מקניהם למדבר הקרוב כנראה מן הכתוב , חזרו תמיד למצרים ארץ מגורתם ; ולפי עדות פשט המקרא החזיקו בברית המילה ; ונראה עוד בבירור איך נשארו ביחוד בשבט לוי מושגים נקיים מאוד באמונה · ואנשים ראוים להיות ראשים על העם , ואשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך ; גם נראה שהיה טבעם חזק ובריא , ככל קבוץ שלא נחלש עדיין בתענוגי המותרות ועל כן פרו ורבו והיו לעם עצום במשך זמן שהוא על כל הפנים בלתי ארוך בערך הרבוי ההוא , וכמו שאמרו המילדות : כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה ; קצרו של דבר שבכל התחלת כל שלמות הצריכה לאומה ולקשר חלקיה , הרויחו במצרים הרבה · ומה היה הסבה שלא נתפרדה חבילתם בממלכה גדולה ומאושרת שהציקו מאוד להגרים שבאו בתוכה · אין זה כ״א הזכרון ממולדתם ואב אחד , והקבלה שהיתה בידם מן האבות , והדרכים הטובים שהורישו להם , היא המקשרת אגודתם ומהווה אותם לעם גדול מוכן לקבל גם סדרים נעלים וטובים כשלא ימשול בם

עם

בפנימיות האסיא"ה , בגלילות שהם מזרחיות צפונית לא"י היו שם מקדם אומות שהגיעו לשלימות מה , ואשר נשאר אצלם ג"כ איזה מושגי אמונה נקיים , שנתקבלו אליהם מן שם אבי וראש יחס כל האומות ההם · — בנסוע העמים מקדם ונפוצו בארצות יותר מערביות , נתייחדו מהאומות הנז בני עבר , והם משפחות שנסעו בחלק היותר מערבי דרומי של אסיא"ה , ונתיישבו שם · רובם נשארו יושבי אוהל ומקנה אך בגבולות נצבות , ונוסעים בתוך גבולם ממקום למקום לבקש מרעה , וקצתם נושבו בקבוצים קטנים וגדולים , עושים בעבודת האדמה ובכל מלאכה וקנין (וזהו הנקרא אחוזה והאחז בארץ בלשון נפעל כאילו העם נאחז מן האדמה לבל יעתקו ממנה ביושבי אוהלים) והלשון והנמוס הם העד הברור על היות שורש אחד למשפחות שם , וקירבה יתירה לבני עבר , וכמו שנבאר עוד בשערי מעשה בראשית . אחד היה אברהם ראש יחוסנו , שנסע גם הוא עם משפחות אבותיו באחרית ימות הנסיעה הגדולה הנז' ממדינות צפוניות מזרחיות (מי ופוטמיא וחברותיה כדבר המדרש , כותא מחוז בצפון פרס לדעת כופרי ערב ועמהם הרב , ומארץ מרחק יותר לדעת אחרים) , ובא אחר כן בגלילות שכבר נאחזו בם עם כנען למשפחותיו , ועם פלשתים , וכולם אינם מיחס העברים כ"א מבני חם , שהגיעו לשם ממדינות דרומיות מערביות לא"י בחלק אפריק"א , וכבר נשחתו הרבה בע"ז ובמעשים ואמונות רעים , עד שבזמן בלתי מאוחר הרבה הגיעו לתועבות (היינו שנשחת המוסר כל כך עד שעשו מעשים שהנפש מתעבת אותם ונרתעת לאחור מהם , כזביחת הבנים וכהי הקדשים וענוי האורחים) וקבלו חכמינו ע"ה שאברהם הכיר מתחלה את בוראו מעצמו ומאס בעבודת הצלמים והטלסמאות והרוחניות , ©התחיל כבר לשבש את קבלת המושגים הנקיים מנח שם ועבר , ובכן נגלה אליו השם ובחר בו לשומו לאב המון גוים בערבית דרומית אסיא"ה ; וגם לזרעו ההוא נשארו תמיד , עוד יותר משאר ... אמונה נקיים ורחוקים מעט או הרבה ... כמו שמצינו לישמעאלים שספרו לנו סופריהם , ש... קודם בוא מחמד נביאם נשארה עבודה נקיה ... אצל שבט אחד שמו קודאיש שבו נולד מחמד והקוראשיים שמרו משמרת היכל קעבה שבמיכה ... שסמוך לזמן מחמד הועמד בו צלם · — ... האמונה המהורה לגמרי , לא נשרשה כ"א ביצחק , וגם מזרעו נפרדה משפחה אחת שלא היה עבודתה נקיה , הגם שהטיבה דרכיה משאר משפחות זרע אברהם , הוא עם אדום שהגיע לסדרים ... ההנהגה בארץ ארוזה איזה זמן קודם לאומתנו , והוא ... נקרא בכתובים אחינו , וכנראה מן הכתובים ... היה להם אלילים גמורים ולא שם אלוה אחר , ... משה אליהם , אמר ונצעק אל ה' בלא קשור ... אבותינו , וזה מה שיורה שהיה זה השם ידוע ... מזמן האבות , ובן נראה שאמר דרך ענוה ופיוס ... מלאך ויוציאנו ממצרים , קרוב למה שאמר אברהם לאבימלך , ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי ; ובזמן מאוחר היו בגם ההוא חכמים גדולים כמבואר הרבה בכתובים , ונראה עוד שדברו בלה"ק בשנות השפה מעט לערבית ששכנו בגבולה , ויש ראיות גדולות שספר איוב שנתקבל בין כתבי קדשנו עיקרו לאחד מחכמיהם הנז' ; ובזמן מאוחר יותר נדבקו רובם בנו , וקצתם נטמעו בפרט סמוך לחרבן בית שני ברומיים האומה המושלת ; ונשוב לענין , שמכל זרע אברהם ויצחק נתיחדה ונבחרה משפחה אחת לבד , שנחלקה בזמן היותר קודם לי"ב שבטים למספר בני יעקב ושמותם ; ורק הם שמרו מצות אבותיהם אברהם יצחק ויעקב , שצוו עליהם מהיות נטמעים או אפי' לגוי אחד עם הכנעני אוחז הארץ הנשחת באמונתו ובמעשיו , היינו שלא רצו אפי' להטמין אחרים בעצמם כדרך שעשו בני עשו עם החורי יושב הארץ שהיו עמהם לעם אחד , ונראה עשו כן גם שאר זרע אברהם ומשפחות לוט , ומטעם זה לא רצו אבותינו להאחז בתוך העמים כלל ,

ב"א

שער ח

עם עולם ומועדיו

אני ד׳ לא שניתי ואתם בני יעקב
לא כליתם (מלאכי ג׳ ו׳)

שלש הנה העתים העוברות מגלות הסדר הטבעי על כל אומה קדמונית מעת היתה לגוי עד שחלפה ואבדה לה ·

א זמן ראשית צמיחתה והולד בה הרוח שזכרנוהו הותו מהווה חומרי חלקיה לאברים נערכים בכל מיני ערך וסדר ומאמצם בקשר כאיש אחד מוכן לקבל כל עילוי ושלמות · והנה נקרא זה הזמן מועד הצמיחה והגדול לאומה ·

ב אחר יצאו לפעל שלם וישלמו ויתעלו כל אותן הסדרים הטובים והמנות הרוחניות שרמזנו עליהם בקודם ותגדל האומה בכולם לשם ולתפארת משך זמן רב או מעט ויקרא מועד העוז והמפעל ·

ג אולם כמו שבכל חיות טבעי כבר טמן בחובו סבת הבלות והמות , כן עוד במשך המועד השני ,תחדשו סבות השחתה והפסד באומה ; אחר יצמחו וירבו ויגדלו להתיר כל קשר ולהפכיד כל נמוס טוב , בבוד האומה מעט מעט יותר ותשפל ותתמעט ...ן יקרא לנו מועד ההתוך ... הענין בכל האומות שהרוחני

שבהם פרטי וע״כ בעל תכלית ומעותד לכליון ; אולם באומתנו הגם שביחס אל החומרי וחצונות החושיות , נבנענו גם אנו לסדרי הטבע הנזכרים , עם זאת , הדבר כמאמרם ז״ל גלו לבבל שכינה עמהם , גלו לעילם שכינה עמהם וכו׳ , היינו שהרוחני הכללי שבתוכנו יגן עלינו ויצילנו מרין כל בני חלוף · וכל זה נמשך בנקל כן האמור למעלה · — אכן ראינו להזכיר העתים שעברו עלינו מעת צמיחת האומה עד היום הזה בברי להראות בביאור איך נשנו ונשלשו בנו סדרי שלשת המועדים שזכרנו , ואיך במלאת הימים לבלייה התוך והפסד נתחדש בנו תמיד רוח חדש ומחיה ; ואם נפלנו קמנו ונתעודד ולא עזבנו ד׳ אלקינו ; ונזכיר הכל בקצור להיודע ומבין בספרים , ועפ״ז דרכנו בזה המאמר היינו בציורי התבונה לפעמים במקום המסופר בקורותינו בלשון ציורים מחשביים ; וכבר הבדלנו שזה תואר השגה המיוחד לציורי התורה והאמונה שהם ליחידים ולהמון בשיה , ושלא יפחות זה מעלתם חלילה , לפי שהשתנות איננה רק בתואר המושג לא בעצמותו , שהוא רוחני אחד ואמת ופעולתו רוחנית אחת ואמת · וזכור זאת תמיד הקורא הנעים , לא תזיקני תחת רצותי להועיל בדרך שבקש הרב מאת קוראיו ·

בפנימיות

בפנימיות האסיא"ה , בגלילות שהם מזרחיות צפונית לא"י היו שם מקדם אומות שהגיעו לשלימות מה , ואשר נשאר אצלם ג"כ איזה מושגי אמונה נקיים , שנתקבלו אליהם מן שם אבי וראש יחס כל האומות ההם · — בנסוע העמים מקדם ונפוצו בארצות יותר מערביות , נתייחדו מהאומות הנז' **בני עבר** , והם משפחות שנסעו בחלק היותר מערבי דרומי של אסיא"ה , ונתיישבו שם · רובם נשארו יושבי אוהל ומקנה אך בגבולות נצבות , ונוסעים בתוך גבולם ממקום למקום לבקש מרעה , וקצתם נושבו בקבוצים קטנים וגדולים , עושים בעבודת האדמה ובכל מלאכה וקנין (וזהו הנקרא אחוזה והאחז בארץ בלשון נפעל כאילו העם נאחז מן האדמה לבל יעתקו ממנה כיושבי אוהלים) והלשון והנמוס הם העד הברור על היות שורש אחד למשפחות שם , וקירבה יתירה לבני עבר , וכמו שנבאר עוד בשערי מעשה בראשית . אחד היה אברהם ראש יחוסנו , שנסע גם הוא עם משפחות אבותיו באחרית ימות הנסיעה הגדולה הנז' ממדינות צפוניות מזרחיות (מיםופוטמיא וחברותיה כדבר המדרש , כותא מחוז בצפון פרס לדעת כופרי ערב ועמהם הרב , ומארץ מרחק יותר לדעת אחרים) , ובא אחר כן בגלילות שכבר נאחזו בם עם כנען למשפחותיו , ועם פלשתים , וכולם אינם מיחס העברים כ"א מבני חם , שהגיעו לשם ממדינות דרומיות מערביות לא"י בחלק אפ"יק"א , וכבר נשחתו הרבה בע"ז ובמעשים ואמונות רעים , עד שבזמן בלתי מאוחר הרבה הגיעו לתועבות (היינו שנשחת המוסר כל כך עד שעשו מעשים שהנפש מתעבת אותם ונרתעת לאחור מהם , כזביחת הבנים ובתי הקדשים ועינוי האורחים) וקבלו חכמינו ע"ה שאברהם הכיר מתחלה את בוראו מעצמו ומאס בעבודת הצלמים והטלסמאות והרוחניות , שהחלו כבר לשבש את קבלת המושגים הנקיים מנח שם ועבר , ובכן נגלה אליו השם ובחר בו לשומו לאב המון גוים בערבית דרומית אסיא"ה ; וגם לזרעו ההוא נשארו תמיד , עוד יותר מלשאר העברים , מושגי אמונה נקיים ורחוקים מעט או הרבה מע"ז גמורה , כמו שמצינו לישמעאלים שספרו לנו סופריהם , שגם קודם בוא מחמד נביאם נשארה עבודה נקיה מצלמים אצל שבט אחד שמו קוראיש שבו נולד מחמד , והקוראישיים שמרו משמרת היכל קעבה שבמיקה עד שסמוך לזמן מחמד הועמד בו צלם · — אמנם האמונה הטהורה לגמרי , לא נשרשה כ"א ביצחק , וגם מזרעו נפרדה משפחה אחת שלא היה עבודתה נקיה , הגם שהטיבה דרכיה משאר משפחות זרע אברהם , הוא **עם אדום** שהגיע לסדרים ונמוסי ההנהגה בארץ ארווה איזה זמן קודם לאומתנו , והוא לבד נקרא בכתובים **אחינו** , וכנראה מן הכתובים לא היה להם אלילים גמורים ולא שם אלוה אחר , ובששלח משה אליהם , אמר ונצעק אל ה' בלא קשור אלוקי אבותינו , וזה מה שיורה שהיה זה השם ידוע להם מזמן האבות , ובן נראה שאמר דרך ענוה ופיוס וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים , קרוב למה שאמר אברהם לאבימלך , ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי ; ובזמן מאוחר היו בעם ההוא חכמים גדולים כמובא הרבה בכתובים , ונראה עוד שדברו ביה"ק בנטות השפה מעט לערבית ששכנו בגבולה , ויש ראיות גדולות שספר איוב שנתקבל בין כתבי קדשינו עיקרו לאחד מחכמיהם הנז' ; ובזמן מאוחר יותר נדבקו רובם בנו , וקצתם נטמעו בפרט סמוך לחרבן בית שני ברומיים האומה המושלת ; ונשוב לענין , שמכל זרע אברהם ויצחק נתיחדה ונבחרה משפחה אחת לבד , שנחלקה בזמן היותר קודם לי"ב שבטים למספר בני יעקב ושמותם ; ורק הם שמרו מצות אבותיהם אברהם יצחק ויעקב , שצוו עליהם מהיות נטמעים או אפי' לגוי אחד עם הכנעני אוחז הארץ הנשחת באמונתו ובמעשיו , היינו שלא רצו אפי' להטמין אחרים בעצמם כדרך שעשו בני עשו עם החורי יושב הארץ שהיו עמהם לעם אחד , וכנראה עשו כן גם שאר זרע אברהם ומשפחות לוט · ומטעם זה לא רצו אבותינו להאחז בתוך העמים בלל -

שער ח

עם עולם ומועדיו

אני ד' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלאכי ג' ו')

שלש הנה העתים העוברות [illegible] הסדר הטבעי על כל אומה . קדמונית מעת היותה לגוי עד שחלפה ואבדה לה .

א זמן ראשית צמיחתה והולד בה הרוח שזכרנוהו הותו מהווה חומרי חלקיה לאברים נערכים בכל מיני ערך וסדר ומאמצם בקשר כאיש אחד מוכן לקבל כל עילוי ושלמות · והנה נקרא זה הזמן **מועד הצמיחה והגדול לאומה** ·

ב אחר יצאו לפעל שלם וישלמו ויתעלו כל אותן הסדרים הטובים והמנות הרוחניות שרמזנו עליהם בקודם ותגדל האומה בכולם לישם ולתפארת משך זמן רב או מעט ויקרא **מועד העוז והמפעל** ·

ג אולם כמו שבכל היות טבעי כבר טמן בחובו סבת הבלות והמות , כן עוד במשך המועד השני יתחדשו סבות השחתה והפסד באומה ; אחר יצמחו וירבו ויגדלו להתיר כל קשר ולהפסיד כל נמוס טוב , עד שידל כבוד האומה מעט מעט יותר ותשפל ותתמעט עד בלותה ; וזה הזמן יקרא לנו **מועד ההתוך והכליון** · — כך הוא הענין בכל האומות שהרוחני שבהם פרטי ועי"כ בעל תכלית ומעותד לכליון ; אולם באומתנו הגם שביחס אל החומרי וחצונות החושיות , נבנענו גם אנו לסדרי הטבע הנזכרים , עם זאת , הדבר כמאמרם ז"ל גלו לבבל שכינה עמהם , גלו לעילם שכינה עמהם וכו' , היינו שהרוחני הכללי שבתוכנו יגן עלינו ויצילנו מדין כל בני חלוף · וכל זה נמשך בנקל כן האמור למעלה · — אכן ראינו להזכיר העתים שעברו עלינו מעת צמיחת האומה עד היום הזה בכדי להראות בביאור איך נשנו ונשלשו בנו סדרי שלשת המועדים שזכרנו , ואיך במלאת הימים לכלייה התוך והפסד נתחדש בנו תמיד רוח חדש ומחיה ; ואם נפלנו קמנו ונתעודד ולא עזבנו ד' אלקינו ; ונזכיר הכל בקצור להיודע ומבין בספרים , ועפ"י דרכנו בזה המאמר היינו בציורי התבונה לפעמים במקום המסופר בקורותינו בלשון ציורים מחשביים ; וכבר הבדלנו שזה תואר השגה המיוחד לציורי התורה והאמונה שהם ליחידים ולהמון בשוה , ושלא יפחות זה מעלתם חלילה , לפי שהשתנות איננה רק בתואר המושג לא בעצמותו , שהוא רוחני אחד ואמת ופעולתו רוחנית אחת ואמת · וזכור זאת תמיד הקורא הנעים , לא תזיקני תחת רצותי להועילך בדרך שבקש הרב מאת קוראיו ·

בפנימיות

המאמר אין השכינה שורה בפחות משני אלפים ושני רבבות מישראל ; והנה הכתוב אומר אשר חלק ה' ואתכם לקח ה' , ועוד אשר לא ידעום ולא חלק להם ואמרו אין מזל לישראל , ולזה נאמר בהברח כי רק ציור תחלת המחשבה של אנשי דורו , הצריכו לאיש חמודות לצייר גם לאומתנו שר מיוחד , אולם כנהו בשם מורה לא על רוחנית פרטית כ״א מיכאל , להורות שאין רוחנית מוחלטת , היינו בלתי תכלית וקיימת באמתת המציאות מכל צד , כ״א להשם יתעלה לבדו , והוא חלקנו ולו אנחנו · —

קצרו של דבר השער , קדמוני האומות כשהרגישו את הרוחני שנתגלה ביניהם במשך זמן חבורם , גבר עליהם המאור שבו ונצחה אותם נעימותי , והלהיב נפשם למורא כבוד ועבודה ; אמנם עמדו ברוחניים הפרטים וחיליהם , שהם צבאות השמים והארץ ; וזה לפי שלא הגיעו להשגת הרוחני במדע מבורר , וע״כ לא הגיעו להשיג שאין אמתתו וקיומו במה שהוא לעצמו פרטי , דבוק בזמן ובמקום , שמצד זה הוא אובד וכלה , כ״א במה שהיא כללי , היינו במה שיש לו אמתת מציאות בהרוחני המוחלט , ושהוא מושג הבינה הטהורה לבד , ושעל כן אין לדמיון ותבנית ולא למחשבה ולא לשכל תפיסה בו כלל ; וזו הסבה שחוץ מאיזה סגולות מועטים , חשך האמת על המונם , ושבו עליהם הרוחניות הנז' לאלילים אלמים ולשדים לא אלוה , ותם עבודתם נשחתה , בפרט בימי הרשע והרעה , לתועבות גדולות כנודע , עד אבוד הרוחני שבהם לגמרי , ונשמדו ואבדו גם המה . — אולם בחסד אלקים על האומה אשר בחר בה , חסד שלא נוכל לתלות סבתו לא בנו ולא בדור מן הדורות שקדמונו אלא נחזר בעל כרחנו לאחור עד המקור הראשון לנו , היינו האבות וכמבואר בתורה , בחסד עליון זה , באה אלינו מחשבה זו העליונה על כל מחשבות הבינה ., והיתה בנו תמיד השגת ההיא הגדולה והקשה , הגם שהיא כמו כן קרובה וקלה מצד , במבואר למעלה — שער ו' — ביחוד אחר שיעמדו עליה כלל אנשי האומה . — ואם רצונך לידע קושיה וקלותה של מחשבה זו כאחד , הגע בעצמך שגם ישראל שעמדו על הר סיני ושמעוה , לא הגיעו אליה על טהרת אמתתה בהמונם ובכללותם עד סביב לזמן שוב הגולה מבבל , היינו עד עבור אלף שנים מזמן נתינת התורה . — אכן מני אז והלאה שבה כחרותה על לוח לבנו , ולא סרה עוד מדורותינו , והיינו בה למורים להמון לאומים רבים , ובה אנחנו קיימים עד היום הזה , ועמה נעמוד ונושע תשועת עולמים ; וזה מה שיבואר בשער הבא . —

היינו שלקחו כלל הרוחניות המתפשט וגובר באומה אומה, ושמו אותו לעצם ודבר מיוחד בשם ותוארים מיוחסים לו; וראו שכמו שמלך האומה הוא המקשר ומיחד אותה בחצוני ולעינים כן אלקות שלה הוא המיחד ומקשר אותה בפנימיותה גם במקום גם בזמן מדור לדור; וזהו ציור התבוני של הענין המחשביי הנז׳. ועפ״י דרכינו להאריך מעט בענינים ולקצר ברמזים לחכם ומבין מדעתו נזכיר איזה דבורים שבאו במקראות ובדברי חז״ל; אלקי הארץ, אלקי נכר העם, משפט אלקי הארץ, אשר חלק ה׳ אלקיך, אשר לא חלק להם, ההמיר גוי אלקים, כי כל העמים ילכו וגו׳, וקלל במלכו ובאלהיו, ודבורים הרבה דומים לאלה לא זכרנום בפירוש. — ובזה תבין כוונת המקרא ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים, ופקדתי על אמון מנא ועל אלהיה ויצא כמוש בגולה, ייצא מלכם בגולה, וכוונת עומק המאמר לחכמים, אין הקב״ה נפרע מן אומה עד שנפרע מאלהיה תחלה. —

והנה להיות על הרוב אחת המנות הרוחניות הללו שהזכרנו, היא הגוברת באומה אומה, והאחרות נערכות אליה ומוגבלות על ידה, הנה יהי׳ גם האלקים או השר שלה, מתואר ביחוד בתואר רוחני זה, ועד״מ באומה המושלת בחרבה יהיה השר רוח הגבורה, ואליו תבונן עבידתה, ועד״ז ברוח מחשבת המלאכה וחריצות ידים, ברוח החן, המשפט, הערמה, והידיעה; וכמו כן יתבן להם ליחד לכל אחת מהמנות הללו ולעשות להם לסימן, איזה מהברואים הנכבדים בעולם, וביותר הכוכבים הסמוכים לארץ, לפי הענין הנודע או המרומה מכחותיהם, ד״מ השמש למוציא לאור כל כח טמון, שבתאי להשכלה, צדק לרוח המשפט, מאדים לרוח הגבורה, נוגה לרוח החן. — וכמו כן אפשר לאותה אומה לצייר ולפסול כל רוחני בתמונות וסמנים אחרים, תבנית איש חושב מחשבות, תבנית גבור לוכד ערים — בעל — תבנית מניקה ומשפעת — עשתרות — תבנית שוקל מאזני משפט וכדומה. —

והנה הנביא מכריז ואומר: לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ד׳ צבאות שמו, יאמר כי הרוחני המוחלט, הוא ואין עוד מלבדו מקור כל ישות רוחנית וכלל כולם, שהם לעצמם ובפרטיותם היינו בדבוקם בצבאות השמים ובצבאות הארץ, כולם בעלי תכלית קץ וחליף. ואין להם אמתת מציאות וקיום מוחלט, אלא מצד היותם בהשם ב״ה, הרוחני המוחלט ואין סוף. — וזהו הציור התבונייי מן הדבור אל אלהים ד׳, מציאות כלל הרוחניות באמתתן המוחלטת, ומן הדבור ד׳ אלהים צבאות, אמתת מציאות כלל הברואים הנכבדים, שהם כללים לפרטי הנמצאים, המה המאירים את הרוחני ביותר, ומפתחים עצמותו כמו שבארנו — שער ו׳ — וכמו שנבאר עוד בדברנו על שם וענין מרכבה. ומאחר שיעצה ההנהגה האלקית, לבחור המקור אשר ממנו חוצבנו, הם האבות הקדושים וליחד מקרב זרעם בהפרדה אחר הפרדה זרע משפחה אחת, י״ב שבטי יעקב, ולהקים מכפרם לאומה שלימה מיוחדת בארץ אחוזה בגבולות קימות, וכש״ה יצב גבולות עמים למספר בני ישראל, ראתה החכמה האלקית לנהלה ולהשלים ענינה לבעבור תהיה ממלכת כהנים, היינו מורים למין האנושי האמונה התוריית המוחלטת, והגדולה לעשות עמה עד שיתגלו ויתהוו בתוכה, כל הנחלות והמנות הרוחניות נערכות בערך שוי׳, באופן ובתואר, שכולן נאחזות בו י״ת ונסמכות אליו באמתתן; היינו שבכל מעשה אומתנו וכל רוח נעלה ושב המתגלה ובא לאור בקרבנו נדע בלבבנו ונודה בפינו כי אל חי בקרבנו ומידו הם לנו היינו שהם מושרשות בו ונאצלות מרוחו כלל הרוחניות כלם. — וזה סוד או כפי דבורנו ציור התבוניי של הדבורים ושכנתי בתוכם, כי אתכם אני, ורוחי עומדת בתוככם, וסוד השם שכינה, והדבור שכינה שורה בישראל; ובזה תבין כוונת אמרם, גלו לבבל גלו לעילם שכינה עמהם וכוונת

המאמר

המאמר אין השכינה שורה בפחות משני אלפים ושני רבבות מישראל ; והנה הכתוב אומר אשר חלק וגו׳ ואתכם לקח ה׳ , ועוד אשר לא ידעום ולא חלק להם ואמרו אין מזל לישראל , ולזה נאמר בהברח כי רק ציור תחלת המחשבה של אנשי דורו , הצריכו לאיש חמודות לצייר גם לאומתנו שר מיוחד , אולם כנהו בשם מורה לא על רוחנית פרטית כ״א מיכאל , להורות שאין רוחנית מוחלטת , היינו בלתי תבלית וקיימת באמתת המציאות מכל צד , כ״א להשם יתעלה לבדו , והוא חלקנו ולו אנחנו · —

קצרו של דבר השער , קדמוני האומות כשהרגישו את הרוחני שנתגלה ביניהם במשך זמן חבורם , גבר עליהם המאור שבו ונצחה אותם נעימותו , והלהיב נפשם למורא כבוד ועבודה ; אמנם עמדו ברוחניים הפרטים וחיליהם , שהם צבאות השמים והארץ ; וזה לפי שלא הגיעו להשגת הרוחני במדע מבורר , וע״כ לא הגיעו להשיג שאין אמתתו וקיומו במה שהוא לעצמו פרטי , דבוק בזמן ובמקום , שמצד זה הוא אובד וכלה , כ״א במה שהיא כללי , היינו במה שיש לו אמתת מציאות בהרוחני המוחלט , ושהוא מושג הבינה הטהורה לבד , ושעל כן אין לדמיון ותבנית ולא למחשבה ולא לשכל תפיסה בו בכלל ; וזו הסבה שחוץ מאיזה סגולות מועטים , חשך האמת על המונם , ושבו עליהם הרוחניות הנ׳ לאלילים אלמים ולשדים לא אלוה , וגם עבודתם נשחתה , בפרט בימי הרשע והרעה , לתועבות גדולות כנודע , עד אבוד הרוחני שבהם לגמרי , ונשמדו ואבדו גם המה · — אולם בחסד אלקים על האומה אשר בחר בה , חסד שלא נוכל לתלות סבתו לא בנו ולא בדור מן הדורות שקדמונו אלא נחזר בעל כרחנו לאחור עד המקור הראשון לנו , היינו האבות וכמבואר בתורה , בחסד עליון זה , באה אלינו מחשבה זו העליונה על כל מחשבות הבינה , והיתה בנו תמיד השגת ההיא הגדולה והקשה , הגם שהיא כמו בן קרובה וקלה מצד , במבואר למעלה — שער ו׳ — ביחוד אחר שיעמדו עליה כלל אנשי האומה · — ואם רצונך לידע קושיה וקלותה של מחשבה זו כאחד , הגע בעצמך שגם ישראל שעמדו על הר סיני ושמעוה , לא הגיעו אליה על טהרת אמתתה בהמונם ובכללותם עד סביב לזמן שוב הגולה מבבל , היינו עד עבור אלף שנים מזמן נתינת התורה · — אכן מני אז והלאה שבה בחרותה על לוח לבנו , ולא סרה עוד מדורותינו , והיינו בה למורים להמון לאומים רבים , ובה אנחנו קיימים עד היום הזה , ועמה נעמוד ונושע תשועת עולמים ; וזה מה שיבואר בשער הבא · —

היינו שלקחו כלל הרוחניות המתפשט וגובר באומה אומה , ושמו אותו לעצם ודבר מיוחד בשם ותוארים מיוחסים לו ; וראו שכמו שמלך האומה הוא המקשר ומיחד אותה בחצוני ולעינים כן אלקות שלה הוא המיחד ומקשר אותה בפנימיותה גם במקום גם בזמן מדור לדור ; וזהו ציור התבוני של הענין המחשביי הנ׳ · ועפ״י דרכינו להאריך מעט בעניינים ולקצר ברמזים לחכם ומבין מדעתו נזכיר איזה דבורים שבאו במקראות ובדברי חז״ל ; אלקי הארץ , אלקי נכר העם , משפט אלקי הארץ , אשר חלק ה׳ אלקיך , אשר לא חלק להם , ההמיר גוי אלקים , כי כל העמים ילכו וגו׳ , וקלל במלכו ובאלהיו , ודבורים הרבה דומים לאלה לא זכרנום בפירוש · — ובזה תבין כוונת המקרא ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים , ופקדתי על אמון מנא ועל אלהיה ויצא כמוש בגולה , ייצא מלכם בגולה , וכוונת עומק המאמר לחכמים , אין הקב״ה נפרע מן אומה עד שנפרע מאלהיה תחלה · —

והנה להיות על הרוב אחת המנות הרוחניות הללו שהזכרנו , היא הגוברת באומה אומה , והאחרות נערכות אליה ומובלות על ידה , הנה יהי׳ גם האלקים או השר שלה , מתואר ביחוד בתואר רוחני זה , ועד״מ באומה המושלת בחרבה יהיה השר רוח הגבורה , ואליו תבונן עבידתה , ועד״ז ברוח מחשבת המלאכה וחריצות ידים , ברוח החן , המשפט , הערמה , והידיעה ; וכמו כן יתבן להם ליחד לכל אחת מהמנות הללו ולעשות להם לסימן , איזה מהברואים הנכבדים בעולם , וביותר הכוכבים הסמוכים לארץ , לפי הענין הנודע או המדומה מכחותיהם , ד״מ השמש למוציא לאור כל כח טמון , שבתאי להשכלה , צדק לרוח המשפט , מאדים לרוח הגבורה , נוגה לרוח החן · — וכמו כן אפשר לאותה אומה לצייר ולפסול כל רוחני בתמונות וסמנים אחרים , תבנית איש חושב מחשבות , תבנית גבור לוכד ערים — בעל — תבנית מניקה ומשפעת — עשתרות — תבנית שוקל מאזני משפט ובדומה · —

והנה הנביא מכריז ואומר : לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ד׳ צבאות שמו , יאמר כי הרוחני המוחלט , הוא ואין עוד מלבדו מקור כל ישות רוחנית וכלל כולם , שהם לעצמם ובפרטיותם היינו בדבוקם בצבאות השמים ובצבאות הארץ , כולם בעלי תכלית קץ וחלוף . ואין להם אמתת מציאות וקיום מוחלט , אלא מצד היותם בהשם ב״ה , הרוחני המוחלט ואין סוף · — וזהו הציור התבוניי מן הדבור אל אלהים ד׳ , מציאות כלל הרוחניות באמתתן המוחלטת , ומן הדבור ד׳ אלהים צבאות , אמתת מציאות כלל הברואים הנכבדים , שהם כללים לפרטי הנמצאים , המה המאירים את הרוחני ביותר , ומפתחים עצמותו כמו שבארנו - שער ו׳ — וכמו שנבאר עוד בדברנו על שם וענין מרכבה · ומאחר שיעצה ההנהגה האלקית , לבחור המקור אשר ממנו חוצבנו , הם האבות הקדושים וליחד מקרב זרעם בהפרדה אחר הפרדה זרע משפחה אחת , י״ב שבטי יעקב , ולהקים מספרם לאומה שלימה מיוחדת בארץ אחוזה בגבולות קימות ; וכש״ה יצב גבולות עמים למספר בני ישראל , ראתה החכמה האלקית לנהלה ולהשלים ענינה לבעבור תהיה ממלכת כהנים , היינו מורים למין האנושי האמונה התוריית המוחלטת , והגדולה לעשות עמה עד שיתגלו ויתהוו בתוכה , כל הנחלות והמנות הרוחניות נערכות בערך שווי , באופן ובתואר , שכולן נאחזות בו י״ת ונסמכות אליו באמתתן ; היינו שבכל מעשה אומתנו וכל רוח נעלה ושב המתגלה ובא לאור בקרבנו נדע בלבבנו ונודה בפינו כי אל חי בקרבנו ומידו הם לנו היינו שהם מושרשות בו ונאצלות מרוחו כלל הרוחניות כלם · — וזה סוד או כפי דבורנו ציור התבוניי של הדבורים ושכנתי בתוכם , כי אתכם אני , ורוחי עומדת בתוככם , וסוד השם שכינה , והדבור שכינה שורה בישראל ; ובזה תבין כוונת אמרם , גלו לבבל גלו לעילם שכינה עמהם וכוונת המאמר

בטבעיות בבלתי טבעיות , ירכו הלבבות ונשתה גבורת הנפשות מהתענג ומרוך , ויפחדו מקריב ומרחוק, ויריעו על הבאות , והפרטי והקבוץ ידרשו על עתידותם בקסמים ובבדים , ויתהוללו בכל אמנות שוא ומדוחים , הכלל רוח הדעת ורוח הגבורה והאומץ שזכרנו , יושחתו עד להפליא · וכתב הרב באחת מאגרותיו וז"ל : וזאת היא שאבדה מלכותנו והאריכה גלותנו והגיעתנו עד הלום , שאבותינו חטאו ואינם ולפי שמצאו ספרים רבים באלה הדברים של דברי החוזים בכוכבים , שדברים אלו הם עיקר ע"ז כמו שבארנו , טעו ונעו אחריהם ודמו שהם חכמות מפוארות ויש בהן תועלת גדולה ; ולא נתעסקו בלמידת מלחמה ולא בכבוש ארצות , אלא דמו שאותן יועילו להם , ולפיכך יקראו אותם הנביאים ע"ה סכלים ואוילים , ודאי סכלים ואילים היו עב"ל השייך לענינינו · — ולרגל כל אלה ההשחתות וביתר ע"ז , תחשך ותתבלבל היריעה והעבודה באלקיות , ותתהווה לאמונת טפלות בשדים ואמים ואלילים לא אלוה ; וכבר פזה הנגע לכל המחלקות שמנינו בזה , גם בראשי האומה , שופטיה יועציה וכהניה , אי אז יבוא ההפסד והרקבון בכל , וכל יסוד סדר ונמוס טוב בראשיתו , יתהפך לרע ומזיק , וכמו שציירו לעינינו נביאי האמת , בעברת קנאתם ואש תוכחתם , ההפסדים הללו והגמול האחוז בעקבם , שחלו באומתנו , ובקצת האומות הקרובות אלינו ביחס או במקום · כללו של דבר , תענוג , גאון ומשרה ואמונת שוא, המה ארבעת שפטים הרעים משחיתי רוח האומה , עד אם תכלה מנפש עד בשר — פנימייתה וחצונה — ותשבות מהיות עוד לגוי · — והנה מן האמור נתבינן , שעם אמרנו כי הענין הרוחני יולד באומה במיצוע הקשר האמיץ שבין חלקיה , במקום ובזמן דור אחר דור והנה רק הרוחני ההוא בעצמו, ולבדו , הוא המוליד ומקיים הקשר ההוא כל ימי היות האומה ; ולפי האמת אין עצמות האומה , במה שהיא אומה , כ"א עצמות הרוחני שבה (וכל רוחני מוליד עצמו היינו שפעילתו הוא עצמותו ;) ולזה אם נדמה האסף והעדר כל המנות הרוחניות הנז' , מן איזה קבוץ שיהי' מבל וכל , לא תקום שום אגודה וחברה אנושית , כי תתפרד החבילה כרגע ; אך זה באמת מה שלא יצויר , להיות האדם נברא בצלם , חיינו שהויתו רוחני , עד שגם אצל פראי המדבר , כבר החלו לצמות איזה פרחי רוחניות , באגודות בית אב וקבוצים קטנים שלהם , והיא סבת חבורם · — ונתבונן עוד כי הגם שאמרנו , שאין אומה אובדת וכלה לגמרי עד שיכלה ויעדר הרוח שבארנוהו היותו כולל לה ומעמידה , עם כל זאת לא יסתור זה המונח הגדול אצלינו , שיש לכל רוחני טבע מציאות קיים ובלתי בעל תכלית , וזה לפי שלא יפסק ויתבטל הרוח הנז' אלא במה שהוא דבוק בזמן ובמקום , היינו היותו מיוחד לארץ ודור פרטי , וביחס זה גם הרוחני ההוא בעל תכלית ואובד בלי ספק ; אולם במה שהוא רוחני בעצמותו , בלא ספק יהי' נשאר חלק ומנה לאומה אחרת שבנתה הקרובה אליה במקום או בזמן ; אך בהבדל שבנוי קטן באבדן מציאותו לא תובר לבחינתנו , הרוחניות שהיתה בו , הגם שבאמת לא יאבד לגמרי , ורק באומה גדולה רבת פעלים ישארו הרבה רשמי רוחניותיה ויזכרו היטב לדור אחרון במלאכת מחשבת , בשירים , בספרים , ובחוקי משפט אשר לה , הבאים ע"ז לנחלה לכל המין האנושי ולרוחניותו הכוללת, שתצא בו לפועל ולאורה במשך כל ימי עולם ; וזה מה שיבואר מאתנו ביחוד · מעתה בהגיעך עמנו אל מקום מצב שבלי הלזה , תדע ותשכיל , שמה שקראנוהו רוח הכולל לאומה אימה, הוא מה שיקרא בתורה ובנביאים הראשונים בלשון תחלת המחשבה (שהוא כמו שידעת לשון כל הציורים התוריים מבלי שיפחית מערכם חלילה כמבואר בקדם) אלהי האומה , ובדברי בעלי החזון והחכמים שבאו אחריהם שר האומה ,

השלימות, הם כולם נחלות ומנות רוחניות שנתהוו לקנין אליה בכללה, היו בכח נפשות הפרטים, ויצאו לאור עולם אחת אחת, באמצעות זמן ארוך והמון רב, מקושרים בקשר אמיץ, ועוזרים איש אחיו, דור אחר דור; והנחלות הטובות האלו, יולדו לפעמים בין כלל אנשי האומה ובאורך הימים לבד, ולפעמים בעזר שבט אחד ממנה שהגיע בסבת מה למעלה יתירה, ולפעמים בעזר קבוצים או יחידים שבאו בתוכה מארץ אחרת ולמדום, והיו בה לנשיאי אל.ים ושרי קודש. כא״א ע״ה ומלכי צדק. —

ודע עוד שכל המנות והנחלות הללו, שנאצרות בכללותן לאוצר קודש רוחני באומה אומה, הם בכמותן בלתי שוות זו לזו, היינו שיוכל להיות בהם ענין אחד, במדרגה יתירה מהשלימות מענין זולתו; אולם להיות עיקר ושורש אחד לכולם, והיא הרוחניות שבאומה, היוצאת מן הכח אל הפועל על התוארים שמנינו למעלה, הנה יהיה גם איכותן של הנחלות שוה ונאחד, וד״מ בערך ציורי הנאה והמנוה והיופי והתפארת שיתפשטו באומה, והיותם חושיים או תבוניים או מעורבים, יהיו לפיהם גם ציורי יסודות המשפט ועיקרי המוסר; ובערך אלו, יהי׳ כמו כן מדעה בטבע המציאות וציוריה באלקית, מקובלים על דרך מיוחד ושונה מאשר באומה זולתה. —

והנה יקראו בכתובים המנות הללו בשם רוח; רוח חן ותפארת, רוח משפט וצדק, רוח אומץ וגבורה, רוח טוב, רוח חכמה ובינה, רוח יראת ד׳, ובכולם יסמך התואר אלקים, להורות בביאור על רוחניות הענינים האלה (אלקים יבוא לרוב ע״ד תואר לא ע״ד שם וכמו שנאמר אנחנו היום אלהיי לסמן את הרוחני בעצמותו, ידע זה) ועל כל אחד מהם יאמרו נמלא פלוני רוח אלקים או נתן אלקים את רוחו עליו, או נחה עליו הרוח, או לבשה אותו. —

והנה יקרא על דרך זה אצל אחרוני החכמים, כלל האוצר הרוחני ההוא, המיוחד באיכותו ומשונה בעם ועם רוח האומה ההיא בכללה; וכטבע רוח האדם הפרטי שבארנו בקודם — שער ו׳ — כן רוח האומה, הנהו מפתח פתוחי עצמותו, בשינוי והבדל הניכר למתבונן, על כל אומה שלימה ומסודרת, באופן שהן במחשבת כל מלאכה יקרה, הן בנמוסים יחוקים, והן בחנוך ולמוד הבנים ובדומה, והן בעבודת ידיעת אלקית שבה, הכלל בכל מעשי שלומה ומלחמתה, עתיה וקורותיה תבדל ותוכר אומה מחברתה, הגם שקשה היא ויצלח רק לפעמים למבינים, להבין הערך שבין הענינים הרוחניים הללו זה מול זה, ויסודתם זה בזה.

אולם כמו שישלם ויתעלה רוח האומה, על הדרך שזכרנו, בבוקרה של אומה ובימיה החשובים, כן יתמעט וישוח בנטות צללי ערבה, עד כי ירד פלאים, ויופסדו סגולות האומה אחת אחת ותשפל ותרד מכבודה, עד אם תכלה ותאבד. וזה כי ברבות ההדר והסלסול באומה תרב אהבת התענוגים. והמחשבה המלאכית תשתעבד לחושים ולהנאותיהם, והנה יושחת רוח החן והתפארת שזכרנו; ברבות הקנינים והבצע, ירב גם גאה וגאון ומשרה מן קצת אנשי הקבוץ על זולתם, ויפרח ריב וחמס ושוד בארץ, ועי״ז יתעוותו הדינים; ותאבד החנינה וכבוד הזקנים ויתר המוסרים הטובים, הכלל, ינשחת רוח המשפט. ורוח הטוב שזכרנו; בהפרד הלבבות יפרדו גם הדיעות והן מתחדשות ובאות, בילדי נכריים המשפיקים ומתפשטים בעם בימי הרעה האלה, ובנמוסים זרים לאומה ולרוח הטוב שבה, בימי אושרה; ובספות הרוה את הצמאה, היינו בהתגבר התאוות

בטבעיות

שער ז

גוים ואלהיו

כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו
ואנחנו נלך בשם ה׳ אלהינו לעולם ועד.

(מיכה ד׳ ה׳.)

אנחנו רואים שהיתה עצת ההנהגה האלקית שלא להפיץ את המין האנושי הפרדה מוחלטת, ביותר הב״ח שהבדידות עצמית להם, וחבורם מקריים לבד, כ״א לחברו לאגודות קטנות וגדולות, ראשיתן בתי אבות, ומהן למשפחות, ומהן לקבוצי עיר ומדינה עד האגודה הגדולה של אומה שלימה מסודרת בהנהגתה ותקרא אז גוי ולאום; ובמש״ה: בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם. — והיה עוד מחוקי ההנהגה ההיא האלקית, שאתת אחת יולדו בין האגודות הללו, סדרים טובים ונעלים משלימים לקבוצם; לדוגמא, העבודות והעסקים צרוכי החיים יתחלקו בין בעלי הקבוץ לפי נטות והרגל כל אחד ואחד, וע״ז יגיעו לאיזה שלימות רב או מעט; ויצמחו מנהגי משפט וצדק מתחלה בפרט ומיעוט, ולפי מה שהם נטועים בלב, עד שיתהווה מהם קצת חוקי משפט מונחים כוללים; — מעט מעט יצמחו איזה נטעי אהבה חנינה וחמלה, במשפחה, בקהל ובאומה, ועמהם הכבוד הענוה והצניעות ושאר המדות הטובים הנכנסים לפנים משורת הדין. — ועוד יעלו המלאכות מן הצורך לבד אל המועיל והנהדר, ועמהם ירבו חושבי מחשבות בכל יופי ונאה למיניהם, עד כי יתנו קול בזמרת פה ובכלי, ובשירים מעוררים הנפשות, וכיוצא באלו המלאכות שהם קרובות לחכמות. והנה כבר עוד בתחלת, גם במשך זמן הארוך ההיא, התנוצצו בקרב העם כמו כן קצת שביבי אש דת, בכח דעת אלקים ועבודת אלקים, שנתבאר בקודם היותן נטועות בעומק נפש האדם. — והיה אחרי כן, בהניח לאומה מן העבודה הקשה והעצבונות שבתחלת יסודתה והאחזה בארץ נושבת, או אז תתרבה גם עשיית המושגים הכוללים שבארנו בקודם, ותתעשר הלשון במלות ודבורים, ותתעלה למליצה וצחות, ויורשמו העתים והקורות, ויתיסדו בתי ספר ומדרש לקטנים ולגדולים, ויבואו החשבונות והחקירות, וידוקדקו הנימוס והמשפט, ויתעלו המוסרים אל יושר המחשבה וטהרת תכוונה; ואז באורח ההוא בעצמו ובהדרגתו, תתנקה ותזדכך גם הידיעה באלקית גם העבודה הנערכת תמיד אל הידיעה, שהיו באומה עוד מתחלת צמיחתה, אך בנסות החומריות וערבוב החושיות. —

וד״ע שכל אלו המחשבות כולם, והדינים והמוסרים ומושגי לשון וספר וחכמה וציורי האלקית, שזכרנו היותם מתפשטים באומה אומה ברוב או מעוט השלימות

הרוחני , או אל מאורע שהיא סימן לעד ראשי על המצא הרוחני וסדרי הרוחני בעולם . ולזה יהיו המעשים האלו בעצמם קודש , היינו סימני הרוחני הבאים מן פנימיית הנפש באמצעות הלשון והאברים , למציאות החצוני · והנה אמרו החכמים ע״ה (עיין מגלה דף כ״ו ע״ב) תשמישי קדושה אינן נזרקין תשמישי מצוה נזרקין , הכוונה להם , שחפצי גבוה אחר שנתקדשו בפה ובמעשה עשתה התורה אותם קודש , היינו סימן לרוחני עומד קיים , וצותה בחוזק השמירה בהם ובמשמשיהן , והזהירה שלא לתנם להפסד נבזה כ״א להתעלות (סוד השריפה היינו הוראתה בציור התבוניי נכבד וידוע לחכמים) ואין כן במעשה המצות שהם באים לטהר המחשבה ולהורות על האמונה , ובבחינה זו העשייה בהם קדש לא בבחינת החצוני והמוחש מהם ואצ״ל בבחינת הדברים המוחשים הצריכים אליהם . ואילו היה היכולת בידי ההדיוט לעשות קדש היה הדבר מביא להפסד גדול בדת , להפוך מצות ד׳ ברה למעשה הכשופים והאלילים החשוכים ואמונות טפלות וכמו שכבר רמזנו — שער א׳ — וקרוב לזה ג״כ טעם אמרם אכור להתרפאות בד״ת ; ולהגן תתירו , היינו שאם נשים כלל דבריה נגד פנינו ונזכרנו בלבבנו יגן עלינו · ודעהו ויתבאר עוד · —

והנה מלבד איזה דבורי הסימן לציורים תוריים, כמו אור וחושך, רוח ובשר, תום וחטא, יושר ועול, שיבוארו במקומותם במה שיבוא, נציג הנה עוד שניים ראשיים לראיה על האמור, היינו שסגולה נפלאה היא לציורים התוריים, היותם אחד בעצמותם למאמין ועובד הפשוט ולמשכיל המעמיק, ונפרדים רק בצורת ותואר ההשגה. —

ה ק ו ד ש ו ה ח ו ל · הוראתם ידועה ומורגלת. אולם יסוד הוראת ק ו ד ש לשון זמון מיוחד וקיים. והיא תואר הרוחני שהיא העומד והקיים, והפכו ה ח ו ל שהיא לשון עובר וחולף — וכן הוא בערבי — והוא התואר לנופני · והנה כל קודש, ודברי הקדשים וקדשי הקדשים, שזכרה ויסדה התורה, הם כולם רמזי הרוחני, ועצות ואמצעיים להעיר אותנו אל הרוחני וסדרי הרוחני הנמצאים בעולם · יקרא השם י״ת קדוש, בכפילת המלה ג׳ פעמים, להורות על הרוחני המוחלט ונעלה על כל רעיון ומחשבת קודש; ונקראו הצדיקים קדושים ו:תוכם ד׳, במה שהם משיגים ומתנהגים על הסדר הרוחני — כדר המוסרי היותר נעלה במעשה בדבור ובמחשבה —. ויקרא׳ המקומות המיוחדים לידיעה ועבודה אדמת קודש, הר הקודש, מקום קודש; והעתים המיוחדים להסיר לב האדם מעבודת האדמה — החומרי — ולמשכו לעבודת השם — הרוחני — זמנים מקודשים; והבנינים והחפצים והמלאכות הרומזים בתבניתם, בהדרם, ובחוזק השמירה בהם אל הרוחני ומעירים אליו, יקראו גם הם קודש; בית, ארון, בגד, כלי, לחם, בשר, כפר קודש — ובשית:לה במקרה יחיד או רבים סדר רוחני נעלה מן מנהג עולם בחומריים ובהרגשות הנפש החיונית, ויכונה אצבע אלקים ויד ד׳, יאמר כי נקדש השם בכבודו, בקרובי אקדש, בהקדשי בך לעיניהם; ובשיעשו הצדיקים מעשים עוברים בית הגשמי ומעידים על התגבר הרוחני בתוכם בחרפם נפשם למות על האמת והטוב, ובדומה מעוזזי פעולת הנפש המשכלת, ויכונה בהיות יד ד׳ · או בלבישת רוח ד׳, יאמר כי הקדישו השם, יען לא האמנתם בי להקדישני · זה ציור עומק הבינה מן הקדיש · —

ה ט מ א ו ה ט ה ו ר · גם בהם הציור המחשביי נודע לכל. אולם טמא מלשון אטומה אזנם, ובמו שדרשו חז״ל על ונטמיתם בם — וציור תוריי זה הוא ס י מ ן לא לגשמי בכלל כמו ענין החול, כ״א לחומר עב ועבור מקשה בגשמיותו, שאין הרוחני מתגלה וניכר בו בתחלת השקפה, והוא כלל הדומם · — ט ה ו ר מלשון בעצם השמים לטוהר, ובארמית טהירו, טהר יומא, והוא סימן לחומר הדק ו מ ז ד כ ך ל ב ה י ר ו ת, והיא כללות הצומח (ואף כי מה שלמעלה ממנו במדרגת המציאות) שהרוחני כבר מתגלה וניכר בו, לפי שהוא בעל פרקים שומרים תמונה וסדר שכלי, וחמרים מזדכך מן השורש העב השרוי במקום חושך, עד הגזע השואף לאורה, ועד הפרח הדק בעל הגוונים שהם אינם אלא אור שנתגלם וזהו ציור התבוניי למשכיל בענין הטהרה והטומאה, והוא התעלות הדברים החומריים לרוחניותם, או ירידתם בשפל מדרגת המציאות החושי, ודי בזה · מלבד דבורי הסימן וחפצי גבוה שזכרנו, יש בתורה כמו כן מ צ ו ת מ ע ש י ו ת כימנים לרוחני ומעוררים אליו, כשביתת השבת והמילה והתפילין והתרועה, וכל המצות שהן זכר ליציאת מצרים, והם הנקראים מצות ה א ו ת ו ה ז כ ר ו ן · וכתב הרמב״ן ז״ל — סוף פ׳ בא — כלל טעם מצות רבות, וזה קצת לשונו שם, כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה, כבר הודה בחידוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול יתר מאד על עושי רצונו, שהוציאנו מעבדות לחירות ובכבוד גדול ולפיכך אמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שכולן חמודות וחביבות מאוד, שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו, וגו׳ · כללות דבריו, שאלה המצות כולם מרמזים מעירים ומשכילים את הלב אל

במעלה להנזכרים , והם הרמיזה באברים אחרים בראש אצבע ועין , ורשמי הפנים , ועומות צהובות חולניות וכחומה ; ושיש עוד סמנים להעתקה המבוקשת , מאוחרים בטבע אך לא במעלה להסימנים הקוליים הנ׳ , והם ה א ו ת י ו ת שהם סימנים לסימני ההברות · וע״י השקפה זו יגיע השכל לבירור , שאין הפה והאוזן עקריים בזה , זולת שהם כלים מוכשרים להעתיק מה שברוחו לרוח זולתו , ושכבר גבר השכל ל ה ע ת י ק ג ם ה ס י מ נ י ם מן הכלים ההם שהם קבועים בו , וזה בעשותו סימנים שניים , לקול במלאבת המוזיק״א , ולהברות ודבור במלאכת הכתיבה · וזה המושג השכלי מן הדבור והאמירה , שכבר הפשיט הענין שבתחלת המחשבה ועשאו יותר כולל והוא התגלות מה שבפנימיות חי משכיל למשכיל זולתו ע״י סימנים חושיים , וזהו הכל מדרגת הציור השכלי ·

ד)· אולם מי שהגיע למעלת הבינה לא יעמוד גם בזה הגבול , אלא יתבונן תחלה שזה הכח לעשות ס י מ נ י ם הוא מיוחד לעצם הרוחני ורק נגד רוח״י זולתו ויתבונן עוד שכל עיקר פעולות הרוחני הם רק כמו פתוחי חותם לפתח בהם עצמותו , ושזו הסבה היות האדם נבדל וניכר מחברו לא לבד בשלשה שזכרו חז״ל , כ״א גם בתמונת רוב אבריו , בפסיעותיו , בכתיבתו ובכל עניניו למכיר בהם היטב · ומזה יצעד להשגה יקרה , שגם ל ע צ מ ו יתוודע הרוחני אך ורק ע״י פעולותיו , בבירור מוסיף והולך מן השינה והתרדמה עד ההשכלה הנקיה , ושרק בהשכלו בפעל היא מתגלה לנפשו בעצמותו · — ומעתה יבין שההשכלה היא שליכות הדבור הפנימי , היינו ה ת ו ד ע הרוחני ל ע צ מ ו , כמו שהסמנים בשלמותם הם שלימות הדבור החצוני , היינו ה ת ו ד ע ו לרוחני ז ו ל ת ו · וכמו כן יתבונן שלבלתי רוחני הסמנים באמת אינם כלום , אולם ר ק אצל הרוחני הנם נעתקים מ ג ש מ ו ת ם הקדומה — רחיקות תנועות ואותיות — אל ענינים רוחניים — התגלות , קול , דבור , מאמר — עד ש ב כ ל ל ו ת ה ע י ו נ י ם האלה יגיע להשגה , שאין ברוחני עצמותו דבר אחד , וידיעתו דבר אחד , והתודעו דבר שלישי , אלא שכל עיקר ע צ מ ו ת ו והארתו של הרוחני אינו כ״א להתודע לעצמו ולהתגלות לרוחני זולתו בפעולה אחת בעינה , כמו שגם האור הגשמי מגלה ומאיר עצמו וסביבותיו בפעולה אחת מיוחדת · וזהו שנקראהו ציור התבוניי מן הדבור והאמירה , ויתבארו הדברים עוד בפנים אחרים אי״ה , ובכאן אין להאריך לפי כוונת השער · —

ודע שאלו ארבעה הענינים שזכרנו הם מדרגות המוטבע , המורגש , המושכל , ורום הנעלם , שזכרו בחידי המקובלים הקדמונים במאמריהם הקצרים שהגיעו אלינו · ודע ג״כ שזהו עיקר פעולת חכמתו של הרב בפרקי שמות המושאלים , שהיא מעיד על הוראת השם במובן המחשביי וממנו למובנו השכלי ומזה על הוראתו בציור התבוניי בדיוק רב או מעט · ד״מ א כ ל הנתתו הראשונה על אכילת המזון , השניה הפסד דבר ע״י זולתו המפסיד בו , השלישית קיום דבר אחר בהתאחדו עם זולתו · — ממה שבארנו יתבונן המשכיל כי ההשאלות כולם אינם בהסכמה למניחי או מרחיבי הלשון כ״א מיוסדות בשכל ובטבעו של הרוחני שהיא כולל ומיד כשהיא מתגלה ועושה פתוחי סמניו הם כלולים בעצמם מן החושי השכלי והתבוניי ; וע״כ נמצא כמעט כל ההשאלות שוות בלשונות השונות · ויראה עוד שזה שיקרא הרב ש ם מ ו ש א ל , ומה שיקראוהו טובי המקובלים ר מ ז ויאמרו שהכתיב ידבר בתחתוני׳ וירמוז בעליונים , ומה שקראנוהו אנחנו ה ד ב ו ר י ם ה ס י מ נ י ם היא דבר אחד בעצמו אתו שבארנוהו · —

כי השגת המאמין שהכל אפס ותהו חוץ מה שיסמך על הבורא ית' היא דעת אלקים, והשגתו שהוא בעצמותו וברוחניותו חביב לפניו ומתקרב אליו ושעי"ז יתקיים הוא עבודת האלקים, וע"ז נאמר דע את אלקי אביך ועבדהו, וזכור זה והבינהו מאד · אכנם ההשגות הללו הגם שהם נטועות בלב כמו שאמרנו, עם כל זאת הם צריכים לעבידה ולשמירה, היינו שיתעוררו אליהם כחות הנפש ע"י הלמוד בתורה והחנוך במעשה המצות ומורא ושמירת המקדש והקדישים עוד מזמן הילדות, וכמו שהוכפל בתורה הצווי על הלמוד והשנון לבנים והתשובה על שאלותיהם שנשתדל לעוררם אליהן · —

מכל האמור יצא לנו גדר האמונה התוריית, והוא היותה דעת האמת המוחלט — השם ב"ה — ודעת מה שיש לו קיום ועמידה בו — הרוחני — כפי מה שהיא נטועה במדע ובלב כל איש בגדול בקטן, בהתעורר כחות נפשו לאלה · וזהו שאמרנו למעלה — שער ב' — כי הציוריים התוריים הם אצל רוב הגדול מאנשי הדת ציורי תחלת המחשבה, נעלם הרבה מציורי החושים ועד ציורי השכל ואף כי מושגי ומחשבות הבינה עדן לא באו; ובארנו ג"כ כמה קשה היא עשיית המושגים והמשפטים הכוללים, אף במעשה המצות על אפנם — וכמו שאמרו ד"ת קשין לקנותן ככלי כסף — וכה גם באמונות ודיעות, וזהו ישארו אלה אצל הרוב על התואר של ציורי תחלת המחשבה · — והנה הגם שבציורים התוריים האמת אחד בעצמו, הן לפי המחשבה והן לפי מושג הבינה וכמו שבארנו בזה, הנה יהיו אצל המחשבה ואצל השגתה צורות ודרכים שאינם עצמיים להשגה המוחלטת, כ"א עוזרים להבנה ולידיעה ואל הכניסה בנפש; קצתם מיוחדים בטבע המחשבה, וקצתם החכימה אותנו בהם התורה האלהית בעצות כוללות ונאמנות, להגיע בהם אל התכלית והבהירות בידיעה ועבודה · ולזה נשכיל ונאמר שכמו שהחכמה בכללה היא להפוך ציורים למושגים שכליים ותבונים, כן גם בדרושנו זה הנוגע ליחס וערך האמונה התוריית לחכמת האמונה — קרא אותה עם הרב חכמת התורה על האמת, או עם המקבלים סוד היחוד והאמונה, או פלוסופיאה של הדת עם האחרונים — והיותר גדרה ההשגות והמחשבות הללו של דעת אלקים ועבודת אלקים אך בעצמיותם ובכל רוחניותם ·

ולבאר עומק הכונה, נקח לדוגמא ציור תוריי ראשיי שבא לרוב בבריאת עולם ובנבואה, והוא ענין הדבור והאמירה ונראה מה הנכלל בו · —

א) יש בתוכן עניני דחיקות ורשמים שיעשו הלשון ויתר כלי המבטא באויר הקרוב, והיא בסמוך לו, עד הגיעו אל אוזן השומע וידחקנו, הו פעולה טבעית לבד, נעשית בכל יתר הפעולות הגופניות המיכאנקיות, עפ"י החוקים הנודעים לבעלי הטבע ·

ב) אולם לבעלי הנפש המרגשת — הב"ח — שבו הדחיקות האלו הנפרדות לענין אחד מורגש, והוא הקול, וכבר שב מפעולה מיכאנקי'ת לסימן יורה על רגשת הנפש לשמחה, עצבון, והשתוממות, ויתר ההתפעלות הנפשיות · —

ג)· אמנם לחי המדבר ישובו הדחיקות והקול המתאחד מהם לתוכי הברות ולמאמר שלם מיוחד בחלקיו; והנה יכלל ענין הדבור להחשב בו, העתק מה שבלב לזולתו, ע"י סמנים נעשים בכלי המבטא; והמעיין יותר יוסף להשתמש בשכלו בדרך ההוא ויבין תחלה, שיש סמנים קודמים בטבע אך לא

במעל'

שער ו

הסימן הרוחני והאות

נותן לבריותיו סימן הניכר להם כדי לסבר
את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע :

ספרי מכילתא (יתרו פ׳ ד׳.)

דע שכל אמונת דת היא ברוחני , עד שאפי׳ בדת היותר גרועה של פראים למודי מדבר וערבה לא תהי׳ יראתם דבר גשמי במה שהוא גשם , פרטי בעל גבול ואובד , כ״א הכח המעמידו היינו הרוחני שבו שהוא העומד לבדו קיים בשינויי תמורות הגשמי כולל ובלי גבול , וכעין שאמרו שהמשתחוה להר כוונתו לגדא דהר , ולחמה כוונתו למלאך המנהיגה — גמרא חולין מ״ם ותוספות שם ·ג· ולזה האמונות והעבודות הרבית הנקראות אצלינו בשם כולל עבודה זרה , עיקרם הבחינות הרוחניות המושגים רק למחשבה ואחוזים או נאחדים באופן מה , ידוע או נדרש לחכמים , ביצורי הגשמות המושגים לבד לחוש ; ואנחנו קהל ראשוני מחזיקי היחוד על טהרת אמתתו , מאמינים ויודעים שכל הדברים הגשמיים חולפים ואובדים , ואינם כלום לפי שאינם על אמתת המציאות , ושגם הרוחני המושג לנו בקשורו עם כל הגשמים , ומתגלה יותר במין האדם ומאיר בסגולותיו , אין עמידתו ואמתת מציאותו כ״א בהשם יתעלה , שהוא לבדו הצור התמים , מעון לנו בדור ודור , היינו סבה כוללת ביחודה כל מיני הסבות , ואמתת מציאות כל היש , שאין אמתת מציאותו ואמתת קיומו אלא בו ; ושאלו היה חוצה ממנו אמתת מציאות וקיום לשום דבר בעצמו היה הוא האלוה ; וזה עומק סוד המקרא : אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלקים · — ודע שכל מה שיחזיקו האלהיים ליסוד מוסד לסבב הכל אל השם , ודר״מ יאמרו שכל המצות ואפי׳ השכליות אינם אלא גזירות השם , ושההכרח להאמין בהם הוא רק מפני שגילה אותן בטובו לבני אדם , כל זה החזוק אינו אלא לקיים הפנה הזאת , שאין אמת ויסוד קיים כ״א להבורא י״ת · — ודע עוד כי הפנה הגדולה ההיא שהחזיקו בה האלהיים בקבלתם , היא בעצמה אותה שנתקשו בה גדולי חכמי המחקר פעם תתראה ופעם תתעלם להם , והגיעו אליה אחר עומק העיון התבוניי , ואחר שעברו דורות הרבה וחכמיהם ; ויותר נפלא מזה , שהיא הפנה בעצמה שיעמוד עליה אך לא בבירור שכלי — כל בעל דת ירא ושומר מצוה לש״ש , עפ״י דעת אלקים הנטועה בלבו וקשורה עם נפשו , וכמש״ה וכל בניך למודי ד׳ ; (ושארא ליה מריה להדיין החכיד המביא במקיים בספרו (שער הייחוד פרק ב׳) המאמר : לא יעבוד עלת העלות כ״א נביא הדור בטבעו או הפלוסוף המובהק במה שקנהו מן החכמה , וזולתם עובדים זולתי)

כי

לדבר בפרקים אלו לא להשיב על מה שאמר בקדמות ולא לספק ולא להוציא דבר כי-כבר הקדמתי באלו הכוונות מאמרים רבים בספורים התוריים בספר המורה רק רציתי לבאר לך במאמר זה מופת מבואר על סכלות ובלבול דבריו בשרשי אמונה ·"

מעתה הנם שאמרנו למעלה שאין מהסכמה לתכלית חצוני שנמצא בפעולות הטבעיות למרבה ראיה נגד המכחיש המתעקש על היות התכלית ההוא רצון וכוונה לטבע , הנה מאחר שכבר עלה לנו במופת שבבעלי התבנית עכ"פ נניח תכלית פנימי ושבהם צריכים אנו בעל כרחינו לעזוב הסבה הפועלת בבלי דעת ולהניח התחלה שכלית חושבת ורוצה ומגעת למחוז חפצה בפעולותיה , הנה לא בלבד שהורשינו לחשוב ולהתבונן בכלל בנין העולם ובפרטי יצירותיו בדרך סבת התכלית והכוונה בערך האחד אל חבירו , אלא שכבר חויבנו בזה מן הטבע המורה לנו באצבע הדרך לבקש תכלית בכל פרטי מעשיו , ולצעוד בזה הדרך מתכלית פחות אל תכלית נכבד ממנו , ואם יש בהכרח בבעל התבנית בעצמו התחלה ציורית שכלית מאחדת אותו לכל חלקיו · הנה עלינו לצעוד ולעלות בדרך זה של האחדות ולצייר בו פעולות הטבע הנבדלות זה מול זה בציור מיחד אותם והוא תכלית האחד בשביל חבירו , והכוונה בו שהיא ההתחלה השכלית של הקשור ההוא בין הנמצאים , ולצייר לנו לפי זה את העולם" כולו כשלשלת של סבות כוונה ותכלית מחוברות מחוליות , שכל חוליה נעשה בשביל חברתה ושהמפעל הטבעי האחד הנו אמצעי להגיע אל מפעל טבעי אחר נכבד ממנו , היסודי בשביל הצומח , והוא בשביל החי , והוא בשביל האדם , וכבר ניתן בזה לנו מקום רחב ידים בהשכלות כאלה לדרוש ולמצוא גם בטבעים שלא נגלה לנו בתחלת ההשקפה התכלית בהם והתועלת המגיע בהם לנכבדים מהמה , ונוכל לומר ד"מ שנמצא הרוחשים שלא נראה בהם תועלת לנו , בשביל להבריח אותנו אל הנקיות שהיא מדה טובה בעצמה ובדומה לזה , הגם שבעל כרחינו נודה שהשגתנו בזה רחבה בכמות וקצרה היא באיכות , עד שהרב במורה השליכה כמעט אחרי גוו , וכמו שנזכיר דבריו בזה להלן בדברינו על התכלית האחרון · ומה רב ההבדל באמת בין מושג התכלית הפנימי שבארנוהו בבעלי התבנית ' נשכילנו בהכרח בכל בריה גדולה וקטנ' ובכל חלק מהם בעלה הדק ובכף רגל הנמלה , שכל עוד שנוסיף בהם החקירה נוסיף להפליא ולהשתאה על עומק הכוונה הגדולה והתכלית הודאי לעצמם שבהם , ובין זה המושג מתכלית החיצוני , שלא נדע איך יהיה הצמח הזה על פליאות החכמה שעמדו רק על קצת קצתה החכמים שחקרו בו , הכל בשביל שיפסד ויעשה חומר וגוש לח בפי הב"ח , או למה יהיו כל החיים נבנים על מתכונת אין ערוך אליה אחד מאלפי רבבה בכל חכמת המלאכה נבונו בכוונה רק להפסד בפי האדם הנולד ונשאר גם הוא עיר פרא ברוב מקומות הישוב ·

ולזה אם נאמר שדבר אחד הוא תכלית טבעי הנה יהי' כמו כן כל האמצעיים המביאים לתכלית ההוא ג"כ הכל תכלית הטבע רק בצירוף , ואם היה הב"ח תכלית יוכרח הצמחים למזונו והנה יהי' כל הפירות הטובים תכלית וגם צמחי ראש ומלח נמצאות במדבר בהכרח אם יתקיים הגמל הנושא משאו של הילכי השיירות · ואם יהיה הארי והנמר תכלית טבעי ימצאו בהכרח ג"כ בהמות אוכלי עשב והכל יהי' תכלית הטבע אך לא התכלית האחרון · ובכלל בלי ספק שבקשור שלשלת הסבות והמסובבים של תכלית כל חוליא וחוליא היא בהכרח תכלית וסבתה הקרובה היא האמצעי לה · ולזה כל תכלית חצוני של צורך ותועלת להזולת איננו מוכרח בטבע הענין עד שלא יושג מציאותו זולת זו הסבה התכליתית , כמו שאדכות התולית הוא באמת צורך ותועלת לצמיחת יער מלא עצים , ועם זאת אין מן החכרח לחשוב בהן תכלית ובאלו נעשה במלאכה שכבר יושג בפ"ע ע"י פעולות המים ביסוד העפר ·

הקושי שהי׳ נטחן ונעשה ממנו לחם ובשהשמש הם עליו נמס והי׳ נוזל וכל שאר ספורי התורה מהנסים כל זה וכיוצא בהם הם משער האפשרי בעולם הי׳ מציאותו כפי מה שהומצא האפשריות ואמנם כמו סברת מי שיאמין בקדמות העולם כל אלו האפשריים לפי דעתם מן הנמנעות · וזה שבעל סברת הקדמות יאמר שהעולם בכללו השם עשאו כלומר היא עלה והעולם הזה כפי מה שהוא עליו דבק אל מציאות הבורא כדבוק העלול לעלה אשר לא יפרד ממנה כלל בדבקות׳ בזריחת השמש וכדבקות הצל לעמוד וכיוצא בזה · והנה בעל הסברא הזאת אומר כי התנועה בלתי ההווה ובלתי נפסדת ולכן השמים לפי סברתו הם הקודמים והחומר הראשון בלתי הווה ולא נפסד לא סרו ולא יכורו לעולם מהיות כן על הטבע הזה· ההווה והנפסד הנה הוא נמנע לפי דעתו ולכן איננו מן האפשריים אצלו שיתהווה מה שאין בטבע זה החומר שיתהווה ולא ישתנה ענינו מעניני המציאות העליונים והשפלי׳ ממה שהוא בטבע · ומבואר הוא אצל מי שיבין מה שיתחייב מן המציאות שהאומר בקדמות העולם על זה העניין אין רצון מתחדש ולא חפץ ואין במציאות אפשר נתלת בו יכלתו ורצונו שהוא על דרך משל שלא יוכל להביא לנו מטר יום מה אי ימנעהו יום מה כפי רצונו כי ירידת המטר בזה הטבע המונח נמשך אחר הכנת החומר אשר אין יכולת השם בו כי כל מה שמכבידו לחומר ולא יוכל להגביל אותו ממה שימנע בהויתו לא יוכל להמציאו כי החומר לא נתהווה אבל כן הוא מציאותו הדבק אליו לדור דורים ולעולמי עולמים, הנה כבר התבאר לך ממה שיתחייב מהסברא למי שחושב קדמות העולם ומה שיתחייב למי שיאמין חדוש העולם וזה גאלינוס המזייף בלתי מדקדק וסכל הרבה עם מה שספר בו חוץ ממלאכת הרפואה · אמר פעמים רבות וכבר שם בספק בעמוד חדוש העולם ולא נדע האם קדום או מחודש אי שמים איך נסתפק בשרש הזה והשליך מאמרו בבאן בדבור בגבות והעפעפים על שרש קדמות העולם · ולכן יאמר שכל מה שהוא כבר הוכן אמר

הוא בלתי אפשר ולא יתאר לשם ביכלתו עליו ואפילו ירצה זה אלף פעמים שאין הרצון מספיק אלא כשיספיק החומר ואמר שהשם הוא התחלת כל היצור כמו החומר שיאמר מרע״ה ותוספת ההתחלה אשר מפני החומר אשר ממנו נברא זהו לשון גאלינוס הנה הוא אם יאמר קדמות החומר בקדמות השם ושהם התחלות לבריאות כל מה שברא וזהו המאמר בקדמות העולם אשר יאמין גאלינוס אשר העניין בזה מסופק ולכן הי׳ מחייב שיהי׳ מסופק ג״כ האם היות מן האפר פתאום סוס הי׳ אפשר כמו שאמר מרע״ה או נמנע כמו שאמר מי שיגזור הגזירה בקדמות העולם · והנה בהיותו מסופק בשרש גוזר הגזירה בענף זה מופת אמת על סכלותו בדביקות זה הענף עם זה השרש ובן אמר שיש מן הדברים בעצמם בלתי אפשריים אצל השם הוא המאמר בקדמות העולם והיותר מופלא שבעניינים אמרו כי כאשר ידע השם ששער הגבות היותר נכון לו שלא יארך · ואמרו לא רצה השם שיהיו הדברים אפשרים ושהאפשריים לא יבחר מהם אלא היותר טוב שבהם · אי שמים · זאת החכמה והרצון והבחירה אשר ישאיר לשם לפי דעתו והיות למציאות ענינים אפשריים אצל השם על איזה משני אדני העמודים הוטבעו אמר זה וגזר המשפט בו · אם כפי סברת הקדמות אם כפי סברת החדוש · וכבר בארתי לך כי כפי סברת אמונת הקדמות לא ישאר לשם לא רצון ולא בחירה ולא שלמות בנמצאות והי׳ נמצא אפשר לו או יבחרהו או יחדשהו · אמנם יתבאר מה שאמר הוא באלו המאמרים כפי סברת חדוש העולם · והיות אומר מחודש ולכן תעיין איך יערב בדבריו דברים יחיבו במאמר בחדוש העולם עם דברים יתחייבו במאמר מקדמות העולם ויחשוב הכל סברא אחת ודעת אחת · ואם העולם קדים או מחודש היה מסופק אצלו · וכל שאמר בזה הדבר המבולבל הוא מבואר וברור אצלו והיא האמונה המיוחדת שגזר הגזירה בו ולכן הוא מופת מבואר על סכלותו בשרשי מה שדבר בו וענפיו ומעוט עיונו במה שדבר בו

וזה היתה כוונתו בפרק הזה לא דבר אחר ולא קרבתו לדבר

לדבר בפרקים אלו לא להשיב על מה שאמר בקדמות ולא לספק ולא להוציא דבר כי-כבר הקדמתי באלו הכוונות מאמרים רבים בספורים התוריים בספר המורה רק רציתי לבאר לך במאמר זה מופת מבואר על סכלות ובלבול דבריו בשרשי אמונה · "

מעתה הגם שאמרנו למעלה שאין מהסכמה לתכלית חצוני שנמצא בפעולות הטבעיות למרבה ראיה נגד המכחיש המתעקש על היות התכלית ההוא רצון וכוונה לטבע , הנה מאחר שכבר עלה לנו במופת שבבעלי התבנית עכ"פ נניח תכלית פנימי ושבהם צריכים אנו בעל כרחינו לעזוב הסבה הפועלת בבלי דעת ולהניח התחלה שכלית חושבת ורוצה ומגעת למחוז חפצה בפעולותיה , הנה לא בלבד שהורשינו לחשוב ולהתבונן בכלל בנין העולם ובפרטי יצירותיו בדרך סבת התכלית והכוונה בערך האחד אל חבירו , אלא שכבר חויבנו בזה מן הטבע המורה לנו באצבע הדרך לבקש תכלית בכל פרטי מעשיו , ולצעוד בזה הדרך מתכלית פחות אל תכלית נכבד ממנו , ואם יש בהכרח בבעל התבנית בעצמו התחלה ציורית שכלית מאחדת אותו לכל חלקיו · הנה עלינו לצעוד ולעלות בדרך זה של האחדות ולצייר בו פעולות הטבע הנבדלות זה מול זה בציור מיחד אותם והוא תכלית האחד בשביל חבירו , והכוונה בו שהיא ההתחלה השכלית של הקשור ההוא בין הנמצאים , ולצייר לנו לפי זה את העולם" כולו כשלשלת של סבות כוונה ותכלית מחוברות מחוליות , שכל חוליה נעשה בשביל חברתה ושהמפעל הטבעי האחד הנו אמצעי להגיע אל מפעל טבעי אחר נכבד ממנו , היסודי בשביל הצומח , והוא בשביל החי , והוא בשביל האדם , וכבר ניתן בזה לנו מקום רחב ידים בהשכלות באלה לדרוש ולמצוא גם במבעים שלא נגלה לנו בתחלת ההשקפה התכלית בהם והתועלת המגיע בהם לנכבדים מהמה , ונוכל לומר ד"מ שנמצא הרוחשים שלא נראה בהם תועלת לנו , בשביל להבריח אותנו אל הנקיות שהיא מדה טובה בעצמה וכדומה לזה , הגם שבעל כרחינו נודה שהשגתנו בזה רחבה בכמות וקצרה היא באיכות , עד שהרב במורה השליכה כמעט אחרי גוו , וכמו שנזכיר דבריו בזה להלן בדברינו על התכלית האחרון · ומה רב ההבדל באמת בין מושג התכלית הפנימי שבארנוהו בבעלי התבנית ' נשכילנו בהכרח בכל בריה גדולה וקטנ' ובכל חלק מהם בעלה הדק ובכף רגל הנמלה , שכל עוד שנוסיף בהם החקירה נוסיף להפליא ולהשתאה על עומק הכוונה הגדולה והתכלית הוודאי לעצמם שבהם , ובין זה המושג מתכלית החיצוני , שלא נדע איך יהיה הצמח הזה על פליאות החכמה שעמדו רק על קצת קצתה החכמים שחקרו בו , הכל בשביל שיפסד ויעשה חומר וגוש לח בפי הב"ח , או למה יהיו כל החיים נבנים על מתכונת אין ערוך אליה אחד מאלפי רבבה בכל חכמת המלאכה נכונו בכוונה רק להפסד בפי האדם הנולד ונשאר גם הוא עיר פרא ברוב מקומות הישוב ·

ולזה אם נאמר שדבר אחד הוא תכלית טבעי הנה יהי' כמו כן כל האמצעיים המביאים לתכלית ההוא ג"כ הכל תכלית הטבע רק בצירוף , ואם היה הב"ח תכלית יוכרח הצמחים למזונו והנה יהי' כל הפירות הטובים תכלית וגם צמחי ראש ומלח נמצאות במדבר בתכרח אם יתקיים הגמל הנושא משאו של הילכי השיירות · ואם יהיה הארי והנמר תכלית טבעי ימצאו בהכרח ג"כ בהמות אוכלי עשב והכל יהי' תכלית הטבע אך לא התכלית האחרון · ובכלל בלי ספק שבקשור שלשלת הסבות והמסובבים של תכלית כל חוליא וחוליא היא בהכרח תכלית וסבתה הקרובה היא האמצעי לה · ולזה כל תכלית חצוני של צורך ותועלת להזולת איננו מוכרח בטבע הענין עד שלא יושג מציאותו זולת זו הסבה התכליתית , כמו שאדמת החולית הוא באמת צורך ותועלת לצמיחת יער מלא עצים , ועם זאת אין מן החכרח לחשוב בהן תכלית ובאלו נעשה במלאכה שכבר יושג בפ"ע ע"י פעולות המים ביסוד העפר ·

הקושי שהי׳ נטחן ונעשה ממנו לחם ובשהשמש הם עליו נמס והי׳ נוזל וכל שאר ספורי התורה מהנסים כל זה וכיוצא בהם הם משער האפשרי בעולם הי׳ מציאותו כפי מה שהומצא האפשריות ואמנם כמו סברת מי שיאמין בקדמות העולם כל אלו האפשריים לפי דעתם מן הנמנעות · וזה שבעל סברת הקדמות יאמר שהעולם בכללו. השם עשאו כלומר היא עלה והעולם הזה כפי מה שהוא עליו דבק אל מציאות הבורא כדבוק העלול לעלה אשר לא יפרד ממנה כלל בדבקות׳ כזריחת השמש וכדבקות הצל לעמוד וכיוצא בזה · והנה בעל הסברא הזאת אומר כי התנועה בלתי ההווה ובלתי נפסדת ולכן השמים לפי סברתו הם הקודמים והחומר הראשון בלתי הווה ולא נפסד לא סרו ולא יכורו לעולם מהיות כן על הטבע הזה. ההווה והנפסד הנה הוא נמנע לפי דעתו ולכן איננו מן האפשריים אצלו שיתהווה מה שאין בטבע זה החומר שיתהווה ולא ישתנה ענינו מעניני המציאות העליונים והשפלי׳ ממה שהוא בטבע · ומבואר הוא אצל מי שיבין מה שיתחייב מן המציאות שהאומר בקדמות העולם על זה העניין אין רצון מתחדש ולא חפץ ואין במציאות אפשר נתלת בו יכלתו ורצונו שהוא על דרך משל שלא יוכל להביא לנו מטר יום מה אי ימנעהו יום מה כפי רצונו כי ירידת המטר בזה הטבע המונח נמשך אחר הכנת החומר אשר אין יכולת השם בו כי כל מה שמכבידו לחומר ולא יוכל להגביל אותו ממה שימנע בהויתו לא יוכל להמציאו כי החומר לא נתהווה אבל כן הוא מציאותו הדבק אליו לדור דורים ולעולמי עולמים, הנה כבר התבאר לך מכה שיתחייב מהסברא למי שחושב קדמות העולם ומה שיתחייב למי שיאמין חדוש העולם וזה גאלינוס המזייף בלתי מדקדק וסכל הרבה עם מה שספר בו חוץ ממלאכת הרפואה · אמר פעמים רבות וכבר שם בספק בעמוד חדוש העולם ולא נדע האם קדום או מחודש אי שמים איך נסתפק בשרש הזה והשליך מאמרו בבאן בדבור בנבות והעפעפים על שרש קדמות העולם · ולכן יאמר שכל מה שהוא כבר הוכן אמר

הוא בלתי אפשר ולא יתאר לשם ביכלתו עליו ואפילו ירצה זה אלף פעמים שאין הרצון מספיק אלא כשיספיק החומר ואמר שהשם הוא התחלת כל היצור כמו החומר שיאמר מרע״ה ותוספת ההתחלה אשר מפני החומר אשר ממנו נברא זהו לשון גאלינוס הנה הוא אם יאמר קדמות החומר בקדמות השם ושהם התחלות לבריאות כל מה שברא וזהו המאמר בקדמות העולם אשר יאמין גאלינוס אשר הענין בזה מסופק ולכן הי׳ מחייב שיהי׳ מסופק ג״כ האם היות מן האפר פתאום סוס הי׳ אפשר כמו שאמר מרע״ה או נמנע כמו שאמר מי שיגזור הגזירה בקדמות העולם · והנה בהיותו מסופק בשרש גוזר הגזירה בענף זה מופת .אמת על סכלותו בדביקות זה הענף עם זה השרש ובן אמר שיש מן הדברים בעצמם בלתי אפשריים אצל השם הוא המאמר בקדמות העולם והיותר מופלא שבענינים אמרו כי באשר ידע השם ששער הגבות היותר נכון לו שלא יארך · ואמרו לא רצה השם שיהיו הדברים אפשריים ושהאפשריים לא יבחר מהם אלא היותר טוב שבהם · אי שמים · זאת החכמה והרצון והבחירה אשר ישאיר לשם לפי דעתו והיות למציאות ענינים אפשריים אצל השם על איזה משני אדני העמודים הוטבעו אמר זה וגזר המשפט בו · אם כפי סברת הקדמות אם כפי סברת החדוש · וכבר באיתי לך כי כפי סברת אמונת הקדמות לא ישאר לשם לא רצון ולא בחירה ולא שלמות בנמצאות והי׳ נמצא אפשר לו או יבחרהו או יחדשהו · אמנם יתבאר מה שאמר הוא באלו המאמרים כפי סברת חדוש העולם · והיות אומר מחודש ולכן תעיין איך יערב בדבריו דברים יחייבו במאמר בחדוש העולם עם דברים יתחייבו במאמר מקדמות העולם ויחשוב הכל סברא אחת ודעת אחת · ואם העולם קדים או מחודש היה מסופק אצלו · וכל שאמר בזה הדבר המבולבל הוא מבואר וברור אצלו והיא האמונה המיוחדת שגזר הגזירה בו ולכן הוא מופת מבואר על סכלותו בשרשי מה שדבר בו וענפיו ומעוט עיונו במה שדבר בו וזה היתה כוונתו בפרק הזה לא דבר אחר ולא קרבתו לדבר

גאלינוס במעט דקדוקו וכוונתו בכל מה שידבר בו בזולת הרפואה חשב שדסברא הד' אשר זכרה כביה אחרת ואמר ג"כ שזאת הסברא הא' אשר היא סברת מרע"ה כמו שזכר גאלינוס הוא ענף קיים לשרש תורתינו ועמודיה · ושרש תורת אברהם אבינו ע"ה · ולא יתבלבלו מאמריו ולא יהרסו אבל ישלחו פארת שרשיה, ושהדבור אשר זכר גאלינוס בכאן מעצמו בדא , ואמר שזהו אמונתו אינה מסכימה לשרש דעתו ואמונתו אבל זה אשר אמר הוא מסכים לסברת זולתו ונתערבבו מאמריו ואמנם אינם מסכימים ענפיו עם שרשיו ·

ועתה אתחיל בביאור אותם הסברות הד' אשר יחס למשה רבינו ע"ה בדבור הזה א' מהם הראשונה שהשם יצוה שער הגבות שלא יארך ושמע ממנו ואמר שזה סברת משרע"ה והשם אינו מצוה ומזהיר אלא לבעלי השכל והסבר' הב' אמרו שמשה ע"ה יחשוב שהדברים כלם אפשריים אצל הבורא וזה ג"כ אין סבר' מרע"ה אבל סברתו היא שלא יתאר השם ביכולת על הנמנעות אמנם גאלינוס בזיופו לא יבין למקום ההתחלפות והחלוק וזה שיש שם דברים ואמר משה שהם ממין האפשר ואמר זולתו שהיא ממין הנמנע והחלוף בזה באותם הדברים הם ענף דבק לחלוף הנופל בשרשים וגאלינוס לא הבין בדבר מזה ולא ידעו אך נבוך לבד · והסברא הג' אמרו שמשה יחשוב אלו רצה שיברא מן העפר סוס או שור בפתע יברא זה אמת שהיא סברת מרע"ה והוא ענף דבק לשרש משרשיו כמו שנבאר · והסברא הד' אמרו שמע"ה אמר שהשם לא יבחר החומר הנאות לכל מה שירצה · ויותר על זה כמו שזכר שבחר גשם שחופי תחת העפעפי' ומשה ע"ה לא יחלוק זה והלא באר משה ע"ה שהשם לא יפעל דבר בטל ולא באשר יזדמן אבל כל מה שברא טוב מאוד בראוי וביושר בכוון ובקשט כמו שבארתי וכמו שדברתי בשרשי אמונ' ויודע מזה הכלל בהכרח שהעין אמנם ברא ממנה הכתונת הענבית לראות והעצמות בתקשו שיקיים ההעמדה אליהם וכן כל מה שהוא בגופי ב"ח אבל כל מה שברא הש"י בחכמה ברא אותו והי' לגאלינוס זאת אחד מסברות משה והוא היות הדבר בפתע על זולת המנהג הטבעי כהתהפך המטה לנחש והעפר לכנים ולכן אפשר לפי דעתו שישוב האפר שור בפתע או סוס והיא סברת מרע"ה וזה כלו ענפי' דבקים לשורש סברתו של מרע"ה והוא שהעולם נתחדש ושהוא חדש העולם אחר העדר גמור והמציא כל מה שיש תחת השמים וכל שיש בהם והמציא החומר הא' למטה מן השמים והי' ממנו עפר ומים ואויר ואש והטביע זה הגלגל על אלו ההקפים המתחלפים כמו שרצה והטביע חלק היסודות וכל מה שנתרכב מהם על אלו הטבעים אשר נראה אותם כי נתן להם צורות אשר בהם נתהיוה להם טבעיים זהו שורש סברת מרע"ה ובשיהי' החומר הראשון אצלו נמצא אחר ההעדר והוטבע על מה שהוטבע ואפשר שיעדרו השם שהמציאו וכן אפשר שישנה טבע וטבע כל דבר שירכב מזה וישים להם טבע זולתו המונח להם כמו שהמציאו בבת אחת ולכן כל מה שהוא בטבע ההווה וההפסד הנה השתנותו ממה שהוא עליו אצל משה ע"ה הוא משער האפשר אשר יתאר לו יכולת עליו ונתלה בו הרצון שאם ירצה הבורא ית' ישאיר העולם על מה שהוא לדור דורי' ולעולמי עולמים יעמידהו אם ירצה שישאר על טבעו ואם ירצה שימית הכל ולא ישאר זולתו ית' יפסד והוא היכול על זה בכל חלקיו וישנה ההויה וחלקי ההוה מהמנהג הטבעי יפעל והנסים כלם מזה המין ולכן יהיה ראית הנסים אחת אצל מי שירצה שיראה אותם מופת גוזר והוא על חדוש העולם ר"ל באמרו נסים או נס בכאן מה שיהי' הויתו על זולת טבע הנראה והמורגל תמיד והוא ד' מינים · אם שיתהווה הדבר אשר דרכו שיתהווה על מדרגות מוחדות ובענינים מיוחדים תמיד על זולת אותם הענינים המורגלים שנתהפך בטבע כשנתהפך המטה נחש והעפר כנים והמים דם והאויר ברד והיד נבבדת הקדושה לבנה כשלג יהי' כל זה בפתע פתאים ואם שיתחדש מה שאין בטבע זה המציאות המונח שיתהוו בנון זה המתחדש כלל כמו המן שהי' בענין מן הקושי

שלכל הדיעות יחד צריכים אנו לעלות להתחלה רוחנית שכלית שהיא למעלה מן החומר המוחש . *)

והרב ז"ל כתב וזה לשונו : „הנה גאליינוס כאשר התחיל בי"א בתחבולות ותועלת האברים תועלת היות שער הגבות לא יארך ולא ישתלשל כשער הראש ותועלת היות שער העפעפים נצב ואינו מתארך אמר דבור ז"ל : אם תאמר שהבורא ית' צוה שלא יתארך אבל ישאר על שעור אחד בכל העתים ושהשער קבל הצווי הזה ושמע הצווי ונשאר כך לא מיה מה שצוה בו אם בהיותו נענה ומפחד מלמרות דבר השם ואם לסבת היותו מתבייש מהשם אשר צווהו בצווי הזה. ואמנם השער הזה ידע בעצמו שזה יותר נכון נראה ויפה בתועלת. ואמנם הנה זאת דעתו בדברים הטבעיים · והסברא אצלי יותר משובחת ונכונה בזה כי השם הוא התחלת כל נברא מנבראים כמו שאמר מרע"ה ותוספת ההתחלה מפני החומר אשר ממנו היה כי הבורא שם שער העפעפי' ושער הגבות יצטרכו שישארו על ענין אחד מאורך כי זהו יותר נכון · וכאשר ידע שהשער הזה היה ראוי שיושם על זה האופן שם תחת העפעפי' עור קשה דבק בשרוש הגבות , וזה כי לא היה מכפיק בהשארות זה השער על שעור אחד מאורך כשירצה הבורא שיהי' כן כמו שאלו רצה שישים האבן בפתע האדם מבלי שישנה האבן השנוי הנאות לזה לא הי' זה אפשר · וההפרש בין אמונת מרע"ה ובין אמונת גאלינוס ואפלטון ושאר היונים בזה כי אמונת מרע"ה היה שמתי שירצה הש"י שישקוט החומר ויכנע ישקוט מיד וזה שהוא יחשוב שהדברי' כלם אפשרי' אצל השם ואם הוא ירצה שיברא מן האפר סוס או שור בפתע יעשה כן . ואמנם אנחנו לא ידענו זה אך אנחנו אומרי' שיש מן הדברי' בעצמן בלתי אפשריית ואלו הדברי' אינו רוצה השם שיהיו דברי' אפשריי' ומן האפשריים לא יבחר כי אם הטוב שבהם והיותר נאות ומשובח שבהם ולכן בהיות היותר נאות ונכון לעפעפי' ושער הגבו' שישארו על שעורם באורך ועל מספרם אשר הם עליו לעולם תמיד אין אנחנו אומרי' בשער הזה שהשם אמנם רצה שיהיה על מה שהוא עליו ויהיה בשערו כפי מה שירצה השם וזה שאלו רצה השם אלף פעמים שיהיה זה השער על זה האופן לא יהי' לעולם אחר שישים צמיחתו מעור רטוב אם לא יקבע שרשי השער בגרם קשה אז יהי' ממה שהוא עליו לא ישאר ג"כ עומד נצב ובהנה זה כן . הנה אנחנו נאמר שהשם שם שני העניני' האלה אחת מהם בחינות מציאות העינים והיותר נאות שבהם לחוש שיפעלו · הב' בחירת החומר הנאות ומזה כי בהיות היותר נאות והיותר נכון שיהי' שער העפעפי' עומד נצב ושיוגש השארו על ענין אחד בשעור ארכו ובמספרו בנטוע השער ונעיצתו בגרם קשה ואלו נטעו בגרם רפה הי' יותר סכל ממשה ויותר סכל משר צבא אויל שיניח חומות מדינתו על ארץ לחה ועל בכה מוטבעות במים וכן השארו' שער הגבות והשארותו על ענין אחד אמנם בא מפני בחירתו לחומר . כלו דברי גאלינוס :

אמר משה כשיעיין בדבור הזה אדם מתפלסף יודע בעמודי התנאי' המפורסמים בזמננו זה יתבאר לו ערבוב זה האיש ושהדבור הזה לא יבא על מלאת כפי סברת מאמיני התורה ולא כפי סברת הפילוסופים כי עמוד הסברות של גאלינוס בלתי מבוני' ובלתי מדוקדקי' ואמנם ידבר בדברי' ופכל שרשיהם כמו שנבאר עתה וזה שהוא יחס משה ע"ה בדבור הזה אשר זכרו בעל סברות · אמנם הסברא האחד מד' סברות היא סברת מרע"ה . ואמנם הג' סברות האחרות הנשארות אינם מסברת משה אמנם

גאלינוס

*) הרב המחבר הרס"ם להביא במקום הזה המאמר של הרב (נגד גאלינוס) והוא בספרו פרקי משה מאמר כ"ה ומשם העתקנוהו והגנוהו בפנים . —

ועוד שכבר עלה לנו שאם נמצא מסובב שהוא כמו כן סבה לסבתו הפועלת אותו אזי נשפטנו בהכרח לתכלית היינו שענין נסבתו הוא המצאו תחלה במחשבת חושבו ·

מעתה הגענו לדעת ברור שבל בעל תבנית טבעי הוא תכלית בעצמו ובמולדיו לכל חלקיו ותכונותיו ושאי אפשר לנו להשכיל באמתו כ"א בהשכילנו את כולם נאחדים בציור אחד שלם בו ובעצמו וישרק על דרך זה יושג לכל חלק וחלק ממנו תכלית, ובשבילו עסקו האחרים בפעולותיו לעשותו ולקיימו , ולזה ראוי לנו להתבונן שאפשר אם היינו יכולים לדמות במחשבתנו שקצת חלקי העצם ההוא נתהוו ע"י סבה מיכאניקית לבד , כאלו נאמר ד"מ שמותרי הלחיות שנמשכו למזון החי נבדלו ונשתקעו בחצונותיו ונעשה מהם השער והצפרנים ואין בזה צורך לתכלית טבעי כ"א לפעולה מיכאניקית , הנה עם כל זאת אין אנו רשאין להוציא פרטים אלו מכלל הסבה התכליתית, מפני שאם אתה נותן בזה שעור , אין בידינו לתפוס הגבול , איזו מענייני בעל התבנית נשבילם בתכלית ואיזה מהם זולתו , ועוד והוא העיקר, שבהכרח נשכיל גם את המותרות ההם שנשתקעו ונקבעו בעצם ההוא על אופן שלא יתערבו עם הכל ויזיקו לקלקל את שאר החלקים שהם בלי ספק תכלית , ויש לדמותם א"כ לתיקוני הטבע בפעולותיה שזכרנוה שכולם לקיים ולהשלים את העצם בעל התבנית · —

מעתה זכינו לדין שלכל עצם בעל תבנית יש תכלית פנימי , ושצריך שיוקדם להמפעל בו ציורו כאלו יצייר כלו במחשבה ולזה נשכיל בהכרח את העצם בעל התכלית שכל חושב ורוצה בו ובקיומו , ואם יהיה השכל ההוא מחוצה לו וע"ד דעת יחיד כדברי חז"ל (ב"ר פ' יוד) אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה שמכה אותו ואומר לו גדל , יהי' הפועל הטבעי דומה לפועל המלאכה ועזר גרוע הימנו , לפי שצריך לקשר עמו תמיד סבתו השכלית בכל פעולותיו השונות כל ימי משך עמידתו לפי שאין לחשוב סבת הפעולות בחומר לבדו שהוא בפני עצמו ובגדרו מת ועצל בלתי פועל חיוני שאליו הוצרכ נו כ"א עב וקשה ומתנגד בכבדותו לכל פעולת חיות ואז ידמה הטבע לפועל המלאכ : יצא הדבר לשני סברות וע"ד שהזכירו (ב"ר פרשה א') טענת מכחישים צייר גדול הוא אלהיכם אלא שמצא סממנים וסייעוהו , וכמו שהיא באמת דעת גאלינוס כמובא להלן ואם יהי' על דעת הפלוסופים שלא הספיק להם לבא־ התכונות מן החמר הטבעי שבבעל התבנית להניח המחשבה התכליתית נבדלה לגמרי שחברו ההתחלה השכלית ההוא עם החומר וקראו לה נפש הצומח ונפש החי , אולם גם זה אינו מספיק לישוב השאלה שאנו אומרים שאין להפריש התכלית מן הכונה , ושכל תכלית פנימי היא בכוונת מכוון חושב ורוצה , ואיך יתכן לחבר זה עם הנפש הצומחת והחיונית שאמרוה , והודו בה שהיא התחלה שכלית · ולזה נמצא שאפילו אריסטו המאמין בקדמות גמורה ושכל העולם ומעשיו הכל מחויב מוכרח יודה עם זאת שהכל מיוסד בעצם סבה ראשונה שכלית ושהיא האלוה , וגם בפרטי מעשי הטבע בבעלי התבנית יאלצהו הענין לדבר בטבע כאלו היא עושה בכוונה ואומר תמיד הטבע חכם לא יעשה דבר לבטלה ושעושה כל מעשהו בספוק ר"ל שלא יוציא מן ההכנות והאמצעיים לאיזו פעולה כ"א היותר צורך אליו לבד ובדומה לו הרבה וזו סתירה מבוארת , יחזיק ויתנצח בה גם הרב בויכוחו נגד גאלינוס וכמו שנזכיר , והאמת היא שכבר עלה בזה לחכמים הראיה במציאות בעלי התבנית הרוחני היינו על מציאות ההתחלה השכלית בעולם , ואולם המבוכה היא על דרך ואופן יהי אחד או רבים ואיך קשור והצטרפות שבין הרוחנים ואיך ישתנו בינותם ויתרבו ובמה יתאחדו עם החומר · והאמונה הפשוטה אומרת בזה בתה"ק אלהי הרוחות לכל בשר (כינוי הכונה לחומר בעל תבנית) · ולצורך חכמת האמונה יבואר עומק העיון הזה שהוא שורש הכל בקצת שערי המאמר ביחוד בשערי העיון הפלוסופים אי"ה ; קצרו של דבר

שלכל

מתבנסין כל באי עולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים (כפרי ואתחנן) , ועוד יותר מזה שהאילן מוליד עצמו גם בחלקיו ר״ל שלהוית ולקיום כל פרק ופרק עוזרים כל שאר הפרקים חביריו, לפי שאם נרכיב עין עלה באילן אחר או נבריך ענף בגזע אחר יוליד צמח בדומה לראשון באופן שנוכל (לאמר) שכל עלה וכל ענף צמח בפני עצמו תלוי בכל החלקים האחרים וחי ונזון בהם. וכן הם תלוים בו ׃

וחוץ לזה כל חלקי האילן מקיימים זה את זה ; האילן מוציא ומקיים את העלים שבו , אולם גם קיומו תלוי בהעלין , וייבש וימות אם יטרפו כל עליו בפעם אחת וגם זאת מתבונות כל הברואים בעלי התבנית והאברים שאם יתקלקל אבר אחד שיש בו צורך לקיום אבריו , הנה האחרים יתקנוהו וישלימוהו . ואם יחסר בתולדה לאיזו סבה מונעת את תיקון טבעו של העצם ההיא לקיימו גם בחסרונו ועל דרך זרות שעליו אנו מברכין : ברוך משנה הבריות ׃ וכבר נודע כל אלה ויותר מאלה מפליאות מלאכת הטבע בכל העצמים בעלי התבנית ׃ — מעתה יתבונן המעיין ההבדל הגדול שיש בזה במעשי הטבע היינו שביסודות הפשוטים וגם במורכבי הדוממים , אין למצוא בטבעם בבירור התכלית הפנימי שאליו אנו צריכים , אך תספיק לפעולותם זה בזה ולתולדותם והויתם הסבה המיכאניקית לבד ; אולם במעשי הטבע בגרמים של אברים ופרקים כמו הצומח והחי הכלל בבעלי התבנית אנו צריכים בהכרח להכניס גם את הסבה התכליתית והיא סבת המחשבה , יהוא לפי שאי אפשר לנו לצייר חלק ידוע מחלקיו לא בחמרו , ולא בתארו ולא בהנחתו כ״א בהשביל עמו שאר החלקים כולם לפי חמרם תארם והנחתם וכן הדבר בכל חלק וחלק שהיא עוסק בקיום האחרים ונעשה בשבילם ובשביל הכלל היינו שהוא כלי להם , וכן האחרים עוסקים בקיומו ונעשים א״כ בשבילו , היינו שכולם אברים כליים , והנה בארנו מה הנרצה בקראנו לאיזו מפעל תכלית טבעי בחלוף פועל טבעי מיכאניקי ובחלוף פועל מלאכותי ׃ —

אולם גם מפעולות המלאכה ההבדל גדול מאוד וזה שבמשלנו מתמונה ההנדסית ציור המפעל והתכלית חוצה לה לגמרי במחשבת האדם והתמונה בפני עצמה אין בה כ״א חלקים חומריים מסכימים למחשבה ; וכן ד״מ הכלי מורה השעות חלקיו ואופניו וקשורם והנחתם על דתם ידוע , שהוא הסבה להוראת העת , הם נבדלים לגמרי מן מחשבת האומן עושהו , ולזה לא יוליד כלי אחד כלי בדומה לו ולא ישלים את הנחסר לו , וכל פרק היא סבת תנועה לשכניו אך לא פועל — סבת הויה — והם הכלל שאין לו כח אלא על התנועה המגיעה לתכלית לבד , שציורו והכרתו בבעל השכל מה שאינו כן בסבה התכליתית של הטבע בעצמים בעלי התבנית שבהם כל התבונות הנפלאות שזכרנו ; ועו״ב לא בלבד שנשכיל בעצם כזה בהכרח תכלית לפי שאין לצייר ולהמות בו שום חלק ופרק בלתי עם ציור שאר הפרקים והכלל כולו עמו שזהו גדר התכלית שמחשבת וציור כולו ואחדותו יקדם להוית חלקיו (וזה מה שהיא ג״כ במלאכה) אלא שאין להפריש כלל בבעלי התבנית ציור הכלל ואחדותו ממנו , ועל כן אין לדמות פועל הטבע לפועל המלאכה דמיון אמתי שהכלי של המלאכה מניע בלבד וכלי של הטבע מוליד ומצייר (וכמו שאמרו חז״ל ואין צור כאלקינו אין צייר כאלקינו) ונותן כח ציור בחומר היסודי ועושה אותנו תבנית מה שאינו בכח התנועה המיכאניקית , ועל כן פעולות המלאכה מתים ופעולות הטבע בבעלי התבנית נותן בם החיות ונדר החיות היא בעצמו הפעולות הנפלאות של בעלי התבנית שבארנום למעלה למדי ; וכן גדר התבנית בנין המתבנה ע״י עצמו מצייר ומוליד עצמו על צורה אחת בכלל אך בקצת פרטי הגדולים לפי צורך קיום עמידתו באיש ובמין

ולהנחנו א"כ חוץ לפעולה המיכאניקית כמו כן איזה שכל מצייר ומחשב ורוצה בתכלית — והוא לו הטוב והנאות — ומגיע למחוז חפצו והוא העיקר הנדרש בדעות התוריות · — ·

אמנם בעזר החונן לאדם דעת אמת מצאו החכמים ברוב פעולות הטבעיות התכלית עם התבונה המסומנת . היינו בכל העצמים בעלי אברים ופרקים שכל חלקיהם כליים עסוקים בפעולתן כל חלק לצורך ולתועלת כל חלק משאר החלקים ולצורך הכלל כולו , בקצור העצמים בעלי התבנית כמו שהם הצומח והחי המה בהכרת תכלית בעצמם ותכלית טבעי המעיד על הכוונה , ולבאר זה צריכים אנחנו לדקדק עוד במושג התכלית ולהעמיק בו יותר ·

הנה אמרנו שאנו מכניסים את הסבה התכליתית מוסיפים אותה על הסבה הפועלת במקום שלא תספיק זו לבדה להשגת הוית דבר מה ; ורצוננו בזה שבלי הכנסת ענין התכלית ישאר הדבר ההווה עם סבתו , עדיין בלי סבה , וכאילו נפל במקרה ; המשל בזה , אם ימצא אדם במדבר אין יושב מחוקה בחול תבנית משושה שוה הצלעות והזויות , או הציור השייך ללמוד מ"ז לראשון מאקלידוס , ויתור בשכלו למצוא הסבה שסבבה המראה הזה , ומעלה בדמיונו אולי רוח פוער מכל עבר או עקבות ב"ח וביוצא העלו זאת הצורה ; אולם מיד ימאן בזה שכלו וידין סבות כאלה לבלתי מספיק , ולמה ? לפי שיצויר שלהיות התמונה זו עם רבוי חלקיה , הנה כל חלקיה מסכימים ונאותים לכלל שלם יחיד ונאחד , והנה אם נרבה הסבות בריבוי החלקים עדיין ישאר אחדות כולם מקרי לבד ושוה כאילו לא מצא לצורה סבה כלל , הגם שהוא מדמה סבה לכל אחד מחלקיה , וסבת הצורה האחדיית , היא מבקש , ולכן גם בלא דעת מבורר ממעשהו יחתור השכל לבקש התחלה לצורה שתהיה גם היא יחידה ונאחדת מה שלא ימצא כלל בסבות המיכאניקיות שבולן בעלות חלקים שוה חוץ מזה ולא יולידו לעולם אחדות גמורה והתחלה ההיא שיחתור עליה היא שכלית שבכחה לאחד החלקים לכלל שלם ואחדות גמורה , ולזה יקרא בראותו הצורה הנז' הן יד אדם עשתה זאת ודומה לזה משל המדרש הנרשם בראש השער אמר שהיה עובר ממקום למקום היינו בערבה ויער ולא בעיר מושב , עד שבערך אל ענין המשל הגם קרוב לו לחשוב בזה שכלו מקריי ולא תכלית , כוונת מכוון , וראה לפתאום בירה והוא ההיכל בעל חדרים רבים נאחדים לכלל אחד וערוכים לתכלית ועוד שהיו בכלם נרות דולקות וזה מה שכבר הורה לו על היות הסבה בלתי רחוקה ונפרדת הרבה בזמן ובמקום מהמסובב ; והוא הנקרא לו מנהיג · אולם זה ההווה ענין מלאכותי ר"ל שסבת הצורה חצונית לו בשכל העושה אותו · ועלינו לראות איך יהי זה במפעלי הטבע ונתבונן שאין לדמות בזה פועל הטבעי לפועל המלאכה , המשל בזה , האילן הוא סבת עצמו בכל אופן שנבחן בו הוא מוליד אילן אחר בזרעו , והנולד מוליד ג"כ אחר ולזה הוא קיים במין היינו שהוא במינו סבה ומסובב לעצמו , וא"כ מין האילן מוליד עצמו וכן כל מין ומין מצומחות אמנם היא ג"כ סבת עצמו באיש וזה מה שיקרא בשם הצמיחה והגדול , ואיננו שהיא מוסיף חלקים בלבד מדבר חומרו זולתו כמו שהוא גדול קצת הדוממים אלא שהחלקים ההם — העפר והמים והאויר והאור — שהוא מקבל מזולתו — הוא משנה אותם לגמרי ומחליף טבעם לטבע מיוחד וצורה של עצמו היינו לצורת עצו ועלו בכלל שהתמזגות החלקים מיוחדת לאילן , לא ימצא כמזג ההיא בחלקים הנ"ז בפ"ע ולא בשום פעולה טבעית מיכאניקית ועל כן גדולו הוא באמת שוה לתולדה חדשה מיוחדת לאילן ולזה יצדק אמרינו שהוא מוליד עצמו באיש ; ולזה אין כח בשום מלאכה להרכיב מן החלקים הנז' חומר דומה לחומר הצומח או להתיכו ולבנות מהחלקים הנולדים מההיתוך צמח חדש וכמו שאמרו חז"ל אם

נתכנסין

באמת בחנוך האמונה לבעלי האמונה , כמו שהזכרנו למעלה) .

. , ויש עוד מין תכלית בדברים שהוא בעצמית הדבר לא חצוני לו כמו הקודם אלא שהוא אינו מפעולת פועל כ"א מושכל בעצם הדבר וכלול בטבע הענין ; המשל בזה מספרי החשבון ותמונות ההנדסה שיש להם תכונות וסגולות שעל פיהן יוכשרו להוציא מהן חלקים וערכים הרבה ושונים , וכאלו הושמו המספרים והתמונות ההם ביחוד בשביל הלמודים שהולידו לנו , אם יהי המבוקש ששני קוים איזו שיהיו יחולקו על ערך מרובע היינו שיחתכו זה את זה באופן שמרובע הנעשה משני חלקי הקו האחד יהיה שוה למרובע הנעשה מחלקי הקו השני ; הנה זה המבוקש הכולל לכל שני קוים שבעולם עם מה שנראה בו מן הקושי וצורך ההצעות לביאורו , הנהו כלול ומונח בתמונת העגולה ר"ל שכל שני קוים הנמשכים בתוך העיגול וחותכים זה את זה נחתכים על הערך שזכרנו , וכן אם רצינו להגביל ולבנות על התושבת והזווית העומד נכחו משולש שלם איזו שיהי' , הנה עם כל ריבוי שינוי המשולשים ההם עד לאין חקר , עם זאת יוכללו כלם בתמונת העגולה ואם נעשה ד"מ קו התושבת הנתונה ההיא לאלכסון עגולה הנה תכלל תמונת חצי העגולה ההיא כל פרטים משולשים נצבי הזוית באין נגרע אחד מהם , אף אם הם רבים לאין מספר (להיות אורך שני הצלעות בלתי מוגבל בשאלה) ולזה נקרא תמונת חצי העגול מקומם של כל המשולשים נצבי הזוית , וכן כל יתר ויתר הנמשך בעגולה , ועושה תמונה מוגבלת ממנו חלק קו העגול הנחתך על ידו , הנה תהיה התמונה ההיא מקום כולל בתוכו סוג מסוגי המשולשים חדי או נרחבי הזווית שאפשר שיעשו עם פרטיו לאין מספר והנה הוא כאלו הושמה העגולה בכוונה ליחוד והגבלת השאלות הרבות והקשות ההנה , וכן הדבר בסגולות המספרים המפליאות לפעמים המעיין בהם איך הם בקצב וסדר ייירך ומכבים להשגת תבליות הרבה . — אמנם הנם שזה כולו יסודתו ברוחני, שהוא בעיקרו ועצמיתו חוק וסדר נמשך לתכלית לפי עומק העיין התבוניי וכמו שיבואר כל זה בשערים הפלוסופיים העיוניים שלפנינו , הנה בשער שנכנסנו בו עתה והוא לבאר ענין התכלית ע"ד היקש השכל קרוב לציור המחשביי וכפי היותו מובא לראיה בציורים התוריים , בזה אין להביא ראיותינו מן התכליות הנ"ל , שהם אינם מפעולות פועל , והתכלית הנראה בהם אינו מצוייר בסבה ויוצא למסובב בפעל , ויש לבעל הדין לחלוק ולומר שכל אלו ציורים ומושגי שכל כלולים אחד בחבירו , באופן שמושג האחד כבר יכלל מושגים אחרים עמו ובגדרו , הגם שלשכלנו הקצר יתראו לנו אחרים זולת המושג הראשון ויאמר שבגדר האמת של העגול כבר נכללים ועומדים כל התכונות הנזכרים , הגם שלנו הם נראים כזרים לעגול והושמו בו מן הזולת לתכלית התרת שאלות נכבדות .

מן כל האמור עד הנה יצא לנו שגדר התכלית אשר בו חפצנו לראיה על דעות תוריות הוא היותו במפעל טבעי בפועל בעצמו לא חצוני ומדומה ולא מחשביי ובדבר א' בעצמו כ"א יוצא מדבר א' הסבה לדבר ב' המסובב . — והנה כל מפעל טבעי יש לו כבה בהכרח והיא סבתו הפועלת הטבעית המיכאניקית , ולזה אם נגזור בפעולת הטבעיות ג"כ מציאות סבה תכליתית , עלינו החובה לברר שבמפעל ההוא הטבעי שיחדנוהו למפעל תכלית , אין די למציאותו בסבה הפועלת לבדה , ושלולי התחבר ציור המפעל וציור היותו תכלית מקודם להויתו , לא תתכן הויתו אפשרית ולא נשכילנו כלל ולא יושג לנו כלל לסבתו הפועלת בלבד . ולא נשכילנו לעולם בלתי עם חבור הסבה התכליתית , ואם יתברר לנו זאת כבר עלה בידינו המבוקש , לפי שבה יודע לנו כי בסוג אחד מן הפעולות הטבעיות לא תספיק למציאותו הסבה הפועלת בלתי הסבה התכליתית , הנה כבר חויבנו להניח המפעל וסוף המעשה תחלה במחשבת חושב

והניחנו

דרך האמונה שחפצים בו הרבנים ודרך המופת הנקנה שמבקשים אוהבי המחקר באמתיות הנצחיות, התנגדות הפשט והדרש במצות התורה, הפנימיות והחיצוניות בספוריה, וכל כיוצא בהם; בכולם לא יתכן בהם האמצעי בריחוק שוה משני הקצוות על המובן השטחיי, ואין בהם על האמת מקום לפשרה בהבנתה הרגילה, הגם שהיא דרך כלולה לדרשנים ולרוב המדברים בענינים הנשגבים הללו בשכל משותף; ואולם להמעיין המדקדק ודורש האמת בכל לבבו, אין עצה ואין תחבולה כ"א שיגיע עפ"י ההתבוננות העמוקה למקור וראשית הענינים הנדרשים, ולאופן שעל ידו יתבטל ההתנגדות מכל וכל, ואף בזה תתישב נפשו ותנוח דעתו, ודרכו הנשגב יהיה באמת שני הקצוות ביחד גם לא אחד משניהם; והדרך ההוא נקראהו על צד ההעברה והסימן החושיי, גבול האמצעי, לפי שגם בגשמיים נוכל לומר על התיכון היותו שני הקצוות ביחד גם לא אחד משניהם — וידענו שלא יובנו דברינו אלה הכל עד שיבוארו בפרטים בהמשך המאמר הזה; הכלל שהעצה הזאת לבחור האמצעיות בדרושים היא טובה והגונה לפי צורתה; אמנם אמתתה תועלתה ושמושה לא יובן לשכל ראשון רק לעומק מחשבת הבינה אחרי עמדנו על אמתת העיונים המכוונים לאשר ידרשו מאתנו אחת אחת בשערים הבאים, אם חפץ בנו ה' ופועל ידינו ירצה: — ובזה שבו השערים שבאו עד הנה כמו פתיחה כוללת למאמרנו זה, שנתחיל בו עתה בענינים נפרדים. ובשיעלו בידך כל שעריו ותשיבם זה על זה על דרך צוואת הרב עם ספרו המורה, אז תעמוד על הכוונה כולה, כי תבא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם; כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה וכמו שהשם ב"ה הוא קרוב מאד ורחוק מאד, כן גם החכמה האמתית קרובה אלינו כמש"ה כי קרוב אליך הדבר מאד, ואומר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, ורחוקה ועמוקה מאד כמו שאמר, והחכמה מאין תמצא וכל הענין; והרבו החכמים לבנותה ולדמותה, לבאר עמוקה וצוננת, לקופה שאין לה אזנים, למרגלית אבודה וכיוצא. —

שער ד

הַתָּוֶךְ

יהלך באמצע ·

כאשר בקשו להם הפלוסופים איזה משפט כולל ואבן בוחן לבחון בו המדות הטובות והרעות , גדר ארסטו ואחריו נמשך הרב בשמונה פרקיו והרבה מחכמינו , היות המשפט : בין שני קצוות יהיה הטוב והנכון הגבול האמצעי , הוא הבוחן במדות ובמוסרים , היינו שבכל מדה ומדה הקצוות הם הרע והנתעב , והאמצע העומד בריחוק שוה משניהם הוא הטוב והנדרש · ד״מ הכילות והפזור הם הקצוות , הקמוץ האמצעי ; וכן בין המתגאה והמנבל כבוד עצמו , העניו עומד בתוך · אולם לא הספיק זה היסוד לחכמים האחרונים , לפי שאין בו על האמת למוד כולל ומבחין איה איפוא האמצעי ההוא המבוקש ; ולזה אף אם יצדק המשפט : האמצעי הוא הנכון הרי הוא בצורה ריקנית איננו כולל בקרבו העיקר הנדרש ·. ואמרו עוד , להיות שכל מדה יסודתה איזה משפט שכלי מעשיי אמתי או כוזב , והוא לבעל המדה למשפט מנהל — מאקכימע — בהתנהגותו ; ד״מ הכילי משפט יסוד מעשהו : היות הממון והקנין ענינים טובים בעצמם , לא רק בבחינת ההשתמש בהם לבד ; ומשפט המפזר הוא : שיתכן לאבד הקרן עם הפירות בשביל הנאה יתירה ; והמקמץ יסוד מעשיו : שראוי לבקש מהון הנאה מספקת בשעוד שתהי׳ עמו תקוה נכונה לקבל ממנו הנאה ההיא גם בזמנים הבאים ; הנה ראינו היות המשפט האמתי של המדה הטובה משונה במהותו לא בכמותו לבד ממשפטים הכוזבים של המדות הרעות ; ועל כן עזבו האחרונים הדרך הצוריי ההוא ובקשו להם יסודות אחרים במדות , כמבואר בספריהם ; ולא הבאנו הענין הנה , כ״א לסבת היותו דומה הרבה לנדון שלפנינו , שגם בו אף אם נודה ונאמר היות המשפט : בין המכשולים באמונה ראוי לבקש התוך , הוא בצורתו משפט צדק , הנה לא יספיק לנו בכללותו לאבן בוחן לאמונות ודיעות , כי מי יחוננו האמצעי ההוא ומי יורנו הסימן שאינו כבר קרוב לאחד הקצוות · זה האחד ; ויותר מזה הוא שאם נתבונן בשטחיות המשפט הזה , הנה יתראה לנו עצה יעוצה כי נשאר תמיד בריחוק שוה משני הקצוות , ושלא נרחיק נפשנו , ד״מ יותר מדאי מן ההויה היינו שנתקרב אליה באופן מה , וכן שלא נתרחק מן הכחשת הרוחני מכל וכל, כ״א נשאר קרובים אליה בבחינה מה ; והנה שתיהן אבדון ומות רעות באמת ובהחלט ; ולזה יהיה המובן העמוק והאמתי של העצה הזו , שנבחר לנו בדרישותינו דרך מעולה ונעלה עד שנגיע אל המקור הראשי והתחלת הדברים באופן שיתבארו השאלות ויתבטלו הגזירות המתנגדות מאליהן ; ובמשלנו נגיע לדעת שלא שייך בו לא הויה ולא הכחשה ברוחניות ולא ימצא מקום להתנגדות ההיא · וכן הוא הענין בשאר השאלות והתנגדיות שזכרנו ואשר יבוא זכרם עוד , ד״מ התנגדות

דרך

ימלט מהשיב לעצמו תשובות על השאלות הנזכרות וכיוצא בהן ; וכפי מעלתו ומדרגתו , בונה לנפשו בנין אמונה ; והוא הוא כבוד עצם הרוחני וחייו האמתיים , ועל חיות רוחניות זו אנו מברכין הברכה הראשונה בתפלת י״ח אחר שלש ברכות השבח שפותח בהן , ועליה אנו מתפללין , שלח אורך ואמתך המה ינחוני ויתר פסוקי וסדורי ברכות ותפלות הנודעים . —

והנה אחר כל התפארת והכבוד הזה , בעל ברחנו נודה שבתוכן הנשגב הזה , השגיאה קלה והמכשול לפתח רובץ , ומצוי מיד בתחלת הצעדים הראשונים הנעשים כמו שאמרנו גם מהיותר נבוב שבבעלי הדת ; ובלי מנוחה וטהרת הנפש והמלאכה בשמוש השכל והעיון בספרים , האיך יהי׳ באפשרי לזמן ואף לרוב הנחשבים לסגולות , להמלט מן הנטיה וההפרזה על המדה הנכונה , באלו הענינים (והתלונה למה יהי׳ הטעות והשגיאה בעולם היא באמת סעיף מכוג השאלה על מקור הרע הטבעי והמוסרי) אלא שבתחלת הזמנים החשובים בהיות הצרכים מועטים ונקנין בעבודה קלה וטבעית לאדם , ובני אדם אינם מבקשים חשבונות רבים ועוזבים המותרות מבלי הכיר אותם הנה יהי׳ גם הלב תמים והמחשבה נקיה מכל הרעות הנפשיות האחוזות בעקבי המותרות הם התאוה הקנאה ובקשת הכבוד והשררה , אהבת עצמו יותר מדאי ובלתי פבול את הזולת ; ועי״ב הנטיה מן הנקודה שזכרנו בלתי מצויה ובלתי מבובנת כל כך ; וגם בזמנים מאוחרים מן הראשונים , עדיין אין הנטיה ההיא נראית ונכרת לעין בכללה ; ופעמים שתתראה לפי הזמן גם לטובה ומועילה באיזו בחינה . — אולם לבסוף באורך הזמן ובצוק העתים וברבות הצרכים ובקשת המשרה על הזולת , יקשה לפשט העקמימיות שבלב מכל צד , ותתרחב הפרצה ויפרדו הלבבות ותגדל ההפרזה והנטיה ותבוא לקצה האחרון משני חלקי הסותר וההפך הנרמזים ; או אז יצמחו ויגלו מאותן הנטיות בתחלת הצעדים הראשונים להשגה , שרשים פורים ראש ולענה , אמונות דעות ומדות מקעקעים יסוד האמונה ומבקעים חומותיה ומוליכים לשאול ואבדון מוחלט . — ולזה יצדק המאמר הנרשם , היותו בירא ורועד על גורל המאמין ההולך ועולה בהר ה׳ שואל : „מה יעשה ?״

להיות נושאה ברוחניים ובשרשי הדברים ; ואעפ"י כן לא לבד לב המשכיל יתבונן בהם בחפץ מבורר , כ"א גם המון המאמינים כל אחד לפי דרכו ומדרגתו צועד לפעולת המושגים הנ' בהלך נפש ובבלי חפץ מבורר ; ועוד יותר הרבה באמונות דעות ומוסרי מדות מאשר במעשים וזה לפי שהם דברים נטועים בלב וקרובים אליו ביותר , כי קרוב אליך הדבר מאד ; אולם יודה כל מבין בפנות הגדולות ההמה , שהם קרובות מצד , ועמוקות ורחוקות מצד , וזה מפאת שימצא בהם שאלות עמוקות ומשפטים מתנגדים שיש לשני חלקי הסותר מהם , מבוא גדול בנפש ובשכל , ולהיות ההעברה וההפרזה בקצה האחרון מהם רע וארס ממית , והן הן שני קצוות השבילין שובר המאמר , ושאין גם בפינו די אזהרות אחר אזהרות להזהיר ולמנוע מהם . — ולדוגמא ויתר ביאור נביא מעט מהרבה מאותן השאלות העמוקות והגזירות המתנגדות ששוין בהם המשכיל ושאינו משכיל ; ולהיות הכוונה מאתנו להראות קרבתם ללב ההמון המאמינים , נציגם בקיצר מלין ובלשון מאמרים מפורסמים אי מורגלים בפי הרוב , לא באורך ובלשון בעלי החכמה . —

שאלות . מה למעלה, מה למטה, מה לפנים מה לאחור ? ו: זהו דרוש הזמן והמחקר המפורסם שהתירו החכמים לאסור להמון לשאול בו ולדרשו ברבים , לרוב העלמו ועומקו , ולהיות כל המתחילים חורפים אליו ושואלין בו : ו — מהיכן נבראת האורה ? — שמים מהיכן נבראו ? — ארץ מהיכן נבראת ? — טוב לאדם שנברא אי טוב לו שלא נברא ? — תלמוד גדול או מעשה גדול ? — מי שלא שייר אלא חוק אחד הוא בן גיהנם או מי שלא שמר אלא חוק אחד הוא בן גן עדן ? — המעשה והכוונה אם שתיהן עקרות או האחת עקרית והאחת מועילה , ואיזהו ? — אם יש לחלק במצות בין עקרים וענפים , באופן שאם כפר באחת הוא ביוצא מן הכלל , ובאחרת יחשב בכלל אעפ"י שחטא ישראל הוא , או אין לחלק בתורה ? — צדיק ורע לו רשע וטוב לו ? — אם יתכן מליצים אמצעיים לתפלה ועבודה אם לא ? — באיזו דרך מועיל זכות אבות וזכות הצדיקים ? — האיך האדם נדון ביושר ובמשפט לפי כמות , איכות ומשקל הזכיות והעבירות שבידו ? — כפרת יוה"כ וכפרת מיתה איך ובמה הוא ? — שער התשובה ושעור כחה וערך השב אל הצדיק הגמור , וענין מניעת התשובה מלמעלה ? — שאלות רבות בענין השכר והעונש ומדרגתם ושעוריהם . —

דוגמא מגזירות מתנגדות :

כבודו מלא עולם, משרתיו שואלים איה מקום כבודו . — כי לא ראיתם כל תמונה , ותמונת ה' יביט . — נשמה שנתת בי טהורה היא , רצוננו לעשות רצונך , ומי מעכב ? שאור שבעיסה מעכב — הכל צפוי והרשות נתונה — הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים , כי אני הכבדתי את לבו — ותשלחם ביד פשעם , הן אתה קצפת ונחטא למה תתענו ה' מדרכיך — הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים , אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין עליו מלמעלה — עושה שלום ובורא רע , אין דבר רע יורד מלמעלה — ובנים לא יומתו על אבות, ואף בעון אבותם אתם ימקו . — והנה כל אלו השאלות והגזירות והדומים להם והמסתעף מהם לאין מספר , הם דרושים גדולים ועמוקים , קצתם בפלוסופיא העיונית וקצתם בפלוכופיא המעשית , וקצתם בחכמת האלהית התוריית , והם כמו בן הנושאים העקריים בחכמת הספירות המקובלת , ובלו בהם ימיהם חכמי וחסידי הדורות ועם זאת באמת שווין בהם כל איש בעל דת תורת משה , כנבוב כלבב ; ולא תחשוב שבאחד מן הזמנים הקודמים או המאוחרים היה המאמין מתפעל לבד בשב ואל תעשה בביוצא באלו הענינים , כדעת רוב הרבנים שזכרנו טענתם , הכוברים שרק בלמוד המעשה תהיה התנועה השכלית ופריה הטוב אשר מצאנוה ורמזנו עליה , ובאמונות דעות ומוסרים הכל נח ושקט באין תנועה חיונית ; ונהפוך הוא , ובכל הזמנים כל איש לפי מה שהוא מעיין , או דעתן , או מקבל הדרך מאחרים , או רואה סביביו עושין , לא

ימלט

שער ג

המבוכה

מה יעשה ?

והנה ראינו בדיני ממונות ומריבות קנין שבין אדם לחבירו , איך ברבות החקירה בהן , רחבה ונסבה למעלה חכמה מחודדת עד שאמרו הרוצה להחכים יעסוק בהן ; וכן גם מעשה שאר המצות ע״י החקירה והמו״מ התלמודי שבו ללמודים עצומים ועמוקים , וזה רק ע״י ההגבלה השכלית שהגבילו את הציורים התוריים שנמצאו מפורסמים ומקובלים באומה בכתב ובע״פ . לדוגמא : השקיפו על דרכי באור הכתובים ואופני הוצאת הדינים מהם בענין ענין , והפשיטו אותם מן הפרטים והציגום כללים ומדות שהתורה נדרשת בהם להלכה ולאגדה . וכן נולדו להם מושגים כוללים מן המחויב , המצווה , המותר , המוזהר אבל פטור , והאסור נחיוב ; הודאי , הספק והנראה ; הרוב , השקול , המועט והבטל במעוטו , וביוצא , והנה הגבילו לענין שבת מהו תיקון ומהו קלקול מהו מעשה ומהו מלאכה , הצד השוה שבהן למיניהן ובמה יבדלו , לענין דינים : הקנין והעתק הקנין ; המוציא והמוחזק ; ההפקר , המיוחד , והמשותף ליחידים או לרבים ; מהו מושג השבועה , מה כחה , ובמה תחול . ולענין נשים הגבילו מושג הזיקה ואופני התרתה . בנזקין הפשיטו מן אופני הנזק היותר פרטים ומיוחדים כפי מה שבאו בתורה את העצמי להם ומשותף לכולם , ומה שמבדיל כל נזק מחבירו בעצמותו ועי״ב גם בדיניו , וכנו אותם הכללים בשם אבות , ופרטיהן שאין להן קץ , תולדות .

בקדשים הגיעו למושגי המעשה והכוונה שעמה ; כוונה מועילה , בלתי מועילה ומפסדת , וכן הצטייר להם הטומאה יוצאה מן הגוף כדבר חומרי ומתחלק ע״י נגיעות עד שנפסק ובטל . — וכל מה שהארכנו אינו אחד מני אלף הציורים והמושגים שנולדו לחכמי ותופשי התורה , הראשונים והאחרונים , הפשיטו אותם מן הפרטים הנפרדים והשמועות הבודדות ועשאום כללים מיוחדים בעצמם ונערכים זא״ז וע״י כן שבו לאותה החכמה — חכמת תלמוד תורה , שאנו מתפלאים על עומקה וחדודה . — מעתה נצא ונדון אם כך הוא הענין בחכמת תלמוד התורה שכל עיקר נושאה הגבלת הדבור והמעשה התוריי , ויתכן בה הנסיון ועדות שנים , ויוגמר בה הדין עפ״י ריב מנין , הכלל שנושאה דברים חיצונים הנופלים תחת החוש , עד שבבחינת הנושא ההוא יצדק לומר מצות אין צריכות כוונה ! : ונהפוך הוא בחכמת טעמי תורה שזכרנו כי שם הכוונה צריכה ועקרית : ! מה יהיה הדבר באמונות התוריות ובהישרת הנפש בדעות אמתיות ובמוסרים טהורים , עאכ״ו שיגדלו ויתרחבו מן ראשיתם , ציורי תחלת המחשבה , למושגים כוללים , אחדיים , מיוסדים זה בזה ונערכים זה אל זה , כמעלות הסולם וכחוליות השלשלת ; ומשונה ועמוקה וקשה ידיעה זו מידיעת המעשה מכל צד ובחינה ,

להיות

בודדים גם הם כ״א לבדו בלי קשר השנה , כמו שהם הציורים התוריים אצל ההמון . אולם אפי׳ בהמון האנשים לא תנוח דעת השכל , עד שיתהוו לו כפי יכלתו מאותן ציורי תחלת המחשבה , מושגים כוללים ונערבים ; וההבדל שבין הנבוב והנלבב הוא כאן באמת רק בין רב למעט , בירור וערבוב , במושגים ודרך השגתם ; ורובם ככולם עושים פעולה שכלית זו בהלך נפש ובבלי דעת ברורה מזה העסק ; ואף לבד המשכיל הלמוד להשגיח על נפשו ולהתבונן בפעולותיה ישכיל מעשהו וידע מה הוא ואיך הוא ידיעתו ; והמבין יותר בשמוש הכחות הרוחניות שבאדם , יבין איככה יולדו לו ציוריו , מושגיו ומחשבותיו ; ואיך בהעריך אותם אחד אל אחד , יגיע תמיד מן הפרט המתחלק להכולל ונאחד , ואיך יהיו לו ליסוד מוסד לבוון עליהם היקשיו ראיותיו סברותיו וחזקותיו . הכלל שהוא מטבע רוח השכל לבנות בניניו בעולם שכולו מושכל ; נוטל חמרי הבנין מעולם המוחשות , ונותן בהם צורת עצמו , היינו שמהפך ומעלה אותם מן הרגשות חושיות לציורי תחלת המחשבה — פארשטעללונגען — ומהם למושגי השכל — בעגריפפע — ומהם למושכלות גמורות זכות וקדושות הם מחשבות הבינה — אידעען — ואולי יתבארו הדברים עוד באחד השערים הבאים , ועתה בעל כרחנו נשוב לענין שאנחנו בו . —

עפ"י החכמה או עפ"י הסוד — ואלה האחרונים קרובים לבעלי ההויה — . זה החלם במצות הכרון , ומהם לשאר המצות עד שיגיעו לחשוב שכל עון ומה אינם מרי וזדון זולתי בחק חלושי ונבערי הדעת שאין ביכלתם להשיג הכוונה למניח המצוה , ועומק תכליתו בקבוץ המדיני , או לפעול בעולמות עליונים , והם החכמים ויודעי הסודות , משיגים התכלית ובאים אל המטרה המבוקשת עפ"י דרכיהם המיוחדים להם . — והנה שלשת ההפכים האלה והם הכחשת הרוחני , חסרון האמונה , ועזיבת המעשה , אינם כל כך טבעיים לאדם הפרטי ואף כי לקבוץ רבים ; ולזה הם מאוחרים תמיד בזמן ממוקשים הראשונים שזכרנו , וממציאותם נוכל ליקח עדות וראיה על רוב המצא סבת חדושם קודם להם זמן רב . — והנה להיות היותר קשה בתחלואים נעלמים ומסתתרים כאותן שזכרנו למעלה , הוא , התודע והכרת מציאות המחלה , הנה יהיו בבחינה זו ההפכים השנים האלה , צרי ותרופה לצרעת נושנת ועמוקה . — אמנם בזולת זאת הבחינה , אין ברפואות חליי הנפשות , לפי האמת , רפואת ההפך בהפכו . — וכבר השיב חכם גדול על שאלת : מהו היותר רע לפרטי ולקבוץ , כפירה בעיקר או אמונת שוא וטפל ? אמר : ערך ההבדל בינותם , כערך ההבדל שבין חולי הסרטן לחלי תבערה אוכלת ; מי האיש החפץ חיים , יבקש המלט משתיהן . —

להסתר מפני הרעים . ולב הותל יטהו להשיג חפצו זה ע״י עבודות נכריות ומעשים זרים לטבע, כזרות העצמים ההם אשר אליהם תכונן עבודתו ; כמו בעל ההויה יחפש קרבת הרוחניים ,, אך בדרך מתועב ונלוז , ולתכלית פחות המעלה , להנאתו ולהצילו מרעתו . וכל זה עושה בלי שקול הדעת כ״א מצד ההרגש והלך נפש , להיות קשה עליו להטיב את מעשיו ולטהר את לבבו , והיותו מוצא אמונת שוא והעבודות הנערכים אליה , עם רוב זרותם, קלים עליו ביותר. — ראשית תכונה זו בנפש , תקרא בשם אמונה טפלה — אבערגלויבען — עלולים לה ביותר חלושי הדעת ··וחזקי הדמיון מאנשי ההמון ; ומסובבת מצאת היותה מחשבת יפעת הדת , תדמה את האדם לקוף . — ותשווה בין המצות הברות ובין דברי החלומות ומעשי ·הכשפים ; ובקצהו האחרון נעשה עע״א ממש , אומר בפיו אחדות , ומאמין ועובד במעט לכל כחות ומעשי הטבע , ועוד יותר לברואי דמיונו הנפסד . —

ג. ויש עוד מאמין , כשיראה אחרית הפסד שני אלה שקרמו , ימאן בקש גדולות , ויכין לבבו רק לקיים המצות בצורתן וכהלכתן , עפ״י המסודר והערוך . וזה טוב בעצמו ואולי היותר טוב לרוב האנשים ; אלא. שקשה על האדם , יהי גדול או קטן נבוב׳ או נלבב להיות ישר על דרך אחת באין נוסף ונגרע , ושלא להוסיף מרעתו חשבונות , וזה יקי׳ באמת בכדי להוציא שפוני טמוני כחותיו אל הפועל . ועל כן ירבה מאמין זה בסדורים ובדקדוקים ובאופני קיומם , יעסוק ויעשה בהם ובענפיהם ובתולדותיהם עד אין קץ . — אמנם יסתעף לו הרע הגדול שמעט מעט יפנה ויסור לבו מן הכוונה הפנימית , שהוא באמת נשמת המצוה , והמעשה בגוף לה ; ועוד רע מזה שיאבד גם מצות ראשיות ויקרות , שאינן כלל במעשה , והם הנודעות בשם חובות הלבבות יסודן קדושת וטהרת המחשבה בדעות ובמוסרים , והם אצלי כלא היו , להיות מחשבתו גסה ובלתי מוכשרת לקבל כאלה , עם היות שכלו מחודד בעיונים אחרים ; וישתקע בזה הדרך עד שיעשה חלוקה אפי׳ במעשים , בין חקים למשפטים , יתרשל במצות השכליות וישתדל במאודו בשמעיות , רק לחשבו שאין השכל מכריע עליהן , והאומות משיבין עליהן , ועל כן שכרן מרובה הרבה משכר המצות השכליות כפי מחשבתו . — מחלת נפש זו תקרא בשם רבוי מעשה מאבד כוונה או קדושת המעשה וחולין המחשבה — ווערקהייליגקייט — וקדמונו קראו לה מכת פרושים וכללוה בשבעה מינים מיוחדים ; עלולים לה ביותר אותן הנקראים ידענים ופחותי המדרגה מתופשי התורה . הסכנה גם בה עצומה עם היותה בלתי נגלית בהשקפה קלה ; וזה להיותה משפלת עד לעפר התכלית הגדול בעבודה , להרים את נפש האדם לעולם שכולו תושיה ולהיותו רוחני אך בשמירה ממוקש ההויה , וזו הנטיה יתעשהו אחת אחת לעבד כושי , עומד מוכן וקורא מה חובתי ואעשנה , וידו פתוחה כל היום לקבל פרס עבודת טרחתו . —

בפרוע פרעות בישראל ונפל ממנו רב בשלשת הפחתים הנזכרים , אזי יקומו בעם אנשים מפקחים עין על העוות הנעשה ; ולהאות מחוקי המציאות המוסרי , שכל הפרזה על מדת מה , תהיה סבה לחדוש מדה , מתנגדת אל הראשונה מן הקצה אל הקצה , . הנה יקומו גם הלום אחזים בקצה האחרון השני בשלשת הדרכים שזכרנו , וגם הוא רע ואבדון במוחלט ; ותתחדש נגד ההויה הכחשה במציאות הרוחני ; עד שיבזה בעליה את צלם האדם וישים עצם נשמתו ומפלאות כחותיה לתולדות איזה חום ואיזה לח טבעי חומרי ; ונגד אמונה טפלה תתקומם חסרון אמונה והטלת ספק בכל עדות ההרגש הפנימי ושכל הישר ואף כי בקבלת אבות ; עד ישיש מהם משתגעים לספק . — ר״מ — במציאות רועה נאמן משה רבנו ונתינת תורה על ידו , ובספרי הנבואה ורוה״ק בכללם , אולי חברם איזה רב רמאי . — ונגד מעשה מאבד הכוונה , תתחדש עזיבת המעשה מכל וכל , בעליה מתפארים ביתרון ידיעת הכוונה למצות

עפ״י

פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים :

שער א

הסמים

זכה נעשית לו סם חיים ,
לא זכה נעשית לו סם מות :
(יומא דף ע״ב ע״ב)

תחת שלש תרגז האמונה ורופפו עמודי העבודה הנכונה ; תחלתן דרך ישר ואחריתן דרכי מות ; יסוד שלשתן במעקשי יצר ורכסי לב עקוב . —

א. כאשר ילהיב המאמין את נפשו לעבודה ויפשוט מחשבתו מעסקי העולם ומחמדי החיים , יבוא למאוס בכל הנופל תחת החושים ; אחר תקנה בעיניו גם ההשגה השכלית , מוגבלת בשמושה עפ״י ההגיון והבקורת ; יהפך עינו כל היום רק אל מעמד נפשו במלהבת ויחלום בה כחות השגה חדשה ועוז ממרומים ; וזהו הצעד הראשון — צעד שני לו — וכבר הוא ברע — יתאוה לראות בעין פנימיותו מלאכי עליון ועצמים זכי אור משוללי החומר , ויבקש תחבולה להתקרב אליהם ; אחר יתערב עמהם , ויודיעוהו כל רז וכל העתיד לבא ; ולקיום ההגדות פרי לבת אש דמיונו , יבקש לו עדות בספרי קודש ? ויקראם לא לבד בדבורים ובמלות , כ״א גם באותיות , בנקודות , בטעמים ובתגין . — צעד אחרון , ישתגע לחשוב עצמו כשותף להבורא יתע״ש , ושבידו לשנות הטבע כחפצו ולגזור אומר ולהניע אותה מתקנה — המכונה בתורה מנוחת מעשה בראשית . אחר ידמה היותו נעלה על חוקי התורה השכליות והשמעיות , כפי רום מעלתו על עולם הפרוד והתקון , שכו לבד יפרדו האסור והמותר , הכשר והפסול , הראוי והבלתי ראוי ; עד שלבסוף יגיע שגעונו לספר על עצמו בתוארים נשגבים מן האנושות ומן הרוחניות , הקרוב מאוד לעשות עצמו אלוה תעתועים . — וכמה זר זה הקצה וכמה לא יסבלהו השכל הישר המצא כזה בעולם ; ועם זאת כמה הוא מאומת עפ״י נסיון שנוי ומשולש ומכופל הרבה ; הקצת ממנו ידוע לכל ורובו רק לבקיאים . — האשית נטיה זו בנפש המאמין תקרא אצלנו בשם ערבי הויה — שווערמעריא — עלול לה ביותר איש הלבב , ואשר רוח בו מהמאמינים , ומסובבת ביחוד בבעלי האדומה , וכמי שלא שם עדן קנין בנפשו הוראה והענוה ויתר המדות המשובחות . —

ב. ויש מאמין מוצא את יצר לבו מואס בטוב ובוחר ברע , ומרגיש בנפשו חסרונו ורוע תכונתו , וכבר נשרש בלבו היות האמונה והעבודה מביאים אל האושר , על כן ידעה למצוא עזר ותרופה למחלתו בגודל אמונה והרבות עבודה , ויעתיר תפלה ותחנונים ; ובהרגישו שהוא אינו ראוי להיות נענה לרוע תכונתו , יבקש לו מליצים לפני שופט צדק , מלאכי מרום וצדיקי הדורות שעברו , ויקראם בשמותם , אמצעים אל פדוים ; ידרוש אל המתים , יבנה להם נפשות וידליק בהם נרות ובדומה לזה . — מזה תסתעף לו האמונה בשרים ממונים על כל יסודי היצירה ובחותיה ומקריה , וברוחניים טובים ורעים מוהירים ומתלוצצים ומתלים לכל דבר , ויעמול למצוא חן בעיני הטובים , ולפיים או

להסתר

אמר ר׳ הונא בשם ר׳ אחא שלא יהי דבר תורה בעיניך כאדם שיש לו בת בוגרת והוא רוצה להשיאה לאחר, אלא כני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך וכו׳ (ויקרא רבה פ׳ כ״ה) פירושו של המאמר הוא שנותן עצה ומוסר שלא ימהר היודע להוציא מה שנודע לו מקרב ימים, וללמד היום מה שלמד עצמו אתמול כנהוג בלומדי שלא לשמה המשמיעים בחוץ קולם בידיעות בלתי מבושלות גם אצל עצמם כל צרכם, ודמה יפה אותו היודע למי שיחפוץ ליתן בתו שגדלה הרבה לכל מי שיהיה הבא לקראתו, וכמו כן הדמיז למוד זה יפה במקרא עץ חיים היא למחזיקים בה ובמקרא אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך

ועוד יותר דרש הכתוב ונטעתם כל עץ מאכל על למוד התורה והדמיז עצתו הנזכרת במה שכתוב שלש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה הרביעית קודש ·

משני קצוות חסרה האמונה הנכונה בדורותינו אלה ; הצד השוה בשניהן לחשוב אמונה תורית מה שהורגלו מנעורידם לחשוב ככה, וההבדל בינותם הוא לבד בזה : שאלה ישישו כי ימצאו מקום להטיל חשד וספק באמונה ההוא, ואלה — והם הרבים — יותרו ויעמלו להחזיקה בסערה בדברי דמיון והפרזות שונות — אמצעיים שאינם יסוד נבון בדור דיעה לעולם, והם העמלים ללא צורך וללא תועלת ·

דע ידידי הקורא כי השם ית' שמו קורא הדורות מראש דור ודור ודורשיו דור ודור וחכמיו וכטובו מחליף ומשנה גם הדרישות גם דרכי הלימוד והוראת דרכים הטובים לישראל ; ואם היה דרך ידוע טוב ונבון ומסוקל בעת מן העתים , יתכן ואפשר שיהיה הדרך הזה בעצמו בלתי מוכשר להורות בו לבני דור אחר רחוק מן הראשון גם בזמן גם בתבונה · וכן הדבר בענין שלפנינו · אם בעיני הקדמונים היה טוב להקדים מועד עניני הכתובים , בכדי להורות על עיקרי הנבואה והצפיה למרחוק , הנה מה שכבר היה טוב בזמן חכמי הפשט בין הספרדים מזמן ר' שמואל הנגיד ואילך , ועוד יותר ויותר בימינו אלה הוא ההפך היינו לדרוש ולחקור ולהעמיד כל ענין וענין בזמן חבורו הנכון לו · ד"ם במדרשי החכמים רבותינו באזני בני דורם היה טוב לישראל ליחס ד"מ כל ספר תהלים לדוד ולזמנו , ואפי' המזמור על נהרות בבל יאמרו שצפה דוד ברוה"ק דברי גלות בבל והתאונן עלידם ; אולם גם מפרשי ספרד ויותר בזמננו זה , לא יפעל זה בלבות הקוראים והשומעים היודעים וצעידי הימים לפי מצב מדע דור זה מה שפעל בלבות ההוא מן התקוה והבטחון והאמונה · ואנחנו ומורינו ודורשינו ישיגו התכלית הנרצה הזה ביתר שאת כשנבאר להם המזמור על דרך ששורר אותו בן לוי מן הלוים משוררי המקדש שהבריחום הבבליים לגלות מארץ חמדתם וממקדשם לערבות שוממות שעל נהר כבר , והם הולכים וכנוריהם החביב להם מכל מאודם על כתפם וביגיעם בדרך תלו אותם לא על ארזים ועצי עדן שבארצם כי אם על ערבים שפלי הקומה שבבבל , ומנהיגי השביה והגולה מבקשים לשמוע משיר הקודש , והאחד משורר בחום לבבו ורוחו המלאה מעצבון על מה שאבדו ונדד ושבועה שלא לשכחו בארץ מרחק וחפץ ותקות הנקמה בשכניהם הרעים שלא עזבו עדיין ארץ מולדם ; ועל דרך זה כל דברי המזמור אש לוהט שלהבת יה על כל הקורות הקרובות שראו בעיניהם , ועדות נאמנה על רוב ועומק אהבתם באין קץ ותכלית לארצו ולעמו ולאלקיו ; וכל זה מה שיפעל פעולה קדושה , טובה גם באזני ובלב הדור האחרון הזה , ותוליד בקרבו כל כשרון וטוב חכמה וצדק , לפי צורך הזמן הנוכחי , מה שלא ישג בלל בהקדים המזמור בפי דוד בתחלת עלות שחר הצלחת העם והמדינה , ולא ידעו מבבל כי אם אולי למשמע אוזן שמץ ובפרט הצעידים שקראו כבר בקצורי קורות ימות עולם הנמצאים בידידם לרוב , לא בלבד כי נאבד הפעולה הטובה שיש להשיג מדרוש וקריאת המזמור ההוא כי אם עוד תבהל נפשם בפירושינו ובמדרשינו בו · —

אמר

נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי

חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי וראה אם

דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם

מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב

נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה:

דע ידידי הקורא כי השם ית' שמו קורא הדורות מראש דור ודור ודורשיו דור ודור וחכמיו וכטובו מחליף ומשנה גם הדרישות גם דרכי הלימוד והוראת דרכים הטובים לישראל ; ואם היה דרך ידוע טוב ונבון ומסוקל בעת מן העתים , יתכן ואפשר שיהיה הדרך הזה בעצמו בלתי מוכשר להורות בו לבני דור אחר רחוק מן הראשון גם בזמן גם בתכונה · וכן הדבר בענין שלפנינו · אם בעיני הקדמונים היה טוב להקדים מועד עניני הכתובים ; בכדי להורות על עיקרי הנבואה והצפיה למרחוק , הנה מה שכבר היה טוב בזמן חכמי הפשט בין הספרדים מזמן ר' שמואל הנגיד ואילך , ועוד יותר ויותר בימינו אלה הוא ההפך היינו לדרוש ולחקור ולהעמיד כל ענין וענין בזמן חבורו הנכון לו · ד"מ במדרשי החכמים רבותינו באזני בני דורם היה טוב לישראל ליחס ר"מ כל ספר תהלים לדוד ולזמנו , ואפי' המזמור על נהרות בבל יאמרו שצפה דוד ברוה"ק דברי גלות בבל והתאונן עליהם ; אולם גם מפרשי ספרד ויותר בזמננו זה , לא יפעל זה בלבות הקוראים והשומעים היודעים וצעירי הימים לפי מצב מרע דור זה מה שפעל בלבות ההוא מן התקוה והבטחון והאמונה · ואנחנו ומורינו ודורשינו ישינו התכלית הנרצה הזה ביתר שאת כשנבאר להם המזמור על דרך ששורר אותו בן לוי מן הלוים משוררי המקדש שהבריחום הבבליים לגלות מארץ חמדתם וממקדשם לערבות שוממות שעל נהר כבר , והם הולכים וכנוריהם החביב להם מכל מאודם על כתפם וביגיעם בדרך תלו אותם לא על ארזים ועצי עדן שבארצם כי אם על ערבים שפלי הקומה שבבבל , ומנהיגי השביה והגולה מבקשים לשמוע משיר הקודש , והאחד משורר בחום לבבו ורוחו המלאה מעצבון על מה שאבדו ונדר ושבועה שלא לשכחו בארץ מרחק וחפץ ותקות הנקמה בשכניהם הרעים שלא עזבו עדיין ארץ מולדם ; ועל דרך זה כל דברי המזמור אש לוהט שלהבת יה על כל הקורות הקרובות שראו בעיניהם , ועדות נאמנה על רוב ועומק אהבתם באין קץ ותכלית לארצו ולעמו ולאלקיו ; וכל זה מה שיפעל פעולה קרושה , טובה גם באזני ובלב הדור האחרון הזה , ותוליד בקרבו כל כשרון וטוב חכמה וצדק , לפי צורך הזמן הנוכחי , מה שלא יושג בלל בהקדים המזמור בפי דוד בתחלת עלות שחר הצלחת העם והמדינה , ולא ידעו מבבל כי אם אולי למשמע אזן שמץ ובפרט הצעירים שקראו כבר בקצורי קורות ימות עולם הנמצאים בידיהם לרוב , לא בלבד כי נאבד הפעולה הטובה שיש להשיג מדרוש וקריאת המזמור ההוא כי אם עוד תבהל נפשם בפירושינו ובמדרשינו בו · —

אמר

נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי
חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי וראה אם
דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם
מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב
נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה:

שערי

אמונה צרופה

נפתחים

לפני כל אוהב שכל ושומר תורה:

ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה:

) (

החכם אשר הוריש אתך האלהים, ואני אשמח כחבלים נפלו לי, למלא דברי המנוח אשר בכרני נגד בני עמו · והיה פי תספר תהלות המחבר ותגיל במפעלי אשר כפי כחי פעלתי, זכר נא לטוב את ידידי החכם ר׳ משה שטיינשניידער יצ״ו, אשר במלאכת התפוש והעתקה היה בעוזרי ואל תשכח את המוציא לאור

אני

יום טוב ליפמנצינץ

הכותב ביום טוב חמשה עשר כאב שנת

תאי״ר

פה ברלין·

מחבור הדברים ובהתבוננת העניינים מכל צד וצד נשמר ממהירות וטעות, ובשכלות הלב נשיג השגה כללית, וזה אשר אקראנו. מוסר התורה ·

המוסר השני, שחכם הנלבב לא יעצים עיניו מראות החכמות וחבורי מלמדיה, ונהפוך הוא חובתנו ללמוד וללמד בכל מדע וחכמה כאשר אמרו ועשו גדולי ישראל · ספרים עתיקים הם לנו המראה אשר נראה בהם חיי כל עם ועם, אפס הם מראה המעשים ולא המעשים עצמם, ואם לא נדע להסתכל לא נראה תמונת כל דבר · פרטי המעשים יושכלו רק בחברם חבור מושכל ובלי ידיעת קורות הזמן בכללן, תסתם לפנינו ידיעת קורות אבותינו מנהגיהם וגזרותיהם, אשר התיסדו על יסוד מה, וגם ויכוחיהם ומדרשיהם מקורם בעתותי הזמן · עניני כל ספר יפרדו לידיעות שונות, ואם כן גם הידיעות גם הספרים הם פרפראות התורה · ואם נבין מה העבודה הזאת לנו, נבין את מוסר החכמה ·

והמוסר השלישי, לתכלית תורה ומדע, ותכלית פתיחת הלב לרוחני, הוא עשות הטוב והישר · מי אשר למד ספרים ולא למד להטיב עם הבריות, ומי אשר אהב ידיעות, ולא אהב העליון הרוחני, עליו יעידון מעלליו כי עד מעלת החכם לא בא, כי הרוחני לא יושג כי אם בבחירות שכל ובטהר הלב יחדיו, וכאשר ירבה עלינו הרוחני, כן תפרץ בנו חשקת טובת הכלל, אז נלמוד לא להעשיר ולהתפאר, ונחקור לא לקנאה ומדון, ונדרוש לא לקבל שכר בשני עולמות, רק באהבת האמת הטוב והנצחי, אז תשמע אזנינו בת קול האמונה מתפוצצת ויוצאת: הוי החנפים מרשיעי האמת, הוי הטומנים ידים מלעבוד עבודת השכל, הוי המסובים בסעודת החכמה על שלחן אחרים, רפיונם יביא אפל בצהרים, השקר יגדל בעצלתים, ואמונה טפלה תחזק בשפלות ידים ·

על כן אתם המבקשים, צאו ממאסר הגשמי, ושנו בגדי כלאכם והלבשו מחלצות רוחניות, והתענגו בנשמה הכללית הנותנת חיים נצחיים, בה מתאחדים האישים, ויחוברו הנפרדים והרחוקים יקרבו, וקשר החכמה יקשור הנפשות, זאת התעורה ליחד חכמה ודעת עם כשרון המעשה, וקראתיה מוסר האהבה ·

ועתה אתה הקורא, קח המוסרים וענדם על לוח לבך, ופתח ספר אמונה צרופה ושמח בנחלת החכם

שם חנכבר (280 עד 280) , העולם האמצעי (289 עד 293) , והעולם השפל (293 עד 296) , ומאמר על סוד האדם ורמזי סתרי התורה , ואחרי כן קצורים רבים מלוקטים מביאורי ראב״ע על בראשית נך ולך לך ספר שמות , וספר ויקרא , וספר במדבר , ישעיהו , הושע , יואל , תהלים איוב ודניאל , קהלת אסתר ושיר השירים , תשע הערות למאמרים שונים באחרונה יסעו לנעילת השערים ׃

אלה עיני הספר הנחמד הזה ׃ שרשם אל מי השכל פתוח , ופריים דבר אלהים , ברוח חקירותיו מחמדים , ויפיקו בשמיו בהתקשרות הקורות עם המדרש , ומכל פנות שעריו רוח מחבר ישלח ברקיו להלהיב לב השומעים , ולהאיר לפניהם הדרך ׃ במאד מאד הוא מנשא את גדולי קדמונינו ובפרט את שני הגבורים הרמב״ם והראב״ע ׃ ואל תתפלא אתה הקורא על שם חכמת המסכן (שער י״ז) ; בשמעך דברי המחבר ז״ל ׃ שמתו (של הראב״ע) באלהיות נעלה מאד ועמוקה ומזמנו ועד היום , אדם לא זכר ולא ידע את האיש המסכן ואת חכמתו אשר מלט בה העיר מבצר חכמת ישראל , ולא עמדו עליה או על מקצתה זולתו שרידים מעטים ע״כ ׃ (כרם חמד חלק ד׳ צד 273) , ובכל זאת לא אחריש כי איזה מאמרים מפירוש משלי לר׳ משה קמחי המיוחס בטעות לראב״ע נפלו אל תוך שיטתו (282) , ואולם המדובר בהם יסודו בדעות החכם ׃ ויהי מה , גדול וטוב הפרי היוצא מבין עלי החבור , ואם הניח עשהו מקום לחבדים אשריהם , בפרץ תשוקת הבינה תרבה הדעת ותחל ממשלת הצדק ׃

ואני טרם אכלה לדבר אעיר על שלשה מוסדים יקרי הערך הטבעים ממעין אמונה צרופה אשר בקע הרב המחבר ז״ל ׃

המוסר הראשון , שלא נניע להשכיל דרכנו אם נתרשל בלמוד תורה הכללי , ואם נתעסק בה כמצות אנשים מלומדה ׃ ספרי תורה שבכתב ושבעל פה נאהזים איש ברעהו , אין נביא ואין חכם עומד בפני עצמו , וכבה אין מאמר ואין מדרש יושב בדד , אך יובנו הפרטים על ידי הכלל , והכלל על ידי השכלת הפרטים , ואם נסגרו לנו פתחי הראשונים , נתעה נבוכים בין ספרי האחרונים , אמנם בחבור

מחבור הדברים וכהתבוננת הענינים מכל צד וצד נשמר ממהירות וטעות, וכשכלות הלב נשיג השגה כללית, וזה אשר אקראנו מוסר התורה ·

המוסר השני, שחכם הנלבב לא יעצים עיניו מראות החכמות וחבורי מלמדיה, ונהפוך הוא חובתנו ללמוד וללמד בכל מדע וחכמה כאשר אמרו ועשו גדולי ישראל · ספרים עתיקים הם לנו המראה אשר נראה בהם חיי כל עם ועם, אפס הם מראה המעשים ולא המעשים עצמם, ואם לא נדע להסתכל לא נראה תמונת כל דבר · פרטי המעשים יושכלו רק בחברם חבור מושכל ובלי ידיעת קורות הזמן בכללן, תסתם לפנינו ידיעת קורות אבותינו מנהגיהם וגזרותיהם, אשר התיסדו על יסוד מה, וגם ויכוחיהם ומדרשיהם מקורם בעתותי הזמן · עניני כל ספר יפרדו לידיעות שונות, ואם כן גם הידיעות גם הספרים הם פרפראות התורה · ואם נבין מה העבודה הזאת לנו, נבין את מוסר החכמה ·

והמוסר השלישי, לתכלית תורה ומדע, ותכלית פתיחת הלב לרגחני, הוא עשות הטוב והישר · מי אשר למד ספרים ולא למד להטיב עם הבריות, ומי אשר אהב ידיעות, ולא אהב העליון הרוחני, עליו יעידון מעלליו כי עד מעלת החכם לא בא, כי הרוחני לא יושג כי אם בבחירות שכל ובטהר הלב יחדיו, וכאשר ירבה עלינו הרוחני, כן תפרץ בנו חשקת טובת הכלל, אז נלמוד לא להעשיר ולהתפאר, ונחקור לא לקנאה ומדון, ונדרוש לא לקבל שכר בשני עולמות, רק באהבנו האמת הטוב והנצחי, אז תשמע אזנינו בת קול האמונה מתפוצצת ויוצאת : הוי החנפים מרשיעי האמת, הוי הטומנים ידים מלעבוד עבודת השכל, הוי הסמכים בסעודת החכמה על שלחן אחרים, רפיונם יביא אפל בצחרים, השקר יגדל בעצלתים, ואמונה טפלה תחזק בשפלות ידים ·

על כן אתם המבקשים, צאו ממאסר הגשמי, ושנו בגדי כלאכם והלבשו מחלצות רוחניות, והתענגו בנשמה הכללית הנותנת חיים נצחיים, כה מתאחדים האישים, ויחוברו הנפרדים והרחוקים יקרבו, וקשר החכמה יקשור הנפשות, זאת התעורה ליחד חכמה ודעת עם כשרון המעשה, וקראתיה מוסר האהבה ·

ועתה אתה הקורא, קח המוסרים וענדם על לוח לבך, ופתח ספר אמונה צרופה ושמח בנחלת החכם

שם חנכבד (280 עד 289) , העולם האמצעי (289 עד 293) , והעולם השפל (293 עד 296) , ומאמר על סוד האדם ורמזי סתרי התורה , ואחרי כן קצורים רבים מלוקטים מביאורי ראב"ע על בראשית נך ולך לך ספר שמות , וספר ויקרא , וספר במדבר , ישעיהו , הושע , יואל , תהלים איוב ודניאל , קהלת אסתר ושיר השירים , תשע הערות למאמרים שונים באחרונה יסע לנעילת השערים ·

אלה עיני הספר הנחמד הזה · שרשם אל מי השכל פתוח , ופרים דברי אלהים , ברוח חקירותיו מחמדים , ויפיקו בשמיו בהתקשרות הקורות עם המדרש , ומכל פנות שעריו רוח מחבר ישלח ברקיו להלהיב לב חשומעים , ולהאיר לפניהם הדרך · במאד מאד הוא מנשא את גדולי קדמונינו ובפרט את שני הגבורים הרמב"ם והראב"ע · ואל תתפלא אתה הקורא על שם חכמת המסכן (שער י"ז) ; בשמעך דברי המחבר ז"ל · ששתו (של הראב"ע) באלהיות נעלה מאד ועמוקה ומזמנו ועד היום , אדם לא זכר ולא ידע את האיש המסכן ואת חכמתו אשר מלט בה העיר מבצר חכמת ישראל , ולא עמדו עליה או על מקצתה זולתו שרידים מעטים ע"כ · (כרם חמד חלק ד' צד 273) , ובכל זאת לא אחריש כי איזה מאמרים מפידוש משלי לר' משה קמחי המיוחס בטעות לראב"ע נפלו אל תוך שיטתו (282) , ואולם המדובר בהם יסודו בדעות החכם · ויהי מה , גדול וטוב הפרי היוצא מבין עלי החבור , ואם הניח עשהו מקום לחכמים אשריהם , כפרץ תשוקת הבינה תרבה הדעת ותחל ממשלת הצדק ·

ואני טרם אכלה לדבר אעיר על שלשה מוסדים יקרי הערך הטבעים ממעין אמונה צרופה אשר בקע הרב המחבר ז"ל ·

המוסר הראשון , שלא נגיע להשכיל דרכנו אם נתרשל כלמוד תורה הכללי , ואם נתעסק בה כמצות אנשים מלומדה · ספרי תורה שבכתב ושבעל פה נאחזים איש ברעהו , אין נביא ואין חכם עומד בפני עצמו , ובכח אין מאמר ואין מדרש יושב בדד , אף יובנו הפרטים על ידי הכלל , והכלל על ידי השכלת הפרטים , ואם נסגרו לנו פתחי הראשונים , נתעה נבוכים בין ספרי האחרונים , אמנם בחבור

סדרי משנה ואריגת המסכיות, ובפרט מסכת מדות (189), תמידי (191), יומא (192), משנת שקלים ועשרה יוחסין, ומסכת עדיות (193). גירסת ההלכות והצעת המשנה. השכחה הכוללת השנית בימי החרבן, והשלישית אחר כבוש ביתר (195). התנאים, משנת רבי ומשנה חיצונה ותנו רבנן ותניא והויות (202). שמנה דוגמאות לברר דרך חכמי הגמרא.

שער י״ד. ביאור המלות הלכה, אגדה, ומדרש, וענין מדרשי האגדה מינים שונים בדרכיה, דעות ראשוני חכמינו באגדה ומתנגדיה אשר בימינו (214). קורות ההגדה ומיניה בשש הציות, ארבע מדרגות הספרים בערכם אל ההגדה. ספרי הגדה, והגדות טפלות, ובתיבת הגמרא עם האגדות (צד 219 עד 222).

שער ט״ו. על חכמת הספירות הישנה, וספרי קבלה הארשים, בתות היודעים (גנאסטיקער) ושטות מיסדיה מלכיו (בסילידעס) וחזקיה (וולנטינוס), וידובר גם על שר העולם ומשיח של מעלה ואדם קדמון (צד 228 עד 231). ויתבררו ובוחי המינים ודעות חכמינו בנפשות.

שער ט״ז. הצעת גדרים מחכמת הפילוסופיא, למען הכנס בחכמת האמונה, שלשה חלקי הפילוסופיא. התגיוני, הטבעי, והרוחני. ביאור גדר ההויה באיכות, הישות והכמות, ומחשבת הסוף והאין — סוף.

שער י״ז. פתיחה ומבוא כולל לשטת ראב״ע. ואחריו שרשים ויסודות להשטה (צד 258 עד 269) ותם:

האחדות והנקירה ותכנית שרשי המציאות (תושיה), וחכמת הדיבור (תגיון), וחכמת הלשון, ויורעו הכללים אשר עלו לראב״ע מיסוד שרשיו. קצור תכנית כל המציאות בשלשת העולמות, וביאור סברת החכם במלת ברא, (273) ופירוש איזה דבריו בעולם העליון, ובעולם האמצעי, ובעולם השפל, (צד 276 עד 279). סוד האלהות והעולם העליון ושני מאמרים על

שם

( )

ג, (100) · ביאור מזמור ד"ו והוא הלל הבבלי ·

פימן ד' על משה חבהן , ועניננו נרמז צד 48 יפקד מקימו ·

ה, (101) . ספרים הצונים ·

ו, (120) · כנסת הגדולה ושמעון הצדיק ·

ז , (102) · ביאור ברייתא על סדר ספרי תנ"ך , וחקירות על עזרא ודברי הימים · עיקר ושיירי כנסת הגדולה · הערות על זכריה דניאל אסתר ויחזקאל ·

ח , (48) · מעניני וזמן ספר קהלת ·

ט, (127) · עד דבר התאריכים ·

יוד , (130) מזמורי תהלים מימי החשמונאים , וכוח החכם להחזיק כסברותיו ·

י"א , (138) · זמן חתימת ספרי קדש וגניזת זולתם ·

י"ב , (139) · כת הגלילי ·

י"ג , (139) מזמור קי"ט נוסד נגד הצדוקים ·

י"ד , (140) · חומרות וגזרות שהסבו הרחקה ·

שער יב . פילוסופיא של היהודים יושבי אלכסנדריא ושאר ערי היונים . העתקות ספרי הקודש ליונית, אנשי מעשה וחסידים , ביאור איזה מאמרי חכמינו ז"ל , וקובץ מאמרי בראשית רבה לבאר שיטת פילון והאלכסנדרים , עשרה ליקוטים על פילון וחכמי היהודים בני גילו , מאמרי פילון מועתקות מן ספר החכם דעהנע , (דארשטעללונג דער יודיש אלעקסאנדרינישען רעליגיאנס , פילאזאפיא) (צד 151 עד 153) קציר דברי נעאנדר (ענטוויקעלונג דער גנאסטישען זיסטעמע) על שטת פילון באלהיות (צד 153 עד 160) ·

שער יג · מקור תורה שבעל פה והוראת מלת פרש · הערה רחבה בתועלת ספורים הפרטים לתועלת כללי (164) · מורי התורה וסופרים , דברי תורה ודברי סופרים וסימני ופירושי הסופרים , ואיזה דוגמאות מדרשות הפסוקים לחכמנו ז"ל · שוני ההלכות , ענין מדרש , ותלמוד והלכה (צד 175 עד 180 . הלכה למשה מסיני , תקנים והלכות מדינה , ארבע מדרגות ההלכה (186) וקרותיה

סודי

( )

סדרי משנה ואריגת המסכיות, ובפרט מסכת מדות (189), תמידי (191), יומא (192), משנת שקלים ועשרה יוחסין, ומסכת עדיות (193) · גירסת ההלכות והצעת המשנה . השכחה הכוללת השנית בימי החרבן, והשלישית אחר כבוש ביתר (195) . התנאים, משנת רבי ומשנה חיצונה ותנו רבנן ותניא והויות (202) · שמנה דוגמאות לברר דרך חכמי הגמרא ·

שער י״ד · ביאור המלות הלכה, אגדה, ומדרש, וענין מדרשי האגדה מינים שונים בדרכיה, דעות ראשוני חכמינו באגדה ומתנגדיה אשר בימינו (214) · קורות ההגדה ומיניה בשש הצעות, ארבע מדרגות הספרים בערכם אל ההגדה . ספרי הגדה, והגדות תפלות, ובתיבת הגמרא עם האגדות (צד 219 עד 222) ·

שער ט״ו · על חכמת הספירות הישנה, וספרי קבלה הדרשים, בתות היודעים (גנאסטיקער) ושטות מיסדיה בלביו (בסילידעס) וחזקיה (וולנטינוס), וידובר גם על שר העולם ומשיח של מעלה ואדם קדמון (צד 228 עד 231) · ויתבררו וכוחי המינים ודעות חכמינו בנפשות ·

שער ט״ז · הצעת גדרים מחכמת הפילוסופיא, למען הכנס בחכמת האמונה, שלשה חלקי הפילוסופיא · ההגיוני, הטבעי, והרוחני · ביאור גדר ההויה באיכות, הישות והחכמות, ומחשבת הסוף והאין — סוף ·

שער י״ז · פתיחה ומבוא כולל לשטת ראב״ע · ואחריו שרשים ויסודות להשטה (צד 258 עד 269) ותם :

האחדות והחקירה וחכמת שרשי המציאות (תושיה), וחכמת הדיבור (הגיון), וחכמת הלשון, ויודעו הכללים אשר עלו לראב״ע מיסוד שרשיו · קצור תבנית כל המציאות בשלשת העולמות, וביאור סברת החכם במלת ברא, (273) ופירוש איזה דבריו בעולם העליון, ובעולם האמצעי, ובעולם השפל, (צד 276 עד 279) · סוד האלהות והעולם העליון ושני מאמרים על

שם 3

( )

סדרי משנה ואריגת המסכיות, ובפרט מסכת מדות (189), תמידי (191), יומא (192), משנת עקלים ועשרה יוחסין, ומסכת עדיות (193) · גירסת ההלכות והצעת המשנה · השכחה הכוללת השנית בימי החרבן, והשלישית אחר כבוש ביתר (195) · התנאים, משנת רבי ומשנה חיצונה ותנו רבנן ותניא והויות (202) · שמנה דוגמאות לברר דרך חכמי הגמרא ·

שער י״ד · ביאור המלות הלכה, אגדה, ומדרש, ועניין מדרשי האגדה מינים שונים בדרכיה, דעות ראשוני חכמינו באגדה ומתנגדיה אשר בימינו (214) · קורות ההגדה ומיניה בשש הצעות, ארבע מדרגות הספרים בערכם אל ההגדה · ספרי הגדה, והגדות תפלות, וכתיבת הגמרא עם האגדות (צד 219 עד 222) ·

שער ט״ו · על חכמת הספירות הישנה, וספרי קבלה החדשים, כתות היודעים (גנאסטיקער) ושטות מיסדיה מלבין (בסילידעס) וחזקיה (וולנטינוס), וידובר גם על שר העולם ומשיח של מעלה ואדם קדמון (צד 228 עד 231) · ויתבררו וכוחי המינים ודעות חכמינו בנפשות ·

שער ט״ז · הצעת גדרים מחכמת הפילוסופיא, למען הכנס בחכמת האמונה, שלשה חלקי הפילוסופיא · ההגיוני, הטבעי, והרוחני · ביאור גדר ההויה באיכות, הישות והכמות, ומחשבת הסוף והאין — סוף ·

שער י״ז · פתיחה ומבוא כולל לשטת ראב״ע · ואחריו שרשים ויסודות להשטה (צד 258 עד 269) ותם :

האחדות והנקודה וחכמת שרשי המציאות (תושיה), וחכמת הדיבור (הגיון), וחכמת הלשון, ויורשו הכללים אשר עלו לראב״ע מיסוד שרשיו · קצור תבנית כל המציאות בשלשת העולמות, וביאור סברת החכם כמלת ברא, (273) ופירוש איזה דבריו בעולם העליון, ובעולם האמצעי, ובעולם השפל, (צד 276 · עד 279) · סוד האלהות והעולם העליון ושני מאמרים על

שם

( )

ג, (100) · ביאור מזמור ד״ו וחוא הלל הבבלי ·

סימן ד׳ על משה חכהן, וענינו נרמז צד 48 יפקד מקומו ·

ה, (101). ספרים הצונים ·

ו, (120) · כנסת הגדולה ושמעון הצדיק ·

ז, (102) · ביאור ברייתא על סדר ספרי תנ״ך, וחקירות על עזרא ודברי הימים · עיקר ושיירי כנסת הגדולה · הערות על זכריה דניאל אסתר ויחזקאל ·

ח, (48) · מעניני וזמן ספר קהלת ·

ט, (127) · עד דבר התאריכים ·

יוד, (130) מזמורי תהלים מימי חחשמונאים, וכוח החכם לחחזיק כסברותיו ·

י״א, (138) · זמן חתימת ספרי קדש וגניזת זולתם ·

י״ב, (139) · כת הגלילי ·

י״ג, (139) מזמור קי״ט נוסד נגד הצדוקים ·

י״ד, (140) · חומרות וגזרות שהסכו הרחקה ·

שער יב. פילוסופיא של היהודים יושבי אלכסנדריא ושאר ערי היונים. העתקות ספרי הקודש ליונית, אנשי מעשה וחסידים, ביאור איזה מאמרי חכמינו ז״ל, וקובץ מאמרי בראשית רבה לבאר שיטת פילון והאלכסנדרים, עשרה ליקוטים על פילון וחכמי היהודים בני גילו, מאמרי פילון מועתקות מן ספר החכם דעהנע, (דארשטעללונג דער יודיש אלעקסאנדרינישען רעליגיאנס, פילאזאפיא) (צד 151 עד 153) קציר דברי נעאנדר (ענטוויקעלונג דער גנאסטישען זיסטעמע) על שטת פילון באלהיות (צד 53 עד 160) ·

שער יג · מקור תורה שבעל פה והוראת מלת פרש · הערה רחבה בתועלת ספורים הפרטים לתועלת כללי (164) · מורי התורה וסופרים, דברי תורה ודברי סופרים וסימני ופירושי הסופרים, ואיזה דוגמאות מדרשות הפסוקים לחכמנו ז״ל · שוני ההלכות, ענין מדרש, ותלמוד והלכה (צד 175 עד 180. הלכה למשה מסיני, תקנים והלכות מדינה, ארבע מדרגות התלכה (186) וקורותיה

סדרי

( )

דינים, והספור קורות ישראל בימי השופטים והמלכים, זמן הצמיחה נמשך עד כניסתם לארץ, ומשם והלאה
ארץ שאלו זמן ה ע י ז עד מות שלמה, זמן היוב ההוא החלה הירידה והאריכה עד הריגת גדליהו בן אחיקם ·

האמצעי עד ט· המשך הספור, מועד הצמיחה השני החל תוך קהל הגולה ומושך והולך עד ימי אלכסנדר
ענינים, מוקדון · הרוחניות החדשה אצל כל הגלות, מהות נביאי הנחמה וראשית הספרים
ומצעי· תקנות עזרא ונחמיה ·

ועד יוד· מועד ה ע י ז השני ממלך אלכסנדר מוקדון עד מלחמת שני בני אלכסנדר ינאי (צד
50 עד 69), ביאור עניני הזמן ההוא· ספרי החצונים, כנסת הגדולה ובתי הועד
חתימת ספרי קדש יהושע בן סירא · ימי אנטיוכס הרשע ומלחמת החסידים ובני חשמונאי עם היונים
בני ברית· יוחנן כהן גדול ובניו, וענין הפרושים והצדוקים ·

מועד ירידת השני מזמן מות המלכה אלכסנדרה עד חורבן ביתר (צד 69 עד 95) ממשלת
האדומים והרומים, אנטיפטר והורדוס בנו . תקות הגואל" דחוקת קץ · מלחמות וקטטות אשר
בבני השכחה הראשונה (77), גזרות וחומרות בימי הורדוס וזרעו · ממשלת בני הורדוס ואגריפס
מלך והגמוני רומי · ענין בני בהנים גדולים, הרצחנים והקנאים ירידה גדולה ומלחמה עצומה
חרבן בית המקדש · מעשי הדור אחר החרבן לפרק עול הרומים מעל שכמם, הריגות בבקעת ידים,
מלחמות ביצניא, ובטור מלכא · הר השמר, ר' עקיבא ובר כוכבא וכבוש ביתר ·

אשר מועד הצמיחה השלישי החל בימי אנטונינוס ·

הכלל עד י א · בו תוספת הארה וביאור ענינים ידובר בם, בשני שערים הקודמים, ונכללים בו ייד
סימנים אלו :

א (96), החיים הרוחניים בלעדי החיים הפרטים.
ב (96)· זמן נבואות הנחמות בחלק שני מס' ישעיהו, וביאור כתומות הראב"ע בענין הזה ·
ביאור

בהיות נושאה ברוחניים, מאשר היא בלמוד פרטי המצות והדינים, התשוקה להעסיק כזה בלבנו, וכלנו כמשכיל כהמון מבקשים ישוב גרות מתנגדות ותירץ שאלות עמוקות·

שער ד. תחת גדר אריסטו בבחינת הטוב — והוא למצוא האמצעי בין שתי הקצוות - אשר לא יספיק לנו, נלך דרך ההתבוננות עד נגיע למקור הענינים, ושם התגמל ההשויה והתפרנה הקצוות, ועל כן גם הדרך הזאת תוליכנו אל גבול האמצעי·

שער ה· הסבות הנה מיכאניקיות או תכליתיות, התכלית היא חצוני או פנימי, ישתכלית פנימי לכל עצם בעל תבנית (אורגאניש), וכל תכלית פנימי בבונת חושנותה· נבה נעלה עד הגיענו אל התחלה רוחנית שכלית· וויכוח הרמב״ם בפרקי משה עם גאליטס על כחוי אשר יחס למשה רבינו ע״ה·

שער ו· כל אמונת דת היא ברוחני, וכוללת דעת אלהים ועבודת אלהים, והמצות שהן בעצמיותן וברוחניותן, או נשכיל בחכמת התורה על האמת. ביאור ענין הדבר וארבע מדרגותיו ואיך יעתקו הסימנים — הַמושאלים או הרמזים — מהגשמי אל הרוחני להבין ענין קדש, וחול, טמא וטהור·

שער ז· האומות גדלו ועשו פרי בקנין מנות רוחניות אשר כנפשות הפרטים· כל האומר הרוחני אשר אספו עם אחד הוא רוח העם, והרוח הזה הולך ועובר עד כי יתגלה תענוג גאון ומשרה ואמונת שוא, חמה משחיתיו· והרוח הכולל אשר לעם יקרא אלהים או שרו של מעלה· כל הגוים עמדו ברוחניים הפרטים, ורק נביאי ישרון הבירו את הרוחני הכולל מקור כל ישות רוחנית· ביאור פסוקים ומאמרים השייכים לענין·

שער ח· שלש עתים העוברות על כל אומה — צמיחה, עוז, וירידה — עברו גם עלינו בשם ונשלשו, ותסיר תתחרש הרוח בתוך בני ישראל ככח הרוחני הבלתי גבול נקרבנו, אשר

ספור קורות ישראל בימי השופטים והמלכים, זמן הצמיחה נמשך עד כניסתם לארץ, ומשם והלאה זמן ה ע"ז עד מות שלמה, ומן היום ההוא החלה הירידה והאריכה עד הריגת גדליהו בן אחיקם ·

שער ט· המשך הספור, מועד הצמיחה השני החל תוך קהל הגולה ומושך והולך עד ימי אלכסנדר מוקדון · ההתגלות החדשה אצל כל הגלות, מהות נביאי הנחמה וראשית הספרים ותקנות עזרא ונחמיה ·

שער יוד· מועד ה ע"ז השני ממלך אלכסנדר מוקדון עד מלחמת שני בני אלכסנדר ינאי (צד 50 עד 69), ביאור עניני הזמן ההוא· ספרי החצונים, כנסת הגדולה ובתי הועד וכתיבת ספרי קדש יהושע בן סירא · ימי אנטיוכס הרשע ומלחמת החסידים ובני חשמונאי עם היונים ועוזבי ברית· יותנן כהן גדול ובניו, וענין הפרושים והצדוקים ·

מועד ירידה השני מזמן מות המלכה אלכסנדרה עד חורבן ביתר (צד 69 עד 95) ממשלת האדומים והרומים, אנטיפטר והורדוס בנו. תקות הגואל דחוקת קץ · מלחמות וקטטות אשר הביאו השכחה הראשונה (77), גזרות וחומרות בימי הורדוס וזרעו · ממשלת בני הורדוס ואגריפס המלך והנמוכי רומי · ענין בני בהגים גדולים, הרצחנים והקנאים · ירידה גדולה ומלחמה עצומה וחרבן בית המקדש · מעשי הדור אחר החרבן לפרק עול הרומים מעל שכמם, הריגות בבקעת ידים, ובלהמות בעביא, ובטור מלכא · דור השמד, ר' עקיבא ובר כוכבא ובבוש ביתר ·

מועד הצמיחה השלישי החל בימי אנטונינוס ·

שער יא· בו תוספת הארה וביאור ענינים ידובר בם, בשני שערים הקודמים, ונכללים בו י"ד סימנים אלו.

א (96), החיים הרוחניים בלעדי החיים הפרטים.

ב (96)· זמן נבואות הנחמות בחלק שני מס' ישעיהו, וביאור כתובות הראב"ע בענין הזה ·

ביאור

בהיות נושאה ברוחניים,מאשר היא בלמוד פרטי המצות והדינים , התשוקה להעמיק בה נטועה בלבנו , וכלנו במשכיל בהמון מבקשים ישוב גרות מתנגדות ותירץ שאלות עמוקות ·

ש ע ר ד. התחת גדר אריסטו בבחינת הטוב – והוא למצוא האמצעי בין שתי הקצוות – אשר לא יספיק לנו , נלך דרך ההתבוננות עד נגיע למקור הענינים , ושם התבטל ההתנגדות ותופרנה הקצוות , ועל כן,גם הדרך הזאת תוליכנו אל גבול האמצעי ·

ש ע ר ה· הסבות הנה מיכאניקיות או תכליתיות , התכלית היא חצוני או פנימי, יש תכלית פנימי לכל עצם בעל תבנית (אורגאניש), וכל תכלית פנימי בכונת חושב ורוצה· ככה נעלה עד הגיענו אל התחלה רוחנית שכלית · וויכוח הרמב"ם בפרקי משה עם גאלינוס על סברותיו אשר יחס למשה רבינו ע"ה ·

ש ע ר ו· כל אמונת דת הוא ברוחני, וכוללת דעת אלהים ועבודת אלהים , ואם נשיג שתיהן בעצמיותן וברוחניותן , אז נשכיל בחכמת התורה על האמת . ביאור ענין הדבור וארבע מדרגותיו ואיך יעתקו הסימנים – המושאלים או הרמוים – מהגשמי אל הרוחני לדוגמא ענין קדש , וחול , טמא וטהור .

ש ע ר ז· האומות גדלו ועשו פרי בקנין מדות רוחניות אשר כנפשות הפרטים · בכל האוצר הרוחני אשר אספו עם אחד הוא רוח העם , והרוח הזה הולך ונובר עד כי ישוב ויחלש, תענוג גאון ומשרה ואמונת שוא , המה משחיתיו · והרוח הכלל אשר לעם יקרא אלהי העם או שרו של מעלה · כל הגוים עמדו ברוחניים הפרטים , ורק נביאי ישרון הבירו את הרוחני המוחלט מקור כל ישות רוחנית · ביאור פסוקים ומאמרים השייכים לענין ·

ש ע ר ח· שלש עתים העוברות על כל אומה – צמיחה, עוז, וירידה – עברו גם עלינו ונשנו ונשלשו , ותמיד תתחדש הרוח בתוך בני ישראל בכח הרוחני הכללי אשר בקרבנו ,

ספור

את שם הספר קראתי מורה נבוכי הזמן כי דעת מחברו היתה לכנותו כן, באשר העידו לי באגרותיהם שני עדים נאמנים, הלא הם אלופי החכם והרופא כה״ר נטע הורוויץ יצ״ו חתן המלך, והמנוח כה״ר שמואל ליב נאלדענבערג הכורם נ״ע, ועמהם מסכימים דברי החכם הגדול כותב מכתב נ׳ בכרם חמד חלק ששי (צד 48), ודברי המחבר עצמו אשר מדמה את ספרו לספר המורה, עיין צד 11, 179, 241, וכרם חמד חלק רביעי צד 260. עוד יתכן שכונת החכם בשם שערי אמונה צרופה בפרט, נטתה אל חלק הפילוסופי ושערי החקירה, וקצת סעד מצאתי בדבריו בשער גדרים (צד 241) וז״ל: אין ראוי להפלא על היותנו מקדימים לחכמת אמונה צרופה גדרים והצעות מחכמת הפילוסופיאה ע״כ.

אחר שלשה מאמרים בעין פתיחה, ואגבי הצעתים בראש הספר, יפתחון שעריו היקרים להשתעשע בתהלוכות הבנין, והנני עורך לפני אהבי החכמה בקצור את תוכן השערים וכונתם כסדרם:

שער א. הנכשלים בדרך האמונה הישרה נופלים באחת משלש פחתים:

חזיה (שווערמעריא), ואמונה טפלה, (אבערגלויבען), ומכת פרושים (ווערקהייליגקייט), הבורחים מפניהן ישנום שלשה מזיקים מתנגדים: הבורח מהזיה מכחיש במציאות הרוחני, והבורח מאמונת טפלה, יאבד האמונה בכל וכל, והבורח ממכת הפרושים, עוזב המצות וחובק עונות. ואלה המכשולים השלשה, יקראון מכשול השגת הרוחני, ומכשול בעבודה זרה, ומכשול בכונת המצות.

שער ב. חכמת התורה תחלק לשלש מחלקות: א) מעשה מרכבה או למוד ידיעת מהותם של הרוחני והשכלי ואיך יובר בנמצאים. ב) מעשה בראשית או פילוסופיא של הטבע להכיר העולם בכללו, ולדעת פנימיות עצמי הנמצאים לפי טבעם החמרי והרוחני. ג) סוד טעמי תורה להשיג בונת התורה ודבקות האדם באלהים. הנטיה משלשת חלקי החכמה הזאת, מקבילה אל שלשת המכשולים, ורק על ידי עבודת השכל נעלה למחשבות הבינה (אידעען).

שער ג. בעבודה הזאת יתגדלו ציורים פרטים למושגים כוללים, והיא יותר קשה בחכמת התורה

[illegible]

[illegible]

טרם כלה עד תומם הקודמים, לא נכתב החבור עד תכליתו, כי בתוך המלאכה ובטרם הלקט הענינים הנפוצים אל האוצר, באו עליו תולשת תנוף וטלטולים ופריעוהו מעבודתו, ועוד אנחנו מיחלים, והנה תמות הפריד בינו ובינינו — .

וישאר הספר בלתי נשלם ויפקדו שערים שלמים, ובפרט איזה שערי העיון הפילוסופיים (צד 17), וכתובם שערים מיוחדים בפילוסופיא של הטבע ובפילוסופיא של דריוחני (צד, 242, 250), ושער בשטת חכמת הספירות (צד 212, ועיין עוד צד, 250, 290), וביאור שם וענין מרכבה (צד 30), וביאור שטת מסורת המקובלים (הערות סימן ח'), ושערי מעשה בראשית (צד 33), ושער נתיבות הפרדים על ביאור המקרא ושלש עשרה מדות (צד 174, 180) וילוה לו כנראה ביאור מקרא סופרים ועטור סופרים וכו (עיין צד 174) גם חסרים ביאורי שאר ענינים גדולים כגון ביאור ענין הנסים (צד 35), ותארי המשיח לפי רעות הכתות (צד 27), וביאור דרכי הגמרא (צד 204, ובאיזה דלקי החבור אשר לפנינו היה המות בעוכריו האדמה פצתה את פיה ותבלע מפניי אמריו. הלא תראה כי בשערים תשיעי ועשירי, רשם החכם במקומות דמות תיבת סימן להורות כי תמצא הרחבת ביאור בשעריו הסמוכים, אבל לא תמצאנה ההערות בשמנה עשר מקומות, עיין עליהם צד 48, 66, 67, 69, 70, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 83, 85, 93, ואחרי המלות, דברי הרמיזות. (צד 103 עמוד א' שורה ג') נמצא בכתב ידו רמז ומקום פנוי להערה לא כתובה. את השער בחכמת היהודים היונים, והוא אצלנו השנים עשר, יחדו הרב המחבר ז"ל לסדר גם שטת פילון באלהיות (צד 144, 148, ועיין ברם חסר חלק ד' צד 220), גם ענין האיסיאים (צד 64), אך לפנינו אין כי אם לקוטי מאמרים והעתקות מסבות לבאר השטה ולא השטה עצמה, ומן האיסיאים אין שם מאומה, וככה לא נשלם כל צרכו השער החמישי, והשער ט"ז חסר בסופו, אף השער האחרון איננו מביא רק חלק שטת הראב"ע, אשר הרבה מקצורי הראב"ע לא נכנסו אל תוכו. גם ההערות בסוף החבור מעתיות הי' לשערים ולענינים נפקדים כאשר יראה כל מעיין.

ויהי כחלות המחבר ז"ל את חליו וימיו קרבו למות, ויצו על בניו ויתנוי לוקחי בנותיו, לשלוח לי חבורו עם כל הכתבים הנגמרים למען אשים עיני עליהם, ואסדרם להיותם מתוקנים לדפוס, ואני בשמעי מות המנוח נשארתי עצבו ושמח: נעצבתי על פרידת איש האלהים והפרת מלאכתו, ושמחתי כפליאת בתבו. ואחר כאו אל ידי קונטריסיו וראיתים, מקצתם הי כסדר

כדברי ראב״ע ורמב״ם ור׳ עזריה ורמב״ן ובדברי הפילוסופים האחרונים, וישא עיניו וירא כי בערה סכלות ומריבה ומעשן השרפה נעתם ארץ, ויושביה פנו ערף אלה לחכמת ישרון, ואלה לכל סוד ומדע, אלה מזה יחשבו כי קדמונינו אוילים ותלמידיהם כלפים, ואלה מזה ידמו פי אפיטרופסם הצדיק לאפוד ותרפים, ורובם יספרו קבלה ומסורת תמור זהב וכספים, נעים אל שטר ומטבע נגחים על דגישים ורפים, זה רודף מהתלות וזה חובק תיאטריאות, זה רץ לדרשות וזה גבהו לרבנות, ולשניהם החכמה או מסוה אפים, או מרמס רגלים. ויחמול נחמן על עמו וימהר לרקח צרי אל מכאוביו, ויצא וישפוך על אחיו מרוח קדשו הזך, ויכתוב ספר אמונה צרופה העוברת תוך עמקי החכמה, למען ישיגו האמת המוחלט ויעשו הטוב והישר, בהכירם כי צלם אלהים באדם הוא רוחניותו, ואשר השכל הטהור והידיעה הברורה, הן כנפי הרוחני אשר ירימוהו ממול הקצוות הגרועות, אל המחשבה הזכה והפעלה היפה, ויואל לגלות יסודי קדמונינו ושרשי חכמת האמונה, גם בהשכיל בעתותי העם ומנהגיו (היסטאריש) גם בהעמיק בחקירת הנפש (שפעקולאטיף), ועל שני העמודים האלה בנוי כמו רמים ספרו, וכל נהרות פרדסו מהעדן הרוחני יצאו.

החבור הזה בא יבוא לבאר לבני דורנו חכמת התורה מפורש ושום שכל בביאור ראוי ונצרך להם. יודיע קורות העתים אשר עברו על אבותינו, יציע לפנינו מקורי ההלכות ותוכן המדרש ויספר תולדות הפילוסופיא בקרב בני ישראל, ובפרט חכמת פילון האלכסנדרי וחכמת הספירות, ושטת ר׳ אברהם בן עזרא באלהיות, ובראש המאמרים העבורנה הצעות לחכמת האמונה כוננו על יסודי התושיה, להיות מורה דרך לנבוכים במדבר החקירות והספקות. וכזאת מטרת כונת המחבר ז״ל דומה למטרת חפץ הרמב״ם בספר המורה אצל אנשי זמנו, גם בדרך הדרישה יוצא תמיד בעקביו, אך ישים עיניו על ההבדל שבין בני דורו ובני דורנו, כי מבוכותינו לא מבוכותיהם, ואם כן תרופתם לא תרופתנו, ודרך אחרת הגונה והכרחית לזמננו, מדרך ימי המורה, (עיין צד 119), והיום האמונה והתבונה חסרה משתי קצוות, אשר קראתים האור הכוזב והחשך הגאון, ואוהבי שכל ומכבדי תורה נלחצים במשעול צר בין הפתאים הלוקחים הדרש לפשט, ובין היודעים בוזי ההגדה (צד 214), על כן הכין לנו מעבר בין שביל האש ובין שביל השלג נתיבות אמת ושלום, יעברון בהן יושבי הקצוות.

ויהי כאשר יסד החכם ששים שנים, ותקן ולבן במקומות רבים את כתביו והתמהמה להפיק מאורו, אף כי הפצירו בו חכמי זמנו (כרם חמד חלק א׳ מכתב י״ט), גם החל מאסדים מאוחרים

טרם

הקדמת המוציא לאור

מיום ברא אלהים את האדם ויפח בו נשמה אצולה מכבודו, שלח את רוחו משמים אל שוכני ארץ, והרוח מרחפת על ים התלאות, ותשקט גלי המבוכה ותשם דבר בפי הנביאים, להם נתן אלהים לשון למודים להורות לבני האדם את הדרך הנכונה, ויעלו במעלות השכל אל חוג ההתבוננות, ויחזו את המעינים אשר משם יצאו נחלי קורות הזמן, ויבינו במקור כל מעש הנעשה על פני האדמה, ויכתבו את דברי הימים על ספר · ואחרי נפלו אבותינו באשמתם לפני בני עבודת אלילים ורוח הנבואה נאבדה, קמו במסד עליון חכמים רואי פני התבונה ואהבי צדק, אלה הסופרים בזמן פרס, יון, ורומי, אשר נלחמו מלחמות ישראל ויחרישו את אויביו, המה קראו ושנו וישכילו רבים בדרשותיהם ולקחי אמריהם, ויהי הלל בדורו, כעמוס בדורו, וחטר מגזעו יהודה הנשיא כמשה שם משפט במרה, ובכל דור ודור עם כי רבו האוכלים וחשותים, ופעל ה׳ לא יביטו, כי חושבים חשבונות הכסף בשכבם ובקומם, ועם כי מעטו רודפי האמת וחשקי בתעודה, כי אחרי הבלי הזמן ילכו, לא נפסקה שלשלת חכמים יורשי הנבואה, אשר דברו על לב קצרי רוח וירפאו שברם, וספריהם מאירים ככוכבים בלילה, לאלה יחשבו סעדיה הגאון ושלמה הקטן וחכמי דורם בני תושיה. ואחריהם צץ מטה אברהם בן מאיר בן עזרה בצדות ותרבינה סרעפותיו, ובצלם קנו כל חכמות מזרח ומערב, ועד לא בא שמשו של אברהם, והנה זרח שמשו של משה (בן מיימן) ויאר בקרניו את חשך מצרים ונהרו אליו עמים רבים וילכו בעקבותיו שמואל (תיבון) ויצחק (לטיף) ושם טוב (פלקירא) וידעיה (הפניני) ולוי (בן גרשם) ויוסף (אלבי) ויהודה (אברבנאל), כל אלה צבאות השרידים עמדו במלאכת האלהים דורכי נתיבות החכמה ושתו מימם ישראל ועמים, ורבים נעזרו עזר מעט מהבלי העולם, והחיינה העצמות היבשות ויחרדו מתנומתם בהכותם תמונות השכל · ותרק התבונה את חניכיה שני ילידי ענק: עזריה (מן האדומים) ויוסף שלמה (דיל מדיגי) ויורידו מצודת החכמות ויביאו משללה אל מחנה ישרון ויתעצבו צוררינו, ובדור שלפנינו יצא משה בן מנחם לשוח בשדה תבונה ויפגשהו הארי (לעסינג) ובפיו דבש החכמה, ויקח ממנו ויתן אל רעיו מבין עם תלמיד ויחי לנס עמים, ולכל בני ישראל באשכנז וסביבותיה היה אור במושבותם · אך בכבר פולניא חזקה האפלה עד כי על דרכיה נגה אור, אור נחמן הוא הכהן הגדול מאחיו ר׳ נחמן קראכמאל ז"ל אשר יגע ולמד מחכמי דור ודור ויבן בבארי הנביאים ומעתיקי חדות, העמיק

הקדמת המוציא לאור

מיום ברא אלהים את האדם ויפח בו נשמה אצולה מכבודו, שלח את רוחו משמים אל שוכני ארץ, והרוח מרחפת על ים התלאות, ותשקט גלי המסיבה ותשם דבר בפי הנביאים, להם נתן אלהים לשון למודים להורות לבני האדם את הדרך הנכונה, ויעלו במעלות השכל אל חוג ההתבוננות, ויחזו את המעינים אשר משם יצאו נחלי קורות הזמן, ויבינו במקור כל מעש הנעשה על פני האדמה, ויכתבו את דברי הימים על ספר · ואחרי נפלו אבותינו באשמתם לפני בני עבודת אלילים ורוח הנבואה נאבדה, קמו בסתר עליון חכמים רואי פני התבונה ואהבי צדק, אלה הסופרים בזמן פרס, יון, ורומי, אשר נלחמו מלחמות ישראל ויחרישו את אויביו, המה קראו ושנו וישכילו רבים בדרשותיהם ולקחי אמריהם, ויהי הלל בדורו, כעמוס בדורו, והחטר מגזעו יהודה הנשיא כמשה שם משפט במרה, ובכל דור ודור עם בי רבו האוכלים והשותים, ופעל ה' לא יביטו, כי חושבים חשבונות הכסף בשכבם ובקומם, ועם כי מעטו רודפי האמת וחשקי בתעודה, כי אחרי הבלי הזמן ילכו, לא נפסקה שלשלת חכמים יורשי הנבואה, אשר דברו על לב קצרי רוח וירפאו שברם, וספריהם מאירים ככוכבים בלילה, לאלה יחשבו סעדיה הגאון ושלמה הקטן וחכמי דורם בני תושיה. ואחריהם צץ מטה אברהם בן מאיר בן עזרה בצרות ותרבינה סרעפותיו, ובצלם קננו כל חכמות מזרח ומערב, ועוד לא בא שמשו של אברהם, והנה זרח שמשו של משה (בן מימון) ויאר בקרניו את חשך מצרים ונהרו אליו עמים רבים וילכו בעקבותיו שמואל (תיבון) ויצחק (לטיף) ושם טוב (פלקירא) וידעיה (הפניני) ולוי (בן גרשם) ויוסף (אלבי) ויהודה (אברבנאל), כל אלה צבאות השרידים עמדו במלאכות האלהים דורכי נתות החכמה ושתו מימים ישראל ועמים, ורבים נעזרו עזר מעט מחבלי העולם, ותהיינה העצמות היבשות ויחרדו מתנמתם כהביטם תמונות השכל · ותרק התבונה את חניכית שני ילידי ענק: עזריה (מן האדומים) ויוסף שלמה (דיל מדיגו) ויורידו מצידת החכמות ויביאו משללה אל מחנה ישרון ויתעצבו צוררינו, ובדור שלפנינו יצא משה בן מנחם לשיח בשדה הבינה ויפגשהו הארי (לעסינג) ובפיו דבש החכמה, ויקח ממנו ויתן אל רעיו מבין עם תלמיד ויהי לנס עמים, ולכל בני ישראל באשכנז וסביבותיה היה אור במושבותם · אך בכבר פולוניא חזקה האפלה עד כי על דרכיה נגה אור, אור נחמן הוא הכהן הגדול מאחיו ר' נחמן קראכמאל ז"ל אשר יגע ולמד מחכמי דור ודור ויבן כבפרי הנביאים ומעתיקי חדת, העמיק

הקדמת המוציא לאור

מיום ברא אלהים את האדם ויפח בו נשמה אצולה מכבודו, שלח את רוחו משמים אל שוכני ארץ, והרוח מרחפת על ים התלאות, ותשקט גלי המבוכה ותשם דבר בפי הנביאים, להם נתן אלהים לשון למודים להורות לבני האדם את הדרך הנכונה, ויעלו במעלות השכל אל חוג ההתבוננות, ויחזו את המעינים אשר משם יצאו נחלי קורות הזמן, ויבינו במקור כל מעש הנעשה על פני האדמה, ויכתבו את דברי הימים על ספר · ואחרי נפלו אבותינו באשמתם לפני בני עבודת אלילים ורוח הנבואה נאבדה, קמו בחסד עליון חכמים רואי פני התבונה ואהבי צדק, אלה הסופרים בזמן פרס, יון, ורומי, אשר נלחמו מלחמות ישראל ויהרישו את אויביו, המה קראו ושנו וישכילו רבים בדרשותיהם ולקחי אמריהם, ויהי הלל בדורו, כעמוס בדורו, והטר מגזעו יהודה הנשיא כמשה שם משפט במרה, ובכל דור ודור עם כי רבו האוכלים והשותים, ופעל ה׳ לא יביטו, כי חושבים חשבונות הכסף בשכבם ובקומם, ועם כי מעטו רורפי האמת וחשקי בתעודה, כי אחרי חבלי הזמן ילכו, לא נפסקה שלשלת חכמים יורשי הנבואה, אשר דברו על לב קצרי רוח וירפאו שברם, וספריהם מאירים ככוכבים בלילה, לאלה יחשבו סעדיה הגאון ושלמה הקטן וחכמי דורם בני תושיה. ואחריהם ציץ מטה אברהם בן מאיר בן עזרה בצרות ותרבינה סרעפותיו, ובצלם קנו כל חכמות מזרח ומערב, ועוד לא בא שמשו של אברהם, והנה זרח שמשו של משה (בן מימון) ויאר בקרניו את חשך מצרים ונהרו אליו עמים רבים וילכו בעקבותיו שמואל (תיבון) ויצחק (לטיף) ושם טוב (פלקירא) וידעיה (הפניני) ולוי (בן גרשם) ויוסף (אלבי) ויהודה (אברבנאל), כל אלה צבאות השרידים עמדו במלאכות האלהים דורכי נתיות החכמה ושתו מימיהם ישראל ועמים, ורבים נעזרו עזר מעט מחבלי העולם, ותהיינה העצמות היבשות ויחרדו מתנומתם בהכיסם תמונות השכל · ותרק התבונה את חניכיה שני ילידי ענק: עזריה (מן האדומים) ויוסף שלמה (דיל מדיגו) ויורידו מצודת החכמות ויביאו משללה אל מחנה ישרון ויתעצבו צוררינו, ובדור שלפנינו יצא משה בן מנחם לשוח בשדה הבינה ויפגשהו הארי (לעסינג) ובפיו דבש החכמה, ויקח ממנו ויתן אל רעיו מבין עם תלמיד ויהי לנס עמים, ולכל בני ישראל באשכנז וסביבותיה היה אור במושבותם · אך בכבר פולוניא חזקה האפלה עד כי על דרכיה נגה אור, אור נחמן הוא הכהן הגדול מאחיו ר׳ נחמן קראכמאל ז״ל אשר יגע ולמד מחכמי דור ודור ויבן כבארי הנביאים ומעתיקי הדת, העמיק

